

*MASTER
NEGATIVE
NO. 92-80655-3*

MICROFILMED 1992

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES/NEW YORK

as part of the
"Foundations of Western Civilization Preservation Project"

Funded by the
NATIONAL ENDOWMENT FOR THE HUMANITIES

Reproductions may not be made without permission from
Columbia University Library

COPYRIGHT STATEMENT

The copyright law of the United States -- Title 17, United States Code -- concerns the making of photocopies or other reproductions of copyrighted material...

Columbia University Library reserves the right to refuse to accept a copy order if, in its judgement, fulfillment of the order would involve violation of the copyright law.

AUTHOR:

PRESCOTT, WILLIAM H.

TITLE:

PROSPECTUS VAN DE
GESCHIEDENIS DER...

PLACE:

[ZUTPHEN]

DATE:

[1860-62]

Master Negative #

92-80655-3

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DEPARTMENT

BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

Original Material as Filmed - Existing Bibliographic Record

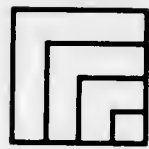
946.04
P922 Prescott, William Hickling, 1796-1859 *History of the reign of Philip the
Second. Dutch.*
Geschiedenis der regering van Philips den
Tweede, koning van Spanje, uit het Engelsch vertaald
door W.J.A. de Witt, Huberts met eene voorrede van W.G.
Brill en eene levensschets van den schrijver
Zutphen 1860-62 Nar 0 3 v tab
15416

Restrictions on Use:

TECHNICAL MICROFORM DATA

FILM SIZE: 35mm REDUCTION RATIO: 12X
IMAGE PLACEMENT: IA (IIA) IB IIB
DATE FILMED: 7/31/92 INITIALS G.G.
FILMED BY: RESEARCH PUBLICATIONS, INC WOODBRIDGE, CT

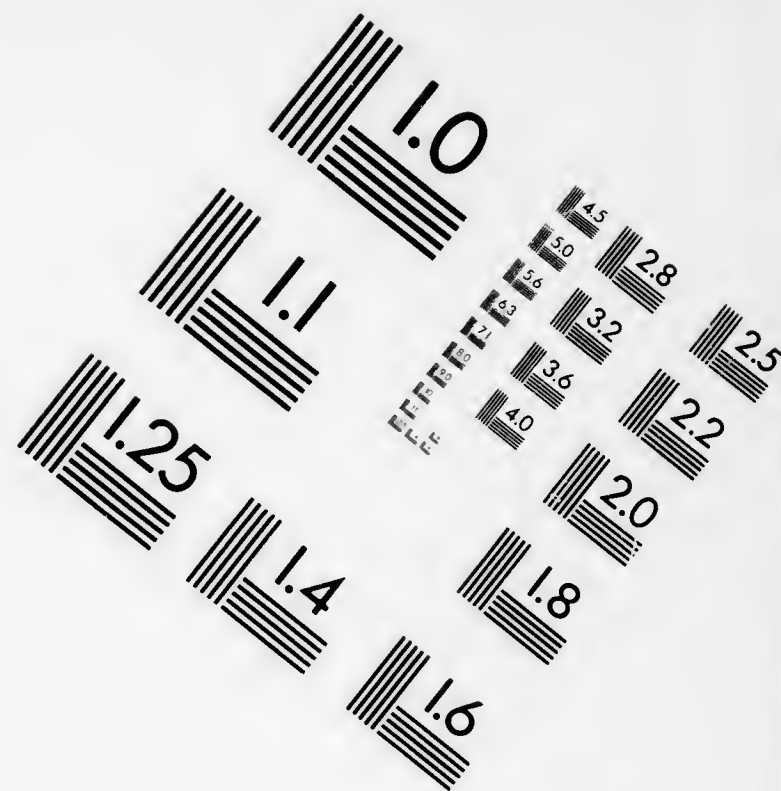
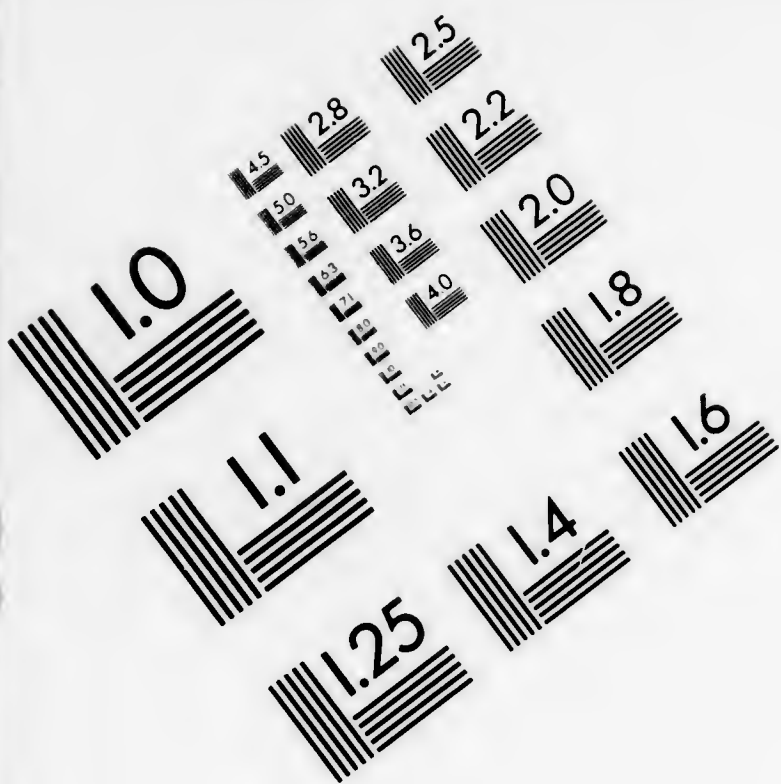
VOLUME 1

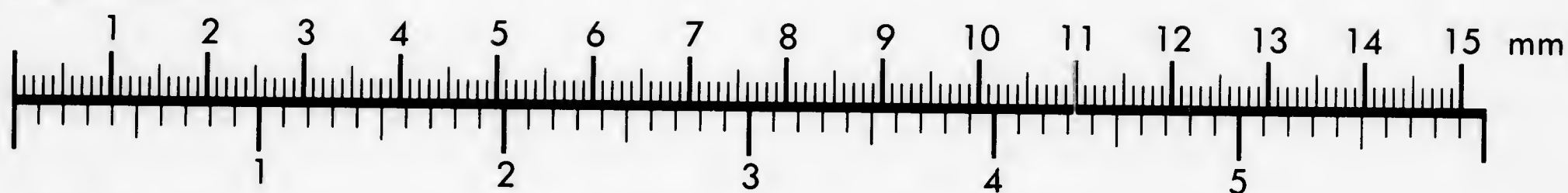
AIM

Association for Information and Image Management

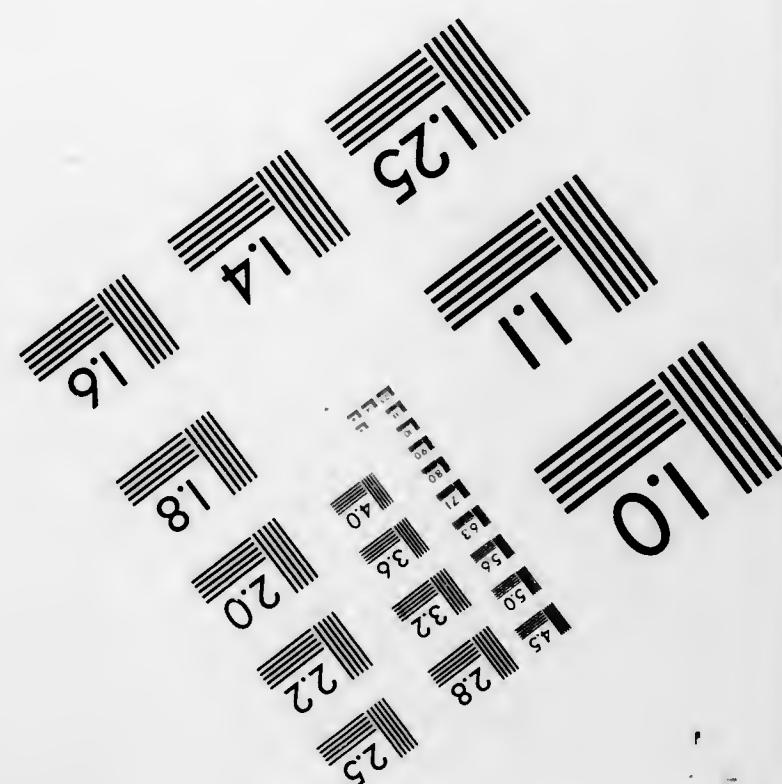
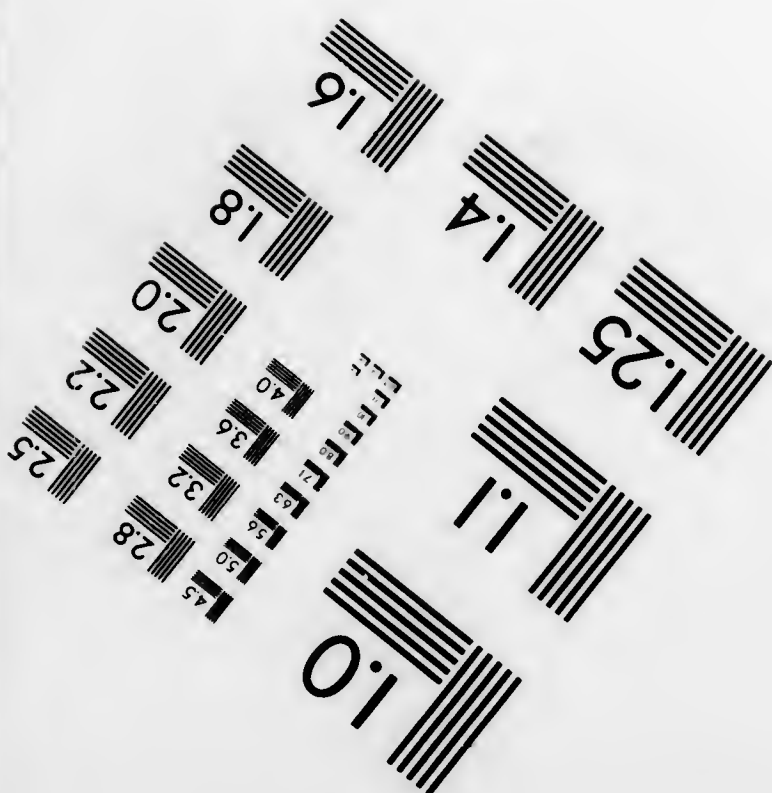
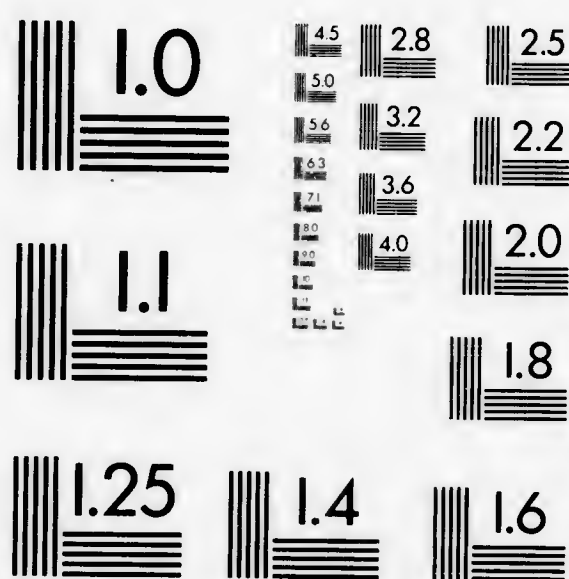
1100 Wayne Avenue, Suite 1100
Silver Spring, Maryland 20910
301/587-8202

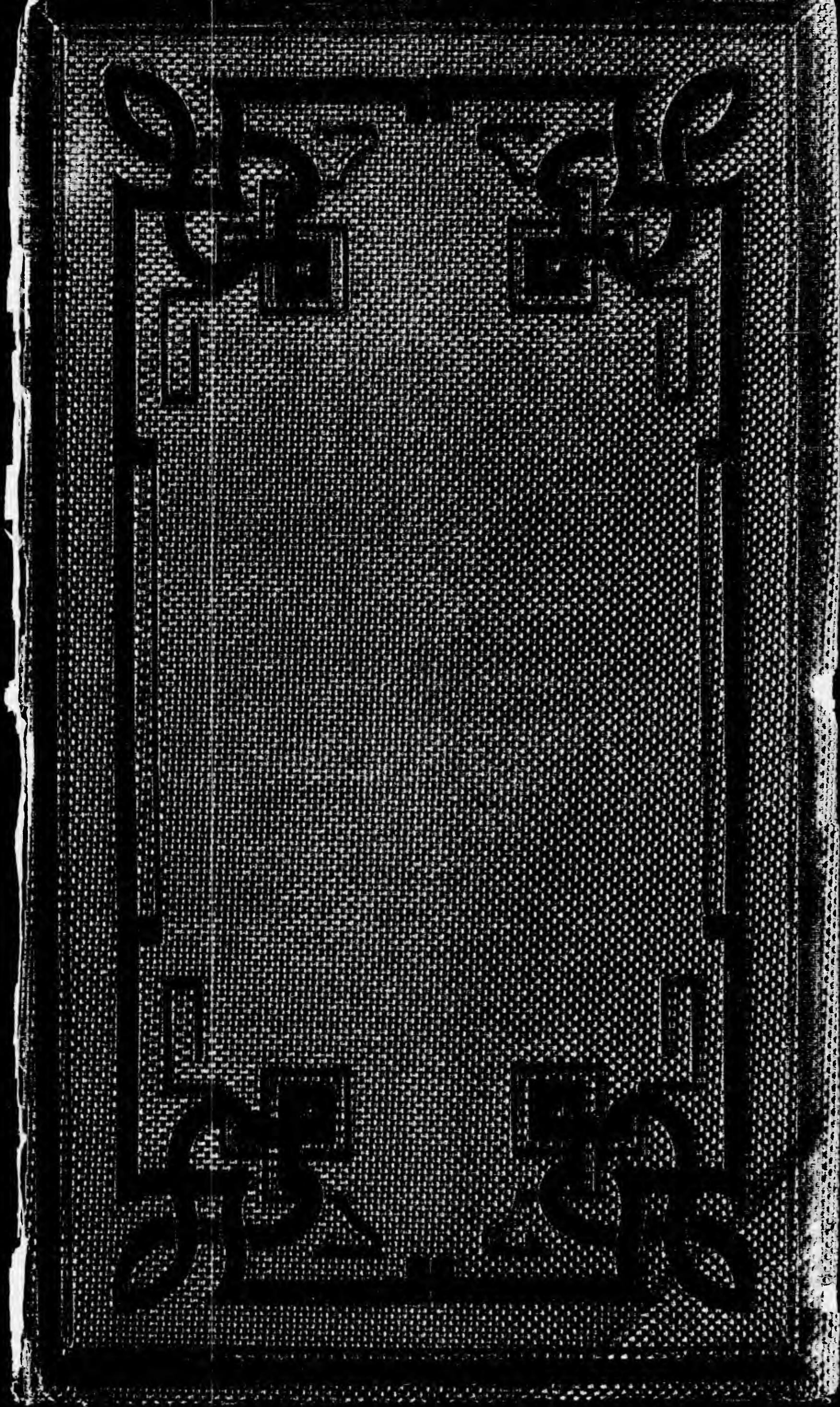
Centimeter

Inches

MANUFACTURED TO AIM STANDARDS
BY APPLIED IMAGE, INC.

946.04
P922
1

946.04 P922
1

**Columbia University
Library**

Henry Livingston Thomas

BORN 1835-DIED 1903

*

FOR THIRTY YEARS CHIEF TRANSLATOR
DEPARTMENT OF STATE, WASHINGTON, D. C.

LOVER OF LANGUAGES AND LITERATURE

HIS LIBRARY WAS GIVEN AS A MEMORIAL

BY HIS SON WILLIAM S. THOMAS, M. D.

TO COLUMBIA UNIVERSITY

A. D. 1905

Prospectus
VAN DE
GESCHIEDENIS DER REGERING
VAN
PHILIPS DEN TWEEDE,
KONING VAN SPANJE,
DOOR
WILLIAM H. PRESCOTT.
UIT HET ENGELSCHE,
DOOR
Dr. W. J. A. HUBERTS.
MET EENE VOORREDE VAN DEN HOOGLEERAAR
W. G. BRILL,
En eene Levensschets van den Schrijver.

De ondergeteekende, uitgever van PRESCOTT'S Geschiedenis der Regering van Philips den Tweede, heeft de eer het Nederlandsche publiek het Eerste Deel van zijne uitgave aan te bieden.

Met vrijmoedigheid durft hij dit werk aanbevelen, omdat het met de intekening vereerd is van H. M. den Koning, de Koningin, de Koningin-moeder, H. K. H. Prins Frederik, Prins en Prinses Hendrik, terwijl bovendien de intekenlijst prijkt met eene reeks van namen van de meest aanzienlijken en geleerden in den lande, die genoegzaam bewijzen kunnen in welk eene schatting genoemd werk bij het Nederlandsche publiek staat.

Het thans verschenen Eerste Deel, hetwelk behalve de Geschiedenis der laatste levensdagen van Karel den Vijfde, die

van de oorlogen van Philips tegen den Paus en Frankrijk, en een belangrijk gedeelte der Nederlandsche historie bevat, houdt tevens de Voorrede van den Hoogleraar Brill in, en eene levensschets van Prescott, benevens eene genealogische tabel der Spaansche en Portugeesche Koningshuizen.

Het geheele werk zal worden uitgegeven in vellen druks van 16 bladzijden, en compleet zijn in 3 à 4 Deelen van ongeveer 20 à 25 vellen druks.

Den Inteekenaren zal het vel druks à 15 Cents berekend worden, terwijl Titels, Omslagen en eene naauwkeurige Naamlijst van Inteekenaren, benevens een stel linnen banden met vergulde rugtitel, aan de 500 eerste Inteekenaren *gratis* zal worden afgeleverd.

Men leze vooral ommestaande aankondiging, geplaatst in de *Konst- en Letterbode*, No. 35 van dit jaar.

J. A. WILLEMSSEN.

Zutphen, Nov. 1860.

Het werk van Prescott, dat hier vertaald wordt aangeboden, is te bekend, om er bij stil te staan. Zij die het in de oorspronkelijke taal hebben gelezen, hebben geene verdere mededeeling noodig. Zij die het niet hebben gelezen, hebben er veel over hooren spreken. Ik geloof dat de laatsten meer in getal zijn, dan de eersten. En daarom acht ik het een gelukkig denkbeeld, om dit werk, waarin het leven van den vorst wordt medegedeeld die zoo naauw betrokken is geweest in de geschiedenis van de wording van ons voormalig gemeenebest, en dat geschreven is in den populaireren vorm van Prescott's schrijftrant, schier even uitstekend als die van zijn landgenoot Motley, — om, zeg ik, dat werk over te brengen in onze taal. Ik acht het dan ook van belang, dat onze geschiedenis, en elke andere daarmede in verband en betrekking, beschenen door het licht der jongste ontdekkingen, ontdaan van de seche voorstellingen, waarin men haar gekleed heeft, herzien en gewijzigd naar het tegenwoordig standpunt der wetenschap, in zoodanigen vorm worde aangeboden, dat ook anderen dan geleerden, er nut en voordeel uit kunnen trekken, en dat zij die de geschiedenis niet tot hunne hoofdstudie hebben gemaakt, het beschaafd publiek, de eenvoudige burger, eenen beteren indruk ontvangen van de geschiedenis van ons vaderland, dan dien welken zij wegdroegen uit de meestal onnaauwkeurige handboeken, waaruit de eerste kennis werd geput. Niet alleen voor geleerden moeten de bronnen der geschiedenis worden gebruikt; de geschiedenis worde bewerkt voor het volk, opdat het zijn verleden kennen, zijn tegenwoordig standpunt waardeeren, en zijne toekomst begrijpen leere!

Tot zulke werken die voor iedereen verstaanbaar zijn, behoort ook dat van Prescott, en de vertaling is niet minder geschikt om het onder het bereik van ieders verstand te brengen. De Heer Huberts heeft zich goed van zijne taak gekwet. Eene vertaling zóó in te richten, dat zij én de oorspronkelijke eigenaardigheid van den stijl des schrijvers niet verlieze, én toch ook niet te veel op eene vertaling gelijke, is niet ieders werk. Er behoort meer kunst toe, dan men oppervlakkig zou denken. Naar mijn oordeel, heeft de Heer Huberts de bovengenoemde vereischten in het oog gehouden, en niet alleen is men hem dank schuldig voor den arbeid dien hij aan de vertaling heeft besteed, ook door het aanbrengen van ophelderende aanteekeningen heeft hij zich verdienstelijk gemaakt. Die aanteekeningen zijn met goed overleg aangebragt, en zullen veel bijdragen om de lezing van het boek aangenaam te maken.

Ik hoop dat de vertaler goede zaken zal maken met zijn boek; dat wil zeggen, ik hoop dat het in vele handen kome, niet om het materiëel voordeel voor vertaler en uitgevers, maar om het hooger voordeel, daarin gelegen, dat de lust worde opgewekt, om het schoon verleden van ons vaderland te leeren kennen.

Mr. L. ED. LENTING.

GESCHIEDENIS DER REGERING
VAN
PHILIPS DEN TWEEDE.

*De Ondergeteekende verlangt van den Boekhandelaar
volgens Voorwaarden in het PROSPECTUS vermeld:*

EX. PRESSOTT, Geschiedenis der Regering van Philips den Tweede,
uitgave van J. A. WILLEMSEN, te Zutphen.

Woonplaats en Datum.

Handteekening.

GESCHIEDENIS DER REGERING

VAN

PHILIPS DEN TWEEDE,

Koning van Spanje,

DOOR

WILLIAM H. PRESCOTT,

UIT HET ENGELSCHE VERTAALD

DOOR

Dr. W. J. A. HUBERTS,

met eene voorrede van den Hoogleeraar W. G. BRILL en
eene levensschets van den schrijver.

~~~~~  
EERSTE DEEL.

~~~~~  
ZUTPHEN,
J. A. WILLEMSSEN.

1860.

12 Ap '06 E.N.

Groot inderdaad is de bestemming geweest van de Republiek der Vereenigde Nederlanden, groot haar invloed op de geschiedenis der gansche wereld! Al de tegenwoordige Groote Mogenheden op Oostenrijk na (reeds vroeger heb ik deze opmerking gemaakt ¹⁾) zijn door het toedoen der Republiek behouden voor hetgeen zij wezen moesten of geworden tot hetgeen zij zijn. De Fransche Monarchie, na den dood van Hendrik IV door partijen verscheurd, heeft zich door de staatkunde van Oldenbarnevelt, die haren stichter overleefde, voor uiteenstorting behoed gezien. Engeland heeft zijnen rang onder de volkeren der aarde te danken

¹⁾ Spectator, 19 Mei 1860, in de aankondiging van Hansens Reïsbrieven.

aan een Prins uit het Huis van Oranje, hetwelk voor zijne vorming even veel aan de Republiek te danken had, als de Republiek aan het Huis van Oranje. Nimmer zou Pruisen zijn opgekomen, zoo niet de troepen der Vereenigde Provinciën, van het jaar 1610 aan, een deel van de Guliksche erflanden voor het Huis Brandenburg in beslag hadden genomen. Door onze staatslieden zijn de in alle opzichten onbedreven Russische diplomaten van het begin der 17de eeuw met alle middelen voortgeholpen, en wat Peter de Grootte aan Holland dank te weten heeft gehad, het is met het verhaal van zijn verblijf te Zaandam de wereld door bekend.

Maar heeft dan Oostenrijk volstrekt niets aan de Nederlanden te danken gehad? — Ongelooflijk veel, wel niet aan de Republiek der Vereenigde Provinciën, maar aan de Nederlanden, onder welke Holland en Zeeland reeds in de middeleeuwen eene hoogst belangrijke plaats bekleedden. Wij zeiden daar, dat het Huis van Oranje evenveel aan de Republiek te danken heeft gehad, als de Republiek aan het Huis van Oranje; even zoo nu mag men zeggen, dat het Huis van Habsburg, en bij gevolg de Oostenrijksche Monarchie, ruim zoo veel te danken heeft gehad aan de Nederlanden, als de Nederlanden aan het Huis van Habsburg.

Toen de verschillende Gewesten der Nederlanden, bepaaldelijk Vlaanderen, Brabant en Holland met Zeeland, elk bij zijn afzonderlijk bestaan, in genoegzame mate ontwikkeld waren om elkander te kunnen waarderen en het belang

eener wederkerige vriendschappelijke betrekking in te zien; in één woord, toen de verschillende kleine Nederlandsche Staten tot onderlinge eenheid gerijpt waren, was er een Vorst noodig, aanzienlijk en machtig genoeg om ze gezamenlijk onder zijn bewind te vereenigen en het werk der onderwerping van de middeleeuwsche staatsclementen aan eene krachtige staatkundige orde op ruimer schaal te hervatten. Die Vorst was Filips de Goede, gesproten uit dat Huis van Bourgondië, hetwelk, met Engeland in verbond, meer dan eens het Fransche Koningshuis op den rand des ondergangs bracht en het zwaartepunt der Fransche Monarchie ten zijnen behoeve dreigde te verplaatsen. Filips van Bourgondië werd de stichter eener nieuwe Europeesche Mogendheid, van welke de Nederlanden de kern waren.

In geen der Europeesche Staten van dien tijd was zulk een geschikte grondslag voorhanden voor de vestiging eener Vorstenmacht, gelijk de tijd die vorderde. Dien grondslag boden de welvarende Gemeenten, en in die Gemeenten, bepaaldelijk in Holland, eene staatspartij, die der Kabeljauwschen, welke in haren eeuwenlangen strijd tegen de Hoekschen, de verderfelijkeit der zelfzuchtige handhaving van rechten, met het algemeene belang onbestaanbaar, had leeren inzien, en dus geneigd was den Vorst te ondersteunen in die maatregelen, welke dienen moesten om de weerstrevige machten aan het staatsgezag te onderwerpen. — Zoo belangrijk waren de resultaten, reeds door de staatkunde van Filips den Goeden in de Nederlanden gewonnen, dat zijn zoon zich verleid vond te droomen van de op-

richting van een Gallo-Belgisch Koningrijk, dat deels uit Neder- en Opperduitsche, deels uit Fransche bestanddeelen zamengesteld, gesteund door vaste punten aan den Rhijn tot aan de Alpenpassen toe, bestemd kon geacht worden om zich, als ter vernieuwing van het Rijk van Karel den Grooten, onbepaald, gelijkelijk rechts en links, door erfopvolging over het Fransche, en door de Keizerskroon over het Duitsche Rijk uit te breiden. Die overmoedige waan werd te Nancy voor goed gefnuikt, en met Karels des Stouten dochter viel de Bourgondische erfenis aan het Oostenrijksche Huis in handen.

Met de regering erlangt de vorst niet alleen stoffelijke macht, maar hij neemt tevens, vaak onbewust, onafwijsbare zedelijke verplichtingen op zich, en in de Nederlanden was voor Maximiliaan de weg aangewezen, dien hij te bewandelen had. Hij moest de staatkunde van den grootvader zijner echtgenoot voortzetten: daar lag de voorwaarde van de grootheid van zijn Huis. Zijn kleinzoon Karel was eerst recht berekend om het verheven doel te vatten, dat het hoofd van een goed geregelden Staat zich had voor te stellen. Zijne politieke ordonnanties, in de Nederlanden uitgevaardigd, bewijzen zulks. Aan de volmaakbaarheid der maatschappij geloovend, trachtte hij de zedelijkheid op te heffen, ondeugden te beteugelen, en aan het staatsgezag de middelen te verzekeren om voor de veiligheid en alle andere belangen der ingezetenen te waken. In één woord, het denkbeeld van den nieuwen Staat, zoo als wij dien deels bezitten, deels verlangen, was in den geest van keizer Ka-

rel den Vijfden opgegaan, en in geen van zijne vele Rijken kon hij de verwezenlijking van dat denkbeeld met meer hoop op goeden uitslag nastreven, dan in de Nederlanden. Hier vond hij in de voornaamste Steden eene richting heerschende, die zijne inzichten in de hand werkte; hier eene openbare meening, die hem in staat stelde, over de aanzienlijkste dier Steden, daar zij de uitvoering zijner taak op het spel gezet en het land ten prooi aan de zamenzweringen van Frankrijk zou gegeven hebben, streng recht te doen; hier eindelijk vond hij staatslieden, die hem begrepen. Geen wonder, dat hij Nederland lief had en Nederland hem, dat hij in Nederland zijne eer en de Nederlanden in hem den waarborg van hunnen roem en van de handhaving hunner staatkundige belangen zagen.

En toch is Nederland in opstand gekomen, reeds tegen zijnen zoon; toch is het werk van den opbouw van den eenhoofdigen Staat, zoo als Karel dien begrepen had, een werk tot hetwelk hij de grondslagen gelegd heeft, onder het bewind van zijnen zoon voor eeuwen afgebroken geworden. Uiterst belangrijk moet bij de zonderlingheid van dit verschijnsel de geschiedenis zijn, die ons inzicht geve, hoe dit is toegegaan, en ons de vraag beantwoorde, of het goed geweest zij, al of niet, wat onze Vaderen in dien tijd ondernomen hebben. Deswegens moet den Nederlander elke gelegenheid gewenscht zijn, die hem een onpartijdigen blik doet slaan op de toedracht der zaken in dien tijd, en gerust heb ik mijnen vriend en voormaligen ambtgenoot, Dr. Huberts, durven aanmoedigen om het werk van Prescott, I.

History of the Reign of Philip the Second, king of Spain, in onze moedertaal over te brengen, ten einde het in ons land algemeener bekend te maken, bepaaldelijk bij dezulken, voor wie het in de vreemde taal niet toegankelijk was. Ter beoordeeling van het werk, reeds in de twee werelden beroemd, in bijzonderheden te treden, wordt hier niet van mij gevergd. Prescotts treffende voorstelling van personen en zaken, uit bronnen geput, schaars in zulk een ruime mate geraadpleegd, kan, — dit op te merken is ons hier genoeg, — kan, zeg ik, niet anders dan de overtuiging versterken van hen, die in de ongelijkheid van vader en zoon de verklaring vinden van de ongelijkheid van der Nederlanderen gezindheid ten aanzien van Filips en van Karel.

Werkelijk waren die twee Vorsten elkander in bijna ieder opzicht ongelijk. Het groote punt van verschil zal wel hierin gelegen geweest zijn, dat Karel nog aan de vrije ontwikkeling van den mensch geloofde, en Filips der menscheid geen grooter weldaad meende te kunnen bewijzen, dan zoo hij haar door bedwang tegen zich zelve verzekerde.

Karel, een man van genie, begreep den geest van anderen, en besefte, dat geen geest hem dienen kon, die niet in het genot zijner vrijheid was. Het opperhoofd der Kerk, in zijne jeugd de patroon der Italiaansche zelfstandigheid, was zijn staatkundige tegenstander, daar Karel Italië aan zijn gezag onderworpen moest zien, ten einde niet door zijnen Franschen mededinger overvleugeld te worden. In Karel duchtte de Kerk wat zij sinds eeuwen als hare tegenpartij had beschouwd, den vertegenwoordiger eener krachtige keizer-

lijke macht en eener weldra misschien universeele monarchie in leekenhanden. Dus nam hij tegenover de Kerk een onpartijdig standpunt in, en zoo hij haar beschermde, hij deed het met vrijheid, omdat hij in haar een bondgenoot zag tegen den voortgang der Duitsche Protestantische Vorsten op den weg der autonomie en tegen socialistische dwöeperij.

Maar zijn zoon Filips, met zeer middelmatige gaven des geestes toegerust, werd beangst door het schouwspel der vrije beweging der geesten rondom hem; hij had daarbij het knellend bewustzijn, dat hij geroepen was om orde in die massa te bewaren, en zag daartoe geen middel dan bedwang. Hij verliet de Nederlanden, waar hij zich niet op zijne plaats gevoelde. Hij, voor wien de eischen der menscheid niet golden, begreep nog minder het recht der nationaliteit. Hij zag zich slechts menschelijke individuen, ongelukkig zoo zij aan hunne eigen verkeerdheid waren overgelaten, te beheerschen gegeven, en zoo de middelen, die Spanje en de Spanjaarden aanboden, hem daartoe van dienst konden zijn, nam hij ze zonder aarzelen te baat. Vandaar tegenstand in de Nederlanden, een tegenstand, dien Filips eerst met dubbelzinnige besluiten, straks met geweldige middelen te keer ging. De losmaking der banden, het noodwendig gevolg der maatregelen, door de leiders der volksbeweging genomen om Filips tot nadenken te brengen, maakte het onmogelijk, de ketterij der Lutheranen en Calvinisten uit het land te houden. Weldra zag de partij van den tegenstand tegen de antinationale

staatkunde van den Spaanschen Vorst hare getrouwste bondgenoot in de Hervorming. Thans had Filips op zijne beurt eene sterke bondgenoot gevonden in de Roomsche Kerk. Te voren hadden de schranderste koppen onder de Katholijken in de Hervorming bijna eene medestrijdster tegen de wereldlijke macht, die zij duchtten, durven zien. De Jezuïten verkondigden aanvankelijk de leer der volkssoevereiniteit — treffend bewijs, dat zij toen reeds volken geboren zagen en het onraadzaam achtten hun recht niet te tellen; — zij konden dus in den opstand der Nederlanden geen gruwel zien; zij hoopten door de onbekrompen beoefening der wetenschappen de Hervorming op haar eigen grondgebied te overvleugelen. Maar nu, toen de Hervorming, onder begunstiging van den staatkundigen opstand in de Nederlanden, in die mate veld won, dat de macht van Filips een onherstelbaren knak kreeg; toen bij gevolg het gevaar, dat de Kerk van de Spaansche macht te vreezen had, in dezelfde mate verminderde, als dat, hetwelk zij van de Hervorming had te duchten, vermeerderde, — toen begreep de Roomsche Kerk zich aan de Spaansche macht te moeten aansluiten, ten einde door dit bondgenootschap zich zelve te redden en eene beschermster te behouden. Van toen aan gaf de Kerk de zaak der vrijheid op, en er ontstond eene ligue, die het op de onderdrukking van den vrijen geest gemunt had. Aan zulk eene onderdrukking zich te onttrekken; zal altijd een heilig werk moeten heeten, zoo lang nog het voorbeeld van Mozes, die Israël aan het Egyptische diensthuis ontvoerde, van kracht, en het uitdooven des geestes een ver-

griep tegen God zal geacht worden. Dat heilig werk ondernamen onze Vaders, en daarom moest de band tusschen het Oostenrijksche Huis en de Nederlanden verbroken en het werk van Karel den Vijfden een tijd lang gestaakt worden. En die breuke heeft tot heil der menschheid gestrekt. Wat toch heeft de aristokratische Regering van het Noord-Nederlandsche Statenverbond, voor de vestiging der orde van zaken in Europa en in het algemeen voor de ontwikkeling der menschheid op de baan der nijverheid en tot uitbreiding harer heerschappij over de aarde, niet al opgeleverd! Wij begonnen dit opstel met er iets van aan te stippen. Genoeg! Het is zonneklaar, dat het tijdelijk afbreken van het werk der monarchische staatsontwikkeling even heilzaam als noodwendig is geweest.

Op het eind der achttiende eeuw had de Nederlandsche aristocratische Regering hare taak volbracht, en de machteloosheid van den hoogen toon, dien zij nog eenmaal, alsof het nog de tijd geweest ware dat zij Brandenburg de hand boven het hoofd hield, tegen het Koninklijk Pruisische Bewind aannam, bewees, dat zij had uitgediend. Toen viel weldra de Fransche Monarchie onder het wicht van instellingen, die in schreeuwende misbruiken waren ontaard. De natie, die haar eigen Bestuur had omvergeworpen, was bestemd om ook buiten hare grenzen de slooping en slechting van verouderde vormen te bespoedigen, — en sedert die stroom binnen zijne oevers is teruggekeerd, kan het werk van het handhaven des evenwichts tusschen de groote Mogendheden of liever tusschen de groote Volkstammen op grooter

schaal voortgezet, en tegelijk het werk van de staatkundige ontwikkeling op vlakker bodem hervat worden.

Zullen daarbij de Nederlanden eene onbeduidende of ondergeschikte rol spelen, de Nederlanden, die eenmaal zulk een ontzaggeijk gewicht in de schaal gelegd hebben; die de tweede bakermat der Oostenrijksche Dynastie geweest zijn; die Engeland in Oost-Indië en in Amerika den weg gewezen, en Westminster tot de constitutioneele monarchie hebben ingewijd? Zullen bij de taak, die thans aan de volken is voorgesteld, de Nederlanden zich slechts lijdelijk gedragen? Vele Nederlanders, soms, zou men zeggen, de Regering zelve, verlangen niets liever. Komt deze zucht voort uit eene gezindheid, verwant met die, welke Filips den Tweeden de Nederlanden heeft doen verspelen, dan behoeft het niet gezegd te worden, hoe weinig zij Nederlanders betaamt en hoe zeker zij ons dat wat wij met die lijdelijkheid hopen te bewaren, het ongekrenkt bezit van het verworvene en rust van binnen, zal doen verbeuren, al blijven wij ook buiten den strijd der volken. In te grooten getale treft men in Nederland menschen aan, die aan geene vrijheid gelooven: zij zien in elken verschillenden regeringsvorm slechts een ander juk, en houden den minst woordenrijken en minst omslachtigen voor den besten; zij zijn met een afgodischen eerbied bezielde voor alles wat een vermoeden van stoffelijke macht met zich brengt en daarbij gezind schijnt om rust te bewaren. Anderen hebben een voorwerp van geloof, maar zij plaatsen het buiten het eigenlijke gebied des geloofs, dat is, buiten het tegenwoordige. Zij wan-

hopen aan den tijd, alsof hij onvermogen ware om ons het goede te doen zien, en alsof God er zich van teruggetrokken had; zij houden zich vast aan de schim en den naam van instellingen, die de geschiedkundige sinds eeuwen veroordeeld ziet; zij wanen meer dan een schaduw vast te houden, wanneer zij de waarheid binnen grenzen en woorden besloten hebben.

Met zulk eene gezindheid zal ons Vaderland niets zijn dan een ballast, voor verwerping bestemd, onder de volkeren, en zullen wij binnen onze grenzen niet behouden, wat wij behouden willen. Maar met geloof aan vrijheid, met geloof aan God, die wil, dat wij aan Hem gelooven, niet zoo als wij Hem ons scheppen buiten den tijd, maar zoo als Hij Zich zelve openbaart in den tijd, — met zulk een geloof zal ons Vaderland nog groot en geëerd zijn onder de volken. Zoo zal ons Vaderland, broederlijk onder twee Hoofden met het vrije België als tot een nieuw Rijk van Karel den Vijfden vereenigd, een verbazenden invloed kunnen uitoefenen bij den strijd, van Karel den Grooten dagteekend, tusschen de Germaansche volken en de Romanische Rijken, onder Frankrijks hegemonie tot nieuwe krachtontwikkeling opgebeurd. Zoo zal het, even als België, door de ontwikkeling van gezonde staatsvormen, gelijk meermalen reeds in den loop der geschiedenis, een model voor grooter Rijken kunnen wezen. Zoo zal uit het voorbeeld van ons Vaderland blijken, van welk een gewicht de kleine natiën zijn om de verscheidenheid te bewaren, die de vorm is der vrijheid, en zonder welke de ware eenheid zelfs niet denk-

baar is. Zoo moge ons Vaderland de zaak der vrijheid op aarde dienen, om wier dienst alleen een volk verdient te leven!

Het is de taak der Historie de heerschappij van een on-eindig wijzen Geest in de lotgevallen der volkeren aan te wijzen. Zoo nu zulk eenen Geest heerschend te zien hetzelfde is als in God te gelooven; zoo in God te gelooven ons de kracht geeft om medearbeiders te worden met Hem; zoo deelgenootschap aan het werk Gods 's menschen vrijheid uitmaakt, — dan immers zal ook de door de Historie gepredikte waarheid in staat zijn ons vrij te maken. — Moge daartoe ook deze arbeid het zijne bijdragen!

UTRECHT, Julij 1860.

W. G. BRILL.

LEVEN VAN W. H. PRESCOTT.

Onder de groote geschiedschrijvers van onzen tijd bekleedt voorzeker de man, wiens meesterstuk wij hier bij het Nederlandsche publiek inleiden, eene uitstekende plaats. Hij toch schreef zijne geschiedenis niet uit ijdelheid of roemzucht, maar uit innige overtuiging dat er nog zeer veel gedaan moest worden, wilde men dit vak op de hoogte brengen, waarop het behoorde te staan, sedert in de laatste halve eeuw hulpmiddelen ter onzer beschikking waren gesteld, die een nieuw licht over daadzaken verspreidden, eenen nieuwen, doch ook dieperen blik deden slaan in de karakters der handelende personen, die voor eeuwen hunne daden en hun land beroemd of berucht hadden gemaakt. Als wij onze aandacht vestigen op de rustelooze werkzaamheid en de ijverige nasporingen van Prescott, die het zich tot levensdoel had gesteld om zijne eens voorgenomen taak met waarheidsliefde en naauwgezetheid te volbrengen, maar vooral als wij daarbij wel in het oog houden dat hij met een gebrek te worstelen had, hetwelk hij met de schrijvers van het *Paradise lost* en van de *Conquête des Normands* gemeen had, dan voorwaar perst hij ons eene onbegrensde bewondering af. Wanneer wij een kunststuk beschouwen vragen wij onwillekeurig naar den kunstenaar, die het wrocht, zijn wij begeerig iets meer van dien man te weten; uit aanmerking hiervan zal het niet ongepast schijnen, zoo de persoon van Prescott met een paar bladzijden bij den weetgierigen lezer nader wordt voorgesteld.

William Hickling Prescott werd den 4^{den} Mei 1796 te Salem, bij Boston geboren; zijn vader, een bekwaam regtsgeleerde te

baar is. Zoo moge ons Vaderland de zaak der vrijheid op aarde dienen, om wier dienst alleen een volk verdient te leven!

Het is de taak der Historie de heerschappij van een on-eindig wijzen Geest in de lotgevallen der volkeren aan te wijzen. Zoo nu zulk eenen Geest heerschend te zien hetzelfde is als in God te gelooven; zoo in God te gelooven ons de kracht geeft om medearbeiders te worden met Hem; zoo deelgenootschap aan het werk Gods 's menschen vrijheid uitmaakt, — dan immers zal ook de door de Historie gepredikte waarheid in staat zijn ons vrij te maken. — Moge daartoe ook deze arbeid het zijne bijdragen!

UTRECHT, Julij 1860.

W. G. BRILL.

LEVEN VAN W. H. PRESCOTT.

Onder de groote geschiedschrijvers van onzen tijd bekleedt voorzeker de man, wiens meesterstuk wij hier bij het Nederlandsche publiek inleiden, eene uitstekende plaats. Hij toch schreef zijne geschiedenis niet uit ijdelheid of roemzucht, maar uit innige overtuiging dat er nog zeer veel gedaan moest worden, wilde men dit vak op de hoogte brengen, waarop het behoorde te staan, sedert in de laatste halve eeuw hulpmiddelen ter onzer beschikking waren gesteld, die een nieuw licht over daadzaken verspreidden, eenen nieuwen, doch ook dieperen blik deden slaan in de karakters der handelende personen, die voor eeuwen hunne daden en hun land beroemd of berucht hadden gemaakt. Als wij onze aandacht vestigen op de rustelooze werkzaamheid en de ijverige nasporingen van Prescott, die het zich tot levensdoel had gesteld om zijne eens voorgenomen taak met waarheidsliefde en naauwgezetheid te volbrengen, maar vooral als wij daarbij wel in het oog houden dat hij met een gebrek te worstelen had, hetwelk hij met de schrijvers van het *Paradise lost* en van de *Conquête des Normands* gemeen had, dan voorwaar perst hij ons eene onbegrensde bewondering af. Wanneer wij een kunststuk beschouwen vragen wij onwillekeurig naar den kunstenaar, die het wrocht, zijn wij begeerig iets meer van dien man te weten; uit aanmerking hiervan zal het niet ongepast schijnen, zoo de persoon van Prescott met een paar bladzijden bij den weetgierigen lezer nader wordt voorgesteld.

William Hickling Prescott werd den 4den Mei 1796 te Salem, bij Boston geboren; zijn vader, een bekwaam regtsgeleerde te

Boston, die onzen schrijver een vermogen naliet waarmede deze onafhankelijk leven kon, was de zoon van dien door Washington geprezen William Prescott, die als kolonel bij Bunkershill zijn bloed voor de vrijheid van zijn vaderland vergoot; het zwaard diens dapperen hing in het studeervertrek van zijn' kleinzoon boven de schrijftafel. De toekomstige geschiedschrijver ging op zijn vijftiende jaar naar het Harvardkollegie te Cambridge, in Massachusetts, studeerde daar drie jaar en deed daarop eene reis naar Europa ten einde de bekwaamste oogartsen te raadplegen omtrent het verlies van een zijner oogen, dat hij door een' ongelukkig toegebragten klap verloren had. Men gaf hem weinig vooruitzigt op herstel, doch niettegenstaande deze teleurstelling vatte hij bij zijne reis door Spanje het denkbeeld op om de geschiedenis van dat land te beschrijven en keerde vol van dat grootsche besluit naar zijn vaderland terug. „Ik had reeds vroeg eene sterke neiging voor het schrijven van geschiedenis,” zoo spreekt hij zelf, „waartoe misschien het lezen van Gibbon niet weinig bijbragt. Ik nam mij voor, mij zelven tot geschiedschrijver, in den besten zin des woords, te vormen, en hoopte iets in het licht te geven, hetwelk de nakomelingen niet met opzet in het vergetelboek zouden doen geraken. Reeds in mijn dagboek vind ik omstreeks 1819, dien wensch uitgedrukt, en nu stelde ik mij voor om tien jaren van mijn leven te wijden aan de studie van oude en nieuwe litteratuur, doch voornamelijk de laatste; daarna eerst wilde ik tien andere jaren aan het voltoojen van eenig geschiedkundig werk besteden. Ik heb het geluk gehad dit voornemen nog binnen de mij voorgestelde tijdruimte te volbrengen; want met Kersmis van het jaar 1837 werd mijn eerste werk de *history of the reign of Ferdinand and Isabella the Catholics* in het licht gegeven.” Prescott die vroeger wel eens enkele stukjes in de *North American Review* geplaatst had, welke in 1845 gezamenlijk onder den titel van *Biographical and critical Miscellanies* of ook wel *Essays* zijn uitgekomen, schijnt echter in den beginne het plan niet gehad te hebben zijn werk te laten drukken; zijn vader echter zag en las het, en zeide dat het een bewijs was dat het hem aan moed

ontbrak, als hij zulk een werk geschreven had en het ongedrukt liggen liet; dit overreedde hem.

Reeds bij het schrijven van de geschiedenis van Ferdinand en Isabella was het eenige hem overgebleven oog zoo verzwakt, dat hij het ter naauwernood, en dan nog slechts enkele uren des daags, doch nooit 's avonds gebruiken kon. Hoe hem dit hinderde laat zich gemakkelijk begrijpen. Hij trachtte dit echter te verhelpen. Ziethier hoe hij zulks zelf beschrijft: „Toen ik eenmaal mijne aandacht gevestigd had op een onderwerp voor eene bijzondere geschiedenis, verloor ik geen' tijd om de bouwstoffen te verzamelen, waartoe ik door bijzondere omstandigheden gemakkelijk in staat was gesteld¹⁾. Maar even voordat die verzameling aankwam, had ik mijn oog zóó ingespannen, dat ik gedurende eenige jaren niet verwachten mogt er eenig gebruik van te hebben. Ik herinner mij nog duidelijk de onbeschrijfelijke wanhoop, welke ik ondervond, toen mijn letterkundige schriften uit Spanje aankwamen en ik de rijke mijnen om mij heen wist, die het mij verboden was te bewerken. Ik besloot te beproeven wat er met de oogen van een ander kon gedaan worden; ik herinnerde mij daarbij wat Johnson met betrekking tot Milton gezegd had, dat namelijk de groote dichter zijne voorgenomen geschiedenis van Engeland had moeten laten varen, omdat hij het naauwelijks mogelijk oordeelde, dat een blinde een geschiedkundig werk voltooide, hetwelk het naslaan van zoovele bronnen vorderde. Juist die opmerking zette mij aan om de proef te nemen; ik nam een' voorlezer in dienst, die geene andere dan zijne moedertaal kende; ik leerde hem het Kastiliaansch uitspreken op eene wijze, die meer voor mijn oor dan voor dat van een Spanjaard geschikt was, en wij begonnen onze vermoeijende reis met Mariana's schoone geschiedenis²⁾. Ik kan mij zelfs nu niet zonder glimlach o'ervelende

¹⁾ In Prescotts voorrede voor Philips' geschiedenis heeft hij die omstandigheden opgesomd. Het waren de talrijke vrienden welke hij bij zijne reizen door Europa had leeren kennen, welke hem daarin hielpen.

²⁾ Joannis Marianae *historia de rebus Hispanicis*, Toledo 1592, en

Boston, die onzen schrijver een vermogen naliet waarmede deze onafhankelijk leven kon, was de zoon van dien door Washington geprezen William Prescott, die als kolonel bij Bunkershill zijn bloed voor de vrijheid van zijn vaderland vergoot; het zwaard diens dapperen hing in het studeervertrek van zijn' kleinzoon boven de schrijftafel. De toekomstige geschiedschrijver ging op zijn vijftiende jaar naar het Harvardkollegie te Cambridge, in Massachusetts, studeerde daar drie jaar en deed daarop eene reis naar Europa ten einde de bekwaamste oogartsen te raadplegen omtrent het verlies van een zijner oogen, dat hij door een' ongelukkig toegebragten klap verloren had. Men gaf hem weinig vooruitzicht op herstel, doch niettegenstaande deze teleurstelling vatte hij bij zijne reis door Spanje het denkbeeld op om de geschiedenis van dat land te beschrijven en keerde vol van dat grootsche besluit naar zijn vaderland terug. „Ik had reeds vroeg eene sterke neiging voor het schrijven van geschiedenis,” zoo spreekt hij zelf, „waartoe misschien het lezen van Gibbon niet weinig bijbragt. Ik nam mij voor, mij zelven tot geschiedschrijver, in den besten zin des woords, te vormen, en hoopte iets in het licht te geven, hetwelk de nakomelingen niet met opzet in het vergetelboek zouden doen geraken. Reeds in mijn dagboek vind ik omstreeks 1819, dien wensch uitgedrukt, en nu stelde ik mij voor om tien jaren van mijn leven te wijden aan de studie van oude en nieuwe litteratuur, doch voornamelijk de laatste; daarna eerst wilde ik tien andere jaren aan het voltoojen van eenig geschiedkundig werk besteden. Ik heb het geluk gehad dit voornemen nog binnen de mij voorgestelde tijdruimte te volbrengen; want met Kersmis van het jaar 1837 werd mijn eerste werk de *history of the reign of Ferdinand and Isabella the Catholics* in het licht gegeven.” Prescott die vroeger wel eens enkele stukjes in de *North American Review* geplaatst had, welke in 1845 gezamenlijk onder den titel van *Biographical and critical Miscellanies* of ook wel *Essays* zijn uitgekomen, schijnt echter in den beginne het plan niet gehad te hebben zijn werk te laten drukken; zijn vader echter zag en las het, en zeide dat het een bewijs was dat het hem aan moed

ontbrak, als hij zulk een werk geschreven had en het ongedrukt liggen liet; dit overreedde hem.

Reeds bij het schrijven van de geschiedenis van Ferdinand en Isabella was het eenige hem overgebleven oog zoo verzwakt, dat hij het ter naauwernood, en dan nog slechts enkele uren des daags, doch nooit 's avonds gebruiken kon. Hoe hem dit hinderde laat zich gemakkelijk begrijpen. Hij trachtte dit echter te verhelpen. Ziethier hoe hij zulks zelf beschrijft: „Toen ik eenmaal mijne aandacht gevestigd had op een onderwerp voor eene bijzondere geschiedenis, verloor ik geen' tijd om de bouwstoffen te verzamelen, waartoe ik door bijzondere omstandigheden gemakkelijk in staat was gesteld ¹⁾. Maar even voordat die verzameling aankwam, had ik mijn oog zóó ingespannen, dat ik gedurende eenige jaren niet verwachten mogt er eenig gebruik van te hebben. Ik herinner mij nog duidelijk de onbeschrijfelijke wanhoop, welke ik ondervond, toen mijn letterkundige schriften uit Spanje aankwamen en ik de rijke mijnen om mij heen wist, die het mij verboden was te bewerken. Ik besloot te beproeven wat er met de oogen van een ander kon gedaan worden; ik herinnerde mij daarbij wat Johnson met betrekking tot Milton gezegd had, dat namelijk de groote dichter zijne voorgenomen geschiedenis van Engeland had moeten laten varen, omdat hij het naauwelijks mogelijk oordeelde, dat een blinde een geschiedkundig werk voltooide, hetwelk het naslaan van zoovele bronnen vorderde. Juist die opmerking zette mij aan om de proef te nemen; ik nam een' voorlezer in dienst, die geene andere dan zijne moedertaal kende; ik leerde hem het Kastiliaansch uitspreken op eene wijze, die meer voor mijn oor dan voor dat van een Spanjaard geschikt was, en wij begonnen onze vermoeijende reis met Mariana's schoone geschiedenis ²⁾. Ik kan mij zelfs nu niet zonder glimlach de vervelende

¹⁾ In Prescotts voorrede voor Philips' geschiedenis heeft hij die omstandigheden opgesomd. Het waren de talrijke vrienden welke hij bij zijne reizen door Europa had leeren kennen, welke hem daarin hielpen.

²⁾ Joannis Marianae *historia de rebus Hispanicis*, Toledo 1592, en

uren herinneren, gedurende welke wij onder de oude boomen van mijn landgoed gezeten onzen langzamen en treurigen weg vervolgden door de bladzijden, die voor hem geheel onverstaanbaar waren en welker licht, door de duisternis van slechts half begrijpelijke woorden, tot mij moesten doordringen. In weinige weken echter werd dat licht sterker en ik schepte moed in het bewustzijn mijner vorderingen; en toen wij door zeven kwartodeelen waren heengeworsteld, begreep ik het boek alsof het mij voor tweederde in gewoon Engelsch was voorgelezen. Het werk van mijn voorlezer eischte nog meer geduld dan het mijne, want hij eindigde niet zooals ik met het te begrijpen. Nu gevoelde ik dat ik de grootste hinderpalen kon te boven komen, en ik kreeg eindelijk een' voorlezer, wiens kennis van oude en nieuwe talen het gebrek van mijn gezigt kon verhelpen, in zoover ten minste als zulks mogelijk was. Ofschoon ik op deze wijze verscheidene bronnen kon onderzoeken, was het niet gemakkelijk om de uitkomsten van het gelezene in mijn hoofd te rangschikken, daar ik door verschillende en soms geheel tegenstrijdige verhalen werd medegesleept. Om dit te voorkomen dikteerde ik groote stukken terwijl wij verder gingen, en wanneer er genoeg gelezen was voor een hoofdstuk, dat van 30 tot zelfs 50 bladzijden lang was, dan had ik eene menigte aantekeningen in mijne moedertaal, welke mij gemakkelijk in eens de vruchten van mijn onderzoek konden doen overzien. Deze aantekeningen werden mij zorgvuldig voorgelezen, en terwijl de pas gedane nasporingen nog versch in mijn geheugen lagen, doorliep ik het geheele voorgenomen hoofdstuk in mijne gedachten. Dit herhaalde ik minstens zes of zevenmaal, zoodat, wanneer ik eindelijk mijne pen op papier zette, zij er tamelijk vlot overheen

Mainz 1605. Deze beide uitgaven loopen maar tot Ferdinand den Katholieke. Mariana gaf in 1619 in laatstgenoemde stad nog eene verkorte geschiedenis uit van 1515--1612, doch dit stuk wordt achter verscheidene uitgaven van bovenstaand werk gevonden. Hij vertaalde zijne groote Spaansche geschiedenis zelf in het Kastiliaansch, en van deze vertaling kennen wij acht verschillende uitgaven; de laatste, te Madrid in 1670 uitgekomen, was tot dat jaar door Basilio de Soto vervolgd.

gleed, want het was dan eerder eene oefening van mijn geheugen, dan eene inspanning mijner verbeelding." Prescott spreekt van schrijven volstrekt niet in den overdragtelijken zin: hij had bij zijne eerste reis in Europa te Londen een schrijftoestel voor blinden gekocht: dit was een vierkant raam ter grootte van een vel papier, waartusschen zoovele koperdraden waren gespannen als er gevoegelijk regels op eene bladzijde konden staan; daaronder legde men een stuk papier, hetwelk met houtskool bestreken was, en met deze bestreken kant op een wit vel gelegd werd. Nu schreef Prescott met eene ivoren stift op het gevoel zijne letters tusschen de koperdraden, zoodat als hij den laatsten regel eindigde, het blad vol houtskool-indrukken er onder uit kon worden gehaald. Het was ook het werk van zijn' knecht om die hieroglyphen te ontcijferen, over te schrijven en naar de drukkerij te zenden. Op deze wijze heeft Prescott bijna alles *geschreven*, wat er van hem ooit het licht zag. Door dat hij op deze wijze zijne oogen eenigzins sparen kon, verbeterde zijn gezigt in zooverre dat hij, voor dat de geschiedenis van Ferdinand en Isabella voltooid was, iederen dag reeds weêr een paar uren zien kon, en dit bleef zóó tot kort voor zijn' dood hoewel hij zich somwijlen eenige weken, soms wel maanden, rust moest gunnen om zijn zoo noodzakelijk zintuig niet te veel af te matten.

Ten gevolge van deze uitmuntend geslaagde proef op geschiedkundig terrein, werd hij door de koninklijke Akademie te Madrid tot lid benoemd. Nu besloot hij eene episode te behandelen welke tegelijk zijn vaderland en Spanje omvatten zou, mogelijk wel uit de veronderstelling dat men zijn eerste werk, dat alleen op het buitenland betrekking had, als te veel Europeesch beschouwen zou, hetgeen in de oogen van den Yankee onvergeeflijk was. Hij bewerkte dus de *history of the conquest of Mexico* en gaf die in 1843 in drie deelen uit; vier jaren later verscheen de *history of the conquest of Peru, with a preliminary view of the civilization of the Incas* in twee deelen. Dit laatste vond in Europa zulk eene goede ontvangst niet als het onmiddelijk voorafgaande, hoewel het in waarde daarbij volstrekt niet achter stond; mogelijk is de mindere opgang, die het maakte, toe te

schrijven aan de wreede karakters welke er in moesten geschilderd worden, hetwelk te zeer afstak bij de grootte der overwinning, waardoor Spanje eene der rijkste provinciën in de nieuwe wereld in bezit kreeg.

Na de voltooiing van dezen arbeid besloot Prescott eene nieuwe reis naar Europa te ondernemen: dit voornemen volbragt hij in 1850 met het doel om de bouwstoffen te verzamelen voor de geschiedenis van Philips den Tweede. In Engeland komende werd hij door de Universiteit van Oxford tot doctor in de regten *honoris causa* benoemd, terwijl de *Académie des Sciences* te Parijs hem tot eereid aanstelde, eene eer welke hij als de hoogste beschouwde, die hem immer kon worden bewezen. Deze Europeesche reis verschafte hem als het ware eene geheele bibliotheek van Philips' geschiedenis, welker inhoud hij stelselmatig rangschikte en nasloeg. Na eene vrij lange voorbereiding kwamen er in het laatst van 1855 twee deelen uit; spoedig zou er gewis meer gevolgd zijn, doch een hevige aanval van ziekte brak zijne werkzaamheden voor eenigen tijd af, en deed toen reeds voorzien dat de door hem ondernomen reuzenarbeid niet zou kunnen voltooid worden. Hij nam langen tijd rust, doch hervatte eindelijk zijn werk en gaf in het najaar van 1858 zijn derde deel uit; verder bragt hij het niet, want den 23sten Januarij 1859 trof hem om half een des middags een aanval van beroerte en reeds anderhalf uur later was zijne ziel de eeuwige rust ingegaan. Bij zijn verscheiden liet hij zijne kostbare verzameling oorspronkelijke stukken, zijne boeken, handschriften enz. na aan het kollegie te Cambridge, hetwelk hem onder zijne leerlingen geteld had, en men koestert de hoop dat eene vriendenhand daar de onafgewerkte taak zal opvatten om haar in den geest van den edelen Prescott te volbrengen.

Kort na de verschijning der beide eerste deelen van Philips' geschiedenis kwam er ook eene herziene uitgave van Robertsons *history of the reign of Charles the Fifth* door Prescott bewerkt uit; hij had tusschen Ferdinand en Isabella en Philips de leemte, die er dan in de aaneengeschakelde geschiedenis van Spanje bestaan moest, willen aanvullen, doch verklaarde niet in staat

te zijn Robertsons werk te verbeteren, waarom hij er slechts eene nieuwe uitgave van het licht deed zien, evenwel vermeerderd met het in vier hoofdstukken ingedeelde *life of Charles the Fifth after his abdication*, hetwelk wij gedeeltelijk in de geschiedenis van Philips den Tweede terug vinden. Het verspreidde een nieuw licht over het vroeger zoo verkeerd beoordeelde kloosterleven van Karel den Vijfde, en steunde op de onlangs door Stirling, Mignet en Gachard bewerkte oorspronkelijke stukken.

Prescotts werken werden in Engeland nagedrukt, in Frankrijk en Duitschland, in Spanje en Italië vertaald en overal om het zeerst geprezen. „Hij heeft aanspraak op de uitstekendste plaats,” zeide de *Times*, „daar hij inderdaad de bekwaamste van alle Amerikaansche geschiedschrijvers is. Hij gelijkt op Macaulay door zijn talent om schilderachtige bijzonderheden, aangename anekdoten en belangrijke levensschetsen te geven, die aan beider geschiedenis zooveel levendigheid en gloed bijzetten.” „Prescott is een goed schilder, maar ziet nimmer de geschiedkundige naauwkeurigheid over het hoofd uit begeerte om zijn onderwerp met aanlokkende kleuren te schilderen.” „Zijne werken,” voegt het *Athenaeum* daarbij, „strijden om den voorrang met de beste Engelsche schrijvers en men kan er hoofdstukken in vinden, waarin de bevalligheid en sierlijkheid van Addison vereenigd zijn met het smaakvolle van Robertson en den schitterenden stijl van Gibbon.” Het is uit dit alles ligt te begrijpen welk een jammer het voor ons is dat hij zijn *Philips* niet geëindigd heeft, doch juist zijne wijze van werken, en het lezen van het boek zelve moeten ons overtuigen, dat ieder hoofdstuk op zich zelve eene episode is, die men met genoegzaam afzonderlijk in tijdschriften lezen zou en waarbij niet altijd de verbinding met het voorgaande of het volgende stuk een vereischte is. Bancroft, wiens *United States* Prescott vroeger in zijne *Essays*¹⁾ zoo gun-

¹⁾ De stukken in die *Essays* zijn: C. B. Brown, the Novelist. Irving's *conquest of Granada*. Cervantes. Sir Walter Scott. Chateaubriand's *Eastern Literature*. Bancroft's *United States*. Molière. Italian Narrative Poetry. Scottish Song. Poetry and Romance of the Italians.

stig, doch naar waarheid beoordeeld had, sprak onlangs over het niet voltoojen van Prescott's laatste werk. „Het is inderdaad een verlies voor de wetenschap,” zeide hij, „dat dit groote werk niet gebragt is tot het einde, hetwelk hij zich had voorgesteld. Wij moeten het betreuren dat wij de geheele geschiedenis der vorming van de Nederlandsche Republiek niet van zijne hand bezitten, maar vooral dat de historie der Armada, en het mislukken dier verbazingwekkende onderneming tegen het Protestantismus in Nederland en Engeland, niet behandeld is door iemand, wiens zeldzaam talent voor de levendige voorstelling van buitenlandsche tafereelen onvergelykelyk is. Op welk tijdstip echter Prescott ook van de aarde zou opgeroepen zijn, hij zou altijd eenig werk onvoltooid hebben gelaten; want hij behoorde tot die werkzame menschen, voor wie het eene onmogelykheid is om voor zich alleen te leven, die hunne krachten niet alleen voor eigen gebruik besteden, doch ze aan de wereld wijden, tot op het oogenblik dat zij door den grooten Schepper tot zich geroepen worden.” Zóó eindigt hij, en tevens deze levensschets, „zoo lang het bewustzijn hem nog niet verlaten had, zoolang zou men hem aan het werk gevonden hebben, tot zijn' laatsten snik toe steeds gehoorzamende aan de wetten van eer en pligt.”

H.

VOORREDE VAN DEN SCHRIJVER.

De regering van Philips den Tweede heeft (indien wij die van Karel den Vijfde uitzonderen) de pen der geschiedschrijvers meer bezig gehouden dan eenig ander gedeelte der Spaansche jaarboeken. Zij is den Engelschen lezer bekend geworden door het werk van Watson, die de gunst van het publiek verwierf door de duidelijkheid van zijn' stijl — eene in zijne dagen evenwel geene ongewone deugd — door de gematigdheid van zijn oordeel en door de bekwaamheid, welke hij getoond heeft in het rangschikken zijner ingewikkelde geschiedenis, zoodat hij de belangstelling van den lezer onafgebroken tot het einde toe gaande houdt. Doch in Watson's dagen was het publiek niet zeer keurig op de bronnen, waaruit een verhaal geput was. Het kan ook niet ontkend worden, dat Watson zelf zich niet zoo beijverd heeft, als hij had moeten doen, om gebruik te maken van de middelen, welke een weinig moeite in zijn bereik zou hebben gebragt — terwijl hij in dat opzigt grootelyks verschilt van zijnen meer beroemden voorganger Robertson —; dat hij zich te gemakkelijk tevreden stelde met zulke ligt verkrijgbare en alledaagsche hulpmiddelen, als onmiddellijk op zijn' weg lagen; en dat, dien ten gevolge, de grondslagen zijner geschiedenis veel te zwak zijn om er op te bouwen. Om deze reden moet de regering van Philips den Tweede nog als een onontgonnen veld voor Engelsche en Amerikaansche schrijvers beschouwd worden.

En nimmer kon het schrijven der geschiedenis van zijne regering met meer kans van slagen ondernomen worden dan thans,

I.

I

nu de meer verlichte staatkunde der Europeesche gouvernementen hare nationale archieven voor het onderzoek van den geleerde heeft opengesteld; nu hem voornamelijk de toegang vergund wordt tot de archieven van Simancas¹⁾, die eeuwen lang de geheimen der Spaansche monarchie hermetisch gesloten hebben gehouden.

De geschiedenis van Philips den Tweede is de geschiedenis van Europa gedurende de laatste helft der 16de eeuw. Zij omvat het tijdvak, waarin de leerstellingen der Hervorming den geest der menschen op zulk eene vreeselijke wijze in beroering bragten, dat de grondslagen der Roomsche kerkheerschappij geschokt werden in den hevigen strijd met de verdeelde Christenheid. En door zijn persoonlijk karakter, én door zijne houding als vorst over het magtigste rijk van Europa, stond Philips aan het hoofd der partij, welke er naar streefde om de oude Kerk staande te houden, en derhalve leidde zijne staatkunde hem er immer toe om zich te bemoeijen met de zaken van andere Europeesche staten, zoodat hij ons noodzaakt, om zoowel binnen als buiten het Schiereiland naar de bronnen voor zijne geschiedenis rond te zoeken. In dit opzicht vormt de regering van Ferdinand en Isabella eene sterke tegenstelling met die van Philips den Tweede. Het was de overweging hiervan, die mij, toen ik de geschiedenis van de eersten voltooid, en mij voorgesteld had om in het vervolg die van den laatste te beginnen, eene verzameling begon te maken van oorspronkelijke bescheiden uit de openbare archieven in de groote hoofdsteden van Europa. Het was een moeilijk werk, en ofschoon ik daarmee reeds eenige vorderingen gemaakt had, voelde ik mij nog niet verzekerd van den goeden uitslag, totdat ik het geluk had de medewerking te erlangen van mijn vriend Don Pascual de Gayangos, Hoogleraar in het Arabisch aan de Universiteit te Madrid. Deze uitstekende geleerde was bijzonder berekend voor de taak, die hij zoo vriendelijk ondernam; want aan eene merkwaardige

¹⁾ Simancas is een klein stadje met een koninklijk kasteel (waar het Rijksarchief berust) ten Z. W. van Valladolid aan de Pisuergra, een zijtak van de Duero.

vaardigheid, zoo als alleen langdurige oefening geven kan, om de geheimzinnige handschriften der 16de eeuw te ontcijferen, paarde hij zulk eene volledige kennis van de geschiedenis van zijn vaderland, dat hij in staat was om te midden van den stapel handschriften, dien hij nazag, zulke stukken te ontdekken als voor mijn plan van belang waren.

Met onvermoeide volharding wijdde hij zich toe aan het nazien van vele der voornaamste verzamelingen, zoowel in Engeland als op het vaste land. Onder deze kunnen vermeld worden het Britsch Museum en het Bureau voor Staatsstukken te Londen; de boekerij van de hertogen van Bourgondië te Brussel; die van de Universiteit te Leiden; de koninklijke bibliotheek in den Haag; de koninklijke bibliotheek te Parijs en het koninklijk archief in het hôtel Soubise; de boekerij van de Akademie voor Geschiedenis, de nationale bibliotheek te Madrid; en, belangrijker dan al het overige, de oude archieven van Simancas, welks geheiligde grenzen Señor Gayangos een van de eerste geleerden was, aan wien het vergund werd ze te overschrijden.

Behalve deze openbare verzamelingen zijn er nog verscheidene bijzondere, aan wier bezitters ik veel verschuldigd ben wegens de vrijgevege wijze, waarop zij die ten mijnen dienste geopend hebben. Ik vermeld bijzonder wijlen Lady Holland, die Señor Gayangos vriendelijk toestond om afschriften te nemen van de in het paleis der familie Holland bewaarde handschriften; Sir Thomas Phillips bart., die op milde wijze mij dezelfde beleefdheid bewees, welke hij mij reeds bij eene vorige gelegenheid getoond had; en Patrick Fraser Tytler esq., de overleden uitmuntende geschiedschrijver van Schotland, die edelmoedig verscheidene stukken ter mijner beschikking stelde, welke hij zelf in openbare inrigtingen had afgeschreven tot opheldering van de regering van Maria Tudor.

In Spanje werd de door Señor Gayangos gemaakte verzameling verrijkt met de bouwstoffen, die hij haalde uit het familiearchief van den markies van Santa Cruz, wiens beroemde voorzaat het eerst het bevel voerde over de Spaansche *armada*; uit

het archief van Medina Sidonia, dat papieren bevatte van den hertog, die zijn opvolger was als bevelhebber over die ongelukkige onderneming; en uit het archief van het geslacht van Alva — een naam, die verbonden is met de merkwaardigste handelingen van Philips' regering.

De handschriften, aldus van verschillende kanten verzameld, werden verklaard met behulp van zulke gedrukte werken als, verschenen zijnde in den tijd van Philips den Tweede, eenig licht over zijn bestuur konden verspreiden. Wanneer zulke werken niet verkrijgbaar waren door aankoop liet Señor Gayangos er afschriften van maken, of alleen van die gedeelten, die voor mijn werk van belang waren. Het gevolg van deze wijze van handelen, van dezen onvermoeiden arbeid is geweest dat ik in het bezit kwam van zulk eene verzameling van oorspronkelijke bouwstoffen tot opheldering der regering van Philips, als waarschijnlijk niemand vroeger beproefd heeft aan te leggen. Eerst nu is de tijd gekomen, om het werk aan te vangen. Er bleven echter nog eenige plaatsen te bezoeken over, waar ik kon veronderstellen dat men stukken zou vinden, die ik gebruiken kon. Het ligt inderdaad in den aard van zulk eene verzameling, welke zulk een uitgebreid veld omvat, dat zij nimmer volledig kan zijn. De geschiedschrijver mag tevreden zijn, indien hij zulke oorspronkelijke stukken ter zijner beschikking heeft, welke, met de oplossing van veel wat tot nog toe in het verhaal der tijden raadselachtig was, hem in staat stellen om het karakter van Philips en de staatkunde van zijn bewind in het ware daglicht te plaatsen. Ik moet mijne verplichting erkennen jegens meer dan een persoon, die mij in het voortzetten mijner vroegere onderzoekingen belangrijke hulp bewezen heeft.

Een van de eersten onder hen is mijn vriend Mr. Edward Everett, die in zijne lange en schitterende staatkundige loopbaan niets verloren heeft van die liefde voor de wetenschap, welke hem zijne eerste aanspraak op onderscheiding gaf. Het jaar voor zijne aanstelling bij het Engelsche gezantschap stak hij over naar het vaste land, waar hij, met de vriendelijkheid,

die in zijnen aard ligt, veel tijd besteedde aan het voor mij nazien der groote bibliotheken, eerst te Parijs en daarna, met nog beter uitslag, te Florence. Uit het *Archivio Mediceo*, waarin het hem door den groothertog toegestaan was zijn onderzoek voort te zetten, verkreeg hij afschriften van verscheidene kostbare stukken, en daaronder van de brieven der Toskaansche gezanten, welke mij geholpen hebben om mij in de ingewikkeldste deelen van mijn verhaal voor te lichten. Een nog grooter aantal stukken verkreeg hij uit de bijzondere boekerij van graaf Guicciardini, den afstammeling van den beroemden geschiedschrijver van dien naam. Ik ben gelukkig mijne levendige dankbaarheid te kunnen uitdrukken voor de beleefdheid, mij door dien edelman betoond; eveneens mijne erkentelijkheid voor de vriendelijke diensten, mij door prins Corsini bewezen; en niet minder door den markies Gino Capponi, wiens naam steeds in eere zal gehouden worden wegens zijne liefde voor de wetenschap, welke hij zoover uitstreckte, dat hij zijne studiën voortzette in weêrwil van het gemis van dat zintuig, hetwelk voor een' geleerde het onmisbaarst is¹⁾.

Er was nog eene belangrijke gaping in mijne verzameling, want ik miste nog de *Relazioni Venete*, zoo als de verslagen genoemd worden, welke de gezanten van Venetië maakten bij hunnen terugkeer van vreemde zendingen. De waarde van deze verslagen, door de berigten, die zij van de door de gezanten bezochte streken geven, is den geschiedschrijvers genoegzaam bekend. De leemte werd volkomen aangevuld door de onvermoeide beleefdheid van mijn' vriend Mr. Fay, die nu zoo bekwaam den post vervult van gezant van de Vereenigde Staten in Zwitserland. Aangezien hij bekend was met de Amerikaanse legatie te Berlijn, stond hij mij op de verplichtendste wijze bij, om schikkingen te maken ter verkrijging van de stukken, die ik verlangde, welke met andere belangrijke papieren voor mij werden afgeschreven van de handschriften in de

¹⁾ Dat van het gezigt, zoo als bij Prescott zelven het geval was.

koninklijke bibliotheek te Berlijn en de hertogelijke te Gotha. Ik heb dus tevens mijne verpligting te betuigen aan den uitstekenden bibliothekaris van de eerste inrigting, Mr. Pertz, voor de bereidwilligheid, welke hij betoonde in het bevorderen mijner belangen.

Door Mr. Fay verkreeg ik de toestemming van prins Metternich om het keizerlijk archief te Weenen na te zien, hetwelk ik veronderstelde dat, wegens de innige betrekking, welke in die dagen tusschen de hoven van Madrid en Weenen bestond, zeer kostbare bouwstoffen voor mijn onderwerp bevatten moest. De uitkomst beantwoordde niet aan mijne verwachting. Ik ben evenwel gelukkig de gelegenheid te hebben om openlijk mijne erkentelijkheid te betuigen aan den uitstekenden geleerde, Dr. Ferdinand Wolf, voor de verpligtende wijze, waarop hij het onderzoek voor mij geleid heeft, zoowel in het bovenvermelde archief, als met beteren uitslag in de keizerlijke bibliotheek, waaraan hij door zijne bediening verbonden is.

Tot sluiting van de lijst van diegenen, aan wier goede diensten ik verpligting heb, moet ik de namen niet vergeten van M. de Salvandy, minister van openbaar onderwijs in Frankrijk, gedurende den tijd dat ik bezig was mijne verzameling te maken; Mr. Rush, den toenmaligen gezant van de Vereenigde Staten aan het Fransche hof; Mr. Rives van Virginia, zijn' opvolger in die betrekking; en eindelijk, maar niet het minste, mijn' vriend den graaf de Circourt, een geleerde, wiens aanzienlijke bijdragen tot de periodieke letterkunde van zijn land, en dat wel over de grootste verscheidenheid van onderwerpen, hem eene uitstekende plaats onder de schrijvers van onzen tijd gegeven hebben.

Ik ben insgelijks gelukkig mijne erkentelijkheid aan te kunuen bieden voor de diensten, die ik ontvangen heb van M. van de Weijer, gezant van België aan het hof van St. James, van Mr. B. Horner Dixon, Nederlandsch consul te Boston, en van mijn' vriend en bloedverwant Mr. Thomas Hickling, consul van de Vereenigde Staten te S. Miguel, die mij vriendelijk verscheidene handschriften bezorgde, welke den toestand der Azorische eilan-

den beschreven in het tijdstip, dat zij met Portugal onder den scepter van Philips den Tweede kwamen.

Na den lezer aldus te hebben bekend gemaakt met de bronnen, waaruit ik mijne bouwstoffen geput heb, moet ik nu nog enkele woorden zeggen met betrekking tot den loop van mijn verhaal. Eene in het oog vallende moeilijkheid op den weg van den historieschrijver van dat tijdperk is gelegen in den aard van het onderwerp, dat, zoo als hier het geval is, zulk eene verscheidenheid van onzamenhangende, om niet te zeggen ongerijmde onderwerpen omvat, dat het geene gemakkelijke taak is om slechts eenigzins de voortdurende belangstelling in de geschiedenis gaande te houden. Zoo verdient de omwenteling in de Nederlanden, ofschoon zij, naauwkeurig gesproken, slechts eene episode in het geheel van het verhaal uitmaakt, om hare belangrijkheid wel in een afzonderlijk en onafhankelijk verhaal op zich zelve behandeld te worden¹⁾. Daar zij door de geheele geschiedenis van Philips' regering als 't ware heen gegeven is, trekt zij onophoudelijk de aandacht van den historieschrijver af, terwijl zij eene verwarring te weeg brengt, die eenigzins gelijk is aan die, welke ontstaat door hetgeen men in een tooneelstuk eene dubbele intrigue noemt. De beste wijze, om dit te voorkomen, is om het grondbeginsel in het oog te houden, hetwelk om zoo te zeggen al de bewegingen van dat ingewikkelde werktuig regelt en daaraan eenheid geeft. Dit grondbeginsel is te vinden in de staatkunde van Philips, wiens groote doel was de handhaving van de oppermagt der Kerk en bij gevolg die der kroon. „Vrede en openbare orde,” schrijft hij bij zekere gelegenheid, „kunnen in mijne staten alleen onderhouden worden door handhaving van het gezag des Heiligen Stoels.” Het was deze staatkunde, zoo zeker en standvastig in hare werking als de wetten van de natuur zelve, die gezegd kan worden den loop der gebeurtenissen door deze geheele regering geleid te hebben; en het is slechts door dit voort-

¹⁾ Het bekende werk van Lothrop Motley was, zoo als Prescott wist, onder handen en verscheen kort daarna. VERT.

durend in het oog te houden, dat de geleerde in staat gesteld wordt om een' draad te verkrijgen, die hem door de ingewikkeldste bijzonderheden in Philips' geschiedenis geleiden kan, en de beste middelen aan de hand kan doen om datgene op te lossen, wat anders raadselachtig in zijn bestuur zou blijven.

In de samenstelling van het werk heb ik meereendeels het plan gevolgd, hetwelk ik te voren had beraamd. Ver van mij te beperken tot eene opsomming van staatkundige gebeurtenissen, heb ik er naar gestreefd een tafereel te leveren van de verstandelijke beschaving en de zeden van het volk. Ik heb het daarom niet vermeden, vertooningen en hoofdsche plegtigheden te beschrijven, welke ofschoon zij weinig meer schilderen dan de gewoonten van dien tijd dienen kunnen om den uiterlijken vorm van eene schilderachtige eeuw den lezer levendiger voor te stellen. In mijn verhaal heb ik mij ook niet geheel bepaald tot de chronologische orde der gebeurtenissen, maar heb ze in haar geheel afgehandeld in verband met de onderwerpen, waarop zij betrekking hadden. Zóó, dacht mij, konden zij alleen eenen merkbaaren indruk bij den lezer achterlaten. Op deze wijze heb ik meer dan eene belangrijke stof bespaard voor een later gedeelte van het werk, terwijl een streng inacht nemen der tijdsorde haar geschikt bij eene vroegere afdeeling van het onderwerp eene plaats zou hebben aangewezen. Eindelijk heb ik den tekst zorgvuldig trachten op te helderen door aanhalingen uit de oorspronkelijke bescheiden, voornamelijk wanneer zij zeldzaam en moeilijk te bekomen waren¹⁾.

In het gedeelte betreffende de Nederlanden heb ik eenen eenigzins anderen weg gevolgd als in andere deelen van mijn

¹⁾ Reeds in de Leipziger uitgave waren vele aanteekeningen weggelaten, welke in de Londensche gevonden werden. De inhoud toch der aanhalingen in eene of andere vreemde taal wordt meestal toch in den tekst zelven gevonden. Alleen voor streng historische studie kunnen die aanhalingen nut hebben. De vertaler heeft gemeend ook in deze uitgave het getal der aanteekeningen te moeten verminderen.

werk. De geleerden van dat land hebben zich met waarlijk vaderlandlievenden geest in latere jaren er op toegelegd, om hunne eigene archieven, zoowel als die van Simancas, te doorzoeken tot opheldering hunner nationale jaarboeken. Zij hebben den uitslag aan de wereld kenbaar gemaakt in eene reeks van geschriften, waarmede zij nog voortgaan. De geschiedschrijver heeft reden om bijzonder dankbaar te zijn aan deze opdelvers, wier arbeid hem in het bezit heeft gesteld van bouwstoffen, die den degelijksten grondslag aan zijn verhaal geven. Want welke basis kan vergeleken worden bij die, welke gelegd wordt door de geschreven briefwisseling van de partijen zelven? Het is op dezen zekeren grond, dat ik mij in dit gedeelte mijner geschiedenis geheel verlaten heb; en ik heb de gewoonte aangenomen om uittreksels van brieven in den tekst in te vlechten, hetwelk, al geeft het somtijds den schijn van langdradigheid aan het verhaal, toch het voordeel heeft van den lezer in eene soort van persoonlijke kennismaking met de hoofdpersonen te brengen, als hij naar de woorden verneemt, die zij zelven gesproken hebben.

In het eerste gedeelte dezer voorrede heb ik de erkentelijkheid betuigd, welke ik verschuldigd was voor den bijstand, dien ik bij de verzameling mijner bouwstoffen ontvangen heb. Maar ik mag nu niet eindigen zonder de verplichting van eenen anderen aard te vermelden, welke ik jegens twee mijner persoonlijke vrienden heb: Mr. Charles Folsom, den geleerden bibliothekaris van het Athenaeum te Boston, die de goede diensten, welke hij mij vroeger bewees, vernieuwde door het nazien van mijn handschrift vóór het ter perse ging; en Mr. John Forster Kirk, wiens bekendheid met de geschiedenis en de talen van het hedendaagsche Europa mij grootelijks geholpen heeft in het vervolg mijner onderzoekingen, terwijl zijn scherpzinnig oordeel mij in de voorbereiding van dit werk geene mindere dienst heeft bewezen.

Niettegenstaande de voorregten, waarover ik mij bij de samenstelling van dit werk verheugde, (bepaaldelijk bedoel ik het bezit van nieuwe en oorspronkelijke bouwstoffen) gevoel ik volkomen dat ik er ver van af ben naar waarde een onderwerp

te hebben behandeld, hetwelk zoo uitgebreid van omvang en ingewikkeld van aard is. Ik mag het lichaamsgebrek, waaraan ik lijd, niet ter mijner verdediging aan voeren; sints het nauwelijks eene verontschuldiging zijn kon voor het niet uitvoeren van iets nuttigs, was het ook niet noodig haar in het geheel te maken. Maar het zij mij veroorloofd te zeggen, dat wat ik gedaan heb het voortbrengsel was van zorgvuldige voorbereiding; dat ik er naar gestreefd heb om met eerlijkheid en goede trouw te schrijven, en dat, wat ook de gebreken van mijn werk mogen zijn, deze mijn arbeid, ten gevolge van hetgeen ik boven mijne voorgangers vooruit heb gehad, den lezer zoovele nieuwe en uit echte bronnen geputte feiten aanbiedt, dat hij er een beter inzicht in de geschiedenis van Philips den Tweede door bekomen moet, dan tot nog toe mogelijk was.

BOSTON, Julij 1855.

P.

GESCHIEDENIS

VAN

PHILIPS DEN TWEEDE.

EERSTE BOEK.

HOOFDSTUK I.

AFSTAND VAN KAREL DEN VIJFDE.

Eenige aanmerkingen ter inleiding. — Spanje onder Karel den Vijfde. — Hij maakt toebereidselen om afstand van de kroon te doen. — Zijn afstand. — Zijn terugkeer naar Spanje. — Zijn verblijf te Yuste.

1 5 5 5.

In een vroeger werk ¹⁾ heb ik getracht een tijdvak te schetsen, waarin de verschillende provinciën van Spanje tot één rijk onder den scepster van Ferdinand en Isabella vereenigd werden; toen, door hunne wijze en heilrijke staatkunde de natie verrees uit de duisternis, waarin zij zoolang achter de Pyreneën verborgen gebleven was en hare plaats innam onder de groote leden der Europeesche maatschappij. Ik stel mij nu voor, om een later tijdperk van de geschiedenis dier zelfde natie te onderzoeken, namelijk de regering van Philips den Tweede, toen de natie, met grootelijks toegenomen hulpmiddelen, en met een grondgebied, door eene schitterende reeks van ontdekkingen

¹⁾ W. H. Prescott, history of the reign of Ferdinand and Isabella; 2 vol. VERT.

en veroveringen uitgebreid, tot het toppunt van magt geklommen was, maar toen zij ook door de verderfelijke staatkunde van het bestuur de afgunst der naburen had opgewekt, en reeds de kiemen van inwendig bederf bevatte, welke langzamerhand tot hare vaneenscheuring en verzwakking leidden.

Door het huwelijk van Ferdinand en Isabella werden de meeste staten van het Schiereiland onder een gemeenschappelijk bestuur vereenigd, en in 1516 ging de scepter van Spanje met zijne afhankelijke bezittingen zoowel in de oude als in de nieuwe wereld over in de handen van hun' kleinzoon Karel den Vijfde, die, hoewel hij den troon in naam met zijne moeder Johanna deelde, ten gevolge van hare ijhoofdigheid de wezentlijke opperheer van dit uitgestrekte rijk werd. Hij had vroeger, door zijn' vader Philips den Schoone, dat heerlijk gedeelte van het hertogdom Bourgondië geërfd, hetwelk Franche-Comté en de Nederlanden bevatte. In 1519 werd hij tot keizer van Duitschland verkozen. Na weinige jaren werd zijn rijk nog verder vermeerderd met de barbaarsche rijken Mexico en Peru; en Spanje maakte toen eerst de sedert zoo dikwijls herhaalde, stoutte magtspreuk tot waarheid, dat de zon binnen de grenzen van haar gebied nimmer onderging.

Doch de invloed van Spanje vermeerderde niet door hare belangrijke uitbreiding. Het verloor zich bijna in de uitgebreidheid der nieuwe bezittingen. Sommige volken, die het gezag van Karel in Europa erkenden, waren van veel grooter belang dan Spanje, en trokken veel meer de opmerkzaamheid van hunne tijdgenooten tot zich. In een vroeger tijdperk van de regering van dien monarch was er een oogenblik, waarin een strijd, voor de menschheid van het hoogste belang, in Kastilië aanvankelijk met belangrijke uitkomsten gevoerd werd. Ongelukkig was de oorlog der *Comunidades*, zooals hij genoemd werd, spoedig geeindigd met den ondergang der echte vaderlanders; en op de merkwaardige velden van Villalar kreeg Spanje's vrijheid een' stoot, waarvan het bestemd was om zich in geene eeuwen te kunnen oprigten. Van dat noodlottige uur aan (de bittere vrucht van de afgunst der standen en van de driften des volks) heerscht er eene onafgebroken rust in het

land; zulk eene rust als natuurlijk voortvloeit niet uit een' vrijen en goed toegepasten regeringsvorm, maar uit dwingelandij. Spanje's geest sluimerde evenwel gedurende die staatkundige rust niet. Door den slagboom der Pyreneën beschermd tegen vreemde invallen, trachtte het volk de kunsten van den vrede aan te kweeken, zoolang als het zich niet bemoeide met staatkunde of godsdienst, in andere woorden met de groote belangen der menschheid; terwijl de meer vermetelen een lokaas voor hunnen moed vonden in de Europeesche oorlogen, of in het onderzoeken der grenzelooze streken van de westelijke wereld.

Terwijl er in Spanje zoo weinig gebeurde, dat het oog van den geschiedschrijver tot zich trok, werd Duitschland het tooneel van eene van die gewigtige worstelingen, welke eenen voortdurenden invloed op het lot der menschheid gehad hebben. In dat rijk begon de groote strijd voor godsdienstige vrijheid, en Karel's opmerkzaamheid en persoonlijke tegenwoordigheid werden noodwendig het meest gevorderd in het land, waar die strijd zou gestreden worden. Hij had slechts een klein gedeelte van zijn leven in Spanje gesleten, klein in vergelijking van den tijd, dien hij in de overige deelen van zijn gebied doorbragt. De eerste liefde zijner jeugd, duurzame sympathie gevoelde hij voor het Nederlandsche volk. Hij sprak de taal van dat land vloeiender dan de Kastiliaansche; ofschoon hij verschillende talen van zijn gebied zoo goed kende, dat hij zijnen onderdanen uit alle deelen van zijn rijk ieder in hunne moedertaal kon toespreken. Op dezelfde wijze kon hij zich voegen naar hunne bijzondere nationale zeden en smaak. Maar zijn buigzaam karakter bleef vreemd aan de Spaansche eigendommelijkheid. Karel bragt uit Spanje niets mede dan een' godsdienstigen ijver, die zelfs tot dweeperij aangroeide, en welke diep wortel schoot in het sombere karakter, hetwelk hij van zijne moeder geërfd had. Zijn smaak was geheel Vlaamsch. Hij voerde het schitterende ceremonieel van het Bourgondische hof in zijn eigen paleis en in de hofhouding van zijn' zoon in. Hij koos zich zijne vertrouwde en gemeenzaamste raadgevers uit Vlaanderen, en dit juist was eene groote aanleiding tot de oproe-

en veroveringen uitgebreid, tot het toppunt van magt geklommen was, maar toen zij ook door de verderfelijke staatkunde van het bestuur de afgunst der naburen had opgewekt, en reeds de kiemen van inwendig bederf bevatte, welke langzamerhand tot hare vaneenscheuring en verzwakking leidden.

Door het huwelijk van Ferdinand en Isabella werden de meeste staten van het Schiereiland onder een gemeenschappelijk bestuur vereenigd, en in 1516 ging de schepter van Spanje met zijne afhankelijke bezittingen zoowel in de oude als in de nieuwe wereld over in de handen van hun' kleinzoon Karel den Vijfde, die, hoewel hij den troon in naam met zijne moeder Johanna deelde, ten gevolge van hare ijfhoofdigheid de wezentlijke opperheer van dit uitgestrekte rijk werd. Hij had vroeger, door zijn' vader Philips den Schoone, dat heerlijk gedeelte van het hertogdom Bourgondië geërfd, hetwelk Franche-Comté en de Nederlanden bevatte. In 1519 werd hij tot keizer van Duitschland verkozen. Na weinige jaren werd zijn rijk nog verder vermeerderd met de barbaarsche rijken Mexico en Peru; en Spanje maakte toen eerst de sedert zoo dikwijls herhaalde, stoutte magtspreuk tot waarheid, dat de zon binnen de grenzen van haar gebied nimmer onderging.

Doch de invloed van Spanje vermeerderde niet door hare belangrijke uitbreiding. Het verloor zich bijna in de uitgebreidheid der nieuwe bezittingen. Sommige volken, die het gezag van Karel in Europa erkenden, waren van veel grooter belang dan Spanje, en trokken veel meer de opmerkzaamheid van hunne tijdgenooten tot zich. In een vroeger tijdperk van de regering van dien monarch was er een oogenblik, waarin een strijd, voor de menschheid van het hoogste belang, in Kastilië aanvankelijk met belangrijke uitkomsten gevoerd werd. Ongelukkig was de oorlog der *Comunidades*, zooals hij genoemd werd, spoedig geeindigd met den ondergang der echte vaderlanders; en op de merkwaardige velden van Villalar kreeg Spanje's vrijheid een' stoot, waarvan het bestemd was om zich in geene eeuwen te kunnen oprigten. Van dat noodlottige uur aan (de bittere vrucht van de afgunst der standen en van de driften des volks) heerscht er eene onafgebroken rust in het

land; zulk eene rust als natuurlijk voortvloeit niet uit een' vrijen en goed toegepasten regeringsvorm, maar uit dwingelandij. Spanje's geest sluimerde evenwel gedurende die staatkundige rust niet. Door den slagboom der Pyreneeën beschermd tegen vreemde invallen, trachtte het volk de kunsten van den vrede aan te kweken, zoolang als het zich niet bemoeide met staatkunde of godsdienst, in andere woorden met de groote belangen der menschheid; terwijl de meer vermetelen een lokaas voor hunnen moed vonden in de Europeesche oorlogen, of in het onderzoeken der grenzelooze streken van de westelijke wereld.

Terwijl er in Spanje zoo weinig gebeurde, dat het oog van den geschiedschrijver tot zich trok, werd Duitschland het tooneel van eene van die gewigtige worstelingen, welke eenen voortdurenden invloed op het lot der menschheid gehad hebben. In dat rijk begon de groote strijd voor godsdienstige vrijheid, en Karel's opmerkzaamheid en persoonlijke tegenwoordigheid werden noodwendig het meest gevorderd in het land, waar die strijd zou gestreden worden. Hij had slechts een klein gedeelte van zijn leven in Spanje gesleten, klein in vergelijking van den tijd, dien hij in de overige deelen van zijn gebied doorbragt. De eerste liefde zijner jeugd, duurzame sympathie gevoelde hij voor het Nederlandsche volk. Hij sprak de taal van dat land vloeiender dan de Kastiliaansche; ofschoon hij verschillende talen van zijn gebied zoo goed kende, dat hij zijnen onderdanen uit alle deelen van zijn rijk ieder in hunne moedertaal kon toespreken. Op dezelfde wijze kon hij zich voegen naar hunne bijzondere nationale zeden en smaak. Maar zijn buigzaam karakter bleef vreemd aan de Spaansche eigendommelijkheid. Karel bragt uit Spanje niets mede dan een' godsdienstigen ijver, die zelfs tot dweeperij aangroeide, en welke diep wortel schoot in het sombere karakter, hetwelk hij van zijne moeder geërfd had. Zijn smaak was geheel Vlaamsch. Hij voerde het schitterende ceremonieel van het Bourgondische hof in zijn eigen paleis en in de hofhouding van zijn' zoon in. Hij koos zich zijne vertrouwdste en gemeenzaamste raadgevers uit Vlaanderen, en dit juist was eene groote aanleiding tot de oproe-

ren, welke in den beginne van zijne regering dreigden Kastilië van zijn rijk af te scheuren. Er was weinig bevredigends voor de trotschheid van den Spanjaard in de plaats, welke hij aan het keizerlijke hof innam. Karel waardeerde Spanje hoofdzakelijk om de hulpmiddelen welke het aanbragt ter bevordering zijner eerezuchtige ondernemingen. Wanneer hij het bezocht, was het gewoonlijk om van de Cortes ondersteuning te verkrijgen. De Spanjaarden begrepen dit, en droegen hem minder genegenheid toe dan menigeen' hunner vorsten, die ver beneden hem stond in gaven, geschikt om haar op te wekken. Zij beschouwden hem nauwelijks als iemand van hunne natie. Er was ook inderdaad niets nationaals in Karel's regering. In de in-nigste betrekking stond hij tot Duitschland, en niet als koning Karel de Eerste van Spanje, maar als keizer Karel de Vijfde van Duitschland was hij in zijn' tijd bekend, en staat hij nu in de geschiedbladen vermeld.

Toen Karel in het begin der 16e eeuw den troon beklom, kon men zeggen dat Europa, in één opzigt, grootendeels in denzelfden toestand verkeerde, als in het begin der 8ste. De Turken bedreigden het aan den Oostkant op dezelfde wijze als de Arabieren het vroeger in het Westen bedreigd hadden. Het oogenblik scheen zeer nabij, hetwelk beslissen moest, of de godsdienst van Christus of die van Mahomed het overwigt zou behouden. De stroom der Ottomanische verovering spoelde tot zelfs voor de muren van Weenen, en Karel, die als hoofd des keizerrijks op den grens des Christendoms de wacht moest houden, werd geroepen om dien stroom tegen te houden. Op twee-en-dertigjarigen leeftijd trok hij tegen den ontzagverwekkenden Soliman op, dwong hem tot eene schandelijken terugtocht, en redde Europa van eenen inval, met minder gevaar voor zijn leven dan men dikwijls in eene schermutseling loopt. Daarna stak hij de zee over naar Tunis, hetwelk toen in bezit gehouden werd door eene bende zeeroovers, den geesel der Middellandsche zee. Hij sloeg hen in een bloedig gevecht, doodde hun' aanvoerder en bevrijdde tien duizend gevangenen van hunne boeijen. Geheel Europa weêrgalmde van den roem van den jongen held, die aldus zijne wapenen wijdde aan de dienst van

het Kruis, en op de voorposten stond als de ware kampvechter voor het Christendom.

Maar van deze hooge standplaats werd Karel bij herhaling geroepen tot anderen strijd, van een meer persoonlijk en veel minder eervol karakter. Zoodanig was zijn lange en bloedige kamp met Frans den Eerste. Het was nauwelijks mogelijk dat twee vorsten, zoo zeer gelijk in jaren, magt, aanspraken en, boven alles, zucht naar krijgsroem, met rijken, die over hunne geheele uitgestrektheid aan elkander grensden, lang zonder aanleiding tot mededinging of botsing bleven. Zulk een wedijver bestond van het oogenblik dat de groote prijs van het keizerrijk aan Karel was toegewezen; en gedurende den geheelen duur van hunne lange worsteling zegepraalde de zedelijke meerderheid van den keizer, zoo men eene enkele nederlaag uitzondert, over zijnen moedigen doch minder staatkundigen tegenstander.

Er was nog een derde strijd, waartegen de Spaansche monarch, gedurende het grootste gedeelte zijner regering, al zijne krachten moest inspannen, namelijk zijn strijd met de Luthersche vorsten van Duitschland. Hier begunstigde hem ook de fortuin gedurende langen tijd. Maar het is gemakkelijker om te strijden tegen de menschen, dan tegen een groot zedelijk grondbeginsel. Het grondbeginsel der Hervorming was te diep in den Duitschen geest ingedrongen om door geweld of list te worden uitgeroeid. Karel slaagde er gedurende langen tijd in om, door de toepassing eener krachtige staatkunde, het Protestantsche verbond te verzwakken; en hij scheen het eindelijk door de beslissende overwinning bij Muhlberg geheel en al verbroken te hebben. Maar die uitslag werkte slechts mede tot zijnen ondergang. Dezelfde menschen, aan wie hij den buit van de overwinning wegschonk, keerden zich tegen hunnen weldoener. Karel, ziek naar ligchaam en geest, en blijde van zijnen vijanden onder bedekking van den nacht en eenen vliegenden storm te ontsnappen, werd ten laatste gedwongen het verdrag van Passau te teekenen, hetwelk aan de Protestanten die godsdienstige vrijheden verzekerde, tegen welke hij gedurende zijne geheele regering zich verzet had.

Niet lang daarna onderging hij eene andere smadelijke nederlaag van Frankrijks zijde, hetwelk toen door een jonger tegenstander, door Hendrik den Tweede, zoon van Frans, geregeerd werd. Het goede gesternte van Karel, het gesternte van Oostenrijk, scheen te zijn ondergegaan; en toen hij met weêrzin het beleg van Metz opbrak, was het zeer bitter om te moeten uitroepen: „de Fortuin is eene lichtekooi, die hare gunsten voor de jongeren bewaart!”

Met een' geest grootelijks neêrgedrukt door zijne ongelukken, en nog meer door den staat zijner gezondheid, welke hem ongeschikt maakte voor de mannelijke en krijgskundige oefeningen, waaraan hij gewoon was geweest, gevoelde hij niet langer dezelfde kracht te bezitten om zich staande te houden onder den arbeid der regering. Op weinig meer dan dertigjarigen leeftijd had hij aanvallen van jicht gekregen, en was in den laatsten tijd zoo hevig door die ziekte aangetast, dat hij bijna het gebruik zijner ledematen verloren had. De man, die, met staal bedekt, geheele dagen en nachten in den zadel had doorgebracht, ongevoellig voor weêr en jaargetijde, kon zich nu naauwelijks met behulp van een' stok voortslepen. Dagen lang was hij aan zijn bed gekluisterd, en weken achtereen verliet hij zijne kamer soms niet. Zijn geest werd gedrukt door somberheid, welke tot in zekere mate eene hebbelijkheid werd. Zijn voornaamste genoegen bestond in het hooren voorlezen van boeken, voornamelijk van een godsdienstig karakter. Hij weigerde aan een ieder den toegang behalve aan zijne gemeenzaamste en vertrouwdste raadslieden. Hij verloor zijne belangstelling in staatzaken, en gedurende geheele maanden, weigerde hij, volgens een' zijner geschiedschrijvers¹⁾, die toegang tot zijn persoon had, eenig openbaar berigt te ontvangen of eenig stuk, zelfs een brief te onderteekenen. Men begrijpt niet hoe de zaken in zulke omstandigheden aan den gang gehouden hebben kunnen worden. Na den dood zijner moeder Johanna werd

¹⁾ Sepulveda. Deze verkeerde in dien tijd aan het hof, werd dikwijls in tegenwoordigheid des konings toegelaten en spreekt derhalve volgens persoonlijke opmerkingen.

zijn geest nog sterker gekleurd met eene somberheid, welke bij haar tot bepaalden waanzin steeg. Hij verbeeldde zich hare stem te hooren die hem riep om haar te volgen. Zijne gedachten werden nu van wereldsche belangen afgeleid om alleen op die van zijne ziel te letten, en hij besloot zijn plan ten uitvoer te brengen om afstand van de kroon te doen en zich naar eene plaats te begeven, waar hij zich in godsdienstige afzondering tot zijnen dood zou kunnen voorbereiden. Dit plan had hij vele jaren te voren, midden in den tijd van zijn' voorspoed en van zijne eerzucht, opgevat. Zulke tegenovergestelde elementen werkten in het karakter van dezen buitengewonen man.

Ofschoon hij de plaats voor zijne afzondering reeds had gekozen, was hij van de onmiddellijke uitvoering van zijn plan afschrikt door den verlaten toestand zijner moeder en den jeugdigen leeftijd van zijn' zoon. De eerste hinderpaal was nu uit den weg geruimd door den dood van Johanna, na eene regering, hoewel slechts in naam, van eene halve eeuw, gedurende welke de wolk, die sedert den dood haars echtgenoots haar verstand beneveld had, nimmer was opgetrokken.

De leeftijd van Philips, zijn' zoon en erfgenaam, was ook niet langer eene belemmering. Van zijne eerste kinderjaren was deze geoeffend in de pligten van zijn' stand en, nog zeer jong reeds vertrouwd gemaakt met het bestuur over Kastilië. Zijn vader had hem omringd met bekwame en ervaren raadgevers, en hun kweekeling, die eene voorzigtigheid toonde ver boven zijne jaren, had bijzonder veel voordeel uit hunne lessen getrokken. Hij trad nu zijn 29ste jaar in, een' leeftijd waarop het karakter gevormd is, en waarin men kon veronderstellen dat hij bekwaam was om de pligten der regering op zich te nemen. Zijn vader had hem de souvereiniteit over Napels en Milaan reeds afgestaan, bij gelegenheid van 's prinses huwelijk met Maria van Engeland. Hij was juist in dat koninkrijk, toen Karel, wiens besluit om afstand te doen nu vast stond, zijns zoons tegenwoordigheid te Brussel vorderde, waar de plegtigheid geschieden zou. De verschillende Nederlandsche provinciën werden aangemaand afge-

vaardigden te zenden, met volmagt om 's keizers afstand aan te nemen en zijnen opvolger te huldigen. Als een voorbereidende stap droeg hij den 22sten October 1555 het grootmeesterschap der Orde van het Gulden Vlies van Bourgondië (waarmede hij als Heer van Vlaanderen bekleed was) aan Philips over; het was in die dagen de aanzienlijkste en meest begeerde van alle militaire ridderorden.

Er werden toen toebereidselen gemaakt om de plegtigheid van den afstand met al de praal en al den luister te doen plaats hebben, die bij zulk eene verhevene gelegenheid paste. De groote zaal van het koninklijke paleis te Brussel was voor de vertooning uitgekozen. De wanden van het ruime vertrek waren met tapijten behangen en de grond was met rijke kleeden bedekt. Eene verhevenheid was aan het einde der kamer ter hoogte van zes of zeven treden opgerigt. Daarop was een troon of staatsiezetel voor den keizer geplaatst, met andere zitplaatsen voor Philips en voor de groote Vlaamsche heeren van 's keizers gevolg. Boven den troon was een prachtige troonhemel bevestigd, waarop de wapens van het hertogelijke huis van Bourgondië waren afgebeeld. Voor de verhevenheid was eene ruimte ingerigt voor de afgevaardigden der provinciën, die op banken zouden zitten, elk naar zijn rang.

Op den vijf en twintigsten October, den voor de plegtigheid bepaalden dag, stelde Karel de Vijfde een stuk op, waarbij hij aan zijn' zoon de heerschappij over Vlaanderen afstond. Toen werd de mis gelezen, en de keizer, vergezeld van Philips en een talrijk gevolg, trok in staatsie naar de groote zaal, waar de afgevaardigden reeds verzameld waren ¹⁾.

¹⁾ Het is vreemd dat de juiste datum van zulk eene bekende gebeurtenis, als de afstand van Karel den Vijfde, aanleiding tot verschil aan de geschiedschrijvers geeft. De meeste schrijvers van dien tijd noemen den in den tekst vermelden datum, die daarenboven bevestigd wordt door een handschrift van Simancas, welks schrijver de bijzonderheden van de plegtigheid vermeldt met de naauwkeurigheid van een' ooggetuige.

Alle schrijvers stemmen daarin overeen, dat de akte van afstand den 25 Oct. geteekend is, doch Sandoval b.v. beweert, dat de plegtigheid eerst den 28sten Oct. heeft plaats gehad; er is er zelfs een

Karel was toen in zijn zeven en vijftigste jaar. Zijne houding was eenigzins gebogen, maar dit kwam meer door ziekte dan door ouderdom, en op zijn gelaat stonden de sporen van zorgen en moeiten gegrift. Nog vertoonde het echter die majesteit van uitdrukking, welke in zijne portretten, door het onnavolgbaar penseel van Titiaan geschilderd, zoo zichtbaar is. Zijn hoofdhaar, vroeger van eene ligte bijna gele kleur, was beginnen te veranderen voor hij veertig jaren oud was, en was nu zoowel als zijn baard grijs geworden. Zijn voorhoofd was breed en hoog, zijn neus krom. Zijne blaauwe oogen en blanke huid duiden zijne Duitsche afkomst aan. Het eenige bepaald leelijke aan zijn gelaat was het onderkakebeen, dat met de dikke zware lip vooruitstak als de eigenaardige trek van het gelaat der Oostenrijksche dynastie.

Hij had eene middelmatige lengte. Zijn lichaamsbouw was krachtig, en eens welgemaakt, ofschoon de ledematen thans door jicht krom getrokken waren. Met de eene hand leunde de keizer op een' stok, terwijl hij met de andere op den arm van Willem van Oranje rustte, die toen nog jong, bestemd was om later de geduchte vijand van zijn huis te worden. Karels ernstige houding werd nog indrukwekkender gemaakt door zijne kleeding: hij was in den rouw over zijne moeder, en tegen de zwarte kleur van zijn kleed stak slechts een enkel sieraad af, de prachtige keten van het Gulden Vlies om zijn' hals.

Achter den keizer trad Philips binnen, de erfgenaam van

(Barre) die haar op 24 November stelt. Dezelfde verwarring heerscht bij onze Hollandsche schrijvers over den dag, waarop Philips grootmeester werd van het Gulden Vlies. Van Meteren zegt, dat het »denselven daghe voor den middagh" geschiedde (25 Oct.). Bor beweert hetzelfde. Le Petit spreekt van 22 October; de laatste vergist zich echter blijkbaar.

Een dergelijk verschil vindt men ten aanzien van den datum van Karels afstand van de Spaansche kroon. De opgaven verschillen zelfs van 25 Nov. 1555 tot 17 Jan. 1556. Dit echter schijnt zeker te zijn, dat Karel 16 Januarij de akte van afstand teekende, doch dat Philips eerst 24 Maart gekroond werd. Men zie over die datums: Robertson, *Gesch. v. Karel V* (Fransche vertaling, Brux. 1829, tom. IV. pag. 263).

zijn uitgestrekt gebied. Hij was van middelmatige lengte, van bijna dezelfde grootte als zijn vader, wien hij ook in gelaatstreken geleek, uitgezonderd dat die van den zoon een somberder, misschien een onheilspellender uitdrukking hadden, terwijl er eenige terughouding in zijne manieren zichtbaar was, in spijt van zijne pogingen om eene stroefheid te overwinnen, die zijne gedachten voor den opmerkzamen blik scheen te willen verbergen. De pracht van zijne kleeding stemde overeen met zijnen koninklijken rang, en vormde een contrast met den vader, die de pracht en de grootheid der wereld verliet, welke de zoon op het punt was in te treden.

Na Philips kwam Maria, 's keizers zuster, vroeger koningin van Hongarije. Zij had gedurende bijna twintig jaren de betrekking van regentes over de Nederlanden bekleed, en heette het uur welkom waarop zij de lasten der heerschappij aan haar' neef overdragen, en even als haar keizerlijke broeder, tot het ambtelooze leven terugkeeren zou. Eene andere zuster van Karel, Eleonora weduwe van den Franschen koning Frans den Eerste, nam voor haar vertrek naar Spanje, werwaarts zij den keizer zou vergezellen, ook deel aan de plegtigheid.

Na deze leden der keizerlijke familie kwamen de Nederlandsche edelen, de ridders van het Gulden Vlies, de koninklijke raadsheeren, en de grootofficieren van het paleis, allen prachtig uitgedoscht in hunne staatsiekleêren, en fier op de teekenen van hunne ridderorden. Toen de keizer zijn' troon beklommen had, met Philips aan zijne regter-, de regentes Maria aan zijne linkerhand, en de overige personen van zijn gevolg op de zetels, die voor hen gelijkvloers waren gereed gemaakt, rigtte de voorzitter van den raad van Vlaanderen¹⁾ het woord tot de vergadering. Hij verklaarde in korte woorden de reden, waarom zij bijeen geroepen waren, en die, welke hunnen meester er toe gebragt had om afstand van den troon te doen. Hij besloot met van hen in naam van hun' vorst te vorderen, dat zij hunne hulde van hem op Philips,

¹⁾ Philibert de Bruxelles, wiens redevoering bij le Petit in haar geheel gevonden wordt.

zijn' zoon en regtmatigen erfgenaam, zouden overdragen.

Na eene pauze stond Karel op om weinige woorden van afscheid tot zijne onderdanen te spreken. Hij hield zich blijkbaar met moeite regt op en rustte met de regterhand op den schouder van den prins van Oranje, als wilde hij door zijne voorkeur bij zulk eene bijzondere gelegenheid de hooge gunst te kennen geven, waarin de jonge edelman bij hem stond. In de andere hand hield hij een papier, hetwelk de hoofdpunten zijner rede bevatte, en waarop hij nu en dan de oogen vestigde om zijn geheugen te hulp te komen. Hij sprak in de Fransche taal.

Zijn volk, zeide hij, wilde hij niet verlaten, zonder hun zelf eenige woorden toe te spreken. Het was nu veertig jaren sinds hem de scepeter van de Nederlanden was toevertrouwd. Weldra daarna was hij geroepen geworden om den last op zich te nemen van een nog uitgestrekter gebied, zoowel in Spanje als in Duitschland: eene zware verantwoordelijkheid voor iemand van zoo jeugdigen leeftijd. Hij had echter ernstig getracht om zijn' pligt naar zijn beste vermogen te vervullen. Steeds was hij oplettend geweest op de belangen van zijnen dierbaren geboortegrond, maar bovenal op de groote belangen van het christendom; zijne eerste zorg was altijd geweest deze godsdienst ongeschonden tegen de ongelooovigen te handhaven. Daarin was hij gedwarsboomd gedeeltelijk door de afgunst van naburige mogendheden, gedeeltelijk door de partij der kettersche Duitsche vorsten.

In het volbrengen van zijn groote werk was hij nimmer met zijne rust te rade gegaan. Het getal zijner togten, gedurende oorlog en vrede, naar Frankrijk, Engeland, Duitschland, Italië, Spanje en Vlaanderen was tot niet minder dan veertig geklommen. Vier malen was hij de Spaansche en acht malen de Middellandsche zee overgestoken. Hij was voor geen' arbeid teruggedeinsd, zoolang hij de kracht had gehad dien te volbrengen, maar eene wreede ziekte had hem van die kracht beroofd. Bewust van zijne onbekwaamheid om de pligten van zijnen rang te vervullen, was hij sedert lang tot het besluit gekomen, dien vaarwel te zeggen. Daarvan was hij alleen teruggehouden door den toestand zijner

moeder en het gebrek aan ondervinding van zijn' zoon. Deze bezwaren bestonden niet langer, en hij zoude zich voor de oogen des Hemels en der wereld niet kunnen verontschuldigen, zoo hij de teugels van het bewind nog in handen hield, terwijl hij onbekwaam was om ze te besturen en ieder jaar zijne ongeschiktheid grooter werd.

Hij bad hen te gelooven dat deze en geene andere be- weegreden hem er toe gebragt had om den scepter af te staan, dien hij zóó lang gezwaaid had. Zij waren voor hem gehoorzame en liefhebbende onderdanen geweest, en zulks zouden zij, daaraan twijfelde hij niet, ook voor zijnen opvolger zijn. Bovenal smeekte hij hen de zuiverheid van het geloof te handhaven. Indien er iemand, in deze losbandige tijden, eenigen twijfel in zijn hart had toegelaten, moest hij dien in eens uitroeijen. „Ik weet wel,” besloot hij, „dat ik, in mijn langdurig bestuur, in velerlei dwalingen vervallen ben en sommige feilen begaan heb; maar dit kwam uit onwetendheid voort; en indien er eenigen hier tegenwoordig zijn, wien ik onregt heb aangedaan, laten zij dan gelooven, dat het niet met voordacht eschied is, en mij hunne vergiffenis schenken”¹⁾.

Terwijl de keizer sprak, heerschte er eene ademlooze stilte in de vergadering. Karel was het volk van Nederland — het land zijner geboorte — altijd dierbaar geweest²⁾. Hun nationale hoogmoed was gestreeld door zijne groote daden en zij gevoelden, dat de stralen van zijn' roem met bijzonderen luister op hen terugkaatsten. Toen zij nu voor het laatst die geëerbiedigde gestalte zagen en de afscheids-

¹⁾ De redevoering is nagenoeg met dezelfde woorden door twee personen, die haar hoorden, voor het nageslacht bewaard: een Vlaamsch schrijver, wiens handschrift, in de archieven van Simancas bewaard, door Gachard in de *Anales Beljiques* (pag. 81) is uitgegeven, en Sir John Mason, de Britsche gezant aan Karls hof, die de geheele plegtigheid in een verslag aan zijne regering beschrijft. De geschiedschrijver Sandoval geeft ook een volledig verslag van de redevoering, op het gezag van eenen toehoorder, *Historia de la Vida y Hechos del Imperador Carlos V (Amberei 1681)*, tom. II. p. 599. (Bij onze Nederlandsche geschiedschrijvers vindt men van 's keizers aanspraak slechts een uittreksel, hetwelk bij Bor echter vrij lang is.)

²⁾ Eene voorstelling in het geheel niet met die van Lothrop Motley overeenkomende.

woorden van zijne lippen hoorden, waren zij hevig aangedaan en er was in de vergadering geen droog oog te zien.

Na eene korte tusschenpoozing sprak Karel, zich tot Philips wendende, die in eene houding van diepen eerbied zijne bevelen stond af te wachten, hem aldus aan: „Indien de uitgestrekte bezittingen, welke u nu geschonken worden, u door erfenis waren ten deel gevallen, zou er overvloedig reden tot dankbaarheid bestaan; hoeveel te meer nu gij ze nog bij het leven van uw' vader als eene vrije gift deelachtig wordt. Doch, hoewel de schuld groot is, ik zal haar als geheel voldaan beschouwen, wanneer gij slechts uw' pligt jegens uwe onderdanen vervult. Regeer zóó over hen, dat de menschen mij om de handeling van dit oogenblik zullen prijzen en niet laken. Ga voort zoo als gij begonnen zijt. Vrees God, leef regtvaardig, eerbiedig de wetten, behartig bovenal de belangen van de godsdienst, en moge de Almagt u met een' zoon zegenen, aan wien gij, wanneer gij oud en door ziekten gekweld wordt, uw koningrijk kunt afstaan met dezelfde bereidwilligheid, waarmee ik nu het mijne aan u afsta.”

Toen hij zweeg, wilde Philips, zeer aangedaan, zich aan zijns vaders voeten werpen, om hem van zijn voornemen te verzekeren van alles te doen wat in zijne magt stond, om zulk eene goedheid te verdienen; maar Karel, zijn' zoon oprigtende, omhelsde hem teeder, terwijl de tranen in menigte langs zijne wangen vloeiden. Iedereen, zelfs de hardvochtigste, was door dit aandoenlijk tooneel getroffen; „en niets werd door de groote zaal gehoord,” zegt een ooggetuige, „dan snikken en moeijelijk onderdrukte klagten.” Karel zonk, uitgeput van inspanning en doodelijk bleek, in zijnen zetel terug, terwijl hij met zwakke stem, en naar zijn volk ziende, uitriep: „God zegene u! God zegene u!”

Nadat deze ontroering een weinig bedaard was, stond Philips op, en zich in het Fransch uitdrukkend, sprak hij kortelijk tot de afgevaardigden van het leedwezen, hetwelk hij gevoelde niet in staat te zijn in hunne moedertaal het woord tot hen te rigten, en hun de verzekering te geven van de gunst en hooge achting, waarin zij bij hem stonden. Dit zou voor hem door den bisschop van Arras gedaan worden.

Dit was Antonie Perrenot, beter bekend als kardinaal Granvelle, zoon van den vermaarden minister van Karel den Vijfde, en zelf bestemd tot nog grooter beroemdheid als minister van Philips den Tweede. In duidelijke en vloeiende taal gaf hij aan de afgevaardigden uit naam van hunnen nieuwen heer de belofte om de wetten en vrijheden der natie te eerbiedigen en noodigde hen uit, om hem met hunnen raad bij te staan en, gelijk koninklijke vassallen, het gezag der wet in zijne bezittingen te handhaven. Na een gepast antwoord van de afgevaardigden, vol van smart over het verlies van hunnen vorst en van trouw voor hunnen nieuwen heer, deed de regentes Maria plegtig afstand van haar gezag, en de zitting werd gesloten. Zóó eindigde eene vertooning, welke, de belangrijkheid van de gevolgen, het karakter van de optredende personen en de plegtigheid der handeling in aanmerking genomen, eene van de merkwaardigste in de geschiedenis is. Dat de kroon van een' vorst met doornen doervlochten is, is eene alledaagsche stelling; en er is geene wijsbegeerte toe noodig om ons te leeren, dat het geluk niet van stand afhangt. Hoe talrijk ook de voordeelen zijn van hen, die zich door eene zee van bloed den toegang tot den troon gebaad hebben, er zijn er echter slechts weinigen, die er afstand van vermogten te doen, als zij eens het zoete der opperheerschappij hadden gesmaakt; nog minder zijn er die, wanneer zij dit gedaan hadden, wijsgeerig genoeg waren om zich te voegen naar hunnen veranderden toestand en over hunnen stap geen berouw te gevoelen. Karel was een van die weinigen, zoo als de uitkomst bewijst.

Op den 16^{den} Januarij 1556 stelde hij, in tegenwoordigheid van die Spaansche edelen, welke aan het hof waren, de akte op, waarbij hij de regering over Kastilië en Arragon met hare onderhoorigheden aan Philips afstond¹⁾.

De laatste handeling, die hem nog te doen overig bleef, was om zijne kroon van Duitschland aan zijn' broeder

¹⁾ De dag van dezen afstand is ook een onderwerp van geschil tusschen gelijktijdige geschiedschrijvers, ofschoon hij vastgesteld schijnt door den datum van de akte zelve, die door Sandoval openbaar is gemaakt. Vgl. de noot op pag. 18.

Ferdinand af te staan. Maar hij vond goed dit eenigen tijd later te doen, op verzoek van Ferdinand zelve, die de gemoederen van de keurvorsten wilde voorbereiden op deze onverwachte overdracht van den keizerlijken scepter. Maar terwijl Karel zich liet welgevallen voor het tegenwoordige den titel van keizer te blijven dragen, verbleef toch de magt en de last der heerschappij inderdaad aan Ferdinand¹⁾.

Ten tijde van den afstand van den troon der Nederlanden was Karel nog in oorlog met Frankrijk. Hij had getracht met dat land eenen duurzamen vrede te sluiten; en ofschoon dit hem niet gelukte, had hij toch de voldoening van op den 5^{den} Februarij 1556 een verbond voor vijf jaren tot stand te brengen, hetwelk beide mogendheden elk in het bezit van hare veroveringen liet. In de gegeven omstandigheden was het verbond gansch niet gunstig voor Spanje. Maar Karel zou zelfs in grootere bewilliging hebben toegestemd, liever dan een' oorlog aan zijnen minder ervaren opvolger na te laten.

Toen hij al deze schikkingen getroffen had, waardoor de magtigste vorst van Europa tot den rang van een gewoon edelman afdaalde, had Karel niet langer reden om zijn vertrek uit te stellen, en hij ging naar de plaats van zijne inscheping. Hij werd vergezeld door een gevolg van Vlaamsche hovelingen en door de vreemde gezanten, aan welke laatsten hij de belangen van zijn' zoon met warmte aanbeval. Eene vloot van zes en vijftig zeilen lag in de haven van Vlissingen ten anker, gereed om hem en zijn gevolg naar Spanje over te brengen. Van de keizerlijke hofhouding van zeven honderd twee en zestig personen, koos hij er ongeveer honderd vijftig tot zijn geleide uit; en na een hartelijk afscheid genomen te hebben van Philips, die door

¹⁾ Vijf jaren voor dit tijdstip had Karel getracht Ferdinand te overreden om aan Philips de aanspraken af te staan, welke hij als Roomsche koning op het rijk had. Deze onderhandeling faalde, zoo als men kon verwachten. Ferdinand was niet wars van de wereld, en Karel kon geen geschenk aanbieden groot genoeg om een keizerrijk af te koopen.

zijne zaken in Vlaanderen teruggehouden werd, zeilde hij, vergezeld door zijne zusters, op den 13^{den} September de haven van Vlissingen uit.

De overtocht was zeer onstuimig; en Karel, die veel van de jicht, zijnen ouden vijand, te lijden had, landde den 28sten dier maand, in eenen zwakken toestand, te Laredo in Biskaye. Naauwelijks had hij het schip verlaten, of een woedende storm overviel de vloot en bracht aan de schepen in de haven eenig nadeel toe. De vrome Spanjaard zag daarin den vinger der Voorzienigheid, welke aan de vloot geen gevaar had doen ondergaan, totdat de koning, dien zij gevoerd had, behouden aan het strand was gebragt¹⁾.

Bij zijne landing beklaagde Karel zich, en met eenigen grond, over de gebrekkige voorbereidselen, die men voor hem gemaakt had. Philips had verscheidene malen aan zijne zuster de regentes geschreven om haar te bevelen, dat alles gereed moest zijn bij 's keizers aankomst²⁾. Johanna had dienovereenkomstig hare bevelen gegeven. Maar snelheid en naauwkeurigheid behooren niet tot de deugden van den Spanjaard. Toch kon er in dit geval eenige verontschuldiging worden aangevoerd: immers had Karel zijn vertrek uit de Nederlanden zoo dikwijls uitgesteld, dat, toen hij kwam, het volk eenigermate verrascht en overvallen werd. Dat de verwaarloozing niet met opzet geschiedde, is duidelijk door het volgend gedrag der Spanjaarden³⁾.

¹⁾ »Zonder twijfel door 's Hemels gunst,» zegt Sandoval, die geheel het voorkomen van een wonder aan de gebeurtenis geeft, door er bij te voegen dat 's keizers schip door de woede van den storm bezweek en in de haven zonk. Maar dit en eenige andere bijzonderheden van Karels landing, welke door den geschiedschrijver verteld worden, kunnen, niet bevestigd door eenigen ooggetuige, gerekend worden tot het rijk der fabelen te behooren.

²⁾ De laatste van Philips' brieven, gedagteekend van 8 September, wordt in zijn geheel in het HS. van Don Thomas Gonzales gegeven, hetwelk tot grondslag gestrekt heeft voor Mignets belangrijk verhaal over Karel den Vijfde.

³⁾ Onder andere teleurstellingen was ook deze, dat hij de 4000 dukaten niet ontving, welke Johanna bevolen had bij zijne landing ter beschikking des keizers te stellen. Dit blijkt uit een' brief van 's keizers sekretaris Gaztelu aan Vasquez de Molina, van 6 Oct.

Karel, wiens kwalen hem noodzaakten in een' draagstoel te reizen, werd op weg overal begroet als een vorst, die in zijne staten terugkeert. Het was avond toen hij de oude stad Burgos bereikte, en terwijl hij de verlichte straten doortrok, luidden de klokken vrolijk om hem te verwelkomen. Hij bleef daar drie dagen, terwijl hij de gastvrijheid ontving van den groot-conétable, en de hulde van de edelen uit het Noorden, zoowel als van het volk, dat zich op den weg, waarlangs hij trekken moest, verdrong. Te Torquemada was Gasca de dappere gouverneur van Peru onder diegenen, welke bij hunnen vorigen meester hunne opwachting kwamen maken. Hij was naar Amerika gezonden om den opstand van Gonzalo Pizarro te onderdrukken en de rust in dat land te herstellen. Zoo goed slaagde hij in de uitvoering van deze kiesche zending, dat de keizer hem bij zijn' terugkeer tot den bisschoppelijken zetel van Plasencia verhief; en de voortreffelijke man leefde nu in zijn bisdom, waar hij in de vervulling van zijne geestelijke bediening waarschijnlijk vrij wat grooter voldoening genoot dan hij ooit gehad had in de verblindende, doch moeilijke betrekking van onderkoning van Amerika.

Van Torquemada trok Karel langzaam naar Valladolid, waar zijne dochter, de regentes Johanna, toen haar hof hield. Er werden voorbereidselen gemaakt om hem te ontvangen op eene wijze overeenkomstig zijnen vroegeren rang. Maar Karel wees deze eerbewijzen van de hand, en verzocht die te bewaren voor zijne beide zusters, de koninginnen weduwen van Frankrijk en Hongarije, welke dan ook met groote statie haren intogt in de hoofdstad deden, den dag nadat haar koninklijke broeder met de eenvoudigheid van een bijzonder burger aldaar binnen was gekomen.

1556: »De keizer hield voor zeker, dat hij, hier aankomende, de 4000 dukaten hebben zou, welke genoemde koning bevolen had hem te betalen, en ziende dat zulks niet gebeurd was, beval hij mij aanstonds uwe Genade te schrijven om ze te bekomen, daar hij er groote behoefte aan heeft.»

Hij bleef hier eenigen tijd om te bekomen van de vermoeijenissen zijner reis, en ofschoon hij weinig deel nam aan de hoffeesten, verleende hij gehoor aan zijne oude ministers, en die Kastiliaansche grandes, welke hem hunne opwachting verlangden te maken. Hij had aan het hof ook de gelegenheid zijn' kleinzoon Carlos, den erfgenaam van het koninkrijk, te zien; en zijn vlug oog zag, zegt men, in dien korten tijd genoeg van 's prinsen gedrag om hem met onheilspellende voorgevoelens te vervullen.

Karel verlengde zijn verblijf te Valladolid veertien dagen, gedurende welken tijd zijne gezondheid veel verbeterde door de zuiverheid en droogte van de luchtstreek. Bij zijn vertrek wilden de koninginnen zijne zusters hem gezelschap houden, en haar voortdurend verblijf in zijne nabijheid vestigen. Doch daarin wilde hij niet toestemmen, en een teeder afscheid van alle leden zijner familie nemende, alsof hij ze nooit weder zou zien, hervatte hij zijne reis.

De plaats, die hij tot zijn verblijf had gekozen, was het klooster Yuste in de provincie Estremadura, weinige mijlen van Plasencia. Op zijn' weg daarheen bleef hij ongeveer drie maanden te Jarandilla, de woonplaats van graaf Oropesa, om daar te wachten op de voltooiing van eenige herstellingen, die in het klooster gedaan werden, en op de uitbetaling van eene groote som gelds, welke hij dagelijks wachtte. Deze had hij voornamelijk noodig om de achterstallige schulden aan eenige schuldeischers te voldoen; het verzuim van deze betaling lokte eenigen laster tegen Philips uit, die zoo spoedig zijne verplichtingen jegens zijn' vader kon vergeten. Maar die blaam moet eerder op Philips' ministers, dan op hem zelve geworpen worden, daar hij te dier tijde afwezig, en niet in staat was om persoonlijk kennis van de zaak te nemen. Naauwgezetheid in geldelijke verbindtenissen was eene deugd, waarop noch Karel, noch Philips — de meesters van Indië — ooit aanspraak konden maken. Maar de aantijging van zuinigheid of zelfs van onverschilligheid bij den laatste tegenover zijn' vader, wordt geheel wederlegd door de geschie-

denis van dezen vorst gedurende zijn verblijf in het klooster Yuste¹⁾.

Deze plaats, zegt men, had zijn oog vele jaren vroeger reeds getroffen, toen hij dat gedeelte van het land bezocht, en hij bestemde haar reeds toen tot zijne toekomstige verblijfplaats. Het klooster werd bewoond door monniken van de strengste orde van den heiligen Hieronymus. Maar al waren hunne kloosterregels streng, toch toonden de goede paters veel smaak in de keuze hunner woonplaats en in hare verfraaijing. Zij lag in een wild romantisch oord, verborgen tusschen de heuvels, die zich langs de noordelijke grenzen van Estremadura uitstrekken. Het gebouw, hetwelk van hoogen ouderdom getuigde, was door zijne bewoners omringd met zorgvuldig aangelegde tuinen, met boschjes van oranje-, citroen- en myrtheboomen, wier geur getemperd werd door de verfrisschende koelte van het water, dat in overvloed van de rotsachtige helling des heuvels stroomde. Het was een heerlijk verblijf en, door zijne kalme afzondering en den aard van het tooneel dat het omringde, goed gelegen om den geest van het rumoer der wereld af te trekken en dien tot ernstige overdenking te stemmen. Hier stelde de vorst zich voor, om na een leven van rusteloze eierzucht, zijne weinige overgebleven dagen te slijten en ze te wijden aan het behoud zijner ziel. Hij kon echter, zooals de uitkomst bewijst, zijn hart niet sluiten voor alle gevoel voor de menschen, noch zich onttrekken aan alle deelneming aangaande de groote vraagstukken, die toen de wereld in beweging bragten. Karel was geen meester

¹⁾ De brieven van dien tijd uit Jarandilla toonen de verlegenheid aan, waaronder de keizer wegens gebrek aan fondsen gebukt ging. Zijne schatkist was zoo leëg, dat hij bij zekere gelegenheid verplicht was van zijnen hofmeester 100 realen (ƒ 12.50) te leenen voor zijne gewone uitgaven: »De laatste 2000 dukaten, welke de knecht van Hernando Ochoa bragt, zijn verbruikt, waarom, wanneer er weder wat komt, men reeds de helft schuldig is, zoodat wij geen reaal hebben voor de gewone uitgaven, en dat, om bij te springen ik 100 realen gegeven heb en niet weet van waar ze weër te krijgen.» Brief van Luis Quixada aan Juan Vasquez, bij Gachard, *Re traite et mort de Charles V.* tom. I. p. 76.

in die onedele wijsbegeerte, welke Diocletianus in staat stelde om zich met welgevallen van de zorgen voor een keizerrijk tot die voor een kooltuin te begeven. In deze afzondering moeten wij nu den koninklijken kluzenaar verlaten, dewijl wij de aangevangen loopbaan moeten volgen van den vorst, wiens regering het onderwerp van deze geschiedenis uitmaakt.

HOOFDSTUK II.

JEUGD VAN PHILIPS.

Geboorte van Philips den Tweede. — Zijne opvoeding. — Het regentschap wordt hem toevertrouwd. — Hij huwt Maria van Portugal. — Bezoek in Vlaanderen. — Openbare feesten. — Verzuchtige plannen. — Hij keert naar Spanje terug.

1527—1551.

Philips de Tweede werd den 21sten Mei 1527 te Valladolid geboren. Zijne moeder was de keizerin Isabella, de dochter van Emanuel den Groote van Portugal. Door zijn vader stamde hij af van de hertogelijke huizen van Bourgondië en Oostenrijk. Van vaders- en moederszijde sproot hij uit Ferdinand en Isabella van Spanje. Was hij door het bloed reeds een halve Spanjaard, door aard en karakter toonde hij het geheel te zijn.

De plegtigheid van zijn' doop werd den 25sten Junij met alle gebruikelijke ceremoniën door Tavera, aartsbisschop van Toledo, verrigt, waarbij het koninklijke kind den naam van Philips ontving, naar zijnen grootvader van vaderszijde, Philips den Schoone, wiens korte regering, welke hij te danken had aan zijn huwelijk met Johanna, koningin van Kastilië, hem naauwelijks eene plaats in de rij der Kastiliaansche vorsten verzekerd heeft.

De geboorte van een' zoon, erfgenaam van zulk een heerlijk rijk, werd met vreugde begroet door Karel en de geheele natie, welke zich gereed maakte om haar te vieren op eene wijze, de gebeurtenis waardig, toen de tijding kwam van de gevangenneming van paus Clemens VII en van de plundering van Rome door de Spanjaarden onder den Conétable van Bourbon. Het bericht van deze gebeur-

tenis en de door de overwinnaars begane wreedheden vervulden geheel Europa met ontsteltenis. Zelfs de Protestanten, die juist geen overmatig medelijden hebben konden met de rampen van den paus, waren getroffen door de wreedheden, waarbij het gedrag van Attila en Alarik, nog genadig kon geoordeeld worden. Hoezeer de togt zelve op Karels rekening komt, toch is het onbillijk te veronderstellen, dat hij niet deelde in de algemeene verontwaardiging over de wijze, waarop die togt was ten uitvoer gebracht. In dit tijdsgewricht kon hij het naauwelijks wagen het gevoel der Christenheid te kwetsen door thans openbare vreugdebedrijven aan te rigten. Aanstonds werden er bevelen gegeven om de voorgenomen feestelijkheden te schorsen tot groot ongenoegen van het volk, dat zich door zijn medelijden met den paus niet wilde laten beletten, zijne liefde voor den vorst te toonen. Deze teleurstelling gaf aanleiding tot de voorspelling dat de regering van den jongen prins niets goeds voor de Katholieke godsdienst beloofde.

Het duurde echter niet lang of het Kastiliaansche volk kreeg de gelegenheid om zijne geestdrift te uiten, bij de herkenning van Philips als regmatigen erfgenaam der kroon. De plegtigheid werd den 19^{den} April 1528 met groote praal en pracht in de Cortes te Madrid volbragt. De prins werd gedragen door zijne moeder, die met den keizer bij deze gelegenheid tegenwoordig was, terwijl de adel, de geestelijkheid en de gemeenten den eed van trouw aan het koninklijke kind, opvolger op den troon van Kastilië, zwoeren. De akte van huldiging was niet zoodra afgekondigd, of het volk gaf zich aan algemeene feestvreugde over, als om zich voor het verledene schadeloos te stellen. Lichten en vreugdevuren werden in alle steden en dorpen ontstoken; terwijl men in het ridderlijke en romantische land overal dansen, stierengevechten, tournooijen en andere spelen zag aanrigten.

Spoedig daarna werd Karel door zijne zaken naar andere deelen van zijn uitgestrekt rijk geroepen, en liet hij zijn jeugdigen zoon over aan de zorg van eene Portugeesche dame, Doña Leonore Mascareñas, of liever aan die van

de keizerin Isabella, op wier voorzigtigheid en moederlijke oplettendheid hij zich gerust verlaten kon. Bij 's keizers terugkeer naar Spanje, toen zijn zoon naauwelijks zeven jaren oud was, nam hij een' bepaalden maatregel ten zijnen aanzien, en koos twee personen tot de belangrijke taak, om het oppertoezicht over zijne opvoeding te houden.

Een dezer personen was Juan Martinez Siliceo, te dien tijde hoogleeraar aan de akademie van Salamanca. Het was een vroom en geleerd man, van een inschikkelijk karakter, al te inschikkelijk zelfs, zoo als uit sommige van Karels brieven blijkt, voor het wezenlijk belang van zijn leerling, hoewel niet voor zijn eigen belang, zoo als het schijnt, vernits hij de gunst van den prins in die mate verwierf, dat hij van den staat van een nederig geestelijke achtereenvolgens tot de hoogste waardigheden in de kerk oplom.

Onder zijn toezigt werd Philips in de oude klassieke studiën onderwezen, en maakte hij zulke vorderingen in het Latijn, dat hij het gemakkelijk en zuiver kon schrijven, zoo als hij op later leeftijd ook dikwijls deed. Even eens beoefende hij het Italiaansch en Fransch. Hij schijnt weinig bedrevenheid in de eerste dezer talen gehad te hebben, maar hij sprak het Fransch redelijk goed, hoewel hij het zelden durfde wagen, iets anders dan zijne moedertaal te spreken. Hij toonde een meer bepaalden smaak voor de wetenschappen en bijzonder voor de wiskunde. Hij beoefende vlijtig de beginselen der bouwkunst, en de vruchten zijner studiën in dit vak zijn nog te zien in een van de aanzienlijkste gedenkteeken, welke in dat bloeiend tijdperk der kunsten zijn opgerigt. In beeldhouw- en schilderkunst maakte hij ook eenige vorderingen en werd op later leeftijd een niet te verachten kunstregter, althans voor een vorst.

De ander, die met Philips' opvoeding belast werd, was don Juan Zuñiga, grootkommandeur van Kastilië. Hij onderrichtte zijn leerling in het schermen, rijden, in de kunst om uit te blinken bij steekspelen en tournooijen, in één woord, in die ridderlijke oefeningen, welke onder

de ridders van zijn' tijd in gebruik waren. Hij moedigde Philips aan om zijn gestel te harden door de vermoeijende inspanning van de jacht, een vermaak, dat bij het toenemen zijner jaren weinig aantrekkelijks voor hem had.

Maar, behalve deze persoonlijke talenten, was niemand beter in staat dan Zuñiga om zijnen leerling te onderwijzen in de pligten, welke zijnen koninklijken rang betaamden. Hij was van een oud geslacht, en had het grootste gedeelte zijns levens aan het hof doorgebracht. Doch hij had niets van de onopregtheid of buigzaamheid, welke somwijlen het karakter eens hoveling's kenmerken. Hij bezat een te hoog eergevoel, om toe te laten dat men met de waarheid schertste. Hij kwam onbewimpeld voor zijne meening uit, soms te onbewimpeld zelfs voor zijnen kweekeling. Karel, die het karakter van Zuñiga begreep, vermaande zijn' zoon hem te eeren en lief te hebben. „Indien hij zich rondborstig jegens u gedraagt,” schreef hij, „komt dit door de liefde, die hij u toedraagt. Indien hij u vleide, en er alleen op bedacht was om aan uwe wenschen toe te geven, zou hij gelijk zijn aan alle overigen in de wereld, en gij zoudt niemand bij u hebben om u de waarheid te zeggen; — en iets ongelukkigers kon niemand, hij zij oud of jong, overkomen, maar vooral voor jonge menschen is zoo iets verderfelijks, omdat het hun aan de genoegzame ondervinding ontbreekt, om waarheid van dwaling te onderscheiden.” De wijze keizer, die wist hoe zelden de waarheid door kan dringen tot de ooren eens konings, stelde billijken prijs op den man, die den moed had de waarheid te spreken.

Onder den invloed van deze onderwijzers, en nog meer van de omstandigheden, waarin hij geplaatst was, ontwikkelde zich langzaam 's prinses aard. Hij scheen behoedzaam en ingetogen in zijn gedrag, en was langzaam in zijn spreken; doch wat hij zeide, getuigde van nadenken boven zijne jaren. Nimmer verried hij die vlugtigheid van geest of liet hij zich tot die driftige uitvallen verleiden, welke eene moedige en stoute, en dikwijls ook eene grootmoedige ziel aanduiden. Zijn gedrag werd gekenmerkt door eenen ernst, die sommigen meenden dat naar droefgeestigheid

overhelde. Hij bezat zich zóó, dat hij even als een spelende knaap altijd op zijne hoede was.

De keizer, wiens zaken hem meestentijds buiten Spanje riepen, was niet in staat om persoonlijk over de opvoeding van zijn' zoon te waken. Ongelukkig voor dezen stierf zijne voortreffelijke moeder, toen hij slechts twaalf jaren oud was. Karel, die zijne vrouw beminde zooveel als een man tot dat gevoel in staat is, wiens ziel met plannen van grenzeloze eerzucht vervuld is, was te Madrid, toen hij de tijding harer ziekte kreeg. Hij reisde in allerijl naar Toledo, waar de koningin toen was, maar kwam daar slechts tijdig genoeg aan om haar koude overschot te omhelzen, voor dat het aan het graf werd toevertrouwd. De troosteloze vorst gaf zich over aan folterende droefheid, en was door zijne volgelingen nauwelijks te bewegen om de kamer, waar het lijk stond, te verlaten en aan zijn verdriet toe te geven in de afzondering van het naburige klooster La Sista.

Isabella verdiende wel door haren echtgenoot beweend te worden. Zij was eene vrouw, die alle achting waardig was, en vele hooge en edele hoedanigheden bezat. Zoo groot was hare zielskracht, dat men tijdens hare ziekte haar nimmer eene klagt hoorde uiten. Zij scheen te denken, dat het eene zwakheid zou geweest te doen blijken, dat zij leed, en had de kamer donker gemaakt, opdat hare dienstboden het lijden niet op haar gelaat geschilderd zouden zien. Met deze vastheid van geest vereenigde zij menige vrouwelijke deugd. Het paleis werd onder haar bestuur eene school van nijverheid. In plaats van hare ledige uren met ijdele vermaken door te brengen, kon men haar, met hare staatsdames, bezig zien aan sierlijke borduurwerken; en even als hare voorgangster Isabella de Katholieke, zond zij meer dan één sterk tapijtwerk van haar eigen hand, om de altaren te Jeruzalem te versieren. Deze uitmuntende hoedanigheden werden verhoogd door zulke aanvallige manieren, dat hare afbeelding op eene penning met de afbeelding der drie gratiën aan de andere zijde het motto dragen mogt: *Has habet et superat* (Deze [bevalligheden] bezit zij en overtreft ze nog).

Isabella was slechts zes en dertig jaar toen zij stierf, Karel nog geen veertig. Hij huwde nimmer meer. Doch dit verlies scheen weinig in staat geweest te zijn om zijnen aard te verzachten, of hem te doen overhellen tot vergevingsgezindheid of medelijden. Weinige maanden na den dood zijner vrouw verzocht hij, bij gelegenheid van den opstand te Gent; vrijen doortogt over het grondgebied van Frankrijk, vroeger zijnen vijand, en in de stad, die hem trotseerde, aangekomen, nam hij zulk eene wraak op de ongelukkige inwoners, dat geheel Europa weêrklonk van zijne wreedheid¹⁾.

Philips was te dien tijde te jong om gedurende zijns vaders afwezigheid deel te nemen aan het bestuur van het koninkrijk. Maar hij was omringd door bekwame staatslieden, die hem in het raderwerk van het bestuur inwijdde, door hem toe te staan het werktuig te zien werken, hetwelk hij eens regelen zou. Karel begeerde dat de opmerkzaamheid van zijn' zoon, zelfs in zijne kindsheid, zou gerigt worden op die zaken, welke de groote bezigheid van zijn toekomstig leven zouden uitmaken. Het moge dus een weinig voorbarig schijnen, de keizer koesterde, in dit tijdperk van neêrslagtigheid, het plan om de anders onvermijdelijke gevolgen van zijn overlijden te voorkomen door zijn gebied aan Philips af te staan, zoodra hij geschikt zou zijn het te besturen.

Geen voorval verstoorde de rust van Spanje gedurende 's keizers afwezigheid uit dat land, waarheen hij in den winter van 1541 terugkeerde. Het was na zijnen noodlottigen togt tegen Algiers, de noodlottigste van allen die hij ooit ondernomen had. Daar zag hij zijne schepen zinken en door storm verstrooijen, en moest het nog een geluk achten met de gehavende overblijfselen in de haven van Carthage eene veilige wijkplaats te vinden. Aanstonds na zijne landing ontving hij een' brief van Philips, om hem zijne deelneming te betuigen over zijn verlies: hij trachtte hem op te beuren door de opmerking, dat het door de

¹⁾ »Hij reisde als een weduwnaar in rouwkleêren gehuld,» zegt Sandoval.

elementen, niet door den vijand veroorzaakt was. Onder dezen wijsgeerigen toon waren uitdrukkingen van medegevoel vermengd; en men had Karel met dien brief geluk kunnen wenschen, indien hij had kunnen gelooven, dat dit het werk van zijn' zoon was. Spoedig daarop deed Philips eene reis naar het zuiden; en in het gezelschap van hem, die nu het voornaamste voorwerp zijner genegenheid was, zal de keizer wel de beste troostgronden voor zijn ongelukken gevonden hebben.

De Franschen hadden zich van den verwarden toestand van Karels zaken bediend, om eene landing in Roussillon te doen; en de Dauphin lag met eenige magt voor de poorten van Perpignan. De keizer meende dat dit een gunstig oogenblik voor Philips was om zijne eerste les in den krijg te nemen. De prins reisde ten dien einde naar Valladolid. Er werd spoedig eene aanzienlijke strijdmagt samengetrokken, en Philips het bevel op zich nemende en bijgestaan door eenigen van de ervarenste generaals zijns vaders, trok hij snel naar de kust. Maar de Dauphin verkoos zijne nadering niet af te wachten, en zijn kamp opbrekende, trok hij in allerijl, zonder een slag te wagen, over de bergen terug. Philips trok de stad in zegepraal binnen, en keerde spoedig daarna met de door geen bloed geleverde palmen der overwinning terug om zijns vaders gelukwenschen te ontvangen. De snelheid van zijne bewegingen bij die gelegenheid deden hem het vertrouwen der Spanjaarden winnen, en die gelukkige uitslag scheen een gunstig voortteeken voor de toekomst op te leveren.

Bij zijn' terugkeer werd de prins geroepen om het voorzitterschap op zich te nemen over de Cortes van Monzon¹⁾, eene ongeveer in het middenpunt gelegen stad, waar de afgevaardigden van Aragon, Katalonië en Valencia bij voortdurend afzonderlijk vergaderden, nog lang nadat deze

¹⁾ Monzon ligt in Arragon aan de Cinca, eene linker nevenrivier van de Ebro. Al wordt het in den tekst een centraal punt genoemd, zoo is het toch verre van dien, aangezien het nog op 6 uren gaans van de grenzen van Katalonië en op iets meer dan 20 van die van Valencia af ligt. Het stadje heeft slechts 3000 inwoners.

provinciën bij Kastilië waren gevoegd. Philips ontving, met al de door de grondwet voorgeschreven vormen, als opvolger van de kroon van Aragon de hulde van de verzamelde vertegenwoordigers.

De oorlog met Frankrijk, welke na eene tijdelijke schorsing met grooter hevigheid dan ooit te voren was uitgebarsten, liet den keizer niet toe om zijn verblijf op het Schiereiland te verlengen. Zijne Spaansche onderdanen begrepen dat hij hen slechts zelden bezocht, uitgenomen dan wanneer zijne schatkist wederom moest gevuld worden om zijne nuttelooze ondernemingen voort te zetten, en dat hij niet langer bleef dan daartoe noodig was. Toen hij het land verliet, vertrouwde hij het bestuur aan Philips, onder het algemeene toezigt van een' raad, bestaande uit den hertog van Alva, kardinaal Tavera en den kommandeur Cobos. Terwijl hij vóór zijne inschepping, nog eenigen tijd in Katalonië toefde, schreef Karel een' brief aan zijn' zoon, om hem raad te geven bij het aanvaarden van zijne staatkundige loopbaan, terwijl hij de karakters van de groote heeren, die met hem het bestuur deelden, daarin openhartig beoordeelde. De brief, welke over het geheel een belangrijk stuk is, bevat ook eenige heilzame vermaningen voor Philips' bijzonder gedrag. „De hertog van Alva” schreef de keizer met nadruk „is de bekwaamste staatkundige en de beste krijgsman die in mijn rijk bestaat. Raadpleeg hem vooral in krijgssaken; maar hang noch in deze, noch in andere aangelegenheden geheel van hem af. Hang van niemand af, dan van u zelven. De grandes zullen gelukkig genoeg zijn als zij zich uwe gunst verzekeren, en door u het land kunnen regeren; maar indien gij zelf beheerscht wordt, zal het uw ondergang zijn. De bloote veronderstelling daarvan zal u oneindig veel nadeel doen. Gebruik allen, maar steun op niemand uitsluitend. Vertrouw in uwe verlegenheid op uwen Schepper; eer slechts Hem.” Daarna maakt de keizer eenige opmerkingen over den kommandeur Cobos, die zich te veel aan het vermaak overgeeft, terwijl hij Philips verder vermaant en hem spreekt over de gevolgen van een losbandig leven, hetwelk én voor ziel, én voor ligchaam noodlottig is. Er

schijnt eenigen grond voor deze vermaning bestaan te hebben, daar de jonge prins tot zelfs op verderen leeftijd, geneigdheid tot losbandigheid getoond had. „Over het geheel echter” zegt de vorst „wil ik toestemmen dat ik vele redenen heb om over uw gedrag evreden te zijn; maar ik zou willen hebben dat gij volmaakt waart, en, om rondborstig te spreken, wat andere personen u ook mogen vertellen, gij moet nog sommige dingen in uw gedrag verbeteren. Uw vroegere leermeester”, gaat hij voort „de bisschop van Karthagena (tot welk ambt de waardige onderwijzer kort te voren verheven was) is nu uw biechtvader. Het is een goed man, zoo als de geheele wereld weet; maar ik hoop dat hij beter voor uw geweten zorgt, dan hij voor uwe studiën deed, en dat hij over het geheel zulk eene inschikkelijkheid niet toont voor het eerste, als hij toonde voor de laatsten.”

Op den omslag van dezen merkwaardigen brief schreef de keizer nog eene vermaning aan zijn' zoon, om dien brief aan niemand te laten zien, en te vernietigen, of onder omslag weder aan hem, Karel, terug te zenden, indien hij te eeniger tijd ziek mogt worden. Het zou deze hovelingen, die zich verbeeldden dat zij zeer hoog in 's konings gunst stonden, waarlijk alles behalve aangenaam geweest, van te zien hoe hunne karakters naar waarde geschat werden, en hoe juist hun meester met hunne eerezuchtige plannen bekend was. Het was deze bewonderenswaardige karakterkunde die Karel over het algemeen in staat stelde om de geschikte werktuigen voor de uitvoering zijner plannen te kiezen, en zich dus den goeden uitslag te verzekeren.

De brief van Palamos¹⁾ is onder vele dergelijken een bewijs van de zorg, waarmede Karel, zelfs op eenen afstand, waakte over de belangen zijns zoons, en hoe hij diens karakter trachtte te vormen. De ervaren zeeman gaf eene kaart aan den jeugdigen stuurman, volgens welke deze, zonder andere hulp, vol zekerheid door hem vreemde en

¹⁾ Eene vrij aanzienlijke zeehaven ten N. O. van Barcelona.

onbekende zeeën kon heensturen. Er bestond op dat tijdstip echter weinig gevaar voor de vaart, want Spanje lag in diepe rust, even als was het stil geworden na den ruwen storm, die in andere deelen van Europa vorsten op hunne troonen deed wankelen.

Er moest nu in Philips' huisselijke betrekkingen eene verandering plaats hebben. Zijne schitterende vooruitzigten maakten hem volgens het gevoelen der wereld tot de beste partij in Europa. Zijn vader had lang over het huwelijk van zijn' zoon nagedacht. Eerst had hij voor hem eene verbindtenis beraamd met Margaretha, dochter van Frans den Eerste, waardoor de veete met zijnen vroegeren tegenstander voor altijd geëindigd zou zijn geweest. Maar Philips begeerde naar eene verbindtenis met Portugal. Dit laatste werd eindelijk door Karel aangenomen en in December 1542 werd Philips verloofd aan de Infante Maria, dochter van Johan III en van Katharina, de zuster des keizers. Zij was derhalve eene volle nicht van Philips. Ter zelfder tijd werd Johanna, Karel's jongste dochter, verloofd aan Johan's oudsten zoon en den erfgenaam zijner kroon. De huwelijken tusschen de koninklijke huizen van Kastilië en Portugal waren zoo talrijk, dat de verschillende leden in veelvuldige en zeer ingewikkelde graden van bloedverwantschap tot elkander stonden¹⁾.

Johanna was achttien jaar jonger dan haar broeder. Karel had nog een ander kind, Maria, die het jaar na Philips geboren was. Zij was, als bruid van den toekomstigen keizer van Duitschland, voor eene meer schitterende rol dan hare zuster bestemd. Toen Philips en de Portugeesche prinses, die beiden ongeveer denzelfden ouderdom hadden, over de zestien jaren waren, werd er besloten, dat hun huwelijk niet langer zou worden uitgesteld. De plaats, welke voor de plegtigheid bestemd werd, was de oude stad Salamanca.

In October 1543 verliet de Portugeesche Infante het paleis haars vaders te Lissabon en reisde naar Kastilië. Zij werd vergezeld door een' talrijken stoet van edelen

¹⁾ Zie de genealogische tafel aan het einde van dit deel. VERT.

met den aartsbisschop van Lissabon aan het hoofd. Een schitterend gezantschap werd afgezonden om haar aan de grenzen te ontvangen en haar naar Salamanca te geleiden. Aan het hoofd daarvan stond de hertog van Medina Sidonia, het hoofd van het geslacht der Guzmans, de rijkste en magtigste edelman in Andaluzië. Hij had zijn paleis te Badajoz op de kostbaarste wijze voor de ontvangst der prinses ingerigt. De behangsels waren van goudlaken, de rustbanken, schenktafels en eenige andere meubelen van gepolijst zilver. De hertog zelf reisde in eenen prachtigen draagstoel, en de muilieren, welke dien droegen, waren met gouden hoefijzers beslagen. Het personeel van zijne huishouding en zijne bedienden waren drie duizend in getal, goed bereden, en gekleed in de liverei en de kleuren van hunnen meester. Onder dit getal was de lijfwacht van den hertog, waarbij verscheidene inboorlingen uit Indië (toen nog iets ongewoons in Spanje), met groote zilveren wapenschilden op hunne borst, waarop de wapens der Guzmans gegraveerd waren. De kronijkschrijver is uitvoerig in het verhaal van de ontvangst der Infante, waarvan hier slechts enkele bijzonderheden worden opgeteekend voor hen, die belang stellen in de Spaansche gewoonten en zeden in de 16de eeuw.

De Infante was vijf maanden jonger dan Philips. Zij was van middelbare lengte, met een goed figuur, hoewel eenigzins overhellende tot zwaarlijvigheid, en onderscheidde zich door eene bevallige houding en eene aangename uitdrukking van gelaat. Hare kleeding was van zilverlaken, met gouden bloemen geborduurd. Zij droeg eene *capa* of Kastiliaanschen mantel van violetkleurig fluweel, met goud versierd en een' hoed van dezelfde stof, waarop een witte en een blaauwe veder golfde. Het schabrak van haar muilier was van zijde met opgewerkte bloemen (brokade) en Maria reed op een zilveren zadel.

Toen zij Salamanca naderde kwamen haar de rector en de hoogleraren der universiteit in hunne academische tabbaarden te gemoet. Daarop volgden de regters en de stedelijke ambtenaren (*regidores*) in hunne staatsiekleederen van karmozijnrood fluweel, met helder witte kousen en schoe-

nen. Op hen volgde de krijgsmagt, te voet en te paard, die in verschillende groepen met hare vrolijke uniformen eene schitterende vertooning opleverde, en na verschillende evolutiën gemaakt te hebben, zich tot een geleide voor de prinses vormde. Op deze wijze trok de schitterende stoet onder de toonen der muziek en de vreugdekreten der menigte de poorten der hoofdstad binnen.

De Infante werd daar ontvangen onder eenen prachtigen troonhemel, die door de stedelijke magistratspersonen gedragen werd. De afgezant aan het Portugeesche hof, Don Luis Sarmiento, die de huwelijksonderhandelingen had aangeknoopt, hield den toom van haar muilnier; en met die statie kwam zij aan het paleis van den hertog van Alva, hetwelk tot hare ontvangst te Salamanca in gereedheid was gebracht. Hier werd zij door de hertogin in tegenwoordigheid van een schitterend gezelschap van ridders en aanzienlijke dames met allerlei eerbewijzen ontvangen. Al de dames werden op bevallige wijze door de Infante tot den handkus toegelaten; maar zij vereerde de hertogin, zooals de geschiedschrijver naauwkeurig opteekent, met eene omhelzing.

Gedurende al dien tijd was Philips, doch onbekend, in de nabijheid der Infante geweest. Ongeduldig om de voor hem bestemde bruid te zien, had de jonge prins zich met weinige volgelingen, allen als jagers verkleed, op eenen afstand van vijf of zes mijlen buiten de stad begeven. Hij droeg een' neêrhangenden fluweelen hoed, en zijn gelaat was zorgvuldig bedekt onder een gazen masker, zoodat hij zich aan de zijde der Infante onder de menigte mengen en door niemand opgemerkt, haar vrijelijk beschouwen kon. Zoo vergezeld hij den optogt gedurende vijf uren, totdat de duisternis inviel, „indien er van duisternis sprake kan zijn,” zegt de kronijkschrijver, „omdat de vlammen van tienduizend toortsen een licht gaven sterker dan het daglicht.”

Den volgenden avond, den 12^{den} November, was voor het huwelijk bepaald. De hertog en de hertogin van Alva waren de getuigen, en de huwelijksplegtigheid werd verricht door Tavera aartsbisschop van Toledo. De feesten

werden nog gedurende eene geheele week voortgezet. De zalen waren gevuld met de schoonste vrouwen uit Kastilië. De fierste adel van Europa wedijverde met elkander in pracht bij het banket en het steekspel, en vrolijke klanken volgden op de stilte, die zoolang in het afgelegene Salamanca geheerscht had.

Op den 19^{den} dier maand bragt het jonggehuwde paar zijne residentie over naar Valladolid, eene stad die èn gelukkig èn noodlottig voor de prinses werd. Wel mag de kronijkschrijver haar „noodlottig” noemen; want binnen twee jaar schonk zij daar op den 8sten Julij 1545 de geboorte aan een' zoon, den vermaarden Don Carlos, wiens geheimzinnig lot zooveel stof voor bespiegeling heeft opgeleverd. Maria overleefde de geboorte van haar kind slechts weinige dagen. Zoo haar leven gespaard was gebleven, had mogelijk de zorg eener moeder aan zijn karakter en daardoor aan zijn lot eene geheel andere rigting gegeven. Het stoffelijk overschot der Infante werd, na eerst in de kathedraal van Granada te zijn bijgezet, later overgebracht naar het Eskuriaal, dat prachtige mausoleum, hetwelk haar echtgenoot voor de Spaansche koningen had gesticht.

In het volgende jaar stierf Tavera aartsbisschop van Toledo. Het was een uitstekend man, die door den keizer zeer gewaardeerd werd; deze hield eene voldoende lofspraak over zijne waarde, toen hij verklaarde dat „Philips door zijnen dood grooter verlies geleden had dan door dien van Maria, want hij kon eene andere vrouw, maar geen anderen Tavera terijkgrijgen.” Zijne plaats werd vervangen door Siliceo, Philips' vroegeren leermeester, die, na op den bisschoppelijken zetel van Toledo verheven te zijn, een' kardinaalshoed uit Rome ontving. Het inschikkelijke karakter van den goeden geestelijke had zonder twijfel eenigen invloed op zijne snelle verheffing van den rang van een arm onderwijzer in Salamanca tot de hoogste waardigheid, die in de Christelijke Kerk het naast aan die van den paus kwam, want als zoodanig kan de bisschopszetel van Toledo met zijne ontzettende inkomsten en zijn gezag beschouwd worden.

Gedurende eenige jaren viel er geene gebeurtenis voor invloedrijk genoeg om de rust van het Schiereiland te storen. Maar de keizer was buiten 's lands in eenen hevigen strijd gewikkeld, waarin zijne wapenen ten laatste zegevierden door den beslissenden slag bij Muhlberg.

Deze overwinning, waardoor hij zich van zijnen grootsten vijand verzekerde, stelde hem in staat om aan de Protestantsche vorsten van Duitschland de wet voor te schrijven. Hij was daarna naar Brussel vertrokken, waar hij een gezantschap van Philips ontving om hem met de zege zijner wapenen geluk te wenschen. Karel begeerde zijn' zoon te zien, van wien hij nu bijna zes jaar gescheiden was geweest. Hij wenschte hem daarenboven in de Nederlanden in te leiden, en hem persoonlijk kennis te doen maken met het volk, over hetwelk hij eens regeren zou. Hij zond dienovereenkomstig bevelen aan Philips om zich naar Vlaanderen te begeven, zoodra als de persoon, die bestemd was om hem in het bestuur te vervangen, in Kastilië zou aankomen.

De persoon, die door den keizer voor deze bediening werd uitgekozen, was Maximiliaan, de zoon van zijn' broeder Ferdinand. Het was een jongman van goed gedrag, juist oordeel en gemeenzame manieren, die niettegenstaande zijne jeugd, goed geschikt was voor de hem opgedragen betrekking. Hij was, zoo als reeds vermeld is, verloofd aan de oudste dochter des keizers, zijne nicht Maria; het regentschap zoude in zijne handen worden overgedragen bij het huwelijk der verloofden.

Philips ontving zijns vaders bevelen toen hij bij de Cortes van Monzon het voorzitterschap bekleedde. Hij vond de Aragoneesche wetgevende magt in geen deele zoo handelbaar als de Kastiliaansche. De afgevaardigden van de Aragoneesche bergen en van de Katalonische zeekust waren even halsstarrig in hunne weigering om langer hulpmiddelen te verschaffen voor die eerezuchtige krijgstogten, welke hun, wat roem zij den vorst ook mogten opleveren, weinig voordeel aanbragten. De onafhankelijke bevolking van deze gewesten drong op hare eischen aan met eene volharding, en beoordeelde het gedrag hunner vorsten met

eene rondborstigheid, die voor het oor eens konings niet zeer aangenaam was. De bijeenroeping der Aragoneesche Cortes was in het oog van den koning van Spanje wat de bijeenroeping van eene algemeene kerkvergadering was in dat van den paus, namelijk een maatregel waartoe men zijne toevlugt niet moest nemen dan bij volstreckte noodzakelijkheid.

Bij Maximiliaans aankomst in Kastilië werd zijn huwelijk met de Infante Maria onmiddellijk voltrokken. De plegtigheid had met al den gebruikelijken praal in Valladolid plaats. Onder de feesten, die er op volgden, verdient de opvoering van een blijspel van Ariosto opmerking, als een bewijs dat de schoone Italiaansche letterkunde, welke eenen zichtbaren invloed op de pennevruchten van de Kastiliaansche dichters van dien tijd had uitgeoefend, nu van zelve in zeker opzigt in den smaak des volks gevallen was.

Voor dat hij het land verliet maakte Philips, op bevel zijns vaders, eene verandering naar Bourgondische wijze in de inrigting van zijne hofhouding. Deze was omslagtiger en veel kostbaarder, dan oorspronkelijke in Kastilië in gebruik was. Er werden eene menigte nieuwe bedieningen ingesteld, en de voornaamste werden door grandes van den hoogsten rang bekleed. De hertog van Alva werd aangesteld tot *mayor-domo mayor*; Antonio de Toledo, zijn bloedverwant, werd stalmeester, Figueroa graaf van Feria, kapitein der lijfwacht. Onder de kamerheeren was Ruy Gomez de Silva, prins van Eboli, een van de invloedrijkste leden van het kabinet onder Philips. Zelfs de huisselijke bedieningen, voor de persoon of de tafel des prinsen, werden door aanzienlijken bekleed. Eene lijfwacht was in het paleis gehuisvest. Philips gebruikte met groote staatsie het middagmaal in het openbaar, bediend door zijne wapenkoningen, en vergezeld door eene schaar minnezangers en muzikanten. Men herinnert zich daarbij de wijdsche etiquette van het hof van Lodewijk den Veertiende. Dit alles ergerde echter de Spanjaarden, die niet begrepen waarom de prins de eenvoudige gebruiken van zijn eigen land voor de gewoonten

van Bourgondië had laten varen. Evenmin viel het in den smaak van Philips zelve; maar het was overeenkomstig dien van zijnen vader, die begeerde dat zijn zoon de Vlamingen behagen zou door het aannemen van den praal waaraan zij door hunne Bourgondische vorsten gewend waren.

Toen Philips zijne schikkingen voltooid, en het bestuur in handen van zijnen zwager overgedragen had, had hij niet langer reden om zijne reis uit te stellen. Hij werd vergezeld door den hertog van Alva, Enriquez groot-admiraal van Kastilië, Ruy Gomez prins van Eboli, een groot gevolg van personen van den hoogsten rang, en daarenboven nog door eene menigte van jongere edelen van aanzienlijken huize. De fierste edelen uit het land haakten naar de eer om hunne zonen deel aan den togt te doen nemen. Het getal werd nog vermeerderd door eene schaar kunstenaars en wetenschappelijke mannen. De keizer begeerde dat Philips eene vertooning zou maken, welke de verbeelding van het volk, hetwelk hij bezoeken zou, moest verblinden.

Met dit schitterende gevolg begon Philips zijne reis in de herfst van het jaar 1548. Hij nam zijn weg naar Saragossa, deed een uitstap om de vestingwerken van Perpignan in oogenschouw te nemen, stortte zijne gebeden uit voor het altaar van Onze Vrouwe van Montserrat, bragt een paar dagen te Barcelona door, woonde het feest bij, hetwelk voor hem in de aangename citroenboointuinen van den kardinaal van Trente was aangerigt, en trok van daar naar de haven van Rosas, waar eene Genucesche vloot, welke fier de keizerlijke bannier voerde, voor anker lag, en zijne aankomst verbeidde. Zij bestond uit acht en vijftig schepen, welke door Genua, Sicilië en Napels waren geleverd en werd aangevoerd door den krijgsman, die in honderd gevechten was beproefd geworden, Andreas Doria¹⁾

¹⁾ Volgens le Petit en van Meteren voer hij den 25sten November uit Spanje; volgens de Thou kwam hij dien dag reeds te Genua aan, terwijl hem daarbij de kardinaal van Trente vergezelde, zoo als ook uit het vervolg bij Prescott blijkt. VERT.

Philips ondervond eenig ruw weder op zijn' overtocht naar Genua. De doge¹⁾ en de voornaamste raadsheeren kwamen in eene prachtige galei buiten de haven om hem te ontvangen. De prins landde, te midden van het gebulder der kannonen van de wallen en naburige vestingwerken, en werd dadelijk naar het verblijf van Doria gebragt, hetwelk zelfs in deze stad der paleizen uitmuntte door zijne bouwkunstige pracht.

Gedurende zijn verblijf te Genua²⁾ ontving Philips al de beleefdheden, welke eene hoffelijke gastvrijheid kon uitdenken. Maar zijn tijd werd niet geheel aan vermaken besteed. Hij ontving iederen dag gezantschappen uit de verschillende Italiaansche staten, en een van paus Paul den Derde, met zijn' neef Ottavio Farnese aan het hoofd. De bijzondere zending van dezen was om de belangstelling van den prins en van zijnen vader te winnen voor de teruggave van Parma en Piacenza aan den Heiligen Stoel. Philips antwoordde wel in beleefde termen, zegt de geschiedschrijver, „maar dubbelzinnig genoeg wat het wezenlijke punt betrof.” Hij had zijne eerste les in de regeeringskunst reeds genomen. Niet lang daarna zond de paus hem een gewijd zwaard en den hoed welken zijne Heiligheid op Kersavond gedragen had, met een' eigenhandigen brief, waarin hij, na eene uitwijding over de mystieke strekking van zijne geschenken, het vertrouwen uitdrukte dat hij in Philips eens den waren kampvechter voor de Kerk zou vinden.

Na veertien dagen hervatte de koninklijke reiziger zijne

¹⁾ Benedetto Gentilis, eerste Doge na de bekende zamenzwering van J. L. Fiesco graaf van Lavagna, in 1547. VERT.

²⁾ Te Genua zijnde, beraamde Philips plannen met Alva om eene citadel bij de stad te doen bouwen, ten einde deze in tijd van nood in bedwang te houden. Andreas Doria echter hield het tegen. Om toch een middel te hebben om de bewoners van Genua in bedwang te houden, leende Philips eene groote som gelds van hen, ten einde zij aan zijne dienst gehecht zouden blijven, uit vrees van het geld te verliezen. De eensgezindheid tusschen burgers en Spanjaarden was ook niet groot, want eene geringe aanleiding veroorzaakte een twist, waarbij de winkels gesloten werden, alsof men in het uiterste gevaar verkeerde. Cf. de Thou, V. VERT.

reis. Hij trok over het vermaarde slagveld van Pavia en liet zich de plaats wijzen waar Frans de Eerste zich gevangen gaf, en waar de Spaansche soldaten uit de hinderlaag waren te voorschijn gesprongen om het lot van den dag te beslissen. Zijn boezem zwol van vreugde toen hij over den grond reed, welke merkwaardig geworden was door de schitterende overwinning, die zijn vader had behaald, eene overwinning welke aanleiding gaf tot den onverzoenlijken haat van zijn' overwonnen tegenstander en, stroomen bloeds vloeijen deed.

Van Pavia ging hij naar Milaan¹⁾, de bloeiende hoofdstad van Lombardije, het schoonste gedeelte van de Spaansche bezittingen in Italië. Milaan stond te dier tijde alleen bij Napels in bevolking achter. Het week voor geene stad in sierlijkheid van gebouwen, prachtliefde van zijnen adel, rijkdom en nijverheid zijner burgers. Het was evenzeer beroemd voor het fijne zijdefabriekaat en voor keurig gewrochte, met goud en zilver ingelegde wapenen. In alle kunsten der weelde en der stoffelijke beschaving werd het door geene hoofdstad der Christenheid overtroffen.

¹⁾ Philips had 2 (of 10) December zijn intogt te Genua gedaan. Na een verblijf van 7 dagen verliet hij de stad, ging over Alessandria naar Pavia, waar hij het geschut bezigtigde, hetwelk zijn vader bij Muhlberg aan den keurvorst van Saksen ontnomen had. In diezelfde maand deed hij zijne intrede in Milaan; daar vond hij de Vassé, een Fransch edelman, die Philips namens Hendrik II moest begroeten. Deze edelman schreef in een' brief van 19 Dec. 1548: »dat, na den prins opgenomen te hebben en naar zijne trekken te oordeelen, hij het niet was, die al de ondernemingen, welke de keizer zijn vader was begonnen of van plan was, zoude ten einde brengen." In Milaan had men vele toebereidselen gemaakt en, volgens Prescott, Philips heerlijk ontvangen; doch volgens den brief van genoemden gezant, had de keizer hun verboden om de prachtige toebereidselen te voltoojen, »terwijl het volk en de adel in zulk eene wanhoop verkeerden, dat zij niet wisten wat te doen, omdat de keizer hun tegelijkertijd eene buitengewone belasting van 300,000 kroonen had opgelegd." Te Milaan zijnde was Philips tegenwoordig bij het huwelijk van de dochter van den gouverneur van Milaan, Ferdinand Gonzaga, en hij ontving er gezantschappen uit Venetië, Ferrara en Sienna. De hertog van Savoye Karel III, Frans de oudste zoon van Cosmo I de' Medici van Florence en anderen kwamen hem bezoeken.

VERT.

Toen de prins de voorstad naderde, kwamen drommen volks naar buiten om hem te begroeten. Ongeveer vijftien mijlen vóór hij de stad binnen trok, was de weg versierd met triomfbogen waarom men bloemen en vruchten geslingerd, en welke men met Latijnsche en Italiaansche opschriften voorzien had, die vol waren van loftuigingen op den vader en van voorspellingen omtrent den toekomstigen roem des zoons. Onder de menigte zag men de aanzienlijke Milaneesche vrouwen, op zwierige, fantastiesche wagens, schitterende van zijden brokade en met prachtige schabraken op hare paarden. Toen hij de stad naderde, trokken twee honderd edellieden te paard naar buiten, om hem naar het paleis te geleiden. Zij waren geheel in pantsers van het fijnste Milaneesche staal gedoscht, en werden gevolgd door vijftig paadjes in zwierige liverei, die bestemd waren tot de bijzondere dienst van den prins, gedurende zijn verblijf te Milaan.

Philips trad de poort binnen onder eenen statiehemel, met den kardinaal van Trente aan zijne rechter- en Philibert prins van Piëmont aan zijne linkerhand. Hij werd bij zijne intrede ontvangen door den gouverneur der stad, die gevolgd werd door de leden van den senaat in hunne statiekleëren. De huizen welke aan weërszijden van de lange straat, door welke de togt ging, stonden, waren met tapijten en schilderijen van de groote Italiaansche meesters behangen. De balkons en verandas waren met toeschouwers opgevuld, die verlangend waren om hunnen toekomstigen vorst te zien, en de lucht van hunne vreugdekreten deden weërgalmen. De plegtige ontvangst werd 's avonds besloten door een schitterend vuurwerk, waarin de Milaneezen uitmunten, en door eene algemeene verlichting der stad¹⁾.

De tijd vloog gedurende zijn verblijf te Milaan voor Philips om in eene opvolging van banketten, feesten en schouwspelen van allerhande soort, welke de smaak en de

¹⁾ Zulks geschiedde te dien tijde altijd met wastoortsen, die zoowel bij dag als bij avond gebrand werden. Vgl. Du Rieu, Intrede van Karel V (Leiden 1855), pag. 38 vlgg.

vindingrijkheid van het volk slechts kon uitdenken om hunnen aanzienlijken gast te vermaken. Nergens had hij meer behagen in dan in de tooneelvoorstellingen welke in Italië met meer sierlijkheid en fijnen smaak werden opgevoerd, dan in eenigen staat aan gene zijde der Alpen. En hij was niet altijd een lijdelijk toeschouwer bij deze feesten. Hij hield bijzonder veel van dansen, waarin hij door zijne slanke en vlugge gestalte uitmuntte. In gezelschap van vrouwen verloor hij veel van zijne gewone stijfheid; en de deftigheid en hoffelijkheid zijner manieren schenen grooten indruk gemaakt te hebben op de Italiaansche schoonen, die waarschijnlijk niet minder bekoord werden door zijne mildheid. Aan de vrouw van den gouverneur, die hem op een bal had uitgenoodigd, bood hij eenen diamanten ring aan, van eene waarde van 5000 dukaten, en aan hare dochter gaf hij een halssnoer van robijnen van 3000 dukaten. Gelijke geschenken maar van minder waarde schonk hij aan anderen van het hof, terwijl hij zijne vrijgevigheid zelfs uitstreekte tot de muzikanten en mindere personen, die tot zijne ontvangst hadden medegewerkt. Aan de kerken gaf hij nog degelijker bewijzen zijner edelmoedigheid. Kortom, hij toonde bij iedere gelegenheid eene middadigheid, welke aan zijnen koninklijken rang voegde.

Hij deed daarenboven eenige moeite om de beleefdheden, welke hij ontvangen had, wederkeerig te bewijzen, door zijne gastheeren op zijne beurt te onthalen. Hij gevoelde zich bijzonder gelukkig een zeldzaam schouwspel te kunnen doen vertoonen, hetwelk zelfs bij dit volk, hetwelk zóó op vermaken verzot was, de zeldzame verdiensten van nieuwhed bezat. Het was het bevallige steekspel door de Spaansche Arabieren in Kastilië ingevoerd. De aanzienlijkste edelen van zijn gevolg namen de leiding er van op zich. De ridders werden in zes quadrillen of partijen gerangschikt, die ieder hunne onderscheidende kleuren en kenteekenen droegen, terwijl hunne hoofden bedekt waren door shawls of tulbanden, welke er op Moorsche wijze om waren gewikkeld. Zij waren bereden *a la gineta*, dat is op ligte Andaluzische hitten, een gekruist ras van de Arabische. In hunne handen zwaaiden zij dunne lansen met lange

wimpels van eene levendige kleur, welke de bijzondere partij van den ridder aanduidde. Zoo ligt uitgedoscht en bereden, volvoerden de Spaansche ridders de bevallige manoeuvres van het Moorsche ringsteken, waarbij zij hunne vaardigheid in de rijkunst toonden en zulke vlugge en bevallige bewegingen ten uitvoer bragten, dat zij de Italianen in verrukking bragten, die, vol schoonheidsgevoel, tot hiertoe slechts gewend waren aan de meer lompe en zware oefeningen van de Europeesche tournooijen.

Na eenige weken verliet Philips het gastvrije Milaan en reisde naar het noorden. Vóór dat hij de stad verliet voegde zich eene bende bij hem van tweehonderd haakbusschieters te paard, die zijne geele liverei droegen en door den hertog van Aerschot ¹⁾ werden aangevoerd. Zij waren hem door zijnen vader als een geleide toegezonden. Hij trok door Tyrol, nam toen zijn' weg over Munchen, Trente en Heidelberg en zoo verder naar Vlaanderen ²⁾. Langs den geheelen weg werd de koninklijke stoet vergezeld door eene menigte van beiderlei geslacht, die zich verdrong om een' glimlach op te vangen van den jongen prins, die een der magtigste schepters van Europa zwaaijen zou. De magistratspersonen der steden, door welke hij trok, begroetten hem met aanspraken en geschenken, meestal bestaande uit zilveren vazen of bekers welke met gouden dukaten gevuld waren. Philips ontving die geschenken met bevallige voorkomendheid, en zij kwamen waarlijk niet ten

¹⁾ Hij was een broërs zoon van den beroemden Willem van Croy, heer van Chievres, en voor hem was in 1533 het markgraafschap Aerschot tot hertogdom verheven. Het is een klein stadje aan de Demer op weinig afstand van Leuven; het hertogdom bevatte 17 dorpen en de drie baronijen Rotzelaer, Heverlé en Bierbeek. Zie: *Theatre profane de Brabant par Le Roy*, pag. 14. VERT.

²⁾ Philips reisde over Mantua, waar Hercules van Este, hertog van Ferrara, hem bezocht; vervolgens ging hij naar Trente, waar keurvorst Maurits van Sachsen hem ontving en om zijne tussschenkomst smeekte tot bevrijding van den gevangen landgraaf Philips van Hessen. Daarna kwam hij eerst te Ulm en Munchen, vervolgens door Augsburg, Heidelberg en Spiers naar Luxemburg. In al die steden werd hij luisterrijk ontvangen door zijn' oom koning Ferdinand, door den hertog van Beijeren, door den keurvorst van de Pfalz en anderen. VERT.

onpas bij zijne verkwistende uitgaven. Gewoonlijk antwoordde de hertog van Alva, die aan 's prinsen zijde reed, op de aanspraken. De lange reis werd geheel te paard volbragt, het eenige zekere middel van vervoer in een land, waar de wegen zelden voor rijtuigen bruikbaar waren.

Eindelijk kwam de vorstelijke stoet, na eene reis van vier maanden, in de nabijheid van Brussel. De nadering eener groote stad was altijd merkbaar door de volksdrommen, die naar buiten trokken om hem te verwelkomen. Philips werd nu met eene opgewonden geestdrift begroet, welke hem deed gevoelen, dat hij nu inderdaad te midden van zijn volk was. De menigte groeide weldra aan door troepen krijgslieden, en met zijn gevolg deed Philips zijne intrede in België's hoofdstad te midden van kanongebulder en klokkengelui, hetwelk zich vrolijk van ieder kasteel en iederen toren hooren deed ¹⁾.

De landvoogdes Maria hield hier haar hof, en de keizer haar broeder, bewoonde met haar hetzelfde paleis. Het duurde niet lang of de vader had de voldoening den zoon te omhelzen, van wien hij zoovele jaren gescheiden was geweest. Hij verheugde zich gewis over de verandering welke Philips' uiterlijk door den tijd ondergaan had, deze was nu een en twintig jaar, en onderscheidde zich door eene bevalligheid, welke bijna door allen, die in zijne tegenwoordigheid werden toegelaten, werd opgemerkt. Hunne mededeelingen daaromtrent worden bevestigd door portretten, welke Titiaan van hem maakte, en die geschilderd waren voor dat de frischheid der jeugd verwelkt was en plaats had

¹⁾ Op Maandagmorgen den 1sten April deed de prins zijn' intogt. Hij had den vorigen nacht te St. Marie Wanre (volgens le Petit, waarschijnlijk is dit Wavre) doorgebracht en reed nu naar Veuren (thans Tervueren), waar de koningin van Hongarije een kasteel bezat. Daar had zij een steekspel ingerigt, hetwelk met al de pracht van die dagen werd gegeven, waarna Philips zich naar Brussel begaf; bij zijne intrede hielden de magistraten aanspraken, doch Granvelle moest ze hem in 't Spaansch vertalen, *car autre langue n'avoit-il appris qui estoit une grande vergoigne pour ceux qui l'avoient eu en gouvernement*, zegt meergemelde kronijkschrijver minder juist. Le Petit is zeer uitvoerig in het verhaal der plegtigheden, 7de boek, pag. 177 vlgg.

VERT.

gemaakt voor eene bleeke, ziekelijke kleur, in een' tijd toen zorg noch kommer eenen somberen, zelfs knorrigten trek in zijn gelaat gegrift had.

Hij had eene schoone, zelfs teêre kleur. Zijn haar en baard waren lichtgeel, zijne oogen blaauw, terwijl zijne wenkbrauwen wel eenigzins in elkander liepen. Hij had een' fijnen en gebogen neus. Het voornaamste gebrek in zijn gelaat was zijn dikke onderlip, hetwelk hij met al de leden van het Oostenrijksche huis gemeen had. Zijn onderkakebeen stak zelfs nog meer uit dan dat van zijn' vader. Hij had inderdaad in zijne gelaatstreken eene groote gelijkenis met zijn' vader, ofschoon die van Philips minder verstand aanduiden. Hij had eene minder dan middelmatige lengte, eene slanke en evenredige gestalte en goed gevormde leden. Hij was keurig op zijne kleeding, welke rijk en smaakvol, doch zonder overtollige versiering was. Zijne manieren waren deftig en statig, zooals men bij de oude Kastilianen opmerkte, en dat men voor de natuurlijke uitdrukking van Philips' traag en onverschillig karakter houden kon.

Gedurende zijn verblijf in Brussel ¹⁾ had Karel de gelegenheid om het opzigt te houden over dat gedeelte der opvoeding van zijn' zoon, waarin deze achterlijk was, namelijk de kunst van regeren. En gewis had men geen onderwijzer kunnen vinden, die meer ervaring bezat, dan de man die gedurende de laatste 25 jaren aan het hoofd van alle staatkundige bewegingen in Europa gestaan had. Philips bragt dagelijks eenigen tijd in het kabinet zijns vaders door, om met hem over staatszaken te spreken of de zittingen van den staatsraad bij te wonen. Men kan er bijna zeker van zijn, zelfs springt het gedurende Philips' regering in het oog, dat Karel bij zijn vertrouwelijk onder-

¹⁾ Bij zijne intrede in de stad was zijn eerste werk geweest om naar de St. Gudule te gaan en daar God te danken voor zijne behouden aankomst, nog voor dat hij aan het hof zijn' vader ging omhelzen, »ten einde zich wel te wachten,» zoo als Watson in zijne geschiedenis van Philips II schrijft, »van niet te handelen tegen de verplichting, die hij zich zelve had opgelegd om altijd eene buitengewone vroomheid aan den dag te leggen.»

VERT.

rigt, zijnen zoon twee grondbeginselen inprente, namelijk om het koninklijke gezag in zijne geheele uitgestrektheid te handhaven, en om de Roomsche Katholieke Kerk tot eenheid te brengen. Waarschijnlijk was zijn zoon een bekwaam en ijverig leerling. Philips kreeg ten laatste zóó de gewoonte er van om steeds ingespannen bezig te zijn en over de uitvoering zijner plannen het oog te laten gaan, als bij slechts weinige vorsten het geval was ¹⁾.

Het hoofddoel van Philips' bezoek in de Nederlanden was geweest, om zich aan het volk der verschillende provinciën te vertoonen, om hunne bijzondere gewoonten in hun eigen land na te gaan, en om zich als hunnen aanstaanden vorst te laten erkennen. Na een langdurig verblijf te Brussel, verliet hij de stad om een' togt door de provinciën te doen. Hij werd door de koningin landvoogdes vergezeld, en door denzelfden schitterenden stoet gevolgd als bij zijne komst in het land; een groot aantal Vlaamsche edelen voegden zich hier echter nog bij.

De Nederlanden waren door Karel altijd met bijzondere ingenomenheid behandeld, en onder zijne koninklijke bescherming was het land zeer in voorspoed toegenomen, ofschoon het zijne hulpbronnen nog niet zóó ontwikkelde als zulk later onder eigene vrije instellingen geschiedde. Men vond er meer handeldrijvende steden, dan in eenig land van dezelfde uitgestrektheid in Europa, en zijne bloeiende gemeenten bekleedden eene voorname plaats onder de steden door rijkdom, nijverheid en handel, zoowel als door de schitterende levenswijze der aristokratie. Bij deze gelegenheid wedijverden deze gemeenten met elkander in het geven van bewijzen van gehechtheid aan den prins en in de prachtige ontvangst, welke zij hem bereidden. Door iemand van zijn gevolg ²⁾ werd een werk uitgegeven, hetwelk de me-

¹⁾ Marino Cavalò, de gezant aan het keizerlijke hof, die de in den tekst vermelde feiten bevestigt, twijfelt of Philips, met al zijne inspanning, wel ooit gelijk aan zijn' vader zal geweest zijn.

²⁾ Juan Christoval Calvete de Estrella van Barcelona, biechtvader van Karel V, schreef *el viaje del Principe Don Phelippe, hijo del Emperador Don Carlos V*, 4° Antwerpen, 1552. Zijne andere werken zijn: *de Aphrodisio expugnato, quod vulgo Africam vocant, encomium*

nigvuldige eerbewijzen beschreef, die Philips gedurende zijn' geheelen togt werden aangedaan; nog veel meer dan de vorige had deze togt den schijn van een triomftogt. Het boek kreeg onder de handen van den vaderlandlievenden schrijver, den omvang van een foliant, welke ofschoon van belang voor zijne tijdgenooten, slechts geringe waarde heeft voor het tegenwoordige geslacht. Alleen de opschriften, welke de triomfbogen en openbare gebouwen versierden, beslaan tal van bladzijden. Zij waren in het Latijn of in de landtaal en voorspelden aan de natie eene gelukkige toekomst, wanneer zij, onder den weldadigen sceppter van Philips, het genot van rust en vrijheid smaken zou. Gelukkige voorspellingen! welke echter aantoonde dat de vervaardigers niet begaafd waren met den geest van profetie ¹⁾.

Bij deze plegtigheden besteedde Antwerpen alleen 50,000 pistolen (bijna $\frac{1}{2}$ millioen gulden). Maar geene plaats kan vergeleken worden bij Brussel met hare kostbare en prachtige feesten, waaronder een steekspel bijzonder uitmuntte. Onder hunne Bourgondische vorsten hadden de Vlamingen deze ridderspelen leeren kennen. De ridderlijke geest van vroegeren tijd was inderdaad sterk aan het afnemen nadat het buskruid en andere verbeteringen in de krijgskunde in gebruik waren gekomen; maar het is zeker dat sinds de dagen van Karel den Stoute geen steekspel met zulk eene pracht en door zulke fiere ridders gevierd werd. Het verhaal van den ouden kronijkschrijver omtrent deze gebeurtenis, schijnt even als de bladzijden van Froissart ²⁾, geschreven te zijn, onder den invloed van den

ad Cur. V Caesarem, 1550; encomium ad Albae ducem; et tumulo imperiali adornado de historias, letreros y epitafios en prosa y verso Latino; een astronomisch werk el exul; de rebus Vaccae-castris nog in hs. en eene menigte kleinere geschriften. Zijn *Aphrodisium* werd in 1556 herdrukt *cum scholiis Barth. Barrienti*. VERT.

¹⁾ Vergelijkt de volgende voorbeelden: het eerste is een der opschriften te Arras, het tweede stond boven de poort te Dordrecht:

Clementia firmabitur thronus eius (Door goedertierenheid zal zijn troon bevestigd worden).

Te duce libertas tranquilla pace beabit (Onder uw bestuur zal de vrijheid [ons] door een' rustigen vrede gelukkig maken).

²⁾ Jean Froissart leefde tusschen 1333 en 1400 en schreef eene

geest eener eeuw, waarin het leenstelsels nog bestond. Ik wil eenige weinige bijzonderheden vermelden, op het gevaar af van den schijn van nietigheid op mij te laden bij diegenen, die denken, dat wij ons reeds lang genoeg met de spelen aan de hoven van Kastilië en Bourgondië hebben bezig gehouden. Maar zulke vertooningen moeten een deel uitmaken van de beschrijving eener schilderachtige eeuw, en de ophelderingen welke zij omtrent de zeden van dien tijd geven, kunnen belangrijk zijn voor de beoefenaars der geschiedenis.

Het tournooi werd gehouden in eene vierkante ruimte, welke hiertoe tegenover het groote paleis te Brussel was afgeschoten. Vier ridders waren bereid zich tegen iedereen te meten, en juweelen van waarde zouden als prijzen aan de overwinnars worden toegewezen. Deze vier kampvechters waren de graven Mansfeldt, Hoorne en Aremborg en de heer van Hubermont; onder de kampregters was de hertog van Alva, en op de lijst der aanvallers vinden wij de namen van prins Philips van Spanje, van Emanuel Philibert hertog van Savoye en van graaf Egmont. Dit zijn geschiedkundig vermaarde namen. Het is opmerkenwaardig hoe mannen, die weldra elkanders vijanden zouden zijn, aldus vrolijk bijeen waren tot het vieren van een ridderslijk feest.

Het was een schoone dag, en de omtrek van het strijdperk wemelde van Brusselsche burgers en van volk uit de omliggende landstreek. De galerijen welke het krijt omringden waren opgevuld met de aanzienlijksten en de schoonsten uit de hoofdstad. Een troonhemel, met het keizerlijke wapen in karmozijn en goud geborduurd, duidde de plaats aan welke Karel V met zijne zusters, de landvoogdes der Nederlanden en de koningin-weduwe van Frankrijk zou innemen.

Gedurende eenige uren werd het veld door de vier dappere kampvechters verdedigd tegen iederen ridder die zijne

Chronique de France, d'Angleterre, d'Ecosse et d'Espagne de 1326 à 1400. Hij was in dienst geweest bij Philippa van Henegouwen, vrouw van Eduard III van Engeland, bij den zwarten Prins, bij Wenzel, hertog van Brabant en andere vorsten. VERT.

dapperheid in tegenwoordigheid van zulk eene aanzienlijke vergadering wilde bewijzen. Eindelijk klonken de trompetten en kondigden het binnentreden aan van vier ridders, wier schitterend gevolg in hen personen van hoogen rang aanduidde. Dit viertal was prins Philips, de hertog van Savoye, graaf Egmont en Juan Manriquez de Lara, hofmeijer van den keizer. Zij waren geheel in maliënkolders gekleed, waarover zij violetkleurig fluweelen overrokken droegen, terwijl de dekkleeden hunner paarden van goudlaken waren.

Philips deed den eersten rid. Zijn tegenstander was graaf Mansfeldt, een Vlaamsch veldoverste van grooten naam. Op een gegeven teeken renden de beide ridders op elkander los en ontmoetten elkaâr in het midden van het perk met zulk eene kracht, dat hunne lansen geheel in splinters vlogen. Beide ridders waggelden in den zadel, doch geen van beiden verloor het evenwigt. Het strijdperk weërgalmdde van de toejuichingen der toeschouwers, vooral omdat een van de kampvechters de waarschijnlijke erfgenaam van den troon was.

Toen deden de andere ridders met verschillenden uitslag een' rid. Een algemeen tournooi volgde, waaraan ieder ridder, die bij deze schoone gelegenheid eene lans wilde breken, deel nam; en menig wapenfeit werd verrigt, dat zonder twijfel bij de Brusselaren lang in het geheugen is gebleven. Op het eind van het zevende uur kondigde een trompetgeschal het einde van het feest aan, en de vergaderde menigte ging in bewonderenswaardige orde uiteen, terwijl de ridders naar huis reden, om hunne zware wapenrustingen voor lichtere balkleeders te verwisselen. Een banket was door de stedelijke regering aangerigt, met eene pracht hunne koninklijke gasten waardig. De keizer en zijne zusters vereerden het met hunne tegenwoordigheid, en waren getuigen van de uitdeeling der prijzen. Onder deze werd een schitterende robijn, de prijs, toegewezen aan de *lança de las damas* (de "dameslans" in de riddertaal) door de kampvechters toegekend aan prins Philips van Spanje.

Een bal volgde op het banket, en de hoffelijkheid van den prins was even prijzenswaardig in de danszaal, als zijne

dapperheid zulks in het krijt geweest was. Tusschen de dansen vertoonden zich maskers in Oostersche kleederdragt: sommigen waren in Turksche, anderen in Arabische kleeding. Het vrolijke en luidruchtige vermaak werd niet langer dan tot middernacht voortgezet, toen het gezelschap uiteenging en bij het vertrek luide de wijze prees, waarop de gastvrije burgers van Brussel hen onthaald hadden ¹⁾.

Philips won den prijs nog bij eene andere gelegenheid, toen hij streed tegen een dapper ridder met name Quiñones. Hij was niet zoo gelukkig bij eene ontmoeting met den zoon van zijnen ouden leermeester Zuñiga, waarin hij met zulk eene kracht aan het hoofd getroffen werd, dat hij, na een eind weegs door zijn paard te zijn weggevoerd, bewusteloos uit den zadel stortte. Het alarm was groot, doch het voorval had geene ernstige gevolgen.

Er waren er die zijne bedrevenheid in het voeren der lans betwijfelden. Marillac, de Fransche gezant aan het keizerlijke hof, zegt, terwijl hij spreekt van een te Augsburg door Philips gegeven steekspel ter eere van de prinses van Lotharingen, dat hij nooit in zijn leven slechter met de lans zag omgaan. Bij eene andere gelegenheid merkt

¹⁾ Dat men in Brussel zeer mild was had de magistraat ook be-
wezen, toen zij Philips den dag na zijne intrede eenen zwaren, zil-
vergulden, rijk gebeeldhouwden beker aanhoden met het vreemde
Latijnsche opschrift: Keizer Caesar Constantinus heeft, na aan de
brug Milvius den tyran Maxentius verslagen te hebben, en na eene
tijdruimte van ongeveer driehonderd moeilijke jaren, aan de be-
drukte kerk van Christus de vrijheid geschonken. — Na de Brus-
selse feesten ging het hof den 4den Julij naar Leuven, waar
Philips den eed voor het hertogdom Brabant deed; den 13den deed
hij dien te Gent voor Vlaanderen en daarna te Arras voor Artois.
Den 3den Augustus kwamen zij te Binche in Henegouwen, waar de
koningin van Hongarije woonde en hem tot in September door aller-
lei feesten vertoeven deed. Toen deed hij eenen prachtigen intogt
in Antwerpen, waarvan van Meteren als ooggetuige spreekt en die
uitvoerig door den toenmaligen sekretaris van Antwerpen, Mr. Cor-
nelius Grapheus beschreven is in zijn *seer wonderlicke schoone, trium-
phelycke Incompste van den hoogmogenden prins Philips, Caroli des
vijfden Keyzers zoon in de stad Antwerpen*, welk boek ook in het
Fransch en in het Latijn door hem werd uitgegeven. VERT.

hij op, dat de Spaansche prins zijn tegenstander zelfs niet treffen kon. Het moet dan wel een zeer tastbaar treffen geweest zijn, om door een Franschman te worden opgemerkt. De Franschen beschouwden in die dagen de Spanjaarden op dezelfde wijze, als zij het vroeger de Engelschen deden of zoo als zij het nog doen. De langdurige strijd tusschen de Fransche en Spaansche vorsten had hunnen onderdanen zulke gevoelens van wederzijdschen afkeer ingeboezemd, dat in de zestiende eeuw het gevoelen van de eene natie over de andere met de grootste voorzigtigheid moet worden aangehoord.

Maar, welke voor Philips ook de uitslag geweest zij bij deze ridderlijke vertooningen, dit is zeer zeker dat zij nooit in zijn smaak vielen. Hij nam er alleen deel aan om aan zijns vaders wenschen en aan den eisch van zijnen tijd te voldoen. Hoewel hij in zijne jeugd soms op de jagt ging, was hij er nimmer op gesteld, evenmin als op de krachtige oefeningen der ridders. Zijn gestel was ver van sterk. Hij zocht het minder door oefening dan door diët te versterken; hij bepaalde zich meestal alleen tot vleesch, als tot de voedzaamste spijs, en onthield zich zelfs van visch en van fruit. Behalve zijne ongeschiktheid voor vlugge oefeningen, had hij geen smaak voor zwierige vertooningen, welke in dien romantischen tijd zoo in de mode waren. Dat hij op zijne reis aan die vertooningen deel nam, kwam niet uit hem zelve. Ofschoon hij deftig was, en eischte dat ieder, die hem naderde, zich eerbiedig betoonen zou, was hij daarom niet gesteld op de praal en de statie van het hofleven. Hij bragt zijnen tijd liever door in de afzondering zijner vertrekken, waar hij zich vergenoegde met den omgang van weinigen, die hij met zijne onderscheiding vereerde. Het was slechts met moeite dat de keizer hem er toe brengen kon om zijne afzondering te verlaten en zich in de gehoorzaal te vertoonen of hem op plegtige bezoeken te vergezellen. Deze neiging tot stilte en ingetogenheid strekten Philips bij de Vlamingers geenszins tot aanbeveling, daar zij gewoon waren aan de praal en de verkwistende pracht van het Bourgondische hof. Hun vrijzinnig en gezellig karakter werd ontmoedigd door zijne

strengere manieren ¹⁾. Zij vergeleken ze met het beminlijke gedrag van zijnen vader, die zich zoo goed kon voegen naar de gewoonten der verschillende natiën, welke onder zijn scepter stonden, en die hunne karakters volmaakt scheen te begrijpen, zoowel de geslepen staatkunde der Italianen, als de aangeboren eenvoudigheid der Duitschers en de eigenaardigheid en deftigheid der Kastilianen. Met de laatsten alleen had Philips iets gemeen. Hij was in alles een Spanjaard: hij sprak over niets dan over Spanje en scheen aan niets anders te denken. De Nederlanders waren hem vreemd en hij had weinig sympathie voor hen. Zijne raadslieden en medgezellen waren allen Spanjaarden. Het Vlaamsche volk gevoelde, dat zij onder zijne heerschappij weinig begunstigd zouden worden en voorzagen reeds den tijd dat alle ambten van gewigt in hun land aan Kastilianen zouden gegeven worden, op dezelfde wijze als die in Kastilië in de eerste dagen van Karel V aan Vlamingen waren geschonken.

Toch scheen de keizer zoo weinig te bemerken dat zijn zoon de genegenheid des volks niet bezat, dat hij in dien tijd zelfs pogingen aanwendde om hem de keizerskroon te schenken. Hij had eene vergadering van keurvorsten en rijksgrooten tegen Augustus 1550 bijeengeroepen. Daar stelde hij zich voor om Philips tot Roomsche koning te doen kiezen, zoodra als hij van zijn broeder Ferdinand den afstand van die waardigheid verkregen had. Maar Karel toonde in deze omstandigheid zijne gewone kennis van het menschelijk karakter niet. Hij scheen geheel verblind te zijn door de begeerte naar magt voor zijnen zoon, terwijl zulks toch zonder invloed zou blijven op diens geluk, even als hij dit zelf ondervonden had.

¹⁾ Bentivoglio drukt in zijne Historie der Nederlandsche oorlogen zelfs de vrees der Nederlanders uit, dat Philips, die zich zoo onvriendelijk en ongelijk aan zijnen vader toonde, zich geheel een Spanjaard zou verklaren, d. i. dat hij in Nederland alles, en dus ook hun staatsbestuur, naar Spaansche gewoonten zou veranderen, »en zooveel te meer daar zij wisten, dat zij bij Karel op 't einde van zijn leven eenigzins verdacht waren geworden, en later nog veel meer bij Philips.» Watson heeft zulks gedeeltelijk van B. overgenomen.

VERT.

Hij begaf zich met Philips naar Augsburg ¹⁾, waar zij Ferdinand en de leden van den Duitschen rijksdag ontmoetten. Maar het was te vergeefs dat Karel zijnen broeder aanzocht om ten behoeve van zijnen neef zijne aanspraak op de keizerskroon te laten varen. Verzoeken noch verzoeken, die van gebeden vergezeld gingen, zelfs geene tranen, zegt men, van hunne zuster de landvoogdes Maria konden Ferdinand bewegen om van de schitterende erfenis af te zien. Karel slaagde niet beter toen hij van onderwerp veranderde en bij zijn broeder er op aandrong dat deze Philips' verkiezing tot zijn opvolger in de Roomsche koninklijke waardigheid zou ondersteunen, of zelfs eindelijk om hem die waardigheid te laten deelen met zijn neef Maximiliaan, Ferdinands zoon, die, zoo als te begrijpen is, door de keurvorsten bestemd was om zijn vader op te volgen.

Deze jonge prins, die ondertusschen naar Augsburg ontboden was voelde even weinig lust als Ferdinand om in de voorstellen van zijnen te begeerigen oom toe te stemmen; ofschoon hij hoffelijk als grond voor zijne weigering bijbragt, dat hij geen regt had om eenigen inbreuk te maken op de beslissing der keurvorsten. Hij kon zijne belangen gerust aan hunne beslissing toevertrouwen; zij wilden den keizerlijken scepter niet in het geslacht der Kastiliaansche vorsten erfelijk maken, zij hadden genoeg van den heerschezuchtigen aard van Karel den Vijfde te verduren gehad en hadden geene reden van te veronderstellen dat Philips' karakter anders zijn zou. Zij verlangden dat een Duitscher over hen zou regeren, iemand, die het Duitsche karakter begreep en hartelijk deelde in de gevoelens des volks. De opregtheid van Maximiliaans bedoelingen en zijn vriendelijke aard hadden hem ruimschoots de genegenheid van zijne landgenooten doen winnen en bewezen, volgens hun oordeel, dat hij den troon waardig was.

¹⁾ Op den laatsten Mei. Karel verloor daar een zijner getrouwste dienaren, namelijk Nicolas Perenot, heer van Granvelle, die in het laatst van Augustus overleed; zijn zoon, de later berucht geworden kardinaal, werd aanstonds in zijns vaders plaats lid van Karels geheimen raad.

VERT.

Philips, aan den anderen kant, beviel den Duitschers zelfs nog minder dan den Vlamingen. Het was te vergeefs dat hij op hunne banketten twee of driemaal zooveel dronk als hij gewoon was, zoodat de kardinaal van Trente hem verzekerde dat hij de volksgunst reeds gewonnen had. Zijne natuurlijke hooghartigheid toonde zich te dikwijls, dan dat men die niet merken zou. Wanneer Karel naar zijn paleis terugkeerde en zoo als gewoonlijk door eene schaar edelen en rijksgrouten geleid werd, dan vatte hij hen hoffelijk bij de hand en ligte zijn' hoed af als hij afscheid van hen nam; maar men merkte op dat Philips bij zulke gelegenheden aanstonds het paleis binnentrad, zonder zich even in de rondte te buigen, of zich zelfs eenigermate te verwaardigen van acht te slaan op de hovelingen, die hem vergezeld hadden. Hij nam dus zelfs een hooger standpunt in dan zijn vader gedaan had. Men zeide van hem dat hij zich inderdaad als boven zijn' vader verheven beschouwde en wel om deze reden, dat de zoon van een' keizer grooter was dan die eens konings! een dwaze grootspraak, welke, ofschoon zij waarschijnlijk door de Duitschers voor hem gemaakt werd, niettemin zijn karakter kenmerkt. Kortom, Philips' manieren, welke volgens een' tijdgenoot, den Italianen slechts weinig en den Vlamingen stellig niet behaagden, waren zeer gehaat bij de Duitschers.

Evenmin was de verkiezing van Philips over het geheel aannemelijk voor de Spanjaarden zelven. Die natie was lang genoeg beschouwd geworden als een aanhangsel van het keizerrijk. Haar hoogmoed was gekwetst door de onbeduidendheid, waarin zij bij Karel verkeerd had, daar hij Spanje scheen te beschouwen als een koninklijk domein, hetwelk voornamelijk waarde had om de hulpmiddelen, welke het hem verschafte, om zijne rol op het groote Europeesche schouwtooneel te spelen. De trotsche Kastiliaan der 16de eeuw, bewust van zijne meerdere aanspraken, kon deze vernedering moeilijk dulden. Hij zag zuchtend uit naar een' vorst, die in Spanje geboren en opgevoed, zijn leven in Spanje zou doorbrengen en die geene eerezucht kende, welke Spanjes voorspoed en roem niet bedoelde. De Spanjaarden waren zelfs vasthoudender op dit

punt dan de Duitschers. Hunne verwijderde ligging deed hen vreemden invloed meer uitsluiten, zij waren nationaler, maar tevens onverdraagzamer. Zij wilden dat een Spanjaard over hen regeren zou, en Philips was zulks; zij verheugden zich reeds bij voorraad in het oogenblik, waarop Spanje van het keizerrijk gescheiden worden, en onder het bestuur van een vaderlandslievend vorst een' behoorlijken rang onder de volken innemen zou.

Ver van dit punt op te geven, ging Karel toch voort om er met zulk eene hardnekkigheid op aan te dringen, dat het vermoedelijk scheen te zullen leiden tot eene openlijke vredebreuk tusschen de verschillende takken van zijn geslacht. Gedurende eenigen tijd hield Ferdinand zijne vertrekken en had geen' omgang met Karel of zijne zuster¹⁾. Echter behield ten laatste Karels vernuft of zijne hardnekkigheid in zoo verre de overhand over zijnen broeder, dat deze in eene bijzondere overeenkomst toestemde, waarin aangenomen werd, dat, terwijl Ferdinaud in het bezit der keizerskroon bleef, Philips hem als Roomsche koning zou opvolgen, en Maximiliaan wederom Philips. Ferdinand waagde weinig met bewilligingen, die door de keurvorstenvergadering toch nimmer zouden worden goedgekeurd. De nederlagen welke de wapenen des keizers in den loop van het volgende jaar ondergingen, deden het weinigje invloed nog verdwijnen, hetwelk hij ooit bij dat staatsligchaam bezeten had; en bij schijnt zijne plannen, om de magt zijns zoons te vergrooten, door hem de opvolging in het keizerrijk te verzekeren, nimmer weder in het leven te hebben geroepen.

Philips had nu het groote doel van zijn bezoek bereikt. Hij had zich aan het Nederlandsche volk vertoond en hunne hulde als erfgenaam des rijks ontvangen. In som-

¹⁾ Zie den merkwaardigen brief van Karel aan zijne zuster, de landvoogdes der Nederlanden (van 16 December 1550) vol van bittere uitdrukkingen jegens Ferdinand over zijne ondankbaarheid en zijn verraad. Het plan was, overeenkomstig Karels bedoelingen, berekend op het voordeel van beide partijen, »ce que convenoit pour establir noz maisons." Lanz, Correspondenz des Kaisers Karel V, B. III. pag. 16.

mige opzigten was zijne reis voordeelig geweest. Het was bijna niet mogelijk dat een jongeling, die tot hiertoe zijn leven binnen de enge grenzen van zijn eigen land, en dus altijd onder denzelfden plaatselijken invloed, gesleten had, door zijne buitenlandsche reis en door den omgang met verschillende volken zijne denkbeelden niet zeer zou hebben uitgebreid. Het was voor Philips van bijzonder belang, dat hij zich, zoo als slechts iemand kan doen, die in het land zelf woont, volkomen bekend maakte met het karakter en de instellingen van die natie, over welke hij eens het bewind zou voeren. Zijn bezoek in de Nederlanden was echter niet met den gelukkigsten uitslag bekroond; hij maakte oogenschijnlijk geen' gunstigen indruk op het volk. Hoe meer zij van hem zagen, hoe minder zij hem schenen te beminnen. Zulke indrukken zijn gewoonlijk wederkeerig; en Philips schijnt het land zonder leedwezen verlaten te hebben. Derhalve kon men bij de eerste zamenkomst van den toekomstigen vorst met zijne onderdanen de verwijdering reeds opmerken, welke later eene eeuwige en onherstelbare breuk zou worden.

Philips, die slechts verlangde om Kastilië weêr te bereiken, bespoedigde zijne reis, zonder zich op te houden om de beleefdheden te ontvangen, welke hem overal op zijnen weg werden aangeboden. Hij maakte eene uitzondering te Trente, waar de kerkvergadering die beroemde zittingen hield, welke zoovele bladzijden in de jaarboeken der kerk beslaan. Toen hij de stad naderde, kwam de kardinaal legaat ¹⁾, gevolgd door gemyterde prelaten en andere waardigheidbekleeders van het Concilie, buiten de stad om hem te ontvangen. Gedurende zijn verblijf aldaar, werd hij onthaald op maskerades, bals, tooneelvoorstellingen en steekspelen, welke tooneelen uit Ariosto moesten voorstellen. Deze vermaken van de eerwaarde paters vormden een zonderling contrast, misschien eene welkome afwisseling, met hunne deftige bezigheden tot regeling van het christelijk geloof.

¹⁾ Marcel Crescenzo, kardinaal van St. Marcel, was als president van het Concilie aangesteld, toen 7 Februarij 1550 de kardinaal Giovanni Maria del Monte, de vorige voorzitter, tot paus was benoemd onder den naam van Julius III.

Philips vervolgde van Trente zijne reis spoedig naar Genua, waar hij zich inscheepte, onder de vlag van den ouden Doria, die hem ook uit Spanje had overgebracht. Hij landde den 12^{den} Julij 1551 te Barcelona, en ging daarna naar Valladolid, waar hij het bestuur over het koninkrijk weder aanvaarde. Hij werd verkwikt door eenen van Augsburg gedagteekenden brief zijns vaders, welke breedvoerige inlichtingen bevatte omtrent de staatkunde, die hij te volgen had, en onbewimpeld zoowel de buiten- als binnenlandsche aangelegenheden des lands besprak. De zeer lange brief toont aan, dat het veelomvattende brein van Karel, hoewel hij persoonlijk weinig tijds aan de zaken van het koninkrijk wijden kon, den inwendigen toestand en de uitgestrekte hulpmiddelen van Spanje volkomen kende.

De volgende jaren waren voor Karel jaren van vernedering: jaren gekenmerkt door de vlugt van Innsbruck, en en de nootlottige belegering van Metz, toen, geslagen door de Protestanten, overwonnen door de Franschen, deze nederlagen den keizer zwaar op het trotsche gemoed drukten, en er waarschijnlijk meer dan al de preêken van zijne geestelijke zielverzorgers aan toebagten, om hem van de wereld en hare ijdelheden afkeerig te maken.

Echter maakten deze ongelukken in Spanje weinig indruk. De oorlogsklanken stierven weg voor zij den voet der Pyreneën bereikten. Spanje zond wel is waar van tijd tot tijd zijne zonen op, om onder Karels banieren te dienen, en het was in die school van den grooten veldheer dat het bewonderenswaardige stelsel van krijgstucht en krijgskunde volmaakt werd, hetwelk het Spaansche voetvolk tot het geduchtste van Europa maakte; maar de groote menigte des volks stelde weinig belang in den goeden uitslag dier ver verwijderde krijgstogten, daar die uitslag hun geen voordeel aanbragt. Niet dat Spanje's geest werkeloos was of gedrukt door die loomheid, welke in later tijd zich daarvan meester maakte, er bestond integendeel groote verstandelijke ontwikkeling. Die geest werd door een willekeurig bestuur belet om zich bezig te houden met bespiegelingen over godgeleerdheid of staatkunde. Doch dit was, in ruime mate, het geval met de meeste naburige

volken; en zij stelden zich hiervoor schadeloos door eene ijverige beoefening van de bevallige letterkunde. Het gesternte van het vernuft had zich reeds boven den gezigt-einder vertoond en deed zijnen glans over het midden en het einde van Philips' regering schijnen. De hofdichters hadden gedurende de regering zijns vaders den invloed der Italiaansche school erkend, door de aanwinst van nieuw grondgebied in Italië. Echter hield de nationale smaak zijn overwigt staande; en de deftige toon in de kompositie werd meer en meer met den ouden Kastiliaanschen stempel geijkt.

Het is bijna onmogelijk dat eenige afwijking van dien nationalen vorm lang in Spanje zou geduld worden, daar de taal, de zeden, de kleederdragt, de gebruiken van het land ongeveer dezelfde waren, als zij reeds voor tijden geweest, en zoo als zij nog na vele geslachten waren, lang nadat Cervantes den spiegel der verdichting hield opgeheven om de trekken van het volksbestaan levendiger terug te doen kaatsen, dan het aan de kronykschrijvers mogelijk was ze af te schilderen. In de ruwe romances van de 14de en 15de eeuwen ziet de Kastiliaan der 16de zijne levenswijze met vrij groote naauwkeurigheid afgeschilderd. De verliefde ridder tokkelde nog bij maanlicht zijne guitar onder het balkon zijner beminde of verkreeg hare gunsten bij het Moorsche ringrijden. Het gemeene volk zong nog zijne levendige *seguidallas*, of verdrong zich bij de gruwzame stierengevechten (*fiestas de toros*), of bij de nog wreeder *auto de fés*. Dit laatste schouwspel van betrekkelijk nieuwen oorsprong (uit den tijd van Ferdinand en Isabella) was het noodzakelijke gevolg van de lange oorlogen met de Muzelmannen, welke de Spanjaarden onverdraagzaam jegens het ongeloof maakten. Hoewel zulks in eene menschelijke en verlichte eeuw afschuwelijk scheen, werd het door de oude Spanjaarden als eene den Hemel welbehagelijke offerande beschouwd, waardoor zij de smeulende asch van hun eigen godsdienstig gevoel konden oprakelen.

Het einde van de langdurige Moorsche oorlogen, door den val van Granada, maakte de belangrijkste verandering in den toestand der Spanjaarden. Zij vonden echter middel tot

ontboezeming hunner ridderlijke dweepzucht in een' kruistogt tegen de heidenen der nieuwe wereld. Zij die van hunne togten terug keerden, bragten weinig vreemde gebruiken en manieren mede naar Spanje, daar de Spanjaard het eenige beschaafde wezen was hetwelk zij in de Amerikaansche wildernissen aantroffen.

Zoo sleten de Spanjaarden hun leven binnen denzelfden onveranderlijken kring van gewoonten, meeningen en vooroordeelen, met uitsluiting en waarschijnlijk met verachting van al wat vreemd was. Niet dat deze gewoonten in de onderscheidene provinciën niet verschilden, waar de onderscheidene bijzonderheden met traditioneele juistheid van vader op zoon waren overgeleverd, maar behalve deze, was er een algemeen kenmerk in het nationale karakter. Er was misschien nimmer een volk, met uitzondering van de Joden, hetwelk zich door zulk eene strenge nationaliteit onderscheidde. Onder zulk een volk en onder zulk eenen invloed was Philips geboren en opgevoed. Zijn aard en de gesteldheid van zijn' geest maakten hem bijzonder geschikt voor dezen invloed, en de Spanjaarden beschouwden later met trotsch en voldoening, hunnen toekomstigen vorst, als het volmaakte toonbeeld van hun volkskarakter.

HOOFDSTUK III.

VERBINDTENIS MET ENGELAND.

Toestand van Engeland. — Karakter van Maria. — Huwelijksvoorstellen van Philips. — Huwelijksvoorwaarden. — Opstand in Engeland.

1553, 1554.

In den zomer van 1553, drie jaren na Philips' terugkeer naar Spanje, viel er eene gebeurtenis voor, welke eenen aanmerkelijken invloed op zijn lot zou uitoefenen. Het was de dood van Eduard den Zesde van Engeland, na eene korte, doch belangrijke regering¹⁾. Hij werd opgevolgd door zijne zuster Maria, die ongelukkige vorstin, wier bijnaam van „de wreede”, haar eene treurige vermaardheid onder de vorsten uit het huis van Tudor gaf.

De regering van haren vader Hendrik den Achtste, had den weg gebaad tot die groote godsdienstige omwenteling, welker gevolgen moesten blijven voortduren. Hendrik zelf echter toonde zijne strengheid meer door oude instellingen af te schaffen, dan door nieuwe te maken. Tegelijk met de opheffing der kloosters, vernietigde hij de geestelijke magt, welke een zeer krachtdadig hulpmiddel was om het gezag van Rome te handhaven; en hij voltooide het werk der onafhankelijkheid, door zich stout weg op den stoel van Petrus te zetten en het gezag van hoofd der Kerk aan te nemen. Terwijl dus de oppermagt van den paus verworpen werd, werd de Roomsche Katholieke godsdienst ongeschonden in hare wezenlijke grondstellingen gehandhaafd, met andere woorden, de natie bleef Katholiek maar niet pausgezind.

¹⁾ Van 28 Jan. 1547 tot 6 Julij 1553.

VERT.

De alzo door Hendrik gegeven stoot had belangrijke gevolgen onder zijn' zoon Eduard den Zesde. De leerstellingen der Duitsche hervormers vonden, voornamelijk met betrekking tot de uiterlijke vormen en de regeling van de eeredienst aanzienlijk gewijzigd, gereeden ingang bij de ministers van den jongen vorst. De protestantsche leer werd staatsgodsdienst, en de Engelsche kerk kreeg voor een groot deel die bijzondere inrigting welke zij tot heden toe bewaard heeft. Maar Eduards regering was te kort om de nieuwe leerstellingen in de harten des volks diep wortel te doen schieten. Het grootste gedeelte van den adel toonde weldra, dat, welken godsdienstigen ijver zij ook hadden voorgewend, zij er niet gezind toe waren om iets van hunne tijdelijke belangen op te offeren. Bij de komst eener Katholieke koningin op den troon, bespeurde men weldra eene reactie. De teruggave van de verbeurdverklaarde klooster-goederen, welke een terugkeer tot het oude geloof natuurlijk ten gevolge moest hebben, leverde daartegen wel eenige hinderpalen op. Doch de staatkundige inwillingen van Rome maakten het onnoodig om de opregtheid der nieuwe bekeerlingen op de proef te stellen, en Engeland werd na het afzweren zijner ketterij, in den schoot der Roomsche Katholieke Kerk opgenomen en nog eens onder het regtsgebied van den paus teruggebracht.

Naar de staaltjes te oordeelen van de gewillige buigzaamheid, waarmede de Engelschen van die dagen hun godsdienstig geloof voegden naar dat van hunne vorstin, behoeven wij ons nauwelijks te verwonderen over de bijtende kritiek van den Venetiaanschen gezant aan het hof te Londen onder de regering van Maria. „Het voorbeeld en het gezag van den vorst” zegt hij „gelden in geloofszaken altijd bij dit volk. Als hij gelooft, gelooven zij ook; Jodendom of Mahomedanisme, het is alles hetzelfde voor hen. Zij schikken zich gemakkelijk naar zijnen wil, ten minste in zooverre als den uiterlijken schijn betreft; en het gemakkelijkst van alles, wanneer het met hun vermaak of voordeel overeen komt.”

De gezant Giovanni Micheli was een van die vorstelijke kooplieden, die Venetië voor buitenlandsche zendingen

gebruikte, mannen wier kennis van zaken hen in staat stelde om zoowel de hulpbronnen, als de kuiperijen van het hof te leeren kennen, waar zij als gezanten werden heen gezonden. Hunne opmerkingen werden in uitgestrekte verslagen opgeteekend, welke bij hunnen terugkeer te Venetië, openlijk voor den doge en den senaat werden voorgelezen. De aldus gereed gemaakte stukken, vormen een gedeelte van de kostbaarste echte bouwstoffen voor de geschiedenis van Europa in de 16de eeuw. Micheli's verslag is zeer uitvoerig over den toestand van Engeland onder de regering van Maria, en eenige van zijne opmerkingen kunnen voor den lezer van eenig belang zijn, daar zij eene maatstaf voor vergelijking met het verledene aanbieden¹⁾.

Hij roemt Londen als eene van de aanzienlijkste hoofdsteden van Europa, welke met hare voorsteden ongeveer 180,000 inwoners²⁾ bevat. De groote heeren brengen even als in Frankrijk en Duitschland hun' meesten tijd op hunne landgoederen door.

Het koninkrijk is sterk genoeg om als het vereenigd is, eenen inval van buiten te weêrstaan. De vloot is echter klein, daar zij door onnaauwkeurige en slecht berekende zuinigheid tot op niet meer dan 40 oorlogschepen verminderd is. Maar de handelsvloot kan er 2000 meer leveren, welke, op een enkel berigt, goed uitgerust en zeilrê kunnen gemaakt worden. Het leger is voornamelijk sterk in artillerie, en voorzien van allerlei oorlogsbehoefden. Het wapen dat voornamelijk in aanzien staat is de boog, in welks be-

¹⁾ Soriano vermeldt het beleefde gedrag en de bekwaamheid van zijnen landgenoot Micheli, hetwelk hem algemeen populair maakte aan de hoven, waar hij zijn verblijf hield. »Micheli,» zegt hij, »behaagt allen; zelfs den geringsten, door gemeenzaamheid jegens de aanzienlijken, door zachtmoedigheid en beleefdheid jegens anderen, en door regtvaardigheid jegens allen.» Verslag van Michele Soriano H. S. Kopijen van Michele's belangrijke verslagen worden in verschillende openbare boekerijen van Europa gevonden. Het afschrift, hetwelk ik bezit, is uit de hertogelijke Bibliotheek van Gotha.

²⁾ Sir Henry Ellis geeft in zijne »Oorspronkelijke brieven» slechts 150,000 op.

handeling het Engelsche volk van der jeugd af geoefend wordt. Hunne ruitery is zeer gebrekkig. Paarden zijn er in overvloed, doch zij zijn niet sterk, zij zijn voor het grootste gedeelte ligt, zwak en worden met gras gevoed. Bovenal is het benijdenswaardig, dat zij slechts weinig belastingen behoeven op te brengen. Er zijn geene belastingen op wijn, bier, zout, laken en zelfs op geen artikels, welke opbrengsten in andere landen de grootste bron voor de inkomsten is. Het geheele inkomen van den staat gaat gewoonlijk 200,000 £ niet te boven. Het parlement wordt zelden bijeen geroepen, behalve om den koning moeite te besparen, of om tot dek-mantel voor zijne voornemens te dienen. Niemand waagt het den wil des konings te weêrstreven; de leden komen slaafsch bijeen, en evenzoo blijven zij bij elkander. — Een Engelschman der 19de eeuw moge lagchen om het contrast, hetwelk sommige dezer opmerkingen vormen met den toestand van de natie in den tegenwoordigen tijd; ofschoon het contrast wat de belastingen aangaat, eerder eene zucht moest afpersen.

Het portret van koningin Maria wordt door den Venetiaanschen minister geschetst met een koloriet, hetwelk eenigzins verschilt van dat, waarmede zij gewoonlijk door de Engelsche geschiedschrijvers wordt afgeschilderd. Ten tijde van hare troonsbeklimming was zij ongeveer 36 jaar oud¹⁾. Zij was weinig minder dan van middelbare lengte, niet groot zooals met vader en moeder beiden het geval was, en bij uitstek welgemaakt. »Hare portretten,» zegt Micheli, »toon aan, dat zij in hare jeugd niet alleen er goed moet hebben uitgezien, maar zelfs schoon was geweest, ofschoon haar gelaat, toen hij haar zag, trekken van vroeger geleden verdriet en van ziekten vertoonde.» Maar wat zij ook moge verloren hebben in persoonlijke bekoorlijkheden, dat werd volkomen vergoed door haar verstand. Zij was vlug van bevattning en even als hare jongere zuster Elisabeth, bekwaam in verscheidene talen, waarvan zij er drie, Fransch, Spaansch en Latijn, kon spreken, de laatste zelfs vloeiend.

¹⁾ Zij was 11 Febr. 1515 geboren, dus bij hare troonsbeklimming ruim 38 jaren oud. Watson geeft haar denzelfden leeftijd als Prescott doet.

Doch in deze kundigheden werd zij overtroffen door hare zuster, die het Grieksch goed kende en het Italiaansch met sierlijkheid sprak. Maria echter sprak en schreef hare moedertaal op eene eenvoudige en duidelijke wijze, hetwelk een contrast vormt met de dubbelzinnige uitdrukkingen en koele begrippen waarin Elisabeth gewoonlijk hare gevoelens uitte of liever verborg.

Maria had het ongeluk van te lijden aan eene slepende kwaal, welke haar ieder jaar gedurende weken en zelfs maanden hare kamer deed houden, en welke, met haar huisselijk verdriet, haar een' schijn van droefgeestigheid gaf, die in latere jaren in terugstootende stugheid overging. Het geluid van hare stem was als dat van een' man, zegt de Venetiaan en hare blikken boezemden, waar zij die ook heen wendde, een gevoel, niet zoozeer van eerbied, als wel van vrees in. Haar geest, voegt hij er bij, was verheven en grootmoedig; nimmer werd zij verontrust door gevaar, en toonde in alles, dat zij van waarlijk koninklijke afkomst was.

Hare vroomheid, gaat hij voort, en haar geduld in droevige omstandigheden kunnen niet genoeg bewonderd worden; gesterkt als zij werd door een levendig geloof en zelfbewuste onschuld, vergelijkt hij haar bij een licht, hetwelk de grimmige winden niet kunnen uitblusschen, doch dat steeds met toenemenden luister schijnt. Zij wachtte haar tijd af en werd door de Voorzienigheid duidelijk voor eene groote bestemming bewaard. — Wij erkennen er de taal in van een trouw Katholiek, die dankbaar is voor de diensten welke Maria aan het geloof bewezen heeft.

Het zou echter onbarmhartig zijn om niet te gelooven dat Maria vroom was, en zelfs zeer ernstig in hare vroomheid. De dochter van Katharina van Aragon, de kleindochter van Isabella van Kastilië, kon nauwelijks anders geweest zijn. De vrouwen uit dat koninklijke geslacht waren allen even beroemd door hare vroomheid, ofschoon die te dikwijls van blinden ijver vergezeld ging. Bij Maria ontaarde die ijver in dweepzucht en deze in vervolgingswoede. De grootste rampen zijn waarschijnlijk die, welke uit hare dweepzucht voortvloeiden. De voortgang echter van het kwaad overtuigt ons nog niet zoozeer van de mate van schuld der

bedrijfster. De invoering der Inquisitie in Spanje moet voornamelijk aan Isabella worden toegeschreven, en toch zullen de geleerden onder hare regering aan deze groote koningin den lof van naauwgezetheid van geweten en van eene opregte begeerte om regtvaardig te handelen, niet weigeren. Ongelukkigerwijze leerde het geloof, waarin zij, zoowel als hare koninklijke kleindochter was opgevoed, haar, om haar geweten te stellen in de hoede van minder naauwgezette geestelijken dan zij zelve was, en deze dienaren moeten billijkerwijze meestal verantwoordelijk gesteld worden voor de maatregelen, waaromtrent zij alleen bevoegd geacht werden te beslissen.

Maria's opregtheid in geloof was boven allen twijfel verheven, door de bereidwilligheid waarmede zij zich onderwierp aan de opoffering van hare persoonlijke belangen, wanneer die der godsdienst dit schenen te vorderen. Zij verbrandde de vertaling van een gedeelte van Erasmus, welke zij met groote moeite vervaardigd had, op bevel van haren biechtvader. Een schrijver kan gemakkelijk de waarde van zulk eene opoffering begrijpen. Eene nog belangrijker, en voor allen begrijpelijker zaak was de vastberaden wijze, waarop zij aandrong op de teruggave der kerkelijke bezittingen, welke ten voordeele der kroon verbeurd waren verklaard. „De kroon is te arm om zulks toe te staan,” zeiden hare ministers. „Ik wil liever tien kroonen verliezen,” antwoordde de hoogmoedige koningin, „dan mijne ziel in gevaar stellen.”

Het kan echter niet ontkend worden, dat Maria in volle mate eenige van de strenge eigenschappen van haren vader geërfd had, en dat zij het medelijden voor menselijke smart miste, hetwelk zoo bevallig staat in eene vrouw. Na een' opstand waren de straffen verschrikkelijk. Londen werd in een beenderhuis herschapen, en de pleinen en voornaamste straten waren versierd met de afzigtelijke tropeën van hoofden en ledematen van talrijke slagtoffers, die door beulshanden gevallen waren. Dit kwam overeen met den geest der eeuw. Maar de terdoodbrenging van de ongelukkige Johanna Grey, die jonge, schoone en goede vrouw, deed op den naam van Maria een smet kleven, even groot als

die, welke Elisabeth aankleeft, door de behandeling der ongelukkige koningin van Schotland aangedaan.

De wijze waarop Maria hare zuster Elisabeth behandelde, gaf nogmaals aanleiding tot verwijt, ofschoon de gronden daartoe niet volkomen zijn uitgemaakt; naar alle gevolgen te oordeelen, kunnen er zelfs nog vele omstandigheden worden bijgebracht tot versooning van haar gedrag. Zij had gezien hoe hare moeder, de edelaardige Katharina aan de wreedste beschimping blootgesteld, gedwongen was geworden om huwelijkssponde en troon aan eene listige mededingster, de moeder van Elisabeth af te staan; zij had zichzelf voor onwettig hooren verklaren en haar regt op de erfopvolging ten gunste harer jongere zuster ter zijde zien stellen. Terstond nadat haar moedig gedrag haar de kroon verzekerd had, werd zij nog door dezelfde sombere verschijning gekweld. Elisabeth's aanspraken werden voortdurend ter kennis van het publiek gebracht, en Maria had wel reden van verontrust te worden door de ontdekking van de eene zamenzwering na de andere, wier doel, volgens loopende geruchten was, om hare zuster op den troon te plaatsen. Toen zij ouder werd, ondervond Maria nog verder de vernedering van hare mededingster de genegenheid van het volk te zien winnen, welke zij verloor. Was het wonder dat zij onder deze omstandigheden hare zuster met wantrouwen en afkeer beschouwde? En dat zij haar zoodanig beschouwde wordt ons door den Venetiaanschen gezant verzekerd, en het is duidelijk, dat gedurende de eerste jaren van Maria's regering, Elisabeth's leven aan eene zijden draad hing. Doch Maria's grondbeginselen waren streng genoeg om aan de dringende verzoeken van Karel den Vijfde en zijn' gezant weêrstand te bieden, om aan Elisabeth het leven te ontnemen, als eene zaak welke onvermijdelijk noodzakelijk was voor hare eigene en Philips' veiligheid. Ofschoon het bewezen was, dat hare zuster wist van den grooten opstand onder Wyatt, al was zij geen openbaar medepligtige, wilde Maria toch de wet niet uit haar verband rukken om haar geweld aan te doen ¹⁾. Dit was onder de bestaande om-

¹⁾ Thomas Wyatt smeedde met Peter Carew en anderen in 1554 eene zamenzwering, om de Katholieke en Spaansche partij in Enge-

standigheden reeds iets in zulk eene weinig naauwgezette eeuw. Nadat die storm was overgewaaid, behandelde Maria, welken dwang zij daarbij hare wezentlijke gevoelens ook aan moest doen, hare zuster Elisabeth meestal met een' schijn van vriendelijkheid, ofschoon haar naam voortdurend nog, met of zonder reden, met meer dan eene majesteitschennende vlek bezoedeld werd. Maria's laatste daad (misschien de eenige, waarin zij openlijk den wil van haren echtgenoot weêrstreefde) was eene weigering, van hare zuster te dwingen om de hand van Philibert van Savoye aan te nemen. En toch zou deze verbindtenis haar van de tegenwoordigheid harer mededingster bevrijd hebben, en daardoor zou Elisabeth het onafhankelijke, misschien wel het geheele bezit der kroon verbeurd hebben. Het mag betwijfeld worden of Elisabeth, onder gelijke omstandigheden, dezelfde teêrhartigheid voor de belangen van hare opvolgster zou getoond hebben.

Doch, hoewel wij er toe geneigd zijn om het gedrag van Maria te versoonen, en meer bepaald in geestelijke zaken de verantwoordelijkheid voor hare daden op hare raadgevers te werpen, is het niet mogelijk om zonder een gevoel van diepen weemoed bij deze regering van geloofsvervolging te blijven stilstaan. Het getal van hen, die op den brandstapel stierven (waarschijnlijk ongeveer driehonderd), was minder dan dat van hen die door beulshanden of door geweld omkwamen gedurende gelijk tijdsverloop onder Hendrik den Achtste. Het was niet veel grooter dan men somwijlen bij een enkel Spaansch *auto de fé* vermeld vindt.

land omver te werpen. De aanslag op Londen mislukte den 4 Februarij en hij werd gevangen genomen. Hij beschuldigde bij het verhoor Elisabeth en den graaf van Devonshire van medepligtigheid. Maria liet hen gevangen nemen, streng opsluiten en had waarschijnlijk veel lust om hare zuster ter dood te laten brengen; doch deze bleef hardnekkig alle medepligtigheid ontkennen, tot dat zelfs Wyatt haar op het schavot vrij sprak. Nu durfde Maria haar niet meer ter dood laten brengen, echter hield zij haar in eene strenge gevangenschap, tot dat Philips wist te bewerken, dat Elisabeth op vrije voeten werd gesteld, ten einde, Maria's zwakke gezondheid in aanmerking genomen, altijd het vooruitzicht op hare dankbaarheid en hare hand over te houden.

VERT.

Maar in Spanje kon dit beschouwd worden als een nationaal schouwspel, even als de stierengevechten of eenige andere openbare vertooning. In Engeland waren de weinige voorbeelden niet voldoende geweest om de harten der menschen tegen deze gruwelen te verharderen. De heldhaftige drom van martelaars, die tot den hardsten folterdood waren veroordeeld, omdat zij de regten van hun geweten hadden verdedigd, was een vreemd en schokkend gezicht voor een Engelschman. De gevoelens van die dagen bestaan zelfs nog. De regering van geloofsvervolging verdween van zelve, als iets geheel onderscheiden van den loop der gebeurtenissen; en de brandstapels van Smithfield werpen een' treurigen gloed over deze bladzijde der nationale geschiedenis, van hetwelk het meewarig oog zich met medelijden en ergernis afwendt. Maar het is tijd om het verhaal der gebeurtenissen weêr op te vatten, welke voor korten tijd de staatkundige belangen van Spanje met die van Engeland verbonden.

Karel de Vijfde had altijd levendig belang gesteld in het lot zijner koninklijke bloedverwante. Als jongman had hij in Engeland een bezoek afgelegd en terwijl hij daar was had zijne tante, de koningin Katharina hem aangespoord om tot een huwelijk met prinses Maria, die toen slechts zes jaar oud was, te besluiten, hetwelk gevierd zou worden als zij op huwbaren leeftijd was. Maar dat tijdstip was te ver verwijderd voor de standvastigheid van Karel, of zooals men zeide, voor het geduld zijner onderdanen, die ernstig begeerden hun' vorst gehuwd te zien met eene prinses, die hun een' erfgenaam der kroon schenken kon. Het Engelsche huwelijk werd derhalve afgebroken en de jonge keizer schonk zijne hand aan Isabella van Portugal.

Maria, die sedert hare verloving geleerd had zich te beschouwen als de toekomstige bruid van den keizer, was toen slechts elf jaar oud. Zij was echter oud genoeg, zoo als men verhaalt, om iets, dat naar jaloezy zweemde, te gevoelen en eenigen wrok te toonen, toen haar keizerlijke minnaar haar in den steek liet. Deze omstandigheid verhinderde echter niet, dat in latere jaren de meest vriend-

schappelijke betrekking tusschen beide partijen bestaan bleef, en Karel voortdurend waakte voor de belangen zijner bloedverwante, zelfs stelde hij zich bij meer dan eene gelegenheid, gedurende de regering van Hendrik den Achteste en van zijn' zoon Eduard den Zesde, met goed gevolg voor haar in de bres. Bij den dood van den laatsten vorst verklaarde hij zich bereid om Maria's regt op de opvolging te helpen handhaven¹⁾, en toen dit eindelijk was vastgesteld nam de behoedzame keizer de noodige maatregelen om dit tot zijn eigen voordeel aan te wenden²⁾.

Hij vormde het plan om Philips met Maria te verbinden en verzekerde dus aan zijn' zoon het bezit der Engelsche kroon, op dezelfde wijze als die van Schotland door een huwelijk aan den zoon van zijnen tegenstander Hendrik den Tweedevan Frankrijk verzekerd was. Het was zonder twijfel eene groote dwaling van te beproeven om natiën, die in ieder opzigt zoo van elkander verschilden, en zulke weinig overeenkomende belangen als de Spanjaarden en Engelschen hadden, onder éenen scepter te willen brengen. Geschiedschrijvers hebben het als buitengemeen vreemd beschouwd, dat een vorst, die zulk eene groote ondervinding had van de moeilijkheden, welke voortvloeijen uit het bestuur over van elkander verwijderde koninkrijken, zoozeer

¹⁾ Echter schijnt de keizer in eenen eenigzins anderen toon aan zijnen gezant aan het Engelsche hof geschreven te hebben. »Terwijl ons de magt ontbreekt om aan onze nicht bijstand te verleenen, zoo als gij ook weet dat zulks het geval is wegens de beletselen, die men ons van den kant van Frankrijk in den weg legt, zien wij geen duidelijk middel om de persoon van onze gezegde nicht te verdedigen.» De keizer aan zijne gezanten in Engeland 11 Julij 1553. *Papiers d'Etat de Granvelle*, tom. IV. bladz. 25.

²⁾ In een' brief aan zijn' gezant te Londen van 22 Julij 1553 schrijft Karel hem, na menigen goeden raad, welken hij in naam des keizers aan de koningin Maria geven moest ten opzichte van het bestuur in haar koninkrijk, om haar een' wenk te geven, dat de tijd gekomen was, dat het goed voor haar zijn zou van zich een' echtgenoot te kiezen en dat, als het haar behaagde om hem daarvan mededeeling te doen voor zij een besluit nam, hij niet in gebreke zou blijven om, met de opregte genegenheid, die hij haar toedroeg, haar rondhorstig zijn' raad te geven, en om haar te helpen en te begunstigen in datgene, wat zij besluiten zou.

er naar streefde om deze moeilijkheden op het hoofd van zijn' onervaren zoon opeen te stapelen. Maar de begeerte om bezittingen te verkrijgen is een algemeen grondbeginsel; en men ziet niet dikwijls dat de begeerte naar meer vermindert door de bedenking, dat de eigenaar reeds in het bezit is van meer dan hij bestieren kan.

Het was eene gewone meening dat Maria van plan was hare hand te schenken aan een jong en schoon landgenoot Courtenay graaf van Devonshire, dien zij uit de gevangenis, waarin hij vele jaren gezocht had, ontslagen ¹⁾ en daarna met onderscheidende gunst behandeld had. Karel, hiervan onderrigt, beval Renard ²⁾ zijnen gezant aan het hof te Londen, een sluw, listig staatsman, om het gevoelen de koningin op dat punt te polsen, maar zóó, dat hij haar niet verontrustte. Hij moest zich bijzonder bepalen bij het voordeel, hetwelk Maria genieten zou door eene verbindtenis met eenig magtig, vreemd vorst en den raad zijns meesters aanbieden in deze of eenige andere zaak, waarin zij dien zou begeeren. De gezant moest de zaak van den graaf van Devonshire met de grootste omzigtigheid aanroeren, herinnerende dat, indien de koningin eenige liefde voor haar' neef gevoelde, en gelijk was aan andere vrouwen, zij daarvan, wat hij ook zeggen mogt, niet afgebragt worden noch ligtelijk eenige aanmerking daarover vergeven zou. Karel schijnt even veel kennis van het vrouwelijke als van het

¹⁾ Die verlossing uit de gevangenis had hij ook aan de voorspraak van Philips te danken, die hem in beschuldiging en vrijspraak niet van Elisabeth scheiden kon. Devonshire kwam aan het hof terug met het bepaalde bevel van zich niet met Elisabeth te bemoeijen, omdat de jaloersche koningin, te regt of ten onregte, veronderstelde dat er een minnehandel tusschen deze beide personen bestond. De graaf werd diensvolgens steeds door spionnen gevolgd, te meer omdat ook Philips door jaloezij werd gekweld wegens de hooge gunst, welke Maria aan Courtenay toonde; deze dit bespied worden moede, verzoekt verlof om op reis te gaan. Hij ging, doch stierf te Padua aan vergif, hetwelk men veronderstelde dat Philips' ijverzucht hem had laten toedienen.

VERT.

²⁾ Granvelle, die geene welwillendheid jegens den gezant toonde wegens het deel, dat hij later in de Vlaamsche troebelen nam, maakt dikwijls woordspelingen op Renard's naam, welke hij als zeer veelbeteekenend voor zijn karakter schijnt beschouwd te hebben.

mannelijke karakter gehad te hebben, en als een natuurlijk gevolg daarvan kan het er worden bijgevoegd, dat hij hooge achting voor de bekwaamheid der vrouwen koesterde; ten bewijze waarvan hij niet alleen herhaaldelijk het bestuur over zijne staten aan vrouwen opdroeg, maar haar zelfs sommigen van de meest kiesche staatkundige onderhandelingen toevertrouwde.

Indien Maria al de plannen gekoesterd had, welke men haar ten opzichte van Courtenay toeschreef, moet zij spoedig overtuigd zijn geworden dat zijn onbeduidend karakter slecht bij den ernst van het hare voegde. Hoe dit ook zij, zij was zeer verheugd toen Renard over haar huwelijk sprak, „daar zij mij niet eens, maar meermalen toelachte,” zegt de gezant, „en mij beteekenisvol toeknikte, hetwelk bewees, dat het denkbeeld haar zeer aangenaam was en tevens te kennen gaf dat zij geene begeerte had om een' Engelschman te huwen.” Toen Renard in een volgend gesprek het waagde om aan te voeren dat de prins van Spanje eene geschikte partij zou zijn, viel Maria hem in de rede, zeggende dat „zij nimmer de smart had gevoeld van datgene wat het volk liefde noemt, en dat zij er nooit ernstig over gedacht had om te huwen, totdat de Voorzienigheid haar op den troon had verheven; maar dat, indien zij er nu in toestemde, het wel in strijd met hare eigene gevoelens, doch ter bevordering van het algemeene welzijn zou zijn;” zij verzoekt echter den gezant om den keizer de verzekering te geven van hare begeerte om hem in alles te gehoorzamen en ter wille te zijn, als of hij haar eigen vader ware; terwijl zij evenwel te kennen gaf, dat zij het huwelijksplan in haren raad niet opperen kon, aangezien dit onderwerp niet anders behandeld kon worden dan na eene mededeeling van zijnen kant.

Karel, die Maria's behaagzucht geheel doorzag, aarzelde niet langer om aanzoek voor Philips te doen. Na het gedrag der koningin ten opzichte van Courtenay geprezen te hebben, stelde hij haar de voordeelen voor, welke voort moesten spruiten uit zulk eene vreemde huwelijksverbindtenis, die haar op den troon bevestigen zou. Hij verklaarde op een' eenigzins schertsenden toon van voorko-

mende hoffelijkheid dat, indien het niet was om zijne jaren en toenemende kwalen, hij niet aarzelen zou zelf om hare hand aanzoek te doen. Het beste was dus, om haar de persoon voor te stellen die hem het liefste was, namelijk zijn' zoon, den prins van Asturië. Hij eindigde met het denkbeeld te verwerpen, dat er eenige aanbeveling van zijnen kant tusschen beide moest komen, wanneer haar beter oordeel besliste ¹⁾).

Renard moest verder aan de koningin een' wenk geven omtrent van de openbaarmaking dezer onderhandelingen. Indien zij ongenegen was tot het voorgestelde huwelijk, was er klaarblijkelijk geen het minste voordeel in om er openbaarheid aan te geven. Indien zij aan den anderen kant, en hieraan twijfelde de keizer niet, het voorstel gunstig aanhoorde, maar vóór dat zij eene beslissing nam, met haren raad in overleg wilde treden, moest Renard haar den laatsten stap ontraden, doch haar aanraden om zich aan hem te vertrouwen. De voorzigtige keizer had eene tweevoudige reden voor het geven van dit bevel. Er werd te dien tijde ook eene onderhandeling gevoerd over een huwelijk van Philips met de Infante van Portugal, en Karel wenschte volkomen zeker te zijn van Maria's toestemming, voor hij openbaarheid gaf aan eene zaak, die het Portugeesche huwelijk verijdelen moest, en dit moest altijd voor Philips nog overblijven, als dat met de Engelsche koningin niet slaagde ²⁾. In geval Maria zich gunstig

¹⁾ Simon Renard, te dien tijde keizerlijk gezant aan het Engelsche hof, was geboren in Franche Comté, en bekleedde bij de hofhouding des keizers het ambt van rekwestmeester. Ofschoon Renard een partijdig man was, was hij wat Granvelle's korrespondent Morillon hem noemt »een goed staatkundige» en in menig opzigt wel geschikt voor de zending waartoe hij gebruikt werd Zijne briefwisseling is van oneindig veel waarde, daar zij de bedoelingen van Spanje in dit zamengestelde huwelijk aantoon, welke eindigden met de verbindtenis van Maria met de erfgenaam van het Kastiliaansche rijk. Zijne brieven worden te Brussel bewaard. Afschriften van deze handschriften, vijf deelen in folio bevattende, worden gevonden in de verzameling van kardinaal Granvelle te Besançon.

²⁾ Het Spaansche huwelijk scheen, veelal waarschijnlijk om dezelfde redenen, den Portugeezen evenzeer te mishagen als den Engelschen. Zie den brief van Granvelle van 14 Aug. 1553.

toonde voor zijns zoons aanzoek, wenschte Karel, die den afkeer kende welken de Engelschen meer dan eenig ander volk jegens vreemdelingen koesterden, tijd te winnen voor hij aan Maria's raad eene mededeeling deed. Met eenig uitstel, twijfelde hij er niet aan of hij bezat de middelen om een genoegzaam aantal leden van dat ligchaam te winnen ¹⁾ ten einde Philips' aanzoek te ondersteunen.

Deze onderhandelingen konden niet zoo in het geheim worden gevoerd, of eenig gerucht daarvan kwam ter oore van Maria's ministers en van Noailles den Franschen gezant aan het hof te Londen ²⁾. Deze was een bemoeiziek en weinig naauwgezet staatsman, die met onrust vooruitzag, dat Spanje zich door deze verbindtenis met Engeland zou versterken, en dienovereenkomstig besloot om, gehoorzamende aan bevelen uit zijn vaderland, alle pogingen in het werk te stellen ten einde haar te vernietigen. Het ministerie der koningin, met den kanselier Gardiner bisschop van Winchester aan het hoofd, was evenzeer afkeerig van dat Spaansche huwelijk. De naam der Spanjaarden was vreeselijk gehaat, wegens de gewetenlooze wijze waarop hunne oorlogen voornamelijk in de Nieuwe Wereld, gedurende de tegenwoordige regering gevoerd waren geworden. De eerezucht en de ver uitgestrekte bezittingen van Karel den Vijfde maakten hem tot den geduchtsten vorst van Europa. De Engelschen beschouwden met vrees zulk eene

¹⁾ Hume verzekert zelfs, dat de keizer meer dan f 200,000 met dat doel onder de leden van het parlement liet verdeelen. VERT.

²⁾ Om de onderhandeling met grooter geheimhouding voort te zetten, werden Renard's ambtgenooten aan het Engelsche hof, die men vond dat zich eenigzins onnoodig met de zaak bemoeiden, teruggeroepen, en de geheele zaak werd uitsluitend aan dien gezant en aan Granvelle, bisschop van Arras, die hem uit Brussel de inzigten van den keizer mededeelde, toevertrouwd. »En de keizer heeft er des te eerder toe besloten,» schrijft de bisschop den 13den Sept. 1553 aan Renard, »om uwe ambtgenooten terug te roepen, opdat niemand hunner u in den weg zou staan of hinderen, daar zij zich weinig genegen voor de zaak betoonen, en omdat zij weinig van den loop der onderhandeling begrijpen; terwijl gij dan ook beter het geheim kunt bewaren, hetwelk zoo zeer vereischt wordt, en dat niet zou kunnen geschieden als deze onderhandeling door vele handen gaan moest.

innige verbindtenis met een vorst, die getoond had te weinig acht op de vrijheden van zijn eigen land te slaan, om het waarschijnlijk te maken dat hij of zijn zoon die van anderen zouden eerbiedigen. Boven alles vreesden zij de dweepzucht der Spanjaarden; en het sombere spook der Inquisitie, dat zij in hun gevolg hadden, deed zelfs de goede Katholieken sidderen bij de gedachte aan de ellende, die uit deze onheilspellende verbindtenis zou voortspruiten.

Het was voor Noailles en den kanselier niet moeilijk om de leden van het parlement, dat toen juist vergaderd was, in hun eigen wantrouwen te doen deelen. In het lagerhuis werd een verzoekschrift aangenomen, waarin de gemeenten de nederige bede deden, dat zij huwen zou voor het welzijn van het rijk, maar haar tevens verzochten om niet buitenslands naar een man te zoeken, maar dien onder hare eigene onderdanen te kiezen.

Maria's ministers begrepen haar karakter niet zoo goed als Karel de Vijfde, toen hij zijne agenten waarschuwde om haar niet te dwarsboomen. Tegenstand bevestigde haar slechts vaster in haar oorspronkelijk voornemen. In een bijzonder onderhoud met Renard vertelde zij hem, dat zij onderrigt was van Gardiners kuiperijen, en dat Noailles eveneens het onmogelijke deed om haar huwelijk met Philips te beletten; „maar ik zal eene sterke tegenpartij zijn,” voegde zij er bij. Weldra daarna ontbood zij den gezant te middernacht in haar bidvertrek, knielde voor de hostie neder, en beloofde plegtig, na het *veni creator* te hebben opgezegd, dat zij geen' anderen man dan den prins van Spanje als echtgenoot nemen, en nimmer daarin veranderen zou; zij zeide hem dat zij de beide vorige dagen geveinsd had ziek te zijn, doch dat die ziekte veroorzaakt was door de moeite die zij had gehad om dit besluit te nemen.

Deze handeling viel voor op den 30sten October. Op den 17^{den} der volgende maand maakte het huis der gemeenten zijne opwachting bij de koningin in haar paleis van Whitehall, waar zij door ongesteldheid werd opgehouden en boden haar een adres aan. In plaats dat Maria hun door haren kanselier volgens hare gewoonte liet be-

antwoorden, deed zij dit zelve; zij zeide hun, dat zij hare kroon van God ontvangen had en dat zij zich alleen tot Hem zou wenden om raad in zulk eene belangrijke zaak; zij had hare gedachte er nog niet over laten gaan om te huwen, doch sinds zij het voor het welzijn van het koningrijk noodig oordeelde, wilde zij het in bedenking nemen. Het was eene zaak waarin niemand zooveel belang stelde als zij zelve. Doch zij konden verzekerd zijn, dat zij in hare keus evenzeer op het geluk van haar volk, als op haar eigen acht zou slaan. Het lagerhuis, dat zelden den moed had om het gefronste gelaat hunner vorsten uit het huis Tudor te wêerstaan, verklaarde zich tevreden met deze verzekering, en van dat oogenblik af hield de tegenstand van dien kant op.

Maria's' woorden werden bekrachtigd door meer verzoenende maar niet minder afdoende overredingsmiddelen in den vorm van gouden kroonen, gouden kettingen en andere geschenken van dezelfde soort, welke zeer mild door den Spaanschen gezant onder de leden van haren raad werden rondgedeeld.

In de volgende maand December verliet een plegtig gezantschap Brussel om bij Maria zijne opwachting te maken en haar de hand van Philips aan te bieden. Aan het hoofd daarvan stond Lamoraal graaf van Egmont¹⁾, de Vlaamsche edelman die in latere jaren zoo vermaard werd door zijne wapenfeiten, maar meer nog door zijne ongelukken. Hij werd gevolgd door een aantal Vlaamsche heeren en een' schitterenden stoet van bedienden. Hij landde in Kent, waar het gerucht zich verspreidde dat het Philips zelf was; en zoo algemeen verafschuwde het volk het Spaansche huwelijk, dat het met het gezantschap slecht zou gegaan zijn, als men de misvatting niet ontdekt had. Egmont zeilde de Theems op en kwam den 2^{den} Januarij 1552 op de Towerwerf aan land. Hij werd met allerlei eerbewijzen door lord William Howard en verscheidene aanzienlijke Engelsche edelen ontvangen en met veel statie naar West-

¹⁾ Karel van Lalaing en Johan van Montmorency, heer van Courrières, vergezelden hem.

minster geleid, waar in zijn onderhoud voorzien werd ten koste van de stad. Gardiner onthaalde het gezantschap op een prachtig banket, en den volgenden dag trok Egmont met zijn gevolg naar Hamptoncourt, „waar zij goeden sier hielden,” zegt de oude kronykschrijver, „en op het wild joegen, en zoo begeerig waren naar verdelging, dat zij ze zelfs niet eens met hun leven lieten spelen, want,” zoo als hij gemelijk klaagt, „zij doodden met hand en zwaard alles zonder onderscheid.”

Op den 12^{den} werd de Vlaamsche graaf aan de koningin voorgesteld, en deed haar een huwelijksvoorstel uit naam van prins Philips. Maria, die waarschijnlijk dacht dat zij genoeg *avances* gedaan had, nam nu een meer ingetogen voorkomen aan. „Het paste niet aan eene jonge koningin,” zeide zij, „om zoo in het openbaar over zulk een kiesch onderwerp als haar eigen huwelijk te spreken. Dit zou beter door hare ministers kunnen geschieden, naar wie zij hem verwees. Maar dit wilde zij hem doen begrijpen,” voegde zij er bij en vestigde haar oogen op den ring aan haren vinger, „haar rijk was haar eerste echtgenoot, en geen ander zou er haar toe brengen om den eed te schenden, welke zij bij hare krooning gezworen had.”

Niettegenstaande deze gemaakte zedigheit, was Maria reeds zoo ingenomen voor den voor haar bestemden echtgenoot, dat het de opmerkzaamheid van hare hovelingen tot zich trok; een hunner schrijft het toe aan een portret van Philips, waarop zij zeer verliefd was geworden. Dat haar zulk een afbeeldsel gezonden was, blijkt uit een' brief van Philips' tante, de landvoogdes der Nederlanden, waarin zij aan de Engelsche koningin schrijft, dat zij haar een door Titiaan vervaardigd portret van den prins gezonden heeft, hetwelk zij moest terugzenden zoodra zij in het bezit was van het levend origineel. Het was ongeveer drie jaren te voren vervaardigd, zeide zij, en het werd voor goed gelijkend gehouden, ofschoon men, zoo als ook met andere portretten van dien meester het geval was, het op een' afstand zien moest om er gelijkenis in te vinden.

De huwelijksonderhandeling werd onder toezigt van den kanselier met groote omzigtigheid voortgezet. Wij mogen

hiervan alleen slechts de meest belangrijke bepalingen opteekenen. Er werd bepaald dat Philips de Engelsche wetten eerbiedigen en aan het volk het genot zijner regten en vrijheden laten zou. De magt om allerlei titels, eereambten, geschenken en bedieningen te verleen was der koningin voorbehouden. Vreemdelingen werden van bedieningen uitgesloten. Indien er een zoon uit dit huwelijk geboren werd, zou hij de Engelsche kroon en de Spaansche bezittingen in Bourgondië en de Nederlanden erven. Maar in geval Don Carlos, Philips' zoon, overleed, zou de afstammeling uit dit huwelijk bij zijne vroegere erfenis, Spanje met onderhoorigheden krijgen. De koningin behoefde nimmer haar eigen koninkrijk te verlaten zonder hare uitdrukkelijke begerde. Hare kinderen konden er niet uit worden weggevoerd, zonder toestemming van de edelen. Wanneer Maria stierf kon Phillips geene aanspraak maken op het regt van deel te nemen aan het bestuur des rijks. Verder werd er in voorzien dat Philips de natie niet in zijne oorlogen met Frankrijk wikkelen, maar trachten zou dezelfde vriendschappelijke betrekkingen te onderhouden, die nu tusschen de twee landen bestonden ¹⁾.

Zoodanig waren de voorzigtige bepalingen van dit verdrag, hetwelk meer den schijn had van een verdedigingsverdrag tegen een' vijand, dan van een huwelijkskontraakt. Het stuk was opgesteld met eene zorg, welke voor de slimheid van de makers pleitte. Alles was gedaan, hetwelk

¹⁾ De overige bepalingen dezer huwelijksverbindtenis waren dat Philips slechts den titel van koning van Engeland, maar Maria de hoogste magt in handen houden zou; dat Maria 60,000 £ rente zou ontvangen als huwelijkgift; dat als Don Carlos geene wettige nakomelingen naliet, die van Maria, hetzij zoon of dochter, Spanje, Sicilië, Milaan en Indië krijgen zou, doch dat als Maria zonder kinderen stierf, Philips ook alle regt op de Engelsche kroon verbeurde. Watson en Hume maken beide de opmerking dat, des te voordeliger die voorwaarden voor Engeland schenen te zijn, des te minder Karel de Vijfde welligt het plan had ze te vervullen, want dat zijne eerzucht en slechte trouw aan de natie maar al te zeer deden voorzien, wat zij van hem en zijn' zoon te wachten hadden. De artikelen van het kontraakt zijn vrij uitvoerig te vinden bij van Meerten, I. p. 106.

met perkament slechts geschieden kon, om zoowel de onafhankelijkheid der kroon als de vrijheden des volks te verzekeren. „Maar indien iemand de verbindtenis schendt,” vroeg een der sprekers in het parlement, bij die gelegenheid, „wie is er dan om eene geregtelijke vervolging in te stellen?” Ieder bedachtzaam Engelschman moet de ongenoegzaamheid van elken waarborg gevoeld hebben, welken men van Philips verkrijgen kon, daar hij eens met Maria vereenigd, er weinig moeite mede zou hebben om zijne inschikkelijke en gehoorzame vrouw over te halen om zijne staatkunde te volgen, hoe nadeelig die ook voor de ware belangen van het koninkrijk zijn mogt.

Niet zoodra was het huwelijkskontraakt openbaar gemaakt of het algemeene misnoegen, dat men vroeger slechts gedeeltelijk gewaar werd, toonde zich openlijk door het geheele land. Er werden plakkatens aangeplakt en schotschriften geschreven om de ministers der koningin te beschimpen en de Spanjaarden te bespotten; kwaadvoorspelende stemmen, werden als voortekens voor den ondergang van het rijk uit oude gebouwen gehoord. Zelfs kinderen deelden in de opgewondenheid hunner ouders. Er werden spelen vertoond, waarin de Engelschen werden voorgesteld als in strijd met de Spanjaarden, en in een van deze redde een ondeugende schelm, die de rol van Philips speelde, naauwelijks zijn leven uit de handen van zijne verbitterde kameraden ¹⁾.

Maar het was erger dan kinderspel, die drie verschillende opstanden, die in drie verschillende deelen van het koninkrijk uitbarstten. De geduchtste was die, welke aangezet werd door sir Thomas Wyatt, zoon van den beroemden dichter van dien naam. De opstand breidde zich spoedig uit en het aantal der oproerlingen werd vooral vermeerderd door de toetreding van velen uit het leger der koningin, die de vanen verlieten en zich met dezelfde mannen vereenigden, tegen wie zij waren uitgezonden. Dus

¹⁾ »Daaraan kan men zien,” voegt Noailles er bij, die dit verhaal doet, »hoe welkom de prins van Spanje in dit land zal zijn, daar de kinderen hem reeds aan de galg plaatsen.” *Ambassades de Noailles*, deel III. p. 160.

versterkt trok Wyatt tegen Londen op. Daar waren allen vol ontsteltenis, allen, behalve de onversaagde koningin, die zoo veel tegenwoordigheid van geest en onverschilligheid voor het gevaar toonde, alsof het slechts eene gewone mouterij was.

Terstond naar de *City* gaande, riep zij het volk in Guildhall bijeen, en hield eene toespraak vol vuur, die in de kronijk van Holinshed ¹⁾ is bewaard gebleven. Die toespraak eindigde met de volgende stoute woorden, welke eene zinspeling bevatten op het ontstaan des opstands: „En zeker, beminde onderdanen, indien ik wist of dacht, dat dit huwelijk tot gevaar of ondergang van een uwer, of tot nadeel of bederf van eenig deel of deeltje van het koninkrijk Engeland zou strekken, zou ik nimmer daartoe mijne toestemming geven, of zelfs nooit huwen. En op het woord eener koningin, belooft en verzeker ik u, dat, indien de adel en de gemeenten in het parlement niet van oordeel zijn dat dit huwelijk strekken zal tot bijzonder welzijn en nut van het geheele rijk, ik niet alleen van dit huwelijk wil afzien, maar ook van ieder ander, waaruit gevaar voor dit zoo aanzienlijke rijk zou kunnen voortspruiten. Schept daarom weder moed, als goede en trouwe onderdanen en staat met uwe wettige vorstin als eerlijke mannen pal tegen deze oproerlingen, die zoowel onze als uwe vijanden zijn, en vreest ze niet; want ik verzeker u, dat ik hen in het geheel niet vrees!” De moedige geest van hunne koningin ²⁾ deelde

¹⁾ Raphaël Holinshed of Holingshed uit het graafschap Chester was priester van de Anglikaanse kerk. Hij overleed in het laatst van 1580 in het graafschap Warwick. Na zijn dood kwamen al zijne papieren en handschriften in het bezit van Thomas Burdit. Zijn voornaamste werk is: *the Chronicles of Englande, Scotlande and Irelande*, 2 vol. fo., Londen 1577, hetwelk hij tegelijk ook in het Latijn uitgaf. Aan deze kronijk had medegewerkt zekere William Harrison, die, uit Londen afkomstig, ten tijde van Hendrik VIII en Eduard VI leefde; hij studeerde te Oxford en te Cambridge en werd huiskapelaan bij W. Brook, baron van Cobham. Harrison is nog bekend door eene beschrijving van Groot-Brittannië. Een tweede druk der bovengenoemde kronijk werd in 1587 door Harrison en Hooker (die haar tot 1586 vervolgde) bezorgd, eveneens te Londen 2 deelen fo. VERT.

²⁾ Van Meteren zegt dat Maria dezen stap deed op aanzetten van Karel's gezant. VERT.

zich aan hare toehoorders mede en binnen weinige uren lieten zich twintig duizend burgers onder de koninklijke banieren opschrijven.

Midderwijl vervolgden de opstandelingen hunnen togt, en weldra kwamen er berigten dat Wyatt aan den tegenoverliggenden oever der Theems was, vervolgens dat hij de rivier was overgestoken. Spoedig werd zijne tegenwoordigheid aangekondigd door de vlugt van een groot aantal koningsgezinden, onder welke Courtenay zich bevond, die met zulk een' spoed voor den vijand week, dat het weinig denkbeeld van zijn' moed gaf. Alles geraakte nu in verwarring. De edelen en hunne vrouwen schaarden zich in angstige verwachting op Whitehall om de koningin, als om steun in haar mannelijker karakter te zoeken. Hare ministers vielen haar te voet, om haar te smeeken in den Tower, als de eenige veilige wijkplaats, hare toevlugt te nemen. Maria grimlachte verachtelijk bij zulk een kinderachtig voorstel, en besloot om te blijven waar zij was en de uitkomst af te wachten.

Die uitkomst liet zich niet lang wachten. Wyatt drong nog met wanhopigen moed tot Ludgate door, doch werd door zijne volgelingen slecht ondersteund. De weinigen die hem getrouw bleven werden omsingeld en door het aantal overstelpt ¹⁾. Wyatt werd gevangen genomen, en de geheele oproerige bende op de vlugt gedreven en verstrooid. Door deze zege over hare vijanden, zat Maria vaster dan ooit op den troon. Nu ondervond het Spaansche huwelijk evenmin tegenstand bij het volk als bij het parlement.

De keizer gevoelde, na dit ernstig blijk van vijandige gezindheid jegens zijnen zoon, eene natuurlijke onrust ten opzichte van zijne persoonlijke veiligheid, hetwelk hem naar eenen bepaalden waarborg deed verlangen, voor dat hij zich

¹⁾ Het gerucht dat hij over de Theems was getrokken was maar al te waar: Wyatt was in Southwark geweest, doch toen hij daar de brug versterkt vond, die hem den toegang tot de *City* moest verschaffen, trek hij linksaf naar Kingston, ging daar de rivier over en rukte nu langs den linkeroever naar Westminster; hij drong tot midden in Londen door, doch werd bij Temple-Bar door Sir Maurice Barkley gevangen genomen.

onder de onstuimige eilandbewoners vertrouwde. Hij schreef aan zijnen gezant om zulk een waarborg van het gouvernement te vorderen; doch deze kon geen' beteren waarborg verkrijgen dan de belofte der koningin, dat alles gedaan zou worden om 's vorsten veiligheid te verzekeren. Renard was zeer verlegen. Hij gevoelde de verantwoordelijkheid van zijn' eigen toestand. Hij wees het van de hand, om zich borg te stellen voor het rustige gedrag der Engelschen, doch hij dacht dat de zaken reeds te ver gekomen waren dan dat het in de magt van Spanje was om terug te trekken. Hij schreef daarenboven én aan Karel én aan Philips om hun aan te bevelen, dat de prins geen grooter gevolg van Spanjaarden mede zou brengen dan noodzakelijk was, en dat de vrouwen zijner edelieden hen niet zouden vergezellen, want hij scheen de vrouwen als de bron van het kwaad te beschouwen. Boven alles drong hij er bij Philips en zijne hovelingen op aan om de Spaansche hooghartigheid te laten varen en zich op zulk eene innemende wijze te gedragen, dat deze de afgunst der Engelschen zouden ontwapenen.

HOOFDSTUK IV.

VERBINDTENIS MET ENGELAND.

Maria's verloving. — Johanna landvoogdes van Kastilië. — Philips scheept zich in naar Engeland. — Zijne schitterende ontvangst. — Huwelijk van Philips en Maria. — Koninklijke feesten. — Philips' invloed. — De Katholieke Kerk hersteld. — Philips' vertrek.

1554, 1555.

In de maand Maart 1554, kwam graaf Egmont met eene tweede zending in Engeland aan, met het doel om de bekrachtigde huwelijkskontrakten uit te wisselen. Hij kwam met dezelfde staatsie als vroeger en werd door de koningin in tegenwoordigheid van haren raad ontvangen. De plegtigheid werd met groote praal verrigt. Maria knielde neder en riep God aan tot getuige, dat zij bij het aangaan van dit huwelijk niet werd aangezet door zinnelijkheid of wereldgezindheid, maar door de begeerte om het welzijn en de rust van het koninkrijk te verzekeren. Hare trouw was eerst aan haar koninkrijk verpand geweest; en zij hoopte dat de Hemel haar de kracht zou schenken om den eed, dien zij bij hare krooning gezworen had, ongeschonden te bewaren.

Dit zeide zij met zoovele bevalligheid, dat de omstanders zegt Renard, die onder hen was, allen tot tranen toe bewogen waren. Toen werden de bekrachtigde stukken uitgewisseld, en de eeden door de gevolmagtigden van Spanje en Engeland op de hostie afgenomen; daarop knielde Maria nogmaals neder en verzocht de tegenwoordig zijnde personen, om zich met haar in een gebed tot den Almagtige te vereenigen, dat Hij haar in staat mogt stellen om de artikelen

van het kontrakt getrouw na te leven en haar huwelijk gelukkig zou maken.

Toen bood graaf Egmont aan de koningin een' diamanten ring aan, welken de keizer haar zond. Maria stak dien aan den vinger en toonde hem aan de vergadering „en voorwaar,” roept de Spaansche gezant uit, „was het een kostbaar juweel, dat der bewondering wel waardig was.” Voordat Egmont naar Spanje vertrok, vroeg hij Maria of zij hem ook eenige boodschap voor prins Philips wilde toevertrouwen. De koningin antwoordde, dat „hij den prins de verzekering van haar meest toegenegen eerbied moest aanbieden en hem verzekeren, dat zij altijd gereed zou zijn om met hem in zulke vriendschappelijke handelingen te wedijveren, als aan eene beminnende en gehoorzame vrouw pasten.” Toen hij vroeg of zij hem niet schrijven wilde, antwoordde zij: „Niet voordat hij de briefwisseling begonnen is.”

Dit maakt ons bekend met een klein, doch veel betekend feit. Tot dien tijd toe had Philips noch geschreven noch zelfs een enkel teken van oplettendheid aan zijne beminde gezonden. Dit alles had hij aan zijn' vader overgelaten; Karel had het huwelijk in orde gebragt, aanzöök om de bruid gedaan, hare voornaamste raadgevers voor zich gewonnen, kortom den geheelen minnehandel gedreven. Men zeide toch dat de neiging van Philips eene geheel andere rigting genomen had, en dat hij de voorkeur zou gegeven hebben aan zijne koninklijke bloedverwante, Maria van Portugal. Hoe het zij, het is niet waarschijnlijk, dat hij eenige voldoening vond in het vooruitzicht van verbonden te worden aan eene vrouw, die elf jaar ouder was dan hij, en wier persoonlijke bekoorlijkheden, hoe die ook eens mogten geweest zijn, sints lang door ziekten en eene uit haar gestel voortkomende droefgeestigheid verdwenen waren. Maar hij haakte naar magt; en welke bedenkingen hij ook bij zich zelve mogt gemaakt hebben, die moesten zwijgen voor de wenschen zijns vaders¹⁾. „Even als een tweede

¹⁾ Philips had liever gezien, dat Karel zijn oorspronkelijk voornemen had doorgezet om Maria zelf tot vrouw te nemen. Maar hij berustte, zonder morren, in de keuze, welke zijn vader voor hem

Isaak," roept Sandoval in bewondering voor dit gedrag uit, „bood hij zich ten offer aan op het altaar van kinderpligt." Dezelfde onbepaalde gehoorzaamheid, welke Philips in deze kiesche zaak aan zijnen vader toonde, ondervond hij later, onder gelijke omstandigheden, ook van zijn' eigen zoon.

Nadat de huwelijksvoorwaarden waren goedgekeurd zond Philips door de markies de las Navas, een Spaansch edelman van hoogen rang, een kostbaar kleinood aan de Engelsche koningin ten geschenke¹⁾. De markies, die met een eskader van vier schepen uit Biskaye in zee stak, landde te Plymouth, en ontmoette op zijne reis naar Londen den jongen lord Herbert, zoon van den graaf van Pembroke, die hem met een stoet van vierhonderd edelen te paard naar zijn familiekasteel in Wiltshire voerde²⁾. „Toen zij te zamen naar Wilton reden," zegt lord Edmund Dudley, een van den stoet, „werden er drijfjagten gehouden, waarin de markies juist zooveel behagen schepte, omdat hij vond dat die jagt met zoo vele vluheid plaats had. Wat het onthaal van den markies aangaat, zoowel dien avond bij zijn' maaltijd als den volgenden dag bij zijn ont-

deed. Mignet haalt eene zinsnede aan uit een' brief van Philips aan den keizer over dat onderwerp, welke aantoonde dat hij een voorbeeld van kinderlijke gehoorzaamheid geweest is. De brief is door Gonzales afgeschreven in zijn onuitgegeven werk: *Reliro y Estancia de Carlos quinto*. — „En daar men voorstellen omtrent een huwelijk aan Uwe Majesteit denkt te doen, aangezien gij daar genegen toe zijt, zal dit zeer goed slagen. Maar ingeval Uwe Majesteit van plan was om mij te schrijven en het u goeddacht daarover te onderhandelen, dan wete Uwe Majesteit, voor zoo veel mij betreft, dat ik, als een gehoorzame zoon, geen' anderen wil heb dan den uwen; vooral daar deze zaak zoo belangrijk en gewichtig is. Ook geloof ik, dat ik het slechts aan Uwe Majesteit moest overlaten, om in alles datgene te doen en te beslissen, wat u goeddacht of wat gij goedkeurde."

¹⁾ Een enkele diamant in het kleinood, hetwelk Philips aan zijne koningin zond, werd op 80,000 kroonen geschat.

²⁾ Harry Herbert, ridder van den Kouseband en voorzitter van den raad van het prinsdom Wallis († 1601), was de oudste zoon van William Herbert, markies van Cardiff, graaf van Pembroke; deze laatste voerde het bevel over Maria's leger, werd later nog opperhofmeester bij koningin Elisabeth en stierf in 1570, gedeeltelijk onder verdenking van deelgenomen te hebben aan eene zamenzwering ten gunste van Maria Stuart.

VERT.

bijt, het was zoo overvloedig, dat het niet genoeg bewonderd kan worden, dat zulke groote toebereidselen in zulk een kort tijdsbestek konden worden gemaakt... Zeker was het geen geringe troost voor mijn hart, toen ik zag dat alles op zulk eene edele wijze verrigt werd voor de eer en de dienst van de majesteit der koningin"¹⁾.

Onderwijl maakte Philips toebereidselen om Spanje te verlaten en gedurende zijne afwezigheid in het landsbestuur te voorzien. Er werd door den keizer bepaald dat hij de regering aan zijne dochter de prinses Johanna zou toevertrouwen. Zij was acht jaar jonger dan Philips. Ongeveer achttien maanden te voren was zij naar Portugal gegaan als bruid van den erfgenaam van dat koninkrijk. Maar de schoone vooruitzichten, welke dat huwelijk gaven, gingen verloren door den ontijdigen dood van haar' echtgenoot, op den 2^{den} Januarij 1554. Drie weken daarna schonk de ongelukkige weduwe het leven aan een' zoon, den vermaarden Don Sebastiaan, wiens Don Quixotachtige avonturen hem grooter vermaardheid gegeven hebben dan menig verstandiger vorst gehad heeft. Na den wreeden ramp, die haar getroffen had, was het niet zonder moeite dat Johanna aan haars vaders wenschen toegaf, en er in toestemde om de pligten eener openbare betrekking op zich te nemen. Zij verliet Lissabon, het tooneel van verdwenen vreugde en van voor immer vernietigde hoop, in Julij, en keerde tot innig leedwezen van het geheele hof, onder een vorstelijk geleide naar Kastilië terug. Zij werd aan de grenzen door den koning, haar' broeder, ontvangen, die haar naar Valladolid voerde. Hier werd zij met behoorlijke plegtigheid in hare waardigheid als landvoogdes geïnstalleerd. Een raad van state werd haar in het bestuur toegevoegd. Deze bestond uit personen van het hoogste aanzien met den aartsbisschop

¹⁾ De in den tekst vermelde jonge lord Herbert, werd later die graaf van Pembroke, die in een tweede huwelijk zich verbond met de beroemde zuster van sir Philip Sidney, aan wie hij de „Arkadia" opdroeg. Zij is welligt minder beroemd om deze opdracht, dan door het grafchrift door Ben Jonson in de hoofdkerk van Salisbury op haar gedenkteeken geplaatst.

van Seville aan het hoofd. Met dit staatsligchaam moest Johanna raadplegen, en zelfs in alle zaken van gewigt zich aan zijne leiding overgeven. Philips liet bij zijn vertrek aan zijne zuster eenen uitvoerigen brief achter, met bevelen omtrent de staatkunde die zij in haar beheer, voornamelijk in godsdienstzaken, volgen moest.

Johanna schijnt eene ingetogene en deugdzame vrouw geweest te zijn, hoedanigheden welke zij met hare vrouwelijke bloedverwanten gemeen had. Zij was mild in hare weldaden aan kloosters en kollegiën, en de bewoners dezer inrigtingen toonden hunne dankbaarheid door de uitvoerigste getuigenissen van hare verdiensten. Zij had eene zeer bijzondere gewoonte; zij had zich namelijk aangewend om haar' sluijer te laten vallen als zij aan vreemde gezanten gehoor verleende. Om allen twijfel omtrent hare persoonlijke tegenwoordigheid weg te nemen, begon zij het gehoor met haren sluijer op te ligten en te zeggen: „Ben ik de prinses niet?” Daarop bedekte zij wederom haar gelaat en het onderhoud werd voortgezet, zonder dat zij verder haar gelaat ontblootte. „Zij behoefde,” zegt haar geschiedschrijver, die de zaak wil verklaren, „het gelaat niet onbedekt te laten om te hooren.” Welligt beschouwde Johanna deze ingetogenheid als voegzaam in haren rouwtijd, terwijl zij er een bewijs van eerbied mede wilde geven aan de nagedachtenis van haar' overleden echtgenoot. In een ander opzigt kunnen wij vermoeden dat er bij haar reeds eene neiging bestond tot dezelfde waanzinnigheid, waaraan hare grootmoeder en naamgenoot Johanna van Kastilië zulk een groot deel van haar leven geleden had.

Voor dat hij Valladolid verliet maakte hij eenige bijzondere beschikkingen voor zijnen zoon Don Carlos, en vertrouwde diens opvoeding toe aan een' onderwijzer, Luis de Vives, een' geleerde, dien men niet verwarren moet met zijnen naamgenoot, den geleerden voogd van Maria van Engeland. Zijne schikkingen voltooid hebbende, trok Philips naar de plaats zijner inscheeping in het noorden. Hij bragt eenige dagen te Compostella door om er zijne godsdienstoefening voor den beschermheilige van Spanje te verrigten, wiens heilichdom gedurende de middeleeuwen het meest gewone toevlugts-

oord was voor de pelgrims van de westelijke helft van christelijk Europa.

Terwijl hij te Compostella was, onderteekende Philips het huwelijkskontrakt, hetwelk door den graaf van Bedford uit Engeland was overgebracht. Daarop reisde hij naar La Coruña, waar eene vloot van meer dan honderd zeilen voor anker lag en gereed was om hem te ontfangen. Zij stond onder bevel van den admiraal van Kastilië¹⁾ en had behalve hare bemanning van matrozen, vierduizend van de beste Spaansche troepen aan boord. Op den 11^{den} Julij scheepte Philips zich met zijn talrijk gevolg in, waaronder zich behalve de Vlaamsche graven Egmont en Hoorne bevonden de hertogen van Alva en Medina Coeli, de prins van Eboli, kortom de bloem van den Kastiliaanschen adel. Zij werden gevolgd door hunne vrouwen en vasallen, zangers en tooneelspelers, en eene bende van onnutte volgelingen om de pracht der vertooning te verhoogen en hunnen koninklijken meester eere te bewijzen. Echter had de Spaansche gezant te Londen Philips uitdrukkelijk aanbevolen, dat zijne hovelingen hunne vrouwen te huis laten en op de eenvoudigste wijze komen zouden, om den nijd der Engelschen niet op te wekken.

Na eene aangename vaart van weinige dagen kwam het Spaansche eskader in het gezicht van de vereenigde Engelsche en Vlaamsche vloten, die onder bevel van den admiraal lord Howard in het kanaal kruisten om den prins te ontmoeten en hem naar Engeland te voeren²⁾. De admiraal schijnt een lomp slag van een man geweest te zijn, die zijne meening met meer opregtheid dan hoffelijkheid uitsprak. Hij beleedigde de Vlamingen grootelijks door hunne

¹⁾ Don Bernardino de Mendoza.

VERT.

²⁾ Men verhaalt dat de Admiraal William Howard, Lord van Effingham, de koningin zou gewaarschuwd hebben dat de matrozen luide hunne verontwaardiging te kennen gaven en dat Philips niet zeker in hun midden zijn zou, waarom er velen werden ontslagen. Maria zou verder zoo bang geweest zijn dat de Franschen Philips onder weg gevangen namen, dat zij steeds in angstige spanning verkeerde, en hare gezondheid, zelfs haar verstand, daardoor moett geleden hebben.

VERT.

scheperen bij mosselschelpen te vergelijken. Men zegt ook dat hij een kanonschot loste, toen het eskader van Philips hem naderde, om dit te noodzaken de topzeilen te laten vallen, als erkenning van de opperheerschappij der Engelschen in het kanaal. Maar dit is waarschijnlijk vaderlands-lievende grootspraak van een Engelsch schrijver, daar het bijna niet mogelijk is dat de hoogmoedige Spanjaard van die dagen zulk eene inwilliging gedaan kon hebben, en nog minder dat de Britsche vlootvoogd zoo onhoffelijk zou geweest zijn om zulks bij deze gelegenheid te eischen.

Op den 19^{den} Julij kwamen de vloten in de haven van Southampton voor anker. Men zag weldra een aantal booten van het strand in zee steken; eene van deze, met een rijk dek gesierd en met kostbaar goudlaken bekleed, was bemand met zeelieden, wier witte en groene kleeding de liverei des konings nabootste. Het was de voor Philips bestemde boot der koningin, terwijl de andere booten, allen sierlijk opgetuigd, zijne edelen en hun gevolg opnamen.

De Spaansche prins werd bij zijne landing door een' aanzienlijken stoet Engelsche edellieden verwelkomd, die verzameld waren om hem hunne gehoorzaamheid te betuigen. De graaf van Arundel bood hem in naam der koningin de schitterende versierselen der orde van den Kouseband ¹⁾ aan. Philips kleeding was naar gewoonte eenvoudig van zwart fluweel, met eene, naar de mode van dien tijd, met gouden ketenen versierde baret. Op Maria's bevel was er een moedig Andaluzisch paard voor hem gereed gemaakt, hetwelk hij aanstonds besteg. Hij was een goed ruiter en vermaakte het volk door zijne sierlijke houding en de bevallige wijze waarop hij zijn paard mende.

De koninklijke stoet trok toen voorwaarts naar de oude kerk van Holyrood, waar een mis werd gelezen, en dankgebeden werden opgezonden voor de gelukkige reis. Hierna begaf Philips zich naar de woning, welke voor hem gedurende zijn verblijf in de stad gereed gemaakt was; zij was prachtig

¹⁾ De koningin en de ridders dier orde besloten hem die te geven; en de koningin liet er maken die men 7 of 8000 kroonen waard keurde, en daarbij liet zij vele rijke kleedingstukken voor zijne Hoogheid vervaardigen. Brief van Renard.

in orde gebragt, en de muren van de voornaamste kamers waren met tapijten behangen, die aan de daden van den koninklijken strijder Hendrik den Achtste herinnerden. Onder andere opschriften ter zijner eere was er een, dat hem tot „hoofd der kerk” en „verdediger van het geloof” verklaarde, woorden die voor de Spanjaarden niet verloren konden gaan, aangezien zij waarschijnlijk in het Latijn waren.

Het nieuws van Philips' landing werd te Londen met allerlei vreugdebewijzen ontvangen. Het geschut werd gelost, klokken geluid, processies gehouden, vreugdevuren in de voornaamste straten ontstoken, tafels met spijzen beladen op de pleinen aangerigt, en wijn en ale stroomden als water voor ieders gebruik. Kortom, de stad gaf zich over aan algemeene vreugde, alsof zij de terugkomst van eenen zegepralenden vorst naar zijne staten vierde, en niet van den man, wiens naam later het voorwerp van zulk eene algemeene verachting werd. Maria gaf oogenblikkelijk het bevel dat de edelen van haar hof zich gereed moesten houden om haar naar Winchester te vergezellen, waar zij den prins zoude ontvangen; en op den 21sten Julij deed zij in groote staatsie hare intrede in die hoofstad, en vestigde haar verblijf in het bisschoppelijk paleis.

Gedurende de weinige dagen van Philips' verblijf te Southampton, reed hij dagelijks uit, en vertoonde zich dikwijls aan het volk. De berigten die hij vóór zijne reis omtrent de publieke meening ontvangen had, had hem eenige vrees voor zijne veiligheid ingeboezemd. Hij scheen daarom van den begiune af besloten te hebben zulk eene voorkomendheid en zulk een vriendelijk gedrag te toonen, dat hij de achterdocht der Engelschen ontwapenen en zoo mogelijk hunne welwillendheid voor zich winnen zou. Hierin schijnt hij vrij wel geslaagd te zijn, ofschoon sommige hoogmoedige aristokraten hierop eene uitzondering maakten, daar hij voor hen den muts niet afnam. Het is een goed bewijs voor zijne groote vrees, dat hij zijn natuurlijk karakter eenigermate scheen te bedwingen ¹⁾.

¹⁾ De verandering in Philip's manieren schijnt algemeen de aandacht getrokken te hebben. Wij vinden dat Wotton, de gezant aan het

De gunst welke Philips aan de Engelschen toonde wekte kwaad vermoeden bij zijne edelen op. Zij werden nog meer geërgerd door de strenge naleving van een der huwelijksvoorwaarden, waarbij eenige honderden van hunne volgelingen, als vreemdelingen, verhinderd werden om te landen, of na hunne landing gedwongen om zich weder in te schepen en naar Spanje terug te keeren²). Wanneer Philips uitging werd hij door Engelschen vergezeld. Bij zijne gastmalen werd hij door Engelschen bediend. Hij ontbeet en nam het middagmaal in het openbaar, iets dat slechts weinig in zijn' smaak viel. Hij dronk naar de Engelsche wijze op ieders gezondheid en moedigde zijne Spaansche volgelingen aan, om zijn voorbeeld na te bootsen, terwijl hij het sterke landsbier dronk.

Op den 23sten der maand kwam de graaf van Pembroke met een schitterend gevolg van twee honderd edellieden te paard om den prins naar Winchester te geleiden. Hij werd daarenboven gevolgd door eene bende Engelsche boogschutters, die met hunne geellakensche rokken met roodfluweelen streepen de sterk gekleurde liverei van het huis van Aragon droegen. De dag was onheilspellend; de regen viel in zulke stroomen neêr, dat zij de geestdrift van een vuriger minnaar dan Philips had kunnen afkoelen. Maar hij was een te wellevend ridder om door de elementen uit het veld geslagen te worden. De op zich zelve niet groote afstand moest te paard worden afgelegd, de gewone wijze van reizen in een' tijd toen de wegen voor wagens nauwelijks te gebruiken waren.

Philips en zijn gevolg waren nog niet ver gekomen, toen hun een ruiter ontmoette, die met grooten spoed reed en een ring met zich bracht, welchen Maria aan haren aanstaande verloofde zond, met het verzoek dat hij zich niet

Fransche hof, in een' zijner brieven daarover spreekt, als ware het hem te Parijs ter oore gekomen. Wotton aan sir W. Petre, 10 Aug. 1554. HS.

²) Volgens Noailles verbood Philips den Spanjaarden om hunne schepen te verlaten, op straffe van opgehangen te worden als zij een voet aan wal zetten. Dit was de voorwaarden van het huwelijkskontraat met strengheid doorzetten.

aan het weder blootstellen, maar zijne reis tot den volgenden dag uitstellen zou. De prins, die den bode, welke Engelsch sprak, niet verstond, en meende dat zulks door Maria gedaan was om hem te waarschuwen voor eenig gevaar op zijne reis, ging oogenblikkelijk ter zijde van den weg en raadpleegde met Alva en Egmont wat te doen. Een van de hovelingen, die zijne verlegenheid bemerkte, reed naar hem toe en maakte den prins met de ware toedragt der boodschap bekend. Van die vrees bevrijd, aarzelde Philips niet langer, maar, met zijn' rooden vilten mantel dicht om zich heengeslagen, en met een' breeden hoed, die hem over de oogen hing, op het hoofd, reed hij in spijt van het weêr manhaftig voort.

Naarmate hij verder kwam, groeide zijn gevolg onophoudelijk aan door de naburige edellieden en landeigenaars, totdat het, voor dat hij Winchester bereikte, eenige duizenden bedroeg. Het was laat in den namiddag toen de optogt, vuil van de reis en door en door nat van den regen, voor de poorten der stad aankwam. De mayor en de raadsleden, in hunne scharlaken kleeding, kwamen den prins verwelkomen, en bragten hem, na hem de sleutels der stad aangeboden te hebben, naar zijn verblijf.

Dien avond had Philips zijne eerste zamenkomst met Maria. Het was eene vertrouwelijke zamenkomst, waarbij hij door den kanselier Gardiner, bisschop van Winchester, naar haar verblijf gebracht werd. Het koninklijke paar bracht meer dan een uur te zamen door, en daar Maria het Kastiliaansch vloeiend sprak, moet het onderhoud geheel vrij geweest zijn van de gedwongenheid, die er anders het gevolg van zou geweest zijn¹).

Den volgenden dag ontmoetten de verloofden elkaâr in het openbaar. Philips werd door de voornaamste personen van beiderlei kunne van zijn gevolg vergezeld, en toen de optogt, die eene schoone vertooning maakte, te voet door

¹) Volgens Sepulveda gaf Philips eene zeer vrijzinnige uitlegging aan de Engelsche wijze van begroeting, daar hij niet alleen zijne verloofde, maar ook al de hofdames, zoowel getrouwde als ongetrouwde zonder onderscheid kuste.

de straten ging, speelde een troep muzikanten voor hen uit, totdat zij het verblijf der koningin bereikten. De kamer voor de ontvangst was de grootste zaal van het paleis. Maria, vooruitredende om haren bruidegom te ontvangen, begroette hem met een' verlovingskus in tegenwoordigheid van het geheele gezelschap. Daarna geleidde zij hem naar een soort van troon, waar zij onder eenen statigen troonhemel zich naast hem nederzette. Zij bleven daar meer dan een uur te zamen spreken, terwijl hunne hovelingen tijd hadden om met elkander kennis te maken en zonder twijfel ruimschoots gelegenheid vonden voor eene latere beoordeeling van de nationale kleederdragt en manieren. Niettegenstaande er Spaansch bloed door Maria's aderen stroomde, hadden de hoogere Spaansche en Engelsche kringen in die dagen persoonlijk bijna even weinig verkeer met elkander, als Engeland en Japan tegenwoordig.

De volgende dag, de feestdag van St. Jakob, den beschermheilige van Spanje, was voor het huwelijk bepaald. Philips verwisselde zijne gewone eenvoudige kleeding voor de bruidskleederen welke zijne aanstaande vooraf voor hem had laten gereed maken. Zij waren van zuiver wit satijn, zoo als de verslaggever ons zorgvuldig mededeelt, en van goudlaken rijkelijk met paarden en edelgesteenten bestrooid. Om zijn' hals droeg hij den prachtigen keten van de vermaarde Bourgondische ridderorde, van het Gulden Vlies, terwijl de schitterende band onder zijne knie het teeken was van de niet minder beroemde orde van den Kouseband. Hij ging te voet naar de hoofdkerk, vergezeld van zijne edellieden, die in schitterende pracht van hun gevolg met elkander wedijverden ¹⁾.

¹⁾ Onder de edellieden in zijn gevolg was, behalve eenige gezanten uit Italië, ook Don Pedro Lasso, de ambassadeur van Philips' oom koning Ferdinand. Karel schrijft den 8sten Junij 1554 uit Brussel aan zijn' broeder dat hij Lasso gesproken heeft, en zegt dat hij gewis spoedig vertrekken zal, daar het niet lang duren kan of zijn zoon moet in Engeland aankomen; »en ik twijfel er niet aan,» voegt hij er bij, »dat gij den goeden uitslag van dit huwelijk ter harte neemt even als ik, wanneer gij het heil in aanmerking neemt, hetwelk daaruit voor de Christenheid voortspruiten kan.» En zijn

Een half uur verliep er voor dat de koningin zich aan den ingang der kerk bij Philips voegde. Maria werd door de heeren en edelvrouwen van haar hof omringd. Hare kleeding, gelijk de zijne van wit satijn en goudlaken, was bezet en omzoomd met diamanten van onschatbare waarde, van welke sommigen zonder twijfel een geschenk van Philips waren, hetwelk hij haar aanstonds na zijne landing door den prins van Eboli had toegezonden. Hare helder roode schoentjes en zwart fluweelen mantel vormden een contrast met het overige van haren tooi, en zou voor eene bruidskleeding nauwelijks meer aan de tegenwoordige mode voldoen. Daarna begaf zich de koninklijke stoet naar het midden der kathedraal, en werd in het koor door den bisschop van Winchester en de waardigheidbekleeders der Engelsche kerk ontvangen. De aanzienlijkste van allen, Cranmer, de primaat van geheel Engeland, die de plegtigheid verrigt moest hebben, was afwezig — omdat hij in ongenade gevallen en gevangen gezet was.

Philips en Maria namen plaats onder eenen koninklijken troonhemel, met een altaar tusschen hen beiden. De koningin werd omringd door de vrouwen van haar hof, wier schoonheid, zegt een Italaansch schrijver (Leti), nog verhoogd werd door het contrast met de donkere gelaatskleur van de aanwezige bewoners van het zuiden. De vleugels en ruime gallerijen waren opgevuld met toeschouwers van allerlei rang en stand, die van de afgelegenste plaatsen te zamen waren gestroomd om van de plegtigheid getuige te zijn.

De stilte werd afgebroken door Figueroa, lid van den keizerlijken raad, die luide eene akte van Karel den Vijfde voorlas ¹⁾. Dit stuk behelsde, dat hij zelf dit huwelijk begeerd had, en dat hij wenschte dat zijn beminde zoon het zou sluiten op eene wijze overeenkomstig zijne

broeder Ferdinand antwoordt hem den 24sten Junij, dat »hij den Schepper smeekt dat dit huwelijk zóó plaats hebbe, dat God en de geheele Christenheid en Uwe Majesteit er door gediend, en er onzen kinderen, landen en onderdanen rust en vrede door geschonken worde!» Lanz, *Correspondenz* enz., III, p. 628 en 635. VERT.

¹⁾ Deze akte was in het Latijn doch werd door Figueroa voor de vuist in het Engelsch vertaald. VERT.

eigene verwachtingen en de waardigheid zijner doorluchtige echtgenoot. Daarom stond hij hem het regt en de heerschappij over het koninkrijk Napels en het hertogdom Milaan af. De rang der partijën zou dus gelijk staan en Maria zoude, in plaats van hare hand aan een' onderdaan te geven, met een souverain huwen gelijk zij zelve was.

Men was eenigzins verlegen omtrent de keuze van de personen, die de koningin aan haren bruidegom zouden overgeven, een deel der plegtigheid, waarin niet voorzien was. Na een kort onderhoud, werd die zwaarigheid opgeheven door den markies van Winchester en de graven van Pembroke en Derby¹⁾, die het op zich namen om haar in naam des rijks aan haren bruidegom over te geven, waarop uit de menigte een gejuich opging, van hetwelk de oude muren der kathedraal weërgalmden. De huwelijksplegtigheid werd daarop door den bisschop van Winchester verrigt. Philips en Maria hernamen hunne zetels, en de mis was geëindigd, toen de bruidegom opstaande aan zijne echtgenoot, volgens de gewoonte van dien tijd, den huwelijkskus gaf. De geheele plegtigheid duurde ongeveer vier uur. Toen zij was afgeloopen geleidde Philips Maria aan de hand uit de kerk²⁾.

¹⁾ In het jaar 1551 was William Paulet, graaf van Wiltshire, tot markies van Winchester verheven. Derby, van wien hier sprake is, is Thomas Stanley gr. v. D., in wiens geslacht deze waardigheid sedert Hendrik VIII bestond.

VERT.

²⁾ Het geheele verhaal van de plegtigheden bij dit huwelijk komt ook voor bij le Petit, die eene halve eeuw later schreef en blijkens de bijzonderheden, welke hij vermeldt, uit goede bronnen putte. Bij vele punten zou men bijna zeggen dat Prescott diens verhaal voor zich heeft gehad. Le Petit verschilt echter alweêr in een' datum, namelijk in dien van Philips' aankomst in Engeland, dien hij op 10 Julij stelt. Toen de mis was afgeloopen, verhaalt hij, kwamen er twee herauten die in het Latijn, Fransch en Engelsch de titels van het koninklijke paar uitriepen nm.: Philips en Maria door Gods genade koning en koningin van Engeland, Frankrijk, Ierland, Napels en Jeruzalen, verdedigers van het geloof, prins en prinses van Spanje en Sicilië, aartshertog en aartshertogin van Oostenrijk, hertog en hertogin van Bourgondië, Brabant en Milaan, graaf en gravin van Habsburg, Vlaanderen, Artois, Tyrol, enz. Daarna bragt men den jonggetrouwden beschuit en hypokras, waarvan de koning en de koningin even als hun gevolg iets gebruikten, waarna zij de kerk verlieten. Vgl. le Petit, I. p. 222 volg.

VERT.

Het koninklijke paar werd door een' langen stoet van edelen en prelaten gevolgd, en voorafgegaan door de graven van Pembroke en Derby, die een ontbloot zwaard droegen, als zinnebeeld van oppermagt. De schoonheid van dit schouwspel werd verhoogd door de verschillende kostumen der beide natiën, de rijk gekleurde en schilderachtige kleeding der Spanjaarden en de pracht van Engelschen en Vlamingen, die in sierlijke wanorde door elkander liepen. De schitterende optogt trok onder de vrolijke toonen van feestmuziek langzaam voorwaarts, terwijl de lucht weërgalmd van de jubelkreten der trouwe bevolking, die zoo als gewoonlijk vermaak schepte in de pracht der vertooning.

In de groote zaal van het bisschoppelijke paleis was voor het geheele gezelschap een prachtig banket aangerigt. Aan het eene einde der zaal was eene verhevenheid, waarop onder eenen kostbaren troonhemel eene tafel voor den koning en de koningin geplaatst was; een derde zetel was er bijgezet voor den bisschop Gardiner, de eenige van de groote heeren, die de onderscheiding genoot van aan de koninklijke tafel te mogen aanzitten.

Beneden de verhevenheid waren aan beide zijden voor de Engelsche en Spaansche edelen, die allen, en dit was een lastig punt der etikette, volgens hunnen rang geplaatst waren. Op de koninklijke tafel stonden gouden schotels. Een groot buffet, hetwelk acht verdiepingen of planken hoog opgeslagen en met overvloed van gouden en zilveren vaatwerk opgevuld was, vertoonde met ietwat praal-zucht de pracht van den prelaat, of van zijne meesteres. Doch deze praalvertooning was eer Spaansch dan Engelsch, en was een van de vormen waarin de Kastiliaansche grande er van hield om zijnen rijkdom ten toon te spreiden¹⁾.

Achter in de zaal was een orchest, door een troep uitmuntende speellieden bezet, welke het maal door hunne

¹⁾ De schenktafel van den hertog van Albuquerque, die in het midden der 17de eeuw (1638) overleed, kon men langs 40 zilveren ladders beklimmen! En toen hij stierf was men zes weken bezig om den inventaris van het gouden en zilveren vaatwerk te maken!

muziek verlevendigden. Maar het belangwekkendste deel der vertooning was, dat sommigen der Winchester jongelingen in tegenwoordigheid der vorsten werden toegelaten en in het Latijn hunne huwelijkswensen ter eere van het koninklijke huwelijk opzeiden, waarvoor zij van de koningin eene schoone belooning ontvingen.

Na het banket kwam het bal, waarbij de Spanjaarden, indien wij een oud Engelsch getuige gelooven kunnen, hunne bedaardheid heheel verloren, toen zij zagen dat de Engelschen hen in het dansen overtroffen. Dit schijnt eenigzins vreemd, als men bedenkt dat het dansen is en altijd geweest is het nationale tijdverdrijf der Spanjaarden. Dansen is voor den Spanjaard, wat muziek is voor den Italiaan, namelijk een der hoofddeelen van zijn maatschappelijk bestaan. Het bal duurde bij die gelegenheid niet lang, en reeds ten negen ure eindigden voor dezen avond de huwelijksfeesten.

Philips en Maria bragten eenige dagen te Winchester op deze vrolijke wijze door, toen zij met hunne hofhouding van daar naar Windsor gingen. Hier werd een kapittel der orde van den Kouseband gehouden, met het doel om koning Philips in te wijden. De wapenkoning waagde het bij deze gelegenheid om de wapens van Engeland af te nemen en ter eere van den nieuwen soeverein, die van Spanje, in de plaats te hangen, een eerbewijs dat de verontwaardiging van alle Engelsche edelen opwekte, die den ambtenaar dadelijk dwongen om het nationale wapenbord op zijne eigene plaats te herstellen.

Op den 21sten Augustus deden Philips en Maria hunnen openbaren intogt in Londen. Zij reden de stad te paard binnen, en trokken door Southwark over de Londenbrug. De trouwe burgers hadden allerlei toebereidselen gemaakt om hen op eene passende wijze te ontvangen. Om de kolommen der huizen waren bloemen geslingerd, eerebogen in de straten opgerigt, de muren met schilderijen behangen of versierd met prenten ter eere van het koninklijke paar; er werd ook eene geslachtslijst van Philips opgemaakt, waarbij hij gezegd werd af te stammen van Jan van

Gaunt ¹⁾, om hem zooveel mogelijk tot een Engelsch edelman te maken.

Onder de schilderijen zag men er eene, waarop Hendrik de Achtste een' bijbel in de hand hield. Deze teekening gaf groote ergernis aan den kanselier Gardiner, die den schilder onderscheiden scheldnamen gaf en hem openlijk verweet dat hij het heilige boek aan koning Hendrik in handen had gegeven, daar het eerder aan zijne dochter Maria gegeven moest worden, wegens den ijver waarmede zij de oorspronkelijke waardigheid der kerk had hersteld. De ongelukkige kunstenaar verloor geen' tijd om zijne dwaling te herstellen, door het ergerlijke boek uit te wisschen, maar deed het zóó goed, dat hij daarmede zelfs de vingers des konings wegveegde, terwijl hij den ouden vorst aldus zijne verminkte hand liet ophouden, als een arme bedelaar, die het medelijden der toeschouwers wil opwekken.

Maar het gezigt, hetwelk meer dan al deze vertooningen de harten der Londenaars verheugde, was eene onnoemelijke hoeveelheid ongemunt goud en zilver, hetwelk Philips door de stad naar den Tower liet dragen, waar het in de koninklijke schatkamer werd neêrgelegd. Men zegt dat die hoeveelheid zóó groot was, dat de kisten die het bevatten twintig wagens vulden. Bij eene andere gelegenheid waren twee wagens zóó overladen met het kostbare metaal, dat zij door bijna honderd paarden moesten getrokken worden ²⁾.

¹⁾ Jan van Gaunt, hertog van Lancaster, was de zoon van Eduard III koning van Engeland, en werd in 1340 geboren. Uit zijn eerste huwelijk met Blanca, dochter van Hendrik van Lancaster, werd Hendrik IV, eerste koning uit het huis van Lancaster, geboren. In 1371 huwde hij ten tweede male met Constantia, onechte dochter van Peter den Wreede, koning van Kastilië; zijne enige dochter uit dit huwelijk, Katharina, huwde in 1393 met Hendrik III, koning van Kastilië, en van dezen vorst werden in Engeland Philips' geslachtslijsten afgeleid. Jan van Gaunt stierf in 1399. VERT.

²⁾ De Spaanjaarden moeten ten naastenbij even zoo verwonderd geweest zijn als de Engelschen toen zij zulk eene menigte goud en zilver in de koffers van hunnen koning zagen, een gezigt dat slechts zelden de oogen van Karel of Philips verheugde, al waren zij ook heeren van Indië. Honderd paarden kunnen wel zoo vele tonnen met goud en zilver getrokken hebben, een bedrag, dat als wij de

De goêgemeente, die de komst der Spanjaarden beschouwd had als die van een zwerm sprinkhanen, welke hunne levensmiddelen zouden verteren, was zeer verheugd van hunne uitgeputte schatkist zoo goed uit de Amerikaansche mijnen gevuld te zien.

Uit Londen ging het koninklijke paar naar het lommerrijke en eenzame van Hamptoncourt, en Philips, wars van al de vermommingsen waarin hij gedwongen was geweest zich te verbergen, bediende zich van de ongesteldheid zijner vrouw, om zich weder over te geven aan die afzondering en rust, die meer met zijn' smaak overeen kwamen. Het schijnt dat deze levenswijze in het aangename verblijf niet zoo in den smaak zijner Engelsche onderdanen viel. Een oud kronykschrijver klaagt ten minste op gemeelijken toon, dat „de zaaldeur in het paleis steeds gesloten was, en dat niemand binnen mogt komen voor dat zijne boodschap bekend was, hetwelk vreemd was voor Engelsen, die daaraan niet gewoon waren.”

Doch Philips was, ofschoon de vrees voor zijne veiligheid zonder twijfel verminderd was, wijs genoeg om dezelfde innemende manieren te veinzen als bij het eerste oogenblik zijner landing, en niet geheel te vergeefs. „Hij vertoonde niets van die onverstoorbare kalmte of hoogmoedige onverschilligheid der Spanjaarden,” zegt de Venetiaansche gezant in zijn verslag aan den senaat, „welke hem onderscheidde toen hij voor de eerste maal zijn land verliet om naar Italië en Vlaanderen te gaan. Hij was inderdaad zoo gemakkelijk te naderen als men maar kon wenschen en gaf geduldig gehoor aan ieder, die het vroeg. Hij liet zich,” gaat Micheli voort, „omtrent zaken inlichten en toonde veel lust om zich ijverig op bezigheden toe te leggen,” hetwelk — en dit kan er worden bijgevoegd — met de jaren toenam. „Hij sprak weinig; maar zijne opmerkingen, hoe kort ook, waren gepast. Kortom,” besluit hij, „het is een vorst van uitmuntenden aanleg, van vlugge bevatting en van een boven zijne jaren rijp oordeel.”

waarde van het geld in die dagen in aanmerking nemen, ons geloof echter op eene te zware proef stelt, en niet minder het berigt dat slechts twee wagens zouden gebruikt zijn om het te vervoeren.

Philips' ijver was echter niet zoo groot, dat hij er toe gebragt kon worden om zich voorbarig met het bestuur der staatszaken kon bemoeijen. Hij liet zulks met bescheidenheid aan de koningin en hare ministers over, voor wier oordeel hij den grootsten eerbied scheen te koesteren. Hij vermeed allen schijn van zich met de regtspleging te willen bemoeijen, behalve om genade voor veroordeelden te verkrijgen. Zulk eene bemoeijing kon hem alléén meer vertrouwen bij het volk doen winnen.

Dat hij hunne gunst hoe langer hoe meer won, kan afgeleid worden uit de toevallige opmerkingen van meer dan een gelijktijdig schrijver. Zij geven nadrukkelijk getuigenis omtrent de voorkomendheid zijner manieren, waarvan men, volgens de algemeene geruchten omtrent zijn karakter, zoo weinig verwachting had. „Onder anderen,” schrijft Wotton, de Engelsche gezant aan het Fransche hof, „ben ik zeer blijde te hooren, dat zijne koninklijke Hoogheid zich zoo vriendelijk en beminnelijk jegens iedereen gedraagt. Want om u de waarheid te zeggen, heb ik sommigen hooren zeggen, dat toen hij uit Frankrijk in Italië kwam, eenigen wenschten, dat hij wat welwillender houding jegens het volk getoond had, dan men zegt dat hij deed.” Een ander tijdgenoot besluit eenen brief, dien hij kort na 's konings intrede in Londen schreef, nadat hij Philips als „zoo welgevormd” beschreven heeft, „dat de natuur geen volmaakter model had kunnen scheppen”, met hem te prijzen om zijn „scherpzinnig verstand en bijzonder vriendelijken aard.”

Van het eerste oogenblik zijner landing af was Philips naauwgezet in de waarneming zijner godsdienstpligten geweest. „Hij was zoo oplettend bij de mis,” zegt Micheli, „en zoo stipt in de waarneming von alle godsdienstvormen, als een monnik; zelfs meer, volgens het oordeel van sommigen, dan voor zijn leeftijd en stand voegde. De geestelijken,” voegt hij er bij, „met wie Philips voortdurend omgang had, spreken met lof over zijne vroomheid.”

Hij huichelde echter niet. Hoe gaarne Philips het ook had dat zijne zorg voor de belangen der godsdienst door het volk kon worden opgemerkt, is het niet minder waar, dat, in zooverre als hij die belangen begreep, die zorg zeer

opregt gemeend was. De toenmalige toestand van Engeland kan zelfs als eene beweegreden bij hem gegolden hebben om zijne aarzeling wegens een huwelijk met Maria te overwinnen. „Het is beter in het geheel niet te regeren,” merkte hij dikwijls aan, „dan te regeren over ketters.” Maar welke zegepraal was er roemrijker dan deze ketters te bekeeren en hen in den schoot der kerk terug te brengen? Hij was er het meest op bedacht om zijne nieuwe onderdanen voor te bereiden op eene eervolle ontvangst van den pauselijken legaat, kardinaal Pole, die van volkomene volmagt voorzien was om Engeland's onderwerping aan den Heiligen Stoel aan te nemen. Hij gebruikte zijnen persoonlijken invloed bij de edelen en versterkte dien invloed nu en dan door het trekken van groote wissels op de Peruaansche staven, die hij naar den Tower gezonden had. Het wordt ten minste verzekerd, dat hij aan verscheidene ministers der koningin jaargeldeen schonk ten bedrage van 50 tot 60.000 gouden kroonen. Dit werd gedaan onder het algemeene voorwendsel, om hunne trouw aan hunne meesteres te beloonen.

In het begin van November kwam de tijding der landing van Pole ¹⁾. Hij was eenige weken in Duitschland opgehouden door den keizer, die eenig wantrouwen (en zulks

¹⁾ Reginald Pole was van koninklijk bloed, daar zijne moeder eene zuster was van Eduard IV. Hij was in 1499 geboren en Hendrik VIII maakte hem deken van Exchester. Bij diens scheiding van Katharina van Aragon viel hij in ongenade, en ging naar Padua, waar hij zelfs een boek tegen den koning schreef. Paulus III benoemde hem daarvoor 22 Mei 1536 tot kardinaal; doch Hendrik de VIII liet hem bij verstek ter dood veroordeelen en al zijne bloedverwanten ombrengen; welk vonnis door Eduard VI bevestigd werd. Hij bleef in Italië, totdat Maria aan de regering kwam en het onteerende vonnis herriep, waarna Pole op uitnoodiging van Karel V naar Brussel kwam, ten einde van daar, als het huwelijk tussehen Philips en Maria voltrokken was, naar Engeland over te steken en de Katholieke godsdienst te herstellen. Gardiner zag hem ongaarne terugkomen en daarom was hij op zijne reis naar Brussel eenigen tijd te Dillingen door den keizer opgehouden, omdat de bisschop van Winchester Karel had wijs gemaakt dat Pole als bloedverwant der koningin wel eens verandering tegen dit huwelijk zou kunnen inbrengen.

VERT.

niet zonder grond, zoo als het schijnt) koesterde omtrent de denkwijze van den kardinaal over het Spaansche huwelijk. Nu die moeilijkheid uit den weg was geruimd, stond hij hem toe om zijne reis te hervatten. Hij kwam de Theems op in eene prachtige boot met een zilveren kruis, als zinnebeeld van zijn wettig gezag, op den voorsteven. De legaat werd bij zijne landing door den koning, de koningin en het geheele hof met eerbied ontvangen, hetwelk een goed voorteken was voor het gelukkig slagen zijner zending.

Hij was, beter dan anderen, geschikt om die zending te vervullen. Aan eene natuurlijke vriendelijkheid van karakter paarde hij eene beleefdheid en eene beschaafdheid in zijne manieren, welke hij gekregen had door een gemeenzaam verkeer in de aanzienlijkste gezelschappen van Europa. Zijne koninklijke afkomst gaf hem het regt van op gelijken voet met personen van den hoogsten stand om te gaan, en maakte dat hij zich meer op zijn gemak gevoelde aan het hof dan in het klooster. Zijne langdurige verbanning had hem in kennis gebracht met menschen uit allerlei landen, terwijl hij als geboren Engelschman de veroordeelen en het karakter zijner eigene langnooten volmaakt begreep. „Kardinaal Pole,” zegt de Venetiaansche gezant, „is een man van onbevleeten adel, en van zulk eene strikte eerlijkheid, dat hij niets toegeeft ten voordeele van vrienden. Hij is zoo bemind, zoowel bij vorst als bij volk, dat hij wel koning zou kunnen genoemd worden, daar alles op zijn gezag geschiedt” ¹⁾. Een Engelsch kardinaal kwam in het heilige kollegie niet zoo dikwijls voor. Dat men in de toenmalige tijdsomstandigheden iemand vond, die met

¹⁾ Indien wij Cabrera mogen gelooven, nam Philips niet alleen zitting in het parlement, maar hield bij zekere gelegenheid, om de gunst der wetgevende magt voor den legaat te winnen, eene redevoering, die de geschiedschrijver in haar geheel mededeelt. Indien hij die rede uitsprak, kan zij alleen door een wonder verstaan zijn, want Philips kon geen Engelsch spreken, en onder zijne toehoorders waarschijnlijk niet één van de honderd Spaansch verstaan. Maar de Kastiliaansche geschiedschrijver kan gedacht hebben, dat die gelegenheid wel waardig was om door een wonder opgeluisterd te worden — *dignus vindice nodus.*

persoonlijke hoedanigheden begaafd, daarenboven zoo goed geschikt was voor de kiesche zending naar Engeland, was zóó merkwaardig, dat men Philips en Maria wel verontschuldigen kan, zoo zij hierin den vinger der Voorzienigheid meenden te zien.

Op den 17^{den} der maand kwam het parlement, om de ongesteldheid der koningin, te Whitehall bijeen, en Pole hield daar die vermaarde redevoering, waarin hij in het kort eenige der voornaamste gebeurtenissen uit zijn eigen leven, en de vervolgingen, die hij om des gewetens wille had moeten ondergaan, aanhaalde. Hij gaf een overzicht van de godsdienstige veranderingen, welke in Engeland waren voorgevallen, en bezwoer zijne toehoorders om hunne geestelijke dwalingen af te zweren en naar verzoening met de Katholieke kerk te trachten. Hij verzekerde hen dat hij volmagt had om absolutie voor het verledene te geven, en (hetgeen niet minder belangrijk was) om de toenmaligen bezitters te bevestigen in het bezit der abdijgoederen, welke onder koning Hendrik verbeurd verklaard waren. Deze laatste bewilliging, welke den paus met moeite was afgedwongen, verzoende inderdaad tijdelijke en geestelijke belangen en scheen die zwaarigheden te hebben opgeheven, welke bij de wetgeleerden nog waren blijven bestaan. Er waren waarschijnlijk niet velen onder die goede mannen, wier ijver groot genoeg was om naar eene martelaarskroon te verlangen.

Den volgenden dag vergaderde het parlement, overeenkomstig de koninklijke dagvaarding, weder te Whitehall. Philips ging onder denzelfden troonhemel aan de linker zijde van Maria zitten, terwijl de kardinaal Pole op grooter afstand aan hare regter zijde zat ¹⁾. De aartsbisschop Gardiner

¹⁾ Mason, de Engelsche gezant aan het keizerlijke hof, die veel omgang met Pole had, spreekt van hem met onbegrensde bewondering: »Het was een man, dien de geheele wereld zocht en lief had om zijne wijsheid, welke hij aan geleerdheid, deugd en godsvrucht paarde en in wien men geloofde dat God zijne bijzondere woonplaats heeft uitgekozen. Zóó wordt zijn omgang, boven dien van andere menschen, aangenaam gemaakt door vele goddelijke hoedanigheden; en al wie in het rijk het minst van hem hield, wenschte ik, dat

hood toen in naam der edelen en gemeenten een verzoekschrift aan, om de verzoening met den pauselijken stoel te vragen. De legaat sprak op eene plegtige wijze absolutie uit en de geheele vergadering ontving met gebogen knieën den zegen. Engeland, van hare ketterij gezuiverd, was wederom hersteld in de gemeenschap met de Roomsch-Katholieke kerk!

Philips zond oogenblikkelijk renboden met de blijde tijding naar Rome, Brussel en andere steden der Christenheid. Overal werd de gebeurtenis met openbare vermakelijkheden gevierd, alsof het eene groote overwinning op de Saraccenen gegolden had. Aangezien Philips' ijver voor het geloof wel bekend is, en de groote verandering aanstonds na zijne aankomst in Engeland heeft plaats gegrepen, moet men veel daarvan aan zijnen invloed toeschrijven ¹⁾. Aldus had hij, reeds voor hij den troon van Spanje beklom, zich den titel van de Katholieke waardig gemaakt, welchen de Spaansche monarchen zoo hoog schatten. Hij had grooter zegepraal behaald dan die, welke zijn vader na jaren oorlogen op de Protestanten van Duitschland had kunnen bevechten: grooter dan eenige overwinning, welke ooit door de wapenen van Cortez of Pizarro in de Nieuwe Wereld behaald was. Zij hadden met barbaren gestreden; het strijdperk van Philips was een van de magtigste en beschaafste streken van Europa.

Het werk van bekeering werd spoedig gevolgd door dat van vervolging. Het is niet duidelijk in hoe verre Philips daarop invloed gehad heeft. Het zou inderdaad, alles in aanmerking genomen, niet gemakkelijk zijn om te beslissen of zijn invloed gebruikt werd om die vervolging te bevor-

met hem eens eeu onderhoud van een half uur had. Het moet inderdaad wel een steenen hart zijn, dat hij binnen een half uur niet zou kunnen vermurwen." Brief van sir John Mason aan de koningin. HS.

¹⁾ Philips handelde met zulk eene voorzigtigheid, deelde zoovele weldaden, eeretitels en belooningen uit, en zijn gevolg gedroeg zich met zulk eene den Spanjaard ingeboren hoffelijkheid, dat Engeland daardoor geheel tot gehoorzaamheid aan de Roomsch-Katholieke kerk terug keerde, en de dwalingen en ketterijen afzwoer, welke in dit koninkrijk plaats vonden," zegt van der Hammen, *Felipe el prudente*, pag. 4.

deren of te verhinderen. Een ding is zeker, dat, onmiddellijk na de eerste martelingen op het Smithfield¹⁾, een Spaansch monnik, Alfonso de Castro, eene preek hield (15 Februarij), waarin hij hevig tegen deze handelingen uitvoer. Hij schilderde ze af als strijdig met den waren geest des christendoms, welke de geest was van liefde en vergevensgezindheid, en die zijne dienaren niet aanzette om wraak te nemen op den zondaar, maar om dezen van zijne dwalingen te doen terugkomen en tot berouw te brengen. Deze vermetele beschuldiging had zelfs in dien tijd van opgewondenheid hare gevolgen, want de arm der vervolging scheen voor weinige weken verlamd te zijn. Doch het was slechts voor weinige weken: verdraagzaamheid was geene deugd der 16de eeuw. De liefderijke woorden van den goeden monnik troffen de door dweeperij bedorven harten niet; en de geest van onverdraagzaamheid deed weldra de vuren van het Smithfield met heviger gloed dan te voren weder ontvlammen.

Men verwonderde zich echter over de bron, waaruit de leerstellingen van den monnik voortvloeden; deze toch was Philips' biechtvader. Het is bewezen, dat hij zoo stout niet zou hebben durven spreken, als zulks niet op bevel van Philips geschied was, of ten minste met zijne toestemming. Dat de Castro zoo zou gehandeld hebben op aanzetten van zijn' meester, wordt tegengesproken door den geheelen levensloop van Philips. Naauwelijks vier jaren later bekrachtigde hij door zijne tegenwoordigheid te Valladolid een *auto de fé*, waarbij veertien personen op den brandstapel omkwamen; en het verbranden van ketters in Engeland zal zijn gevoel wel geen grooter geweld hebben aangedaan dan het verbranden van ketters in Spanje. Indien de monnik inderdaad op bevel van Philips handelde, kunnen wij wel vermoeden dat de laatste minder door beweegredenen van menscheijkheid dan van staatkunde werd

¹⁾ Het Smithfield is een groot plein in het midden van Londen ten noorden der St. Paulskerk, waarop vroeger de teregtstellingen plaats hadden, doch hetwelk nu als beestenmarkt gebruikt wordt.

VERT.

aangezet; en dat de afkeer, welken het volk bij het schouwspel dezer teregtstellingen toonde, hem dit middel heeft doen aanwenden om niet in den haat te deelen, welke er het gevolg van was¹⁾.

Het is niet mogelijk om te bepalen welke de mate van Philips' invloed in deze of andere zaken was. Het is duidelijk dat hij zorgde den nijd der Engelschen niet op te wekken door eenige vertooning met dien invloed te maken²⁾. De oorzaak daarvan was blijkbaar bij de koningin te zoeken, daar zij zoo vele liefde voor hem scheen te koesteren, als men naauwelijks gedacht zou hebben dat een koud en terugstootend karakter, als dat van Philips, had kunnen opwekken; maar hij was jong en zag er goed uit. Zijne manieren hadden altijd aan de vrouwen behaagd, zelfs wanneer hij zijn best niet deed om te behagen, zoo als in Engeland. Hij was Maria's eerste en eenige liefde; want de keizer was te oud om iets anders getroffen te hebben dan hare ijdelheid, en Courtenay was te beuzelachtig om iets anders dan een tijdelijk gevoel te hebben opgewekt.

¹⁾ Philips schijnt in een' brief aan de landvoogdes Johanna, welken hij in 1557 uit Brussel schreef, voor zich zelven aanspraak te maken op de verdienste van de ketterij in Engeland door verdelging der ketters te hebben uitgeroeid. »Daar ik uit dit rijk de sekten verdreven, en het tot gehoorzaamheid aan de Kerk teruggebracht heb, terwijl ik steeds zonder tegenspraak meer en meer voortga met het bestraffen der ketters, zooveel als er maar in Engeland zijn.» Cabrera, *Filipe Segundo* l. II. c. 6. De keizer bevestigt ten volle in een' brief aan Yuste, deze aanspraak van zijnen zoon: »Aangezien de bisschoppen in Engeland zoo dikwijls en zoo vele wreede vonnissen hebben geveld en zulks nog doen volgens het bevel, dat hij hun gegeven heeft, als of hij hun wettige koning was, en hetwelk zij van hem aannemen.» Brief van den keizer aan de prinses van 25 Mei 1558. HS.

²⁾ Micheli, wiens getuigenis van des te meer waarde is, omdat het bekend is, dat hij zich met Noailles tegen het Spaansche huwelijk verzet heeft, verhaalt ons dat Philips zeer naauwgezet was in het nakomen van ieder punt van het huwelijkskontraat. »Daar hij niets in de wijze en den vorm der regering veranderd heeft en zelfs geen haar van dit huwelijkskontraat is afgeweken, heeft hij aanstonds de vrees weggenomen, welke in den beginne zeer groot was, terwijl hij niets met de regering en de magt wilde te maken hebben, noch de zaken op zijne wijze schikken en regelen.»

I.

8

Deze liefde voor Philips werd, volgens sommige verhalen, slecht door hem vergolden. De Venetiaansche gezant zegt van hem: „hij verdiende de teederheid zijner vrouw wel, want hij was de liefdevolste en beste echtgenoot.” Maar het is waarschijnlijk dat de Italiaan, toen hij hem den „besten echtgenoot” noemde, daarin volgens de vrijzinnige denkwijze van zijn vaderland te werk ging.

Ongeveer het midden van November ontving het Parlement het berigt dat de koningin in staat van zwangerschap verkeerde. Deze tijding werd ontvangen met de blijdschap, welke getrouwe onderdanen bij dergelijke gelegenheden gewoonlijk toonen. De keizer schijnt bijzonder verheugd geweest te zijn in het vooruitzicht op een' erfgenaam, die volgens de bepalingen van het huwelijkskontrakt eene verdeling zou veroorzaken van het groote rijk, welks beheerscher het zich ten levensdoel had gesteld om het op te bouwen en onder één' scepter te bevestigen. Spoedig daarna stelde het huis der gemeenten een stuk op, om aan Philips, ingeval het met de koningin bij hare verlossing niet goed mogt afloopen, de magt te geven om het regentschap te aanvaarden en zorg te dragen voor de opvoeding van haar kind gedurende zijne minderjarigheid. Het regentschap zou beperkt worden door de voorzorgsmaatregelen van het huwelijkskontrakt. Maar het stuk kan ten bewijze strekken dat Philips het vertrouwen zijner nieuwe onderdanen gewonnen had.

De voortteekenen bleven voortdurend gunstig; en toen de tijd van Maria's verlossing naderde, werden er boden gereed gehouden om de tijding naar de verschillende hoven over te brengen. De goedgemeende wenschen van het volk liepen de waarheid zoo ver vooruit, dat het gerucht van de werkelijke geboorte van een' prins reeds in omloop was ¹⁾. Klokken werden geluid, vreugdevuren ontstoken, een *Te Deum* in sommige kerken en in St. Paul gezongen. en een van de predikers „waagde het om de gestalte van het kind te beschrijven, hoe bevallig, hoe schoon, hoe

¹⁾ Men verzekerde zelfs, dat de prins op 30 April geboren was.
VERT.

groot een prins het was, zoodat de gelijke er nog niet van was gezien ¹⁾!” „Maar voor al die groote moeite,” zegt de kronykschrijver op bijtenden toon, „kregen zij in plaats van eenen jongen meester, wiens geboorte zij zoo lang als zeker hadden beschouwd, noch een' jongen meester, noch eene jonge meesteres, zoo als iedereen tot dezen dag toe hooren kan.”

De onpasselijkheid der koningin bleek waterzucht te zijn. Maar niettegenstaande den beschamenden uitslag van zoo vele voortteekens en toebereidselen, en de bespotting welke er het gevolg van was, koesterde Maria nog de ijdele hoop van eens een' erfgenaam der kroon ter wereld te brengen. Haar echtgenoot deelde niet in die begoocheling; en toen hij overtuigd was dat zij niet langer dit vooruitzicht had, had hij minder aanleiding dan ooit om zijn verblijf te verlengen in een land, van hetwelk hij in menig opzicht een' afkeer had. Welken eerbied men hem ook betoonen mogt, zijn fiere geest kon geen behagen scheppen in de ondergeschikte rol, welke hij in het openbaar tegenover de koningin spelen moest. Het parlement had in zooverre nimmer in Maria's wenschen toegestemd om hem tot koning van Engeland te kroonen. Welk een overwigt hij ook in het kabinet moge gehad hebben, dat overwigt was nimmer zóó geweest dat hij de Engelsche staatkundigen aan zijne of wat hetzelfde was, aan zijns vaders plannen had kunnen dienstig maken. Het parlement wilde er niet in toestemmen, om zoozeer van de bijzondere bepalingen van het huwelijkskontrakt af te wijken, dat het partij koos in 's keizers twist met Frankrijk ²⁾.

¹⁾ Toen de pausselijke legaat haar zijne opwachting maakte, meende zij zelfs het kind te voelen bewegen, en aanstonds waren de vleijers bij de hand om zulks te vergelijken met Luc. I: 41. De hofhouding werd voor den jongen prins reeds in gereedheid gebragt, want de Katholieken voorspelden als zeker dat het een prins zijn zou. Bonner, de bisschop van Londen, beval openlijke gebeden te doen. Volgens Hume geloofde de natie er niet aan, doch Philips zou zorg gedragen hebben het gerucht der zwangerschap gaande te houden, om daardoor zijn eigen gezag uit te breiden.

VERT.

²⁾ Soriano merkt het geringe gezag op, hetwelk Philips in Engeland scheen te bezitten, en de ergernis, welke dit bij hem en bij

Ook kon de dwang, dien Philips zich voortdurend aandeed, om zich naar den smaak en de gewoonten der Engelschen te voegen, niet anders dan hinderlijk voor hem zijn. Indien hij daarin beter geslaagd is, dan men verwacht had, was het toch niet mogelijk om de vooroordeelen, en den bepaalden afkeer waarmede de Spanjaarden door den grooten hoop des volks werden aangezien, te overwinnen, zoo als duidelijk bleek door de pijlen der satyre, welke van tijd tot tijd door schotschrijvers en liedjesdichters, zoowel tegen den koning als tegen zijne hovelingen werden afgeschoten.

Deze laatsten verloren zelfs nog meer dan hun meester, het geduld gedurende hun verblijf in een land, waar zij zoovele redenen hadden van zich te beklagen. Indien een Spanjaard iets kocht, zoo klaagt een hunner, was hij zeker daarvoor een' buitensporigen prijs te moeten betalen. Indien hij een twist met een' Engelschman had, zegt een ander schrijver, moest hij volgens de Engelsche wet verhoord worden, en was vrij zeker er het slechtste af te komen ¹⁾. Het kon niet anders of de Spanjaard moest te regt of te

zijn vader verwekte. »De keizer,» zegt hij, »die altijd groote plannen vormde, dacht zich van dat rijk te kunnen verzekeren, door het huwelijk van de koningin met zijn' zoon; maar hetgeen hij begerde, gelukte hem niet, omdat de koning zoovele beletselen en zoovele moeilijkheden ondervond, dat ik mij herinner van iemand gehoord te hebben, dat Z. M. iederen dag ontevredener werd, dat hij zich tot deze praktijk geleend had, daar hij in het rijk noch gezag, noch gehoorzaamheid, noch zelfs de kroon bezat, maar alléén een' zekeren naam, die meer in schijn, dan inderdaad iets beteekende.»

¹⁾ »Wanneer er oneenigheid ontstaat tusschen een Engelschman en een Spanjaard, dan handelt de regterlijke magt niet zooals zij moet doen.... De regtsverdraaijingen, de langzaamheid en de eindelooze onkosten zijn bij hunne regtsgedingen zoo talrijk, dat te regt of te onregt een vreemdeling de zaak verliezen moet: men behoeft niet te denken dat de Engelschman, zooals andere natiën, zich ooit zou onderwerpen aan iemand die den titel van Alkade van het hof draagt, en een Spanjaard van geboorte is, daarbij billijk jegens iedereen handelt, maar volgens Spaansche gebruiken en in Spaansche termen: terwijl de Engelschen hunne eigene wetten bezitten, van welke zij niet alleen niet afwijken, maar waartoe zij ieder ander willen verplichten.» Verslag van Gio, Micheli. HS.

onregt overvloedig reden tot verbittering en afkeer vinden. De beide natiën verschilden te zeer om elkander te begripen. Het was daarom met geene geringe voldoening, dat Philips' gevolg vernam, dat hun meester een bevel van zijn' vader ontvangen had om Engeland te verlaten en zich in Vlaanderen bij hem te voegen.

De reden van dit plotselinge vertrek was iets, hetwelk de Kastilianen even als geheel Europa met verbazing vervulde, namelijk de voorgenomen afstand van Karel den Vijfde. Het was eene reden, die geen' twijfel of eenig uitstel voor Philips' vertrek scheen te kunnen toestaan. Maar Maria, treurende over de aanstaande scheiding, trachtte haren echtgenoot over te halen om zijn vertrek nog eenige weken uit te stellen. Zij gaf eindelijk aan de noodzakelijkheid toe. Er werden toebereidselen tot Philips' reis gemaakt, en Maria vergezelde met een bedrukt hart haren koninklijken echtgenoot de Theems af naar Greenwich. Hier scheidden zij, en Philips sloeg den weg in naar Dover, na een teeder afscheid genomen en de koningin en hare belangen aan den kardinaal Pole opgedragen te hebben. Nadat hij korten tijd door tegenwind was opgehouden, stak hij over naar Calais, en deed op den 4^{den} September zijne intrede in die vesting, de laatst overgebleven bezetting op het vaste land, welke nog aan de Engelschen behoorde ¹⁾. Philips werd door het stedelijk bestuur met de aan zijnen rang verschuldigde eerbewijzen ontvangen. Hij bleef daar eenige dagen om de eerbewijzen der inwoners te ontvangen, en nam de bezetting bij zijn vertrek voor zich in, door onder hen duizend gouden kroonen te verdeelen. Hij hervatte zijne reis, met zijn schitterend gevolg van Kastiliaansche en Engelsche edelen, onder welke de graven van Arundel, Pembroke, Huntington en anderen van den hoogsten rang waren ²⁾. Op weg ontmoette hem een mi-

¹⁾ Calais was in 1347 door Eduard III veroverd en bleef tot 8 Januarij 1558, toen het door François Guise werd ingenomen, in handen der Engelschen.

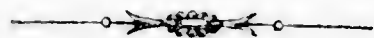
VERT.

²⁾ Van Pembroke is reeds gesproken; de beide anderen waren Harry Fitz Allen, earl of Arundel, Lord-Stewart bij Maria en president van haren geheimen raad († 1580), en Georg Hastings, earl of

litair geleide, hetwelk door zijn' vader afgezonden was, en tegen het laatst van September 1555 deed Philips, met zijn schitterend gevolg zijne intrede in de Vlaamsche hoofdstad, waar de keizer en diens hof vol verlangen zijne komst verbeidden.

Huntington († 1560). Philips had ook Philibert Emmanuel van Savoye in zijn gevolg. De eenige die een datum opgeeft van zijne aankomst te Brussel is le Petit, die het op 8 September stelt; Bor spreekt slechts van het begin dier maand; doch het is duidelijk, dat Prescott's stelling van het laatste gedeelte der maand de ware is, als wij weten dat hij pas 4 September te Calais aankwam.

VERT.

HOOFDSTUK V.

OORLOG MET DEN PAUS.

Gebied van Philips. — Paul de Vierde. — Het hof van Frankrijk. — Verbond tegen Spanje. — De hertog van Alva. — Toebereidselen voor den oorlog. — Zegevierende veldtocht.

1555, 1556.

Spoedig na Philips' aankomst te Brussel had de merkwaardige vertooning van den afstand van Karel den Vijfde plaats, welke als inleiding van ons verhaal diende. Door deze gebeurtenis werd Philips heer over het verst uitgestrekte en magtigste rijk van Europa. Hij was koning van Spanje, dat is te zeggen van Kastilië, Aragon en Granada, welke rijken na gedurende eeuwen als afzonderlijke staten bestaan te hebben, het eerst onder eenen scepter vereenigd waren onder de regering van Karel den Vijfde. Philips was onderkoning van Napels en Sicilië, en hertog van Milaan, welke belangrijke bezittingen hem in staat stelden om zeer naauwkeurig de weegschaal der Italiaansche staatkunde gade te slaan. Hij was heer van Franche-Comté en van de Nederlanden, het bloeiendste en volkrijkste gewest der christenheid, welks bevolking de grootste voordeelingen in handel, landbouw en verschillende takken van nijverheid gemaakt had. Als naankoning van Engeland, kreeg hij toevallig een' invloed, welke, zoo als wij zien zullen, hem in staat stelde om de plannen van dat land tot zijn eigen voordeel aan te wenden. In Afrika bezat hij de Kaap-Verdische en de Kanarische eilanden, zoo wel als Tunis, Oran en eenige andere belangrijke plaatsen op de kust van Barbarije. Hij bezat de Philippijnsche en Specerijeilan-

den in Azië. Behalve zijne bezittingen in West-Indië bezat hij in Amerika nog het rijke Mexico en Peru, en maakte aanspraak op eene onbegrensde uitgestrektheid lands welke een onuitputtelijk veld voor de begeerlijkheid en de ondernemingszucht der Spaansche gelukzoekers aanbood. Aldus strekte het rijk van Philips zich over alle deelen der aarde uit. De vlag van Kastilië werd in de verst verwijderde hemelstreken gezien, op den Atlantischen Oceaan, in de Stille Zuidzee, en in de afgelegen Indische zeeën; zijne schepen voeren van de eene haven naar de andere, en vormden door handelsverkeer een band tusschen de wijd uit een liggende deelen van zijn uitgestrekt koloniaal gebied.

Het Spaansche leger bestond uit de geduchtste infanterie van Europa: oude gedienden, die onder het oog van Karel den Vijfde en zijne veldheeren gevormd waren, welke op de velden van Pavia en Muhlberg gestreden, of in de Nieuwe Wereld met Almagro en Pizarro de Andes beklommen hadden, om deze stoutmoedige aanvoerders de Incas te helpen overwinnen. De vereenigde scheepsmagt van Spanje en Vlaanderen overtrof in getal en grootte van schepen die van eenig ander rijk: en indien hare opperheerschappij in het kanaal door Engeland bestreden werd, dan was zij toch onbepaald meester op den Oceaan. Om in de middelen ter instandhouding dezer kostbare inrigtingen, zoo wel als van het algemeene staatsbestuur te voorzien, had Philips de schatten der Nieuwe Wereld tot zijne beschikking; en indien de talrijke krijgstogten zijns vaders de schatkist hadden uitgeput, werd zij spoedig weder gevuld door het zilver, hetwelk uit de onuitputtelijke mijnen van Zacatecas en Potosi ¹⁾ er in stroomde.

¹⁾ Zacatecas is een staat met gelijknamige hoofdstad, in het midden van Mexico. Het bevat zeer rijke zilvermijnen, van welke die te Veta-Grande, Sombrerete en Fresnello de voornaamste zijn. In 1555 werden juist bij den aanvang van Philips regering, de eerste mijnen ontdekt en leverden zóóveel op, dat men er tusschen 1610 en 1810 bv. voor eene waarde van ongeveer 1725 millioen gulden vond.

Potosi is de ruim 12500 voet hoog gelegene stad in de republiek

Dit uitgestrekte rijk, met zijne heerlijke hulpbronnen stond ter beschikking van een enkel man. Philips regeerde het met onbepakter gezag dan eenig Europeesch vorst sints de dagen der Caesars bezeten had. De Nederlanden echter genoten onder bescherming hunner oude instellingen, eenen zekeren schijn van onafhankelijkheid. Maar zij stemden er in toe om in de behoeften der kroon te voorzien door opbrengsten grooter dan de inkomsten van Amerika ¹⁾. Napels en Milaan werden door Spaansche onderkoningen bestuurd; onderkoningen met eene magt, die naauwelijks minder was dan die van den koning zelve, bestuurden de Amerikaansche koloniën, welke hare wetten uit het moederland ontvingen. In Spanje zelf was het gezag van den adel verdwenen. Het eerst onder Ferdinand en Isabella aangetast, was dit gezag onder Karel den Vijfde geheel vernietigd. In het begin der regering van dien vorst waren de vrijheden der gemeenten door den noodlottigen slag van Villalar vernietigd. Zonder edelen, zonder gemeenten, was van de oude cortes niets anders overgebleven dan alleen de vertooning eener wetgevende magt, met naauwelijks eenig ander regt dan dat om verzoekschriften, en van tijd tot tijd een krachteloos verzoeg tegen misbruiken in te dienen; dit was niet meer in staat om ze te verbeteren. Alle gezag was dus bij den vorst. Zijn wil was eene wet voor het land. Uit zijn paleis te Madrid zond hij de besluiten, die voor Spanje en hare meest verwijderde koloniën wetten waren. Men mag het gerust gelooven dat vreemde natiën met belangstelling wachtten op de eerste beweging van een vorst, die het lot van Europa in zijne hand scheen te hebben: en dat zij met geene geringe vrees het toenemen dier ontzagelijke magt beschouwden, welke reeds zoo groot was, dat zij ieder ander rijk in de schaduw stelde.

Door zijne stelling stond Philips aan het hoofd der

Bolivia, in welker nabijheid men omstreeks 1547 de eerste zilvermijnen ontdekte. Tot 1820 leverden de mijnen voor 100 millioen gulden per jaar op; nu echter wordt door aanhoudenden burgeroorlog in de mijnen minder gewerkt.

VERT.

¹⁾ Vergelijk hierbij den tekst en de noten van het eerste hoofdstuk uit de vertaling van Motley's bekende geschiedenis.

VERT.

Roomsch Katholieke vorsten. Hij was in wereldlijke, wat de paus in geestelijke zaken was. Bij den bestaanden toestand des Christendoms, had hij er hetzelfde belang bij als de paus om die geest van godsdienstige hervorming te onderdrukken, welke zich in het openbaar en in het geheim aan alle kanten in Europa was begonnen te vertoonen. Hij was de natuurlijke bondgenoot van den paus. Hij begreep dit wel, en zoude dien overeenkomstig gehandeld hebben, doch, hoe vreemd het moge klinken, zijn eerste oorlog na zijne troonsbeklimming, was juist tegen den paus. Het was echter geen oorlog, dien Philips gezocht had.

De pausselijke troon was te dier tijde in het bezit van Paul den Vierde, een van die merkwaardige mannen, die onder de schaduwpoppen, welke in het Vatikaan geregeerd hebben en er vergeten zijn, zich eene blijvende plaats in de geschiedenis hebben verzekerd. Hij was een Napolitaan van geboorte, uit het edele geslacht der Caraffas. Hij was opgevoed voor den geestelijken stand en trok reeds spoedig de aandacht door noesten vlijt en de geleerdheid, die hij daardoor opdeed. Zijn geheugen was verbazend. Hij was niet alleen volkomen belezen in de godgeleerdheid, maar ook bedreven in verschillende oude en nieuwe talen, van welke hij er onderscheidene vloeiend sprak. Zijn rang als edelman, en zijne geleerdheid deden hem spoedig in kerkelijke bedieningen bevorderen. In 1513 ging hij op zijn zes en dertigste jaar als nuntius naar Engeland. In 1525 legde hij zijn ambt neder en stichtte met een klein getal zijner edele vrienden, eene nieuwe geestelijke orde, die der Theatijnen¹⁾. Het doel der orde was om in zekere mate de afgetrokkene levenswijze der monniken met de meer bedrijvige der wereldlijke geestelijkheid te verbinden. De

¹⁾ Deze orde ontving haren naam van Theate (Chieti in Napels) waar Giovanni Pietro Caraffa bisschop was geweest, welke betrekking hij neêrlegde om zich aan het stichten eener orde te wijden. Caiectanus, graaf van Thiene, Marellus Caiectanus en Bonifacius Colensis voegden zich bij hem, en te zamen deden zij de gelofte van armoede en om van aalmoezen alléén te leven. Clemens VII bevestigde de orde, die in 1530 in Napels en in 1648 door Mazarin in Parijs werd ingevoerd.

VERT.

ordeleden bezochten de zieken, begroeven de dooden, en predikten dikwijls in het openbaar, waardoor zij dus de voornaamste pligten der geestelijkheid vervulden. Voor dit laatste, het spreken in het openbaar, was Caraffa bijzonder geschikt door een' stroom van natuurlijke welsprekendheid, welke, indien zij al niet altijd overreedde, zeker toch de toehoorders onwederstaanbaar medesleepte. De nieuwe orde toonde zich bijzonder ijverig om de Katholieke geestelijkheid tot hervorming te dwingen en om den stroom van ketterij tegen te houden, welke de Kerk dreigde te overstelpen. Het leven van een kluizenaar of boeteling dooft al te dikwijls het gevoel voor menschelijk lijden uit, en maakt dat zij, die er zich aan gewijd hebben, dikwijls de strengste middelen als de krachtigste beschouwen om den geest van dwalingen te genezen.

Dien strengen levensweg verliet Caraffa in 1536 voor eene betrekking, die hem meer regtstreeks in wereldsche bemoeijingen wikkeld. Hij werd door Paul den Derde tot Kardinaal aangesteld. Hij was reeds sedert de regering van Ferdinand den Katholieke lid van den koninklijken raad van Napels geweest. Het geslacht van Caraffa behoorde echter tot de partij van Anjou¹⁾ en beschouwde het huis van Aragon als een geslacht van overweldigers. De kardinaal was in dat staatkundig geloof opgevoed en aanstonds na de verheffing tot eene nieuwe waardigheid, zette hij Paul den Derde sterk aan om de aanspraken van den Heiligen Stoel op de heerschappij van Napels te doen gelden. Dit gedrag, hetwelk Karel den Vijfde ter oore

¹⁾ Jan I, koning van Aragon (reg. 1388—15 Mei 1395), had bij zijne eerste gemalin Martha van Armagnac eene dochter, Johanna, welke met Mathieu, graaf van Foix, huwde, en bij zijne tweede vrouw, Jolanda van Bar, eene andere dochter, die met Lodewijk II van Anjou, koning van Napels getrouwd was. Toen Jan I stierf, overweldigde zijn broeder Martinus de kroon ten nadeele zijner nichten; Matthieu van Foix vatte de wapenen vruchteloos tegen hem op, doch stierf in 1399 zonder kinderen. Nu ging het regt aan Jolanda en Lodewijk van Anjou over. Martinus stierf in 1412 en men riep in Aragon Ferdinand II van Kastilië tot koning uit, zonder acht te slaan op de aanspraken van het huis van Anjou, dat echter vele aanhangers behield.

VERT.

kwam, mishagde dien monarch zoozeer, dat hij Caraffa zijn ontslag uit den raad gaf. Toen de kardinaal later door den paus, zijnen onfeilbaren beschermheer, tot aartsbisschop van Napels benoemd was, verzette Karel zich tegen die benoeming en legde alle mogelijke hinderpalen aan het innen der bisschoppelijke inkomsten in den weg. Deze onwaardige handelwijze maakte diepen indruk op den geest van den kardinaal, die nimmer eene beleediging vergat, en wat eerst slechts staatkundige opgewondenheid geweest was, groeide nu tot eenen persoonlijken en onverzoenlijken haat aan.

Zoo was men gezind, toen kardinaal Caraffa in 1555, bij den dood van Marcellus den Tweede, op den pausselijken stoel verheven werd. Zijne verkiezing mishagde, zooals zeer natuurlijk is, den keizer bovenmate, en verwonderde geheel Europa; want hij was niet zoo geneigd tot verzoening, dat hem zulks de gunst en ondersteuning der menschen kon doen winnen. Maar de Katholieke Kerk had zelve eenen hervormer noodig, die haar in staat stelde om den veldwinnenden geest van het Protestantisme te weêrstaan. Dit werd niet alleen door de aanzienlijkste, maar ook door de laagst geplaatste geestelijken begrepen, en in Caraffa zagen zij den man wiens hoedanigheden hem juist in staat stelden om zulk eene hervorming te bewerken. Hij was daarenboven, bij zijne verkiezing in zijn tachtigste jaar, en ouderdom en zwakte zijn altijd magtige voorspraken in het heilige Kollegie geweest, daar zij den talrijken mededingers de beste waarborgen voor eene spoedige bevordering opleveren. Het was echter meer dan eens gebeurd, dat de gelukkige kandidaat, die zijne verkiezing alleen aan zijnen zwakken toestand te danken had, bij het aanraken der drievoudige kroon, als door een wonder herstelde. Paul de Vierde (want dit was de naam welke de nieuwe paus aannam uit dankbaarheid voor de nagedachtenis van zijnen beschermer) nam bij zijne verheffing eenen leefregel aan, waarop zijne broederen in het Kollegie volstrekt niet waren voorbereid. De strengheid en zelfverloochening van vroegere dagen, vormden een scherp contrast met de pracht van zijne toenmalige hofhouding en de overdadige weelde

zijner tafel. Wanneer men hem vroeg, hoe er voor hem gediend moest worden, antwoordde hij: „hoe anders als voor een groot vorst!” Hij bragt gewoonlijk drie uren aan het middagmaal door, hetwelk uit eene ontelbare menigte van de fijnste en uitgezochtste schotels bestond. Niemand gebruikte het middagmaal met hem, hoewel gewoonlijk een of meer kardinalen, met wie hij zich vrij onderhield, tegenwoordig waren; en daar hij zijne spijs met menigen dronk zwaren donkerkleurigen Napolitaanschen wijn bevochtigde, bragt zulks zonder twijfel niet weinig bij tot de levendigheid van zijn gesprek. In zulke oogenblikken was het geliefkoosde onderwerp van zijn gesprek de Spanjaarden, die hij uitmaakte voor het schuim der aarde, voor een door God vervloekt volk van kettters en scheurmakers, voor het gebroed van Joden en Mooren. Hij betreurde de vernedering van Italië, hetwelk gekweld werd door de spotternijen van zulk eene verachtelijke natie. Maar de dag was gekomen, barstte hij uit, dat Karel en Philips opgeroepen zouden worden om rekenschap te geven van hunne onregtvaardig verkregen bezittingen en uit het land zouden worden gejaagd ¹⁾).

Paul verkwistte echter al zijnen tijd niet met deze ijdele praatjes of in het genot van zijne tafel. Hij toonde denzelfden ijver voor den arbeid, dezelfde naauwgezetheid bij zijne werkzaamheden als vroeger. Hij verdeelde zijn tijd ongeregeld, daar hij soms zijne studiën gedurende een groot deel van den nacht voortzette, en dan weder lang voor den dageraad opstond. Wanneer hij zoo aan het werk was, zou het voor niemand zijner hofhouding gerdan geweest zijn om zich in zijne tegenwoordigheid te wagen, zonder geroepen te zijn.

Paul scheen altijd in een' staat van zenuwachtige spanning te verkeerren. „Hij is geheel zenuwen,” schrijft Navagero, de Venetiaansche gezant, van hem, „en wanneer hij

¹⁾ Op eenen anderen tijd lezen wij dat de paus uitvaart tegen de Spanjaarden, die nu meesters van Italië, maar eens daar slechts als koks bekend waren: „Hij zeide... dat hij er zich zeer over ergerde, dat zij, die gewoonlijk koks of staljongens in Italië waren, daar nu de regering in handen hadden.” Verslag van Bernardo Navagero.

wandelt stapt hij vrij en los daarheen, alsof hij nauwelijks den grond aanraakt." Zijne natuurlijke verwaandheid was zeer toegenomen door de verheffing tot de eerste waardigheid der Christenheid. Hij had altijd de verhevenste denkbeelden gekoesterd omtrent het gezag van den paus: en nu hij zelf op den stoel van Petrus zat, scheen hij volkomen vertrouwen in zijne eigene onfeilbaarheid te stellen. Hij beschouwde de vorsten van Europa, niet zoozeer als zijne zonen (volgens de uitdrukking der Kerk), maar als zijne dienaren, verplicht om zijne bevelen te volbrengen. Paul's denkwijze zou beter in de twaalfde dan in de zestiende eeuw te huis behoord hebben. Hij kwam ten minste drie eeuwen te laat ter wereld. In al zijne daden vertrouwde hij alleen op zich zelve. Hij duldde geen raad van anderen, en wee den man, die het waagde om eenige aanmerkingen te maken op, of nog erger, eenigen hinderpaal in den weg te stellen tegen de uitvoering van zijne plannen. Hij vertrouwde altijd op de wijsheid dezer plannen. Wanneer zich eens een denkbeeld van zijnen geest had meester gemaakt, dan was het daar vastgeworteld, om eene eigenaardige uitdrukking van den dag te gebruiken, gelijk "een bepaald feit," dat door geene bewijsgronden of overreding omver gestooten kon worden. Wij ontmoeten nu en dan zulke karakters, waarin onverzettelijke kracht van wil en handeling door de wereld voor genie wordt aangezien. Deze hoedanigheden kunnen inderdaad het beste het genie vervangen door het overwigt, hetwelk zij aan hare bezitters boven een gewoon verstand geven. Zij, die zijn karakter begrepen, kenden echter middelen om den opperpriester te naderen, daar zij door het vleijen zijner grillen hem tot hunne eigene inzigten konden overhalen. Zulk eene staatkunde volgden sommigen van Pauls bloedverwanten, die steunende op zijne bescherming, nu uit hunnen duisteren hoek te voorschijn traden om in de stralen der middagzon te schitteren.

Paul had zijn geheele leven uitgevaren tegen nepotisme, als eene schandelijke zonde in het hoofd der kerk. Nauwelijks echter had hij de drievoudige kroon opgezet, of hij gaf een onbeschaamd voorbeeld van de zonde, welke hij

als zoodanig had aangeduid, door de gunsten welke hij aan drie zijner neven verkwistte. Dit was des te opmerkelijker, daar het mannen waren wier levensgedrag zelfs de Italianen geërgerd had, die anders gewoonlijk niet zoo naauwgezet in hun oordeel zijn.

Den oudsten, die het geslacht vertegenwoordigde, verhief hij tot den rang van hertog, terwijl hij hem een groot vermogen schonk uit de verbeurdverklaarde goederen der Colonna's, welk aanzienlijk geslacht om zijne gehechtheid aan de belangen der Spanjaarden door Paul hevig vervolgd werd ¹⁾.

Een ander van zijne neven werd tot kardinaal aangesteld, eene waardigheid voor welke hij door zijne vroegere betrekking, in het geheel niet geschikt was, daar hij krijgsman was geweest, en nog minder door de levenswijze van een losbol, die hij leidde. Het was iemand van eenen lastig en listig karakter, die door de wraakgierige gevoelens van zijn oom nog meer opgezet was tegen de Spanjaarden, welke hij zelf reeds haatte, wegens beleedigingen, die hij meende dat hem aangedaan waren, tijdens hij zich in 's keizers dienst bevond ²⁾.

¹⁾ »Zoodra Paul de Vierde op den stoel van Petrus verheven was," zegt de Thou, »gedroeg hij zich niet als een vader, die voor den vrede ijverde, maar als een oom, die geheel door zijne neven geregeerd werd; en dit gedrag gaf den keizer reden om te vermoeden dat hij enig eerzuchtig plan koesterde." De drie neven, van wie in den tekst sprake is, hadden vroeger bij Cosmo de' Medici gevangen gezeten en waren slechts op 's pausen verlangen op vrije voeten gesteld. De oudste was Johan, graaf van Montorio, die in 1556 tot hertog van Palliano verheven werd; deze werd daarbij gouverneur van den kerkelijken staat in plaats van den afgezetten hertog van Urbino; de tweede was Karel, die kardinaal werd, en de derde Antonio, die het graafschap Bagno en het markgraafschap Montebello kreeg, nadat zijne heiligheid er den vorigen bezitter uit verdreven had.

VERT.

²⁾ »Hij diende den keizer langen tijd, maar met ongelukkigen uitslag, daar hij geene belooning had kunnen krijgen, zooals hij zelf zeide, als vergoeding voor de in zijne dienst doorgebrachte jaren, voor de vele vermoeijenissen en aanhoudende gevaren, zoowel als voor uitgaven, verliezen, ongenade, verbanning en eindelijk voor eene onregtvaardige gevangenis." Nares, *Guerra fra Paolo Quarto e Filippo Secondo*. HS. Verslag van Bernardo Navagero.

Maar Paul behoefde in deze zaak niet aangevuurd te worden. Hij toonde vrij spoedig, dat hij, in plaats van op geestelijke hervormingen bedacht te zijn, een plan be- raamde, dat hem vrij wat nader aan het hart lag, namelijk de vernietiging der Spaansche magt in Napels. Even als Julius de Tweede, oorlogzuchtiger gedachtenis, zwoer hij de *barbaren* uit Italië te verdrijven. Hij scheen te denken dat de donders van het Vatikaan meer dan opwogen tegen de geheele magt van het keizerrijk en van Spanje. Maar hij was niet zwak genoeg om zich in zulk een' strijd geheel op zijne geestelijke artillerie te verlaten. Door middel van den Franschen gezant aan zijn hof, knoopte hij onderhan- delingen met Frankrijk aan, en sloot een geheim verdrag met die mogendheid, waarbij ieder der beide partijen be- loofde een zeker getal manschappen en geld te leveren, om den oorlog tot herovering van Napels te voeren. Het verdrag werd den 16^{den} December 1555 gesloten.

Minder dan twee maanden na deze gebeurtenis, op den 5^{den} Februarij 1556, liet de wankelmoedige koning van Frankrijk, door Karels voordeelige aanbiedingen verleid en daarenboven door den slechten toestand zijner geldmid- delen daartoe aangezet, zijnen nieuwen bontgenoot in de steek, en ondertekende het verdrag van Vaucelles, het- welk eenen vrede voor vijf jaren tusschen hem en Philips bepaalde.

Paul ontving de tijding van dit verdrag, terwijl hij van zijne hovelingen omringd was. Hij hield zich alsof hij er aan twijfelde, doch drukte den vromen wensch uit dat zulk een vrede eenmaal tot heil der Christenheid bestaan mogt. In zijne afzondering was hij niet zoo gematigd. Maar zonder zijnen toorn in ijdele bedreigingen te uiten, nam hij afdoende maatregelen om de zaken tot haren vo- rigen staat terug te brengen, om den Franschen koning over te halen om het verbond met hem te hernieuwen en dadelijk de vijandelijkheden te beginnen. Hij kende het wankelmoedige karakter van den vorst, met wien hij te doen had. Kardinaal Caraffa werd daarom als gezant naar Parijs afgevaardigd, voorzien van uitgestrekte volmagten om een nieuw verbond tot stand te brengen, en van zulke

verleidelijke beloften van den kant van zijne heiligheid, als de aanneming van dat verbond bij den vorst en zijne ministers konden verzekeren.

Het Fransche rijk werd te dien tijde geregeerd door Hen- drik den Tweede, den zoon van Frans den Eerste, met wiens karakter het zijne in het geheel geene overeenkomst had; of liever, de overeenkomst bestond in die schitterende hoedanigheden, welke te oppervlakkig zijn om in te drin- gen in hetgeen eigenlijk karakter genoemd wordt. Hij nam den schijn aan van eenen ridderlijken geest te bezitten, muntte uit in het steekspel, en bezat eene onbestemde zucht naar krijgsroem. Kortom, hij verbeeldde zich een held te zijn, en scheen zelfs op sommigen van zijne hovelingen zulk eenen indruk gemaakt te hebben, dat hij hen overtuigd had er toe bestemd te zijn. Maar hij had slechts weinige hoedanigheden, die het karakter van den held kenmerken. Hij was er even ver van af om een held, als om een goed Christen te zijn, ofschoon hij zijne vroomheid meende te bewijzen door het vervolgen der Protestanten, die in het zuiden van zijn koninkrijk als eene onderdrukte sekte optraden. Hij had weinig vertrouwen op eigene hulpmiddelen, daar hij zich aan een gemakkelijk leven overgaf, en het bestuur over zijne zaken aan zijne gunstelingen en minnaressen toevertrouwde.

De beruchtste van deze laatsten was Diana de Poitiers ¹⁾, die door Hendrik tot hertogin van Valentinois was verhe- ven, en hare persoonlijke bekoorlijkheden en haren invloed op haren koninklijken minnaar langer behield dan gewoon- lijk het geval was. De personen aan het hof, in wie de koning het meeste vertrouwen stelde, waren de conétable van Montmorency en de hertog van Guise.

Anne de Montmorency, conétable van Frankrijk, was een van de fiersten onder den Franschen adel, trotsch op zijn'

¹⁾ Zij was eene dochter van Jean Poitiers heer van Saint Vallier, en werd in 1499 geboren. In 1512 huwde zij Louis de Brézé, graaf van Maulevrier; toen deze in 1531 stierf, werd zij de bijzit van den hertog van Orleans, later Hendrik II. Zij stierf op haar kasteel bij Anet (aan de Eure ten N. O. van Dreux) in 1563. VERT.

grooten naam, zijn' rang en het aanzien waarin hij bij den koning stond. Hij was grijs geworden in de dienst van het hof, en Hendrik, die van zijne jeugd af aan zijn gezelschap gewoon was, had geleerd om in het uitvoeren zijner bevelen op hem te steunen. Zijn gevoelen werd echter, hoewel in vertrouwen gegeven, niet altijd gevolgd. Zijne beschouwingen waren ver van veelomvattend, en ofschoon hij vol moed was, toonde hij toch weinig bekwaamheid voor krijgsgzaken. Misschien bragt het bewustzijn daarvan hem er toe, om eene vreedzame staatkunde, die met zijn eigen genie overeenkwam, aan te raden. Hij was een steunpilaar der katholieke kerk, uiterst naauwgezet in al de godsdienstplegtigheden, en, indien wij Brantôme gelooven mogen, mengde hij op vreemde wijze het krijgvoeren met de godsdienst ondereen. Hij herhaalde zijn *pater noster* op zeker vastgestelde uren, wat ook op dat oogenblik zijne bezigheid mogt zijn; soms brak hij zijn gebed af om bevelen te geven, terwijl hij dan uitriep: „sla mij dien man dood!” „hang dien daar op!” „steek dien knaap aan uwe lans!” „steek den brand in dat dorp!” en zoo vervolgens; wanneer hij aldus aan zijn krijgsmansgeweten voldaan had, ging hij met zijne *pater noster's* voort als te voren.

Een geheel verschillend karakter was dat van zijnen jongeren mededinger, Frans, hertog van Guise, een' oom van Maria Stuart, koningin van Schotland en broeder van den regent. Van eenen vermetelen, eergierigen aard, vol begeerte naar roem, schitterend en populair in zijn gedrag, bekoorde hij het volk door zijne manieren en de pracht van zijne uitrusting en kleeding. Hij kwam gewoonlijk aan het hof, gevolgd door drie of vierhonderd ridders, die zich naar Guise als hun voorbeeld vormden. De welgemaaktheid van zijne persoon kwam nog meer uit door de prachtige kleeding van dien tijd — een karmozijn rood wambuis en een mantel van vlekkeloos hermelijn, en daarbij een muts, die met eene scharlaken roode veder versierd was. In deze kleeding zag men hem dikwijls op zijnen prachtigen strijdhengst en gevolgd door eenen zwierigen stoet van edelen, in vollen galop door de straten van Parijs rijden en de bewondering van het volk tot zich trekken.

Maar zijn karakter werd niet geheel en al door deze ijdelheden gevormd. Hij was schrander in den raad en had reeds bewezen dat hij de beste veldheer in Frankrijk was. Hij was het die het bevel voerde bij het gedenkwaardige beleg van Metz, en de pogingen der keizerlijke magt onder Karel en den hertog van Alva verijdelde. Caraffa had weinig moeite om hem voor zijne zaak te winnen, toen hij voor den eerzuchtigen veldheer het schitterend vooruitzicht op de verovering van Napels opende. De bewijsgronden van den listigen Italiaan werden ondersteund door de hertogin van Valentinois. Het was te vergeefs dat de oude Montmorency den koning aan den slechten toestand der geldmiddelen herinnerde, welke hem tot het schandelijke hulpmiddel de toevlugt had moeten doen nemen om openbare ambten te laten verkoopen. De andere partij bragt daartegen in, dat de toestand van Spanje na hare langdurige worsteling, weinig beter was; dat de teugels van het bewind nu uit de handen van den verstandigen Karel in die van zijnen onervaren zoon waren overgegaan en dat de medewerking van Rome eenen gunstigen zamenloop van omstandigheden te weeg bragt, dien men niet moest verwaarloozen. Hendrik werd nog eer overgehaald door Caraffa's verzekering, dat diens oom aan den Franschen vorst voor een' van 's konings jongere zonen Napels als leen opdragen, en Milaan aan een ander schenken zou. Het aanbod was te uitlokkend om het van de hand te wijzen.

Slechts eene tegenwerping werd gemaakt door gewetensbezwaren, welke de schending van het onlangs gesloten verdrag van Vaucelles betroffen. Maar daarvoor beloofde de paus, die de tegenwerping voorgekomen was, gereedelijk aflat. Toen de koning evenzeer eenig wantrouwen blijken liet, dat de opvolger van Paul, wiens vergevorderde leeftijd zijne levensdagen als het ware tellen deed, niet geneigd mogt zijn om het verbond door te zetten, had Caraffa volmagt om hem te verzekeren, dat dit gevaar zou vermeden worden door de benoeming van een kollegie van Fransche of Franschgezinde kardinalen.

Toen alle zwarigheden dus gelukkig uit den weg waren

geruind, werd het verbond in Julij 1556 gesloten¹⁾. De partijen beloofden ieder ongeveer twaalfduizend man voetvolk, vijfhonderd zwaar, en een gelijk getal ligt gewapende ruiters te verschaffen²⁾. Frankrijk zou 350,000 en Rome 150,000 dukaten voor oorlogskosten betalen. De Fransche troepen zouden door den paus van levensmiddelen worden voorzien, waarvoor echter zijne heiligheid schadeloos zou gesteld worden. Er werd daarenboven bepaald, dat de kroon van Napels een' jongeren zoon van Hendrik zou worden opgezet, dat aan de noordgrenzen eene aanmerkelijke uitgestrektheid gronds aan het pausselijk grondgebied zou worden toegevoegd, en dat aan de drie neven van zijne heiligheid uit de nieuwe veroveringen groote goederen zouden worden geschonken. Kortom de verdeeling was zoo nauwkeurig in orde gebracht, als of de prooi reeds in hun bezit was, gereed om door de partijen te worden in stukken gesneden en verdeeld.

Er werd eindelijk bepaald dat Hendrik den sultan Soliman zou uitnoodigen om het vroegere verbond met Frank-

¹⁾ Bij het verbond was door den paus zelfs aan koning Hendrik toegestaan om Spanje zonder oorlogsverklaring aan te vallen. Uit Fontainebleau nog, waar het verdrag tot stand was gekomen, werd door toedoen der koningin Pietro Strozzi, haar bloedverwant, naar Italië gezonden om daar het bevel te voeren, later werd hij door Frans Guise opgevolgd. Wat aangaat de bepaling van den datum des verdrags, daarin is gewis eene fout ingeslopen: het werd te Fontainebleau geteekend en daarop deed Caraffa met veel praal zijne intrede in Parijs, waar hij bij het uitspreken van den zegen over het volk in plaats van de gewone woorden, verscheidene malen zacht herhaalde: »laten wij dit volk bedriegen, omdat het bedrogen wil worden!» De Thou vermeldt dat toen in de *volgende* maand (24 Junij) de koningin van twee dochters beviel, Caraffa, die nog te Parijs was, als peter over de eene stond en haar Victoire noemde; de andere heette Jeanne; beiden stierven kort na de geboorte. Vóór of misschien in het begin dier maand valt dus het verdrag.

VERT.

²⁾ Eene andere opgave luidt dat Hendrik met Guise naar Italië zond: 8000 Zwitsers, 4000 Gaskonjers, 800 lansiers en 1200 man ligte ruitery, terwijl dit getal door den hertog van Ferrara nog vermeerderd werd door 200 lansiers en 600 ligte ruiters. Strozzi was reeds vooruit gezonden met 2000 Gaskonjers.

VERT.

rijk te hernieuwen en met zijne galeijen eene landing op de kust van Kalabrië te doen. Zoo maakte zijne allerchristelijkste majesteit, met den paus aan de eene en den sultan aan de andere zijde tot bondgenoot, zich gereed om een' oorlog te voeren tegen den allerkatholieksten vorst der christenheid!

Ondertusschen wierp Paul de Vierde, opgeblazen door het goedgelukken zijner onderhandelingen, het weinigje ingetogenheid af, dat hij tot nog toe in zijn gedrag bewaard had. Hij voer tegen Philips uit in smaadreden, bitterder dan ooit, en zeide op uitdagenden toon tot diegenen van de Spaansche kardinalen, die tegenwoordig waren, dat zij zijne gezegden aan hun' meester mogten overbrengen. Hij sprak er van om een wettig regtsgeding tegen den koning te beginnen, ten einde Napels terug te krijgen, hetwelk Philips verbeurd had door te vergeten de jaarlijksche schatting aan den Heiligen Stoel te betalen. Het voorwendsel steunde, zooals de paus wel wist op slechten grond. Het regtsgeding werd met gepaste deftigheid gevoerd, en eindelijk een vonnis van verbeurdverklaring tegen den Spaanschen monarch uitgesproken.

Behalve deze onmagtige beleedigingen wendde Paul krachtiger middelen van vijandschap aan. Hij vervolgde ieder, die eenige gezindheid voor de Spaansche belangen toonde. Hij begon de wallen van Rome te herstellen en de bezettingen op de grenzen te versterken. Zijne bewegingen verwekten groote onrust onder de Romeinen, die zich te levendig den laatsten oorlog met Spanje, onder Clemens den Zevende, herinnerden, om naar eenen tweeden te wenschen. Garcilasso de la Vega, die Philips gedurende de regering van zijn' vader aan het hof van den paus had vertegenwoordigd, schreef een volkomen verslag van deze handelingen, aan den onderkoning van Napels. Garcilasso werd oogenblikkelijk gevangen genomen; Taxis, de Spaansche opzigter der posterijen, weder in de gevangenis geworpen en op de pijnbank gebracht; Sarria, de gezant des keizers, vroeg, na te vergeefs zich tegen deze beleedigingen verzet te hebben, bij den paus gehoor om hem zijne pas te vragen, en moest een geheel uur aan

de poort van het Vatikaan staan, vóór dat hij toegelaten werd ¹⁾).

Philips was met dit alles volkomen bekend. Hij had den zwaren storm, die aan gene zijde der Alpen opkwam, sinds lang waargenomen. Op het einde van het vorige jaar had hij voorzorgen daartegen genomen, door het gouvernement over Napels op te dragen aan een' man, die in zulk een moeilijk tijdsgericht het best daartoe geschikt was. Dit was de hertog van Alva, die te dien tijde gouverneur van Milaan en opperbevelhebber van het leger in Italië was. Daar deze merkwaardige persoon eene groote plaats in de volgende bladzijden van dit verhaal beslaat, is het niet ongepast iets van zijn vroeger leven mede te deelen.

Fernando Alvarez de Toledo stamde af van een aanzienlijk Kastiliaansch geslacht, welks naam verbonden is met eenige van de merkwaardigste voorvallen in de geschiedenis dier natie. Hij was in 1508 geboren en had als kind het ongeluk zijn' vader te verliezen, die in Afrika bij de belegering van Girba ²⁾ omkwam. De zorg voor den wees werd opgedragen aan zijn' grootvader, den beroemden veroveraar van Navarre ³⁾. Van dezen krijgskundigen leermeester ontving de jonge Fernando zijne eerste lessen in de krijgskunst, daar hij, hoewel nog een knaap, bij meer dan eene schermutseling tegenwoordig was. Dit scheen

¹⁾ Deze zelfde markies de Sarria was eene der oorzaken van den oorlog tusschen Paul IV en Philips. Hij had namelijk van Montorio gouverneur van Rome de toestemming gekregen om de poorten der stad te kunnen uit- en ingaan, wanneer hij verkoos; eens van de jacht terugkomende, hield de bevelhebber der wacht, hem niet kennende, hem tegen; Saria hieuw er op in, omdat hij zulks als eene belediging, zijner geheiligde persoon aangedaan, beschouwde. Paul en Caraffa waren zeer boos, lieten den hertog de Soma aan Philips klagten indienen, weigerden den markies zelve een gevraagd gehoor om zich te regtvaardigen en dreigden hem met zware straf bij herhaling van zulk een feit. De Spaansche koning nam deze belediging hoog op.

VERT.

²⁾ Een eiland in de Middellandsche zee, dicht bij de kust van Tunis gelegen, doch thans aan Tripoli behoorende.

VERT.

³⁾ Dit gebeurde onder Ferdinand van Arragon in 1513.

VERT.

zijn lust voor het krijgsmansleven te hebben opgewekt, want wij zien hem op zestienjarigen leeftijd zijn huis verlaten en dienst nemen onder de vanen van den conétable Velasco bij de belegering van Fuentarabia ¹⁾. Hij werd daarna tot gouverneur van die plaats aangesteld. In 1527, op nog geen' twintigjarigen leeftijd, geraakte hij bij den dood zijns grootvaders in het bezit van de titels en uitgestrekte voorvaderlijke erfgoederen van het huis van Toledo.

Zijne bekwaamheid, zoowel als zijn hooge rang, deden spoedig op hem letten: en toen Philips ouder werd, werd de hertog van Alva aan zijne persoon toegevoegd, was een van zijne raadslieden en nam deel aan het bestuur over Kastilië. Hij vergezelde Philips op zijne reizen buiten Spanje en behoorde, zooals wij gezien hebben, tot zijn gevolg, zoowel in Vlaanderen als in Engeland. De hertog was van een te hoogmoedig en heerschzuchtig karakter om zich te verlagen tot die kunstgrepen, welke men gewoonlijk meent dat het beste den weg banen tot de gunst van den vorst. Hij ontmoette mededingers van grooter geslepenheid, wier denkwijze zich gemakkelijker naar die van Philips voegde. Doch Philips begreep zijn karakter volkomen. Hij kende zijn uitnemend verstand, en liet zijner getrouwheid volkomen regt wedervaren; hij toonde vertrouwen in zijne regtschapenheid, door hem de gewigtigste bedieningen op te dragen.

De keizer had met zijne gewone karakterkennis reeds vroeg de krijgskundige talenten van den jongen edelman onderscheiden. Hij nam Alva met zich mede op zijne veldtogten in Duitschland, waar hij van eenen ondergeschikten rang spoedig tot de eerste bevelhebbersplaats in het leger opklom. Deze betrekking vervulde hij reeds bij de noodlottige belegering van Metz, waar het Spaansche voetvolk door Karels stijfhoofdigheid bijna werd opgeofferd.

In zijne krijgskundige loopbaan toonde de hertog eenige talenten, welke aan zijne landgenooten eigen waren. Doch

¹⁾ Eene vesting in het N. van Spanje aan de monding van het riviertje de Bidassoa. De stad werd in 1521 door Frans I ingenomen, en in 1524 door de Spanjaarden heroverd.

VERT.

het waren talenten, welke tot een rijper levenstijdperk behooren. Hij toonde weinig van dien romantischen en avontuurlijken geest der Spaansche ridders, die vrijwillig gevaaren te gemoet gingen en alles met eenen enkelen worp waagden. Voorzigtigheid was bij hem een hoofdtrek in zijn karakter, en daarin strekte hij tot voorbeeld van iederen oud-gediende in het leger; eene voorzigtigheid, die hij zoover dreef, dat hij somtijds den ondernemenden geest van den keizer beteugelde. Men was verwonderd zulk een oud hoofd op zulke jonge schouders te zien staan.

Deze voorzigtigheid ging echter vergezeld van een' moed, welke voor geen gevaar terugdeinsde, en van eene standvastigheid, welke door arbeid, al was die ook zwaar, niet kon verminderen. Hij gaf de voorkeur aan de zekerste, doch ook de langzaamste middelen om zijn doel te bereiken. Hij begeerde niet naar een schoon effect; hij zocht nooit door een' schitterenden *coup-de-main* het oog te verblinden. Hij zou ten zijnen voordeele geene enkele kans op het spel zetten, door een' veldslag te wagen. Hij lette altijd op het einde, en ging daar met zekerheid op af, door een stelsel van operatiën, hetwelk hij met de naauwkeurigste zorg ontworpen had. De uitslag van deze plannen was bijna altijd gelukkig. Weinig groote veldheeren zijn voortdurend gelukkiger in hunne veldtogten geweest. Doch zelden werden deze veldtogten gekenmerkt door hetgeen de verbeelding van jonge menschen, die naar roem haken, verblindt; namelijk, eene groote en beslissende overwinning. Dit waren eenige van de hoofdtrekken in het krijgskundige karakter van den veldheer, aan wien Philips, in deze moeilijke omstandigheden, de waardigheid van onderkoning van Napels toevertrouwde ¹⁾).

Voor dat hij de vijandelijkheden tegen de Kerk begon, besloot de Spaansche monarch, ten einde zijn geweten te verligten, om zoo mogelijk van de Kerk zelve eene vrij-spraak van zijne handelingen te krijgen. Hij riep eene

¹⁾ Vergelijk met deze karakterschets die, welke men vindt in Lothrop Motley's *Opkomst der Nederlandsche Republiek*, III. I.

vergadering bijeen, zamengesteld uit godgeleerden van Salamanca, Alcalá, Valladolid en eenige andere plaatsen; en uit regtsgeleerden, die leden van zijne verschillende raden waren, om zekere vragen, welke hij hun voorstelde, op te lossen. Onder anderen vroeg hij, of het in geval van eenen verdedigingsoorlog tegen den paus, niet wettig zijn zou de inkomsten van inboorlingen of vreemdelingen verbeurd te verklaren, die goederen in Spanje hadden, maar gehoorzaamheid aan de bevelen van hunnen vorst weigerden: of hij geen beslag kon leggen op alle inkomsten van de kerk, en alle geldelijke uitkeering aan Rome verhinderen; of een raad niet bij elkander geroepen zou kunnen worden, ten einde de geldigheid van Pauls' verkiezing te onderzoeken; of er geen onderzoek kon gedaan worden naar de groote misbruiken van het geestelijke patronaat van den Roomschen stoel, en voldoende middelen aangewend, om dit te verbeteren. Het bijeenroepen van een' geestelijken raad was eene bedreiging, die in het pausselijke oor onaangenaam klonk, en door de Europeesche vorsten als een soort van tegenwigt tegen de bedreiging van den ban gebruikt werd. De bijzondere onderwerpen voor welke de raad bijeengeroepen zou worden, waren niet van dien aard, dat zij de prikkelbare zenuwen van zijne heiligheid tot bedaren konden brengen. Het conclave van god- en regtsgeleerden gaf een even gunstig antwoord als de koning zich reeds bij voorraad op zijne verschillende vragen gegeven had, en Philips zond na zulk eene achtenswaardige bevestiging bevelen aan zijnen onderkoning om krachtige maatregelen ter verdediging van Napels te nemen.

Alva had op deze bevelen niet gewacht, maar was ijverig bezig geweest om zijne hulpmiddelen in oogenschouw te nemen en zijne troepen uit de Abruzzi en andere deelen van zijn grondgebied bijeen te trekken. Toen de vijandelijkheden onvermijdelijk waren, besloot hij den eersten slag te slaan en den oorlog in 's vijands land over te brengen, voor dat deze tijd had de Napolitaansche grenzen te overschrijden. Even als zijn meester, was echter de hertog begerig om, in zoover zulks mogelijk was, zich, voor dat hij de wapenen tegen het hoofd der kerk opvatte, van alle

verantwoordelijkheid te bevrijden. Daarom rigtte hij een manifest aan den paus en de kardinalen, waarin hij in gloeiende bewoordingen de menigvuldige grieven van zijnen meester opsomde: de schandelijke en beleedigende taal van Paul; de onwaardige handelwijze den dienaren van Philips en den gezant des keizers aangedaan; het regtsge- ding ingesteld om zijnen meester van Napels te berooven; en eindelijk de oorlogzuchtige vertooningen van den paus langs de grenzen, welke aan zijne plannen niet meer deden twifelen. Hij bezwoer zijne heiligheid na te denken voor hij zijn land in een' oorlog wikkeld. Als het hoofd der Kerk was het zijn pligt den vrede te bewaren, niet om oorlog onder de Christenen te verwekken. Hij schilderde de onvermijdelijke rampen van den krijg, en de vernieling en verwoesting, welke deze over de schoone velden van Italië brengen moest. Indien zulks gebeurde, zou het de schuld van den paus, en hij er niet verantwoordelijk voor zijn. Wat Napels aanging, voor dien staat zou het een verdedigingsoorlog zijn. Voor zich zelve had hij geene keuze; hij was daar aangesteld om de bezittingen van zijnen heer te handhaven, en onder Gods zegen zou hij zulks ook tot den laatsten druppel bloeds doen.

Terwijl Alva een beroep deed op den paus, riep hij de diensten van het Venetiaansche gouvernement te hulp, om eene verzoening tusschen Philips en het Vatikaan te bewerken; zijn levendig manifest aan den paus, werd aan een' bijzonderen gezant, een persoon van eenig aanzien in Napels, toevertrouwd. Het eenige antwoord hetwelk de driftige paus er op gaf, was, dat hij den zendeling in de gevangenis wierp, en, zooals sommigen vertellen, hem op de pijnbank bragt ¹⁾).

Onderwijl had Alva, die niet veel vertrouwen op den goeden uitstap van zijn beroep stelde, eene magt bijeengetrokken, die in alles twaalfduizend man voetvolk en vijftienhonderd ruiters met twaalf stukken geschut be-

¹⁾ Deze gezant was Pirro Loffredo, markies van Treviso.

VERT.

droeg ¹⁾). Zijn voetvolk was voornamelijk uit Napolitanen zamengesteld, die nog slechts weinig dienst gedaan hadden. De sterkte van zijn leger bestond in zijne oude Spaansche soldaten, die een derde zijner magt uitmaakten. De plaats van zamenkomst was San Germano, eene stad aan de noordgrens van het koninkrijk. Op den 1sten September 1556 verliet Alva, gevolgd door eene dappere ruiterbende, de hoofdstad, en kwam den 4^{den} op de bepaalde plaats aan. Den volgenden dag trok hij aan het hoofd zijner troepen over de grenzen, en rukte op Pontecorvo aan. Hij onder- vond geen tegenstand van de inwoners, die aanstonds hunne poorten voor hem openden. Verscheidene andere plaatsen volgden het voorbeeld van Pontecorvo. Alva nam ze in bezit en liet in de hoofdkerk van iedere stad een schild ophangen, met de wapens er op van het heilige kollegie, en een opschrift, hetwelk verkondigde, dat hij, tot aan de keuze van eenen nieuwen paus, die stad voor het kollegie in bezit hield. Door deze daad verkondigde hij aan de Christenheid dat, voor zoover Spanje betrof, het doel van den krijg geene verovering, maar verdediging was. Eenige geschiedschrijvers vinden daarin eene diepzinnige staatkunde, die namelijk om gevoelens van wantrouwen tusschen den paus en de kardinalen op te wekken.

Anagni, eene eenigzins versterkte plaats, weigerde zich op Alva's aanmaning over te geven. Hij werd drie dagen opgehouden, voor dat zijn geschut eene voldoende bres in de muren geschoten had; toen beval hij den storm ²⁾). Dit geschiedde, en de stad werd ter plundering prijs gegeven,

¹⁾ Het waren 8000 Napolitanen onder Vespasiaan Gonzaga, 4000 Spanjaarden onder Don Garcias de Toledo, 6 kompagnien ruitery onder Mareo Antonio Colonna, 1200 ligte ruiters onder Giuseppe Cantelmo, graaf van Popoli en 12 stukken geschut onder Bernardo Aldana.

VERT.

²⁾ Alva nam achtereenvolgens Frusulone, Ripi, Piperno, Terracina, Fumone, Ferentino, Alatro, Anagni, waar hij den graaf van Sarno in bezetting liet; Paliano regts (en niet links, zooals de Thou zegt) latende liggen, trok hij naar Valmontone; begonnen vredesonderhandelingen werden afgebroken en Tivoli werd ingenomen, waarna Alva Vicovaro aan de Teverone bezette.

VERT.

waardoor men het plegen van al die buitensporigheden verstaan moet, welke de wreede oorlogswet in die tijden toestond te bedrijven tegen de personen en bezittingen van de weêrlooze inwoners, zonder acht te geven op geslacht of leeftijd.

Een of twee andere plaatsen welke tegenstand boden, ondergingen het lot van Anagni; en nadat de hertog van Alva zijne nieuwe veroveringen bezet had met die troepen, welke hij kon missen, voerde hij zijne zegevierende benden naar Tivoli, eene sterke stad, op eene hoogte gelegen, welke den toegang tot de hoofdstad in het oosten verhinderen kon. De plaats gaf zich over, zonder eene verdediging te beproeven, en, zijne soldaten eenige rust willende geven, maakte Alva van Tivoli zijn hoofdkwartier, terwijl zijn leger verspreid lag in de buitenwijken en over het omliggende land, hetwelk goed voeder voor de paarden opleverde.

De snelle opeenvolging dezer gebeurtenissen, de val van de eene stad na de andere en boven alles het treurige lot van Anagni vervulde het Romeinsche volk met schrik. De vrouwen begonnen de stad ijlings te verlaten; vele mannen zouden gevolgd zijn, zonder de tusschenkomst van den kardinaal Caraffa. De schrik was zoo groot, alsof de vijand reeds voor de poorten der hoofdstad stond. Te midden van de algemeene verslagenheid scheen Paul de eenige persoon te zijn, die zijne bedaardheid bleef behouden. Navagero, de Venetiaansche gezant, was tegenwoordig, toen hij de tijding van de bestorming van Anagni kreeg, en legt getuigenis af van de kalmte, waarmede hij zich dien morgen aan zijne gewone bezigheden begaf, alsof er niets gebeurd was. Dit geschiedde in het openbaar; doch de schok was sterk genoeg om de vurigheid van zijn karakter eene enkele maal te doen blijken, zooals zij ondervonden, die hem dien dag alléén ontmoetten. Aan den Venetiaanschen agent, die naar Rome gekomen was om zijne bemiddeling aan te bieden, en die hem gedwongen had om met de Spanjaarden in overeenkomst te treden, gaf hij op hoo-gen toon ten antwoord, dat Alva eerst over de grenzen terugtrekken en dan zijn verzoek, indien hij iets te vragen had, als een gehoorzame zoon der Kerk voor-

dragen moest. Deze wijze van handelen zou door den zegevierenden veldheer zeer waarschijnlijk niet worden gevolgd.

In een gesprek met twee Fransche edellieden, die, zooals hij reden had van te veronderstellen, zelven belang bij eenen vrede hadden, riep hij uit: „Hij, die mij ooit vrede doet sluiten met kettters, is een dienaar van den duivel; de Hemel zal zich op hem wreken, ik zal bidden dat Gods vloek over hem kome. Indien ik ondervind dat gij u met zulk eene zaak inlaat, zal ik u het hoofd van de romp doen slaan. Denk niet dat dit eene ijdele bedreiging is. Ik houd het oog op u,” hiermede een Italiaansch spreekwoord aanhalende, „en indien ik bemerk dat gij valsch spel speelt, dan zweer ik u bij den eeuwigen God, dat ik uwe hoofden van de schouders zal doen vliegen, er moge van komen, wat wil!” „Op deze wijze,” alzo besluit de verhaler, een van de bedoelde edellieden, „ging zijne heiligheid bijna een uur voort, terwijl hij de kamer op en neder stapte, en al dien tijd van zijne eigene grieven en van het afsnijden van hoofden sprak, totdat hij geheel buiten adem was.”

Maar de dapperheid van den paus bepaalde zich niet bij woorden. Hij begon oogenblikkelijk de hoofdstad in den besten staat van verdediging te brengen. Hij legde het volk eene belasting op om zijne troepen te betalen, trok de bezettingen der naburige steden bijeen, vormde een lijfwacht van zes of zevenhonderd ruiters, en had weldra de voldoening van zijne Romeinsche ligtingen, ten bedrage van zesduizend man voetvolk, goed voor den krijg uitgerust te zien ¹⁾. Zij maakten eene fraaije vertooning met hunne schoone uniformen en banieren, waarin het pausselijke wapen geborduurd was. Toen zij na de monstering voorbij zijne heiligheid, die voor een van de vensters van

¹⁾ Bij deze troepen, die onder Alexander Colonna stonden, voegde Aurelio Fregose nog 1200 man uit de Romagna. Later kwamen er nog 2000 Gaskonjers bij en eenige ligtingen uit Perugia en Ascoli, zoodat het geheel ongeveer 10,000 voetknechten en 1200 ruiters uitmaakte.

zijn paleis stond, heen trokken, gaf hij hun zijn' zegen. Maar de snede van het Romeinsche zwaard kon, zooals een oud spreekwoord zegt, stomp geslagen worden, en deze troepen, in hun' feestdosch, bewezen spoedig, niet gelijk te staan met de geharde oude Spaansche soldaten.

Onder de soldaten, die den paus ter zijner beschikking had, was eene bende Duitsche keurtroepen, die den oorlog als een handwerk beschouwden, en zich verhuurden aan hem, die het meeste bood. Het waren Lutherschen, met weinig kennis van, en nog minder eerbied voor de Roomsche Katholieke godsdienst; zij beschouwden hare plegtigheden als hansworsterijen, en dreven den spot met de plegtigste ceremoniën, zelfs onder de oogen van den paus. Maar Paul, die in andere tijden, zulke beleedigingen met galg en brandstapel zou gestraft hebben, kon geen twist zoeken met zijne verdedigers, en was verplicht zich in zijne verandering zooveel mogelijk te schikken. Men merkte op, dat de tijden treurig veranderd waren, nu het hoofd der kerk kettters tot bondgenooten en katholieken tot vijanden had.

Onderwijl lag de hertog van Alva in Tivoli. Indien hij zijn voordeel gedaan had met den door zijne overwinningen veroorzaakten schrik, zou hij zich, zooals men dacht, zonder eenige moeite van de hoofdstad hebben meester gemaakt. Maar dit strookte niet met zijne plannen, daar hij eerder geneigd was om den paus tot het uiterste te brengen, dan hem in het verderf te storten. Het bezit van Tivoli stelde hem, zooals reeds is opgemerkt, in staat om Rome aan den oostkant in te sluiten; nu vormde hij het plan zich van Ostia meester te maken, en aldus de gemeenschap met de kust af te snijden.

Daarom verliet hij, na zijne magt bijeen getrokken te hebben, Tivoli, en nam zijnen weg door de Campagna, ten zuiden van de Romeinsche hoofdstad. Onder weg maakte hij zich meester van eenige aan den Heiligen Stoel behorende plaatsen, kwam in het begin van November voor Ostia en nam eene stelling in aan de oevers van den Tiber, daar, waar deze zich in twee armen scheidt, van welke de noorderlijkste de Fiumicino of kleine rivier genoemd wordt. De stad, of liever het dorp, bestond uit

eenige weinige, verspreide huizen, zeer verschillend van het trotsche Ostia, welks ruime haven eens met de koopvaardij-schepen der geheele wereld gevuld was. Het werd beschermd door eene vrij sterke citadel, welke door eene kleine, doch uitgelezene bende bezet, doch zoo slecht van krijgsvorraad voorzien was, dat het duidelijk bleek dat het gouvernement geen aanval aan dien kant verwacht had.

De hertog beval dat hem een aantal booten zouden gezonden worden uit Nettuno, eene plaats aan de kust, welke hij in bezit had genomen. Door middel van deze booten vormde hij eene brug, waar een kleine afdeeling van zijn leger met het belegeringsgeschut overtrok. Het dorpje werd gemakkelijk genomen, doch toen de citadel weigerde zich over te geven, moest Alva haar geregeld belegeren¹⁾. Hij wierp twee batterijen op, waarop hij het zware geschut plaatste, dat twee verschillende deelen der sterkte bestreek. Toen opende hij een levendig vuur op de buitenwerken, hetwelk door de bezetting krachtig werd beantwoord.

Onderwijl zond hij eene aanzienlijke ruiterbende onder Colonna²⁾ af, welke het land tot zelfs onder de muren van Rome afstroopte. Eene afdeeling ruitery, welker moedige houding het hart van den ouden paus met vreugde vervuld had, trok tegen de stroopers op. Niet ver van de stad had er eene ontmoeting plaats. De Romeinen stonden den schok moedig door, doch toen hunne lansen gebroken waren, wendden zij om en lieten, zonder een' tweeden aanval te doen, het veld aan den vijand, die hen tot voor de poorten der hoofdstad vervolgde. Zij werden op hunne vlugt zoo ruw behandeld, dat de dappere troepen er niet weder toe konden gebragt worden de stad te verlaten, ofschoon kardinaal Caraffa, die den vijand ter naauwernood

¹⁾ De citadel had slechts eene bezetting van honderd veertien man onder bevel van Horatio de lo Sbirro, die de citadel gedurende tien dagen (8—18 Nov. 1556) verdedigde. VERT.

²⁾ Marco Antonio Colonna, die eigenlijk uitgezonden werd om de pausselijke hulpbenden, onder Pietro Strozzi naar Ostia bestemd, tegen te houden. VERT.

ontkwam, met eene handvol zijner volgelingen een' uitval deed, om hun vertrouwen in te boezemen. Gedurende dezen tijd zette Alva de belegering van Ostia met kracht voort; maar ofschoon meer dan eene week voorbij was gegaan, toonden de belegerden geene genegenheid om zich over te geven. Eindelijk besloot de Spaansche bevelhebber op den 17^{den} November tot eenen algemeenen storm, toen hij zag dat zijn krijgsvorraad bijna verbruikt en zijn leger zonder levensmiddelen was. Den volgenden morgen vroeg steeg de hertog, na als gewoonlijk de mis te hebben aangehoord, te paard en, terwijl hij langs de gelederen reed om den moed zijner soldaten aan te vuren, gaf hij bevel tot den aanval. Eene afdeeling Italianen werd het eerst afgezonden om de vestingwerken te beklimmen, doch zij werd met een aanzienlijk verlies afgeslagen. Het was onmogelijk voor de officieren om hen te verzamelen en ze weder tot den storm aan te voeren. Eene uitgelezene bende Spaansch voetvolk werd toen naar dit gevaarlijk punt afgezonden. Met ongeloofelijke moeite gelukte het hun de wallen te beklimmen, en onder eene hagelbui van brandbare stoffen en andere werktuigen, welke door de bezetting werd naar beneden geslingerd, drongen zij de vesting binnen. Maar hier stuitten zij op even' moedige mannen, als zij zelve waren. De worsteling duurde lang en was wanhopig. Toen de hertog eindelijk bericht kreeg van het groote verlies van zijn volk, en van het ondoenlijke van eenen verderen aanval, gaf hij bij het invallen der duisternis bevel tot den terugtogt. De aanvallers hadden ongetwijfeld het nadeel in den strijd, doch de belegerden, door vermoeienis afgemat, terwijl hun krijgsvorraad bijna uitgeput en de levensmiddelen verbruikt waren, voelden zich niet in staat om den volgenden dag een' tweeden storm af te wachten. Daarom onderhandelde de dappere bezetting op den 19^{den} November, den morgen na den strijd, en werd eervol als krijgsgevangenen behandeld.

Nu scheen het lot van den veldtogt beslist. Terwijl de voornaamste steden van den paus in 's vijands handen waren en de gemeenschap met het binnenland en de kust voor hem afgesneden was, had hij zijne onmagt kunnen ge-

voelen en begrepen dat hij dus, als het ware van eene hand beroofd, niet meer in staat was tegen de magt van Spanje te strijden. Hoe het zij, zijne onderdanen gevoelden het, en werden door zijne trotsche houding niet afgeschrikt om luide kreten aan te heffen tegen de voortzetting van dezen verderfelijken oorlog. Maar Paul wilde van geen' vrede hooren. Hoewel terneêrgeslagen door zijne laatste verliezen, vertrouwde hij toch ze allen te kunnen herstellen bij de komst der Franschen, die hij tot zijne vreugde hoorde, dat nu in het Milaneesche in vollen aantogt waren. Hij was dus niet zoo ongenegen voor een' wapenstilstand, welke hem tijd geven zou tot hunne komst.

Daarom had kardinaal Caraffa een onderhoud met den hertog van Alva, en trad met hem in onderhandeling over eene wapenschorsing. Het voorstel was den hertog niet onwelkom, daar hij, door allerhande verliezen verzwakt, bij het einde van eenen moeilijken veldtogt, op geenerlei wijze in staat was om den strijd aan te vangen tegen een versch leger, hetwelk onder het bevel van zulk eenen geoefenden aanvoerder stond als de hertog van Guise. Hij wilde zich ten tweeden male liever niet blootstellen aan eene ontmoeting met den Franschen veldheer, onder omstandigheden bijna even nadeelig, als waaronder hij bij Metz overwonnen was.

Met deze denkbeelden van verzoening was een wapenstilstand voor veertig dagen spoedig tusschen de beide partijen bepaald. De voorwaarden waren voordeelig voor Alva, daar hij in het bezit van al zijne veroveringen bleef. Toen de Spaansche veldheer deze schikkingen gemaakt had, brak hij zijne legerplaats aan den zuidelijken oever van den Tiber op, trok weder over de grenzen en deed weinige dagen daarna aan het hoofd zijner zegevierende legerbenden zijnen intogt in Napels ¹⁾.

¹⁾ Keizer Karel de Vijfde, die toen op reis was naar Yuste, had geheel andere inzigten dan Alva omtrent den wapenstilstand, daar hij het den hertog ronduit verweet, dat hij het innemen van Ostia niet door eenen beslissenden slag had doen volgen, in plaats van den Franschen tijd te gunnen om Italië binnen te rukken en zich met de pausselijke troepen te vereenigen.

Zoo eindigde de eerste veldtogt van den oorlog met Rome. Er was eene strenge les gegeven, die het vertrouwen van een minder aanmatigend priester dan Paul den Vierde wel geschokt, en zijne hoogmoedigheid vernederd zou hebben. Maar het diende alleen om zijnen haat tegen de Spanjaarden nog dieper te doen wortel schieten, en zijne begeerte naar wraak aan te zetten.

HOOFDSTUK VI.

OORLOG MET DEN PAUS.

Guise rukt Italië binnen. — Veldtogt in de Abruzzi. — Belegering van Civitella. — Alva verdrijft de Franschen. — Rome door de Spanjaarden bedreigd. — Paul geeft zijne toestemming tot vrede. — Paul's volgende levensloop.

1557.

Terwijl de gebeurtenissen, welke in de vorige bladzijden vermeld zijn, in Italië voorvielen, was het Fransche leger, onder bevel van den hertog van Guise op de grenzen van Piëmont aangekomen. Toen die veldheer Parijs verliet, stond hij aan het hoofd van eene magt van twaalfduizend man infanterie, van welke vijfduizend Zwitsers en de overigen Franschen waren, met inbegrip van een aanzienlijk getal Gaskonjers¹⁾. Zijne ruitery bedroeg tweeduizend man en hij was voorzien van twaalf stukken geschut. Daarenboven werd Guise gevolgd door eene moedige schaar Fransche edellieden, die allen jong en begeerig waren om onder den beroemden verdediger van Metz lauweren te plukken.

Het Fransche leger ondervond geen tegenstand op zijn togt door Piëmont. De koning van Spanje had den gouverneur van Milaan bevolen om de bezettingen in de vestingen te versterken, maar om den Franschen geen tegenstand te bieden, tenzij zij zelven de vijandelijkheden begonnen. Sommigen van Guise's raadslieden hadden hem tot dit laatste willen overhalen. Zijn schoonvader, de hertog van Ferrara, die hem eene versterking van zesduizend man had

¹⁾ De Fransche infanterie werd aangevoerd door Jacques van Savoye, hertog van Nemours, en de Zwitsersche door Guise's broer René van Lotharingen, hertog van Elbœuf. De ruitery stond onder bevel van eenen anderen broeder Claude van Lotharingen, hertog van Aumale.

VERT.

10*

aangebragt, drong er bij den Franschen veldheer bijzonder sterk op aan, dat deze zich van het Milaneesche zou verzekeren voor dat hij naar het zuiden doordrong, anders zou hij een' gevaarlijken vijand achter zich houden. De Italianen drongen daarenboven op zulk een belangrijken stap aan, welke aan de partij van Anjou in Napels vertrouwen inboezemen moest, en die staten tot Frankrijk's partij zou doen overhellen, welke in hunne staatkunde nog aarzelden, of die pas onlangs hunne toestemming tot een verbond met Spanje gegeven hadden.

Frankrijk oefende te dien tijde slechts weinig invloed op de verbondene Italiaansche staten uit. Genua was, na eene krachtelooze poging tot opstand, voor Spanje gezind. De medewerking van Cosmo de' Medici, den toenmaligen hertog van Toskane, was verzekerd door den afstand van Sienna. De hertog van Parma, die eenigen tijd jegens den Franschen monarch gehuicheld had, was, door het hernieuwde bezit van Placentia, van welk gebied hij door Karel den Vijfde beroofd was, voor Spanje gewonnen. Zijn jongere zoon Alexander Farnese, werd als gijzelaar naar het hof te Madrid gezonden, om onder Philips' oog te worden opgevoed, van welk onderwijs hij de vruchten plukte in den krijg in de Nederlanden, waar hij zich als den bekwaamsten veldheer van zijn' tijd kennen deed. Venetië beschouwde als uit haren eenzamen wachttoren aan de Adriatische Zee de staatkundige veranderingen van Italië op eenen afstand, en was gereed om van iedere kans ten haren voordeele gebruik te maken. Haar behoudende staatkunde zette haar echter aan om de zaken, in zooverre zulks mogelijk was, in haren toenmaligen toestand te behouden. Zij begeerde zeer dat het bestaande evenwigt niet verbroken zou worden door het indringen eener nieuwe magt in het Italiaansche schiereiland; en zij had gereedelijk hare toestemming gegeven aan de uitnoodiging van den hertog van Alva, om tusschen de strijdende partijen eene overeenkomst tot stand te brengen. Deze neiging tot vrede vond weinig aanmoediging bij den oorlogzuchtigen paus, die den oorlog over Italië gebragt had.

De raad van den hertog van Ferrara, hoewel verstandig

op zich zelve, viel weinig in den smaak van zijn' schoonzoon, den hertog van Guise, die er naar haakte om voortwaarts te rukken naar Napels, als naar het eigenlijke tooneel zijner veroveringen. Ook vermaande de paus hem op beslissenden toon, om zijnen marsch te verhaasten, daar Napels het doel van den togt was. De Fransche veldheer was slim genoeg om van zijn eigen hof voorschriften tot hetzelfde doel te verkrijgen, waardoor hij zich den schijn gaf eene beslissing te hebben moeten nemen. Zijn Italiaansche schoonvader ergerde zich zóó over dit besluit, dat hij het legerkamp oogenblikkelijk verliet en zijne zesduizend soldaten deed terugtrekken, met de verklaring, dat hij al zijne troepen noodig had om zijne eigene staten tegen de Milaneesche benden te beschermen.

Aldus van zijne Italiaansche versterkingen beroofd, hervatte de hertog van Guise zijn' marsch en volgde, toen hij den Kerkelijken Staat binnen rukte, het strand der Adriatische Zee, over Ravenna en Rimini¹⁾; toen, zich naar het binnenland wendende, hield hij te Gesi halt, waar hij goede levensmiddelen voor zijne manschappen en overvloedig voer voor zijne paarden vond.

Met achterlating van zijn leger in deze aangename kwartieren, ging hij naar Rome om met den paus het plan voor den veldtogt te regelen. Hij werd door Paul, die hem met onderscheidende eer als den getrouwen kampvechter der kerk behandelde, voortreffelijk ontvangen. Stoutmoedig geworden door de tegenwoordigheid van het Fransche leger in zijne staten, aarzelde de paus niet langer om de hernieuwing van den oorlog tegen Spanje af te kondigen. De Romeinsche soldaten²⁾, die over de Campagna verspreid

¹⁾ Guise was Italië over de Alpen binnengetrokken. Hij nam zijn' weg over Turin, Chirasso, Santhia, Vercelli, Tricerro, Casale, waar hij de Po overging en Valenza, welke stad hij genoodzaakt was te belegeren en innam. Vervolgens ging hij over Piacenza en Parma naar Reggio, waar hem de hertog van Ferrara, Hercules van Este, wachtte, verder over Bologna, Imola, Ravenna, Faenza, Forli, Cesena naar Rimini.

VERT.

²⁾ Zij stonden onder bevel van Strozzi en Giovanni Caraffa, hertog van Paliano.

VERT.

waren, vielen de door de Spanjaarden slechts zwak bezette plaatsen aan. De meeste van deze, zelfs Tivoli en Ostia, werden hernomen, en de borst van den paus zwol van hoogmoed en vreugde, toen hij zich de vernietiging der Spaansche heerschappij in Italië reeds bij voorraad voorstelde.

Nadat hij eenige dagen in het Vatikaan had doorgebracht, vervoegde Guise zich weder bij zijn leger te Gesi¹⁾. Hij werd door talrijke beloften van hulp door zijne heiligheid aangemoedigd, en kreeg weldra een bezoek van een' van Pauls neven, den hertog van Montebello, die met eene zwakke hulpbende bij hem kwam. Men besloot aanstonds over de Napolitaansche grenzen te trekken en de operatiën met de belegering van Campli te beginnen.

Dit was eene aanzienlijke plaats, te midden van eene vruchtbare landstreek. De oorspronkelijke bevolking was zeer toegenomen door den toevloed van menschen uit de omliggende landstreek, die naar Campli, als naar eene plaats van zekerheid, hunne toevlugt hadden genomen. Maar zij deden weinig tot verdediging der stad. Zij boden aan de onstuimigheid der Franschen, die de stad met storm namen, niet lang weêrstand. Alle mannen, die tegenstand boden, werden over de kling gejaagd. De vrouwen werden aan de teugellooze soldaten overgelaten. Eerst werden de huizen geplunderd, daarna in brand gestoken; en de eens zoo bloeiende plaats was spoedig in een' smeulenden puinhoop veranderd. De buit was groot, want de bevolking uit den omtrek had hare rijkdommen ter beveiliging daarheen gebracht en eene groote menigte goud en zilver werd in de huizen gevonden. Zelfs de kelders waren met uitstekende wijnen gevuld, en de overwinnaars gaven zich over aan feesten en drinkgelagen, terwijl de van alles beroofde burgers als schimmen tussehen de bouwvallen van hunne vroegere woningen ronddwaalden.

Het lot van Italië was in de zestiende eeuw inderdaad hard. Het was toen ver vooruit in de meeste kunsten,

¹⁾ Gesi of Jesi aan de Esino ten W. van Ancona. Het volgende Campli is eene stad in het N. O. van het koninkrijk Napels bij Teramo.

welke tot eene maatschappelijke beschaving behoorden. Hare steden, zelfs de kleinere, gaven het geheele land door bewijzen van bouwkundigen smaak. Zij waren vol statige kerken en bevallige huizen; de pleinen waren met smaakvol bewerkte fonteynen versierd; de rivieren waren door bogen van stevig metselwerk overspannen. Zoowel bijzondere als openbare gebouwen waren met kostbare kunstwerken voorzien, wier waarde minder in de grondstof dan in de uitvoering gelegen was. Naauwelijks een geslacht vroeger hadden Michel Angelo en Raphael hunne bewonderenswaardige beeldhouw- en schilderwerken voortgebracht, en nu voorzagen Correggio, Paul Veronese en Titiaan hun vaderland met die onsterfelijke voortbrengselen, welke de wellust, doch ook de wanhoop van volgende eeuwen hebben uitgemaakt. De letterkunde hield gelijken tred met de kunst. De klank der betooverende verzen van Ariosto was naauwelijks weggestorven, toen er grooter zanger nog in Tasso verrees, om het verhaal van de daden der Christenridders te bezingen. Deze buitengewone vereeniging van schoone kunsten en letterkundige beschaving was des te opmerkenwaardiger, door het contrast, hetwelk de toestand van het overige Europa opleverde, dat toen eerst door het licht eener hoogere beschaving begon bescheuen te worden. Maar met al dien verstandelijken vooruitgang stond Italië treurig achter in sommige hoedanigheden, welke men bij de meer geharde zonen van het noorden vond, en die onmisbaar zijn voor het bestaan eener natie. Het kon pogchen op zijne kunstenaars, dichters en staatkundigen; maar op weinig echte vaderlandsvrienden, weinigen, die hunne hoop op de onafhankelijkheid van hun vaderland bleven vestigen. De vrijheid van de oude Italiaansche gemeenebesten was verdwenen. Er was er naauwelijks één hetwelk zijne vrijheden niet aan eenen meester had verkocht. Het grondbeginsel van vereeniging, om zich tegen aanval van buiten te verdedigen, werd even weinig begrepen, als dat van staatkundige vrijheid van binnen. De staten en steden waren afgunstig op elkander, en werden inwendig dikwijls door partijenschap verscheurd. Aldus was de sterkte der staten afzonderlijk even onvoldoende, hetzij om zich zelve te

beheerschen, hetzij om zich te verdedigen. De gave van schoonheid welke Italië in zulk eene buitengewone mate bezat, maakte het alleen tot een verleidelijk lokaas voor den roover, wien het de kracht of den moed niet bezat om te weêrstaan. De Turksche zeeroover viel op de kusten aan, plunderde de zeesteden en sleepte de inwoners als slaven weg. De nauwelijks minder barbaarsche Europeanen kwamen over de Alpen, en op het binnenland neêrstortende, vielen zij op de steden en dorpen, die tusschen heuvels en in stille valleijen verborgen lagen, aan en veranderden ze in puinhoopen. Het gaat slecht met het land, hetwelk in eene eeuw van geweld, zich aan de beoefening van het bevallige en schoone overgegeven, en die dapperheid verwaarloosd heeft, welke alléén de onafhankelijkheid van een volk kan verzekeren.

Guise voerde zijne troepen van de rookende puinhoopen van Campli naar Civitella, eene stad, die op slechts weinig mijlen afstands van daar gelegen was¹⁾. Zij was gebouwd rondom een' kegelvormigen heuvel, welks top door een goed met geschut voorzien fort bekroond werd. Het was eene belangrijke plaats voor de bescherming der grenzen, en de hertog van Alva had er eene bezetting van twaalfhonderd man in geworpen, onder bevel van een ervaren aanvoerder, den markies de Santa Fiore. De Fransche veldheer meende dat de inname van deze plaats, als zij zoo spoedig op de plundering van Campli volgde, den schrik onder de Napolitanen verspreiden, en de aanhangers van de partij van Anjou aanmoedigen zou om zich openlijk ten zijnen gunste te verklaren.

Toen de plaats weigerde zich over te geven, maakte hij zich gereed om haar geregeld te belegeren, terwijl hij verschansingen opwierp en alléén op zijn zwaar geschut wachtte om de vijandelijkheden te beginnen. Hij wachtte eenige dagen ongeduldig op de aankomst daarvan, toen hij vier batterijen liet opwerpen, die tegelijk tegen vier zijden der

¹⁾ De Markies de Trevico en zijn zoon Karel voerden er het bevel over eene zwakke bezetting, terwijl de markies de Santa Fiore en Francesco de Porto er later nog versterking binnenbragten. VERT

stad haar vuur moesten openen. Na eene levendige kanonnade, waarop de belegerden met gelijken moed antwoordden en zelfs met nog grooter verlies van den kant des vijands, door diens gevaarlijke stelling, maakte de hertog, die eene bres in de muren geschoten had, zich tot een' algemeenen aanval gereed. Deze werd met de gewone onstuimigheid der Franschen gewaagd, doch door den moed der Italianen afgeslagen. Meer dan eens drongen de aanvallers tot in de bres door, doch werden telkens met groot verlies teruggedreven. De hertog, overtuigd dat hij te haastig gehandeld had, was verplicht den terugtocht te laten blazen, en herhaalde de kanonnade, terwijl hij die dag en nacht volhield, ofschoon met betrekkelijk weinig gevolg door de loodregte rigting van het vuur. De Fransche legerplaats bood een zekerder mikpunt voor de kanonnen van Civitella aan.

De vrouwen uit de stad toonden evenveel onversaagdheid als de mannen. Met schild en kuras gewapend kon men ze op de gevaarlijkste plaatsen op de wallen naast hare echtgenooten en broeders zien staan; en als er eene werd nedergeschoten, trad eene andere voorwaarts om de plaats der gevallene in te nemen. Het lot van Campli had haar geleerd dat zij geene genade van den overwinnaar verwachten konden, en zij verkozen den dood boven de oneer.

Toen de eene dag na de andere op dezelfde eentonige wijze voorbijging, werden Guise's troepen wars van hun werkeloos leven. De levendige geest der Fransche soldaten, welke iederen hinderpaal voorbijzag, werd dikwijls neêrgedrukt door de verveling, die lang gerekte operatiën hun gaven, wanneer geen enkel voorval, geene enkele opwekking die verlevendigden. Zulk een toestand van zaken paste beter voor den geduldigen en volhardenden Spanjaard. De manschappen begonnen openlijk tegen den paus te morren, dien zij als de oorzaak van hunne kwellingen beschouwden. Zij werden aangevoerd door priesters, zeiden zij, „die meer van bidden dan van vechten wisten.”

Guise zelf had redenen van ergernis jegens den paus, welke hij geene moeite deed om te verbergen. Niettegenstaande al de schitterende beloften van zijne heiligheid had hij slechts

geringe hulp in manschappen, krijgsbehoefden of geld ontvangen; en van de partijgangers van Anjou had niet één het gewaagd om zich ten zijnen gunste te verklaren of dienst te nemen onder zijne vanen. Hij wierp dit met vrij veel warmte 's pausen neef, den hertog van Montebello, voor de voeten. De Italiaan beschuldigde hem evenzoo weder, totdat het gesprek door den hertog van Guise, zoo als men zegt, plotseling afgebroken werd toen deze zijnen bondgenoot eene servet of, volgens eenige verhalen, een' schotel naar het hoofd wierp. Hoe dit zij, Montebello verliet het kamp vol ergernis en keerde naar Rome terug. Maar de verdediger der Kerk was een te belangrijk persoon om mede te twisten en Paul oordeelde het ten minste voor het oogenblik geraden om zijn toorn te onderdrukken.

Ondertusschen vielen er hevige regenbuijen, die den Franschen troepen in hunne kwartieren grooten last veroorzaakten, daar zij hun voorraad bedierven en veel schade aan het kruid toebagten. Dezelfde regenvlagen bewezen den belegerden goede dienst, door hunne putten van water te voorzien. „God,” riep de goddelooze Guise uit, „is zeker een Spanjaard geworden.”

Terwijl deze gebeurtenissen in het noorden van het Napolitaansche gebied voorvielen, maakte de hertog van Alva in het zuiden ijverig toebereidselen om het koningrijk te verdedigen. Hij had met zelfvoldoening gezien, dat zijn tegenstander eerst te Gesi en later bij het beleg van Civitella zijn' tijd verknoeide; en hij had een goed gebruik van dit oponthoud gemaakt. Toen hij de stad Napels bereikte, had hij eene vergadering der groote baronnen bijeengeroepen, de behoeften van den staat duidelijk uiteen gezet en eene buitengewone leening van twee millioen dukaten gevraagd. De getrouwe edelen gaven gereedelijk gehoor aan de oproeping; maar toen niet meer dan een derde van het geheele bedrag oogenblikkelijk kon worden opgebracht, verkreeg men een bevel van den raad, hetwelk aan de gouverneurs der onderscheidene provinciën gelastte om de hooge geestelijken in hunne distrikten uit te noodigen de overblijvende twee derde deelen der leening voor te schieten. Indien zij niet goedwillig hunne toestemming gaven, zou-

den zij door het in beslag nemen hunner inkomsten tot eene bijdrage gedwongen worden.

Bij een ander besluit van den raad werd het gouden en zilveren vaatwerk, hetwelk aan kloosters en kerken behoorde, door het geheele koningrijk, na gewaardeerd te zijn, voor staatsgebruik in beslag genomen. Eene hoeveelheid daarvan, welke aan eene stad in de Abruzzi behoorde, werd inderdaad naar Napels opgezonden; maar het veroorzaakte zulk een' oploop onder het volk, dat men het noodig oordeelde voor het oogenblik zulke handelingen te staken.

De onderkoning vermeerderde zijne hulpbronnen door het in beslag nemen der inkomsten van die geestelijken, die te Rome hun verblijf hielden. Door deze verschillende maatregelen geraakte de hertog van Alva in het bezit van genoegzame middelen om den oorlog volgens zijn verlangen voort te zetten. Hij had eene magt van tweeëntwintig, of zoo als sommige verhalen vaststellen, vijfentwintigduizend man. Van dezen waren slechts drieduizend Spaansche veteranen, vijfhonderd waren Duitschers en de overigen Italianen, voornamelijk uit de Abruzzi en meestal onervaren rekruten op wie men weinig vertrouwen kon. Behalve dezen had hij nog zevenhonderd *gens d'armes* en vijftienhonderd man ligte ruitery. Hoewel zijn leger, voor zoo verre de Italianen betrof, minder onder krijgstucht stond, dan dat van zijnen tegenstander, was het echter grooter in getal.

In eenen krijgsraad, die bijeen werd geroepen, waren sommigen van oordeel dat de onderkoning verdedigenderwijze moest te werk gaan en de nadering van den vijand in de nabijheid van de hoofdstad afwachten. Maar Alva beschouwde dit als kenmerk van vrees, oordeelende dat hij zich zelve dan zou schijnen te wantrouwen en evenzeer zijnen volgelingen wantrouwen zou inboezemen. Hij besloot dadelijk tegen den vijand op te trekken en hem te beletten vasten voet in het koningrijk te krijgen.

Pescara aan de Adriatische Zee werd aangewezen als de verzamelaarsplaats voor het leger, en Alva verliet Napels den 11^{den} April 1557 om daarheen te trekken. Hier trok hij

zijne geheele magt bijeen en ontving hij zijn geschut en kriegsbehoefden, welke hem over water werden aangebragt ¹⁾. Na zijne troepen te hebben gemonsterd ving hij zijnen togt naar het noorden aan. Toen hij Rio Umano bereikte (13 Mei), zond hij eene sterke bende troepen af, om bezit te nemen van Giulia Nuova, eene stad van eenig belang, welke het laatst door den vijand veroverd was. Alva veronderstelde, en naar waarheid, zoo het schijnt, dat de Fransche bevelhebber het versterkt had als een goed toevlugtsoord, in geval van niet slagen voor Civitella, daar de ligging van Giulia Nuova zoodanig was, dat zij hem in staat stelde om zijne gemeenschap met de zee te onderhouden. De Fransche bezetting deed een' uitval tegen de Spanjaarden, maar werd met verlies terug geslagen, en daar de troepen van Alva hun digt op de hielen zaten, vlood de vijand in verwarring door de straten der stad en liet deze in de handen des overwinnaars. De onderkoning nam voor het oogenblik zijn hoofdkwartier in deze gemakkelijke stelling.

Bij de nadering van het Spaansche leger zag de hertog van Guise de noodzakelijkheid in om de belegering van Civitella tot een beslissend einde te brengen. Daarom bereidde hij als eene laatste poging eenen algemeenen storm voor. Maar hoewel die met groote geestdrift werd aangevoerd, werd hij met nog grooter door de bezetting teruggeslagen; en de Fransche bevelhebber was, diep vernederd door zijne herhaalde nederlagen, genoodzaakt de belegering op te breken ²⁾. En dit zelfs kon hij niet ten uitvoer brengen zonder eenig verlies te lijden door de dappere ver-

¹⁾ Alva's leger telde 3000 Spanjaarden onder Sancho de Mardonez, 1800 Duitschers onder Gaspar von Feltz, 4000 Lombardijers onder Alberico de Lodrone, 1800 Sicilianen onder Annibal de Gennaro en 3000 Italianen; de ruitery bestond uit 1500 ligte ruiters onder Giuseppe Cantelme, graaf van Popoli, en 700 *gens d'armes* onder Puerto Carrero, te zamen dus ongeveer 15800 man. VERT.

²⁾ Het beleg had van 23 April tot 15 Mei geduurd. Santa Fiore deed een' uitval toen Guise wegtrok, doch deze, die zulks voorzien had, bewaakte, volgens de Thou, zelf zijne achterhoede, waardoor Santa Fiore in eene hinderlaag viel en 25 man verloor. VERT.

dedigers van Civitella, die een' uitval deden op zijne achterhoede, toen hij zijne verslagene troepen naar de naburige vallei van Nireto wilde voeren. Zoo eindigde het beleg van Civitella, hetwelk men zeggen kan dat het lot van den oorlog besliste, zoowel door het vertrouwen dat het door het geheele land den getrouwen Napolitanen inboezemde, als door den tijd, dien het Alva gaf om zijne hulpbronnen te overzien. De belegering duurde tweentwintig dagen, gedurende veertien van welke de kanonnen van de vier batterijen der Franschen onophoudelijk de belegerde stad beschoten hadden ¹⁾. De onderkoning was vol bewondering voor het heldhaftig gedrag der inwoners, en schonk hun, uit eerbied voor dat gedrag, eenige belangrijke voorregten, welke de inwoners van Civitella altijd zouden genieten. De vrouwen zelfs deelden in de eerbewijzen, daar hij die een meisje van Civitella huwde dezelfde voorregten verkreeg, uit welk deel des lands hij ook geboortig mogt zijn.

De twee legers waren nu op weinige mijlen afstands van elkander gelegerd. Doch er werd aan geen van beide zijden eenige vertooning gemaakt om eenen veldslag te wagen, en dit was vreemd aan Alva's staatkunde en niet te wachten van Guise, die zoo veel minder in krachten was dan zijn tegenstander. Toen echter de onderkoning Giulia Nuova verliet om eene stelling nader bij de Fransche kwartieren te nemen, hield Guise het niet voor geraden om daar langer te blijven, maar zijn kamp opbrekende, trok hij met zijn geheele leger over de Tronto terug en verliet, zonder verder oponthoud, het koninkrijk Napels.

De Spaansche veldheer beproefde geene vervolging, noch zelfs om zijnen tegenstander in zijnen terugtocht te hinderen. Daarvoor werd hij streng gegispt en vooral omdat de overtocht van eene rivier menige voordeelige kans aan een' aanvaller aanbiedt. Maar Alva nam inderdaad nooit zijne toevlugt tot den strijd, als hij zijn doel zonder dit, bereiken kon. Bij het wagen van een' veldslag blijft er altijd eenigen twijfel omtrent den uitslag bestaan, hoe voordeelig

¹⁾ Volgens eenigen zouden er 800, volgens anderen 2800 kanonschoten op de stad gelost zijn. VERT.

de meerdere sterkte ook moge wezen. Maar de meerderheid was hier niet zoo beslissend op de zijde der Spanjaarden als het scheen. De hertog van Guise deed zijne troepen in bewonderenswaardige orde aftrekken, terwijl hij de achterhoede beschermde met de kern zijner infanterie en zijne ruitery, waarin hij den vijand verre vooruit was. Wanneer de vijandelijke legers dus handgemeen waren geraakt, zoude de goede uitslag voor de Spanjaarden waarschijnlijk nog niet zoo zeker geweest zijn. Alva's doel was niet zoozeer geweest om de Franschen te verslaan, als wel om Napels te verdedigen; dit had hij nu, met slechts een klein verlies, volbragt; en liever dan het gevaar te loopen een grooter te lijden was hij, volgens een oud spreekwoord, van plan om een zilveren brug voor den aftrekkenden vijand te bouwen. En volgens het zeggen van Alva zelven „had hij het voornemen niet om het koninkrijk Napels tegen den geborduuden rok van den hertog van Guise op het spel te zetten.”

Bij den aftogt der Franschen sloeg Alva tegelijk het beleg voor twee of drie plaatsen van weinig belang, bij wier inname hij en zijne onderbevelhebbers zich met het meeste overleg aan wreedheid schuldig maakten; echter was dit, volgens het oordeel van den kronijkschrijver, geene wreedheid, maar eene heilzame strengheid, die tot waarschuwing dienen moest voor zulke kleine plaatsen, om het gezag des konings niet te trotseeren. Spoedig daarna trok Alva de Tronto over en nam eene stelling in niet ver van de Franschen, die in de buurt van Ascoli gelegd waren. Ofschoon de beide legers slechts weinige mijlen van elkander af lagen, werd er geene poging in het werk gesteld om vijandelijkheden te plegen, met uitzondering van eene enkele schermutseling, waaraan slechts een klein getal van beide zijden deel nam, en welke ten voordeele der Spanjaarden uitviel. Deze toestand van zaken eindigde ten laatste door een bevel van den paus aan den Franschen bevelhebber om zich digter bij Rome te legeren, daar hij zijne tegenwoordigheid noodig had ter verdediging der hoofdstad. De hertog, die zonder twijfel blijde was zulk eene eervolle verontschuldiging voor zijnen aftogt te heb-

ben, en tevreden dat hij zijne stelling zoo lang tegen eene talrijker magt dan de zijne had kunnen handhaven, trok in goede orde naar Tivoli terug, waar hij voor het oogenblik zijn hoofdkwartier nam, omdat het den grooten toegang naar Rome aan den oostkant beschermde en goede hulpmiddelen voor zijne troepen aanbood. De wijze waarop de hertog van Alva het plan van verdedigende operatiën, hetwelk bij het begin van den veldtogt was vastgesteld, volhield, en dat nog wel onder omstandigheden, welke menigeen zouden hebben uitgelokt om van zulk een plan af te stappen, is een opmerkelijk bewijs voor zijne volharding en zijnen onverzettelijken geest. Het bewijst daarenboven den invloed, dien hij op den geest zijner onderhoorigen uitoefende, daar hij hen, onder zulke omstandigheden, tot onbepaalde gehoorzaamheid aan zijne bevelen kon dwingen.

De ongerustheid van den paus werd veroorzaakt door de snelle vorderingen van Alva's bondgenoot, Marco Antonio Colonna, die de pausselijke troepen verslagen, en in de Campagna de eene plaats na de andere genomen had, zoodat de Romeinen voor hunne hoofdstad begonnen te vreezen. Colonna was nu bezig met de belegering van Segni, eene plaats van vrij groot belang; en de hertog van Alva besloot, nu hij van de tegenwoordigheid der Franschen verlost was, haar te hulp te snellen. Daarom ging hij de Tronto weder over, en door het Napolitaansche gebied trekkende, bleef hij eenige dagen te Sora. Toen trok hij over de grenzen, maar was nog niet ver in de Campagna doorgedrongen, toen hij de tijding van den val van Segni ontving. Na eene dappere verdediging was die vesting met storm genomen. Al de gebruikelijke wreedheden werden door de onnenschelijke soldaten gepleegd. De heiligheid der kloosters redde ze zelfs niet voor schennis. Het was te vergeefs dat Colonna tusschenbeiden kwam, om deze buitensporigheden te voorkomen. Op de stem van het gezag werd in de storm der hartstogten weinig acht geslagen. In die eeuwen deed het er weinig toe, in wiens handen eene ingenomene stad viel, Duitschers, Franschen, Italianen, het was alles hetzelfde. De ongelukkige stad, die kort te voren nog in al den trots van weelde en

rijkdom bloeide, werd nu door de overwinnaars als een' schoonen buit beschouwd. Het was hun prijsgeld, dat dienen moest bij gebreke van betaling hunner achterstallige soldij, welke in die dagen gewoonlijk lang uitbleef; en het was eene wijze van betaling, die zoowel den veldheer als den soldaten goed beviel.

De val van Segni veroorzaakte de grootste ontsteltenis in de hoofdstad. Het eerste, zeide men, zou nu de aanval op de hoofdstad zelve volgen. Paul de Vierde, onvatbaar voor vrees, was vol onmagtige woede. „Zij hebben Segni genomen” zeide hij in een conclave van kardinalen „zij hebben het volk vermoord, hunne bezittingen verstrooid en hunne woningen in brand gestoken; nog erger dan dit zullen zij eerstdaags Paliano plunderen. Zij zullen de stad Rome zelve verwoesten, zelfs zullen zij mijne persoon niet eerbiedigen; maar wat mij zelve aangaat ik behoort met Christus te zijn en ik verwacht zonder vrees de martelaarskroon.” Nadat Paul de Vierde dien storm over Italië gebragt had, begon hij zich zelve als een martelaar te beschouwen!

Doch zelfs in dit uiterste wilde hij, ofschoon van alle kanten gedrongen om toe te geven, niets in zijnen hoogmoedigen toon verminderen. Hij stond er op, als op het *sine qua non*, dat Alva dadelijk het Romeinsche gebied verlaten en zijne veroveringen teruggeven zou. Toen deze voorwaarden den hertog werden voorgelegd, merkte hij koeltjes aan dat „zijne heiligheid zich scheen te vergissen in de veronderstelling, dat zijn eigen leger voor Napels lag, in plaats dat het Spaansche voor de poorten van Romestond.”

Na de overgave van Segni bragt Alva eene vereeniging met de Italiaansche magt tot stand, en rukte op naar Colonna, in de Campagna, waar hij voor het oogenblik zijne troepen legerde. Hier vormde hij het plan tot eene onderneming, van welke het avontuurlijke moeijelijk met zijne gewone voorzigtigheid schijnt te strooken. Dit was een nachtelijke aanval op Rome. Hij deelde dit geheele plan niet aan zijne officieren mede, maar beval hun allen om den volgenden nacht, den 26sten Augustus,

naar eene naburige stad, wier naam hij niet noemde, op te rukken. Het was, zeide hij, eene rijke stad, maar hij was er het meest voor bezorgd dat den inwoners, hetzij in hunne personen, hetzij in hunne bezittingen eenig geweld zou worden aangedaan. Men zou den soldaten zelfs verbieden om de woningen binnen te dringen, maar hij beloofde, dat het verlies in buit door vermeerdering van soldij zou vergoed worden. De manschappen zouden lichtgewapend, zonder bagaadje optrekken, met hunne hemden over de wapenrusting, als het beste middel om elkander in de duisternis te herkennen.

De nacht was donker, maar ongelukkig kwam er een hevige regenstorm op, welke de wegen zoo slecht maakte dat het den togt zeer hinderde, en de dageraad begon reeds aan te breken toen de troepen de plaats hunner bestemming bereikten. Tot hunne groote verbazing begrepen zij toen dat Rome zelve het doel van den aanval was.

Alva hield op korten afstand van de stad, in eene weide halt, en zond eene kleine bende vooruit om de hoofdstad, die in rust gedompeld scheen, te verkennen. Maar naderkomende, zagen de Spanjaarden een groot licht, als van eene menigte fakkels, hetwelk binnen de muren heen en weer scheen te flikkeren en groote beweging onder de inwoners veroorzaakte; spoedig daarna zag men eenige ruiters buiten eene der poorten verschijnen en in de rigting van het Fransche kamp naar Tivoli rijden. Toen de hertog dit berigt ontving, begreep hij dat de Romeinen op eene of andere wijze kennis van zijn voornemen droegen, dat de ruiters de Franschen te Tivoli te wapen waren gaan roepen, en dat hij zich dus weldra tusschen twee vijanden zou bevinden. Zonder zijn' neteligen toestand te verraden, liet hij aanstonds zijn voornemen varen, en trok snel terug naar de plaats, welke hij den vorigen avond verlaten had¹⁾.

¹⁾ Alva had daags voor dat hij naar Colonna trok, Rome reeds in stilte door twee kapiteins, Mosquera en Palazio, laten verkennen; zij hadden hem berigt dat men, als men slechts de sloten aan de poorten liet springen, gemakkelijk binnen de stad zou kunnen komen. Op dat oogenblik was zeker geestelijke Alexander Placidi in Alva's legerplaats, om over vrede te onderhandelen; de hertog zond

De hertog had in zijne veronderstellingen gedeeltelijk gelijk, gedeeltelijk ongelijk. De lichten, die men in de stad had zien flikkeren moesten toegeschreven worden aan Caraffa, die wegens eenige vrees voor een' aanval, na berigten, welke hij ontvangen had van toebereidselen in de Spaansche legerplaats, in zijne wijk voor het aanbreken van den dag de rondte deed om te zien of alles in orde was; maar de ruiters, die op dat vroege uur de poorten waren uitgereden in de rigting van het Fransche kamp, waren er ver van af om te denken dat vijandelijke benden op een gewerschot afstand voor hunne muren lagen.

Zoo is het verhaal hetwelk wij van deze vreemde zaak hebben. Eenige geschiedschrijvers verzekeren dat het des hertogs plan niet was om Rome aan te vallen, maar alleen om eenen loozen aanval te doen, waardoor hij den paus, door den schrik welken hij zou te weeg brengen, een goed voorwendsel aan de hand zou doen, om den oorlog te eindigen. Als bewijs daarvoor, verhaalt men, dat hij even voor zijn vertrek tot zijn zoon Ferdinand zeide, dat hij vreesde zijne troepen onmogelijk te kunnen terughouden van eene plundering der stad, indien zij er eens binnen waren. Andere verhalen verzekeren, dat het geen looze aanval, maar eene in goeden ernst overdachte overrompeling was, die alleen mislukte door het verschijnen der lichten en den schijnbaar voorbereiden toestand, waarin men de stad vond. Een schrijver verzekert inderdaad dat hij de stormladders door eene bende van twee honderd musketiers, die het bevel ontvangen hadden om de wallen te beklimmen, zag aandragen.

De Venetiaansche gezant Navagero, verzekert ons dat Alva's erkend plan was om zich van de persoon van zijne

hem heen, maar niet vroeg genoeg, dat hij niet bemerkte, dat er eene ongewone beweging in het Spaansche leger heerschte; toen hij te Rome kwam verhaalde hij dan ook aan Caraffa dat Alva op marsch ging, zonder dat hij wist waarheen; van daar waarschijnlijk de waakzaamheid, die er in den nacht van 26 Augustus reeds te Rome heerschte. De Thou b. XVIII. Le Petit verzekert zelfs dat Strozzi 's avonds te voren reeds met 400 ruiters en 10 vendels voetvolk uit Tivoli tot hulp van Rome was opgerukt.

VERT.

heiligheid te verzekeren, hetwelk, zooals hij dacht, den oorlog aanstonds ten einde moest brengen. De oom van den hertog, de kardinaal van San Giacomo, had zijn' neef, volgens denzelfden berigtgever, gewaarschuwd om zich het lot van zijne landgenooten niet op den hals te halen, die bij de plundering van Rome onder den Conétable van Bourbon gediend en allen vroeger of later een ellendig uiteinde gevonden hadden. Deze waarschuwing kan op Alva's geest eenigen indruk gemaakt hebben, daar hij hoewel onbuigzaam van karakter, echter voor zich zelve gewetensbezwaren had en zonder twijfel even als anderen in zijn' tijd, vatbaar was voor bewijzen, welke op bijgeloof waren gegrondvest.

Wij kunnen slechts erkennen dat de geheele zaak — de toebereidselen voor den aanval, de raad der officieren en de plotselinge terugtogt op vermoeden eener ontdekking — dat dit alles zeer veel op ernst geleek. Het is ligt mogelijk dat de hertog, zoo als de Venetiaan verzekert, geen ander plan heeft gehad dan om den paus gevangen te nemen. Maar dat de zaak daarbij zou gebleven zijn, zal niemand gelooven. Wanneer men maar eens binnen de muren was, zou zelfs het gezag van Alva niet bij magte geweest zijn, om de losbandigheid der soldaten te beteugelen, en dezelfde tooneelen zouden herhaald zijn als bij de inname van Rome onder den Conétable van Bourbon, of bij de overweldiging der oude hoofdstad door de Gothen.

Toen de Romeinen den volgenden morgen het gevaar vernamen, waarin zij gedurende den nacht verkeerd hadden, en dat de vijand als wolven om eene schaapskooi had rondgezworven, gereed om op de slapende slagtoffers aan te vallen, werd de geheele stad van plotselingen schrik bevangen. Al de gruwelen van de plundering door den Conétable van Bourbon, verrezen voor hunne verbeelding, of liever kwamen in hun geheugen terug, want er waren velen oud genoeg om zich dien verschrikkelijken dag te herinneren. Zij schreeuwden luid om vrede voor het te laat was, en zij drongen daarop aan op eene wijze, welke bewees dat de toorn des volks gevaarlijk was. Strozzi, de aanzienlijkste der Italiaansche krijgsoversten, verklaarde

den paus rond uit dat hij geene andere keuze had dan om dadelijk den vijand vredesvoorwaarden aan te bieden.

Paul was daar des te gevoeliger voor, daar hij nu in den grootsten nood, zich den arm zelfs onttrokken zag, waarop hij het meest steunde. Het gerucht van de beslissende overwinning der Spanjaarden bij St. Quentin was in de Fransche legerplaats doordrongen en werd gevolgd door een bevel des konings aan den hertog van Guise om met zijn leger zoo spoedig mogelijk ter beveiliging van Parijs terug te keeren. De hertog, die waarschijnlijk niet ongaarne een' veldtogt eindigde, welke voor de Franschen zoo onvruchtbaar in lauweren geweest was, verklaarde dat „geene ketenen sterk genoeg waren om hem in Italië te houden.” Hij verscheen op eens weder in het Vatikaan en legde zijne heiligheid daar de bevelen van zijnen meester voor. De zaak was zoo dringend dat Paul zich redelijker wijze niet tegen des hertogs vertrek verzetten kon. Maar hij ging zelden met de rede te rade en riep in eene uitbarsting van drift tot Guise: „Ga dan; en neem het bewustzijn met u van weinig voor uw' koning, nog minder voor de Kerk en niets voor uwe eigene eer gedaan te hebben.”

Nu werden er onderhandelingen voor een verdrag tusschen de oorlogvoerende partijen in de stad Cavi geopend. Kardinaal Caraffa verscheen er voor zijn' oom den paus en de hertog van Alva voor de Spanjaarden. Door bemiddeling van Venetië werden de voorwaarden van het verdrag op den 14^{den} September vastgesteld, ofschoon de onverzettelijke paus aandrang op inwilligingen, bijna zoo buitensporig als die, welke hij vroeger geëischt had. Er werd in een voorloopig artikel bepaald dat de hertog van Alva openlijk vergiffenis vragen, en vergiffenis krijgen zou voor het voeren van oorlog tegen den Heiligen Stoel. „Eerder dan dit punt op te geven,” zeide Paul, „zou ik de geheele wereld willen zien vergaan, en dit niet zoo zeer om mijnentwil, als om de eer van Jezus Christus.”

Het was in het verdrag bepaald dat de Spaansche troepen onmiddelijk van het grondgebied der Kerk teruggetrokken, dat al de aan de Kerk ontnomen plaatsen tegelijk teruggegeven zouden worden, en dat het Fransche leger vrijen

doortogt naar hun vaderland zou verkrijgen. Philips zorgde niet zoo goed voor zijne bondgenooten als Paul. Colonna, die der zaak zulke goede diensten bewezen had, werd zelfs niet hersteld in de bezittingen van welke de paus hem be-roofd had. Maar een geheim artikel bedong dat zijne aanspraken later door de gezamenlijke beslissing van den paus en den koning van Spanje zouden bepaald worden ¹⁾.

Het verdrag scheen inderdaad, zoo als Alva bitter opmerkte, „eerder door den overwonnenen dan door den overwinnaar voorgeschreven te zijn.” Het was hard voor den hertog om het ten uitvoer te leggen; voornamelijk de bepaling hem zelven betreffende. „Wanneer ik de koning was,” zeide hij hoogmoedig, „zou zijne heiligheid een van zijne neven naar Brussel zenden om voor mij vergiffenis te smeeken, in plaats dat een van mijne veldheeren het hem vragen zou.” Maar Alva had de magt niet om zijn eigen wil in deze zaak door te drijven. De bevelen van Philips waren beslissend, om zoo mogelijk met den paus den vrede te sluiten. Philips had het sints lang bij zich zelven uitgemaakt, dat een oorlog tegen de Kerk nooit voordeel of eer zou geven, omdat het een oorlog was die niet alleen streed tegen zijn eigen gevoel, maar hem in eene valsche stelling plaatste en zeer nadeelig was voor zijne staatkundige belangen.

Het bericht van den vrede vervulde de Romeinen met eene vreugde die, des te grooter was naarmate van hunne vroegere vrees. Zelfs werd deze vreugde niet verminderd door een ramp die op ieder ander tijdstip de stad in rouw zou gedompeld hebben. De Tiber door herfstregens gezwollen, trad buiten zijne oevers, terwijl hij huizen en boomen in zijne woede medesleepte, menschen en rundvee bedreigde en een groot gedeelte van den ringmuur der stad neder-

¹⁾ Bij het verdrag, hetwelk op het kasteel van Cavi ten Z. van Frascati door toedoen van Averardo de' Medici en der kardinalen de Santa Fiore en Vitellezzo gesloten werd, was onder anderen bepaald »dat Marco Antonio Colonna, Ascanio de la Corna en de graaf van Bagni noch voor hunne personen, noch voor hunne goederen daarin zouden begrepen zijn,” terwijl Paul zich voorbeheld om hen als zijne vasallen te behandelen. VERT.

wierp. Het was goed dat deze gebeurtenis niet weinige dagen vroeger plaats had, toen de vijand voor de poort stond.

Op den 27sten September 1557 deed de hertog van Alva zijne openlijke intrede in Rome. Hij werd begeleid door de pausselijke lijfwacht in hare zwierige uniform. In de stad voegden zich daar de andere troepen bij, die op dezen feestdag even goed als betere soldaten dienst deden. Bij het binnenkomen der poort vermeerderde de toeloop door duizende burgers, die de lucht van hunne vreugdekreten deden weërgalmen, toen zij den Spaanschen veldheer met de namen van „verdediger en bevrijder der hoofdstad” begroetten. Deze namen konden als een onpartijdig compliment voor hunne eigene regering beschouwd worden. Op deze wijze ging de togt voort even als de zegepraal van een veroveraar, die van zijne zegevierende veldtogten terug keert, om op het kapitoel den lauwerkrans te ontvangen.

Toen hij het Vatikaan bereikte, viel de Spaansche veldheer voor den paus op de knieën en vroeg hem vergiffenis voor de belediging van zijne wapenen tegen de Kerk gekeerd te hebben. Paul gestreeld door dit blijk van inwilliging, schonk gereedelijk vergiffenis. Hij bewees den hertog de uitstekende eer van hem aan zijne tafel te laten aanzitten, terwijl hij de hertogin vleide door haar de gewijde gouden roos te zenden, welke alleen voor vorstelijke personen en beroemde kampvechters der Kerk bewaard wordt.

Echter zag de hoogmoedige geest van Alva in dit alles meer vernedering dan zegepraal; zijn geweten was, evenals dat van zijn' meester grootelijks verligt, nu hij ont-heven was van de verantwoordelijkheid van zulk een' oorlog. Maar hij had ook een krijgsmansgeweten, hetwelk zich zeer ergerde over de vredesvoorwaarden. Hij moest nog eens te Napels zijn, waar de toestand van zaken zijne tegenwoordigheid gebiedend eischte. Toen hij daar terug kwam, vond hij overvloedig bezigheid om de misbruiken te verbeteren, welke door den laatsten verwarden toestand ontstaan waren, en vooral om, voor zoo verre zulks mogelijk was, den berooiden toestand der geldmiddelen te

herstellen — eene nauwelijks minder moeilijke taak dan die om de Franschen uit Napels te verjagen ¹⁾.

Zoo eindigde de oorlog met Paul den Vierde, een oorlog welken de paus zonder voorbereiding begonnen, zonder oordeel gevoerd, en zonder eer geëindigd had. Die krijg toch verschaftte weinig eer aan beide daarin betrokkene partijen, maar berokkende aan den anderen kant eene menigte van die rampen, welke altijd het gevolg van een oorlog zijn.

De Franschen ondervonden hetzelfde lot, hetwelk hun immer overkwam als zij, uitgelokt door het droombeeld van krijgsroem, de Alpen overtrokken om het schoone Italië te verwoesten, dat zij zelven „het graf der Franschen” noemen. De hertog van Guise dacht na eenen verdrietigen veldtogt, waarin het zijn grootste roem was geen eigenlijke nederlaag te hebben geleden, dat hij zich gelukkig kon rekenen van met de verstrooide overblijfselen zijner troepen eenen vrijen aftogt naar zijn vaderland verkregen te hebben. Behalve de aanvallen welke het aan de grenzen te verduren had gehad, werd Napels belast met eene schuld, welke voortdurend zwaar op de nakomelingen drukte. En nog waren bij den vrede hare kwellingen niet geëindigd. In den herfst van het volgende jaar 1558 verscheen een Turksch eskader voor de kusten van Kalabrië; en daarlangs zeilende deden de Muzulmannen op verschillende punten eene landing, plunderden eenige van de voornaamste steden, vermoordden de inwoners of sleepten ze in hopelooze slavernij weg. Dit waren eenige van de gezegende vruchten van het verbond tusschen den Grooten Heer en het hoofd der katholieke Kerk. Soliman was tot het verbond toegetreden op uitnoodiging der Christenvorsten. Maar men vond het niet zoo gemakkelijk om

¹⁾ Karel de vijfde, die te Yuste tijding van den vrede ontving, was over de voorwaarden even ontevreden als de hertog. Hij gaf zelfs zijne verontwaardiging lucht tegen den hertog, alsof deze de oorzaak van den vrede was. Hij wilde de stukken niet lezen, welke Alva hem zond, zeggende dat hij al genoeg wist; en nog langen tijd daarna „hoorde men hem tusschen zijne tanden brommen,” op een' toon, die genoegzaam den aard van zijne denkbeelden te kennen gaf.

den geest des kwaads ter neêr te drukken als om dien op te wekken ¹⁾).

Het gewigt van den krijg viel echter billijkerwijze het zwaarst op den bewerker daarvan. Paul kon uit zijn Vatikanaansch paleis den weg des vijands herkennen aan de rookende puinhoopen der Campagna. Hij zag zijne steden verwoest, zijne troepen verstrooid, zijne hoofdstad zelfs bedreigd, zijne onderdanen door verderfelijke belastingen tot opstand aangezet. Zelfs toen de vrede gesloten werd, verzekerde deze hem geene van die zaken waarvoor hij gestreden had, terwijl hij het vernederende bewustzijn koesterde, dat hij dezen vrede niet aan zijne eigene wapenen, maar aan de toegevendheid of aan het bijgeloof zijner vijanden verschuldigd was. Ééne les kon hij er uitgetrokken hebben, dat namelijk de donders van het Vatikaan den vorsten niet langer schrik inboezemden, zooals in de dagen der kruistogten.

In dezen oorlog had Paul de Franschen te hulp geroepen om de Spanjaarden te verdrijven. De Franschen, zeide hij, zouden later gemakkelijk verdreven kunnen worden; „maar de Spanjaarden waren als het gras, hetwelk zeker overal wortel schiet waar het wordt neêrgeworpen.” Dit was de laatste poging, welke aangewend werd om de Spaansche magt in Napels te overweldigen, en de sceppter van dat koninkrijk bleef voortdurend in de dynastie van Kastilië, met even weinig tegenstand als in eenig ander gedeelte van dit uitgestrekte rijk.

Aldus vrij van werkzaamheden voor den krijg, ondernam Paul die groote hervormingen, wier verwachting de voornaamste aanleiding tot zijne verkiezing was geweest. Doch eerst gaf hij een zonderling bewijs van zelfbeheersching in de hervormingen, welke hij in zijn eigen geslacht maakte. Vóór zijne verkiezing had niemand, zoo als wij

¹⁾ Op dezen Turkschen rooftogt, die in overleg met de Franschen gedaan werd en op Elba en Nizza gemunt was, plunderde de bemaning van 120 schepen Reggio, ging daarop naar Stromboli, landde bij Salerno, vanwaar zij omstreeks 4000 menschen gevankelijk wegvoerden en drong zelfs tot in de nabijheid van Napels door.

VERT.

gezien hebben, luider dan Paul uitgevaren tegen het nepotisme, de gewone zonde zijner voorgangers, die meest allen oud en zonder kinderen, daarvoor natuurlijk hunne neven en naaste bloedverwanten in de plaats zochten te stellen. Pauls partijdigheid voor zijne neven werd des te zichtbaarder door hun ongebonden levensgedrag. Doch de ware band die hen te zamen hield, was haat jegens de Spanjaarden. Toen de vrede gesloten en deze band verbroken werd, opende Paul gereede ooren voor beschuldigingen jegens zijne bloedverwanten. Eindelijk van hunne onwaardigheid overtuigd en van de bekende wijze, waarop zij zijn vertrouwen misbruikt hadden, beroofde hij de Caraffa's van al hunne bedieningen en verbande hen naar het verst afgelegene gedeelte van zijn gebied. Door het nog strenger vonnis van zijn opvolger kwamen twee van de broeders, de hertog en de kardinaal, door beulshanden om het leven ¹⁾).

Na dit bewijs van heerschappij over zijne eigene gevoe-

¹⁾ Het leven van den kardinaal was even als dat der andere Caraffa's inderdaad zeer loszinnig; van den eersten verhaalt le Petit onder anderen, dat toen hij 14 December 1557 als gezant van Paul IV te Brussel was gekomen, hij met de jongelieden speelde en uitliep: *il savoit aussi bien alier au bordeau avec quelques jeunes Srs de la Court*, zegt hij, *lesquels disoyent, poussons hardiment, nous avons ici nostre sauveur, qui pardonnera tout saulf la verolle. Ce legat fut plus festoyé, et faisoit plus de cas de tournois, danses, masquerades et des Dames que non pas du salut de ceulx ausquels il donnoit tant de benedictions.*

Op den 27sten Januarij 1559 ontnam Paul aan den kardinaal het ministerie en de legatie van Bologna en joeg hem naar Lavinia. De hertog van Paliano werd eveneens van zijne ambten ontzet en naar Galese verbannen. Pius IV had reeds in 1560 de Caraffa's op den Engelenburg doen gevangen zetten, doch in het voorjaar van het volgende jaar benoemde hij eene regtbank van wereldlijke en geestelijke regters (9 kardinalen), die hen schuldig verklaarden aan hoog verraad; zij hadden, volgens het vonnis, de bewoners van den Kerkelijken Staat door te hooge belastingen uitgezogen, ambten verkocht, geestelijken geprest om werken ter verdediging des lands te helpen oprigten, enz. De kardinaal Karel Caraffa werd in den nacht van 6 op 7 Maart 1561 in zijne gevangenis geworgd, nadat hij eerst de zeven boetsalmen had opgezegd en Johan graaf van Montorio en hertog van Paliano kort daarna in zijne gevangenis onthoofd, terwijl men zijn ligchaam ter beschimping voor het volk ten toon stelde. VERT.

lens gegeven te hebben, legde Paul zich op die hervormingen toe, welke zijne aandacht in vroeger tijd getrokken hadden. Hij trachtte naauwer toe te zien op de zedelijkheid zoowel van de geestelijke orders als van de wereldlijke priesters en er beter voor te zorgen. Boven alles stelde hij zijne pogingen in het werk tegen de protestantsche ketterij, welke zich in het hart der Christelijke rijken begon te vertoonen, zoo als zij dit sinds lang reeds aan de grenzen gedaan had. De weg, welchen hij insloeg was bijzonder karakteristiek. Met versmading van de dwalenden door zachte overreding op het regte spoor terug te brengen, nam hij geheel zijne toevlugt tot vervolging. Hij verklaarde dat de Inquisitie de ware batterij was waarmede men de verdedigingswerken der ketters moest aanvallen. Hij liet de daad zoo spoedig op het woord volgen, dat in korten tijd de gevangenen der Inquisitie met beschuldigten waren opgevuld. Bij de algemeene vrees rekende niemand zich veilig, en er ontstond een schrik, naauwelijks minder dan die, welchen de inwoners gevoelden toen de Spanjaarden voor hunne poorten stonden ¹⁾).

Gelukkig werd deze vrees verijdeld door den dood van Paul, die op den 18^{den} Augustus 1559 in het achtentigste jaar zijns levens, het vijfde zijner regering, ten gevolge eener koorts plotseling stierf. Voor nog zijne ziel het ligchaam verlaten had, stond het volk als één man op, brak de gevangenen der Inquisitie open en bevrijdde allen, die daar waren opgesloten. Daarop vielen zij het huis van den groot-inquisiteur ²⁾ aan, hetwelk zij tot op den grond toe verbrandden, terwijl deze ambtenaar ter naauwer-nood ontsnapte. Zij rukten de wapenschilden af, welke de wapens van het geslacht Caraffa vertoonden en die voor

¹⁾ Eene andere niet minder willekeurige maatregel was om allen, die eenmaal eene geestelijke belofte hadden afgelegd, te noodzaken in hunne kloosters terug te keeren, welke geldige reden zij voor het verlaten daarvan ook mogten bijbrengen. Paul IV was het ook die in de Nederlanden de nieuwe bisschoppen benoemde

VERT.

²⁾ Kard. Michel Ghisleri, later paus onder den naam van Pius V.

VERT.

openbare gebouwen waren opgehangen. Zij koelden hunne woede aan het gevoellooze standbeeld van den paus, hetwelk zij omwierpen, er het hoofd afbraken, en dit te midden van het geschreeuw en de verwenschingen der omstanders in den Tiber wierpen. Zoo was het lot van den hervormer, die in zijne hervormingen geene menschelijkheid en geen medelijden met het lot zijner natuurgenoeten be-toond had.

En toch is er met al zijne gebreken iets in het karakter van Paul den Vierde, dat onze bewondering verdient. Zijn plan, eene hernieuwing van dat van Julius den Tweede, om de *barbaren* uit Italië te verdrijven, was verheven, hoewel onuitvoerbaar uitgedacht. „Wat ook anderen mogen gevoelen, ik ten minste wil eenige zorg aan mijn gebied besteden,” zeide hij eens tot den Venetiaanschen gezant. „Indien mijne stem niet gehoord wordt, zal het mij ten minste tot troost verstreken te bedenken, dat ik haar voor zulk eene zaak verheven heb, en dat men eens zal zeggen, dat de ziel van een' ouden Italiaan, die men zou denken dat niets beters te doen had dan zich voor zijn dood te bereiden, en over zijne zonden te weenen, nog op den rand des grafs met dit loffelijke voornemen vervuld was.”

HOOFDSTUK VII.

OORLOG MET FRANKRIJK.

Engeland neemt deel aan den oorlog. — Toerusting van Philips. — Belegering van St. Quentin. — Het Fransche leger wordt op de vlugt gedreven. — Bestorming van St. Quentin. — Voordeelen door de Spanjaarden behaald.

1557.

Terwijl de in het vorige hoofdstuk vermelde gebeurtenissen in Italië voorvielen, werd de oorlog op eene grootere schaal en met belangrijker uitslag in de noordelijke provinciën van Frankrijk gevoerd. Zoodra Hendrik het verdrag verbroken en zijne legers over de Alpen gezonden had, verloor Philips geen tijd om zijne troepen te verzamelen, echter op zulk eene geheimzinnige wijze, dat het zoo weinig mogelijk de aandacht tot zich trok. Zijne toerusting was zóó, dat zij hem in staat stelden om niet slechts de Nederlandsche grenzen te verdedigen, maar zelfs om den oorlog in 's vijands land te voeren.

Hij zond zijnen vertrouwden staatsdienaar Roy Gomer naar Spanje, om manschappen en geld te halen; terwijl hij hem beval zijnen vader Karel den Vijfde te bezoeken en, na hem met den toestand van zaken te hebben bekend gemaakt, zijne hulp te vragen om de noodige fondsen te verkrijgen.

Philips deed zeer zijn best om Engeland tot deelneming aan den krijg over te halen. Gedurende zijn verblijf in de Nederlanden was hij voortdurend in briefwisseling met het Engelsche kabinet en stelde levendig belang in het bestuur

van dat koningrijk. De aanteekeningen van den bijzonderen raad werden hem geregeld gezonden, en keerden even regelmatig terug met zijne eigenhandige kanteekeningen. Op deze wijze besprak en gispte hij vrijmoedig iederen belangrijken maatregel, en bij zekere gelegenheid zien wij hem zelfs vorderen dat niets van belang aan het parlement zou worden voorgesteld, voor hem er eerst kennis van was gegeven ¹⁾.

In Maart 1557 legde Philips een tweede bezoek in Engeland af, waar hij door de verliefde koningin op de meest teedere en liefdevolle wijze ontvangen werd. In hare brieven was zij hem voortdurend lastig gevallen om terug te keeren. Terwijl zij door haar' rang boven de vriendschap verheven was, hing Maria van haren echtgenoot af, als het sympathie voor of ondersteuning van eene zaak betrof. Maar indien hare liefde weinig zichtbaar was, werd zij toch diep gevoeld.

Philips had geene moeite om de toestemming der koningin in zijne wenschen, ten opzichte van den oorlog tegen Frankrijk, te verkrijgen. Zij werd daartoe gebragt, niet slechts door hare gewone vereering voor haren echtgenoot, maar door een natuurlijk gevoel van haat jegens de staatkunde van Hendrik den Tweede. Zij had meer dan eens aan haar eigen hof beleedigingen van den Franschen gezant ondergaan, en haar troon was herhaaldelijk bedreigd door zamenzweringen, welke, zoo ze niet door Frankrijk gesmeed, dan toch door dit land aangemoedigd werden. Echter was het niet gemakkelijk om het Engelsche volk tot deze denkwijze te brengen. Het was eene bijzondere voorwaarde in het huwelijkskontrakt geweest, dat Engeland

¹⁾ Tytler heeft in zijn *Engeland onder Eduard VI en Maria* (II bl. 483) uittreksels laten drukken van de aanteekeningen van den raad, met de aanmerkingen van Philips aan den kant. Die aanmerkingen, welke allen van des konings hand zijn, zijn even lang als de stukken zelve.

Uit deze wijze van handelen zou men geneigd zijn in Philips, al is het maar voor korten tijd, inderdaad den koning van Engeland te zien, zoo als ook de Roomsche koning Ferdinand hem in zijne brieven noemt, hetgeen blijkt uit Lanz, *Correspondenz. enz.*, brief van 31 Oct. 1555, enz.

VERT.

geen deel zou nemen aan den oorlog tegen Frankrijk, en daaropvolgende gebeurtenissen hadden eerder medegewerkt om het gevoel van naijver tegen de Spanjaarden dan tegen de Franschen te doen toenemen.

De voorgenomen opstand van Stafford ¹⁾, die in dezen tijd uit Frankrijk overstak, deed voor Philips wat mogelijk noch zijne eigene woorden, noch het gezag van Maria konden gedaan hebben. Het was de laatste in de lange reider beleedigingen, welke van dezelfde zijde dit land waren aangedaan, en nu besloot het parlement, dat zijne eer het niet langer gedoogde, om eene magt te ontzien, welke voortdurend zamenzweringen begunstigde, die de regering omver werpen en het volk in een' burgerkrijg dompelen moesten. Op den 7^{den} Junij werd een heraut (William Harvey) afgezonden met de formaliteit van oude en eenigzins in onbruik geraakte gewoonten, om den Franschen koning in zijne hoofdstad in tegenwoordigheid van zijne hofhouding den oorlog aan te zeggen. Dit werd op zulk een' stouten en uitdagenden toon gedaan dat de driftige oude Conétable Montmorency, wiens wijze van handelen, zooals wij gezien hebben zeer kort zijn kon, sterk bij zijn' meester er op aandrang om den gezant op de plaats zelve op te hangen ²⁾.

De toestand van zaken vorderde dringend Philips' tegenwoordigheid in de Nederlanden, en na een verblijf te Londen van nog geen vier maanden, nam hij een laatste afscheid van de ontroostbare koningin, wier overmatige

¹⁾ Thomas Stafford, een jongere zoon uit dit adellijke geslacht, was met vele misnoegden uitgeweken naar Frankrijk; in het laatst van April 1557 landde hij met eene menigte Engelsche vlugtelingen zoo als hij, en met eenige Franschen bij Scarborough in Yorkshire, en nam die stad in. Maria, die echter door haren gezant te Parijs, Wetton, ingelicht was van de toebereidselen en de geheime hulp, door Hendrik II aan de zamengezworenen gegeven, was oogenblikkelijk met hare troepen gereed; Scarborough werd hernomen, Stafford onthoofd en drie zijner medepligtigen opgehangen en gevierendeeld. VERT.

²⁾ De koning gaf niet alleen daaraan niet toe, doch hij zond den heraut, toen deze bij den Engelschen gezant zijn' intrek genomen had, zelfs een gouden keten van 200 gouden kroonen. Vergl. de Thou. VERT.

liefde waarschijnlijk even weinig naar zijn smaak geweest is, als de koelheid harer onderdanen.

Niemand was in verlatener toestand dan Maria. Hare gezondheid werd ondermijnd door eene ziekte, die haar bedroog door begoochelende verwachtingen, welke haar in de oogen der wereld bespottelijk maakten; haar troon en zelfs haar leven werden voortdurend bedreigd door zamenzweringen, aan sommige van welke men veronderstelde dat hare eigene zuster deelnam, hare geestvermogens werden aangetast door het bewustzijn dat hare populariteit verminderde onder het treurige stelsel van vervolging, waartoe zij aangezet werd door hare geestelijke raadslieden; zonder vrienden, zonder kinderen, en bijna kan men zeggen zonder echtgenoot, stond zij alleen in de wereld, meer te beklagen dan de geringste onderdaan in haar gebied. Zij wordt echter weinig beklagd door Protestantsche schrijvers, die haar met hatelijke kleuren als eene dweepster afschilderen. Dit wordt vergoed door Roomsche Katholieke geschiedschrijvers, die der Engelsche koningin al den roem van eene heilige of eene martelares toedeelen. De ondervinding kan ons overtuigen, dat openbare handelingen niet altijd eene juiste beoordeeling van het innerlijke leven kunnen geven, voornamelijk wanneer deze in verband staan met godsdienst. In de Katholieke kerk kan niemand in zeker opzigt voor zijne zedelijkheid verantwoordelijk gesteld worden, door het stelsel van tucht, hetwelk het geweten aan de zorg van eenen geestelijken raadsman toevertrouwt. Indien de verlichte denkbeelden van den tegenwoordigen tijd iemand veroorloven zulk eene vernederende zaak te bepleiten, dan was zulks nog niet het geval in de eerste helft der zestiende eeuw, de eeuw van Maria, toen de hervorming dien geest van onafhankelijkheid in godsdienstige beschouwingen nog niet verspreid had, welke nu eindelijk in sommige opzigten zijn' weg gevonden heeft tot aan de uiteinden der christelijke wereld.

Een naauwkeuriger onderzoek van bewijsstukken uit dien tijd, voornamelijk van de briefwisseling der koningin zelve, bevestigt de gevolgtrekking, dat met alle gebreken van een karakter, hetwelk door ziekte en door de moeijelijk-

heden van haren toestand gemelijk geworden was, zij verscheidene goede eigenschappen bezat van hare beroemde voorouders Katharina van Aragon en Isabella van Kastilië; dezelfde vrouwelijke teederheid en huwelijksliefde, denzelfden moed in tijden van gevaar, dezelfde ernstige begeerte, uit welke verkeerde bron die ook voortvloeide, om haar' pligt te doen, en ongelukkig denzelfden blinden godsdienstijver. Het was inderdaad zeer ongelukkig, in Maria's geval, zoowel als in dat van de Katholieke koningin, dat deze dweeperij door hare stelling als onafhankelijke vorstinnen, zulke noodlottige gevolgen moest hebben, dat zij eenen onuitwissbaren smet op de geschiedenis harer regeringen achterlieten.

Bij zijn' terugkeer te Brussel hield Philips zich bezig met voorbereidselen tot den veldtogt. Hij gebruikte het uit Spanje overgemaakte geld om eene groote bende Duitsche huurlingen in dienst te nemen. Duitschland leverde te dien tijde meer fortuinzoekers dan eenig ander land, mannen, die zonder voorkeur dienden onder de banier van hem, die hen het best betaalde. Zij werden niet alleen als voetvolk aangeworven, gelijk de Zwitsers, maar behalve piekeniers, vormden zij eene moedige bende ruiters (*Lanzknechte* en *Reiters* genoemd), die behalve een kuras en andere verdedigingswapenen, pistolen droegen, welke waarschijnlijk van ruw maaksel waren, doch hen gevreesd maakten, omdat dit wapen in die dagen weinig bekend was. Zij waren inderdaad de geduchtste troepen van hun' tijd. De door hunne zware lanzen belemmerde *gens d'armes* werden op eene lijn geplaatst en hadden eene opene vlakke noodig om met voordeel te strijden, daar zij door hinderpalen gemakkelijk uiteengedreven werden; en wanneer eenmaal hunne slagorde verbroken was, konden zij moeilijk weder vereenigd worden. Maar de ruiters ieder met vijf of zes pistolen in hun' gordel werden in kolonnes van aanmerkelijke diepte geplaatst, terwijl hunne wapenen hun al de bewegingen van ligte ruitery veroorloofden, en daarin waren zij volmaakt geoefend. Philips' ruitery werd verder versterkt door eene schoone bende Bourgondische lansiers en door een groot getal Spaansche edelen en ridders, die

gekomen waren om onder het oog van hun' jongen vorst in Frankrijks velden lauweren in te oogsten. De kern van zijn voetvolk bestond uit Spanjaarden, mannen, die het gevaar niet telden, eene bewonderenswaardige volharding toonden, welke den Spaanschen soldaat voor geen krijgsman van dien tijd deed achterstaan, en bezielde waren met die gehechtheid aan de zaak van hun' vorst, welke vreemde huurknechten niet konden gevoelen. Hierbij verwachtte en ontving de koning weldra eene versterking van achtduizend Engelschen onder den graaf van Pembroke. Zij zouden zeker dapper strijden op den grond waar de Engelsche wapenen twee van de beroemdste overwinningen hadden behaald¹⁾.

De geheele magt met inbegrip der Engelschen bedroeg 35000 man voetvolk en 12000 man ruitery, behalve een groote trein belegeringsgeschut²⁾. Het bevel over dit leger werd opgedragen aan Emmanuel Philibert prins van Piëmont, beter bekend onder zijn' titel van hertog van Savoye. Niemand zette bij dezen strijd meer op het spel, want hij was door de Franschen van zijn gebied beroofd, en het terugkrijgen daarvan hing van den uitslag des krijgs af. Hij was toen nog slechts negenentwintig jaar oud; maar hij had groote ondervinding in krijgssaken opgedaan, en Karel de Vijfde, die reeds vroeg zijne bekwaamheid op prijs had gesteld, had hem belangrijke posten toevertrouwd.

¹⁾ De overwinningen van Maupertuis, 19 Sept. 1356, en van Azincourt, 25 Oct. 1415.

VERT.

²⁾ De geschiedschrijvers moeten zich hier, even als bijna overal elders, waar getsopgaven te pas komen, vergenoegen met hetgeen het nauwkeurigst met de waarheid overeenkomt. Eenige schrijvers geven op dat de Spaansche voetknechten 50000 in getal waren. Ik heb de matiger opgave van den tijdgenoot de Thou gevolgd, die waarschijnlijk de sterkte van een' vijand niet te gering zal schatten.

De hulp door de Nederlanders in dezen oorlog bewezen, was zeer groot, want behalve de troepen stemden de Generale Staten volgens le Petit er in toe om eene *ayde novennale* te geven, welke in haar geheel 40 millioen gulden zou bedragen hebben: zij wilden echter zelve het geld administreeeren, *ce que fut fort mal prins par le Conseil Espagnol du Roy et par ceux qui ne faisoient que leur prouffit de ses finances.*

VERT.

Men kan zeggen dat zijn geheele leven voor hem eene oefenschool in de krijgskunst geweest is. Hij had geen smaak voor verwijfde vermaken, maar vermaakte zich in zijnen ledigen tijd met de vermoeijende oefening van de jagt. Hij verhardde zijn gestel, hetwelk van nature niet zeer sterk was, door zoo veel mogelijk in de open lucht te leven. Zelfs een gesprek hield hij, even als met het dikteeren aan zijne sekretarissen het geval was, het liefst onder eene wandeling in zijn' tuin. Hij gaf weinig om vermoeijenis. Na een' geheelen dag gejaagd te hebben, scheen hij geen rust te willen nemen en het is bekend dat hij gedurende een' veldtogt, evenals de dolende ridders in ouden tijd, in zijne wapenrusting dertig dagen achter elkander at, dronk en sliep.

Hij was matig in zijne gewoonten, daar hij weinig at en slechts water dronk. Hij was naauwgezet in zijne bezigheden, spaarzaam in woorden, en had, zooals men in den bijtenden stijl zijner brieven zien kan, een scherp inzicht in karakters, daar hij onder de oppervlakte van der menschen handelingen, op hunne beweegredenen lette.

Zijne opvoeding was niet verwaarloosd. Hij sprak verscheidene talen vloeiend en hoewel geen groot lezer was hij bekend met de geschiedenis. Hij wijdde zich zeer aan de wiskunde, welke hem voor zijn vak te pas kwam en had den naam van een uitmuntend ingenieur te zijn. De hertog was van middelmatige lengte, welgemaakt behalve dat hij eenigzins kromme beenen had. Zijne gelaatskleur was schoon. Zijn haar licht van kleur en zijne manieren zeer wellevend.

Zóó is het portret van Emmanuel Philibert wien Philips nu het bevel over zijne magt toevertrouwde en wiens aanzoek om de hand van Elisabeth van Engeland hij warm ondersteunde. Niemand was der koninklijke maagd meer waardig. Maar de hertog was een Katholiek, en Elisabeth had daarenboven de haat gezien, welke hare zuster zich op den hals had gehaald door het huwelijk met een vreemd vorst. Philips, die deze zaak eenigzins met dwang wilde doorzetten, drong er bij de koningin met zulk een' ernst op aan, dat hij bewees hoeveel belang hij in dat huwelijk

stelde. Maria's gedrag was bij die gelegenheid zeer prijzenswaardig, want terwijl zij het ongenoegen van haren echtgenoot zocht af te wenden, vertelde zij hem eerlijk weg, dat zij op haar geweten af der neiging harer zuster geen geweld kon aandoen.

Het plan van den veldtogt, zooals het in Philips' kabinet was vastgesteld, was dat de hertog onmiddelijk aan de noordgrenzen van Pikardye eene der grootere steden zou belegeren, welke eenigermate de intrede in de Nederlanden gemakkelijk maakte. Rocroy werd het eerst uitgekozen, maar de bezetting, die van krijgsvoorraad goed voorzien was, trok binnen hare verdedigingsliniën terug en onderhield zulk een hevig geschutvuur tegen de Spanjaarden, dat de hertog, die vond dat de belegering meer tijd vorderde dan zij waard was, zijn legerkamp oprak, en besloot om tegen St. Quentin op te rukken. Dit was eene oude grensstad van Pikardye, belangrijk in vreedstijd als eene stapelplaats voor den handel, die tusschen Frankrijk en de Nederlanden gedreven werd. Het was eene plaats, zeer geschikt om in dien tijd den buit te bewaren, welken de plunderende benden nu en dan uit Vlaanderen aanbragten. Zij werd door hare natuurlijke ligging goed beschermd, en de vestingwerken waren oorspronkelijk sterk, maar zoo als in vele grensplaatsen het geval was, waren zij in de laatste jaren zeer verwaarloosd.

Voor dat hij zijne operatiën tegen St. Quentin begon, vertoonde de hertog van Savoye zich voor Guise en hield zich als of hij het beleg voor die plaats wilde slaan, ten einde de vijand de eerste stad niet meer in het oog zoude blijven houden en om te voorkomen dat zij er hulptroepen zouden inbrengen. Na deze vertooning hervatte hij zijn' togt, en legerde zich plotseling voor St. Quentin, hetwelk hij met zijn geheele leger berende.

Middelerwijl hadden de Franschen angstig de beweging van hunnen tegenstander afgewacht. Hunne magt was op verschillende punten in Pikardye en Champagne verzameld. De voornaamste bende stond onder bevel van den hertog van Nevers, gouverneur der laatste provincie, een edelman van uitstekende dapperheid, en die werkelijk eenige diensten

bewezen had. Nu voegde hij zijne magt bij die van Montmorency, den Conétable van Frankrijk, die eene stelling midden in Pikardye innaam en nu het bevel op zich nam, waartoe zijn driftig en onstuimig karakter hem slechts in geringe mate in staat stelde. Zoodra het doel der Spanjaarden bekend was, besloot men om het garnizoen van St. Quentin te versterken, hetwelk het anders, zoo als men begreep, geene week zou kunnen uithouden. Gaspard de Coligny, admiraal van Frankrijk, nam dezen gevaarvollen last op zich. Deze, het hoofd van een oud en aanzienlijk geslacht, was een van de merkwaardigste mannen van zijn tijd. Zijn naam heeft eene treurige vermaardheid in de geschiedenis gekregen, als die van den voornaamsten martelaar in den Bartholomeusnacht. Hij omhelsde de leerstellingen van Kalvijn, en luisterde die zeer op door zijne strenge zeden en zijnen reinen levenswandel. De behoorlijke orde in zijn huisgezin en de naauwkeurige naleving van godsdienstpligten vormden een treffend contrast met het losbandig gedrag van te veel Katholieken, die zich echter even vaardig als Coligny betoonden om voor hun geloof te strijden. In zijne jeugd was hij de vrolijke medgezel van den hertog van Guise. Maar toen de Calvinisten of Hugenooten door vervolging tot eene onafhankelijke en zelfs vijandige houding aangezet waren, veranderden de beide vrienden in doodvijanden, ver van elkander verwijderd door geloof en eigenbelang. Dat uur had nog niet geslagen, maar het vuur der ketterij, dat Frankrijk weldra in hare grondvesten zou doen schudden, smeulde nu nog in stilte onder den grond.

Daar de admiraal zeer bekwaam was in krijgszaken en eenen ondernemenden geest en vele bekwaamheid bezat, was hij juist de persoon om de moeilijke betrekking van verdediger van St. Quentin op zich te nemen. Hij gevoelde dat dit als gouverneur van Pikardye zijn pligt was. Zonder tijdverlies stelde hij zich aan het hoofd van ongeveer tien of twaalf duizend man voet- en paardevolk, en haastte zich zóó, dat het hem gelukte om binnen de plaats te komen vóór dat zij geheel ingesloten was. Hij onderzocht echter de vernedering van slechts door zeventhonderd

zijner manschappen gevolgd te worden, daar het overschot door vermoeijenis achtergebleven was, of zich in den weg vergist had.

De admiraal vond de stad in nog slechter toestand dan hij verwacht had. De vestingwerken waren zeer vervallen, en op vele plaatsen was het metselwerk van den muur in zulk een' zwakken staat, dat het bij de eerste losbranding van het vijandelijke geschut moest instorten. De stad was voor drie weken van levensmiddelen, en de magazijnen waren redelijk van krigsbehoefte voorzien; maar er waren geen vijftig haakbussen voor het gebruik geschikt.

St. Quentin stond op eenen zacht glooienden heuvel, aan eene zijde beschermd door poelen of liever door een moeras van groote uitgestrektheid, waardoor de rivier de Somme of een tak van deze heenstroomde. Aan dezelfde zijde van de rivier als St. Quentin lagen de troepen der belegeraars, wier schitterende liniën zich tot zelfs aan den rand van het moeras uitstrekten. Een breede wal verdedigde den buitensten muur, maar deze wal werd bestreken door de huizen der voorstad, welke door de belegeraars reeds in bezit was genomen. Daarenboven stond er eene digte beplanting van boomen vlak bij de stad, welke eene krachtige bescherming tegen de nadering des vijands opleverde.

Een van de eerste handelingen van den admiraal was om een' weg voor uitvallen te laten maken. De wal werd doorgegraven en eenige huizen tot den grond toe afgebrand. Toen werden de boomen op de oevers omgehakt, en de toegang tot de stad lag open. Alle toebereidselen voor eene langdurige belegering werden gemaakt. Men overtuigde zich naauwkeurig van de hoeveelheid levensmiddelen en ieder werd in zijn dagelijksch gebruik op rantsoen gesteld. Aangezien de voorraad niet genoegzaam was om langen tijd de toenemende bevolking te onderhouden, beval Coligny dat allen, die geen werkelijk deel aan de verdediging der stad namen, haar zonder uitstel zouden verlaten. Menig-een was er onder een of ander voorwendsel op bedacht om te blijven en het lot der bezetting te deelen. Door deze verordening ontdeed hij zich van zeventhonderd onnutte per-

sonen, die, als zij gebleven waren, de slagtoffers van hongersnood zouden geworden zijn; en „hunne lijken,” merkte de admiraal koeltjes aan, „zouden de pest onder de soldaten hebben gebragt.”

Hij wees zijnen manschappen hunne verschillende posten aan, sprak er stoutmoedig van, om zich tegen al de troepen van Spanje te willen handhaven en trachtte door zijnen vrolijken toon aan anderen een vertrouwen in te boezemen, hetwelk hij zelf ver was van te gevoelen. Van eene der hoogste torens overzag hij het omliggende land, beproefde om zich van de beste doorwaadbare plaatsen in het moeras te verzekeren, en zond berigt aan Montmorency dat de bezetting het zonder hulp niet langer dan eenige dagen kon uithouden.

Die aanvoerder was kort na het vertrek des admiraals met zijn leger tot in de nabijheid van St. Quentin opgetrokken en had het in de steden la Fère en Ham in de naburige dorpen gelegerd, zoowel om op de bewegingen der Spanjaarden te letten, als om, wanneer zich de gelegenheid daartoe aanbod, gemeenschappelijk met de belegerden te handelen. Hij besloot dadelijk om, zoo mogelijk, de bezetting te vermeerderen door eene versterking van tweeduizend man onder Dandelot, een' jonger broeder van den admiraal, en met niet minder stoutmoedigheid en ondernemingszucht dan deze. Maar de onderneming mislukte ongelukkig. Door verraad of onkunde van den gids verwaalde de bende, stuitte op eene van 's vijands voorposten, en door dit toeval in verlegenheid gebragt, werd zij in verwarring op de vlugt gedreven en velen van hen werden neêrgesabeld of in het moeras gejaagd. Hun aanvoerder bleef met het overschot behouden, door, onder dekking van den nacht, naar la Fère terug te keeren.

Nu besloot de Conétable eene andere poging bij klaarlichten dag te beproeven. Hij stelde voor om onder denzelfden aanvoerder eene bende in booten over de Somme te zenden en de inscheeping in persoon met zijn geheele leger te dekken. Zijne magt was veel minder dan die der Spanjaarden, daar zij in alles ongeveer achttien-duizend voetknechten en zesduizend ruiters telde, behalve

een geschuttrein van zestien stukken¹⁾. Zijne troepen bestonden even als die van zijnen tegenstander, grootendeels uit Duitsche huurbenden. De Fransche boeren, uitgezonderd de Gaskonjers, die eene schoone afdeeling voetvolk vormden, hadden sinds lang opgehouden krijgsveld te doen. Maar de ruitery der Franschen bestond uit zulk eene moedige bende edelen en ridders, als er nog ooit onder de leliebanier gestreden had.

Op den 9^{den} Augustus 1557 stelde Montmorency zijn geheele leger in beweging, en den volgenden morgen op den gedenkwaardigen dag van St. Laurens nam hij ten negen ure eene stelling op den oever van de Somme. Aan den tegenovergestelden kant, dicht bij de stad lag de Spaansche magt, den grond, zoover het oog reikte, met hare witte tenten bedekkende; terwijl de banieren van Spanje, Vlaanderen en Engeland in de morgenkoelte wapperende, de verschillende natiën aanwezen, waaruit het bonte leger was zamengesteld.

Aan de rechterhand van den Conétable stond eene windmolen, welke eene doorwaadbare plaats in de rivier bestreek, die naar de Spaansche legerplaats geleidde. Het gebouw werd door eene kleine vijandelijke afdeeling bezet. Montmorency's eerste zorg was om den molen in bezit te nemen, hetwelk hij zonder moeite bewerkstelligde, en door er onder den prins van Condé eene bezetting in te leggen, verzekerde hij zich tegen overval van dien kant. Toen maakte hij van het glooiende terrein gebruik om zijn geschut te rigten, ten einde den tegenoverliggenden oever te bestrijden, en opende aanstonds een hevig geschutvuur op den vijand. De marsch van de Franschen was door eenige in den weg liggende heuvels bedekt gebleven, zoodat, toen zij plotseling hooger op aan den oever der Somme verschenen, het was alsof zij uit de lucht gevallen waren; de schoten, die tusschen de Spanjaarden vielen, bragten hen in groote wanorde. Men ijelde heen en

¹⁾ Er is niet zooveel verschil in de opgaven van de Fransche als van de Spaansche magt. Ik heb de opgaven van de Fransche geschiedschrijvers Garnier en de Thou aangenomen, die echter de ruitery op duizend man minder stellen.

weêr en sommige kogels vlogen langs de tent van den hertog van Savoye, zoodat hij naauwelijks tijd had om met de wapens in de hand te ontkomen. Hij moest zijne stelling verlaten en rukte ongeveer drie mijlen langs de rivier af, naar de legerplaats van den aanvoerder der ruitery, graaf Egmont.

Montmorency, die reeds zoo uitgelaten was door dit gemakkelijk behaalde voordeel, alsof het eene overwinning ware, beproefde nu om zijne troepen over de rivier te zetten. Dit leverde grootere moeilijkheid op, dan hij verwacht had. Er waren geene booten in gereedheid, en er werden twee uren verspild om ze te verschaffen. Bovendien verkreeg hij er slechts vier of vijf, en die nog zoo klein, dat het noodig zou zijn om dikwijls over den stroom heen en weêr te varen, als men de zaak wilde volvoeren. De booten, beladen met zoovelen, als zij konden bevatten, bleven steken in den moerassigen oever, of liever in den veengrond aan den overkant; en toen eenige soldaten er uitsprongen om de vracht te verligten, werden zij verzwolgen en stikten in den modder. Om deze ongelukken nog te vermeederen werden zij gekweld door het aanhoudende vuur van eene troepenafdeeling, welke de Spaansche aanvoerder op eene hoogte had geposteerd, die de landingplaats bestreek.

Toen door deze oorzaken het overbrengen van troepen langzaam vorderde, had de hertog van Savoye een' krijgstraad belegd en besloot dat men den vijand, nu hij zich zoo nabij had gewaagd, niet zonder een' veldslag moest laten ontsnappen. Er was eene geschikte doorwaadbare plaats in de rivier, dicht bij de legerplaats van graaf Egmont; en die bevelhebber ontving order om haar aan het hoofd zijner ruitery over te trekken en den vijand bezig te houden, totdat het hoofdkorps van het Spaansche leger onder den hertog tijd had om te naderen.

Lamoraal, graaf Egmont en prins van Gaveren, een persoon die eene groote plaats in onze volgende bladzijden zal beslaan, was een Vlaamsch edelman van een oud en beroemd geslacht. Hij had reeds vroeg de opmerkzaamheid des keizers tot zich getrokken, die hem tot verschillende

belangrijke, zoowel burgerlijke als krijgskundige bedieningen verheven had, waarvan hij zich met eere had gekweten ¹⁾. Te dier tijde bekleedde hij op vijfendertigjarigen leeftijd de betrekking van luitenant-generaal der ruitery en van stadhouder van Vlaanderen.

Egmont was van een hoogmoedig en eerzuchtig karakter, vol droombeelden van roem en zoo opgeblazen door behaalde voordeelen, dat de hertog van Savoye eens verplicht was om hem te berispen, door hem te herinneren dat hij geen opperbevelhebber van het leger was. Met deze gebreken ²⁾ vereenigde hij eenige uitmuntende hoedanigheden, die dikwijls daarmede gepaard gaan. Hij was vrij en manhaftig van denkwijze en, ofschoon driftig van karakter, had hij een warm en edelmoedig hart. Hij onderscheidde zich door eene ridderlijke houding en door een praaizieek, indrukwekkend gedrag dat het volk voor hem innam, en zijn naam later dierbaar maakte wegens zijne gehechtheid aan de zaak der vrijheid. Het was een schitterend officier, vaardig en onverschrokken, zeer geschikt voor een' luisterrijken *coup de main*, of voor een gevecht zoo als dat, hetwelk geestkracht en vlugheid vereischte; hij nam dus den hem opgedragen last vol vuur op zich.

Eerst trok de ligte ruitery over de doorwaadbare plaats, welker ligging aan Montmorency bekend was; hij had eene bende Duitsche pistoliers, die in Fransche dienst stonden, afgezonden, om den overtocht te verhinderen. Doch het getal was te klein en de Bourgondische ruitery door de infanterie gevolgd, trok onder het vuur even koelbloedig en in even goede orde voorwaarts, alsof zij op eene wapenschouwing was geweest ³⁾. Weldra ontving de Coné-

¹⁾ Het eerst was hij mede geweest op den togt naar Tunis, in 1541. VERT.

²⁾ Volgens Pontus Payen was hij daarenboven weinig bekwaam in letterkunde, en onwetend in staatszaken en burgerlijke staatkunde. VERT.

³⁾ Ik haal de woorden aan van Monpleinchamp (*Histoire du Duc de Savoye* p. 147), die echter van het vuur spreekt, als kwam het van de artillerie; doch dit is naauwelijks waarschijnlijk, daar de Fransche batterijen drie mijlen hooger aan de rivier stonden. Maar naauwkeurigheid schijnt de voornaamste deugd van dezen schrijver niet te zijn.

table tijding dat de vijand begonnen was de rivier over te steken, en op zijne hoede door zijne misvatting, versterkte hij zijne pistoliers met een eskadron ruitery onder den hertog van Nevers. Het was te laat; toen de Fransche aanvoerder de plek bereikte, was de vijand reeds in zulk eene menigte overgetrokken dat het dwaasheid zou geweest zijn om hem aan te vallen. Na eene korte beraadslaging met zijne officieren besloot Nevers, door zulk eenen haastigen terugtogt als mogelijk was, om zich bij het hoofdkorps van het leger te voegen.

De prins van Condé hield, zoo als reeds gezegd is, den molen bezet, die de andere doorwaadbare plaats aan Montmorency's rechterflank bestreek. Van den top kon hij de bewegingen der Spanjaarden zien, en hunne bataillons, die bijna zonder tegenstand der Franschen zich in de vlakte uitbreidden. Hij gaf er den Conétable aanstonds kennis van, en stelde de noodzakelijkheid van eenen onmiddellijken terugtogt voor. De oude krijgsman wilde geen raad aannemen van iemand, die zooveel jonger was dan hij, en gaf knorrig ten antwoord: „ik was soldaat voordat de prins van Condé was geboren, en met 's hemels zegen hoop ik hem nog vele jaren menige goede les in den krijg te kunnen geven.” En hij wilde de plaats niet verlaten zoolang nog één man van de versterking onder Dandelot moest overgezet worden.

De oorzaak van dit noodlottig vertrouwen was eene tijding, die hij bekomen had, dat de doorwaadbare plaats te smal was, dan dat meer dan vier of vijf man naast elkander konden overtrekken, hetwelk hem tijd genoeg zou geven om de troepen naar de overzijde te zenden en dan zijn' eigen terugtogt naar la Fère te dekken. Toen dit ongelukkig uitviel was de doorwaadbare plaats breed genoeg om vijftien of twintig man naast elkander te laten overtrekken.

Ondertusschen werden velen van de Franschen, die de rivier overgetrokken en op den tegenoverliggenden oever geland waren, door de Spaansche haakbusschutters gedood of buiten gevecht gesteld; anderen kwamen om in het moeras, en van het geheele getal bleven er niet meer dan

vierhonderd vijftig over, die nat, gewond en uitgeput van vermoeijenis zich in St. Quentin wierpen. Toen de Conétable de laatste boot had zien afsteken, gaf hij oogenblikkelijk bevel tot den terugtogt. De artillerie werd vooruitgezonden naar het front, daarop volgde de infanterie en het laatst van alles vormde hij de achterhoede met de ruitery, waarover hij het bevel in persoon op zich nam. Hij trachtte den kostbaren tijd te herwinnen door zijnen togt te verhaasten, hetwelk echter door het hevige kanonvuur van de voorhoede werd vertraagd.

De hertog van Nevers kantte zich, zoo als wij gezien hebben, aan tegen het voornemen om slag te leveren tegen de Spanjaarden, die over den stroom getrokken waren, en maakte zich gereed om naar het hoofdkorps van het leger terug te trekken. Toen hij de plek, welke het laatst door zijnen landgenoot bezet was, bereikte, vond hij die verlaten, en toen hij zich bij Condé voegde, die den molen nog bezette, maakten de beide officieren grooten haast om den Conétable in te halen.

Ondertusschen gaf graaf Egmont, zoodra als hij overtuigd was genoegzame magt te bezitten om den vijand aan te vallen, bevel om vooruit te rukken zonder op meerdere troepen te wachten, die met hem de eer van de overwinning zouden deelen. Over het veld trekkende, dat het laatst door den Conétable was bezet geweest, nam hij den grooten weg naar la Fère. Maar het glooiend terrein, hetwelk tusschen hem en de Franschen lag, belette hem den vijand te zien voor hij eene halve mijl of meer had afgelegd. De dag was nu ver gevorderd en de Vlaamsche aanvoerder vreesde eenigzins dat niettegenstaande zijn' spoed de buit hem ontsnapt was. Maar toen hij om den heuvel heentrok, had hij de voldoening de Fransche kolonnes in vollen terugtogt te zien. Aan hunne achterhoede was een troep zoetelaars en andere trosgangers, die, bij de plotse-linge verschijning der Spanjaarden, van zulk een' schrik bevangen werden, dat zij dien bijna aan het overige van het leger hadden medegedeeld ¹⁾. Het terugtrekken voor

¹⁾ Rabutin, die dit verhaalt, zegt dat het onmogelijk zou zijn om

een' vijand is op zich zelven eene bekentenis van zwakte, die den soldaat genoegzaam ontmoedigt. Montmorency, door het getier opgewekt, zag de donkere wolken zich langs de hoogte opéénpakken en begreep dat zij spoedig over hem zouden losbarsten. In dezen dringenden nood vroeg hij aan een oud officier (d'Oignon) die bij hem stond, wat hij doen zou. „Hadt gij mij zulks voor twee uren gevraagd,” antwoordde de ander, „dan zou ik het u hebben kunnen zeggen; nu is het te laat.” Het was inderdaad te laat, en er was niets te doen, dan om te keeren en de Spanjaarden te bestrijden. Dienovereenkomstig gaf de Conétable bevel om halt te houden en maakte toebereidselen om zijne aanvallen af te wachten.

Egmont, hen dus voorbereid ziende, deelde zijne ruitery in drie benden. De eene, welke den linker vleugel der Franschen moest omtrekken, stelde hij onder bevel van den prins van Brunswijk¹⁾ en van graaf Hoorne, een naam, die later bij treuriger gelegenheid dan deze met den zijnen verbonden was. Eene tweede afdeeling, welke voornamelijk uit Duitschers was zamengesteld, stelde hij onder graaf Mansfeldt met bevel om het centrum aan te vallen. Hij zelf stond aan het hoofd zijner Bourgondische lansiers aan de linkerzijde tegen over Montmorency's regter vleugel. Toen werd er bevel gegeven om aan te vallen en hunne paarden aansporende, rende de geheele kolonne met donderend geweld op den vijand los. De Franschen stonden den schok als welgeoefende soldaten door, doch de ruitery viel op hen aan met de woede van een' stroom, die alles met zich medesleept en weinige oogenblikken scheen het alsof alles

te vertellen hoe de wanorde begon. Het overkwam hun als een donderslag, zoodat niemand zich duidelijk herinnerde, hetgeen er voor was gevallen.

¹⁾ Er was niet één prins van Brunswijk, maar twee hertogen, nam. 1°. Ernst II van Grubenhagen, die vroeger bij Mühlberg had medegestreden en daar zelfs gevangen genomen was, en wiens jongere broeder Johan bij St. Quentin sneuvelde, en 2°. Erik II van Kalenberg, de laatste van dit geslacht, die 7 November 1584 zonder wettige nakomelingen overleed. Graaf Mansfeldt, van wien in den tekst sprake is, is Pieter Ernst, een der elf zonen van Ernst II v. M.

VERT.

verloren was. Maar de Fransche ridders waren getrouw aan de eer, en bij de oproeping van Montmorency, die zich moedig in het dichtste van den strijd stortte, vereenigden zij zich, en wederom aanvallende, dwongen zij den vijand om te wijken. De worsteling, die nu met meer gelijkstaande kansen werd voortgezet, werd wanhopend, man tegen man, paard tegen paard, het scheen meer een strijd van persoonlijken moed, dan van taktiek of krijgswetenschap te zijn. De partijen waren zoo aan elkander gelijk, dat de uitslag langen tijd twijfelachtig was, en de Spanjaarden zouden eindelijk niet hebben gezegevierd zonder de aankomst van versterking, zoowel van voetvolk als van zware ruitery, welke ter hunner hulp opdaagde. Niet in staat om aan deze vereenigde magt weérstand te bieden, begonnen de Fransche ruiters, door het getal en niet door meerdere dapperheid overwonnen, te wijken. Sterk aangevallen door Egmont, die zijne manschappen tot hernieuwden moed opwekte, werd op het laatst hunne slagorde verbroken. De terugtogt onttaardde in vlugt, en in alle rigtingen over het veld verspreid, werden zij hevig door hunne tegenstanders vervolgd, voornamelijk door de Duitsche zwarte ruiters — ruiters „zwart als duivels” — die zulk een gebruik van hunne vuurwapenen maakten, dat zij de nederlaag der Franschen voltooiden.

Te midden van de verwarring gedroegen de Gaskonjers, de bloem der infanterie, zich met bewonderenswaardige koelbloedigheid; zich in quarrés plaatsende met de piekeniers met hunne lange lanssen in het front en de haakbusschutters in het midden boden zij eene ondoordringbare slagorde aan, waartegen de stroom der aanvallers in magtelooze woede raasde en aanbruischte. Het was te vergeefs dat de Spaansche ruiters om de vaste massa, die als van een stalen borstel omringd was, heen reden, ten einde, zoo mogelijk, er in te breken, totdat een toevallig schot, hetwelk een ruiter uit den zadel wierp, hen waarschuwde om niet te na te komen.

Het was in dezen toestand van zaken, dat de hertog van Savoye met het overschot zijner troepen en artillerie op het slagveld aankwam. Zijne aankomst kon niet tijdiger ge-

weest zijn. De zware stukken werden spoedig op de Fransche quarrés gerigt, wier digte rijen een geschikt doel voor de Spaansche kanonkogels opleverden. Hunne vaste rijen werden van een gescheurd en toen de dappere soldaten trachtten om zich over de ligchamen hunner stervende makkers weder aan een te sluiten, maakten de ruiters gebruik van de openingen, om zich in het midden hunner slagorde te storten. Hier hielpen de lange lansen der piekeniers niet meer, en regts en links om zich heen slaande verspreidden de ruiters den dood aan alle kanten. Nu was alles verwarring en onvermijdelijke dood. Niemand dacht meer aan strijden of zelfs aan verdediging. Men dacht slechts aan de vlugt. De manschappen liepen elkanker omver in hunne begeerte van te ontkomen. Zij vermengden zich spoedig onder de op de vlugt gedreven ruiters, die hunne eigene landgenooten omver reden. Paarden renden zonder ruiters over het veld. Vele soldaten wierpen hunne wapens weg om sneller te kunnen vlugten. Allen trachtten de verschrikkelijke vervolgers te ontkomen, welke hunne achterhoede op den voet volgden. Het geschut en de wagens met krijgsvoorraad verstopten den weg en verhinderden de vlugt. De slagting was verschrikkelijk. Het beste Fransche bloed stroomde als water.

Doch er werd lijfsgenade geschonken aan ieder, die het vroeg. Honderden en duizenden legden hunne wapens neder en kregen kwartier. Nevers dekte, volgens sommige verhalen, den regtervleugel van het Fransche leger. Anderen vermelden dat hij daarvan door een ravelijn of eene vallei gescheiden was. Hoe het zij, het ging hem niet beter dan zijn' opperbevelhebber. Hij werd spoedig door de ruiterij van Hoorne en Brunswijk omsingeld en zijne schoone bende ligte ruiters in de pan gehakt. Hij zelf was met den prins van Condé zoo gelukkig van met het overschot zijner troepen naar la Fère te ontsnappen.

Hadden de Spanjaarden de vervolging voortgezet, dan zouden weinige Franschen dien dag zijn overgebleven om de geschiedenis van de nederlaag bij St. Quentin te verhalen. Maar het gevecht had reeds vier uren geduurd: de avond viel; en de overwinnaars, uitgeput van vermoei-

jenis en voldaan van het bloedbad, waren tevreden hunne legerplaats op het slagveld te kunnen opslaan.

De Franschen vlugten terzelfder tijd de een na den ander naar la Fère, en op de openbare pleinen of in de wijken, waar zij eerst gelegerd waren geweest, te zamen scholende, bleven zij daar evenals eene kudde van schrik bevangen herten in wier ooren de toonen van den jagthoorn nog klinken. Maar de trouwe ruiters lieten hunne vrees varen, en vatten weêr moed, toen hun een gerucht ter oore kwam, dat hun aanvoerder Montmoreney, met eene bende moedige volgelingen den vijand nog het hoofd bood. Op deze tijding sprongen zij, uitgeput en bebloed als zij waren, in hunne zadels, die zij pas verlaten hadden en waren wederom gereed om naar het slagveld te rennen.

Maar het gerucht was ongegrond. Montmoreney was gevangen in de handen der Spanjaarden. De oude krijger had zijn leven gedurende het gevecht in de waagschaal gesteld, als wilde hij toonen dat hij in geenen deele terugdeinsde voor het gevaar, waarin hij de zijnen gebragt had. Toen hij zag dat de slag verloren was, wierp hij zich in het heetste van het gevecht, daar hij zijn leven in vergelijking van de eer gering achtte. Een pistoolschot van een' zwarten ruiter, hetwelk hem in de dij wondde, stelde hem tot verderen tegenweer buitenstaat en hij viel in de handen der Spanjaarden, die hem met den aan zijn' rang verschuldigten eerbied behandelden ¹⁾. Het getal gevangenen was zeer groot, volgens sommige verhalen zesduizend, van welke men zeide dat zeshonderd edellieden en personen van rang waren. Het getal gesneuvelden wordt, zooals gewoonlijk, met groot verschil opgegeven daar het

¹⁾ Toen hij onder de ruiters gevallen was, werd hij door den baron van Batenburg er uitgehaald. De Conétable maakte zich aan hem bekend, en gaf hem zijn dolk (het zwaard had hij verloren) over. Batenburg bood dien aan den hertog van Savoye aan, doch deze liet hem het wapen als een aandenken behouden. Hoewel dit verhaal anders klinkt dan dat, hetwelk bij Motley voorkomt, mogen wij het toch niet geheel verwerpen, als wij in aanmerking nemen dat het is te boek gesteld door le Petit, die nog geen halve eeuw na den slag griffier te Bethune was en dus betrekkelijk in de buurt woonde van de plaats, waar de beschreven gebeurtenissen plaats vonden. VERT.

tusschen drie en zesduizend verschilt. Een veel grooter deel van hen dan gewoonlijk, waren mannen van aanzienlijke geslachten. Vele adellijke huizen in Frankrijk gingen na dien veldslag in den rouw. Onder de gevallen was Johan de Bourbon, graaf van Enghien, een prins van den bloede. Doodelijk gewond was hij naar de tent van den hertog van Savoye gebragt, waar hij spoedig daarna stierf; zijn lijk werd aan zijne landgenooten te la Fère gezonden om het eene voegzame begrafenis te kunnen doen geven. Als tegenwigt tegenover de bloedige opgave, bepaalt geen verhaal het verlies der Spanjaarden op meer dan duizend man ¹⁾.

Meer dan achttien standaards, waarbij ook die van de kavallerie, vielen den overwinnaars in handen, tegelijk met al het geschut, ammunitiewagens en bagaadje van den vijand ²⁾. Frankrijk had zulk eene nederlaag niet ondervonden sedert den slag van Azincourt.

Koning Philips had Brussel verlaten en zijn hoofdkwartier verplaats naar Kamerijk, opdat hij nabij den hertog van Savoye zijn zou, met wien hij dagelijks gedurende het beleg zich onderhield. Onmiddellijk na den slag bezocht hij persoonlijk op den 11^{den} Augustus het slagveld. Terzelfder tijd schreef hij aan zijn vader, waarbij hij zijn leedwezen uitdrukte dat hij niet tegenwoordig geweest was

¹⁾ Volgens sommige verhalen ging het verlies geen vijftig te boven. De hevigheid en duur van het gevecht in aanmerking genomen, kan men hieraan naauwelijks geloof slaan. Het herinnert een van de oorlogen tegen de Arabieren in Spanje, waar hun verlies, als wij de verhalen der Spanjaarden gelooven kunnen, gewoonlijk tot dat der Spanjaarden stond als één tot honderd.

Bakhuizen v. d. Brink maakt in eene noot bij Motley (I bl. 77) reeds aanmerking op den twijfel van Prescott omtrent het getal gesneuvelden, doch waarom zou de Thou's opgave van vijftig onjuist zijn? hij toch zal als Franschman zeker het getal dooden bij de Spanjaarden niet verkleind hebben. Nog eene andere opgave is die van le Petit, die het getal op tweehonderd stelt, terwijl hij vijfduizend gesneuvelde Franschen opgeeft: *dont les historiens ne sont pas d'accord*, voegt hij er bij, *car aucuns escrivent de huit mille, aucuns pas trois mille.*

VERT.

²⁾ Twee stukken werden door de Bourdillon gerecl en behouden te la Fère gebragt.

VERT.

om den roem van den dag te deelen. De keizer schijnt zijn leedwezen hartelijk gedeeld te hebben ¹⁾. Het is zeer zeker dat als Karel het bestuur der zaken gehad had, hij niet afwezig zou geweest zijn. Maar Philips had den stouten avontuurlijken geest van zijn vader niet. Zijne bekwaamheid bestond meer in denken dan in handelen, en zijn kalm, bedachtzaam overleg maakte hem meer geschikt voor den raad, dan voor de legerplaats. Hij was onvermoeid in het werven van krijgslieden, het oprigten van hulpbenden en het oppertoezicht over de zamenstelling van een leger. Het plan van den veldtogt was onder zijn oog opgemaakt en hij was zeer scherpzinnig in het kiezen zijner handlangers. Maar aan dezen liet hij voorzigtig de leiding van den krijg over, waarvoor hij zelf geen smaak en mischien geene bekwaamheid had. Hij verbeeldde zich niet, evenals zijn tegenstander Hendrik de Tweede, dat hij een groot veldheer was, omdat hij den prijs in een steekspel kon behalen.

Philips werd door zijne lijfwacht naar het kamp begeleid. Hij verscheen bij die gelegenheid van het hoofd tot de voeten gewapend, iets dat hij bijna nooit gewoon was. Het schijnt dat zijne verbeelding er behagen in vond om in krijgsmansdos te worden afgeschilderd. Ten minste er zijn verscheidene portretten van hem in volkomen wapenrusting, en één daarvan door Titiaan geschilderd ²⁾. Eene afbeelding, welke toen van hem gemaakt werd, zond hij aan koningin Maria, die in deze riddereeuw, eenigen trots kan gevoeld hebben, toen zij haren echtgenoot in eene wapenrusting zag.

Toen de koning in de legerplaats aankwam, werd hij

¹⁾ Dit blijkt uit een brief van Karels hofmeijer, Luis Quixada aan den sekretaris Juan Vazquez de Molina. HS. »zoodat hij zich daarover niet kan troosten, dat zijn zoon zich niet op het slagveld bevonden heeft.»

²⁾ Titiaan trouwens beeldde hem ook wel eens anders af, zoo als bijv. blijkt uit een stuk, hetwelk in de zogenaamde Gothische zaal te 's Hage hing, waar Philips II voorkomt, terwijl hij in hofkleeding voor eene geheel naakt voorgestelde bijzit op het orgel speelt.

VERT.

I.

13

met al de eer van een' overwinnaar ontvangen, met trompetgeschal, salvos van het geschut en de luide kreten der soldaten. De hertog van Savoije legde de banieren en andere zegeteekenen van den strijd aan zijne voeten neder, en nederknielende wilde hij Philips' hand kussen; maar de koning rigtte hem op, omhelsde hem en zeide dat hij zelf erkentelijkheid verschuldigd was aan den veldheer, die zulk eene overwinning voor hem behaald had. Daarop betuigde hij zijnen welverdienden dank aan Egmont en zijne dappere medgezellen voor het schitterend aandeel hetwelk zij aan den slag gehad hadden.

Het eerste wat hij doen moest, was eene beschikking omtrent de krijgsgevangenen te nemen, wier aantal den overwinnaar in verlegenheid bragt. Philips zond alle gemeene soldaten weg, op voorwaarde, dat zij gedurende zes maanden de wapenen niet tegen Spanje dragen zouden. Deze voorwaarde bragt aan het Fransche leger geen groot nadeel toe, aangezien die manschappen bij hunnen terugkeer, naar eenige afgelegene steden in bezetting werden gezonden, en hunne plaats in het leger werd aangevuld door de troepen, die zij hadden afgelost. De edelen en personen van aanzien werden naar vestingen gezonden, waar zij veilig konden gevangen gehouden worden, totdat het bedrag van hun losgeld bepaald was. Deze rantsoenen vormden een belangrijk deel in den buit der overwinnaars, hetwelk men kan afmeten naar de som, welke door den Conétable voor zich en zijn' zoon werd aangeboden, eene som niet minder, naar men zegt, dan van honderd vijfenzestig duizend gouden kroonen ¹⁾! Aangezien krijgsgevangenschap zoowel verlies van fortuin als van vrijheid was, moet men erkennen dat de soldaten van dien tijd, op nadeeliger voorwaarden dan nu streden.

Er werd terstond een krijgsraad bijeen geroepen om over verdere operatiën te beslissen. Toen Karel de Vijfde de tijding der overwinning van St. Quentin ontving, was

¹⁾ Een gouden kroon (*écu d'or*) is ongeveer *f* 9,60, hetwelk dus *f* 1,584,000 zou zijn. Volgens eene andere opgave echter was het losgeld voor den Conétable alléén slechts 10,000 dukaten, dus *f* 52,500.

VERT.

het eerste wat hij vroeg, zooals wij gezegd hebben, „of Philips te Parijs was ¹⁾.” Had Karel aan het hoofd gestaan, dan zou hij den slag gewis hebben voortgezet door zich aanstonds voor de Fransche hoofdstad te vertoonen. Maar Philips was niet van zulk een levendig gestel om de hinderpalen op zijnen weg voorbij te zien of ten minste over te springen. Karel dacht slechts op de kans voor eenen goeden uitslag, Philips op die van eene mislukking. Karels karakter opende den weg tot schitterender wapenfeiten, maar stelde hem ook aan erger nederlagen bloot. Zijn ondernemende geest was er meer geschikt voor om een groot rijk tot stand te brengen, het voorzigtige gedrag van Philips beter in staat om het te beschermen. Philips kwam ter regter tijd aan de regering, en zijne voorzigtige staatkunde kwam waarschijnlijk meer overeen met zijne stelling en zijn karakter dan de stoutere staatkunde van den keizer.

Toen de hertog van Savoye, zoo als verhaald wordt, er op aandrong om van den schrik van het oogenblik gebruik te maken en aanstonds tegen de Fransche hoofdstad op te rukken, beschouwde Philips het gevaarlijke van zulk een' stap. Hij zoude verscheidene sterke vestingen des vijands achter zich hebben. Men moest rivieren overtrekken, welke verdedigingsliniën aanboden, die gemakkelijk tegen eene nog grootere magt dan de zijne konden beschermd worden. Parijs werd door ontzagwekkende vestingwerken verdedigd en veertigduizend burgers konden tot hare bescherming in korten tijd onder de wapenen worden gebragt. Het was niet verstandig om den vijand tot het uiterste te brengen, om een dapper en trouw volk, als de Franschen, te noodzaken in massa op te staan, zooals zij ter verdediging hunner hoofdstad doen zouden ²⁾. De keizer, zijn

¹⁾ Het is Brantôme die op zijnen gewonen spottenden toon, de anekdote vertelt: „Hoewel hij zeer godsdienstig, zelfs een halve heilige was, kon hij, toen de koning, zijn zoon, den slag van St. Quentin gewonnen had, niet nalaten aan den koerier, die hem de tijding bragt, te vragen of hij de overwinning tot zelfs voor de poorten van Parijs, had voortgezet.”

²⁾ Als wij Strada gelooven mogen, zag het er in Parijs geheel an-

vader, was eens met een magtig leger in Frankrijk gevallen en had Marseille belegerd. De uitslag van dien inval was ieder bekend. „De Spanjaarden” werd er spottend gezegd „waren in het land gekomen om zich op kalkoenen te vergasten, maar zij waren blijde zich op hunne vlugt met wortels te kunnen voeden.” Philips besloot daarom, om bij zijn oorspronkelijk operatieplan te blijven en van den laatsten voorspoed zijner wapenen gebruik te maken, om met zijne geheele magt de belegering van St. Quentin voort te zetten. Het is na zulk een tijdsverloop, niet gemakkelijk om over het verstandige van dezen maatregel uitspraak te doen. Maar de volgende gebeurtenissen strekken zeer om ons vertrouwen daarop te bevestigen.

Nu werden er toebereidselen gemaakt om het beleg met kracht voort te zetten. Behalve het geschut, dat reeds in de legerplaats, en dat, hetwelk in den veldslag genomen was, werd er een groot aantal stukken van Kamerijk aangevoerd om de batterijen der belegeraars te versterken. Men stak de rivier over en de voorstad de l'Isle werd door den hertog genomen, na hevigen tegenstand van de zijde der Franschen, die bij hunnen aftogt al de huizen in brand staken. De Spaansche bevelhebber bediende zich van dit voordeel, om dicht bij de stad batterijen op te werpen, die een hevig geschutvuur onderhielden, hetwelk de oude muren en torens tot in hunne grondvesten deed schudden. De mijnwerkers vingden nu hun' arbeid aan en tot bijna in het midden der stad werden gangen gegraven.

Middelerwijl was de toestand der belegerden uiterst slecht, niet zoo zeer door gebrek aan voedsel, ofschoon hunne levensmiddelen schaars waren, als wel door buitengewonen arbeid en gevaar. Coligny spreidde in die omstandigheden al de sterkte van zijn karakter ten toon. Hij gevoelde het belang om het zoo lang mogelijk uit te houden, opdat de natie den tijd zou hebben adem te scheppen, en zich te

ders uit, men vreesde daar zeer dat Philips zich van de stad zou komen meester maken, »zoodat de Parijzenaars reeds begonnen te vlugten, en eene schuilplaats in de naburige steden te zoeken, alsof de Spanjaard reeds voor de poorten had gestaan.” Dit wordt door de Thou bevestigd.

VERT.

herstellen van de laatste nederlaag. Hij trachtte zijne eigene geestkracht in de harten der soldaten over te planten, door met de geringeren te arbeiden en al hunne ontberingen te deelen. Hij wekte de moedelozen op, door hun te verzekeren, dat zij door hunne landgenooten spoedig zouden ontzet worden. Sommigen roemde hij om hunne dapperheid, anderen vleide hij door hun raad te vragen. Hij sprak luide over de hulpbronnen, die hem ten dienste stonden. Indien iemand hem van overgave zou hooren spreken, gaf hij hem verlof, om hem handen en voeten te binden en hem in de gracht te werpen. Indien hij iemand hunner daarover hoorde spreken, beloofde de admiraal met hem hetzelfde te doen.

De hertog van Nevers, die zich met het overschot van het Fransche leger en die troepen welke hij onder de wapenen had kunnen brengen, in de buurt van St. Quentin gelegerd had, was er op bedacht om zich met den admiraal te vereenigen. Bij zekere gelegenheid gelukte het hem om eene versterking van honderdtwintig haakbuschutters in de stad te werpen, ofschoon het hem driemaal dit getal kostte, die bij deze poging door de Spanjaarden in de pan werden gehakt. Echter was het getal soldaten der bezetting lang niet voldoende voor de dienst, die zij moesten verrigten. Met schaarste van levensmiddelen, bijna zonder rust, om beurten wakende en strijdende, ging de dag voorbij met het verdedigen der bressen, waarvoor de nacht niet lang genoeg was om ze te herstellen. Geen muurwerk was sterk genoeg om weêrstand te bieden.

Coligny had gelukkig een bekwaam ingenieur, St. Remy genaamd, in zijn dienst, die hem hielp om de door het geschut, en de naauwelijks minder verwoesting aanrigtende mijnen der Spanjaarden aan de verdedigingswerken toegebrachte schade te herstellen. Bij gebrek aan stevig metselwerk, nam men zijne toevlugt tot allerlei bouwstoffen om de bressen te herstellen. Er werden balken dwars voorgelegd, en booten die men met aarde gevuld en op de vernielde muren gebragt had, boden den Franschen musketiers eene goede beschutting aan. Maar de tijd was gekomen, dat noch de bekwaamheid van den ingenieur, noch

de moed van de bezetting langer baten kon. Er waren elf beklimbare bressen geopend, en St. Remy verzekerde den admiraal, dat hij er niet voor kon instaan om het nog vierentwintig uur langer uit te houden.

De hertog van Savoye zag eveneens, dat de tijd gekomen was om door een' algemeenen storm de belegering ten einde te brengen. De 27ste Augustus was de daarvoor bepaalde dag. Den vorigen dag liet hij drie mijnen springen, die eenige stukken van den muur nederwierpen, maar minder uitwerking hadden, dan hij verwacht had. Op den morgen van den 27sten stond zijne geheele magt onder de wapenen. De hertog verdeelde haar in zoovele afdeelingen als er bressen waren, terwijl hij die onder bevel van zijne beste en dapperste officieren stelde. Hij wilde den storm in persoon besturen ¹⁾.

Coligny maakte zijne toebereidselen eveneens met groote koelbloedigheid. Hij plaatste eene troepenafdeeling bij iedere bres, terwijl hij en zijn broeder Dandelot het bevel op zich namen bij die twee, die meer dan de andere waren blootgesteld en dus als de gevaarlijkste posten konden beschouwd worden. Hij had de voldoening van in dit uur van beproeving te bevinden, dat de manschappen, zoowel als de officieren, met zijn' eigen heldhaftigen geest schenen bezielde te zijn.

Voordat hij tot het bestormen der stad overging, opende de hertog van Savoye eene levendige kanonade, om de ophooping van balken en andere tijdelijke verdedigingsmiddelen weg te ruimen, die men in de bressen gebragt had. Het vuur duurde verscheidene uren, en het was niet voor

¹⁾ Zijne voornaamste aanvoerders waren: de beide hertogen van Brunswijk, de graven van Egmont, Hoorne, Schwartzenberg, Waldeck, Aremborg en Megen, de markgraaf van Bergen, de heer van Glaison, bevelhebber van het geschut, de kolonel Navarette, Juliano Romero, Lazaro Schwendi, enz. De Franschen stonden onder de Breuil, de Hume, Cuizieux, la Garde, d'Angennes-Rambouillet, Jarnac, Forces, Ogier, Valspergue, Dandelot, Lignières en Salevet, behalve Coligny zelf en St. Remy. Er waren in het geheel elf bressen; de Fransche aanvoerders sneuvelden meest allen of werden gevangen genomen.

in den namiddag, dat het teeken voor den storm gegeven werd. De troepen snelden voorwaarts, Spanjaarden, Vlamingen, Engelschen en Duitschers, allen aangespoord door een gevoel van nationale ijverzucht. Eene afdeeling van achtduizend dappere Engelschen had zich bij het begin van den veldtogt onder Philips' banieren geschaard, en nu verlangden zij vurig naar de gelegenheid om zich te onderscheiden, welke hun bij den veldslag van St. Quentin niet ten deel gevallen was, omdat daar het lot van den dag voornamelijk door de ruitery was beslist. Maar geene troepen voelden zich zóó tot dapperheid aangespoord als de Spanjaarden, daar zij streeden onder het oog van hun' vorst, die van eene nabijzijnde hoogte toeschouwer was van den strijd.

De belemmeringen waren bij de nadering niet groot voor de aanvallers, die spoedig over de brokken metselwerk en ander puin, hetwelk verstrooid onderaan de wallen lag, heenklommen en, blootgesteld aan een gestadig musketvuur, zich in de bressen wierpen. De dapperen, die daar stonden om ze te verdedigen, waren in genoegzaam getal om de opene ruimten te bezetten; hunne hoogere stelling gaf hun eenig voordeel boven de aanvallers, en zij stonden op hun post met het besluit van mannen, die eer bereid zijn te sterven dan zich over te geven. Nu volgde er een hevige strijd langs den geheelen wal, en de Franschen wierpen zich met onversaagdheid, zóó moedig in den strijd als of zij dien eerst onlangs begonnen hadden, in plaats van verzwakt te zijn door gebrek aan levensmiddelen en buitengewonen arbeid. Na eene hevige worsteling die ongeveer een uur duurde, werden de Spanjaarden op alle punten teruggedreven. Geene bres werd genomen, en ternêrgeslagen en ontmoedigd, waren de aanvallers gedwongen om naar hunne vorige standplaats terug te trekken.

Na deze vernederende afwijzing, gaf de hertog hun niet lang tijd om adem te scheppen, voordat hij den storm weder hervatte. Toen rigtte hij den hoofdaanval tegen een' toren, waar de tegenstand het zwakst was geweest. Inderdaad Coligny had daar de troepen geplaatst, op welke hij het minste vertrouwen kon, terwijl hij zich daar verliet

op de grootere sterkte der verdedigingswerken. Maar een moedig hart weegt op tegen al de verdedigingsmiddelen der wereld. Na eene hevige, doch korte worsteling gelukte het den aanvallers den toren te nemen. De lafhartige troepen weken, en de Spanjaarden, zich op de wallen werpende, bleven meester van eene der bressen. Nu zij eens vasten voet gekregen hadden, stortten de aanvallers zich onstuimig in de opening, terwijl Spanjaarden, Duitschers en Engelschen als een stroom langs de wallen voorthouden en de verdedigers in de flank aanvielen. Ondertusschen was Coligny met zijn' broeder Dandelot en weinige volgelingen naar die plaats gesneld in de hoop van den dreigenden ondergang te verhoeden. Maar zij werden slecht ondersteund. Door het getal overvleugeld, werden zij neêr geworpen, ontwapend en gevangen genomen. Echter ging de bezetting op de andere bressen nog voort met eenen wanhopigen tegenstand te bieden. Maar nu eene legerafdeeling hen in de flank en eene andere in het front aanviel werden zij spoedig verslagen, buiten gevecht gesteld en gevangen genomen. Binnen een half uur had de tegenstand langs de wallen opgehouden. De stad was in het bezit der Spanjaarden ¹⁾.

Nu volgde er zulk een tooneel van losbandigheid en woest geweld, dat de laatste strijd daarmede nog niet te vergelijken scheen. De zegevierende troepen verspreidden zich door de stad om te plunderen, terwijl zij zulke wreede daden van geweld pleegden, als zelfs nu nog in deze verlichte eeuw gewoonlijk in eene bij storm genomene stad plaats vinden. De ellendige inwoners vlugttten voor hen; ouden en hulpeloozen, vrouwen en kinderen verscholen zich op zolders en in kelders, of in welken anderen hoek hen voor hunne vervolgers verbergen kon. Niets werd gehoord

¹⁾ Juan de Pinedo, in een' brief aan den sekretaris Vazquez (van 27 Aug. uit St. Quentin) van den hevigen strijd sprekende, die bij de bestorming plaats vond, prijst bijzonder de dapperheid der Engelschen: »Heden middag tusschen drie en vier uur is men St. Quentin binnengedrongen, terwijl zoowel de belegerden als de belegeraars met bijzonder grooten moed streden, doch voornamelijk de Engelschen.» HS.

dan de kreten der gewonden en stervenden, het gejammer van vrouwen en kinderen — »zoo ellendig,» zegt een ooggetuige (de graaf van Bedford), »dat het ieder Christenhart treffen moet» — te midden van het vreugdegejuich der overwinnaars, die bedwelmd door drank en beladen met buit, nu dolzinnig de vlammen uit verscheidene gebouwen deden opgaan, zoodat dit spoedig het gevaar van brand voegde bij de andere gruwelen van dit tooneel. In korten tijd zou de geheele stad in de asch gelegd en de plaats, welke Philips met zulke groote verliezen genomen had, zou door de buitensporigheden zijner eigene soldaten, voor hem verloren gegaan zijn.

Nu deed de koning in persoon zijne intrede in de stad. Hij was nimmer bij de bestorming eener stad tegenwoordig geweest, en het droevige schouwspel, van hetwelk hij getuige was, trof zijn hart. Er werden oogenblikkelijk maatregelen genomen om de vlammen te blusschen, en bevelen uitgevaardigd dat niemand, op straffe des doods, enig geweld zou plegen jegens ouden en zwakken, vrouwen en kinderen, geestelijken, godsdienstige gestichten en bovenal jegens de relieken van den gezegenden Heiligen Quintijn. Eenige honderde armen verschenen, zoo als men zegt, voor Philips, en riepen zijne bescherming in. Op zijn bevel werden zij onder sterk geleide naar eene veilige plaats gebracht ²⁾. Het was evenwel niet mogelijk om de plundering der stad te voorkomen. Het zou even gemakkelijk geweest zijn den tijger de prooi te ontnemen, welke hij bezig is te verscheuren. De plundering van eene stormenderhand ingenomen stad werd als een buitenkansje voor den soldaat beschouwd, waarop hij even regelmatig, als op zijne soldij rekende. Zij, die zich bij dat wreede werk het meest onderscheidde, waren de Duitsche huurtroepen. Hunne onbeschaamde roofzucht vervulde hunne kameraden met verontwaardiging. De laatsten schenen zich bijzonder te ergeren aan de onbeschaamde wijze op welke de zwarte ruiters

²⁾ Volgens Sepulveda niet minder dan vierduizend vrouwen. Het is niet zeer waarschijnlijk dat Coligny er in zou hebben toegestemd om zoovele onnutte monden te spijzigen.

zich niet alleen hun eigen deel aan de plundering, maar ook dat van Engelschen en Spanjaarden toeëigenden¹⁾).

Zóó viel de oude stad St. Quentin na eene verdediging, welke evenzeer den moed van de bezetting als het gedrag van den bevelhebber tot eere strekt. Met ellendig bouwvallige vestingwerken, met veel te kleine bezetting, daar het getal nimmer duizend te boven ging, hield zij het ongeveer eene maand uit tegen een magtig leger, hetwelk onder de oogen van zijn' vorst streed en door een' der beste veldheeren uit Europa werd aangevoerd.

Toen Philips maatregelen genomen had om de vestingwerken van St. Quentin te herstellen, vertrouwde hij de stad aan eene Spaansche bezetting en trok tegen het naburige Catelet op. Het was eene sterke plaats, maar hare verdedigers, ongelijk aan hunne dappere landslieden te St. Quentin, onderhandelden na korten tegenstand geboden te hebben, op den 6^{den} September. Dit werd gevolgd door de overgave van Ham in Pikardye, eens beroemd door de sterkte harer verdedigingsmiddelen. Toen voerde Philips zijne zegevierende benden naar Noyon en Chaulny, welke laatste stad door de soldaten geplunderd werd. De Franschen waren vol ontsteltenis toen de eene vesting na de andere aan de grenzen in handen van een' vijand viel, die voor altijd vasten voet op hun grondgebied scheen te zullen zetten. Dat Philips van zijne voordeelen geen gebruik maakte om zijne veroveringen nog verder voort te zetten, moet niet worden toegeschreven aan nalatigheid van zijn' kant, doch aan de leiding of liever de zamenstelling van zijn leger, zamengesteld als het was uit troepen, welke hun zwaard aan den meestbiedende verkochten en weinig gaven om de banier onder welke zij streden. Uit verschil-

¹⁾ »De zwarte ruiters, die in het geheele leger des konings den baas spelen, gebruiken zoowel jegens de Spanjaarden, Italianen en alle andere natiën, als jegens ons zulk een geweld, dat niemand over meer dan zijn eigen persoon te beschikken heeft. Zij hebben nu weder door hunne hebzucht zulk eene wreedheid getoond, dat iets dergelijks nooit gezien is; de stad is door hen aan het vuur prijs gegeven, en een groot deel er van afgebrand.» Brief van den graaf van Bedford aan Cecil.

lende landen bijeengekomen, toonden de in hetzelfde kamp vereenigde soldaten spoedig al hunne nationale ijverzucht en verbittering. De Engelschen twistten met de Duitschers en geen van beiden kon de onbeschaamde houding der Spanjaarden verdragen. De Duitschers klaagden dat hunne achterstallige soldij niet voldaan werd; eene waarschijnlijk gegronde klagt, daar Philips, niettegenstaande zijne rijke hulpbronnen, als de nood hem daartoe dwong, groote moeite had om fondsen te verkrijgen, iets hetwelk bij ieder vorst in die dagen het geval was, toen een goed geordend belastingstelsel nog onbekend was. Aangelokt door de grootere aanbiedingen van Hendrik den Tweede, verlieten de zwarte ruiters in grooten getale de vanen van Philips, om zich onder die van zijnen tegenstander te scharen.

De Engelschen waren even ontevreden. Zij hadden uit hun vaderland den haat tegen de Spanjaarden medegebragt, die daar sedert het huwelijk der koningin ontstaan was. De sterke eilandbewoners waren er volstrekt niet mede tevreden van onder Philips te dienen. Zij streden niet voor Engeland, zeiden zij, maar voor Spanje. Iedere nieuwe verovering vergrootte de magt van een' koning, die reeds magtig genoeg was. Zij hadden genoeg gedaan en stonden er op, dat het hun zou worden toegestaan naar hun vaderland terug te keeren. De koning, die niets zoozeer vreesde als eene vredebreuk tusschen zijne Engelsche en Spaansche onderdanen, waartoe hij zag dat de stand van zaken spoedig zou leiden, was half gedwongen om toe te geven.

Door dit vertrek der Engelsche magt, en den afval der Duitschers, waren Philips' strijdkrachten zoo verminderd, dat hij niet in staat was veroveringen te maken, ter naauwernood om het veld te houden. Het jaargetijde was ver gevorderd, want October liep ten einde. Nadat hij daarom de veroverde plaatsen van bezetting voorzien en ze in den besten verdedigingstoestand gebragt had, brak hij met zijn leger naar Brussel op en legerde spoedig daarna zijne troepen in de winterkwartieren.

Zoo eindigde de eerste veldtogt van Philips den Tweede, de eerste en, met uitzondering van den volgenden, de eenige, waarbij hij persoonlijk tegenwoordig was. Hij was

bijzonder gelukkig geweest. Behalve de belangrijke plaatsen, welke hij aan de grenzen van Pikardije genomen had, had hij eene schitterende overwinning in het open veld behaald.

Maar de veldtogt was niet zoo merkwaardig uit een krijgskundig als uit een zedelijk oogpunt. Deze toonde aan de volken van Europa dat de Spaansche sceppter overgegaan was in de handen van een vorst, die even waakzaam voor de belangen van den staat was als zijn voorganger, en die, al was hij inderdaad niet zoo eierzuchtig als Karel de Vijfde, evenmin eenige beleediging van zijne naburen zou kunnen verdragen. De overwinning van St. Quentin, welke hij in het begin zijner regering behaalde, herinnerde aan de zege door zijn vader in het begin zijner regering bij Pavia behaald, en even als toen voorspelde het Philips veel goeds voor de toekomst. Philips, weinig toegeevende aan eenige zichtbare uiting van zijn gevoel, toonde zijne vreugde over die overwinning, door later het prachtige Eskuriaal op te rigten, ter eere van den heiligen St. Laurens, op wiens vierdag de slag geleverd was en aan wiens tusschenkomst in den Hemel hij de overwinning toeschreef.

HOOFDSTUK VIII.

OORLOG MET FRANKRIJK.

Buitengewone toerusting van Frankrijk. — Calais door Guise genomen. — De Franschen vallen in Vlaanderen. — Bloedige veldslag van Grevelingen. — Vredesonderhandelingen. — Maria's dood. — Troonsbeklimming van Elisabeth. — Verdrag van Cateau-Cambresis.

1557—1559.

De toestand van zaken in Frankrijk regtvaardigde Philips' meening ten opzichte van de getrouwheid des Franschen volks. Niet zoodra ontving Hendrik de Tweede tijding van den noodlottigen slag van St. Quentin, of hij zond koeriers in alle rigtingen, ten einde zijne ridders op te roepen om zich onder zijne vanden te vereenigen, en de steden om hem in dezen uitersten nood te helpen. De edelen en ridders beantwoordden spoedig deze oproeping door met hunne vasallen te zamen te stroomen; en niet alleen de groote steden, maar zelfs de kleinen onderwierpen zich gaarne aan eene zware belasting ten algemeenen nutte. Parijs gaf op edele wijze het voorbeeld. Zij toonde haren ijver niet door het houden van geestelijke processien met de koningin en de koninklijke familie aan het hoofd, waarbij men relieken van verschillende kerken mededroeg, maar alle burgers, die in staat waren de wapens te dragen, namen dienst ter verdediging der hoofdstad; en er werden groote toebereidselen gemaakt om Montmartre te versterken, en in de uitgaven voor den krijg te voorzien.

Met deze en andere hulpmiddelen die hem ten dienste stonden, was Hendrik spoedig in staat om eene groote bende Zwitsersche en Duitsche huurlingen in dienst te ne-

men. De inboorlingen, die in het buitenland dienden, kregen bevel naar huis te komen. De oude maarschalk de Termes kwam met een groot korps uit Toskane, en de hertog van Guise keerde met het overschot zijner troepen uit Rome terug. Deze populaire aanvoerder werd met geestdrift verwelkomd. De natie scheen hem als den bevrijder des vaderlands te beschouwen. Zijn laatste veldtogt in het koninkrijk Napels werd geprezen, alsof het eene schitterende zegetogt was geweest. Hij werd tot luitenant-generaal van het leger aangesteld, en de oudste aanvoerders waren er trotsch op dienst te nemen onder zulk een' beroemd veldheer.

De regering draalde niet lang, om van de buitengewone hulpmiddelen, die haar ten dienste stonden, gebruik te maken. Ofschoon het midden in den winter was, werd er besloten eene onderneming te wagen, die de nederlagen van den laatsten veldtogt herstellen, en den kwijnenden volksgeest opwekken zou. Het voorgestelde plan was de herovering van Calais, eene stad welke gedurende meer dan twee eeuwen in het bezit der Engelschen gebleven was.

De Franschen waren altijd zeer gevoelig geweest voor de onbeschaamdheid van een' vijand, die zich zoo onbewegelijk op hun grondgebied had vastgenesteld. Zij hadden uitgezien naar de herovering van Calais met dezelfde gevoelens, als waarmede de Spaansche Muzelmannen, toen zij naar Afrika gedreven waren, uitzagen naar de herovering hunner vroegere bezittingen in Granada. Zij toonden hoe vast zulks in hun geest was ingeworteld door een gewoon spreekwoord betrekkelijk ieder veldheer, dien zij voor onbeduidend hielden, dat hij namelijk „geen man was om de Engelschen uit Frankrijk te verjagen.” Het gevoel echter dat zij steeds hadden, was eerder dat van begeerte dan van verwachting. De stad was zoo sterk, zoo goed bezet, en zoo gemakkelijk voor de Engelschen te bereiken, dat zij onneembaar scheen. Deze zelfde omstandigheden en het langdurige bezit der stad, hadden den Engelschen aan de andere zijde geen minder vertrouwen ingeboezemd, zooals vrij wel blijkt uit een opschrift op de bronzen poorten der stad. „Als de

Franschen Calais belegeren, zullen lood en ijzer als kurk drijven.” Dit vertrouwen, zooals dikwijls gebeurt, bevorderde hunnen ondergang.

De bisschop van Acqs ¹⁾, de Fransche gezant in Engeland, was, toen hij korten tijd te voren naar huis terug keerde, door Calais gekomen, en gaf een vreemdklinkend verslag van het verval der vestingwerken en van het kleine getal der bezetting, kortom van den zwakken toestand der plaats. De even voorzigtige als dappere Guies wilde echter zulk een gewaagd stuk niet ondernemen zonder naauwkeuriger berigten. Toen hij daaromtrent voldaan was, vatte hij het plan met den hem eigenen ijver op. Het goedgekeurde ontwerp, zeide men, was oorspronkelijk door Coligny voorgesteld. Om den vijand te bedriegen, zond de hertog de grootste afdeeling van zijn leger onder Nevers in de rigting van Luxemburg. Toen trok hij met het overige gedeelte in Pikardye, als of hij een van de door de Spanjaarden veroverde plaatsen bedreigde ²⁾. Spoedig daarna vereenigden zich de twee korpsen en vertoonde zich Guise na eenen snellen marsch, aan het hoofd zijner geheele magt voor de muren van Calais.

De stad werd door eene sterke citadel en twee forten verdedigd. De hertog bestormde en nam den 2^{den} Januarij 1558 een van deze laatste, hetwelk de nadering van de zeezijde beletten kon. Het andere, hetwelk de landzijde bestreek, nam hij den volgenden dag. Nu hij in het bezit was van deze twee forten, was hij zeker tegen iederen overval van den vijand, zoowel van de land- als zeezijde. Toen rigtte hij zijn belegeringsgeschut op de citadel en onderhield dag en nacht een woedend geschutvuur. Zoodra als den 5^{den} eene bres geopend was, drongen de zegevierende troepen er binnen en de bezetting overweldigende, plantten zij de

¹⁾ Acqs th. Dax is eene stad in Z. Frankrijk aan de Adour, tusschen Bayonne en Bordeaux; het is de geboorteplaats van St. Vincent de Paulo.

²⁾ Of om te beletten dat de Spanjaarden voorraad in St. Quentin, Ham of Catelet bragten, of ook om zich den schijn te geven van levensmiddelen en soldaten in Amiens en Boulogne binnen te willen brengen.

Fransche vanen op den muur. De graaf van Wentworth, die in Calais het bevel voerde en met zijne kleine bezetting niet in staat was de stad te behouden, nu de verdedigingswerken in 's vijands hand waren, onderhandelde den 8sten. De val van Calais werd door dien van Guisnes en Hames gevolgd. Zoo werden binnen weinige dagen de Engelschen beroofd van iedere plek gronds, die zij sinds Eduard den Derde in Frankrijk bezeten hadden.

De val van Calais maakte den diepsten indruk aan weêrszijden van het kanaal. De Engelschen, verbaasd over deze gebeurtenis, voeren hevig uit over het verraad van den bevelhebber. Zij hadden eerder het verraad van hunne eigene regering moeten berispen, omdat deze zoo grovelijk verzuimd had voor de verdediging der stad te zorgen. Philips die de plannen der Franschen vermoedde, had zijn' argwaan aan de Engelsche regering medegedeeld en aangeboden de bezetting met zijner eigene troepen te vermeerderen. Maar zijne bondgenooten, welligt zijne beweegredenen wantrouwende, verachtten zijn' raad of lieten ten minste na daarvan gebruik te maken. Nadat de stad genomen was, deed hij een ander aanbod, om er eene sterke magt heen te zenden ten einde haar te heroveren, in het vooruitzicht dat de Engelschen hem met eene voldoende vloot zouden ondersteunen. Dit werd ook afgeslagen, misschien door hetzelfde gevoel van wantrouwen, doch onder het voorwendsel van onvermogen om de uitgaven te bestrijken, en de gelegenheid om Calais te heroveren ging voor immer verloren.

Het was echter inderdaad geen groot verlies voor Engeland. Evenals waarschijnlijk meer dan eene koloniale bezitting van het hedendaagsche Engeland, zoo ook kostte Calais jaarlijks meer dan het waard was. Hare voornaamste waarde was het gemak, dat de stad aanbod om een' inval in Frankrijk te doen. Echter was zulk een gemak in den krijg met hunne naburen, welke reeds lang vóór Philips den Tweede populair bij de Engelschen geweest was, van zeer betwistbare waarde. Het wezenlijke nadeel, hetwelk zij door het verlies van Calais leden, was de vlek, dien het der nationale eer aanwreef.

De vreugde der Franschen was buitensporig. Zij kon niet grooter geweest zijn indien de hertog van Guise het kanaal overgestoken was en Londen zelve had genomen. De schitterende en snelle wijze waarop de onderneming volbragt was, de dapperheid waarmede de jonge veldheer zijn leven bij de bestorming blootgesteld, de edelmoedigheid waarmede hij zijn deel van den buit onder de soldaten verdeeld had¹⁾, dat alles trof de levendige verbeelding der Franschen, en hij werd meer dan ooit de afgod des volks.

Echter werden gedurende het overige van den veldtogt zijne ondernemingen niet meer met zulk eenen uitstekenden uitslag bekroond. In Mei trok hij tegen de vesting Thionville in Luxemburg op. Na eene belegering van twintig dagen gaf de stad zich over. Na eene of twee plaatsen van minder belang genomen te hebben, bleef het Fransche leger bijna drie weken in een' staat van werkeloosheid, indien wij inderdaad de levendigheid niet in rekening brengen, welke door kleine oproeren in het leger zelve werden veroorzaakt. Het is moeilijk om het gedrag van een veldheer billijk te beoordeelen in een' tijd, toen een leger grootendeels was zamengesteld uit vreemde huurlingen, die zoo weinig gehechtheid gevoelden voor de dienst, waarin zij waren aangenomen, dat zij bij de minste gelegenheid gereed waren om zich daartegen te verzetten. Onder deze huurlingen waren de Duitsche zwarte ruiters de voornaamsten, die al te dikwijls eene mate van onbeschaamdheid en ongehoorzaamheid toonden, welke hen als vrienden nauwelijks minder gevaarlijk maakten dan als vijanden. De prijs waarop zij hunne diensten stelden, maakte hen buitensporig in hunne eischen van betaling. Wanneer deze, zooals maar al te dikwijls het geval was, uitbleef dan zorgden zij er zelve voor, door het bevriende land waarin zij gelegerd

¹⁾ Over het geheel was de buit in de genomen steden bijzonder groot geweest; behalve eene menigte andere zaken, verhaalt le Petit, dat de Franschen ongeveer 600 metalen en ijzeren stukken buit maakten. Guise kreeg alleen voor zijn aandeel het losgeld van de vijftig voornaamste inwoners van Calais, en later als geschenk van Hendrik den Tweede het paleis waar de Engelsche gouverneur gewoond had.

waren te plunderen of door tot openbare mouterij over te slaan. Een Duitsch baron ging bij zekere gelegenheid zoo ver dat hij zijn pistool op het hoofd van den hertog van Guise rigtte. Zoover strekte die geest van mouterij zich uit, dat deze populaire aanvoerder alléén door buitengewone koelbloedigheid en behendigheit die avonturiers eenigzins tot onderwerping aan zijn gezag kon dwingen. Het verlies van tijd door deze weerspanningheid veroorzaakt, had natuurlijk de noodlottigste gevolgen.

De hertog had Calais door eene sterke magt onder den maarschalk de Termes bezet gelaten. Sedert had hij dien ouden krijgsman gelast, het bevel op zich te nemen over eene bende van vijftienhonderd ruiters en vijfduizend voetknechten, welke gedeeltelijk uit de bezetting zelve genomen waren, en om West-Vlaanderen binnen te rukken. Guise had het voornemen zich daar met zijne eigene troepen bij hem te voegen, om den Spanjaarden zoo veel werk te geven, dat het hun inderdaad eenen tweeden inval in Pikardije beletten zou.

Het plan was goed en de maarschalk voerde getrouw den hem opgedragen last uit. Zijn weg over St. Omer nemende trok hij Vlaanderen in de buurt van Duinkerken binnen, sloeg het beleg om die bloeiende stad, bestormde haar en stond de plundering toe¹⁾. Toen drong hij tot nabij Nieuwpoort door, als wanneer de vermoeijenis en de groote hitte hem een' aanval van jicht bezorgden, die hem geheel verzwakte. De officier op wien het bevel overging, stond den manschappen toe om zich over het land te verspreiden waar zij zulke daden van roofzucht en geweld pleegden als zelfs in die weinig schroomvallige eeuw niet werden gewettigd. De ongelukkige uit hunne woonplaatsen verdreven landlieden, riepen luide graaf Egmont, hunnen stadhouder te hulp. De hertog van Savoye lag te dien tijde met zijn leger te Maubeuge in de provincie Namen; maar hij zond aan Egmont het bevel om zulk eene magt, als hij in de naburige landstreek verzamelen kon, onder de

¹⁾ Dit gebeurde den 6den Julij; weinige dagen daarna nam hij ook Wijnoksbergen.

VERT.

wapenen te brengen, en om den Franschen den terugtogt af te snijden, totdat de hertog hem te hulp kon komen en den vijand tuchtigen.

Egmont, verontwaardigd over het onrecht dat zijnen landgenooten werd aangedaan, en brandende van begeerte naar wraak, toonde de grootste drift om deze bevelen te gehoorzamen. Er kwamen vrijwilligers van alle kanten, en hij stond spoedig aan het hoofd van een leger, dat uit tien of twaalf duizend man voetvolk en tweeduizend¹⁾ ruiters bestond. Met deze magt trok hij over de grenzen en zond eene afdeeling vooruit om den grooten weg te bezetten, langs welken de Termes in Vlaanderen was binnengedrongen.

De Fransche aanvoerder, die te laat van deze bewegingen berigt had ontvangen, zag dat het noodzakelijk was om aanstonds zijne tegenwoordige kwartieren te verlaten en als het mogelijk was zijnen terugtogt te verzekeren. Guise was op een' afstand bezig met de oproerige bewegingen in zijne eigene legerplaats te dempen. De Vlamingen hielden den weg bezet, langs welken de maarschalk het land was binnengerukt. Een andere weg lag voor hem open langs de zeekust, in de buurt van Grevelingen waar de Aa haar water in den Oceaan stort. Als hij de ebbe te baat nam, kon de rivier doorwaad worden en dan lag een regte weg naar Calais open.

De Termes zag dat er geen tijd te verliezen was. Hij liet zich van zijn ziekbed op eene draagbaar leggen, en begon dadelijk zijn' terugtogt. Toen hij Duinkerken verliet stak hij de stad in brand, waar de huizen het eenigste was, wat den ellendigen bewoners van hunne bezittingen nog overbleef. Zijn marsch werd belemmerd door zijn geschut, zijne bagaadje, en voornamelijk door den buit, welken hij uit de geplunderde provinciën medevoerde. Het gelukte hem echter om de Aa bij laag water over te trekken en den tegenovergestelden oever te bereiken. Maar daar stond de vijand voor hem.

Toen Egmont tijding kreeg van de bewegingen des maarschalks, was hij de rivier hooger op overgestoken, waar de

¹⁾ De Thou spreekt van drieduizend ruiters.

VERT.

14*

stroom smaller was. Zich van zijn geschut en zelfs van zijne bagaadje ontdoende, om zich des te gemakkelijker te bewegen, deed hij eenen snellen marsch naar het strand en bereikte dit tijdig genoeg om den vijand op te vangen. Er werd aan de Termes geene keuze overgelaten dan om zich door de Spanjaarden heen te slaan, of zich over te geven.

Ziek als hij was, besteede de maarschalk zijn paard en rigtte eenige woorden tot zijne troepen. Hen in de rigting der vlammeende 'puinhoopen van Duinkerken wijzende zeide hij, dat zij daarheen niet konden terugkeeren. Zich toen naar Calais wendende zeide hij: „daar is uw te huis, maar gij moet den vijand slaan vóórdat gij het bereiken kunt.” Hij besloot echter den strijd niet te beginnen, maar zijne stelling zoo goed te versterken als hij kon, en den aanval der Spanjaarden af te wachten.

Hij plaatste zijn voetvolk in het midden en de ruitery op de beide vleugels. In het front stelde hij zijn geschut, dat uit zes of zeven falkonetten (veldstukken van mindere grootte) bestond ¹⁾. Hij had eene aanzienlijke bende Gaskonsche piekeniers in de achterhoede, om als reserve te dienen, daar waar hunne tegenwoordigheid vereischt zou worden. De rivier de Aa, die achter zijne troepen langs stroomde, vormde dus aan die zijde eene goede bedekking. Zijn linker vleugel dekde hij door eene uit de bagaadje en geschutwagens gevormde versperring. Zijn regter vleugel, die tot aan de zee reikte, scheen tegen iederen overval van die zijde verzekerd te zijn.

Toen graaf Egmont zag dat de Franschen zich aldus tot den strijd gereed maakten, maakte hij ook spoedig zijne eigene schikkingen. Hij deelde zijne ruitery in drie afdelingen, en stelde zich voor den middeltogt zelf aan te voeren. Deze bestond voornamelijk uit de zware *gens d'armes* en eenige Vlaamsche ruiters. Aan den regterflank plaatste hij zijne ligte ruitery en aan den linker reden de

¹⁾ De Thou heeft weêr eene andere opgave, nm. 3 falkonetten en 4 slangstukken, met welke laatste men vrij wat meer kwaad uirigtte, dan met de eerste.

Spaansche ruiters ¹⁾. Zijne infanterie stelde hij op zulk eene wijze in slagorde, dat zij de verschillende ruiterafdelingen kon te hulp komen. Toen hij deze schikkingen gemaakt had; gaf hij aan den middeltogt en den regtervleugel bevel om aan te vallen en reed in vollen gallop op den vijand in.

Ofschoon eenigzins in hun voorwaartsrukken gehinderd door het zware geschut, naderden de benden toch in goede orde en vielen met zulk eene woede op het centrum en de linkerflank der Franschen aan, dat voetknechten en ruiters door den hevigen schok werden nedergeworpen. Maar de Fransche edellieden, die als ruiters dienden, waren even moedig als zij, die bij St. Quentin streden. Ofschoon voor een oogenblik achterwaarts gedreven, werden zij niet overweldigd, en na eene wanhopige worsteling, slaagden zij er in zich te hereenigen en de aanvallers terug te drijven. Egmont hernieuwde den aanval, maar werd met nog grooter verlies dan te voren teruggeslagen. De Franschen, hun voordeel vervolgende, dwongen de aanvallers om binnen hunne eigene liniën terug te trekken. Op hetzelfde oogenblik opende het geschut op den blootgestelden vleugel van de terugtrekkende troepen zijn vuur, en deed hun een ontzaggelijk nadeel. Egmonts paard werd onder hem doodgeschoten en hij was bijna door zijne eigene soldaten onder den voet gelooopen. Middelerwijl rukte de Gaskonsche reserve, met hare lange speeren gewapend, voorwaarts om de ruitery te ondersteunen, en deed de lucht van hunne kreten van „Victorie!” weërgalmen.

De slag scheen reeds verloren te zijn, toen de linker-vleugel der Spaansche ruiters, die nog niet in gevecht waren geweest, den verwarden toestand der Franschen zag en hen hevig in de flank aanviel. Dit hield den stroom der vervolgers tegen, en gaf den vlugtenden tijd om zich te hereenigen. Onderwijl had Egmont een versch paard bestegen, en zich in het midden zijner soldaten werpende, trachtte hij hunnen moed te herlevendigen en hunne in

¹⁾ De graaf de Pont-de-Vaux voerde den regter-, Henrique Henriquez den linkervleugel aan.

wanorde geraakte gelederen te herstellen. Hen door stem en voorbeeld opwekkende, riep hij uit: „Wij zijn overwinnaars! Zij, die den roem en hun vaderland liefhebben, volgen mij!” en rende woedend op den vijand los.

De Franschen zoo wel van voren als van ter zijde hevig opgedrongen wordende, weken op hunne beurt, en trokken voortdurend terug, totdat zij hunne vorige standplaats wederom bereikt hadden. Op hetzelfde oogenblik rukten de lansknachten van Egmont, niettegenstaande het geschutvuur op, en veroverden de stukken, na de manschappen, aan wie ze waren toevertrouwd, met hunne lansen doorboord te hebben. Nu werd de strijd algemeen, en daar de strijdenden in eene kleine ruimte zamengedrongen waren, vochten zij evenals of hun aantal gelijk stond, en ieder scheen te gevoelen dat zijn eigen wapen de schaal naar den kant van de zege zou kunnen doen overslaan. De slag werd beslist door eene gebeurtenis, welke geene der beide partijen kon verhinderen, of voorzien had.

Een Engelsch eskader van tien of twaalf schepen lag op eenigen afstand, doch buiten het gezigt der strijdenden. Aangetrokken door het gebulder van het geschut, zeilde de bevelhebber naar het tooneel van den strijd, en zijne schepen langs het strand scharende, opende hij zijn vuur op den regter vleugel der Franschen, die tegen de zee leunde. Waarschijnlijk hadden de schoten door den afstand der schepen geene groote uitwerking, en men zeide zelfs dat zij eenige Spanjaarden hadden gedood. Maar het verspreidde schrik onder de Franschen, toen zij zich door een' nieuwen vijand aangevallen zagen, die uit de diepte van den Oceaan scheen te verrijzen. In hunne begeerte om zich aan het vuur te onttrekken, wierp de ruitery van den regter vleugel zich op den middeltogt, hunne eigen makers vertrappende, totdat alle krijgstucht verdwenen was, en ruiters en voetknachten in wilde wanorde ondereen waren gemengd. Egmont maakte van de gelegenheid gebruik om zijn' aanval te hernieuwen; en eindelijk vlugtte de vijand, geheel afgemat en ontmoedigd, in alle rigtingen. De dappere bende Gaskonjers, die de reserve uitmaakte, konden alleen nog gedurende eenigen tijd stand houden, totdat

zij hevig aangevallen door de phalanx der Spaansche piekeniers, verbroken en uiteengedreven werden, zoo als de overigen.

De vlugt was nu algemeen, de zegevierende ruiters renden over het slagveld en vertraptten en sloegen de vlugtelingen aan alle zijden voor zich neêr. Velen die door hun zwaard niet vielen, kwamen in het water van de Aa om, hetwelk door den vloed juist gezwollen was. Anderen werden in den Oceaan gedreven. Niet minder dan vijftienhonderd van hen, die van het slagveld ontkwamen, zegt men dat door de boeren werden gedood, die de wegen bezetten en aldus eene bloedige wraak namen voor de nadeelen, welke hun land waren toegebracht ¹⁾. Er wordt opgegeven dat tweeduizend Franschen op het slagveld gevallen zijn en niet meer dan vijfhonderd Spanjaarden, of liever Vlamingen, die de meerderheid in het leger vormden. Het verlies was het grootste bij de Fransche ruiters; volgens sommige verhalen, die echter niet zeer geloofwaardig zijn, werden zij bijna allen wreedaardig in de pan gehakt. Het getal gevangenen was drieduizend. Onder dezen was de maarschalk de Termes zelf, die door eene wond aan het hoofd buiten gevecht was gesteld. Al de bagaadje, de krijgsvorraad en de rijke buit, welke door de plundering in Vlaanderen verzameld was, viel den overwinnaar in handen. Ofschoon niet zoo belangrijk door het getal der strijdende troepen, was toch de overwinning van Grevelingen even volkomen als die bij St. Quentin ²⁾.

¹⁾ Strada verergert zulks gewis uit partijhaat, als hij vertelt dat de Vlaamsche vrouwen de ongelukkige Franschen doodmartelden door ze met naalden en met hare nagels te verscheuren. VERT.

²⁾ Ik ken geene gebeurtenis, waaromtrent de verhalen in hunne bijzonderheden zoo slecht met elkander te rijmen zijn, als die van den slag van Grevelingen. De getuigenissen stemmen zelfs niet eens daarin overeen, of het eene Engelsche vloot was, die op de Fransche troepen vuurde. Een schrijver spreekt er van als van een Spaansch eskader van Guipuscoa. Een ander verhaalt dat de bemanning aan land kwam en met den vijand op het strand handgemeen raakte. Het is geene gemakkelijke taak om iets waars uit zoovele onwaarschijnlijkheden af te leiden. Er is echter een feit, en dat wel het belang-

Echter waren de Franschen, die een magtig leger op de been hadden, nooit beter in staat om hunne ongelukken het hoofd te bieden dan toen. Toen de hertog van Guise de tijding ontving, rukte hij oogenblikkelijk met zijne geheele magt op en versterkte zich achter de Somme, om Pikardye voor een' inval te dekken. De hertog van Savoye vereenigde zijne troepen met die van graaf Egmont, nam zijne stelling langs de Authie¹⁾ en nam den schijn aan alsof hij het beleg voor Dourlens had willen slaan. De Fransche en Spaansche vorsten behielden beiden het veld. Zulk eene goed uitgeruste en groote magt als die door Hendrik was aangevoerd, had men in vele jaren in Frankrijk niet gezien; echter moet de vorst met regt zich geërgerd hebben toen hij bedacht, dat het grootste deel van deze magt uit vreemde huurlingen bestond, die, zoo als men verhaalt, een getal van veertigduizend uitmaakten. Philips had eene even groote magt en de lange duur van den krijg had hem in staat gesteld om zijne beste veldheeren rond zich te verzamelen. Onder hen was Alva, wiens voorzigtigheid dienen moest om de stoute ondernemingen van den hertog van Savoye eenigzins tegen te houden.

Een effen terrein van vier mijlen breedte lag tusschen de beide legers. Nu en dan hadden er schermutselingen tusschen de ligte troepen van beide zijden plaats, en een algemeen treffen kon ieder oogenblik beginnen. Aller oogen

rijkste, waarin allen overeenstemmen, namelijk — dat graaf Egmont bij Grevelingen eene beslissende overwinning op de Franschen behaalde.

Dat de verhalen omtrent dezen veldslag zoo verschillend zijn, blijkt ook uit de opgave der gesneuvelden; bij sommigen komt voor dat er 1500 Franschen sneuvelden, behalve een nog grooter getal, die in handen der boeren vielen, en slechts 500 Spanjaarden; bij anderen daarentegen leest men van 10 à 12 duizend Franschen en 4 à 5 duizend Spanjaarden; dat die opgaven zoo verschillend zijn, komt waarschijnlijk daarvan daan, dat sommigen het verlies in Vlaanderen er niet bij rekenen, hoewel men de laatste opgaven toch wel als overdreven beschouwen kan. Bij onzen van Meteren worden er zelfs slechts drie à vierhonderd gesneuvelde Spanjaarden opgegeven.

VERT.

¹⁾ Een riviertje dat evenwijdig met de Somme stroomt en een weinig ten noorden van dezelfde rivier in zee valt.

VERT.

waren naar het slagveld gewend, waar de twee grootste vorsten van Europa zoo spoedig om het meesterschap met elkander in strijd konden geraken. Als de vaders van deze vorsten, Karel de Vijfde en Frans de Eerste, in het veld waren geweest, dan zou zulks waarschijnlijk het geval zijn geweest. Maar Philips had het plan niet om de zekere voordeelen, die hij reeds behaald had door een laatste beroep op de wapenen, in de waagschaal te stellen. En Hendrik helde er nog minder toe over om alles, zijne hoofdstad en misschien zijne kroon, aan het toeval van eenen enkelen slag te wagen.

Er waren vele omstandigheden, die medewerkten om de beide vorsten eene meer vreedzame beslechting van hun' twist te doen verkiezen en hen van den oorlog afkeerig te maken. Daaronder was de slechte toestand van hunne geldmiddelen¹⁾. Toen Ruy Gomez de Silva, zoo als reeds vermeld is, door Philips naar Spanje gezonden werd, kreeg hij het bevel mede om zich van alle denkbare middelen te bedienen om geld te krijgen. Ambten werden aan den meest biedende verkocht. De openbare inkomsten werden verpand. Men leende van kooplieden groote sommen voor buitensporige interesten. Gedwongen leeningen werden voornamelijk hun opgelegd, van wie men wist dat zij door de laatste bezendingen uit de Nieuwe Wereld veel geld hadden verdiend. Driemaal honderdduizend dukaten werden geleend in het vooruitzicht van de aanstaande jaarmarkt te

¹⁾ Er is een belangrijke brief van Philips' zuster, de landvoogdes Johanna, aan haar' vader, den keizer, die toen in het klooster te Yuste was. Deze brief werd ongeveer een jaar voor den tijd van ons verhaal geschreven. Johanna gaf vele goede redenen op, voornamelijk de wanorde in de finantiën, die het voor Philips raadzaam maakten, om van zijnen gelukkigen veldtocht gebruik te maken, om vrede met Frankrijk te sluiten, dezelfde reden die zich nu met zulk eene kracht bij Philips en zijne ministers voordeed. Het innemen van Calais, spoedig na den datum van Johanna's brief en de groote door Hendrik gemaakte toebereidselen lagen een gewigt in 's vijands schaal, dat op nieuw moed aan de Franschen gaf om den oorlog door te zetten, totdat deze met de nederlaag bij Grevelingen eindigde. — Brief van de prinses Johanna aan den keizer van 14 Dec. 1557 en van den keizer aan de prinses van 26 Dec. 1557, beiden nog in HS.

Villalar. Men overreedde de landvoogdes Johanna om haar jaarlijks pensioen, hetwelk haar op de *alcavala* (belasting op koopwaren) was toegewezen, voor eene som in eens te verkoopen, ten einde in de behoeften van den staat te voorzien. Men kreeg goederen van den koning van Portugal, om die naar Vlaanderen te zenden, ten einde die tegen verhoogden prijs met winst te verkoopen. Dit waren de ellendige listen, waardoor Philips, die deze staatkunde van langzaam werkende hulpmiddelen van zijnen vader had geërfd, trachtte om zijne uitgeputte schatkist weder te vullen. Behalve de uit Kastilië komende sommen, kreeg de koning ook niet minder dan anderhalf miljoen dukaten als een buitengewoon geschenk uit de Nederlanden. Echter werden deze sommen, hoe groot zij ook waren, spoedig verteerd door de in Frankrijk en Italië op de been gehouden legers. Philips' briefwisseling met zijne staatsdienaren wemelt van voorstellingen van den slechten staat zijner geldmiddelen, van de aan zijne troepen verschuldigde achterstallige soldij en van de noodzakelijkheid om onmiddelijk hulpmiddelen aan te wenden, ten einde hem van een bankroet te redden. De vooruitzigten, die de ministers hem als antwoord voorstellen, zijn alles behalve bemoedigend ¹⁾.

Eene andere omstandigheid die beide vorsten naar het einde van den krijg deed verlangen was de verwarde toestand hunner eigene koninkrijken. De Protestantsche ketterij was reeds begonnen met in de Nederlanden haar schrikverwekkend hoofd te verheffen en de Hugenootten begonnen de opmerkzaamheid der Fransche regering te vereischen. Hendrik de Tweede, die even als Philips,

¹⁾ »Ik zeg u dat ik volstrekt in de onmogelijkheid ben om den oorlog vol te houden... De zaken zijn zoo gesteld, dat ik op gevaar af van mij in het verderf te storten, niet kan nalaten een verdrag te sluiten.» Brief van Philips aan den bisschop van Arras (12 Febr. 1559). Philips zeide tot den Venetiaanschen gezant, dat hij in zulke moeilijkheden was, dat als de Fransche koning geene stappen voor eene verzoening gedaan had, hij genoodzaakt zou geweest zijn om het zelf te doen. Campana, *leven van Philips II*, 2de deel 11de boek.

zelf doordrongen was van den geest der Inquisitie, wilde tijd hebben om de kettersche leerstellingen in hare geboorte te onderdrukken. Hij werd door Paul den Vierde in dit vrome voornemen versterkt, die, nu hij zelf bevrijd was van het voeren van een' oorlog tegen zijne naburen, besloten scheen te hebben, voor niemand anders meer toegewend te zijn. Hij zond legaten aan Hendrik en Philips om hen te bezweren van, in plaats van oorlog met elkander te voeren, hunne wapenen tegen de ketters in hun rijk te keeren, daar deze de grondvesten der kerk ondermijnden.

De vredelievende gezindheid der beide vorsten was daarboven vermeerderd door de Fransche gevangenen, en voornamelijk door Montmorency, wiens aanzien aan het hof zóó groot was geweest, dat Karel de Vijfde verklaarde dat »zijne gevangenneming belangrijker was dan die van den koning zelve zou geweest zijn.» De oude Conétable was zeer verlangend om naar zijn vaderland terug te keeren, waar hij met onrust zag welk een overwigt zijne afwezigheid en het verlengen van den krijg aan zijnen tegenstander Guise in den koninklijken raad gaf. Door zijn toedoen werden er met het Fransche hof onderhandelingen aangeknoopt, totdat er, nu Hendrik met reden dacht dat dit beter op een geregeld kongres geschieden kon, dan door gevangenen, die nog in 's vijands magt waren, van beide zijden kommissarissen werden benoemd om de punten van het verdrag op te maken ¹⁾. Montmorency en zijn mede-

¹⁾ De Fransche regering had goede reden voor haar wantrouwen. Het blijkt uit de brieven van Granville, dat die minister een' *verdienstelijk* handlanger gebruikte om de brieven van St. André en waarschijnlijk ook van de andere gevangenen te onderscheppen, en dat deze brieven door Granville werden nagezien, voor zij naar de Fransche legerplaats werden gezonden.

De afgevaardigden voor het kongres waren behalve de genoemden, van wege Hendrik den Tweede: Jean de Morvilliers, bisschop van Orleans en Claude de l'Aubespine, staatssekretaris, en van wege Philips den Tweede: Ruy Gomez de Silva, graaf van Melite en prins van Eboli, en Ulrich Viglius van Ayt, heer van Zwichem. De Engelsche koningin zond: Thomas Thurlby, bisschop van Ely, Thomas Howard van

gevangene de maarschalk St. André maakten deel uit van het gezantschap. Maar de belangrijkste persoon daarbij was van wege Frankrijk de kardinaal van Lotharingen, broeder van den hertog van Guise, een man van een sluw, listig karakter en iemand, die, even als de overigen uit zijn geslacht, niettegenstaande zijne vreedzame vertoogen, vertegenwoordiger van de oorlogspartij in Frankrijk genoemd kan worden ¹⁾).

Van de Spaansche zijde waren de gekozen gezanten mannen, die in het koninkrijk het meest uitmuntten door bekwaamheid en gezag: mannen, wier namen, hetzij in een goed, hetzij in een slecht opzigt, in de geschiedenis onsterfelijk blijven. Onder hen was de hertog van Alva en zijn groote tegenstander (toen hij later in de Nederlanden kwam) Willem van Oranje. Maar de voornaamste persoon van het gezantschap, de man, die inderdaad de overigen leidde, was Anthonie Perenot, bisschop van Arras, meer bekend onder zijn lateren titel van kardinaal Granvelle. Hij was een zoon van den beroemden kanselier van dien naam onder Karel den Vijfde, door wien hij vroeger niet zoo zeer tot de pligten van zijne geestelijke bediening, als tot het openbare leven was opgeleid. Hij maakte zulk een goed gebruik van het genoten onderrigt, dat hij nog onder de regering des keizers zijnen vader in het vertrouwen des konings opvolgde, en hem in bekwaamheid voor regeringszaken nog overtrof. Zijn inschikkelijk karakter werkte zamen met zijn ijver voor de belangen van Philips, om

Effingham, eerste kamerheer, en Nicolaas Wootton, deken van York. De hertog van Savoye liet zich vertegenwoordigen door Langusei, graaf van Stropiano en den voorzitter van het hof van Asti, terwijl Christina van Lotharingen en haar zoon Karel als bemiddelaars aanwezig waren. De Thou lib. XX.

VERT.

¹⁾ Sommige geschiedschrijvers, en onder hen Sismondi, schijnen aan de betuigingen van den Franschen staatkundige meer vertrouwen geschonken te hebben, dan zij verdienen: Granvelle, die het karakter van zijnen tegenstander beter begreep, werd niet zoo gemakkelijk bedrogen. Een memorandum onder zijne papieren beschrijft den Franschen kardinaal aldus: »Alle betuigingen, die de genoemde kardinaal van Lotharingen deed, dat hij den vrede begeerde, waren eene op Fransche wijze geveinsde zaak en voorgewend om ons te bedriegen.

Granvelle in de gunst van dien vorst aan te bevelen; en zijne listige behendigheid en zijne karakterkunde stelden hem volkomen instaat, om eene onderhandeling te leiden, waar zoovele tegen elkander indruischende gevoelens in overeenstemming gebragt, zoovele vijandige en ingewikkelde belangen bevredigd moesten worden.

Daar er eene schorsing der vijandelikheden gedurende den loop der onderhandelingen was aangenomen, werd er besloten om de legers uit elkanders nabijheid te verwijderen, daar een kleine afstand somtijds tot eene algemeene uitbarsting leiden kon. Er werd door de beide vorsten nog sterker bewijs van hunne vredelievende gezindheid gegeven door een deel van hunne vreemde huurbenden te ontslaan die hunne diensten slechts bewezen voor groote sommen gelds, hetwelk een van de grootste nadeelen van den krijg was.

Het kongres kwam den 15^{den} October 1558 bijeen in 'de abdij van Cercamps bij Kamerijk. Men kan wel nagaan, dat tusschen zulke goedgezinde partijen spoedig eenige algemeene punten van overeenkomst moesten vastgesteld worden. Maar de krijg, die tamelijk lang geleden onder de regering van Karel den Vijfde begonnen was, had zoolang voortgeduurd dat menig grondgebied gedurende den strijd van meester veranderd was, en het was derhalve niet gemakkelijk om de verschillende eischen in overeenstemming te brengen. De bezittingen van den hertog van Savoye bijvoorbeeld, waren in de handen van Hendrik den Tweede overgegaan, die daarenboven beweerde dat hij er door zijne grootmoeder regt op had. Doch het was voor Philips niet mogelijk om zijn bontgenoot, den man, dien hij aan het hoofd zijner legers gesteld had in den steek te laten. Maar de grootste hinderpaal was Calais. »Indien wij weêrkomen zonder Calais terug gekregen te hebben,» zeiden de Engelsche afgevaardigden, die ook deel aan het kongres namen »zullen wij door het volk met steenen worden dood geworpen.» Philips ondersteunde Englands eisch; en toch was het duidelijk, dat Frankrijk nimmer een voor haar zoo belangrijk punt verlaten zou, hetwelk na zoovele jaren van teleurgestelde verwachting eindelijk weder in haar

bezit gekomen was. Terwijl men bezig was met de bijna hopelooze taak om deze verschillen te regelen, gebeurde er iets, hetwelk de onderhandelingen voor een' tijd lang opschortte, en een' belangrijken invloed op de zaken van Europa uitoefende. Dit was de dood van eene der oorlogspartijen namelijk van koningin Maria van Engeland.

Maria's gezondheid was in den laatsten tijd zeer afgenomen, onder den invloed zoowel van geestelijke als lichamelijke ongesteldheid. Het verlies van Calais drukte zeer op haren geest, daar zij dacht aan de verwijten, die dit aan hare regering berokkenen zou, en aan de toenemende vermindering der volksgunst, welke zij daardoor lijden zou. „Als ik sterf” zeide zij in de krachtige taal die den Engelschen sedert gemeenzaam geworden is door eene gelijksoortige uitdrukking van hunnen grooten admiraal „zal men bevinden, dat de naam van Calais op mijn hart geschreven staat ¹⁾.”

Philips, die niet volkomen onderrigt was van den slechten toestand der koningin, zond in het begin van November den graaf, later hertog van Feria, als gezant naar Londen, met brieven voor Maria. Deze edelman, die met een van de hofdames der koningin gehuwd was, stond in hooge gunst bij zijn' meester. Met hoffelijke manieren en eene schitterende levenswijze, vereenigde hij eene slimheid en eene grondigheid van oordeel, die hem bijzonder voor zijne zending geschikt maakten. De koningin ontving met groote vreugde de brieven, welke hij haar bragt, ofschoon zij te ziek was om ze te lezen. Toen Feria den slechten toestand van Maria's gezondheid zag, hield hij zich met den raad ijverig bezig om de erfopvolging aan Elisabeth te verzekeren.

Hij had de eer om bij de prinses op haar verblijf te Hatfield, hetwelk achttien mijlen van Londen aflag, het avondmaal te gebruiken. De Spanjaard weidde bij het on-

¹⁾ »Als ik op dit oogenblik sterven moest, zou men zien dat gebrek aan fregatten op mijn hart geschreven staat.” Deze oorspronkelijke brief van Nelson wordt in de merkwaardige verzameling van eigenhandige brieven, die aan wijlen Sir Robert Peel toebehoorde, bewaard.

derhoud uit over de welwillendheid van zijnen meester jegens Elisabeth, hetwelk hij getcond had in de vrienden-diensten, die hij haar gedurende hare gevangenschap had bewezen en in de begeerte om haar te laten opvolgen. De afgezant voegde er niet bij dat deze begeerte niet zoo zeer ontstond door 's konings bezorgdheid voor de belangen van Elisabeth, als wel door afgunst jegens de Franschen, die voornemens schenen om de aanspraken van Maria Stuart, de vrouw van den dauphijn, op den Engelschen troon te ondersteunen ¹⁾. De prinses erkende de bescherming, die zij gedurende hare droeve omstandigheden van Philips ontvangen had. „Maar wat hare tegenwoordige vooruitzichten aanging,” zeide zij, „daarvoor was zij noch aan den koning, noch aan de Engelsche edelen iets verschuldigd, hoewel deze laatsten zeer op hunne getrouwheid pochten. Het was aan het volk dat zij dit te danken had en op het volk, dat zij vertrouwde.” Dit antwoord van Elisabeth geeft den sleutel voor het welslagen harer pogingen.

Het doordringende oog van den gezant bemerkte spoedig dat de Engelsche prinses onder kwaden invloed stond. Hij schreef dat men wist, dat de personen, die het meest in haar vertrouwen stonden, zeer tot de Luthersche ketterij overhielden, en hij maakte daaruit zeer ongunstige besluiten op voor de vooruitzichten van het koninkrijk.

Op den 17^{den} November 1558 stierf de koningin Maria na eene korte doch zeer noodlottige regering. Haar lot was hard geweest. Onbesproken van gedrag, en ofschoon verkeerd geleid, met diep ingewortelde godsdienstige gevoelens, had zij echter een' naam nagelaten, die meer algemeen verfoeid werd dan eenige andere naam in de rei der Engelsche vorsten. En dit niet slechts om de vervolging,

¹⁾ Men kan zich van Philips' gevoelens in deze zaak vergewissen door eene zinsnede uit een' brief aan Granvelle, waarin hij zegt, dat de dood van de jonge koningin van Schotland, die toen zeer ziek was, de aanspraken welke de Franschen op Engeland maakten, zouden vernietigen, en Spanje uit eene groote verlegenheid reddden. „Indien de jonge koningin stierf, daar men zegt dat zij zeer ziek is, zoude zij ons uit eene groote verlegenheid redden en ons verlossen van eene aanspraak, welke men op Engeland gelden doet.”

want dat had zij met de Tudors gemeen, maar omdat die vervolging geschiedde tegen de belijders van eene godsdienst, welke in het land erkend geworden was. Aldus werd het bloed der martelaren het zaad eener groote en magtige kerk, hetwelk door alle toekomstige tijden heen gereed was om te getuigen tegen het wreede geweld van onderdrukkers.

Er was nog eene andere reden waarom het volk Maria zoo weinig genegen was. Het kon niet missen of de dochter van Katharina van Aragon moest opgevoed zijn in eerbied voor het beroemde geslacht, waaruit zij afstamde. Die opvoeding reeds van de wieg af aan begonnen werd in latere jaren voortgezet. Toen de jonge prinses aan haren neef Karel den Vijfde verloofd werd, was er bepaald dat zij bekend gemaakt zou worden met de taal en de instellingen van Kastilië en zelfs de kleeding van dat land zou dragen. „En wie” riep Hendrik de Achtste uit, „is zoo goed in staat om haar in dit alles te onderrigten als hare moeder?” Zelfs nadat het huwelijk met haren keizerlijken minnaar was afgesprongen, door dat met de Portugeesche Infante, ging Karel nog voort om levendig belang te stellen in het lot zijner jonge bloedverwante; terwijl zij op haar levensweg natuurlijk naar den keizer, als haar naasten bloedverwant voor raad en ondersteuning uitzag. Aldus door de banden van bloedverwantschap, door overeenstemmend gevoel en door belang naar Spanje heengetrokken, kreeg Maria waarlijk meer van eene Spaansche dan van eene Engelsche vrouw, en toen dit alles voltooid werd door het gehate Spaansche huwelijk, en zij hare hand aan Philips den Tweede schonk, scheen de laatste band verbroken te zijn, die haar nog aan haren geboortegrond hechtte. Sedert bleef zij eene vreemdeling onder hare eigene onderdanen. Zeer verschillend was het lot van hare zuster en opvolgster Elisabeth, die over haar volk regeerde als eene trouwhartige Engelsche koningin, onder geen invloed en met geen belang hetwelk van het hunne onderscheiden was. Zij werd daarvoor beloond door de getrouwste liefde van hun kant; terwijl rondom haren troon die vaderlandsche herinneringen vereenigd waren, welke, niettegenstaande hare menigvuldige

dwalingen, haar naam den Engelschen nog dierbaar maken.

Bij den dood harer zuster, beklom Elisabeth zonder tegenstand den troon harer voorvaderen. Het kan den lezer niet onaangenaam zijn om haar portret geschetst te zien door den Venetiaanschen afgezant van dien tijd, of liever van twee jaren vroeger, toen zij driëntwintig jaar oud was. „De prinses” zegt hij „is even schoon van geest, als van ligchaam; hoewel hare houding eerder bevallig van uitdrukking is dan schoon. Zij is groot en welgemaakt; hare gelaatskleur is schoon, doch eenigzins olijkleurig; zij heeft fraaije oogen, en hare handen, waarop zij zelve trotsch is, zijn klein en teeder. Zij heeft een uitmuntend verstand met veel beheugheid en zelfbeheersching, zooals zij dikwijls toonde hij de verschillende geregte verhooren, waaraan zij in een vroeger tijdperk van haar leven was blootgesteld. In haar gedrag is zij hoogmoedig en gebiedend, hoedanigheden, welke zij van haren vader Hendrik den Achtste geërfd had, die, zooals men zeide, haar wegens hare gelijkenis met hem met bijzondere genegenheid beschouwde.” Hij had, men moet het bekennen, eene bijzondere wijze om dit te toonen.

Een van de eerste daden van Elisabeth was om eenen sierlijken Latijnschen brief aan Philips te schrijven, waarin zij hem kennis gaf van hare troonsbeklimming en de hoop uitdrukte, dat zij voortdurend „dezelfde, en zoo mogelijk nog vriendschappelijker gevoelens met elkander konden onderhouden dan hunne voorgangers.” Philips ontving de tijding van den dood zijner vrouw te Brussel, waar, op den dag van hare begrafenis te Londen, met veel plegtigheid eene lijkmis voor haar gevierd werd. Alle uitwendige vertooning van eerbied werd aan hare nagedachtenis geschonken. Maar men begaat geen onregt jegens Philips als men veronderstelt, dat zijn hart niet diep getroffen was door het verlies van eene vrouw, die zoovele jaren ouder dan hij, wier karakter gemelijk geworden en wier persoonlijke bekoorlijkheden reeds lang door ziekte verdwenen waren. Echter was het niet zonder gevoel van diep leedwezen dat de eerzuchtige vorst den scepter van Engeland (hoewel

want dat had zij met de Tudors gemeen, maar omdat die vervolging geschiedde tegen de belijders van eene godsdienst, welke in het land erkend geworden was. Aldus werd het bloed der martelaren het zaad eener groote en magtige kerk, hetwelk door alle toekomstige tijden heen gereed was om te getuigen tegen het wreede geweld van onderdrukkers.

Er was nog eene andere reden waarom het volk Maria zoo weinig genegen was. Het kon niet missen of de dochter van Katharina van Aragon moest opgevoed zijn in eerbied voor het beroemde geslacht, waaruit zij afstamde. Die opvoeding reeds van de wieg af aan begonnen werd in latere jaren voortgezet. Toen de jonge prinses aan haren neef Karel den Vijfde verloofd werd, was er bepaald dat zij bekend gemaakt zou worden met de taal en de instellingen van Kastilië en zelfs de kleeding van dat land zou dragen. „En wie” riep Hendrik de Achtste uit, „is zoo goed in staat om haar in dit alles te onderrigten als hare moeder?” Zelfs nadat het huwelijk met haren keizerlijken minnaar was afgesprongen, door dat met de Portugeesche Infante, ging Karel nog voort om levendig belang te stellen in het lot zijner jonge bloedverwante; terwijl zij op haar levensweg natuurlijk naar den keizer, als haar' naasten bloedverwant voor raad en ondersteuning uitzag. Aldus door de banden van bloedverwantschap, door overeenstemmend gevoel en door belang naar Spanje heengetrokken, kreeg Maria waarlijk meer van eene Spaansche dan van eene Engelsche vrouw, en toen dit alles voltooid werd door het gehate Spaansche huwelijk, en zij hare hand aan Philips den Tweede schonk, scheen de laatste band verbroken te zijn, die haar nog aan haren geboortegrond hechtte. Sedert bleef zij eene vreemdeling onder hare eigene onderdanen. Zeer verschillend was het lot van hare zuster en opvolgster Elisabeth, die over haar volk regeerde als eene trouwhartige Engelsche koningin, onder geen invloed en met geen belang hetwelk van het hunne onderscheiden was. Zij werd daarvoor beloond door de getrouwste liefde van hun kant; terwijl rondom haren troon die vaderlandsche herinneringen vereenigd waren, welke, niettegenstaande hare menigvuldige

dwalingen, haar' naam den Engelschen nog dierbaar maken.

Bij den dood harer zuster, beklom Elisabeth zonder tegenstand den troon harer voorvaderen. Het kan den lezer niet onaangenaam zijn om haar portret geschetst te zien door den Venetiaanschen afgezant van dien tijd, of liever van twee jaren vroeger, toen zij driewintig jaar oud was. „De prinses” zegt hij „is even schoon van geest, als van ligchaam; hoewel hare houding eerder bevallig van uitdrukking is dan schoon. Zij is groot en welgemaakt; hare gelaatskleur is schoon, doch eenigzins olijkleurig; zij heeft fraaije oogen, en hare handen, waarop zij zelve trotsch is, zijn klein en teeder. Zij heeft een uitmuntend verstand met veel behendigheid en zelfbeheersching, zooals zij dikwijls toonde hij de verschillende geregtelijke verhooren, waaraan zij in een vroeger tijdperk van haar leven was blootgesteld. In haar gedrag is zij hoogmoedig en gebiedend, hoedanigheden, welke zij van haren vader Hendrik den Achtste geërfd had, die, zooals men zeide, haar wegens hare gelijkenis met hem met bijzondere genegenheid beschouwde.” Hij had, men moet het bekennen, eene bijzondere wijze om dit te toonen.

Een van de eerste daden van Elisabeth was om eenen sierlijken Latijnschen brief aan Philips te schrijven, waarin zij hem kennis gaf van hare troonsbeklimming en de hoop uitdrukte, dat zij voortdurend „dezelfde, en zoo mogelijk nog vriendschappelijker gevoelens met elkander konden onderhouden dan hunne voorgangers.” Philips ontving de tijding van den dood zijner vrouw te Brussel, waar, op den dag van hare begrafenis te Londen, met veel plegtigheid eene lijkmis voor haar gevierd werd. Alle uitwendige vertooning van eerbied werd aan hare nagedachtenis geschonken. Maar men begaat geen onrecht jegens Philips als men veronderstelt, dat zijn hart niet diep getroffen was door het verlies van eene vrouw, die zoovele jaren ouder dan hij, wier karakter gemelijk geworden en wier persoonlijke bekoorlijkheden reeds lang door ziekte verdwenen waren. Echter was het niet zonder gevoel van diep leedwezen dat de eerzuchtige vorst den scepter van Engeland (hoewel

deze zonder beteekenis voor hem geweest was) zoo plotse-
ling aan zijne hand ontruikt zag.

Wij hebben reeds gezien dat Philips gedurende zijn ver-
blijf in dat land, meer dan eene gelegenheid had, om zijn
invloed ten behoeve van Elisabeth aan te wenden. Het
was misschien de vriendschappelijke betrekking waarin hij
aldus tot haar stond, zoowel als hare persoonlijke hoeda-
nigheden, welke den koning aanzetten tot eene mate van
belangstelling, die in den boezem zijner koningin eenige
jaloezij schijnt te hebben opgewekt¹⁾. Hoe dit moge zijn,
beweegredenen geheel verschillend van die, welke op het
gevoel gegrond waren, deden hem besluiten om zoo moge-
lijk zijne magt over Engeland te behouden, door de be-
trekking, die tusschen hem en Maria bestaan had, op Eli-
sabeth over te brengen.

Er was nog geene maand verlopen sedert Maria's lijk
in de Westminster abdij begraven was, toen de koninklijke
weduwenaar door zijnen gezant Feria regstreeks aanzoek
om de hand van hare opvolgster doen liet. Echter werd
hij door zijne drift niet vervoerd tot eenige ongepaste lief-
desverklaring; integendeel, zijne voorstellen werden door
eenige zeer voorzigtige voorwaarden beperkt.

Men kan begrijpen dat Elisabeth katholiek worden moest,
en indien zij het nog niet was, moest zij hare dwaalbe-
grippen afzweren, en het worden. Zij zou van den paus
eene vrijstelling voor het huwelijk krijgen. Philips zou
Spanje mogen bezoeken wanneer hij het voor de belangen
van dat koninkrijk noodzakelijk oordeelde; een voorzorg-
maatregel, die scheen aan te toonen dat Maria's overdre-
vene liefde of jaloezij hem in die zaak eenige ongelegen-
heid had veroorzaakt. Verder zou er bepaald worden, dat
de afstammeling uit dat huwelijk niet, zooals in het kon-
trakt met Maria aangenomen was, de Nederlanden erven
zou, daar deze op zijn' zoon Don Carlos, den prins van
Asturië zouden overgaan.

¹⁾ De Spaansche gezant Feria begeerde dat zijn meester hem toe
zou staan om Maria's jaloezij te gebruiken als een bewijs ter aanbe-
veling van zijn aanzoek om de gunst van Elisabeth. Maar Philips
had de kieschheid, of den goeden smaak, om dit te weigeren.

Feria ontving het bevel om deze voorstellen mondeling,
en niet schriftelijk te doen; „ofschoon het geen schande
voor iemand is”, voegde zijn voorzigtige meester er bij „om
zijne voorstellen verworpen te zien, wanneer zij gegrond
zijn, niet op mondelinge bedenkingen maar op ijver voor
den Schepper en de belangen der godsdienst.”

Elisabeth ontving de aanbieding van Philips' hand, ge-
wijzigd als zij was, op de bevalligste wijze. Zij zeide tot
den gezant dat „zij inderdaad in eene zaak van dezen aard
geen stap doen kon, zonder met haar parlement te raad-
plegen. Maar zijn meester kon verzekerd zijn, dat als zij
er toe over mogt gaan om te huwen, er geen man was
aan wien zij boven hem de voorkeur geven zou.” Philips
schijnt met de dus gegeven aanmoediging tevreden geweest
te zijn en spoedig daarna schreef hij Elisabeth een' eigen-
handigen brief, waarin hij haar trachtte te overtuigen hoe-
zeer hem het welslagen der zending van zijnen gezant ter
harte ging.

Evenwel toonde de loop der gebeurtenissen in Engeland
spoedig dat hij op zulk een welslagen niet rekenen kon,
en dat Feria's voorspellingen omtrent Elisabeths staatkunde
wel gegrond waren. Het parlement opende nu weldra zijne
beraadslagingen over de maatregelen, welke eindigden met
de vernietiging der Roomsche-Katholieke en de herstelling
der Hervormde godsdienst. En het was zeer duidelijk dat
deze maatregelen, indien zij oorspronkelijk al niet door de
koningin waren voorgeschreven, ten minste hare bekrach-
tiging moesten erlangd hebben.

Daarom ging Philips met twee of drie zijner ministers,
in wie hij het meeste vertrouwen stelde, te rade, over het
al of niet doelmatige om Elisabeth hierover een' brief te
schrijven en haar ronduit te verklaren, dat het huwelijk
geene plaats kon hebben, indien zij de handelingen van het
parlement niet openlijk afkeurde. Hare ijdelheid moest
gestreeld worden door de uitdrukking van zijne smart, dat
hij verplicht was de hoop op hare hand te laten varen.
Maar, zooals haar minnaar zedig opmerkte, na haar opregt
alle gevolgen daarvan te hebben voorgesteld, zij zou wat
er ook gebeuren mogt, nimmer iemand te laken hebben dan

zich zelve. Zijne wijze raadslieden, die waarschijnlijk niet dikwijls geroepen werden om vraagstukken van zulken teederen aard te beslissen, kwamen geheel met hun' meester in gevoelen overeen. Wat er ook gebeuren mogt, zij beschouwden het als onmogelijk dat hij eene Protestantsche vrouw zou huwen.

Er wordt ons niet verhaald, welke uitwerking deze openhartige voorstelling op de koningin had. Zeker dat Philips' aanzoek niet langer zoo gunstig slaagde als te voren. Elisabeth, alle vermomming van zich werpende, zeide rond uit aan Feria, toen hij op die zaak bij haar aandrong, dat zij groote zwaarigheid maakte om van den paus dispensatie te verzoeken¹⁾; en weldra daarna verklaarde zij openlijk in het parlement, hetwelk zij later gewoonlijk dikwijls herhaalde, dat zij niet anders dan als maagd wenschte te leven en te sterven. Het kan nauwelijks verondersteld worden, dat Elisabeth er te eniger tijd ernstig over dacht om Philips te huwen. Indien zij zijne brieven gunstig beantwoordde was dit slechts, totdat zij zoo vast op den troon zat, dat zij niet afhing van den onwil, dien zij zich bij eene weigering op den hals zoude halen. Het was een huwelijk waarin waarschijnlijk bij geen van beide zijden het hart eenig deel nam. Men moet het bekennen, dat de Engelsche koningin bij die huwelijksgechiedenis het beste van de twee speelde. Philips droeg zijne teleurstelling met groote lankmoedigheid. Hij drukte zijn leedwezen aan Elisabeth uit, dat zij eene beslissing genomen had op eene wijze, zoo geheel verschillend van hetgeen het openbare belang scheen te vorderen. Maar sinds zij er anders overdacht, zou hij er in berusten en hij hoopte alleen dat hetzelfde doel bereikt mogt worden door hunne voortdurende vriendschap. Met al deze wijsbegeerte, mogen wij wel aannemen dat er, met een karakter zooals dat van Philips, eenige verbittering in zijn hart moet achtergebleven zijn; en dat zeer waarschijnlijk gevoelens van persoonlijken, met

¹⁾ Hume verzekert ons dat Philips zulk een vast vertrouwen had op de gezindheid van Elisabeth, dat hij reeds een koerier naar Rome gezonden had om de pausselijke dispensatie te verkrijgen. VERT.

die van staatkundigen aard vermengd waren, gedurende de langdurige oorlogen, welke hij later tegen de Engelsche koningin voerde.

In de maand Februarij werden de vredesonderhandelingen hervat, en in plaats van de abdij van Cercamps was Cateau-Cambresis de plaats van zamenkomst geworden. De onderhandelingen werden met grooter ernst voortgezet dan te voren, daar beide vorsten door de noodzakelijkheid zeer werden gedrongen. Philips in 't bijzonder was aan zijn leger zoovele achterstallige soldij schuldig, dat hij zijnen staatsdienaren rondborstig verklaarde dat »hij op den rand des verderfs stond, van hetwelk niets hem kon redden dan een vrede ')." Men kan wel nagaan, dat hij in dezen staat van zaken in zeer nadeelingen toestand verkeerde om met zijnen tegenstander over de voorwaarden overeen te komen. Maar Philips en zijne ministers gaven het beste voorkomen aan hunne zaken, door zoowel voor bondgenooten als vijanden een vertrouwen op hunne hulpmiddelen te veinzen, hetwelk zij ver waren van te gevoelen; even als eene half uitgehongerde bezetting, welke veel vertooning maakt met eene kleine hoeveelheid levensmiddelen om daardoor des te beter voorwaarden van de belegeraars te bedingen²⁾.

Alle moeilijkheden werden eindelijk uit den weg geruimd, uitgezonderd het lastige punt van Calais. De Engelsche koningin zou, zooals het gerucht in de legerplaats liep, iederen staatsdienaar laten onthoofden, die het liet varen. Maria, de jonge koningin van Schotland, was juist aan den Franschen Dauphijn, later Frans den Eerste, uitgehuwelijkt. Er was voorgesteld om de oudste dochter,

¹⁾ De hertog van Savoye zegt in een' brief aan Granvelle dat de koning meer dan een millioen kroonen alléén aan de Duitsehe troepen schuldig is, en dat Philips in de grootste verlegenheid zijn moet, waarin ooit een vorst verkeerde, indien de ministers buiten zijn weten, niet eenig geheim middel hebben om geld te verkrijgen.

²⁾ De gezant te Londen had het bevel om tegenover de Engelschen hetzelfde vertrouwen te toonen. »Wij toonen nogthans een goed gelaat aan de Franschen, zooals men hier ook noodzakelijk met de Engelschen doen moet, daar men er niet op kan vertrouwen, dat de Franschen niets te weten komen van datgene wat zij dan zouden kunnen hooren." *Papiers d'état* van Granvelle, deel V, bl. 479.

welke uit dit huwelijk geboren zou worden, uit te huwen aan den oudsten zoon van Elisabeth, en haar Calais als bruidschat mede te geven. Op deze wijze zou de stad zonder oneer voor Frankrijk aan Engeland terugkomen ⁴⁾. Zoodanig waren de ondoordachte middelen waartoe de partijen hare toevlugt namen, in de hoop van zich uit de verlegenheid te redden.

Toen Philips eindelijk de volstrekte noodzakelijkheid inzag om de zaak tot een einde te brengen, beval Philips aan den Spaanschen gevolmagtigde om zijne eindbesluiten aan Feria zijnen gezant te Londen mede te deelen. Deze gezant werd gemagtigd om te zeggen dat, ofschoon Engeland Calais door eigen zorgeloosheid verloren had, Philips haar echter getrouw ter zijde wilde staan om het terug te krijgen. Maar aan den anderen kant moest zij gereed zijn om hem met alle magt te land en te water bij te staan, en zulks niet voor eenen enkelen veldtogt, maar voor den oorlog, zoolang als deze duurde. De regering moest wel overwegen of de prijs de kosten waard zijn zou. Feria moest der koningin de zaak in haar paleis voorleggen en haar zoo mogelijk tot het gewenschte besluit brengen; maar zóó, dat het schijnen zou dat zij eerder uit eigen beweging dan door zijn toedoen er toe gekomen was. Zij zelve moest verantwoordelijk blijven. De brief van de gevolmagtigden, die zeer lang is, is een voorbeeld van deze soort van brieven en toont dat in sommige bijzonderheden de wetenschap der diplomatie sinds de zestiende eeuw weinig gevorderd is.

Elisabeth had geene bewijzen noodig om haar wars te maken van een' oorlog, die haar bij den aanvang harer regering als eene donkere wolk boven het hoofd hing. Hare ongerustheid was nog toegenomen, toen Schotland deel aan den krijg nam; er waren langs de grenzen reeds vijandelijkheden gepleegd, hoewel dit weinig vertrouwen voor dien staat inboezemde. Haar eigen koninkrijk veroorloofde haar

⁴⁾ Niettegenstaande hare zoo dikwijls herhaalde verzekeringen van het tegendeel, schijnt het als aangenomen geweest te zijn, dat Elisabeth *niet* als eene maagdelijke koningin sterven zou.

niet om de buitengewone, door Philips gevraagde toerusting te maken. Echter was het duidelijk dat, indien zij zulks niet deed of er niet in toestemde om in het verdrag opgenomen te worden, zij alleen overbleef om den oorlog voort te zetten. Onder deze omstandigheden stemde het Engelsche bestuur eindelijk in eene schikking toe, welke, indien zij al Calais niet redde, toch in zoo verre den schijn droeg van der natie te kunnen voldoen. Er werd aangenomen dat Calais na acht jaar zou worden teruggegeven. Indien Frankrijk hierin in gebreke bleef, zou het 500,000 kroonen betalen aan Engeland, welks aanspraken op Calais echter door zulk eene som niet zouden vernietigd worden. Indien een van beide partijen, of hunne onderdanen, gedurende dat tijdperk iets tegen dit verdrag deed of den vrede tusschen de beide landen schond, dan zou de beleedigende partij alle aanspraak op het betwiste grondgebied verliezen. Het was niet zeer waarschijnlijk dat er acht jaren zouden verlopen zonder, na zulk eene bepaling, aan Frankrijk eenig schijnbaar voorwendsel te geven om Calais in bezit te houden.

Het verdrag met Engeland werd den 2^{den} April 1559 geteekend. Den volgenden dag kwam dat tusschen Frankrijk en Spanje tot stand. Volgens de bepalingen van dit verdrag werden Philips' bondgenooten Sayoye, Genua en Mantua weder hersteld in het bezit van het grondgebied, van hetwelk zij in de eerste jaren van den oorlog beroofd waren. De Fransche koning behield zich slechts vier of vijf belangrijke plaatsen in Savoye voor, om door hem als onderpand in bezit gehouden te worden, tot dat zijne aanspraak op de erfopvolging in dat koninkrijk bepaald was.

De door Philips in Pikardye gemaakte veroveringen werden geruimd voor die, welke de Franschen in Italië en de Nederlanden hadden gemaakt. De ruiling was meestal ten voordeele van Philips. Ten tijde van Karel den Vijfde hadden de Spaansche wapenen eenige belangrijke verliezen ondervonden, en nu kreeg de koning meer dan tweehonderd steden terug voor de vijf, welke hij in Pikardye bezet hield.

Zulke voor Frankrijk nadeelige voorwaarden wekten de

verontwaardiging op van den hertog van Guise, die Hendrik onbewimpeld zeide dat eene pennestreek het land meer kostte dan dertig jaren van oorlog. „Geef mij de ellendigste plaats van die, welke gij zult overgeven” zeide hij, „en ik durf het wagen om haar tegen al de legers van Spanje te verdedigen!” Maar Hendrik haakte naar vrede en den terugkeer van zijn vriend den Conétable. Hij veinsde veel eerbied voor de gevoelens van den hertog; maar hij schreef aan Montmorency dat de Guises weêr met hunne oude streken bezig waren, en — hij bekrachtigde het verdrag.

Op den dag, waarop de gevolmagtigden der drie groote mogendheden hun werk voltooid hadden, gingen zij in plegtigen optocht naar de kerk, en dankten den Almagtige voor den gelukkig volbrachten arbeid. Toen werd het verdrag openbaar gemaakt; en niettegenstaande de voorwaarden ongunstig voor Frankrijk waren, werd de vrede, indien wij eenige eerezuchtigen uitzonderen, die in het voortzetten der vijandelijkheden hunne rekening zouden gevonden hebben, met vreugde door de geheele natie begroet. Alle partijen, die aan den krijg deelgenomen hadden waren van hetzelfde gevoelen. De meer verwijderden zooals Spanje, waren blijde bevrijd te zijn van een' strijd die zulk eene groote leegte in hare schatkist had te weeg gebracht; terwijl Frankrijk nog eene andere reden had om naar den vrede te verlangen, nu haar eigen grondgebied het tooneel van den oorlog geworden was.

De roem, dien Philips door zijne veldtogten behaald had, werd grootelijks vermeerderd door den uitslag zijner onderhandelingen. De geheele gang dezer onderhandelingen (langdradig en ingewikkeld als zij waren) ligt voor ons open in de gelukkig bewaarde briefwisseling onder de papieren van Granvelle; en de geleerde, die deze bladzijden onderzoekt, zal ze waarschijnlijk nederleggen met de overtuiging dat de Spaansche gevolmagtigden eene behendigheid, eene menschenkennis betrekkelijk hen, met wie zij te doen hadden, en eene volleerde staatkunde aan den dag legden, waarin noch hunne Fransche, noch hunne Engelsche tegenstanders met hen gelijk stonden. De geheele onderhandeling ging

onder Philips' oogen door. Iedere zet in het spel werd zoo niet op zijn aanzetten ten minste met zijne goedkeuring gedaan. De uitslag stelde hem eervol tegenover Hendrik den Tweede, die terwijl Philips zijne bondgenooten trouw had bijgestaan, die van Frankrijk aan hun lot had overgelaten.

De eerste veldtogten van Philips hadden de schande uitgewischt door de laatste van Karel den Vijfde veroorzaakt; en door het verdrag, hetwelk hij tot stand had gebracht, was het aantal steden, dat hij verloor minder dan dat van de provinciën, die hij won. Zoodoende had hij zich even bekwaam in den raad getoond als hij in het veld gelukkig was geweest. Overwinnaar in Pikardye en Napels had hij als overwinnaar van den koning van Frankrijk voorwaarden bedongen en de aanmatiging van Rome vernederd in een' oorlog, waartoe hij tot zelfverdediging gedreven was¹⁾. Trouw aan zijne bondgenooten en inschikkelijk jegens zijne vijanden, was er waarschijnlijk geen tijdstip in Philips' leven waarop hij inderdaad in de oogen van Europa zooveel gezag bezat, als toen hij het verdrag van Cateau-Cambresis teekende.

Om het verbond tusschen de verschillende magten te bevestigen en de welwillendheid van het Fransche volk voor het verdrag te winnen, door er eenigzins den schijn van een huwelijksverbond aan te geven, werd er voorgesteld om eene verbindtenis te sluiten, tusschen de koninklijke huizen van Frankrijk en Spanje. Er werd eerst bepaald dat de hand van Hendriks dochter, de prinses Elisabeth, aan Carlos den zoon en erfgenaam van Philips zou gegeven worden. Beiden waren bijna van gelijken leeftijd, daar zij ongeveer veertien jaar oud waren. Nu alle vooruitzichten op het Engelsche huwelijk verdwenen waren, dacht men dat het

¹⁾ Karel de Vijfde, die in zijne kloosterafzondering te Yuste natuurlijk meer zvarigheden in een' twist met Rome kon gevonden hebben, dan toen hij in vroeger tijd den paus in zijne hoofdstad gevangen hield, keurde het gedrag zijns zoons bepaald goed. Het was een noodzakelijke krijg, zeide hij in een' brief aan Juan Vazquez de Molina, en Philips zou de gevolgen voor God en de menschen niet behoeven te verantwoorden.

grooter bewijs van onderscheiding voor de Franschen was om bij de huwelijksonderhandelingen den vader voor den zoon, den koning zelven voor den vermoedelijken erfgenaam in plaats te stellen. Het verschil in jaren tusschen Philips en Elisabeth was niet zóó groot, dat het eenigen belangrijken hinderpaal opleverde. Men zeide dat het voorstel van de Fransche onderhandelaars kwam. De Spaansche afgevaardigden antwoordden, dat niettegenstaande den tegenzin van hun' meester om zich op nieuw in het huwelijk te begeven, hij echter uit achting voor den Franschen koning en uit begeerte naar bevordering van het algemeene welzijn, er in toe wilde stemmen om zwarigheden van zijn' kant over het hoofd te zien en de hand der Fransche prinses aan te nemen met dezelfde huwelijksgift, die aan zijn' zoon Don Carlos beloofd was ¹⁾).

Koningin Elisabeth schijnt niet weinig gevoelig geweest te zijn, toen zij vernam dat Philips zich zoo spoedig getroost had over het mislukken van zijn aanzoek om hare hand. „Uw meester,” zeide zij op opgewonden toon tegen Feria, „moet op mij wel zeer verliefd geweest zijn, dat hij niet eens vier maanden kan wachten!” De gezant antwoordde eenigzins onbeleefd, met de schuld van die zaak op de koningin zelve te werpen. „Dit is zoo niet,” hervatte zij, „ik gaf uw' koning nimmer een beslissend antwoord.” „Inderdaad,” zeide Feria, „de weigering was alleen eenigzins ingewikkeld, want ik wilde uwe Hoogheid niet tot een ronduit „neen!” dwingen, opdat het geene reden tot oneenigheid tusschen twee zulke groote vorsten zoude geven.”

In Junij 1559 kwam de hertog van Alva in Frankrijk om de koninklijke bruid op te vorderen en in naam zijns meesters te huwen. Hij werd vergezeld door Ruy Gomez, graaf van Melito, beter bekend onder zijn' titel van prins

¹⁾ Bij het vredesverdrag waren als eerste artikelen opgenomen de bepalingen omtrent dit huwelijk, en omtrent een ander van Philibert Emmanuel van Savoye met Margaretha, zuster van koning Hendrik den Tweede. Aan het eerste paar zou een bruidschat van 400,000 en aan het tweede een van 300,000 kroonen, met het vruchtgebruik van het hertogdom Berri gegeven worden. VERT.

van Eboli, door den prins van Oranje, graaf Egmont en andere edellieden, wier hooge rang en aanzien aan het gezantschap luister bij konden zetten. Hij werd door Hendrik met groote staatsie ontvangen, die met zijn geheele hof al zijn best scheen te doen om den gezant alle blijken van eerbied te geven, welke hunne tevredenheid met het doel zijner zending bewijzen konden. De hertog vertoonde geheel de deftigheid van een echt spaansch edelman. Ofschoon hij volgens de Fransche gewoonte de dames aan het hof groette, weigerde hij deze vrijheid tegenover zijne toekomstige koningin te nemen, of zich, bij herhaling daartoe aangezet, in hare tegenwoordigheid te dekken, eene naauwgezetheid, welke als geheel overeenkomstig de edele Kastiliaansche zeden, door de Franschen grootelijks bewonderd werd.

Op den 24sten Junij werd het huwelijk der jonge prinses in de kerk van St. Marie gevierd. Koning Hendrik voerde zijne dochter naar het altaar. De hertog van Alva handelde als gevolmagtigde van zijn' sovereign. Bij het einde der plegtigheid stak de prins van Eboli een' diamanten ring van onschatbare waarde, als een gelegenheids-geschenk van haren echtgenoot aan den vinger der prinses; en de schoone Elisabeth, de voor Don Carlos bestemde bruid, werd de bruid van den koning zijn' vader. Het was een onheilspellend huwelijk, hetwelk in zijne geheimzinnige gevolgen bestemd was om rijker stof voor romans, dan voor de geschiedenis op te leveren.

Het huwelijk werd gevolgd door eene aaneenschakeling van schitterende feesten, van welke het voornaamste het tournooi was, het prachtigste spel van die eeuw, waarin men zoo op vertooningen gesteld was. Hendrik was te dien tijde ijverig bezig om de Protestantsche ketterij uit te roeijen, welke, zooals reeds opgemerkt is, op eene schrikbarende wijze in de hoofdstad zijns gebieds haar hoofd was beginnen op te steken ¹⁾. In den avond van den

¹⁾ Het verdelgingswerk zou zich verder hebben uitgestrekt dan Hendriks hoofdstad of grondgebied, indien wij de woorden van de Engelsche afgevaardigden mogen gelooven, die in een' brief van Januarij 1559 der koningin hunne meesteres mededeelden dat »er eene overeenkomst tusschen den paus, den Franschen koning en den

15^{den} Junij hield hij eene zitting van het parlement en liet eenigen van de voornaamste leden vatten, omdat zij in zijne tegenwoordigheid te stout gesproken hadden ¹⁾. Hij liet hen gevangen zetten, terwijl hij hunne veroordeeling uitstelde, totdat de hem geheel bezighoudende werkzaamheden van het steekspel waren afgelopen.

De koning schepte behagen in die krijgskundige oefeningen, waarin hij zijne schoone gestalte en onvergelykelijke rijkunst in tegenwoordigheid van de verzamelde schoonen en aanzienlijken van zijn hof kon ten toon spreiden ²⁾. Hij hield zijn roem bij deze gelegenheid volkomen staande, daar hij den eenen prijs na den anderen wegdroeg en allen nederwierp, die zijne lans ontmoetten. Toen tegen den avond het spel ten einde liep, bemerkte hij den jongen graaf van Montgomery (Lorges genaamd), een Schotsch edelman en kapitein bij zijne lijfwacht, die op zijne nog niet gebroken lans steunde. De koning daagde den ridder uit om voor zijne jonkvrouw eene lans met hem te breken. De koningin smeekte met een droevig voorgevoel van eenig

koning van Spanje gesloten was om hunne krachten te vereenigen tot onderdrukking der godsdienst... waarvan het doel was om de overige Protestantsche Christenen te dwingen om 's pausen gezag en zijne godsdienst te erkennen" (Forbes, *staatspapieren*, deel I, bl. 296). Zonder bepaald bewijs voor zulk eene geheime verstandhouding kunnen, uit andere bronnen geputte aanduidingen daarvan, in meer dan eene passage dezer geschiedenis gevonden worden.

¹⁾ Daaronder waren Louis de Faur, Anne du Bourg en anderen; de eerste had gezegd dat men den oorsprong der onlusten moest opsporen, en dan even als Elias tegen Achab uitroepen: »Gij zijt het die Israel in beroering brengt"; terwijl de tweede ernstig er op gewezen had, dat er zoovele overspelers en lichtmissen waren, die ongestraft bleven, omdat zij hoog in aanzien stonden; men begrijpt ligt dat zulke gezegden den koning niet best aanstonden. VERT.

²⁾ Brantôme, die de gunstbewijzen, welke hij van Hendrik den Tweede ontvangen had, vergeldt, door hem eene uitstekende plaats in zijne portrettengallerij te geven, roemt zijne bevallige houding en zijne bewonderenswaardige rijkunst. »Maar vooral bewonderden zij de bevalligheid waarmee hij de wapenen hanteerde en zijn paard mende; het was inderdaad de vorst, die de meeste bevalligheid en de schoonste houding der wereld had, en die het beste de deugd en voortreffelijkheid van een paard wist aan te toonen en de gebreken te verbergen."

onheil, haren gemaal te vergeefs om tevreden te zijn met de lauweren, die hij reeds behaald had. Hendrik drong halsstarrig op zijn ongeluk aan en noodzaakte den graaf, hoewel deze er zeer ongenegen toe was, om zich in den zadel te zetten. De kampioenen ontmoetten elkander met eenen geweldigen schok midden in het krijt. Montgomery was een ruw strijder. Hij rigtte zijne lans met zulk eene kracht tegen den helm zijns tegenstanders dat de traliën van het vizier weken. De lans vloog in splinters, een stuk trof den koning zoo hevig aan de slaap dat het oog bloot lag. De ongelukkige vorst wankelde in den zadel, en zou gevallen zijn zonder den bijstand van den Conétable, den hertog van Guise en andere edellieden, die hem bewusteloos in hunne armen uit het strijdperk droegen. Hendrik's wond was doodelijk. Hij bragt tien dagen onder hevige foltering en stierf den 9^{den} Julij ¹⁾, in het tweeënveertigste jaar zijns levens en het dertiende zijner regering. Het was een slecht voorteeken voor het huwelijk van Elisabeth.

De tijding van 's konings dood werd door het geheele koninkrijk met groote teekenen van droefheid vernomen. Hij had geene van die degelijke hoedanigheden, die een groot of goed vorst vormen; maar hij bezat die uitwendige eigenschappen, welke misschien beter in staat zijn om de liefde op te wekken van een volk, hetwelk zoo gesteld was op vertooningen, als de natie waarover Hendrik regeerde ²⁾. Er waren er anderen in het koninkrijk, zooals de toenemende sekte der Hugenooten, welke met geheel andere oogen 's vorsten dood beschouwden, die er zich over verheugden, alsof zij nu van vervolging bevrijd waren. Zij hadden weinig reden tot blijdschap. De scepeter ging over in handen van een geslacht van zwakke vorsten, of liever van hunne moeder, de beruchte Katharina de' Me-

¹⁾ Prescott vergist zich één dag. Volgens alle schrijvers stierf hij den 10^{den}; het tournooi had den 1sten Julij plaats gehad. VERT.

²⁾ De Engelsche afgevaardigde Sir Nicolas Trockmorton geeft getuigenis van Hendriks populariteit: »Er werd wonder veel over hem gekermd en geweend, zoowel door mannen als vrouwen."

dici, die in hunne plaats regeerde en zich de onbarmhartigste vijandin toonde, welke de Hugenooten ooit hadden ¹⁾).

¹⁾ Hendrik II had bij Katharina, die hij in October 1533 gehuwd had, 10 kinderen gehad, waarvan er drie koningen van Frankrijk zijn geweest, nm.: Frans II., geb. 20 Januarij 1543, Karel IX Maximiliaan, geb. 27 Junij 1550 en Hendrik III, of eigenlijk Eduard Alexander genaamd, geb. 19 September 1551. Een jongere zoon, die 18 Maart 1554 geboren werd, was de in onze geschiedenis zoo beruchte Frans, hertog van Alençon en Anjou. VERT.

HOOFDSTUK IX.

LAATSTE DAGEN VAN KAREL DEN VIJFDE.

Karel te Yuste. — Zijne levenswijze. — Zijne belangstelling in staatszaken. — Hij viert zijne uitvaart. — Laatste ziekte. — Dood en karakter.

1556—1558.

Terwijl de in het vorige hoofdstuk vermelde voorvallen plaats grepen, viel er eene gebeurtenis voor, die, zoo zulks vroeger geschied ware, eenen belangrijken invloed op de staatkunde van Europa zou hebben uitgeoefend, en waarvan de tijding, toen zij verspreid werd, overal met de grootste belangstelling vernomen werd. Deze gebeurtenis was de dood van keizer Karel den Vijfde in zijne kloosterafzondering te Yuste. In de vorige bladzijden van ons verhaal hebben wij gezien hoe die vorst na zijnen afstand van den troon, zich naar het Hieronymieter klooster tusschen de heuvelen van Estremadura terug trok. De lezer stelt er nu welligt eenig belang in om hem daarheen te volgen en op te merken hoe hij zich daar in die verandering voegde, en de laatste dagen van zijn leven, zoo rijk in gebeurtenissen, doorbragt. De schildering, welke ik in staat ben daarvan te geven, zal in sommige opzigten verschillen van die van vroegere geschiedschrijvers, die schreven toen de archieven van Simancas, welke de meest geloofwaardige gedenkstukken voor dit verhaal verschaften, ontoegankelijk waren zoowel voor Spaansche als vreemde geleerden.

Karel had, zooals wij vroeger gezien hebben, het besluit genomen om zich in het vervolg van de zorgen der

regering te ontslaan en zich in de eenzaamheid aan het heil zijner ziel te wijden. Zijne echtgenoot, de keizerin Isabella, had, zooals uit zijne eigene verzekering te Yuste blijkt, hetzelfde vrome plan opgevat. Zij stierf echter te vroeg om haar oogmerk uit te voeren; en Karel was te zeer met zijne eerzuchtige ondernemingen bezig om zijn plan te volvoeren vóór den herfst van het jaar 1555, toen hij ziek naar ligchaam en geest en wars van de wereld, afstand deed van den scepter, dien hij gedurende veertig jaren getorcht had, en zich tot een afgezonderd en rustig leven terug trok.

De plek, die hij voor zijn verblijf had uitgekozen, was ongeveer zeven mijlen van de stad Plasencia gelegen, aan de helling van den bergketen, welke de provincie Estremadura doorsnijdt. Daar lag het Hieronymieter klooster, half verborgen tusschen steile heuvels, ingesloten door dikke wouden van kastanjes en eiken, en aldus beveiligd voor den ruwen noordewind. Naar het zuiden helde de grond regelmatig af, tot dat hij eindigde in eene groote vlakte, de *vera* van Plasencia, zoo als zij genoemd werd, welke door bergstroomen vruchtbaar gemaakt, met haren weelderigen plantengroei sterk afstak bij het wilde karakter der bergen. Het was eene plek, goed geschikt voor iemand, die zich uit de beslommeringen der wereld terugtrekken, en zijne dagen aan het gebed en heilige overdenkingen wijden wilde. De broederschap van den heiligen Hieronymus was in deze vreedzame verblijfplaats gelukkig geweest. Menig monnik had een' naam van heiligheid, en sommigen van geleerdheid verkregen, waarvan de vruchten te zien zijn in eene groote verzameling handschriften welke in de boekerij van het klooster bewaard worden. De broederschap was met weldaden overladen. Zij kwam in het bezit van aanzienlijke landerijen in de nabijheid, en maakte een mild gebruik van hare middelen om aalmoezen uit te deelen aan de armen, die er aan de kloosterpoort om vroegen. Niet lang voor dat Karel zijn verblijf onder hen nam, hadden zij hunne woning vergroot door een uitgestrekt vierkant gebouw, hetwelk eenigzins van bouwkundige versieringen voorzien was.

Drie jaar voor dat de keizer zich daarheen begaf, zond hij een bekwaam bouwkundige om voor zulke beschikkingen zorg te dragen, als hij had aangewezen. Deze waren zeer eenvoudig. Een klein gebouw met acht kamers, vier op iedere verdieping, verrees aan den zuidkant van het klooster. De kamers waren laag en van middelmatige grootte. Zij werden beschermd door overdekte galerijen, die ze aan twee kanten voor de zonnestralen beschutten, terwijl een open zuilengang, die midden door het huis liep, de woning zeer frisch maakte. Maar Karel was met zijn jichtig gestel banger voor koude, dan voor hitte; en hij droeg zorg zijne kamers te laten voorzien van stookplaatsen, eene weelde, welke in deze gematigde luchtstreek weinig bekend was.

Een venster opende van zijne kamer onmiddelijk in de kapel van het klooster; en daardoor kon hij, als hij aan zijn bed gekluisterd en te ziek was om de mis te hooren, het verheffen der hostie zien. Het huisraad in de woning was, volgens een geloofwaardig verslaggever, die gewoonlijk gevolgd wordt, van de eenvoudigste soort, en men verhaalt ons dat Karel geene betere zorg droeg voor zijne jichtige ledematen, dan door zich van een' armstoel of liever van een' halven stoel te voorzien, die op eene verkooping geen vier realen (50 cent) zou hebben opgebracht¹⁾. De inventaris van de meubelen van Yuste geeft iets geheel anders op. In plaats van een' „halven armstoel” vinden wij, behalve andere met fluweel bekleede zetels, twee armstoelen uitsluitend voor 's keizers gebruik bestemd. Een daarvan

¹⁾ Als de markies de Valparayso in zijn nog ongedrukt handschrift over het huisraad spreekt, gebruikt hij dezelfde woorden als de geschiedschrijver Sandoval. Beiden maken er aanspraak op dat zij hun verhaal van Karel's kloosterleven geheel hebben van broeder Martin de Angulo, prior van Yuste. Zonder twijfel is dit gezag van de hoogste waarde, daar de prior, die getuige was van de laatste tooneelen van Karel's leven, zijn verhaal opstelde voor de landvoogdes Johanna en op haar verzoek. Waarom de goede pater zijn' held in zulk eene armoedige omgeving heeft voorgesteld, is niet gemakkelijk te zeggen. Misschien dacht hij dat het strekken kon tot vermeerdering van den goeden naam des keizers, dat hij vrijwillig de pracht van eenen troon voor een leven van kloosterkastijding verwisseld had.

was van bijzonder maaksel, en voor de rust zijner jichtige leden met niet minder dan zes kussens en eene voetbank voorzien. Zijne garderobe vertoonde dezelfde zorg voor zijn persoonlijk gemak. Daarbij vinden wij niet minder dan zestien zijden of fluweelen kleedingstukken met zacht hermelijn of ganzendons, of het zachte haar der Barbariische geit gevoerd. De versieringen zijner kamer waren niet alleen op gemakkelijke, maar ook weelderige schaal aangebragt: fluweelen troonhemels, tapijten uit Turkije en Alcaraz¹⁾, pakken tapijten, van welke vijfentwintig stuks bijzonder zijn aangeduid als rijk met figuren van bloemen en dieren bewerkt. Twaalf behangsels van het fijnste zwarte laken dienden voor 's keizers slaapkamer, die sinds den dood zijner moeder altijd in den rouw was. Onder de versierselen zijner vertrekken waren vier groote klokken van kunstige bewerking. Behalve deze bezat hij een aantal zakuurwerken, toen eene grootere zeldzaamheid dan tegenwoordig. Hij droeg zorg voor die uurwerken en waakte over hunnen regelmatig gang, door den vervaardiger in zijn gevolg mede naar Yuste te nemen. Karel werd met zilver gediend. Zelfs de geringste gereedschappen voor zijne keuken of slaapkamer waren van hetzelfde kostbare metaal, te zamen ongeveer duizend onsen gewigt bedragende.

De inventaris bevat eene onbeduidende lijst van boeken, die meerendeels van vromen inhoud waren. Doch Karels kunstliefde was zichtbaar in eene kleine, doch uitgezochte verzameling schilderijen, die hij medegebragt had om de muren van zijn verblijf te versieren. Negen van deze waren van Titiaans penseel. Karel hield de werken van den grooten Venetiaan zeer in eere en begeerde dat door diens hand zijne afbeelding aan de nakomelingschap zou worden overgebragt. De keizer had te Yuste vier portretten van zich zelve en van de keizerin door Titiaan geschilderd medegebragt²⁾, en onder de andere stukken

¹⁾ In Katalonië twee uur westwaarts van Lerida. VERT.

²⁾ Over een van die portretten, hetwelk Titiaan tijdens Karels krooning te Milaan geschilderd had, was de keizer zóó tevreden dat hij den schilder een jaargeld toestond, hetwelk Philips de Tweede nog verhoogde. VERT.

van denzelfden meester waren eenige van zijne beste schilderijen. Een van deze was de bekende „Gloria” waar de keizer en de keizerin te midden van de hemelsche schare op voorkomen, ondersteund door engelen en in de houding van nederige aanbidding. Hij had het schilderstuk aan het voeteneinde van zijn bed of, volgens een ander verhaal, tegenover het hoofdaltaar der kapel laten opgehangen. Men heeft gezegd dat hij dit schilderij steeds lang en met innige liefde aanstaarde, omdat het hem met de teederste herinneringen vervulde; en als hij het beeld beschouwde van haar, die hem op aarde zoo dierbaar was geweest, kan hij reeds vooruit gezien hebben op zijne vereeniging met haar in de verblijven des hemels, zooals de kunstenaar hem hier had voorgesteld.

Een trapsgewijze afgaande weg, of liever een hellend vlak, hetwelk ingerigt was voor Karels zwakke leden, leidde van de galerij van zijn huis naar de lager liggende tuinen. Deze waren omringd door een' hoogen muur, die hem volkomen vrijwaarde voor bekijk van buiten. De tuin stond vol oranje-, citroen- en vijgeboomen en verscheidene welriekende planten, die in den vruchtbaren grond weelderig groeiden. De keizer had smaak voor tuinbouw en schepte veel behagen in het verzorgen der jonge planten en het snoeijen der boomen. Zijn tuin deed hem ook het beste middel aan de hand om beweging te nemen; en bij schoon weder wandelde hij door eene laan van hooge kastanjeboomen, die naar eene schoone kapel in het naburige bosch leidde, welker bouwvallen heden ten dage nog te zien zijn. Onder deze boomen, wordt er een aangewezen, een zeer groote walnoot, die nu nog zijne schaduw wijd en zijd over den grond verspreidt, onder welks takken de wijsgeerige vorst zat en peinsde over de donkere toekomst of misschien over den verwelkten roem van het verledene.

Karel was vroeger de beste ruiter van zijn tijd geweest. Hij had te Yuste een hit en een muilezel medegebragt, in de hoop van in staat te zijn om zich eenige beweging door het rijden te verschaffen. Doch hij, die dag aan dag zonder vermoeijenis het zware Vlaamsche strijdros en den wildsten Andaluzischen hengst bereden had, was nu niet in staat om de beweging van een mak damespaard te verdragen, en

na eene enkele rijproef kort na zijne aankomst te Yuste, waarbij hij bijna flauw viel, gaf hij zulks voor altijd op.

Er zijn weinige plekken die nu met meer belangstelling zouden bezocht kunnen worden, dan die, welke de groote keizer had uitgekozen als eene wijkplaats voor de lastige beslommeringen der regering. En tot voor weinige jaren zou de reiziger van de kloosterbroeders dezelfde gastvrijheid ontvangen hebben, welke zij altijd bereid waren geweest om den vreemdeling te betoonen. Maar in 1809 werd de plaats door de Franschen verwoest, en de wilde soldaten van Soult veranderden het gebouw met zijne eerwaardige kloostercellen in een' zwartgebranden puinloop. Zelfs ontging de verzameling handschriften, die de broeders met zooveel ijver bijeenverzameld hadden, der algemeene vernieling niet. Het paleis van den keizer, zooals de eenvoudige monniken zijne woning gaarne noemden, had nauwelijks beter lot, hoewel zulks geschiedde door Karels eigene landgenooten, de liberalen van Cuacos. Deze patriotten hadden de benedenverdieping van het huis in stallen voor hunne paarden herschapen. De bovenkamers werden als graanpakhuizen gebruikt. De moerbeibladeren werden uit den tuin verzameld tot voedsel voor zijdewormen, die men in de verlatene koninklijke kamers hunne tonnetjes liet spinnen. De gedaante der grootsche natuurtafereelen is dezelfde gebleven als in Karels dagen. De stoute kruinen van het gebergte verrijzen nog boven de bouwvallen van het klooster, de ruige zijden der heuvels dragen nog haar bekleedsel van wilde bosschen. Ver naar beneden weidt het oog van den vreemdeling nog over de *vera* van Plasencia, welke denzelfden weelderigen plantengroei vertoont als voorheen, en als de reiziger rondwaalt tusschen de vervallen galerijen en verlaten bogen van het paleis, dan geniet hij de geuren van duizende welriekende planten en wilde bloemen, die in eene verwarde wildernis opgeschoten zijn, daar, waar eenmaal de tuin van den keizerlijken kluizenaar was ¹⁾).

¹⁾ Zie het welsprekende slot van Sterling's kloosterleven van Karel den Vijfde.

Ford heeft in zijn bewonderenswaardig handboek, hetwelk als hand-

Hoewel Karel in een' draagstoel over de bergen gedragen was, had hij op zijne lange en moeilijke reis van Valladolid veel geleden. Hij bragt eenigen tijd in het naburige dorp Xarandilla door, en vandaar trok hij, na van het grootste gedeelte van zijn gevolg, dat in tranen smolt, afscheid te hebben genomen, met de overigen naar het klooster van Yuste. Het was den 3^{den} Februarij 1557 dat hij het verblijf binnentrad, hetwelk zijne laatste rustplaats zijn zou. De monniken van Yuste waren zeer vereerd dat Karel de voorkeur aan hun klooster geschonken had. Toen hij de kapel binnentrad werd een *Te Deum* door de geheele broederschap gezongen; en toen de keizer voor het altaar nederknielde, verzamelden zich de monniken om hem heen, vol begeerte om hem hunne eerbiedige gehoorzaamheid te betuigen. Karel ontving hen op welwillende wijze, en na zijn verblijf bezocht te hebben, betuigde hij zeer tevreden te zijn met de voor hem gemaakte schikkingen. Hij had geen wispelturig karakter. Langzaam in het vormen zijner plannen, was hij nog langzamer om ze te veranderen. Tot den laatsten dag van zijn verblijf te Yuste, wat men ook van het tegendeel moge gezegd hebben, schijnt hij zeer tevreden geweest te zijn over den stap, dien hij gedaan, en de plek, welke hij uitgekozen had.

Van den beginne af maakte hij zich gereed om zich in zoover als zijne gezondheid dit toeliet, te gedragen over-

leiding dienen kan, zoowel voor den beoefenaar van het Spaansch in zijne studeerkamer, als voor den reiziger in Spanje, eenige bladzijden gewijd aan een bezoek, hetwelk hij op deze eenzame plek bragt, waar, zooals hij zegt, de geest van den magtigen doode wederom in zijne laatste woning schijnt rond te waren. Weinige regels van de beschrijving van den Engelschen reiziger zullen het tafereel den lezer levendiger voor oogen stellen, dan de koude beschrijving in den tekst: »Daar de vensters wijd open gezet waren om de met tymgeur bezwangerde koelte binnen te laten, dwaalde het oog in den helderen avond over de grenzeloze vlakte, en de nachtegaal zong in de verwaarloosde oranjeboschjes zijn liefelijk lied aan de heldere sterren, die als diamanten terug werden gekaatst in de donkere watervlakte beneden ons. Hoe dikwijls keek Karel in stille avonden uit naar dit zelfde en onveranderde schouwspel, waaraan hij alleen nu ontbrak!»

eenkomstig de godsdienstige regels van het klooster, doch niet omdat hij zich voorstelde om zich tot de bekrompen levenswijze van een' gewonen monnik te bepalen. Het getal zijner volgelingen, die nog bij hem bleven, was ten minste vijftig, meest Vlamingen¹⁾, een getal gewis niet grooter dan dat hetwelk menig landedelman onderhield. Maar onder hen herkennen wij die staatsdienaren, die eigenlijk meer tot eene vorstelijke hofhouding, dan in eene kluzenaarscel te huis behooren. Daar waren de hofmeijers, de almoezeniers, de opzieners over de garderobe, de bewaarder der juwelen, de kamerheeren, de horologiemakers, verscheidene sekretarissen, de geneesheer, de biechtvader, behalve nog koks, suiker- en broodbakkers, brouwers, koddebeijers en tallooze knechten. Sommigen van deze trawanten schijnen niet zoo geheel tevreden als hun meester geweest te zijn, met hunne afgezonderde levenswijze en menig begeerigen blik geslagen te hebben op de pracht en ijdelheid der wereld, die zij achter gelaten hadden. Ten minste zoo waren de gevoelens van Quizada, des keizers hofmeijer, in wien hij zijn grootste vertrouwen stelde en die met de bestiering zijner huishouding belast was. „Zijner majesteits slaapkamer is goed genoeg” schrijft de klagende ambtenaar, „maar het uitzigt is armzalig, dorre bergen met rotsbrokken en afgeknotte eiken bedekt; een tuin van middelmatige grootte, met weinige met moeite aangekweekte oranjeboomen; de wegen naauwelijks begaanbaar, zoo steil en steenachtig zijn zij; het eenige water is een stroom, die van de bergen komt; eene akelige eenzaamheid!” De lage, neêrslagtige kamers, voerspelt hij, moeten natuurlijk vochtig zijn, hetgeen aan 's keizers ongesteld-

¹⁾ Hunne namen en bedieningen zijn opgenoemd in het aanhangsel op het testament, hetwelk Karel weinige dagen voor zijn' dood maakte. Zie het geheele stuk in Sandovals geschiedenis van Karel V, II. bl. 662. Eene betere lijst is door den onvermoeiden Gachard opgesteld uit de verschillende stukken, die hij verzamelde, en welke hem de middelen hebben aan de hand gedaan om de schrijfwijze van Sandoval te veranderen, daar deze ten opzichte der Vlaamsche namen zeer gebrekkig was.

heid geen goed zal doen¹⁾. „Wat de monniken aangaat” merkte de sekretaris Gaztelu op dezelfde beminnelijke wijze aan „geve God dat zijne majesteit in staat zal zijn om hen te verdragen, hetgeen geene gemakkelijke taak zijn zal; want het is een lastig ras.” Het is duidelijk dat Karels volgelingen de verveling van het kloosterleven zeer gaarne voor den goeden sier en de vrolijkheid van Brussel zouden hebben verwisseld.

De waardige prior van het klooster begroette Karel, toen hij het woord tot hem rigtte, met den titel van *paterfamilias*, totdat een der broeders hem een wenk gaf dat het gepaster was om dien van *magestad* in de plaats te stellen. Karel had inderdaad op dien titel volle regt, want hij was nog keizer. Zijn afstand van de keizerlijke kroon, welke, zooals wij gezien hebben, zoo spoedig op dien van de Spaansche volgde, had nog geen plaats gehad, omdat de rijksvergadering geene zitting hield, toen zijn afgezant, de prins van Oranje, in de lente van 1557 te Regensburg aankwam. De oorlog met Frankrijk deed Philips verlangen, dat zijn vader nog eenigen tijd heer van Duitschland blijven zou. Het was daarom niet voor een jaar na Karels aankomst te Yuste dat de afstand door de rijksvergadering te Frankfort op den 28sten Februarij 1558 werd aangenomen. Karel was dus nog keizer en ontving voortdurend in al zijne brieven den keizerlijken titel.

Wij hebben overvloed van verhalen, omtrent de wijze, waarop de vorst zijn' tijd doorbragt. Hij hoorde iederen morgen, als zijne gezondheid het toeliet, de mis in de kapel. Op de mis volgde het maal, hetwelk hij vroeg en alleen gebruikte, daar hij hieraan de voorkeur gaf boven het plaats nemen in de eetzaal van het klooster. Hij hield er van om zelf voor te snijden, hoewel zijne jichtige vingers voor deze oefening niet altijd in den besten toestand verkeerden. Zijn geneesheer was gewoonlijk gedurende het maal

¹⁾ De hofmeijer besluit met aan Vasquez te verzoeken den brief niet aan zijne meesteres, de landvoogdes Johanna, te laten zien, daar hij den schijn niet op zich wilde laden van zich in iets tegen de wenschen des keizers te verzetten.

in zijne nabijheid, en kon dan ten minste opmerken hoe weinig zijn patient, die de deugd der matigheid niet betrachtte, om zijne voorschriften gaf. De Vlaming van Male, des keizers begunstigde kamerheer, was eveneens niet zelden tegenwoordig. Het was een uitstekend geleerde; en zijne twistgesprekken met den geneesheer dienden om de verveling van het eenzame maal huns meesters te doen verdwijnen. Het gesprek liep dikwijls over onderwerpen uit de natuurlijke geschiedenis, waarvan de keizer veel hield; en wanneer de partijen het niet eens konden worden, werd de biechtvader, een geleerd man, er bij geroepen, om het geschil te doen eindigen.

Na het maal, dat van belang was, aangezien Karel er veel tijd aan besteedde, luisterde hij naar eenige stukken uit een geliefd godgeleerd schrijver. In zijne vroegere wereldsche dagen, zegt men, dat het boek, waarvan hij het meest hield, Comines' leven van Lodewijk den Elfde was, van een vorst wiens stelregel „die niet veinzen kan, kan ook niet regeren” al te zeer met den geest van den keizer overeenkwam. Nu echter zocht hij veiliger gids voor de rigting van zijnen geest, en luisterde naar eene preek uit de werken van den heiligen Bernard, of meer nog van Augustinus, op wien hij bijzonder gesteld was. Tegen den avond hoorde hij eene preek van een zijner predikers. Drie of vier van de welsprekendste leden der Hieronymusorde waren voor dit bijzondere doel naar Yuste gezonden. Wanneer hij niet in staat was om bij de prediking tegenwoordig te zijn, wachtte hij zijnen biechtvader pater Juan de Regla, om er uit diens mond een volledig verslag van te vernemen. Karel was naauwgezet in zijne oplettendheid op al de groote feesten en vierdagen der kerk. Zijne zwakheid verschoonde hem wel is waar van vasten, doch hij vergoedde dit door de strengheid zijner kastijding. Bijzonder in de vasten kastijdde hij zich zoo streng, dat men de zweep met zijn bloed bevekt vond; en dit kostbare gedenkstuk van zijne vroomheid werd, zooals ons verhaald wordt, door Philips altijd vereerd, en als een erfstuk aan zijn' zoon vermaakt.

Toenemende waakzaamheid voor zijne eigene geestelijke

belangen, maakte hem ook waakzamer voor die van anderen, zooals de zwakkere broeders somwijlen tot hun nadeel ondervonden. Toen hij opmerkte dat sommigen van de jongere monniken meer tijd besteedden dan paste om met de vrouwen, die bezigheden aan de kloosterpoort kwamen verrigten, te spreken, liet Karel een bevel uitschrijven, dat iedere vrouw, die het waagde om binnen den afstand van twee boogschoten de poort te naderen, honderd geesselslagen zou krijgen. Bij eene andere gelegenheid, zegt men, dat zijne gediensstige pogingen om den ijver van een' der jongere leden der broederschap op te wekken, dezen aanzetten om gemelijk uit te roepen: „Zijt gij nog niet tevreden met de wereld zoolang het onderste boven gekeerd te hebben, zonder hier de rust van een arm klooster te komen storen?”

Hij genoot bij zijne geestelijke oefeningen nog een vermaak te meer door zijne liefde voor de muziek, welke zoo diep in de dienst der Roomsche kerk ingrijpt. Hij zong zelf goed, en zijne heldere, welluidende stem kon dikwijls door het open venster zijner slaapkamer gehoord worden als hij aan het gezang der monniken in de kapel deelnam. Het koor bestond geheel uit ordebroeders en Karel wilde van geene andere indringers hooren. Zijn oor was geoefend om iedere vreemde stem, zoowel als elke valsche noot bij de uitvoering te onderscheiden, waarbij hij somwijlen ophield met zijne overdenkingen en op half verstaanbaren toon aan zijne ergernis lucht gaf, door een van die gemeene uitdrukkingen, welke, al mogten zij overeenkomen met de gewoonten van den ouden krijgsman, toch in het geheel niet pasten bij zijne tegenwoordige levenswijze.

Die tijd, welken hij niet aan zijne godsdienstige oefeningen wijdde, was verdeeld voor verschillende bezigheden, voor welke hij altijd smaak, hoewel tot hiertoe weinig tijd gehad had om ze te beoefenen. Behalve het werken in zijn' tuin had hij bepaalden smaak voor werktuigkunde. Toen hij eenige jaren te voren in Duitschland was, had hij een vernuftig soort van wagen uitgevonden voor zijn eigen gebruik. Hij bragt te Yuste een ingenieur met zich mede, Torriano genaamd, beroemd door de groote waterwerken,

die hij in Toledo vervaardigde. Met behulp van dezen man, een bekwaam werktuigkundige, vermaakte Karel zich om eene verscheidenheid van poppen te vervaardigen welke soldaten voorstelden, die krijgskundige oefeningen volbragten. De geschiedschrijvers vergen veel van ons geloof, door ons ook te verhalen van kleine houten vogels, welke het schrandere paar zóó vervaardigde, dat zij voor de oogen der verbaasde monniken het venster uit en in vlogen! Maar niets wekte hunne bewondering zoozeer op als eene kleine handmolen, welke men gebruikte om tarwe te malen en welke in een' enkelen dag meel genoeg opleverde om een man gedurende eene week of langer te onderhouden. De goede paters dachten dat zulks naar volslagene tooverij zweemde, en het heeft welligt als getuigenis gediend tegen den ongelukkigen ingenieur, toen hij later door de Inquisitie vervolgd werd.

Karel stelde daarenboven groot belang in de zamenstelling van uurwerken. Hij had een groot aantal klokken en horologiën, die in zijne kamer tegen elkander in tikten; en men heeft geloof geslagen aan een verhaal, dat de moeilijkheid, welke hij er in vond om twee er van tegelijk te doen gaan, hem den uitroep ontlokte over de dwaasheid van te trachten een aantal menschen overeenstemmend te doen denken over godsdienstzaken, terwijl hij zelfs niet twee zijner uurwerken zóó kon regelen, dat hij ze gelijk met elkander deed loopen; eene wijsgeerige opmerking welke men naauwelijks zal kunnen gelooven van den man, die met den dood op de lippen, zijnen zoon de in standhouding der Inquisitie als het grootste bolwerk van het Katholijke geloof op het hart kon drukken. In de tuinen van Yuste is er nog, of was er onlangs, een zonnewijzer te zien, welke door Torriano vervaardigd was om zijnen meester in staat te stellen den tijd, welke in de eentoonige levenswijze van het klooster daarhenen gleed, naauwkeuriger te berekenen.

Ofschoon hij afkeerig was van bezoeken uit nieuwsgierigheid of ijdele plegtigheden, stond Karel het toe, dat er sommige edelen werden toegelaten, wier bezittingen in de naburige landstreek lagen, en die met een gevoel van trouw

en gehechtheid aan hunnen ouden meester, er prijs op stelden, om hem in zijne afzondering hunnen eerbied te betuigen. Maar de komst van niemand dergenen, die in zijne afzondering werden toegelaten, scheen hem zooveel genoeg te verschaffen, als die van Frans Borja, hertog van Gandia, in later' tijd door de Katholijke kerk op de lijst harer heiligen geplaatst. Even als Karel had hij eene schitterende plaats in de wereld bekleed, en evenals hij had hij bevonden dat de roem dezer wereld slechts ijdelheid was. In den bloei des levens trok hij zich uit het bedrijvige leven, waarin hij eene rol had vervuld, terug, en werd lid van een Jezuitenkollegie. Op uitnoodiging des keizers bracht Borja meer dan één bezoek te Yuste, en Karel vond veel troost in zijn gezelschap, door met zijnen ouden vriend te spreken over zaken, die voor beiden van overwegend belang waren. De uitslag van hunne gesprekken was om beiden te bevestigen in de overtuiging dat zij wijs gehandeld hadden met de wereld af te zweren en zich aan 's Hemels dienst te wijden.

De keizer kreeg ook een bezoek van zijne beide zusters, de koninginnen-weduwen van Frankrijk en Hongarije, die, zooals wij gezien hebben, haren broeder op zijnen terugkeer naar Spanje hadden vergezeld. Maar de reis was te moeilijk, en de inrigting te Yuste te slecht om de koninklijke vrouwen aan te moedigen haar verblijf te verlengen of, met eene uitzondering van den kant der koningin van Hongarije, haar bezoek te herhalen.

Maar een voorwerp van levendiger belangstelling voor den keizer dan zijne zusters zelfs, was een knaap van naauwelijks twaalf jaar, die in het naburige dorp Cuacos in het huisgezin van zijnen hofmeijer Quixada zijn verblijf hield. Dit was Don Juan van Oostenrijk, zooals hij later genoemd werd, de toekomstige held van Lepanto. Hij was de natuurlijke zoon van Karel, iets hetwelk, zoolang de vader leefde, aan niemand behalve aan Quixada bekend was, die den knaap als zijn' paadje binnen het klooster bracht. De knaap toonde op dien vroegen leeftijd menige flikkering van dien grootmoedigen geest, waardoor hij zich later onderscheidde, terwijl hij aldus den ouderdom zijns

vaders troostte en hem eene liefde deed blijven koesteren, welke anders in de koude kloosterlucht kon verdwenen zijn.

Vreemdelingen waren zeker van wel ontvangen te worden, als zij van het oorlogstoooneel komende, de inlichtingen konden geven, waarnaar hij zoozeer verlangde, omtrent den stand der zaken daar buiten. Aldus vinden wij hem in gesprek met een officier uit de Nederlanden aangekomen en Spinosa genaamd, waarbij hij eene menigte vragen deed ten opzichte van den toestand des legers, de inrigting en de uitrusting der verschillende afdeelingen en andere bijzonderheden, waardoor Karel bewees welk een levendig belang hij in het beleid van den veldtocht stelde.

Het is eene algemeen verspreide meening geweest, dat de keizer, toen hij te Yuste in afzondering leefde, zich als levend begraven had, geheel afgesneden was van den omgang met de wereld, „zoo geheel teruggetrokken uit de bezigheden van het koninkrijk en de beslommeringen der regering” zegt een zijner levensbeschrijvers „alsof hij er nimmer deel aan had genomen” — „zoo geheel afgetrokken in zijne eenzaamheid” zegt een ander tijdgenoot „dat noch omwentelingen, noch oorlogen, noch goud dat in menigte uit Indië kwam, eenigzins bij magte waren om zijne rust te storen.”

Het was er zoo verre van daan, dat dit het geval was, dat de keizer niet alleen voortging belangstelling in staatzaken te toonen, maar zelfs uit zijne afzondering veel deel daaraan nam¹⁾. Philips die wijs genoeg was om te steunen op de langdurige ondervinding en wijsheid van zijnen vader, raadpleegde hem steeds over de groote vraagstukken der openbare staatkunde. En zóóver was hij er van af om afgunstig te zijn, zooals men hem dikwijls ver-

1) Het is zonderling dat Sepulveda, die den keizer in zijne afzondering bezocht, de enige geschiedschrijver zou geweest zijn, voor zoover als ik onderrigt ben, die de waarheid erkende van deze zaak, welke door de brieven uit Yuste zoo volkomen wordt bevestigd: »Want hij weigerde niet om in belangrijke omstandigheden geraadpleegd te worden, omtrent vrede of oorlog, of om kennis te nemen van het welzijn zijner broeders, kinderen en zusters, of van den toestand der zaken.»

weet, dat wij hem bij zekere gelegenheid, toen de gezigtseinder bijzonder donker scheen, den keizer zien smeeken om zijn verblijf te verlaten en hem niet alleen met zijnen raad, maar ook met zijne tegenwoordigheid en zijn gezag bij te staan. De dochter des keizers, Johanna, landvoogdes van Kastilië, onderhield uit hare woonplaats te Valladolid, slechts vijftig mijlen van Yuste verwijderd, eene voortdurende briefwisseling met haar vader en vroeg hem om raad in het beleid der regering. Hoezeer Karel zich zelf ook vrij moge gevoeld hebben van iedere verantwoordelijkheid voor regeringsmaatregelen, schijnt hij toch even bezorgd geweest te zijn voor den goeden uitslag van Philips' bestuur, alsof het zijn eigen was geweest. »Schrijf uitvoerig,” zegt een van zijne sekretarissen in een' brief aan den sekretaris van den raad der landvoogdes »de keizer is altijd verlangend, om meer bijzonderheden der gebeurtenissen te hooren.” Hij toonde het diepste inzicht in het beleid van den Italiaanschen oorlog. Hij verraadde geen van die twijfelingen, welke Philips toonde, maar verklaarde stoutweg dat de oorlog met den paus een regtvaardige krijg was, zoowel tegenover God als de menschen. Toen er brieven uit het buitenland kwamen, hoorde men hem zelfs zijn leedwezen uitdrukken, dat zij geene tijding bragten van den dood van Paul, of van Caraffa! Hij was zeer ontevreden over het verdrag, hetwelk Alva aan den paus had toegestaan, zijn leedwezen te kennen gevende, dat hij zelf de teugels van het bewind niet meer in handen had. Hij was nog ontevredener over den vrede en de algemeene en bijzondere voorwaarden daarvan; en toen Alva er van sprak om Napels te verlaten was zijne ergernis; zooals zijn sekretaris aardig opmerkt »grooter, dan dienstig was voor zijne gezondheid.”

Dezelfde belangstelling toonde hij in den Franschen oorlog. Het verlies van Calais vervulde hem met de grootste bezorgdheid. Maar in plaats van in zijne brieven bij die gelegenheid zijn tijd te verspillen in ijdele weeklagten, schijnt hij alleen van plan om uit te denken op welke wijze hij Philips het best in zijn ongeluk kan bijstaan. In dezelfde mate was hij verheugd over de tijding van de over-

winning bij St. Quentin. Zijne gedachten wendden zich naar Parijs, en hij was begeerig om te vernemen welken weg zijn zoon na den veldslag had ingeslagen. Volgens Brantôme vroeg hij, bij het hooren van het nieuws, kortaf: „Is Philips te Parijs?” Hij beoordeelde Philips' karakter naar het zijne ¹⁾).

Op eenen anderen tijd vinden wij hem bezig met het leiden der onderhandelingen met Navarre; en dan weder zet hij eene briefwisseling met zijne zuster, de landvoogdes van Portugal, voort, met het doel om zijn' kleinzoon Carlos in geval van den dood des jongen konings, zijnen neef, als erfgenaam der kroon erkend te zien. Het plan miste, want zij zou er haar leven voor op het spel hebben willen zetten, zeide de landvoogdes. Maar het was een stout plan, om deze twee natiën onder eenen sceppter te brengen, welke door gemeenschappelijke afkomst, taal en instellingen, door de natuur voor elkander als het ware bestemd schenen te zijn. Het was Karels hoofddenkbeeld, en het bewijst, dat zelfs in het klooster de geest van eerzucht nog in zijnen hoezem niet was uitgedoofd. Hoe zou het dien eerzuchtigen geest verheugd hebben als hij had kunnen voorzien dat het door hem zoo zeer begeerde doel onder Philips bereikt zou zijn ²⁾).

¹⁾ Hetzij Karel werkelijk deze vraag deed of niet, het is duidelijk uit een' brief in de verzameling van Gonzales, dat dit voor alles zijne gedachte geweest is. „Zijne majesteit had groote begeerte om te weten welk plan de koning zijn zoon na de overwinning vormde, en hij was zeer ongeduldig, daar hij de verwachting koesterde, dat hij reeds voor Parijs zou zijn.” Brief van Quixada van 19 September 1557, bij Mignet *Charles Quint* bl. 279. Het is zonderling dat deze belangrijke brief noch in de verzameling van Gachard, noch te vinden is in die, welke uit dezelfde bron voor mij geput werd.

²⁾ De keizer geeft zijne wenschen voor de opvolging zijns kleinzoons te kennen in een' brief op later tijdstip aan Philips gericht (Brief van 31 Maart 1558 HS.). Maar een volledig verhaal van de Portugeesche zending wordt door Cienfuegos in het leven van den heiligen Frans de Borja gegeven (Barcelona 1754) bl. 269 en vlg. De persoon die door Karel tot deze teedere zaak gebruikt werd, was niemand anders dan zijn vriend Frans Borja, de gewezen hertog van Gandia, die even als hij zelf in de schaduw van een klooster de afzondering gezocht had. De levensbeschrijvers, die de mirakels

Maar de tak van bestuur, welke in zijne afzondering Karel's aandacht bijzonder trok, was, zonderling genoeg, die der finantiën. „Het is mijne aanhoudende zorg geweest,” schrijft hij aan Philips, „om in al mijne brieven aan uwe zuster aan te dringen op de noodzakelijkheid om u van fondsen te voorzien, sints ik u op andere wijze van weinig dienst zijn kan” ¹⁾). Inderdaad schijnt zijne tusschenkomst bestendig ingeroepen te zijn om hulpmiddelen te verschaffen om den oorlog voort te zetten. Men kan aannemen dat dit feit aantoonst, dat die schrijvers zich bedriegen, die Philips beschuldigen van zijnen vader de middelen onthouden te hebben om te Yuste eene voegzame hofhouding te onderhouden. Karel bepaalde inderdaad het bedrag van zijn eigen inkomen, en in een' zijner brieven zien wij hem dit op twintig duizend dukaten stellen, in plaats van op zestien duizend zooals te voren, om iedere drie maanden en vooruit betaald te worden. Wij

en wonderbare deugden van den heiligen Jezuit vermelden, besteden verscheidene hoofdstukken aan zijne bezoeken te Yuste. Zijne gesprekken met den keizer worden teruggegeven met eene naauwkeurigheid, die Boswell zou benijd hebben, en die onzen twijfel wel kunnen opwekken, zoo wij niet veronderstellen dat ze door Borja zelve zijn medegedeeld. Eene zaak waarover daarbij veel getwist is, was de verdienste der orde in welke 's keizers vriend zich begeven had. Zij was toen nog niet tot die hoogte geklommen, welke zij later door hare bijzondere tucht bereikte; en Karel zou gaarne zijnen bezoeker overreed hebben, om zijne orde voor die der Hieronymieten te verlaten, van welke hij lid was geworden. Maar Borja schijnt zijnen koninklijken meester het stilzwijgen opgelegd, zoo niet overtuigd te hebben door bewijsgronden, die aantoonen, dat zijn scherp verstand de kiem van toekomstige grootheid reeds in de instellingen der nieuwe orde ontdekte.

¹⁾ Brief van den keizer aan den koning van 25 Mei 1558, HS. Op den rand van dezen brief vinden wij de volgende aanteekeningen van Philips, die aantoonen hoeveel belang hij in zijns vaders tusschenkomst in deze zaak stelde: „Er bij hem ernstig op aandringen om hulpmiddelen te verschaffen, daar wij in zulk eenen toestand verkeeren, dat als men ons met geld helpt, wij ze daar heen kunnen leiden, werwaarts het ons lust.” „Hem de handen kussen voor hetgeen hij mij hierin geraden heeft, hem smeeken om verder te gaan en van nu af hetzelfde te doen, en hem berigt geven van hetgeen er tot nu toe gedaan is.”

kunnen wel aannemen, dat de betalingen niet altijd nauwkeurig geschiedden in een land, waar nauwkeurigheid een wonder zou geweest zijn.

Karel had meer reden van ontevredenheid over het gedrag van sommigen van die ambtenaren, met wie hij zijne finantiële bekwaamheden gemeen had. Niets schijnt zijne gal te Yuste zoo zeer te hebben aangezet als de handelingen van sommige leden van den handelsraad te Seville. „Ik heb het nog uitgesteld om tot u te zenden,” schrijft hij aan zijne dochter de landvoogdes, „om te zien of metertijd mijn toorn zou verminderen. Maar verre van daar, neemt hij toe en zal nog klimmen, totdat ik verneem dat zij, die onregt hebben gepleegd, daarvoor geboet hebben. Ware het niet om mijne kwalen,” voegt hij er bij, „dan ging ik zelf naar Seville om de bewerkers van deze laagheid op te sporen en hen kortaf tot verantwoording te dwingen”¹⁾. „De keizer beveelt mij,” schrijft zijn sekretaris Gaztelu, „om orde te geven dat de beleedigers in boeien worden geklonken, en dat zij om hen des te meer te vernederen, midden op den dag naar Simancas gebracht en daar niet in torens of kamers, maar in een' kerker moeten opgesloten worden. Inderdaad, zoo hevig is zijne verontwaardiging, en zóó zijn de *hevige en bloeddorstige uitdrukkingen*, welke hij mij beveelt te gebruiken, dat gij mij zult vergeven indien mijne woorden niet zoo gematigd zijn, als zij konden wezen.” Het was bij den handelsraad eene gewoonte geweest om het goud dat zoowel voor staats- als voor bijzondere rekening uit Indië werd ingevoerd, te ontvangen, en dit voor het gebruik van de regering te houden, terwijl men aan de belanghebbende kooplieden eene gelijke waarde in staatspapieren uitbetaalde. De kooplieden wien, natuurlijk genoeg, dergelijke zekerheid niet zoo aanstond als het goud, hadden zich in verstandhouding met sommige leden van den handelsraad heimelijk

¹⁾ Brief van den keizer aan de prinses van 31 Maart 1557, HS. De geheele brief is bijzonder karakteristiek. Zijn gezagvoerende toon bewijst, dat, al had hij de kroon afgestaan, hij het karakter van een soeverein en zelfs van een onbeperkt soeverein niet had verloren.

veroorloofd om hun eigendom weg te halen. Op deze wijze was de regering, zoo als Karel het beschouwde, benadeeld voor eene groote som, waarop zij gerekend had. Het schijnt dat dit de beleediging was, welke de vorstelijke verontwaardiging zoo zeer had gaande gemaakt. Karels koel gestel was zelfs onderhevig geweest aan eene plotseling opkomende drift; en het leven in een klooster schijnt bij deze bijzondere gelegenheid geenen zeer bedarenden invloed op hem gehad te hebben.

Gedurende de eerste tien maanden na zijne aankomst te Yuste was des keizers gezondheid over het algemeen verbeterd onder den invloed van eene gematigde luchtstreek, de rust van het kloosterleven, en waarschijnlijk, meer dan alles, de bevrijding van staatszorgen¹⁾. De aanvallen van jicht waren minder in aantal en minder hevig geweest dan te voren. Maar in de lente van 1558 keerde de oude ziekte met vernieuwde hevigheid terug. „Ik was niet in staat,” schrijft hij aan Philips, „om gedurende de vasten eene enkele preek te hooren.” Gedurende maanden was hij nauwelijks in staat om eigenhandig eene regel te schrijven. Zijn geest gevoelde den indruk van ligchaamslijden, en werd nog meer neêrgedrukt door den dood zijner zuster Eleonore, de koningin-weduwe van Frankrijk en Portugal, hetwelk in Februarij 1558 plaats greep²⁾.

Eene sterke gehechtheid schijnt er tusschen den keizer en zijne beide zueters bestaan te hebben. De zachtheid van karakter van koningin Eleonore had haar bijzonder dierbaar gemaakt aan haren broeder, die haar verlies nu bijna even hevig gevoelde als dat van een zijner eigene kinderen. „Zij was eene goede christin,” zeide hij tot zijnen sekretaris Gaztelu, en terwijl hem de tranen over de wangen rolden, voegde hij er bij: „wij hebben elkander

¹⁾ „Zijne majesteit was zoo wel,” schrijft Gaztelu vroeg in den zomer van 1557, „dat hij van zijn stoel kan opstaan en zijne haakbus zonder steun dragen.” Hij kon met zijn vogelroer de houtduiven zelfs nog eenigzins raken. Brief van Gaztelu aan Vazquez van 5 Junij 1557, HS.

²⁾ Uit geen van hare beide huwelijken liet zij kinderen na.

altijd bemind; zij was vijftien maanden ouder dan ik, en voor dat zulk een tijdsverloop wederom voorbij is gegaan, zal ik waarschijnlijk met haar zijn." Voor dat het half om was, was de droevige voorspelling vervuld.

Op dat tijdstip werd, zooals wij later zien zullen, de aandacht der regering op de Luthersche ketterij gevestigd, die zich reeds in verschillende deelen des lands begon te vertoonen. Karel bezat in volle mate den geest van blinden ijver voor het geloof, welke aan het koninklijke geslacht van Kastilië, van hetwelk hij afstamde, eigen was. Toen hij nog op den troon zat, werd dit gevoel eenigzins getemperd, door den blik op zijne staatkundige belangen. Maar in de afzondering van het klooster had hij geene belangen, dan die der godsdienst te raadplegen, en hij liet vrij spel aan den geest van onverdraagzaamheid, die in zijn karakter lag. In eenen den 3^{den} Mei 1558 aan zijne dochter Johanna gerigten brief, zegt hij: „Beveel den grootinquisiteur uit mijnen naam om op zijn post te zijn en met den bijl het kwaad met wortel en tak uit te roeijen, voor het zich verder verspreidt. Ik vertrouw op uwen ijver om de schuldigen te straffen, zonder iemand te ontzien, met al de strengheid, die hunne misdaden vereischen." In eenen anderen brief aan zijne dochter van drie weken later, schrijft hij: „Indien ik niet geheel vertrouwde, dat gij uw pligt zoudt doen en het kwaad in eens tegengaan door de schuldigen streng te kastijden, weet ik niet hoe ik zelf zou kunnen helpen door het klooster te verlaten en zelf middelen aan te wenden." Zóó liet Karel uit zijne afzondering zijne stem over de bergen hooren, en door zijne pogingen en zijn' invloed stelde hij zich zelven grootelijks verantwoordelijk voor de hevige vervolging, welke zoovele jammeren over het land bragt, nadat hij reeds zooveel op zijne rekening had.

Ongeveer het midden van Augustus keerde 's keizers oude vijandin de jicht, met ongewone hevigheid terug. Zij ging gepaard met kenteekenen van verontrustenden aard, welke inderdaad aanduiden dat zijn sterk gestel ondermijnd was. Dit werd toegeschreven aan eene koude, die hij gevat had hoewel er goede redenen schijnt bestaan te

hebben om het aan een onmatig leven te wijten; want nog ging hij voort met even vrij aan zijnen lust in het eten van de gevaarlijkste spijzen toe te geven, als in de dagen toen een bedrijviger leven hem in staat stelde om ze te verteren. Het is waar, zijn geneesheer stond hem even vaardig als Sancho Panza's dokter op zijn eiland ter zijde, om bedelingen te opperen tegen de handelwijze zijns meesters. Maar ongelukkig was hij niet gewapend met het gezag van dien staatsdienaar; en eene aalpastij, een goed toebeide kapoen of eenige andere lekkere maar verboden kost bezat voor Karel al te veel aantrekkelijkheid om op de waarschuwingen van zijnen geneesheer te letten.

Het verminderen van 's keizers gezondheid kan hem een voorgevoel van zijn naderend einde hebben ingeboezemd, hetwelk hij, zooals wij gezien hebben, eenigen tijd te voren in zijn gesprek met Gaztelu uitte. Mogelijk waren het de bedaarde overdenkingen, welke zulk een gevoel natuurlijk te weeg brengt, die er hem toe bragten om tegen het einde der maand Augustus het zonderlinge denkbeeld op te vatten van zich voor het laatste oogenblik voor te bereiden door vooraf zijne uitvaart te vieren. Hij raadpleegde hierover zijnen biechtvader, en werd door den toegevenden pater aangemoedigd om het als eene verdienstelijke daad te beschouwen. De kapel werd derhalve met zwart behangen, en het licht van honderde waskaarsen was niet genoegzaam om de duisternis te verdrijven. De monniken in hunne kloosterdragt, en al de dienaren des keizers, in diepen rouw gekleed, waren vereenigd rondom eene hooge lijkbaar, die eveneens met zwart bekleed en in het midden der kapel opgericht was. Toen werd de lijkmis gevierd, en te midden van de treurige klagten der monniken, stegen de gebeden voor den doode ten hemel, opdat hij in de woningen der zaligen mogt worden opgenomen. De bedroefde aanwezigen smolten in tranen, toen het schouwspel van hun meesters dood zich voor hunne verbeelding vertoonde of welligt waren zij getroffen van medelijden, bij deze beklagenswaardige vertooning zijner zwakheid. Karel was in een' donkerkleurigen mantel gewikkeld, en droeg eene brandende kaars in de hand, terwijl hij onder zijne

dienaren getuige was van zijne eigene lijkplegtigheden; en de treurige plegtigheid eindigde daarmede, dat hij zijne waskaars den priester ter hand stelde, ten teeken dat hij zijne ziel aan den Almagtigen overgaf.

Zoo is het verhaal van deze treurige spotternij, welk ons door de kronyken der Hieronymieten over het kloosterleven van Karel den Vijfde gegeven wordt, en hetwelk sedert, zonder bij voortdurende overlevering iets te verliezen, tot heden toe door ieder' volgenden geschiedschrijver herhaald is ¹⁾. Het schijnt niet dat er eenig wantrouwen tegen de waarheid daarvan bestaan heeft, totdat de geschiedkundige twijfelzucht van onze dagen het verhaal aan een scherpzinniger onderzoek heeft onderworpen. Toen ontdekte men dat de zaak in de brieven van 's keizers dienaren die te Yuste hun verblijf hielden niet vermeld werd, ofschoon er brieven bestaan, die door zijn' geneesheer, hofmeijer en sekretaris zoowel op den 31sten Augustus, den dag der lijkplegtigheid, als op den 1sten September geschreven zijn. Terwijl de gebeurtenis nog zoo versch in hun geheugen lag is hun stilzwijgen onverklaarbaar.

Een feit is zeker, dat indien de lijkplegtigheid plaats greep, zij niet op den opgegeven datum kan zijn voorgevallen; want op den 31sten Augustus leed de keizer aan een' aanval van koorts, waarvan zijn geneesheer alle bijzonderheden beschreven heeft, en van welke het zeker was,

¹⁾ De geschiedenis van deze zaak levert een goed voorbeeld op van het *crescit eundo*. De schrijver van het door Dr. Bakhuizen van den Brink ontdekte handschrift, hetwelk in de volgende noot beter is aangeduid, stelt zich, hoewel hij bij de plegtigheid tegenwoordig was, tevreden met eene algemeene schets er van te geven. Siguença die het naast in leeftijd en in gezag op hem volgt, verhaalt ons van de brandende kaars, welke Karel aan den priester overgaf. Strada, die een geslacht later schreef, besluit het tooneel met den keizer in zwijm op den grond te laten vallen. Eindelijk laat Robertson den keizer zich in zijn doodskleed wikkelen en legt hem in zijne kist, waarin hij, na voor het overige deelgenomen te hebben aan de gebeden voor zijne eigene ziel, welke het ligchaam nog niet verlaten had, door de monniken aan zijne overdenkingen wordt overgelaten. Waar Robertson al deze bijzonderheden opdeed, zou niet gemakkelijk te zeggen zijn; zeker niet uit de schrijvers welke aan den voet der bladzijde door hem worden opgegeven.

dat hij niet meer zou herstellen. Dat de schrijvers daarom gezwezen hebben van eene plegtigheid, die zulk eene slechte uitwerking op de zenuwen van den lijder moet gehad hebben, is geheel ongelooftelijk.

Echter is het verhaal van die lijkplegtigheid afkomstig van een der Hieronymieter monniken, die toen te Yuste leefde, en spreekt van de aandoening, welke hij met de andere kloosterlingen gevoelde, toen zij een' man zich dus levend als het ware zagen begraven, en zijne lijkplegtigheden vóór zijnen dood verrigten ¹⁾. Het wordt door een ander van de broederschap, door den prior van het Eskuriaal herhaald, die wel in de gelegenheid was, om met ooggetuigen in aanraking te komen ²⁾. En eindelijk wordt het door meer dan een' schrijver bevestigd, die kort genoeg na dit tijdstip leefde om zich van de waarheid te kunnen overtuigen ³⁾. Het was met de personen, van wie het ver-

¹⁾ »En ik verzeker u dat het hart ons brak bij het zien van een man, die zich in zeker opzigt levend wilde begraven en zijne uitvaart voor zijn' dood vieren,» Gachard, *Retraite et mort*, I. bladz. 56. Gachard heeft eene vertaling gegeven van een hoofdstuk betrekkelijk die lijkplegtigheden uit een merkwaardig geschreven verhaal van Karels kloosterleven, hetwelk door Bakhuizen in het archief te Brussel ontdekt is. Aangezien de schrijver een van de monniken was, die het klooster tijdens 's keizers verblijf aldaar bewoonden, verdient het handschrift de meeste geloofwaardigheid, en Gachard zal der letterkunde gewis eene goede dienst bewijzen door het in het tweede deel van zijn *Retraite et mort* in te lasseten.

²⁾ Siguença, in zijne geschiedenis van de orde van den heiligen Hieronymus, III. bl. 200 en 201. Siguença's werk, hetwelk eene uitstekende geleerdheid met eenvoudige bevalligheid van stijl vereenigt, was de vrucht van vele jaren arbeids. Het derde deel, dat die stukken bevat, welke op den keizer betrekking hebben, verscheen in 1605, het jaar vóór den dood van den schrijver, die zooals reeds is opgemerkt, dagelijks omgang met verscheidene monniken moet gehad hebben, toen zij na Karels dood van Yuste naar het sombere Eskuriaal werden overgebracht.

³⁾ Zooals bijv. Vera y Figueroa, graaf de la Roca, wiens klein werkje in 1603 verscheen; Strada die ongeveer twintig jaren later schreef, en de markies van Valparayso wiens HS. van 1638 is. Ik zeg niets van Sandoval, die dikwijls als bewijs voor de waarheid der lijkplegtigheid wordt aangehaald, want als hij ons vertelt dat het geld, hetwelk de keizer voor eene nagebootste lijkplegtigheid bestemd

haal zijnen oorsprong heeft, zoo gelegen, dat als de geschiedenis onwaar is, het onmogelijk is om het bestaan daarvan door verkeerde opvatting van hunne zijde te verklaren. Het moet geheel geweten worden aan eene opzettelijk verkeerde opgave van feiten. Wel is waar is de monnikenkronijk in deze bijzonderheid niet altijd zóó nauwgezet als men wenschen zou, voornamelijk daar waar de eer van de orde er mede gemoeid is. Maar welk belang konden de Hieronymieterpaters bij zulk een dwaas verzinsel als dit hebben? De veronderstelling is in strijd met het eerbiedwaardig karakter der betrokkene personen, en met de eenvoudigheid en goede trouw, welke aan hunne verhalen eigen is.

Wij kunnen wel is waar, wel aan het wankelen worden gebracht, daardoor, dat er in geen der brieven van Yuste eenige zinspeling op de lijkplegtigheid gemaakt wordt, terwijl daarenboven de dag waarop het gebeurd moet zijn, stellig onjuist opgegeven is. Maar wij kunnen het er voor houden, dat de vergissing van een datum iets geheel verschillend is van de verdisting eener geschiedenis, en dat tijdrekenkundige nauwkeurigheid, zooals ik meer dan eens gelegenheid gehad heb van op te merken, geene deugd van een monnik of zelfs van eenig geschiedschrijver in de zestiende eeuw was. Het zou geen wonder zijn indien de plegtigheid had plaats gehad eenige dagen voor het daarvoor aangewezen tijdstip. Toevallig hebben wij geene brieven van Yuste tusschen den 18^{den} en 28sten Augustus. Ten minste ik bezit er zelf geen' en heb er geen' door anderen aangehaald gezien. Indien er later welligt aan het licht mogten komen, die in dit tijdsverloop geschreven zijn, kunnen zij mogelijk eenige zinspeling op de uitvaart be-

had, echter voor de wezenlijke gebruikt werd, schijnt dit aan te duiden, dat de eerste nimmer plaats vond.

Het zou zeer te wenschen zijn dat het HS. van broeder Martin de Angulo ontdekt en uitgegeven kon worden. Als prior van Yuste, terwijl Karel daar was, zou zijne getuigenis onwaardeerbaar zijn. En Sandoval en de markies van Valparayso erkennen beiden dikwijls op het gezag van Angulo gesteund te hebben. In de zaak zelve van de uitvaart echter verschillen zij.

vatten. Indien er geene brieven gedurende dat tijdstip geschreven zijn, kan het stilzwijgen der betrokken personen, die op het einde van Augustus en in het begin van September schreven, daardoor worden verklaard, dat er een' te langen tijd sedert 's keizers uitvaart verlopen was, dan dat zij veronderstelden, dat dit in eenig verband tot zijne ziekte, die het onderwerp van hun schrijven uitmaakt, staan kon. Er zullen zich moeilijkheden opdoen, van welken kant wij de zaak ook beschouwen. Maar de lezer mag het gereedelijk aannemen, dat deze moeilijkheden niet anders op te lossen zijn, dan door de veronderstelling of van opzettelijke vergissing, of van zuivere verdisting.

De bovenstaande veronderstelling wordt niet minder waarschijnlijk gemaakt, door het karakter van Karel den Vijfde. Er was een spoor van waanzin in het koninklijke bloed van Kastilië, hetwelk het zichtbaarste was bij 's keizers moeder Johanna. Eenige, hoewel zwakke trekken, kunnen daarvan in zijn eigen gedrag bespeurd worden, voor hij in het klooster van Yuste zijne toevlugt nam. En ofschoon wij het met Paul den Vierde niet kunnen aannemen dat deze stap een voldoende bewijs van zijnen waanzin was, kunnen wij tijdens zijn verblijf aldaar bij meer dan eene gelegenheid iets in zijn gedrag opmerken, hetwelk naauw daarmede verwant was. Zoodanig bijvoorbeeld was de zonderlinge smaak, die hij blijken liet om de uitvaart te vieren, niet alleen van zijne bloedverwanten, maar van ieder wiens rang hem daartoe aanleiding scheen te geven. Geen ridder van het Gulden Vlies stierf, zonder dat hij zich gereed maakte om deze gebeurtenis door eene plegtige lijkmis te gedenken. Kortom dit schenen de feesten van Karels kloosterleven te zijn. Deze sombere plegtigheden hadden eene aantrekkelijkheid voor hem, welke herinnert aan de hardnekkigheid, waarmede zijne moeder Johanna zich hechte aan het lijk van haren echtgenoot, hetwelk zij overal mede nam, waarheen zij ook ging. Na de lijkplegtigheid van zijne ouders en van zijne vrouw gedurende verscheidene opeenvolgende dagen gevierd te hebben, vatte hij, zooals wij verhaald hebben, het plan op om zijne eigene uitvaart vooraf eens te doen plaats hebben:

eene zóó buitensporige zaak, welke des te meer geloof verdient, wanneer wij letten op den toestand van ziekelijke opgewondenheid, waartoe zijn geest gebragt kan zijn door zóólang over de treurige voorbereiding tot den dood nagedacht te hebben.

Maar wat men ook immer van die nagemaakte uitvaart van Karel denken mag, het schijnt dat hij op den 30sten Augustus door eene ziekte werd aangetast, die den volgenden dag door de onrustbarende kenteekenen gevolgd werd. Hiervan treffen wij ook eenige bijzonderheden bij zijne Hieronymietische levensbeschrijvers aan, welke wij in de brieven niet vinden. In den avond van den 31sten beval Karel, volgens hun verhaal, hem een portret van de keizerin zijne vrouw te brengen, van welke hij er, zooals wij gezien hebben, meer dan een in zijne verzameling bezat. Hij beschouwde langen tijd de schoone gelaatstrekken, „alsof hij,” zegt de kronijkschrijver „haar bad om voor hem eene plaats te bereiden in de hemelsche woning, waarheen zij hem reeds was voorgegaan.” Toen ging hij over tot de beschouwing van een ander schilderstuk, Titiaan's „Christus' strijd in den tuin”, en daarna tot het onsterfelijke voortbrengsel van zijn penseel de „Gloria” zooals het genoemd wordt, hetwelk men zegt dat tegenover het altaar te Yuste hing en dat na des keizers dood, zijn lijk naar het Eskuriaal volgde¹⁾. Hij beschouwde het schilderstuk met zulk eene langdurige verrukking en aandacht, dat het de bezorgdheid van zijn' geneesheer gaande maakte, die in den zwakken toestand des keizers de uitwerkselen van zulk eene opwekking zijner zenuwen vreesde. Er was groote reden voor bezorgdheid, want toen Karel ten laatste uit zijne droomerijen ontwaakte, wendde hij zich tot den geneesheer en klaagde dat hij ziek was. Zijn pols toonde aan dat hij in hevige koorts lag. Toen de kenteekenen ongunstiger werden, diende de geneesheer hem eene aderlating toe, doch zonder eenig gevolg. Toen de landvoogdes Johanna het

¹⁾ Dit beroemde stuk, in den besten stijl van den kunstenaar geschilderd, maakt nu een van de grootste sieraden van het Museum te Madrid uit.

gevaar waarin haar vader verkeerde, vernam, zond zij oogenblikkelijk haar eigen geneesheer uit Valladolid ter zijner hulp. Maar geene aardsche middelen konden iets uitwerken. Het werd weldra duidelijk, dat zijn uiteinde naderde.

Karel ontving die mededeeling niet slechts met kalnte, maar met opgeruimdheid. Hij zeide dat het was, hetgeen hij lang begeerd had. Zijne eerste zorg was om eenige beschikkingen omtrent zijne zaken te maken. Op den 9^{den} September gaf hij een aanhangsel op zijn testament. Het testament zelf dat eenige jaren te voren gemaakt was, was zeer lang en het aanhangsel had de verdienste niet van kort te zijn. Het voornaamste doel er van was, om te zorgen voor hen, die hem naar Yuste gevolgd waren. Er wordt in dit aanhangsel geene melding van zijn' zoon Don Juan van Oostenrijk gemaakt. Hij schijnt zijne plannen ten diens opzichte medegeedeeld te hebben aan zijnen hofmeijer Quixada, die weinige dagen voor Karels dood een bijzonder langdurig onderhoud met zijn' meester had. Karels voorschriften daaromtrent schijnen door Philips nauwkeurig opgevolgd te zijn¹⁾.

Eén artikel in het aanhangsel verdient opgeteekend te worden. De keizer bezweert zijnen zoon zeer ernstig, bij de gehoorzaamheid, die hij hem schuldig is, om iederen ketter in zijn gebied te vervolgen en te straffen; en dit zonder uitzondering, verschooning of genade voor iemand. Hij bezweert Philips om de heilige Inquisitie lief te heb-

¹⁾ Het schijnt dat de landvoogdes Johanna om eene of andere reden vermoedde dat de knaap, die onder Quixada's hoede stond, inderdaad 's keizers zoon was. Eenige weken na haars vaders dood liet zij een' brief aan den hofmeijer schrijven, om hem ronduit te vragen of dit het geval was, en daarin gaf zij den wensch te kennen om voor den knaap behoorlijk te zorgen. De voorzigtige dienaar, die zulks in zijne bijzondere briefwisseling met Philips vertelt, trachtte de landvoogdes van het spoor te brengen door te zeggen dat de knaap de zoon van een' vriend was, en dat er geen grond voor het gerucht bestaan kon, aangezien er in 's keizers testament geene zinspeling op gemaakt was. Brief van Luis Quixada aan den koning van 28 Nov. 1558, HS.

ben als het beste middel om dit goede werk te volbrengen. „Dan zult gij” zoo eindigt hij „mijnen zegen hebben, en de Heer zal al uwe ondernemingen begunstigen.” Dit waren de laatste woorden van den stervenden vorst aan zijn' zoon. Zij waren tegen geen' dove gesproken, en de laatste vermaning van zijnen vader diende om het zwaard der vervolging, hetwelk Philips reeds begonnen was te wetten, des te scherper te maken.

Den 19^{den} September waren Karels krachten zoo afgenomen, dat men goed vond om hem het laatste oliesel toe te dienen. Hij verkoos het in den door de monniken aangenomen vorm te hebben, welke, door dat dit vergezeld ging van het opzeggen van litaniën, de zeven boetpsalmen, en verscheidene andere stukken uit de schrift, veel langer en afmattender was dan bij de leeken gebruikelijke wijze. Zijne krachten schoten daarbij echter niet te kort, en den volgenden dag begeerde hij het avondmaal te gebruiken, zooals hij gedurende zijne ziekte meermalen gedaan had. Toen zijn biechtvader hem opmerkte dat dit na het sakrament van het laatste oliesel onnoodig was, antwoordde hij: „Misschien is dit zóó, doch het is eene goede voorzorg voor de lange reis, die ik ga ondernemen.” Uitgeput als hij was lag hij gedurende de plegtigheid een volslagen kwartieruurs geknield in zijn bed, God dankende voor Zijne genade terwijl hij met een' ernst, die alle aanwezigen trof, het diepste berouw over zijne zonden toonde.

Gedurende zijne ziekte had hij er troost in gevonden om zich stukken uit de schrift, voornamelijk de psalmen te laten voorlezen. Quixada, zorg willende dragen dat zijn meester in zijne laatste oogenblikken niet verontrust werd, wilde het slechts aan weinige personen toestaan om in zijne kamer toegelaten worden. Onder dit getal was Bartholomeus de Carranza, die onlangs op den aartsbisschoppelijken zetel van Toledo verheven was. Hij had ruimschoots deel genomen aan de vervolging in Engeland, onder Maria. In het laatst van zijn leven zou hij zelf het slagtoffer worden van vervolging door een' sterkeren arm dan de zijne, dien van de Inquisitie. Zelfs de troostwoorden, die hij

aan dit sterfbed sprak, werden door Karels biechtvader zorgvuldig opgeteekend, en vormden, toen hij van ketterij beschuldigd werd, een van de aanklagten tegen hem ¹⁾).

Op den 21sten September, St. Mattheusdag, ongeveer twee uur na middernacht, riep de keizer, die lang sprakeloos gelegen had en voelde dat zijn einde naderde, uit: „Nu is het tijd!” De heilige waskaars werd hem brandend in de regterhand gegeven, terwijl hij leunende op den schouder van den getrouwen Quixada, overeind zat. Met de linker trachtte hij een zilver kruisbeeld te omvatten; het had zijne echtgenoot de keizerin in haar stervensuur gesterkt, en Karel had Quixada bevolen het voor hem bij dezelfde gelegenheid gereed te houden. Het had eenigen tijd op zijne borst gelegen en toen het nu door den aartsbisschop van Toledo voor zijne verglaasde oogen gehouden werd, vestigde Karel zijn' blik lang en ernstig op het gewijde zinnebeeld, hetwelk voor hem een herinneringsteeken was, zoowel van aardsche als van hemelsche liefde. De aartsbisschop herhaalde den psalm *de profundis*: „Uit de diepte heb ik U aangeroepen, o Heer!” toen de stervende, eene zwakke poging doende om het kruisbeeld te omhelzen, op zulk een' hoorbaren toon, dat het in het nevenvertrek kon verstaan worden, uitriep: „Ay Jesus!” in het kussen terugzonk en zonder doodstrijd den laatsten adem uitblies. Hij had altijd gebeden dat hij in het bezit zijner verstandelijke vermogens mogt sterven, misschien wel bevreesd voor de erfelijke kwaal van waanzinnigheid, en zijn gebed was verhoord.

Nadat 's keizers lijk gebalsemd en in eene looden kist gelegd was, lag het gedurende drie dagen in de kapel op een praalbed ten toon, gedurende welchen tijd door de beste predikers in het klooster drie redevoeringen daarover werden uitgesproken. Toen werd het met gepaste plegtigheid

¹⁾ De regtsvervolging tegen den aartsbisschop is zeer uitvoerig beschreven in Llorente's beroemd werk over de Spaansche inquisitie, hoofdstuk 32—34; de schrijver geeft voor zijne uitvoerigheid zelf als verontschuldiging op dat de minuten van den regtshandel niet minder dan 24 deelen folio beslaan van 1000 à 1200 bladzijden ieder!

aan de aarde toevertrouwd, onder de gebeden en de tranen der monniken en van Karels dienaren, in tegenwoordigheid van eenen grooten toeloop van menschen uit de omringende landstreek.

De begrafenis had echter niet zonder eenige moeite plaats. Karel had in zijn' laatsten wil gevraagd om gedeeltelijk onder het hoofdaltaar begraven te worden, op zulk eene wijze dat zijn hoofd en het bovenste gedeelte van zijn lichaam onder de plaats zoude liggen, waar de priester stond als hij de dienst verrigtte. Dit was door den keizer in alle nederigheid voorgeschreven; maar de vraag rees onder de naauwgezette monniken op, over het al of niet gepaste om toe te staan dat iemands beenderen, behalve die van een' heilige, zulk eene heilige plaats, als die onder het altaar, zouden innemen. De twist liep zelfs eenigzins hooger dan voor de gelegenheid paste, totdat de aanhangige zaak eindelijk beslist werd door eene opening in den muur te maken, waar het hoofd werd ingebracht, zoodat de voeten den rand van den heiligen grond aanraakten. 's Keizers lijk vertoefde niet lang op zijne rustplaats te Yuste. Voor dat er eenige jaren verlopen waren, werd het op bevel van Philips den Tweede naar het Eskuriaal overbragt en in dat prachtige mansoleum is het aan de zijde der keizerin Isabella blijven rusten.

Karels uitvaart werd met veel praal door het hof te Rome, door de landvoogdes Johanna te Valladolid en met nog grooter pracht, door Philips den Tweede te Brussel gevierd. Philips was te Arras, toen hij de tijding van zijns vaders dood ontving. Oogenblikkelijk ging hij naar een klooster in de nabijheid van Brussel, waar hij verscheidene weken afgezonderd bleef. Middelerwijl beval hij dat gedurende vier maanden de klokken van al de kerken en kloosters in de Nederlanden driemaal daags zouden geluid worden, en dat er geene feesten of openbare vernakelijheden van welken aard ook gedurende dien tijd mogten plaats hebben. Op den 28sten December kwam de koning des nachts te Brussel, en den volgenden dag had er voor het vesperuur eene processie plaats naar de kerk van St. Gudule, welk gebouw nog de bewondering van den reiziger

opwekt als een van de edelste gedenkstukken der middeleeuwsche bouwkunst in de Nederlanden.

De processie bestond uit de voornaamste geestelijken, de leden der verschillende godsdienstige gestichten met brandende waskaarsen in de hand, de edelen en ridders van het hof, de grootofficieren van den staat en van het koninklijke huis, allen in den zwaren rouw. Vervolgens kwamen de ridders van het Gulden Vlies met de versierselen en in de prachtige kleeding der orde. De markies van Aguilar droeg den keizerlijken scepter, de hertog van Villahermosa het zwaard, en de prins van Oranje den wereldbol en de kroon. Philips ging te voet, in een' zwarten mantel gehuld, het hoofd diep in eene kap verborgen. Zijn sleep werd gedragen door Ruy Gomez da Silva, den begunstigden minister. Dan volgde de hertog van Savoye, eveneens alleen gaande met gedekten hoofde, als een prins van den bloede. Reijen van Spaansche en Duitsche lijfwachten vormden in hunne nationale uniformen het geleide der processie, terwijl zij haren weg nam door de voornaamste straten, die met toortsen verlicht waren, hetwelk de vallende avondschemering verdreef.

Een voornaam gedeelte der processie was een lange trein van paarden, die elk door twee edelen geleid werden en op hunne prachtige dekkleeden en banieren, welke zij droegen, de zinspreuken en wapens der verschillende staten vertoonden, over welke de keizer het bestuur had gehad.

Maar geen deel der vertooning trok zoozeer de aandacht des volks als eene statige galei, waarvan de zijden kunstig beschilderd waren met voorstellingen van de verschillende gevechten waaraan Karel deel had genomen, terwijl de zeilen van zwarte zijde, bedekt waren met opschriften in gouden letters, die de overwinningen van den held vermeldden.

Ofschoon het paleis op geen grooten afstand van de St. Gudule lag, had de processie twee uren werk om in de kerk te komen. In het schip des gebouws stond eene soort van kapel, welke voor die gelegenheid gemaakt was. Haar dak of liever troonhemel, welke vier in goud geborduurde kroonen vertoonde, rustte op vier Jonische zuilen van schoone bewerking. Daar binnen stond eene lijkst met een donker

fluweelen kleed bedekt, waarop een karmozijnrood kruis gehecht was. De keizerlijke kroon werd met den schepter en de werelddol in deze kapel, die met drieduizend waskaarsen verlicht was, neêrgelegd.

Voor die kapel was eene met zwart overdekte verhevenheid waarop een troon voor Philips was opgericht. De edelen en grootofficieren van de kroon bezetten de zetels of liever de trappen beneden den troon. In de gewelven der kerk waren draperiën van zwart fluweel en goud laken opgehangen, die met de keizerlijke wapens geborduurd waren; daarboven liepen galerijen langs voor de hertogin van Lotharingen en de hofdames.

De reiziger, die nu het eerwaardige gebouw bezoekt, waar Karel de Vijfde gewoon was de kapittels van het Gulden Vlies te houden, kan, wanneer hij het karakteristieke beeld van dien vorst beschouwt, hetwelk zich op de kostbare geschilderde ramen vertoont, zich den gedenkwaardigen dag voor den geest roepen, toen het Vlaamsche volk en de aanzienlijken en schoonen uit de hoofdstad, te zamen waren gestroomd om de uitvaart van den grooten keizer te vieren; toen, te midden van wolken van wicrook en het licht van tienduizenden van kaarsen, de zware toonen van het orgel door de lange gangen weêrgalmden en zich vermengden met de stemmen der priesters, die hun treurig lijkgezang aanhieven voor de ziel van hunnen afgestorven vorst ¹⁾.

¹⁾ Ten minste zoo waren de beelden, die zich voor mijnen geest opdrongen, toen ik door de gangen van die schoone, oude kathedraal wandelde, bij een bezoek, hetwelk ik weinige jaren geleden (in den zomer van 1850) aan Brussel bragt. Misschien zal de lezer het als verwant met dit onderwerp verschoonen, wanneer ik een korte schets mededeel uit een' van mijne brieven, dien ik op de plaats zelve aan eenen verwijderden vriend schreef:

»Vervolgens de schoone Brusselsche kathedraal aan de heilige Guldula gewijd — het prachtige orgel dat de lange gangen van de meest hartroerende toonen deed weêrgalmen, terwijl de stemmen der priesters in hunne rijke gouden en purperen kleeding, een gezang aanhieven, hetwelk wegstierf in de onmetelijke gewelven der kerk. Het was eene lijkdienst, en eene kist, waarschijnlijk van een rijk burger, naar de versierselen te oordeelen, stond in het koor. Een aantal personen lagen geknield en zeiden hunne gebeden in ongestoorde aan-

Ik ben eenigzins in bijzonderheden getreden over de laatste dagen van Karel den Vijfde, die in zijne afzondering eenen te belangrijken invloed op de staatszaken uitoefende, dan dat zulk een verhaal omtrent hem niet geacht kan worden een belangrijk tijdperk in de geschiedenis van Philips den Tweede te beslaan. Alvorens hem voor altijd te verlaten, wil ik een kort overzicht van eenige bijzonderheden van zijn persoonlijk, liever dan van zijn staatkundig karakter geven, daar dit laatste reeds sedert lang in onuitwisbare trekken geschilderd is door eene bekwanere hand dan de mijne (Robertson).

Toen Karel stierf was hij in het achtenvijftigste jaar zijns levens. Zijn ligchaam was verouderd voor de jaren. Hij was inderdaad zoo dikwijls naar geest als naar ligchaam geschokt, dat men van hem zeggen kon dat hij aan vroegtijdigen ouderdom stierf. Echter was zijne ligchamelijke ontwikkeling zeer langzaam geweest. Hij was bijna eenentwintig jaar voor dat er zich eenig bewijs van baard om zijne kin vertoonde. Echter zag men, toen hij ongeveer zesendertig was, reeds grijze haren aan zijne slapen. Op zijn veertigste had de jicht geweldige aanvallen op zijn oorspronkelijk sterk gestel gedaan, en voor dat hij

daacht op, weinig acht gevende op de Protestantsehe vreemdelingen die nieuwsgierig de schilderijen en beelden beschouwden, waarmede het gebouw was opgevuld. Ik werd het meest getroffen door eene arme vrouw, die geknield lag voor het heiligdom van den heilige wiens marmeren ligchaam, door een welvoegelijken gazen sluijer bedekt, juist voor haar lag, slechts door een ligt hekwerk van haar geseheden. De ondergaande zon deed haar licht binnenstroomen door de rijk gekleurde glazen der prachtige vensterbogen, welke van den grond tot aan de gewelven der kathedraal eenige honderde voeten hoog verreezen. Het glas was uit den tijd van Karel den Vijfde en ik herkende spoedig zijn gelaat, de vooruitstekende onderkaak van het Oostenrijksche huis. Toen ik den heerlijken koorzang ten hemel hoorde stijgen, in deze den tand des tijds tartende kerk, welke geslacht na geslacht had zien verdwijnen en nu in onsterfelijke kleuren de beelden vertoonde van hen, die eens binnen deze muren hunne gebeden hadden uitgestort, werd ik teruggevoerd naar een verleden tijdperk, en gevoelde dat ik een tijdgenoot was van den grooten voortijd, toen Karel de Vijfde de kapittels van het Gulden Vlies in dit zelfde gebouw hield."

vijftig was, was de man, die gedurende zijne veldtogten dag en nacht in den zadel had kunnen zitten, de man, die ongevoelig voor vermoeienis scheen te zijn, als hij in de wilde bergpassen van de Alpuxarras op de jagt was, genoodzaakt zich als een arme kreupele aan het hoofd zijns legers in een' draagstoel te laten dragen ¹⁾.

Zijne verstandelijke ontwikkeling was even langzaam als zijne lichamelijke. Zoolang Chievres (de Vlaamsche edelman, die voor zijne jeugd zorg droeg) leefde, scheen Karel geen eigen wil te hebben. Gedurende zijn eerste bezoek in Spanje, waar hij op zeventienjarigen leeftijd kwam, beloofde hij zoo weinig dat zij, die hem het meest naderden, geen spoor van zijne toekomstige grootheid konden ontdekken. Echter schijnt de jonge prins zich zelf bewust te zijn geweest dat hij de beginselen van grootheid in zich omdroeg, en hij wachtte geduldig zijn' tijd af. *Nondum*, „Nog niet”, was de spreuk, welke hij op zijn maagdelijk schild zette, toen hij nog slechts achttien jaar oud aan een steekspel te Valladolid deel nam.

Maar toen de dood van den Vlaamschen staatsdienaar den jongen vorst uit zijn' toestand van afhankelijkheid verlost had, nam hij zelf de teugels in handen, zooals Lodewijk de Veertiende bij Mazarin's dood deed. Nu vertoonde hij zich in een geheel ander daglicht. Hij toonde zelfs grootere onafhankelijkheid dan een zijner voorgangers. Hij vertrouwde niet langer, even als zij, alles aan een' staatsraad. Hij vertrouwde alleen zich zelf; en indien hij met eenig begunstigd staatsdienaar, zooals met den ouden Granvelle, of met diens zoon, den kardinaal, vertrouwelijker omging, was dit om raad van hen te ontvangen, maar niet om door hun oordeel aan banden gelegd te worden. Hij liet zich geduldig in staatszaken onderrigten, en wanneer vreemde gezanten gehoor bij hem kregen, waren zij

¹⁾ In deze schets van Karels karakter, heb ik niet geaarzeld mij zelf te vernederen door de meesterlijke woorden van Ranke over te nemen, wanneer hij het portret van dien vorst geeft, in de inleiding op dat gedeelte van zijn groot werk over de natiën van zuidelijk Europa, hetwelk hij aan Spanje gewijd heeft.

verwonderd te bevinden dat hij reeds alles aangaande hunne eigene hoven en het doel hunner zending wist.

Echter scheen hij niet vlug van bevassing te zijn, of om duidelijker te spreken, hij was langzaam om tot een besluit te geraken. Hij liet den koerier dagen lang wachten, voor dat hij tot eene beslissing kon komen. Maar wanneer hij er toe kwam, kon niemand ter wereld die omverwerpen. Toen hij eens met den Venetiaan Contarini over deze gewoonte sprak, merkte de hoffelijke gezant op, dat „het geene koppigheid was om zich aan eene juiste meening vast te houden.” „Dat is waar” zeide Karel, „doch ik houd dikwijls eene onjuiste vast.”

Zijne onvermoeide werkzaamheid, zoowel van ziel als van ligchaam, vormden een sterk contrast met de slaperigheid van vroegere jaren. Zijn ver uitgestrekt rijk, hetwelk de Nederlanden, Spanje, Duitschland en de Nieuwe Wereld omvatte, leverde hinderpalen op, welke de meeste vorsten onoverkomelijk zouden gevonden hebben. Ten minste zij zouden in groote mate gedwongen zijn geweest om door middel van afgevaardigden te regeren, om hunne bezigheden door zaakgelastigden te doen verrigten. Maar Karel verkoos alles zelf te doen, zijne eigene plannen op te maken en ze zelf ten uitvoer te brengen. Het aantal zijner reizen te land en te water, hetwelk in zijne afscheidsrede staat opgeteekend, is waarlijk verbazend; want dat was de tijd nog niet van stoombooten en spoorwagens. Hij scheen het leven van een koerier te leiden. Maar het was voor geene nietige redenen, dat hij deze togten ondernam. Hij wist waar zijne tegenwoordigheid noodig was, en zijne vaardigheid en stiptheid bragten hem ter regter tijde op de juiste plaats. Geene plek in zijn uitgebreid rijk was ver van hem verwijderd. Hij scheen de magt van alomtegenwoordigheid te bezitten.

Het bewustzijn zijner eigene kracht deed de vonk van eerzucht, welke tot nu toe in zijne borst gesmeuld had in eene vlam uitbarsten. Zijne ontwerpen waren zoo uitgestrekt dat het een algemeen denkbeeld was, dat hij haakte naar eene wereldheerschappij. Evenals zijn grootvader Ferdinand, en zijn eigen zoon Philips, bemantelde hij zijne

plannen onder het kleed der godsdienst; of, om hem gunstiger te beoordeelen, hij vereenigde het godsdienstige beginsel gewoonlijk met persoonlijke staatkunde om zijne handelwijze te bepalen. Hij scheen altijd gereed te zijn om voor het Kruis te strijden. Hij gaf zich den schijn van de belangen van Spanje met die der Christenheid te vereenigen. Hij rukte tegen de Turken op, en stuitte den stroom van den Ottomanischen inval in Hongarije. Hij trok op tegen de Protestanten en dreef hunne legers in het hart van Duitschland op de vlugt. Hij stak de Middellandsche zee over en vernederde de Halve Maan te Algiers. Hij trouwde op de eer van Frans, en reisde door Frankrijk om zich te wreken op de Vlaamsche opstandelingen. Tweemaal trok hij Frankrijk als vijand binnen en rukte op tot voor de poorten van Parijs. In plaats van het nederig opschrift op zijn maagdelyk schild, nam hij nu de trotsche zinspreuk *Plus ultra* aan, en hij regtvaardigde zijne aanspraak daarop, door zijne vloten over den Oceaen te zenden en de banier van Kastilië aan de verwijderde stranden van den stillen Oceaen te laten planten. In deze ondernemingen was hij over het algemeen gelukkig. Zijn geluk bragt hem er toe om nog meer op zich zelve te vertrouwen. „Ik zelf en het gelukkige oogenblik,” was zijn lievelingsgezegde. Het „gesternte van Oostenrijk” was nog een spreekwoord. Het was niet voor in het laatst van zijn leven, dat hij klaagde over de onbestendigheid der fortuin, en daarover, dat zijn gesternte, nu het naar den gezigt-einder ten ondergang neigde, door wolken en duisternis bedekt was.

Aldus werden Karels zenuwen in eenen voortdurenden staat van spanning gehouden. Geen wonder dat zijne gezondheid daaronder lijden moest, even als eene plant, die door buitengewone prikkeling tot onnatuurlijken groei wordt aangezet, ten koste van hare eigene levenskracht.

Zijne gewoonten waren juist ook niet van dien aard, dat zij zijne gezondheid zeer bevorderden. Hij sliep gewoonlijk slechts vier uren; een' te korten tijd om de nadeelen te herstellen, die door aanhoudenden arbeid werd voortgebragt. Zijn koel gestel deed hem tot geene buiten-

sporigheden overhellen. Echter was er ééne onmatigheid, waaraan hij zich schuldig maakte, namelijk het toegeven aan zijnen eetlust op eene voor zijne gezondheid zeer verderfelijke wijze. Een Venetiaansch tijdgenoot verhaalt ons, dat voor hij 's morgens opstond hem gewoonlijk eene ingelegde kapoen, welke met melk, suiker en kruiden was toebercid, werd voorgediend. Tegen den middag at hij van verscheidene schotels. Na de vesper gebruikte hij weder een maal; en later in den avond at hij smakelijk van ansjovis of eenig ander grof en geurig voedsel, waarvan hij bijzonder veel hield. Bij zekere gelegenheid toen Karel zich aan zijn' hofmeester beklaagde, dat de kok hem niets dan spijzen zond, welke te flauw en te smakeloos waren om te eten, antwoordde de in verwarring gebragte dienaar, die Karels liefhebberij voor horologiën kende, dat „hij niet wist wat hij doen kon, of hij moest zijner majesteit een ragout van uurwerken voordienen!” De inval had een goed gevolg, namelijk dat, van den keizer tot een hartelijk lagchen uit te lokken, iets hetwelk men later zoo zelden zag.

Het was te vergeefs dat de kardinaal Loaysa, zijn biechtvader, met eene onafhankelijkheid, die hem eer doet, te velde trok tegen dit toegeven van zijn' meester aan zijn' eetlust, terwijl hij hem verzekerde dat matigheid in het eten beter voor zijne ziel zijn zou, dan boetedoening met de zweep. Het is beklagenswaardig dat Karel om aan zijne lusten te voldoen, zoo gemakkelijk absolutie van het vasten kreeg en dat hij integendeel niet het beleedigende deel in plaats van zijn' rug kastijdde. Zelfs in het klooster te Yuste ging hij nog voort met denzelfden verderfelijken lust in te willigen. Ansjovis, kikvorscheneijeren en aalpasteijen waren de lekkere beetjes waarop hij zelfs onder de oogen van zijnen geneesheer onthaald wilde worden. Het zou geen schade voor hem geweest zijn, als hij meermalen zijn eenzaam maal met de eenvoudiger tafel in de eetzaal van het klooster verwisseld had.

Met deze gemeene zinnelijkheid vereenigde Karel echter verscheidene andere neigingen van eenen verfijnden en verstandigen aard. Wij hebben zijne voorliefde voor muziek opgemerkt, en den smaak, dien hij vond in de zusterkunst

van het schilderen, voornamelijk in de werken van Titiaan. Hij werd door dezen grooten meester dikwijls afgeschilderd, en het was door zijne hand, dat hij, zooals wij gezien hebben, begeerde aan de nakomelingschap te worden overgebracht. De keizer had daarenboven een' anderen smaak, misschien een talent, hetwelk bij eene andere levenswijze en eene andere omgeving hem misschien tot een schrijver zou gemaakt hebben.

Er wordt een merkwaardig onderhoud vermeld, hetwelk hij met Borja, den toekomstigen heilige, hield gedurende een van de bezoeken, hetwelk door den Jesuit te Yuste werd afgelegd. Karel vroeg zijnen vriend of het verkeerd gehandeld was om zelf zijn leven te beschrijven, als hij dit eerlijk en zonder eenige ijdelheid deed. Hij zeide dat hij zijne eigene gedenkschriften had opgesteld, niet uit begeerte van zelfverheffing, maar om menigvuldige dwalingen te verbeteren, die over zijne daden in omloop waren en om zijn gedrag in een waar daglicht te stellen. Men zou nieuwsgierig zijn om het antwoord van den goeden pater op de vraag te kennen, het wordt echter niet vermeld. Het is te hopen, dat het niet van dien aard was om den keizer zijn handschrift te doen vernietigen, hetwelk echter nimmer aan het licht is gekomen.

Hoe dit zijn moge, er is geene reden om er aan te twifelen, dat hij op zeker tijdstip van zijn leven een gedeelte zijner levensbeschrijving heeft opgesteld. Onder de keizerlijke hofhouding was, zooals wij reeds hebben opgemerkt een Vlaamsch geleerde, Willem van Male of Malinæus, zooals hij in het latijn genoemd wordt, die, onder den titel van kameredelman, menig langen brief voor Karel schreef, terwijl hij bij zijn bed stond, en menig vervelend uur den vorst voorlas als deze ter ruste was gegaan, maar niet, zooals het schijnt, om te slapen. Deze persoon verhaalt ons dat Karel, toen hij op den Rhijn voer, een verhaal schreef van zijne togten tot 1550. Dit is niet zeer duidelijk. Een verhaal onder zulke omstandigheden en in zulken korten tijd geschreven, kan niets dan eene schets van zeer gewonen aard zijn. Echter verzekert van Male ons dat hij het handschrift had gelezen, hetwelk hij om

de nette en bevallige uitdrukkingen aanbeveelt; en hij stelt zich voor om er eene Latijnsche vertaling van te maken, welker stijl de bijzondere schoonheden van Tacitus, Livius, Suetonius en Caesar in zich vereenigen zou! De bewonderende kamerheer klaagt, dat Karel het, in plaats van het in het licht te geven, wantrouwend achter slot en grendel wilde houden ¹⁾).

De lust des keizers om schrijver te worden, toonde zich ook nog in eenen anderen vorm. Dit was door de vertaling van den *Chevalier délibéré*, een Fransch gedicht, hetwelk toen zeer gezocht werd en het hof van zijnen voorganger Karel den Stoute van Bourgondië bezong. Van Male die voor Karel den Vijfde schijnt gedaan te hebben, wat Voltaire voor Frederik deed, als deze van zich zelve zegt, dat hij 's konings vuil linnen waschte, werd eveneens gebruikt om Karels vertaling na te zien, waarvan van Male verklaarde, dat zij groote verdienste ten opzichte van de eigendommelijkheden der taal en de keuze van woorden bezat. De keizer gaf het toen aan Acuña, een goed dichter aan het hof, om het in Kastiliaansche verzen over te brengen. Aldus veranderd, wilde hij het afschrift aan van Male geven. Een moedwillige spotvogel, de geschiedschrijver Avila, verzekerde den keizer dat het dien ambtenaar niet minder dan vijfhonderd gouden kroonen waard kon zijn. „En Willem heeft er wel regt op,” zeide de vorst, „want hij heeft erg op het werk zitten zweeten.” Er werd bevolen dat er aanstonds twee duizend afdrukken van het gedicht zouden gemaakt worden, omdat het spoedig ver-

¹⁾ Bij den dood des keizers waren deze gedenkschriften in van Male's handen, die later gewoonlijk met tranen in de oogen klaagt dat Quixada ze hem ontnomen heeft. Maar hij herinnerde zich genoeg van den inhoud, zeide hij, om een ander leven van zijn' meester op te stellen, zoo als hij voornemens was. Philips, denkende dat van Male zijn plan ten uitvoer kon gebracht hebben, beval Gravelle om na den dood van den armen edelman diens papieren te onderzoeken, en indien er zulk een handschrift gevonden werd het hem te zenden, opdat hij het in het vuur kon werpen! Philips kan in zijne teederheid voor zijns vaders nagedachtenis, gemeend hebben dat niemand voor zijn eigen kamerdienaar een held zijn kan. Er werden bij het onderzoek echter geene gedenkschriften gevonden.

schijnen moest. De arme van Male, die de voordeelen met een geheel ander oog beschouwde, en dacht dat niets zeker was als de kosten voor de uitgave, zou zich wel hebben willen verontschuldigen van dit bewijs van zijns meesters vrijgevigheid. Het was alles te vergeefs. Karel kon in zijn edelmoedig voornemen niet terug gehouden worden, en het werk werd de wereld ingezonden, zonder eenen enkelen regel om de openbare meening gunstig te stemmen, door in de voorrede mede te deelen, welk deel de keizer aan de zamenstelling gehad had ¹⁾.

Wat Karel ten opzichte van eene eigene levensbeschrijving ook moge gedaan hebben, zeker was hij niet onverschillig voor een' naam bij de nakomelingschap. Hij wist dat de grootste naam spoedig in vergetelheid moest geraken, of hij moest in den zang eens dichters of in de bladzijden eener kronijk opgenomen worden. Hij zag naar een' kronijk-schrijver rond, die met zijne pen zou doen, wat Titiaan met zijn penseel voor hem gedaan had, hem in zijne ware gedaante en in eenen blijvenden vorm der nakomelingschap voor oogen stellen. Daarbij schijnt hij niet zoozeer toegegeven te hebben aan zijne ijdelheid, als wel aan eene natuurlijke begeerte om zijn karakter en gedrag voor de beschouwing of de beoordeeling der menschen in een gunstig daglicht te stellen, omdat het hem toescheen inderdaad zóó te zijn.

De persoon, dien de keizer voor deze kiesche betrekking uitkoos, was de geleerde Sepulveda. Hij veroordeelde Sleidan als een lasteraar, en Giovo, die in een ander uiterste ver-

¹⁾ Van Male's Latijnsche briefwisseling, waaruit dit aardige voorval genomen is, werd het eerst door den Baron Reiffenberg te Brussel in 1843 voor de maatschappij van *Bibliophiles Belghes* uitgegeven. Zij behelst eenige belangrijke aantekeningen over de persoonlijke gewoonten van Karel den Vijfde, gedurende de vijf laatste jaren voor zijnen afstand. Van Male vergezelde zijn' meester in diens afzondering, en zijn naam komt in het aanhangsel op het testament voor onder de leden der hofhouding, die van den keizer een jaargeld kregen. Dit bragt hem zonder twijfel in beteren toestand dan de vertaling van zijne majesteit, welke, ofschoon zij in den loop der eeuw verscheidene uitgaven beleefde, waarschijnlijk slechts weinig geld in de zakken van den kamerdienaar bragt, daar hij twee jaar na zijn' meester stierf.

vallen was en over hem geschreven had, met hetgeen hij de „gouden pen” der geschiedenis noemde, veroordeelde hij niet minder als een vleijer ¹⁾. Karel moedigde Sepulveda aan om zich tot hem te wenden, om inlichtingen omtrent zaken zijne regering betreffende. Maar toen hij door den geschiedschrijver werd verzocht, om aan te hooren hetgeen hij geschreven had, weigerde de keizer dit. „Ik wil noch hooren, noch lezen” zeide hij „wat gij van mij gezegd hebt. Anderen mogen dit doen wanneer ik gestorven ben. Maar indien gij over eenig punt inlichting verlangt, ben ik altijd gereed u die te geven.” Eene aldus opgestelde geschiedenis zweemde veel naar eene eigene levensbeschrijving en moet daarom beschouwd worden als aanspraak te kunnen maken op hetzelfde vertrouwen en vatbaar te zijn voor dezelfde tegenwerpingen als die soort van geschriften. Sepulveda was een van de weinigen, die in zijne afzondering te Yuste herhaaldelijk bij den keizer werd toegelaten, en de monarch toonde hem zijne achting door te bevelen dat men bijzonder zorg zou dragen dat het handschrift van den geschiedschrijver niet zou beschadigd worden voor dat het onder de pers werd gelegd.

Dit zijn eenige belangrijke trekken en persoonlijke anekdoten, die ik heb kunnen verzamelen omtrent een' man, die gedurende bijna veertig jaren over uitgestrekter rijk,

¹⁾ Paulo Giovo werd zoo weinig beloond voor zijne vereerende woorden, dat zijne oogen geopend werden voor een' nieuwen trek in Karels karakter, dien hij naderhand als spaarzaamheid aanduidde.

Het werk van Johannes Sleidanus heet: *de statu religionis et reipublicae*, fº, Straatsburg 1555, herdrukt te Frankfort ^u/M in 1618 en 1620, met vervolgen van Gothard Arthusius en Hosca Scadaerus. Niettegenstaande Karel de Vijfde hem altijd »zijn leugenaar” noemde, wordt Sleidanus door de Thou zeer om zijne getrouwheid en naauwkeurigheid geprezen (boek XII). Melanchton en anderen echter veroordeelen hem; godsdiensthaat schijnt dus hierin ook zijne rol te spelen. — Giovo's werk heet: *Pauli Jovii Novocomensis Episcopi Nucerni historiarum sui temporis ab anno 1494 usque ad annum 1547 libri 45*, 2 deelen fº, Florence 1550. Het is in 1558 en 60 te Parijs herdrukt, en door Denys Sauvage in 1581 in het Fransch vertaald. Hij schreef ook nog *illustrium virorum vitae*, Florence 1549 en 51.

en met onbeperkter gezag regeerde dan eenig vorst sints de dagen van Karel den Grooten. Men kan het vreemd vinden, dat ik vergeten zou hebben, melding te maken van een' trek in zijn karakter, welke het meest in het oog springt in het geslacht, uit hetwelk hij ten minste van moeders zijde afstamde, namelijk zijn' blinden geloofsijver. Maar in Karel was zulks minder merkbaar dan in menig ander uit zijn huis, en terwijl hij op den troon zat, werden zijne godsdienstige beginselen zoodanig door zijne staatkundige in bedwang gehouden, dat deze laatste meer overeenkomen met de staatkunde van zijn' grootvader Ferdinand den Katholijke, dan met die van zijn' zoon Philips den Tweede, of van zijn' zwakken kleinzoon Philips den Derde.

Doch de godsdienstige somberheid, die over Karels geest lag uitgespreid, begon meer naar dweepzucht over te hellen, nadat hij zich in het klooster te Yuste had teruggetrokken. Hij vermaakte, zooals wij gezien hebben, met den dood op de lippen, de Inquisitie als een kostbaar erfstuk aan zijn' zoon. Op dezelfde wijze trachtte hij in den boezem der landvoogdes Johanna den geest van vervolging aan te vuren. En als het waar is, wat zijn geschiedschrijver ons verzekert, dat Karel zijn leedwezen betuigde, dat hij het vrijgeleide van Luther geëerbiedigd had, had de wereld weinig reden tot droefheid toen hij het zwaard en den scepter voor het getijdenboek, en den troon der Caesars voor de kloosterafzondering te midden van de wildernissen van Estramadura verwisselde.

Prescott schreef dit hoofdstuk in den zomer van 1851. In 1857 gaf hij de *Geschiedenis der regering van Karel den Vijfde*, door Robertson op nieuw uit, en vermeerderde dit werk aan het einde met een hoogst merkwaardig stuk, hetwelk hij *het leven van Karel den Vijfde na zijnen afstand* betitelde. Dit in vier boeken ingedeelde stuk, hetwelk als eene uitbreiding en verduidelijking van bovenstaand hoofdstuk dienen kan, stelde hij volgens zijne eigene bekentenis op uit andere werken. De vertaler meende den lezers geene ondienst te doen, door hier bij te voegen, hetgeen in de oorspronkelijke uitgave van *Philips II* en tevens als inleiding bij bovengenoemd stuk van Karels kloosterleven voorkomt. Het luidt als volgt:

Terwijl de handschriften van Simancas voor de wereld nog verbor-

gen waren, maakte de geleerde archivaris Don Thomas Gonzalez, ontevreden over de onjuiste voorstelling, welke men zich van de laatste dagen van Karel den Vijfde vormde, gebruik van de rondom hem liggende bouwstoffen om zijn leven te Yuste in een nieuw en geloofwaardiger daglicht te stellen. Aan het boek, hetwelk hij ten dien einde zamenstelde gaf hij den titel van: *afzondering, verblijf en dood van keizer Karel den Vijfde in het klooster van Yuste* (Spaansch). De schrijver liet het werk, welks voornaamste waarde bestaat in de uitgebreide uittreksels, waarmede het voorzien is van de briefwisseling van Karel den Vijfde en van zijne hofhouding, in handschrift bestaan; na zijn' dood ging het over in handen van zijn' broeder, die eene korte opgave van den inhoud gereed maakte en het werk aan den man trachtte brengen voor zulk een' buitensporigen prijs, dat het verscheidene jaren zonder koper bleef. Eindelijk werd het voor zeer verminderden prijs (4000 francs) door de Fransche regering aangekocht. Het schijnt vreemd dat het nog zelfs deze som heeft opgebracht, daar de tijd van den verkoop juist die was, waarin op nieuw pogingen werden aangewend om toegang te verkrijgen tot de archieven, die de oorspronkelijke stukken, waarop het handschrift van Gonzalez gegrond was, bevatten. Het aldus door de Fransche regering aangekochte werk werd overgebracht naar het archief van Buitenlandsche Zaken, hetwelk toen onder toezigt van Mignet stond. Het handschrift kon in geene betere handen komen, dan in die van een' geleerde, die met zulk een goed gevolg het licht der kritiek in sommige van de duisterste plaatsen der Spaansche geschiedenis had aangebragt. Echter gaven zijne bezigheden hem ander werk; en gedurende acht jaren bleef het handschrift evenzeer in het Parijsche archief voor de wereld verborgen, als het in dat van Simancas geweest was. Toen het ten laatste aangewend werd tot het geschiedkundig gebruik waarvoor het bestemd was geweest, geschiedde zulks niet door toedoen van eenen Franschen, maar van eenen Britschen schrijver. Dit was Stirling, de uitgever van de *Jaarboeken der Spaansche kunstenaars* (Engelsch) — een werk, waarvoor den schrijver eere toekomt om de kennis, die het aantoon, niet alleen van den toestand der kunsten in dat land, doch ook van zijne letterkunde.

Stirling deed in 1849, gedurende eene reis door het Spaansche schiereiland, eene bedevaart naar Yuste; en de overleveringen en grijze herinneringen die zich om die plaats opeen hoopten, maakten zulken indruk op den geest des reizigers, dat hij ze, bij zijn' terugkeer in Engeland tot het onderwerp maakte van twee stukken in het »Frazers Magazine» in de nummers voor April en Mei 1851. Ofschoon deze geestige proeven geheel geput waren uit gedrukte bronnen, die voor den geleerde sints lang bereikbaar waren geweest, vond men toch dat zij menige nieuwe en zeer belangrijke bijzonderheid bevatten, daar zij aantoonen, hoe oppervlakkig Stirlings voorgangers de herinneringen aan 's keizers verblijf te Yuste onderzocht hadden. En nog had de schrijver den belangrijkste trek van Karels kloosterleven

vergeten, namelijk den invloed, welken hij op het bestuur van het koningrijk uitoefende. Dit zou blijken uit de handschriften van Simancas.

Stirling, die door de onuitputtelijke verzameling, het »Handboek van Spanje», bekend geworden was met het bestaan van het handschrift van Gonzalez, was, toen hij zijne proeven schreef, onbekend met het lot daarvan. Toen hij later vernam, waar het te vinden was, bezocht hij Parijs, en inzage van het boek gekregen hebbende, maakte hij in zooverre gebruik van den inhoud, dat het hem tot grondslag diende voor een afzonderlijk werk, aan hetwelk hij den titel gaf van *Kloosterleven van Karel den Vijfde* (Engelsch). Spoedig trok het de aandacht der geleerden, zoowel in Engeland als daar buiten tot zich, beleefde verscheidene uitgaven en werd in één woord, met eene graagte ontvangen, welke zoowel het belang aantoonde, hetwelk men aan de door den schrijver gedane mededeelingen hechtte, als het aantrekkelijke van den vorm, waarin hij het den lezer had aangeboden.

De Parijsche geleerden werden nu aangespoord, om rekenschap te geven van den schat, welke zóólang verwaarloosd in hunne boekenkast gelegen had. In 1854, minder dan twee jaar na de verschijning van Stirling's boek, gaf Amédée Pichot zijne *Chroniques de Charles Quint* uit, een werk dat ver van zich tot de laatste dagen van den keizer te bepalen, zijne geheele levensgeschiedenis omvat, en eene groote menigte berigten bevat omtrent zijne persoonlijke gewoonten, zoowel als omtrent de inwendige regeling van zijn bestuur en de staatkunde, waardoor hij daarin geleid werd. Het geheel is daarenboven verrijkt met eene menigte geschiedkundige gebeurtenissen, die eerder als hulpmiddelen dan als grondstoffen kunnen beschouwd worden voor de leiding van het verhaal, hetwelk verlevendigd wordt door eene zeer vernuftige beoordeeling van den toestand der zeden, kunsten en zedelijke ontwikkeling van dat tijdvak.

Het was niet lang na de verschijning van dit werk dat Gachard, dien ik elders heb gezegd dat door de Belgische regering was afgevaardigd ¹⁾, om een uitgebreid onderzoek in het archief van Simancas in te stellen, eenige vruchten van zijnen arbeid in het licht gaf, in het eerste deel van zijne *Retraite et mort de Charles Quint* ²⁾. Het bevat de brieven van den keizer en van de leden zijner hofhouding,

¹⁾ Gachard is tweemaal door de Belgische regering naar Spanje afgevaardigd en met een wetenschappelijk onderzoek belast; de eerste maal was hij er van Mei 1843 tot December 1844 en de tweede maal van September 1846 tot December van datzelfde jaar, zooals blijkt uit zijne rapporten aan den Minister van binnenlandsche zaken vóór in de beide eerste deelen zijner *Correspondance de Philippe II*.

VERT.

²⁾ Er zijn nu drie deelen van verschenen, die in 1854 en 55 te Brussel gedrukt werden.

VERT.

welke de stof voor het handschrift van Gonzalez hebben opgeleverd, waardoor de oorspronkelijke bescheiden, met welke men de geschiedenis van Karels laatste levensdagen kan samenstellen, ter beschikking worden gesteld van zijnen toekomstigen levensbeschrijver.

Eindelijk kwam het lang verwachtte werk van Mignet: *Charles Quint, son abdication, son séjour, et sa mort au monastère de Yuste*. Het was de tweede uitgave, doch in eenen meer uitgebreiden en omgewerkten vorm, van eene reeks van stukken, van welke de eerste kort na de uitgave van Stirling's werk verschenen. In dit werk toont de Fransche schrijver overeenkomstig zijn vernuft de duidelijke en veel omvattende beschouwingwijze van zijn onderwerp aan. De moeilijke en betwistbare punten bespreekt hij met scherpzinnigheid en juistheid, en hij stelt de geheele geschiedenis van Karels kloosterleven den lezer in zulk een helder licht voor, dat hij niets te wenschen overlaat.

De beoordeelaar stelt er welligt eenig belang in, om de verschillende wijzen te vergelijken, waarop de onderscheidene schrijvers het onderwerp hebben behandeld, ieder overeenkomstig zijn eigen smaak of de rigting van zijnen geest. Zoo bijvoorbeeld loopt er door Stirling's vrijer en ongedwongener verhaal eene draad van vrolijken humor, met genoeg bijtenden seberts om het smakelijk te maken, terwijl het des schrijvers neiging voor het koddige aantoonde, waartoe Karels inheligheid en buitengewone liefhebberij voor eene goede tafel zelfs in het klooster, dikwijls gelegenheid geven.

Eene geheel andere opvatting van 's keizers karakter heeft Mignet, daar deze hem in den waren helden vorm heeft voorgesteld, en geen enkel, zelfs geen gering gebrek wil erkennen, hetwelk de majesteit der vormen geheel zou bederven. Eindelijk kan men zeggen dat Amédée Pichot zich, wat de behandeling van zijn onderwerp aangaat, naar de romantische in plaats van naar de klassieke school gericht heeft, daar hij in verschillende schilderachtige tusschenverhalen uitweidt, die hij echter met het hoofdonderwerp der geschiedenis zoo gelukkig heeft verbonden, dat zij de voortdurende belangstelling niet verhinderen.

Wat men ook bij vergelijking van de verdiensten dezer uitstekende schrijvers in de uitvoering hunner taak moge denken, de uitslag van hun werk is zonder twijfel zóódanig dat zij dat gedeelte der geschiedenis van Karel den Vijfde, hetwelk vroeger het minst bekend was, nu het duidelijkst hebben voorgesteld.

TWEEDE BOEK.

HOOFDSTUK I.

OVERZIGT VAN DE NEDERLANDEN.

Burgerlijke instellingen. — Handelsvoortgang. — Volkskarakter. — Protestantsche leerstellingen. — Vervolging door Karel den Vijfde.

Wij zijn nu tot dat gedeelte van het verhaal genaderd, hetwelk eerder op eene episode, dan op een deel dezer geschiedenis lijkt; daar het om zijne grootte en belangrijkheid beter geschikt is om als eene op zich zelve staande geschiedenis behandeld te worden. Dat is de oorlog met de Nederlanden, welke den weg baande tot die groote reeks van omwentelingen, van welke ons eigen gelukkig vaderland (Amerika) het schitterendste voorbeeld gegeven heeft. Vóór dat wij dit uitgebreide onderwerp behandelen, zal het noodig zijn een kort overzicht te geven van het land, hetwelk ons dit aan de hand geeft.

Bij de troonsbeklimming van Philips, ongeveer het midden der zestiende eeuw, omvatten de Nederlanden, of Vlaanderen zooals het land toen gewoonlijk genoemd werd, zeventien provinciën, welke ongeveer hetzelfde, hoewel nu eenigzins kleinere grondgebied beslaan, als de tegenwoordige koninkrijken Holland en België. Deze provinciën, met hare onderscheidene regeringsvormen van hertogdommen, graafschappen en heerlijkheden, vormden oudtijds even zoovele verschillende staten, ieder onder het bestuur van zijn eigen vorst. Zelfs wanneer er twee of drie, zooals soms gebeurde, onder denzelfden scepiter werden

gebragt, dan behield ieder toch zijn eigen onafhankelijk bestaan. Deze staten hadden, wat hunne instellingen aangaat, groote gelijkheid met elkander, en voornamelijk in de menigte hunner burgerlijke vrijheden, die velen in getal waren, als men ze vergelijkt met die welke in de meeste Christelijke landen bestonden. Er kon geene belasting worden opgelegd zonder de toestemming van eene vergadering, welke uit de geestelijkheid, den adel en de vertegenwoordigers der steden bestond. Geen vreemdeling was verkiesbaar tot een ambt, en de inboorling van de eene provincie werd in ieder andere als een' vreemdeling beschouwd. Hier stond men op als op een onvervreembaar regt, ofschoon er in later tijd geen voorregt door de vorsten meer voorbij werd gezien, dan juist dit ¹⁾).

De toestand der gemeenten in de Nederlanden was gedurende de middeleeuwen beter dan die van de meeste andere Europeesche staten gedurende hetzelfde tijdvak. Dit hadden zij te danken aan het volkskarakter, of liever aan de bijzondere omstandigheden, welke dat karakter vormden. Terwijl zij een grondgebied bewoonden, hetwelk met ongeloofelijke moeite en volharding aan het water ontwoerd was, bragten zij hun leven in voortdurende worsteling met de elementen door. Zij waren reeds vroeg gemeenzaam met de gevaren van den Oceaan. De Vlaamsche zeeman was bekend wegens den onversaagden moed, waarmede hij zijne reizen op verre en onbekende zeeën voortzette. Een uitgestrekte handel opende hem eenen wijden kring van opmerking en ondervinding, en bij het stoutmoedige en vermete karakter van den vroegeren Neder-

¹⁾ De Venetiaansche gezant Tiepolo spreekt de getrouwheid van dit volk aan hunne vorsten warm voor, eene getrouwheid die niet geschokt kan worden, zolang als hunne grondwettige voorregten worden ontzien. »Deze volken hebben zich altijd zeer gehecht en zachtzinnig getoond, terwijl zij tevreden blijven als zij belast worden, zonder zich daarover erg gevoelig te toonen. Maar zoo bereidvaardig als zij zich altijd hierin getoond hebben, zoo hardnekkig en onhandelbaar zijn zij, als zij in hunne voorregten en hun gezag verkort worden, of dat er nieuwe wetten en verordeningen worden ingevoerd, die tot vervolging aanleiding geven en slechts aan een vreemd volk doen denken.»

lander voegde zich nog een ondernemingsgeest, met zulke uitgebreide en vrije uitzigten als hem in staat stelden om deel te nemen aan groote maatschappelijke aangelegenheden. Dorpen en steden verzezen snel. Rijkdommen stroomden door deze handelsbedrijvigheid naar het land, en de hulp, welke deze kleine gemeenten aldus aan hunne vorsten konden aanbrengeu, noodzaakte deze laatsten om zulke belangrijke staatkundige vrijheden te verleenen, als de onafhankelijkheid der burgers konden bevestigen.

De inrigting van het staatsbestuur was er echter nog toe geneigd om de afscheiding der provinciën te handhaven, liever dan om ze tot een algemeen staatkundig ligchaam te vereenigen. Zij waren door verschillende stammen, die onderscheidene talen spraken, bevolkt. In sommige provinciën werd Fransch gesproken, in anderen een dialect van het Duitsch. Daarenboven had hunne stelling deze kleine staten dikwijls naijverig op elkander gemaakt of tot openbaren oorlog aangezet. De gevolgen van deze veten duurden nog voort nadat de oorzaken er van waren opgelost; en onderlinge haat smeulde nog als eene vonk in het gemoed der inwoners, terwijl dit als eene voortdurende bron van tweedragt werkte.

Daarom werd het onmogelijk bevonden om ze tot eene natie in één te smelten, toen het grootste gedeelte dezer provinciën in de vijftiende eeuw onder den hertogelijken schepter van het Bourgondische huis vereenigd was. Zelfs rekende Karel de Vijfde met al zijne magt en persoonlijken invloed, zich niet in staat voor deze taak. Hij was verplicht het denkbeeld te laten varen om die verschillende staten tot eene monarchie te vereenigen, en moest zich tevreden stellen met bestuurder van een gemeenebest of, om beter te spreken, van een verbond van gemeenebesten te zijn, hetwelk juist niet zeer aangenaam was voor een Spaansch despoot.

Er werd echter eenige toenadering tot eene nationale eenheid bespeurd in de instelling welke ontstond nadat de staten te zamen onder eenen schepter gebragt waren. Zoo was er, terwijl iedere provincie haar eigen gerechtshof behield, eene opperste regtbank te Mechelen opgerigt, met regt van

beroep boven alle provinciale hoven. Op gelijke wijze had men terwijl iedere staat zijne eigene wetgevende vergadering had, de algemeene staten, die uit geestelijken, edelen en vertegenwoordigers der steden van iedere provincie bestonden. In deze vergadering, die slechts zelden bijeenkwam, werden groote vraagstukken betreffende de belangen van het geheele land behandeld. Maar de vergadering was met geen wetgevend gezag bekleed. Zij kon niet verder gaan dan verzoekschriften aan den vorst aan te bieden, ten einde herstel van grieven te verkrijgen. Zij bezat geen regt behalve dat van voorstellen te doen. Zelfs in zake van belasting, kon door dat ligchaam geen besluit genomen worden, zonder de bijzondere bekrachtiging van ieder der gewestelijke wetgevende magten. Men moet erkennen, dat zulk een vorm van bestuur al te zeer in zijne werking belemmerd werd om zich als uitvoerend bewind genoegzaam te kunnen bewegen. Het was geenszins gunstig voor de vaardigheid en geestkracht, welke voor krijgskundige ondernemingen vereischt werden. Maar het was een bestuur hetwelk, hoewel in dat opzigt slecht overeenkomend met het karakter van Karel den Vijfde, goed strookte met den geest der inwoners en hunne omstandigheden, die den vrede vorderden. Zij hadden geene zucht naar vreemde verovering. Maar zij hadden de kunsten van den vrede tot zulk eene hoogte ontwikkeld, dat zij ze alleen in vrede en niet in oorlog konden hopen te zullen behouden.

Maar onder de langdurige regering der Bourgondische vorsten en nog meer onder die van Karel den Vijfde, voelde het Nederlandsche volk den invloed van die omstandigheden, welke in andere deelen van Europa langzamerhand het volks- of liever het leenroerig beginsel dwongen om voor den geest van centralisatie te bukken. Alzoo maakte de vorst in tijds aanspraak op het regt om al de hoogere geestelijken te benoemen. Bij sommige gelegenheden stelde hij de regters in de provinciale hoven aan, en het opperste gerechtshof te Mechelen was in zooverre van zijn gezag afhankelijk, dat al de regters door de kroon benoemd of betaald werden. Het gezag van den vorst was zelfs zoover uitgestrekt, dat hij vrij dikwijls zich bemoeide met het regt

der burgers om hunne overheidspersonen te kiezen, een regt, hetwelk door hen als van het hoogste belang beschouwd werd. Wat de edelen aangaat, wij kunnen den invloed niet te hoog schatten, welken de meester van een rijk, zooals dat van Karel den Vijfde was, uitoefen moest op mannen voor wie hij zulke onbegrensde vooruitzichten op de baan der eer openen kon.

Maar het persoonlijke karakter en de bijzondere toestand waarin Karel verkeerde, dienden om het koninklijke gezag nog verder uit te breiden. Hij was een Vlaming van geboorte. Hij had de eigenschappen en de gewoonten van een' Vlaming. Hij had zijne jeugd in Vlaanderen doorgebracht en keerde gaarne naar zijn geboorteland terug, zoo dikwijls als zijn werkzaam leven hem dit toeliet, om in den vrijen en vrolijken gezelschapskring der Vlaamsche hoofdsteden eenige verpoozing te vinden van het statige ceremonieel aan het Kastiliaansche hof. Deze voorliefde van hunnen heer werd door het Nederlandsche volk vergolden, door een gevoel van trouwe liefde.

Maar zij waren met nog inniger gevoelens van dankbaarheid bezielde voor de wezenlijke voordeelen, welke de gunst van Karel den Vijfde hun verzekerde. Het was voor Vlamingen, dat de hoogste posten zelfs in Spanje bestemd werden, en de bepaalde voorliefde, welke de keizer aldus voor zijne landgenooten toonde, was grootelijks oorzaak van de oproeren in Kastilië. De Nederlandsche soldaten vergezelden Karel op zijne krijgstogten, en hunne ruitery had den naam van de best afgerigte en de best geoefende in het keizerlijke leger te zijn. De groote uitgebreidheid zijner bezittingen, welke over alle deelen van den aardbol lagen uitgestrekt, gaf eene onbegrensde uitbreiding aan den Nederlandschen handel, welke overal op den voordeeligsten voet gedreven werd. Niettegenstaande enkele daden van geweld en afpersing, was Karel te slim om de stoffelijke belangen niet te bevorderen van een land, hetwelk wezenlijk zooveel tot zijne hulpmiddelen bij bragt. Onder zijne beschermende staatkunde vond de nijverheid en vindingrijkheid der Vlamingen ruimschoots stof in de verschillende takken van landbouw, nijverheid en handel. Het land was zoo

dig met groote steden bezet, als andere landen met dorpen. In het midden der zestiende eeuw berekende men dat het meer dan driehonderd vijftig steden en meer dan zesduizend driehonderd dorpen bevatte. Deze steden waren geene verzamelplaatsen van monniken en bedelaars zooals in andere deelen van het vaste land, maar zij wemelden van eene ijverige, werkzame bevolking. In de Nederlanden at niemand het brood der luiheid. Op het tijdstip, waarmede wij ons bezig houden, telde Gent 70.000 inwoners, Brussel 75.000 en Antwerpen 100.000. Dit was in een' tijd toen Londen zelve er nog slechts 150.000 telde¹⁾.

Het land dat door zijne ontelbare kanalen en sluizen vruchtbaar gemaakt werd, deed overal zien, hoe zorgvuldig en geduldig de landbouw beoefend werd, iets wat het nu nog onderscheidt, doch dat in het midden der zestiende eeuw nergens mede vergeleken kon worden, behalve met de landen, welke door de Mooren in zuidelijk Spanje bebouwd werden. De vindingrijke geest van het volk toonde zich in hunne bedrevenheid in werktuigkunde en in een zeker talent voor uitvindingen, hetwelk eigen schijnt te zijn aan een volk, dat van der jeugd af aan gewend is aan een vrij gebruik van zijne geestvermogens. De middelen om den arbeid te vereenvoudigen werden zoo ver gebracht, dat kinderen van vier of vijf jaar, zooals men ons verzekert, hun brood reeds begonnen te verdienen. Iedere voorname stad muntte uit in een' of anderen tak van nijverheid. Rijsel was bekend om hare wollen stoffen, Brussel voor tapijten en karpetten, Valenciennes voor kamelot (uit geitenhaar bereide stof), terwijl de Hollandsche en Zeeuwsche steden eenvoudiger zaken opleverden, zooals kaas, boter en gezouten visch²⁾. Deze verschillende voortbrengselen wer-

¹⁾ De aardrijkskundige Guicciardini geeft ons (*Belgicae descriptio* bl. 207 en vlgg.) de bevolking op van verscheidene der aanzienlijkste hoofdsteden in Europa in het midden der 16de eeuw. De bevolking van Parijs, welke 300,000 bedroeg, schijnt die van iedere andere groote stad behalve van Moskou overtroffen te hebben.

²⁾ Verslag van Cavallo den teruggekeerden gezant des keizers 1551, HS. De gezant aarzelt niet van Antwerpen, wegens de uitgebreidheid van haren handel, met zijne eigene trotsche stad Venetië te verge-

den aangevoerd op de groote jaarmarkten, welke tweemaal in het jaar, elk gedurende twintig, dagen te Antwerpen gehouden en door vreemdelingen zoowel als inboorlingen druk bezocht werden.

In de dertiende en veertiende eeuwen voerden de Vlamingen groote hoeveelheden wol uit Engeland aan, om het in hun vaderland tot laken te verwerken. Maar Vlaamsche uitgewekenen hadden die kunst naar Engeland overgebracht, en ten tijde van Philips den Tweede werd het laken zelf ten bedrage van vijf millioen kroonen jaarlijks, uit het laatste land uitgevoerd en voor de inlandsche voortbrengselen der Nederlanden ingeruild. Dit enkele artikel waarin zij met een van hunne naburen handelden, kan eenig begrip geven van de uitgebreidheid des handels in de Nederlanden op dat tijdstip.

Doch de handel des lands strekte zich zelfs uit tot aan de verst verwijderde punten des aardbodems. De Nederlanders van der jeugd af gewend om tegen de golven te worstelen, vonden in den Oceaan hun ware element. „Hoe meer de natuur hun gebied beperkte wat het land aanging” zegt een opgewonden schrijver (Strada), „des te meer breidden zij dit ter zee uit.” Hunne vloten vond men op iedere zee. In de Zwarte en Middellandsche zeeën waren zij de mededingers der Venetianen en Genuezen, en zij wedijverden met de Engelschen en zelfs met de Spanjaarden, om de meerderheid in het Kanaal en op den grooten Oceaan.

De rijkdom, die door den uitgestrekten handel naar het land vloeide, was spoedig zichtbaar in de zamengepakte bevolking der provinciën, en in de pracht hunner steden. Aan het hoofd daarvan stond Antwerpen, hetwelk als de hoofdstapelplaats voor den handel in de Nederlanden in de zestiende eeuw de plaats innam, welke Brugge in de vijftiende besloeg. Men zag dikwijls tweehonderdvijftig schepen te gelijk hunne ladingen aan de kaaijen innemen. Dagelijks kwamen er tweeduizend vrachtwagens uit de omliggende landen Frank-

lijken: »Antwerpen komt in handel zeer goed met Venetië overeen, Leuven in geleerdheid met Padua, Gent in grootte met Verona, Brussel in ligging met Brescia.”

rijk, Duitschland en Lotharingen door hare poorten; en op hetzelfde oogenblik zag men een nog grooter aantal schepen, met koopwaren uit verschillende deelen der wereld bevracht, in de Schelde op stroom liggen.

De stad was, hetgeen zij met het overige van Brabant gemeen had, onderscheiden door zekere staatkundige voorregten, die haar zelfs voor vreemdelingen als verblijfplaats aanbevelenswaardig maakten. Vrouwen uit andere provinciën kwamen, zoo verhaalt men, als de tijd harer verlossing nabij was, naar Brabant opdat hare kinderen aanspraak konden maken op de vrijheden van dat begunstigde deel der Nederlanden. Zoo naijverig was het volk dezer provincie op zijne privilegiën, dat het in den eed van getrouwheid aan hunnen vorst bij zijne troonsbeklimming voorzien was, dat deze getrouwheid wettig zou ophouden als hij ooit ophield de privilegiën te ontzien.

Onder bescherming van hare stedelijke regten zetten zich vreemdelingen in grooten getale te Antwerpen neder. De Engelschen vestigden er eene factory. Er was eveneens eene Portugeesche, en eene Italiaansche compagnie, eene compagnie van kooplieden uit de Hansesteden, en eindelijk nog eene Turksche compagnie, die zich daar gevestigd had om den handel met den Levant te begunstigen. Er werd groote handel in wisselbrieven gedreven. Kortom, Antwerpen was het handelshuis van Europa, en kapitalisten, de Rothschilds van hun' tijd, die met vorsten handelden, vestigden hun verblijf te Antwerpen, hetwelk in de zestiende eeuw voor het overige Europa was wat Londen is in de negentiende, namelijk het groote middelpunt der handelsbeweging.

In 1531 werd de openbare beurs opgericht, het schoonste gebouw van dien aard dat te dier tijde ergens te zien was ¹⁾. De stad was vol statige gebouwen, van welke het grootste, de kathedraal, bijna geheel door brand verwoest, doch spoedig na de opening der beurs weder herbouwd werd en nu

¹⁾ Het is hetzelfde gebouw hetwelk in den nacht van 2 op 3 Augustus 1858 afbrandde. De Onze Lieve Vrouwekerk brandde in 1533 geheel af, doch werd in korten tijd weder herbouwd. Zij heette toen echter nog geen kathedraal, zooals Prescott haar noemt, want dien rang kreeg zij pas in 1559 door eene bul van paus Paul IV.

nog daar staat als een schoon gedenkstuk van de bouwkunde van dien tijd. Eene volgende eeuw zag de muren derzelfde hoofdkerk versieren met die uitgezochte kunstvoortbrengselen van Rubens en zijne leerlingen, welke de Vlaamsche school op gelijke hoogte met de Italiaansche verhieven.

De snel toenemende rijkdom der stad was zichtbaar in de weelderige inrigting der huizen en de prachtige levenswijze der inwoners. De Antwerpsche kooplieden wedijverden met de edelen van andere landen in pracht hunner kleeding en hofhouding. Iets dergelijks vertoonde zich in de middenklassen; en zelfs in de mindere was er eene gegoedheid, die in hunne huishoudens der weelde nabij kwam, hetwelk de opmerkzaamheid van een Italiaansch schrijver uit de zestiende eeuw tot zich trekt. Hij prijst de naauwgezette orde en reinheid in de inrigting hunner woningen en drukt zijne bewondering uit, niet alleen over de zorgvuldige wijze waarop de vrouwen hare huisselijke pligten waarnemen, maar ook over hare bijzondere geschiktheid om die bezigheden en zaken te verrigten, welke voor de andere sekse bestemd zijn. Dit was voornamelijk het geval in Holland. Maar deze vrijheid van handelen was geene oneer voor hare vrouwelijke hoedanigheden. De door haar genoten vrijheid ontaardde niet in bandeloosheid, en hij besluit zijne levendige schildering dezer Vlaamsche vrouwen door ze even bescheiden als schoon te noemen.

De mindere klassen, die in andere deelen van Europa in die dagen in zulk een' ellendigen toestand verkeerden, gevoelden de gevolgen van dezen algemeenen vooruitgang door gegoedheid en beschaving. Men vond zelden iemand, zooals ons verhaald wordt, die zoo ongeletterd was, dat hij niet bekend was met de beginselen der spraakkunst, en er was nauwelijks een boer te vinden, die niet kon lezen en schrijven, en dit in een' tijd dat lezen en schrijven kundigheden waren, die in andere landen zelfs niet altijd in het bezit waren der hoogere standen ¹⁾.

¹⁾ Guicciardini, die dit merkwaardig feit bevestigt, had ruimschoots gelegenheid om zich van de waarheid daarvan te overtuigen, daar hij, ofschoon een Italiaan van geboorte, gedurende veertig jaren en meer zijn verblijf in de Nederlanden hield.

Het was niet mogelijk dat een volk, hetwelk in de beginselen der beschaving zoover gevorderd was, lang ongevoelig kon blijven voor de groote godsdienstige hervorming welke zich aan hunne grenzen vertoonde en nu spoedig over de Christenheid verspreid werd. Behalve de nabijheid van de Nederlanden en Duitschland had hun handel met andere landen hen tot het Protestantisme overgehaald, aangezien het dáár bestond. De vreemde inwoners en de Zwitsersche en Duitse kooplieden, die in de provinciën zich hadden gevestigd, hadden deze zelfde grondbeginselen der hervorming sints lang met zich mede gebragt, en eindelijk keerden de Vlaamsche edelen, die te dier tijde veel de gewoonte hadden om buitenlands te Genève te gaan studeren, uit die vesting van Kalvijn, goed toegerust met de leerstellingen van den grooten hervormer terug. Aldus werden de zaden der hervorming, hetzij in Lutherschen, hetzij in Calvinistischen vorm wijd en zijd over het land gestrooid en schoten wortel in eenen gelijksoortigen bodem. Het bedaarde karakter der noordelijke provinciën stelde haar voornamelijk in staat om eene godsdienst aan te nemen, die zóó uitsluitend tot de rede sprak, terwijl zij minder vatbaar waren voor den invloed van het Katholicisme, dat met de daarbij komende prachtige vertooningen, die de hartstogten opwekken, beter geschikt is voor het levendige gevoel en de ontvlambare verbeelding van het zuiden.

Het kan niet verondersteld worden, dat Karel de Vijfde lang ongevoelig kan gebleven zijn voor dezen onrustbarenden afval van zijne onderdanen in de Nederlanden; noch dat de man, die zijn leven doorgebragt had met de aanhangers van Luther in Duitschland te bestrijden, geduldig kon toezien dat hunne gehate ketterij wortel schoot in zijn eigen gebied. Hij vreesde deze nieuwigheid niet minder in een tijdelijk dan in een geestelijk opzigt. De ondervinding had bewezen, dat vrijheid van beschouwing in godsdienstzaken natuurlijk leidde tot vrij onderzoek in staatkundige misbruiken, dat het werk van den hervormer nimmer voltooid was zoolang er iets, zoowel in den staat, als in de kerk, te hervormen bleef. Karel zocht met het instinkt van Spaansche willekeur een geneesmiddel in eene van die

dadene van onbepaalde magt, welke hij zonder eenige bedenking ten uitvoer bragt, wanneer de gelegenheid zulke eischte.

In Maart 1520 vaardigde hij het eerste zijner besluiten uit ter onderdrukking van het nieuwe geloof. Het werd door verscheidene andere van dezelfde gehalte gevolgd, hetwelk hij gedurende zijne regering met tusschenpoozen herhaalde. Het laatste verscheen in September 1550¹⁾. Daar dit plakkaat in sommige opzichten die, welke vooraf waren gegaan, ophief, niettegenstaande het in de hoofdzaak er mede overeenstemde, en daar het de grondslag werd van Philips volgende wetgeving, zal het nuttig zijn de voornaamste bepalingen er uit op te geven²⁾.

Door dit edikt of plakkaat, zooals het genoemd werd, werd er bevolen dat ieder, die van ketterij overtuigd was den dood op den brandstapel, of door levend begraven te worden, of door het zwaard zou ondergaan³⁾. Deze verschrikkelijke straffen ondergingen ook allen, die in kettersche boeken handelden, of ze afschreven, of verkochten, verder zij, die zamenkomsten hielden of bijwoonden, zij, die in het openbaar of in het geheim over de schrift twistten, en zij, die de leerstellingen der hervorming predikten of verdedigden. Aanbrengers werden aangemoedigd door de belofte van de helft der verbeurdverklarde goederen van den ketter. Geen verdacht persoon mogt eenige gift doen, of iets van zijne bezittingen verkoopen, of er bij testament over beschikken. Eindelijk werd er aan de regtbanken aangeschreven, om geen uitstel of verzachting van straf toe te

¹⁾ Het geheele getal der door Karel den Vijfde uitgevaardigde plakaten bedroeg elf; ziet de dagteekeningen in Gachards *Correspondance de Philippe II*, I. bl. 105 en 106 van het rapport aan den minister van binnenlandsche zaken.

²⁾ Motley heeft eveneens een gedeelte van dit plakkaat in zijn tekst ingevoegd en besproken (II. I.). Men vindt het geheele stuk bij Bor, I. bl. 7 vlgg.

VERT.

³⁾ De woorden van het plakkaat zijn: »opte peijne . . . ghepunieert te zijne, . . . de Mans mittē zweerde, ende de Vrouwen ghedolven, soe verre sij huere dwalinghen niet en willen sustineren oft defenderen. Ende indien zij in huer dwalinghen, opinien oft ketterijen persisteren gheexecuteert te worden mitten viere.» VERT.

staan, ten einde aan den misdadiger geen valsch denkbeeld van genade in te boezemen, en het werd den vrienden van den beschuldigde als misdaad aangerekend, als zij zulk eene toegevendheid ten zijnen behoeve vroegen.

Om deze besluiten des te meer te bekrachtigen, nam Karel een voorbeeld aan de vreeselijke regtbank, met welke hij in Spanje bekend was, namelijk de Inquisitie. Hij verkreeg van zijnen vroegeren leermeester Adriaan den Zesde eene bul, waarbij deze een' inquisiteur-generaal benoemde, die de magt bezat om van ketterij verdachte personen te verhooren, ze gevangen te zetten en op de pijnbank te brengen, hunne bezittingen in beslag te nemen en hen eindelijk tot verbanning of ter dood te veroordeelen. Deze ontzaggelijke magt werd aan een' leek, een uitstekend regtsgeleerde en een van de raadsleden van Brabant toevertrouwd¹⁾. Maar deze ijverige ambtenaar gebruikte zijn gezag met zulken goeden uitslag, dat het spoedig de algemeene verontwaardiging zijner landgenooten gaande maakte, die hem noodzaakten om te vlugten ten einde zijn leven te redden.

Door eene andere bul uit Rome werden er vier inquisiteurs in plaats van den vlugteling benoemd. Deze inquisiteurs waren geestelijken, niet van de trotsche Dominikanerorde zooals in Spanje, maar leden van de wereldlijke geestelijkheid. Aan alle openbare ambtenaren werd er aangeschreven om hen in het opsporen en vatten van verdachte personen te helpen, en de gewone gevangnissen werden afgestaan tot opsluiting hunner slagtoffers.

Het volk scheen weinig gewonnen te hebben met de instelling van vier inquisiteurs, in plaats van éenen. Doch zij wonnen inderdaad veel. De hardnekkige tegenstand, welke men tegen de uitoefening van de onwettige magt door den inquisiteur-generaal bood, dwong Karel om die van de vier nieuwe ambtenaren meer met de wet in overeenstemming te brengen. Gedurende twintig jaren en meer schijnt hunne magt niet naauwkeurig bepaald te zijn ge-

¹⁾ Deze raadsheer was François van der Hulst, die volgens eene bul van Adriaan VI van 1 Junij 1523, als inquisiteur was aangesteld. Ziet over hem Wagenaar, IV. bl. 426, en Gachard, *Correspondance* enz. I. bl. 109 vlgg. van het Rapport.

VERT.

weest; maar in 1546 werd er afgekondigd dat nimmer een vonnis, van welken aard ook, door den inquisiteur kon worden uitgesproken, zonder de bekrachtiging van eenig lid van den provincialen raad. Derhalve had het Nederlandsche volk, hoe barbaarsch de wet tegen ketterij ook zijn moge, deze zekerheid, dat deze wet alleen door hunne eigene regelmatige gerechtshoven zou verklaard en ten uitvoer gelegd worden.

Zoodanig waren de middelen, welke Karel de Vijfde aangreep om de ketterij in de Nederlanden te onderdrukken. Niettegenstaande den naam van „inquisiteur” had de nieuwe instelling slechts eene flauwe gelijkenis met de geduchte regtbank der Spaansche Inquisitie, waarmede zij dikwijls verward is¹⁾. Het heilige Officie was een uitgebreid en zamengesteld werktuig, hetwelk met bekwame hand op de bestaande instellingen van Kastilië was toegepast. Het kan gezegd worden een deel van de regering zelve te hebben uitgemaakt, en hoewel het tot zijn oorspronkelijk plan beperkt bleef, werd het mettertijd een ontzaggelijk staatkundig, niet minder dan een godsdienstig werktuig. De grootinquisiteur was met een gezag bekleed, waarvoor de vorst zelf sidderde. Bij sommige gelegenheden had hij zelfs den voorrang boven den koning. De hoven der Inquisitie waren over het geheele land verdeeld, en werden gehouden met eene plegtige staatsie, die bij geene burgerlijke regtbank gevonden werd. Er werden ruime gebouwen voor hun gebruik opgericht, en de reusachtige gevangenissen der Inquisitie verrezen als onneembare vestingen in de voornaamste steden van het koninkrijk. Een aantal dienaren en ambtenaren wachtten om hare bevelen te volbrengen. De trotschte

¹⁾ Viglius (van Zuichem van Aytta), die later voorzitter van den geheimen raad werd, zegt ronduit, in een van zijne brieven aan Granvelle, dat de naam van *Spaansche* Inquisitie aan de Vlaamsche gegeven werd, om haar bij het volk gehaat te maken. »Men klaagt voornamelijk,” zegt hij, »dat wij eene nieuwe Inquisitie, die zij de Spaansche noemen, hebben ingevoerd. Hetwelk sommigen valschelijk onder het volk zoeken te verspreiden om door den naam de zaak gehaat te maken, terwijl er door den keizer geene andere Inquisitie is ingesteld, dan die, welke met het geschreven regt, namelijk het kanonieke, overeenkomt en vroeger in deze provincie in gebruik was.”

edelen uit het land rekenden het zich tot eer om der Inquisitie ten dienste te staan. Te midden van dien uiterlijken praal hield de ondoordringbare sluijer, welke al hare handelingen bedekte de verbeelding sterk gespannen, daar zij de regtbank met eene soort van bovennatuurlijken schrik on gaf. Iemand verdween van het bedrijvige wereldtooneel; niemand wist waarheen hij gegaan was, totdat hij weder verscheen in het noodlottige kleed van de *san benito*, om deel te nemen aan het droevige schouwspel van een *auto de fé*. Dit was de groote zegepraal der Inquisitie, wedijverende met de oude Romeinsche triomfen in pracht van vertooning, en die zelfs nog in de statige en geheimzinnige beteekenis der plegtigheid overtreffende. Het werd door de dweepzieke Spanjaarden van die dagen, met geestdrift begroet, daar zij in het martelen van den ongeloovige slechts eene Gode welbehagelijke offerande zagen. De Inquisitie bloeide in Spanje, want zij kwam overeen met het karakter van den Spanjaard.

Maar zij kwam niet overeen met het vrije en onafhankelijke karakter van het Nederlandsche volk. Zij eischten vrijheid van denken als hun geboorterecht, en de poging om die te vernietigen door de verderfelijke gebruiken uit Spanje in te voeren werd overal met vervloeking ontvangen. Zulk eene instelling was eene op zich zelve staande zaak en kon geen geheel met de staatsregeling uitmaken. Het was eene slechte ent op een' gezonden stam; zij kon geene vruchten dragen, en vroeg of laat moest zij sterven.

Echter deed de Inquisitie, hoe zij dan ook was, haar werk zoolang zij in de Nederlanden duurde. Dit is ten minste waar, indien wij de onder het volk in omloop zijnde opgaven gelooven, dat gedurende Karels regering vijftig duizend personen voor hunne godsdienstige gevoelens door beuls handen den marteldood ondergingen¹⁾! Deze mon-

¹⁾ Hugo de Groot vergroot het getal tot 100,000! Het is alles hetzelfde, als men over een zeker punt van het ongeloofelijke heen is, houdt men op aan waarschijnlijkheden te hechten. (Zie hierover verder de noot van Bakhuijzen v. d. Brink op bladz. 148 van Motley's eerste deel).

sterachtige opgave heeft de eene geschiedschrijver den ander na verteld, met oogenschijnlijk even weinig wantrouwen als onderzoek. Het levert een der vele voorbeelden op van de gemakkelijheid met welke men de ongelooftlijkste zaken aanneemt, voornamelijk wanneer zij in den vorm van getalberekeningen worden opgedischt. Er is iets dat de verbeelding streelt in eene opgave met cijfers, daar deze eene zaak zoo beknopt, en in zulk een' juisten en begrijpelijken vorm voorstellen. Echter zal ieder die in de gelegenheid geweest is om onderzoekingen omtrent vroegere tijden, dat gebied der onzekerheid, in het werk te stellen, erkennen dat er niets minder vertrouwen verdient dan dergelijke opgaven.

In het onderhavige geval draagt zulk eene raming hare eigene veroordeeling met zich. Llorente, de beroemde sekretaris van de Inquisitie, wiens opgaven nimmer beneden het wezenlijke bedrag kunnen gesteld worden, begroot het geheele getal der slagtoffers van de Inquisitie in Kastilië gedurende de eerste achttien jaren, toen zij het ijverigste werkzaam was, op ongeveer 10,000. De storm der vervolging trof daar hoofdzakelijk de Joden, dat verworpen geslacht, waarvan ieder vroom Katholiek met vreugde zou zien dat het land te vuur en te zwaard gezuiverd werd. Het is naauwelijks te gelooven dat vijfmaal hetzelfde getal slagtoffers binnen een tijdbestek nog niet het dubbele van hetgeen voor hunne verdelging in Spanje vereischt werd, zou omgekomen zijn in de Nederlanden, een land waar ieder voorbeeld van dergelijke vervolging niet als eene zegepraal van het kruis toegejuicht, maar als eene nieuwe inbreuk op de vrijheden der natie beschouwd werd. Men zegt niet te veel als men verzekert, dat zulk een aantal martelaars, als er wordt opgegeven, eene uitbarsting zoude hebben te weeg gebracht, die het gezag van Karel zelven zoude hebben doen wankelen, en aan zijnen opvolger in de Nederlanden bij het begin zijner regering minder grondgebied zou gelaten hebben, dan hij bij het einde daarvan bezat.

De menigvuldige vernieuwing der plakaten, die niet minder dan negenmaal gedurende Karels bewind herhaald werden, duidt inderdaad genoegzaam de langzame en onvol-

doende wijze aan, waarop zij werden uitgevoerd. In sommige provinciën, zooals Luxemburg en Groningen was de Inquisitie in het geheel niet ingevoerd. Gelderland stond op hare privilegiën, welke de keizer bij zijne troonsbeklimming gewaarborgd had. En Brabant voerde zoovele krachtige gronden aan tegen het nadeel, hetwelk de naam alléén van de Inquisitie aan den handel van het land en voornamelijk van hare hoofdstad Antwerpen zou te weeg brengen, dat de keizer het voorzigtig oordeelde om eenige bepalingen te wijzigen en den naam van inquisiteur geheel te laten varen. Men kan de gevoeligheid van een handeldrijvend volk niet zekerder opwekken, dan door aan hunne beurs te komen. Karel paste wel op van de zaken niet tot zulk een uiterste te drijven. Hij was een te staatkundig vorst, die te veel won bij den voorspoed van zijn volk, dan dat hij het zelfs voor gewetenszaken vrijwillig in gevaar zou hebben gebracht. Daarin bestond het onderscheid tusschen hem en Philips.

Niettegenstaande het van tijd tot tijd gebeurde dat hij misbruik van zijne magt maakte, en weinig eerbied koesterde voor de burgerlijke regten zijner onderdanen, was Karels regering, zooals reeds gezegd is, over het geheel gunstig voor hunne handelsbelangen. Hij vond ruimschoots zijne vergoeding in de toenemende hulpbronnen des lands en in de hulp welke zij hem voor het voortzetten zijner eierzuchtige ondernemingen verschaften. In den loop van weinige jaren trok hij, zooals een tijdgenoot ons mededeelt, uit de Nederlanden, niet minder dan vierentwintig duizend dukaten. En deze sommen, die niet onwillig werden opgebracht, werden grootendeels verkwist aan zaken, waarbij de natie geen belang had. Op gelijke wijze waren het de inkomsten uit de Nederlanden, welke een groot deel van Philips' uitgaven bestreden voor de oorlogen, die op zijne troonsbeklimming volgden. „Hier” roept de Venetiaansche gezant Soriano uit, „was de ware schatkamer van den koning van Spanje; hier waren zijne mijnen, zijne Indiën, welke Karel voorzagen van de middelen om gedurende zoovele jaren zijne oorlogen met Franschen, Duitschers en Italianen vol te houden, die zorgden voor de verdediging

hunner eigene staten en daarbij zijne waardigheid en zijnen goeden naam ophielden.”

Zóó was derhalve de toestand van het land, toen de sceppter uit de handen van Karel den Vijfde in die van Philips den Tweede overging; het land welks uitgestrekte vlakten overdekt waren met de voortbrengselen van eenen bedrijvigen landbouw, welks steden wemelden van kunstenaars, bekwaam in alle soorten van vernuftige handwerken; welks handel naar buiten op alle zeeën gedreven werd, en rijke ladingen uit ver afgelegen gewesten terug voerde. De groote menigte der bevolking, die zeer ver in alle kunsten der beschaving gevorderd was, verheugde zich „in zulk een' overvloed van alle zaken” zegt een vreemdeling, die getuige was van hun' voorspoed „dat er niemand, zelfs van geringe geboorte, was, die niet rijk scheen voor zijn' stand.” In deze werkzame ontwikkeling hunner kracht, wendde zich de onderzoekende geest der bewoners natuurlijk tot die groote godsdienstige vraagstukken, welke het naburige Frankrijk en Engeland in beweging bragten. Alle pogingen van Karel waren vruchteloos om den geest van onderzoek te beteugelen; en in het laatste jaar zijner regering erkende hij op bitteren toon, dat zijne pogingen schipbreuk hadden geleden om den voortgang der ketterij in de Nederlanden te stuiten. Het zou voor zijn' opvolger goed geweest zijn, als hij zich gespiegeld had aan die mislukte pogingen zijns vaders, en eene zachtere staatkunde in de plaats gesteld had voor het krachtelooze stelsel van vervolging. Doch zoodanig was de staatkunde van Philips niet.

HOOFDSTUK II.

REGHERINGSTELSEL VAN PHILIPS.

Onbehagelijke manieren van Philips. — Hij versterkt de plakaten. — Vermeerdering der bisschopszetels. — Margaretha van Parma landvoogdes. — Bijeenkomst der algemeene staten. — Hun moedig gedrag. — Instelling der Raden. — Opkomst en karakter van Granvelle. — Philips' vertrek.

1 5 5 9.

Philips de Tweede was geen vreemdeling voor de Nederlanden. Hij was daar, zooals men zich herinneren zal, zeer jong gekomen om door zijn' vader aan zijne toekomstige onderdanen te worden voorgesteld. Bij die gelegenheid had hij het volk zeer mishaaagd, door die ondoordringbare achterhoudendheid, die zij als trotschheid beschouwden, en welke scherp afstak bij de bevallige manieren van den keizer. Karel zag met leedwezen den indruk, welchen zijn zoon bij zijne onderdanen had achtergelaten; en het gevolg zijner vaderlijke vermaningen was zichtbaar in eene opmerlijke verandering in Philips' gedrag bij zijn daarop volgend bezoek in Engeland. Maar de natuurlijke aanleg lag dieper dan de uiterlijke manieren, en toen Philips, bij zijns vaders afstand, terug kwam om het bestuur over de Nederlanden op zich te nemen, had hij hetzelfde koele uiterlijk als in vroeger dagen.

Zijn eerste stap was om de verschillende provinciën te bezoeken en daar den eed van getrouwheid te ontvangen. Er had zich geene betere gelegenheid kunnen aanbieden om zich van de welwillendheid der inwoners te verzekeren. Overal werd zijne komst begroet met feesten en openbare

vermakelijkheden. De poorten der voornaamste steden werden geopend om hem te ontvangen, en de bevolking drong naar buiten vol begeerte om haren nieuwen vorst hulde te bewijzen. Het was een tijd van feesten voor de geheele natie.

In deze algemeene vreugde bleef alleen Philips' uiterlijk somber. In zijn' wagen¹⁾ opgesloten, scheen hij zich te willen verbergen voor het oog zijner nieuwe onderdanen, die zich rondom hem zamendrongen vol verlangen om een' glimlach van hunnen jongen meester op te vangen. Zijn gedrag scheen hunne geestdrift te berispen. Outmoedigd als zij derhalve waren in de eerste ontboezeming hunner getrouwheid, vervreemde zijne reis door het land, die hem alle harten had moeten doen winnen, juist die harten van hem.

Als de keizer de Nederlanden bezocht was hij als iemand, die in zijn geboorteland terug komt. Hij sprak de volkstaal, droeg hunne kleeding en volgde hunne gebruiken en levenswijze. Maar Philips was in alles een Spanjaard. Hij sprak alleen het Kastiliaansch. Hij nam de etikette en het lastige ceremonieel van het Spaansche hof aan. Hij was omringd door Spanjaarden en op weinige uitzonderingen na, was het alleen aan Spanjaarden dat hij zijn vertrouwen schonk. Karel had zijn Spaansche onderdanen mishaaagd door de bijzondere voorliefde, die hij voor de Vlamingen had. Het omgekeerde had nu plaats en Philips mishaaagde den Vlamingen door zijne voorliefde voor de Spanjaarden. Het Nederlandsche volk gevoelde met bitterheid dat de sceppter van hun land in vreemde handen was overgegaan. Gedurende zijne reis liet Philips verslagen voor zich opmaken over den toestand, de bevolking en den handel der onderscheidene provinciën, waarin eene menigte statistieke bijzonderheden moesten voorkomen, waarvan hij zich, met zijnen gewonen ijver, zorgvuldig wilde doen onderrigten.

¹⁾ Koetsen waren toen iets nieuws in Vlaanderen, en verschenen in Londen niet eer voor eenige jaren later. Sir Thomas Gresham schrijft in 1560 uit Antwerpen: »de landvoogdes leeft hier stil, en iederen dag gaat zij buiten de stad rijden in hare koets, *brave come le sol*, die op Italiaansche wijze is opgesierd.»

Bij zijn terugkeer was zijn eerste werk om voor de belangen der godsdienst te zorgen. Hij hernieuwde de plakaten zijns vaders met betrekking tot de Inquisitie¹⁾, en in het volgende jaar bevestigde hij het plakaat over de ketterij. Terwijl hij dit deed, zorgde hij echter, volgens den staatkundigen raad van Granvelle om zooveel mogelijk zich te houden aan de woorden van de oorspronkelijke plakaten, zoodat men hem niet van het invoeren van nieuwigheden beschuldigen kon, en de haat door deze inpopulaire maatregelen opgewekt, geheel op den oorspronkelijken steller zou blijven rusten.

Maar de zaak, die Philips het meest ter harte nam was eene zeer noodige hervorming in de geestelijke instellingen hier te ande. Het schijnt vreemd dat in geheel Nederland slechts drie bisschopszetels te Arras, Doornik en Utrecht gevonden werden. Een groot deel des lands was ingelijfd bij een of ander der naburige Duitsehe bisdommen. De Vlaamsche waren zeer uitgestrekt. Dat van Utrecht aléén omvatte niet minder dan driehonderd bemuurde steden en elfhonderd kerken. Het was onmogelijk dat één herder hoe ijverig ook, zorgen kon voor de behoeften van zulk eene ver uit elkander verspreide kudde, of dat hij het oppertoezicht houden kon over de geestelijkheid zelve, wier tucht en zeden in een droevig verval geraakt waren.

Nog grootere nadeelen volgden uit de omstandigheid dat het bisschoppelijke gezag aan vreemdelingen was toevertrouwd. Door hun gebrek aan kennis van de instellingen der Nederlanden, maakten zij ieder oogenblik inbreuk op de regten der natie. Een ander nadeelig gevolg was de noodzakelijkheid om geestelijke gedingen, bij wijze van beroep, voor vreemde regtbanken te brengen, iets hetwelk daarenboven in oorlogstijden moeilijk uitvoerbaar was.

¹⁾ Deze instructie voor de inquisiteurs had Karel de Vijfde 31 Mei 1550 gegeven; Philips bevestigde haar 28 Nov. 1555. Van het plakaat over de ketterij gaf Philips pas het volgende jaar de bevestiging, namelijk 20 Augustus 1556. Echter vond hij zulk eene bekrachtiging nog eens noodzakelijk in een' brief van 8 Augustus 1559 aan alle raden van justitie. Zie Gachard, *Correspondance* enz.
VERT.

Karel de Vijfde, wiens scherpzinnig verstand zijnen indruk op de voortdurende wetgeving van Nederland had achtergelaten, zag de noodzakelijkheid van eenige verandering op dat punt in. Daarom verzocht hij te Rome verlof om zes bisschopszetels op te rigten, naast degene, die reeds hier te lande bestonden. Maar zijne aandacht werd te zeer door andere zaken afgeleid, dan dat hij tijd had om zijn voornemen te volvoeren. Bij zijn' zoon Philips daarentegen was er geene zaak, die met de belangen der kerk op eene lijn kon worden gesteld. Hij stelde voor om op grooter schaal dan zijn vader zulks van plan was geweest, veranderingen in te voeren, en verzocht aan Paul den Vierde verlof om veertien bisdommen en drie aartsbisdommen in te stellen. De voornaamste moeilijkheid was gelegen in het zorgen voor de geldelijke ondersteuning der nieuwe hoogwaardigheidbekleeders. Toen hij hierover met Granvelle raadpleegde, die niet eerder in de zaak gekend was, voor dat Philips de aanvraag te Rome reeds gedaan had, werd er bepaald dat de inkomsten gevonden zouden worden uit de abdijgoederen in de verschillende bisdommen, en dat de abdijen zelve later onder het beheer van priors of proosten zouden staan, die allen van de bisschoppen afhingen. Ondertusschen werd er besloten om de zaak zeer geheim te houden, totdat de bullen uit Rome zouden ontvangen zijn. Het was gemakkelijk te voorzien dat een storm van tegenstand zou losbarsten, niet alleen onder hen, die onmiddellijk belang hadden bij het behoud van den tegenwoordigen toestand van zaken, maar onder de groote menigte edelen, die met een afgunstig oog zouden zien, dat zulk een groot aantal, aan de belangen der kroon slaafs onderdanige personen, in huane rangen zouden moeten worden opgenomen ¹⁾.

¹⁾ De bisschoppen werden bij eene pausselijke bul van 12 Mei 1559 aangesteld. Bij een' brief van Granvelle van 15 Maart 1560 was eene opgave gevoegd omtrent de personen, die voor de bisdommen in aanmerking kwamen (Gachard, *Correspondance*, I. 185 en 189). In den brief zelve lezen wij »dat de bisschoppen de inkomsten der abdijen moeten genieten, waardoor zij genoegzaam betaald zullen zijn. Uwe majesteit en de staat kunnen in staats- en andere zaken van hen meer dienst hebben dan van de abten.

Toen hij deze schikkingen voor de inwendige regeling van het land gemaakt had, wendde Philips zijne gedachten natuurlijk naar Spanje. Hij had des te meer begeerte om daarheen terug te keeren wegens de berigten, die hij ontvangen had, dat zelfs dit regtzinnige land iederen dag meer besmet werd met de kettische leerstellingen, welke in de naburige landen zoo overheerschend waren. Er waren geene vijandelijkheden om hem langer in de Nederlanden terug te houden, nu de oorlog met Frankrijk ten einde was gebragt. Zooals wij reeds gezegd hebben, hadden de provinciën den koning van belangrijke hulpmiddelen voorzien om dien oorlog te voeren, door de schenking van eene bepaalde jaarlijksche belasting gedurende negen jaren. Dit was echter nog niet voldoende voor de behoeften geweest. Het was echter te vergeefs om verder nog eenige inwiljiging van de staten te verwachten. Zij hadden niet zonder morren den grooten last gedragen, hun door Karel den Vijfde, een vorst, dien zij beminden, opgelegd, zij droegen echter met veel meer ontevredenheid de belastingen van een vorst, van wien zij zoo weinig hielden als van Philips. Echter scheen de laatste gereed om zich eenige opofferingen van zijne voortdurende belangen te getroosten voor eene tijdelijke hulp, die hem uit zijne tegenwoordige verlegenheid redden zou. Zijne briefwisseling met Granvelle over dit onderwerp ontvouwde de verderfelijke plannen, welke hij aan dien minister voorlegde, en kan een stichtelijk hoofd-

Deze zijn inderdaad wel zeer godsdienstig en aangezien zij van kindsbeen af een kloosterleven geleid hebben, zijn zij goed geschikt om hunne abdijen te besturen en de orde onder hunne monniken te bewaren, maar zij vergeten bijna altijd de van den vorst ontvangene gunsten, toonen zich buitengemeen hardnekkig in zaken, die op zijne dienst en het algemeene welzijn des lands betrekking hebben, en zijn zoo weinig voor rede vatbaar als de geringste man uit het volk." In een' brief, dien de koning 11 Mei 1560 aan Granvelle schreef, keurt hij het bovenstaande zeer goed en bespreekt daar de personen, die hij tot bisschoppen benoemen wil. Granvelle vaart in een' anderen brief hevige tegen de abten uit en zegt dat »zij zoo stom zijn, dat zij opvliegen als buffels."

I.

VERT.
20

stuk vormen voor de finantiële geschiedenis dier dagen¹⁾. De moeilijkheid om in dezen ellendigen toestand der geldmiddelen de Nederlanden te blijven regeren, versterkte de begeerte van den vorst om naar zijn geboorteland terug te keeren, waar de zeden en gewoonten van het volk zooveel te meer met de zijne overeenkwamen.

Voor dat hij het land verliet was het noodig om naar een geschikt persoon om te zien, aan wien men de teugels van het bewind kon toevertrouwen. De hertog van Savoye die sinds 's keizers afstand den post van landvoogd had waargenomen, keerde nu terug naar zijne eigene bezittingen; die hem door het verdrag van Cateau-Cambresis weder waren terug gegeven. Er waren verschillende personen, die zich voor deze verantwoordelijke betrekking in de Nederlanden aanboden. Een van de uitstekendste was Lamoraal, prins van Gaveren, graaf van Egmont, de held van St. Quentin en Grevelingen. Het beroemde huis, uit hetwelk hij afstamde, zijn ridderlijke geest, zijn openhartig en edelmoe-dig gedrag, niet minder dan zijne schitterende wapenfeiten hadden hem tot den afgod des volks gemaakt. Er waren er, die het er voor hielden, dat deze wapenfeiten eer een gelukkig dan een groot veldheer aanduidden, en dat, welke verdiensten hij ook op het slagveld hebben mogt, het geen bewijs was van zijne bekwaamheid voor de zoo belangrijke burgerlijke betrekking als die van landvoogd der Nederlanden. Men behoefde er echter niet aan te twifelen dat zijne benoeming niet zeer aangenaam voor het volk zou zijn. Dit was hem juist bij Philips geene aanbeveling.

Eene andere kandidaat was Christina, hertogin van Lotharingen, de nicht des konings. De uitgestrekte bezittingen van haar huis lagen in de buurt van de Nederlanden. Zij had hare bekwaamheid voor staatkundige zaken

¹⁾ Zie in het bijzonder den brief des konings, waarin hij voorstelt om de verminderende kapitalen, die door de staten verschaft worden, voor zijne eigene rekening aan te wenden tot aflossing der schuld, welke zij reeds voor hem hadden aangegaan. (Deze brief staat in de *Papiers d'Etat du cardinal de Granvelle*, V. bl. 393. Het antwoord daarop bij Gachard, *Correspondance*, I. bl. 181.

getoond in het deel, dat zij genomen had in het opmaken der voorwaarden te Cateau-Cambresis. De prins van Oranje, die onlangs weduenaar geworden was, zoude, zooals men vertelde, hare dochter huwen. Evenmin was dit eene aanbeveling bij Philips, die op geenerlei wijze begeerig was om het huis van Oranje hooger te verheffen, nog minder om er het lot van de Nederlanden aan toe te vertrouwen. In een woord, de vorst had geen lust om de landvoogdij over dit land aan iemand van de magtige Nederlandsche edelen toe te vertrouwen.

De persoon, aan wie de koning ten laatste besloot dit bewijs van vertrouwen te schenken, was zijne halve zuster Margaretha, hertogin van Parma. Zij was de natuurlijke dochter van Karel den Vijfde, die vier jaren voor zijn huwelijk met Isabella van Portugal geboren was. Margaretha's moeder, Margaretha (volgens anderen Johanna) van der Gheenst, behoorde tot een aanzienlijk Vlaamsch geslacht. Hare ouders stierven beiden toen zij nog jong was. De kleine wees werd opgenomen in het huis van graaf Hoogstraten, die met zijne vrouw haar met dezelfde teederheid opvoedden, alsof zij hun eigen kind was. Op zeventienjarige leeftijd was zij ongelukkig genoeg, het oog tot zich te trekken van Karel den Vijfde, die toen drieëntwintig jaar oud, aangetrokken werd door de bekoorlijkheden van het Vlaamsche meisje. Margaretha's deugd was niet bestand tegen de verleiding van haren koninklijken minnaar, en het slagtoffer van liefde of ijdelheid werd de moeder van een kind, hetwelk haar eigen naam Margaretha ontving.

De tante des keizers, die toen landvoogdes der Nederlanden was, nam de zorg voor het kind op zich; en bij den dood van die prinses werd zij in de familie van 's keizers zusters Maria, koningin van Hongarije, die in de landvoogdij was opgevolgd, opgenomen.

Margaretha's geboorte bleef niet lang geheim, en zij ontving eene opvoeding overeenkomstig den hoogen rang, dien zij gedurende haar leven bekleeden zou. Toen zij nog slechts twaalf jaar was, gaf de keizer haar ten huwelijk aan Alexander de' Medici, groothertog van Toskane, die ongeveer vijftien jaar ouder was dan zij. Het ongelukkige huwelijk

duurde niet lang, daar het, voor er twaalf maanden verlopen waren, door den geweldigen dood van haar' echtgenoot verbroken werd ¹⁾).

Toen zij den huwbaren leeftijd bereikt had, werd de hand der jonge weduwe, tegelijk met de hertogdommen Parma en Piacenza als haar bruidschat aan Ottavio Farnese, kleinzoon van Paul den Derde geschonken. De bruidegom was slechts twaalf jaar oud. Het was dus wederom een ongeluk voor Margaretha, dat er zulk eene ongelijkheid tusschen haar' leeftijd en dien van haar' echtgenoot bestond, dat daardoor alles wat op liefde of overeenstemming van gevoelens geleek buiten gesloten bleef. In de gegeven omstandigheden boezemde de kinderlijke leeftijd van Ottavio haar een gevoel in, dat niet veel van verachting verschilde, hetwelk op later leeftijd in onverschilligheid over ging, bij beiden het geval scheen te zijn, en, zooals een tijdgenoot naïf opmerkt, alleen verzacht werd door een vriendschappelijker gevoel wanneer man en vrouw lang van elkander gescheiden waren geweest. Margaretha was inderdaad te eerzuchtig om in haar' echtgenoot iets anders dan een mededinger in magt te zien.

Over het algemeen had zij in hare manieren, haar uiterlijk en haar' gang groote gelijkenis met hare tante, de landvoogdes. Evenals zij, hield Margaretha veel van de jagt, en toonde daarbij eene onverschrokkenheid, welke den moed van den koersten jager kon doen versagen. Zij had slechts weinig van de natuurlijke zachtheid, welke de eigenschap harer kunne is, maar in haar geheele gedrag was iets bijzonder mannelijks, zoodat zij, om de woorden van een geschiedschrijver in eene ruwe zinsnede terug te geven, in hare vrouwelijke kleeding veel had van een man met rokken aan. Als om de begoocheling te vermeerderen had de natuur haar een weinig baard gegeven, en om het geheel te volmaken, was de ziekte waaraan zij meestal leed eene kwaal, waaraan vrouwen slechts zelden onderhevig zijn,

¹⁾ Hij was een natuurlijke zoon van Laurens de' M., en werd 6 Januarij 1537 wreedaardig om het leven gebragt door zijn' neef Lorenzino de' M. VERT.

namelijk de jicht. Het was een goed bewijs voor hare afstamming van Karel den Vijfde.

Hoewel mannelijk in haar uiterlijk, was Margaretha niet ontbloot van de zachtere hoedanigheden, die het sieraad harer sekse uitmaken. Haar karakter was goed, maar zij vertrouwde veel op den raad van anderen en hare meer berispelijke handelingen moeten eerder aan hun' invloed dan aan eenige neiging van haren kant worden toegeschreven.

Zij had een uitnemend verstand en was vlug van bevatting. Zij toonde veel buigzaamheid om zich naar de eischen van haar' stand te schikken, en behendigheid in het regelen van zaken, hetwelk zij in de school der Italiaansche staatkundigen kon hebben opgedaan. In godsdienstzaken was zij zoo regtzinnig als Philips maar kon wenschen. De beruchte Ignatius Loyola was vroeger haar biechtvader geweest. De lessen van nederigheid, welke hij haar had ingeprent, waren niet verloren gegaan, zooals men af kan leiden uit de zorg, die zij nam om in de heilige week de plegtigheid te volbrengen van het wasschen der vuile voeten (en zóó had zij ze het liefst) van twaalf arme meisjes; terwijl zij in deze bijzonderheid de nederigheid van den paus zelfs nog overtrof. Zoo was het karakter van Margaretha, hertogin van Parma, die nu op haar achtendertigste jaar op een zeer hagchelijk tijdstip geroepen werd om het roer van de Nederlanden in handen te nemen.

De benoeming scheen haar even zoozeer als haren echtgenoot aan te staan en er werd geene tegenwerping gemaakt, toen Philips voorstelde om haar' jongen zoon Alexander Farnese (een naam, die bestemd was om later in de Nederlanden zoo beroemd te worden) mede naar Kastilië te nemen. Het voornemen was om den jongen onder Philips' oogen eene aan zijnen rang passende opvoeding te geven; volgens de geschiedschrijvers geschiedde zulks met het doel om een onderpand te hebben voor de getrouwheid van Margaretha en haren echtgenoot, wiens gebied in Italië naast dat van Philips gelegen was.

In het begin van Junij 1559 deed Margaretha van Parma, toen zij in de Nederlanden was aangekomen, met groote praal hare intrede te Brussel, waar Philips haar, door zijn

geheele hof van Spaansche en Vlaamsche edelen omringd, afwachtte. De hertog van Savoye was ook tegenwoordig, zoowel als Margaretha's echtgenoot, de hertog van Parma, die toen tot Philips' gevolg behoorde. De benoeming van Margaretha was het Nederlandsche volk niet onaangenaam, want zij was eene inboorling, en had hare jeugd onder hen doorgebracht. Hare tegenwoordigheid was niet minder welkom aan Philips, die vol verlangen was naar het uur van zijn vertrek. Zijn eerste plan was om de nieuwe landvoogdes aan de natie voor te stellen, en daarvoor belegde hij tegen Augustus eene vergadering der algemeene staten te Gent.

Op den 25sten Julij vertrok hij met zijn hof naar die oude hoofdstad, welke nog gebukt ging onder de gevolgen der kastijding van zijnen vader, welke hoe verschrikkelijk zij wezen mogt, niet in staat was om den geest der Gentenaars te onderdrukken. De tegenwoordigheid van het hof werd met openbare vermakelijkheden gevierd, welke drie dagen duurden, gedurende welke Philips een kapittel van het Gulden Vlies hield ter verkiezing van veertien ridders¹⁾. De plegtigheid had met die pracht plaats, met welke gewoonlijk de vergaderingen dier beroemde orde gehouden werden. Deze was merkwaardig als het laatste kapittel, hetwelk ooit gehouden is. Door de hertogen van Bourgondië ingesteld, koos de orde van het Gulden Vlies hare leden onmiddelijk uit den Nederlandschen adel. Toen de Spaansche koning, die aan haar hoofd bleef, zijn verblijf niet meer in het land hield, werden de kapittels niet meer gehouden, en de ridders ontvingen hunne benoeming slechts door de aanstelling des konings.

Op den 8sten Augustus vergaderden de algemeene staten te Gent. De stugge burgers, die zitting hadden in dit staatsligchaam, kwamen daar met geene zeer vriendelijke gezindheid jegens de regering. Verschillende redenen tot klagten smeulden reeds lang in hun gemoed, en vonden

¹⁾ Le Petit geeft er slechts *elf* op, en daaronder Frans II van Frankrijk, van wien Philips als wederkeerige beleefdheid de orde van St. Michel ontving.

nu gelegenheid om uit te barsten in den vorm van eene hevige en boosaardige beraadslaging. Het volk was in hevige gisting door de erkende staatkunde van hunne regenten, om te blijven volharden in het stelsel van godsdienstige vervolging, hetwelk voornamelijk bewezen werd door het weder oprakelen der oude plakaten tegen de ketterij, en door de Inquisitie. Er was een waarschijnlijk overdreven gerucht verspreid van de voorgestelde bisschoppelijke hervormingen. Hoewel dit laatste noodzakelijk was, werd het nu beschouwd als een deel van het groote vervolgingsplan. Er werd vooropgesteld dat verschillende natiën ook onder verschillende wetten moeten bestuurd worden. Wat goed was voor de Spanjaarden, was het daarom nog niet voor de Nederlanders. De Inquisitie werd slecht opgenomen door menschen, die van hunne wieg af aan vrijheid van denken en handelen gewend waren. Vervolging was niet te regtvaardigen in gewetenszaken en de menschen waren van dwalingen des verstands niet terug te brengen door vervolging maar door zachtheid en overreding.

Maar wat de aanvallen der Vlaamsche redenaars het meest opwekte was de tegenwoordigheid van een groot korps vreemde troepen in hun land. Toen Philips, na het einde van den krijg met Frankrijk zijne troepen ontbond, bleef er nog eene afdeeling van het Spaansche voetvolk over, welke ongeveer drie of vierduizend man bedroeg, en die hij in de westelijke provinciën geschikt meende te kunnen laten blijven. Zijn openlijk plan was om het land voor alle geweld van de zijde van Frankrijk te beschermen. Eene andere door hem opgegeven reden was de moeilijkheid om fondsen te verkrijgen, ten einde hunne achterstallige soldij te betalen. De ware beweegreden in de meening der staten was, om de uitvoering van nieuwe maatregelen met geweld te volbrengen en iederen tegenstand, die men in het land beproeven mogt, te onderdrukken. Deze troepen, die zooals de meeste soldaten in die dagen evenzeer om der wille van plundering als voor geld dienden, ontzagen even weinig de regten en bezittingen hunner vrienden, als die van hunne vijanden. Zij legerden zich in bij de vreedzame bewoners des lands, en wisten zich volkomen schadeloos te stellen

voor het verlies van betaling, door een stelsel van roof en afpersing, hetwelk het volk tot den bedelstaf en tot wanhoop bragt. Er vielen dikwijls twisten met de soldaten voor en in sommige streken weigerden de boeren zelfs om de dijken te herstellen, daar zij liever het land onder water lieten loopen, dan zulke beleedigingen te verduren. „Hoe komt het” riep de stoutmoedige syndikus van Gent uit „dat er aldus met openbare schending onzer vrijheid, vreemde soldaten bij ons ingelegerd zijn? Zijn onze eigene troepen niet in staat om ons voor de gevaren van een' inval te beschermen? Moeten wij door de afpersingen van die huurlingen in vrede tot stof gewreven worden, na met hun onderhoud gedurende den oorlog belast te zijn geweest?” Deze opmerkingen werden gevolgd door een verzoekschrift aan den koning, hetwelk door de leden van andere staatsligchamen, zoowel als door de gemeenten onderteekend was, en vroeg dat het den koning genadig behagen zou, de privilegiën des volks te ontzien en de vreemde benden naar hun eigen land terug te zenden.

Philips, die met zijne zuster de toekomstige landvoogdes aan zijne zijde, de vergadering bijwoonde, was niet voorbereid op dezen geest van onafhankelijkheid bij de Nederlandsche burgers. Het oor des konings was weinig gewend aan dezen toon van bitterheid van den kant van onderdanen. Want het gebeurde zelden dat er eene aanmerking in de vergaderingen der Kastiliaansche wetgevende magt gehoord werd, sinds de magt der gemeenten in de velden van Villalar gebroken was. Onbekwaam of onwillig om zijn misnoegen te verbergen, ging de koning van zijn' troon en verliet plotseling de vergadering.

Echter gaf hij niet, zooals Karel de Eerste van Engeland, zijner verontwaardiging aanstonds lucht door de leden, die haar hadden opgewekt gevangen te zetten of te vervolgen. Zelfs de stoutmoedige syndikus van Gent bleef ongedeerd. Philips zag naar een hooger geplaatst voorwerp uit dat zijne boosheid waard was, naar personen van hooger stand, die den geest van tegenstand in de gemeenten hadden aangemoedigd. De bedrijvigste van deze misnoegden was Willem van Oranje. Die edelman was een van de gijzelaars

die aan het hof van Hendrik den Tweede bleven tot nakoeming van het verdrag van Cateau-Cambresis. Toen hij daar was, deed de koning van Frankrijk aan den prins eene ontdekking, daar hij hem vertelde dat er door toedoen van den hertog van Alva een geheim verdrag tusschen hem en zijn' meester, den koning van Spanje, gesloten was, tot uitroeijing der ketterij door zijn geheele gebied. Deze onbedachte bekendenis werd door den Franschen koning aan Willem gedaan in de veronderstelling, dat hij aan het Roomsche Katholieke geloof gehecht was en geheel in zijns meesters vertrouwen deelde. Welke aanspraken de prins te dier tijde ook op regtzinnigheid maken kon, dit is zeker, dat hij in Philips' vertrouwen niet deelde. Het is even zeker, dat hij eene Christelijke deugd bezat, welke noch Philips noch Hendrik had, de deugd namelijk der verdraagzaamheid. Hevig ontsteld door de mededeeling welke hem gedaan was, gaf Willem er dadelijk kennis van aan zijne vrienden in de Nederlanden. Een van de brieven viel ongelukkig in handen van Philips. De prins kreeg spoedig daarop verlof om naar zijn vaderland terug te keeren, vol verlangen, zooals hij ons in zijne Apologie vertelt, om dit van het Spaansche gespuis te bevrijden. Philips die den aard van zijnen geest kende, hield het oog op zijne daden, en wist wel aan welke oorzaak hij ten deele althans, den tegenwoordigen tegenstand moest toeschrijven. Niet lang daarna gaf een Kastiliaansch hoveling aan den prins van Oranje en Egmont te kennen, dat het goed voor hen zou zijn, als zij voor zich zelve op hunne hoede waren, dat de namen van hen, die het verzoekschrift voor de verwijdering der troepen geteekend hadden, opgegeven waren en dat Philips en zijn raad besloten hadden om, als zich eene geschikte gelegenheid voordeed, hen tot strenge rekenschap voor hunne stoutmoedigheid op te roepen.

Echter gaf de koning in zooverre aan de wenschen des volks toe, dat hij een spoedig vertrek der troepen beloofde. Maar geene aardsche magt kon sterk genoeg zijn om zijn voornemen aan het wankelen te brengen, waar de belangen der godsdienst er mede gemoeid waren. Hij wilde titel noch jota afgaan van de strenge bepalingen zijner plakaten.

Toen een zijner staatsdienaren, stoutmoediger dan de overigen, het waagde om hem onder het oog te brengen dat volharding in zijne staatkunde hem de magt over deze provinciën kosten kon, antwoordde hij: „het is beter in het geheel niet, dan over ketters te regeren”, een antwoord dat door sommigen als zeer verheven geprezen, door anderen als buitensporig dweeppchtig bespot wordt. Hoe wij het ook beschouwen, men kan aannemen dat het den sleutel geeft tot de voortdurende staatkunde van Philips in zijne regering over de Nederlanden.

Voor dat hij de algemeene staten ontbond, sprak Philips, die de landstaal niet kende, de afgevaardigden toe door den mond van den bisschop van Arras. Hij weidde uit over zijne warme gehechtheid aan dat goede Nederlandsche volk en bracht hun eene welverdiende hulde toe voor hunne getrouwheid aan zijn vader en hem betoond. Hij verzocht hen gelijken eerbied toe te dragen aan de landvoogdes, die in hun land geboren was en aan wie hij het bestuur had toevertrouwd. Zij zouden de wetten eerbiedigen en de algemeene rust handhaven. Niets zou zóózeer daartoe leiden als de getrouwe uitvoering der plakaten. Het was hun heilige pligt om hulp te verschaffen tot het uitroeijen der ketters, de doodelijkste vijanden van God en hun koning. Philips besloot met de staten te verzekeren dat hij weldra in persoon naar de Nederlanden terugkomen of zijn zoon Don Carlos als vertegenwoordiger zenden zou.

Het antwoord der wetgevende magt was gematigd en eerbiedig. Zij zinspeelden niet op de voorgestelde godsdienstige hervormingen van Philips, daar hij hier geene aanleiding toe gegeven had door er zelf op te zinspelen. Zij drongen echter aan op de verwijdering der vreemde troepen en de verdere verwijdering van alle vreemdelingen uit de bedieningen, als strijdig met de wetten des lands. Deze laatste pijl was op Granvelle gemikt, die eene hooge betrekking in het bestuur bekleedde, en die men begreep dat geheel in het vertrouwen des konings deelde. Philips hernieuwde de verzekering van het ontslag der troepen en dat wel binnen vier maanden, zooals hij beloofde. Op het andere verzoek der afgevaardigden, verwaardigde hij zich

niet te letten. Zijne gevoelens over dat onderwerp werden geuit in een gezegde, dat hij aan een zijner ministers deed. „Ik ook ben een vreemdeling; zullen zij derhalve weigeren mij als hun heer te gehoorzamen?”

De landvoogdes zou in het bestuur door drie raden worden bijgestaan, die van oudsher in het land bestaan hadden, namelijk den raad van finantiën, voor het bestuur der geldmiddelen, zooals de naam aanduidt, den geheimen raad voor regtzaken, en die punten, welke de inwendige belangen van het land betroffen, en den raad van state, voor zaken betreffende vrede en oorlog, en de buitenlandsche staatkunde der natie. In dezen laatsten, den aanzienlijksten raad, namen zeer vele Vlaamsche edelen zitting, en onder hen de prins van Oranje en graaf Egmont. Behalve dezen waren nog leden graaf Barlaimont, voorzitter van den raad van finantiën, Viglius, voorzitter van den geheimen raad, en eindelijk Granvelle, bisschop van Arras.

De landvoogdes zou in hare verschillende takken van bestuur in overeenstemming met deze onderscheidene staatsligchamen handelen. In de leiding der regering zou zij door den raad van state worden bijgestaan. Maar volgens geheime voorschriften van Philips moesten punten van teederder aard, betreffende de rust van het land, eerst aan een afzonderlijk deel van dezen raad worden voorgelegd; en in zulke gevallen, of wanneer partijgeest in den raad insloep, mogt de landvoogdes, indien zij zulks voor de belangen van den staat noodig oordeelde, het gevoelen der minderheid volgen. Het uitverkoren ligchaam, met hetwelk Margaretha in belangrijke zaken te rade moest gaan, werd de *Consulta* genoemd, en de leden waaruit het was zamengesteld waren Barlaimont, Viglius en de bisschop van Arras ¹⁾.

¹⁾ Het bestaan van zulk een vertrouwelijk staatsligchaam duidt eene rijke bron van rampen aan. De namen der leden, die het zamenstelden, worden in de voorschriften aan de landvoogdes niet genoemd, hetwelk geheel aan hare bescheidenheid wordt overgelaten. Volgens Strada echter was de wil des konings in deze zaak door Philips genoegzaam te kennen gegeven. Afschriften van de volmagt der landvoogdes, zoowel als twee stukken, het eene met

De eerste van deze mannen, graaf Barlaimont, behoorde tot een oud Vlaamsch geslacht. Met verdiensten, talenten en groote standvastigheid was hij de belangen der kroon geheel toegedaan. De tweede, Viglius, was een regtsgeleerde met uitgebreide kennis, te dien tijde reeds op gevorderden leeftijd, en met kwalen, welke een' man, die minder gearbeid had, welligt heviger zouden hebben aangegrepen. Hij was persoonlijk aan Granvelle gehecht, en daar zijne inzichten in het bestuur vrij wel overeenkwamen met die van den minister, stond Viglius bijzonder onder zijn' invloed. De laatste van de drie, Granvelle, was door zijne groote kennis van zaken en zijne behendigheid om ze te besturen ver boven zijne ambtgenooten verheven, en spoedig kreeg hij zulk een overwigt over hen, dat men zeggen kon dat de regering op zijne schouders rustte. Aangezien er niemand is, die gedurende eenige jaren zulk eene voorname plaats in de geschiedenis der Nederlanden beslaat, is het niet ondoelmatig, om den lezer eenigzins met zijne vroegere geschiedenis bekend te maken.

Antonie Perenot, wiens naam van Granvelle afkwam van een door zijn' vader aangekocht landgoed, was in 1517 te Besançon, eene stad in Franche-Comté, geboren. Zijn vader Nicolas Perenot, was de grondlegger van het fortuin van zijn geslacht en verhief zich van den nederigen stand van een plattelands-prokureur tot den rang van kanselier van het keizerrijk. Deze buitengewone bevordering was hij niet verschuldigd aan eene gril der fortuin, maar aan zijne onvermoeide werkzaamheid, groote geleerdheid en een helder en veel omvattend verstand, verbonden met standvastige gehechtheid aan de belangen zijns meesters, Karel den Vijfde. Zijne bekwaamheid voor zaken maakte dat hij niet alleen in werkzaamheden, zijne bediening betreffende, gebruikt werd, maar ook in diplomatieke zendingen van groot belang. Kortom, hij bezat het vertrouwen des keizers in eene mate als geen ander onderdaan ooit genoten had,

het woord »bijzonder», het andere met »geheim» achter op geschreven en alle drie van 8 Augustus 1559 vindt men geheel in de *Correspondance de Philippe II*, 2de deel, aanhangsel No. 2—4.

en toen de kanselier in 1550 stierf, hield Karel zijne lofredede tegen Philips in eene enkele zinsnede, zeggende dat zij in Granvelle den man hadden verloren, op wien zij zeker vertrouwen konden.

Antonie Perenot, in later tijd van zijn' vader onderscheiden als kardinaal Granvelle, was de oudste van elf kinderen. In zijne jeugd beloofde hij zóóveel, dat de kanselier persoonlijk vele moeite aan zijn onderrigt besteedde. Op zijn veertiende jaar werd hij naar Padua gezonden en eenige jaren later naar Leuven, dat toen de beroemste universiteit in de Nederlanden was. Slechts in later' tijd werd onder bescherming van Philips den Tweede het seminarium te Douay gesticht ¹⁾. Op de universiteit onderscheidde zich de jonge Perenot weldra door vlugheid van verstand, scherpzinnigheid zijner opmerkingen, eene vlijt, bijna gelijk aan die van zijnen vader, en gemakkelijke bevassing. Behalve in talrijke andere studiën oefende hij zich aan de akademie in zeven talen zóó, dat hij ze vloeiend lezen en spreken kon. Hij scheen weinig lust te hebben in de vermaken der jongelingen van zijn' leeftijd. Zijn grootste vermaak was een boek. Onder deze aanhoudende inspanning bezweek zijne gezondheid en gedurende eenigen tijd moesten zijne studiën worden gestaakt.

Hetzij door de keuze zijns vaders of door zijne eigene, omhelsde de jonge Granvelle den geestelijken stand. Op zijn eenentwintigste jaar werd hij tot priester geordend. De zoon van den kanselier maakte geene langzame bevordering, en hij was spoedig in het bezit van verscheidene goede ambten. Maar het eerezuchtige en wereldgezinde karakter van Granvelle was niet tevreden met de nederige bediening van een' geestelijke. Niet lang daarna werd hij door zijn' vader aan het hof geroepen en daar opende zich voor hem eene schitterende loopbaan voor zijnen eerezuchtigen geest.

De jonge man toonde spoedig zulk eene bekwaamheid in zaken en zulk een slim inzicht in karakters, dat dit, ver-

¹⁾ Eene voorname beweegreden van Philips om deze universiteit te stichten, was, volgens Hopperus, om den Vlamingen de middelen te verschaffen om kennis van de Fransche taal te verkrijgen zonder daarvoor naar het buitenland te gaan.

eenigd met den grooten voorraad van geleerdheid, welke hij ter zijner beschikking had, zijne diensten voor zijnen vader van groote waarde deed zijn. Hij vergezelde den kanselier bij eenige zijner openbare zendingen, onder anderen naar de kerkvergadering van Trente, waar de jonge Granvelle, die reeds tot bisschop van Arras bevorderd was, het eerst de gelegenheid had om die sluwe, indringende welsprekendheid ten toon te spreiden, welke evenzeer boeide als overtuigde.

De keizer zag met voldoening, hetgeen de jonge staatsman beloofde en voorzag reeds den tijd, waarop hij denzelfden steun voor het bestuur zou worden als zijn vader voor hem was geweest. Die tijd was niet ver meer af. Toen de gezondheid des kanseliers verminderde, deelde de zoon met den vader meer in het vertrouwen des keizers. Hij regtvaardigde dit vertrouwen door de onvermoeide vlijt, waarmede hij zich op de werkzaamheden in het kabinet toelagde; eene vlijt waaraan zelfs de nacht geene verademing kon geven. Somwijlen gebruikte hij vijf sekretarissen te gelijk, terwijl hij hun in verschillende talen iets dikteerde. Hetzelfde wordt bijna als een wonder van andere merkwaardige mannen verteld, zoowel voor als na hem. Mogelijk heeft Granvelle zich er slechts als een kunstje mede vermaakt. Maar op zulk eene wijze werden zeker de brieven niet geschreven, welke de beste opheldering voor de gebeurtenissen dier tijden geven; indien zij zóó geschreven waren, zouden zij der openbaarmaking nimmer waard geweest zijn.

Iederen avond verscheen Granvelle bij den keizer en las hem, met zijne eigene opmerkingen er bij, het programma voor van de werkzaamheden voor den volgenden dag. De vreemde gezanten, die aan het hof hun verblijf hielden, waren verwonderd den nieuwen minister in de geheimen van zijn' meester zoo goed ingewijd te vinden, en evenzeer dat hij even goed met al hun doen bekend was als de keizer zelf. Kortom, het vertrouwen, hetwelk Karel slechts langzaam en aarzelend schonk, werd eindelijk even volkomen aan den zoon geschonken, als hij het den vader gedaan had. Men kan waarlijk zeggen dat het de beide

Granvelle's waren, die het meest het vertrouwen des keizers genoten, van het oogenblik tijd af dat hij de teugels van het bewind in handen nam.

Toen hij bisschop van Arras werd, was Granvelle nog slechts 25 jaar oud. Zeldzaam is de myter geplaatst geweest op het hoofd van iemand met eerezuchtiger geest. Doch Granvelle was niet afkeerig van de goede dingen der wereld, noch ongevoelig voor hare pracht en ijdelheden. Hij vertoonde groote pracht in zijne levenswijze, en zodoende bracht de noodzakelijkheid, niet minder dan zijn smaak, er hem toe, om naar het bezit van rijkdommen, zoowel als van magt te streven. Hij verkreeg beiden; en zijne fortuin was spoedig gemaakt toen de sceppter, door den afstand van zijnen koninklijken meester, in de handen van Philips den Tweede overging.

Karel beval Granvelle aan zijn' zoon aan als iemand, die altijd zijn vertrouwen verdiende. Granvelle wist dat de beste aanbeveling, de eenige, die wat afdeed, van hem zelve moest uitgaan. Hij bestudeerde zorgvuldig het karakter van zijn' nieuwen vorst en toonde eene wonderbaarlijke buigzaamheid om zich naar zijne luimen te gedragen. De eerezuchtige minister toonde dat hij geen vreemdeling was in die kunstgrepen, waardoor lieden, zoowel van groot als klein verstand, dikwijls hunne toevlugt nemen om aan een hof hun fortuin te maken.

Echter deed Granvelle waarlijk zijne eigene neigingen niet altijd geweld aan, om ze met die van Philips in overeenstemming te brengen. Even als de koning kwam hij niet spoedig tot een besluit, maar overwoog lang en bekeek een vraagstuk van alle kanten, voor dat hij tot eene beslissing kwam. Hij had zooals wij gezien hebben, denzelfden geduldigen geest voor inspanning als Philips, zoodat men van beiden zeggen kan, dat zij hunne beste verpoozing in werken vonden. Hij was niet minder ijverig dan de koning voor het handhaven van het ware geloof, hoewel zijn inschikkelijk karakter waarschijnlijk, als hij aan zich zelve overgelaten was geweest, eene staatkunde zou gevolgd zijn, die geheel verschilde van den strengen, zich gelijkblijvenden geest zijns meesters.

Granvelle's invloed werd verder nog bevorderd door het aangename van zijnen persoonlijken omgang. Zijne beschaafde en innemende manieren schenen zelfs de koele achterhoudendheid van Philips te hebben doen smelten. Hij bewaarde zijn invloed door zijnen bijzonderen slag om wenken te geven, ter uitvoering van zijns meesters staatkunde, op eene wijze, dat de opmerkingen van den koning zelve schenen te komen. Aldus vol zorg om de afgunst van zijnen vorst niet op te wekken, was hij tevreden met den schijn van magt voor het wezenlijke bezit daarvan te laten varen.

Men zag spoedig dat hij even goed deelde in het vertrouwen van Philips als vroeger in dat van Karel. Niettegenstaande de schijnbare verdeling van magt tusssen de landvoogdes en de verschillende raden, waren de door den koning gemaakte schikkingen zoodanig, dat zij het wezenlijke gezag in handen van Granvelle stelden. Aldus vertoonde zich het zeldzame voorbeeld van één man, die de gunsteling van twee op elkander volgende vorsten was. Granvelle ontging het gewone lot van gunstelingen niet; en hetzij zulks kwam door het bestuur van het noodlot, of zooals sommigen beweren, door dat hij bij zijne verheffing zijne magt niet toegevend genoeg aanwendde, niemand was zoo algemeen gehaat, of zoo van harte verfoeid door het geheele land.

Voor dat hij de Nederlanden verliet, benoemde Philips de gouverneurs der verschillende provinciën, eene benoeming, welke grootendeels slechts hen bevestigde, die reeds in dienst waren. Egmont was gouverneur van Vlaanderen en Artois; de prins van Oranje van Holland, Zeeland, Utrecht en West-Friesland. De aanstelling van Willem, die in den gewonen vorm geschiedde, vermeldde „de goede, trouwe en zorgvuldige diensten, welke hij aan den keizer en zijnen tegenwoordigen vorst getoond had.” Eveneens werd het bevel over twee afdeelingen van het Spaansche leger aan de beide edelen opgedragen, eene armzalige uitvinding om de natie te verzoenen met het voortdurend verblijf dezer gehate troepen in het land.

Philips had vol onrust gewacht op de aankomst der paus-

selijke bul, die de oprigting der bisdommen zou bekrachtigen. Granvelle zag er met nog meer bezorgdheid naar uit. Hij had de voorboden van den opkomenden storm gezien, en zou dien vol vreugde weêrstand geboden hebben, indien de tegenwoordigheid des konings eenige bescherming tegen de woede daarvan verschaft had. Maar het hof te Rome ging op zijne gewone, langzame wijze voort en de pausselijke nuntius kwam met de bul niet eer aan dan den avond vóór het vertrek van Philips, te laat dus, dan dat hij van de afkondiging getuige kon zijn.

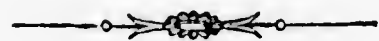
Toen hij al zijne schikkingen voltooid had, ging de koning midden in Augustus naar Zeeland, waar in de haven Vlissingen eene schoone vloot voor anker lag, welke gereed was om hem en het koninklijke gevolg naar Spanje over te brengen. Zij bestond uit vijftig Spaansche en veertig andere schepen, allen goed bemand en voor eene veel langere reis van leeftogt voorzien¹⁾. Philips werd door een grooten stoet Vlaamsche edelen naar de plaats zijner inscheping geleid, even als door de vreemde gezanten en den hertog en de hertogin van Savoye. Een merkwaardig tooneel is er, zooals men zegt, voorgevallen, toen hij op het punt stond van aan boord te gaan. Zich plotseling omwendende naar den prins van Oranje, die hem op de reis vergezeld had, beschuldigde hij hem lomp weg van de ware oorzaak te zijn van den tegenstand, welke zijne maatregelen in de Nederlanden ondervonden hadden. Willem, verwonderd over het plotselinge van den aanval, antwoordde, dat de tegenstand moest beschouwd worden, niet als die van een enkel persoon, maar als die van de staten. „Neen” voegde hem de vertoornde vorst toe, terwijl hij tegelijker tijd zijne hand greep en hevig schudde, „niet de staten, maar gij, gij, gij!” een uitroep die daarom nog des te bitterder scheen, door dat het woord *gij* aldus gebezigd, in het Kastiliaansch zelfs een bewijs van verachting is. Willem hield het niet voor voorzigtig om te antwoorden, evenmin als hij het veilig

¹⁾ De koninklijke provisiekamer schijnt goed van gevogelte voorzien te zijn geweest, te oordeelen naar een post van 15000 kapoenen, zooals van Meteren vermeldt.

oordeelde om zich met de andere Vlaamsche edelen aan boord van het koninklijke eskader te wagen⁴⁾.

Toen het koninklijke gezelschap eindelijk geheel aan boord was, ligtte de vloot op den 20sten Augustus 1559 het anker, en Philips afscheid nemende van den hertog en de hertogin van Savoye en het overige Spaansche gevolg, dat bij zijne inscheping tegenwoordig was, was weldra weggezeild van het strand, naar hetwelk hij nimmer terugkeeren zou.

⁴⁾ Men kan beter gezag voor deze anekdote verlangen, dan dat van Aubéri (*mémoires pour servir à l'histoire d'Hollande et des autres Provinces Unies*, Paris 1711, bl. 7), als men in aanmerking neemt, dat zij door de geheele houding van Philips weêrsproken wordt, daar zelfbeheersching zijn meest overheerschende karaktertrek is. Het verhaal is oorspronkelijk van Aubéri afkomstig; de kronijkschrijver heeft het, zooals hij ons vertelt, van zijn vader, wien het door een' bijzonderen vriend van den prins van Oranje verhaald was, die bij het tooneel tegenwoordig was. Hoewel Aubéri een middelmatig schrijver is, is hij toch, volgens Voltaire, goed onderrigt.

HOOFDSTUK III.

PROTESTANTISME IN SPANJE.

Philips' aankomst in Spanje. — De Hervormde leerstellingen. — Hare onderdrukking. — Auto de fé's. — Vervolging van Carranza. — Uitroeijing der ketterij. — Dweepzucht der Spanjaarden.

1 5 5 9.

De reis van koning Philips was kort en voorspoedig. Op den 29sten Augustus 1559, kwam hij in de haven van Laredo. Maar terwijl hij het land reeds in het gezigt had, veranderde het weder, hetwelk zoo gunstig geweest was, plotseling. Een woedende storm kwam op, welke zijne kleine vloot uit elkander sloeg. Negen schepen zonken, en ofschoon de vorst het geluk had, om door de zorg van een' goeden stuurman, in eene boot aan het gevaar te ontsnappen en veilig het strand te bereiken, had hij het verdriet van het schip, hetwelk hem had overgevoerd, met de overigen en met de onschatbare lading, die hij uit de Nederlanden had medegebragt, te zien vergaan. Zij bestond uit keurige meubelen, tapijten, edelgesteenten, beeldhouwen en schilderwerken, de rijke voortbrengselen der Vlaamsche en Italiaansche kunst, om welke te verzamelen zijn vader, de keizer, vele jaren besteed had. Het werd van Karel naar waarheid gezegd, dat „hij het land slechts geplunderd had om den Oceaan te voeden.” Om de ramp nog grooter te maken, kwamen er meer dan duizend menschen bij deze schipbreuk om.

De koning reisde, zonder vertoeven, naar Valladolid; maar toen hij in die stad aankwam, sloeg hij de eerbewijzen van de hand, waarmede de getrouwe inwoners de te-

rugkomst van hun' vorst in zijne staten wilden vieren, hetzij hij door zijn laatste ongeluk te neêr gedrukt, hetzij hij gewoonlijk op zulk eene ijdele praalvertooning niet gesteld was. Hier werd hij hartelijk verwelkomd door zijne zuster, de landvoogdes Johanna, die sinds lang wars van de regeringszorgen, den scepter in zijne handen overgaf met meer tevredenheid, dan waarmede de meeste menschen dit gewoonlijk zouden doen. Hier had hij ook de voldoening van zijn' zoon Carlos, den erfgenaam van zijn rijk te omhelzen. De lange duur van Philips afwezigheid kan hem eenige voordeelige verandering in de persoon van den jongen vorst hebben doen opmerken, doch indien de opgaven juist zijn, dan was er weinig verandering ten goede in zijn karakter, dat hardnekkig en heerschzuchtig de menschen reeds deed beven voor het toekomstig lot van hun vaderland.

Philip was niet lang te Valladolid geweest, toen zijne tegenwoordigheid gevierd werd door eene van die vertooningen, welke ongelukkig voor Spanje, nationaal kunnen genoemd worden. Het was een *auto de fé*, echter niet zoo als vroeger van Joden en Mooren, maar van Spaansche Protestanten. De hervorming had op het Schiereiland stille, doch geene langzame vorderingen gemaakt, en het vernemen daarvan was, zooals wij reeds gezien hebben, eene oorzaak van Philips' plotseling vertrek uit de Nederlanden. De korte doch verderfelijke poging tot eene godsdienstige omwenteling in Spanje is een te belangrijk onderwerp om door den geschiedschrijver stilzwijgend te worden voorbij gegaan.

Niettegenstaande Spanje's verwijderde ligging, werd het onder den keizerlijken scepter van Karel in te nauwe aanraking gebragt met de andere staten van Europa, -om den schok van de groote godsdienstige hervorming niet te gevoelen, welke die staten tot in hunne grondvesten deed schudden. Het land stond toch in de innigste betrekking met die streken, waar het zaad der hervorming het eerst gestrooid was. Het was in de zestiende eeuw voor de Spanjaarden niets ongewoons, om gedeeltelijk hun onderrigt aan Duitsehe hoogeschoolen te ontvangen. Geleerden, die den keizer vergezelden, werden gemeenzaam met de gods-

dienstige leerstellingen, welke in Duitschland en Vlaanderen zich zoo zeer verbreidden. De troepen vernamen diezelfde stellingen van de Luthersche soldaten, die nu en dan met hen onder de keizerlijke banieren dienden. Zij bragten deze meeningen, ruw als zij voor het grootste gedeelte waren, naar hun vaderland mede terug; en er werd eene nieuwsgierigheid opgewekt, die den geest voorbereidde op het aannemen van de groote waarheden, welke bij de andere natiën van Europa ingang gevonden hadden. Mannen van meerdere opvoeding vonden bij hunnen terugkeer naar Spanje de middelen, om deze waarheden te verspreiden. Geheime maatschappijen werden opgericht, vergaderingen gehouden, en met diezelfde geheimzinnigheid als in de dagen der eerste Christenen werd het evangelie voor de aangroeiende vereeniging van geloovigen gepredikt en uitgelegd. De grootste moeilijkheid was het gebrek aan boeken. De onderneming van enkele vrijwillig zich offerende bekeerlingen kwam eindelijk deze moeilijkheid te boven.

Er werd in Duitschland eene Kastiliaansche overzetting van den bijbel gedrukt. In hetzelfde land verschenen verschillende Protestantsche geschriften, hetzij oorspronkelijk in de Kastiliaansche taal of daarin vertaald. Nu en dan had een afdruk, die in het bezit was van eenig bijzonder persoon, zijn' weg over de Pyreneeën gevonden zonder ontdekt te worden. De voorbeelden hiervan waren zeldzaam, totdat een Spanjaard met name Juan Hernandez, die te Génève woonde, waar hij corrector aan eene drukkerij was, het uit geene andere beweegreden, dan uit ijver voor de waarheid, ondernam om eenen grooten voorraad van de verbodene vruchten in zijn geboorteland binnen te brengen.

Met groote behendigheid ontsnapte hij aan de waakzaamheid van de grensbewakers en de nog waakzamer verspieters der Inquisitie, en het gelukte hem eindelijk om twee groote kisten vol verbodene boekwerken aan land te brengen, welke snel onder de leden van de ontstaande kerk verdeeld werden. Andere onversaagde bekeerlingen volgden het voorbeeld van Hernandez en met even goeden uitslag; zoodat met behulp van boeken en geestelijke onderwijzers

het aantal der geloovigen dagelijks in het land toenam¹⁾. Onder dit getal waren, zooals opgemerkt is, meer aanzienlijke en wel opgevoede personen dan men gewoonlijk in dergelijke gevallen vindt; hetwelk zonder twijfel moet toegeschreven worden aan de omstandigheid, dat deze klasse van menschen het meest de landen bezocht had, waar de Luthersche leerstellingen geleerd werden. Aldus groeide en bloeide de Protestantsche kerk, wel niet zoo als zulks in het vrijere Duitschland en Brittannië het geval was, maar zoo goed als zulks slechts onder den verderfelijken invloed der Inquisitie geschieden kon; even als eene teedere, in de schaduw opgekweekte plant, welke slechts op groeizamer jaargetijde wacht om zich geheel te ontwikkelen. Dat jaargetijde zou in Spanje voor haar niet aanbreken.

Het mag vreemd schijnen, dat de verspreiding der hervormde godsdienst zóólang aan de waakzaamheid der Inquisitie ontsnapt is. Het is echter zeker dat de eerste kennisgeving, welke de Spaansche inquisiteurs van het feit ontvingen, van hunne broeders uit het buitenland kwam. Eenige geestelijken uit het gevolg van Philips, die de kettersche gevoelens van sommige hunner landgenooten in de Nederlanden vermoedden, hadden hen gevangen genomen en naar Spanje gezonden om door de Inquisitie ondervraagd te worden. Bij nauwkeuriger onderzoek werd er bevonden, dat er sedert lang briefwisseling was gehouden tusschen deze lieden en hunne landgenooten, die met hen van dezelfde gevoelens waren. Zóó ontdekte men haar bestaan, maar nog niet welke uitbreiding de Spaansche hervorming reeds verkregen had.

Niet zoodra was het alarm gegeven, of Paul de Vierde,

¹⁾ De uitgevers van de *Documentos ineditos para la Historia de España* stellen in een vrij uitgewerkt stuk over de vervolging van den aartsbisschop Carranza, den letterkundigen omgang tusschen de Duitsche en Spaansche Protestanten voor als uitgebreider zelfs dan in den tekst wordt opgegeven. Volgens hen was er een geregeld *dépôt* te Medina del Campo en Seville gevestigd voor den verkoop van verboden boeken tot vrij lage prijzen.

vaardig in het opsporen van ketters in ieder deel van zijn geestelijk gebied, gaf in Februarij 1558 eene breve uit, die hij aan den Spaanschen inquisiteur-generaal zond. In deze breve drukt zijne heiligheid het hoofd der regtbank het op het hart om geene pogingen te ontzien ten einde het toenemende kwaad te ontdekken en uit te roeijen; en hij magtigt dezen ambtenaar om te beschuldigen en naar verdienste te straffen allen, die verdacht werden van ketterij, van welchen rang of stand zij waren, zelf bisschoppen en aartsbisschoppen, edelen, koningen of keizers. Paul de Vierde hield er van om zich zelve te beschouwen als gezeten op den stoel der Innocentiussen en Gregoriussen, en even als zij zijnen pausselijken voet op den nek der vorsten te zetten. Zijne natuurlijke aanmatiging verminderde waarschijnlijk niet door de inwilligingen, welke Philips hem bij het einde van den Romeinschen oorlog had moeten doen.

Philips, ver er van af om boos te worden over den gezwollen toon van dit apostolische bevel, liet er in hetzelfde jaar een monsterbesluit op volgen, hetwelk hij aan een plakaat in de Nederlanden ontleende, en waarbij ieder die verboden werken kocht, verkocht of las, veroordeeld werd om levend verbrand te worden.

In de volgende maand Januarij gaf Paul, om zijn besluit meer te bekrachtigen, eene andere bul uit waarbij hij, op straffe van den ban, aan alle biechtvaders beval bij hunne biechtkinderen onderzoek te doen naar alle personen, zelfs naar hen, die na met hen verwant waren, die aan zulke praktijken schuldig konden zijn. Om den ijver van den gewetensonderzoeker aan te vuren, raketde Philips van zijnen kant eene eenigzins in onbruik geraakte wet weêr op, volgens welke de beschuldiger een vierde deel der verbeurdverklaarde goederen van den veroordeelde ontving. En eindelijk veroorloofde eene derde bul van Paul, het aan de inquisiteurs om aan den berouwtoonenden ketter de vergiffenis te onthouden, als er eenige twijfel aan zijne opregtheid bleef bestaan; waardoor hij dus het leven zoowel als de bezittingen van ongelukkige gevangenen geheel afhankelijk maakte van de willekeur van regters, die er klaarblijkelijk belang bij hadden om hen schuldig te vinden. Op deze

wijze gingen koning en paus voort elkander in de hand te werken, en terwijl zijne heiligheid op kunstige wijze de netten uitzette, dacht de koning de middelen uit om den prooi er in te drijven.

Gelukkig voor deze plannen, stond de Inquisitie te dien tijde onder het bestuur van een' man, die bijzonder geschikt was om ze uit te voeren. Dit was Fernando Valdez, kardinaal-aartsbisschop van Seville, een man van een hardvochtig, onverbiddelijk karakter en met zulk eene groote mate van dweepzucht als ooit een groot-inquisiteur sinds de dagen van Torquemada bezat. Valdez bediende zich gereedelijk van het verschrikkelijke werktuig, hetwelk onder zijn opzigt gesteld was. Vol voorzigtigheid om de verdachte personen niet te verontrusten, naderde hij hen langzaam en steelsgewijze. Hij was het hoofd van eene regtbank, die in de duisternis zitting hield en werkte door middel van onzichtbare handlangers. Hij werkte lang en in stilte onder den grond voor hij de mijn ontstak, welke zijne vijanden in eene algemeene verdelging moest vernietigen ¹⁾.

Zijne spionnen waren overal buiten 's lands, gingen met de verdachten om, en wisten zich in hun vertrouwen in te dringen. Door het verraad van sommigen en door het werken op de zenuwachtige vrees of de godsdienstige bedenkingen van anderen, slaagde hij er eindelijk in, om de schuilhoeken der nieuwe ketterij en de uitgebreidheid, welke zij reeds verkregen had, te ontdekken. Deze was grooter, dan men zich had voorgesteld, ofschoon de hervorming in Spanje minder beducht scheen door het aantal harer bekeerlingen, dan door hun karakter en hunnen stand. Velen waren geestelijken aan wien het voornamelijk opgedragen was om de zuiverheid van het geloof te handhaven. De plaatsen, waar de kettische leerstellingen vooral ingang vonden, waren Aragon, hetwelk gemakkelijk gemeenschap onderhield met de Hugenooten in Frankrijk, en de oude

¹⁾ Men vergelijke over de ketterij in Spanje Llorente's werk over de Spaansche Inquisitie, waarin hij zelfs opgeeft, dat reeds in 1526 door Clemens den Zevende eene bul gaartegen zou uitgegaan zijn omdat eenige Franciskanen van ketterij verdacht werden gehouden.

VERT.

steden Seville en Valladolid, hetwelk minder aan eenig plaatselijk voordeel, dan wel aan den invloed van enkele uitstekende mannen toe te schrijven was, die reeds vroeg het geloof der hervormers omhelsd hadden.

Toen eindelijk de voorloopige inlichtingen verkregen en de vogelvrij verklaarden aangewezen waren, en het plan van aanval was opgesteld, werd er een bevel gegeven tot de gelijktijdige inhechtenisneming door het geheele koningrijk van alle personen, die van ketterij verdacht waren. Het viel als een donderslag op de ongelukkige slagtoffers, die voortgegaan waren met hunne geheime vereenigingen, en nauwelijks het verderf vermoedden, dat boven hunne hoofden hing. Er werd geen tegenstand beproefd. Mannen en vrouwen, geestelijken en leeken, personen van allen rang en stand, werden uit hunne huizen gesleept en in de geheimzinnige gevangenissen der Inquisitie gehuisvest. Echter waren deze niet ruim genoeg voor het groote aantal, en menigeen werd in gewone gevangenissen, zelfs in kloosters en bijzondere woningen overgebracht. Op den eersten dag werden er in Seville alleen achthonderd gevat. Men vreesde voor eene poging tot bevrijding en eene sterkere wacht werd bij de gevangenissen geplaatst. De inquisiteurs waren in den toestand van een' visscher, wiens vangst zoo gelukkig is geweest, dat de trek visschen te groot voor zijn net schijnt te zijn.

Het gevangen nemen van een gedeelte, leidde langzamerhand tot het ontdekken van anderen. Uit den eenzamen kerker voor de geheime regtbank der Inquisitie gesleept, alleen, zonder raadsman om hem bij te staan of eenig vriendelijk gelaat om hem moed te geven, zonder den naam van zijn' beschuldiger te kennen, zonder vergunning om verzeleken te worden met de getuigen, die daar stonden om door een' eed hun het leven te benemen, zonder zelfs zijn proces te mogen zien, behalve zulke uittreksels als de listige regters goed vonden om mede te deelen, is het dan vreemd dat het ongelukkige slagtoffer in zijne verwarring en bekommring tot ontdekkingen gebracht werd, die voor zijne lotgenooten en hem zelven noodlottig waren? Indien deze bekentenissen niet naar den zin des regters waren, hadden

zij slechts de uitwerking der pijnbank te beproeven, het uitrekken, geesselen en ophijsschen met gewigten aan de beenen, totdat ieder gewricht uit zijn verband gerukt en de barbaarsche regtbank genoodzaakt was om de pijniging op te schorten, wegens de onmagt van den lijder om het langer uit te staan, maar niet te eindigen. Zoodanig waren de treurige tooneelen, die in naam der godsdienst en door bedienaars van deze, zoowel als der Inquisitie werden opgevoerd, tooneelen waarop weinigen van hen, die er eens getuige van waren, en er het leven afbragten, durfden zinspelen. Want om de geheimen der Inquisitie te ontsluitjen was de dood.

Na verloop van achttien maanden na het tijdstip der eerste gevangennemingen, waren vele verhooren geëindigd, was het vonnis der gevangenen bekrachtigd en men vond dat het tijd werd om de gevangenen van hare overvloedige bewoners te ontlasten. Valladolid werd uitgekozen voor het schouwspel van het eerste *auto de fé*, zoowel omdat haar belang als hoofdstad zulks medebragt, en tevens de tegenwoordigheid van het hof, hetwelk aldus de uitvoering wilde bekrachtigen en er grooter waardigheid aan bijzetten. Deze gebeurtenis viel voor in Mei 1559¹⁾. De landvoogdes Johanna, de jonge prins van Asturië Don Carlos, en de voornaamste grandes van het hof waren getuigen van het schouwspel. Door den erfgenaam der kroon aldus vroeg gemeenzaam te maken met de teedere barmhartigheid der Inquisitie, heeft men misschien het plan gehad om zijne gunst voor die instelling te winnen. Indien dit het plan was dan leed het, volgens de berigten, geheel en al schipbreuk, sints het treurige schouwspel geenen anderen indruk in den geest des prinses achter liet, dan dien van verontwaardiging en walging²⁾.

¹⁾ Den 21sten Mei dat juist op een' Zondag viel, namelijk die der H. Drievuldigheid. VERT.

²⁾ Er werden bij dit *auto de fé* 14 personen verbrand, die van Luthersche gevoelens beschuldigd, doch allen slechts na eene of meerdere pijnigingen tot bekentenis gekomen waren: zelfs werd het lijk eener aanzienlijke vrouw opgedolven en mede in de vlammen geworpen. VERT.

Het voorbeeld van Valladolid werd spoedig door *auto de fé's* te Granada, Toledo, Seville en Barcelona gevolgd, kortom in de twaalf hoofdsteden waar de regtbanken der Inquisitie gevestigd waren. Eene tweede plegtigheid te Valladolid werd bewaard voor den 8sten October van hetzelfde jaar, als wanneer deze door de tegenwoordigheid van den koning zelven zou vereerd worden. Daar verscheidene processen reeds eenige maanden te voren afgeloopen waren, is er inderdaad reden om te gelooven, dat de teregtstelling van meer dan een slagtoffer was uitgesteld, om aan het schouwspel meer gewigt bij te zetten.

Het *auto de fé*, geloofsdaad, was de meest indrukwekkende, even als de meest vreesinboezemende plegtigheid, welke door de Katholieke kerk was ingesteld. Zij diende om eenigzins heiligschennend, zooals reeds is opgemerkt, de staatsie van eene Romeinsche zegepraal met de verschrikkingen van den dag des oordeels te verbinden. Het kan geheel en al herinneren aan velen dier bloedige feesten, welke voor het genoegen der keizers in het Kolosseum werden aangerigt. Het godsdienstige belang van het *auto de fé* werd aangeduid door de omstandigheid, dat het op een' zondag, of anderen heiligen dag der kerk gevierd werd. Een aflaat voor veertig dagen werd door den paus gewaarborgd aan ieder, die bij het schouwspel tegenwoordig zou zijn; als of de lust om getuige te zijn van tooneelen van menschelijk lijden, moest opgewekt worden door eene goedheid; en dat zelfs in Spanje, waar de vermaken van de bloedigste soort waren en nog zijn.

De schouwplaats voor dit tweede *auto de fé* te Valladolid was het groote plein voor de kerk van den H. Franciscus. Aan het eene uiteinde was eene verhevenheid met rijke tapijten bedekt opgerigt, en daarop stonden zetels voor de inquisiteurs geschaard, welke met de wapens der Inquisitie geborduurd waren. Daarnaast was de koninklijke galerij welker bijzondere ingang hen, die er plaats in zouden nemen, vrijwaarden voor overlast van de menigte. Tegenover deze galerij was een groot schavot opgerigt, hetwelk van alle kanten kon gezien worden, en dat dienen moest voor de ongelukkige martelaars, die de doodstraf zouden ondergaan.

Om zes uur des morgens begonnen alle klokken in de hoofdstad te luiden en men zag een' plegtigen optogt uit de treurige gevangenis der Inquisitie zich in beweging stellen. Voorop ging eene afdeeling troepen om de processie eenen veiligen doorgang te banen. Daarop kwamen de veroordeelden, ieder geleid door twee dienaren der Inquisitie, en zij, die den brandstapel moesten beklimmen nog daarenboven door twee monniken, welke den ketter aanmaanden zijne dwalingen af te zweren. Zij, die boete hadden gedaan, droegen eene zwarte kleeding, terwijl de ongelukkige martelaar in een los hemd van geele stof gekleed was (het *san benito*), het hoofd bedekt met eene bordpapieren kegelvormige muts, welke even als het kleed beschilderd was met vlammen en duivels, die ze aanbliczen en onderhiel- den; alles het zinnebeeld van het lot der ziel des kettters hier namaals, zoowel als van het ligchaam hier op aarde. Daarna kwamen de stedelijke overheden, de regters der verschillende hoven, de geestelijke orden en de landedellieden te paard. Dezen werden gevolgd door de leden der treurige regtbank en den fiscaal, die een' standaard van karmozijn damast droeg, waarop zich aan de zijde de wapens der Inquisitie vertoonden en aan de andere de teekenen van hare stichters, Sixtus den Vijfde en Ferdinand den Katholieke. Daarop kwam een talrijke stoet van goed bereden dienaren, onder welke menig edelman uit de provinciën was, trotsch om in de lijfwacht der Inquisitie te dienen. De achterhoede werd gevormd door een' ontzettenden stroom volks, welke bij deze gelegenheid zonder twijfel werd aangezet door de begeerte om hunnen nieuwen vorst te zien, zoowel als door de zucht om in de zegepraal van het *auto de fé* te deelen. Het aantal dat aldus uit de stad en den omtrek was zamengevloeid en ver het bij zulke gelegenheden gewone getal overtrof, wordt door een ooggetuige op ruim 400,000 geschat.

Terwijl de menigte zich op het plein verspreidde, namen de inquisiteurs op de voor hunne ontvangst gereed gemaakte zetels plaats. De veroordeelden werden naar het schavot gebracht, en de koninklijke galerij werd door Philips en de verschillende leden zijner hofhouding ingenomen. Het was

eene aanzienlijke vergadering van de grootsten en fiersten uit den lande. Maar de meest onverschillige toeschouwer, die eene vonk menschelijk gevoel in den boezem had, zou zich met een gevoel van bewondering van deze ver- tooning van wereldlijke magt tot den armen martelaar ge- wend hebben, die met geen' anderen steun dan dien hij in zijn gemoed vond, gereed stond om deze magt te tarten en zijn leven te verliezen ter verdediging van de reg- ten van zijn geweten. Er kunnen onder die groote me- nigte sommigen geweest zijn, die in deze gevoelens deel- den. Maar hun aantal was inderdaad klein in vergelij- ken van hen, die het ellendige slagtoffer beschouwden als Gods vijand en zijne naderende opoffering als de meest roemrijke zegepraal van het kruis.

De plegtigheid begon met eene preek „de preek des ge- loofs” door den bisschop van Zamora¹⁾. Het onderwerp kan men bij deze gelegenheid wel raden. Het was gewis ruimschoots doorspekt met teksten uit de Schrift en, zoo de prediker niet van de gewoonte van zijnen tijd afweek, met plaatsen uit de heidensche schrijvers, hoezeer zij ook in eene regtzinnige redevoering niet op hunne plaats kunnen schijnen.

Toen de bisschop geëindigd had, nam de groot-inquisi- teur den eed af van de verzamelde menigte, welke op de knieën liggende, zwoer om de Inquisitie te verdedigen, de zuiverheid van het geloof te handhaven en ieder aan te geven, dat er van mogt afwijken. Toen Philips een' eed van gelijken inhoud herhaalde, voegde hij de daad bij het woord en van zijnen zetel opstaande, trok hij het zwaard uit de schede, als om zich als den bepaalden kampvechter der Inquisitie te vertoonen. In vroeger *auto de fé's* van Moor- sche en Joodsche ongelooovigen, was zulk een vernederende eed nooit van den vorst geëischt.

Hierna las de sekretaris der regtbank luide een stuk voor, hetwelk de gronden van beschuldiging tegen de ge-

¹⁾ Philips was er met zijn' zoon, zijne zuster en den prins van Parma, behalve eene groote menigte edelen met hunne vrouwen, welke Llorente opgeeft. Volgens dezen echter was het niet de bisschop van Zamora, maar die van Cuença die de redevoering hield. Bij deze gelegenheid werden er dertien verbrand. VERT.

vangenen en de verschillende tegen hen uitgesproken vonnissen bevatte. Zij, die tot boetedoening werden toegelaten, knielden een voor een, naarmate hun vonnis was voorgelezen, neder, zwoeren met de handen op het misboek plegtig hunne dwalingen af, en verkregen de absolutie van den aartsbischop. Echter was deze absolutie niet zoo volkomen dat zij den boeteling bevrijdde van de straf voor zijne overtredingen in deze wereld. Sommigen werden veroordeeld tot levenslange opsluiting in de cellen der Inquisitie, anderen tot lichtere straffen. Allen werden tot verbeurdverklaring hunner goederen veroordeeld, een punt van te groot belang voor de welvaart der regtbank, dan dat men het immer vergeten zou. Behalve dit werd in vele gevallen de veroordeelde, en met eene in het oog loopende regtsverdraaijing ook zijne onmiddellijke afstammelingen, voor altijd uitgesloten van openbare ambten van welken aard ook, en zijn naam met schande gebrandmerkt. Aldus in fortuin en karakter vernietigd, werden zij in de zachte taal der Inquisitie gezegd *verzoend* te zijn.

Toen deze ongelukkige personen, onder een sterk geleide naar hunne gevangnissen terug waren gebracht, rigtte zich aller oog op het kleine getal martelaars, die in het smadelijk kleed der *san benito* gehuld, stonden te wachten op het vonnis der regters, met koorden om den hals, een kruis of soms eene omgekeerde fakkel in de hand, als kenmerk van hunne spoedige ontbinding. De belangstelling der toeschouwers werd bij deze gelegenheid nog meer opgewekt, door het feit dat verscheidene dezer slagtoffers niet alleen aanzienlijk waren door hunne afkomst, maar nog meer door hunne talenten en deugden. In hunne verwilderde blikken, hunne vermagerde gestalte, en al te dikwijls helaas! in de verdraaide ledematen was het gemakkelijk om de geschiedenis van hun lijden gedurende de lange gevangenschap te lezen, want sommigen van hen waren gedurende meer dan een jaar in de duistere hollen der Inquisitie opgesloten geweest. Echter schitterden hunne blikken, ofschoon wild, maar ver van eenig teeken van zwakheid of vrees te toonen, door een' glans van heilige geestdrift, als van mannen die bereid waren om hunne getuigenis met hun bloed te bezegelen.

Toen dat gedeelte van het proces voorgelezen was, hetwelk de gronden hunner beschuldiging bevatte, gaf de grootinquisiteur hen over in de handen van den stadsbeul, hem biddende om de gevangenen *vriendelijk en genadig* te behandelen; eene zoetsappige maar schijnheilige volzin, nu er den burgerlijken overheidspersoon geene keuze meer overbleef, dan om het verschrikkelijk vonnis volgens de wet tegen ketters ten uitvoer te leggen, waartoe hij eene week te voren de voorbereidselen reeds gemaakt had.

Het geheele getal veroordeelden bedroeg dertig, van welke zestien *verzoend* en de anderen *losgemaakt* werden voor den wereldlijken arm der gerechtigheid, in andere woorden, overgegeven aan den burgerlijken magistraat om het vonnis te voltrekken. Er waren er weinigen van deze aldus veroordeelden die, wanneer zij op den brandstapel stonden, niet zoozeer terugdeinsden voor het droevige lot dat hen wachtte, dat zij er niet in toestemden om, door voor hun' dood te biechten, eene verzachting daarvan te verkrijgen; in welk geval zij aan de paal gewurgd werden, voor dat hunne lichamen in de vlammen werden geworpen.

Onder het toen aanwezige getal, waren er slechts twee die standvastig tot het laatste toe zegevierden over de vrees voor het lijden, en die weigerden eenige verzachting te verkrijgen door hun geweten in gevaar te stellen. De namen dezer martelaars moeten in het gedenkboek der geschiedenis worden opgeteekend.

Een van hen was Don Carlos de Seso, een edel Florentijn, die hoog in gunst gestaan had bij Karel den Vijfde. Daar hij met eene aanzienlijke Kastiliaansche dame gehuwd was, ging hij naar dat land, en vestigde zijne woonplaats te Valladolid. Hij was tot de Luthersche leerstellingen bekeerd, welke hij eerst aan zijn eigen huisgezin mededeelde, terwijl hij vervolgens een' even grooten ijver toonde om die onder de bevolking van Valladolid en haren omtrek te verspreiden. Kortom, er was niemand aan wiens onvermoeide en onversaagde pogingen de zaak der hervormde godsdienst in Spanje meer verschuldigd was. Hij was natuurlijk een heerlijke prooi voor de Inquisitie.

Gedurende de vijftien maanden, dat hij in zijnen don-

keren kerker gelegen had, afgesneden van alle menschelijke medelijden en hulp, bleef zijne standvastigheid onwrikbaar. Den nacht voor zijne terechtstelling, nadat hem zijn vonnis was aangekondigd, vroeg de Seso om schrijfgereedschap. Men dacht dat hij zijne regters gunstig wilde stemmen door eene volkomene erkenning zijner dwalingen. Maar de belijdenis, die hij schreef, was van eenen geheel anderen aard. Hij wees op de dwalingen der Katholieke kerk, en erkende zijn ongeschokt vertrouwen op de groote waarheden der Hervorming. De sekretaris der Inquisitie verklaart, dat dit stuk hetwelk twee bladen papier besloeg, een opstel is even merkwaardig om de geestkracht, die er in doorstraalt, als om de naauwkeurigheid. Toen de Seso op zijn' weg naar de plaats der terechtstelling voorbij de koninklijke galerij geleid werd, riep hij op hartstogtelijken toon tot Philips: „Staat gij aldus toe dat uwe arme onderdanen vervolgd worden?” Waarop de koning dit merkwaardig antwoord gaf: „Indien het mijn eigen zoon was, zou ik zelf het hout aandragen om hem te verbranden, als hij zulk een ellendeling was als gij zijt!” Zeker een karakteristiek antwoord.

De Seso toonde op den brandstapel hetzelfde onwrikbare vertrouwen, daar hij getuigenis aflegde van de waarheid der groote zaak, voor welke hij zijn leven opofferde. Toen de vlammen slechts langzaam tegen hem opstegen, riep hij den soldaten toe, om de takkebosschen op te hoopen, opdat zijn doodstrijd spoediger geëindigd zou zijn, en zijne beulen, verontwaardigd over de halsstarrigheid, den heldenmoed van den martelaar, waren niet traag om zijne bevelen te gehoorzamen.

De medgezel en deelgenoot in het lijden van de Seso was Domingo de Roxas, zoon van den markies de Poza, een ongelukkig edelman, die vijf van zijn geslacht en daaronder zijn' oudsten zoon om hunne kettersche gevoelens tot verschillende vernederende straffen door de Inquisitie veroordeeld had gezien. Hij zou nu den dood ondergaan. De Roxas was Dominikaner monnik. Het is zonderling dat deze orde, uit welke de leden der Inquisitie bijzonder gekozen worden, vele bekeerlingen tot de hervormde godsdienst op-

leverde. De Roxas kreeg, zooals bij geestelijken het geval was, de vergunning om zijn priesterkleed te blijven dragen, tot dat zijn vonnis gelezen was, toen hij van zijne geestelijke waardigheid beroofd werd, de kleêren hem een voor een van het lijf werden gescheurd en het hatelijk kleed van het *san benito* hem onder de kreten en het gelach van het volk om het ligchaam geworpen werd. Zoo uitgedoscht, deed hij eene poging om den toeschouwers rondom het schavot toe te spreken, doch zoodra begon hij zijne stem niet tegen de dwalingen en wreedheden van Rome te verheffen, of Philips beval in zijne verontwaardiging om hem den mond te stoppen. Dit geschiedde met een stuk gekloofd hout, hetwelk sterk op de tong gedrukt werd en nog het voordeel gaf van groote pijn te veroorzaken; terwijl het den veroordeelde zwijgen deed. Zelfs toen hij aan de paal was gebonden, liet men de stop, ofschoon zulks tegen de gewoonte was, in den mond van de Roxas zitten, alsof zijne vijanden de uitwerkselen vreesden van eene wel-sprekendheid, die over de folteringen des doods zegevierde.

De plaats der straf oefening, de *quemadero* of brandstapelplaats, zooals zij genoemd werd, was eene voor het doel uitgekozene plek buiten de stad. Zij die een *auto de fé* bijwoonden waren nog daarom niet, zooals men zich gewoonlijk verbeeldt, gedwongen toeschouwers van het treurige schouwspel, hetwelk het besloot. De groote volksmenigte en velen van hooger rang volgden zonder twijfel naar de plaats der terechtstelling. Bij deze gelegenheid is er reden om te denken, dat Philips, volgens de wel is waar dubbelzinnige woorden van zijn' geschiedschrijver, zijne gehechtheid aan de Inquisitie wilde toonen, door in persoon getuige te zijn van de verschrikkelijke ontknooping des treurspels, terwijl zijne lijfwachten zich bij de dienaren der Inquisitie voegden en de takkebossen rondom de slagtoffers ophoopten ¹⁾).

¹⁾ »Hij was tegenwoordig om vele schuldigen te zien wegvoeren en aan het vuur overleveren, terwijl zij vergezeld waren van zijne lijfwacht te voet en te paard, welke bij de terechtstelling hielp.» Cabrera, V. 3.

Het is twijfelachtig of de geschiedschrijver iets meer meent, dan dat Philips de ongelukkigen naar de plaats der terechtstel-

Zoodanig was de wreede vertooning, welke men onder den schijn van een godsdienstig feest meende dat de meest geschikte plegtigheid was om den Katholieken vorst in zijne staten te verwelkomen! Gedurende al den tijd dat het op het openbare plein duurde, van zes uur 's morgens tot twee uur 's middags, werden door de toeschouwers geene bliken van ongeduld en, zooals men wel zal kunnen gelooven, geen teeken van medelijden met de lijdens gegeven ¹⁾. Het zou moeilijk zijn om eene betere school uit te denken voor het bederven der zedelijkheid en het dooden van het menschelijke gevoel eener natie ²⁾.

Onder de koninklijke goedkeuring ging nu het vervol-

ling zag voeren, waarbij zijne eigene lijfwacht de behulpzame hand bood. Davila de monnik, die eene lijkrede over den koning hield, spreekt alleen van hem als bij deze geloofsdaad tegenwoordig geweest te zijn. »Hij woonde het *auto de fé* bij zooals men hier te Ciudad zag.» Als de waardige pater het had kunnen wagen om te doen gelooven dat Philips bij de doodstraf was tegenwoordig geweest, dan zou hij niet nagelaten hebben zulks te doen. Leti, die minder naauwgezet is, vertelt ons dat Philips de terogtstelling uit de vensters van zijn paleis aanschouwde, de kreten der stervende martelaars aanhoorde en zich in het schouwspel verheugde! De schildering, die hij van het tooneel geeft ontbreekt het niet aan koloriet!

¹⁾ Hoe gering dit medelijden was, kan men afleiden uit het wreede genoegen waarmede een wijs en gematigd geschiedschrijver uit dien tijd een der martelaars op het eerste *auto* te Valladolid aan de eeuwige straf overgeeft. »Met regt werd zijn ligchaam levend door de vlammen gepijnigd en blies hij zijne ellendige ziel tot eeuwige durende straf uit.» Sepulveda.

²⁾ Balmes een van de gelukkigste kampvechters voor het Roomsche geloof in onze dagen, vindt in de verschrikkelijke ongevoeligheid, welke men aldus voor het lijden der martelaars toonde, een bewijs voor een levendiger godsdienstig gevoel dan er tegenwoordig bestaat! »Wij voelen ons haar te berge rijzen bij het denkbeeld alleen van iemand levend te verbranden. Levende in eene maatschappij, waar het godsdienstig gevoel aanmerkelijk is afgenomen, gewoon om onder menschen te leven, die eene van ons verschillende en soms in het geheel geene godsdienst hebben, kunnen wij er niet toe komen om te gelooven dat het toen eene geheel gewone zaak was om ketters of goddeloozen ter strafplaats te zien voeren.» Overeenkomstig dit inzicht der zaak zouden de harten der menschen des te harder zijn naarmate er meer godsdienstgevoel onder hen bestaat.

gingswerk heviger dan ooit voort ¹⁾. Geen stand was te heilig, geen rang te aanzienlijk om de beschuldiging van den aanklager te ontgaan. In den loop van weinige jaren werden niet minder dan negen bisschoppen gedwongen om op eene of andere wijze vernederende boete te doen voor onregtzinnige gevoelens. Maar het aanzienlijkste slagtoffer der Inquisitie was Bartholomeus Carranza, aartsbisschop van Toledo. De primaat van Spanje kan in de Roomsche-Katholieke kerk als de ambtenaar van het hoogste gezag na den paus beschouwd worden ²⁾. De handelingen tegen dien geestelijke verwekten over het geheel meer belangstelling bij de Christenen, dan eenige andere zaak, die voor de regtbank der Inquisitie behandeld werd.

Carranza, die uit een oud Kastiliaansch geslacht sproot, was reeds jong in een Dominikaner klooster in den omtrek van Guadalajara gegaan. Zijn voorbeeldig leven,

¹⁾ De ijver des konings en der Inquisitie in het werk der vervolging had de natie bijna in meer dan eene moeijelijkheid met vreemde landen gebragt. Mann, de Engelsche gezant, was verplicht vertoogen in te dienen tegen de wijze, waarop de vrijheid van zijne eigene hofhouding door handlangers der Inquisitie geschonden werd. De klagten van St. Sulpice, den Franschen gezant, worden niet-tegenstaande den ernst van het onderwerp, op een' toon van bijtenden humor geuit, die bij den lezer een glimlach kunnen verwekken: »Ik heb mij bij den koning beklagd over de wijze, waarop de Marseillanen en andere Franschen door de Inquisitie mishandeld worden. Hij verontschuldigde zich met te zeggen, dat hij weinig magt of gezag bezat in zaken, die dat ligchaam aangingen, hij kon niets anders doen dan den groot-inquisiteur op het hart te drukken om goed en spoedig regt over de beschuldigten te laten uitspreken. De groot-inquisiteur beloofde dat zij niet erger dan geboren Kastilianen zouden behandeld worden, en het »goede en spoedige regt» liep daarop uit dat zij levend in des konings tegenwoordigheid verbrand werden.»

²⁾ De aartsbisschop van Toledo had, volgens Lucio Marinco Siculo, die eenige jaren voor dat tijdstip schreef, regterlijk gezag over meer dan vijftien groote steden, behalve kleinere plaatsen, hetwelk het getal zijner vasallen ontzaggeijk groot maakte. Zijne inkomsten, welke die van ieder' grande in het koninkrijk overtroffen, beliepen ook 80,000 dukaten. De jaarlijksche inkomsten zijner ondergeschikte kerkelijke ambtenaren waren te zamen niet minder dan 180,000 dukaten.

zijne groote talenten en geleerdheid bevalen hem aan in de gunst van Karel den Vijfde, die hem tot biechtvader van zijn' zoon Philips aanstelde. Ook zond de keizer hem naar het Concilie van Trente, waar hij zoowel door zijne wel-sprekendheid grooten indruk maakte, als door eene verhandeling, welke hij tegen de vereeniging van vele geestelijke ambten uitgaf, en die bij velen zijner orde niet weinig afkeer opwekte. Bij het bezoek van Philips in Engeland om de koningin Maria te huwen, vergezelde Carranza zijnen meester, en terwijl hij daar was, onderscheidde hij zich door den ijver en de bekwaamheid, waarmede hij de leerstellingen der Protestanten bestreed. De ijver, welke hij daarenboven in het werk der vervolging toonde, maakte hem algemeen gehaat onder den naam van „den zwarten monnik”, een bijzonder geschikte naam daar hij niet minder toepasselijk was op zijne sombere gemoedsgesteldheid dan op het kleed zijner orde. Toen Philips in Vlaanderen terugkeerde, werd Carranza, die tweemaal den myter geweigerd had, niet zonder hevige tegenkating van zijne zijde, op den aartsbisschoppelijken zetel van Toledo verheven. Het *nolo episcopari* (ik wil geen bisschop worden) schijnt bij deze gelegenheid opregt gemeend te zijn geweest. Het zou goed voor hem geweest zijn, indien het waarheid was gebleven. Carranza's verheffing tot het primaatschap was de oorzaak van al zijn verdriet.

De haat der godgeleerden was spreekwoordelijk geworden, en men zou zien dat er zeker geen wrok was, welke dien van een Spaansch geestelijke overtrof. Onder de vijanden van Carranza, die hem zijn' voorspoed benijdden, was de grootinquisiteur Valdez het onverzoenlijkste. De aartsbisschop van Seville kon het niet verdragen dat een nederig Dominikaner aldus aanstonds uit het klooster verheven zou worden boven de trotsche Spaansche geestelijkheid. Met onvermoeid streven zooals haat alleen kan opwekken, zocht hij wat er tegen de regtzinnigheid van den nieuwen prelaat, hetzij in zijne schriften, hetzij in zijne gesprekken kon worden ingebracht. Daartoe bestond eenige aannemelijke grond door dat Carranza, hoewel hij gedurende zijn geheele leven getoond had aan de Roomsche-Katholieke kerk te zijn toegewijd, echter

door zijn langdurig verblijf in Protestantsche landen, en zijne bekendheid met Protestantsche werken, eene kleur aan zijne woorden, zoo niet aan zijne denkbeelden gegeven had, die veel geleek op die der hervormers. Carranza schijnt inderdaad vrij overeenstemmend gedacht te hebben met Pole, Contarini, Morone en andere aanzienlijke Roomschegezinden, wier vrijzinnig karakter en groote mate van geleerdheid, hen er toe hadden gebracht, om meer dan eene der Luther-sche leerstellingen, welke achtereenvolgens door het Concilie van Trente verbannen werden, goed te keuren. Eene krachtige, tegen den kerkvoogd ingebrachte beschuldiging, was zijne goedkeuring der kettersche leerstelling van regtvaardiging door het geloof. Dienovereenkomstig haalde pater Regla, de biechtvader van Karel den Vijfde, zooals de lezer zich herinneren zal, en die een waardig medehelper van Valdez was, de troostwoorden aan, welke Carranza in zijne tegenwoordigheid bij het sterfbed des keizers gebruikt had.

De hooge rang van den beschuldigde maakten het voor zijne vijanden noodzakelijk, om met de grootste voorzigtigheid te werk te gaan. Nimmer waren de bloedhonden der Inquisitie op zulk eene edele prooi losgelaten. Steunende op zijn eigen gezag, had de prelaat weinig reden van wantrouwen. Hij kon den stoot niet afweren, want het was een onzichtbare arm sterker dan de zijne, die opgeheven was om hem te treffen. Op den 22sten Augustus 1559, kwamen de zendelingen van de Inquisitie in de stad Torrelaguna ¹⁾ welke aan den kerkvoogd behoorde. De deuren van het bisschoppelijke paleis werden voor de dienaren der vreeselijke regtbank geopend. De kerkvoogd werd te middernacht uit zijn bed gehaald, in een wagen geworpen en terwijl de inwoners het bevel hadden gekregen om zich zelfs niet aan hunne vensters te vertoonen, werd hij onder sterk geleide naar de gevangenissen der Inquisitie te Valladolid gebracht. De inhechtenisneming van zulk een persoon ver-

¹⁾ Een stadje op weinige uren ten N. van Madrid. Het was de geboorteplaats van den kardinaal en eersten minister Ximenes.

wekte groote ontsteltenis door het land, doch er werd geene poging aangewend om hem te bevrijden.

De kerkvoogd kon zich van de Inquisitie op den paus beroepen hebben, als op de eenige magt, die in staat was hem te beoordeelen. Maar hij wilde Philips geen' aanstoot geven, die hem gezegd had, dat hij in nood op hem kon steunen. De koning was echter nog in de Nederlanden, waar de vijanden des aartsbisschops zijn gemoed reeds tegen hem hadden ingenomen door geruchten van zijnen afval. En de beschuldiging van ketterij alleen, op dit gevaarlijk tijdstip en voornamelijk tegen iemand, dien hij zoo kort geleden tot de hoogste bediening in de Spaansche kerk verheven had, was genoeg niet alleen om de herinnering aan gewezen dieusten bij Philips uit te wissen, maar om zijne gunst in afkeer te veranderen. Gedurende twee jaar liet men Carranza in den kerker zuchten, blootgesteld aan al de kwellingen, welke de boosheid zijner vijanden kon uitdenken. Hij was zoo volkomen dood voor de wereld, dat hij niet eer dan eenige jaren na het gebeurde hoorde dat een brand meer dan vierhonderd huizen te Valladolid had vernield.

Eindelijk beriep zich het Concilie van Trente, hetwelk met de overige Christenen de verontwaardiging deelde over de langdurige gevangenschap van den aartsbisschop, op Philips om ten zijnen behoeve tusschen beide te treden en de zaak voor eene andere regtbank te brengen. Maar de koning lette weinig op het vertoog, hetwelk de inquisiteurs als eene aanmatigende bemoeijing met hun gezag aanmerkten.

In 1556 beklom Pius de Zesde den pausselijken stoel. Het was een man van strenge zeden en zeer onwrikbaren wil. Aangezien hij Dominikaner was, even als Carranza, ergerde hij zich zeer aan de behandeling, welke de kerkvoogd had ondergaan, en aan den schandelijk langen tijd, dien men het proces deed duren. Hij zond dadelijk zijne bevelen naar Spanje om den groot-inquisiteur Valdez van zijne bediening te ontzetten, terwijl hij tegelijker tijd gelastte dat men de zaak en den gevangene voor zijne eigene regtbank brengen zou. De trotsche inquisiteur, ongenegen om zijne prooi te verliezen, wilde de magt van Rome tar-

ten, zooals hij het die van het Concilie van Trente gedaan had. Philips zond een vertoog in, maar Pius was standvastig, en bedreigde koning en inquisiteur beide met den ban. Philips had geen lust in eenen tweeden krijg met het pausselijke hof. Hij hoorde in zijne verbeelding den donder van het Vatikaan reeds in de verte rollen en dreigend boven zijn hoofd losbarsten. Nu werd de aartsbisschop, na eene gevangenschap van ruim zeven jaren onder geleide naar Rome gezonden. Hij werd door den paus vriendelijk ontvangen en cervol gehuisvest op den Engelenburg, in de kamer, welke de pausen vroeger zelve bewoond hadden. Maar hij bleef nog een gevangen man.

Nu begon Pius het proces van Carranza naauwkeurig te onderzoeken. Het was eene vervelende bezigheid, welke van zijne heiligheid vorderde, dat hij door een' oceaan van papieren waadde, terwijl de voortgang van het regts-geding voortdurend belet werd door verhinderingen, welke de vindingrijke boosaardigheid der inquisiteurs hem in den weg legden. Eindelijk na nogmaals zes jaren was Pius gereed om zijn oordeel uit te spreken, hetwelk, zooals men wel begrijpen kan, gunstig voor Carranza was, toen ongelukkig voor den kerkvoogd, de paus stierf.

De Inquisitie, geprikkeld door het vooruitzicht van eene mislukking, spande nu alle pogingen in om het gemoed van den nieuwen paus Gregorius den Dertiende door haren invloed voor eene geheel tegenovergestelde beslissing te winnen. Er werden nieuwe getuigenissen verzameld, nieuwe uitleggingen aan de geschriften des kerkvoogds gegeven en de bevestiging van de geleerdste Spaansche godgeleerden bijgebracht om dit te ondersteunen. Eindelijk na nog drie andere jaren, kondigde de heilige vader zijn voornemen aan om zijne eindbeslissing te geven. Het geschiedde met groote vertooning. De paus zat op zijnen troon, omringd door al zijne kardinalen, priesters en ambtenaren van de apostolische kamer. De aartsbisschop vertoonde zich zonder steun en alléén voor deze verhevene vergadering, terwijl niemand het waagde hem te groeten. Zijn hoofd was kaal, zijn eens zoo krachtig ligchaam was door zwakte, meer dan door jaren gebogen, en zijn door zorgen gerimpeld gelaat

getuigde van die ziekte, welke vervlogen hoop doet ontstaan. Hij knielde op eenigen afstand van den paus neder en ontving in deze nederige houding zijn vonnis.

Er werd verklaard dat hij de verderfelijke leerstellingen van Luther had ingezogen. Het besluit van de Inquisitie, hetwelk het gebruik zijner katechismus verbood, werd bevestigd. Hij moest zestien stellingen afzweren, die men in zijne schriften vond; hij werd voor vijf jaar in de uitoefening zijner bisschoppelijke bediening geschorst, gedurende welken tijd hij in een klooster van zijne orde te Orvieto zou worden opgesloten, en eindelijk werd hem opgelegd de zeven voornaamste kerken van Rome te bezoeken en daar bij wijze van boetedoening de mis te lezen.

Dit was het einde van achttien jaren twijfel, angst en gevangenschap. De tranen stroomden langs het gelaat van den ongelukkigigen man, toen hij het vonnis vernam; maar hij boog in stille onderwerping voor den wil van zijnen meester. Den volgenden dag reeds begon hij zijn werk van boetedoening. Maar de natuur was uitgeput, en den 2^{den} Mei, zestien dagen nadat zijn vonnis was uitgesproken, stierf Carranza van hartzeer. De zegepraal der Inquisitie was volkomen.

De paus rigtte een gedenkteeken op, ter eere van den prelaat, met een wijsch opschrift, dat eene billijke hulde aan zijne talenten en geleerdheid toebragt, hem eene volle mate van Christenzin toeschreef en voornamelijk de voorbeeldige wijze aanbeval, waarop hij zich van het hooge, door zijnen vorst in hem gestelde vertrouwen had gekweten.

Zoo is de geschiedenis van Carranza's vervolging, zeker het merkwaardigste gedenkstuk der Inquisitie, als men let op den rang van den beschuldigde, de ongekeerde lengte van het regtsgeding en den indruk, dien het in Europa maakte¹⁾. Ons medelijden met het lijden van den aarts-

¹⁾ De vervolging van Carranza heeft de pen van verschillende Kastiliaansche schrijvers bezig gehouden. De meest uitgebreide levensberigten zijn van Dr. Salazar de Miranda, die zijn naauwkeurig en geloofwaardig verhaal uit de beste oorspronkelijke bronnen geput heeft. Llorente had het voorrecht van toegang te hebben tot de omvangrijke memoriën der Inquisitie, welker sekretaris hij was; en in

bisschop moet natuurlijk verminderen door de bedenking dat hij slechts de maat ontving, waarmede hij anderen gemeten had.

Terwijl de vervolging van Carranza haren gang ging, brandden de voor de Protestanten aangestoken vuren met hevigheid in alle deelen van het land, tot dat zij langzamerhand verminderden en uitgingen, alleen uit gebrek aan brandstof om ze te onderhouden. Het jaar 1570 kan aangemerkt worden als het tijdstip van het laatste *auto de fé*, waarbij de Lutheranen eene aanzienlijke rol speelden. De volgende voorstellingen waren voornamelijk gewijd aan Joden en Mahomedanen, die op nieuw hunne eigene godsdienst hadden aangenomen, en zoo er soms een Protestansch ketter op deze lijst werd bijgevoegd, was het „slechts als het nalezen der trossen nadat de wijnoogst gedaan is.”

Nooit had er eene vervolging plaats, welke haar werk volkomener deed. Het bloed der martelaars wordt gewoonlijk het zaad der kerk genoemd. Maar de storm der vervolging viel even hevig over de Spaansche Protestanten als over de Waldenzen in de dertiende eeuw, daar hij al wat leefde bedierf, zoodat er geen sprankje overbleef voor eenen toekomstigen oogst. Spanje kon er nu op roemen, dat de vlek der ketterij niet langer den zoom van haar kleed ontdeerde. Maar tot welk een' prijs was dit gekocht! Niet slechts door de opoffering der levens en fortuinen van eenige duizenden van het levende geslacht, maar door de noodlottige gevolgen, welke voor eeuwig in het land zichtbaar bleven. Verborgten onder de sombere vleugels der

zijn derde deel heeft hij een groot stuk aan het proces van Carranza gewijd, hetwelk met den geheelen stapel van wettige bescheiden, die door de langdurige vervolging zeer aangroeiden, zooals hij ons verzekert, niet minder dan 26,000 bladzijden in handschrift beslaat. Deze verbazende massa bewijsstukken brengt iemand op het denkbeeld, dat het plan der Inquisitie niet zoo zeer was om de waarheid te ontdekken, als wel haar te verbergen. De geleerde uitgevers der *Documentos ineditos* hebben zoowel van dit, als van sommige onuitgegeven handschriften gebruik gemaakt, welke op de zaak betrekking hadden, om haar uitvoerig en schoon aan den Kastiliaanschen lezer voor te stellen, die uit deze korte geschiedenis de waarde der instellingen vernemen kan, onder welke zijne voorvaderen leefden.

Inquisitie, was Spanje beroofd van het licht, hetwelk in de zestiende eeuw het overige Europa bescheen, terwijl het de natiën tot grooter ondernemingen op ieder gebied van kennis aanzette. Het vernuft des volks was bestraft en hun geest betengeld door den kwaadaardigen invloed van een oog, dat nimmer zich sloot, van eenen onzichtbaren arm, die altijd opgeheven was om toe te slaan. Hoe kon er vrijheid van denken bestaan, als er geen vrijheid van spreken bestond? Of vrijheid van spreken als het even gevaarlijk was om te weinig, als om te veel te zeggen? Vrijheid kan niet zamengaan met vrees. In ieder opzigt ligt de geest der Spanjaarden in boeijen.

Hun zedelijk gevoel was ellendig verbasterd. Men werd niet volgens zijne handeling, maar volgens zijne geloofsbelijdenis beoordeeld. Het geloof werd in de plaats gesteld voor het gedrag. Verschil van geloof stelde een wijder kloof daar, dan verschil van geslacht, taal of zelfs belang. Spanje maakte niet langer een lid uit van de groote broederschap der Christelijke natiën. Een onmetelijke slagboom werd opgericht tusschen dat koninkrijk en de Protestantsche staten van Europa. De vroegere toestand van voortdurenden strijd tegen de Arabieren, die het land overstroomden, had de Spanjaarden op vreemde wijze godsdienst met staatkunde doen verwarren. Het gevolg bleef nog zichtbaar toen de oorzaak reeds had opgehouden. Hunne oorlogen met de Europeesche natiën werden godsdienstoorlogen. Met het bestrijden van Engeland en de Nederlanden, vochten zij tegen Gods vijanden. Het was hetzelfde overal. In hun' strijd met de weêrlooze inboorlingen der Nieuwe Wereld, streden zij ook tegen vijanden Gods. Hunne oorlogen kregen het karakter van voortdurende kruistogten en werden gevoerd met al de wreedheid, welke dweepzucht kon inboezemen.

Dezelfde sombere geest van dweepzucht scheen over de nationale letterkunde zijne vleugelen uit te breiden, zelfs over die ligtere litteratuur, welke bij andere natiën bestaat uit vrolijke invallen van het vernuft, of teedere uitdrukkingen van het gevoel. De grootste vernuften der natie, de meesters van het treurspel of de ode toonen ons, niette-

genstaande zij onze verbazing wekken door hunne bewonderenswaardige vindingrijkheid, dat zij hunne ingevingen te dikwijls aan de altaren der Inquisitie ontstoken hebben.

Beroofd als hij was van de vrijheid van denken, was het gebied der wetenschap voor den Spanjaard gesloten. Wetenschap verlangt eeuwigdurende verandering. Zij wendt zich naar het verledene om waarschuwing en onderrigt voor de toekomst. Haar doel is om vroegere misbruiken af te schaffen, oude dwalingen te weêrleggen en nieuwe waarheden te ontvouwen. Hare stelling is in een woord die van den vooruitgang. Maar in Spanje had alles niet alleen betrekking op het verledene, doch steunde er zelfs op. Oude misbruiken wekten eerbied juist door hunne oudheid. Hervorming was nieuwigheid, en nieuwigheid misdaad. Ver van vooruit te gaan, stond alles stil. De hand der Inquisitie trok de lijn, welke aanduidde: „niet verder!” Dit was in Spanje de grens van het menschelijke verstand.

Het gevolg was zichtbaar in iederen tak van wetenschap, niet alleen in den bespiegelenden, maar ook in den natuurkundigen en werkdadigen tak, in de deklamatorische gezwellenheid van hare godgeleerdheid en zedeleer en in de kinderachtige en hersenschimmige voorstellingen harer staathuishoudkundigen. Overal waren de verschijnselen van eenen vroegtijdigen ouderdom aanwezig, daar de natie zich vasthield aan de verouderde stellingen, welke de vooruitgaande beschaving in andere landen sinds lang had weggevaagd. Hiervandaan deze zinnelooze, zoo dikwijls herhaalde proeven in het beheer der geldmiddelen van het koninkrijk, hetwelk Spanje tot een spreekwoord bij alle natiën maakte en met den ondergang des handels, het vernietigen van het vertrouwen en ten laatste met een staatsbankroet eindigde. Maar wij wenden ons gaarne van deze droevige schildering van den nood des lands af naar een aangenamer tooneel in Philips' geschiedenis.

HOOFDSTUK IV.

PHILIPS' DERDE HUWELIJK.

Ontvangst van Isabella. — Huwelijksfeesten. — Levenswijze der koningin. — Verplaatsing van het hof naar Madrid.

1560.

Er was bepaald dat zoodra Philips in Spanje gevestigd zou zijn, zijne jonge bruid Elisabeth van Frankrijk over de Pyreneën zou komen. In het begin van Januarij 1560 bereikte Elisabeth (of Isabella, om den overeenstemmenden naam te gebruiken, waaronder zij den Spanjaarden bekend was) onder geleide van den kardinaal van Bourbon¹⁾ en eenige Fransche edelen, de grenzen van Navarre, waar zij den hertog van Infantado ontmoette, die de prinses ontvingen en haar naar Kastilië geleiden moest.

Inigo Lopez de Mendoza, vierde hertog van Infantado was het hoofd van het doorluchtigste huis in Spanje. Hij was te dier tijde ongeveer zeventig jaar oud, en had den langsten tijd zijns levens aan het hof doorgebracht, waar hij altijd den rang innam, die paste aan zijne hooge geboorte en uitgestrekte bezittingen, welke zooals zijn titel reeds aanduidt, voornamelijk in het noorden lagen. Hij was een schoon model van den ouden Kastiliaanschen edelman en vertoonde eene pracht in zijne levenswijze, als aan zijn' rang voegde. Hij had eene voor dien tijd goede opvoeding genoten; en zijne voorliefde voor boeken belette hem niet van in alle ridderlijke oefeningen uit te munten.

¹⁾ Het was de bekende Karel van Bourbon, oom van Hendrik IV, dien de partij der Ligue eens als Karel X tot koning uitriep; hij stierf in 1590.

VERT.

Men zeide dat hij de beste boekerij en de beste stoeterij van alle edelen in Kastilië bezat¹⁾.

Hij verscheen bij deze gelegenheid in groote staatsie, vergezeld door zijne hofhouding en bloedverwanten, de hoofden der edelste geslachten in Spanje. De hertog werd gevolgd door ongeveer vijftig paadjes, die in hunne rijke, satijnen, geborduurde kleeding, de sierlijke kleuren van het geslacht Mendoza vertoonden. De edellieden in zijn gevolg, die allen goed bereden waren, werden vergezeld door vijfentwintig honderd ridders, die allen even als zij zelve goed waren uitgerust. Zoo kwistig waren de Kastilianen van die dagen in het optuigen hunner paarden, dat sommige dekkleeden berekend werden niet minder dan twee duizend dukaten te hebben gekost, zonder nog de juweelen in rekening te brengen, waarmede zij versierd waren! Dezelfde smaak is nu terug te vinden bij hunne afstammelingen, voornamelijk in Zuid-Amerika en Mexico, waar de smaak voor opzigtige versieringen van de huizen en van de dekkleeden hunner paarden bij alle klassen der bevolking merkbaar is.

Er werden verscheidene dagen besteed om de etikette vast te stellen, welke men bij de voorstelling van den hertog en zijn gevolg aan de prinses in acht moest nemen, eene zwaarwigtige taak voor den Spaanschen hidalgo. Toen de zamenkomst eindelijk plaats vond, begon de kardinaal van Burgos, de broeder des hertogs, met het voorlezen van een formeel en zeer lang adres aan de prinses, die antwoordde op een' toon van losse vrolijkheid, welke, hoewel niet zonder waardigheid, veel meer overeenstemde met de manieren van haar eigen vaderland, dan met die van Spanje. De plaats der ontmoeting was Roncesvalles, een naam welke

¹⁾ Oviedo vertelt in zijn merkwaardig geschrift over den Kastiliaanschen adel, hetwelk hij tot 1556 voortzette, van de hertogen van Infantado dat zij eene lijfwacht van tweehonderd man hadden, en in staat waren eene magt van 30,000 man onder de wapenen te brengen.

Hunne goederen lagen in het N. van Kastilië. Het geslacht Mendoza had in 1475 het hertogdom Infantado in leen gekregen; later werd het aan het geslacht der Silva's afgestaan. VERT.

den romanlezer geheel andere tooneelen voor den geest kon roepen, dan die, welke de beide elkander nu met vriendelijke hoffelijkheid ontmoetende natiën vertoonden ¹⁾).

Van Roncesvalles trok de prinses, onder het sterke geleide des hertogs, naar zijne stad Guadalajara in Nieuw-Kastilië, waar haar huwelijk met koning Philips zou gevierd worden. Er werden door de getrouwe burgers groote toebereidselen gemaakt om deze gebeurtenis op eene voor hunnen meester en hunne aanstaande koningin waardige wijze te vieren. Aan den ingang der stad was een groote berg of liever een heuvel opgeworpen, waarop een boschje van natuurlijke eiken was geplant, tusschen welke men overvloed van wild zag.

Isabella werd door de stedelijke overheden ontvangen en door eenen schitterenden ruitersstoet, uit den grooten adel van het hof zamengesteld, langs de hoofdstraten geleid. Zij was in het hermelijn gekleed, een bereed een' melkwitten telganger, welken zij met eene gemakkelijke bevaligheid, die de menigte in verrukking bragt, bestierde. Aan hare eene zijde reed de hertog van Infantado, en aan de andere de kardinaal van Burgos. Na in de kerk, waar een *Te Deum* gezongen werd, hare gebeden gedaan te hebben, ging zij naar het hertogelijke paleis, waar de huwelijksplegtigheid zou voltrokken worden. Toen zij den hof betrad, kwam de prinses Johanna haar te gemoet om hare schoonzuster te ontvangen, en geleidde haar, na eene hartelijke begroeting naar de zaal, waar Philips, door zijn' zoon gevolgd, zijne bruid wachtte.

Het was voor het eerst dat Isabella den voor haar bestenden echtgenoot zag. Zij beschouwde hem nu zóó oplettend, dat hij haar schertsend vroeg „of zij wilde zien of hij ook een grijs haar op zijn hoofd had?“ De lomtheid der vraag bragt haar eenigzins in verwarring. Philips' jaren waren niet veel minder dan die, waarop de eerste grijze haren op zijns vaders slapen verschenen. Echter was het

¹⁾ Hier wordt bedoeld op den veldslag, welken Karel de Groote er in 778 tegen de woeste bergbewoners verloor, en waarin zijn veldheer Roland sneuvelde.

verschil in leeftijd der echtgenooten bij deze gelegenheid niet grooter dan dikwijls bij een koninklijk huwelijk plaats vindt. Isabella was in haar vijftiende, Philips in zijn vierendertigste jaar ¹⁾).

Volgens alle verhalen, was hare jeugd hare minste aanbeveling. „Elisabeth van Valois“ zegt Brantôme, die haar goed kende, „was eene ware dochter van Frankrijk, ingetogen, vernuftig, schoon en goed zooals geene andere vrouw.“ Zij was welgemaakt, groot van gestalte, en daarom des te meer bewonderd in Spanje, waar de vrouwen zelden meer dan van middelmatige lengte zijn. Hare oogen waren donker en hare weelderige vlechten van dezelfde donkere kleur overschaduwden een gelaat, dat liefelijk schoon was. Er was zachtheid vermengd met waardigheid in hare houding, waarin Kastiliaansche statigheid door de levendigheid van hare eigene natie gelukkig scheen getemperd te zijn. „Zij was zoo aantrekkelijk,“ vervolgt de wellevende oude hoveling, „dat geen edelman haar lang durfde aanzien, uit vrees van zijn hart te verliezen, hetgeen aan dit afgunstige hof het verlies van het leven zou hebben veroorzaakt.“

Eenige kronijkschrijvers vermelden, dat er een zweem van droefgeestigheid op Isabella's gelaat zichtbaar was, welke zij toeschrijven aan de vergelijking, die de jonge bruid natuurlijk maken moest tusschen haar' echtgenoot en zijn' zoon, den prins van Asturië, voor wien hare hand oorspronkelijk bestemd was geweest. Maar de dochter van Katharina de' Medici, voegen zij er zorgvuldig bij, was van hare wieg af reeds te goed opgevoed om niet te weten hoe zij hare gevoelens verbergen moest. Don Carlos had door zijne jeugd één voordeel boven zijn' vader; hoewel hij, in dit opzigt, aangezien hij een knaap van slechts veertien jaar was, voor den vereischten leeftijd te kort

¹⁾ In deze opgave volg ik Sismondi's verhaal. Er heerscht hier echter zelfs meer onzekerheid dan gewoonlijk ten opzichte van een meisjesleeftijd plaats heeft. Volgens Cabrera was Isabella achttien jaar tijdens haar huwelijk, terwijl de Thou haar slechts elf laat zijn, toen de vredesvoorwaarden door de afgevaardigden te Cateau-Cambrisis werden opgemaakt. Dit zijn de uitersten, maar daarbinnen is er geen overeenstemming bij de schrijvers, die ik geraadpleegd heb.

kwam, wat de koning te veel had. Het wordt ook door diezelfde babbelaars opgeteekend, dat van dit oogenblik hunner ontmoeting, de prins getroffen door de bekoorlijkheid zijner stiefmoeder, een geheim gevoel van haat jegens zijn' vader koesterde, daar deze zich aldus tusschen hem en zijne schoone verloofde gesteld had. Het zijn deze lichtzinnige praatjes der kronijkschrijvers, die den lateren romanschrijvers de zwakke bouwstoffen verschaft hebben voor het weefsel van verdrinking, dat de liefde van Carlos en Isabella met zulke gloeiende kleuren voorstelt. Ik zal gelegenheid hebben, om op dit onderwerp terug te komen, wanneer ik het lot van dezen ongelukkigen prins behandel. (Boek IV, hoofdstuk VI en VII).

Toen het huwelijk gesloten was, betoonde het goede volk van Guadalajara zijne gehechtheid, door allerlei soort van feesten ter eere van de gebeurtenis, door vuurwerk, muziek en dans. Uit de fonteinen stroomden krachtige dranken. Op de openbare pleinen werden tafels aangerigt, overladen met keur van spijsen, en vrij voor ieder toegankelijk. 's Avonds vertoonden de stedelijke regeringsleden ten getale van vijftig en meer, zich voor den koning en de koningin. Zij waren in hunne zwierige kleeding van karmozijn en geel fluweel gedoscht, en ieder van deze ambtenaren droeg eene servet over den arm, terwijl hij eene schaal met suikergoed vasthield, hetwelk hij aan het koninklijke paar en de hofdames aanbod. Den volgenden morgen verlieten Philips en zijne echtgenoot de gastvrije muren van Guadalajara, en vingen met hun geheele gevolg de reis naar Toledo aan. Toen zij vertrokken, schonk de hertog van Infantado aan de koningin en hare dames juweelen, kanten en andere rijke sieraden voor hare kleeding; en de souverainen namen afscheid van hunnen edelen gastheer, zeer tevreden over de vorstelijke ontvangst, welke hij hun had verschaft.

Te Toledo waren er toebereidselen voor de ontvangst van Philips en Isabella gemaakt, op eene wijze, welke den roem van die oude hoofdstad der Westgothen waardig was. In de uitgestrekte vlakke voor de stad hielden 3000 man van de oude Spaansche infanterie een spiegelgevecht met

eene bende Moorsche ruiters, die hunne kleëren en de dekleeden hunner paarden op Arabische wijze hadden versierd en opgetooid. Daarop volgden nationale dansen door schoone meisjes van Toledo, dansen van Heidens, en de oude Spaansche zwaardendans.

Bij het binnenkomen der poort werd het koninklijke paar begroet door de stedelijke regering, die boven de hoofden des konings en der koningin eenen troonhemel van goudlaken droeg, welke met hunne naamcijfers versierd was. Men vormde een' optogt, welke zamengesteld was uit de voornaamste regeringspersonen, de leden der militaire orden, de leden der Inquisitie (want Toledo was eene der hoofdplaatsen van de geheime regtbank) en eindelijk de voornaamste edelen van het hof. Bij den ruiteroptogt viel de geharnaste gedaante van den hertog van Alva in het oog en van zijn' hoffelijker mededinger Ruy Gomez de Silva graaf van Melito, de twee edelen die het meest in 's konings vertrouwen deelden. Triomfbogen met keurige opschriften en zinnebeeldige voorstellingen uit de oude fabel-leer versierd, waren opgerigt in de straten, welke met eene juichende menigte gevuld waren. Sierlijke bloemkransen en fladderende wimpels versierden veranda's en balkons, die opgevuld waren met toeschouwers van beiderlei kunne in hun feestgewaad, welks zwierige kleuren een oud kronijkschrijver (Cabrera) aan de rijk geschakeerde Vlaamsche tapijten herinneren. In dezen koninklijken praal trok het jong gehuwde paar langs de straten naar de hoofdkerk, en na hunne gebeden bij het gewijde altaar te hebben uitgestort, hernamen zij hunnen weg naar het *alcazar*, het versterkte paleis van Toledo.

Zoolang de vorsten in de hoofdstad bleven, heerschte er gedurende eenige weken eene algemeene feestvreugde¹⁾. Al

¹⁾ Het koninklijke huwelijk werd bezongen in een Latijnsch gedicht in twee boeken *de Pace et Nuptiis Philippi et Isabellae*. Het was het werk van Fernando Ruiz de Villegas, een uitstekend geleerde van die dagen, wiens geschriften niet eer dan twee eeuwen later in druk verschenen, en toen nog niet eens in zijn vaderland, maar in Italië. In dit *epithalamium*, als het zóó genoemd kan worden, stelt de dichter Juno voor, die Jupiter verzoekt om zijne tus-

de nationale spelen van Spanje werden der jonge koningin vertoond: de stierengevechten, het Moorsche spel der *canas*, of het steekspel met rietstokken, en tournooijen te paard en te voet, in beiden van welke Philips zich dikwijls van het hoofd tot de voeten gewapend in het krijt vertoonde en in tegenwoordigheid zijner schoone bruid zijn' pligt deed, zoo als het een trouw ridder betaamde. Men vertoonde Isabella nog iets anders, hetwelk men beter voor eene minder vrolijke gelegenheid had kunnen bewaren. Nu het hof en de Cortes te Toledo vereenigd waren nam de Inquisitie de gelegenheid waar om een *auto de fé* te vieren, hetwelk om het aantal slagtoffers en om den hoogen rang der toeschouwers het indrukwekkendste schouwspel van dien aard heeten kon, waarvan de hoofdstad ooit getuige was.

Geen land in Europa heeft zoovele bijzondere kenmerken als Spanje; deze vertoonen zich niet slechts in het karakter der inwoners, maar zelfs in de geringste bijzonderheden der levenswijze, in hunne nationale spelen, kleeding en maatschappelijke gewoonten. De hardnekkigheid waarmede het volk zich hieraan, te midden van alle veranderingen van dynastiën en wetten, vastgehouden heeft is waarlijk bewonderenswaardig. Door hunne bergketenen van het midden en oostelijk gedeelte van Europa gescheiden, en gedurende een vrij groot deel van hun bestaan in aanraking gebracht met Oostersche vormen van beschaving, zijn de Spanjaarden slechts weinig blootgesteld geweest aan dien

schenkomst ten behoeve der Fransche monarchie, opdat deze door de Spaansche wapenen niet overwonnen worde. Venus neemt onder de gedaante van den hertog van Alva (eene gedaanteverwisseling die zeker effekt maken moet) zitting in den koninklijken raad, en smeekt Philips aan Frankrijk den vrede toe te staan, en de hand van Isabella aan te nemen als een onderpand voor den vrede tusschen de natiën. Philips wordt genadig bewogen, de vrede afgekondigd, het huwelijk volgens christelijk gebruik gevierd en Venus verschijnt in hare ware gedaante om het huwelijk te zegenen! Men zou welligt denken dat dit mengelmoes van christelijke gebruiken en heidensehe godenleer der Inquisitie zal geërgerd en den vernuftigen dichter aan de eer van het *san benito* zou blootgesteld hebben, doch de dichter droeg zijn' lauwerkrans ongestoord en stierf, voor zoo ver ik weet, rustig in zijn bed.

invloed, welke een gelijksoortig karakter aan andere Christelijke natiën gegeven heeft. Het stelsel waaronder zij zijn opgevoed is te bijzonder, dan dat zij te zeer onder dien invloed staan, en de door hunne voorvaderen overgeplante denkbeelden zijn te diep in hun verstand ingedrongen, om gemakkelijk te worden uitgeroeid. Het tegenwoordige in Spanje is slechts eene afspiegeling van het verledene. In andere landen verouderen gebruiken, oude dwalingen komen in minachting, vroegere gewoonten worden hervormd; niet alzoo op het Schiereiland. De reiziger behoeft de Pyreneën slechts over te trekken om zich te midden van de zestiende eeuw verplaatst te zien.

De hoffeesten werden plotseling afgebroken door eene ziekte van Isabella, die door de kinderpokken werd aangeast. Haar leven was niet in gevaar, maar men vreesde zeer dat de nijldige ziekte noodlottig voor hare schoonheid worden zou. Hare moeder Katharina de' Medici koesterde daaromtrent groote vrees: en gedurende de ziekte der koningin trokken zeer dikwijls koeriers over de Pyreneën, die voorschriften, en daaronder zeer vreemde, van Fransche geneesheeren bragten om de verwoestingen der ziekte te voorkomen¹⁾. Hetzij het kwam door deze kwakzalversmiddelen, of door haar sterk gestel, de koningin was gelukkig genoeg de ziekenkamer zonder een enkel likteeken te kunnen verlaten.

Philips schijnt vele redenen gehad te hebben om niet alleen met de persoon, maar ook met het karakter zijner vrouw tevreden te zijn. Daar haar huwelijk een van de vredesvoorwaarden met Frankrijk was geweest, werd zij door de Spanjaarden *Isabel de la Paz* (Isabella van den Vrede) genoemd. Hare landslieden noemden haar niet minder overdreven »den Olijftak der Vrede», daarmede de zachtheid

¹⁾ Het beste middel, volgens Brantôme, waren versch gelegde eijeren. Het zou jammer zijn dat het voorschrift verloren ging. »Men wreef haar gelaat zoo goed met dojers van eijeren in,» zegt hij, »dat er niets meer op te zien was; ik zag dat hare moeder de koningin al haar best deed om haar door tal van koeriers vele geneesmiddelen te zenden, doch dat van de dojers van eijeren was het beste.»

van haar karakter willende aantonen. In dat opzigt kan men nagaan dat zij een sterk contrast met Philips' vroegere echtgenoot, Maria van Engeland, vormde; ten minste nadat ziekte en ongeluk in den laatsten tijd van haar leven hunnen invloed op het karakter van die koningin hadden uitgeoefend.

Al was Isabella geene geleerde vrouw, zooals Maria, dan had zij toch eene voor dien tijd goede opvoeding genoten, en hield veel van lezen, voornamelijk van poëzij. Zij was vlug van bevassing en leerde in korten tijd met veel vlotheid het Kastiliaansch spreken, terwijl er iets aangenaams in haar vreemd accent was, dat hare uitspraak des te belangwekkender deed zijn. Zij voegde zich zoo goed naar de gebruiken van het land harer inwoning, dat zij spoedig de harten der Spanjaarden won. „Geene koningin van Kastilië,” zegt de eerlijke Brantôme, „was, met verschuldigen eerbied voor Isabella de Katholieke, ooit zóó bij het volk gezien.” Als zij haar paleis verliet, liet zij gewoonlijk, even als hare landgenooten, haar gelaat onbedekt. Er was altijd een groote aandrang van volk om haar heen, als zij in het openbaar verscheen, en hij was gelukkig, die haar zoo nabij komen kon, dat hij een' glimlach van haar schoon gelaat opving.

Isabella vergat echter nimmer haar geboorteland; en die harer landgenooten, welke het Kastiliaansche hof bezochten, werden met onderscheidende hoffelijkheid door haar ontvangen. Ook bragt zij in haar gevolg verscheidene Fransche vrouwen van aanzien als hare hofdames met zich mede naar Kastilië. Spoedig echter ontstond er naijver in het paleis tusschen deze en de Spaansche dames, hetwelk de koningin noodzaakte om de meesten harer eigene landgenooten terug te zenden, nadat zij te vergeefs getracht had de partijen te verzoenen. Al zij dit deed, zorgde zij er echter voor, ze van goede huwelijks giften te voorzien ¹⁾.

¹⁾ De moeilijkheid ontstond reeds zoodra Isabella over de grenzen gekomen was. De gravin van Ureña, zuster van den hertog van Albuquerque, een van de volgelingen van den hertog van Infantado, eischte den voorrang boven de gravin de Rieux en Mademoiselle de Montpensier, bloedverwanten der koningin. De laatste

De koningin had eene prachtige hofhouding volgens den wensch van Philips, die voor zijne ionge echtgenoot die oplettendheden ruimschoots over schijnt gehad te hebben, waarnaar Maria Tudor te vergeefs gesmacht had. Behalve eene zeldzame verzameling juweelen, was Isabella's garderobe buitengemeen rijk voorzien. Weinige harer japonnen kostten minder dan drie of vier honderd kroonen ieder, en dat was eene groote som voor dien tijd. Even als hare naam- en tijdgenoot Elisabeth van Engeland, droeg zij zelden tweemaal hetzelfde kleet. Maar zij gaf het afgedankte kledingstuk aan hare vrouwen; daarin ongelijk aan de Engelsche koningin, die hare garderobe zóó zorgvuldig bij elkander hield, dat deze bij haar' dood al de modes van hare regering vertoonde. Brantôme, die, zoo wel als Franschman en omdat hij de koningin dikwijls aan haar hof in Kastilië gezien heeft, als een bevoegd regter in de zaak beschouwd kan worden, spreekt met verrukking over het smaakvolle harer kleeding, over den weërgaloozen smaak in haren opschik en over de volmaaktheid van haar kapsel.

Een handschrift van dien tijd, van een' ooggetuige, geeft eenige bijzonderheden over hare levenswijze, waarin eenige lezers welligt belang stellen. Onder de personen aan de hofhouding der koningin verbonden, noemt de schrijver haren biechtvader, haar' aalmoezenier en vier geneesheeren. De geneeskunst schijnt in Spanje altijd zeer in eere gehouden te zijn, ofschoon in geen land met zoo weinig

wilde een einde aan het geschil maken door aan de Spaansche dame eene plaats in haar rijtuig te geven, doch de hoogmoedige gravin verkoos de zaak zelve in handen te nemen, en hare dienaren geraakten in twist met die der Fransche dames, toen zij trachtten om voor den draagstoel hunner meesteres een plaatsje naast de koningin te bemagtigen. Isabella had, met al hare begeerte om die geschillen bij te leggen, het verstand om te beslissen ten gunste van haar eigen gevolg, en de eierzuchtige dame werd gedwongen om met een zuur gezigt den voorrang over te laten aan de bloedverwanten des Franschen konings. Het was gemakkelijker om, zooals Isabella, of liever haar echtgenoot later ondervond, geschillen te beslechten tusschen naijverige staten dan tusschen de afgunstige schoonen van een hof. De zaak wordt medegedeeld door Lansac, *Négotiations relatives au règne de François II*, bladz. 171.

regt, als wij den kwakzalveraard van hare beoefenaars in aanmerking nemen. Bij haar middagmaal werd de koningin gewoonlijk door dertig harer hofdames bediend. Twee van haar vervulden, vreemd genoeg, het ambt van voorsnijdsters, Eene andere diende als schenkster en stond naast den zetel van hare majesteit. De overigen van haar gevolg stonden rond de kamer, en spraken met de edellieden, die gedurende het maal hunne hoofden gedekt hielden, iets waaraan zij aan het Fransche hof niet gewoon was geweest. „Zij stonden daar,” zeiden zij, „niet om aan de koningin, maar om aan hunne jonkvrouwen hunne opwachting te maken.” Na den afloop van haar eenzaam middagmaal ging Isabella met haar gevolg naar hare kamer, waar zij met behulp van muziek en de vrolijke streken van hofnarren en grappenmakers van het paleis, trachtte den avond door te brengen.

Zóó is het portret, dat hare tijdgenooten ons van Isabella van Frankrijk hebben achtergelaten; en zóó zijn de verhalen van de gunst waarin zij bij het volk stond, en van de pracht waarmede zij haar hof hield. Wel mogt Brantôme droevig uitroepen: „Helaas! wat kon dat alles baten?” Weinige jaren slechts zouden voorbijgaan en dat bedorven kind der fortuin, het welbehagen van den vorst, het sieraad en de trots van het hof, zou de praal en glorie van haren koninklijken rang voor de sombere zalen van het Eskuriaal verwisselen.

Van Toledo ging het hof naar Valladolid, dat lang de begunstigde verblijfplaats der Kastiliaansche vorstin, hoewel niet de erkende hoofdstad des lands was. Er was inderdaad geene stad, welke sedert den tijd der Westgothen stellig op dien voorrang aanspraak kon maken. Deze eer werd bespaard voor Madrid, dat de vaste woonplaats van het hof werd onder Philips, die hierin slechts het denkbeeld van zijn vader Karel den Vijfde ten uitvoer bragt.

De keizer had veel tijd doorgebracht op eene plaats, waar, vreemd genoeg, het klimaat de beste aanbeveling bij hem schijnt geweest te zijn. In eene uitgestrekt vlak hoogland gelegen, 2400 voeten boven de oppervlakte der zee, was de krachtige, dunne lucht van Madrid gunstig voor Karels gezondheid. Zij bewaarde hem bijzonder voor aanvallen van

koorts, welke zijn gestel evenzeer als de jicht ondermijnde. In het oude *alcazar* van de Mooren vond hij een statig verblijf, hetwelk hij door vele veranderingen voor zijn gemak inrigtte. Philips breidde de verbeteringen uit. Hij voegde er nieuwe vertrekken bij en besteedde veel geld om de oude te vergrooten en op te sieren. De plafonds werden verguld en rijkelyk van snijwerk voorzien; de muren met tapijten behangen, en de zalen en galerijen met beeldhouwen en schilderwerk voorzien; veel van dit laatste was het voortbrengsel van Spaansche kunstenaars, de eerste leerlingen eener school die eens met de groote Italiaansche meesters wedijveren zou. Uitgestrekte gronden rondom het paleis werden aangelegd en er werd een park daargesteld, hetwelk mettertijd met een bosch van schoone boomen bedekt en goed van wild voorzien zou worden. Het aldus verbeterde *alcazar* werd een voegzaam verblijf voor den koning van Spanje. Inderdaad indien wij de grootspraak van een' tijdgenoot kunnen gelooven werd het „door vreemdelingen erkend als het zeldzaamste van dien aard, hetwelk eenig Christenvorst bezat.” Het bleef de woning der Spaansche vorsten tot het gebouw in 1734, onder de regering van Philips den Vijfde, vernield werd door een' brand, welke bijna eene week duurde. Maar het verrees gelijk eene feniks uit zijne asch; en op de plaats van het oude verrees er een nieuw paleis van nog grootere afmetingen, hetwelk door de schoonheid der bouwstoffen en door den daaraan besteedden arbeid een van de aanzienlijkste gedenkstukken is van de bouwkunst der achttiende eeuw.

Na zijne schikkingen voltooid te hebben, vestigde Philips in 1563 zijn verblijf te Madrid. De stad bevatte toen ongeveer 12000 inwoners. Onder den invloedrijken dampkring van het hof klom de bevolking bij het einde zijner lange regering tot 300,000, een getal hetwelk sedert waarschijnlijk nimmer overtroffen is. De vergrooting der hoofdstad hield gelijken tred met den aanwas der bevolking. Alles werd duurzaam gebouwd. In plaats van zwakke gebouwen, die voor een tijdelijk verblijf slechts dienen konden, zette men langs de straten sterke huizen. Onder de bescherming des konings werden er openbare werken op eene vrijge-

vige wijze ten uitvoer gelegd. Madrid werd versierd met bruggen, waterleidingen, hospitalen, een Museum, een arsenaal; allen statige gebouwen, die nu nog onze bewondering opwekken, niet minder door het uitstekende der plannen, als door den rijkdom der opvatting en door den verlichten smaak, welken zij ons uit dat tijdperk doen kennen.

Volgens de meening der inwoners, en wij kunnen inderdaad zeggen van de natie, overtrof Madrid niet alleen iedere stad in het land, maar zelfs in de geheele Christenheid. „Er is maar één Madrid!” zegt een Spaansch spreekwoord. „Als Madrid het onderwerp is, dan luistert de wereld in stilte!” Op gelijke wijze verheerlijken de oude Kastiliaansche schrijvers den roem hunner hoofdstad, de kweekschool van vernuft, geest en galanterie, en weiden uit over eene luchtstreek, die even gunstig is voor de schoonheid der vrouwen als voor de dapperheid der mannen.

Echter bekijkt de vreemdeling, niettegenstaande al deze verheven lofredenen, de dingen door een' geheel anderen bril dan het vaderlandlievende oog van den inboorling zulks doet. De reiziger vindt in Madrid weinig te prijzen, daar het op eene plaats ligt waar de scherpe, met ziekte bezwangerde winden van de bergen waaijen, en waar de verraderlijke luchtstreek, die om een nationaal spreekwoord te gebruiken, naauwelijks eene kaars uit kan blusschen, zulks het leven van den mensch doet, waar de hoofdstad, alleen staande te midden van eene treurig uitgestrekte woestijn, afgesneden schijnt te zijn van de sympathie, zoo niet van den omgang met de provinciën ¹⁾, en waar, in plaats van een' grooten stroom, die haar openstelt voor den handel met verwijderde deelen van den aardbol, slechts eene rivier „de

¹⁾ Lucio Marineo geeft eene geheel andere schildering van Madrids omstreken ten tijde van Ferdinand en Isabella. Die schildering van een' tijdgenoot levert een te groot contrast op met het tegenwoordige, dan dat ik haar niet neêr zou schrijven: „De lucht is er zeer fijn, waardoor het volk altijd zeer gezond is; deze plaats heeft zeer uitgestrekte grenzen en vruchtbare landerijen, die de akkers van Madrid worden genoemd. Zij leveren veel brood, wijn en andere nooddriften en levensbehoefden op.”

wijd en zijd vermaarde Manzanares” te vinden is, wier bedding des zomers weinig te beduiden heeft. De reiziger twijfelt of het zoo hoog geprezene, hersenschimmige voordeel van het middelpunt van Spanje te zijn, wel kan opwegen tegen de menigvuldige nadeelen van zulk eene ligging, en zelfs of zij ver van de waarheid zijn, die in deze ligging eene van de menigvuldige oorzaken van het afnemen der nationale welvaart vinden.

Een volkomen bewustzijn van de ongeschiktheid der ligging van de hoofdstad bragt Karel den Derde er toe om over eene verplaatsing naar Seville te denken. Maar het was te laat. Madrid was in de Kastiliaansche grootspraak te lang „het éénige hof der wereld” geweest, het middelpunt, waar talenten, zeden en weelde uit alle deelen des lands zamenstroomden. Er waren te veel vaderlandlievende vereenigingen om heen verzameld, om het verlaten der stad te verhinderen, en, in spijt van hare plaatselijke nadeelen bleef de door Philips den Tweede gevestigde hoofdstad, die der Spaansche monarchie, zooals zij het waarschijnlijk wel altijd blijven zal.

HOOFDSTUK V.

ONTEVREDENHEID IN DE NEDERLANDEN

*De Hervorming. — Haar voortgang in de Nederlanden. —
Algemeene ontevredenheid. — Willem van Oranje.*

Het midden der zestiende eeuw is een van die beslissende tijdpunten, welke met lange tusschenpozen in de geschiedenis van Europa voorkomen, als de loop der gebeurtenissen eenen voortdurenden invloed op het lot der volken heeft uitgeoefend. Er waren nauwelijks veertig jaren verlopen sinds Luther aan het Vatikaan den handschoen had toegeworpen, door in het openbaar de pausselijke bul te Wittenberg te verbranden. Sedert dat oogenblik, waren zijne leerstellingen in Denemarken en Zweden aangenomen. In Engeland was na een' toestand van wankelmoedigheid gedurende drie reeringen het Protestantisme in den bijzonderen vorm, welke het nog heeft, de gevestigde staatsgodsdienst geworden. Het vurige kruis had rondgedwaald over de heuvelen en valleijen van Schotland en duizenden en tienduizenden waren zamen gestroomd om het woord des levens van de lippen van Knox te hooren. De leerstellingen van Luther waren over Noord-Duitschland verspreid en vrijheid van godsdienst werd daar door het verdrag van Passau volkomen gewaarborgd. Nederland was het „betwistbare land” waar de verschillende sekten van Hervormers, Lutheranen, Calvinisten, Engelsche Protestanten met de bestaande kerk om den voorrang streden. Enkele kantons van Zwitserland hadden de leer van Kalvijn omhelsd, en deze had zijn hoofdkwartier te Genève opgeslagen. Zijne leerstellingen waren ver door Frankrijk verbreid, tot dat de onderling verdeelde natie zich in dien ergsten van alle oorlogen wikkeld, waarin de eene broeder de hand tegen den ander opheft. De kreet

der hervorming had over de Alpen weêrklank gevonden en werd tot onder de muren van het Vatikaan gehoord. Hij had aan de overzijde der Pyreneën weêrgalmd. De koning van Navarre zelfs werd Protestant, en de geest der Hervorming was in het geheim zelfs in Spanje binnengedrongen, en huisvestte, zooals wij gezien hebben, in het midden en zuiden des koninkrijks.

Een tijdgenoot van dat tijdperk, die lette op de voortwaartsche beweging van de nieuwe godsdienst, welke iederen hinderpaal op haren weg overschreed, die zich staten en natiën, welke eenmaal de getrouwste en magtigste vasallen van Rome waren, onder hare banieren scharen zag, zou weinig reden gehad hebben om er aan te twijfelen, dat voor het einde der eeuw, de hervorming haar gezag over de geheele Christenheid zou hebben uitgebreid. Gelukkig voor de Katholieke godsdienst, was het magtigste rijk in Europa in handen van een' vorst, die met geheel zijne ziel der belangen van de kerk was toegedaan. Philips de Tweede begreep het belangrijke van zijne stelling; zijn geheele leven bewijst dat hij gevoelde, dat het zijn bijzondere zending was om zijne groote hulpmiddelen aan te wenden tot herstelling van het wankelende gezag van het Katholicisme, en tot stuiting van den voortsnellenden stroom, welke iedere baak van het oorspronkelijke geloof wegsleepte.

Wij hebben gezien op welke wijze hij de pogingen der Protestanten in Spanje trachtte te onderdrukken. Dit was de eerste hevige slag welke aan de Hervorming toegebracht werd. De gevolgen er van mogen niet worden overdreven; evenmin als de onmiddellijke uitkomsten, die zeer gering zouden geweest zijn zonder de daarop gevolgde hervormingen en de toenemende werkzaamheid der Roomsche kerk zelve. Maar de zedelijke invloed van zulk een' slag is niet te overzien, als het menschelijke verstand door eene lange reeks van ongelukken onderdrukt is. Een van de uitstekendste Roomsche-Katholieke schrijvers aarzelt daarom niet om aan te teekenen, dat de magt en de bekwaamheden van Philips den Tweede een tegenwigt gaven aan de zaak der Protestanten, welke haar beletten om zich van Europa meester te maken. De slag werd geslagen en van dit tijdstip

af won de zaak der Hervorming weinig meer dan zij toen veroverd had.

Men kon niet verwachten dat Philips, na aan den eenen kant in zijne staten ketterij te hebben uitgeroeid, haar bestaan aan den anderen kant zou dulden, en het minst van allen in zulk eene belangrijke provincie als Nederland. Echter zou een weinig nadenken hem hebben kunnen overtuigen dat dezelfde maatregelen niet met een vooruitzicht van goed slagen kon worden toegepast in twee landen, die zoozeer van elkander verschilden, als Spanje en de Nederlanden. Het Roomsche geloof was als het ware in het bestaan der Spanjaarden ingevlochten. Men beminde het niet slechts als een' vorm van godsdienst, maar ook als een grondbeginsel van eer. Het maakte een deel uit der nationale geschiedenis. Voor ongeveer acht eeuwen hadden de Spanjaarden in hun eigen vaderland voor de kerk gestreden. Bijna iedere duim gronds was op de ongeloovigen veroverd. Hunne oorlogen waren, zooals ik meer dan eens gelegenheid heb gehad om op te merken, alleen godsdienstoorlogen geweest. Men stak met dezelfde denkbeelden de zee over; daar moesten zij nogmaals de ongeloovigen bestrijden; hun leven was één lange kruistogt. Hoe konden deze kampvechters voor de kerk haar in den uitersten nood verlaten?

Met deze voorbereiding was het voor Philips gemakkelijk om een volk tot gehoorzaamheid te dwingen, hetwelk uit den aard altijd zeer gehecht aan zijne vorsten was, en aan wien het daarenboven, sedert den noodlottigen oorlog der *Comunidades*, gewoon was geweest, om eene geheel Oostersche onderwerping te toonen. Wij moeten er aan herinneren dat Spanje, binnen de Pyreneën begrensd, weinig voelde van den grooten schok, die Frankrijk en de andere staten van Europa deed schudden, en met behulp van zulk een schrikbarend werktuig als de Inquisitie, was het gemakkelijk om nog vóór dat zij wortel schoten, de zaden van ketterij uit te roeijen, die door den stormwind over de bergen waren gewaaid.

De Nederlanden lagen aan den anderen kant, als eene vallei tusschen heuvelen, welke door al de rivieren van

het omliggende land bespoeld werden. Het land was de algemeene verzamelplaats van de verschillende godsdienstige gevoelens, die de natiën rondom de grenzen in beweging bragten! Ten zuiden waren de Duitsche Lutheranen, ten westen de Fransche Hugenooten hunne naburen¹⁾, en over den Oceaan hadden zij gemeenschap met Engeland en de volken aan de Oostzee. De in hun land geleverde soldaten, de zeeman, die hunne stranden aandeed, de reizende koopman, die in hunne steden handel dreef, bragten verschillende vormen der nieuwe godsdienst met zich mede. Fransche en Duitsche boeken waren veelvuldig in omloop onder een volk, van hetwelk bijna ieder individu kon lezen.

De nieuwe leerstellingen werden besproken door mannen, die gewoon waren zelve te denken en te handelen. Vrijheid van beschouwing op godsdienstig gebied, strekte zich spoedig op staatkundig gebied uit. Het was de natuurlijke rigting der Hervorming. Dezelfde geest van vrij onderzoek, welke de grondslagen der geloofseenheid aantaste, stond daarnevens gereed om de eenheid van het bestuur aan te vallen, en men begon stoutweg de regten des konings en de pligten der onderdanen te beoordeelen.

De geest van onafhankelijkheid werd aangezet door de instellingen des lands. De Nederlandsche provinciën, zoo niet republikeinsch van vorm, waren toch met den republikeinschen geest bezielde. In menig opzicht herinneren zij aan de vrije Italiaansche staten en de middeleeuwen. Onder de onbeduidende vorsten van vroeger dagen hadden zij, zooals wij gezien hebben, giftbrieven gekregen, welke tot op zekere hoogte hare grondwettige vrijheid verzekerden. De provincie Brabant vooral, stofte op hare *joyeuse entrée*, welke vrijzinniger voorregten en vrijheden waarborgde, dan die, welke de andere Nederlandsche staten bezaten. Toen de provinciën eindelijk onder den schepter van één' vorst vereenigd werden, leefde deze ver van hen verwijderd, en werd de regering aan een' onderkoning overgelaten. Sints hare vereeniging met Spanje, was het bestuur meestentijds

¹⁾ Prescott meent waarschijnlijk ten oosten en ten zuiden.

in handen eener vrouw geweest; en het aan eene vrouw opgedragen gezag drukte slechts ligtelijk op het onafhankelijke karakter der Vlamingen.

Karel de Vijfde, die, zooals wij gezien hebben, ingenomen was voor zijne Nederlandsche landgenooten, kon echter hun' stoutmoedigen geest niet dulden, en nam krachtige maatregelen om dien te onderdrukken. Maar zijn ijver voor de geestelijke welvaart van zijn volk deed hem nimmer hunne stoffelijke belangen over het hoofd zien. Hij had geen plan om hunne kracht door straffen te verlammen, nog veel minder om hen tot het uiterste te drijven. Toen de landvoogdes Maria van Hongarije, zijne zuster, hem waarschuwde dat zijne wetten te hard op het volk drukten, zorgde hij er voor hunne strengheid te verzachten. Zijne godsdienstplakaten waren inderdaad met bloed geschreven. Maar de herhaalde afkondiging van deze toonde, zooals reeds opgemerkt is, de onvolkomene wijze aan, waarop zij ten uitvoer werden gelegd. Dit werd nog meer bewezen door den bloeienden toestand des volks, den gunstigen staat van alle takken van nijverheid en de groote ondernemingen om handelsgemeenschap te bevorderen en de bedrijvigheid in het land aan te moedigen. Bij het einde van Karels regering of liever bij het begin van die zijns opvolgers, werd in 1560 het groote kanaal tusschen Antwerpen en Brussel voltooid, waartoe men dertig jaren en 1,800,000 gulden noodig had gehad ¹⁾. Zulk een werk, in zulk een' tijd (niet de vrucht van de bescherming des konings, maar van den openbaren geest der burgers) is een bewijs, zoowel van rijke hulpbronnen als van het verstand om er gebruik van

¹⁾ Over het graven van dit kanaal had men reeds in proces gelegen met Mechelen, doch Brussel had het door toedoen van haren ambtman van Lockinghem gewonnen. Toen het met vier sluizen voorziene kanaal geopend werd, loofde men prijzen uit voor de grootste, de zwaarst bevrachte en de verst komende schepen en Antwerpen won met 13 schepen den eersten prijs. Uit Zierikzee, Gorinchem en Alkmaar kwamen er dien dag zelfs schepen te Brussel. Om te bewijzen hoe belangrijk verder deze vaart voor Brussel en Antwerpen was vertelt le Petit dat er dagelijks van iedere stad geregeld twee passagierschuiten voeren. Le Petit I. 180 en II. 34; van Meteren I. 206 (uitgave 1748).

VERT.

te maken. In dien toestand van zaken is het niet te verwonderen dat de Vlamingen hunne eigene kracht gevoelden, en eenen vrijen en onafhankelijken toon aansloegen, die in een vorstenoor minder aangenaam klinken moest. Zóózeer was die geest van vrijheid of uitspatting, zooals men hem noemde, in het laatst van de regering des keizers toegenomen, dat de landvoogdes Maria bij den afstand haars broeders, ook haar bestuur nederlegde, terwijl zij hem in een' brief verklaarde, „dat zij niet langer wilde leven onder, nog veel minder regeren over een volk, welks zeden zóó veranderd waren, bij hetwelk het ontzag voor God en de menschen niet langer scheen te bestaan.”

Een wijsgeer, die in die dagen den toestand van het land en de beschaving, waartoe het geklommen was, beschouwd had, zou tevreden geweest zijn te zien dat een stelsel van verdraagzaamheid in godsdienstzaken het best overeenkwam met den geest des volk en het karakter hunner instellingen. Maar Philips was geen wijsgeer, en verdraagzaamheid was te dien tijde eene deugd, welke Calvinisten, evenmin als Katholieken beoefenden. De vraag is daarom niet of het doel, hetwelk hij zich voorstelde, het beste was (daarover zullen weinigen het thans oneens zijn), maar of Philips de beste middelen koos om dit te bereiken. Dit is het gezigtspunt, uit hetwelk zijn gedrag in de Nederlanden moet beoordeeld worden.

Hij schijnt hier in den beginne in een groote dwaling verkeerd te hebben, door aan een' vreemdeling Granvelle, zulk een groot deel van het bestuur in handen te geven. Het land was vol edelen, van welke sommigen van de aanzienlijkste geboorte waren, wier voorouders eene rol vervulden in de levendigste nationale herinneringen, en die daarenboven door hunne eigene verdiensten bij hunne landgenooten in aanzien stonden. Philips zelf had niet weinig verplichting aan sommigen van hen voor de hulp, welke zij hem in den laatsten oorlog bewezen hadden, op de velden van Grevelingen en St. Quentin, en bij de vredesonderhandelingen, die aan den krijg met Frankrijk een einde maakten. Men kan naauwelijks verwachten dat deze fiere edelen, van hunne meerdere aanspraken bewust en aan zooveel

gezag en eerbied in hun eigen land gewend, zich bedaar zouden onderwerpen aan het bestuur van een' vreemdeling, van een' man van onaanzienlijk geslacht, die even als zijn vader zijne verheffing aan de gunst des konings te danken had.

Behalve deze groote heeren waren er nog vele aanzienlijken, mindere edelen en ridders, van wie velen gedurende Karels lange oorlogen onder zijne banieren gestreden hadden. Zij vormden onder hem die geduchte benden van ordonnantie, die misschien beroemder waren dan eenige andere bende keizerlijke ruitery. De toestand van deze, nu ontslagen manschappen met hunne krijgsmansgewoonte van een zwervend leven, die daarom slechts weinig aan hun land gehecht waren, is door een' schrijver van den laatsten tijd vergeleken met den toestand van de soldaten, wien Napoleon zoo dikwijls ter overwinning was voorgegaan, ten tijde van de herstelling der Bourbons. Om hunne rusteloosheid nog te vermeederen waren velen hunner, even als de hoogere adel, vol schulden, die zij hadden moeten maken bij hunne veldtogten of door te groote uitgaven in hunne huishoudingen, voornamelijk omdat zij met den prachtlievenden Spanjaard hadden willen wedijveren. „De Vlaamsche edelen,” zegt een schrijver van dien tijd, „waren al te zeer door zware schulden, en door de betaling van buitensporige interesten gedrukt. Zij besteedden tweemaal meer dan zij konden aan hunne paleizen, huisraad, bedienden, kostbare livereijen, hunne banketten en prachtige feesten van allerlei aard, kortom aan iedere soort van weelde en overvloed, welke men slechts kon uitdenken. Aldus ontstond er ontevredenheid in het land, en men zag naar eenige verandering om.”

Nog eene andere bron van ontevredenheid, die bij alle klassen gevonden werd, was de natuurlijke afkeer van de Spanjaarden. Het was zelfs niet gemakkelijk geweest om zulks te onderdrukken onder den scepter van Karel den Vijfde, die zulk eene duidelijke voorliefde voor zijne Vlaamsche onderdanen betoond had. Maar nu kwam die afkeer meer bepaald te voorschijn onder een' vorst, wiens neigingen geheel naar de zijde hunner tegenstanders overhielden. Zon-

der twijfel moet dit bij het volk heerschende gevoel gedeeltelijk verklaard worden door het contrast dat er tusschen de karakters der beide natiën bestaat, hetwelk zóó groot is dat het nauwelijks een enkel punt van aanraking tusschen hen oplevert. Maar het kan billijkerwijze voor een groot deel den Spanjaarden zelven geweten worden, die, terwijl zij in hun vaderland menigen edelen en grootmoedigen karaktertrek aan den dag legden, er behagen in schenen te vinden om den vreemdeling slechts de afschuwelijke zijde van hunne inborst te laten zien. Koud en ondoorgrondelijk, met een' aanmatigenden toon van meerderheid boven iedere andere natie, in welk land zij ook door het noodlot geslingerd werden, in Engeland, Italië of Nederland, als vriend of als vijand, overal vinden wij den Spanjaard van die dagen evenzeer veracht. Als men met hem onder denzelfden scepter gebragt was, zooals met de Nederlanden geschiedde, dan ontstond er eene zucht van vergelijking en wedijver, die duizende oorzaken van verbittering deed ontstaan.

De moeilijkheid werd nog meer vergroot door den toestand der naburige landen, waar de gemoederen der inwoners ter zake van de godsdienst in de hoogst mogelijke gisting waren geraakt. Kortom, de gezigtseinder scheen overal in dien hoogst elektrischen toestand te verkeerren, welke den naderenden storm aankondigde. In dezen hachelijken toestand van zaken was het duidelijk dat alleen door eene zeer zorgvuldige en omzigtige staatkunde de rust in de Nederlanden bewaard kon blijven; eene staatkunde welke evenzeer teedere bezorgdheid voor de gevoelens des volks, als eerbied voor hunne instellingen bewees.

Nadat wij aldus een algemeen overzicht gegeven hebben van het tijdstip toen de hertogin van Parma tegen het einde van 1559 het bewind aanvaarde, is het nu tijd om voort te gaan met het verhaal van de voorname gebeurtenissen, welke aanleiding gaven tot den omwentelingsoorlog.

Wij hebben reeds gezien dat, toen Philips het land verliet, hij het bestuur in naam aan drie raden toevertrouwde, hoewel het inderdaad slechts op den raad van state was,

dat de last van het bewind toen rustte. Zelfs de edelen die dezen te zamenstelden, hadden niets te zeggen in zaken van wezenlijk belang, welke voor eene *consulta* bewaard werden, die behalve de landvoogdes bestond uit Granvelle, graaf Barlaimont en den bekwamen regtsgeleerde Viglius. Daar de beide laatsten geheel van Granvelle afhingen en het der landvoogdes voorgeschreven was om zich voornamelijk naar zijn oordeel te gedragen, kan men zeggen dat het bestuur over de Nederlanden inderdaad in handen van den bisschop van Atrecht was.

Aan het hoofd der Vlaamsche edelen in den raad van state, en zelfs in het geheele land stonden, als men rang, fortuin en openbare diensten in aanmerking neemt, graaf Egmont en de prins van Oranje. Ik heb reeds over den eerste gesproken en de lezer heeft gezien welk belangrijk aandeel hij aan de groote overwinningen van Grevelingen en St. Quentin had. Aan den prins van Oranje was Philips evenzeer dank schuldig voor zijn raad in het voeren van den oorlog. Het zal, voor wij verder gaan, niet geheel nutteloos zijn den lezer eerst eenige bijzonderheden van dezen beroemden man, den grooten leider van den oorlog in de Nederlanden, mede te deelen.

Willem, prins van Oranje, was den 25sten April 1533 te Dillenburg in het Duitsche hertogdom Nassau geboren. Hij stamde af van een huis van hetwelk eene zijtak een keizer aan Duitschland gegeven had, en Willems eigen voorvaderen hadden uitgeblonken in de betrekkingen, die zij hadden bekleed, en door de diensten, welke zij zoowel in Duitschland als in Nederland bewezen hadden. Het was een fiere grootspraak van zijn kant, dat Philips grooter verplichting aan hem, dan hij aan Philips had, en dat de koning van Spanje, zonder het huis van Nassau, niet zoveel titels achter zijn naam kon schrijven als nu het geval was.

Toen hij elf jaar oud was kwam hij, bij den dood van zijn neef René in het bezit van een groot gebied in Holland en een nog grooter in Brabant, waar hij den titel van heer van Breda voerde. Hierbij kwam de rijke erfenis van Chalons en van het prinsdom Oranje, hetwelk echter

gelegen op zulk een afstand in het hart van Frankrijk, eene eenigzins onzekere bezitting was.

Willems ouders waren Luthersch en in dat geloof werd hij opgevoed. Maar Karel zag met misnoegen den valschen plooi, welke aldus gegeven werd aan het karakter van hem, die zulk eene uitstekende plaats onder zijne Vlaamsche vasallen moest innemen. Met toestemming zijner ouders werd het kind op zijn twaalfde jaar naar Brussel gezonden om in het huis van 's keizers zuster de landvoogdes Maria van Hongarije te worden opgevoed. Hoewel hunne toestemming daartoe te verdedigen is, schijnt het echter dat hun ijver voor het geestelijk welzijn van hun kind niet zoo groot was, dat deze een hinderpaal voor zijn tijdelijk welzijn zijn kon. Aan het hof der landvoogdes werd de jongeling als Katholiek opgevoed, terwijl hij eene in allen opzichte aan zijnen rang passende opleiding ontving⁴⁾. Het is eene belangrijke daadzaak dat zijn leermeester een jongere broeder was van Granvelle, van den man, tegenover wien Willem in het vervolg in zulk eene vijandige houding staan zou.

Toen hij vijftien jaar oud was, werd de prins als paadje van Karel den Vijfde onder de keizerlijke hofhouding opgenomen. De keizer merkte spoedig de buitengewone hoedanigheden van den jongeling op, en hij toonde dit, door hem, toen hij ouder werd, verschillende belangrijke betrekkingen op te dragen. Op zijne krijgstogten werd hij door den prins vergezeld, en Karel gaf een merkwaardig bewijs van vertrouwen op zijne bekwaamheid, toen hij hem op twee-en-twintigjarigen leeftijd boven andere officieren

⁴⁾ Groen van Prinsterer heeft zich eenige moeite gegeven om het gedrag van Willem's ouders voornamelijk op dien grond te verklaren, dat zij reden hadden van te denken dat hun zoon zijne godsdienst zou mogen blijven uitoefenen op de wijze, waarin hij was opgevoed. Maar welke inwilliging aan de Protestanten Karel ooit gegeven heeft uit overweging zijner openbare staatkunde, kunnen wij niet veronderstellen dat iemand, die zijn karakter bestudeerd heeft, ooit gelooven zal dat hij toe heeft gestaan, dat iemand van zijn eigen gevolg, tot wien hij als voogd in betrekking stond, in het kettische geloof zou worden opgevoed.

verhief en hem het bevel opdroeg over de keizerlijke troepen, die Mariënburg belegerden. Gedurende de zes maanden, dat Willem het bevel voerde, werd hij steeds bezig gehouden met dit beleg, en met het bouwen eener sterkte ter verdediging van Vlaanderen. Er was weinig gelegenheid om krijgskundige bekwaamheden ten toon te spreiden. Maar de troepen hadden gebrek aan voedsel en geld, en het gedrag van hun' jongen aanvoerder bewees in deze verlegenheid genoegzaam de wijsheid zijner bevelen. Later gebruikte Karel hem voor verschillende staatkundige zendingen, iets hetwelk meer overeenkwam met zijne talenten, die beter voor burgerlijke dan voor krijgszaken geschikt schenen te zijn.

De achting des keizers voor den prins schijnt met de jaren te zijn toegenomen, en hij gaf daarvan in het laatste uur zijner regering een openlijk bewijs, door bij zijn' afstand, toen hij afscheid nam van de Nederlandsche staten, op Willems schouder te leenen. Hij toonde zulks later nog door hem uit te kiezen voor de eervolle zending om de keizerskroon aan Ferdinand te brengen.

Bij zijn' afstand beval Karel den prins warm aan zijnen opvolger aan. Philips maakte in het begin zijner regering gebruik van zijne diensten, toen de prins van Oranje, die hem in den oorlog tegen Frankrijk gevolgd was, een van de vier afgevaardigden was, die de onderhandelingen voor den vrede van Cateau-Cambresis moesten aanknopen, waarna hij als gijzelaar voor de getrouwe nakoming der voorwaarden in Frankrijk achterbleef.

Toen hij aan het hof van Hendrik den Tweede was, kreeg hij, zoo als bekend is, de lucht van de geheime oogmerken der Fransche en Spaansche koningen tegen de Protestanten in hunne verschillende rijken, en van dat oogenblik af aan besloot hij al zijn pogingen aan te wenden om „het Spaansche gebroed" uit de Nederlanden te verdrijven. Men moet daar echter niet uit afleiden dat Willem toen reeds het plan opvatte om het juk van Spanje geheel af te schudden. Het oogmerk, dat hij koesterde, was geen ander dan om het land te bevrijden van de gehate tegenwoordigheid der Spaansche troepen, en het bestuur in die

handen over te brengen aan welke het naar recht en billijkheid toekwam. Zij echter, die eene omwenteling beginnen hebben niet altijd de magt om haar tot staan te brengen. Zoo zij er in kunnen slagen om er eene rigting aan te geven, zullen zij waarschijnlijk door den stroom dier omwenteling buiten de door hen gestelde perken worden medegesleept, totdat zij door vertrouwen met geluk te verleenigen, een doel bereiken dat vrij wat verder staat, dan zij zich oorspronkelijk hadden voorgesteld. Zoodanig was zonder twijfel het geval met Willem van Oranje.

Niettegenstaande 's keizers aanbeveling was de prins van Oranje de man niet, wien Philips zijn vertrouwen schenken kon; evenmin was het Willem mogelijk den koning met dezelfde gevoelens te beschouwen, welke hij voor den keizer gekoesterd had. De prins had in het oogvallende verpligting aan Karel voor zijne opvoeding. Daarenboven werd zijn nationaal gevoel niet gekwetst nu hij een Spanjaard tot vorst had, daar Karel noch door geboorte, noch door inborst een Spanjaard was. Dat alles was het omgekeerde bij Philips, in wien Willem slechts den vertegenwoordiger van een veracht ras zag. De voorzigtige achterhoudendheid, die beider karakter kenmerkte, voorkwam zonder twijfel de uiting hunner gevoelens, maar uit hunne daden kunnen wij gereedelijk den onwillekeurigen afkeer afleiden, dien beiden jegens elkander koesterden.

Reeds op zijn achttiende jaar huwde Willem Anna van Egmont, dochter van den graaf van Buren. Het was een gelukkig huwelijk, als wij den verliefden toon van hunne briefwisseling kunnen vertrouwen. Ongelukkig werd weinige jaren daarna hunne echtvereeniging door Anna's dood ontbonden. De prins bleef niet lang weduenaar, en deed spoedig huwelijksvoorstellen aan de dochter der hertogin van Lotharingen. Het vooruitzicht van zulk een huwelijk gaf Philips groot misnoegen, daar hij zijn' Vlaamschen vasal niet gaarne eene verbindtenis zag aangaan met het geslacht van een van Frankrijks groote leenmannen. Op dit punt teleurgesteld, wendde Willem zich tot Anna van Saksen, eene erfgename, wier groote bezittingen een huwelijk met haar tot een van de schitterendste van Duitsch-

land maakten. Willems liefde en eigenbelang hielden gelijken tred met elkander.

De liefdesgeschiedenis zou echter bij deze gelegenheid niet op effen baan loopen. Anna was de dochter van Maurits, den grooten kampvechter voor Luther, den onverzoenlijken vijand van Karel den Vijfde. Reeds wees in hare jeugd, was zij aan het hof van haar' oom, den keurvorst van Saksen, in de strengste grondstellingen van het Luthersche geloof opgevoed. Zulk eene verbindtenis was natuurlijk zeer tegen den zin van Philips, aan wiens wenschen Willem in zoover toegaf, dat hij zijne toestemming verzocht, ofschoon hij zich daardoor niet gebonden rekende. De brieven over deze zaak, waaraan de landvoogdes en Granvelle beiden ijverig deel namen, beslaan in de verzamelingen van dien tijd eene even groote plaats als belangrijker onderhandelingen. De prins trachtte 's konings bezwaren weg te nemen, door te verklaren dat hij in zijn hart een te goed Katholiek was om ooit eene vrouw te huwen, die niet dezelfde overtuiging als hij koesterde, en dat hij van den keurvorst de verzekering ontvangen had dat zijne aanstaande vrouw zich geheel naar zijne wenschen schikken zou. De keurvorst had niet minder dan Philips bedenkingen tegen dit huwelijk, hoewel van geheel verschillende aard; en na de verzekering van den prins aan den koning is men verwonderd te bevinden dat er met den keurvorst eene overeenkomst moet bestaan hebben, volgens welke Anna hare godsdienst ongestoord zou mogen uitoefenen. Deze bedriegerij geeft eenen onaangenamen indruk van Willems karakter. Echter schijnt het niet, volgens zijne latere levensjaren te oordeelen, dat het daarmee geheel onvereinigbaar is. Machiavelli was de schrijver, zegt men, dien hij het meest in handen had, en in de staatkunde welke hij volgde, verbeelden wij ons soms den invloed van den Italiaanschen staatsman te bemerken.

Het huwelijk werd den 21sten Augustus 1561 te Leipzig met groote pracht gevierd. De koning van Denemarken, verscheidene keurvorsten en vele Duitsche en Nederlandsche prins en edelen waren te gast genoodigd, terwijl de geheele bij die gelegenheid verzamelde menigte op ongeveer

6000 personen begroot wordt. De koning van Spanje wenschte de bruid geluk en zond haar een edelgesteente van eene waarde van 3000 dukaten. Het was echter, zooals Granvelle voorspeld had, een huwelijk zonder overeenstemming. Na ongeveer dertien jaar te zamen geleefd te hebben liet de prins, de ongeregelheden zijner vrouw moede, zich van haar scheiden en zond haar naar hare Duitsche vrienden terug.

Gedurende zijn verblijf in Brussel, volgde Willem de levenswijze der Vlaamsche edelen. Hij was een liefhebber van de gezonde oefening der jagt maar vooral van de valkenjagt. Hij was minzaam en gastvrij volgens de gewoonte zijner landgenooten¹⁾, en maakte gaarne aan vrouwen het hof, hetwelk lang genoeg duurde om eenigzins het wanordelijk gedrag zijner vrouw te verdedigen. Hij bewoonde het oude paleis van zijn geslacht te Brussel, waar hij door edelen en ridders en een talrijk gevolg van bedienden omringd was. Hij leefde op grooten voet en was verkwistend en prachtlievend in zijne feesten; weinigen, hetzij inboorlingen hetzij vreemdelingen, riepen zijne gastvrijheid te vergeefs in. Door deze weelderige levenswijze haalde hij zich groote schulden op den hals, die, volgens Granvelle's woorden, 900,000 gulden beliepen. Indien echter Willems gezegde, van slechts een jaar later waar is, dan was de schuld toen reeds, tot eene zeer geringe som verminderd²⁾.

Met zijnen vrolijken aard en zijne neiging voor vermaak, en met de innemendste manieren, had hij echter niet het vrije en openhartige karakter, dat deze dikwijls vergezelt. Hij werd door zijne tijdgenooten, „Willem den Zwijger” genoemd. Misschien moet die bijnaam niet zoozeer zijne stilzwijgendheid aanduiden, als wel die ondoordringbare achterhoudendheid, die hem zijne geheimen diep in het hart deed bewaren. Niemand kon zulks beter dan

¹⁾ Men vergelijke hiermede de beschrijving zijner hofhouding en levenswijze bij Motley, II. hoofdstuk 1. VERT

²⁾ In Januarij 1564 zien wij dat hij aan zijn' broeder schrijft: „Aangezien er nu nog maar 1500 gulden jaarlijks te betalen is, zullen wij spoedig zonder schulden zijn.”

hij, zelfs voor hen met wie hij omging. Maar terwijl hij zijne eigene plannen verborg, was niemand slimmer om die van een ander te doorgronden. Hij had eene uitgestrekte briefwisseling met vreemde landen, en wendde allerlei middelen aan om inlichtingen te winnen. Terwijl hij aldus in staat was om anderen uit te vorschen, gebeurde het zelden dat hij door hen om den tuin geleid werd. Ofschoon hij in gewone omstandigheden spaarzaam met woorden was, sprak hij nooit zonder doel. Zijne welsprekendheid was zeer overtuigend, en daar hij minzaam jegens zijne minderen en uiterst omzigtig met hunne gevoelens was, verkreeg hij eenen onbegrensden invloed op zijne landgenooten. Men moet erkennen dat de prins van Oranje vele zeldzame hoedanigheden bezat om de leider eener groote staatsomwenteling te worden.

De maatregelen, welke Willem ten opzichte van de godsdienst zijner vrouw nam, laten ons in twijfel of hij in zijn hart Katholiek of Protestant, of misschien even onverschillig voor beiden was. Dit laatste gevoelen wordt bevestigd door een gezegde, hetwelk hem toegeschreven wordt, dat hij namelijk niet wilde hebben „dat zijne vrouw zich verdiepte in zulke droefgeestige boeken als de Schrift, maar dat zij zich integendeel moest vermaken met Amadis van Gallië of andere dergelijke aangename werken.” „De prins van Oranje,” zegt een schrijver van dien tijd, „gaat onder Katholieken voor een Katholiek, onder Lutheranen voor een Lutheraan door. Als hij er toe in staat was geweest zou hij eene godsdienst gehad hebben, die uit beiden was zamengesteld. Hij beschouwde inderdaad de christelijke godsdienst even als die plegtigheden, welke Numa invoerde, als eene soort van staatkundige uitvinding.” Granvelle spreekt in een' brief aan Philips veel over hetzelfde onderwerp. Deze schilderingen zijn van de hand van vijanden. Zij, die zijn karakter uit een ander oogpunt beschouwen en aannemen, dat in zijne jeugd zijne gevoelens omtrent geloofszaken nog weifelend waren, beweren dat hij spoedig opregt verknocht werd aan de leerstellingen, die hij met het zwaard verdedigde. Dit schijnt zeer natuurlijk te zijn. Maar de lezer zal gelegenheid hebben om zelf te oordeelen

als hij den grooten aanvoerder langs al de kronkelingen van zijne onstuimige loopbaan gevolgd is.

Het zou inderdaad vreemd zijn zoo de leider eener godsdienstige omwenteling zelf zonder eenige godsdienstige overtuiging ware geweest. Een ding is zeker, hij bezat een' geest van verdraagzaamheid, welke des te meer geprezen moet worden omdat dit in dien tijd zoo zeldzaam was. Hij veroordeelde de Calvinisten als onruststokers en oproermakers, de Katholieken als bijgeloovig gehecht aan eene leerstelling. Hij keurde vervolging om het geloof geheel en al af, want hij beschouwde vrijheid van denken hierin als het onvervreembare regt van den mensch. Men moet toegeven dat dit besluit, waartoe de wereld, na eene onberekenbare mate van menschelijk lijden, drie eeuwen werk gehad heeft om te geraken, groot vertrouwen in Willems karakter doet stellen.

HOOFDSTUK VI.

STRIJD TEGEN DE REGERING.

Redenen van klagten. — De Spaansche troepen. — De nieuwe bisschoppen. — Invloed van Granvelle. — De edelen verzetten zich tegen hem. — Zijne onpopulariteit.

1559—1562.

De eerste oorzaak der troebelen, na Philips' vertrek uit de Nederlanden, was het voordurend verblijf der Spaansche troepen aldaar. De koning had, zooals men zich herinneren zal, zijn woord gegeven dat zij op zijn laatst na vier maanden het land verlaten zouden. Doch dat tijdstip was lang voorbijgegaan en er werden nog geene voorbereidselen voor hun vertrek gemaakt. De verontwaardiging van het volk klom dus hoe langer hoe hooger door de beleediging die hun door de tegenwoordigheid der gehate vreemdelingen werd aangedaan. Het was een tijd van vrede; geen inval dreigde van buiten, geen opstand was er binnenslands. Er was niets dat het op de been houden eener buitengewone magt noodzakelijk maakte, veel minder nog eene magt van vreemde troepen. Het was alleen mogelijk dat de koning, vol wantrouwen jegens zijne Vlaamsche onderdanen, hen in ontzag wilde houden door zijne huurtroepen, die talrijk genoeg waren om zijne willekeurige handelingen door te drijven. De vrijheidlievende geest der Nederlanden werd door deze zaken opgewekt en zij vroegen stoutweg de verwijdering der Spanjaarden.

Zelfs Granvelle, die gaarne zijnen meester genoegens gedaan had door in dat land eene magt te houden waarop hij steunen kon, zag in, dat dit voornemen onuitvoerbaar was. „De troepen moeten vertrekken,” schreef hij, „en dat wel zeer spoedig, of een opstand zal er het gevolg van zijn.” De

staten, zeide hij, wilden zoolang als zij bijeen bleven hunne toestemming niet geven tot het verschaffen van den noodigen onderstand. De prins van Oranje en graaf Egmont legden het bevel neêr, hetwelk hun door den koning was toevertrouwd; zij durfden het niet langer op zich te nemen, zooals de minister er bijvoegde, het maakte hen zoo onpopulair.

De troepen hadden door hun wangedrag de moeilijkheden nog vermeerderd. Zij waren uit de groote menigte, dikwijls zelfs uit de heffe des volks aangeworven, en hunne zedelijkheid, als zij die al hadden, was door het leven in de legerplaats niet verbeterd. Hoezeer zij gedurende den diensttijd onder strenge krijgstuicht stonden, was die, nu zij niets te doen hadden, zeer verflaauwd, en zij hadden volle vrijheid en tijd om hun' moedwil op te volgen, ten koste van de ongelukkige landstreek waar zij in kwartier lagen.

Philips was echter niet vlug in het antwoorden op de dringende brieven der landvoogdes en der ministers; en toen hij antwoordde was het om hun verzoek te ontwijken met klagten over gebrek aan geld, terwijl hij zijn voornemen te kennen gaf om de troepen te doen verwijderen, zoodra hij hunne achterstallige soldij kon betalen. De schatkist was zonder twijfel in slechten toestand, doch erger in Spanje dan in de Nederlanden. Maar niemand kon gelooven dat het krediet des konings zoo verminderd was dat hij de achterstallige soldij van 3 of 4000 soldaten niet betalen kon ⁴⁾. De landvoogdes zag evenwel in, dat zij met of zonder voorschriften handelen moest. Eenige leden van den raad stelden zich borg voor de betaling der achterstallige soldij en de troepen kregen bevel om naar Zeeland te trekken, ten

⁴⁾ Men kan zich eenig denkbeeld vormen van de grootte dezer verlegenheid door eene lijst in Sept. 1560 door den koning eigenhandig opgesteld. Daaruit blijkt, dat de gewone inkomsten reeds verpand waren; en dat, als men alle ten dienste staande middelen overzag, er reden was om te vreezen, dat er op het einde van het volgende jaar een deficit van niet minder dan 9.000,000 ducaten zijn zou. »Ik weet niet” merkte Philips bitter op »waar de middelen van daan moeten komen om dit te verhoeden, of het moest uit de wolken zijn, want alle hulpmiddelen zijn uitgeput.” Dit was een treurig legaat, dat aan den jongen vorst door zijns vaders eerzucht was nagelaten.

einde zich naar Spanje in te schepen. Maar de wind was ongunstig, zij werden gedurende twee maanden aan het strand of aan boord der transportschepen opgehouden. Zij kregen spoedig twist met de dijkwerkers; en de inwoners, die steeds voor een tegenbevel des koning tegen het vertrek der Spanjaarden vreesden, besloten, wanneer dat gebeurde, de dijken te verlaten en het land onder water te zetten! Gelukkig werden zij niet tot dit uiterste gebragt. In Januarij 1561, meer dan een jaar na den door Philips aangeduiden datum, werd de natie van de tegenwoordigheid der indringers verlost.

Philips' gedrag in deze zaak is niet gemakkelijk te verklaren. Hoezeer hij aanvankelijk ook mogt begeerd hebben om de troepen in de Nederlanden te laten als eene gewapende politie, waarop hij steunen kon om zijne bevelen te helpen volbrengen, werd het hem nu toch duidelijk dat het goede, dat zij te weeg bragten door een' opstand tegen te gaan, opwoog tegen de waarschijnlijkheid van er een' te verwekken. Het was echter een karaktertrek van den koning dat hij slechts ongaarne eenige stelling liet varen, welke hij eenmaal ingenomen had, en zooals wij dikwijls in de gelegenheid zullen zijn te zien, was er iets ongevoeligs in zijn karakter, waardoor hij somtijds de gebeurtenissen haren loop slechts liet volgen, in plaats van daar zelf eene rigting aan te geven.

Deze moeilijkheid was niet zoodra uit den weg geruimd, of zij werd door eene niet minder ernstige gevolgd. Wij hebben in een vorig hoofdstuk de schikkingen gezien, die reeds gemaakt waren om dertien nieuwe bisdommen aan de acht reeds in Nederland bestaande toe te voegen. Deze op zich zelve goede maatregel, die door den toestand van het land gevorderd werd, kon, den toestand der zaken te dien tijde in aanmerking genomen, tegenstand opwekken, zoo hij al geene groote opgewondenheid te weeg bragt. Daarom was de geheele zaak door de regering geheim gehouden. Het was niet voor het jaar 1561, dat Philips zijne inzichten kenbaar maakte in een' brief aan eenigen van de voornaamste edelen in den staatsraad. Maar lang voor dien tijd was het plan ruchtbaar geworden, en bragt al-

gemeen eenen ongunstigen indruk in het land te weeg.

Het volk beschouwde het als eene poging om hen aan hetzelfde geestelijke stelsel te onderwerpen, hetwelk in Spanje bestond. De bisschoppen bezaten, krachtens hunne bediening eene zekere inquisitoriale magt, en deze werd door koninklijke besluiten nog uitgebreid. Men kende Philips' gehechtheid aan de Inquisitie, en er was waarschijnlijk geen kind in het land, dat niet gehoord had van het *auto de fé*, hetwelk hij bij den terugkeer in zijne staten met zijne tegenwoordigheid vereerd had. De toenmalige veranderingen werden beschouwd als een deel van een groot plan om de Spaansche Inquisitie in de Nederlanden in te voeren. Hoezeer deze gevolgtrekking verkeerd was, is er weinig reden om te veronderstellen dat zij niet aangemoedigd is door hen, die wisten dat zij valsch was.

De edelen hadden andere redenen om zich tegen dien maatregel te verzetten. De bisschoppen zouden in de wetgeving de plaats bekleeden, welke vroeger door de abten werd ingenomen; deze laatsten hadden hunne verkiezing te danken aan de geestelijke gestichten waarover zij het toezigt hielden. De nieuwe kerkvoogden werden daarentegen door de kroon benoemd, en de edelen zagen met ongerustheid hunne onafhankelijkheid bedreigd door de aanstelling van mannen, die natuurlijk de belangen des konings bevorderlijk waren. Dat de kroon niet onverschillig was voor deze voordeelen is blijkbaar uit een' brief van den minister, waarin hij de abten bespot als „mannen, alleen geschikt om een klooster te besturen, doch die den koning immer wilden dwarsboomen en zoo bedorven waren als de gemeenten uit het volk”¹⁾.

¹⁾ De plannen des konings zijn nog duidelijker merkbaar door eene gulle bekentenis van Granvelle aan de hertogin van Parma, hoewel deze twintig jaar later in 1582 gedaan werd, dat het voor Philips grootelijks zaak was om in de staten een tegenwigt te hebben tegen het gezag van Willem en zijne bondgenooten.

Men klaagde in de Nederlanden zeer over de tussehenkomst van Granvelle in al deze zaken; de koning was er zeer ontevreden over, zeggende, dat men vroeger volstrekt geene aanmerking gemaakt had toen Granvelle nog jong en onervaren, zich met allerlei zaken be-

Maar de grootste tegenstand ontstond door de wijze, waarop de nieuw aangestelden in hunne betrekking werden gehandhaafd. Dit geschiedde door het afzetten der abten en het gebruik maken hunner inkomsten ten voordeele der bisschoppen. Granvelle schijnt voornamelijk verantwoordelijk geweest te zijn voor dezen maatregel van zuinigheid. Aldus werd het inkomen der abdij van Afflighem, eene van de rijksten in Brabant, hetwelk 50,000 dukaten bedroeg, bestemd voor den aartsbisschop van Mechelen en dus door den minister zelven gehouden. Door deze waardigheid werd Granvelle primaat in de Nederlanden.

Luide verheven bij dezen maatregel de leden der godsdienstige broederschappen hunne stem, en allen, die er middelijk of onmiddelijk mede in betrekking stonden. Het was een openbaar misbruik maken van fondsen, die gegeven waren aan instellingen, welke door de nationale wetten werden beschermd; en het Brabandsche volk beriep zich op de *joyeuse entrée*. Uitstekende regtsgeleerden werden in verschillende deelen van Europa, geraadpleegd over het wettige van deze handelwijze. Brabant besteedde 30,000 gulden alleen voor deze zaak en voor een' zaakgelastigde aan het hof te Rome, die den waren stand van zaken aan zijne Heiligheid blootleggen en de pogingen van het Spaansche gouvernement tegenwerken moest.

De lezer zal zich herinneren dat er juist voor Philips' vertrek uit de Nederlanden eene bul uit Rome kwam, welke het verlof gaf tot oprigting der nieuwe bisschopzetels. Dit was slechts een voorbereidende stap. Er waren nog vele andere handelingen noodig voor dat de zaak haar beslag had. Ten gevolge van de beletselen door de provinciën in den weg gelegd, en van het gewone talmen van het Romeinsche hof, gingen er bijna drie jaren voorbij, voordat de laatste breve door Pius den Vierde werd afgezonden. —

moeide. Philips spreekt ook tegen dat Granvelle hem zou geraden hebben een half dozijn koppen af te slaan, om hier te lande de rust te bewaren, »hoewel het misschien niet kwaad zou zijn» voegt hij er bij »om tot dit middel zijne toevlugt te nemen» Gachard, *Correspondance* etc. 1. 207.

VERT.

Nieuwe hinderpalen kwamen er in den weg door het achterdochtige karakter der Vlamingen, die de geheele zaak als eene zamenzwering van paus en koning beschouwden tegen de vrijheden der natie. Utrecht, Gelderland en drie andere plaatsen weigerden hunne bisschoppen te ontvangen, en zij kregen daar nimmer voet; Antwerpen, dat de zetel van een' bisschop worden zou, zond een gezantschap aan den koning om hem voor te stellen welk nadeel dit aan hun' handel zou toebrengen, door het verband hetwelk men veronderstelde dat er tusschen de instelling der bisschoppen en de Spaansche Inquisitie bestond. Gedurende een jaar verwaardigde de koning zich niet om op het vertoog te letten. Eindelijk stemde hij er in toe de beslissing der zaak uit te stellen, tot zijne komst in de Nederlanden — en Antwerpen was van een' bisschop bevrijd⁴⁾.

Op eene andere plaats zien wij dat de bisschop door toedoen van Granvelle toegelaten wordt, daar deze van de tijdelijke afwezigheid der edelen gebruik maakte. Nergens werd de nieuwe kerkvoogden met geestdrift ontvangen, integendeel, overal zeer koel en met een stilzwijgen, dat al te duidelijk den afkeer der inwoners te kennen gaf. Zoo was het geval met den aartsbisschop van Mechelen zelven, die zijne intrede in de hoofdstad van zijn kerspel deed, zonder dat eene enkele stem hem toejuichte of begroette. Inderdaad, overal geleken die pas aangestelde prelaten meer op den dief die steelsgewijze in den schaapskooi klimt, dan op den goeden herder, die kwam om haar te bewaken.

Ondertusschen kwam de haat wegens deze maatregelen op het hoofd van den minister neêr. Niemand had zooveel moeite gedaan om ze door te drijven, en het volk geloofde alge-

⁴⁾ Bij een ander besluit werden de verplichtingen van Afflighem en de andere abdijen van Brabant veranderd in eene jaarlijksche betaling van 8000 dukaten voor het onderhoud der bisschoppen. Deze schikking, zoowel als die met Antwerpen, werd later door den weinig schroomvalligen Alva verworpen, daar hij de oorspronkelijke voornemens des konings volkomen wilde ten uitvoer leggen.

De voor Antwerpen reeds benoemde bisschop was dokter Rithovius.

VERT.

meen dat hij het geheele plan bij den soeverein geopperd en voorgesteld had. Maar daarvan spreekt Philips hem opzettelijk vrij in een' brief aan de landvoogdes waarin hij zegt, dat het geheele plan lang was vastgesteld voor het aan Granvelle werd medegedeeld. De laatste vroeg inderdaad, met eenigen schijn van waarheid of men, nu hij reeds een van de vier bisschoppen in het land was, vermoeden kon dat hij een plan zou aanbevelen, hetwelk hem één van zeventien maakte. Dit beroep op zijn eigenbelang voldeed niet geheel en al hen, die dachten dat het beter was de eerste van zeventien dan de gelijke van drie anderen te zijn.

Wat ook Granvelle aanvankelijk over deze zaak gedacht moge hebben, zeker is het dat, hetzij zulks opkwam in zijn inschikkelijk gemoed, hetzij hij de voordeelen van het plan inzag, dat hem het vooruitzigt tot de opperkerkvoogdij opende, hij zich met hart en ziel er op toelagde om de plannen des konings door te drijven. „Ik ben overtuigd,” schrijft hij in de lente van 1560 aan Philips' sekretaris Perez, „dat geen maatregel voordeeliger voor het land of noodzakelijker voor het behoud der godsdienst zijn kan; en zoo het voor het welslagen van het plan noodig was, zou ik er gaarne mijn vermogen en mijn leven aan opofferen.”

Dien ten gevolge zien wij, dat hij al zijne krachten inspant om het plan door te drijven, terwijl hij naar middelen zoekt om de inkomsten der bisschoppen te verhoogen, zoodat hij zich daardoor aan algemeenen laster blootstelde ⁴⁾. Hij gevoelde zulks bitter en was soms, met al zijne standvastigheid nauwelijks in staat dit te verduren. „Hoewel ik niets zeg,” schrijft hij in September 1561 aan den Spaanschen gezant te Rome, „gevoel ik het gevaarlijke van den toestand, waarin de koning mij geplaatst heeft. Al de haat wegens deze maatregelen komt op mijn hoofd neêr; en ik bid slechts dat men een middel tegen het kwaad vinden moge, al ware zulks ook door mijzelven op te

⁴⁾ Na den dood van George van Egmont, die 26 Sept. 1559 gestorven was, vroeg hij reeds 2 Oct. voor zich zelven diens abdij van St. Amand, die jaarlijks 15000 gulden rente gaf, en zoo meer.

VERT.

offeren. Gave God dat men nimmer aan de oprigting dezer bisschopszetels gedacht had!”

In Februarij 1561 ontving Granvelle van Pius den Vierde den kardinaalshoed. Hij toonde zich niet zoo opgewonden vrolijk als men gewoonlijk deed bij het ontvangen van dit uitstekend eerbewijs. Hij had het door de bijzondere tuschenkomst der hertogin van Parma verkregen en hij vreesde dat de afgunst van Philips mogt worden opgewekt, omdat zijn minister aan iemand anders dan aan hem dit eerbewijs te danken had. Maar de koning gaf van harte zijne goedkeuring aan deze zaak, aan Granvelle verklarende dat de belooning niet grooter was dan hij verdiende.

Aldus met het Romeinsche purper omhangen, opperkerkvoogd in de Nederlanden en eerste staatsminister, kon Granvelle nu neêrzien op de fierste edelen in het land. Hij stond aan het hoofd van het burgerlijk en kerkelijk beheer van den lande. Alle gezag was in zijne persoon vereenigd. Zoodanig was werkelijk de inrigting van den staatsraad, dat de minister kon gezegd worden niet zoozeer het hoofd der regering als wel de regering zelve te zijn.

De zaken werden in den raad op de door Philips voorgeschreven wijze behandeld. Gewone bezigheden gingen door de handen van het geheele staatsligchaam, maar zaken van gewigt moesten door den kardinaal en zijne twee medehelpers met de landvoogdes beslist worden. Bij zulke gelegenheden werden de andere ministers niet geraadpleegd en zoo zulks al geschiedde, dan werden alleen zulke Spaansche depêches als de minister verkoos mede te deelen, voorgelezen en de overigen voor de *consulta* bewaard. Wanneer de edelen, zooals soms gebeurde, eenen maatregel tegen den zin van Granvelle zochten door te drijven, dan bragt hij de geheele zaak voor het hof te Madrid. Daardoor won hij tijd voor het oogenblik en verkreeg waarschijnlijk eene eindbeslissing ten zijnen voordeele. De landvoogdes deelde geheel de inzigten van den kardinaal. De beste verstandhouding schijnt tussehen hen bestaan te hebben, te oordeelen naar den toon hunner brieven aan Philips waarin beide partijen elkander de dwaasste lofredenen toezwaaijen. Echter was er eene zonderlinge terughouding in hunnen officieelen omgang.

Hoewel zij hetzelfde paleis bewoonden, zegt men dat zij slechts per schrift zich met elkander onderhielden. De reden, welke voor deze zonderlinge handelwijze wordt opgegeven, is dat het, als zij veel te zamen waren, den schijn niet zou hebben dat de landvoogdes zoo geheel onder de leiding des ministers handelde. Zekerlijk hadden Margaretha en Granvelle beiden een' ongewonen lust om brieven te schrijven, zoo als te zien is in de lengte en het aantal hunner brieven, voornamelijk aan den koning. De kardinaal bijzonder verdiepte zich in eene beuzelachtige naauwkeurigheid van bijzonderheden, zooals weinig menschen van zijn' stand zouden gedaan hebben. Maar zijn meester, aan wien toen die brieven voornamelijk gerigt waren, had een bovenmatig geduld, zoo als overtuigend blijkt uit het getrouw doorlezen dezer stukken en uit het maken van eigenhandige aantekeningen daarop.

De minister had een paleis te Brussel en nog een ander verblijf op korten afstand van de hoofdstad. Hij hield met groote statie zijn hof, had een groot aantal bedienden, en zijne rijtuigen en liverei muntten uit door pracht. Hij gaf talrijke banketten, hield groote *levées*, kortom, hij nam eene deftigheid in zijne levenswijze aan, welke geheel met zijn' stand overeenkwam en zijnen natuurlijken smaak geen geweld aandeed. Wij kunnen gereedelijk aannemen dat de groote heeren, wier voorvaderen gedurende ceuwen de hoogste plaatsen in het land hadden ingenomen, zich ergerden nu zij zich in de schaduw gesteld zagen door iemand wiens fortuin zoo plotseling tot eene onnatuurlijke hoogte geklommen was in den zonneshijn van koninklijke gunst. Hunne verontwaardiging steeg nog hooger door de listige bepaling, dat zij, al bleven zij nullen in het bestuur, toch voor de maatregelen van dat bestuur aan het volk verantwoording schuldig waren. En zoo de aantijging van Granvelle's aanmatiging, opgeblazen in den trots op zijne fortuin, al waar was, dan vereenigden zich toch gevoelens van persoonlijken aard met die van algemeene ontevredenheid.

Maar wat zij ook mogen gevoeld hebben, men moet toch erkennen dat de Vlaamsche edelen niet te overhaast geweest

zijn in het toonen van die gevoelens. Het is niet voor 1562 dat wij den kardinaal, in zijne briefwisseling met Spanje, aanmerking zien maken op de onhoffelijkheid der edelen, of het bestaan van eenig misverstand met hen zien aanstippen. In de lente van het vorige jaar zien wij dat de prins van Oranje „zich hartelijk in de welwillendheid van den kardinaal aanbeveelt”, en zich onderteekent „uw' zeer goeden en dienstwilligen vriend”. Van den 23sten Julij, dus vier maanden later hebben wij een' brief van dien „zeer goeden vriend” en van graaf Egmont aan Philips. Daarin klagen zij bitter over hunne geheele uitsluiting uit alle belangrijke bezigheden in den staatsraad. Zij werden alleen uitgenoodigd om deel te nemen aan beraadslagingen zonder eenig gewigt. Dit was tegen de verzekering van zijne majesteit toen zij met tegenzin eene betrekking hadden aangenomen, en het was overeenkomstig zijne bevelen om hem te waarschuwen als datgene geschiedde, waarover zij hem nu schreven ¹⁾). Echter zouden zij deze onwaardige handelwijze nog in stilte verdragen hebben, als zij niet gemerkt hadden dat zij door het volk als verantwoordelijk beschouwd werden voor maatregelen, waaraan zij geen deel hadden. Bij het nagaan der bepalingen, welke Philips voor de *consulta* gemaakt had, heeft men weinig reden om zijne openhartigheid in deze zaak te vertrouwen, en zijne staatkunde zeer te prijzen. Daar hij het kwaad niet verhielp, zal zijne ingewikkelde verloocheining van iets van de zaak mede te weten der beleedigde partij nauwelijks iets hebben kunnen schelen. In zijn antwoord, dankte Philips de edelen voor hun' ijver in zijne dienst en beloofde hun meer in het breede te zullen antwoorden als graaf Hoorne naar Vlaanderen terugkeerde.

Er is geene reden om te veronderstellen dat Granvelle

¹⁾ De edelen schijnen zich bij Philips beklagd te hebben, dat zij deze onwaardige rol in het kabinet van den hertog van Savoye moesten spelen, toen hij landvoogd in de Nederlanden was; Granvelle teekent dit zonderling genoeg, in 1555 aan in een' brief aan de landvoogdes Maria, waarbij hij het als een louter vermoeden van hun' kant beschouwt. De loop der zaken onder de toenmalige landvoogdij kan aantoonen dat er goeden grond voor dit vermoeden bestond.

kennis zal hebben gedragen van den brief, welken de twee edellieden geschreven hadden. De geschiedschrijver geniet even als de novellenschrijver het voorrecht om over den schouder van zijne helden of heldinnen te kijken, als zij hunne brieven schrijven. Met stukken opgedolven uit de half vergane archieven, kan hij den lezer een beter inzicht geven in de beweegredenen en meeningen van de voornaamste acteurs in het treurspel hetwelk voor drie eeuwen ongeveer gespeeld werd, dan deze ten opzichte van elkander bezaten. Dit is in het bijzonder waar van het voor ons te behandelen tijdvak, toen de briefwisseling van de belanghebbende partijen op zich zelve uitgebreid was, en door de zorg, die men er in openbare en bijzondere verzamelingen voor gedragen heeft, goed bewaard is gebleven. Zulk eene zorg is zelden aan geschiedkundige stukken van die soort besteed vóór de zestiende eeuw.

Het is niet lang, ongeveer een jaar, na de dagteekening van den voorgaanden brief dat iets eene verkoeling schijnt aan te duiden, meer dan eene openlijke vredebreuk tusschen Granvelle en de misnoegde edelen. Ondertusschen waren de godsdienstige twisten in Frankrijk toegenomen, en de tegenovergestelde partijen schaarden zich onder de banieren van hunne aanvoorders, gereed om het geschil met de wapenen te beslechten. Philips de Tweede, die vooraan stond als de kampvechter voor het Katholicisme, niet alleen in zijne eigene staten, maar bij de geheele christenheid, sloeg in gespannen verwachting de toenemende worsteling in het naburige koninkrijk gade. Het had des te grooter belang voor hem, door den invloed die het op de Nederlanden kon uitoefenen. Zijne Italiaansche bezittingen werden door de Alpen, zijne Spaansche door de Pyreneën van Frankrijk gescheiden. Maar er lag niet zulk een bergketen als grens tusschen Frankrijk en Vlaanderen. Zij waren in de grensprovinciën zelfs niet eens door de taal van elkander onderscheiden. Iedere schok, welke aan Frankrijk gegeven werd, moest noodzakelijk in den afgelegensten hoek van Nederland gevoeld worden. Granvelle sloeg daar zoo goed acht op, dat hij den koning aanzocht om een oog op zijne Fransche naburen te houden en hen in de handhaving van

het Roomsch-Katholieke geloof te ondersteunen. „Het is van evenveel belang voor ons als voor hen om daarin gehandhaafd te worden. Menigeen hier te lande,” voegt hij er bij, „zou zeer blijde zijn als de zaken der Katholieken in het koninkrijk slecht gingen. Tot nog toe heeft geen edelman onder ons zich openlijk verklaard. Maar mogt er een het doen, dan kan God alleen het land redden van het noodlot, waaronder Frankrijk gebukt gaat.”

Volgens deze wenken en overeenkomstig zijne eigene inzichten zond Philips bevelen aan de landvoogdes om 2000 man te ligten, en die over de grenzen te zenden om de Fransche Katholieken bij te staan. Dit bevel ondervond veel tegenstand in den raad van state. De groote Vlaamsche heeren moeten in dien tijd genegenheid hebben geveinsd, zoo zij die niet gevoelden, voor de gevestigde godsdienst. Maar zij wisten wel dat er eene te groote gisting van ketterij in het land was, om deze bevelen smakelijk te maken. Zij gevoelden daarenboven geene begeerte om zich dus onnoodig met de veeten in Frankrijk te bemoeijen. Zij bragten er tegen in dat men de troepen niet veilig missen kon bij den tegenwoordigen staat van gevoelens in het vaderland, en dat, indien zij tegen de Fransche Protestanten optrokken, men verwachten kon dat de Duitsche Protestanten weder tegen hen te velde zouden trekken.

Granvelle wilde aan den anderen kant de bevelen van Philips doordrijven, daar zij noodig waren voor de veiligheid der Nederlanden zelve. Margaretha, die tusschen de twee tegenovergestelde partijen zat ingedrongen, voelde de moeilijkheid er van om partij te kiezen. Zij had te kiezen tusschen ongeluoorzaamheid aan den koning, en den toorn, misschien den tegenstand van de natie. Oranje en Egmont zochten haar aan om de staten-generaal te laten bijeenroepen, als de eenige goede raadslieden in zulk een dreigend gevaar. De staten waren door de vorige landvoogdes Maria van Hongarije dikwijls voor zaken van minder belang bijeengeroepen. Maar de kardinaal had geen plan om de tusschenkomst in te roepen van dat „slechte dier dat men volk noemt.” Hij was getuige geweest van eene vergadering der staten voor de inschepping van Philips, en

hij had den onafhankelijken toon, welke dat staatsligchaam toen aannam, niet vergeten. Het was het laatste bevel van den koning aan zijne zuster geweest, om voor geene zaak ter wereld eene vergadering van de nationale wetgeving bij een te roepen, voordat hij in het land terugkeerde.

Maar terwijl Margaretha op dezen grond de bijeenroeping der staten-generaal weigerde, belegde zij een kapittel der orde van het Gulden Vlies, waarmede zij in buitengewone omstandigheden te rade mogt gaan. De ridders dezer orde waren personen van het hoogste aanzien in het land, en daaronder de gouverneurs der provinciën. Zij vergaderden in Mei 1562 te Brussel. Voor dat zij eene openbare zitting hielden, noodigde de prins van Oranje hen tot eene bijeenkomst in zijn eigen paleis uit. Daar stelde hij hun den toestand des lands voor en trachtte met de ridders een regelmatig stelsel van tegenstand tegen de uitsluitende en willekeurige regeringswijze van den minister te beramen. Ofschoon er toen niet bepaald gehandeld werd, schijnen velen der tegenwoordig zijnde edelen met des prinszen inzichten te hebben ingestemd. Er waren er echter sommigen die zich daar tegen verzetten en verklaarden dat zij met Granvelle tevreden en niet van plan waren om hunnen vorst de keuze zijner ministers voor te schrijven. De voornaamsten, die dit gevoelen aankleefden, waren de hertog van Aerschot, een ijverig Katholiek, en graaf Barlaimont, voorzitter van den raad van finantiën en, zooals wij reeds gezien hebben, den minister geheel toegedaan. Deze edelman deelde aan Margaretha de bijzonderheden mede der vergadering in het paleis van den prins; en de landvoogdes zorgde van aan de ridders zulke talrijke bezigheden te geven gedurende hun verder verblijf in de hoofdstad, dat daardoor de prins van Oranje geene gelegenheid had zijn plan van beweging voort te zetten.

Voordat het kapittel van het Gulden Vlies ontbonden was, werd er besloten om een' gezant aan den koning te zenden, ten einde hem den toestand des lands bloot te leggen, zoowel ten opzichte van de godsdienstige beweging, welke in sommige streken nog door den toestand van Frankrijk werd aangezet, als van de geldelijke verlegenheid,

welke de regering zeer hinderde. De persoon die hiertoe gekozen werd was Floris van Montmorency, heer van Montigny, een ridder, die den moed had zijn' afkeer te kennen te geven van iedere bemoeijing met gewetensvrijheid, en die waarschijnlijk den minister niet genegen was.

Weldra na zijn vertrek werd het ergerlijke vraagstuk van hulp aan Frankrijk in den raad zoodanig geregeld dat er in plaats van hulp in manschappen, hulp in geld gegeven zou worden. Er werd bepaald om in eens een' onderstand van 50000 kroonen aan de Fransche regering uit te betalen ¹⁾.

Montigny bereikte Spanje in Junij 1562 ²⁾. Hij werd door Philips welwillend ontvangen, terwijl deze van hem een omstandig bericht inwon omtrent den toestand der Nederlanden. In antwoord op de vragen des konings deelde de gezant ook het misverstand mede dat tusschen den minister en de edelen gerezen was.

Maar de gravin van Parma vertrouwde deze kiesche zaak niet geheel aan Montigny toe. Zij schreef zelve aan haar' broeder in het Italiaansch, van welke taal zij zich bediende in plaats van Fransch, dat gewoonlijk door de sekretarissen gebezigd werd, wanneer zij hare eigene inzichten over belangrijke zaken wilde mededeelen. Zij drukte zich in het Italiaansch zeer gemakkelijk uit, en hare brieven in die taal, welke geheim moesten blijven, waren door haar eigenhandig geschreven.

De hertogin deelde den koning de oneenigheden mede, die met de edelen ontstaan waren; terwijl zij daarbij Oranje en Egmont voornamelijk als de oorzaak daarvan opgaf. Zij beschuldigde hen van kwaadwillig het gerucht te hebben rondgestrooid dat de kardinaal aan Philips den raad gegeven had om met eene gewapende magt in het land te val-

¹⁾ Dit besluit werd den 4den Augustus 1562 genomen. Granvelle, Oranje, Egmont, Hoorne en Viglius waren bij deze vergadering tegenwoordig. VERT.

²⁾ Dit is eene vergissing. Hij kwam er tegen het einde van Julij. Volgens een' brief van Granvelle van 14 Junij, moest hij nog vertrekken, en volgens een' van den koning van 17 Julij was hij nog niet aangekomen. Gachard, *Correspondance*, I. bl. 203, 208.

len en aan vijf of zes van de voornaamste misnoegden het hoofd af te slaan. Zij prees zeer de trouw van den minister en zijne bekwaamheid in het behandelen van zaken, en zij verzocht den koning om Montigny terug te brengen van het dwaalbegrip waarin men algemeen verkeerde omtrent het voornemen om de Spaansche Inquisitie in de Nederlanden in te voeren, en der landsinstellingen geweld aan te doen.

Nu verklaarden de kardinaal en de edelen elkander openlijk den oorlog. Welke beleefdheidsvormen zij in hun' omgang ook mogten behouden, men behoefde er niet langer aan te twifelen dat zij later in vijandige houding tegen over elkander zouden staan. In een' brief, welke kort voor dien van de landvoogdes geschreven was, geeft de kardinaal aan den koning een kort overzicht van zijn' toestand. De brief is geschreven met den moed van iemand, die niet terugdeinst voor de hem dreigende gevaren. Nadat hij eene opmerking gemaakt heeft, welke geen groot vertrouwen aan den dag legt in de regtzinnigheid van den prins van Oranje, gaat hij voort: „Ofschoon de prins zich jegens mij zeer vriendelijk had betoond, is hij zeer ontevreden wanneer hij zich niet in mijne nabijheid bevindt. Zij hebben eene zamenzwering tegen mij gesmeed,” vervolgt hij, „en bedreigen mijn leven. Maar ik vrees weinig in dat opzigt, als ik nadenk dat zij te slim zijn om daarop een' aanslag te wagen. Zij klagen dat ik hen van het bestuur uitsluit, en voor uwe majesteit een onbepert gezag tracht te verzekeren. Dit alles herhalen zij openlijk bij hunne banketten, en brengen daardoor bij het volk eene ongunstige stemming te weeg. Er waren echter nooit gouverneurs van provinciën, die zooveel magt bezaten als zij, of die alle zaken meer in de hand hadden. Waarlijk, hun groote doel is om uwe majesteit en de landvoogdes tot bloote nullen in het bestuur te maken.”

„Zij weigeren bij mij ter maaltijd te komen,” voegt hij er bij, „maar daarom lach ik; want ik vind gasten genoeg onder den plattelandsadel, de magistraten en zelfs de waardige stadsburgers, van wier goede gezindheid men zich tegen den dag des oproers moet verzekeren. Ik draag

deze rampen met geduld, zoo als ik kan, want tegenspoed wordt ons door den Almagtige toegezonden, Die hen beloonen zal, die voor godsdienst en regt lijden.” De kardinaal beschouwde zich zeer gaarne als een martelaar.

Hij besluit dezen merkwaardigen brief met den koning dringend te verzoeken om spoedig naar de Nederlanden te komen, „maar te komen met een groot gevolg en veel geld; daar hij zóó toegerust, geene behoefte aan troepen hebben zou, als hij die soms buitenslands gebruiken kon, aangezien zijne tegenwoordigheid voldoende zijn zal om de verontruste gemoederen binnenslands tot bedaren te brengen.” De staatkundige minister zegt niet welk gebruik er van deze troepen buitenslands kan gemaakt worden. Zulk een zijdelingsche wenk zou de beschuldigingen geregtvaardigd hebben, welke reeds tegen hem in waren gebracht. Hij kon zich gerust er op verlaten, dat zijn meester zelf die toepassing maken zou.

In December 1562 keerde Montigny van zijne zending terug en deed onmiddellijk zijn verslag aan den raad van state. Hij weidde uit over de zorg, die Philips voor het land getoond had. Hij was van niets meer vreemd geweest, dan om de Spaansche Inquisitie in de Nederlanden in te voeren. Hij was er alleen op bedacht om de toenevende ketterij uit te roeijen, en deed een beroep op de gezaghebbenden om hem met alle kracht in dat goede werk te ondersteunen. Eindelijk beloofde hij, hoezeer met geldgebrek worstelende, om zoo spoedig hij zijne zaken in Spanje regelen kon, naar Vlaanderen terug te keeren. Het was niets ongewoons van Philips om eenen spoedigen terugkeer naar het land voor te wenden. De aangename ontvangst des konings schijnt op Montigny eenigen invloed gehad te hebben. Bij alle voorvallen toonde hij zulk eene mate van vertrouwen in die belofte des konings, dat het twijfelzuchtige karakter van Willem, verre was van daarin te berusten. Deze gaf dit zijnen vriend ronduit te verstaan, doch de laatste, die zich steeds liet misleiden, zooals de woorden van den prins schijnen aan te duiden, antwoorde op bitteren toon, en in tegenwoordigheid der hertogin had er een soort van twist tusschen de beide edelen

plaats; ten minste, zoo verhalen de geschiedschrijvers. Maar geschiedschrijvers uit een' tijd van partijhaat zijn niet de beste getuigen. In deze troebelen hebben wij gewoonlijk veiliger gids in de briefwisseling der handelende personen.

Montigny bragt ook dépêches van Philips voor de hertogin van Parma mede; zij behelsden wenken omtrent hare staatkunde tegenover de oproerige edelen, die de koning haar aanraadde om, zoo het mogelijk was, oneenig onder elkaar te maken door het zaad van afgunst tusschen hen te strooijen. Egmont was een trouw Katholiek, trouwgezind, eerzuchtig en ijdel. Het zou niet moeilijk zijn om hem de verbonden te doen verlaten door hem eenigen voorkeur te toonen, hetwelk zijne ijdelheid vleijen, maar hunne ijverzucht en hun wantrouwen opwekken zou.

Vroeger had er iets, wat naar zulk een gevoel zweemde, tusschen Egmont en den prins van Oranje bestaan, ten minste er had eene verwijdering tusschen hen plaats gehad. Dit kan in sommige opzichten toegeschreven worden aan het contrast in hunne karakters. Gewis konden er geen karakters meer van elkander verschillen. Egmont openhartig, fier, doordrijvend in zijn karakter had weinig gemeen met den koelen, voorzigtigen, en zijne kansen berekenenden Willem. De schitterende hoedanigheden van den eersten waren slechts oppervlakkig, doch verblindden ligt de oogen des volks. Er was in Willems karakter eene diepzinnigheid, welke men niet gemakkelijk doorgrondend kon; doorgaans eene achterhoudendheid, welke het zelfs voor hen, die hem het best kenden, moeilijk maakte hem geheel te kennen. Doch de verkoeling tusschen deze twee edelen kan minder uit verschil in karakter dan uit gelijkheid van stand ontstaan zijn. Door rang en verdiensten maakten beiden evenzeer aanspraak op de algemeene aching, zoodat het bijna niet mogelijk was dat zij op hunne eerzuchtige loopbaan niet met elkander in botsing kwamen. Maar ofschoon vroeger van elkander verwijderd, waren zij nu door den drang van uitwendige omstandigheden, te naauw verbonden om door de listige staatkunde van Philips weder van elkander gescheiden te worden. Onder den invloed van gemeenschappelijken afkeer van het bestuur en zijne wille-

keurige maatregelen, gingen zij voort in overleg met elkander te handelen en wisten, in hun verbond, zelfs winst te doen met het verschil van hunne karakters. En welken beteren waarborg voor een' goeden uitslag zou men kunnen wenschen dan dien, welken vereeniging van wijzen raad en stoutheid in de uitvoering verschaffen kunnen?

De gevolgen der onlusten in Frankrijk waren, zooals te voorzien was, spoedig in de Nederlanden merkbaar. De Protestanten van die dagen vormden eene soort van bondstaat, of liever eene groote geheime vereeniging, die zich over de verschillende deelen van Europa uitstreckte, maar zoo vast verbonden was, dat een slag hier of daar aan het gebouw der vereeniging toegebracht aanstonds in alle deelen weërgalmde. De Calvinisten in de Nederlandsche grensprovinciën gevoelden inzonderheid groote sympathie voor de beweging hunner Fransche broederen. Menig Hugenoot zocht bij hen eene schuilplaats. Anderen kwamen om hunne leerstellingen te verbreiden. Verhandelingen in de Fransche taal werden verspreid en gretig gelezen. Predikers spraken in de bijeenkomsten, en het volk bij honderden en duizenden openlijk vergaderd, hield optogten en zong de psalmen Davids in de overzetting van Marot.

Dit openbaar verzet tegen de plakaten maakte eene onmiddelijke tusschenkomst van de regering noodzakelijk. Twee Calvinistische predikers werden te Doornik gevat en na een geregeld verhoor tot den brandstapel veroordeeld. In Valenciennes werden twee anderen op gelijke wijze gevat, verhoord en tot dezelfde verschrikkelijke straf veroordeeld. Maar daar de markgraaf van Bergen, gouverneur der provincie, de stad verlaten had om eene andere plaats te zoeken, werd de teregtstelling tot zijne terugkomst uitgesteld. Aldus gingen er zeven maanden voorbij, toen de landvoogdes aan den markgraaf schreef om hem eene vermaning te geven over zijne al te lange afwezigheid van zijn post. Hij had de geestigheid van te antwoorden „dat het noch met zijn' rang noch met zijn karakter overeen kwam om de rol van beul te spelen." De markgraaf van Bergen had zich reeds vroeg aan de zijde van den prins van Oranje geschaard en hij wordt in de brieven van Granvelle herhaal-

delijk aangeduid als de bedrijvigste van de misnoegden. Hij was dus waarschijnlijk geen vriend van het stelsel van vervolging, hetwelk het gouvernement invoerde. Door Granvelle daartoe aangezet, namen de stedelijke magistraten eindelijk den last op zich om zelven bij de teregtstelling voor te zitten. Op den bepaalden dag werden de twee martelaars naar den brandstapel gevoerd. De takkebossen waren gereed gemaakt en men was op het punt van er de vlamme toorts in te werpen, toen op een teeken van een der gevangenen, de menigte op de plaats der teregtstelling vooruitdrong, wachters en geregtsdienaars onder den voet wierp, de takkebossen voor de straf oefening verstrooide en de slagtoffers bevrijdde. Daarop vormden zij een' optogt, trokken plegtig door de straten en zongen hunne psalmen en Calvinistische liederen.

Ondertusschen gelukte het den geregtsdienaren om de de ongelukkige mannen weder in handen te krijgen en hen naar de gevangenis terug te voeren. Maar het duurde niet lang of hunne vrienden, die in veel grooter getal dan te voren vergaderd waren, bestormden de gevangenis, overweldigden de deuren, verlost den gevangenen en voerden hen in zegepraal met zich.

Deze hevige maatregelen bragten, zooals wel te denken is, groote verontwaardiging aan het hof der landvoogdes te weeg. Zij beval oogenblikkelijk 3000 man aan te werven en zond die, onder bevel van den markgraaf van Bergen ¹⁾, tegen de oproerlingen. Deze magt was groot genoeg om allen tegenstand te overwinnen. Er werden eene menigte arrestatiën gedaan, en het gezag der wetten werd gehandhaafd door het verhoor en de bestraffing der belhamels.

„Harde en strenge maatregelen,” schrijft Philips, „zijn de eenige, die men in godsdienstzaken moet aanwenden.

¹⁾ Dit leger werd eerst aangevoerd door Antoine Blondel, heer van Haultbois kommandant van Philippeville; toen echter Bergen de aanmerking maakte, dat er in zijn gewest geene troepen mogten zijn, die niet onder zijn bevel stonden, gaf de landvoogdes hem dit over. Granvelle schrijft 6 Oct. 1563 aan Perez dat er te Valenciennes een predikant levend verbrand is. Gachard, *Correspondance*, etc.

VERT.

Alleen door vrees kan het gespuis (en daarmede meende hij de Hervormden) gedrongen worden zijn' pligt te doen, en dan nog niet eens altijd.” Dit vrijzinnige gevoelen vond minder ingang in de Nederlanden dan in Spanje. „Men moet ze goed overwegen,” schrijft de kardinaal aan Perez, sekretaris des konings, „voordat men deze bepaalde besluiten uitvaardigt, welke hier nimmer zoo onvoorwaardelijk worden ontvangen als in Italië.” De Vlaming beriep zich op zijne wetten en niettegenstaande de minister zich zeer beijverde, bleek het eene onmogelijkheid om iets te vorderen op de wijze als de Spaansche Inquisitie zulks deed, welke zich door brandstapels eenen weg baande.

„Het zou aanstonds een oproer verwekken,” schrijft hij, „als wij het wagen durfden een man gevangen te nemen zonder de overtuigendste gronden. Tegen niemand kan men een regtsgeeding aanvagen zonder wettige bewijzen.” Maar de gevoelens der natie waren een onoverkomelijke hinderpaal tegen het doordrijven der wreede plakaten. Geen wet, welke met zulke gevoelens in strijd is, kan lang worden gehandhaafd. „Ik beschuldig niemand der edelen van ketterij,” schrijft de landvoogdes aan haren broeder, „maar zij toonen weinig ijver in godsdienstzaken, terwijl de magistraten voor het vervullen van hun' pligt terugdeinzen uit vrees voor het volk.” „Hoe ongerijmd is het,” roept Granvelle uit, „dat er door de Inquisitie in Spanje getuigenissen worden afgelegd tot opsporing van ketters te Antwerpen waar er dagelijks duizenden rondloopen met wie niemand zich bemoeit!” „Het is langer dan een jaar geleden,” zegt hij, „dat er geene enkele inhechtenisneming op beschuldiging van ketterij in die stad heeft plaats gehad.” Hoe echter te dien tijde de mate van vervolging geweest moge zijn, de onbestemde vrees voor de toekomst had zich toch gewis in hooge mate van den geest des volks meester gemaakt, aangezien er, zooals een tijdgenoot schrijft, toen niet minder dan 18 of 20000 vlugtelingen in Engeland waren, die allen om der godsdienstwille uit Vlaanderen gevlugt waren ¹⁾.

¹⁾ Dit schreef de raadsheer Christoffel d'Assonleville, dien de landvoogdes Margaretha als gezant naar het Engelsche hof gezonden had, in een' brief van 24 April 1563 aan Granvelle.

VERT.

De haat welke deze vervolging opwekte viel geheel op Granvelle. Hij was het werktuig van Spanje. Spanje was gekromd onder het juk der Inquisitie. Daarom was het duidelijk dat de minister het voornemen had om de Spaansche Inquisitie in de Nederlanden in te voeren. Zoo was de korte en bondige redenering waardoor het volk den naam van Granvelle met dien van de meest gevreesde regt-bank verbond. Men beschouwde hem als verantwoordelijk voor de uitvinding en het ten uitvoer brengen van de meeste onpopulaire maatregelen van het bestuur. Duizend buitensporige verhalen waren er van zijn bijzonder en openbaar leven in omloop, en men begaat gewis geene onregtvaardigheid jegens de edelen door te veronderstellen dat zij niet veel moeite deden om dat tegen te gaan. De gunsteling van een' vorst staat zelden in gunst bij het volk, maar geen minister is ooit zoo gehaat geweest als Granvelle in de Nederlanden. Hij was gehaat bij de edelen om zijne snelle magtsverheffing en de slaafsche wijze waardoor hij, zooals zij dachten, er toe geraakt was. Het volk haatte hem omdat hij die magt gebruikte ter vernietiging hunner vrijheden. Geen bestuur was meer gehaat bij de natie, als wij slechts dat van den *ijzeren* hertog uitzonderen.

Niettegenstaande Granvelle's standvastigheid en de ondersteuning, welke hij van de landvoogdes en eenige der invloedrijkste raadsheeren ondervond, viel het hem toch moeilijk om bij al dien laster opgeruimd te blijven. Hij zou zeer gaarne gehad hebben dat de koning naar Vlaanderen terugkeerde en hem door zijne tegenwoordigheid ondersteunde. Het is de hoofdzaak in zijne briefwisseling van die dagen. „Het is hier algemeen bekend,” schrijft hij aan den sekretaris Perez, „dat men in Spanje volkomen bereid is om de Nederlanden op te offeren. De edelen spreken zoo' vrij hun gevoelens uit, dat ik ieder oogenblik een' opstand vrees... Overreed om Gods wil den koning om over te komen, of het zal hem zwaar op het geweten drukken.” De minister klaagt aan den sekretaris dat hij door de Spaansche regering geheel verlaten schijnt te zijn. „Het is drie maanden geleden,” schrijft hij, „sints ik den laatsten brief van het hof

ontving. Wij weten hier even weinig van Spanje als van Indië. Zulk verzuim is gevaarlijk en zou den koning duur kunnen te staan komen.” Het is duidelijk dat zijne majesteit gebruik maakte van zijn koninklijk voorrecht om de briefwisseling slechts van één' kant te doen aanhouden. Ten minste hij neemt er in die dagen slechts zeer weinig deel aan, en zijne brieven waren waarlijk kort in vergelijking met de lange brieven van zijn' minister. Dit stilzwijgen van den vorst was misschien staatkundig. Zijne meeningen, ja zelfs zijne wenschen hadden eenigermate het gewigt van wetten. Daarom wilde hij zich niet gaarne verantwoordelijk stellen. Hij wilde zich liever volgens zijne natuurlijke neiging verlaten op den loop der gebeurtenissen, in plaats van ze door al te snel handelen te bederven. De bijnaam, waaraan Philips in de rei der Kastiliaansche vorsten kenbaar is, is die van „den Voorzigtige.”

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.

Fe
geh. 19 Oct. 1
geh. 18 Maart

Isabella g. 1 Oct. 1470 † 23 Aug. 1498.
geh. 22 Nov. 1490 m. Alfons, infant van Portugal g. 1482 † 1491.
geh. 1497 met Emmanuel den Groote kon. v. Port. g. 31 Mei 1469 † 13 Dec. 1521.

Johan g. 30 Junij 1478 † 4 Oct. 1497.
geh. 3 April 1497 m. Margaretha (dochter van
Max. I) geb. 10 Jan. 1480 † 1 Dec. 1530.

Johanna, g. 6 Nov.
geh. 21 Oct. 1496 m. P
g. 23 Junij 1478

Michaël, g. 23 Aug. 1498 † Junij 1500.

Eleonora, g. Nov. 1499 † Feb. 1558. *Karel I*, g. 24 Febr. 1500 † 21 Sept. 1558. *Isabella*, g. 1501 † 20 Jan. 1525. *Ferdinand I*, g. 10 Maart 1503 † 25 Julij 1564. *Maria* g. 1505
geh. 1519 m. Emmanuel den Groote. geh. 12 Maart 1526 m. Isabella v. Portugal. geh. 12 Aug. 1515 m. Christiaan geh. 5 Mei 1521 m. Anna kon. v. Hongarije geh. 1521 m
geh. 1530 m. Frans I v. Frankrijk. g. 1503 † 1 Mei 1539. 11 koning v. Denemarken g. 2 g. 23 Julij 1503 † 27 Jan. 1547. kon. v. Hon
g. 1494 † 31 Maart 1547. Julij 1481 † 19 Jan. 1559. 1506 † 28 A

bijzitten:
1 Margaretha van der Gheenst.
2 Barbara Blomberg.

Johan g. 1518 † 1532. Dorothea g. 1520 † 20 Sept. 1580. Christina, g. 1523 † 1590
geh. 27 Sept. 1532 m. Frederik II geh. 1535 m. Frans hert. v.
v. d. Pfalz, g. 9 Dec. 1483 † 26 Milaan † 1535. geh. 1541
Febr. 1556. m. Frans hert. v. Lotharin-
gen † 1545.

Johan g.
geh. 1553 m.

Sebastiaan
waarschijn

Philips II, g. 21 Mei 1527
† 13 Sept. 1598.
geh. 1543 m. Maria v. Port. † 1545.
geh. 24 Julij 1554 m. Maria v.
Engeland † 17 Nov. 1558.
geh. 31 Jan. 1560 m. Isabella (d. v.
Hendr. II v. Frankrijk) † 1568.
geh. Oct. 1570 m. Anna (d. v. Max.
II) g. 1549 † 26 Oct. 1580.

Johanna † 1578 geh.
1525 m. Johan v.
Portugal † 1554.

Maria g. 1528 † 1603.
g. m. Maxim. II.

bij M. v. d. Gheemst:
Margaretha g. 1522 † Feb.
1586, geh. 1535 m. Alex.
dert. v. Toskane † 1537.
geh. 1538 m. Ottavio
dert. v. Parma † Nov.
1586.

bij Barbara Blomberg:
Johan v. Oostenrijk g.
24 Febr. 1545 † 1 Oct.
1578.

Maximiliaan II, g. 1 Aug. 1527
† 12 Oct. 1576.
geh. 13 Sept. 1548 m. Maria
v. Spanje † 24 Febr. 1603.

Rudolf II, g. 18 Julij 1552
† 10 Jan. 1612, ongeschuwd.

Carlos g. 8 Julij 1545
† 24 Julij 1568.

Isabella Clara Eugenia,
g. 12 Aug. 1566 † 29
Nov. 1633, geh. 1 April
1599 m. Albertus van
Oostenrijk g. 13 Nov.
1559 † 13 Julij 1621.

Katharina g. 10 Oct. 1567
† 1597.
geh. 6 Nov. 1585 m. Karel
Emmanuel I hert. v. Savoye
g. 12 Jan. 1562 † 26 Julij
1630.

Philips III, g. 14 April 1578
† 30 Maart 1621.
geh. 1599 m. Margaretha (doch-
ter van Karel v. Oostenrijk)
g. 25 Dec. 1584 † 3 Oct. 1611.

Ferdinand de Katholieke g. 10 Maart 1452 † 23 Jan. 1516.
 geh. 19 Oct. 1469 m. Isabella van Kastilië g. 22 April 1451 † 26 Nov. 1504.
 geh. 18 Maart 1506 met Germaine de Foix (zuster van Louis XII) g. 1487 † 1538.

1478 † 4 Oct. 1497. Margaretha (dochter van 1480 † 1 Dec. 1530.)
 Johanna, g. 6 Nov. 1479 † 7 Mei 1555.
 geh. 21 Oct. 1496 m. Philips I (zoon van Max. I) g. 23 Junij 1478 † 25 Sept. 1506.
 Maria, g. 1482 † 1517.
 geh. 1500 m. Emmanuel den Grooten.
 Katharina, g. 5 Dec. 1485 † 7 Jan. 1536.
 geh. 14 Nov. 1501 m. Arthur (z. v. Hendrik VII v. Engeland) g. 1486 † 2 April 1502.
 geh. 1509 met Hendrik VIII (Arthurs broeder) g. 1491 † 28 Jan. 1547.
 gesecheiden 23 Mei 1533.
 Een infant geb. en † 3 Maart 1509.

Ferdinand I, g. 10 Maart 1503 † 25 Julij 1564.
 geh. 5 Mei 1521 m. Anna kon. v. Hongarije g. 23 Julij 1503 † 27 Jan. 1547.
 Maria g. 1505 † 18 Oct. 1558.
 geh. 1521 m. Lodew. II. kon. v. Hong. g. 1 Julij 1506 † 23 Aug. 1526.
 Katharina, g. 1507 † 1578.
 gehuwd 1525.
 Johan III, g. 1502 † 11 Junij 1557.
 Isabella, g. 1503.
 geh. m. Karel I.
 Beatrix, g. 1504 † 8 Jan. 1538.
 geh. 1522 m. Karel III v. Savoye geb. 10 Oct. 1486 † 16 Sept. 1553.
 Lodewijk, hertog v. Beja g. 1506 † 1555.
 Zijne bijzit Jolantha.
 Ferdinand g. 1507 † 1537.
 Alfons, kardinaal g. 1509 † 1537.
 Hendrik, kardinaal kon. v. Portugal g. 1512 † 31 Jan. 1580.
 Emanuel Philibert g. 8 Julij 1528 † 1580, Landvoogd in de Nederlanden.
 geh. 1539 m. Margaretha (d. v. Frans I v. Frankrijk).
 Antonio, prior te Crato geb. 1531 † 1595.
 Emmannel † 1638, geh. 1597 m. Emilia v. Nassau (dochter van Willem den Zwijger) † 1625.
 Johan g. 1526 † 2 Jan. 1554.
 geh. 1553 m. Johanna d. v. Karel I.
 Sebastiaan, g. 23 Jan. 1554.
 waarschijnlijk † 4 Aug 1578.
 Maria g. 1527 † 1545.
 Philips II.
 Don Carlos.

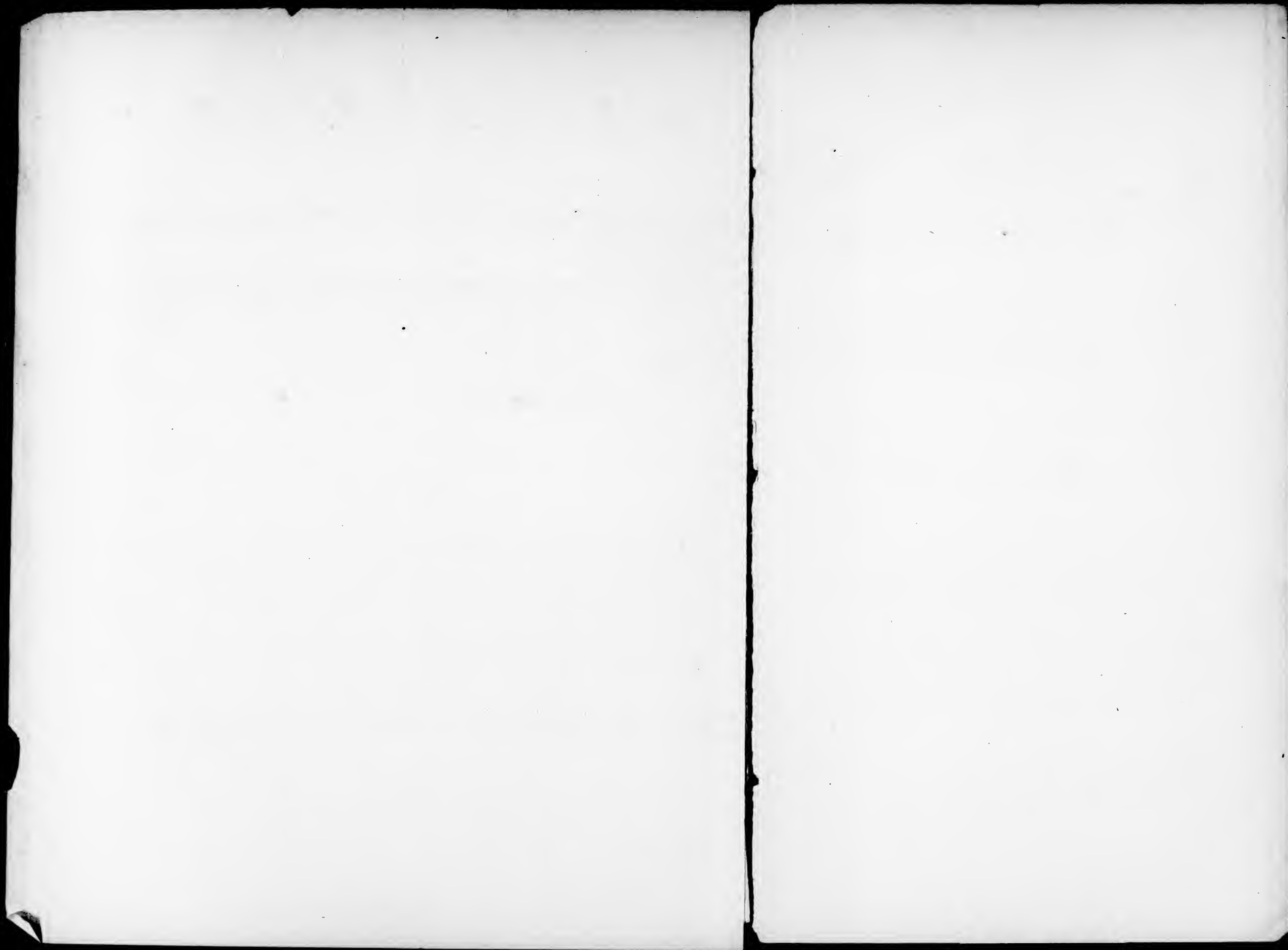
g. 1523 † 1590
 m. Frans hert. v.
 † 1535. geh. 1541
 hert. v. Lotharin-
 45.

Barbara Blomberg:
 van v. Oostenrijk g.
 Febr. 1545 † 1 Oct.
 78.

Maximiliaan II, g. 1 Aug. 1527
 † 12 Oct. 1576.
 geh. 13 Sept. 1548 m. Maria
 v. Spanje † 24 Febr. 1603.

1578
 1.
 a (doch-
 stenrijk)
 t. 1611.
 Rudolf II, g. 18 Julij 1552
 † 10 Jan. 1612, ongehuwd.

De cursief gedrukte namen duiden die vorsten of vorstinnen aan, welke door huwelijk der Spaansche en Portugeesche koningsgeslachten nauwer aan elkander verbonden hebben. (VERT.)

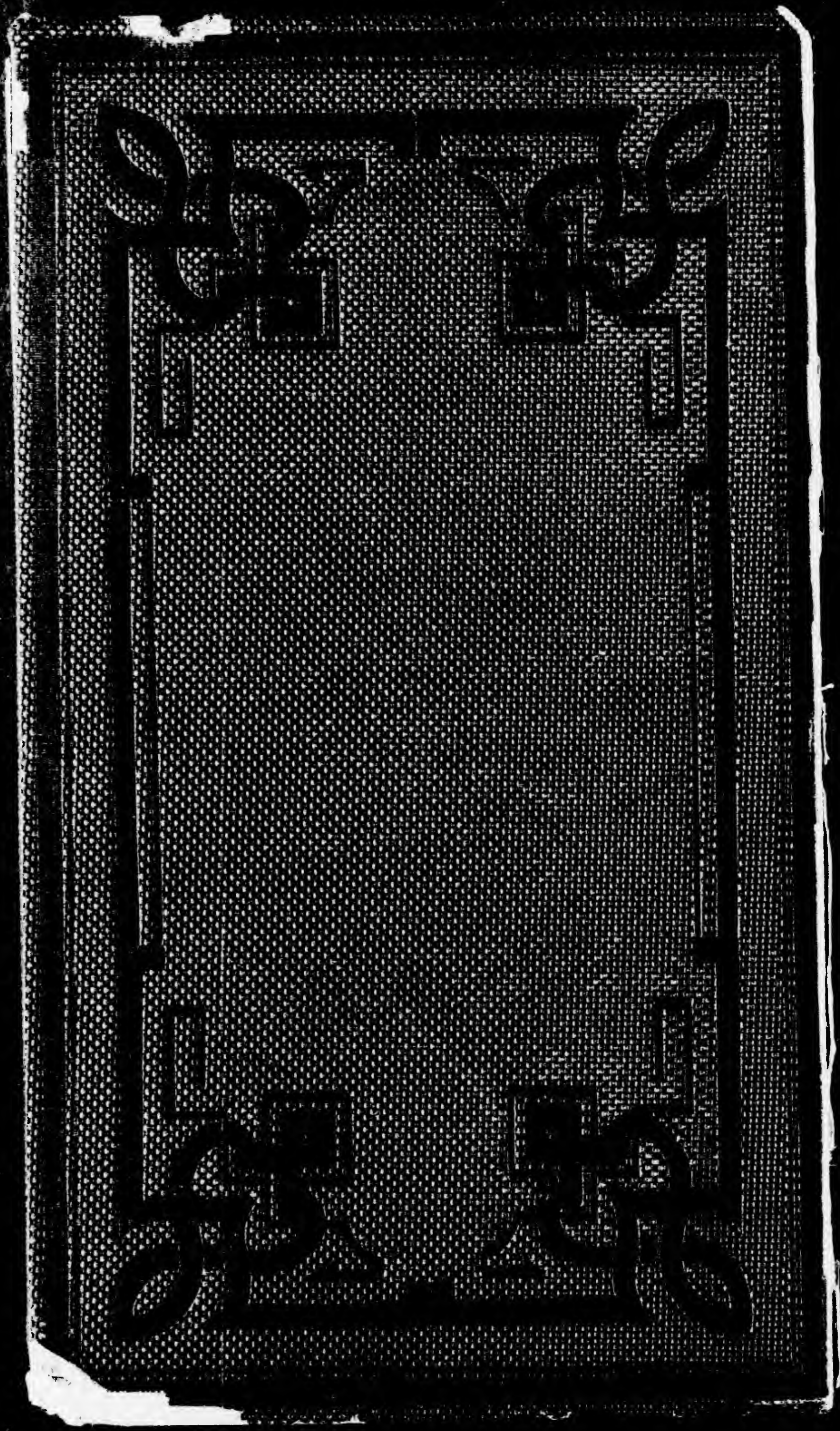

COLUMBIA UNIVERSITY

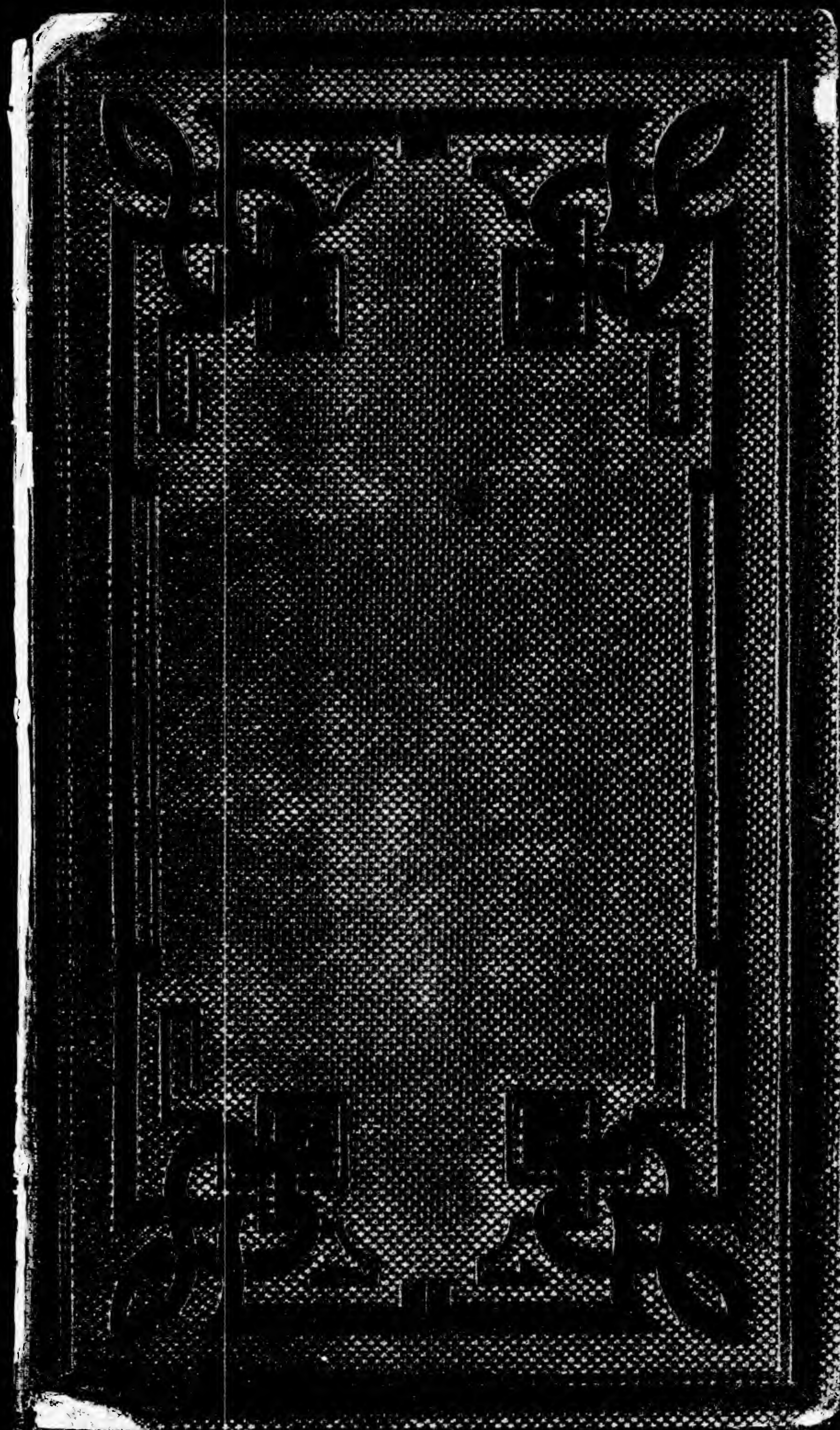

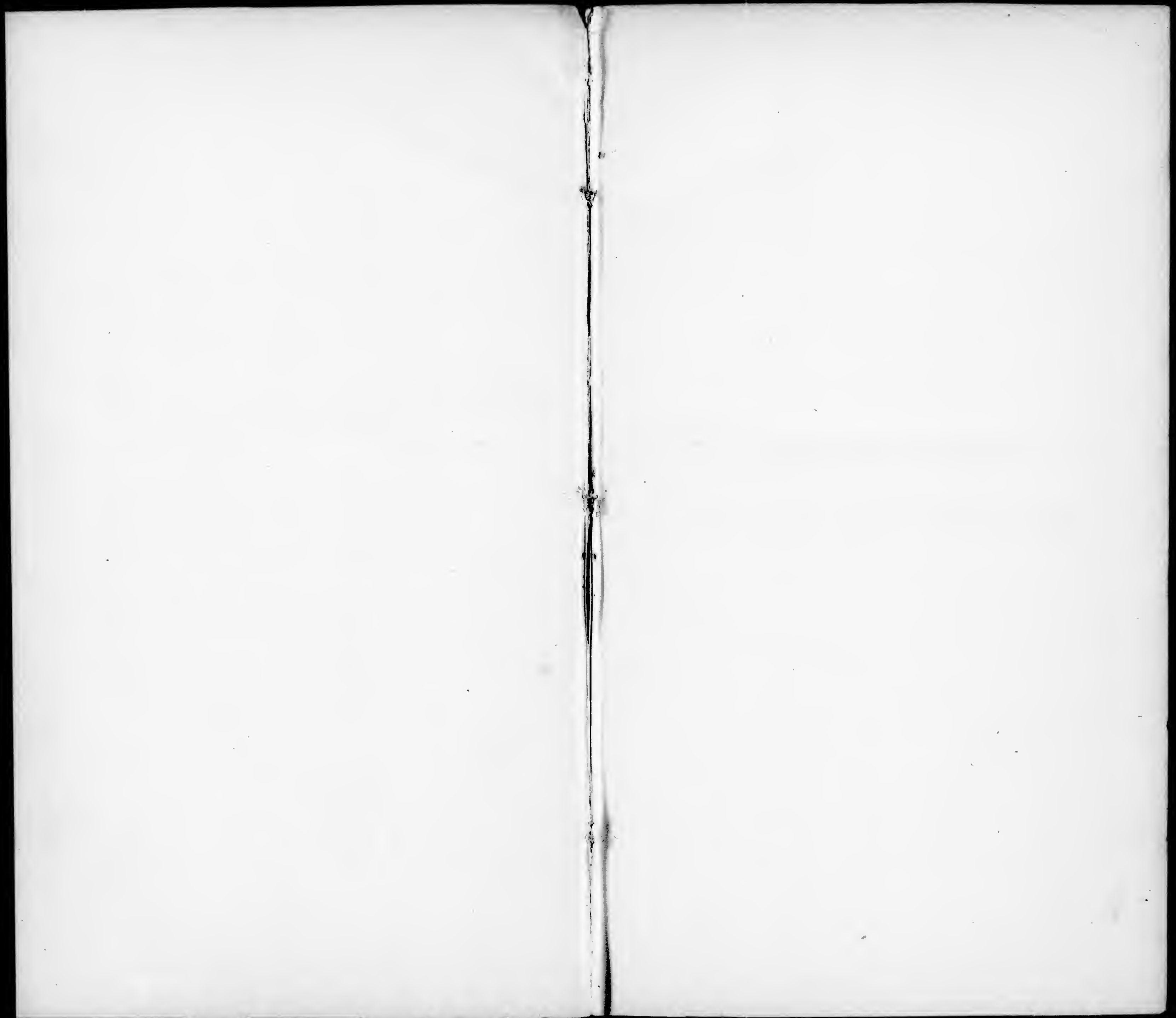
0032205597

VOLUME 2

946.04
P922

946.04 P922
2

**Columbia University
Library**

Henry Livingston Thomas
BORN 1835-DIED 1903

*

FOR THIRTY YEARS CHIEF TRANSLATOR
DEPARTMENT OF STATE, WASHINGTON, D. C.
LOVER OF LANGUAGES AND LITERATURE
HIS LIBRARY WAS GIVEN AS A MEMORIAL
BY HIS SON WILLIAM S. THOMAS, M. D.
TO COLUMBIA UNIVERSITY
A. D. 1905

GESCHIEDENIS DER REGERING

VAN

PHILIPS DEN TWEEDE.

GESCHIEDENIS DER REGERING

VAN

PHILIPS DEN TWEEDE,

Koning van Spanje,

DOOR

WILLIAM H. PRESCOTT,

UIT HET ENGELSCHE VERTAALD

DOOR

Dr. W. J. A. HUBERTS,

met eene voorrede van den Hoogleeraar W. G. BRILL en
eene levensschets van den schrijver.

~~~~~  
TWEEDE DEEL.

~~~~~  
ZUTPHEN,
J. A. WILLEMSSEN.

1861.

Druk van A. TER GUNNE & Co. te Deventer.

HOOFDSTUK VII.

GRANVELLE WORDT GEDWONGEN OM TE
VERTREKKEN.

Verbond tegen Granvelle. — Margaretha begeert zijne verwijdering. — Philips is besluiteloos. — Granvelle krijgt zijn ontslag. — Hij verlaat de Nederlanden.

1562, 1564.

Terwijl de natie over het algemeen zulke gevoelens jegens Granvelle koesterde, als in het vorige hoofdstuk beschreven is, ergerden de edelen, die in den raad van state zitting hadden, er zich meer en meer over dat zij van staatszaken werden uitgesloten. Nu zij het masker afgeworpen hadden, betoonden zij niet langer dien eerbied aan den minister, zooals zij tot nog toe hadden gedaan. In plaats van zich tegen zijne maatregelen te verzetten, begonnen zij hem nu te bespotten, belagchelijk te maken en te hekelen, totdat zij, ziende dat hunne aanvallen weinig invloed hadden op Granvelle's bedaardheid en nog minder op eene verandering in zijne staatkunde, eindelijk hoe langer hoe minder in den raad kwamen, waar zij zulk eene onbeduidende rol speelden. Dit baarde geene geringe verlegenheid aan de landvoogdes, die de houding der aanzienlijke edelen noodig had om haar, bij de onpopulaire maatregelen, welke zij nemen moest, tegen het volk te beschermen.

Zelfs Granvelle met al zijne gemoedskalmte, beschouwde de zaak als van zooveel gewigt, dat hij uit eigen beweging eene concessie vroeg of slechts een zweem daarvan, ten einde zich de welwillendheid zijner vijanden te verwerven. Hij magtigde de hertogin om te zeggen, dat hij er volkomen in toestemde, dat zij voor de *consulta* bijeen werden geroepen, en hij zelf uit die vergadering afwezig

II.

1

391496

zou blijven, dat hij zelfs zijn bestuur geheel wilde nederleggen, mits de koning zulks goedkeurde. Of Margaretha zulks aan de edelen mededeelde blijkt niet; hoe het zij, daar er niets kwam van deze grootmoedige voornemens van den minister, waren zij ook niet in staat om de opgewondenheid zijner vijanden tot bedaren te brengen ¹⁾).

De misnoegde edelen spanden daarentegen al hunne krachten in om hun verbond te bevestigen, van hetwelk Granvelle, zooals men zich herinneren zal, het bestaan reeds in een' brief van het vorige jaar te kennen gaf. Nu zien wij dat de leden zich door een' eed van geheimhouding verbonden. Zij, die dit eedgenootschap vormden, waren de gouverneurs der provinciën, de ridders van het Gulden Vlies, kortom de meeste aristokraten van eenig aanzien in het land. Het scheen onmogelijk dat eenig minister staande kon blijven tegenover zulk een verbond, hetwelk daarenboven op de deelneming van het volk steunde. Toen dit geduchte verbond zag, dat alle pogingen om op den kardinaal te werken, zonder gevolg bleven, besloot het om zich regelrecht tot den koning te wenden om hem te verwijderen. De verbondenen zeiden dat zij, de groote zorgen kennende waaronder zijne majesteit altijd gebukt ging, lang geveinsd en gezwegen hadden, liever dan deze zorgen door hunne klagten te vergrooten. Maar zoo zij nu dat stilzwijgen afbraken, was het uit plichtgevoel jegens den koning en om het land voor ondergang te redden. Zij weiden uit over den betreurenswaardigen stand van zaken, welken zij, zonder in bijzonderheden te treden, geheel aan den kardinaal weten of liever aan de stelling waarin hij tegenover de natie geplaatst was. Het was onmogelijk,

¹⁾ Philips' antwoord op den brief van de hertogin, waarin zij Granvelle's voorstel mededeelde, is zeer karakteristiek. Indien Margaretha niet anders kon, moest zij met de misnoegde edelen hierover in onderhandeling treden; maar zij moest zorg dragen van het zenden van berigten daaromtrent naar Spanje op de lange baan te schuiven, dan zou de koning van zijn' kant ook zoolang mogelijk met antwoorden wachten. Want die maatregel, zoo besluit Philips, is even strijdig met de regtvaardigheid, als met de belangen der kroon. Zoo was de staatkunde des konings om uitstel te verkrijgen!

zooals zij zeiden, dat 's lands zaken konden bloeijen zoolang de minister, die ze bestuurde, zoo algemeen door het volk veracht werd. Zij smeekten den koning dringend onmiddellijk maatregelen te beramen, ten einde een kwaad weg te nemen, dat het land weldra met ondergang bedreigde. En zij eindigden met te verzoeken dat het hun zou worden toegestaan om hun ontslag te nemen als leden van den raad van state, waar hunne tegenwoordigheid, bij den bestaanden staat van zaken tot niets nut meer was. Deze brief van den 11^{den} Maart 1563 was namens het verbond ondertekend door drie edelen, leden van den raad van state, den prins van Oranje, graaf Egmont en graaf Hoorne.

Deze laatste was van een oud en zeer aanzienlijk geslacht. Hij bekleedde de hooge betrekking van admiraal der Nederlanden, en was vroeger gouverneur van Zutphen en Gelder geweest. Hij vergezelde Philips naar Spanje en gedurende zijne afwezigheid werd de provincie Gelder aan een ander, graaf Megen, opgedragen, hetwelk Hoorne aan de bemoeijingen van den kardinaal meende te moeten wijten ¹⁾. Bij zijn' terugkeer in het vaderland, schaarde hij zich in de reijen der oppositie. Het was iemand van onbetwistbaren moed, van een levendig en ongeduldig karakter, over het geheel iemand, die zijn' roem minder aan zijn karakter, dan aan de bijzondere omstandigheden waarin hij geplaatst was, te danken heeft gehad.

Van een' dag vroeger als de afzending van dit stuk door de edelen plaats had, vinden wij een' brief van Granvelle aan den koning, waaruit blijkt, dat hij niet onkundig was van hetgeen de edelen zouden doen. Hij had zich jegens hen beklagd, schrijft hij aan Philips, over hun trouweloos gedrag om zich aldus tegen het staatsbestuur te vereenigen, eene handelwijze die hen in andere tijden aan eene wettige

¹⁾ Philips van Montmorency, graaf van Hoorne (broeder van Montigny) was eerst in dienst geweest bij Karel V; later werd hij kapitein van de lijfwacht van Philips, toen deze in 1549 eene reis door Duitschland, Italië en Spanje deed, en vergezelde hem daarbij. In Januarij 1556 was hij ridder van het Gulden Vlies geworden en toen hij met Philips naar Spanje ging was zulks met den titel van super-intendant voor de zaken der Nederlandsche gewesten. VERT.

vervolging had kunnen blootstellen. Hij duidt niemand bij name aan, behalve Egmont, dien hij als handelbaarder en vatbaarder voor reden aanbeveelt dan zijne eedgenoot. Hij was door slechte raadslieden verleid en Granvelle drukt de hoop uit, dat hij zijne dwalingen eens inzien en zich weder bij hem aansluiten zal.

Het is moeilijk te beseffen, zoo vervolgt hij, hoezeer de Spanjaarden door de natie veracht worden. Men zegt overal dat alléén de Spanjaarden door het hof te Madrid als wettig, de Vlamingen als onwettig beschouwd worden. Het was noodzakelijk dien indruk weg te nemen, om de Vlamingen op gelijken voet met de Spanjaarden te stellen, om hen winstgevende betrekkingen in Spanje of Italië te bezorgen, want die hadden zij zeer noodig; en het mogt niet vergeten worden om het onderkoningschap van Italië aan den prins van Oranje op te dragen. Aldus wilde de geslepen minister door dezelfde handeling zijne tegenstanders beloonen en hen uit het land verwijderen. Maar hij begreep Willems karakter in het geheel niet, als hij meende hem op deze wijze om te koopen om den tegenstand te laten varen.

Het duurde vier maanden voor dat de eedgenooten antwoord ontvingen, gedurende welken tijd de zaken hetzelfde sombere voorkomen behielden als te voren. Eindelijk kwam de lang verwachte brief van den koning van 6 Junij. Hij was zeer kort. Philips dankte de edelen voor hun ijver en gehechtheid aan zijne dienst. Na echter de zaak goed overdacht te hebben, had hij niet kunnen inzien dat er een' enkelen voldoende grond was aangevoerd, welke aanleiding gaf tot den raad, dien zij hem hadden gegeven om afstand te doen van zijn' minister. De koning hoopte eerlang zelf naar de Nederlanden te komen. Ondertusschen zou het hem aangenaam zijn iemand van de edelen in Spanje bij zich te zien, ten einde van hem den geheelen toestand van zaken te vernemen, daar het zijne gewoonte niet was om zijne ministers te veroordeelen, zonder de gronden te kennen waarop zij beschuldigd werden.

Het gaf den koning een in het oog vallend voordeel in zijne briefwisseling, dat de edelen geene bijzondere klagten

tegen den kardinaal hadden ingebracht. Het scheen te veel geveerd om te verwachten dat de minister aanstonds zou ontslagen worden, op een vaag voorwendsel van onpopulariteit, zonder dat er eene enkele beschuldiging van wangedrag jegens hem was ingebracht. En toch was dit de stelling, waarin de vijanden van Granvelle zich noodzakelijk moesten bevinden. De minister handelde op bevel des konings. Als men derhalve de daden van den minister aanviel, deed men zulks den koning zelven. Men verhaalt dat Egmont later, met nog meer vrijmoedigheid dan gewoonlijk, aan tafel aan een' vriend van den kardinaal verklaarde, „dat de stoot niet zoozeer op den minister, als op den koning gemunt was.”

Men kan zich de ontevredenheid der edelen voorstellen, toen zij dezen lakoniek brief ontvingen. Zij waren verontwaardigd dat men zoo weinig acht op hunne vertoogen sloeg, en dat zij, zoowel als het land zouden worden opgeofferd aan Philips' partijdigheid voor zijn' minister. De drie edelen vervoegden zich bij de landvoogdes en verkregen van haar slechts schoorvoetend de toestemming om de ridders der orde bijeen te roepen en met dezen en andere edelen te overleggen, welken weg men nu zou inslaan.

Daar werd besloten dat de edelen aan Philips in naam van de geheele vergadering een tweede adres aanbieden, en van nu af ophouden zouden in den raad van state zitting te nemen.

In dezen brief, gedagteekend van 29 Julij, drukken zij hunne teleurstelling uit, dat zijne majesteit geen bepaalder besluit genomen had, daar alleen spoedige en beslissende maatregelen het land voor ondergang konden behoeden. Zij verontschuldigen zich Spanje, in den neteligen toestand van zaken in hun vaderland, niet te kunnen bezoeken. Later zouden zij voor ieder ander doel, als de koning zulks begeerde, dit gaarne doen. Maar het was hun voornemen niet om als beschuldigers te verschijnen en een proces tegen den minister te beginnen; zij hadden verwacht, dat in zulk eene zaak hun eerwoord voor zijne majesteit genoeg zou geweest zijn. Het was de vraag niet of de minister moest veroordeeld, maar of hij ontslagen moest worden uit

eene betrekking voor welke hij in geen enkel opzigt geschikt was. Zij hadden gehoopt dat hunne gehechtheid en beproefde trouw aan de kroon het voor hen overbodig gemaakt zou hebben, om bij die beschuldiging in bijzonderheden te treden. Deze konden echter gemakkelijk gegeven worden, maar de ontevredenheid en wanorde, die nu door het geheele land heerschten waren voldoende bewijzen voor des ministers onbekwaamheid.

Zij zeiden dat zij der landvoogdes kennis hadden gegeven van hun voornemen om in het vervolg niet meer in den raad te verschijnen, waar hunne tegenwoordigheid toch niet langer nuttig zijn kon, en zij vertrouwden dat dit door zijne majesteit mogt bekrachtigd worden. Zij drukten hun besluit getrouw en naar waarheid uit om iederen vertrouwden post, welken zij van de regering ontvangen hadden, neêr te leggen, en zij eindigden met zich te verontschuldigen voor den natuurlijken toon van hun schrijven, want zij waren geen sprekers of redenaars, maar mannen, beter geschikt om te handelen dan te praten, zooals aan personen van hunnen rang voegde. Deze laatste schimpscheut was zonder twijfel op den kardinaal gemunt. De brief was door hetzelfde driemanschap geteekend als de vorige. Het hier gegeven uittreksel laat geen genoegzaam regt wedervaren aan het oorspronkelijke stuk, dat bijzonder lang en zeer zorgvuldig geschreven was. De taal is die van mannen, die een gevoel van achting voor zich zelve verbinden met de gewone uitoefening van gezag, eene taal, welke den eerbied van hunne tegenstanders vordert. Het waren geen mannen om geveid of gemakkelijk bevreesd gemaakt te worden. Het was voor het eerst dat Philips op dezen hoogen toon door zijne groote vasallen werd toegesproken. Het moest zijne oogen geopend hebben voor den toestand en het karakter zijner Nederlandsche onderdanen.

Het eedgenootschap stelde tegelijkertijd een uitvoerig verzoeg op, hetwelk zij aan Margaretha aanboden. Daarin stelden zij de verschillende wanordelikheden in het land voor, die voornamelijk ontstonden door den toestand der godsdienst en den nood der geldmiddelen. Het eenige middel tegen dit kwaad was eene bijeenkomst der staten-

generaal. Het verbod des konings tegen dezen maatregel moest zonder twijfel zijn voortgekomen uit den slechten raad van personen, die de ware belangen der natie vijandig gezind waren. Aangezien hun dienst van weinig nut zijn kan, terwijl het hun belet wordt eene zamenkomst te houden, welke het eenige ware middel in hunne verlegenheid is, vertrouwen zij dat de landvoogdes het niet kwalijk nemen zal, dat zij, zoolang als men met dezelfde staatkunde voortgaat, weigeren zitting te nemen in den raad van state, waar zij gedurende de laatste vier jaren slechts als schaduwen gezeten hebben.

Van dat oogenblik af verschenen de misnoegde edelen niet meer in den raad. De verslagenheid van Margaretha was groot. Aldus verlaten door de edelen, in wie de natie het grootste vertrouwen stelde, stond zij nu alleen met mannen, voor wie diezelfde natie den grootsten afkeer koesterde. Zij had reeds lang met ongerustheid den storm boven het hoofd van den verfoeiden minister zien opkomen. Hij zou haar waarschijnlijk zelve in zijnen val hebben medegesleept, als zij alleen getracht had de ondergaande zon van zijne fortuin weêr te doen rijzen. In dit uiterste beriep zij zich op de verbondenen, en nu zij hen onder elkander niet verdeeld kon maken, trachtte zij om hen van hun' tegenstand te doen afzien. Dezen maanden, aan den anderen kant, de landvoogdes aan, om zich niet langer bezig te houden met de wanhopende zaak van een zoo gehaat minister. Mogelijk wisten zij haar eenigen achterdocht in te boezemen, wegens de ondergeschikte rol welke zij, door de aanmatigende ecrzucht des kardinaals, speelde. Hoe het zij, er had eene in het oog vallende verandering in haar gedrag plaats, en terwijl zij hoe langer hoe minder zaken aan Granvelle opdroeg, trad zij in vriendschappelijker betrekking met zijne vijanden. Dit was voornamelijk het geval met Egmont, wiens openhartig en wellevend gedrag en trouwe gezindheid grootendeels de achting der hertogin schenen gewonnen te hebben.

Eindelijk begrijpende dat het ondoenlijk zijn zou, om het bestuur langer in den tegenwoordigen toestand te houden, besloot Margaretha om over deze zaak aan haren

broeder te schrijven en tegelijker tijd haren vertrouwden sekretaris Armenteros naar Spanje te zenden ten einde den koning met den juisten staat van zaken in de Nederlanden bekend te maken.

Na uitgeweid te hebben over de wanordelijkheden en moeilijkheden in het land, ging de hertogin over tot den twist tusschen den kardinaal en de edelen. Zij had alle moeite gedaan om de partijen te verzoenen, doch dat was onmogelijk. Zij kende volkomen de verdiensten van Granvelle, zijne groote bekwaamheden, zijne ervaring in staatszaken, zijne gehechtheid aan de belangen van koning en godsdienst. Maar aan den anderen kant als hij in de Nederlanden bleef tegen den wil der edelen, zou dit het land niet alleen in groote verlegenheid, maar in gevaar van een' opstand brengen. De verplichtingen van de hooge betrekking, welke zij bekleedde, dwongen haar om den koning den waren toestand der zaak voor te leggen, opdat hij den weg, welchen men moest inslaan, zou bepalen. Met dezen brief, die van 12 Augustus gedagteekend is, en met uitvoerige voorschriften van de hertogin werd Armenteros aanstonds naar Spanje afgevaardigd.

Het duurde niet lang of men wist, of vermoedde ten minste door het geheele land, hoe men in het kabinet te Brussel over de zaken dacht. Het was in het belang van sommige partijen dat het niet geheim zou gehouden worden. De kardinaal aldus door zijne vrienden verlaten, werd een beter mikpunt voor de schichten zijner vijanden. Schotten hekelschriften en satires kwamen van alle zijden tegen hem te voorschijn. Zulke vlugschriften verdwijnen gewoonlijk, even als de insekten, die sterven nadat zij den angel verloren hebben, met de zaak, die er het aanzijn aan gegeven heeft. Maar sommigen zijn er tot den huidigen dag van overgebleven, of bestonden nog op het einde der vorige eeuw, en worden door een bevoegd beoordeelaar (Reiffenberg) zeer geprezen om de waarde van den letterkundigen vorm, waarin zij gegoten zijn.

Het was ten tijde van ons verhaal de gewoonte onder de jongelieden, om in steden of dorpen bijeen te komen, en daar, hetgeen zij »akademische spelen» noemden, te

vieren; deze bestonden uit redekunstige twistgesprekken, over de verschillende voorvallen van den dag, soms van een godgeleerd, soms van een staatkundig karakter. De staatszaken leverden hiervoor ruimschoots stof op, en de kardinaal inzonderheid werd dikwijls ruw behandeld. Het was te vergeefs dat de regering trachtte deze vrijheid tegen te gaan; het diende slechts om de sprekers aan te zetten tot nieuwe spotternij en scherts.

Men kan gerust aannemen dat Granvelle spoedig bemerkte had, dat hij bij de landvoogdes het vertrouwen verloren had en zij in vriendschappelijker betrekking stond tot zijne vijanden. Maar wat hij ook moge gevoeld hebben, hij was te trotsch of te staatkundig om zijne vernedering aan de hertogin te laten blijken. Aldus van alle vertrouwen beroofd, slechts met een' onbeduidenden aanhang, wier leden met den naam van »kardinalisten»¹⁾ werden gebrandmerkt, dagelijks zijnen invloed bij de landvoogdes verliezende, in open krijg met de edelen en gehaat bij het volk, was er nooit een minister in zulk eenen ellendigen toestand, of een, die zijne betrekking in dergelijke omstandigheden nog één' dag kon waarnemen. Maar Granvelle verloor geen' moed; nu anderen hem verlieten vertrouwde hij des te meer op zich zelve, en de moed, dien hij toonde, toen hij zoo alleen stond om den volkshaat het hoofd te bieden, kan zijnen vijanden nog wel ontzag voor hem hebben ingeboezemd. Hij willedig niets in om zich de ondersteuning der edelen weder te verzekeren of de gunst der landvoogdes te herwinnen. Hij deinsde niet terug voor de gevaren of de verantwoordelijkheid zijner betrekking, ofschoon zij hem eindelijk zwaar begon te vallen. Sprekende over zijne aanhoudende zorgen, schrijft hij aan Perez: »mijne haren zijn zoo grijs geworden, dat gij mij niet meer herkennen zoudt,» hij was toen echter pas 46 jaar. Bij zekere gelegenheid zien wij, dat hij aan den koning schrijft, dat »indien zijne

¹⁾ Granvelle wist dit alles zelf; reeds 10 Maart 1563 schrijft hij aan den koning over die schotschriften, en vertelt hem dat men zijne aanhangers »kardinalisten» noemt.

majesteit niet spoedig naar de Nederlanden komt, hij vertrekken moet." Dit schijnt eene plotselinge, doch ook eenige uitbarsting van zijn gevoel te zijn, hem afgewrongen door het netelige van zijn' toestand. Het kwam veel meer met zijn karakter overeen, toen hij later aan den sekretaris Perez schreef: „ik ben van alle kanten zoo door gevaren omringd, dat de meesten mij als verloren beschouwen. Maar ik hoop, door Gods genade, zoolang te leven als ik kan; en zoo zij mij het leven benemen, vertrouw ik, dat zij er niets mede winnen zullen." Hij geeft nergens den wensch te kennen, van terug geroepen te worden. Zijne eerzucht liet hem niet toe het roer los te laten, maar hoe wilder de storm woedde, des te vaster klampte hij zich aan het wrak zijner fortuin vast.

De aankomst van Armenteros met de *dépêches*, en de tijdingen die hij bragt, veroorzaakten groote ontsteltenis aan het hof te Madrid. „Wij zijn aan den avond voor een' verschrikkelijken brand," schrijft een van de sekretarissen van Philips, „en men bedriegt zich zeer, als men denkt dat het af zal loopen zooals vroeger." Hij drukt den wensch uit dat Granvelle zich uit het land zou verwijderen, waar men, zooals hij voorspelt, spoedig naar zijn' terugkeer zou verlangen. „Maar eerzucht en het punt van eer," voegt hij er bij, „verzetten zich daar evenzeer tegen. Ook begeert de koning dit niet."

Echter was het niet gemakkelijk te zeggen wat de koning begeerde, en zeker niet welken weg hij zou volgen. Hij had een' natuurlijken weêrzin om den minister los te laten, wiens grootste dwaling eene al te onbepaalde gehoorzaamheid aan zijns meesters bevelen scheen te zijn. Hij verklaarde dat hij liever het gevaar wilde loopen van de Nederlanden te verliezen, dan hem op te geven. Maar hoe kon die minister in zijne betrekking gehandhaafd worden tegen den wil der natie? In deze verlegenheid vroeg Philips om raad aan een man, in wien hij het grootste vertrouwen stelde, aan den hertog van Alva, den slechtsten raadsman in de tegenwoordige omstandigheden.

Het antwoord van den hertog kenmerkte hem bij uit-

stek ¹⁾. „Ieder keer dat ik de brieven van deze drie Vlaamsche edelen lees," zegt hij, „maken zij mij zóó woedend, dat, als ik mijn best niet deed mij zelve meester te blijven, ik geloof dat mijne meening uwer majesteit als die van een' waanzinnige zou voorkomen." Na dit kalme begin, raadt hij den koning aan Granvelle om geene reden hoegenaamd uit het bestuur over de Nederlanden te verwijderen. „Het zou groote ongelegenheden veroorzaken om den kardinaal uit de Nederlanden terug te roepen, zooals zij voorstellen en hebben durven schrijven. Het regtvaardigste zou zijn om hen te kastijden; maar daar zulks op het oogenblik niet doenlijk is, komt het mij het beste voor om alle middelen in het werk te stellen, ten einde hen verdeeld onder elkander te maken, en aangezien Egmont schrijft, dat hij bereid is om over te komen, indien uwe majesteit hem over zijne zaken onderhouden wil, moet gij hem bevelen zich zoo spoedig mogelijk op weg te begeven, en hem vleijen ten einde hem van het verbond af te trekken. Als dit gelukt is, kunt gij uwe ontevredenheid aan eenige anderen doen gevoelen, en tevens gunstbewijzen aan Egmont en anderen, die door hem gewonnen zijn, toedeelen; tot zoolang moet gij vermijden om de boosheid der eersten meer aan te zetten. Zij, wie het misnoegen uwer majesteit voornamelijk treffen moet, moeten geene zwaardere straf ondergaan; wat hun aangaat, die verdienen onthoofd te worden, met hen moet men veinzen tot dat zulks kunne geschieden."

De koning volgde een gedeelte van dezen raad; want veinzen streed niet tegen zijne natuur. Maar hoe meer hij over de zaak nadacht, des te meer begreep hij, dat het onmogelijk zijn zou, om den gehaten minister in zijne betrekking te laten. Doch toen hij deze beslissing genomen had, deinsde hij nog terug voor de afkondiging daarvan. Maanden gingen voorbij en nog werd Armenteros, die *dépêches* des konings mede terug zou brengen, te Ma-

¹⁾ Dit is een brief van 21 October 1563, door Alva aan den koning geschreven. De vertaling is niet naar den tekst van Prescott, doch naar den brief zelve, voorkomende in Gachards *Correspondance* I. 272.

drid opgehouden. Het scheen alsof Philips nu weder, even als bij andere gebeurtenissen van minder belang, van plan was om aan de gebeurtenissen haren vrijen loop te laten, in plaats van ze te leiden.

In het begin van Januarij 1564, waarschuwde de hertogin van Parma haren broeder, dat de edelen door zijn lang stilzwijgen zeer opgewonden werden. Zij zeide, dat men algemeen geloofde dat hij weinig hart voor Vlaanderen had, en onder den invloed stond van verkeerde raadslieden, die hem trachtten te overreden, het land als eene veroverde provincie te behandelen. Zij verzocht hem op den brief der edelen te antwoorden en vooral in welwillende bewoordingen aan Egmont te schrijven, die dit wel verdiende, wegens den ijver, welken hij altijd voor de belangen des konings had aan den dag gelegd.

Men wordt getroffen door den toon, waarop de landvoogdes hier van een van die bewerkers van den tegenstand spreekt, een' toon zoo weinig overeenkomende met hare vroegere woorden. Het bewijst, hoe volkomen zij nu onder hun' invloed was. Wij zien echter inderdaad, zoowel in hare brieven, als in die van den kardinaal een vriendelijker uiting van meening over Egmont, dan over iemand anders zijner bondgenooten. Zijne regtzinnigheid in godsdienstzaken was onberispelijk. Zijn hartelijke omgang, zijn openhartig en geestig karakter verzekerden hem de sympathie van al degenen, met wie hij in aanraking kwam. Men geloofde algemeen, dat het niet moeilijk zou zijn om hem af te trekken van de partij der misnoegden, met wie hij zijn lot verbonden had. Zóó was de meening niet omtrent den prins van Oranje.

In een' brief van Granvelle aan Philips zonder datum, maar welligt omtrent dezen tijd geschreven, vinden wij meesterlijke portretten, of liever omtrekken, van de beide groote bewerkers van den opstand. Hij beschrijft Egmont als vast in het geloof, vol goede trouw, maar onder den slechten invloed van Willem. Het zou niet moeilijk zijn, hem door vleijerij en gunstbewijzen te winnen. De prins, aan den anderen kant, is een ervaren en gevaarlijk vijand met een diep inzicht in de zaken, grenzelooze eerzucht moei-

jelijk te overreden en onmogelijk na te gaan. In het karakter van den laatsten bespeuren wij den wezenlijken leider van den opstand.

Vertoornd over de onverschilligheid des konings, welke zichtbaar was in zijn aanhoudend stilzwijgen, zonden de edelen, niettegenstaande de verzoeken der landvoogdes, bevelen aan hun' koerier, die te Madrid op de koninklijke dépêches wachtte, om zijn verblijf niet langer te rekken, maar zonder deze naar de Nederlanden terug te keeren. Gelukkig ging Philips nu juist tot handelen over, en zond op het einde van Januarij 1564 Armenteros met zijne voorschriften naar Brussel terug. Het belangrijkste stuk was een brief van ontslag aan den kardinaal zelve. Deze was zeer kort. „In aanmerking nemende wat gij schrijft,” zegt de koning, „houd ik het voor het beste, dat gij de Nederlanden voor eenige dagen verlaat en met toestemming der hertogin van Parma naar Bourgondië vertrekt om uwe moeder te bezoeken. Op deze wijze wordt zoowel mijn gezag als uw goede naam gehandhaafd.”

Er is verschil over ontstaan, in hoeverre de kardinaal zijne waardigheid vrijwillig neêrlegde. De onlangs gedane ontdekking van Philips' brief maakt een einde aan dit geschil. Het geschiedde op bevel van zijn' meester. Dat bevel werd hem echter door de noodzakelijkheid afgedwongen, en gegeven op eene wijze, die het gevoel en het aanzien van den minister het meeste spaarde. Geene partij dacht dat Granvelle's afwezigheid lang zou duren, nog minder dat zijn ontslag voor goed was. Zelfs toen hij den brief aan den kardinaal schreef, koesterde Philips nog de hoop dat de reden, welke zijn vertrek noodzakelijk maakte, geheel zou worden opgeheven. Dit blijkt uit de brieven, welke hij tegelijker tijd aan den landvoogdes zond.

Kort na dit briefje aan Granvelle, zond Philips den 19^{den} Februarij een antwoord aan de edelen, hetwelk geheel in den toon was der beleedigde majesteit. Hij drukte zijne verwondering uit, dat zij, door eenige beweegreden, er toe gebragt konden zijn, om afstand te doen van hunne betrekking als lid van den raad van state, waarin hij hen geplaatst had. Zij zouden niet in gebreke blijven om ze

terstond weder te vervullen, en te toonen dat zij het algemeene welzijn boven alle bijzondere beschouwingen stelden. Wat de verwijdering van den minister aanging, nu zij geene beschuldigingen in het bijzonder tegen hem hadden willen inbrengen, wilde de koning eerst bij zich zelven de zaak overdenken, voor dat hij eenige beslissing nam. Alzoo schrijft Philips, drie weken nadat hij den kardinaal zijn ontslag gegeven heeft, aan diens vijanden, dat de zaak nog hangende is; hopende, zoo het schijnt, door den hooften toon van gezag, den geest der weêrspannige edelen te onderdrukken en hen tot gehoorzaamheid aan zijne bevelen over te halen. Als deze staatkundige streek gelukte, kon de kardinaal het roer des bestuurs nog in handen houden ¹⁾.

Maar Philips had nog niet geleerd dat hij te doen had met mannen, wier geest niet zoo onderdanig was, als hij zulks van zijne Kastiliaansche vasallen gewoon was. De beslissende toon van zijn' brief bragt het bloed der Vlaamsche edelen in gisting, die aanstonds bij de landvoogdes om gehoor verzochten en hun voornemen mededeelden van geen zitting meer in den raad te nemen. De zaak was hier echter niet mede afgeloopen, en Margaretha zag met onrust de beweging vooruit, welke ontstaan zou als de brief des konings den verzamelden edelen werd voorgelegd. Daar zij voor een' overhaasten stap vreesde, welke moeilijk weder zou worden goed gemaakt, besloot zij dat of de kardinaal zijn voorgenomen vertrek aankondigen, of dat zij zulks voor hem doen zou. Philips' poging had schipbreuk geleden. Daarom bleef er voor den minister niets anders over, dan openlijk te verklaren dat, aangezien zijn broe-

¹⁾ De plannen van Philips blijken zeer duidelijk uit zijne brieven aan Margaretha, en twee aan Egmont, welke hij daarbij insloot. Deze brieven waren van geheel tegenovergestelden inhoud. De eene stelt Egmont geheel vrij van eene reis naar Madrid (waarvan reeds gesproken is), de andere noodigt hem daarheen uit. Margaretha moest dien geven, welken zij naar omstandigheden oordeelen zou dat het meest invloed zou uitoefenen. De hertogin was zeer in verlegenheid over de handelwijze van haar' broeder. Zij zag wel in dat de weg, dien zij volgen moest, niet die was, welken hij zou verkiezen. Philips begreep hare landgenooten niet zoo goed als zij zelve.

der ¹⁾ de gezant in Frankrijk, naar Brussel terug was gekeerd, hij van de landvoogdes de toestemming gekregen had, om hem op een bezoek aan hunne bejaarde moeder, die Granvelle in geen veertien jaar gezien had, te vergezellen ²⁾.

¹⁾ De bekende Granvelle had nog vier broeders en zes zusters. De oudste was THOMAS Perrenot, geb. 22 Mei 1514 te Besançon; hij was kamerheer en ridder van Alcantara, tusschen 1559—64 gezant in Frankrijk, toen hij kapitein van Besançon werd; in 1561 ging hij als gezant naar het hof van Maximiliaan II; in 1570 was hij gouverneur van Antwerpen, lid van den raad van state en graaf van Cantecriox; hij stierf in 1575. Hij was heer van Chantonnay, in Franche-Comté, en was gehuwd met Helena van Brederode; zijne *Mémoires et lettres* 1565—71 beslaan 9 deelen ^o, en berusten op de bibliotheek van Besançon. De andere broeders zijn: JERÔME heer van Champagny, die bij Montreuil sneuvelde en zijne heerlijkheid naliet aan zijnen jongsten broeder FREDERIK Perrenot; deze werd te Barcelona den 3den April 1536 geboren; hij studeerde te Augsburg, streed met Alva in 1557 in Italië, later in de Nederlanden, waar hij in 1571 gouverneur van Antwerpen en daarna voorzitter van den raad van finantiën werd; in 1576 was hij gezant in Engeland en stierf te Dôle in 1600. Hij was baron van Renaix en gehuwd met Constance van Berehem; zijne dochter Helena huwde in 1599 met Emmanuel Philibert de la Beaume, graaf van St. Amour, in welk geslacht, dat der Perrenots overging, omdat dit laatste zonder mannelijke nakomelingen bleef. Zijne *correspondance* behoort tot de *mémoires* van Granvelle op de bibliotheek te Besançon en beslaat 4 folio deelen. Zijne *mémoires* zijn in 1860 door Robaulx de Soumoy te Brussel uitgegeven en loopen van 1573 tot 1590. De laatste broer van Granvelle was KAREL Perrenot, die abt was van Taverney, eene abdij boven Vesoul in Franche-Comté. Eene der zusters MARGARETHA was gehuwd met Antoine de l'Aubépin, heer van Lisle, en later (5 Jan. 1561) met Ferdinand de Lannoy, baljuw van Amont, gouverneur van Gray, daarna gouverneur van Artois en eindelijk van Holland.

VERT.

²⁾ Granvelle schijnt er geheel op te hebben vertrouwd, dat niemand dan Margaretha met het bestaan van den brief des konings bekend was, »omdat deze geheim en door den koning eigenhandig geschreven was.» Zoo spreekt hij in onderscheidene brieven over zijn vertrek als over eene vrijwillige beweging om zijne eerwaardige moeder te zien. De sekretaris Perez moet wel geglimlacht hebben, toen hij een van deze brieven, welke aan hem gericht was, las, daar er een uittreksel uit de brieven des konings, van zijne hand bestaat. Evencens schijnen de Vlaamsche edelen de waarheid, waarschijnlijk door den sekretaris der landvoogdes, Armenteros, geweten te hebben. Het was eene te goede zaak om geheim gehouden te worden.

Het nieuws van het ontslag en het overhaaste vertrek van den minister verspreidde zich als een loopend vuurtje door het land. De vreugde was algemeen; en de geestige invallen tegen den gevallen minister vermeerderden daar men hem met spotschriften, paskwillen en karikaturen zonder eind aanviel. Een van deze spotprenten, welke hem zelve ter hand werd gesteld, onder den schijn van een verzoekschrift, stelde hem voor terwijl hij een broedsel van jonge bisschoppen uitbroedde, die uit hunne schalen kropen. Daarboven zweefde de gedaante van den duivel, terwijl deze woorden, als eene heiligschennis uit zijn' mond kwamen: „Deze is mijn zoon, hoort naar hem!”¹⁾

Het was in dien zelfden tijd dat, aan een banket waar vele Vlaamsche edelen tegenwoordig waren, het gesprek viel op de kostbare gewoonten der aristokratie, hetwelk voornamelijk zichtbaar was in het aantal en de kleeding hunner bedienden. Het was hunne gewoonte om opzigtige en vrij kostbare livereijen te doen dragen van de kleuren van het geslacht, waartoe zij behoorden. Granvelle had het voorbeeld van deze soort van vertooningen gegeven. Er werd voorgesteld om hunne kleeding op nederiger en gelijkjer wijze in te rigten. Het lot viel op Egmont om eenige passende liverei uit te denken, welke op de Duitsche wijze eenvoudiger zijn zou. Hij stelde een donkergrijs kleed voor, hetwelk, in plaats van met de gewoonlijk van de schouders afhangende nestels, met een effen stukje laken versierd zou zijn, waarop men een hoofd of eene zotskap zou laten borduren. Het hoofd had eene wondervolle gelijkenis met dat van den kardinaal, en daar de zotskap

¹⁾ Onder andere aardigheden was ook eene maskerade, waarbij een duivel den kardinaal met een' geessel van vossestaarten vervolgde. Daarop volgde een duivel, die het paard des kardinaals met vossestaarten sloeg, tot groote verwondering en ergernis des volks (*Papiers d'Etat* van Granvelle). De vossestaart was eene zinspeling op Renard, die een werkzaam en boosaardig deel nam aan den krijg op papier, welke het begin was van den opstand. Men zal zich herinneren dat Renard, ten tijde van koningin Maria, gezant aan het Engelsche hof was. Hij was de onverzoonlijke vijand van Granvelle, die eens zijn weldoener was geweest.

rood was, dacht men dat zij zeer veel op een kardinaals-hoed geleek¹⁾. Dit was genoeg. De kleeding werd met toejuiching aangenomen. De edelen staken dadelijk hunne dienstboden in de nieuwe liverei, welke daarenboven voordeliger was. Zij werd het herkenningsteeken eener partij. De Brusselsche kleermakers hadden geen tijd genoeg om hunne kalanten te bedienen. In plaats van op Granvelle te gelijken, vertoonden die hoofden nu en dan de gelaatstrekken van Aerschot, Aremberg of Viglius, de vrienden van den kardinaal. Eerst lachte de hertogin om de aardigheid en zond zelfs eenige staaltjes van dit borduurwerk aan Philips. Maar Granvelle beschouwde de zaak met grooter ernst, daar hij verklaarde dat het eene belediging jegens de regering was, en de koning gaf zich moeite om het geheele ontwerp te doen opgeven. Dit was echter niet gemakkelijk wegens de uitbreiding, welke het bij de aanneming reeds gekregen had. Maar Margaretha slaagde er eindelijk in om de edelen te overreden van een ander, doch geen persoonlijk zinnebeeld te kiezen. Men nam er een' bundel pijlen voor in de plaats. En zelfs hieraan gaf men eene beledigende uitlegging, daar zulks het verbond van de edelen aanduidde. Men zeide dat zulks de oorsprong was van het zinnebeeld, hetwelk de zeven vereenigde Provinciën later aannamen.

Den 13^{den} Maart 1564 verliet Granvelle Brussel, om er nooit terug te keeren²⁾. „De vreugde der edelen bij dit vertrek was uitzinnig,” schrijft een lid van den geheimen raad.

¹⁾ Vergelijkt den brief van Margaretha van Parma aan den koning, van 29 Maart 1564, waarin zij vertelt, dat er reeds aanstonds omstreeks 2000 personen in de liverei gingen. Gachard, *Correspondance*.
VERT.

²⁾ Deze datum wordt door den prins van Oranje opgegeven in een' brief aan den landgraaf van Hessen, welke veertien dagen voor het vertrek van den kardinaal geschreven werd. Deze zaak wordt echter, hoe openbaar en bekend zij ook was, met het grootste verschil in dagteekening verhaald. Hopper, een van Granvelle's eigene vrienden, stelt den dag van zijn vertrek in het laatst van Mei. Zulk een verschil zal bij den beoefenaar der geschiedenis geene bevreemding verwekken.

„Zij waren als jongens die der school ontsnapt waren ¹⁾.” De drie edelen, leden van den raad van state, verklaarden in eene kennisgeving aan de landvoogdes, dat zij gereed waren om hunne plaatsen in den raad wederom in te nemen; met dien verstande echter, dat zij zich zouden terug trekken als de minister ooit weêrkeerde. Granvelle had zich uitgelaten, dat zijne afwezigheid niet lang duren zou. De landvoogdes schreef aan haren broeder een' brief om de edelen warm aan te bevelen. Het zou Granvelle niet geraden zijn om terug te keeren. Zij had van de edelen als zeker vernomen dat, zoo hij terug kwam, hij gevaar liep van zijn leven, en de koning van de Nederlanden te verliezen.

De drie edelen schreven ieder aan Philips, om hem mede, te deelen, dat zij hunne plaats in den raad van state hernomen hadden, en hem op de opregtste wijze hunne getrouwheid te betuigen. Philips beantwoordde van zijnen kant elk van hen op innemende wijze en vooral den prins van Oranje, die in zijn' brief te verstaan had gegeven dat lasterlijke geruchten hem zelve betreffende het oor des konings bereikt hadden. De koning verklaarde, „dat hij nimmer een oogenblik er aan twijfelen kon, dat Willem niet voort zou gaan om denzelfden ijver te toonen, dien hij in zijn dienst altijd getoond had, en dat hij nooit zou toestaan dat iemand een blaam wierp op een persoon van zijne hoedanigheid, of dien Philips zoo door en door kende.” Het kan echter schijnen, dat er onder deze zachte taal eene dubbelzinnige meening schuilde. Maar welke gevoelens men ook moge gekoesterd hebben, men toonde van geen van beide zijden enig wantrouwen. Voor hen, die de zaken alleen oppervlakkig beschouwden (en zij stonden

¹⁾ Hoogstraten en Brederode gaven te veel aan hunne uitgelatenheid toe, door, bij het vertrek van den kardinaal één paard te bestijgen (de een in het zadel, de ander *en croupe*), en op deze wijze, in hunne mantels gedoken, den reiziger gedurende eene halve mijl of meer over de hoogten te vergezellen. Granvelle vertelt dat zelf in een' brief aan Margaretha, maar beschouwt het als een' dwaze grap van jongelieden.

als honderd tot één) scheen het dat het ontslag van den kardinaal alle moeilijkheden uit den weg had geruimd; en zij vertrouwden nu op een' toestand van voortdurende rust. Maar er waren anderen, die verder zagen dan den kalmen zonneschijn, welke de oppervlakte bescheen; die duidelijker, dan wanneer het water door storm bewogen werd, de rotsen daar beneden zagen, waarop het schip van staat later schipbreuk lijden moest.

Toen de kardinaal de Nederlanden verliet ging hij naar zijn vaderlijk erfgoed in Besançon, hetwelk versierd was met alles wat weelde of goede smaak konden aanbrenge. In dit aangename verblijf vond de afgezette staatsman troost in die studiën, waarop hij zich in vroeger, misschien gelukkiger dagen had toegelegd. Hij had bijzonder veel smaak voor natuurkundige wetenschappen. Maar hij hield veel van letterkunde, en toonde bij al zijne studiën de vruchten van eene vrijzinnige beschaving. Hij omringde zich met geleerden en kunstenaars, en stelde levendig belang in hunne bezigheden. De later zoo beroemde Justus Lipsius was zijn sekretaris. Hij moedigde Plantijn aan, die in Vlaanderen in roem wedijverde met de Aldijnen te Venetië. Zijne edelmoedige bescherming strekte zich gaarne uit over het vernuft, in welken vorm het zich ook vertoonde. Een bewijs hoe ver hij zulks uitstrekke is, dat men van hem verhaalt dat hij gedurende zijn leven meer dan honderd opdrachten aannam. Hoewel hij begeerig was naar rijkdommen, gaarde hij die niet op; doch besteedde zijne groote inkomsten aan het stichten van musea, kollegiën en openbare boekerijen. Zijne verblijfplaats Besançon genoot niet het minste van zijne vrijgevigheid.

Zoo is het portret, hetwelk geschiedschrijvers ons van den minister gedurende zijn ambteloos leven gegeven hebben. Zijn eigene brieven toonen aan dat hij, met deze bronnen van genot, anderen van een minder geestig karakter niet geheel minachtte. Een brief aan een' van de sekretarissen der landvoogdes, kort na de komst van den kardinaal te Besançon geschreven, eindigt op de volgende wijze: „Ik weet dat God de menschen overeenkomstig hunne verdiensten zal beloonen. Ik vertrouw dat hij mij

helpen zal, en dat ik thans in staat zal zijn de vruchten te plukken van hetgeen mijne vijanden tot mijn' val aanwenden. Dit is mijne wijsbegeerte, waarmede ik zoo opgeruimd mogelijk tracht te leven, terwijl ik lach om de wereld, haren laster en hare hartstogten."

Met deze gelukkige vereeniging der Epikureïsche en Stoïcijnse wijsbegeerte, was echter de staatsman niet zóó tevreden met zijn lot, dat hij de hoop niet bleef koesteren van spoedig in de Nederlanden in zijn gezag hersteld te worden. „Over twee maanden," schrijft hij, „kunt gij verwachten mij daar te zien." Hij voerde eene levendige briefwisseling met de vrienden, die hij in Brussel had achtergelaten, en gaf aan het hof te Madrid aldus de resultaten op van de op die wijze verkregene inlichtingen met zijne eigene uitlegging er bij. Zijn raad was bij Philips zeer geacht en werd door hem ter harte genomen, zoodat de verbannen minister nog geacht werd uit zijne afzondering grooten invloed op het lot van Vlaanderen te hebben uitgeoefend.

Er is aan de papieren van Granvelle eene zonderlinge geschiedenis verbonden. Wat de vruchtbaarheid van zijne pen aangaat was deze minister gelijk aan zijn' meester, Philips II. Dat de koning eene bijzondere voorliefde voor schrijven had, niettegenstaande hij den last der briefwisseling, als hij wilde, van zich af had kunnen werpen, wordt aan den anderen kant bewezen door de menigte brieven, welke hij naliet. Het voorbeeld van den vorst schijnt invloed op zijne hovelingen te hebben uitgeoefend; en geene regering van dien tijd wordt opgeluisterd door grooter menigte van stukken, welke door hen, die de voornaamste rollen vervulden, zelve geschreven zijn. Ver van gebrek aan bouwstoffen te hebben, heeft de geschiedschrijver daarom veel meer reden om zich te beklagen over *embarras de richesse*.

Granvelle vervulde de hoogste bedieningen in verschillende deelen van het Spaansche rijk, en in ieder van deze — in de Nederlanden, waar hij minister, in Napels, waar hij onderkoning was, in Spanje, waar hij de werkzaamheden in het kabinet des konings op zich nam, en in Besançon, waar hij zich uit het openbare leven terugtrok — liet hij talrijke eigenhandige gedenkstukken achter. Dit was vooral het geval met Besançon, zijne geboortestad, en de geliefkoosde verblijfplaats, waarheen hij, zoo als hij ons verhaalt, zich uit het rumoer der wereld terugtrok om een aangenaam huiselijk leven te genieten, echter niet zoo aangenaam waarschiijnlijk voor

hem, als de stormachtige loopbaan van den staatsman, ten minste te oordeelen naar de vasthoudendheid, waarmede hij zich aan zijn openbaar ambt vastklampte.

De kardinaal maakte te Besançon zijne bibliotheek niet alleen tot bewaarplaats zijner eigene brieven, als ook van diegenen, welke aan hem gerigt werden. Hij bewaarde ze allen, hoe nederig ook de stand was van de persoon, die ze schreef, en even als Philips had hij de gewoonte zijne eigene aanmerkingen op den kant te zetten. Daar de persoonlijke en staatkundige betrekkingen van Granvelle hem met de invloedrijkste menschen van zijn' tijd in aanraking bragten, kunnen wij gerust gelooven dat de stapel brieven, welken hij verzamelde, ontzettend groot was. In plaats van bij zijn' dood zijne handschriften aan eenige openbare inrigting, die er voor verantwoordelijk zou geweest zijn, te legateeren, vermaakte hij deze ongelukkig aan erfgenamen, die geheel onbekend waren met de waarde er van. Na verloop van tijd geraakten de handschriften op den zolder, waar zij weldra voor weinig beter dan voor scheurpapier werden aangezien. Zij werden door kinderen en dienstboden gestolen en eene groote menigte werd naar een naburig winkelier gezonden, die van de brieven van den grooten staatsman weldra zakjes voor zijne waren maakte.

Van dat schandelijke lot werd het overschot der verzameling gelukkig gered door de edelmoedige bemoeijingen van den abt Boissot. Deze voortreffelijke en geleerde man was het hoofd der Benedictijnen van St. Vincent te Besançon, in welke stad hij zelf geboren was. Hij was bekend met den toestand der papieren van Granvelle en begreep hunne belangrijkheid. Gedurende de achttien jaren, welke na den dood van den kardinaal verlopen waren, waren zijne handschriften onder verschillende erfgenamen verdeeld, van wie sommigen er in toestemden om hun eigendom gratis aan den abt Boissot af te staan, terwijl hij het van anderen koekt. Op deze wijze slaagde hij er in om al, wat er van de groote verzameling over was, bijeen te brengen, en hij hield zich gedurende zijn volgend leven bezig om den inhoud te bestudeeren en de verwarde menigte van papieren, overeenkomstig de daarin behandelde onderwerpen, te bewerken. Om zijn' arbeid te voltoojen, liet hij de aldus gerangschikte handschriften inbinden in 82 deelen folio, terwijl hij ze daardoor in den vorm bragt, die ze het best voor toekomstige ongelukken bewaren kon.

De abt leefde niet lang genoeg om een verslag in het licht te geven van zijne verzameling, welke bij zijn' dood volgens uiterste beschikking overging aan zijne broederen van de abdij van St. Vincent, op voorwaarde dat zij altijd voor de stad Besançon ten gebruike zou openstaan. Het schijnt welligt vreemd dat, niettegenstaande geleerden het bestaan van deze onschatbare verzameling van oorspronkelijke stukken kenden, zij er zoo zelden uit geput hebben. De af-

gezonderde plaats midden in een verwijderd gewest werd door den geschiedvorschcr gewis als eene groote hinderpaal beschouwd, in een' tijd toen het publiek te gereedelijk geloof aan de zaken sloeg om zich veel om oorspronkelijke bronnen te bekommeren. Het is vreemder dat Boissots Benediktijner broederen zich zoo ongevoelig hebben betoond voor de schatten, welke onder hun eigen dak lagen. Een hunner Dom Prosper l'Evesque, maakte echter gebruik van de verzameling door zijne *Mémoires de Granvelle* in het licht te geven, een werk in twee deelen duodecimo, hetwelk, niettegenstaande de hulpbronnen, welke den schrijver ten dienste stonden, weinig bevat van eenige waarde, uitgezonderd hier en daar een uittreksel uit Granvelle's eigene briefwisseling.

Eindelijk trok in 1834 deze zaak de aandacht van Guizot, toen minister van onderwijs in Frankrijk. Door zijn toedoen werd er eene kommissie van vijf letterkundigen benoemd, met den geleerden Weiss aan het hoofd, om de papieren van Granvelle te onderzoeken met het oog op eene spoedige uitgave. Het werk was spoedig en naauwkeurig ten einde gebragt tot groote voldoening van den verlichten ontwerper. In 1839 was de geheele verzameling zorgvuldig gescheiden, en dat gedeelte afgezonderd, hetwelk men voor de uitgave geschikt oordeelde. Het eerste deel verscheen in 1841 en de voorzitter der kommissie Weiss, drukte in de voorrede vol vertrouwen de hoop uit, dat in den loop van 1843 al de overige papieren op de pers zouden gelegd worden. Maar deze voorspelling is niet bewaarheid; in 1854 waren er slechts 9 deelen verschenen. Hoe ver men sedert dien tijd met de uitgave gevorderd is weet ik niet¹⁾.

De *papiers d'Etat*, bevatten behalve Granvelle's eigene brieven, vele historiesche bouwstoffen, zooals officiële bescheiden, staatspapieren en diplomatieke brieven van vreemde ministers, b.v. die van Renard, welke zoo dikwijls in deze bladzijden zijn aangehaald. Behalve dat, zijn er talrijke brieven van Philips en Karel den Vijfde, want de eerste deelen omvatten het tijdvak des keizers. De eigenhandige brieven van den minister zijn niet het minst kostbare gedeelte der verzameling. Granvelle deelde zoo zeer in het vertrouwen van zijn' vorst, dat wanneer hem zelven de leiding der zaken niet was toevertrouwd, hij voortdurend door den koning geraadpleegd werd over de beste wijze om ze te behandelen. Geheel verschillend van andere ministers behield hij zijn' invloed, toen hij zijne betrekking verloren had. Er waren derhalve weinig zaken van enig belang, waaraan hij niet middelijk of onmiddelijk uitgenoodigd werd van deel te nemen. En zijne brieven geven een' draad om den geschiedvorschcr door meer dan eene ingewikkelde onderhandeling te leiden,

¹⁾ Er zijn sedert 1854—60 nog 4 deelen uitgekomen, zoodat er thans in het geheel 13 het licht zien. Het werk gaat nog steeds voort.

daar zij de ware beweegredenen der daarin betrokkene partijen doen kennen.

Granvelle stond in zulk eene innige betrekking met de uitstekendste personen van dien tijd, dat zijne briefwisseling eenigermate de afspiegeling dier eeuw wordt, daar zij den toestand der gevoelens over de hoofdonderwerpen van den dag kennen doet. Om dezelfde reden zijn de brieven vol met allerhande zaken van persoonlijk en staatkundig belang, terwijl zij niet alleen zich tot Spanje bepalen, maar betrekking hebben op de meeste staten van Europa, waarmede Spanje in aanraking kwam. De Fransche regering heeft eene groote dienst bewezen door het uitgeven van een werk, hetwelk zooveel tot opheldering van de geschiedenis der 16de eeuw bevat. De uitgever Weiss, heeft zijn werk verrigt volgens de ware grondbeginselen, volgens welke een uitgever handelen moet; en ver van zijn werk op te hevelen, of ongepast de aandacht van den lezer op zich te willen vestigen, heeft hij alléén getracht, datgene op te helderen wat in den tekst duister was, en van tijd tot tijd zulke aantekeningen te geven omtrent de brieveschrijvers, als den lezer in staat konden stellen om hunne briefwisseling beter te doen begrijpen.

HOOFDSTUK VIII.

DE EDELEN VRAGEN VERANDERINGEN.

Staatkunde van Philips. — Overwigt der edelen. — Verlegenheid der landvoogdes. — Egmont naar Spanje gezonden.

1564 — 1565.

Wij zijn nu genaderd tot een tijdstip in de geschiedenis van den opstand, dat de geest der natie geheel opgewekt en de koning daardoor gedwongen was om zijnen gehaten minister te verwijderen en de teugels van het bewind aan de handen der edelen toe te vertrouwen. Voor dat wij verder gaan, is het welligt niet ondoelmatig om een kort overzicht van dien toestand te geven, ten einde wij de betrekking, waarin de partijen bij den aanvang des strijds tegen over elkander stonden, des te beter kunnen begrijpen.

Twee jaar na dit tijdstip zegt Philips in een' brief aan zijne zuster de landvoogdes: „Ik heb nooit iets anders, dan het welzijn mijner onderdanen op het oog gehad. In alles wat ik gedaan heb, trad ik slechts in de voetstappen mijns vaders, onder wiens bestuur het Nederlandsche volk toe moet stemmen, dat het tevreden en gelukkig leefde. Wat de Inquisitie aangaat, wat het volk er ook van zeggen moge, ik heb nimmer iets nieuws beproefd. Ten opzichte der plakaten, ben ik altijd besloten geweest om in het Katholieke geloof te leven en te sterven. Ik kan niet tevreden zijn als mijne onderdanen anders doen. Echter zie ik niet hoe dat doel bereikt kan worden, zonder de overloopers te straffen. God weet het hoe gaarne ik het zou vermijden om een druppel christenbloed te vergieten, en vooral dat van mijn Nederlandsch volk; en ik zou het

als een van de gelukkigste omstandigheden mijner regering beschouwen, als ik van deze noodzakelijkheid bevrijd werd.”

Wat wij ook mogen denken van de gevoeligheid van Philips of van zijne teederheid voor zijne Vlaamsche onderdanen in het bijzonder, wij kunnen het niet ontkennen, dat zijne tot hiertoe gevolgde staatkunde, die van zijn' vader was. Echter werd zijn vader bij zijn leven door de Vlamingen bemind en bij zijn' dood beweend; terwijl Philips, zelfs reeds van het begin zijner regering niets dan haat en tegenstand ondervonden had. Een weinig nadenken zal ons de reden van dit verschil doen kennen.

Karel en Philips verschijnen beiden als de groote kampvechters voor het Katholicisme. Maar de ijver des keizers werd in zóó verre door de rede getemperd, dat hij zich naar de omstandigheden voegen kon. Hij toonde dit bij meer dan eene gelegenheid, zoowel in Duitschland als in Vlaanderen. Philips daarentegen, trad in geene schikking; hij was de onverzoenlijke vijand der ketterij. Vervolging was zijn eenige hulpmiddel daartegen, en de Inquisitie het wapen, waarop hij steunde. Zijne eerste daad, toen hij den voet in zijn vaderland zette, was van bij een *auto de fé* tegenwoordig te zijn. Dit maakte zijne plannen voor de wereld duidelijk en verbond zijn' naam onuitwischbaar met dien van de verschrikkelijke regtbank.

Het vrije Nederlandsche volk gevoelde dezelfde vrees voor de Inquisitie, als men veronderstellen kan dat een vrij en verlicht volk van onze dagen gevoelen zou. Zij letten met sombere vrees op de onuitsprekelijke ellende, welke deze regtbank over hunne huisgezinnen, en de smart en verwoesting welke zij over het land brengen zou. Alles wat daar eenigerwijze mede verbonden kon geacht worden, werd door hunne vrees somber gekleurd. De bloedplakaten van Karel den Vijfde werden nu verschrikkelijker, daar zij bepaalden, dat de straffen door deze regtbank zouden worden opgelegd. Zelfs de noodzakelijke maatregel van de oprigting der bisschopszetels werd met wantrouwen beschouwd wegens de inquisitoriale magt, welke de bisschoppen van oudsher hadden, hetwelk dus de kracht van den arm der vervolging schein te vermeerderen. De volks-

geest werd aangevuurd door iedere nieuwe bekering tot het Protestantsche geloof, en door hen, die uit zelfzucht gaarne de vlam des oproers zouden ontsteken.

Eene andere reden waarom Philips' staatkunde grooter tegenstand ondervond dan die van zijn' voorganger, was de verandering in den toestand des volks zelve. Terwijl in de laatste dagen van Karel den Vijfde de wetten of liever hare uitvoering verflaauwde, was het getal der Hervormden zeer toegenomen. In Luxemburg, Artois, Vlaanderen en de aan Frankrijk grenzende gewesten had de leer van Kalvijn de overhand. Holland, Zeeland en de Noordelijke provinciën waren het uitverkoren verblijf der Wederdoo-pers. De Lutheranen zwierven rond in de aan Duitschland grenzende provinciën, terwijl Antwerpen de groote handelstad van Brabant en de groote markt van alle natiën, vol aanhangers van allerhande sekten was. Zelfs de Joden, die gedurende de Middeleeuwen zoozeer het doel van de vervolgers waren, leefden daar, zegt men, ongehinderd. In zulk een' staat van zaken is het duidelijk, dat er eene geheel andere wetgeving noodig was, dan onder de regering van Karel den Vijfde. Het was geheel iets anders om een weinig schadelijk onkruid uit te roeijen, als om het hardnekkig aangroeijen der ketterij, welke overal het land bedekte, te onderdrukken.

Eene andere reden van afkeer jegens Philips, welke niet te dikwijls herhaald kan worden, was dat hij een vreemdeling was. Karel was een geboren Vlaming, en men kan veel vergeven in een' landgenoot. Maar Philips was een Spanjaard; van eene natie, van welke men in de Nederlanden grooten afkeer had. Het had derhalve klaarblijkelijk zijne staatkunde moeten zijn om dit gebrek in de oogen der inwoners te verhelpen, door op hunne nationale vooroordeelen te letten en ten minste eenig vertrouwen in hunne aanvoorders te stellen. Ver van daar begon Philips met in vredestijd een Spaansch leger aan hunne grenzen te plaatsen, en het bestuur aan de handen van een' vreemdeling toe te vertrouwen. Terwijl hij aldus hun nationaal gevoel binnenslands beleedigde, merkte men op dat er geen enkele Vlaming te Madrid in den koninklijken raad werd

toegelaten, waar de zaken van de Nederlanden zoowel als van andere provinciën achteraf werden geschoven¹⁾. Het volk morde. De edelen dienden verzoogen in en boden weêrstand. Philips was verpigt zijne besluiten in te trekken. Hij deed nu deze, dan geene inwilliging. Hij riep zijne troepen terug, en verwijderde zijn' minister. De edelen zegevierden, en het landsbestuur ging in hunne handen over. Het volk meende dat de onrust ten einde was. De troebelen begonnen echter eerst. Niets was gedaan voor de oplossing van het groote vraagstuk der gewetensvrijheid. Hierover lagen de koning en het land meer dan ooit in geschil. Al wat er gedaan was had slechts den weg gebaad voor eene vrije behandeling der zaak en voor den bloedigen strijd, welke zou volgen.

Bij het vertrek van Granvelle hernamen de misnoegde edelen, zooals wij gezien hebben, hunne plaats in den raad van state. Zij gaven de welgemeendste verzekeringen van getrouwheid aan den koning, en schenen het verledene te willen goedmaken, door een' buitengewonen ijver in openbare zaken. Margaretha ontving deze blijken van toenadering even als zij gegeven werden, en bragt het vertrouwen, hetwelk zij vroeger in Granvelle gesteld had, nu geheel op zijne gelukkige tegenstanders over²⁾.

Het is gemakkelijk om hare brieven van dat tijdstip te lezen, en ze te vergelijken met diegene, welke zij het jaar te voren aan Philips schreef. Door de nieuwe tinten, waarmede zij de portretten schildert, is het moeilijk eene enkele persoon te herkennen. Zij kan de diensten der edelen, vooral van den prins van Oranje en van Egmont, en hunne behartiging van het algemeene welzijn en de belan-

¹⁾ Hopper aarzelt niet om deze omstandigheid als de hoofdoorzaak der ontevredenheid in Vlaanderen te beschouwen: »Zij zagen dat zij weinig geacht of liever onderdrukt werden door de Spaansche edelen, die anderen uit den raad des konings weerden, alleen het bestuur met hem deelden en meenden te kunnen bevelen over de heeren en ridders in de Nederlanden, even zooals zij te Milaan, Napels en op Sicilië doen; en daar zij zulks geenszins willen verdragen, was en is dit de wezenlijke oorzaak van deze rampen en veranderingen.»

²⁾ Viglius beklagt zich in zijne brieven aan Granvelle, nadrukkelijk over dit punt.

gen van den vorst niet te hoog roemen. Zij verzoekt haren broeder telkens om zijne tevredenheid te kennen te geven door brieven aan die edelen, zoo innemend als hij ze maar schrijven kan. De raad schijnt door Philips niet zeer gunstig opgenomen te zijn. Echter zijn geene woorden krachtig genoeg om Margaretha's afkeer van het karakter en het gedrag van haren vorigen minister Granvelle te kennen te geven. Hij is het, die zóó lang tusschen den vorst en de liefde zijns volks heeft gestaan. Zij kan niet gemakkelijk verdragen dat hij nog zoo in de nabijheid der Nederlanden zijn verblijf houdt. Hij moest naar Rome gezonden worden. Zij wantrouwt zelfs nu nog zijn invloed op het kabinet te Madrid. Hij spreekt onophoudelijk, naar zij verneemt, van de waarschijnlijkheid van zijnen spoedigen terugkeer te Brussel. Het gerucht daarvan brengt groote onrust in het land te weeg. Als het hem toegestaan werd om terug te keeren, dan zou zulks ongetwijfeld het teeken tot een' opstand zijn. Het is duidelijk dat de hertogin veel van de tyrannie van Granvelle geleden had¹⁾.

Maar niettegenstaande die goede verstandhouding, welke tusschen Margaretha en de voornaamste edelen bestond, bemerkte men spoedig dat de raderen van het werktuig der regering niet bestemd waren om al te zacht te loopen: ofschoon de kardinaal vertrokken was, bleef er toch nog eene partij van *kardinalisten*, die zijne meening waren toegedaan, en die, al waren zij weinigen in getal, zich geducht maakten door de kracht van hun' tegenstand. Aan het hoofd dezer partij stonden de burggraaf de Barlaimont de president Viglius.

De eerste, voorzitter van den raad van finantiën, was een Vlaamsch edelman van groot aanzien, nog merkwaardiger om zijn karakter, dan om zijn' rang. Het was iemand van onberispelijke regtschapenheid, standvastig in zijne trouw aan de Kerk en aan de kroon, met een' vast-

¹⁾ Morillon vertelt in een' brief aan Granvelle van 9 Julij 1564, hoezeer hij door de hertogin gehaat wordt; die, hetzij dat zij gehoord had, dat de minister haar om den tuin had geleid, of om eenige andere reden, nooit zijn' naam hoorde zonder van kleur te verschieten.

beraden, onwankelbaren geest, die op grondbeginselen steunde.

Zijn helper Viglius, was een uitstekend regtsgeleerde, een bekwaam schrijver, een schrandere staatsman. De keizer had hem zeer veel in openbare zaken gebruikt, welke hij behandelde met eene mate van voorzigtigheid, die dikwijls tot angstvalligheid aangroeide. Hij was de persoonlijke vriend van Granvelle, had zijne meeningen aangenomen en voerde met hem aanhoudend eene briefwisseling, welke onder onze beste hulpbronnen voor geschiedkundig onderzoek is mede te rekenen. Hij was matig en ingetogen in zijne gewoonten, zonder, even als die minister, den lust tot hekelen op te wekken door zijne vertooning en onregelmatige levenswijze. Maar hij was evenzeer gevreesd door de wetlige magt, met welke hij bekleed was, en door de norsche vasthoudendheid waarmede hij zijne voornemens vasthield. Hij vervulde de hooge betrekking van voorzitter van den geheimen raad en den raad van state, en was ook grootzegelbewaarder. Het stond dus klaarblijkelijk in zijne magt om de plannen der tegenpartij zeer tegen te werken. Dat hij hen aldus dikwijls dwarsboomde, wordt bewezen door de herhaalde klagten der hertogin. „De voorzitter” schrijft zij aan haar' broeder „doet mij de pijnen der hel uitstaan, door de wijze waarop hij mijne maatregelen tegenwerkt. Zijn wezenlijk doel” zegt zij bij eene andere gelegenheid, „is even als van Granvelle en hunne partijgangere, om het land in oproer te brengen. Zij zouden hun voordeel er in vinden, om in troebel water te visschen. Zij vreesden een' toestand van rust, welke de gelegenheid zou geven om hunne slechte praktijken ter kennisse der regering te brengen.”

Bij deze algemeene beschuldigingen van pligtverzuim voegde de hertogin andere van op lage wijze gelden te ontvreemden. Viglius, die zich, om zijn doel te bereiken, tot priester had laten wijden, was proost van de kerk van St. Bavo. Margaretha beschuldigde hem openlijk van kostbare tapijten, zilver, linnen, juweelen en zelfs belangrijke sommen gelds, welke aan de kerk behoorden, gestolen te hebben. Zij wees met nadruk op het ongepaste van zulk een man eene regeringsbetrekking te laten vervullen.

Ook de voorzitter bleef van zijn' kant niet stil, en in

zijne brieven aan Granvelle werpt hij gelijke beschuldigingen in volle mate op zijne vijanden terug. Hij beschuldigt de edelen ronduit van simonie en afpersing. Zoowel geestelijke als wereldlijke ambten werden op schaamtelooze wijze bij opbod verkocht en aan den hoogsten bieder gegeven. Op deze wijze betaalden bankroet gegane edelen hunne schulden, door openstaande plaatsen aan hunne schuldeischers te geven; zelfs, zegt hij, dat de handen der landvoogdes van dien smet niet geheel vrij zijn. Hij beschuldigt verder de edelen van hun gezag te gebruiken om zich eeuwig met regtzaken te bemoeijen. Zij hadden een grenzeloos overwigt over Margaretha verkregen, en behandelden haar met een' eerbied, welke, zoo als hij er bij voegt, „vrouwen altijd zeker voor zich inneemt.” Zij stond meer bepaald onder den invloed van haren sekretaris Armenteros, een werktuig der edelen, die zich van zijne betrekking bediende om zijne zakken ten koste der schatkist te vullen¹⁾. Wat hemzelve aangaat, zegt Viglius verder, hij is in zulk eene ongenade vervallen, omdat hij zich tegen deze oncerlijke handelwijze verzet, dat de hertogin hem zooveel mogelijk uit het bestuur der zaken houdt, en hem met ongeveinsde koelheid behandelt. Slechts de begeerte om zijn' pligt te doen kan hem overhalen om een dag langer in eene betrekking als deze te blijven, waaruit zijn eenige wensch is dat zijn koning hem zal ontslaan.

De voorzitter schijnt nooit onmiddelijk aan Philips geschreven te hebben. Het zou hem slechts blootstellen, zeide hij, aan de achterdocht en de spitsvondigheden zijner vijanden. De voorzigtige staatsman liet zich waarschuwen door het lot van Granvelle. Maar daar zijne brieven aan den verbannen minister alleen aan Philips werden opgezonden, had de koning, met de berigten zijner zuster

¹⁾ De afpersingen van Margaretha's sekretaris, die men zeide, dat in haar' dienst een vermogen van 70,000 dukaten had bijeen gezameld, maakten dat het volk hem in plaats van Armenteros, met eene woordspeling *Armenteros* noemde. Dit schandaal werd den koning medege-deeld door een' brief, die aan een' van 's konings sekretarissen geschreven was door Fray Lorenzo de Villacancio, van wien ik elders uitvoeriger zal spreken.

voor zich, het middel om de zaak van beide zijden te beschouwen, en hij zag in, dat aan welke partij hij de regering toevertrouwdde, de landsbelangen waarschijnlijk weinig zouden bevorderd worden. Zoo zijn vader de keizer nog geregeerd had, zou deze zulks geen vierentwintig uur geweten hebben, of hij was reeds op weg naar de Nederlanden geweest. Maar Philips was van een langzamer karakter. Hij helde inderdaad over tot een lijdelijk gedrag, tot buitengemeene werkzaamheid in zijn kabinet en wilde uit zijn paleis, zooals reeds gezegd is, der christenheid de wet voorschrijven. Maar liever dan de moeilijkheden van eene reis door te staan, wilde hij, zoo het schijnt, gevaar loopen van de schoonste zijner provinciën te verliezen¹⁾.

Doch hij schreef aan zijne zuster om haar te bemoedigen door het vooruitzicht van zijn bezoek in de Nederlanden, zoodra als hij bevrijd zou zijn van een' oorlog, waarin hij met de Turken gewikkeld was. Hij verzocht haar te gelijker tijd, om hem verdere bijzonderheden van het wangedrag van Viglius mede te deelen en drukte de hoop uit dat er middelen zouden kunnen worden uitgedacht, om zijn' tegenstand te doen ophouden.

Het is nu niet gemakkelijk meer om tusschen de beide vijandige partijen te beslissen omtrent de regtvaardigheid van deze wederzijdsche beschuldigingen, en om ieder hun-

¹⁾ Granvelle beschouwde zulk een stap als het eenige middel tegen den opstand in de Nederlanden. In een' merkwaardigen brief aan Philips van 20 Julij 1565, stelt hij de wijze, waarop het bestuur werd uitgeoefend, zóó voor dat het zijn' meester wel kon verontrusten. Regt en godsdienst zijn zeer in verval. Openbare ambten worden in het geheim verkocht. De leden van den raad spreken met de grootste vrijheid over godsdienstzaken. Het is duidelijk dat de Augsburgsche geloofsbelijdenis door sommigen hunner zal worden aangenomen. De waarheid komt den koning nooit ter oore; daar de brieven naar Madrid volgens den zin van de meerderheid van den raad geschreven worden, en zóó, dat zij geen al te ongunstig overzigt van het land geven. Viglius schrikt er voor om te schrijven. Er zijn spionnen aan het hof, zegt hij, die zijne briefwisseling zouden verraden, en dit zou hem zijn leven kosten. Granvelle besluit met bij den koning op eene persoonlijke overkomst aan te dringen, waarbij hij geld genoeg moest medebrengen om eene magt, welke hem zou kunnen bijstaan, te betalen.

ner met billijkheid verantwoordelijk te stellen voor het aandeel, hetwelk zij in de slechte regeling van het bestuur hadden. Dat het bestuur slecht was is zeker. Men kan niet ontkennen dat de ambten verkocht werden; want de hertogin spreekt in een' brief aan haar' broeder vrij uit over het raadzame van dien maatregel. Dit ten minste neemt al het geheimzinnige van deze daad weg. De botsing van den raad van state met de beide andere raden, leidde dikwijls tot oneenigheid; sedert de besluiten van den geheimen raad, welke zich met regtzaken bemoeide, dikwijls werden tegengewerkt door eene amnestie of genade van den raad van state. Om hierin te voorzien, beweerden de edelen dat het noodig was om de besluiten van de andere raden aan eene herziening door den raad van state te onderwerpen, en in één woord, het geheele gezag der regering bij dit laatste ligchaam te vereenigen. De raad van state, die voornamelijk uit den grooten adel was zamengesteld, zag met minachting op die ondergeschikte raden neêr, welke grootendeels waren zamengesteld uit menschen van minderen stand, die door hunne verheffing meenden dat zij de belangen der kroon moesten handhaven. Zij wilden het landsbestuur in handen van eene oligarchie van de groote Vlaamsche edelen stellen. Dit moest dienen om het door Karel den Vijfde ingestelde stelsel van verdeling in onderscheidene besturen, te doen vervangen door eene meer volmaakte regeling van zaken. Kortom, het moest zulk eene verandering in de grondwet des lands zijn, dat zij van zelve tot eene omwenteling leiden zou.

In den boven beschreven staat van zaken breidde de Hervorming zich snel in het land uit. De edelen waren, zooals reeds gezegd is, trouw gehecht aan de Roomsche-Katholieke kerk. Verscheidene jongere edellieden echter, die hunne opvoeding te Genève ontvangen hadden, kwamen terug met kettersche leerstellingen uit de school van Kalvijn besmet¹⁾. Maar hetzij Katholiek, hetzij Protestant,

¹⁾ De spaansche gezant in Engeland Guzman de Silva, schrijft in een' brief uit de Nederlanden deze neiging onder de jongere edellieden toe aan hunne flauwe opvoeding te huis en aan hunne reizen buitenslands.

de Vlaamsche adel beschouwde met wantrouwen het stelsel van vervolging en verafschuwde de Inquisitie evenzeer als het volk zulks deed. Het was gelukkig voor de Hervorming in de Nederlanden, dat zij bij den aanvang zelfs door de Katholieken geholpen werd, die zich tegen de Inquisitie verzetten als eene inbreuk op hunne staatkundige vrijheden.

Onder de weinig strenge uitoefening der plakaten kwamen de bannelingen, die voor de vervolging uit Vlaanderen gevlugt waren, nu terug. Calvinistische predikanten en vlugtelingen kwamen weêr over de grenzen en hielden zich met het bekeeringswerk bezig. Er kwamen oproerige schotschriften in omloop, waarbij men de landvoogdes zocht over te halen om de geestelijke inkomsten in beslag te nemen en ze, even als in Engeland, voor staatsgebruik aan te wenden. De Inquisitie werd een voorwerp van verachting, zoowel als van haat. Twee van de voornaamste ambtenaren schreven aan Philips dat zij, zonder verdere ondersteuning, geen nut meer konden doen in eene stelling, welke hen slechts aan bespotting en gevaren blootstelde. Te Brugge en te Brussel drong het gemeen de gevangenis- sen binnen en bevrijdde de gevangenen. Te Antwerpen werd het regt op nog erger wijze geschonden. Een bekeerde monnik, met name Fabricius, die de nieuwe leerstellingen ijverig gepredikt en verbreid had, werd verhoord en tot den brandstapel veroordeeld. Op weg naar de plaats der terechtstelling, riep het volk hem van de balkons en uit de ramen toe om „moed te houden, en tot het laatst moedig te volharden.” Toen het slagtoffer aan de paal gebonden en de houtstapel reeds aangestoken was, wierp het volk zulk eene hagelbui van steenen op de gerechtsdienaars, dat dezen tot eene overhaaste vlugt werden genoodzaakt. Maar de beul, die in den oploop ontkwam, doorstak den armen man het hart, daar hij nog weinig van het vuur geleden had. Den volgenden morgen vond men met bloed geschreven plakaten aan de openbare gebouwen, waarin men allen, die eenig deel hadden gehad aan de terechtstelling van Fabricius, met wraak bedreigde; en eene vrouw, die tegen hem getuigd had, ontkwam ter naauwernood aan de handen van het gemeen.

Het verslag van deze zaak baarde te Madrid groote ontsteltenis, en Philips vermaande zijne zuster ernstig om de oproermakers op te sporen en te vervolgen. Dit was niet gemakkelijk, omdat de meesten, zelfs zij, die aan de zaak geen deel genomen hadden, de gevoelens, welke haar veroorzaakt hadden, geheel aankleefden. Philips ging echter voort met aan te dringen op de noodzakelijkheid om krachtig de hand te houden aan de wetten ter bescherming van het geloof, als op eene zaak welke hem het naast aan het hart lag. Soms geeft hij in zijne brieven den naam op van een verdacht persoon, zijne gewone kleeding, zijne gewoonten en zijn uiterlijk, terwijl hij daarbij afdaalt tot bijzonderheden, die onze verbazing opwekken, als wij letten op de menigte zaken van veel belangrijker aard, welke zijnen geest bezig hielden. Men behoeft er niet aan te twifelen dat Philips een inquisiteur in zijn hart was.

Het vuur der vervolging smeulde echter niet. De geschiedschrijver der Hervorming telt er zeventien op, die in den loop van 1564 voor hunne godsdienstige gevoelens de doodstraf ondergingen. Hoewel het beklagenswaardig is, was het toch een klein getal (als het namelijk het geheele getal is) vergeleken met de duizenden, die men zegt dat in dezelfde tijdruimte onder de vorige regering omkwamen. Het was te klein om eenigzins de uitwerking van eene vervolging te weeg te brengen, terwijl het gezigt van den martelaar, die te midden der vlammen lofzangen aanhief, bij de toeschouwers slechts grooten ijver en diepen haat jegens hunne vervolgers opwekte.

De geldmiddelen leden natuurlijk door de groote wanorde in het land. De openbare schuld, welke, zooals wij gezien hebben, reeds groot was, was nu zóó toegenomen, dat zij, volgens de verklaring der landvoogdes zelve, tot 600,000 gulden geklommen was; en zij kende geen middel om het land uit de bestaande moeilijkheden te redden, indien de koning niet te hulp kwam. Zij drong op de bijeenroeping der staten-generaal aan, als op het eenige middel om deze ongeregelde zaken te voorkomen. Alleen dat ligchaam, beweerde men, was bij magte om over den vereischten onderstand te stemmen, en de menigvuldige grie-

ven der natie te herstellen. Doch inderdaad was hunne magt tot nog toe weinig meer geweest dan om subsidiën ter goedkeuring aan de onderscheidene provinciën voor te stellen en om verzoeken in te dienen over de grieven der natie. Wanneer de staten-generaal met de magt bekleed waren geweest om deze grieven te herstellen, dan zou hun dit eene wetgevende magt hebben verleend, welke zij zelden, zoo ooit hadden uitgeoefend. Dit zou de grondwettige instellingen des lands hebben veranderd door het meerdere gewigt dat het aan het volksbeginsel geven zou; eene verandering, welke de groote heeren, die de mindere edelen reeds geheel onder hunnen invloed hadden, waarschijnlijk wel wisten hoe zij die tot hun voordeel zouden aanwenden¹⁾. Echter had Margaretha niet zoo geheel voor hun' invloed gebukt, dat, niettegenstaande de nadeelige gevolgen van deze maatregelen, zij Philips had aangeraden om zoowel de staten-generaal bijeen te roepen als den raad van state te hervormen; en dit raadde zij nog wel aan een' vorst, die najveriger was op zijn gezag dan eenig vorst in Europa.

Om de bestaande troebelen te vermeerderen, ontving men bevelen van het hof te Madrid, om de besluiten van de kerkvergadering van Trente in de Nederlanden af te kondigen. Dat beroemde concilie had in 1563 zijne lange vergaderingen geëindigd met dien uitslag, dien men er van verwacht had; namelijk, dat de kloof tusschen Protestanten en Katholieken nog wijder gemaakt, en het gezag van den paus vergroot of ten minste vaster bevestigd werd. Men kan echter op een goed gevolg wijzen, dat namelijk van een gestrenger toezigt over de zedelijkheid en de tucht der

¹⁾ Dat Granvelle wel begreep dat dit de gevolgen zouden zijn van het bijeenroepen der staten-generaal, is duidelijk door de wijze, waarop hij van deze gebeurtenis herhaaldelijk in zijne brieven aan den koning spreekt. Bijzonder in een' brief aan Philips van 20 Augustus 1563, waarin hij zijne aanmerkingen over die zaak opsomt, met te zeggen: »Kortom, het zal den regeringsvorm geheel veranderen, zoodat der landvoogdes, de vertegenwoordigster uwer majesteit, weinig te doen zou overblijven, evenmin als uwer majesteit, sedert zij u geheel onder voogdij hebben gesteld.»

geestelijken, iets hetwelk maakte, dat de besluiten van het concilie bij die heeren in geen' al te besten reuk stonden.

Men hoopte dat Philips het voorbeeld van Frankrijk zou volgen en besluiten verwerpen, welke de magt van den paus zóó vergrootten. En men verwachtte zulks te eerder wegens de vernedering, welke de koning onlangs ondervonden had door eene beslissing van den paus in een geschil over den voorrang tusschen de Kastiliaansche en Fransche gezanten aan zijn hof. Deze kiesche zaak, welke lang hangende was gebleven, was ten laatste door Pius den Vijfde ten gunste van Frankrijk beslist, daar hij dacht dat het staatkundiger was om zich een' wankelmoedigen bondgenoot te verzekeren, dan om een' standvastigen te beloonen. Deze beslissing trof Philips op het levendigst. Hij riep zijn' gezant aanstonds van Rome terug en weigerde er een' van zijne Heiligheid te ontvangen. Het scheen dat er waarschijnlijk een ernstige vredebreuk tusschen hen zou plaats hebben. Maar het lag niet in Philips' karakter om lang als vijand tegenover het hof van Rome te staan. In een' brief aan de hertogin van Parma van 6 Augustus 1564, zeide hij ronduit, dat hij in geloofszaken altijd gaarne zijne bijzondere gevoelens aan het algemeene welzijn ten offer bragt. Vervolgens beval hij dat de besluiten van het concilie van Trente als wet in zijne staten zouden worden aangenomen, zeggende dat hij voor de Nederlanden geene uitzondering kon maken, als hij zulks voor Spanje niet deed.

De uitvaardiging der besluiten werd, zoo als voorspeld was, met algemeen misnoegen ontvangen. De geestelijkheid klaagde over bemoeijing met hunne voorregten. De Brabanders stonden onverzettelijk op de hun door de *joyeuse entrée* gewaarborgde privilegiën. En het volk verzette zich algemeen tegen de besluiten, omdat men vermoedde dat zij met de Inquisitie in verband stonden, terwijl zij, zoo als gewoonlijk wanneer hun iets nadeeligs overkwam, schreeuwden dat Granvelle daar achter zat.

In dezen ongelukkigen toestand van zaken, werd er door den raad van state besloten om iemand naar Madrid te zenden, ten einde den koning de grieven der natie voor

te leggen, en hem voor te stellen wat volgens hun inzien het meest afdoende middel daartegen zijn zou. Zij werden daartoe des te eerder gebragt door het onvoldoende in de brieven des konings. Philips had, tot groot misnoegen der edelen, zich naauwelijks verwaardigd om op hunne brieven acht te slaan¹⁾. Zelfs antwoordde hij zelden op Margaretha's uitgebreide verslagen, en wanneer hij het nog deed was het in onbepaalde en algemeene termen, welke weinig meer behelsden dan de noodzakelijkheid om het regt te handhaven en over de zuiverheid van geloof te waken.

De persoon, die uitgekozen werd voor de weinig benijdenswaardige zending naar Madrid, was Egmont, wiens gevoelens van getrouwheid en van gehechtheid aan het katholieke geloof hem, zoo als men dacht, bij den koning tot aanbeveling zouden strekken, terwijl zijn schitterende naam, zijn rang en zijne populaire manieren hem de gunst van het hof en het volk zouden doen winnen. Egmont zelf was het minst afkeerig van die zending, daar hij bij den koning op eenige bijzondere zaken, hem zelven betreffende, had aan te dringen.

Deze benoeming werd door Willem zeer ondersteund, aangezien er tusschen hem en den graaf eene volmaakt goede verstandhouding schijnt bestaan te hebben, in spijt van de pogingen der kardinalisten om hunne oude gevoelens van naijver wederom te doen herleven. Echter smulde dat gevoel in den boezem van de vrouwen dezer beide edelen, zoo als blijkt uit de hevigheid waarmede zij elkander den voorrang betwistten. Beide waren van den hoog-

¹⁾ Welke minachting Philips in dat opzigt den edelen ook moge getoond hebben, hij gaf aan Willem van Oranje een bijzonder bewijs van vertrouwen. 's Vorsten keuken was, zooals elders gezegd is, door geheel Europa beroemd, en Philips vroeg hem zijn' opperkok, om den zijnen, die overleden was, te vervangen. Maar de koning scheen minder gewigt te hechten aan de bekwaamheid van dien dienaar, dan aan zijne trouw, een punt van grooter belang voor een vorst. Dit was in die tijden vol achterdocht voor Willem een compliment, hetwelk wij ons verbeelden dat hij niet zeer ijverig beantwoordde, door zijn leven in handen te stellen van een kok uit de koninklijke keukens van Madrid. Zie Philips' brief in de *Correspondance de Guillaume le Taciturne*.

sten rang en daar er geen scheidsman was om deze kiesche zaak te beslissen, werd er eindelijk door de beide vrouwen besloten, dat zij altijd arm in arm in het openbaar zouden verschijnen, eene gelijkstelling welke de beide trotsche dames zeer zorgvuldig onderhielden, in spijt van de bespottelijke verlegenheid, waaraan zij zich van tijd tot tijd in naauwe doorgangen en deuren blootstelden¹⁾. Indien het geschil om den voorrang in verband stond met het karakter zou het gemakkelijk zijn bijgelegd kunnen worden. Het wangedrag van Anna van Saksen kwelde den prins, haar' echtgenoot, toen evenzeer als de staatsonlusten²⁾.

Voor het vertrek van Egmont werd er eene vergadering van den raad van state bijeengeroepen om hem van instruktiën te voorzien. De voorzitter, Viglius, gaf als zijne meening te kennen, dat de zending onnoodig was, en dat de edelen slechts hunne eigene levenswijze moesten veranderen om in het land de noodzakelijke hervormingen tot stand te brengen. De landvoogdes gaf Egmont den last mede om den koning den armzaligen toestand des lands,

¹⁾ Margaretha zou gaarne den twist hebben doen eindigen door aan de gravin Egmont aan tafel den voorrang boven hare mededingster te geven. Maar Anna van Saksen en hare hofhouding verzetten zich hardnekkig tegen deze beslissing, misschien wel tegen het regt der landvoogdes om zulks te doen. »De vrouwen geven elkander niets toe, en houden elkander bij den arm, terwijl zij tegelijk vooruit treden; en wanneer men bij eene te naauwe deur komt, dringen zij tegen elkander om er tegelijk door te gaan, opdat de eene niet voor de andere uitga.» *Archives de la maison d'Orange-Nassau. Supplément.*

²⁾ In de verzameling van Groen van Pinsterer, is er een merkwaardige brief van Willem aan den oom zijner vrouw, den keurvorst van Saksen, welke verschillende beschuldigingen tegen Anna bevat. De twistzieke vrouw had, zoo het schijnt, de gewoonte, om haar' echtgenoot in tegenwoordigheid van anderen uit te schelden. Willem verklaart ietwat naïf dat hij haar' kwaden luim tot binnen zekere grenzen te huis zou kunnen verdragen, maar dat zulks in 't openbaar niet mogelijk was. Ongelukkig gaf Anna ernstiger reden van ontevredenheid aan haar' man dan door haar karakter, zoodat zulks later tot eene echtscheiding leidde. Bij deze gelegenheid, en zulks mogen wij er wel bijvoegen, werd de brief niet gezonden, daar de dame, die er den inhoud van vernomen had, beterschap beloofde.

de vernietiging van het openbaar krediet, het verval van de godsdienst en de verschijnselen van misnoegen en ontrouw onder het volk voor te stellen. Als het meest afdoende middel tegen deze rampen, moest hij den koning aanzetten om persoonlijk, en dat wel zeer spoedig, naar Vlaanderen te komen. »Indien zijne majesteit dit niet goedkeurt,» zeide Margaretha, »tracht hem dan van de noodzakelijkheid te overtuigen om meer geld over te maken en mij juiste voorschriften te geven voor den weg, dien ik te volgen heb»¹⁾.

De prins van Oranje nam aan het geschil deel met eene warmte, welke hij zelden getoond had. Het werd tijd, zeide hij, dat den koning eens de oogen geopend werden voor de dwalingen, waarin hij ten opzichte van de Nederlanden verkeerde. De plakaten moesten verzacht worden. Het was bij den tegenwoordigen toestand der gemoeederen niet mogelijk om de plakaten ten uitvoer te leggen, of de Inquisitie te handhaven. De kerkvergadering van Trente was evenzeer gehaat; en men kon hare besluiten in de Nederlanden niet met geweld invoeren, daar de landen waardoor het begrensd werd ze verwierpen. Het volk wilde niet langer de regtsverdraaijing en de ellendige twisten der verschillende raden verdragen. Deze laatste steek was op den voorzitter gemunt. Het eenige middel was om den raad van state uit te breiden en zijn gezag te bevestigen. Wat hem zelven aanging, zoo eindigde hij, hij kon zich niet begrijpen hoe eenig vorst zich het regt kon aanmatigen om in godsdienstzaken zich te bemoeijen met het ge-

¹⁾ De oorspronkelijke instruktiën welke door Viglius waren geroed gemaakt, werden later, op aanzetten van den prins van Oranje, door Viglius' vriend, Hopper gewijzigd.

²⁾ Burgundius legt bij deze gelegenheid Willem eene schoone redevoering in den mond, waarin hij een overzicht geeft van de geschiedenis der ketterij van den tijd van Constantijn den Groote tot op dien tijd toe. De vertooning van schooljongensgeleerdheid, zoo geheel verschillend van de mannelijke eenvoudigheid van den prins van Oranje, kan onder die schoone zaken gerangschikt worden, welke men gerust eerder op rekening van den geschiedschrijver, dan op die van den held kunnen geschoven worden.

weten zijner onderdanen. Zijn hartstogtelijke toon, zoo geheel verschillend van den gewonen bedaarden aard van Willem den Zwijger, en de stoutmoedigheid, waarmede hij zijne gevoelens bekende, maakten grooten indruk op de vergadering. Viglius, die de zaak zelf mededeelt, wendde zich dien geheelen nacht in zijn bed heen en weêr onder pijnlijk nadenken over zijne verlorene stelling in den raad, terwijl er naauwelijks iemand meer was om hem bij te staan in den strijd, welken hij niet alleen met de edelen, maar met de landvoogdes zelve, moest wagen. Toen hij zich den volgenden morgen aankleedde, werd hij door eene beroerte getroffen, welke hem gedeeltelijk van het gebruik zijner spraak en zijner leden beroofde. Het duurde eenigen tijd voor dat hij zijne plaats in de regtbank weder kon innemen. Dit nieuwe ongeluk gaf hem eene afdoende reden om den koning ontslag uit zijn betrekking te vragen. Hierin werd hij ijverig door Margaretha ondersteund, die, terwijl zij op de ongeschiktheid van den voorzitter wees, en niets geen medelijden met zijn' toestand gevoelde, haar' broeder zeer aanzette om hem tot verantwoording van zijne misdaden te roepen en voornamelijk omdat hij zich de eigendommen der kerk had toegeëigend.

Philips, die iederen onmiddellijken omgang met zijne Vlaamsche onderdanen schijnt vermeden te hebben, was er afkeerig van geweest dat men Egmont of eenig ander afgevaardigde naar Madrid zond. Toen hij vernam dat er eindelijk tot die zending besloten was, schreef hij aan Margaretha, dat hij tot het besluit gekomen was om den graaf welwillend te ontvangen en geene ontevredenheid over het gedrag der edelen te toonen. Dat de reis echter niet zonder gevaren was, kan men afleiden uit een zonderling stuk, hetwelk ons bewaard gebleven is. Het is door een aantal van Egmonts persoonlijke vrienden onderteekend, die ieder hun' naam met hun bloed schreven. In dit stuk verpanden de deelgenooten hun woord als ware ridders en edellieden, dat, indien aan graaf Egmont gedurende zijne afwezigheid enig leed mogt geschieden, zij wraak zouden nemen op den kardinaal Granvelle of wie anders er ook de oorzaak van zijn mogt. De kardinaal schijnt in ieder

opzigt voor de Vlamingen de verpersoonlijkte boosheid geweest te zijn. Dit stuk, hetwelk der gravin Egmont in bewaring werd gegeven, was door zeven edelen onderteekend, van wie de meesten later gedurende de troebelen in verdenking vielen. Men kan zich best voorstellen dat zulk een stuk eerder diende om de vrouw, aan wie het gegeven werd, ongerust te maken dan om haar gerust te stellen.

In het begin van Januarij ving Egmont zijne reis aan. Hij werd een eind weegs door eenigen zijner vrienden vergezeld, die hem te Kamerijk een schitterend onthaal bereidden. Onder de aanwezigen was de aartsbisschop van Kamerijk ¹⁾, een priester die door eigen toedoen de volksgunst verloren had door den ijver, welken hij bij het vervolgen der Hervormers aan den dag had gelegd. Toen de drinkbeker lustig rond ging vermaakten zich sommigen der jongere gasten om den prelaat dikwijls toe te drinken, ten einde hem tot grooter tafelvreugde aan te zetten dan met zijn' stand overeenkwam. Toen hij weigerde hun bescheid te doen, begonnen zij hem openlijk te beleedigen, en een van de levensmakers, opgewonden door een antwoord van den aartsbisschop, zou hem een grooten zilveren schotel naar het hoofd geworpen hebben, als Egmont zijn arm niet had vastgehouden. Aan een ander van de gasten gelukte het echter om den aartsbisschop het kapje van het hoofd te slaan; en daarop volgde een tooneel van verwarring, waaraan de geestelijke door het meer nuchteren en aanzienlijker deel van het gezelschap slechts met moeite onttrokken werd. Deze geheele zaak, welke Egmont zeer vernederde, kenschetste geheel de zeden van het land in dien tijd, toen men namelijk het houden van banketten als eene zeer belangrijke bezigheid beschouwde, zoo als wij dikwijls in de vroegere geschiedenis der omwenteling vinden opgeteekend.

Egmonts ontvangst te Madrid was allervleijendst. Philips' gedrag jegens zijnen grooten vasal kenmerkte zich

¹⁾ Maximiliaan van Berghes de eerste aartsbisschop; vroeger waren er slechts bisschoppen.

door ongewone welwillendheid; en de hovelingen, die zich gereedelijk naar hun' vorst rigtten, wedijverden met elkander in beleefdheden jegens den man, wiens dapperheid men zeggen kon dat voor Spanje de groote overwinningen van Grevelingen en St. Quentin bevochten had. Kortom, Egmont wiens schitterend uiterlijk en edele houding zijnen naam roem bijzetten, was gedurende zijn verblijf te Madrid, hetwelk verscheidene weken duurde, het voorwerp van algemeene bewondering. Het scheen alsof het Kastiliaansche hof gereed was om zijne staatkunde te veranderen, daar het den Nederlandschen afgevaardigde zulke vleijende oplettendheden bewees.

Gedurende zijn verblijf werd Egmont herhaaldelijk ten gehoor toegelaten, waarbij hij den vorst het kwaad hetwelk in het land huisvestte en de maatregelen om daar aan een einde te maken voorstelde. Als de twee meest afdoende, drong hij op verzachting der plakaten en hervorming van den raad van state aan¹⁾. Philips luisterde met veel welwillendheid naar deze wenken van den Vlaamschen edelman, en indien hij daarmede al niet instemde, dan gaf hij toch het tegendeel niet te kennen, behalve toen hij den graaf verzekerde dat hij besloten had het katholieke geloof ongeschonden te bewaren. Aan Egmont zelve bewees hij de grootste gunst, en de bijzondere zaken van den graaf slaagden zoo wel als hij zulks maar kon verwacht hebben. Maar eene opmerkelijke anekdote bewijst, dat Philips met al zijne welwillendheid, zelfs in dien tijd geen duimbreed had afgestaan van den grond, welken hij altijd bezeten had.

Niet lang na Egmonts aankomst, riep Philips in het geheim eene vergadering van de uitstekendste godgeleerden uit de hoofdstad bijeen. In dit konklave deelde hij kor-

¹⁾ Indien wij Morillons verslag aan Granvelle gelooven kunnen, ontkende Egmont voor sommigen, die hem daarvan beschuldigden, dat hij Philips had aangeraden de plakaten te verzachten. Maar Morillon was een te groot babbelaar om de beste getuige te zijn; en daar men begrijpt, dat dit een van de oogmerken van des graven zending was, is het niet meer dan billijk om het algemeene gevoelen aan te nemen, dat hij dien last ten uitvoer bragt.

telijk den toestand der Nederlanden mede en tevens dat men hem daar van daan vroeg om vrijheid van geweten in godsdienstzaken. Hij eindigde met het gevoelen zijner toehoorders over dat onderwerp te vragen. De eerwaarde vergadering, zonder twijfel veronderstellende dat de koning alleen hunne toestemming noodig had om hem uit zijnen moeilijken toestand te redden, antwoordde „dat, aangezien den neteligen toestand van Vlaanderen, en het dreigende gevaar, indien men dit land tegenwerkte, dat het der kroon ontrouw en geheel afvallig van de kerk zou worden, hij zich regtvaardigen kon, als hij het volk vrijheid gaf om op hunne eigene wijze te bidden.” Hierop antwoordde Philips ernstig „dat hij hen niet geroepen had om hem te leeren of hij dit den Vlamingen *mogt* toestaan, maar of hij het doen *moest*.” De buigzame vergadering, bemerkende dat zij misgetast had, antwoordde dadelijk in omgekeerden zin; waarop Philips voor een kruisbeeld neêrknielde en uitriep: „Ik smeek U, goddelijke Majesteit, Bestuurder van alle dingen, dat Gij mij bij mijn besluit doet volharden, om nimmer te worden, of mij te laten noemen de meester over hen die U als hunnen Heer verwerpen.” Dit wordt verhaald door Strada, een geschiedschrijver, die het volgens berigt van een lid der vergadering vol bewondering voor den vromen ijver van den vorst vermeldt! Van dat oogenblik was het vonnis over de Nederlanden bezegeld.

Egmont had echter zóó weinig kennis van den waren toestand van zaken, dat hij zich aan de verblijvendste vooruitzigten voor de toekomst overgaf. Zijn rondborstig en openhartig karakter beantwoordde gereedelijk de vriendschapsbewijzen, welke hij ontving, en zijne ijdelheid werd gestreeld door de hulde, welke men hem algemeen bewees. Toen hij het land verliet, bezocht hij de koninklijke verblijfplaatsen Segovia en het Eskuriaal, dat prachtige gebouw, van hetwelk Philips reeds de grondslagen gelegd had, en dat hem meer of min gedurende zijne geheele volgende regering bezig hield. In een' brief aan den koning verklaart Egmont dat hij verrukt is over hetgeen hij in beide plaatsen gezien heeft, en verzekert zijn' vorst dat hij als de

tevredenste man van de wereld naar Vlaanderen terugkeert.

Toen hij daar in het begin van April ¹⁾ 1565 aankwam, bazuinde graaf Egmont luide de vriendschappelijke gezindheid van het Kastiliaansche hof jegens de Nederlanden uit. Egmonts landgenooten, Willem van Oranje en enkele personen met bedaarder oordeel alleen uitgezonderd, deelden aanstonds in dien droom van vrolijke vooruitzigten, terwijl zij zich vleiden met de belofte dat er te Madrid eene nieuwe staatkunde de bovenhand kreeg, en dat hun vaderland daarom bloeijen zou onder de zegeningen van godsdienstige verdraagzaamheid. Het was eene aangename zinsbegoocheling, doch van korten duur.

¹⁾ Volgens een' brief van Margaretha aan Gonçalo Perez blijkt dat Egmont niet vóór den laatsten April te Brussel aankwam; den 9den April was hij nog te Valladolid. Gachard *Correspondance*, I, bladz. 349 en 352.

VERT.

HOOFDSTUK IX.

PHILIPS' ONBUIGZAAMHEID.

Philips' dubbelzinnigheid. — Zijn dralen. — Depêches van Segovia. — Uitwerking op het land. — Het compromis. — Oranje en Egmont.

1565, 1566.

Kort na Egmonts terugkeer te Brussel riep Margaretha den raad van state bijeen, in welke vergadering de door den gezant uit Madrid medegebrachte verzegelde stukken geopend en gelezen werden. Zij begonnen met het gedrag van den graaf in zulke vleijende termen af te schilderen, dat het bewees dat de zending den koning aangenaam geweest was. Daarop volgde eene strenge verklaring welke hen vrij erg deed ontstellen. „Ik zou liever honderd duizend levens willen verliezen, indien ik er zoovele had,” schreef de koning, „dan de geringste verandering in godsdienstzaken toestaan.” Hij beval echter dat er eene commissie van drie bisschoppen en een aantal regtsgeleerden zoude benoemd worden om met den raad van state in overleg te treden over de beste wijze om het volk, voornamelijk wat hunne geestelijke belangen aanging, te onderwerpen. Daarenboven zou het goed zijn om de openbare teregtstellingen voortaan in geheime te veranderen, daar zij den kettens nu de gelegenheid gaven om zich als martelaars beroemd te maken en daarbij eenen slechten indruk op het volk maakten. Er werd op geene andere wijze op de groote grieven der natie gezinspeeld, hoewel Philips in een' brief, welken hij ongeveer dienzelfden tijd aan de hertogin schreef, zeide dat hij nog geene beslissing genomen had omtrent den raad van state, waar men de voorgestelde verandering waarschijnlijk met ontevredenheid verwachtte.

Dit was alzoo de uitslag van Egmonts zending naar Madrid! Dit de zoo hoog opgevijzelde verandering in Philips' staatkunde! „De graaf is de speelbal geweest van Spaansche sluwheid,” roept de prins van Oranje uit. Het was maar al te waar, en Egmont gevoelde het zeer toen hij de bespotting bemerkte, waaraan hij was blootgesteld door den vertrouwelijken toon, waarop hij van de vriendschappelijke gezindheid van het Kastiliaansche hof had gesproken, en de ligtgeloovigheid, waarmede hij die bevorderd had.

Een nog grooter indruk werd op het volk gemaakt; want hunne vooruitzichten waren veel vrolijker geweest, dan die van Willem en van de weinigen, die, zoo als hij, het karakter van Philips al te goed begrepen om groot vertrouwen in Egmonts beloften te stellen. Zij verhieven luid hunne stem tegen de onopregtheid des konings, en beschuldigden den afgezant van meer op zijne bijzondere belangen dan op de openbare gelet te hebben. Deze smaad beleedigde de eer van dien edelman, die zich bitter beklagde dat het eene kunstgreep van Philips was om hem zijn aanzien bij zijne landgenooten te ontnemen; en om zijne goede trouw des te beter te bewijzen, zeide hij het plan te hebben om al de bedieningen, welke hem de regering had opgedragen, tegelijk neêr te leggen.

Nadat de geest van vervolging eenigen tijd gerust had, ontwaakte hij op nieuw. Maar overal waren de inquisiteurs aan smaad blootgesteld en stuitten op denzelfden tegenstand als vroeger, terwijl hunne slagtoffers aangemoedigd werden door uitdrukkingen van sympathie van hen, die hen naar de strafplaats zagen voeren. Om het aanstekelijke van voorbeelden tegen te gaan geschieden nu de teregtstellingen in het geheim in de gevangenis. Maar het geheimzinnige, hetwelk nu over het lot van den ongelukkigen martelaar zweefde, maakte dit nog des te afgrijsselijker. Dadelijks werden er door de staten, de stedelijke besturen en het volk bij de regering klagten ingediend, ter aangifte van de vervolging waaraan zij waren blootgesteld. Men zeide dat er in ieder huis spionnen waren, die op oogwenken, woorden en bewegingen letten. Niemand was zeker van

zijne persoon of zijne bezittingen. Het volk zuchtte onder eene onverdragelijke slavernij. Ondertusschen waren zendingen der Hugenoeten even als altijd bezig om hunne leerstellingen te verbreiden, en onder het werk der hervorming schulde het zaad des oproers.

De landvoogdes gevoelde het gevaarlijke van dezen toestand van zaken evenals hare onmagt om dien te verbeteren. Zij deed al wat zij kon met het rondborstig aan Philips bloot te leggen, terwijl zij hem tevens kennis gaf van Egmonts afkeer van, en de algemeene ontevredenheid des volks over de berigten uit Spanje. Zij eindigde, zoo als gewoonlijk, met haren broeder te verzoeken zelf over te komen, als hij zijn gezag in de Nederlanden wilde behouden. Op deze mededeelingen antwoordde de koning slechts zelden, en wanneer hij dit nog deed, was het meestentijds in onbepaalde en onvoldoende bewoordingen.

„Alles wordt door Philips uitgesteld,” schrijft Chantonnay, vroeger gezant in Frankrijk, aan zijn' broeder Granvelle, „alles wordt van dag tot dag verschoven; het eenige besluit is om besluiteloos te blijven. De koning wil de zaken in de Nederlanden zich zoo laten verwickelen, dat indien hij er ooit een bezoek aflegt, hij het gemakkelijker zal vinden om zich te gedragen naar den toestand van zaken, dan dien te herstellen. De edelen zijn daar meer koning, dan de koning zelf. Zij houden de mindere edelen aan den leiband. Het is onmogelijk dat Philips zich als een man gedraagt. Zijn eenig doel is om de Vlaamsche edelen te paaijen, zoodat hij zich daardoor eene noodzakelijke overkomst naar Vlaanderen bespaart.”

„Het is jammer,” schrijft de sekretaris Perez, „dat de koning de zaken behandelt zoo als hij doet, daar hij nu raad aan dezen, dan aan genen vraagt; terwijl hij voor hen, met wie hij raadpleegt, sommige zaken verbergt, en ze weêr aan anderen toevertrouwt zonder aan iemand zijn geheele vertrouwen te schenken. Met deze wijze van handelen is het geen wonder dat de beveldschriften tegenstrijdig van inhoud zijn.”

Het is zonder twijfel waar dat draling en wantrouwen de gewone feilen van Philips waren en door hare natuurlijke

gevolgen werden vergezeld. Hij had daarenboven, zooals wij gezien hebben, een' langzamen aard, die hem te Madrid hield, als hij te Brussel had moeten zijn, waar zijn vader, in gelijke omstandigheden, al lang zou geweest zijn, om met eigen oogen datgene te zien, wat Philips slechts door de oogen van anderen zag. Maar in de gegeven omstandigheden kan deze staatkunde evenzeer aan zijne voorzigtige berekening als aan zijn natuurlijk karakter worden toegeschreven. Hij had het reeds vroegtijdig als een vast grondbeginsel aangenomen om in het godsdienstige nimmer verdraagzaam jegens zijne onderdanen te zijn. Hij had dit in zijne verschillende mededeelingen aan de Vlaamsche regering vrij duidelijk te kennen gegeven. Dat hij het in geen' bepaalder en ondubbelzinniger vorm deed, kan wel gekomen zijn door de vrees dat dit, bij de toenmalige ligtgeeraaktheid van het volk, hunne hartstogten in lichtelaaie vlam zou hebben doen uitbarsten. Ten minste het kon voor een laatste hulpmiddel bewaard worden. Onderwijl hoopte hij hen af te matten door eene koele en ingetogen houding, tot dat zij, overtuigd van het hopelooze van hunnen tegenstand, geheel en al daarmede zouden ophouden. Kortom hij scheen met de Nederlanden te handelen als een geduldig hengelaar, die den ongelukkigen visch zich door vruchteloze pogingen om te ontsnappen geheel laat afnatten, liever dan door een' hevigen ruk de kans te hebben van hem geheel te verliezen. Het is duidelijk dat Philips het karakter der Nederlanders niet begreep, terwijl het echter even norsch en standvastig als het zijne was.

Wanneer wij de natuurlijke strekking van 's konings gezindheid nagaan, schijnt er geene reden te zijn om Granvelle, zooals gewoonlijk in de Nederlanden geschiedt, te beschuldigen van zijne staatkunde in iets geleid te hebben. Het is echter zeker, dat bij alle groote vraagstukken het oordeel van den minister volkomen scheen te strooken met dat van zijn' meester. „Indien uwe majesteit de plakaten verzaacht,” schrijft de kardinaal, „dan zullen de zaken in Vlaanderen erger worden dan in Frankrijk.” Er moest geene verandering in den raad van state gemaakt worden. Een vergadering der staten-generaal zou den koning een

nadeel toebrengen, hetwelk hij nog wel dertig jaar lang voelen zou!” Granvelle onderhield levendig briefwisseling met zijne aanhangers in de Nederlanden, en zond den voornaamsten inhoud daarvan, soms zelfs de oorspronkelijke brieven, naar Madrid. Alzoo was Philips, door de mededeelingen van de aanzienlijkste edelen aan den eenen, en van de kardinalisten aan den anderen kant, in staat om de bewegingen in Vlaanderen van de meest verschillende zijden te beschouwen.

De antwoorden des konings op de brieven van den minister waren eenigzins schaarsch, ten minste te oordeelen naar de klagten, welke Granvelle over dit verzuim uit. Met dat al verzekert de kardinaal, dat hij zeer blijde is van bevrijd te zijn van zulk eene lastige betrekking als die van het bestuur over de Nederlanden. „Hier houd ik goeden sicr,” schrijft hij aan zijn' vriend Viglius, „houd mij met mijne eigene zaken bezig, maak mijne stukken rustig in orde en verlaat zelden mijn huis behalve om te wandelen, naar de kerk te gaan, of mijne moeder op te zoeken.” Met deze eenvoudige levenswijze schijnt de wijsgeerige staatsman zijn' tijd tot eigen voldoening gesleten te hebben, hoewel het, niettegenstaande zijne verklaringen, duidelijk is dat hij menigen blik vol verlangen terugsloug op de Nederlanden, den zetel van zijn kortstondig gezag. „Het doet mij droevig aan,” schrijft hij aan Philips, „dat het Vlaamsche volk mij haat, maar ik troost mij met het denkbeeld, dat het voor de dienst van God en mijn' koning is.” De kardinaal wendt, te midden van zijne klagten over 's konings verwaarloozing, de volkomenste onderwerping aan zijn' wil voor. „Ik zou [overal heengaan,” schrijft hij, „zelfs naar Indië of waar ook in de wereld; ik zou mij in het vuur werpen, als gij zulks begeerdet.” Niet lang hierna stelde Philips deze verklaringen op de proef. In October 1565 gaf hij gehoor aan de dringende beden der landvoogdes en beval Granvelle om zijn verblijf naar Rome te verplaatsen. De kardinaal wilde niet vertrekken. „Overal heen behalve naar Rome,” schreef hij aan zijn' meester. „Dat is de stad der plegtigheden en ijdele vertooningen, waartoe ik geenszins geschikt ben.

Daarenboven zoude het te veel een toegeven van uwen kant schijnen te zijn. Mijn aartsbisdom Mechelen heeft mij noodig; indien ik naar Spanje ging zou het schijnen alsof ik ging om de hulp te verleenen, welke het zoozeer noodig heeft." Maar het kabinet van Madrid was er verre van af om de tegenwoordigheid te begeeren van zulk een geslepen staatsman om de koninklijke beraadslagingen te leiden. Het bevel werd herhaald om naar Rome te gaan. Daarom ging de minister er met tegenzin heen; en wij hebben een' brief van hem aan den koning, welken hij den 1sten Februarij 1566 uit die stad schreef, en waarin hij zijn' meester raadt om er op geenerlei wijze aan te denken om de Spaansche Inquisitie in de Nederlanden in te voeren. Het scheen alsof, in tegenspraak met het spreekwoord, verandering van klimaat eenige verandering in de gezindheid van den kardinaal had te weeg gebragt. Van dat tijdstip af verdwijnt Granvelle, zoolang de schrik der Nederlanden, uit het bestuur der staatszaken van dat land. Hij verdwijnt echter niet van het staatkundig tooneel. Wij zullen den bekwamen en eerzuchtigen priester eerst als onderkoning van Napels en later te Madrid terugvinden, waar hij de hoogste plaats inneemt in den raad van zijn' vorst.

In het begin van Julij 1565 zond de kommissie voor staats hervorming, door Philips ingesteld, haar verslag naar Spanje. Het beval geene verandering aan in de bestaande wetten, behalve in zóoverre om de regters te magtigen om leeftijd en geslacht der beschuldigten in aanmerking te nemen, en in geval van veroordeeling de doodstraf voor den overtuigten ketter in verbanning te veranderen. Philips keurde het verslag in alle bijzonderheden goed, uitgezonderd in dit eene punt van verandering, dat namelijk van genade aan de berouwhebbende kettters te bewijzen.

Eindelijk besloot de koning zulk eene bepaalde verklaring van zijn' wil te geven, dat het allen twijfel in het vervolg zou opheffen en hem voor verdere ongelegenheid zou vrijwaren. Den 17den October 1565 schreef Philips uit het Woud van Segovia dien merkwaardigen brief aan zijne zuster, welke gezegd kan worden het lot der Nederlanden

te hebben beslist. Daarin geeft Philips zijne verwondering te kennen, dat zijne brieven Egmont onvereinigbaar toeschijnen met hetgeen deze te Madrid uit zijn' mond gehoord heeft. Hij begeerde in niets eenige nieuwigheid. Hij wilde dat de Inquisitie, zoo als tot nog toe geschied was, door de Inquisiteurs zelven zou bestuurd worden, omdat hun dit volgens menschelijke en goddelijke wetten toekwam. In den toenmaligen toestand der godsdienst was het geen tijd om eenige verandering in de plakaten te maken: zoowel die van zijn' vader als de zijne moesten worden ten uitvoer gelegd. De wederdoopers, (eene sekte, voor welke men reeds dikwijls voorspraak had aangewend, omdat zij het voorname doel van vervolging was) moesten overeenkomstig de strengheid der wet behandeld worden. Philips besloot met der landvoogdes en den edelen in den raad te bezweren zijne bevelen getrouw op te volgen, daar zij door zóó te handelen de grootste dienst aan de zaak der godsdienst en aan hun land zouden bewijzen, welk laatste, voegde hij er bij, zonder de uitvoering dezer bevelen, weinig waarde hebben zou.

In een' bijzonderen brief aan de landvoogdes van ongeveer denzelfden datum als de openbare *dépêches*, spreekt Philips over de voorgestelde verandering in den raad van state als eene zaak, waaromtrent hij tot geen besluit gekomen was¹⁾. Hij duidt de voorgestelde bijeenroeping der staten-generaal ook aan als iets geheel onvoldoende in de bestaande wanorde des lands. Alzoo bedekten de bevelschriften des konings bijna den geheelen betwistbaren grond, waarop de twist tusschen kroon en volk zóó lang gevoerd was. Er kon niet langer eenige klagt over de dubbeltzinnigheid of achterhoudendheid in de uitdrukking van den koninklijken wil worden aangeheven. „God weet,” schrijft Viglius, „welke scheeve gezigten men in den raad zal trekken, als men den bepaalden wil van zijne majesteit

¹⁾ Deze brief was van den 20sten October. Alle besluiteloosheid schijnt verdwenen te zijn in een' brief van slechts twee dagen later aan Granvelle, waarin Philips zegt: „wat de voorgestelde veranderingen in de regering aangaat, daar is geen sprake meer van.”

verneemt." Er was geen van de leden, zelfs niet de voorzitter Barlaimont, die de noodzakelijkheid niet gevoelde om te buigen voor den storm, voor zoo verre het opschorten zoo niet het verzachten van de strengheid der wetten aangaat. Zij zagen met sombere vrees de toekomst te ontmoeten. Viglius drong er sterk op aan dat de stukken niet openbaar zouden worden gemaakt, vóór dat men Philips op de gevolgen opmerkzaam had gemaakt. Daartegen verzette zich de prins van Oranje. "Het was te laat," zeide hij, "om te spreken over hetgeen dienstig zou zijn. Sints zijner majesteits wil zóó ondubbelzinnig was uitgedrukt, bleef er voor de regering niets over dan dien uit te voeren." Viglius deed te vergeefs het aanbod om de geheele verantwoordelijkheid van het uitstel op zich te laden. Willems meening, door Egmont en Hoorne ondersteund, behield de overhand bij de landvoogdes, die bij zulk eene daad van ongehoorzaamheid, te beschroomd was om zich aan het misnoegen van haren broeder bloot te stellen. Toen de vergadering laat in den avond gesloten werd, hoorde men Willem uitroepen: "nu zullen wij het begin van een schoon treurspel zien."

In de maand December zond de landvoogdes afschriften van de *dépêches*, met uittreksels van de aan haar gerigte brieven, aan de gouverneurs en de raden der verschillende provinciën, met bevel dat zij voor de getrouwe ten uitvoerlegging zorg zouden dragen. Er werden daarenboven ambtenaren benoemd, wier pligt het was om de wijze vast te stellen waarop de bevelen zouden worden volbragt, en die daarvan verslag aan de regering moesten doen.

Het gevolg was zooals men voorzien had. De openbaarmaking van 's konings bevelschrift (om de woorden van een' Vlaamsch schrijver te gebruiken) bragt weinig minder sensatie door het land te weeg dan door eene oorlogsverklaring zou geschied zijn. Onder allerlei ontmoediging had men zich tot dat tijdstip toe geveid met het vooruitzicht van eenige verandering tot beterschap. Het aanhoudend toenemend getal der hervormers, de voortdurende tegenstand der Inquisitie, de herhaalde vertoogen aan de regering, de algemeene overtuiging dat de aanzienlijke

edelen, zelfs de landvoogdes, op hunne zijde waren, dit alles had zamengewerkt om hen de hoop te doen koesteren, dat Philips eenigermate zou toegeven¹⁾. Deze hoop was nu vernietigd. Welken twijfel men ook moge gevoeld hebben, deze was verdwenen door het laatste bevelschrift, dat opkwam als een orkaan, welke den nevel verdreef, die de oogen der menschen zoo lang verblind had, de staatkunde der kroon in het helderste licht stelde en ieder met de somberste vrees vervulde. Het volk ging tot de uiterste wanhoop over. De Spaansche Inquisitiescheen met haar gevolg van gruwelen reeds midden onder hen te zijn. Zij riepen al de vreeselijke vertellingen in hun geheugen terug, welke zij er ooit van gehoord hadden. Men herhaalde de wreedheden, welke de Spanjaarden in de Nieuwe Wereld gepleegd hadden, en die zij, hoewel onjuist, aan de Inquisitie toeschreven. "Denken zij," riep men, "dat wij hier, even als de ongelukkige Indianen, bedwaard zullen wachten, om bij millioenen geslagt te worden?" Men zag de mannen op de straten en de openbare pleinen in menigte de hoofden bij elkander steken, om het gedrag der regering te beoordeelen en op sombereren toon te spreken over geheime vereenigingen en vreemde verbindingen. Er werden steelsgewijze vergaderingen in de bosschen en in de buitenwijken der groote steden gehouden, waar de toehoorders naar dweepzieke predikers luisterden, die de leerstellingen der godsdienstige hervorming behandelden en geheimzinnig zinspeling maakten op tegenstand. Er werden traktaatjes gedrukt en talrijk verspreid, waarin de wederkeerige verplichtingen van heeren en vasallen werden behandeld, en het regt van tegenstand werd verdedigd;

¹⁾ »Sommigen vragen verzachting der plakaten," zooals Viglius op gemelijken toon tegen Granvelle klaagt, »anderen zeggen dat zij ten minste op zooveel verdraagzaamheid aanspraak maken, als den Christenen door de Turken bewezen wordt, die de vijanden van hun geloof niet vervolgen, zooals wij broederen van ons eigen geloof doen, om een enkel verschil in de uitlegging van de Heilige Schrift." Viglius was zonder twijfel het gevoelen van Gerlache toegedaan, dat het toestaan van verdraagzaamheid voor Philips het teeken van eene algemeene slagting zou geweest zijn.

bij sommige gelegenheden zelfs werden deze moeilijke punten met bepaalde bekwaamheid behandeld. Een meer gewone vorm was die der satires en platte hekelschriften, een geliefkoosd wapen in de handen der eerste hervormers. Hunne bijtende uitvallen waren evenzeer tegen den troon als tegen de kerk gerigt. De bisschoppen waren een in het oogvallend doel. Niemand werd gespaard. Er werden tooneelstukken geschreven om de geestelijkheid te bespotten. Nog nooit sedert de uitvinding der boekdrukkunst (meer dan eene eeuw te voren) was de drukpers een werktuig geweest van zulk een staatkundig belang als in de eerste tooneelen van de omwenteling in de Nederlanden. Duizenden van oproerige pamfletten werden afgedrukt en snel onder het volk verspreid, van hetwelk zelfs de geringste in die dagen datgene kende waarin een edelman in andere landen slechts weinig bedreven was, namelijk de kunst van lezen. In sommige steden werden op de deuren der regeringsleden plakaten vastgehecht, welke verkondigden dat Rome wederom een Brutus noodig had. Anderen werden op de deuren van Oranje en Egmont geplakt om hen op te roepen, ten einde vooruit te treden en hun vaderland te redden.

Margaretha was vol ongerustheid bij deze teekenen van misnoegen door het geheele land. Zij voelde den grond onder zich schudden. Zij schreef herhaaldelijk aan Philips om hem bekend te maken met alle bijzonderheden van den staat der openbare meening en van den oproerigen geest, die op het punt scheen tot oproer over te slaan. Zij gaf haar wensch te kennen om zich uit het bestuur terug te trekken. Zij drong bij hem aan om toe te staan dat de staten-generaal werden opgeroepen en om in persoon naar de Nederlanden te komen en haar de teugels des bewinds uit de handen te nemen, daar zij te zwak was om ze te houden. Philips antwoordde koel: „dat het hem speet dat de bevelen uit Segovia zulk een aanstoot hadden gegeven. Zij waren alleen bestemd voor de dienst van God en het welzijn van het land.”

In deze algemeene gisting verscheen er eene nieuwe klasse van menschen op het tooneel, die veel invloed hadden door

hun aantal, ofschoon zij tot nog toe geen deel aan de staatszaken genomen hadden. Dit was de mindere plattelandsadel; mannen van aanzienlijke afkomst, en veelal door geboorte of huwelijk vermaagschapt met de eerste edelen des lands. Het waren te dikwijls mannen wier fortuin verkwest was, en die door eigen mildheid of die hunner voorvaderen in verval waren geraakt. Velen hadden buitenslands hunne opvoeding genoten, sommigen zelfs te Genève, de verblijfplaats van Kalvijn, waar zij natuurlijk de leerstellingen van den grooten Hervormer inzogen. In behoeftige omstandigheden met geen grooter bezitting dan eene erfenis van eervolle overleveringen, of herinneringen aan beter dagen werden zij aangezet door een schraapzuchtigen, ongeduldigen geest, welke hen natuurlijk aan iedere verandering de voorkeur deed geven boven den bestaanden toestand van zaken. Zij waren voor het meerendeel in den wapenhandel geoefend, en in de dagen van Karel den Vijfde was hun onder de keizerlijke banieren eene nieuwe loopbaan geopend voor hunne eerzucht. Maar Philips had veel minder staatkundig dan zijn vader, verzuimd deze klasse zijner onderdanen naar de oogen te zien, die zonder vaste grondbeginselen of bepaalde beweegredenen voor hunne daden, op de oppervlakte der gebeurtenissen schenen te drijven, gereed om ieder oogenblik hun gewigt in de schaal der omwenteling te werpen.

Ongeveer twintig van deze ridders, meerendeels jonge menschen, ontmoetten elkander in November te Brussel in het huis van den graaf van Kuilenburg, een edelman, die de protestantsche leerstellingen was toegedaan. Hun erkend voornemen was om eene preek bij te wonen van een Vlaamsch godgeleerde, Junius genaamd, een partijman en geleerde, die in de school van Kalvijn was opgevoed en na zijn terugkeer in de Nederlanden, onder het oog zelfs der landvoogdes, het gevaarlijk beroep van zendeling had uitgeoefend. Op deze zamenkomst van misnoegde edelen, kwam het gesprek natuurlijk op de rampen van het vaderland, en op de beste middelen om die tegen te gaan. De uitslag van het onderhoud was het sluiten van een verbond, welks voornaamste plannen uitvoerig staan opgenomen

in een stuk, hetwelk onder den naam van *Compromis* bekend is ¹⁾).

Dit beroemde stuk verklaart dat de koning door slechte raadslieden, voornamelijk vreemden, tot verkrachting van zijn' eed was aangezet, om de Inquisitie in het land in te voeren; eene regtbank, welke, tegen alle goddelijke en menschelijke wetten in, in barbaarschheid alles overtrof, wat ooit door tijrannen was ingevoerd ²⁾, dienende om het land tot volkomen ondergang en de inwoners tot een' toestand van ellendige slavernij te brengen. Daarom verbonden zich de zamengezworenen door eenen plegtigen eed om zich te verzetten tegen de instelling der Inquisitie, onder welken vorm zij ook mogt worden ingevoerd, en om elkander daartegen met goed en bloed te verdedigen, ten einde niet de prooi te worden van hen, die onder den schijn van godsdienst zich zelve slechts trachtten te verrijken ten koste van het leven en de bezittingen van anderen. Door dit te doen gaven zij te kennen, dat ver van iets tegen de eer van den koning te willen ondernemen, zij allen het plan hadden om den koning in zijn gebied te handhaven en de rust van het rijk te bewaren. Zij eindigden met plegtig den zegen des Almagtigen op hun wettig en heilig verbond af te smeeken.

Dit zijn eenige van de voorname punten uit dit merkwaardige stuk, waarin weinig melding wordt gemaakt van de plakaten, daar iedere andere grief verdwijnt door die tegen de gehate Inquisitie. De vertalingen zelfs van het *Compromis*, welke reeds in verschillende talen verschenen,

¹⁾ Geschiedschrijvers hebben den oorsprong der »Unie» gewoonlijk toegeschreven aan eene bijeenkomst van negen edelen te Breda, zooals Strada vertelt. Maar wij hebben het bericht van Junius zelve zóó, als het in den tekst staat opgenomen; en dit bericht wordt aangenomen door Groen, die voortgaat met eene voorzigtigheid, welke hem op de glibberige plaatsen der geschiedenis goeden steun geeft. Brandt neemt ook het bericht van Junius aan.

²⁾ Men kan zich wel voorstellen dat de verbondenen in het eerste deel van dezen zin de woorden van Philips op zich zelve wilden doen terug slaan: »omdat hun dit volgens goddelijke en menschelijke wetten toekwam.» Depêche uit het Woud van Segovia, 17 October 1565.

dragen gewoonlijk den titel van: Verbond der Vlaamsche edelen tegen de Spaansche Inquisitie.

Het kan naauwelijks ontkend worden, dat zij, die dit stuk onderteekenden, reeds eenen beslissenden stap gedaan hadden op het veld van muiterij. Zij verzetten zich openlijk tegen de uitvoering van de wetten en tegen het gezag der kroon. Zij beschuldigen den koning zijn' eed geschonden te hebben, en eene vervolging te hebben aangezet, welke, onder den dekmantel der godsdienst, geen ander doel had dan de berooving van hare slagtoffers. Het beteekende weinig dat dit alles geschiedde onder betuigingen van getrouwheid. Zulke betuigingen zijn de voegzame bedekking waaronder in eene omwenteling altijd de eerste loopgraven worden aangelegd. De afschriften van het stuk verschillen eenigzins van elkander. Een daarvan, dat ik voor mij heb, plaatst, als om de vinnigheid eener persoonlijke belediging aan het vertoog te geven, een vagebond, een priester en een Spanjaard in dezelfde categorie ¹⁾).

Onder de weinigen die het eerst het stuk onderteekenden, vinden wij namen, die in de woeste tooneelen der omwenteling beroemd werden. Daaronder was een Lodewijk van Nassau, een jongere broeder van den prins van Oranje, *le bon chevalier* zooals Willem hem gewoonlijk noemde, een titel, dien hij wel verdiende door zijn grootmoedig karakter en vele edele en zachtaardige hoedanigheden. Lodewijk was als Lutheraan opgevoed, en was de zaak der hervorming ijverig toegedaan, toen zijn broeder daarin nog slechts betrekkelijk weinig belang stelde. Zijn vurig, driftig karakter werd door de voorzigtige raadgevingen van Willem dikwijls in toom gehouden en verstandiger geleid; terwijl hij zijn' broeder dit ruimschoots vergold door eene

¹⁾ Prescott had dit uit het supplement op Strada. Hetzelfde komt voor in het bij le Petit afgedrukte stuk. Uit partijhaat schijnt het in verschillende uitgaven veranderd te zijn. Het oorspronkelijke stuk komt voor in de *Oeuvres de Ph. de Marnix, écrits politiques et historiques*, in 1859 te Brussel uitgegeven door Alb. Lacroix; de vertaling hiervan wordt gevonden bij Bor I, fol. 38.

hartelijke gehechtheid en door den ijver en de onversaagdheid, waarmede hij diens plannen ten uitvoer bragt. Lodewijk kan inderdaad Willems regterhand genoemd worden.

Een ander der verbondenen was Philips van Marnix, heer van St. Aldegonde. Hij was de vertrouwde vriend van Willem van Oranje. Volgens een Belgisch schrijver (Borgnet) was hij een van de schoone karakters van dien tijd; even uitstekend als krijgsman, als staatsman en als geleerde. Aan zijne pen wordt het *Compromis* gewoonlijk toegeschreven. Sommige beoordeelaars hebben den toon onvereinigbaar geacht met het bedaarde en rustige karakter van zijnen geest. Echter schijnt Aldegonde's spreuk *repos ailleurs* eene levendige verbeelding en eenen rusteloos werkzamen geest aan te duiden.

Maar de man die het hartelijkst schijnt deelgenomen te hebben aan de eerste bewegingen der omwenteling was Hendrik graaf van Brederode. Hij stamde af van een oud geslacht, dat zich verhief op zijne afkomst van de graven van Holland. Hij beroemde er zich op dat de heerlijkheid Vianen, de eenige bezitting, welke hem nog was overgebleven, van den koning van Spanje of eenig ander vorst onafhankelijk was. Zijn vaderlijk erfgoed was door zorgeloosheid verloren gegaan en er waren hem weinig anders overgebleven dan niets beteekenende titels en aanspraken, waarop hij, men moet het erkennen, niet nederig genoeg was om zich niet te verheffen. Hij hield veel van gezellig vermaak, en had een openhartig, zorgeloos karakter, dat aan het volk beviel, hetwelk hem nog meer beminde om zijn' onverzettelijken haat tegen onderdrakking. Kortom, Brederode was een van die onrustige, opgeblazen karakters, welke zich bij het begin eener omwenteling vertoonen, doch in den loop daarvan spoedig verdwijnen, even als die onheilspellende vogels, welke met hun geschreeuw en gekras den storm aankondigen, die hen spoedig voor altijd uit het oog doet verliezen.

Spoedig werden er afschriften van het *Compromis* met de daarbij gevoegde namen in alle deelen des lands verspreid, en gretig door velen ondertekend, niet alleen uit den minderen adel, maar ook uit den gegoeden burger-

en rijken koopmanstand, mannen die veel belang hadden bij de gevaren van het gemeenebest. Hames, wapenkoning van het Gulden Vlies, een ijverig eedgenoot, pochte er op dat de namen van tweeduizend zulke personen op zijne lijst stonden. Onder hen waren vele Katholieken, en wij mogen wel in aanmerking nemen, dat in den beginne deze Protestantsche omwenteling belangrijke ondersteuning genoot van de Katholieken zelve, die alle godsdienstverschillen over het hoofd zagen bij den algemeenen haat tegen eene willekeurige magt.

Weinigen, misschien geen van de aanzienlijkste edelen, schijnen onder het getal geweest te zijn van hen, die het *Compromis* ondertekenden, en zeker geen lid van den raad van state. Het zou ook niet hebben kunnen geschieden, dat men iemand van de koninklijke raadsheeren, met andere woorden een der regeringsleden, uitnoodigde om deel aan het verbond te nemen, daar zij door hun ambt verplicht zouden geweest zijn om het aan de landvoogdes te ontdekken. Maar indien deze edelen geen werkzaam deel aan het verbond namen, toonden zij hunne sympathie voor het plan daarvan, door zich te verzetten tegen de ten uitvoerlegging der wetten, waartegen het gerigt was. Den 24sten Januarij 1566 schreef de prins van Oranje uit Breda een' brief aan de landvoogdes bij gelegenheid dat zij hem de stukken uit Segovia zond als voorschrift voor zijn bestuur in de provinciën. In dezen merkwaardigen brief legt Willem, met grooter openhartigheid dan hij zulks gewoon was, de beweegredenen bloot, waarom hij weigert zich naar de bevelen des konings te schikken. „Ik druk mij vrij en openhartig uit,” schrijft hij, „over eene zaak, waarover ik niet geraadpleegd ben; maar ik doe het, opdat ik door mijn stilzwijgen de verantwoordelijkheid van de rampen, die hieruit volgen zullen, niet op mij laad.” Daarna spreekt hij kortelijk, doch op beslissenden toon, over de rampen der Inquisitie, ingevoerd, zooals hij zegt, tegen de herhaalde beloften des konings, en over de plakaten. In den laatsten tijd had men in de uitlegging daarvan groote toegevendheid getoond, en om ze nu plotseling te hernieuwen, ten einde ze met de oude gestrengheid ten uitvoer te doen leggen,

zou zeer noodlottig zijn. Er kon geen erger tijd zijn dan thans, nu het volk droevig gekweld werd door schaarschte van levensmiddelen, en in hagchelijken toestand verkeerde door de godsdienstige bewegingen aan de grenzen. Het zou den koning zijn gebied in de Nederlanden kosten en het in de handen van zijne naburen doen overgaan.

„Wat mij aangaat,” zoo eindigt hij, „indien zijne majesteit op de uitvoering dezer maatregelen aandringt, wil ik, liever dan den smet te dragen, die door dit te beproeven op mij en mijn huis kleven moet, mijn ambt neêrleggen in de handen van iemand, die beter met het volkskarakter bekend is, en beter in staat zijn zal om de orde in het land te handhaven.”

Op denzelfden toon antwoordden verscheidene andere gouverneurs der provinciën aan Margaretha, verklarende dat zij daar nimmer koel bij zouden blijven en toezien dat vijftig of zestig duizend hunner landgenooten voor dwaalbegrippen in het godsdienstige ter dood veroordeeld werden. De landvoogdes was treurig neêrgeslagen toen zij verlaten werd door mannen, op wie zij het meest vertrouwde. Zij schreef hun op een' toon van beklag, en smeekte den prins in het bijzonder, om geen deel te nemen aan de troebelen van dien tijd, door zijn post te verlaten, waar de gehechtheid van het volk hem zulk een' onbegrensden invloed schonk.

De opgewondenheid in het land nam middelerwijl toe. Er was gebrek aan brood, zoo dikwijls de voorlooper eener omwenteling, en dit was tot eenen ontzaggelijken prijs gestegen. Het volk werd door hongersnood bedreigd, hetwelk tot ernstige gevolgen leidden, doch Spanje slechts tijdelijk eenige rust schenken kon.

Nu werd overal het gerucht verspreid dat Philips weldra met een groot leger zou komen, om zijne vasallen te kastijden, en het gerucht vond ligt geloof bij hen, die gevoelden dat zij reeds in de termen van oproerlingen vielen. Hertog Erik van Brunswijk wierf vele soldaten op de Duitsehe grenzen, en men geloofde algemeen dat zij naar Vlaanderen bestemd waren. Het was te vergeefs dat Margaretha, die de valsheid van het bericht kende, het volk uit den droom trachtte te helpen.

Korten tijd te voren, in Junij, had er te Bayonne eene zamenkomst plaats gehad van de koninginmoeder Katharina de' Medici en hare dochter Isabella van Spanje. In plaats van door haar' echtgenoot, werd Isabella vergezeld door den raadsman, op wien Philips het meest vertrouwde, den hertog van Alva. De beide koninginnen hadden ieder een schitterend gevolg van edellieden bij zich. De zamenkomst duurde versehedene dagen, te midden van eene opeenvolging van bals, tournooijen en prachtige feesten, waarbij de kostbare kleeding en uitrusting der Fransche edelen een vreemd contrast maakte met den niet minder in het oogvallenden eenvoud der Spanjaarden. Deze eenvoud, zoo tegenstrijdig met de gewone praalzucht der Kastilianen, was overeenkomstig de bevelen van Philips, die, den nationalen wedijver voorziende, het toegeven daaraan verbood om de dwaze kostbaarheid, iets hetwelk men in Frankrijk later bij den verwarden toestand der geldmiddelen hevig gevoelde.

Te midden van de schitterende spelen, welke de oogen des volks boeiden, hadden er dagelijks bijeenkomsten plaats tussehen Katharina en den hertog van Alva. De uitslag werd nimmer openbaar gemaakt, doch er lekte genoeg van uit om aan te toonen dat het voornamelijk doel de uitroeijing der ketterij in Frankrijk en in de Nederlanden was. De koninginmoeder was voor zachter, maar niet minder zekere, ook voor langzamer maatregelen gestemd. Maar de hardvochtige hertog drong er op aan dat het toestaan van vrijheid van geweten, het toestaan zijn zou van grenzelooze ongebondenheid. Het eenige middel om het kwaad uit te roeijen was te vuur en te zwaard! Het was bij deze gelegenheid dat, toen Katharina in het midden bragt, dat het gemakkelijker was van om te gaan met de weêrspannige gemeenten dan met de edelen, Alva ten antwoord gaf: „dat is waar, maar tienduizend kikvorschen zijn nog geen' enkelen zalmkop waard”¹⁾, eene onheilspellende vergelijking, welke

¹⁾ Davila berigt ons, bij het verhaal dezer zelfde geschiedenis, het gezegde van den hertog in eenigzins andere bewoordingen: „Hij zeide dat men groote vischen moest vangen en zich niet bekommeren om de kikvorschen.”

men later tegen hem, die haar geuit had, in herinnering bragt, toen hij over de Nederlanden regeerde ¹⁾).

Het gerucht van deze geheimzinnige bijeenkomst had de Nederlanden bereikt, waar men algemeen geloofde dat zij ten doel had om zich van de medewerking van Frankrijk te verzekeren bij het onderdrukken der Vlaamsche privilegiën ²⁾).

Bij den schrik welke aldus over het land verspreid was, begonnen de meer vreesachtigen of voorzigtigen voornamelijk

¹⁾ Hendrik de Vierde, toen nog slechts een jongen van elf jaar, behoorde tot het gevolg van Katharina en was tegenwoordig bij een van hare gesprekken met Alva. Men zegt dat hij de in den tekst aangehaalde woorden van den hertog hoorde, dat zij eenen diepen indruk maakten op den geest van den toekomstigen kampvechter voor het Protestantisme. Hendrik deelde ze aan zijne moeder Johanna d'Albret mede, die ze spoedig openbaar maakte.

²⁾ Het is een algemeen gevoelen dat er op de bijeenkomst te Bayonne, door de koninginmoeder en Alva afgesproken werd om het treurspel van den Siciliaanschen vesper te hernieuwen in den verschikkelijksten St. Bartholomeusnacht. Ik vind echter geen bewijs voor zulk eene meening in de brieven van den hertog of van Don Juan Manrique de Lara, hofmeijer van koningin Isabella, van welke de oorspronkelijke stukken in de keizerlijke bibliotheek te Parijs bewaard worden. In mijn afschrift van deze hss. beslaan de brieven van Alva aan Philips den Tweede wel de grootste ruimte. Zij zijn zeer naauwkeurig in het verhaal van de gesprekken met de koninginmoeder. Zijn groote plan schijnt geweest te zijn om haar te overreden ten einde hare dralende staatkunde te laten varen, en in plaats van te trachten het evenwigt tusschen de strijdende partijen te behouden, op de onredelijkste wijze het oppergezag der Roomsche-Katholicken te bevestigen. Hij trachtte haar daarin te sterken door het voorbeeld van zijn meester, den koning van Spanje, terwijl hij de zoo dikwijls onder verschillende vormen aangehaalde verklaring van Philips herhaalde, dat »hij liever zijn koninkrijk, zelfs zijn leven geven zou, dan over kettens te regeren.»

Terwijl de hertog ernstig trachtte Katharina de' Medici te overtuigen van het verkeerde harer bewijsgronden voor een zachte, redelijke, en dit kan er worden bijgevoegd, staatkundiger wijze van handelen ten opzichte van de Hugenoeten, kan hij juist niet beschuldigd worden van de wreede maatregelen regtstreeks te hebben aangeraden, welke haar naam met schande gebrandmerkt hebben. Aan den anderen kant echter, kan het niet ontkend worden dat deze bloedige ontknooping het natuurlijke gevolg was van de staatkunde, welke hij had aangeraden.

zij, die aan de zeehavens woonden, maatregelen te nemen, ten einde door uitwijking deze rampen te ontvlieden. Zij zochten eene toevlugt in Protestantsche staten, en voornamelijk in Engeland, waar niet minder dan dertig duizend eene bescherming zochten onder den scepter van Elisabeth, zooals wij van een' tijdgenoot vernemen. Zij zwierven in grooten getale in Londen en Sandwich rond, en de staatkundige koningin wees hun ook de zeehaven Norwich als verblijfplaats aan. Aldus werd de Vlaamsche nijverheid op Engelschen bodem overgebracht. Het handelsverkeer tusschen de beide natiën onderging nu eene verandering. De zijden en wollen stoffen, welke vroeger uit Vlaanderen naar Engeland werden gezonden, werden nu het voornaamste handelsartikel voor den grooten uitvoer van Engeland naar Vlaanderen. »De Nederlanden,» schrijft een tijdgenoot aan Granvelle, »zijn het Indië van Engeland, en men maakt er jacht op onze beurzen, zooals de Franschen voor eenige jaren jacht maakten op onze steden.»

Eenige van de Vlaamsche provinciën, in plaats van toe te geven aan wanhoop, beriepen zich stoutweg op hunne privilegiën om hen voor de willekeurige maatregelen der kroon te vrijwaren. De voornaamste steden van Brabant, met Antwerpen aan het hoofd, verschanschten zich achter hunne *joyeuse entrée*. De zaak werd voor den raad gebracht; er werd een besluit uitgevaardigd ten gunste der verzoekers, en door de landvoogdes bekrachtigd; en het vrije grondgebied van Brabant werd niet langer bezoedeld door de tegenwoordigheid der Inquisitie.

Nu werd de somberheid om den troon der landvoogdes nog grooter. Van al de Nederlanders was de minst benijdenswaardige persoon, juist zij, die over hen regeerde. Door den invloed der edelen onttrokken aan hare genegenheid voor Granvelle, was Margaretha nu genoodzaakt de willekeurige staatkunde wederom aan te nemen, welke zij had afgekeurd, en om de hulp te weigeren van de partij zelve, aan welke zij onlangs al haar vertrouwen geschonken had. De heeren in den raad wendden zich van haar af, de regeringsleden in de provinciën werkten haar tegen, en groote menigten der bevolking maakten zich tot ijverigen

tegenstand tegen de landvoogdes gereed. Het schijnt wellicht vreemd dat het niet voor de lente van het jaar 1566 was, dat zij stellige tijdingen van het bestaan van het verbond ontving, toen Egmont en eenige andere leden van den raad van state haar zulks mededeelden. Zoo als gewoonlijk overtrof het gerucht de waarheid. Men zeide, dat twintig of dertig duizend man onder de wapenen stonden, en dat de helft daarvan gereed was om naar Brussel op te rukken, en zich meester te maken van de persoon der landvoogdes, ten ware zij hunne eischen toestond.

Voor een oogenblik dacht Margaretha er aan om eene schuilplaats in de citadel te zoeken. Maar zij herstelde zich spoedig en toonde de geestkracht, welke men van de dochter van Karel den Vijfde kon verwachten. Zij beval dat de bezettingen der vestingen door het geheele land moesten versterkt worden. Zij ontbood de kompagnien van ordonnantie naar de hoofdstad en liet ze hun' eed van getrouwheid aan den koning hernieuwen. Zij schreef aan de Spaansche gezanten aan de naburige hoven, deelde hun het verbond mede, en waarschuwde hen om toe te zien dat daaraan geene hulp gezonden werd door die landen, waar zij hun verblijf hielden. Eindelijk riep zij tegen den 27sten Maart eene vergadering van de ridders van het Gulden Vlies en van den raad van state bijeen om over den gevaarlijken toestand des lands te beraadslagen. Toen zij deze schikkingen gemaakt had, schreef de hertogin aan haren broeder, om hem een naauwkeurig verslag te geven van den staat van zaken, en mede te deelen wat haren raadsleden het meest afdoende hulpmiddel zijn zou. Zij schreef des te openhartiger daar hare begeerte naar magt geweken was voor een opregt verlangen om zich te onttrekken aan de beproevingen en kwellingen, welke er het gevolg van waren.

Er stonden maar twee wegen open, zeide zij, geweld of toegevendheid. Het eerste, om nog niet eens te spreken van de verwoesting, dat het over het land brengen zou, werd bemoeijelijkt door gebrek aan geld om de troepen te betalen, en door gebrek aan vertrouwde officieren om ze aan te voeren. Concessiën moesten bestaan in het afschaffen der Inquisitie, eene nuttelooze regtbank nu ketters

overal openlijk in de steden rondliepen, in het verzachten der plakaten en in het verleenen eener geheele vergiffenis aan allen die het *Compromis* hadden geteekend, mits zij tot hun' plicht terugkeerden. Op deze voorwaarden, wilden de leden van den raad gaarne instaan voor de gehoorzaamheid des volks. Wat er ook gebeuren mogt, zij beloofden Margaretha hunne hulp om het te bedwingen. Zij wilde niet zeggen aan welke van de beide aan Philips voorgestelde hulpmiddelen zij de voorkeur gaf, maar zij wilde getrouw naar haar beste vermogen zijne bevelen volbrengen, welke deze ook zijn mogten. Zonder bepaald hare verkiezing te doen blijken, was het vrij duidelijk waartoe zij overhelde. Margaretha eindigde met haren broeder dringend te smeeken onmiddelijk op hare brieven te antwoorden met den koerier, die ze bragt.

De persoon, die in dien tijd het meest in Margaretha's vertrouwen schijnt gedeeld te hebben, was Egmont. Hij bleef te Brussel en hield nog zitting in den raad nadat Willem naar zijne goederen te Breda vertrokken was. Hoewel de prins Brussel met afkeer van de regering verlaten had, had hij zich niet bij de verbondenen aangesloten, veel minder zich aan hun hoofd geplaatst, zooals valschelijk en tot zijn groot verdriet verspreid was. Wel is waar hadden zijn broeder en eenigen zijner bijzondere vrienden zich aan het verbond aangesloten; maar Lodewijk verklaarde dat hij dit buiten weten van Willem deed. Toen deze, een paar weken later, het bestaan van het verbond vernam, gaf hij grootelijks zijne afkeuring daarover te kennen. Zelfs gebruikte hij zijn' invloed, zooals men verhaalt, om iederen maatregel van geweld der verbondenen, bijvoorbeeld het nemen van Antwerpen, te voorkomen, belovende dat hij hen wilde bijstaan om hun doel meer langs regtmatigen weg te bereiken¹⁾. Wat hij verlangde was, dat de koning de

¹⁾ Dit feit steunt op het gezag van een aan Junius toegeschreven hs. Groen echter wantrouwt er de echtheid van. Doch wat men ook denken moge over den togt tegen Antwerpen, het schijnt uit Willems eigene verklaring dat de verbondenen over eenige gevaarlijke onderneming dachten, welke hij hun afraadde. Zie zijne Apologie in Dumonts *Corps diplomatique*.

staten-generaal bij elkander zou roepen. Maar hij wilde niet, zooals de verbondenen, eene vijandige houding aannemen, om hem op die onkiesche wijze te dwingen. Als zij bijeengekomen was, wilde hij dat de wetgevende magt, zonder de haar door de grondwet voorgeschreven perken te buiten te gaan, een verhoog zou indienen en de grieven der natie voor den troon nederleggen.

Deze gematigde wijze van handelen was niet naar den zin van het opgewonden gestel der jongeren in het verbond. „Uw broeder,” schrijft Hames ¹⁾ aan Lodewijk, „is te laauw en te onverschillig. Hij zou willen dat wij slechts vertoogen hielden tegen deze hongerige wolven, tegen vijanden, die wederkeerig niets doen dan ons onthoofden, verbannen en verbranden. Wij zouden slechts praten en zij handelen. Wij moesten met de pen en zij met het zwaard vechten.”

De waarheid was, dat Willem den vuriger ijver niet bezat, welke de meeste hervormers bezielde. In zijne jeugd had hij, zooals wij gezien hebben, gedurende een' zekeren tijd onder den invloed van het Protestantisme, en later onder dien van het Katholicisme gestaan. Indien het gevolg daarvan geweest was, om hem iets, dat naar eene wijsgeerige onverschilligheid voor de groote geschilpunten zweemde, te geven, was dit zeer gunstig voor een' geest van verdraagzaamheid. Hij schrok terug voor dat stelsel van vervolging, hetwelk de menschen om hunne godsdienstige meeningen veroordeelde. Spoedig na de aankomst der *depêches* uit Segovia schreef Willem aan een' vriend: „De koning beveelt om niet alleen verstokte, maar zelfs berouwhebbende kettters ter dood te brengen. Ik weet niet hoe ik dit verdragen kan. Het schijnt mij niet toe dat dergelijke maat-

¹⁾ Nikolaas de Hames, luitenant bij de artillerie, sedert 21 Sept. 1561 wapenkoning en raadsheer der orde van het Gulden Vlies. In het voorjaar verliet hij het land en week naar Duitschland uit, waar hij in 1568 als kolonel van een regiment Duitschers in het leger van den prins van Oranje overleed. Hij wordt door Margaretha een van de voornaamste bewerkers van het verbond der edelen genoemd, die in zijn huis vele vergaderingen hielden. Gachard, *Correspondance*, I. bl. 399.

regelen of Christelijk, of uitvoerbaar zijn.” In een' anderen brief zegt hij: „Ik vrees zeer dat dit bevelschrift de menschen tot oproer zal aanzetten. Als ik kon, zou ik mij verheugen mijn land voor verwoesting, en zoo menig onschuldige voor slagting te behoeden. Maar wanneer ik iets in den raad zeg, ben ik er zeker van, verkeerd begrepen te worden. Aldus ben ik zeer ter neder geslagen, sedert spreken en zwijgen even slecht zijn.”

Daarom met zijne gewone voorzigtigheid te werk gaande, sprak hij weinig, en drukte zelden zijn gevoelen in schrift uit. „Hoe minder iemand schrijft,” zeide hij tot zijnen minder voorzigtigen broeder, „hoe beter.” Wanneer echter de omstandigheden het vereischten, dan trad hij niet terug voor eene volledige verklaring zijner gevoelens, zoowel mondeling als schriftelijk. Zoodanig was de redevoering, welke hij voor Egmonts afreis naar Spanje in den raad hield; en in denzelfden toon was de brief, welken hij aan de landvoogdes schreef, toen hij van haar het bevelschrift uit Segovia ontving. Maar welke zijne omzigtigheid ook wezen mogt, zijne ware meening werd niet verkeerd begrepen. Hij toonde die te duidelijk in zijne handelingen. Toen Philips' laatste bevelen hem door Margaretha werden medegedeeld, hield de prins, zooals hij ook vroeger onder Granvelle gedaan had, op met de zittingen van den raad bij te wonen, en vertrok uit Brussel. Hij ontmoette te Breda en later in de lente van het jaar 1566 te Hoogstraten een aantal aanzienlijke edelen, zooals gewoonlijk onder het voorwendsel van een feestmaal. Men besprak den toestand des lands, en sommigen der tegenwoordig zijnde verbondenen waren voor heviger maatregelen, dan Willem goedkeurde. Toen hij hen niet tot zijne eigene gematigde staatkunde kon overhalen, keurde hij het plan goed van een smeekschrift, hetwelk, zooals wij in het volgende hoofdstuk zien zullen, der landvoogdes werd aangeboden. Over het geheel moet men erkennen, dat het gedrag van den prins van Oranje tot het tijdstip, waarop wij genaderd zijn, wijs en standvastig was. In sommige opzigten vormt het een contrast met dat van zijn schitterender mededinger, graaf Egmont.

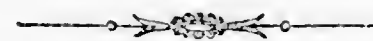
Deze edelman was het Roomsch-Katholieke geloof opregt

toegedaan. Hij was standvastig in zijne trouw aan den koning. Tegelijk was hij zeer gehecht aan zijn vaderland, en hij gevoelde eene grootmoedige verontwaardiging over dat onrecht, hetwelk het van zijne bestuurders ondervond. Zoo handelde Egmont uit geheel tegenovergestelde gevoelens, en daar hij een man van krachtdadige beweging was, wordt zijn gedrag dikwijls van onstandvastigheid beschuldigd, omdat hij nu eens aan dezen, dan aan genen invloed toegaf. Niemand beschuldigde hem van onopregtheid.

Er was iets in Egmonts karakter, hetwelk hem reeds vroeg door den schranderen Granvelle aan den koning deed aanwijzen als de man die, wanneer men het slim aanlegde, zeker voor de zaak des konings gewonnen zou worden. Philips en zijne zuster, de landvoogdes, handelden beiden overeenkomstig dit doel. Zij hadden naauwelijks zooveel bij Willem durven wagen. Egmonts ijdelheid maakte dat men hem beter genaken kon. Het was deze trek in zijn karakter, welke hen, misschien evenzeer als eenig gevoel van getrouwheid, er toe bracht om te Brussel te blijven en de plaats onder de raadslieden der landvoogdes in te nemen, welke Willem open had gelaten, niettegenstaande hij besefte dat de koning hem eene belediging had aangedaan. Echter zien wij dat een van Granvelles korrespondenten van Egmont spreekt, als te naauw met de edelen verbonden om zich van hen los te rukken. „Om de waarheid te zeggen,” schrijft hij, „hij wankelt zelfs in zijne godsdienstige gevoelens, en wat hij daarover heden ook zeggen moge, het is zeker dat hij morgen het tegenovergestelde beweren zal.” Zulk een man, die jegens zich zelve niet opregt kon handelen, kon ook anderen niet leiden.

„Zij duwen Egmont als den moedigsten vooruit,” schrijft de sekretaris der landvoogdes, „om te zeggen wat anderen niet durven zeggen.” Dit was na de ontvangst van Philips' bevelschrift. „Hij beklagt zich bitter,” gaat de schrijver voort, „over de onopregtheid des konings. De prins is geslepener. Hij geniet ook meer vertrouwen bij het volk. Indien gij hem kondet winnen, zoudt gij u alles verzekeren.” Echter trachtte Philips hem niet te winnen. Met al zijn rijkdom, was hij niet rijk genoeg om dit doen. Hij wist

het en hij haatte Willem met al den haat, welken een oppermagtig vorst eenen vasal met zulk een karakter natuurlijk toedraagt. Hij begreep Willems karakter volkomen. De natie begreep het ook; en met al hunne bewondering voor de edelaardige hoedanigheden van Egmont, zagen zij naar zijnen grooteren mededinger op om hen in de aanstaande worsteling der omwenteling aan te voeren.

HOOFDSTUK X.

DE VERBONDEN EDELEN.

Voornemen der verbonden edelen. — Hunne intrede te Brussel. — Het smeekschrift. — De Geuzen.

1566.

De partij der misnoegden in de Nederlanden omvatte personen van zeer verschillende gevoelens, die in geenen deele even tevreden waren met de punten welke in het *Compromis* waren voorgesteld. Sommigen vroegen geheele gewetensvrijheid. Anderen wilden eene omwenteling niet stuiten, welke het land in staat zou stellen om het Spaansche juk af te schudden. En eene andere klasse van menschen zonder eenig grondbeginsel, zooals in hevige staatkundige gistingen zich maar al te dikwijls voordoen, beschouwden deze burgertwisten als een middel om hunne fortuin uit den ondergang van hun vaderland te herstellen. Met uitzondering van de laatsten waren er echter slechts weinigen, die niet tevreden waren met het *Compromis* aan te nemen als grondslag voor hunne verzoeken.

De winter was evenwel voorbijgegaan en het verbond had geene verandering in het gedrag der regering veroorzaakt. Het schijnt inderdaad of het bestaan van het verbond der landvoogdes niet eer bekend is geworden voor in het laatst van Februarij 1566. Niet voor het einde der volgende maand werd het haar door eenigen der groote heeren volkomen ontdekt. Indien het haar vroeger bekend is geweest, meende Margaretha misschien dat het voorzigtig was te veinzen het niet te weten, totdat eenige openlijke handeling van het verbond hare aandacht vereischte.

Het werd toen onder de leden van het verbond de vraag,

wat men nu zou doen. Men besloot eindelijk om in aller naam aan de landvoogdes een smeekschrift aan te bieden, een maatregel welke, zooals reeds gezegd is, de toestemming, zoo niet de goedkeuring, van den prins van Oranje verwierf. Het stuk werd zooals het schijnt door zijn broeder Lodewijk, in Willems paleis te Brussel, gereed gemaakt, en, zooals wij verhaald hebben, den prins ter inzage voorgelegd, die het aldus in zijne magt had om in meer dan een punt, de hevigheid of liever het geweldige der uitdrukkingen te verzachten¹⁾.

Om aan het smeekschrift meer gewigt bij te zetten, werd er besloten, dat eene groote bezending van het verbond tegenwoordig zou zijn bij het aanbieden aan de landvoogdes. Aan vierhonderd der verbondenen werd kennis gegeven dat zij in het begin van April bijeen moesten komen. Zij moesten goed bereiden en gewapend verschijnen en gereed zijn om dadelijk naar Brussel te gaan. Onder het dus opgeroepen getal vinden wij drie edellieden van Margaretha's eigene hofhouding even als eenige leden van de benden van ordonnantie, die door den prins, de graven van Egmont en Hoorne en andere aanzienlijke edelen werden aangevoerd.

Toen de hertogin dit vernomen had, riep zij eene vergadering van den raad van state en de ridders van het Gulden Vlies bijeen, om een besluit te nemen omtrent den weg, welchen men te volgen had. De beraadslagingen werden met vuur gevoerd, aangezien er veel verschil van gevoelens bestond. Sommigen waren het eens met graaf Barlaimont, dat men deze maatregel als eene bedreiging moest beschouwen. Zulk eene krijgsmansvertooning kon geen ander doel hebben, dan om de regering bang te maken, en was eene beleediging jegens de landvoogdes. In den bestaanden

¹⁾ »Nadat het stuk door Oranje en anderen met andere woorden verzacht was.» Van der Haer, *de initiis tumultuum* bl. 207. Alonzo del Canto de koninklijke *contador* beschouwt Willems veranderingen uit een geheel ander, niet zoo waarschijnlijk oogpunt. »Toen de heeren hunne geheime vergaderingen te Brussel hielden, kwamen zij 's nachts door eene achterdeur in het paleis van den prins van Oranje; daar werd het verzoekschrift der verbonden edelen gewijzigd en erger gemaakt.» Gachard, *Correspondance*, enz.

opgewonden toestand des volks zou het de grootste gevaren na zich slepen om hunne intrede in de hoofdstad toe te staan.

De prins van Oranje die aan Margaretha's beden om deze vergadering bij té wonen, had toegegeven, beschouwde de zaak geheel anders. Hij zeide dat het getal der afgevaardigden alleen bewees welk een belang men in het smeek-schrift stelde. Het waren mannen van aanzienlijken rang, sommigen zelfs bloedverwanten of persoonlijke vrienden van de leden der vergadering. Hunne karakters en rang in het land gaven zekerheid genoeg dat zij geen geweld tegen de regering in den zin hadden. Het waren de vertegenwoordigers van eenen ouden adel, en het zou waarlijk vreemd zijn indien zij uitgesloten waren van het recht om verzoekschriften in te dienen, hetwelk aan de onaanzienlijksten was toegestaan. In den loop der beraadslagingen maakte Willem eenige persoonlijke zinspeling op zijn eigen toestand, terwijl hij met groote warmte zijne meening uitte. Zijne vijanden, zeide hij, hadden 's konings oor en zouden den vorst over halen om hem te dooden en zijne bezittingen in beslag te nemen. Hij werd zelfs als het hoofd van het verbond beschouwd. Hij was niet gewoon om zijne meening in den raad te uiten, waar hij zeker was dat zij verkeerd werd uitgelegd; al wat hem overbleef was om verlof te vragen zijne bedieningen neêr te leggen en naar zijn gebied te vertrekken. Graaf Hoorne volgde op ongeveer dezelfde wijze, bitter uitvarende tegen Philips' ondankbaarheid. De twee edelen gaven eindelijk in zoover aan Margaretha's verzoeken toe dat zij hunne meeningen den gang der beraadslaging lieten volgen. Maar toen zij trachtte hen tot hun' pligt terug te roepen, door hun den eed aan den koning te herinneren, antwoordden zij stoutmoedig, dat zij gaarne hun leven voor hun vaderland zouden veil hebben, maar nimmer het zwaard zouden trekken voor de plakaten der Inquisitie! Willems gevoelen ten opzichte van het toelaten der verbonden in Brussel vond bijval bij het grootste deel der vergadering, en behield eindelijk bij de landvoogdes de overhand.

Den 3^{den} April 1566 reden tweehonderd der verbonden

de poorten van Brussel binnen. Zij waren te paard en ieder had een paar pistolen in de holsters, terwijl zij overigens slechts de gewone wapens van den edelman droegen. De graaf van Brederode en Lodewijk van Nassau reden aan het hoofd. Zij gedroegen zich wijselijk naar Willems raad, om geen vreemdelingen in hun gevolg mede te brengen, en de stad rustig binnen te trekken, zonder door eene militaire vertooning of het afschieten hunner vuurwapenen het gemeen in beweging te brengen. Hunne komst werd door de inwoners algemeen met vreugde begroet, die hen verwelkomden als eene vereeniging van vaderlandslievende mannen, welke gereed waren om voor de vrijheid van hun land te strijden. Zij vonden gemakkelijk huisvesting in de huizen der voornaamste ingezetenen, en Lodewijk en Brederode namen hun' intrek in het paleis van den prins van Oranje.

Den volgenden dag hielden de edelen eene vergadering in het hôtel van graaf Kuilenburg, waar zij een' brief hoorden voorlezen, welken Brederode juist uit Spanje ontvangen had, en hem den dood mededeelde van Morone, een bij allen goed bekend Vlaamsch edelman, die in de vlammen der Inquisitie was omgekomen. Met gevoelens, welke verbitterd waren door dit treurige verhaal, hernieuwden zij op de plechtigste wijze den eed van trouw aan het verbond. Toen werd er een verzoek aan Margaretha opgesteld ten einde verlof te krijgen om haar het smeek-schrift aan te bieden. De volgende dag werd hiervoor bestemd, en 's middags van den 5^{den} April trok de geheele stoet in plegtigen optogt te voet door de straten van Brussel naar het paleis der landvoogdes. Zij ontving hen, omringd door de hovelingen, in de groote zaal naast de raadkamer. Toen zij voor haar langs trokken, schaarden de verbonden edelen zich langs de wanden der zaal. Margaretha schijnt eenigzins ontsteld te zijn geweest door de tegenwoordigheid van zulk eene krijgshaftige bende binnen haar paleis. Maar zij herstelde zich spoedig en ontving hen met bevalligheid.

Brederode was gekozen om het smeek-schrift aan te bieden, en hij liet dit door eene korte aanspraak voorafgaan. Zij waren in zulk een aantal gekomen, zeide hij, om des te meer hun' eerbied voor de landvoogdes, en het groote

belang, hetwelk zij in de zaak stelden, te toonen. Men had hen beschuldigd van briefwisseling met vreemde vorsten gehouden te hebben, doch dit verzekerde hij was een kwaadaardige leugen, en hij vroeg stoutweg, om met de verspreiders daarvan gehoord te worden. Niettegenstaande zijne stoute ontkenning is het zeer ligt mogelijk, dat de toehoorders geen volkomen vertrouwen stelden in de verzekeringen van den spreker. Toen bood hij het smeekschrift aan de landvoogdes aan, terwijl hij de hoop uitdrukte dat zij het zou goedkeuren, omdat het hun alleen was ingegeven door hun verlangen om den roem des konings en het welzijn des lands te bevorderen. Indien dit het doel was, antwoordde Margaretha, twijfelde zij niet, of zij zou het er mede eens zijn. De volgende dag werd bepaald om weêr voor haar te verschijnen en haar antwoord te ontvangen.

Het stuk begon met een algemeen overzicht van de elende des lands, ongeveer gelijk aan dat in het *Compromis*, maar in eerbiediger bewoordingen. De verbondenen hadden gehoopt dat de handelingen der aanzienlijke edelen of van de staten-generaal tot eenige verandering zou geleid hebben. Maar nu zij bevonden dat zulks het geval niet was, daar het kwaad van dag tot dag toenam, tot dat het verderf hun voor de deur zou staan, waren zij gekomen om hare hoogheid te verzoeken, om zelve de zaak den koning voor te leggen en zijne majesteit te smeeken dat hij het land van den ondergang zou redden door de oogenblikkelijke afschaffing van de Inquisitie en de plakaten. Ver van hunnen vorst de wet te willen voorschrijven, smeekten zij haar nederig bij hem aan te dringen op de noodzakelijkheid van de staten-generaal bijeen te roepen en daarmede eenigen afdoenden maatregel tegen het bestaande kwaad te beramen. Ondertusschen vroegen zij haar om de verdere uitvoering der wetten tegen de godsdienst op te schorten, tot dat men 's konings welbehagen zou vernomen hebben. Indien hun verzoek niet werd toegestaan, waren zij ten minste vrij van alle verantwoordelijkheid voor de gevolgen, nu zij hun' plicht als trouwe en goede onderdanen vervuld hadden. Het degelijke karakter van dit stuk vormt een contrast met den deklamatorischen stijl van het *Compromis*, en voornamelijk

in den gematigden toon verbeelden wij ons de voorzigtige hand van den prins van Oranje te herkennen.

Den 6den vergaderden de verbondenen weder in het paleis der landvoogdes om haar antwoord te ontvangen. Zij waren in grooter getale dan te voren, daar zich ongeveer honderd vijftig hunner broederen bij hen hadden gevoegd, die den nacht te voren onder aanvoering der graven Kuilenburg en Berg in de stad gekomen waren. Zij werden door Margaretha op dezelfde hoffelijke wijze als den vorigen dag ontvangen; het antwoord, dat hun schriftelijk gegeven werd, was echter op de keerzijde van hun eigen smeekschrift geschreven.

Daarin gaf zij haar voornemen te kennen om bij den koning, haar' broeder, al haren invloed aan te wenden ten einde hem te overreden van hunne wenschen toe te stemmen. Zij moesten zich slechts op zijne gewone en natuurlijke goedgunstigheid verlaten. In overleg met haren raad en de ridders van het Gulden Vlies, had zij zelve reeds een plan opgesteld om de plakaten te verzachten, hetwelk zij zijner majesteit zou voorleggen, en dat zonder twijfel der natie zou voldoen. Zij moesten er echter wel acht op slaan, dat zij zelve geene magt had om de uitvoering der wetten op te schorten. Maar zij wilde bevelen aan de inquisiteurs zenden om in de uitoefening hunner bediening met alle bedaardheid te werk te gaan, tot dat zij het welbehagen des konings zouden vernemen. Zij vertrouwde dat de verbondenen zich niet zoo gedragen zouden dat het noodig zou zijn om andere bevelen te geven. Dit alles had zij met des te grooter bereidwilligheid gedaan, daar zij overtuigd was dat zij geen voornemen hadden om in de heerschende godsdienst eenige verandering te maken, maar eerder die met alle kracht te ondersteunen.

Op deze repliek, welke zoo bevallig van uitdrukking en zoo gunstig van inhoud was, als het verbond het met mogelijkheid had kunnen verwachten, maakten zij een uitvoerig schriftelijk antwoord gereed, hetwelk zij op den 8sten der maand gezamenlijk der hertogin aanboden. Zij dankten haar zeer voor de aandacht, welke zij zoo dadelijk aan hun smeekschrift geschonken had, maar zouden nog tevredener geweest zijn indien haar antwoord duidelijker en

vollediger was geweest. Zij kenden de belemmeringen waar- onder zij gebukt ging, en zij dankten haar voor de gedane beloften (welke zij echter nimmer gaf, zooals kan worden opgemerkt) dat alle handelingen der Inquisitie en der plakaten zouden ophouden, tot dat zijner majesteits welbehagen bekend geworden was. Zij zouden er zorg voor dragen om zich te houden aan hetgeen de koning over godsdienstzaken zou besluiten, *in overleg en met toestemming der staten-generaal*, wanneer die behoorlijk bijeen waren geroepen; en zij wilden hunne gehoorzaamheid toonen door zich zoo te gedragen, dat het hare hoogheid volkomen tevreden stellen zou.

Hierop antwoordde de hertogin in 't kort, dat indien er later eenige reden tot klagt zijn mogt, niet zij zelve, maar de verbondenen daarvan te beschuldigen zouden zijn. Zij verzocht hen daarom om hunne geheime praktijken te laten varen, en geene nieuwe leden meer bij hun verbond aan te nemen.

Dit korte en vermanende antwoord schijnt niet naar den zin der verbondenen geweest te zijn, die gaarne aan Margaretha eenige uitdrukking zouden ontlokt hebben, welke zij als eene bekrachtiging van hunne handelingen hadden kunnen beschouwen; na eenige oogenblikken met elkander beraadslaagd te hebben, rigtte men tot haar weder het woord, door den mond van een uit hun midden, den heer d'Esquerdes. Na de landvoogdes wederom nederig voor haar gunstig antwoord bedankt te hebben, zeide de spreker dat het zijnen eedgenooten nog grooter voldoening zou gegeven hebben, indien zij slechts in tegenwoordigheid van de verzamelde groote heeren verklaard had dat zij het verbond der edelen van de goede zijde en als ten dienste des konings beschouwde; en hij besloot met haar te beloven dat zij daarna al zouden doen wat in hunne magt stond om hare hoogheid tevreden te stellen.

Op dit alles antwoordde de hertogin eenvoudig, dat zij daaraan niet twijfelde. Toen zij door den volhardenden afgevaardigde aangespoord werd om hare meening over deze vereeniging uit te spreken, antwoordde zij onnoozel, dat zij daaromtrent geen oordeel kon vormen. Zij gaf echter

spoedig daarna haar ware gevoelen vrij duidelijk te kennen, door de drie edellieden van hare hofhouding, die wij gezegd hebben, dat zich bij het verbond gevoegd hadden, te ontslaan.

Toen Margaretha zag dat de verbondenen niet geheel voldaan waren over haar antwoord op hun smeekschrift, gaf zij aan graaf Hoogstraten, een' van hare raadsheeren, verlof om hun in het geheim mede te deelen dat zij reeds naar de provinciën geschreven had om alle processen over godsdienstzaken te staken, tot dat 's koning beslissing bekend zou zijn. Om geene aanleiding tot wantrouwen te geven, mogt de graaf hun afschriften van de brieven laten zien.

De week, welke de verbondenen te Brussel doorbragten, was een tijd van algemeene feestvreugde. Brederode zat voor bij een van de banketten, hetwelk in het huis van Kuilenburg werd gegeven en waarbij drie honderd verbondenen aanwezig waren. Gedurende het maal verhaalde hij aan sommigen van het gezelschap, die den dag na het overreiken van het smeekschrift waren aangekomen, op welke wijze het door de hertogin ontvangen was. Zij scheen in den beginne onthutst, zeide hij, door het getal der verbondenen, maar Barlaimont had haar gerustgesteld door te zeggen, dat „het niets waren dan een troep bedelaars.” Dit vertoornde eenigen van het gezelschap, van wie het waarschijnlijk te waar was om als scherts te worden opgenomen. Maar Brederode nam het in beteren zin op, en zeide dat hij en zijne vrienden niets tegen dien naam hadden, sints zij ieder oogenblik bereid waren om ten dieuste van koning en vaderland bedelaars te worden. Deze uitval werd door de gasten met groote toejuiching ontvangen, die, terwijl zij elkander toedronken, luide riepen: „*Vivent les gueux!*” „Leven de bedelaars!”

Toen Brederode zag dat de scherts zoo goed werd opgenomen, iets waarop hij inderdaad voorbereid schijnt geweest te zijn, verliet hij de zaal en kwam weldra met een bedelzak en eene houten nap terug, zooals toen door de bedelaars in de Nederlanden gebruikt werden. Toen, het gezelschap met een' vollen beker toedrinkende, zwoer hij

zijn leven en fortuin aan de goede zaak te wijden. De zak en de nap deden de rondte, en toen ieder van de vrolijke gasten op zijne beurt zijnen eedgenooten had toegedronken, ging de kreet op van *Vivent les gueux!* zoodat de zaal weêrgalnde van de vrolijkheid der luidruchtige gasten.

Het gebeurde toevallig dat juist op dat oogenblik de prins van Oranje en de graven Egmont en Hoorne daar voorbij kwamen, om naar den raad te gaan. Hunne opmerkzaamheid werd door het geraas getrokken, en zij bleven een oogenblik staan, toen Willem, die den aard van het vrolijke gezelschap goed kende, voorstelde om binnen te gaan en te trachten een einde aan deze luidruchtigheid te maken. „Mogelijk hebben wij heden avond eenige handelingen van den raad met deze mannen te bespreken,” zeide hij, „en in dezen toestand zullen zij daar naauwelijks toe in staat zijn.” De verschijning der drie edelen gaf eene nieuwe aanleiding tot de onstuimige vrolijkheid van het gezelschap; en toen de nieuwe gasten hunne vrienden toedronken, werd dit met denzelfden donderenden kreet van *Vivent les gueux!* ontvangen. Dit voorval, van zoo weinig belang op zich zelve, werd later belangrijk door de wending, welke er aan gegeven werd bij de vervolging der beide ongelukkige edelen, die den prins van Oranje vergezelden.

Iedereen kent het belang, hetwelk eene partij heeft bij eenen populairen naam, een *nom de guerre*, onder welken de leden zich vereenigen en als eene onafhankelijke partij de hoofden bij elkander steken. Zulk een naam werd nu die van *gueux* voor de verbondenen. Spoedig duidde men er hen er mede aan, die zich tegen de regering en in uitgebreider zin, tegen de Katholieke godsdienst verzetten. In iedere taal, waarin de geschiedenis van deze gebeurtenissen staat opgeteekend, Latijn, Duitsch, Spaansch of Engelsch, het Fransche woord *gueux* wordt altijd gebezigd om deze partij van misnoegden in de Nederlanden aan te duiden¹⁾.

¹⁾ Het woord *gueux* wordt door van der Haer afgeleid van *Goth*, in den oud-Duitschen vorm *Gente*.

Het werd nu algemeen om het oorspronkelijke denkbeeld op te volgen, door de verschillende door bedelaars gebruikte zaken na te bootsen. Men verschafte zich stokken, naar het model van die der pelgrims, maar meer bewerkt. Houten nappen, lepels en messen vonden veel aftrek, ofschoon zij rijk met zilver waren ingelegd, naarmate van den smaak of den rijkdom van den bezitter. Penningen zooals die, welke de bedelaars op hunne mutsen staken, werden als herkenningsteeken gedragen, en de zilveren of gouden geuzenpenningen, zooals men haar noemde, werden om den hals gehangen; zij hadden aan de eene zijde Philips' borstbeeld met het opschrift *Fidèles au roi*, en aan de andere twee handen, welke eenen bedelzak vasthielden en daarbij het opschrift *jusques à porter la besace*¹⁾. Zelfs werd door de verbondenen de kleeding der bedelaars nagebootst, die haar bezigden in de plaats der gewone liverei; en men zag troepen hunner dienaren, in de aschgrauwe kleeding van bedelmonniken, in de straten van Brussel en andere Nederlandsche steden.

Op den 10^{den} April verlieten de verbondenen Brussel op dezelfde wijze, waarop zij er binnen waren getrokken; behalve dat zij bij het uitrijden der poort hun vertrek aankondigden door salutschoten te doen ter eere van de stad, die hen zoo gastvrij ontvangen had. Hun bezoek te Brussel had niet alleen in de hoofdstad, maar door het geheele land veel sensatie verwekt. Tot hiertoe had het verbond in de duisternis gewerkt als eene bende geheime zamenzweerders. Maar nu waren zij openlijk te voorschijn getreden, om zich stoutmoedig voor de landvoogdes te vertoonen en herstelling te vragen van de grieven, waaronder de natie zuchtte. Het volk vatte moed, toen het dit groote schild over zich zag uitgestrekt om de aanvallen van willekeurige

¹⁾ In Arends Algemeene geschiedenis (II. iv. 246) vindt men voorstellingen van deze penningen, waarop de voorstellingen en opschriften niet altijd juist dezelfde zijn. Sommige van deze zinnebeeldige zaken worden in de Nederlanden nog in oude kabinetten gevonden. (Er staat op al die penningen *en tout fidèles au roi*, en in plaats van het andere bijschrift leest men soms *quis contra nos si Deus nobiscum*.)

magt af te weren. Hunne hoop vermeerderde, toen zij verzekerd waren dat de landvoogdes en de groote heeren zich voor hen in de bres zouden stellen; en zij konden er naauwelijks aan twijfelen dat de volksstem, gerugsteund door die van de regering, zich niet te Madrid zou doen hooren, en Philips eindelijk noodzaken om eene staatkunde te laten varen, welke hem met het verlies van zijne schoonste provinciën dreigde. Zij moesten het karakter van hun vorst nog leeren kennen.

HOOFDSTUK XI.

VRIJHEID VAN GODSDIENST.

De plakaten opgeschort. — De aanhangers der sekten. — De openlijke preeken. — Poging om die te verhinderen. — Vergadering te St. Truyen. — Philips' inwilligingen.

~~~~~
1 5 6 6.

Toen de verbondenen Brussel verlieten, bleven er vier hunner achter om als eene kommissie te waken over de belangen van het verbond. Het grootste gedeelte sloeg met Brederode aan het hoofd, den weg in naar Antwerpen. Zij waren naauwelijks in die stad gehuisvest, toen het gebouw door duizende inwoners omringd werd, die hunne gasten op onstuimige wijze wilden komen begroeten. Brederode kwam op het balkon, en zich tot de menigte richtende, vertelde hij hen, dat hij met levensgevaar daarheen gekomen was, om hen van de rampen der Inquisitie te bevrijden. Hij noodigde de toehoorders uit om hem als leider bij dit roemrijke werk aan te nemen, en toen de onverschrokken kampvechter hun met een' beker wijn toedronk, welken hij met zich van tafel gebragt had, antwoordde de menigte met zulk een' algemeen gejuich, dat men het tot in de verste uithoeken der stad hoorde. Aldus werd er openlijk eene betrekking tot stand gebragt tusschen de verbondenen en het volk, die in de omwenteling hand aan hand zouden gaan.

Spoedig na het vertrek der verbondenen uit Brussel, zond de landvoogdes een gezantschap naar Madrid om den koning met de laatste gebeurtenissen bekend te maken en bij hem aan te dringen op goedkeuring der hervormingen, welke door de verbondenen gevraagd waren. De gekozen gezanten waren de baron de Montigny, die vroeger

reeds, zooals men zich herinneren zal, eene dergelijke zending op zich genomen had, en de markgraaf van Bergen een edelman van vrijzinnige grondbeginselen, maar die bij de landvoogdes in hoog aanzien stond¹⁾). Geen van beiden toonde grooten lust om eene zending op zich te nemen, welke hen in te naauwe aanraking bragt met den gevreesden vorst in zijne hoofdstad. Bergen vond eenigen tijd eene verontschuldiging in eene wond, welke hem door een kaatsbal was toegebracht en die hem het gebruik van zijn been niet vergunde, een onheilspellend voorval, hetwelk door de kronijkschrijvers van dien tijd verklaard wordt als eene waarschuwing des Hemels voor den noodlottigen afloop der zending. Montigny bereikte eenigen tijd voor zijn metgezel, den 17^{den} Junij, Madrid en werd door Philips voorkomend ontvangen, die met een welwillend oor luisterde naar het verhaal van de maatregelen, welke tot verligting des lands werden voorgesteld, terwijl dit zooals gewoonlijk eindigde met een verzoek tot bijeenroeping der staten-generaal, als het meest afdoende middel tegen de onlusten. Maar ofschoon de gezant meer dan eens gehoor kreeg, verwierf hij geen vertroostender verzekering, dan dat de belangen zijner onderdanen door zijne majesteit zeer zouden in acht genomen worden.

Onderwijl was de landvoogdes bezig om het plan tot eene minnelijke schikking, waarop zij in haar antwoord aan de verbondenen gezinspeeld had, in orde te maken. Toen het gereed was, werd het aan de gouverneurs der onderscheiden provinciën gezonden om voorgelegd te wor-

¹⁾ Deze zending was eerst, zooals Margaretha 13 April aan Philips schreef, aan Egmont aangeboden, doch hij had bedankt. Montigny, van wien hier sprake is, heette Floris van Montmorency, heer van Montigny en baron van Leuze; sedert 1559 was hij Vlies-ridder en gouverneur van Doornik; twee jaar later werd hij kapitein bij eene bende van ordonnantie. Zijne heerlijkheid Montigny lag 2 uur ten O. van Douay, in het oude graafschap Oostervant, en Leuze tusschen Vervins en Aubenton in het tegenwoordige departement de l'Aisne, vroeger Pikardië. Zijn medgezel was Jan markgraaf van Bergen (eigentlijk Berghes bij Duinkerken) graaf van Walhain (bij Nivelles), sedert 1556 ridder van het Gulden Vlies, en in 1560 aangesteld tot lid van den raad van state en gouverneur van Henegouwen.

den aan de verschillende wetgevende vergaderingen. Men hoopte dat hare bekrachtiging de aanneming door het volk over het geheel zou aanbevelen. Het werd eerst voorgesteld in eenige der kleinere staten als Artois, Namen en Luxemburg, welke der regering waarschijnlijk het meest ten dienste stonden. Daarop werd het voorgelegd aan verscheidene grootere staten, als Brabant en Vlaanderen, wier beslissing welligt zich regelde naar den invloed, welke het voorbeeld der andere staten er op uitoefende; Holland, Zeeland, Utrecht en eene of twee andere provinciën, waar de geest van onafhankelijkheid het sterkst was, werden in het geheel niet geraadpleegd. Echter gelukte deze staatkundige maatregel niet geheel; en ofschoon sommigen onvoorwaardelijk toestemden, verbonden echter de meeste provinciën hare goedkeuring met beperkingen, welke die goedkeuring van weinig waarde zijn deed.

Dit was niets buitengewoons. Het was een plan dat, hoe groot de inwilligingen van den kant der regering ook waren, nog ver te kort schoot bij degene, welke het volk vroeg. Het bedreigde met de doodstraf alle predikers of onderwijzers der hervormde godsdienst en allen, die hun huisvesting verleenden; en terwijl het de straffen voor andere misdadigers zooveel verzachtte, maakten eenige wreede bepalingen dat het volk het stuk spottender wijze „moorderatie” in plaats van „moderatie” noemde. Het ging inderdaad met deze minnelijke schikking der landvoogdes, als met de meeste andere halve maatregelen. Het voldeed geene van beide daarin betrokken partijen. De koning dacht dat die maatregel te zacht, het volk dat hij te streng was. Het stuk kreeg nimmer de koninklijke bekrachtiging, en werd natuurlijk nooit wet. Daarom zou het nauwelijks den tijd verdiend hebben, dien ik er aan besteed heb, als het niet tot bewijs had kunnen dienen van den verzoenenden geest van het bestuur der landvoogdes.

In denzelfden geest zette Margaretha de koninklijke ambtenaren aan om eenen vrijzinnigen uitleg te geven aan de bestaande plakaten, en de meeste bescheidenheid bij de ten uitvoerlegging te toonen. Deze ambtenaren waren niet traag om bevelen te gehoorzamen, welke hen voor een

deel bevrijdden van den haat, die een gevolg was van hunne ondankbare bediening. Het zachte karakter van de regering vermeerderde nog door eene zonderlinge bedriegerij, welke te dien tijde plaats greep. Er werd een stuk in gereedheid gebragt, hetwelk voorgegeven werd van de ridders van het Gulden Vlies te komen, waarin deze orde den verbondenen waarborgde, dat niemand in de Nederlanden last zou lijden ter zake van de godsdienst, tenzij er door den koning en de staten-generaal anders besloten werd. Dit stuk, welks valsche oorsprong duidelijk zichtbaar was, werd echter ijverig gezocht en was in omloop bij het volk, dat gaarne geloofde wat het het meest begeerde. Zoodra toen de landvoogdes het hoorde, trachtte zij te vergeefs het bedrog aan het licht te brengen. Het was te laat; en de invloed van dit bedrog werkte met de verdraagzame maatregelen der regering te zamen om der gemeenten een vertrouwen in te boezemen, hetwelk spoedig zichtbaar was in de gevolgen. Sommige uitgewekenen keerden naar hun vaderland terug. Menigeen, die in het geheim de nieuwe leerstellingen had aangekleefd, erkende ze nu openlijk; terwijl anderen die gewankeld hadden, vast in hunne gevoelens werden, nu zij van alle vrees voor de gevolgen bevrijd waren. Kortom de hervorming maakte in allerlei vormen spoedig vorderingen in het land.

Van de drie groote sekten, die haar omhelsden, waren de Lutheranen, hoewel het minst talrijk, het uitstekendste door hun aanzien. De wederdoopers, die hen in aantal ver overtroffen, kwamen bijna allen uit de mindere volksklassen. Het is zonderling dat deze sekte, de rustigste en onschadelijkste van allen, evenzeer met bijzondere strengheid door de wet behandeld werd. Misschien kan dit toegeschreven worden aan den slechten naam, dien zij hadden, door de buitensporigheden, welke hunne broederen, de beruchte wederdoopers van Munster hadden bedreven. De derde sekte, die der Calvinisten, overtrof de beide anderen ver in getal. Zij waren ook het ijverigst in den zin van bekeering bezig. Zij werden aangezet door zendelingen, die in de school van Genève waren onderwezen; en toen hunne leerstellingen zich in stilte over het land verspreid-

den, werden van tijd tot tijd niet alleen godvruchtige en geleerde mannen, maar ook personen van den aanzienlijksten maatschappelijken rang in de sekte ingewijd.

De hoofdkwartieren der Calvinisten waren in Vlaanderen, Henegouwen, Artois en de aan Frankrijk grenzende provinciën. Het grensland werd het verblijf der Fransche Hugenooten en der gebannen Vlamingen, die op deze buitenposten ijverig voor de zaak der hervorming werkzaam waren. De drukpers wemelde van uitgaven, verdedigingsgeschriften voor het geloof, redetwisten, verhandelingen en spotschriften tegen de Roomsche kerk en hare dwalingen, allen van die geestige pijlen, welke gewoonlijk den wapenvoorraad vormen bij een strijd over beginselen. Deze stukjes werden verspreid door marschkramers en rondtrekkende ketellappers, die ze op hunne verre reizen zelfs in de nederigste hutten door het geheele land wisten in te voeren. Daar werden zij achtergelaten om hun invloed uit te oefenen, en dus werd de grond gereed gemaakt voor de bewerkers, wier aankomst een nieuw tijdvak in de geschiedenis der hervorming uitmaakt.

Dit waren de predikers of zendelingen, wier openbare preeken groote sensatie door het land te weeg bragten. Eerst verschenen zij in West-Vlaanderen voor een klein gehoor, dat steelsgewijze in de duisternis van een bosch of in de stilte van den nacht bijeenkwam. Langzamerhand verschenen zij in de opene vlakten, daarna in de dorpen, tot dat zij, stouter wordende door dat zij ongestraft bleven, zich in de voorsteden begonnen te vertoonen. Bij deze gelegenheid stroomden duizende inwoners, mannen, vrouwen en kinderen, in te groote menigte om door de stedelijke regering verhinderd te worden, de poorten uit om den prediker te hooren. In het midden der vlakte was een ruw stellaadje opgericht met een zeil er boven om hem voor het weder te beschutten. Onmiddellijk rondom dezen ruwen kansel waren de hulpeloozen uit de vergadering, vrouwen en kinderen, geschaard. Achter hen stonden de mannen, in den buitensten kring gewoonlijk gewapend met zwaarden, pieken, musketten en ieder wapen dat zij voor

die gelegenheid slechts konden medenemen. Eene ronde te paard bezette den achtergrond, om de vergadering te verdedigen en haar voor overval te vrijwaren. Een barrikade van wagens en andere voertuigen was dwars over de wegen gelegd, welke naar die plek voerden, om haar tegen de aanvallen der regering of van het krijgsvolk te verdedigen. Personen, die op de hoogten stonden, deelden godsdienstige traktaatjes uit en noodigden de voorbijgangers uit om deel aan de godsdienstoefening te nemen.

Dikwijls was de prediker een bekeerde priester of monnik, die, gewoon zijnde om in het openbaar te spreken, een groot deel van zijn leven had doorgebracht om voor de kerk te strijden, doch nu even grooten ijver toonde om haar omver te werpen. Soms echter was de redenaar een leek, een boer of handwerksman, die met meer verstand, mogelijk met meer onbeschaamdheid dan zijn buurman, zich geroepen voelde om de gevaarlijke bediening van prediker op zich te nemen. De preek was in het Fransch of Vlaamsch, naarmate de taal was, die in de buurt gesproken werd; zij was gewoonlijk op de eenvoudigste wijze ingekleed, zooals voor spreker en hoorders paste. Echter weidde hij somwijlen uit over de jammeren des lands met een' nadruk, welke tranen uit ieders oogen stroomen deed; en bij andere gelegenheden liet hij weêr den vrijen loop aan een' stroom van vurige welsprekendheid, die den geest der oude martelaars in den boezem zijner hoorders opwekte. Deze verhevene vlugt werd te dikwijls onsierd door ruwe en platte uitvallen tegen den paus, de geestelijkheid en de Inquisitie, punten, welke zijn gehoor bijzonder aangenaam waren, hetwelk hunne goedkeuring te kennen gaf door even groote luidruchtigheid alsof zij toeschouwers bij eene tooneelvoorstelling waren geweest. De dienst werd gevolgd door eenig deel der psalmen te zingen in de Fransche vertaling van Marot of in de Duitsche overzetting, welke onlangs in Holland verschenen was en die, ofschoon vrij ruw, bij het eenvoudige volk doorging voor een wonder van samenstelling. Hierna was het gewoonte dat men de kinderen ten doop hield, en menig paar maakte van de

gelegenheid gebruik om hun huwelijk volgens de Calvinistische gebruiken te laten inzegenen. Dit alles eindigde met eene inzameling voor de armen hunner gemeente. Kortom, deze vergaderingen schijnen, niettegenstaande de buitensporigheden, welke de prediker zich nu en dan veroorloofde, gehouden te zijn met een' ernst en eene welvoegelijkheid, die naauwelijks de verwijten verdient, welke sommige Katholieke schrijvers haar toewerpen.

Wel is waar, was de vergadering uit allerlei vreemdsoortige bestanddeelen zamengesteld. Sommigen gingen alleen naar buiten om te vernemen welke soort van leerstellingen er werden onderwezen, anderen om het zingen te hooren, wanneer duizende stemmen in ruwe harmonie onder den blooten hemel met elkander zamensmolten; anderen weder om geene andere reden dan om zich te vermaken, om te lagchen over de zonderlingheid, misschien over de koddigheid van den spreker. Maar verreweg het grootste deel der toehoorders kwam met het voornemen om aan de godsdienstoefening deel te nemen en God op hunne wijze te aanbidden. Wij kunnen ons voorstellen, welken invloed deze vergaderingen hebben uitgeoefend, waar zoovelen, met het bewustzijn van het gemeenschappelijke gevaar, te zamen stroomden om het woord van den spreker te hooren, die hun leerde om alle menschelijke wetten weinig te achten in vergelijking van de hoogere wet des gewetens, welke in hun' eigen boezem zetelde. Zelfs waren er waarschijnlijk weinigen van hen, die kwamen om te spotten, welke niet vertrokken met eenig punt om te overdenken, of misschien waren zelfs de zaden van toekomstige bekeering in hunne harten gestrooid.

De eerste van deze openbare preeken werd, in het begin van Mei in de buurt van Gent gehouden. Er waren tusschen de zes en zeventuizend personen vergaderd. Een stedelijk regeringspersoon, beklom met meer moed dan voorzigtigheid zijn paard, en met pistolen en zwaard gewapend, reed hij midden tusschen de menigte in en beproefde den leeraar gevangen te nemen. Maar het volk verhaastte zijne vlugt en behandelde den ongeluk-

kigen ambtenaar zoo ruw, dat hij ter naauwernood zijn leven uit hunne handen redden kon ¹⁾.

Na Gent werd er gepredikt te IJperen, Brugge en andere groote Vlaamsche steden, doch altijd in de buitenwijken, te Valenciennes en te Doornik, in de provincie Henegouwen, waar de hervormers sterk genoeg waren om eene plaats voor hunne godsdienstoefeningen binnen de muren te vragen. Holland was gereed het Woord te ontvangen. Predikers van het *nieuwe geloof* zooals het genoemd werd, werden daarheen en naar Zeeland gezonden. In de omstreken van Amsterdam, 's Hage, Haarlem en andere groote steden werden door groote menigten vergaderingen gehouden, waarbij men de regeringspersonen dikwijls onder de overige burgers vermengd vond.

Maar de plaats waar deze vergaderingen op de grootste schaal werden gehouden was Antwerpen, eene stad, welke toen meer dan honderdduizend inwoners bevatte, en de belangrijkste markt voor den Nederlandschen handel was. Het was het groote toevlugtsoord voor vreemdelingen. Velen van dezen waren Hugenooten, die onder het voorwendsel van handel, zich veel meer bezig hielden met de belangen van hunne godsdienst. Bij de vergaderingen buiten de muren was het niets ongewoons dat er dertien of veertien duizend personen verzameld waren. Tegenstand van de zijde der stedelijke regering was vruchteloos. De menigte maakte zich meester van de sleutels der stad, en daar de meeste Calvinisten gewapend waren vormden zij eene ontzagwekkende magt. Van hunne sterkte bewust, begeleidden zij

¹⁾ Dit verhaal staat opgeteekend bij Brandt, in zijne *Geschiedenis der Hervorming*; maar uitvoerig in de *Gendsche geschiedenissen ofte Kronyke van de beroerten en ketterye binnen en omtrent de stad van Gend, sedert het jaer 1563 tot het jaer 1585*, door P. Bernardus de Jonghe, I. bl. 6 vlg. De predikant Herman de Struycker, een gewezen monnik en van Zwol geboortig, predikte na zijne vlugt te Antwerpen, Maastricht, Maaseijk en Hasselt. De magistraat, die hem gevangen had willen nemen, was Cornelis Croes, baljuw van Gendbrugge. Het voorval had plaats 30 Junij en dus niet in Mei volgens Prescott.

VERT.

hunne predikanten openlijk weder naar de stad en vroegen luide, dat hun binnen de muren van Antwerpen eene plaats voor hunne godsdienstoefening zou worden aangewezen. De rustige burgers werden bang. Toen men vernam dat zich in het leger der hervormden vele toegeevende en wanordelijke personen bevonden, vreesden zij dat de stad aan plundering zou worden prijs gegeven. Alle handel stond stil. Vele kooplieden verborgen hunne waren, en eenigen maakten zich gereed om zoo spoedig mogelijk te vlugten ¹⁾.

De regeringspersonen wendden zich tot de landvoogdes en smeekten haar om haar verblijf naar Antwerpen over te brengen, waar hare tegenwoordigheid den geest des opstands welligt zou onderdrukken. Maar Margaretha's raad maakte haar de opmerking dat zij zich zelve daardoor overleverde in de handen van zulk eene oproerige bevolking, en zij antwoordde den magistraten door hen te vragen, welken waarborg zij haar voor hare persoonlijke veiligheid konden geven. Toen vroegen zij of de prins van Oranje, die burggraaf van Antwerpen was en een' onbegrensden invloed op het volk uitoefende, naar hen kon worden afgevaardigd. Margaretha aarzelde hiermede, want zij had nu geleerd om Willem met wantrouwen te beschouwen, omdat hij meer en meer eene vijandige houding jegens haren broeder aannam. Maar zij had geene keuze, en zij verzocht hem om zijn verblijf naar de oproerige stad te verplaatsen, en te trachten haar tot rust te brengen. De prins, die van zijnen kant reeds lang een' afkeer had van den gang der staatszaken, had lang gewenscht om zich te onttrekken aan iedere deelname in het bestuur. Hij nam de opdracht slechts met tegenzin aan.

Toen hij Antwerpen naderde stroomde het volk bij duizenden naar buiten, om hem te verwelkomen. Het scheen

¹⁾ Eene in 1563 verschenen geloofsbelijdenis werd in Mei 1566 door eene Calvinistische Synode herzien en te Antwerpen herdrukt. De voorrede, in den vorm eens briefs aan Philips, waarin de hervormers zich beriepen op hun gedrag, hetwelk de beste verdediging tegen den laster van hunne vijanden opleverde, verzekerde stoutweg dat hun getal in de Nederlanden te dien tijde ten minste 100,000 was. Zie Brandt.

alsof zij hem als hun bevrijder begroetten, en ieder venster, luifel en dak was met toeschouwers opgevuld, toen hij de poorten der stad binnen reed. Het volk liep de straten op en neêr, onder het zingen van psalmen, of het geschreeuw van *vivent les gueux!* terwijl zij in zulk eene digte menigte langs 's prinsen paard te zamen drongen, dat hij zich nauwelijks met geweld een' doortogt kon banen¹⁾. Echter waren hem deze betuigingen van de volksgunst niet zeer aangenaam, en hij scheidte er geen behagen in om aldus begroet te worden als hoofd van het verbond, hetwelk hij, zooals wij gezien hebben, ver was, van met goedkeuring te beschouwen. Herhaaldelijk met zijne hand tot de hem omringende personen wuivende, verzocht hij hen om uit elkander te gaan, terwijl hij ongeduldig uitriep: „Ziet toe wat gij doet, of bij den Hemel gij zult reden hebben om berouw te gevoelen.” Hij reed regt naar de zaal waar de regering eene zitting hield, en beraadslaagde met haar over de beste middelen om de opgewondenheid des volks tot bedaren te brengen en te beletten dat de gezeten burgers de stad verlieten. Gedurende de weinige weken, dat hij daar bleef, bestuurde de prins de zaken met zooveel voorzigtigheid, dat hij eene betere verstandhouding tusschen de regering en de burgers tot stand bragt. Zelfs had hij zooveel invloed op de Calvinisten, dat zij de wapens neêrlegden. Hij vond er meer zwaarigheid in, om hen over te halen, dat zij het plan zouden laten varen, om zich binnen de muren eenige plaats voor hunne godsdienstoefening toe te eigenen. Niet voor dat Willem de hulp der krijgsmagt inriep om hem bij te staan, dwong hij hen om het op te geven.

Aldus maakte de geest der hervorming snelle vorderingen in ieder deel des lands, zelfs in de tegenwoordigheid van het hof, onder het oog der landvoogdes. In Brussel zwierf het volk 's nachts door de straten, zong psalmen en hief den kreet aan van *vivent les gueux!* De kooplieden en

¹⁾ Eene menigte van niet minder dan dertigduizend menschen, volgens Willems eigene verklaring. Gachard, *Correspondance de Guillaume de Taciturne*, II, bl. 136.

rijke burgers zag men met de kenteekenen der verbondenen op hunne kleêren. Er werden toebereidselen gemaakt tot eene openbare prediking buiten de muren; maar de hertogin verklaarde aanstonds, dat zij in dat geval aan het hoofd harer lijfwacht er bij tegenwoordig zijn, den prediker vatten en hem in de stadspoort ophangen zou! Deze bedreiging had de gewenschte uitwerking.

Gedurende deze oproerige tijden kon Margaretha, hoe weinig zij ook moge gedaan hebben, niet beschuldigd worden van op haar' post in te slapen. Zij beval de feestdagen waar te nemen, en gebeden in alle kerken te doen om den toorn des Hemels van het land af te wenden. Zij bepaalde zich niet bij deze geestelijke wapens, maar riep de stedelijke magistraten op om hun' plicht te doen en alle goede burgers om hen te helpen. Zij beval den vreemdelingen Antwerpen te verlaten, uitgezonderd zij, die er alleen voor handelszaken waren. Zij liet overal plakaten aanplakken, welke de verschrikkelijke straffen der wet afkondigden tegen kettersche leeraars en hen die ze hielpen; en zij loofde een prijs van zeshonderd gulden uit aan ieder, die zulk een' misdadiger ter straf zou overleveren. Zij vermeerderde de bezetting in de steden en wilde eene magt onder de wapens brengen om de weêrspannigen te onderwerpen. Maar zij had geen geld om ze te betalen. Zij trachtte hierin te voorzien door leeningen van de hooge geestelijkheid en de voornaamste steden, maar met slechten uitslag. De meesten hunner waren reeds schuldeischers der regering en zij vonden de zekerheid te weinig naar hun' zin om verder geld te schieten. In haar' nood kon Margaretha slechts hare toevlugt nemen tot een reeds zoo dikwijls beproefd middel, dat om de hulp van haar' broeder in te roepen. „Ik weet geen raad,” schreef zij, „dan bij God en uwe majesteit. Ik moet met angst en bezorgdheid erkennen, dat mijne pogingen geheel schipbreuk hebben geleden, om de openbare predikingen, welke overal in het land gehouden worden, te beletten.” Zij klaagt bitter in een' anderen brief dat zij, „na zoo menig dringend verzoek, aldus zonder hulp en voorschriften werd achtergelaten om haar' weg op goed geluk af rondtastende te

zoeken." Zij verzocht Philips nogmaals om de gevraagde inwilligingen te geven, in welk geval de aanzienlijke edelen haar verzekerden dat zij haar zouden helpen om de orde te herstellen.

Het was de staatkunde van het kabinet van Madrid om zich niet verantwoordelijk te stellen. De antwoorden des konings waren kort, onbepaald, stelden nooit nieuwe maatregelen voor, toonden over het algemeen tevredenheid met het gedrag der landvoogdes en wierpen zoover mogelijk alle verantwoording van zijne schouders.

Maar behalve de brieven zijner zuster, trachtte de koning andere oorspronkelijke stukken te verkrijgen, die hem met den toestand der Nederlanden bekend maakten. Sommige van deze mededeelingen, welke hij omtrent het gedrag der edelen ontving, waren nog minder gunstig dan de hare. Een brief van den sekretaris Armenteros spreekt van de moeilijkheid, welke hij er in vindt om de plannen van den prins van Oranje te doorgronden, eene omstandigheid, die hij aan zijne waarschijnlijke verandering van godsdienst toeschrijft. „Hij vertrouwt zeer," zegt de briefschrijver, „op de hulp, welke hij uit Duitschland ontvangt, op zijne talrijke vrienden in de Nederlanden en op het algemeene wantrouwen tegen den koning. De prins maakt ter gelegener ure toebereidselen," zoo eindigt hij, „om zich tegen uwe majesteit te verdedigen"¹⁾.

Echter verraadde Philips het niet dat hij iets van dit vijandige karakter ter edelen wist. Hij schreef in 't bijzonder aan den prins van Oranje: „gij bedriegt u als gij denkt dat ik niet volkomen vertrouwen in u stel. Indien

¹⁾ Het was natuurlijk dat de betrekking van Willem met de partij der hervorming moest leiden tot de overtuiging, dat hij teruggekeerd was tot de gevoelens, waarin hij vroeger was opgevoed. Deze waren Lutheraansch. Er is geene reden om te veronderstellen, dat hij voor het tegenwoordige de leerstellingen van Kalvijn omhelsd had. De opgave van Armenteros ten opzichte van 's prinses verandering van godsdienst schijnt grooten indruk op Philips gemaakt te hebben. Op den kant van den brief schreef hij bij de woorden: »niemand heeft dit ooit te voren zoo onbubbelzinnig gezegd," dezen volzin: »niemand heeft het ook nooit zoo duidelijk geschreven."

niemand kwaad van u tegen mij zou willen spreken, zou ik hem niet zoo ligt aanhooren, daar ik zooveel ondervinding van uwe trouw en uwe diensten heb." „Dit is geen tijd," voegt hij er bij, „voor mannen als gij om zich aan staatszaken te onttrekken." Maar Willem was de laatste om zich door deze schoone woorden te laten misleiden. Toen anderen uitvoeren tegen het gedrag der landvoogdes, verontschuldigde Willem haar door den blaam op Philips te werpen. „Met het besluit om allen te bedriegen," zeide hij, „begint hij met zijne zuster om den tuin te leiden."

Ongeveer het midden van Julij gebeurde er iets dat nog grooter verwarring in de Nederlandsche zaken te weeg bragt. Dit was eene vergadering der verbondenen te St. Truyen in de buurt van Luik. Zij vereenigden zich ten getale van tweeduizend met graaf Lodewijk en Brederode aan hun hoofd. Hun voornaamste doel was om eenige middelen voor hunne persoonlijke veiligheid te bespreken. Zij wisten dat zij eenigermate voor verantwoordelijk gehouden werden voor de laatste godsdienstige bewegingen onder het volk. Zij waren ontevreden over het langdurige stilzwijgen des konings, en zij werden verontrust door het gerucht van krijgstoerusting, welke men zeide, dat tegen hen gericht waren. De langdurige en levendige beraadslaging in de vergadering toonde eenig verschil van gevoelen aan. Allen stemden er in toe om van de regering eenigen waarborg voor hunne veiligheid te vragen. Maar het grootste deel van het staatsligchaam, dat zich niet langer binnen de oorspronkelijke grenzen hield van slechts verzoekschriften in te dienen, waren er nu voor om volkomen verdraagzaamheid in godsdienstzaken te vragen. Eenige weinige leden, Katholieken in hun hart, die voor het eerst hunne oogen schenen te openen voor het doel waarheen zij onvermijdelijk streefden, trokken zich nu grootelijks afkeerig uit het verbond terug. Onder dezen was de jonge graaf Mansfeldt, een naam, welke bestemd was om in de jaarboeken der omwenteling vermaard te worden.

Margaretha, zeer beangst door deze nieuwe verklaringen, zond Oranje en Egmont af om met de verbondenen te beraadslagen, waarom zij zich dus in eene vijandige houding

tegenover de regering plaatsten, welke zij onlangs nog beloofd hadden te ondersteunen in het handhaven der orde. De verbondenen antwoordden door het zenden van eenige afgevaardigden uit hun midden om der regering hunne grieven op nieuw voor te leggen.

De afgevaardigden, twaalf in getal, en te Brussel op ontheiligende wijze de „twaalf Apostelen” bijgenaamd, kwamen den 28sten Julij met graaf Lodewijk aan het hoofd, in de hoofdstad. Margaretha, die er slechts met moeite in toestemde om ze in persoon te ontvangen, gaf duidelijke blijken van haar misnoegen. In de ongekunstelde taal van Lodewijk „was de landvoogdes zoo toornig, dat zij op het punt was van te barsten.” De memorie, of liever het vertoog, hetwelk haar werd aangeboden, was er niet op berekend om dien toorn tot bedaren te brengen.

Zonder in bijzonderheden te treden, is het slechts noodig te zeggen, dat de verbondenen, na het uiteen zetten van hunne gronden voor vrees, verzochten dat hun door de regering zou verzekerd worden dat er geen kwaad tegen hen gebrouwen werd. Om vergiffenis voor het verledene te krijgen, loochenden zij der regering ooit kwaad te hebben gewild. Wat zij gedaan hadden eischte goedkeuring, geene veroordeeling. Zij vertrouwden alleen dat het zijner majesteit behagen zou om eene vergadering van de staten-generaal bijeen te roepen, om de landszaken te regelen. Tegelijk verzochten zij dat de belangen der verbondenen in handen van den prins van Oranje, en van de graven Egmont en Hoorne zouden worden gesteld, om als hunne bemiddelaars met de kroon te handelen, terwijl zij beloofden zich in alles naar hun raad te gedragen. Zoo zou de rust hersteld worden. Maar zonder eenigen waarborg voor hunne veiligheid, zouden zij verplicht zijn zich zelven met vreemde hulp te beschermen.

De trotsche toon van deze memorie vormt een sterk contrast met dien van het smeekschrift, door die zelfde edelen nog geene vier maanden te voren aangeboden, en toont aan met welke groote schreden de omwenteling voorwaarts was gegaan. De godsdienstige bewegingen hadden de mate van misnoegdheid in het land aan het licht gebracht,

en toonden tot op welke hoogte daarom de verbondenen op de sympathie des volks konden rekenen. Dit werd zeer ondubbelzinnig bewezen gedurende de vergadering te St. Truyen, waar vertoogen werden ingediend door kooplieden en aanhangers van de hervormde godsdienst om de bescherming van het verbond te vragen ten einde hun vrijheid van godsdienst te verzekeren, totdat daar op andere wijze door de staten-generaal over beslist was. Dit zonderlinge verzoek werd toegestaan¹⁾. Aldus steunden de beide groote partijen op elkander voor hulp, en vertrouwden wederkeerig hunne bijzondere handelingen. De verbondenen, het denkbeeld van genade, welke zij eenmaal gevraagd hadden, ver van zich werpende, wezen nu in geheimzinnige bevoordingen op een mogelijk te wapen roepen. De hervormers spraken van hunnen kant nu niet meer van verzachting der straffen, maar van niets minder dan volkomene verdraagzaamheid. Zoo gingen staatkundige omwenteling en godsdienstige hervormingen hand aan hand. De edelen en gemeenten, de twee meest tegenover gestelde elementen van een staatsligchaam, waren nu door gemeenschappelijk belang naauw met elkander verbonden; en er werd een ontzaggelijke tegenstand tegen de plannen des konings gereed gemaakt, die menig vorst op zijn troon zou hebben doen sidderen.

Een belangrijk feit toont aan dat de verbondenen, zelfs in dien tijd, koelbloedig een' strijd met Spanje vooruit zagen. Lodewijk van Nassau voerde uitgebreide briefwisseling met de leiders der Hugenoeten in Frankrijk en der Lutheranen in Duitschland. Van de eersten had hij het aanbod gekregen van degelijke hulp in troepen. Maar de nationale ijverzucht, welke er jegens de Franschen bestond, zou het onstaatkundig hebben doen zijn om dit aan te nemen. Daarom wendde hij zich naar Duitschland, waar hij talrijke betrekkingen had, en waar hij eene magt onderhield van vierduizend ruiters en veertig kompagnien voetknechten, die ten dienste van het verbond stonden. Deze

¹⁾ De stukken zijn in hun geheel te vinden bij Groen, *Archives de la maison d'Orange*, II. bl. 159—167.

onderhandeling werd gevoerd onder de oogen en, zooals het schijnt, gedeeltelijk door toedoen van zijn' broeder Willem ¹⁾. Van dit oogenblik dus, zoo niet van vroeger reeds, kan de prins van Oranje vereenigd worden gedacht met de partij, welke zich gereed maakte, om hare regten met de wapenen te handhaven.

Deze handelingen van het verbond konden niet zoo geheim worden gehouden dat zij niet ter kennis kwamen van Margaretha. Zij had toch hare geheime handlangers te St. Truyen, die haar mededeelden al wat er door de verbondenen gedaan of zelfs voorgenomen werd ²⁾. Dit werd volkomen in het licht gesteld en hare brieven aan Philips, waarin zij nogmaals zijne aandacht vestigt op den verlaten toestand der regering, die zonder manschappen, of geld was, en de middelen niet bezat om zich die te verschaffen. „De sektemannen wapenen zich,” schrijft zij, „en maken hunne magt gereed. Het verbond is met hen. Er blijft niets anders over dan dat zij zich verbinden, en steden, dorpen en kerken plunderen, waarvoor ik bijzonder bevreesd ben.” Haar vrees had haar met de gave van voorspelling begiftigd. Zij smeekte haar' broeder, indien hij zelf niet naar Vlaanderen wilde komen, om dan de staten-generaal bijeen te roepen, daarbij de woorden van Egmont aanhalende, dat zoo zij niet door den koning bijeen geroepen werden, zij van zelve zouden vergaderen om eenig middel te beramen tegen de ellende van het land, en den anders onvermijdelijken ondergang te voorkomen. Eindelijk kwam op Margaretha's herhaald verzoek het antwoord des konings terug. Het had ten minste deze verdienste van volkomen duidelijk te zijn.

¹⁾ Zoo als blijkt uit een' brief van Lodewijk aan zijn' broeder van 26 Julij 1566.

²⁾ De persoon, die haar in deze eerbiedwaardige betrekking voornamelijk ten dienste stond was een regtsgeleerde, een van de voornaamste raadgevers der verbondenen. Graaf Megen, haar agent bij deze gelegenheid, wist den »dokter in de regten” te winnen door de belofte van eene plaats in den raad van Brabant. Gachard, *Correspondance de Philippe II*, I. bl. 435.

Toen Montigny Madrid bereikte had hij, zooals wij gezien hebben, gereeden toegang tot Philips. Zoowel hij als zijn medgezel, de markgraaf van Bergen, mogten, zooals het schijnt de beraadslagingen van den raad van state bijwonen, als de reden hunner zending behandeld werd. Onder de leden van dat staatsligchaam verdienen in dien tijd opmerking, de hertog van Alva, Ruy Gomez de Silva, prins van Eboli, die met Alva in de gunst des konings deelde, Figueroa, graaf van Feria, een man van een scherpzinnig en doordringend verstand, vroeger ten tijde van koningin Maria gezant in Engeland, en Louis de Quixada, de hofmeijer van Karel den Vijfde. Behalve dezen waren er twee of drie raadsheeren uit de Nederlanden, onder wier namen wij dien aanheffen van Hopper, den bijzonderen vriend en bondgenoot van Viglius. Er bestond groote oneenigheid in dit getrouwe ligchaam, waar niemand, zooals men gereedelijk kan aannemen, lust had om zijne stem te geven ten gunste der hervorming. Zij stemden toe dat de loop der gebeurtenissen in de Nederlanden duidelijk een bepaald en goed overlegd plan van de aanzienlijke edelen aantoonde om zich de geheele magt in het land te verzekeren. De eerste stap was de verwijdering van Granvelle, een geduchte hinderpaal op hun' weg. Daarna kwam de poging om het bestuur der zaken in handen van den raad van state te vereenigen. Dit werd gevolgd door aanvallen op de Inquisitie en de plakaten, als de zaken, welke door het volk het meest gehaat werden; daarna het geschreeuw ten gunste van de staten generaal, vervolgens het verbond, het *Compromis*, de smeekschriften, de godsdienstige bijeenkomsten, en eindelijk de tegenwoordige zending naar Spanje. Alles werd door de edelen uitgedacht, als een deel van een regelmatig stelsel van vijandschap tegen de kroon, waarvan het voornaamste plan was om bestaande instellingen omver te werpen en hun eigen gezag op de bouwvallen te vestigen. Terwijl de raad deze handelingen met de diepste verontwaardiging beschouwde, gaven zij aan de noodzakelijkheid toe om voor den storm te buigen, en meenden onder de gegeven omstandigheden dat het voorzigtig van den vorst zijn zou als hij aan het Nederlandsche volk zekere bijzondere

inwillingen gaf. Bovenal, smeekten zij Philips ernstig om, indien hij nog meester van dat gedeelte van zijn rijk blijven wilde, zijn bezoek in dat land niet langer uit te stellen ¹⁾.

Deze beraadslaging hield den raad gedurende vele en langdurige zittingen bezig, en toen zij waren afgeloopen, overdacht Philips naauwkeurig in zijn kabinet, den uitslag er van. Zelfs zij, die zijne gewoonten het beste kenden, verwonderden zich over het lange talmen met zijne beslissing in deze gevaarlijke omstandigheden. De hoogmoedige geest van den vorst vond het moeilijk om de gevraagde inwilliging te geven. Eindelijk kwam het antwoord.

De brief, welke dit bevatte, was aan zijne zuster, en den 31sten Julij 1566 uit het Woud van Segovia gedagteekend, uit dezelfde plaats, van waar hij het jaar te voren zijn belangrijk bevelschrift verzonden had. Philips begon, zooals gewoonlijk, met zijne verwondering uit te drukken over het voortduren der onlusten in het land. Hij droeg er geene kennis van dat de regtbanken van eenig streng vonnis konden beschuldigd worden of dat er in de wetten iets sinds Karel den Vijfde veranderd was. Daar het hem veel aangener was om met toegevendheid en liefde, dan met strengheid te handelen, wilde hij zooveel mogelijk aan de verlangens zijner onderdanen toegeven.

Hij stemde er in toe dat de Inquisitie in de Nederlanden zou worden afgeschaft, en in hare plaats de inquisitoriale magt bij de bisschoppen zoude zijn. Wat de plakaten aanging, hij keurde het plan der door Margaretha uitgedachte moderatie niet goed; en hij geloofde niet dat eenig plan, behalve dat van volkomene verdraagzaamheid het volk voldoen zou. Echter wilde hij dat zijne zuster een ander plan gereed zou maken met behoorlijke inachtneming van de handhaving van het Katholieke geloof en zijn eigen gezag. Dit moest hem worden voorgelegd en hij zou al het mogelijke in die zaak doen. Wat eindelijk eene

¹⁾ Het geheele verslag van de handelingen van den raad wordt door een van de leden, Hopper, gegeven. *Recueil et mémorial*, bl. 81—87.

algemeene vergiffenis aanging, hij had een' afkeer van strengheid wanneer eenige andere maatregel aan het doel beantwoorden kon, en daarom stemde hij toe dat Margaretha haar zou uitstrekken over ieder, die het verdiende, met uitzondering altijd van de reeds veroordeelden, en daarenboven, onder eene plegtige belofte dat de edelen het verbond verlaten, en verder hunne getrouwe hulp aan de regering geven zouden.

Drie dagen na dezen brief, op den 2^{den} Augustus, schreef Philips weder aan zijne zuster over het bijeenroepen der staten-generaal, waarop zij zoozeer had aangedrongen. Hij had, zeide hij, die zaak meer bedaard overdacht en was tevreden dat zij geweigerd had om ze bij elkander te roepen. Zij moest er hare toestemming niet toe geven. Hij wist te goed waartoe het onvermijdelijk leiden moest. Echter wilde hij niet dat zij zijne beslissing mededeelde in de beslissende en afdoende bewoordingen, waarin hij haar die gezonden had, maar dat zij die naar de omstandigheden wijzigen moest; zoodat het volk gelooven zou, dat zij nog iets van eene andere strekking verwachtte, en de hoop koesterde van hun doel nog eenmaal te zullen bereiken!

De koning schreef ook, dat hij Margaretha eene genoegzame som zou overmaken, welke haar in staat zou stellen om een korps van tienduizend Duitsche voetknechten en drieduizend ruiters in dienst te nemen, waarop zij zich in nood verlaten kon. Verder schreef hij eigenhandige brieven aan de gouverneurs der provinciën en voornaamste steden, hen gebiedende om de landvoogdes bij te staan in hare pogingen om de wetten te bekrachtigen en de orde in het land te handhaven.

Dit waren de inwillingen welke Philips vrij laat aan zijne Nederlandsche onderdanen toestond! inwillingen, die hem door de harde noodzakelijkheid waren afgeperst, uitgedeeld als de karige liefdegiften aan den arme, te karig en te laat om te dienen voor het doel waarvoor zij bestemd waren. Maar weinig beduidend als deze inwillingen waren, en verminkt door voorwaarden die ze bijna tot eene hersenschim maakten, kan men naauwelijks gelooven dat hij zelf opregt was toen hij ze gaf! Dit wordt bewezen

door eene latere openbaarmaking van een merkwaardig stuk uit de archieven van Simancas.

Toen de inkt op de brieven aan Margaretha nauwelijks droog was, liet Philips een' notaris roepen en voor den hertog van Alva en twee andere personen, een paar regtsgeleerden, verklaarde hij plegtig dat de toestemming, welke hij ten opzichte eener algemeene vergiffenis aan de landvoogdes gegeven had, niet vrijwillig was geweest. „Hij gevoelde zich derhalve daaraan niet gebonden, maar behield zich het regt voor om de beschuldigers en voornamelijk de bewerkers en aanzetters van den opstand in de Nederlanden te straffen." Wij gevoelen ons eensklaps midden in de middeleeuwen verplaatst. Dit gevoelen verandert niet wanneer wij het overige van dit merkwaardige stuk van regeringskunst lezen.

De stoel van Petrus was te dien tijde bezet door Pius den Vijfde, een' paus, die denzelfden naam als zijn voorganger had aangenomen, en een woest en zelfs razend onverdraagzaam karakter bezat, hetwelk dat van Paul den Vierde nog overtrof. Bij de verheffing van den nieuwen paus waren er drie Italiaansche geleerden, die te Milaan, Venetië en Toskane woonden, uitstekend door hunne vroomheid, die aan de studie der letteren in Italië groote dienst hadden bewezen, doch van te vrijzinnige denkbeelden in geloofszaken verdacht werden. Pius de Vijfde eischte dat deze geleerden in zijne handen zouden worden overgeleverd. De drie staten hadden de laagheid hieraan gehoor te geven. De ongelukkige mannen werden der Inquisitie overgeleverd, veroordeeld en levend verbrand¹⁾. Dit was een

¹⁾ Pius V (Michel Gisilieri) was zelf lang inquisiteur geweest, en werd door Paul IV in 1557 tot kardinaal aangesteld. De drie geleerden, van wie hier sprake is, waren Julius Zannetti, die te Padua woonde, doch door de Venetianen werd uitgeleverd. Cosmo de' Medici had de laagheid op dezelfde wijze Pietro Carnesecchi, den gunsteling van zijn geslacht, den paus in handen te stellen; hij werd te Rome door den Portugees Statio, die vroeger zijn sekretaris geweest was, beschuldigd van betrekkingen te hebben aangeknoopt met de Lutheranen. De derde geleerde eindelijk uit Milaan was Aonius Paleario, die gezegd had dat de Inquisitie als een dolk zich dreigend boven alle geleerden verhief. Zie de Thou, XXXIX. VERR.

van de eerste daden van den nieuwen paus. Het deed den Christenen zien dat Pius de Vijfde de onhandelbare vijand der ketterij, de paus der Inquisitie was. Iedere volgende daad van zijne regering, diende om zijne aanspraak op deze onderscheiding te bevestigen.

In zooverre echter als het de belangen van het Katholicisme betrof, moet men erkennen dat een karakter als dat van Pius den Vijfde geheel in dien tijd te huis behoorde. Gedurende het laatste gedeelte van de vijftiende, en het begin der zestiende eeuw was de heilige stoel bezet geweest door eene opeenvolging van pauzen, die bekend waren om hunne onverschilligheid in de godsdienst en de zorgeloosheid en zelfs losbandigheid hunner levenswijze. Dit was, zooals wel bekend is, een van de voornaamste oorzaken der hervorming. Er volgde eene reactie. Het was noodzakelijk om de kerk te redden. Er volgde een geslacht van mannen van een zelfverloochenend karakter, merkwaardig door hunne strenge deugden, maar zonder eenig gevoel voor de vreugde of smart hunner medemenschen, en het groote werk der wedergeboorte van de gevallen kerk geheel toegedaan. Terwijl de invloed van vorige pauzen den weg voor de hervorming gebaad had, diende de invloed van deze lateren inderdaad om haar te beteugelen; en lang voor het einde der zestiende eeuw was de grenslijn geteekend, welke zij na dien tijd nimmer heeft kunnen overschrijden.

Pius beschouwde, zooals men zich wel kan voorstellen, met groote bezorgdheid de uitbreiding van de nieuwe godsdienst in de Nederlanden. Hij schreef aan de hertogin van Parma, om haar te vermanen van tot het uiterste weêrstand te bieden, waarbij hij zich bereid verklaarde om, zoo noodig, haar met manschappen en geld bij te staan. Ook schreef hij aan Philips en bezwoer hem om in de goede zaak niet te wankelen, en niet toe te staan dat aan het Katholieke geloof eenig nadeel werd toegebracht, maar om aan het hoofd zijns legers tegen zijne oproerige onderdanen op te rukken en den smet der ketterij in het bloed der kettters af te wasschen¹⁾.

¹⁾ Onder hen, die den koning tot geweldige maatregelen aanzetten, viel hem niemand zóó lastig als Fray Lorenzo de Villacancio,

De koning gevoelde dat de verplichting op hem rustte om den heiligen vader zijne laatste handelingen te verklaren. Dit deed hij door Requesens zijn' gezant aan het

een Augustijner monnik, die zich onderscheidde door den ijver en de onversaagdheid, waarmede hij zich in de vestingen der hervormers waagde en openlijk hunne leerstellingen beschuldigde. Philips, bekend met het onhandelbaar karakter van dien man en met zijne gehechtheid aan de katholieke kerk, gebruikte hem als handlanger en als raadsman in de zaken der Nederlanden, waar Fray Lorenzo in het begin der onlusten geweest was. Velen van de brieven van dien monnik aan den koning worden nog in Simancas bewaard en verbazen ons door de stoutheid, waarmede hij zelfs het gedrag des konings berispt, wien Lorenzo openlijk van eene vreesachtige staatkunde jegens de hervormers beschuldigt. In eene memorie over den staat des lands, welke op Philips verzoek in het begin van 1566 werd opgesteld, dringt Lorenzo aan op de noodzakelijkheid om de strengste maatregelen tegen de Protestanten in de Nederlanden te nemen. »Nu uwe majesteit het zwaard in handen heeft, hetwelk God u met de goddelijke magt over onze levens heeft gegeven, trek het uit de schede en doop het in het bloed der ketters, indien gij niet wilt, dat het door deze barbaren vergoten bloed van Jezus Christus en het bloed van de onschuldige katholieken, die zij onderdrukken, luid ten Hemel schreeuwen zal om wraak over het geheiligde hoofd van uwe majesteit! De heilige koning David toonde geen medelijden met Gods vijanden. Hij sloeg hen dood, mannen noch vrouwen sparende. Mozes en zijn broeder doodden op één' dag drieduizend kinderen Israëls. In één' nacht doodde een engel zestigduizend vijanden van den Heer. Uwe majesteit is een koning als David; even als Mozes een aanvoerder van het volk van Jehovah; een engel des Heeren, want zoo noemt de Schrift de koningen en aanvoerders van zijn volk, en deze ketters zijn de vijanden des levenden Gods.» En in denzelfden stroom van trotsche en dweepzieke welsprekendheid gaat hij voort om Philips' wraak over de hoofden zijner ongelukkige Nederlandsche onderdanen in te roepen. Dat de waanzin van dezen dweeper Philips niet onaangenaam geweest is kan worden opgemaakt uit het feit dat hij een afschrift dezer memorie aan Alva liet ter hand stellen, toen deze naar de Nederlanden vertrok. Het schijnt dat hij er eenigzins aan dacht om Lorenzo daarheen te zenden, ten einde zich bij den hertog te voegen, een plan hetwelk door den laatste niet zeer werd aangemoedigd, omdat hij er waarschijnlijk niet op gesteld was om zulk een bemoeiziek persoon als deze dolle monnik bij zich te hebben, ten einde zijne daden te bewaken. Een belangrijk berigt omtrent dezen merkwaardigen man vindt men in Gachards *Correspondance de Philippe II*, II. rapport bl. 16—50.

pausselijke hof. De staatsdienaar moest den paus mededeelen, dat Philips in deze zaak niet zonder zijn' raad zou gehandeld hebben, als er tijd voor was geweest. Maar mischien was het beter, zooals het nu was; want de afschaffing der Inquisitie in de Nederlanden beteekende na alles nog niets, zonder bekrachtiging door den paus, op wiens gezag zij was ingesteld. Dit moest echter *in vertrouwen gezegd worden*. Wat de plakaten aanging, Pius kon verzekerd zijn, dat zijne majesteit nimmer eenig plan zou goedkeuren, hetwelk bepaalde dat de schuldige eenigermate vermindering van straf voor zijne misdaden krijgen zou. Dit *moest ook als geheim worden beschouwd*. Eindelijk moest zijne Heiligheid zich niet ergeren aan het verleenen van eene algemeene vergiffenis, nu het alleen datgene betrof, wat den koning persoonlijk aanging, daar hij in die zaken het regt had om haar te verleenen. Eindelijk nog kon de paus verzekerd zijn, dat de koning niets zou toestaan wat ten nadcele van Gods dienst of van de belangen der godsdienst was. Hij smeekte om geen geweld te plegen, daar dit den ondergang des lands na zich zou slepen. Toch wilde hij in persoon optrekken, zonder op eigen gevaar te letten en geweld gebruiken, ofschoon het de verwoesting der provinciën na zich zou slepen, maar hij wilde zijne onderdanen tot onderwerping brengen; want hij wilde liever honderd levens, en zelfs iedere roede gronds van zijn rijk verliezen, dan als heer over ketters regeren.

Aldus waren al de inwillingen van Philips, niet alleen zijne beloften van genade, maar ook die van afschaffing der Inquisitie en verzachting der plakaten, van geene betekenis, losse woorden om het volk bezig te houden, tot dat er tot eenigen afdoenden maatregel besloten was. Men moet toch erkennen, dat de koning ten minste eens in zijn leven opregt gesproken heeft. Er zijn weinig personen, die er niet voor terug zouden deinzen om zich zelve te bekenen, dat zij volgens zulk een bepaald stelsel van trouweloosheid handelden als Philips aldus in zijne briefwisseling met anderen erkende. Hij schijnt inderdaad den paus als zijn' biechtvader te hebben beschouwd, voor wien hij zijn hart even vrij moest uitstorten alsof hij in den biechtstoel geweest was.

Deze biecht berokkende waarschijnlijk geene strenge straf aan hem, die zonder twijfel de regtzinnige stelling aankleefde: „Men behoeft jegens kettters zijn woord niet te houden.”

Het gevolg van deze inwilligingen des konings was dat, hetwelk men voorzien had. Verminkt als zij waren door allerlei voorwaarden, werden zij in de Nederlanden met wantrouwen om niet te zeggen met verachting beschouwd. Inderdaad het doel waartoe Philips zoo langzaam en moeilijk geraakt was, had men in de voorwaartsche beweging der omwenteling reeds lang voorbij gestreefd. De Nederlanders spraken nu veel meer van belooning, dan van vergiffenis. Door een zonderling toeval was de 31ste Julij, de dag, waarop de koning zijn' laatsten brief uit Segovia schreef, ook juist de dag waarop Margaretha uit Brussel een' gezant naar hem toezond, om hem de bijzonderheden der laatste onlusten mede te deelen, even als de vergadering te St. Truyen, de vraag om een waarborg en eene onmiddellijke bijeenroeping der wetgevende magt.

Maar de fontein van koninklijke genade was door de laatste pogingen geheel droog geworden. Philips' antwoord was op dat oogenblik zeer overhaast maar duidelijk. Wat de waarborg aanging, zeide hij, die was overbodig nu hij eene algemeene vergiffenis verleend had. Wat de staten-generaal aanging, het was nu niet meer noodig om zijne beslissing te wijzigen, daar hij zelf weldra in het land zijn zou.

Dit bezoek van den koning aan de Nederlanden, waarover reeds zooveel gezegd, doch zoo weinig gedaan was, schijnt de geestigheid van het hof eenigzins te hebben opgewekt. De prins van Asturië, Don Carlos, schreef eens op den omslag van een boek schoon papier, alsof het den titel ware: „De groote en wonderlijke reis van Philips,” en binnen in schreef hij als inhoud, „van Madrid naar het Pardo, van het Pardo naar het Eskuriaal, van het Eskuriaal naar Aranjuez, enz. enz.” Deze scherts van zijn' schaamteloos zoon was vinnig. Men verhaalt ons niet in hoeverre zulks in den smaak viel van den koning, zijn' vader.

HOOFDSTUK XII.

DE BEELDSTORMERS.

Plundering van de kathedraal te Antwerpen. — Heiligschennende gewelddadigheden. — Ontsteltenis te Brussel. — Kerken aan de Hervormers afgestaan. — Margaretha heeft berouw van hare concessiën. — Gevoelens te Madrid. — Slimheid van Oranje. — Zijne godsdienstige meening.

1566.

Terwijl Philips aldus langzaam concessiën gaf, die zelfs nog niet opregt gemeend waren, had zich een belangrijk keerpunt in de zaken der Nederlanden opgedaan. Bij het begin der onlusten waren alle standen, adel, gemeenten, zelfs de landvoogdes vereenigd geweest, met het verlangen, om het verdwijnen van sommige misbruiken te verkrijgen, voornamelijk de Inquisitie en de plakaten. Maar deze beweging waarin de Katholieken zich met de Protestanten vereenigden, betrof vrij wat minder de godsdienstige belangen, dan de bijzondere persoonlijke regten. Onder de aldus verkregen bescherming schoot de hervorming echter diep wortel. Zij bloeide nog meer door de gunst, welke de verbondenen haar betoonden, die, zooals wij gezien hebben, niet aarzelden om vrijheid van godsdienst te waarborgen aan sommige sektenaanhangers, die dit vroegen.

Maar de zaak, welke het meeste de uitbreiding der nieuwe godsdienst bevorderde, waren de openbare preeken. Dit waren in de Nederlanden, wat de Jakobijnenklubs in Frankrijk, of de geheime genootschappen in Duitschland en Italië waren, een gemakkelijk middel om hen bij elkander te brengen, die eene gemeenschappelijke vijandschap

koesterden tegen bestaande instellingen, en hun dus de gelegenheid verschaffen om over hunne grieven te beraadslagen, en de beste middelen om ze te herstellen met elkander te overleggen. Het voornaamste doel van deze vergaderingen was, wel is waar, om de woorden van den leeraar aan te hooren. Maar die dienaar, ver van zich tot geestelijke oefeningen te bepalen, dwaalde gewoonlijk af naar opwekkender onderwerpen, dan de verdorvenheid der kerk en den toestand des lands. Hij bleef zelden in gebreke om uit te weiden over zijnen verlaten toestand en dien zijner kudde, welke aldus veroordeeld was om steelsgewijze als een troep bannelingen met touwen om den hals bijeen te komen, en eene eenzame plek uit te kiezen, waar zij den Heer konden verheerlijken, terwijl hunne vijanden, in al den overmoed eener heerschende godsdienst hunne geboden openlijk en zonder vrees in prachtige kerken konden uitstorten. De prediker voer hevig uit tegen de rijke en bevoorregte geestelijkheid der vijandige kerk, wier weelderige en gemakkelijke levenswijze te dikwijls eenen geheel anderen uitleg aan de leerstellingen gaven, dan zij er aan toeschreven. Zijne gramschap werd aangevuurd door de luisterrijke plegtigheden der kerk van Rome, zoo oogverblindend en aantrekkelijk voor hare aanhangers, maar welke de hervormer knorrig vergeleek met de naakte eenvoudigheid der Protestantsche eeredienst. Van alle afschuwelijkheden was de grootste echter in zijn oog de beeldendienst, welke hij vergeleek met de afgoderij, die in vroegere tijden den toorn van Jehovah zoo dikwijls op de volken van Palestina had doen neêrdalen; en hij riep zijne hoorders op om niet alleen afgoderij uit hunne harten, maar ook de afgodendienaars uit hun oog te verbannen. Het was niet vreemd dat het volk, aldus door zijne geestelijke leiders aangezet werd tot tooneelen, zooals die, welke de hervormden in Frankrijk en Schotland hadden vertoond, noch dat Margaretha, die den volksgeest kende, zulk eene uitbarsting had voorspeld. Eindelijk kwam die in eene mate en met eene hevigheid, welke noch door de Hugenooten, noch door de leerlingen van Knox overtroffen is.

Den 14^{den} Augustus, den dag voor het feest der hemel-

vaart van de heilige Maagd, brak eene menigte van ongeveer driehonderd menschen, met knuppels, bijlen en andere vernielingswerktuigen gewapend, de kerken van St. Omer, in de provincie Artois open, wierp de beelden omver, vernielde de sicraden, en verwoestte in korten tijd wat er in het gebouw kostbaars of schoons aanwezig was. Stouter geworden door de straffeloosheid waarmede zij hunne daden verrigttten, gingen zij daarop naar Yperen en hadden de stoutmoedigheid om de kathedraal open te breken en haar op dezelfde ruwe wijze te behandelen. Versterkt door andere laaghartigen uit verschillende steden, gingen zij langs de oevers van de Lys en vielen op de kerken van Meenen Comines en andere plaatsen aan. De opgewondenheid verspreidde zich over het geheele land. Overal was het volk gewapend. Kerken, kapellen en kloosters werden zonder onderscheid verwoest. Nadat de storm over Vlaanderen gewoed, en de bloeiende steden Valenciennes en Doornik geteisterd had, overviel hij Brabant. Antwerpen, de groote handelstad des lands, was het eerste doel.

De gewone bevolking der stad was juist in dien tijd vermeerderd door een' toevloed van vreemdelingen uit de naburige landstreek, die gekomen waren om het groote feest der hemelvaart van de heilige Maagd te vieren. Gelukkig was de prins van Oranje er ook, en deze voorkwam door zijne tegenwoordigheid, dat der processie eenige beleediging werd aangedaan, uitgezonderd dat zij van tijd tot tijd uitgejouwd en uitgekreten werd door de meer ijverige toeschouwers onder de Protestanten. De priesters hadden echter bij hun' omgang de voorzigtigheid om het beeld in de kapel te zetten, in plaats van het de gewoonlijk zoo zichtbare plaats in de hoofdkerk te doen innemen, om daar gedurende de volgende week door de geloovigen te worden aanbeden.

Den volgenden dag werd de prins ongelukkig naar Brussel ontboden. Des avonds riepen eenige jongens, die in de kerk hadden weten te komen, de Maagd toe en vroegen haar «waarom de kleine Maria zoo vroeg naar bed was gegaan en of zij bang was zich in het openbaar te vertoonen.» Hierop beklom een van de troep den preekstoel en bootste de stem en de beweging van den Katholieken pre-

diker na. Een eerlijke schuitenvoerder, die tegenwoordig was, een ijverig zoon van de kerk, ergerde zich aan deze zijner godsdienst aangedane belediging, sprong op den kansel en trachtte den aanmatiger er uit te dringen. De knaap bood tegenstand; zijne kameraden kwamen hem te hulp, en er volgde eene worsteling, welke daarmede eindigde, dat beide partijen door geregtsdienaren uit het gebouw werden gejaagd. Deze schandelijke handelwijze maakte, zooals men wel denken kan, dat de stedelijke ambtenaren op hunne hoede waren, en hen waarschuwde om eenige maatregelen ter verdediging der kathedraal te nemen. Maar de waarschuwing werd niet in acht genomen.

Den volgenden dag drong eene ontzaggelijke menigte hervormden het gebouw binnen, en bleven daar na de vesper, toen het overige van de vergadering vertrokken was. Aldus in het bezit der kerk gelaten, was hunne eerste daad om een' der psalmen Davids aan te heffen. Het geluid hunner eigene stem scheen hen tot woede aan te vuren. Voor dat de laatste toonen van het gezang waren weggestorven, stormden zij als in gelijke aandrift voorwaarts, braken de deuren der kapel open, en sleepten het beeld der Maagd er uit. Eenigen schreeuwden haar toe om *vivent les gueux* te roepen, anderen rukten haar de geborduurde kleederen af en rolden het stomme beeld in het vuil te midden van de toejuichingen der toeschouwers.

Dit was het teeken voor vernieling. De plundersaars verspreidden zich naar alle kanten om het werk der verwoesting voort te zetten. Niets ontkwam hunne woede. Hoog boven het altaar stond een beeld van den Verlosser kunstig in hout gesneden en tusschen de beelden van de met hem gekruisigde misdadigers geplaatst. De menigte verzong om een touw om den hals van het Christusbeeld te werpen en het zóó voor den grond te trekken. Daarop vielen zij er met bijlen en hamers op aan en spoedig was het in honderd stukken gebroken. De beide misdadigers werden, zooals men opmerkte, gespaard, om het oog te houden over het werk der verwoesting onder hen.

Nu keerde zich hunne woede tegen de andere beelden, die spoedig van hunne voetstukken werden afgeworpen. De

schilderijen welke langs de muren der kathedraal hingen, werden in repen gesneden. Velen van deze waren de uitgezochtste modellen van Vlaamsche kunst, welke juist toen nog in de morgenschemering van een' veelbelovenden roemrijken dag was, die luister over het land zou verspreiden.

Maar de trotsch van de kathedraal en van Antwerpen, was het groote orgel, beroemd in de Nederlanden niet alleen om zijne afmetingen, als wel om de volmaakte bewerking. Met ladders klommen de plundersaars tegen het hooge kunststuk op, en verkeerden het met hunne vernielingswerktuigen spoedig, even als al het andere, waar zij de hand op gelegd hadden, in een' hoop afbraak.

Nu was de verwoesting algemeen. Niets schoons, niets heiligs werd gespaard. De altaren, en er waren er niet minder dan zeventig in het uitgestrekte gebouw, werden het een na het andere omgeworpen; hunne rijk geborduurde dekkleeden werden ruw afgerukt, het gouden en zilveren vaatwerk werd het eigendom der plundersaars. Het brood des sakraments werd onder de voeten vertrapt; de wijn werd door de laaghartigen uit gouden bekens op elkanders of der Geuzen gezondheid ingezwolgen; en de heilige olie werd heiligschennend gebruikt om hunnen schoenen en sandalen mede in te smeren. Het gebeeldhouwde loofwerk langs de muren, de kostbare offeranden welke de reliekenkastjes versierden, de schermen van verguld brons, het kunstig snijwerk van den preekstoel, de marmeren en albasten sieraden, alles verdween voor de woeste slagen der beeldstormers. De vloer was bestrooid met de verwoeste sieraden eener kerk, die onder de Christelijke kerken in grootte en pracht welligt alleen onder deed voor de St. Pieter.

Toen het daglicht verflaauwde, vervingen de plundersaars dit door het licht der kandelaars, welke zij van de altaren geroofd hadden. Het was middernacht vóór het vernielingswerk was afgelopen. Aldus rondtastende in de duisternis, welke slechts weinig verdreven werd door het licht der waskaarsen, welks stralen de gewelven der kerk nauwelijks konden bereiken, is het eene zonderlinge omstandigheid, indien zij waar is, dat niemand door de groote me-

nigte hout, steen en metaal getroffen werd, welke overal rondom hen nêr viel. Het geheele getal van hen, die zich met dit werk bezig hielden, wordt opgegeven niet meer bedragen te hebben dan ongeveer honderd mannen, jongens en vrouwen, vrouwen van de gemeenste soort in mannenkleeding.

Toen hun lust voldaan was, kwamen zij te zamen uit de deuren der kathedraal te voorschijn onder het zingen van Davids psalmen, terwijl anderen den kreet aanhieven van *vivent les gueux!* Trotsch over het goed volbragte werk, en onderweg aangegroeid door straatslijpers, zooals zij zelve waren, braken zij de deuren van de eene kerk na de andere open; en toen de morgen aanbrak waren de voornaamste kerken der stad op dezelfde ruwe wijze behandeld als de kathedraal.

Gedurende al dien tijd werd er van de zijde der overheid of der burgers geene poging aangewend om deze daden te stuiten. Toen zij uit hunne vensters die benden gewapende menschen zagen, welke bij fakkellicht met zooveel overhaasting te werk gingen, en op een' afstand die geweldadige kreten hoorden, schenen zij door plotselingen schrik getroffen te zijn. De Katholieken bleven binnen, daar zij een' algemeenen opstand der Protestanten vreesden. De Protestanten vreesden buiten te komen om niet met de plundersaars verward te worden. Sommigen verbeeldden zich dat spoedig hun eigen beurt komen zou en verschenen gewapend aan de deuren hunner huizen, gereed om zich tegen den vijand te verdedigen.

Toen zij verzadigd waren van de plundering in de stad, snelden de opstandelingen de poorten uit, en vielen met dezelfde woede op de kerken, kloosters en andere geestelijke gestichten in de buitenwijken aan. Dezelfde akelige tooneelen duurden drie dagen, zonder eenigen tegenstand van de zijde der inwoners, voort. Bij de plundering der kathedraal had de menigte alleen de wapenschilden des konings en der Gulden-Vliesridders gespaard, welke langs de muren hingen. Zich dit herinnerende, keerden zij naar de stad terug om hun werk te voltooien. Maar sommige ridders, die in Antwerpen waren, verzamelden eene handvol

van hunne volgelingen, en met eenige burgers baanden zij zich een' weg naar de kerk, namen tien of twaalf der plundersaars gevangen, en verstrooiden de overigen gemakkelijk, daar eene op eene hoogte opgerigte galg den plundersaars het lot aankondigde, dat hen wachtte. Het gemak, waarmede de wanordelikheden door eenige vastberaden mannen onderdrukt werden, deed natuurlijk de gevolgtrekking maken dat vele burgers te veel sympathie voor de bewerkers der heiligschennis hadden om hen tegen te houden, veel minder om de schuldigen voor het geregt te brengen. Een regtzinnig kronijkschrijver van dien tijd geeft zijner verontwaardiging lucht tegen een volk, dat meer bereid was om voor hun' haard, dan voor hunne altaren te strijden.

Het lot van Antwerpen oefende zijn' invloed in het land uit. De vlam van dweepzucht, welke heviger dan ooit uitbarstte, verspreidde zich spoedig over het noorden, zooals zulks over de westelijke provinciën gebeurd was. In Holland, Utrecht, Friesland, kortom overal met weinige uitzonderingen aan de zuidelijke grenzen, drongen volksbenden in de kerken binnen. In sommige plaatsen als Rotterdam, Dordrecht, Haarlem waren de magistraten genoeg bij de hand om den storm af te wenden, door de beelden uit te leveren, of ze ten minste uit de gebouwen te verwijderen. Het was zelden dat men eenige poging tot tegenstand waagde. Echter gelukte dit bij een of twee gelegenheden in zooverre dat een handvol troepen genoeg was om de beeldstormers op de vlugt te jagen. Te Auchin (eene abdij bij Marchiennes) bleven er vierhonderd van de bende dood op het veld liggen. Maar de soldaten hadden er geen lust in om hun' pligt te doen en bij eene andere gelegenheid, toen zij daartoe werden opgeroepen, weigerden zij de wapenen tegen hunne landgenooten op te vatten¹⁾.

¹⁾ Maar de Almagtige, naijverig op Zijne eer, nam later, om de woorden van een' tijdgenoot aan te halen, merkwaardig wraak op al die steden en dorpen, welker inwoners er werkeloos bijgestaan en de ontheiliging hunner kerken aanschouwd hadden. »De regtvaardige en op Zijne eer naijverige God heeft zich later door onbegrijpelijke wegen en middelen vreeselijk gewroken, daar die plaatsen, waar deze dingen gebeurd zijn, door oorlog, plundering, pest en andere rampen, ge-

De zuurdesem der ketterij had het volk reeds te sterk doortrokken.

Aldus verspreidde zich het werk van plundering en verwoesting hevig over het land. Kathedraal en kapel, monniken- en monnikenkloosters, godshuizen van allerlei soort, zelfs hospitalen werden aan de teerhartige genade der hervormden overgeleverd. De monniken vlugten en lieten onschatbare handschriften en goed voorziene kelders achter, welke laatsten de indringers weldra van hun' inhoud beroofden, terwijl zij de eersten in de vlammen wierpen. De verschrikte nonnen ontvlugten 's nachts half naakt hare kloosters, en waren al te gelukkig als zij bij vrienden of bloedverwanten in de stad eene schuilplaats vonden. Noch monnik, noch non waagde zich in het ordekleed buitenshuis. Men zag soms priesters met overhaasting vlugten met een relik of gewijden schat onder hunne kleederen, die zij zich beijverden om voor de plundersaars te redden. In de algemeene vernieling werd zelfs de begraafplaats der dooden niet ontzien; en de grafplaatsen der graven van Vlaanderen werden geschonden en lagen voor ieders oog open.

De door de beeldstormers bedreven daden van geweld, gingen vergezeld van beledigingen, die hunne verachting voor het oude geloof konden uitdrukken. Zij roofden de hostie van het altaar, zegt een ooggetuige, en duwden die een papegaai in den mond. Sommigen wierpen de heilige beelden bij elkander, en legden ze op het vuur, of bedekten ze met stukken van wapenrustingen en stietten er dan onder de kreten van *vivent les gueux* hevig op in. Sommigen trokken de uit de kerken geroofde kleederen aan en liepen er spottender wijze mede door de straten. Anderen besmeerden de boeken met boter, opdat zij des te beter zouden branden. De geleerde zal deze laatste schanddaad niet voor de lichtste hunner overtredingen houden. Het doet hunne bedoelingen zien, te oordeelen naar het getal

teisterd, geplunderd, beroofd en vernield zijn, zoodat niet alleen de slechten en schuldigen, maar ook de goeden erkenden en beleden dat God zich tot hunne straf en beproeving tegen hen verheven had." Renom de France, *Alborotos* (troebelen) *de Flandes*, HS.

boekdeelen, welke vernietigd werden. Onder anderen werd de groote boekerij van Vicogne ¹⁾, eene van de schoonste verzamelingen in de Nederlanden, door de vlammen, welke deze dweepers ontstoken hadden, vernield.

Het bedrag der schade gedurende dit treurige tijdperk door het volk te weeg gebracht is onmogelijk te berekenen. Vier honderd kerken werden door de opstandelingen alléén in Vlaanderen geplunderd. De schade aan de kathedraal te Antwerpen toegebracht met inbegrip van de kostbaarheden, welke zij bevatte, zegt men dat niet minder bedroeg dan 400.000 dukaten. Men kan berekenen welk een verlies aan gouden en zilveren vaatwerk er door de plundering geleden werd. De zoo woest beschadigde gebouwen konden door den bouwkunstenaar weder hersteld worden. Maar wie kan de onschatbare verliezen berekenen, welke door de vernieling van handschriften, beelden en schilderijen zijn te weeg gebracht? Het is eene treurige waarheid dat de eerste pogingen der hervormden overal tegen deze gedenkteeken van het vernuft gerigt waren, welke door de edelmoedige bescherming van het Katholicisme in het leven geroepen en bewaard waren. Maar indien de eerste stap der hervorming op de puinhoopen der kunst gezet werd, kan men niet ontkennen dat er eene vergoeding gevonden wordt in het goede, hetwelk zij te weeg heeft gebracht door de kluisters van het verstand te verbreken, en mededinging toe te staan op dat gebied der wetenschappen, waartoe tot nog toe alle toegang was afgesloten.

De groote uitbreiding van de verwoesting was niet minder merkwaardig, dan de tijd waarin dit volbragt werd. Het geheele werk duurde nog geen veertien dagen. Het scheen alsof de engel der verwoesting over het land was gegaan en met één' slag de schoonste gebouwen aan de vernieling had prijs gegeven! De orde en stelselmatigheid, om zoo eens te spreken, in de bewegingen der beeldstormers waren even buitengewoon als de snelheid, waarmede zij han-

¹⁾ Vicogne was een dorp met eene abdij bij St. Armand, in het oude Henegouwen. Tegenwoordig behoort het bij Frankrijk.

delden. Zij schenen door eene andere hand geleid te worden, dan die, welke het gewone oog waarneemt. De hoeveelheid gouden en zilveren vaatwerk, die uit de kerken gestolen werd, was onmetelijk. Ofschoon enkele personen zich daar zonder twijfel nu en dan iets van toeëigenden, schijnt het meestentijds op een' hoop geworpen en aan den leeraar overgeleverd te zijn, die het of zelf, of met medewerking van den kerkeraad liet smelten, en dan onder de behoeftigsten der geloofsgenooten verdeelen. Wij deelen de verontwaardiging van een Katholiek schrijver van dien tijd, die uitroept, dat op deze wijze de arme geestelijken de geessels betalen moesten, waarmede zij geslagen werden.

De tijding van deze uitbarsting trof het hof te Brussel zeer, aangezien de landvoogdes, niettegenstaande zij het voorspeld had, er daarom niet te beter op was voorbereid. Zij riep aanstonds hare raadslieden bijeen en vroeg hun hulp om de staatsgodsdienst tegen hare vijanden te verdedigen. Maar de prins van Oranje en zijne vrienden raadden af om de toevlugt te nemen tot hevige maatregelen, welke waarschijnlijk bij de tegenwoordige opgewondenheid des volks weinig zouden helpen. „Laat ons eerst voor de veiligheid van den staat zorgen,” zeide Egmont, „dan is het tijd genoeg om aan godsdienst te denken.” „Neen,” zeide Margaretha driftig, „de dienst van God eischt onze eerste zorg, want de ondergang der godsdienst zou grooter ramp zijn dan het verlies van het land.” „Zij, die er iets in te verliezen hebben,” antwoordde de graaf eenigzins koel, „zullen waarschijnlijk van eene andere meening zijn,” een antwoord, dat der landvoogdes zeer mishagde.

Nu kwam de eene tijding na de andere van de door de beeldstormers gepleegde heiligschennis. Men vreesde voortdurend, dat hunne eerste beweging tegen de hoofdstad zelve zou worden gerigt. Tot hiertoe had de tegenwoordigheid der landvoogdes Brussel bewaard, niettegenstaande het volk nu en dan iets van dien geest van hervorming vertoonde, welke de rest van het land in beweging had gebragt. Noch in de stad, noch in de buitenwijken waren openbare vergaderingen gehouden, want Margaretha had verklaard, dat zij niet alleen den leeraar, maar ook

al zijne toehoorders zou ophangen. Deze bedreiging werkte. Zieh dus onthoudende van de algemeene beweging van die dagen, werd de hoofdstad door het omringende land met een kwaad oog aangewezen, en de geruchten waren algemeen in omloop, dat de beeldstormers zich gereed maakten om in zulk eene menigte op de hoofdstad aan te rukken, dat zij in staat zouden zijn om haar zooals Antwerpen en andere Brabandsche steden te behandelen.

Nu rees de vraag welken weg men in dit uiterste in moest slaan. De prins van Oranje en zijne vrienden raadden ernstig aan dat Margaretha zich van de hulp der verbonden verzeeken zou door de concessien, die zij zoo dringend gevraagd hadden; daarna dat zij zich met de Protestanten verzoenen zou, door hun godsdienstige bijeenkomsten toe te staan. Tegen het eerste had zij geene bedenking. Maar het laatste weigerde zij bepaald. „Het zou de ondergang van onze heilige godsdienst zijn,” zeide zij. Het was te vergeefs dat zij verzekerden dat 200.000 sektemannen onder de wapenen stonden, dat zij reeds in het bezit van de kerken waren, dat, indien zij bij hare weigering bleef volharden, zij spoedig te Brussel zijn en ieder' priester en Roomsche Katholieke onder hare oogen vermoorden zouden! Niettegenstaande deze gloeiende schildering van de afgrijsseligheden, welke haar te wachten stonden, bleef Margaretha onverzettelijk. Maar hare opgewondenheid was buitengewoon; zij voelde zich in dien nood verlaten. Zij had de partij van Granvelle sedert verlaten, nu scheen de partij van Oranje gereed om dit te doen. „Ik word door binnen- en buitenlandsche vijanden in het naauw gebragt,” schreef zij aan Philips, „er is niemand op wien ik mij voor raad of hulp kan verlaten.” Wantrouwen en angst bezorgden haar eene koorts, en gedurende verscheidene dagen en nachten lag zij onrustig op haar bed, evenzeer lijdende door ziekte des ligchaams, als door angst van den geest.

Zoo treurig ter neder geslagen, voelde Margaretha ook de ernstigste vrees voor hare persoonlijke veiligheid. Met de geringe verdedigingsmiddelen welke haar ten dienste stonden, scheen Brussel niet langer eene veilige verblijfplaats en zij kwam eindelijk tot het besluit om zich door eene

overhaaste vlugt aan het gevaar en de moeilijkheid van haren toestand te onttrekken. Na een kort onderhoud met Barlaimont, Aerschot en anderen van de tegenpartij van den prins van Oranje, die tot nog toe weinig in haar vertrouwen gedeeld hadden, besloot zij de hoofdstad te verlaten, en eene schuilplaats in Mons te zoeken; dit was eene sterke stad in Henegouwen, welke aan den hertog van Aerschot behoorde, en wegens hare standvastige getrouwheid aan het Roomsche geloof, weinig van de dweepers te vreezen had.

Toen zij hare toebereidselen in het grootste geheim gereed gemaakt had, riep Margaretha op den voor hare vlugt bepaalden dag den raad te zamen, om haar voornemen mede te deelen. Het vond den grootsten tegenstand, niet alleen van de edelen, met wie zij tot nu toe had omgegaan, maar ook van den voorzitter Viglius. Zij trachtten allen haar af te doen zien van een' maatregel, welke van den kant der landvoogdes duidelijk zulk een gebrek aan vertrouwen ver-raden zou, dat het hen in de oogen der wereld moest ont-eeren. De toebereidselen voor Margaretha's vlugt waren niet zoo geheim gemaakt of eenig gerucht was er van ver-spreid geraakt, en de stedelijke regeringsleden maakten nu te zamen hare opwachting bij haar, en verzochten haar om hen, weérloos als zij waren, niet aan de genade hunner vijanden over te laten.

Men hoorde dat de prins gezegd had, dat, indien de landvoogdes het bestuur aldus in de steek liet, het noodig zou zijn om dadelijk de staten-generaal bijeen te roepen, ten einde maatregelen te nemen tot bescherming des lands. En Egmont verklaarde dat, indien zij naar Mons vlugtte, hij 40,000 man op de been brengen, en Mons in persoon belegeren zou. Deze bedreiging was niet ijdel, want niemand in het land kon gemakkelijker zulk eene magt onder zijne banieren vereenigd hebben dan Egmont. De zaak schijnt eindelijk uitgemaakt te zijn door de stedelijke regering, die de stadspoorten liet versterken en eene groote wacht daarbij plaatsen, met bevel om aan niemand, zelfs niet aan de hertogin en haar gevolg den doortogt te ver-gunnen. Aldus in hare eigene hoofdstad opgesloten, bukte

Margaretha voor de noodzakelijkheid, en stemde er zoo be-vallig mogelijk in toe, om haar plan van vertrek te laten varen.

De vraag kwam nu weder op het tapijt, welken weg men zou inslaan; en hoe meer zij de verlegenheid van ha-ren toestand overwoog, hoe tevredener zij was, dat er geen middel meer was om zich door de vlugt te onttrekken, maar dat de door de edelen voorgestelde middelen nog overbleven. Terwijl zij dus voor de noodzakelijkheid onder-deed, verklaarde zij dat zij door dwang aldus handelde ¹⁾. Op den 23sten Augustus, liet Margaretha een stuk opstel-len, waarbij zij zich verbond dat den leden van het verbond geen kwaad zou overkomen voor al wat zij tot hiertoe ge-daan hadden. Zij magtigde de edelen verder om aan de verbondenen aan te kondigen, dat zij in de godsdienstige bijeenkomsten der hervormden toestemde, op die plaatsen waar zij tot nog toe gehouden waren, totdat zijne majesteit en de staten-generaal anders zouden besloten hebben. Het was echter op voorwaarde dat zij die ongewapend houden en nimmer den katholieken aanstoot geven zouden.

Den 25sten derzelfde maand onderteekenden de verbonden edelen eene overeenkomst van hun' kant en zwoeren plegtig, dat zij de landvoogdes zoo goed mogelijk zouden helpen om de wanorde in het land te onderdrukken en de bewerkers daarvan voor de regtbank zouden brengen, daarenboven belovende, dat zoolang als de landvoogdes zich trouw aan het verdrag hield, het verbond als vernietigd zou worden beschouwd.

De gevoelens van Margaretha bij het toestaan van de verlangde concessiën, kan men opmaken bij het doorblade-ren van hare bijzondere briefwisseling met haren broeder. Geene daad uit haar openbare leven vernederde haar zóó, en zij schonk de aanzetters daarvan nooit hare vergiffenis. „Het is mij afgewrongen,” schrijft zij aan Philips, „maar

¹⁾ Op bevel van Margaretha werd een uitvoerig verslag van de omstandigheden, waaronder deze concessiën haar afgedwongen waren, door den sekretaris Berty opgesteld. Dit stuk vindt men bij Gachard, *Correspondance de Philippe II*, II, Appendice bl. 588.

gelukkig zult gij er niet door gebonden zijn." En zij smeekt hem om dadelijk over te komen met zulk een sterk leger, dat het hem in staat zou stellen om het land voor zich zelve te veroveren, of om haar de middelen te verschaffen om dit te doen. In hare jeugd was Margaretha's opvoeding aan Ignatius Loyola toevertrouwd geweest. Meer dan een punt in hare geschiedenis bewijst ons, dat de lessen van den Jesuit niet verloren waren gegaan.

Gedurende deze beraadslaging was de schrik zoo groot, dat men het noodzakelijk oordeelde om de bezetting, onder bevel van graaf Mansfeldt, te versterken, en nacht en dag een groot deel der burgerij onder de wapenen te houden. Toen hiertoe besloten was, vertrokken de edelen naar verschillende kanten als afgevaardigden, om in hunne verschillende gouvernementen de orde te herstellen. De prins ging het eerst naar Antwerpen, waar hij, zooals wij gezien hebben, de waardigheid van burggraaf bekleedde. Hij deed naauwkeurig onderzoek naar de oorzaak van den laatsten opstand, hing drie van de hoofdaanvoerders op en verbande drie anderen. Hij vond het echter niet gemakkelijk om goede voorwaarden te bedingen met de aanhangers der sekten, die alle kerken, waaruit zij de Katholieken hadden verdreven, in bezit hadden. Na langdurige onderhandelingen werd er bepaald, dat zij er zes mogten houden en de overigen aan de vorige bezitters zouden teruggeven. Deze schikking vond algemeen bijval, en de voornaamste burgers en kooplieden bedankten Willem van hen voor de rampen eener regeringloosheid gevrijwaard te hebben.

Niet alzo de landvoogdes. Zij wist wel dat Antwerpen een voorbeeld zou zijn voor de rest van het land. Zij verklaarde dat het verdrag de belangen van het Katholicisme benadeelde, en beschuldigde den prins openlijk zijne magt te buiten gegaan te zijn en het vertrouwen verraden te hebben, hetwelk men in hem gesteld had. Eindelijk schreef zij dat zij hem beval om zijn concessiën aanstonds te herroepen.

Willem legde haar, als antwoord, de gronden bloot, waarop zij waren gegeven, en hare bepaalde noodzakelijkheid om de stad voor regeringloosheid te redden. Het is een

sterk bewijs ten zijnen voordeele, dat de Protestanten, die reeds op den prins roemden als een aanhanger hunner sekte, hem bij deze gelegenheid beschuldigden dat hij hunne zaak aan die der vijanden opofferde; en er werden spotprenten op hem vervaardigd, welke hem met open handen en een dubbel gelaat voorstelden. Terwijl Willem aldus zijn gedrag verontschuldigde, verborg hij zijne verontwaardiging niet over de beschuldigingen welke door de landvoogdes tegen hem waren ingebracht en herhaalde zijn verzoek om zijne bedieningen te mogen neêrleggen, daar hij haar vertrouwen niet langer genoot. Maar welk een wantrouwen zij ook op dat tijdstip moge gekoesterd hebben wegens zijn gedrag, Willems diensten waren in deze netelige omstandigheden van te groot belang voor Margaretha om hem te kunnen missen; en zij haastte zich om hem op verzoevende toon te schrijven, terwijl zij zoover mogelijk datgene trachtte te verbloemen wat in hare vorige brieven beleedigend mogt geweest zijn. Doch van dit oogenblik af deed het bewustzijn van wederzijdsch wantrouwen een' slagboom tusschen beide partijen vallen, die men nimmer kon wegnemen.

Vervolgens ging Willem naar zijne gouvernementen van Utrecht en Holland, welke hij door gelijke maatregelen, als hij te Antwerpen genomen had, spoedig tot rust bragt. Toen hij in Utrecht was bood hij den staten der provincie eene memorie aan, waarin hij een kort overzicht gaf van den toestand des lands. Hij drong aan op de noodzakelijkheid van godsdienstige verdraagzaamheid, daar deze door den geest der eeuw werd vereischt en bijzonder noodzakelijk was in een land gelijk het hunne, hetwelk het toevlugtsoord van zoovele vreemdelingen was, en bewoond werd door sekten met zooveel verschillende benamingen. Hij eindigde met hun aan te bevelen om met dat oogmerk een verzoekschrift voor den troon neder te leggen, waarschijnlijk niet omdat hij geloofde dat de vorst op zulk een smeekschrift letten zou, maar wegens de gevolgen, die het hebben zou door de grondbeginselen van godsdienstvrijheid in zijne landgenooten te bevestigen. Willems memorie is over het geheel een merkwaardig stuk voor dien tijd, en

vormt door de wijze en vrijzinnige strekking van den inhoud een sterk contrast met den geest van onverdraagzaamheid van het hof te Madrid ¹⁾.

Het bleek dat de landvoogdes het nauwkeurig voorspeld had, dat Antwerpen een voorbeeld voor het land zijn zou. Willems vrienden, de graven Hoorne en Hoogstraten, gebruikten dezelfde middelen om de sektemannen in hunne eigene gouvernementen te bevredigen. Het was anders met Egmont; hij was een te streng Katholiek om zulke concessiën goed te keuren. Hij bestuurde daarom met eene stevige hand de zaken in zijne provinciën Vlaanderen en Artois, waar zijn persoonlijk aanzien onbegrensd was. Hij deed streng onderzoek naar de oorzaken des vorigen opstands en behandelde de aanleggers zoo hardvochtig, dat het algemeene klagten onder de partij der hervormden te weeg bragt, van welke sommigen inderdaad zóó beangstigd werden voor hunne eigene veiligheid, dat zij de provinciën verlieten en de zee overstaken.

Nu scheen de rust in het land hersteld te zijn, door toedoen der edelen, die bijgestaan werden door de verbondenen, en getrouw hun deel van het verdrag vervulden, hetwelk zij met de landvoogdes hadden aangegaan. De Protestanten namen de hun toegewezen kerken in bezit, of hielden zich bezig om anderen te bouwen, op de plek waar zij vroeger hunne bijeenkomsten hielden. Allen vereenigden zich tot dit goede werk; de mannen werkten aan het gebouw, de vrouwen gaven hare juweelen en sieraden om de onkosten voor de bouwstoffen te bestrijken. Er volgde eene kalmte, eene tijdelijke windstilte na den orkaan; en Lutheranen en Calvinisten gaven weder toe aan de aangename begoocheling, dat, hoe weinig zulks in den smaak der regering vallen mogt, zij eindelijk zeker zouden zijn van de zegeningen eener godsdienstige verdraagzaamheid.

Gedurende den loop dezer gebeurtenissen had er in de betrekking der beide partijen eene groote verandering plaats gegrepen. De Katholieke leden van het verbond, die niets hadden voorgesteld behalve de herstelling van eenige in het

¹⁾ Het geheele stuk komt voor bij Groen, *Archives enz.*, II. bl. 429.

oog loopende misbruiken, en het minst van alles dat wat hunne eigene godsdienst slechts eenigzins kon benadeelen, waren verwonderd toen zij de onvermijdelijke gevolgen opmerkten van datgene, waar zij naar streefden. Verscheidene hunner hadden, zooals wij gezien hebben, het verbond vóór de beeldstormerij verlaten, en na die gebeurtenis, bleven er nog slechts weinigen in. Aan den anderen kant verloren de verbondenen hun invloed bij het volk, daar dit met wantrouwen de laatste schikking met de landvoogdes beschouwden, waarbij zij zoo goed voor hunne eigene veiligheid gezorgd hadden. Het vertrouwen des volks was niet hersteld door de gereede hulp, welke hunne vroegere bondgenooten van plan schenen om aan de groote heeren te bewijzen door de leiders van den laatsten opstand voor het gerigt te brengen ¹⁾. Aldus verlaten door velen van zijne eigene leden, gewantrouwd door de hervormden, en veracht door de landvoogdes, hield het verbond van dat oogenblik af op om eenigen aanmerkelijken invloed op de staatszaken uit te oefenen.

Eene even belangrijke verandering had in de staatkunde van het hof plaats gegrepen. Hetzelfde plan, als dat van Margaretha, was van het eerste oogenblik af geweest om de openbare rust te verzekeren; om dit gedaan te krijgen had zij meer dan eens zich in zooverre op het oordeel van Willem en zijne vrienden verlaten, dat zij eene staatkunde had gevolgd, die haar zelve juist niet het meest welkom

¹⁾ Tiepolo, in dien tijd gezant van Venetië aan het hof van Kastilië, spreekt in het bij zijnen terugkeer uitgestelde rapport de Vlaamsche edelen uitdrukkelijk vrij van hetgeen waarvan zij dikwijls beschuldigd worden, als de hand in deze onlusten te hebben gehad. Hunne begeerte naar verandering strekte zich alleen uit over zekere schreeuwende misbruiken; maar in zijne figuurlijke woorden, zwol de stroom, welke zij tot bevochtiging van den grond wilden aanwenden, spoedig tot eene verschrikkelijke overstroming. ». . . tegen het gevoelen van de voornaamsten van het verbond, die schrik en geen nadeel wilden veroorzaken. Ik zeg dat dit zoo is, omdat dezen nimmer het plan hadden om zich tegen hunnen heer te verzetten, maar alleen door middel van schrik aan te jagen beletten dat de Inquisitie in deze staten zou worden ingevoerd." Verslag van M. A. Tiepolo 1567. HS.

was. Maar het was nimmer haar voornemen geweest om die staatkunde uit te strekken tot godsdienstige verdraagzaamheid. Verre van dien, verklaarde zij, dat al wilde de koning twee godsdiensten in den staat toestaan, zij liever in stukken gescheurd wilde worden, dan dit toestaan. Het was niet voor dat het verbond der edelen tot stand kwam, dat hare oogen geopend werden voor den weg, dien zij betrad. De daarop volgende schanddaden der beeldstormers deden haar begrijpen dat zij op den rand van een' afgrond stond. De concessiën, welke haar te dien tijde door Oranje en zijne vrienden afgedwongen werden, vulden de maat harer verontwaardiging. Nu opende zich eene groote kloof tusschen haar en de partij, door welke zij zoo lang beheerscht was. Waarheen kon zij zich nu om hulp wenden? Een uitweg alleen bleef haar over; en het was met een gevoel van bitterheid, dat zij gedwongen was om zich in de armen te werpen van dezelfde partij uit haren raad, die zij het meeste van zich vervreemd had. In dit uiterste zond zij om den voorzitter Viglius, op wiens hoofd zij in hare brieven aan Philips zoovele scheldnamen had uitgestort, wien zij niet geschroomd had om van de grootste ontvreemding van staatsgelden te beschuldigen.

Margaretha zond om den ouden raadsheer en vroeg, met tranen in de oogen, zijn' raad in dezen uitersten nood. De voorzitter drukte natuurlijk zijne verwondering uit over dit blijk van vertrouwen van iemand, dien zij gedurende de laatste twee jaren zoo zorgvuldig van hare geheimen had uitgesloten. Nadat Margaretha haar ongelijk eenigzins erkend had, gaf zij de hoop te kennen dat dit niet beletten zou, dat hij haar zijn' raad zou geven nu zij dien noodig had. Viglius antwoordde door te vragen of zij bereid was om getrouw te vervullen wat zij wist dat de wil des konings was. Op Margaretha's bevestigend antwoord, beval hij haar aan dat zij dezelfde vraag aan ieder lid van haar kabinet doen zou. „Hunne antwoorden,” zeide de oude koning, „zullen u toonen wien gij vertrouwen moet.” De vraag, die toetsteen der trouw, werd derhalve gedaan, en de staatsdienaar, die ons zelf de anekdote vertelt, deelt ons mede dat slechts drie leden Mansfeldt, Barlaimont en Aer-

schot bereid waren om der landvoogdes bij te staan om de staatkunde der kroon vol te houden. Van dat oogenblik af was het vertrouwen der landvoogdes van de partij, met welke zij tot hiertoe gehandeld had, op hare mededingers overgebracht.

Het is vermakelijk om de verandering van Margaretha's gevoelens in hare brieven aan haar' broeder in dien tijd na te gaan. „Oranje en Hoorne bewijzen door woord en daad dat zij vijanden van God en den koning zijn.” Over Egmont spreekt zij niet beter. „Met al zijne betuigingen van getrouwheid,” vreest zij dat hij slechts kwaad tegen den staat brouwt. „Hij heeft zich openlijk bij de Geuzen gevoegd en men verteld dat zijne oudste dochter tot de Hugenooten behoort.” Haar grootste bezorgdheid is voor de veiligheid van Viglius „die geheel door vrees verlamd is, aangezien het volk tegenwoordig dreigt van hem in stukken te scheuren”¹⁾. De partijzuchtige edelen bestuurden in den raad de zaken naar hun willekeur, en men vernam dat zij te dien tijde onderhandelingen hadden aangeknoopt om een verbond tusschen de Protestanten van Duitschland, Frankrijk en Engeland tot stand te brengen, in de hoop dat zij eindelijk het Oostenrijksche huis van den troon zouden jagen, om aldus de Nederlanders van het Spaansche juk te bevrijden, en de provinciën onder elkander en hunne vrienden te verdeelen! Margaretha's ligtgeloovigheid schijnt in verhouding gestaan te hebben tot haar' haat en haar haat weder tot hare vorige vriendschap. Zoo was het ook in haar' twist met Granvelle en nu handelde zij op dezelfde wijze met de mannen, die dien staatsdienaar in haar vertrouwen waren opgevolgd.

De prins van Oranje gaf weinig om de verandering der landvoogdes. Hij had reeds lang begrepen dat zijn eigen weg ver verwijderd lag van dien der regering en hij had, zooals wij gezien hebben, meer dan eens gevraagd om zijne

¹⁾ Viglius bevestigt in zijne levensbeschrijving dit verhaal van de gevaren, waarnaede hij door het volk bedreigd werd, maar gelooft voor zich zelve meer aan zijne tegenwoordigheid van geest, dan de hertogin hem schijnt te willen toeschrijven. *Vita Viglii*, bl. 48.

bedieningen te mogen neêrleggen en tot het bijzondere leven terug te keeren. Hoorne beschouwde de zaak met dezelfde onverschilligheid. Hij had ook verlof gevraagd om zich terug te trekken, daar hij klaagde dat zijne diensten door de regering slecht beloond werden. Het was iemand van een stout, onrustig karakter. In een' brief aan Philips schreef hij hem dat het niet de landvoogdes maar zijne majesteit was, over wien hij zich te beklagen had, daar deze hem had gedwongen om het verdriet te hebben van zijne opwachting aan het hof te Brussel te gaan maken! Verder voegde hij er bij, dat hij met de hertogin over zijn gedrag niet getwist had, daar het zijne gewoonte niet was om zaken, het punt van eer betreffende, met vrouwen te behandelen! Het ontbrak gewis niet aan opregtheid in deze mededeeling aan zijne majesteit.

Graaf Egmont nam de koelheid der landvoogdes op eene geheel andere wijze op. Het trof zijn eergevoel, misschien zijne ijdelheid, om aldus van haar vertrouwen verstoken te zijn. Hij gevoelde dit des te levendiger daar hij zoo hartelijk trouw en innig gehecht was aan het Roomsche geloof. Aan den anderen kant was zijn grootmoedig karakter diep gevoelig voor de verkeerdheden zijner landgenooten. Aldus in eene geheel tegenovergestelde rigting voortgetrokken, sloeg hij den middenweg in, die echter op staatkundig gebied geenszins de veiligste was. Onder dezen onderscheiden invloed bleef hij in een toestand van gevaarlijke besluiteeloosheid verkeerden. Zijne sympathie voor de zaak der verbondenen beroofde hem van het vertrouwen der regering. Zijne trouw aan de regering sloot hem uit van de beraadslagingen der verbondenen. En hoewel hij misschien de meest bij het volk geliefde man in de Nederlanden was, was er dus niemand die minder wezenlijken invloed op de staatszaken uitoefende ¹⁾.

¹⁾ »Men vertelt mij,» schrijft Morillon aan Granvelle, »dat het bijna niet te gelooven is hoe oud en grijs Egmont is geworden. Hij waagt het niet om 's nacht, zonder zijn zwaard en pistolen naast zijn bed, te gaan slapen.» Groen, *Archives* enz. *Supplement* bl. 36. Maar er was geen schijn dat Egmonts leven toen in gevaar zou ver-

De tijding van den opstand in de Nederlanden, welke met de gewone snelheid van kwaad nieuws haren weg vond, veroorzaakte aan het hof te Madrid even groote ontsteltenis als zij aan dat te Brussel gedaan had. Toen Philips zijne brieven ontving, zegt men dat hij in den hevigsten toorn uitbarstte, zich aan den baard rukte en uitriep: »Het zal hun duur te staan komen; ik zweer het bij de ziel van mijn' vader, het zal hun duur te staan komen.» De dikwijls herhaalde anekdote berust op het gezag van Granvelle's korrespondent, Morillon. Indien het waar is, toont het eene enkele uitzondering aan op de gewone zelfbeheersching, welke hij in zeer moeilijke omstandigheden bewezen had, van den »voorzigtigen» vorst. Het verhaal van Hopper, die te dien tijde aan het hof was, is het waarschijnlijkste van beiden. Volgens dien staatsdienaer lag de koning, toen hij de tijding ontving, te Segovia ziek aan de anderen-daagsche koorts. Toen hem de eene brief na de andere met bijzonderheden van den opstand gezonden werd, behield hij zijne gewone kamte, terwijl hij geen teeken van drift of ergernis gaf. Ofschoon door zijne ziekte verzwakt, gunde hij zich geen rust maar wijdde zijne onverdeelde aandacht aan de staatszaken. Hij las alle brieven, hield zorgvuldig aantekening van hun' inhoud, zond zulke inlichtingen, als hij het best oordeelde ter overweging aan zijn raad, en toen zijne gezondheid beter werd, woonde hij van tijd tot tijd in persoon de beraadslaging van dat staatsligchaam bij.

Men kan slechts weinig twijfel voeden omtrent het licht, waarin de zaken in de Nederlanden door den koninklijken raad van Kastilië werden beschouwd. Deze toch wierp niet den geheelen, noch zelfs den voornaamsten blaam op de beeldstormers. Zij werden als bloote werktuigen in de handen der sektemannen beschouwd. Dezen werden van hunne zijde, zooals men zeide, door de verbondenen in beweging gebracht, omdat zij op hunne bescherming steunden. De verbondenen op hunne beurt, maakten gemeene zaak met de

keerd hebben. In zijne begeerte om den lust des kardinaals naar anekdoten te voeden, deinst Morillon niet altijd voor het onwaarschijnlijke terug.

grooten heeren, aan wie menigeen hunner door de naauwste banden van vriendschap of bloedverwantschap verbonden was. Door deze vernuttig aaneengeschakelde redenering, werden allen verantwoordelijk gesteld voor de daden van geweld; maar de voornaamste verantwoordelijkheid rustte op de edelen, van wie allen als laatste toevlugt afhingen. Het was tegen hen dat de algemeene verontwaardiging gerigt moest worden, niet tegen de mindere aanleggers, boven wier hoofd tot nog toe het zwaard der gerechtigheid alleen gehangen had. Maar de koning zoude zijne gevoelens verbergen, totdat hij in staat was om deze grooten vasallen tot verantwoording voor hunne misdaden te roepen. Allen smeekten Philips om zijn bezoek in Vlaanderen niet langer uit te stellen, en de meesten hunner raadden aan om met zulk eene magt te gaan, dat hij op de tegenstanders met minachting kon nederzien en den opstand in de geboorte verstikken.

Zóó was de raad van Alva, overeenkomstig met dien, welken hij altijd in deze zaak gegeven had. Maar ofschoon allen zamenwerkten om den koning aan te zetten dat hij zijn vertrek zou verhaasten, volgden sommige raadgevers den prins van Eboli, die Philips aanraade, dat hij in plaats van met oorlogszuchtige toerusting, op vredelievende wijze gaan zou, alleen vergezeld door zulk een gevolg als bij zijne koninklijke waardigheid paste. Ieder van de grooten mededingers beval de maatregelen aan, die het best met zijn eigen karakter overeenstemden, doch welke uitvoering zonder twijfel aan niemand kon worden toevertrouwd van hen, die ze aanraadden. Het is niet vreemd, dat de gestrengste maatregelen door de meerderheid werden begunstigd ¹⁾.

¹⁾ Hier eindigt het *recueil et memorial des troubles des Pays-Bas*, van Joachim Hopper, hetwelk ongeveer 10 quarto bladzijden beslaat in het tweede deel van Hoyuk van Papendrecht *Analecta Belgica*. Hopper was een regtsgeleerde, een geleerd en braaf man. In 1566 werd hij naar Madrid geroepen, tot den post van zegelbewaarder voor de Nederlandsche zaken verheven, en was lid van den raad van state. Nooit schijnt hij het vertrouwen van Philips bezeten te hebben in dezelfde mate als waarop Graunelle en andere staatsdienaren zich konden beroemen; want Hopper was een Vlaming. Echter maakte zijne plaats in het kabinet hem bekend met de gevoelens en de algemeene staatkunde van het hof, terwijl hij als geboren

De beslissing, welke Philips zelf nam, was, zooals gewoonlijk, in zijn' boezem opgesloten. Hij schreef inderdaad aan zijne zuster, om haar te waarschuwen, dat zij eene vergadering der wetgevende magt niet toe moest staan, en kondigde zijne spoedige overkomst aan, alles zooals vroeger, en hij voegde er bij dat hij, om de onlusten in het land te onderdrukken, met goedkeuring der staten, geene andere middelen zou aanwenden dan die van voorkomendheid en vriendelijkheid. Deze minzame beloften kwamen weinig in aanmerking bij hen, die, even als de prins van Oranje, zekerder middelen hadden om 's konings bedoelingen in de hand te werken, dan die, welke de brieven des konings aanwezen. Montigny, de Vlaamsche gezant, was nog te Madrid en werd daar, tegen zijn' wil door Philips in eene eervolle gevangenschap teruggehouden. In een' brief aan zijn' broeder, graaf Hoorne, schreef hij: „Niets kan bij het Kastiliaansche hof in slechter reuk staan dan onze zaken. De edelen worden voornamelijk beschouwd als de bron van alle rampen. De meerderheid is zeer voor geweldige maatregelen en de storm zal eerder over u losbarsten dan gij denkt. Niets blijft er over dan om als een voorzigtig man te vlugten of dien storm als een dapper man af te wachten!”

Willem had andere bronnen, namelijk de geheime agenten welke hij te Madrid in zijne dienst had. Van hen vernam hij niet alleen wat er aan het hof, maar zelfs in het kabinet van den vorst voorviel, en somwijlen werden er uittreksels, ja geheele afschriften van de brieven van Philips en Margaretha aan den prins ter hand gesteld. Aldus waren de geheimen, welke de najverigste vorst van Europa meende, dat in zijne eigene borst lagen opgesloten,

Vlaming, beter dan een Spanjaard, begrijpen kon, hoe deze staatkunde door zijne landgenooten beschouwd werd. Daarom is zijn werk, zoo ver als het gaat, van groot belang. Het is moeijelijk te zeggen waarom het in het midden is blijven steken, want Hopper bleef nog tien jaren na het tijdstip, waarop hij zijn verhaal eindigt, te Madrid en stierf er. Misschien was hij ontmoedigd door de aanmerkingen van Viglius, die in een' brief aan zijn' vriend zegt, dat de kronijkschrijver moet wachten totdat de tijd de geheime drijfveeren der zaken aan het licht heeft gebragt. Zie de *epistola ad Hopperum* bl. 419.

dikwijls in het bezit zijner vijanden; en zooals men ons mededeelt, verklaarde Willem dat er geen woord door Philips in het geheim of in 't openbaar gesproken werd, hetwelk hem niet ter oore kwam.

Deze geheime mededeelingen, waaraan de prins groote sommen gelds besteedde, bepaalden zich niet alleen tot Madrid. Hij had een dergelijk stelsel van spionnen te Parijs, waar het hof van Kastilië steeds met allerlei listen te werk ging om de ketters te doen uitroeijen. Zij die deze sluwe handelwijze als onwaardig beschouwen voor het karakter van den prins van Oranje en voor de plaats welke hij innam, moeten wel begrijpen dat het overeenkomstig was met den geest van dien tijd. Het was Philips' eigene kunstgrepen slechts tegen hem zelve aanwenden, en het gebruik maken van dezelfde middelen, waardoor Willem hoopte de duistere en weinig schroomvallige staatkunde te kunnen doorgronden van een kabinet, welks voornaamste doel, zooals hij dacht, was om de vrijheden van zijn vaderland te vernietigen.

Te dien tijde onderschepten zijne agenten in Frankrijk een' brief van Alava, Spaansch gezant aan het Fransche hof. Hij was aan de hertogin van Parma gerigt. Onder anderen zeide de schrijver, dat men te Madrid wel begreep, dat de aanzienlijke edelen zelve de bewerkers van de onlusten in Vlaanderen waren. De koning trok eene groote magt bijeen, waarmede hij spoedig naar het land zou komen en de drie edelen tot strenge verantwoording roepen. Te gelijker tijd moest de hertogin oppassen, om door geene verandering in haar gedrag te doen zien, dat zij met zijn plan bekend was.

Aldus van verschillende kanten aangemaand, begreep de prins dat het niet langer veilig voor hem was om in zijne toenmalige betrekking te blijven; en dat hij, volgens het zeggen van Montigny, gereed moest zijn om te strijden of te vlugten. Hij besloot om met eenigen van zijne vrienden, die in denzelfden toestand als hij verkeerden, te raadplegen. In een' brief aan Egmont om hem tot een onderhoud over te halen, schrijft Willem over Philips' krijgstoerusting, welke evenzeer door Katholieken, als door

Protestanten moesten gevreesd worden, want onder den dekmantel der godsdienst, had Philips geen ander plan op het oog, dan om de natie tot slaven te maken. „Dit hebben wij altijd gevreesd,” voegt hij er bij, „en ik kan niet blijven om getuige te zijn van den ondergang van mijn vaderland.”

De edelen kwamen den 3^{den} October te Dendermonde bijeen. Behalve de beide vrienden en graaf Hoorne, waren er Willems broeder en eenige andere aanzienlijke personen. Er is nu weinig meer bekend van hetgeen er op die bijeenkomst verhandeld is, niettegenstaande meer dan een kronijkschrijver zijn best doet om ons daaromtrent in te lichten. Hunne tegenstrijdige verhalen dienen slechts, als zoo vele door elkander schitterende lichtpunten op den weg, om het oog van den geleerde in verlegenheid te brengen. Het schijnt echter, dat de edelen over het algemeen met den prins meenden dat de tijd voor afdoende maatregelen gekomen was, en dat ieder gewapende inval van Philips in de Nederlanden met geweld moest gekeerd worden. Maar Egmont was, met al zijne redenen tot ontevredenheid, te trouw aan den koning, om niet voor de handelingen van een' opstandeling terug te schrikken. Hij waagde meer dan de meesten van de vergadering, daar hij een groot huisgezin met kinderen had, die, ingeval van eenen noodlottigen omkeer van zaken, hulpeloos op de wereld zouden achterblijven. De welwillendheid, waarmede hij bij zijne zending naar Spanje door Philips ontvangen was en welke de daarop gevolgde beledigingen niet uit zijn geheugen hadden kunnen wisschen, maakte dat hij, ongelukkig genoeg, geheel op de gunstige gezindheid van den koning vertrouwde, om welke redenen dan ook de graaf weigerde deel nemen aan eenig plan tot tegenstand, en daar zijn invloed op de troepen zijne medewerking van het hoogste belang deed zijn, ging de vergadering uiteen zonder tot een besluit gekomen te zijn ¹⁾.

¹⁾ Egmonts bekentenis bij zijn verhoor bevestigt het in den tekst gegeven verhaal, namelijk dat voorstellen tot tegenstand, alhoewel in de vergadering gedaan, verworpen werden. Hoorne wijt in zijne »Regtvaardiging» de mislukking aan Egmont. Noeh het een, noeh

Egmont vertrok aanstonds weder naar Brussel, waarheen hij door de landvoogdes ontboden was, om den raad van state bij te wonen. Oranje en Hoorne ontvingen elk een dergelijk opontbod, doch geen van beiden sloeg er eenigen acht op. Voor dat hij zitting in den raad nam, toonde Egmont aan de landvoogdes den brief van Alava, terwijl hij haar tegelijker tijd haar trouweloos gedrag jegens de edelen verweet. Margaretha die, als de omstandigheden zulks vorderden, hardvochtig schijnt geweest te zijn of tranen te hebben kunnen storten, barstte aanstonds in woede uit, terwijl zij verklaarde, „dat het eene vervalsching, en de grootste schurkerij van de wereld was!” Dit zelfde herhaalde zij in een' brief, welken zij kort daarop aan haar' broeder schreef, waarin zij verzekerde niet te kunnen gelooven dat Alava ooit zulk een' brief, als waarvan men hem betichtte geschreven had. Nu zijn wij in staat te beslissen in hoeverre de hertogin eerlijk was in hare verklaring. Nadat Egmont tot andere zaken was overgegaan, eindigde hij met eene opmerking, welke duidelijk genoeg aantoont, hoe hij zelf over hare opregtheid dacht: „kortom, zij is eene te Rome opgevoede vrouw, men kan haar niet vertrouwen”¹⁾.

In hare bovenvermelde mededeeling nam Margaretha de

---

het ander werpt licht over den gang der beraadslaging. Bentivoglio toont, in zijn verhaal van het onderhoud, zulk eene omzigtigheid niet, en hij geeft twee lange en uitgewerkte redevoeringen van Oranje en Egmont, in zulk een' goeden stijl alsof zij door hen, die ze uitspraken, met opzet voor de uitgave gemaakt werden. De Italiaansche geschiedschrijver neemt den schijn aan van met de handelingen dezer geheime vergadering zóó bekend te zijn, dat dit in geenen deele in staat is om ons vertrouwen te verdienen. *Guerra di Flandria* bl. 123—8.

¹⁾ Egmont bevestigde echter bij zijn verhoor dat hij den brief voor valsch hield! (*correspondance de Marguerite d'Autriche* bl. 327). Iemand, die meent dat de prins van Oranje zich onmogelijk tot zulk een bedrog kon leenen, kan misschien aan het wankelen worden gebracht, als hij zich zijne merkwaardige briefwisseling herinnert met den keurvorst en koning Philips over Anna van Saksen, voor dat hij die prinses huwde. Echter was Margaretha, zooals Egmont te verstaan geeft, uit de Italiaansche school, en Strada haar geschiedschrijver, laat de zaak in het midden. Een twijfel van Strada is eene uitspraak tegen Margaretha.

gelegenheid waar om zich bij Philips te beklagen dat hij zoo weinig acht op hare brieven sloeg. De inhoud daarvan, zeide zij, was even spoedig in Vlaanderen, als te Madrid bekend; en niet alleen afschriften, maar zelfs de oorspronkelijke stukken waren te Brussel in omloop. Zij eindigt met haar' broeder te verzoeken om hare brieven te verbranden, zoo hij ze niet veilig bewaren kon.

De koning drukt in zijn antwoord zijne verwondering over hare klagten uit, terwijl hij Margaretha de verzekering geeft dat het onmogelijk is, dat iemand hare brieven kan gezien hebben, daar zij zorgvuldig achter slot zijn en hij zelf de sleutel in zijn' zak heeft. Het is aardig om te zien hoe ongeloovig Philips is voor dergelijke praktijken tegen hem zelve, welke hij zelf zoo dikwijls tegen anderen in het werk had gesteld. Zijne zuster schijnt daarom echter meer op hare eigene voorzorgen, dan op de zijne gesteund te hebben, daar wij hare mededeelingen van dien tijd dikwijls in cijferschrift geschreven zien.

Nu werd het gerucht van Philips' krijgstoerusting in de Nederlanden algemeen, en de Protestanten begonnen te beraadslagen over de beste middelen ter hunner verdediging. Er was een plan om 30,000 Calvinistische traktaatjes naar Seville te zenden, ten einde ze onder de Spanjaarden te verspreiden. Dit zou de ketterij zeer bevorderen en den koning in zijne eigene staten werk geven. Kortom, het zou den krijg in 's vijands land overbrengen. Men moet erkennen dat dit plan de verdienste van nieuwigheid bezat.

In Holland verbonden zich de edelen en kooplieden om elkander bij te staan in het eischen van het regt van godsdienstvrijheid. Er werden spoedig onder graaf Lodewijk van Nassau in Duitschland ligtingen op de been gebracht. Men trachtte daarenboven den Protestantschen vorsten van dat land voor het lot hunner Nederlandsche broederen zooveel belang in te boezemen, dat men hen overreden kon om hunne goede diensten bij Philips aan te wenden, opdat hij van geweldige maatregelen zou afzien. De keizer had reeds afzonderlijk den koning zijne eigene bemiddeling aangeboden om, zoo mogelijk, eene betere verstandhouding met zijne Vlaamsche onderdanen daar te stellen. Hoewel het aanbod

zoo vriendschappelijk gedaan en door eenigen van den raad warm aanbevolen werd, schijnt het echter in de oogen van hun' meester geene gunst gevonden te hebben.

De Duitsche vorsten, die de hervorming omhelsd hadden, waren Lutheranen. Zij hadden bijna even weinig sympathie voor de Calvinisten als voor de Katholieken. Vrijzinnige mannen in de Nederlanden, zooals Willem en zijn broeder, zouden gaarne gezien hebben dat de twee groote Protestantsche partijen, die hun land verdeelden, vereenigd waren geworden. Zij wilden in één woord, dat zij door een waarlijk Christelijken geest bezield zouden geweest zijn, en dat zij die punten zouden hebben uitgezocht, waarin zij konden overeenstemmen, liever dan die, waaromtrent zij verschilden, een verschil, hetwelk volgens Willems meening daarenboven van minder belang was. Hij begeerde dat de Calvinisten eene geloofsbelijdenis zouden aannemen, welke eenigermate naar die van Augsburg was ingerigt, een stap, welke bij de Duitsche vorsten hunne belangen zeer bevorderen zou.

Maar de Calvinisten waren geheel en al de overheerschende partij in de Nederlanden. Zij waren volkomen geregeld en hielden in vele groote steden hunne kerkvergaderingen, die uit een' senaat en een soort van lagerhuis bestonden, welken allen ondergeschikt waren aan de groote kerkvergaderingen te Antwerpen. Kortom, zij vormden datgene, wat de geschiedschrijvers wel eene onafhankelijke Protestantsche republiek noemen. Sterk in hunne magt, standvastig in hunne grondbeginselen, weigerden zij enigzins slechts te bukken voor de omstandigheden of eenige concessie te doen, of met de zwakkere partij in eenige minnelijke schikking te treden. De Duitsche vorsten, door dit gedrag geërgerd, toonden zich ongeezind om ten hunnen behoeve eenigen belangrijken maatregel te nemen, en ofschoon zij eenige pogingen ten gunste der Lutheranen in het werk stelden, lieten zij hunne Calvinistische broeders in de Nederlanden aan hun lot over.

Men wist te dien tijde algemeen, dat de prins van Oranje het Luthersche geloof omhelsd had. De oom zijner vrouw, de landgraaf van Hessen, drong bij hem aan om zijn geloof

openlijk te erkennen. Hier wierp de prins tegen in dat hij aldus de openbare vijand der Katholieken worden en waarschijnlijk zijn' invloed verliezen zou op de Calvinisten, die reeds al te goed tot daden van geweld gestemd waren. Echter zien wij dat Willem niet lang daarna den landgraaf vraagt, of het niet goed zou zijn om den koning in zoo weinig mogelijk beleedigende woorden, van zijne godsdienstverandering kennis te geven, en den koning tevens zijne toestemming te vragen om het houden zijner godsdienst daarnaar te regelen.

Willems vader was Lutheraan geweest en had in dat geloof geleefd en was er in gestorven. In dat geloof had hij zijn' zoon opgevoed. Toen deze pas elf jaar oud was, werd hij, zooals wij gezien hebben, onder de keizerlijke hofhouding opgenomen. De buigzame geest van den knaap nam spoedig den indruk van het hem omringende in zich op, en zonder veel moeite of zelfs eenig onderzoek, nam Willem het geloof aan, hetwelk toen aan het Kastiliaansche hof in gebruik was. In dit geloof, indien het zóó genoemd kan worden, bleef de prins gedurende het leven des keizers. Toen ontstonden de onlusten in de Nederlanden, en Willems geest boog voor andere indrukken. Hij beschouwde de handelingen der Katholieken in een verschrikkelijk licht. Hij vernam dat zijne landgenooten uit hunne huizen gesleept, verbannen, in boeijen geklonken of levend verbrand werden; en dat alles om geene andere reden dan omdat zij het niet eens waren met de leerstellingen der Roomsche kerk. Zijne ziel werd bij deze ijsselijkheden met afkeer vervuld, en zijne verontwaardiging opgewekt bij deze aanranding van het onvervreembare regt van persoonlijke denkwijze. Aldus vol belangstelling voor de onderdrukte Protestanten was het natuurlijk dat Willem eenige sympathie voor hunne zaak gevoelde. Zijne vrouw was ook Luthersch; even zoo zijne moeder, die ook nog leefde; ook zijne broeders en zusters en al zijne naaste bloedverwanten. Onder dezen openbaren en huisselijken invloed, was het niet te verwonderen, dat hij er toe gebragt werd om de gronden van zijn geloof na te gaan, en dat hij langzamerhand terugkeerde tot het geloof zijner ouders, waarin hij als kind

was opgevoed ¹⁾. Men berigt ons niet op welk een tijdstip juist deze verandering in zijne geloofsbegrippen plaats vond. Maar zijn brief aan den landgraaf van Hessen, van November 1566, geeft, voor zoover ik weet, het eerste bewijs, hetwelk van zijne hand bestaat, dat hij de leerstellingen der hervorming omhelsd had.

¹⁾ Ik haal ongeveer Willems woorden aan uit zijne vermaarde Apologie, welke op dezelfde wijze zijn gedrag verklaart, als ik het in den tekst gedaan heb. »Want daar ik sedert de wieg» zegt hij, »in dat geloof was opgevoed, mijn vader er in had geleefd en er in gestorven was, terwijl hij uit zijn gebied de misbruiken der Kerk verbannen had, wie zal het dan vreemd vinden, dat die leerstellingen z66 in mijn hart gegrift waren, en er zulke diepe wortels hadden geschoten, dat zij te haren tijd vruchten moesten dragen.» Dumont, *Corps diplomatique* V. 1, bl. 392.

HOOFDSTUK XIII.

HET GEZAG DER LANDVOOGDES HERSTELD.

Reaktie. — Tewapenroeping. — Opstand te Antwerpen. — Belegering van Valenciennes. — De regering zegeviert.

1566, 1567.

De buitensporigheden der beeldstormers vielen, zooals meest het geval is, terug op het hoofd van hen, die ze gepleegd hadden. De Roomsche-Katholieke leden van het verbond verlieten, zooals wij gezien hebben, eene vereeniging welke hen, al was het slechts in de verte, in verband bragt met zulke snoode daden. Nu andere Katholieken, die de omwenteling met geen onvriendelijk oog beschouwden hadden, zagen dat zij zich over de puinhoopen hunner eigene godsdienst haren weg baande, waren zij ijverig in de weer om te doen zien, hoezeer zij deze handelwijze verfoeiden, en dat zij der regering getrouw waren gebleven. De Lutheranen, die, zooals reeds opgeteekend is, nooit zeer eensgezind met de Calvinisten gehandeld hadden, zorgden er voor om de geheele schande van die buitensporigheden op hunne mededingers te werpen; en dus veroorzaakte de bres, welke tusschen de twee groote partijen der Protestanten hoe langer hoe wijder werd, een ontzaggelijk nadeel aan de gemeenschappelijke zaak der hervorming. Eindelijk wendden mannen als Egmont, die uit vaderlandsliefde er toe gebragt waren om in den beginne deel te nemen aan de omwenteling, en inderdaad zeer geneigd schenen om hare zaak te omhelzen, zich nu koel daarvan af, en haastten zich om zich met de landvoogdes te verzoenen.

Margaretha bemerkte dat hare magt dagelijks toenam door deze verdeling onder hare vijanden en zij draalde niet om daarvan gebruik te maken. Daar zij niet langer

vertrouwen stelde in hen, op wie zij tot nog toe gesteund had, was zij nu genoodzaakt van meer op zich zelve te vertrouwen. Zij was onvermoeid in het werk. „Ik weet niet,” schrijft haar sekretaris Armenteros, „hoe de landvoogdes kan leven te midden van de ergernis en de moeilijkheden welke haar onophoudelijk overstelpen. Gedurende eenige maanden staat zij voor het aanbreeken van den dag op; iederen morgen en avond, soms nog meermalen roept zij haar raad bijeen. Het overige van den dag en den nacht is zij bezig met gehoor te verleenen, of ontvangt zij *depêches* en brieven, of beantwoordt die.”

Nu spande Margaretha al hare krachten in om van het vernederende pad, waarop zij tot nog toe voort was gegaan terug te keeren, en het gevallen gezag der kroon te herstellen. Indien zij wezenlijk de concessien niet herriep, welke men haar had afgedrongen, zorgde zij om ze zoo naauw te beperken, dat zij niemand van eenige dienst konden zijn. Zij schreef aan de gouverneurs der provinciën, dat men hare toestemming tot het vrije prediken letterlijk moest opvatten, en dat zij daarmede geenzins het plan had gehad om de vervulling van andere godsdienstplegtigheden toe te staan, zooals den doop, het huwelijk, de begrafenis, welke zij wist dat door de hervormde leeraars vrij werden verrigt. Zij gaf een plakaat uit, hetwelk de verschrikkelijke straffen der wet bepaalde tegen allen, die zich op dat punt misgrepen, en zij schreef de regeringspersonen aan om de uitvoering er van letterlijk en met geweld te bewerkstelligen.

De Protestanten beklaagden zich luid over hetgeen zij de trouwelooze staatkunde der landvoogdes noemden. Zij zeiden, dat het regt van in het openbaar te prediken, ook dat van het vervullen van andere godsdienstplegtigheden der hervormde kerk inhield. Het was eene wreede spotternij om toe te staan dat men eene godsdienst beled, en echter niet, om de plegtigheden, die er toe behoorden, te vervullen. Men moet erkennen dat de zamenstelling van Margaretha's plakaat eenigzins den geest ademt van het door Portia aan Shijlock gegeven kontrakt. Het pond vleesch kon inderdaad genomen worden, doch indien er

eene enkele druppel bloeds volgde, wee dan dengene die het nam!

Deze maatregel werd van de zijde der landvoogdes gevolgd door anderen van een beslissender karakter. In plaats van de burgerlijke overheidspersonen, toonde Margaretha nu haar voornemen om de hulp in te roepen van eene sterke militaire magt om de wetten ten uitvoer te leggen. Zij liet de onlangs voor haar in Duitschland op de been gebragte ligtingen naar het land komen. Deze vermeerderde zij door Waalsche regimenten, en zij stelde die onder bevel van Aremberg, Megen en andere aanvoerders, op wie zij vertrouwde. Zij vergat zelfs den prins van Oranje niet, want ofschoon Margaretha hem slechts weinig vertrouwde, wilde zij niet met hem breken. Zij schreef aan de gouverneurs der provinciën om zich zooveel mogelijk te versterken door soldaten onder de wapens te roepen, en zij beval hen om bezettingen te leggen in die steden, welke zich vóór de nieuwe leerstellingen getoond hadden.

De provincie Henegouwen gaf de grootste onrust aan de landvoogdes. De geest van onafhankelijkheid was onder het volk zóó hoog geklommen, dat het zelfs een spreekwoord geworden was, en de nabijheid van Frankrijk gaf gemakkelijk toegang aan de Hugenootenleeraars, die eenen belangrijken oogst in de groote steden van dat gewest inzamelden. De bloeiende stad Valenciennes was voornamelijk door ketterij besmet. Margaretha beval Philips de Noircarnes¹⁾, gouverneur van Henegouwen om deze stad tot gehoorzaamheid te dwingen door er eene bezetting van drie kompagnien ruitery en evenveel voetvolk in te leggen.

Toen het volk te Valenciennes het bevel der landvoogdes vernam, bood het in den beginne geen tegenstand. Doch onder de leeraars in de stad was een Franschman

¹⁾ Philips van St. Aldegonde, heer van Noircarnes, baljuw en kapitein van St. Omer, kommandeur van de orde van Alcantara. Hij was door de landvoogdes 1 Julij 1566 tot gouverneur van Henegouwen en kommandant van de citadel van Kamerijk benoemd, tijdens de afwezigheid van den markgraaf van Bergen. VERT.

La Grange genaamd, een stoutmoedig, opgewonden man, begaafd met eene opwekkende welsprekendheid, die hem grooten invloed op het volk gaf. Deze man vertelde het volk dat het ontvangen eener bezetting de doodsteek voor hunne vrijheden zijn zou, en dat de aanhangers der hervormde godsdienst de eerste slagtoffers zouden zijn. Aldus gewaarschuwd waren de burgers nu zelfs eensgezinder om de bezetting te weigeren, als zij vroeger geweest waren om de opname toe te staan. Hoewel Noircarmes zeer verwonderd was over die plotselinge verandering, gaf hij den inwoners eenige dagen om de zaak te overwegen voor dat zij zich openlijk tegen de regering verzetten. De magistraten en eenigen van de voornaamste inwoners wilden zijn verzoek gehoorzamen, en verzochten La Grange om het volk te overreden hunne toestemming te geven. „Ik wilde liever,” riep de prediker in geestdrift uit, „dat mijne tong in mijn verhemelte zou blijven vastkleven en dat ik stom als een visch zou worden, voor dat ik mijne lippen opende, om het volk tot toestemming in zulk eene wreede en beledigende daad te overreden.” Toen de bevelhebber zag dat de inwoners nog halsstarrig bleven, verklaarde hij op bevel van Margaretha, de stad in staat van miterij, verklaarde sommige burgers vogelvrij als verraders jegens hun vorst, en nam hunne bezettingen in beslag. Tegelijkertijd werden er ijverig voorbereidselen gemaakt om het beleg der stad aan te vangen en in naam der landvoogdes werd er eene proklamatie uitgevaardigd welke den Nederlanders verbood om aan de oproerige stad eenige hulp te verschaffen met raad, troepen of geld, op de straffen welke op verraad gesteld waren.

Maar de inwoners van Valenciennes, moed houdende door de beloften van hunnen prediker, waren door deze maatregelen niet ontmoedigd, evenmin als door de ontzagelijke troepenvertooning, welke Noircarmes onder hunne muren maakte. Hunne stad was sterk, voor een beleg redelijk wel van levensmiddelen voorzien, en bewoond door eene bevolking van moedige burgers die der goede zaak waren toegedaan en wier geest opgewekt was door de ver-

maningen der kerkvergaderingen uit de naburige provinciën om goeden moed te houden, daar hunne broeders hen spoedig zouden komen bevrijden.

De strenge maatregelen der regering verwekten groote ontsteltenis door het land, voornamelijk onder de hervormden. Er werd eene levendige briefwisseling gevoerd tusschen de leden der kerkvergaderingen. Door kooplieden, die der zaak waren toegedaan, werden groote sommen geleend om troepen in Duitschland te werven, hetgeen men aan Brederode opdroeg. Er werd ook bepaald dat eene laatste poging zou worden aangewend om de landvoogdes tot zachtheid te stemmen door een smeekschrift, hetwelk die aanvoerder aan het hoofd van vierhonderd ridders naar Brussel zou brengen. Maar Margaretha had genoeg van verzoekschriften en zij liet Brederode lomp weg weten dat, als hij op die wijze kwam, hij de poorten van Brussel gesloten zou vinden.

Nog was de standvastige edelman in zijn voornemen niet teleurgesteld; en door middel van een agent liet hij der landvoogdes het smeekschrift voorleggen. Het bevatte voornamelijk een vertoog tegen den weg, dien Margaretha had ingeslagen, en welke zoo strijdig was met hare beloften. Het weidde voornamelijk uit over de beperking van hare toestemming tot het openbare prediken. Eindelijk verzocht het de landvoogdes om haar plakaat weder in te trekken, hare troepen te ontbinden, het beleg van Valenciennes te doen opbreken, en de overeenkomst in acht te nemen, welke zij met het verbond had aangegaan; in dat geval waren zij bereid om haar de verzekering hunner hulp te geven in het handhaven der orde.

Margaretha legde haren raad het stuk voor, en op den 16^{den} Februarij 1567 werd er een antwoord publiek gemaakt hetwelk eerder gezegd kan worden aan het land in het algemeen dan aan Brederode gerigt te zijn geweest. De hertogin gaf hare verwondering te kennen dat er eenige melding van het verbond gemaakt was, daar zij veronderstelde dat deze vereeniging had opgehouden te bestaan, en zoovele leden daarvan, na de laatste beledigingen, al te blijde waren geweest om zich met de regering te kunnen verzoenen. Wat hare toestemming tot het prediken in het openbaar aanging,

men kon toch niet beweren dat dit bedoelde, dat zij de hervormden magtigde om belastingen op te leggen, troepen te werven, regeringspersonen aan te stellen, en onder andere godsdienstige plegtigheden het huwelijk in te zegenen, waaraan soms de overdracht van groote bezittingen was verbonden. Men kon toch naauwelijks veronderstellen dat zij gek genoeg zijn zou om hen met zulk een magt te bekleeden. Zij vermaande de indieners van het verzoekschrift om hunnen vorst niet te dwingen, zijne aangeborene wellerende gezindheid te buiten te gaan. Zij gaf een' wenk dat het goed voor hen zijn zou om minder op staatszaken en meer op hunne eigene te letten; en zij eindigde met de verzekering dat zij goede zorg zou dragen, dat het verderf, hetwelk zij den lande voorspeld had, niet daarover zou worden uitgestort.

De hoogmoedige toon van dit antwoord toonde te duidelijk dat de tijden veranderd waren, dat Margaretha hare sterkte nu bewust en van plan was om die aan te wenden. De verbondenen gevoelden dat het uur van handelen had geslagen. Om terug te gaan was onmogelijk. Echter was hun tegenwoordige toestand vol gevaar. Het gerucht liep dat koning Philips spoedig aan het hoofd eener sterke magt komen zou, om wraak te nemen op zijne vijanden. Om, zooals tot nu toe, geen tegenstand te bieden, zoude hunne halzen aan het zwaard van den beul blootstellen. Het te wapen roepen was al wat hun overbleef; hiertoe werd diensvolgens besloten. De vaan van den opstand werd opgestoken. De trom riep in steden en dorpen de inwoners te wapen en overal werd volk geworven. Graaf Lodewijk was bezig met in Duitschland troepen op de been te brengen; Vianen, het eigendom van Brederode, was als verzamelplaats opgegeven. Deze aanvoerder was nu in zijn element. Zijn rustelooze geest hield van tooneelen van oproer. Hij had de vestingwerken van Vianen versterkt en de stad van geschut en krijgsvoorraad voorzien. Vandaar was hij in het geheim naar Amsterdam gegaan, waar hij bezig was een' opstand onder het volk voor te bereiden, hetwelk daar, door hunne gehechtheid aan de nieuwe leerstellingen, wel gezind toe was. De vijandelijkheden braken het eerst uit in Brabant, waar

graaf Megen ¹⁾ een' vergeefschen aanslag gedaan had op 's Hertogenbosch, hetwelk geweigerd had eene bezetting te ontvangen. Hij was gelukkiger in een' togt tegen het weerspannige Utrecht, hetwelk zich zonder tegenstand aan den aanvoerder der koninklijke troepen overgaf.

Op andere plaatsen waren de opstandelingen niet traag. Eene bende van ongeveer tweeduizend man onder Marnix, heer van Thoulouze, broeder van den beroemden St. Aldegonde, deed eene landing op het eiland Walcheren, waar men veronderstelde dat Philips landen zou. Maar zij werden in hunne verwachtingen te leur gesteld door de getrouwheid en dapperheid der bewoners. Toen zijn plan mislukt was, werd Thoulouze gedwongen om de Schelde op te zeilen, totdat hij het dorp Austruweel, op ongeveer eene mijl afstands van Antwerpen, bereikte. Daar ontschepte hij zijne geheele magt en nam zijn kwartier in de huizen der inwoners. Uit deze plaats deed hij uitvallen, plunderde het omliggende land, verbrandde de kerken, beroofde de kloosters en maakte de Antwerpsche magistraten zeer ongerust wegens den moed, welke de hervormde partij in die stad daardoor vatte.

¹⁾ Karel van Brimeu, graaf van Megen, heer van Humbecourt en vroeger ook van Wesemael. Hij stamde af van een oud grafelijk geslacht, van hetwelk men in 1298 den naam reeds aantreft. Een zijner voorouders Jan, graaf van Megen en Micrlo huwde 13 Nov. 1442 Herbrechte van Bronckhorst, dochter van Dirk van Batenburg. Zij verkocht 6 Nov. 1469 Megen (aan de Maas bij Maas-Bommel) aan Guy van Brimeu, heer van Humbecourt (bij Doullens boven Amiens in Pikardye) wiens zoon Eustatius, maarschalk was van Brabant; Karel, van wien boven sprake is, was wederom diens zoon. In Januarij 1556 werd hij ridder van het Gulden Vlies en kapitein-generaal van Henegouwen; in 1559 gouverneur van Gelder en Zutphen. Zijne heerlijkheid Wesemael (tusschen Leuven en Aerschot gelegen) verkocht hij in 1562 aan Gaspar Schetz, heer van Grobbendonk; deze heerlijkheid had Jan de Croy, heer van Reux, van Karel den Stoute gekregen, en was door Croy in 1472 verkocht aan Guy van Brimeu. Karel van Brimeu stierf 8 Januarij 1572 zonder kinderen en liet zijne goederen en titels na aan zijne nicht Maria van Brimeu, dochter van zijn' broer George, die 17 November 1571 huwde met Lancelot de Barlaimont heer van Hierges, en na den dood van dezen, een tweede huwelijk sloot met Karel hertog van Croy en Aerschot.

Margaretha zag de noodzakelijkheid in om den vijand zonder verwijl uit deze gevaarlijke stelling te verjagen. Zij zond daartoe eene afdeeling Walen, onder bevel van een ervaren officier Lannoy ¹⁾, af. Hare bevelen toonen de stemming aan, waarin zij verkeerde. „Het zijn snoodaards,” zeide zij, „die in het geheel geene genade verdienen. Betoon hun die dus niet, maar roei ze te vuur en te zwaard uit!” Lannoy kwam, na eenen overhaasten togt te Austruweel. Hoewel zij onverwacht werden aangetast, boden Thoulouze en zijne manschappen dapperen tegenstand, en er had bijna onder de muren van Antwerpen een woedend gevecht plaats.

Het geknetter van het geweervuur voerde de inwoners spoedig op de muren, en de moedeloosheid der Calvinisten was groot toen zij het kleine leger van Thoulouze door hunne vijanden zoo naauw zagen ingesloten. Woedend door dit schouwspel, zetten zij elkander aan om hunne vrienden te hulp te snellen. Van de wallen afstormende, renden zij naar de stadspoorten. Maar dezen waren gesloten. Dit was geschied op bevel van den prins van Oranje, die daarenboven eene brug over de Schelde had laten afbreken om alle gemeenschap tusschen de stad en de legerplaats van Thoulouze af te snijden.

Nu eischte het volk met luid geschreeuw van de regering om de sleutels over te leveren, en vroeg waarom de poorten gesloten waren. Hunne drift werd tot dolheid opgevoerd bij het gezicht der vrouw, toen reeds helaas! de weduwe van Thoulouze, die met tranen in de oogen en loshangend haar, wild onder de menigte rondliep, en hen op deerniswaardigen toon smeekte om haar' echtgenoot en hunne eigene broeders voor moord te redden.

Het was te laat; na kortstondigen, doch moedigen tegenstand waren de opstandelingen uit het veld geslagen en binnen hunne verdedigingswerken gevlugt. Deze werden

¹⁾ Philips de Lannoy, ridder, heer van Beauvoir, was 13 Nov. 1566 door de hertogin tot bevelhebber van twee vendels haakbuschieters aangesteld, welke tot hare lijfwacht behoorden. Het gevecht bij Austruweel werd 14 Maart 1567 geleverd. VERT.

spoedig in brand gestoken. Thoulouze kwam met een aantal zijner volgelingen in de vlammen om. Anderen, die dit droevig lot trachtten te ontkomen, baanden zich een' weg door den vijand, en stortten zich in de Schelde, welke den voet van het hooge land waarop het dorp staat, bespoelt. Zij kwamen ellendig in het water om of werden door de vijanden, welke aan de oevers stonden, met lanzen doorboord; vijftien honderd werden er gedood; drie honderd, die nog over waren, gaven zich gevangen. Maar Lannoy vreesde een' aanslag uit de naburige stad om hen te bevrijden en hij liet ze bijna allen, en dat wel op bevel der landvoogdes, op de plaats ombrengen!

Toen dit droevige treurspel voorbij was raasde en tierde de binnen de muren van Antwerpen opgesloten menigte als de golven van den oceaen, welke wild tegen de kustrotsen aanklotsen. Met woedend geschreeuw eischten zij dat de poorten zouden geopend worden en vorderden met bittere scheldwoorden van de magistraten dat zij de sleutels zouden overgeven. De regering durfde zich tegen deze woedende menigte niet verzetten; maar gelukkig aarzelde de prins van Oranje in deze netelige omstandigheden niet om zich in het midden der opstandelingen te wagen, en de verantwoordelijkheid der zaak geheel op zich te nemen. Op zijn bevel waren de poorten gesloten, opdat de troepen der landvoogdes, zoo zij de overwinning behaalden, niet in de stad zouden kunnen komen en de hervormden vermoorden. Deze aannemelijke verklaring voldeed het volk niet. Sommigen schreeuwden dat de ware reden niet was om de Calvinisten in de stad te redden, maar om te voorkomen dat zij hunne broeders in de legerplaats bijstonden. Een, die stoutmoediger was dan de overigen, rigtte eene musket op 's prinsen borst en noemde hem een verrader! Maar de booswicht werd niet ondersteund door zijne makkers, die over het algemeen te grooten eerbied voor Willem hadden om zijne persoon eenig geweld aan te doen.

Niet in staat om het oproer te stillen werd de prins nu door den volksstroom van de poort medegesleept naar de Meerbrug, waar hij zóó aangroeide, dat het getal weldra meer dan 10.000 bedroeg. De wildste plannen werden door

het volk gekoesterd, over hetwelk niemand de leiding scheen op zich te nemen. Sommigen wilden zich van het stadhuis meester maken en de leden der regering er uit jagen. Anderen wilden de kloosters plunderen en monniken en nonnen met de priesters uit de stad drijven. Ondertusschen hadden zij uit het arsenaal eenige stukken geschut weten te krijgen, waarmede zij de brug versterkten. Zoo ging de lange nacht voorbij, terwijl de gewapende menigte als een donkere wolk verzameld was, gereed om ieder oogenblik in woede over de stad los te barsten, terwijl de weerlooze burgers, voornamelijk zij, die eenige bezitting te verliezen hadden, met de droevigste vrees vervuld waren.

Echter trachtten de Katholieken, zooals men zegt, eenige vaatjes kruid onder de Meerbrug te brengen, en besloten om die, met al wat er op was, in de lucht te laten springen, zoodra de vijand eene dreigende beweging maakte.

Aller oogen waren nu naar den prins van Oranje gewend, als naar den eenigen man, die in staat was om hen uit hunnen gevaarlijken toestand te redden. Willem had eene wacht aan de munt en eene andere bij het stadhuis geplaatst om deze gebouwen tegen de menigte te beschermen. Hij besteedde een groot deel van dezen angstvollen nacht om zulk eene verstandhouding tusschen de beide groote partijen der Katholieken en Lutheranen te bewerken, dat zij overeenstemmend zouden kunnen handelen¹⁾. Dit was de minste moeilijkheid, den najver in aanmerking genomen, welken de laatsten tegen de Calvinisten voedden. De aldus op de been gebragte magt groeide aan door den toevloed zoowel der voornaamste kooplieden en aanzienlijken als van de meeste vreemdelingen, die in de stad waren, en minder gaven om de geestelijke zaken dan wel om het behoud van

¹⁾ Hij werd in alles bijgestaan door den graaf van Hoogstraten, die bij toeval in de stad was en met hem het verdrag met de Calvinisten schijnt geteekend te hebben. Dit alles gebeurde van Vrijdag tot Zaterdag middag, toen de schikking getroffen werd; en den volgenden dag 16 Maart dankten de verschillende partijen in hunne bedehuizen God, dat Hij hen elkanders bloed niet had laten storten.

leven en fortuin. Den volgenden morgen stond de menigte Calvinisten in eene eenigzins krijgskundige slagorde geschaard, met hunne groene en witte fier ontrolde banieren en met de uit het tuighuis geroofde kanonnen voor huu front. Aan de andere zijde van het groote plein voor het stadhuis stond de magt van den prins van Oranje, die, als zij gebrek aan geschut had, toch oneindig grooter in aantal was dan die van hare tegenstanders. De twee vijandelijke benden stonden nu over elkander als wachtten zij slechts op een teeken om den doodelijken strijd te beginnen. Maar niemand was stout genoeg om het teeken te geven, hetwelk den eenen broeder de hand tegen den ander zou doen opheffen.

Op dit hagchelijke oogenblik ging Willem, met eene kleine wacht en door de voornaamste leden der regering vergezeld, over naar den vijand en vroeg een onderhoud met de aanvoerders. Hij stelde hun de dwaasheid van hunne handelwijze voor, welke, indien zij al de overwinning behaalden, oneindig veel nadeel aan hunne zaak moest toebrengen. Het zou gemakkelijk voor hen zijn om door zachte middelen datgene te verkrijgen, wat zij zich voorstelden door geweld te erlangen, en wat hem betrof, zoo eindigde hij, hoe welgezind hij nu jegens hen zijn mogt, hij zou hen, als er een enkele druppel bloeds in dezen twist gestort werd, van dat oogenblik af als zijne vijanden beschouwen.

De woorden van den prins en de overtuiging dat zij minder in aantal waren behield de overhand over het hardnekkige karakter der Calvinisten. Zij traden in eene schikking, van welke een artikel was dat er geene bezetting in de stad zou worden toegelaten. De prins van Oranje onderteekende en bezwoer het verbond, uit naam zijner partij; en het is een bewijs van vertrouwen, dat zelfs de Calvinisten in hem stelden, dat zij hunne wapenen eerder neêrlegden dan de Lutheranen of Katholieken. Dezen volgden echter spoedig hun voorbeeld. De oorlogzuchtige beweging, welke zulk eene dreigend aanzien had gekregen, verdween spoedig. De soldaten van een oogenblik veranderden in rustige burgers en gingen weder aan hunne gewone bezigheden; en rust en orde heerschten nog eens weder binnen

de muren van Antwerpen. Aldus was door de koelbloedigheid en voorzigtigheid van een enkel man, de schoonste stad in de Nederlanden voor onvermijdelijken ondergang gered.

Het was ongeveer het midden van Maart 1567 dat deze onlusten te Antwerpen plaats hadden. Gedurende dien tijd blokkeerde Noircarmes Valenciennes, maar met weinig vooruitzicht van het spoedig in te nemen. De inwoners vol vertrouwen op hunne kracht, hadden meer dan een' gelukkigen uitval gedaan, de kloosters verbrand, waarin de veldheer een deel zijner troepen gelegerd had, en een' ontzaggeijken buit mede naar de stad terug gevoerd. Het was duidelijk dat, om de stad door eene blokkade tot de overgave te noodzaken, geen werk van korten duur was.

Margaretha schreef aan haar' broeder om zijne toestemming tot geweldiger maatregelen te verkrijgen en de stad zonder verder uitstel te mogen bombardeeren. Maar Philips weigerde dit bepaald; het was zeer tegen zijn' zin, zeide hij, dat de belegering van zulk eene schoone stad ondernomen was. Nu zulks was geschied, bleef er niets anders over dan eene insluiting om haar tot overgave te noodzaken.

Te dien tijde verscheen er een leger der verbonden edelen, van ongeveer drie of vierduizend man, in de buurt van Doornik, hetwelk gedeeltelijk het voornemen had om die stad, welke eene bezetting geweigerd had te beschermen, gedeeltelijk om eene afleiding voor Valenciennes te bewerken. Niet zoodra had Noircarmes hiervan de tijding gekregen, of hij trok snel, met achterlating van eene genoegzame magt om de blokkade voort te zetten, met het overige zijner troepen op, overviel den vijand plotseling, wikkeld hem in een' hevigen strijd, sloeg hen geheel op de vlugt en kwam met zijne eigene verstrooide benden voor de muren van Doornik. Die stad, welke nu geen' tegenstand meer kon bieden, opende aanstonds hare poorten, en onderwierp zich aan de voorwaarden van den overwinnaar, die weldra met zijn zegevierend leger terug keerde, om het beleg van Valenciennes te hervatten.

Maar het vertrouwen der inwoners was niet geschokt. Integendeel onder de ijdele beloften van hunnen prediker,

scheen het hooger dan ooit te stijgen, en zij verwierpen met verachting ieder aanbod om zich over te geven. De landvoogdes schreef daarentegen aan haar' broër dat, zoo hij geen meer afdoende maatregelen toestond, er groot gevaar bestond dat de stad zou ontzet worden door de Hugenooten, die op de grenzen lagen, of door de Geuzen, wier troepen zich door het land verspreid hadden.

Door de laatste bedenkingen gedwongen, stemde Philips schoorvoetend toe in de wenschen zijner zuster. Maar in zijn' brief van den 13^{den} Maart, stond hij er op dat men, alvorens tot geweld over te gaan, overreding en bedreiging zou aanwenden; en dat er, in geval van eene bestorming, groote zorg gedragen moest worden, dat men ouden en zwakken, vrouwen en kinderen, en allen in een woord, die men niet met de wapenen in de hand en in verzet tegen de regering aantrof, geen leed aandeed. De goedertierenheid, welke Philips bij deze gelegenheid toont, doet veel vertrouwen in hem stellen, en indien sommigen dit slechts als een uitvloeisel zijner staatkunde beschouwen, moet men erkennen dat zulks eene staatkunde was, welke na met menscheijkheid verwant was. Zij vormt een sterk contrast met de wreede stemming, waarin Margaretha te dien tijde verkeerde, toen zij scheen te begrijpen dat zij strenge wraak nemen moest voor al de beledigingen, welke zij had moeten verduren.

De landvoogdes verloor geen' tijd om van de toestemming des konings gebruik te maken. Eerst wilde zij echter, overeenkomstig de haar gezonden voorschriften, zien wat door zachter maatregelen kon worden uitgewerkt. Zij zond twee afgevaardigden, graaf Egmont en den hertog van Aerschot, naar Valenciennes, om met de burgers te spreken en hun zoo mogelijk reden te doen verstaan. De beide edelen stelden het volk voor welke dwaze poging het was om, als het ware van eene hand beroofd, zich tegen de regering te verzetten. Hunne bondgenooten waren de een voor, de ander na uit het veld geslagen. Met de nederlaag bij Doornik moest de laatste straal van hoop verdwenen zijn. Zij verzochten de burgers om, nu het nog tijd was, de genade aan te nemen, welke hun door de landvoogdes werd

aangeboden, die er in toestemde dat, als de stad zich over had gegeven, zij, die zulks verkozen, haar konden verlaten, hunne goederen medenemen en gaan waarheen zij wilden.

Maar de inwoners van Valenciennes, gesterkt door de beloften van hunne aanvoerders, en met een blind vertrouwen op eigen hulpmiddelen, welke tot hiertoe krachtdadig genoeg waren geweest, verwierpen de woorden en aanbiedingen der gezanten, die zeer geërgerd over den slechten uitslag hunner zending naar de legerplaats van Noircarmes terugkeerden. Er was geene aanleiding tot langer uitstel en er werden toebereidselen gemaakt om de stad door meer afdoende maatregelen tot overgave te noodzaken.

Valenciennes stond op den top eener hoogte, welke langzamerhand tot aan de Schelde lager werd; deze rivier bespoelde de stadsmuren en vormde aan die zijde eene goede verdediging. De wallen, die de stad omringden, waren aanvankelijk sterk en zeer dik, doch nu door ouderdom eenigzins beschadigd. Zij werden beschermd door eene breede gracht, welke op sommige plaatsen gedeeltelijk met vuil was opgevuld. De muren waren goed met geschut en de magazijnen met krijgsvoorraad voorzien. Kortom de stad kon in vroeger dagen door hare sterke verdedigingswerken en hare natuurlijke ligging een grooter leger ophouden, dan dat, hetwelk er nu voor lag.

De eerste stap van Noircarmes was om zijne liniën zamen te trekken en de stad naauw in te sluiten. Daarop bediende hij zich van een' donkeren en stormachtigen nacht om eene der buitenwerken aan te vallen, welke hij na een hevig gevecht nam en door eenige kompagniën Walen liet bezetten. Den volgenden dag openden deze manschappen een levendig vuur op de soldaten, die de wallen verdedigden, hetwelk door dezen even hevig werd beantwoord. Terwijl zij den vijand aan deze zijde bezig hielden, liet Noircarmes eene batterij opwerpen, welke behalve uit eenige lichtere stukken eerst uit tien, later uit twintig groote kanonnen en mortieren bestond; uit deze batterij opende hij een goed gericht en zeer verderfelijk vuur op de stad en verwoestte eenige voornamen gebouwen, welke, door hunne grootte een uitstekend doelwit opleverden. De groote toren van St. Ni-

kolaas, waarop eenig zwaar geschut geplant stond, stortte onder deze hevige kanonnade spoedig in elkander, en de verdedigers werden onder de puinhoopen begraven. Eindelijk verminderden de inwoners, die na vier uren niet langer in staat waren om dezen regen van kogels en bommen, welke tot in alle deelen der stad doordrong, te verdragen, in zooverre hunnen trots dat zij om een mondgesprek verzochten. Hierin stemde Noircarmes toe, maar zonder zijn vuur een oogenblik te staken.

De afgevaardigden deelden den veldheer mede, dat de stad bereid was om te onderhandelen op de voorwaarden, welke vroeger door de Vlaamsche edelen waren voorgesteld. Maar Noircarmes antwoordde hoogmoedig dat „de zaken niet meer waren zooals toen, en dat het zijne gewoonte niet was om met een overwonnen vijand over voorwaarden te spreken.” De afgevaardigden, door dit antwoord zeer uit het veld geslagen, keerden terug om het mislukken aan hunne stadgenooten mede te deelen.

Ondertusschen duurde de kogelregen met onbarmhartige woede voort. Het ongelukkige volk kon er in zijne woningen, wier bouwvallen de straten reeds vulden, geene schuilplaats voor vinden. Het was echter niet eer dan zesendertig uur later, dat er eene genoegzame bres in de muren geschoten was, terwijl het puin van de ineengestorte en in de gracht gerolde muren den belegeraars een' overgang aanbood, welke op bijna gelijke hoogte als de bres zelve was. Over deze brug maakte Noircarmes zich nu gereed om de stad, door de open bres en aan het hoofd zijner troepen, binnen te rukken.

De inwoners ontwaakten te laat uit hunne zinsbegoocheling. Zij werden niet langer opgewekt door de stem van hunnen dweepzieken aanvoerder, want hij had zich door de vlugt in veiligheid gesteld; en daar zij ieder ander lot verkozen boven dat van aan de wreede soldaten van Noircarmes te worden overgeleverd, boden zij aanstonds aan om de stad onvoorwaardelijk over te geven, en bevalen zich in de genade van den overwinnaar aan. Er waren slechts zesendertig uren verlopen, sinds de batterijen van de belegeraars haar vuur hadden geopend, en gedurende dien tijd waren

er drieduizend bommen in de stad geworpen, hetgeen men in die dagen voor weinig minder dan een wonder hield.

Den 2^{den} April 1567, juist vier maanden na het begin der belegering, trok het zegevierende leger Valenciennes binnen. Toen het door de lange en nauwe straten trok, welke door de ineengestorte woningen en de dooden en stervenden, die op den grond lagen uitgestrekt de teekenen van den akeligen strijd vertoonden, werd het begroet door troepen vrouwen en jonge meisjes, die groene takken in hare handen hadden en met tranen en deerniswaardige jammerkreten de gramschap van den overwinnaar zochten te verbidden. Noircarmes trok aanstonds naar het stadhuis, waar hij spoedig de stedelijke ambtenaren van alle verantwoordelijkheid ontsloeg, door ze uit hunne betrekkingen te ontzetten. Zijne eerste zorg was om de ijverige predikers en andere volksleiders gevangen te nemen. Velen hadden reeds getracht zich door de vlugt te redden. De meesten hunner werden, zooals de prediker La Grange met de overigen spoedig daarop gevat en ten getale van zesentertig of ter dood of tot de galeijen veroordeeld¹⁾. Toen liet de veldheer de burgers ontwapenen en de vestingwerken, waarop tachtig stukken geschut stonden, ontmantelen. De stad werd van hare privilegiën en vrijheden beroofd en den inwoners eene groote geldboete opgelegd, om in de oorlogskosten te voorzien. De Protestantsche godsdienst werd afgeschaft, de kerken aan hare vroegere bezitters terug gegeven en geene andere dan de Roomsche-Katholieke godsdienst in het vervolg in de stad toegelaten. De bisschop van Arras werd uitgenoodigd om over de geestelijke belangen der in-

¹⁾ Zoo verhaalt Margaretha's geschiedschrijver, die waarschijnlijk het getal der veroordeelden niet zal overdreven hebben. De trouwe voorzitter van Mechelen behandelt de zaak beknopter, zonder eenig aantal van slagtoffers op te geven. »De heer de Noircarmes maakte vele voorname burgers en anderen gevangen, die de aanleggers van den opstand waren geweest, en wier proces hij aanstonds liet opmaken.» (Renom de France). Brandt, de geschiedschrijver der Reformatie (I bl. 251) vertelt ons dat men verhaalde, dat er te Valenciennes tweehonderd door beulshanden waren omgekomen, wanneer hij over de godsdienstige onlusten in den loop van dit jaar spreekt.

woners te waken en eene sterke bezetting van acht vendels in de stad gelegd om de orde te bewaren, en het gezag der kroon te handhaven¹⁾.

De sleutels van Valenciennes openden, zooals men gewoonlijk zeide, voor de landvoogdes de poorten van al de oproerige steden in de Nederlanden. Maastricht, Turnhout, Gent, Yperen, Oudenaerde, en andere plaatsen, welke vroeger geweigerd hadden bezetting in te nemen, gaven zich nu de eene na de andere aan Margaretha over, en stemden er in toe om hare voorwaarden aan te nemen. Op dezelfde wijze herstelde Megen het gezag des konings in de provincie Gelderland, en Aremberg, doch na langdurigen tegenstand, in Groningen en Friesland. In weinige weken hadden de zegevierende wapenen der landvoogdes den geest van tegenstand in alle deelen des lands onderdrukt, behalve in Antwerpen en in sommige Hollandsche steden. De beweging der opstandelingen was te vroeg geweest.

¹⁾ De Thou geeft (boek XLI) op dat zij zich 24 Maart overgaven; deze datum is onjuist, zooals uit de brieven van Margaretha in Gachards *correspondance de Philippe II* blijkt. De voornaamste leider van den opstand te Valenciennes was Michel Herlin, wien Noircarmes met zijn' zoon liet onthoofden. De predikanten La Grange en Guy de Brès werden opgehangen. Le Petit geeft eveneens onjuist den 4^{den} Maart als den dag van overgave op; deze schrijver verwijt aan Noircarmes zijne groote gierigheid; toen Herlin, de vader, zich het doodvonnis met verbeurdverklaring zijner goederen hoorde voorlezen, zeide hij op dit laatste doelende: *voilà la sausse*. De Spaansche veldheer zou zich alle goederen der door beulshanden omgebragte en meestal rijke bewoners der ongelukkige stad hebben toegeëigend.

VERT.

HOOFDSTUK XIV.

DE RUST HERSTELD.

Eed door Margaretha gevorderd. — Weigering van Oranje. — Hij verlaat de Nederlanden. — Onderwerping des lands. — Nieuw plakaat. — De orde hersteld.

1567.

De angst, waarin de landvoogdes verkeerd had, deed haar in het begin van Januarij van het jaar 1567 een plan opvatten, waarvan haar het denkbeeld welligt door een gelijk voornemen van Viglius ingegeven was. Dit was om een' eed te vorderen van al de aanzienlijkste edelen, van de ridders van het Gulden Vlies en van al diegenen, welke in hooggeplaatste burgerlijke of militaire bedieningen waren, dat zij onvoorwaardelijk en zonder omwegen gehoorzamen zouden aan de bevelen des konings van welken aard die ook zijn mogten. Haar plan was niet om zich door dezen maatregel een blijk van getrouwheid te doen geven; zij wist zeer goed wie de vrienden, wie de vijanden der regering waren. Maar zij wenschte eene behoorlijke verschooning te hebben om zich van de laatsten te ontslaan, en het werd als voorwaarde gesteld dat zij, die weigerden den eed te doen, uit hunne betrekkingen zouden ontslagen worden.

De maatregel schijnt in den raad geen' tegenstand gevonden te hebben, toen hij het eerst werd voorgesteld, daar Mansfeldt, Aerschot, Megen, Barlaimont zich allen bereid verklaarden om den eed te doen. Egmont alleen bragt eenige bedenkingen in het midden. Na den eed van getrouwheid, welken hij eens gezworen had, scheen een nieuwe hem overtollig. Het bloote woord van een man van eer en een ridder van het Gulden Vlies moest genoeg zijn. Maar na eene korte briefwisseling over die zaak,

verdwenen zijne bezwaren voor de overredende bewijzen der landvoogdes.

Brederode, die een kriegsbevel had, was niet van zulk een inschikkelijk karakter. Hij riep verontwaardigd uit, dat het een lage streek van de regering was en hij begreep er het doel wel van. Hij weigerde den eed te ondertekenen en legde zijn ambt aanstonds neêr. De graven Hoorne en Hoogstraten weigerden ook, doch in gematigder bewoordingen, legden hunne bedieningen neder en gingen naar hunne bezittingen, die in het land gelegen waren.

De belangrijkste persoon was de prins van Oranje, en het was noodig hem met de grootste omzigtigheid te naderen. Wel is waar had Margaretha hem sints lang haar vertrouwen onttrokken, doch hij had te veel invloed en gezag in het land dan dat het voor haar wenschelijk zijn zou om met hem te breken. Ook wilde zij hem niet gaarne reden tot wantrouwen geven. Daarom schreef zij hem een' brief in bewoordingen, zoo overredend als zij ze slechts kon vinden.

Zij twijfelde niet of hij zou bereid zijn een goed voorbeeld te geven, daar zulks in den moeilijken toestand des lands van zulk een belang was. Er liepen geruchten ten nadeele zijner getrouwheid; zij geloofde er echter niet aan. Zij kon geen oogenblik gelooven, dat hij zijn' grooten naam en zijne beroemde afkomst zooverre onteeren zou, dat hij zulk een verwijt verdiende, en zij twijfelde niet of hij zou vol vreugde deze gelegenheid aangrijpen om alle verdenking weg te nemen.

De brief behelsde eene eedformule waardoor hij, die haar bezwoer, zich verbond om den koning te dienen en zonder eenige bepaling of beperking te handelen voor of tegen die personen, welke zijne majesteit hem zou bevelen, op straffe van zelf van zijn ambt ontzet te worden.

Willem wachtte niet lang met te antwoorden op een verzoek, hetwelk hem, als hij er aan gehoorzaamde, minder vrijheid zou laten, dan waarop de geringste boer in het land aanspraak maken kon. Op den 21sten April, denzelfden dag, waarop hij den brief der landvoogdes ontving, schreef hij haar in de stelligste bewoordingen, dat hij wei-

gerde den eed te doen. Zulk eene daad, zeide hij, hield als van zelve in dat hij den vroeger gezworen eed reeds geschonden had. Ook kon hij dien als eerlijk man niet zweeren, daar deze hem verbond om datgene te doen, wat met de voorschriften van zijn eigen geweten streed, even als tegen datgene, wat hij meende de ware belangen van zijne majesteit en des vaderlands te zijn. Hij wist dat zulk eene vraag van den kant der landvoogdes gelijk stond met een ontslag uit zijne betrekking. Hij verzocht haar daarom om een' gevolmagtigde te zenden, die zijne opdracht kon overnemen, daar hij aanstonds bereid was om die over te geven. Wat hem zelve betrof, hij zou de Nederlanden verlaten en wachten, tot dat zijn vorst tijd had om geheel omtrent zijne trouw bevredigd te worden. Maar waar hij ooit zijn mogt, hij zou altijd gereed staan om leven en bezitting voor 's konings dienst en het algemeene welzijn des lands op te offeren.

Welke aarzeling de prins van Oranje vroeger ook moge gevoeld hebben omtrent den weg, dien hij zou inslaan, het was duidelijk dat nu de tijd van beslissend handelen gekomen was. Ofschoon hij de standvastige voorstander van staatkundige hervormingen was, trachtte zijne staatkunde, zooals wij gezien hebben, zulks door grondwettige maatregelen, niet door geweld, te bewerkstelligen. Maar al zijne gematigde plannen waren omvergeworpen door de uitbarsting der beeldstormers. De toen bedreven gruwelen hadden de Katholieken vervreemd en den gematigden Protestanten afkeer ingeboezemd; terwijl de verdeeling onder deze laatsten zelve in zoover hunne daden verlamde, dat de hervormingspartij in den twist nooit hare krachten geheel had kunnen inspannen. Die strijd, onvoorbereid als de natie was, was zeer verderfelijk geweest. Overal hadden de wapenen der landvoogdes gezegevierd. Het was duidelijk dat het uur van tegenstand nog niet gekomen was.

Echter was het voor Willem gevaarlijk om in dezen nood in zijne tegenwoordige stelling te blijven. Er liep een gerucht dat de hertog van Alva spoedig in de Nederlanden zou komen aan het hoofd eener genoegzame magt om allen tegenstand te vernietigen. „Neem u in acht voor Alva,”

schreef de bloedverwant zijner vrouw, de landgraaf van Hessen, aan Willem, „ik ken hem wel.” De prins van Oranje kende hem ook wel, al te goed zelfs om hem te vertrouwen. Hij kende het hardvochtige onverbiddelijke karakter van den man, die nu met een leger, en bekleed met de tweevoudige magt van regter en beul, komen moest. Hij begreep dat de eerste stoot op het voornaamste doel gemunt was. Om Alva's komst af te wachten zou het tarten van het noodlot zijn. Echter voelde de prins al het schrikkelijke van zijn' toestand. „Ik sta alleen,” schreef hij aan den landgraaf Willem van Hessen, „en gevaren bedreigen mij aan alle kanten; zelfs sta ik zonder vertrouwd vriend, voor wien ik mijn hart kan openen.”

Margaretha schijnt minder voorbereid geweest te zijn op de beslissing van Oranje, dan men wel zou denken. Echter besloot zij om hem niet uit het land te laten vertrekken, zonder eene poging om hem te houden. Daarom zond zij haar' sekretaris Berty naar Antwerpen tot den prins, om met hem openhartiger over de zaak te spreken en, zoo het mogelijk was, hem over te halen om de gronden zijner beslissing nog eens te overdenken. Willem legde openhartig en vrij uitvoerig zijne redenen bloot waarom hij den eed geweigerd had. „Indien ik mij aldus blindelings aan de willekeur des konings overgaf, zou ik genoodzaakt kunnen worden om datgene te doen, wat het meest met mijne grondbeginselen in strijd is, voornamelijk wat de strenge wijze aangaat, waarop de aanhangers der sekten behandeld worden. Ik zou kunnen gedwongen worden om sommigen van mijn eigen geslacht, zelfs mijne vrouw, als Lutheranen te beschuldigen, en ze in beulshanden over te leveren. „Eindelijk,” zeide hij, „kon de koning iemand zenden om in zijn' naam over ons te regeren, aan wien het vernederend voor mij zijn zou om mij te onderwerpen.” De naam van Alva ontsnapte onwillekeurig aan zijne lippen, en — hij zweeg.

Berty trachtte de bedenkingen van den prins op te heffen, doch de laatste viel hem in de reden voor hij nog over den hertog van Alva sprak en hij verklaarde stoutweg dat het den koning nimmer zou aanstaan, dat een van zijne

groote vasallen met eene kettersche gehuwd was. Daarom was het zijn voornemen om het land aanstonds te verlaten en naar Duitschland te gaan; en met deze verzekering maakte hij plotseling een einde aan het onderhoud.

Hoewel het den sekretaris speet dat hij niet geslaagd was, verzocht hij Willem om voor zijn vertrek toe te stemmen in een onderhoud met graaf Egmont, hetwelk, zooals Berty vertrouwde, beter gevolgen hebben zou. Hiertoe gaf Willem gereedelijk zijne toestemming. Dit vermaarde onderhoud had plaats te Wilbroek, een dorp tusschen Antwerpen en Brussel. Behalve de beide edelen waren er alleen graaf Mansfeldt en de sekretaris bij tegenwoordig.

Na eenige woordenwisseling, waarin ieder van de vrienden den ander tot zijne denkwijze trachtte over te halen, drukte Willem de hoop uit dat Egmont zich in tijds zou redden voor den bloedigen storm, welke, zooals hij voorspelde, weldra boven de hoofden der Vlaamsche edelen woeden zou. „Ik vertrouw op de goedertierenheid van mijn' vorst,” antwoordde de graaf, „hij kan mannen, die de rust in het land hersteld hebben, niet barsch behandelen.” „De goedertierenheid, welke gij zoo verheft,” antwoordde Willem, „zal uw ondergang zijn. Ik vrees zeer dat de Spanjaarden u als eene brug zullen gebruiken om in ons land te komen!” Met deze slechte voorspelling op de lippen, omhelsde hij den graaf hartelijk met tranen in de oogen, en riep hem een laatste vaarwel toe. Aldus scheidten de twee vrienden als mannen, die elkander nimmer weder zouden ontmoeten.

De beide edelen sloegen zulk een' verschillenden weg in, als men uit de ongelijkheid van beider karakters en hunne omstandigheden kon verwachten. Egmont vurig, vol hoop en vertrouwen, gaf zich gemakkelijk aan zinsbegoocheling over, alsof de gebeurtenissen zich naar zijne wenschen zouden regelen. Hij had het verziend oog van Willem niet, dat zoowel in de gebeurtenissen als in de karakters scheen door te dringen. Ook had Egmont niet, zooals Willem, geleerd om vorsten te wantrouwen. Hij was zonder twijfel zijn vaderland even opregt toegedaan als de prins van Oranje, en verfoeide zooals hij, het door de regering aan-

genomen regeringstelsel. Maar de vervolging trof eene partij, waarvoor hij weinig sympathie gevoelde. Willem daarentegen was aanhanger van die partij. Een stoot, die haar werd toegebracht, was alzoo ook op hem gemunt. Het is gemakkelijk te zien hoe verschillend het aandeel was, hetwelk de beide edelen in den naderenden strijd namen, zoowel wat hunne sympathie als hunne belangen betrof. Egmont was van geboorte een Vlaming; zijne bezittingen lagen in Vlaanderen en daar had hij ook de hoop op wereldlijk geluk gebouwd. Verbanning zou voor hem de bedelstaf en ondergang zijn. Maar een groot, zoo niet het grootste deel van Willems bezittingen lag buiten de grenzen van Nederland. Door naar Duitschland uit te wijken, ging hij naar zijn geboorteland. Zijne bloedverwanten woonde daar nog. Hij had met hen voortdurend briefwisseling gehouden en daar zou hij door eene menigte vrienden worden begroet. Het was een vaderland en geen land van ballingschap dat Willem in Duitschland vinden zou.

Kort na dit onderhoud ging de prins naar zijne bezittingen te Breda, om er eenige dagen te blijven voor dat hij het land verliet. Uit Breda schreef hij aan Egmont, en drukte daarbij de hoop uit dat, wanneer hij ze in zijn' geest overwoog, hij tevreden zou zijn over de redenen, welke hij hem voor zijn vertrek opgaf. Het overige wilde hij aan God overlaten, die alles voor zijn eigen glorie regelen zou¹⁾. „Wees verzekerd,” voegde hij er bij, „dat gij geen toegenegener vriend hebt dan mij: want de liefde voor u is te diep in mijn hart ingeworteld, dan dat zij door tijd of afstand zou kunnen verminderen.” Het is aardig om te zien dat partijgeest niet, zooals bij lage zielen het geval is, de magt heeft om de banden te verbreken, welke deze groote mannen zoolang met elkander verbonden hadden, om te zien hoe zij met blikken van

¹⁾ De sekretaris Pratz schrijft in een brief van 14 April over Willems vertrek de volgende vriendelijke (?) woorden: „De prins is vertrokken, een half dozijn kettersche geleerde en een groot aantal andere oproerige schavuiten met zich mede nemende. Gachard, *correspondance* enz. I, bl. 526.

wederzijdsche vriendschappelijke gezindheid achterom keken, toen zij den weg opgingen, welke hen in zulke verschillende rigtingen voerde.

Willem schreef ook aan den koning om hem bekend te maken met hetgeen hij gedaan had, en hem de redenen daarvan te verklaren; te gelijk vernieuwde hij de verklaring dat hij vertrouwde, dat waar hij ook was, hij nimmer bevonden zou worden aan de verplichtingen van een waar en trouw vasal te kort te doen. Voor dat hij Breda verliet, ontving de prins een' brief van de staatkundige landvoogdes, welke vriendelijker van inhoud was dan men verwacht zou hebben. Misschien was het niet alleen staatkunde, welke maakte dat zij niet gaarne in boosheid van hem scheiden wilde. Zij verklaarde bereid te zijn om hem iedere gunst te bewijzen, welke in hare magt stond. Zij had voor hem, zooals zij zeide, altijd dezelfde genegenheid gevoeld als voor haar eigen zoon, en zou zulks altijd blijven doen.

Op den laatsten April vertrok Willem naar Duitschland. Hij nam zijne geheele hofhouding met zich mede, uitgezonderd zijn' oudsten zoon, den graaf van Buren, die toen dertien jaar oud was en zijne studiën aan de hoogeschool te Leuven moest voortzetten ¹⁾. Misschien vertrouwde Wil-

¹⁾ Willems eenige dochter was staatsdame bij de landvoogdes, die zich er niet tegen verzette dat zij haren vader vergezelde, zeggende dat als zij terugkeerde, zij niet bemerken zou dat de liefde, welke zij haar immer getoond had, verminderd was.

Deze dochter van Willem en Anna van Buren heette Maria en was in 1552 geboren; zij huwde in 1595 met Philips graaf van Hohenlohe. Zij was echter in 1567 Willems eenige dochter niet, want uit zijn huwelijk met Anna van Saksen was hem in 1563 eene dochter geboren, die den naam der moeder kreeg en later met Willem Lodewijk van Nassau in het huwelijk trad.

VERT.

²⁾ Volgens Strada dachten sommigen dat Willem wel wist wat er gebeuren zou, toen hij zijn' zoon te Leuven achterliet; en dat hij geene tegenwerping zou gemaakt hebben toen zijn zoon naar Madrid werd gebracht, in aanmerking genomen dat, wanneer het eens slecht met hem afliep het voor den erfgenaam van zijn geslacht goed zou zijn om op 's konings gunst te kunnen steunen. Men moet erkennen dat dit eene vrij koelzinnige berekening is voor een vader. Echter verschilt zij

lem op de Brabandsche privilegiën of op den jeugdigen leeftijd van den knaap, dat die hem beschermen zouden. Indien dit zoo was, had hij zich zeer misrekend. De knaap zou als een te belangrijk gijzelaar voor den vader dienen en Philips liet hem naar Madrid overbrengen, waar hij onder het oog van den koning opgevoed werd in godsdienstige, zoowel als staatkundige gevoelens, welke zeer verschilden van die van den prins van Oranje. Gelukkig kon zijn jongere broeder Maurits, die het verstand van zijn' vader erfde en zijn' grooten naam aan het nageslacht overbragt, zijne opvoeding onder het vaderlijk dak genieten.

Behalve door zijn huisgezin, werd Willem vergezeld door eene menigte vrienden en trawanten, sommigen zelfs van groot aanzien, die ballingschap met hem verkozen boven het vooruitzicht van het hoofd te moeten bieden aan de onlusten, die hen in het vaderland wachtten. Met dit gevolg vestigde hij zijne woonplaats te Dillenburg in Nassau, de woonplaats zijner voorouders en zijne eigene geboorteplaats. Daar hield hij zich bezig met Luthersche leerstellingen onder een ervaren leeraar te bestudeeren; en terwijl hij een waakzaam oog hield op de in zijn vaderland voorvallende gebeurtenissen, trachtte hij zich bekend te maken met de grondbeginselen dier roemrijke Reformatie, welke voorvechter hij eens worden zou, met verdediging tegelijkertijd van staatkundige vrijheid.

Het vertrek van den prins van Oranje veroorzaakte groote ontsteltenis in de Nederlanden. Allen die op eenigerlei wijze betrokken waren in de laatste onlusten, wachtten met meer bezorgdheid dan ooit de voortteekenen van den naderenden storm af, daar zij gevoelden den stuurman verloren te hebben, die hen alleen in staat kon stellen er het hoofd aan te bieden. Duizenden maakten zich gereed om zijn voorbeeld na te volgen, door het land te verlaten, voor het te laat was. Onder de vlugtelingen waren de

niet veel van die van Willems vader, die, zelf een ijverig Lutheraan, toch toestond dat zijn zoon in dienst trad bij de hofhouding des keizers, waar hij in het Roomsche-Katholieke geloof werd opgevoed. Strada I. bl. 373.

graven Kuilenburg, Berg, Hoogstraten, Lodewijk van Nassau en anderen van mindere bekendheid, die naar Duitschland gingen, waar zij zich, zooals hij, in afwachting van betere dagen in een' naauwen kring om den prins verzamelden.

Sommigen van de edelen, die zich tegen de landvoogdes verzet hadden, gaven, nu zij alleen gelaten werden, hun verlangen te kennen om aan haar verzoek te voldoen. „Graaf Hoorne,” schrijft zij aan Philips, „heeft mij zijne diensten aangeboden, en verklaart zich bereid om den eed te doen. Indien hij te rondborstig gesproken heeft, zegt hij, was het niet uit eenige vijandschap tegen de regering, maar uit een kortstondig gevoel van wrok en toorn. Ik wilde hem niet tot wanhoop brengen, en uit achting voor zijne bloedverwanten, heb ik er in toegestemd dat hij wederom zitting in den raad zou nemen.” De hoogmoedige toon der hertogin toont, dat zij zich nu zoo sterk gevoelde, dat zij er bijna onverschillig voor was of de persoon met wie zij omging, haar vriend of haar vijand was ¹⁾).

Egmont trachtte te dien tijde voor het verledene vergiffenis te verkrijgen, door zulke buitengemeene betuigingen van trouw, dat deze alle herinnering van het vorige uitwischten. Hij reed aan het hoofd zijner troepen door het land, joeg de kerkvergaderingen uit elkander, nam de muiters gevangen, en herstelde overal de Katholieke godsdienst. Hij verklaarde luid dat zij, die zijne vrienden wilden blijven, onwederlegbare bewijzen van trouw aan de kroon en het Roomsch-Katholieke geloof moesten geven. Sommigen van hen, met wie hij op den vertrouwelijksten voet had gestaan, ergerden zich over die wijze van handelen, en daar zij misschien eene langere briefwisseling met hem wantrouwden, zonden zij hem zijne brieven terug en verzochten hunne eigene insgelijks weder.

¹⁾ Willem was grootmoedig genoeg om Hoorne dien stap aan te raden, en drukte daarbij de hoop uit dat het zulk een' geest van eensgezindheid in den koninklijken raad zou te weeg brengen, dat daardoor zoowel de belangen des konings als des vaderlands zouden bevorderd worden. Zie den in het latijn geschreven brief, uit Breda van 14 April in de *Archives de la maison d'Orange-Nassau*, III. bl. 17.

Egmont nam te Brussel aan al de hoffceesten deel, en vertoonde daarbij zijne gewone pracht in partijen en banketten, welke de hertogin van Parma somtijds met hare tegenwoordigheid vereerde. 's Graven naam verschijnt onder die van de personen, welke zij aan Philips opgaf als der regering zeer genegen te zijn. „Het is onmogelijk,” zeide zij, „om over zijn gedrag ontevreden te zijn.” Aldus hooftoegedig op de gunst der landvoogdes, eene gunst, welke die van den koning het naaste kwam, koesterde de ongelukkige edelman de gegronde hoop dat het verledene nu geheel uit de herinnering zijns meesters was uitgewischt; maar die meester kon eene weldaad vergeten, doch nimmer eene beleediging vergeven.

De groote steden in het land hadden nu algemeen haar verlangen te kennen gegeven, om aan de eischen van Margaretha te gehoorzamen, en velen hadden bezetting binnen hare muren opgenomen. Antwerpen alléén bleef, onder alle Brabandsche steden, onhandelbaar. Eindelijk gaf het toe aan de algemeene aansporing, en er werd een gezantschap aan de landvoogdes gezonden om haar vergiffenis te vragen en te beloven dat de leiders van den laatsten opstand uit de stad gebannen zouden worden. Dit was een wezenlijke zegepraal voor de koninklijke partij, als men het onderscheiden karakter van het volk in aanmerking nam, waar het Calvinisme zoo diep was ingedrongen. Maar Margaretha ver van hare tevredenheid te betoonen, antwoordde koel, dat zij eerst eene bezetting moesten ontvangen; dan wilde zij voor hen hare tusschenkomst bij den koning beproeven en er in toestemmen om haar verblijf in de stad te nemen. De nu zeer vernederde inwoners veinsden daarin gereedelijk toe te stemmen, en weldra trok graaf Mansfeldt, met zestien vendels geregeld voetvolk Antwerpen binnen, en legerde er zijne soldaten als in eene overwonnen stad.

Er werd een dag bepaald voor de intrede der landvoogdes, welke met alle mogelijke pracht geschieden moest. Afdeelingen troepen werden in de voornaamste straten geplaatst, en op den 13^{den} April reed Margaretha Antwerpen binnen, begeleid door twaalfhonderd Walen, en vergezeld door de

ridders van het Gulden Vlies, de edelen en de leden der provinciale regering. Toen de schitterende optocht tusschen de reijen soldaten langs de voornaamste straten trok, werd zij door de welkomskreten der wispelturige bevolking begroet. De aldus tot vrolijkheid gestemde landvoogdes ging eerst naar de kathedraal waar een *Te Deum* gezongen werd, en op hare knieën dankte zij den Almagtige, dat deze groote stad zonder strijd of bloedstorting tot den koning en het ware geloof was teruggekeerd. Toen zij hare oogen liet gaan over de ontheiligde altaren en de door woest geweld van hunne sieraden, beeldhouwwerk en schilderijen beroofde muren, kon Margaretha hare tranen niet weêrhouden. Hare eerste zorg was om, zoover zulks mogelijk was, de gestolen eigendommen terug te krijgen, en de verwoesting van het gebouw te herstellen; vervolgens om de aanleggers dezer gruwelen te straffen, en de teregtstelling op de markt van vier der belhamels verkondigde aan de bevolking van Antwerpen dat de regeringloosheid over was.

Margaretha liet vervolgens de kerken der hervormden met den grond gelijk maken. Die van de Roomschen werden aan hare vorige bezitters teruggegeven, nadat zij gezuiverd en de bewijzen der gewelddadigheden zooveel mogelijk uitgewischt waren. De Protestantsche scholen werden overal gesloten. De kinderen die volgens de Protestantsche leer gedoopt waren, werden volgens de Katholieke herdoopt. Eindelijk werd de hervormde godsdienst in de stad verboden en de Roomsche met hare schitterende plegtigheden in de plaats gesteld.

Toen Margaretha Antwerpen liet bezetten, had zij toegestaan dat allen, die aan de laatste mouterij geen deel hadden genomen, de stad met hunne bezittingen mogten verlaten. Een groot aantal maakten nu gebruik van dit verlof en de straten boden het droevig schouwspel aan van echtgenooten, die hunne vrouwen, ouders, die hunne kinderen verlieten of soms hunne huisgezinnen met zich medenamden naar vriendelijker landstreek, waar het hun geoorloofd zou zijn God overeenkomstig de voorschriften van hun eigen geweten te aanbidden.

Doch zelfs deze zweem van gematigdheid, indien zij

zóó kan genoemd worden, welke Margaretha in den beginne toonde, verdween spoedig voor den somberen geest der Inquisitie. Den 24sten Mei kondigde zij een plakaat af; hetwelk in dezelfde bloedige termen vervat was, als de ergste tijden van Karel en Philips kenmerkten. Door dit plakaat werden allen ter dood en tot verbeurdverklaring hunner goederen veroordeeld, die in het openbaar hadden gepredikt, of godsdienstoefening gehouden naar Protestantsche voorschriften, of plaatsens voor bijeenkomsten hadden afgegaan, of den prediker hadden beschermd en geholpen; voorts alle drukkers van kettersche traktaatjes, of kunstenaars, die door hun penseel de kerk van Rome bespottelijk hadden gemaakt, kortom allen, die schuldig waren aan deze en dergelijke ongeregtigheden. Lightere misdrijven werden behandeld overeenkomstig de mate der schuld. Het plakaat, hetwelk deze menschlievende bepalingen bevat, is vrij lang en treedt in eene breedvoerige opsomming der misdrijven, van welke weinigen, zooal iemand, der hervormden geheel uitgezonderd waren. Toen dit plakaat der landvoogdes te Madrid bekend was geworden, veroorzaakte het groote ontevredenheid. De koning noemde het „ongemanierd, onwettig en geheel strijdig met den waren zin des Christendoms”, en hij beval Margaretha het aanstonds in te trekken. Dit geschiedde derhalve den 23sten Julij daaraanvolgende. De lezer, die hartelijk deelt in deze afkeuring, verwacht het zeker niet als hij vernemt, dat de reden van de verontwaardiging des konings niet was dat het plakaat te streng, maar dat het te zacht was.¹⁾ Nergens besprak

¹⁾ Gachard verwondert zich (*Corr. de Phil. II*, I. bl. 551) over de afkeuring des konings, doch de door Prescott opgegeven redenen zullen die verwondering doen ophouden. Gachard geeft een' hoofdzakelijken inhoud van het plakaat, even als Bor (I. 121), doch deze eenigzins uitvoeriger. Het komt in zijn geheel voor in een bij Silvius te Antwerpen gedrukt stuk van 32 bl. (*Biblioth. d. Pamfletten No. 73*), waarop staat aangeteckend, dat het eerst den 28sten Mei afgekondigd is. Mogelijk vond Philips ook reden van afkeuring in een naar zijn zin te vrijgevig artikel, waardoor bepaald werd, »dat oock binnen vierentwintich uren alle Ballingen, Lediëh-gangers, Vagabonden, Apostaten, verlopen Monieken, ende fugitiven zullen uyte steden

het stuk het regt van bijzondere godsvercoring. Iemand kon nog in zijn eigen huis een ketter in zijn hart zijn, zoolang als hij zulks maar niet in het openbaar toonde. Dit beviel der Inquisitie niet, welke najverige blikken doordrongen in de huizen en harten der menschen, wier geheimste gedachten zij uitlokten en die straffen als openlijke misdaden. Margaretha moest nog les nemen in de school der ondervinding ¹⁾.

Ondertusschen ontving de landvoogdes te Antwerpen een gezantschap van den keurvorst van Saksen, den landgraaf van Hessen, en andere Protestantsche vorsten uit Duitschland, die hunne tusschenkomst trachtten te doen gelden voor de onderdrukte Lutheranen, en baden dat zij niet zou toestaan, dat zij door de Katholieke regering zoo hevig gekweld werden. Margaretha, die volstrekt geen behagen vond in de duidelijke bewoordingen waarin dit verhoog werd voorgedragen, antwoordde koel, dat het laatste gedrag der Vlaamsche Protestanten hen zonder twijfel het regt gaf op de sympathie der Duitsche vorsten, doch zij raadde dezen aan om zich met hunne eigene zaken te bemoeijen en het aan den koning van Spanje over te laten om de zijne te besturen zooals hij het goed vond.

Van alle provinciën was Holland de eenige, welke zich nog tegen den wil der landvoogdes verzette. En hier was, zooals wij gezien hebben, eene vrij sterke krijgsbende op

vertreken, sonderlinghe de geene die onder decxel van de Religie daer in gecomen zijn", zoodat men ten minste nog gelegenheid had om het lijf te bergen.

VERT.

¹⁾ Viglius was niet verlicht genoeg om zich te verzetten tegen vrijd van geweten, welke, zooals hij in een' brief aan zijn' vriend Hopper schrijft, iedereen veroorlooft om zijne eigene goden naar zijn smaak te aanbidden. Echter was de voorzitter wijs genoeg om in te zien, dat er nu genoeg gedaan was door de predikingen te verbieden. »De tijd en Philips' tegenwoordigheid moeten het overige doen." In een' anderen brief schrijft hij: »Zij, die den koning tegen het plakaat hebben opgezet, hebben hem bedrogen. Zij vierden de zegepraal voor zij die behaald hebben. Zij denken dat zij te Toledo maar over de Vlaamsche zaken kunnen beschikken, terwijl te Brussel een Spanjaard zich naauwelijks durft te vertoonen." *Epistolae ad Hopperum* bl. 428 en 433.

de-been gebragt. Het hoofdkwartier was in Brederode's stad, Vianen. Maar die aanvoerder had voor het oogenblik zijne volgelingen verlaten, en was in het geheim te Amsterdam gekomen, waar hij, zooals wij te voren hebben opgeteekend, bezig was bij de burgers, die door hunne Protestantsche leeraars daar reeds eenigzins op waren voorbereid, een' geest van tegenstand te verwekken. De magistraten, die zeer in het naauw werden gebragt, zouden zich gaarne van Brederode's tegenwoordigheid ontslagen hebben, maar hij had te veel invloed bij het volk. Toen er echter uur op uur slechts tijdingen kwamen van de nederlage zijner partij, begon de aanvoerder zelf te begrijpen dat alle hoop op gelukkigen tegenstand tot een' anderen tijd moest worden uitgesteld. De stad des nachts verlatende, trachtte hij met behulp zijner vrienden, naar Duitschland te vlugten. Hij bragt eenige maanden in Westfalen door en hield zich bezig met troepen te werven voor eenen voorgenomen inval in de Nederlanden, toen hij in den zomer van het jaar 1567 door eene koorts werd weggerukt, welke hij zich, zooals men zeide, door zijne losse en onmatige levenswijze op den hals haalde.

Brederode was iemand van een openhartig en onverschrokken karakter, met de ondeugden, maar ook met de deugden, welke gewoonlijk daarmede gepaard gaan. De vriendschap, met welke hij schijnt behandeld te zijn door eenige der geachtste personen zijner partij, voornamelijk Lodewijk van Nassau, getuigt wel voor zijn hart. Zijne rockelooze stoutmoedigheid blijkt uit zijne brieven, en de vrijmoedige wijze, waarop hij over personen en zaken schrijft, maakt zijne brieven niet minder belangwekkend dan gewigtig voor het licht, dat zij over deze onrustige tijden werpen. Het kan echter niet ontkend worden dat Brederode voor de plaats, welke hij in de geschiedenis bekleedt, veel meer te danken heeft aan de omstandigheden van zijn' toestand dan aan zijn eigen karakter ¹⁾.

¹⁾ De onschatbare verzameling van den heer Groen bevat verscheidene brieven van Brederode, welke door hun' toon aan den woesten ridder uit den tijd van Karel den Eerste herinneren. Zij komen uit het hart, vereenigen moedige ondernemingszucht met de zorgelooze

Aldus zonder aanvoerder gelaten verliep het kleine leger, hetwelk Brederode onder zijne vanen geschaard had, spoedig. Over het land verstrooide benden begingen velerlei buitensporigheden door het plunderen der godshuizen en het strijden der koninklijke troepen onder Megen en Aremburg, waarin de muitelingen het onderspit delfden. Van alle kanten derhalve aangevallen waren zij, die niet in 's vijands handen of op het slagveld vielen, al te blijde als zij naar Duitschland konden vlugten. Een schip, dat een groot aantal vlugtelingen bevatte, strandde en allen, die aan boord waren, werden gevangen genomen. Onder hen waren twee broeders met name Batenburg: zij waren van een aanzienlijk geslacht en uitstekende leden van het verbond; zij werden aanstonds met hunne voornaamste volgelingen in de gevangenis geworpen om hun vonnis voor den bloedraad van Alva af te wachten.¹⁾

Van alle hulp van buiten verstoken, bood Amsterdam niet langer tegenstand, maar opende de poorten voor de landvoogdes en stemde er in toe om hare voorwaarden aan te nemen. Deze waren dezelfde, welke aan alle andere oproerige steden waren opgelegd. De vrijheden der stad werden vervallen verklaard, eene bezetting rukte haar binnen en er werden toebereidselen gemaakt om een kasteel te bouwen ten einde in het vervolg tegen oproer te waken. Zij, die zulks verkozen, mogten, op de gewone uitzonderingen na, de stad verlaten. Een groot aantal maakten hiervan gebruik. De naburige dijken waren vol vlugtelingen uit den omtrek en uit de stad, die vol angst op schepen wachtten, welke hen naar Embden, de voornaamste wijkplaats der ballingen, zouden overbrengen. Daar stonden mannen, vrouwen en kinderen, eene treurige menigte,

vrolijkheid van den *bon vivant* en werpen niet alleen over het karakter van den schrijver, maar ook over de verwarde tijden, waarin hij leefde, veel meer licht dan de stijve briefwisseling van dien tijd, welke meestal veel heeft van die van een staatsman.

¹⁾ Deze beide broeders waren Gijsbert en Diederik graven van Bronckhorst, heeren van Batenburg. Hun kasteel lag aan de Maas niet ver ten westen van Grave, waar men nu nog het dorp Batenburg vindt.

VERT.

zonder voedsel, bijna zonder kleeding of eenige van de gewone levensbehoefden, zoodat dit zelfs het medelijden hunner Katholieke tegenstanders opwekte.

Het voorbeeld van Amsterdam werd spoedig door Delft, Haarlem, Rotterdam, Leiden en de overige Hollandsche steden gevolgd, welke nu met elkander in betuigingen van gehechtheid aan de regering schenen te wedijveren. De zegepraal der landvoogdes was volkomen. Hare wapenen hadden overal gezegevierd en haar gezag werd overal in Nederland erkend. Twijfelachtige vrienden en openlijke vijanden, Katholieken en Protestanten, lagen aan hare voeten¹⁾. Met het uur van zegepraal sloeg ook het uur der wraak, en wij kunnen er bijna niet aan twijfelen of de herinnering aan de geleden vernedering maakte het zwaard der gerechtigheid des te scherper. Sterkten, om de inwoners te onderdrukken, werden in de voornaamste steden opgericht²⁾, en de uitgaven voor het bouwen daarvan, zoolwel als het onderhoud der bezetting, moesten betaald worden uit belastingen, welke den burgers der opgestane steden werden opgelegd. De troepen der landvoogdes trokken door het land, en waar de Protestanten vergaderd waren om het Woord te hooren verkondigen, werden zij door de soldaten aangevallen, die hen onder de hoeven hunner paarden vertraptten, ze zonder genade nederschoten en hen bij twintigtallen ter dood sleepten. Geene stad was zoo klein dat er niet ten minste vijftig op deze wijze omkwamen, terwijl het getal slagtoffers soms tot twee of drie honderd

¹⁾ Margaretha's zegepraal wordt door den presidedent van Mechelen op levendigen toon geprezen: »Zoodat de onderhandelingen in de Nederlanden, door Gods genade en de voorzigtigheid dezer deugdzame priuses, met behulp van de goede raadslieden en dienaren des konings, op goede voorwaarden en voor goed geëindigd, de oproerige steden en opstanden onderdrukt, de geuzen overwonnen en verdréven zijn; de leeraren en predikanten zijn verjaagd of gevangen genomen en het gezag van zijne majesteit is andermaal gevestigd.» *Renom de France*. HS.

²⁾ Dit was volgens voorspelling van den prius van Oranje, die in een' brief aan Hoorne schreef: »In korten tijd zullen wij noch toom, noch zadel weigeren. Wat mij aangaat,» voegt hij er bij, »ik ben niet sterk genoeg om een van beiden te dragen.» *Archives de la maison d'Orange*, III. bl. 72.

klom ¹⁾. Overal langs de wegen aanschouwde de reiziger het afgrijselijke schouwspel van lijken, die aan de galgen hingen, of kwam benden ellendige ballingen tegen, die uit hun vaderland vlugten. Verbeurdverklaring volgde, zooals gewoonlijk, op de vervolging. Te Doornik werden de bezittingen van een honderdtal der rijkste kooplieden in beslag genomen en door de regering tot staatseigendom verklaard. Zelfs vereenigde zich nu het gemeen in afkeurend geschreeuw tegen de Protestanten, even als die dieren, die op een van hun eigen geslacht aanvallen en dat verslinden, als het gewond is. Zij waren even ijverig als de soldaten om de Protestantsche kerken neder te werpen, en somtijds maakten zij van de balken galgen, waaraan hunne ongelukkige slagtoffers werden opgehangen. Zoodanig is de met afgrijselijkheden opgevulde schilderij, welke de Protestantsche schrijvers ons hebben nagelaten; wij kunnen gerust aannemen dat zij niets van hare donkere kleuren onder hunne handen verloor.

Zoo sterk was nu de stroom van uitgewekenen, dat dit sommigen van de schoonste provinciën des lands dreigde te ontvolken. De landvoogdes, die er eerst zeer verheugd over was, als het beste middel om het land van vijanden te zuiveren, werd nu ongerust toen zij zag dat het nijverigste deel der bevolking er zoozeer door verminderde. Zij vlugten naar Frankrijk, naar Duitschland en zeer velen naar Engeland, waar de verstandige Elisabeth hun huizen gaf, wel wetende dat, ofschoon zij arm waren, zij eene kennis van werktuigkunde met zich bragten, welke meer dan goud of zilver den voorspoed van haar koninkrijk bevorderen zou.

Margaretha wilde dit uitwijken doen ophouden door beloften van genade, zoo niet van algemeene vergiffenis voor het verledene. Maar ofschoon zij de magt had om te straffen, had Philips haar de magt niet gegeven om vergiffenis te schenken. En inderdaad beloften van genade zouden weinig geholpen hebben aan mannen, die de gevreesde

¹⁾ Van Meteren moet iets naar zijn smaak verzonnen hebben omtrent die teregtstellingen in het groot, welke, indien men het letterlijk opneemt, de Nederlanden bijna zouden ontvolkt hebben.

komst van Alva ontvlugten. Het was vrees voor hem, die hun vleugelen gaf om te vlugten, zooals Margaretha zelve dit duidelijk te kennen geeft in een' brief aan den hertog, waarin zij hem verzocht om niet met een leger te komen, daar er niets meer dan eene waakzame staatkunde noodig was.

Margaretha was inderdaad zeer geërgerd over de voorgenomen zending van den hertog van Alva, van hetwelk haar eenige maanden te voren door den koning kennis was gegeven. Zij kende het heerschzuchtige karakter van dien man goed, en wist dat, hoe hoogdravend hare eigene titels ook waren, de magt in zijne handen zoude zijn. Zij gevoelde dat dit eene armzalige belooning voor hare bewezene diensten was, eene belediging haar persoon niet minder dan den staat aangedaan. Zij gaf in meer dan een' brief aan haar' broeder openhartig lucht aan haar gevoelen over de zaak. In een' brief van den 5^{den} April zegt zij: „gij hebt geen acht geslagen op mijne wenschen of op mijn' goeden naam. Door de buitengewone beperking van mijn gezag, hebt gij mij verhinderd de zaken van dat land geheel naar mijne willekeur te regelen. Nu gij de zaken in zulk een' goeden toestand ziet, wilt gij al het gezag aan een ander geven en mij slechts moeilijkheden en gevaren overlaten. Maar ik heb besloten om in plaats van op deze wijze mijne overige levensdagen te verslijten, zooals ik mijne gezondheid reeds gedaan heb, mij terug te trekken en mij aan een nuttig leven in Gods dienst toe te wijden.”

In een' anderen brief van vier weken later, van den 3^{den} Mei, beklagt zij zich eerst dat de koning haar zijn vertrouwen hoe langer hoe meer ontnemt, en vraagt zij vervolgens verlof om te vertrekken, nu het land tot rust teruggebracht en het koninklijke gezag beter hersteld is dan ten tijde van Karel den Vijfde.

In deze verzekering omtrent de openbare rust was Margaretha zonder twijfel opregt; zóó zijn ook de geschiedschrijvers, die tot op den huidigen dag toe de zaak op dezelfde wijze inzien, en meenen dat de oproeren in het land door de landvoogdes zóó gestild zijn dat er zonder de komst van Alva geene omwenteling in de Nederlanden zou

hebben plaats gehad. Er schijnt inderdaad goeden grond voor deze gevolgtrekking bestaan te hebben. De opstand was gedempt; tegenstand had overal opgehouden: het gezag der landvoogdes was door het land erkend; het verbond, dat het hoofd tegen de regering zoo stout had opgestoken, was ineengestort; de leden waren gesneuveld in den krijg, of lagen in boeijen hun vonnis af te wachten, of zwierven als ellendige ballingen in ver verwijderde landen. De naam van Geuzen, en de zinnebeelden van nap en bedelzak, die zij spottend hadden aangenomen, waren nu inderdaad hunne kenteekenen geworden. Het was te waar voor eene scherts.

De partij der hervorming was als door een' tooverslag verdwenen. De uitoefening dier godsdienst was overal verboden. De Katholieke Kerk was op de puinhoopen der Protestantsche in grooter luister dan te voren herrezen. De kerken waren hersteld, de dienst werd met meer dan gewone praal gevierd. De strengste en onhandelbaarste Protestanten waren het land ontvlugt. Zij, die gebleven waren, werden niet gestraft wegens hunne gedwongen bijwoning van de mis; en de rijkeren kochten de stilzwijgendheid der priesters door goeden sier met hen te houden of ze in klinkende munt hunne mildheid te bewijzen. Nimmer was, sedert het begin der Reformatie, de geestelijkheid met meer onderscheiding behandeld, of had zij grooter gezag in het land uitgeoefend. De sombere tijden der omwenteling schenen inderdaad verdwenen te zijn.

Zelfs kon een Vlaming in die dagen er wel eens aan twifelen of de prins van Oranje zijn schoon erfdeel en het aan zijn hart zoo dierbare land niet zou laten varen, zonder ter verdediging er van een slag te slaan. Iemand die de groote uitbreiding der grondstellingen van de hervorming en het standvastige karakter der hervormden kende, moest de voortdurende rust, die met zooveel geweld te voorschijn was geroepen, wantrouwen. Hij kon eerder denken dat onder den grond, dien hij betrad, de elementen reeds werkten, welke misschien spoedig met verdubbelde woede zouden nitbarsten, en verderf over het land uitstorten!

DERDE BOEK.

HOOFDSTUK I.

ALVA WORDT NAAR DE NEDERLANDEN GEZONDEN.

Alva's benoeming. — Zijn merkwaardige togt. — Hij komt te Brussel. — Margaretha ergert zich. — Staatskunde van den hertog. — Gevangenneming van Egmont en Hoorne.

1 5 6 7.

Terwijl Margaretha zoo goed slaagde om het land ten minste tijdelijk tot rust te brengen, werden er aan het hof te Madrid maatregelen genomen om het bestuur over de Nederlanden aan andere handen toe te vertrouwen en de regering aldaar in hoofdzaken te veranderen.

Wij hebben gezien hoe levendig gedurende het laatste jaar het gerucht verspreid was van Philips' voorgenomen komst in het land. Deze geruchten waren ruimschoots geregvaardigd door zijne eigene brieven aan de landvoogdes en zijne gezanten aan de verschillende Europeesche hoven. De koning bepaalde zich zelfs niet alleen bij beloften. Hij vroeg aan de Fransche regering vrijen doortogt voor zijne troepen over haar grondgebied. Hij liet dat gedeelte van Savoije, waardoor zijne troepen waarschijnlijk zouden trekken, opnemen en eene kaart van den voorgenomen weg maken. Hij beval dat nieuw aangeworven troepen uit Duitschland zich aan de Vlaamsche grenzen bij hem zouden voegen. En eindelijk sprak hij er van om de cortes bijeen te roepen, ten einde gedurende zijne afwezigheid in de regering te voorzien.

Wie echter ook mogt bedrogen worden, er was een vorst in Europa, wiens helderziend oog door die beloften van

Philips, of door al zijne toebereidselen niet verblind werd. Dit was de oude paus Pius de Vijfde, die altijd 's konings opregtheid had gewantrouwd. Pius had met groote vrees de verspreiding der ketterij in de Nederlanden aangezien. Als een ware zoon der Inquisitie zou hij gaarne hare vuren in iedere stad van dat afvallige land hebben zien branden. Hij had met verontwaardiging Philips' laauwheid opgemerkt, en eindelijk besloot hij een bijzonder gezantschap naar Spanje te zenden, ten einde den koning zoo mogelijk tot meer beslissende handelingen aan te zetten.

De daartoe gebezigde persoon was de bisschop van Ascoli, en deze goede pater bragt zijne bestraffende boodschap in zulke stoute bewoordingen over, dat het aan het hof te Madrid vrij wat sensatie maakte. Philips beklagt zich in een' brief aan zijn' gezant te Rome, dat de paus hem aldus bij de Christenheid deed voorkomen als iemand, die te traag was in het volbrengen van zijn' plicht. De gezant had zich op zulk eene vreemde wijze uitgelaten, voegde Philips er bij, dat, zonder den eerbied en de genegenheid, welke hij zijner heiligheid toedroeg, hij daardoor juist den tegenovergestelden weg had willen inslaan, als dien welken hij zich voorgenomen had te gaan ¹⁾.

Niettegenstaande hij zich zoo verontwaardigd toonde, is het niet onwaarschijnlijk dat, wanneer het niet om de beeldstormerij geweest was, de koning nog voort zou gegaan zijn met uitstellen, daarbij steunende op zijne geliefde stelling, „dat de tijd en hij een paar waren” ²⁾. Maar deze

¹⁾ Het weinige schrijven van Philips deed goede uitwerking. Spoedig daarop schreef Granvelle aan den koning dat zijne heiligheid zeer verontrust was over de wijze waarop zijne majesteit zijne beslissing had opgenomen. „De paus,” voegde Granvelle er bij, „was een man met de beste bedoelingen, maar met zeer weinig kennis van de wereld, en gemakkelijk ter neêrgeslagen door hen, die hem de tanden lieten zien.”

²⁾ Het aarzelen van den koning haalde hem eene scherpe berisping van Fray Lorenzo Villavicencio op den hals, die weinig omstanden maakte om Philips even als zijne staatsdienaren te behandelen. „Indien uwe majesteit,” zeide hij, „alleen zijn eigen gemak in aanmerking neemt, en weigert om Vlaanderen te bezoeken, hetwelk in zulk een naauw verband staat met de eer van God, van zijne geze-

gebeurtenis welke zulk eenen indruk op de Christenen maakte, wekte ieder gevoel van verontwaardiging in het hart des konings op, en dat wegens de beleediging der kroon en der Kerk aangedaan. Tegen zijne gewoonte, sprak de koning met zóóveel vuur en zóó openhartig, dat de grootste twijfelaars eindelijk begonnen te gelooven, dat de lang besproken reis op handen was. De eenige twijfel bestond nog maar over de wijze waarop zij ondernomen zou worden: of de koning aan het hoofd van een leger zou optrekken, of dat hij alleen zou vergezeld worden door zulk een gevolg, als voor de koninklijke waardigheid gevorderd werd.

De zaak werd in den raad druk besproken. Ruy Gomez, de gunsteling van Philips was voor het laatste voorstel. Hij zeide dat een burgeroorlog zelfs den overwinnaar verderfelijk zijn moest. Goedertierenheid was de schoonste hoedanigheid van een vorst, en het Vlaamsche volk was eene grootmoedige natie, welke waarschijnlijk eer door vriendelijkheid dan door de wapenen zou verwonnen worden. In dit vrijzinnige en menschlievende inzicht werd de prins van Eboli ondersteund door den staatssekretaris Antonio Perez en door den hertog van Feria, die vroeger gezant te Londen was geweest, een man, die met beschaafde manieren eene zeer overredende welsprekendheid vereenigde.

Doch de hertog van Alva uitte eene geheel andere meening, zooals men wel had kunnen verwachten. Het stelsel van toegevendheid, zeide hij, was door de landvoogdes gevolgd en de vruchten daarvan waren te zien. Het onkruid der ketterij kon met geene zachte hand worden uitgeroeid en zijne majesteit moest met zijne oproerige vasallen handelen, zooals Karel de Vijfde met hunne miltzieke voor-

gende Moeder en van alle heiligen, zoowel als met het welzijn der Christenheid, moet men dan niet verklaren dat gij wel de koninklijke waardigheid van God wilt ontvangen, maar dat gij aan Hem al de zorgen en moeilijkheden van die waardigheid overlaat? God zou het uwe majesteit even kwalijk nemen als gij het een uwer onderdanen doen zoudt, dien gij tot een' eervollen post van vertrouwen hadt verheven, en die wel het ambt aannam, maar het aan u overliet om voor hem het werk te doen! Om God te beleedigen is eene overijlde daad, welke beiden ziel en ligchaam verderven moest! Gachard, *Correspondance de Philippe II*, II, rapport, bl. 48.

vaderen te Gent gedaan had. Deze strenge meening werd ondersteund door kardinaal Espinosa, die voorzitter van den raad en groot-inquisiteur was, en die zonder twijfel meende dat de beleediging der Inquisitie aangedaan, niet de minste grief was waarvan men de hervormden beschuldigde.

Ieder van de groote leiders der vergadering beval de maatregelen aan, die het best met zijn karakter overeen kwamen en die, als zij aangenomen werden, waarschijnlijk de hulp van den voorsteller vereischten, die ze had voorgesteld. Wanneer men den vredelievenden weg was ingeslagen, zou Feria, of waarschijnlijk Ruy Gomez, met het bestuur der zaken zijn belast geworden. Inderdaad Montigny en Bergen, die nog tegen hun' zin te Madrid werden terug gehouden, drongen er bij den koning ernstig op aan om den prins van Eboli te zenden, als een man die door zijne populaire manieren en bekende voorzigtigheid, waarschijnlijk het best in staat zou zijn om de vijandige partijen met elkander te verzoenen. Als er daarentegen hevige maatregelen moesten aangewend worden, aan wien konden die dan beter worden toevertrouwd, dan aan den hertog zelve, den besten veldheer van zijn' tijd?

Men zegt dat de koning tegen zijne gewoonte aan bij de vergadering van den raad tegenwoordig was en de beraadslaging aanhoorde. Hij uitte zijn gevoelen niet. Maar men kon wel gissen tot welke zijde hij vermoedelijk zou overhellen als men in bedenking nam, dat hij gewoonlijk de voorkeur gaf aan dwangmaatregelen ¹⁾.

Philips kwam spoediger dan naar gewoonte tot een besluit. Binnen weinige dagen liet hij den hertog roepen, en vertelde hem dat hij besloten had hem onverwijld aan het hoofd van een leger naar de Nederlanden te zenden. Het was echter alleen om zijne eigene komst voor te be-

¹⁾ De beraadslaging wordt vrij nauwkeurig medegedeeld door Cabrera en Strada. Zij zijn het echter niet eens, noch in de namen van de tegenwoordig zijnde leden, noch in de redevoeringen, welke zij hielden. Echter is hun verschil in deze bijzonderheden geenzins zoo bevreemdend als hunne overeenstemming in het onwaarschijnlijkste deel van het verhaal, namelijk Philips' tegenwoordigheid bij de debatten.

reiden, welke plaats zou hebben, zoodra het land in eenen genoegzaam bedaarden toestand verkeerde om hem te ontvangen.

Alles stelde zich nu in Kastilië in het werk om toebeidselen te maken. Door het geheele land werden soldaten geworven; en zoo groot was de ijver, dat zelfs de Inquisitie en de geestelijken eene aanzienlijke som voorschoten om de uitgaven te bestrijden van een' togt, welken zij als een' kruistogt schenen te beschouwen. Er werd bevolen dat er magazijnen met levensmiddelen op geregelde afstanden zouden worden opgerigt langs den voorgenomen weg, welken het leger volgen zou. Er werden bevelen uitgevaardigd dat de oude Spaansche bezettingen in Lombardije, Napels, Sicilië en Sardinië overgebracht zouden worden naar de vereenigingsplaats in Piëmont, om de komst van den hertog af te wachten, die in hunne plaats de nieuw geworven rekruten uit Kastilië zenden zou.

Philips ging ondertusschen voort met te verklaren, dat Alva's vertrek alleen de voorbode was van zijne eigene afreis. Hij schreef dit aan Margaretha, verzekerde haar dat zijn voornemen was om over zee te gaan, en beval haar om een eskader van acht schepen in gereedheid te houden om hem naar Zeeland te brengen, waar hij landen wilde. Derhalve werden de schepen uitgerust. Er werden processien gehouden en in alle kerken gebeden uitgestort voor de voorspoedige reis des konings. Echter waren er sommigen in de Nederlanden, die opmerkten dat de koning in zijn paleis te Madrid geene gebeden noodig had om zeegevaren af te wenden! Vele hovelingen begonnen weldra ook te twifelen aan 's konings opregtheid, daar week op week voorbijging en er geene toebeidselen tot zijn vertrek gemaakt werden. Onder de tegenstrijdige hofgeruchten omtrent 's konings plannen, schreef de pausselijke nuntius, dat het onmogelijk was om de waarheid te onderscheiden. Het was gemakkelijk om de algemeene staatkunde van Philips te begrijpen, maar onmogelijk om de bijzondere plannen, welke hij ten uitvoer wilde brengen, te raden. Indien dat de sluijer was, onder welke 's konings plannen verborgen werden, zelfs voor de oogen van diege-

nen, die zijne persoon het naast omringden, hoe kunnen wij dan verwachten ze na zulk een lang tijdsverloop te doordringen? Echter kan de geschiedschrijver der negentiende eeuw vele oorspronkelijke stukken gebruiken, welke de plannen des konings aan het licht brengen, en die nimmer onder de oogen kwamen van de hovelingen te Madrid.

Met al het aldus aangebrachte licht, is het nog moeilijk om te zeggen, of Philips ooit opregt was, toen hij verzekerde de Nederlanden te zullen bezoeken. Indien hij het eenigen tijd was, was dit echter niet meer het geval, toen hij besloten had Alva er heen te zenden. Philips verschilde zeer van zijn' vader in eene vadzigheid van ligchaam, welke iedere onderneming, die ligchaamskracht vereischte, uiterst lastig voor hem maakte. Hij deinsde nimmer terug voor zittend werk, hij kon van den morgen tot middernacht in zijn' kabinet arbeiden als de minste zijner sekretarissen. Maar eene reis was eene groote onderneming. Na zijne bezoeken in Engeland en de Nederlanden, gedurende het leven zijns vaders, reisde hij zelden verder, zooals zijn zoon schaamteloos zeide, dan van Madrid naar het Eskuriaal. Zulk eene vreeselijke zaak als een togt naar Vlaanderen, waartoe eene gevaarlijke reis door een vijandig land, of eene reis over eene niet minder vijandige zee behoorde, was iets waarvan de koning onder gewone omstandigheden nooit gedroomd had.

De tegenwoordige stand van zaken daarenboven had niets wat hem bijzonder uitlokte, en voornamelijk geen vorst van Philips' karakter. Nooit was er een vorst najveriger op zijn gezag, en de beledigingen, waaraan hij bij den wanordelijken toestand des lands blootgesteld was, kon zijner aangeborene vadzigheid wel in de hand werken om hem van het bezoek af te schrikken.

Onder deze omstandigheden is het niet vreemd dat Philips, indien hij ooit het plan van eene reis naar de Nederlanden gekoesterd heeft, toegegeven zal hebben aan zijne natuurlijke gewoonte van uitstel. De moeilijkheden van eene reis in den winter, de noodzakelijkheid om de cortes bijeen te roepen en de zaken van het koninkrijk te regelen, zijne eigene langdurige ziekte, gaven hem zoo menige versooning aan de hand om het lastige bezoek uit te

stellen, totdat de tijd voorbijgegaan was waarop zulk eene reis van goed gevolg had kunnen zijn.

Dat hij zoo streng verzekerde dat zijn plan was om naar de Nederlanden te gaan, kan verklaard worden door eene begeerte om eenigermate zijn krediet te redden bij hen, die schenen te denken dat de noodzakelijkheid vereischte, dat hij gaan zou. Mogelijk meende hij ook dat het staatkundig was om het denkbeeld van een bezoek in de Nederlanden gaande te houden, ten einde de uitspatting des volks, hetwelk geloofde spoedig door den vorst in persoon tot verantwoording zijner misdaden geroepen te zullen worden, te beteugelen en dit kon zulk een bezoek zonder twijfel eenigermate doen. Alles daar gelaten, doch tusschen het gedrag van Philips bij deze gelegenheid, en de in zijne brieven aan Margaretha voor zijn uitstel opgegeven beweegredenen is eene vreemde overeenkomst te vinden met het gedrag, hetwelk de Romeinsche geschiedschrijvers, onder bijna gelijke omstandigheden, aan Tiberius toeschrijven.

Op den 15^{den} April 1567 had Alva zijn laatste gehoor bij Philips te Aranjuez. Onmiddellijk daarop vertrok hij naar Carthagera, waar eene vloot van zesendertig schepen onder den Genueeschen admiraal Doria voor anker lag om hem te ontvangen. Hij werd eenigen tijd wegens de aankomst der troepen opgehouden, en ondertusschen ontving hij daar dépêches van het hof, welke zijne aanstelling tot kapitein-generaal en bijzondere voorschriften omtrent den door hem in de Nederlanden te volgen weg, bevatten. Zij waren zoo bijzonder, dat niettegenstaande, de groote uitgebreidheid zijner magt, de hertog aan zijn' meester schreef om zich te beklagen over zijn gebrek aan vertrouwen, en verklaarde dat hij nooit zelfs onder den keizer door zulke naauwkeurige voorschriften in zijne magt beperkt was geworden. Iemand, die het karakter van Philips bestudeerd heeft, zal wel geene moeite hebben om zulks te gelooven.

Den 27sten April, ligte de vloot het anker, maar ten gevolge van een oponthoud van eenige dagen in verscheidene plaatsen aan de kust van Katalonië, kwam zij niet voor den 17^{den} der volgende maand in de Genueesche ha-

ven Savona ten anker. Toen de hertog aan boord kwam was hij ziek, en zijn jichtig gestel werd op reis niet beter. Echter weigerde hij de gastvrijheid niet welke de Genueesche edelen hem aanboden, die met den senaat wedijverden om den Spaanschen gezaghebber allen eerbied te bewijzen. Hij werd te Asti opgewacht door Albuquerque, den onderkoning van Milaan, en door gezanten van verschillende Italiaansche vorsten, die begeerig waren om hunne hulde te bewijzen aan den militairen vertegenwoordiger van den Spaanschen vorst. Maar de jicht, waaraan Alva leed, werd nu erger door een' aanval van anderdaagsche koorts en gedurende meer dan eene week was hij aan zijn bed gekluisterd.

Onderwijl waren de troepen op het bepaalde vereeningspunt bijeengekomen; en zoodra als de hertog van zijne ziekte hersteld was, haastte hij zich om ze in oogenschouw te nemen. Zij bedroegen in alles 10000 man onder welke nog geen 1300 man ruitery waren. Maar ofschoon weinig in aantal, was het eene uitgelezene bende troepen, zooals men nauwelijks in Europa vinden zou. De infanterie vooral bestond meestal uit Spanjaarden, oude gedienden, die onder de vanen van Karel den Vijfde aan de overwinning gewend waren geworden, en velen van hen hadden onder Alva zelven reeds oorlog gevoerd. Hij verkoos zulk een leger vast aaneengesloten en goed geregeld als het was, boven een, dat, onhandelbaar door de grootte, minder in staat zou geweest zijn om een' snellen togt over de bergen te doen¹⁾.

Behalve de gewone legermagt, waren er nog vele aanzienlijke edelen en ridders, die wars van stil te zitten, als vrijwilligers kwamen om versche lauweren te plukken on-

¹⁾ Een fier Kastiliaansch geschiedschrijver houdt eene hoogdravende lofrede op dat kleine leger in een paar regels: »De soldaten konden kapiteins zijn, de kapiteins oversten en dezen generaals.» *Hechos (daden) de Sancho Davila*, Valadolid 1713, bl. 26. De ridderslike Brantôme geeft zijne verrukking te kennen over de moedige houding en schitterende uitruising dezer troepen, die hij op hun' togt door Lotharingen zag. »Het waren allen oude en gediende soldaten, goed voorzien van kleederen en wapenen, welke meestal verguld of gegraveerd waren, zoodat men ze eer voor kapiteins dan voor soldaten zou aanzien.» *Oeuvres* I, bl. 60.

der zulk een beroemd veldheer als de hertog van Alva. Onder dezen was Vitelli, markies van Cetona, een Florentijnsch krijgsman van grooten naam, maar die ofschoon nu deelnemende aan een' zoogenaamden godsdienstoorlog, zoo onverschillig was voor allerlei godsdienst, dat een koddig grafschrift op den twijfelaar hem zelfs het bezit eener ziel ontkent¹⁾. Een ander van deze vrijwilligers was Mondragon, een veteraan van Karel den Vijfde, wiens aanleg voor ridderlijke daden niet bevlekt werd door die daden van wreedheid en roofzucht, welke zoo dikwijls den ridder der zestiende eeuw tot verwijt strekken. De betrekking van kommissaris (proviandmeester), zoo moeilijk in een' veldtogt als deze, werd aan een ervaren spaansch officier met name Ibarra opgedragen. Aan den hertog van Savoye was Alva een uitmuntend vestingbouwkundige, Pacciotti genaamd, verschuldigd, wiens diensten van groot belang waren bij het bouwen van sterkten in de Nederlanden. Alva had ook zijne beide zonen mede gebragt, namelijk Frederik en Ferdinand van Toledo, de laatste een bastaard, voor wien zijn vader zoovele liefde toonde als slechts in zijn ruw karakter lag. Aan Ferdinand werd het bevel opgedragen over de ruitery, welke voornamelijk uit Italianen bestond²⁾.

Nadat hij zijne troepen in oogenschouw had genomen vormde de hertog ze in drie afdeelingen. Dit deed hij, opdat er gedurende de lange en moeilijke reis des te beter in hun onderhoud zou kunnen voorzien worden. De afdeelingen waren een dagmarsch van elkander gescheiden, zoodat ieder 's nachts hetzelfde kwartier betrok, hetwelk den nacht te voren door de voor hem uittrekkende afdee-

¹⁾ »Zijn ligchaam is in Italië, zijne ingewanden in Braband, zijne ziel nergens. Waarom? Omdat hij er geene had.» Borgnet, *Philippe II et la Belgique* bl. 60.

²⁾ Geen twee schrijvers komen natuurlijk overeen in het opgeven van Alva's magt. De nauwkeurige opgave van de sterkte des geheelen legers, zoowel als van elke kompagnie, en de namen der officieren, die ze aanvoerden, worden gevonden in de *Documentos ineditos* IV, bl. 382. Daaruit blijkt dat het juiste aantal der ruiters was 1250 en de voetknechten 8800; dus te zamen 10.050.

ling bezet was geweest. Alva zelf voerde de voorhoede aan ¹⁾).

Hij nam geen geschut met zich omdat hij zijne bewegingen op zijn' togt door de bergen niet wilde belemmeren. Maar hij gebruikte iets, wat toen eene nieuwigheid in den krijg was. Iedere kompagnie voetvolk was op de flank gedeckt door eene bende soldaten die met groote haakbussen gewapend waren. Dit soort van vuurwapen was wegens den last, tot nogtoe slechts bij het verdedigen van vestingen gebruikt. Maar met draagbare haken werden zij geschikt voor velddienst bevonden en kwamen als zoodanig na dit tijdperk algemeen in gebruik. Daarom kan men de invoering er van door Alva beschouwen als eene belangrijke gebeurtenis in de geschiedenis der krijgskunst.

De weg, welken Alva nemen wilde, ging over den berg Cenis, denzelfden, waarover, volgens de overlevering, Hannibal deze groote grensscheiding ongeveer achttien eeuwen te voren getrokken was ²⁾. Indien de weg al minder moeilijk was

¹⁾ Een gedicht met kouplettten van acht regels en hetwelk Alva's togt bezong, verscheen het volgende jaar te Antwerpen van de pen van zekeren Balthazar de Vargas. Het heeft meer historische dan dichterlijke waarde. Een enkel kouplett, hetwelk de dichter aan de spijsverzorging van het leger wijdt, zal waarschijnlijk genoeg zijn om de nieuwsgierigheid van den lezer te voldoen: »En omdat Savoye bergachtig is en de legioenen er doorheen moesten trekken, zou de togt moeilijk geweest zijn indien de levensmiddelen aan de soldaten ontbroken hadden; doch de kommissaris rustte niet en hij wist zich uit Italië zooveel voorraad te verschaffen, dat hij het leger gedurende den geheelen togt voorzag, zoodat het hun nooit aan brood, vleesch of wijn ontbrak.»

²⁾ Zoo vertellen Schiller, Cabrera en anderen. Maar iedere schooljongen weet dat niets minder zeker is dan de weg, welken Hannibal over de Alpen nam. De twee oudste getuigen Livius en Polybius, verschillen op dit punt en het is sinds dien tijd een moeilijk vraagstuk gebleven. De scherpzinnigheid van later jaren heeft echter een' anderen weg aangewezen, namelijk dien over den kleinen St. Bernard. De overtocht van Hannibal maakt het onderwerp uit van een merkwaardig stuk in Gibous' dagboek, toen de jonge geschiedschrijver bezig was zich voor de grootere taak van later leeftijd gereed te maken. Zijn tegenzin om zelfs bij het einde van zijne bewijsvoering de weegschaal naar de eene of andere zijde te laten overhellen, is een bijzondere karaktertrek van zijn weifelend verstand.

dan in de dagen van den Karthager, was hij nog ver van dien weg, welken soldaten of reizigers heden ten dage zoo gemakkelijk langs trekken. Steile rotshoogten met ruwe bosschen, waar de wintersneeuw nog midden in Junij lag; onpeilbare afgronden gevuld met hetgeen de bergstroomen in hunne vaart hadden medegesleept; voetpaden waaraan de herder en zijne kudde ter naauwernood gewend waren, en welke een' onzekeren weg aanboden langs den rand van duizelingwekkende diepten; lange en moeilijke bergpassen waar een handvol mannen een leger kon tegenhouden en van de omringende hoogten steenen op hen doen nederstorten; dit waren de hinderpalen, welke Alva en zijne soldaten zouden te overwinnen hebben, toen zij hun' moeilijken togt door een land aanvingen, waar de inwoners volstrekt niet vriendschappelijk jegens de Spanjaarden gezind waren.

Hun weg lag op geen' grooten afstand van Genève, die vesting der hervormden; en Pius de Vijfde zou den hertog hebben trachten te overreden om van zijn weg af te wijken en »dat nest van duivels en afvalligen» uit te roeijen, zooals de heilige vader er behagen in schepte om hen te noemen. De inwoners van Genève, zeer verontrust door het vooruitzicht van een' inval, verzochten hunne broeders, de Hugenooten, om hulp. De prins van Condé en de admiraal Colligni, de leiders dier partij, boden hunne diensten aan den Franschen koning aan om 50.000 man op de been te brengen, om zijne oude vijanden, de Spanjaarden aan te vallen en hun de bergpassen af te snijden. Maar Karel de Negende begreep ligt de aanleiding tot dat voorstel. Ofschoon hij den Spanjaarden weinig genegen was, was hij zulks den hervormden nog minder. Daarom weigerde hij dit aanbod der aanvoeders van de Hugenooten, er bijvoegende dat hij Frankrijk wel zonder hunne hulp kon beschermen ¹⁾. De bewoners van Genève waren dien

¹⁾ De Hugenooten gingen zelfs zóóver dat zij beproefden de hervormden in de Nederlanden over te halen om zich met hen te verenigen, ten einde den hertog op zijn marsch door Savoye aan te vallen. Hunne plannen waren uitgedrukt in een werkje, dat in de provinciën zeer in omloop was, ofschoon het niet gelukte om het volk op te zetten om het Spaansche juk af te werpen. Van der Vynekt, *Troubles des Pays-Bas*, II bl. 194.

ten gevolge genoodzaakt in hunne eigene verdediging te voorzien, ofschoon zij eenigzins moed schepten door de hulp, welke hunne Bernsche landgenooten beloofd hadden; en het geheele leger dezer dappere bergbewoners stond onder de wapenen, gereed om iederen aanval der Spanjaarden op hun eigen grondgebied of dat hunner bondgenooten, bij den togt door het land, af te slaan. Maar dit was onnoodig. Ofschoon Alva slechts zes mijlen van Genève die stad voorbijtrok en het verzoek van den paus door den hertog van Savoye zeer ondersteund werd, meende de Spaansche generaal dat het niet voorzigtig was om daaraan te voldoen, terwijl hij verklaarde dat zijn last niet verder strekte dan de Nederlanden. Zonder daarom regts noch links af te wijken, trok hij regt naar de grenzen en zorgde slechts om zoo spoedig mogelijk uit de gevaarlijke bergpassen te komen, waar hij met zulk groot nadeel door een vijand zou kunnen worden aangetast.

Echter waren de moeilijkheden, welke hij ondervond, zóó groot, dat er veertien dagen voorbijgingen voor hij zijn' voet zetten kon in de vriendelijke vlakten van Franche-Comté en dat gedeelte van Bourgondië dat het gezag van Spanje erkende. Hier ontving hij den welkomen toevoer van vierhonderd ruiters, den bloem der Bourgondische ridderschap. Op zijn' weg door het land werd hij door een Fransch observatieleger vergezeld, dat, ongeveer zesduizend man sterk, op slechts zes of zeven mijlen van den door de Spanjaarden gevolgden weg, evenwijdig met hen voorttrok, echter zonder hen eenigzins te belcedigen.

Toen Alva weldra daarna Lotharingen binnentrok, ontmoette hem de hertog van dat land, die scheen te verlangen om hem allerlei eer te bewijzen en hem met vorstelijke gastvrijheid onthaalde. Na een kort oponthoud hervatte de Spaansche veldheer zijne reis en trok den 8sten Augustus over de Nederlandsche grenzen ¹⁾.

¹⁾ Naauwkeurigheid in tijdrekenkunde is iets geheel beneden de aandacht van een kronijkschrijver der zestiende eeuw. In de verarring van datums ten opzichte van Alva's bewegingen, ben ik, in zoover zulks mogelijk was, op zijne eigene bevelschriften afgegaan. *Documentos ineditos* IV. bl. 349 vlgg.

Zijne lange en moeilijke togt was volbragt zonder onaangename voorvallen en met bijna geene wanordelijkheden van den kant der soldaten ¹⁾. Niemands bezittingen werden ge-

¹⁾ Omdat de togt van Alva voor Nederlanders belangrijker is dan zij voor Amerikanen of Engelschen zijn kon, zal het waarschijnlijk niet ongevallig zijn hier eenige nadere bijzonderheden opgegeven te zien. Eerst wat het getal aangaat: Prescott geeft als juist getal op 10.050, dit schijnt te weinig als wij daarbij vergelijken le Petit en Bors opgaven, die hij volgens zijn zeggen, uit de lijsten van den *pagador* (betaalmcester) Francisco de Liraldo haalde. Er waren volgens hem 9000 Spanjaarden, 7000 Italianen en Savoyaards, 1000 man ligte ruiters en 400 lanciers, verdeeld als volgt: een regiment van Napels van 29 vendels onder Don Alonzo de Ulloa, een van Sicilië van 10 vendels onder Juliaan Romero, een van Sardinië van 10 vendels onder Gonzalo de Braccamonte en een van Lombardije van 10 vendels onder Hernando de Toledo, volgens anderen onder Sancho de Lodogno. De bevelhebbers der ruitery waren Fernando de Toledo, prior van St. Jan van Kastilië, en onder hem de overste Don Lopez de Avenne. De veldmaarschalk-generaal was Chiapin Vitelli en Don Gabriël de Serbelloni, overste van het geschut, dat in het leger niet ontbrak, en bij den overtocht over de Alpen met den middeltocht onder Ferdinand de Toledo en Lodewijk mede trok. De ruitery bestond uit 5 kornetten spaansche ruiters (ieder van 100 man), waar in Italië bij kwamen 3 Italiaansche en 2 Duitsche kornetten onder Lopez de Zapata en Sancho d' Avila, gouverneur der citadel van Pavia: de twee kornetten muskettiers te paard stonden onder Gonzalvo de Montero en Pietro de Monte, gouverneur der citadel van Novara. In Franche-Comté kwamen de gouverneur Vergy met de baronnen de Chevreux, de Montmartin en de Clairvaux bij Alva en voerden ieder eene kornet ruitery aan. In Luxemburg voerde Alberic de Lodron hem 12 vendels Duitschers, van 300 man ieder, te gemoet, van welke 500 ruiters. Het door van Meteren opgegeven getal komt meer met dat van de *Documentos ineditos* overeen, hij geeft op 8678 voetknechten, 735 muskettiers te voet en 7 kornetten ruiters.

Het geheele leger werd, voor zoover als het toen bij elkander gebragt kon worden, in het laatst van Junij gemonsterd te St. Amboise, aan den voet van den Cenis, waar Ibarra de magazijnen had opgeslagen. Alva was 15 Junij te Asti geweest en van daar over Turin en Poirino, waar hij eene zamenkomst met Philibert Emmanuel van Savoye had, naar St. Amboise getrokken. Nu verdeelde hij zijn leger in drie benden, de voorhoede voerde hij met Ulloa aan; zij bestond uit de vendels van den laatste, de Italiaansche ruiters en de 2 kornetten muskettiers. Bij den middentocht behoorden de Lombardische vendels, 4 kornetten Spaansche ruiters, de artillerie en de bagaadje, terwijl de achterhoede onder Chiapin Vitelli al het overige

plunderd. Geene boerenhut werd overrompeld. Het rundvee had vrij in het veld kunnen grazen en de kudden schapen hadden in veiligheid hun voedsel op de bergen kunnen zoeken. Er wordt slechts één voorbeeld van het tegendeel aangehaald, dat van drie soldaten, die een of twee verdwaalde schapen medenamen, toen het leger door Lotharingen trok. Maar zij werden voor hunne overtreding spoedig tot zware verantwoording geroepen. Toen Alva van het feit onder-richt werd, veroordeelde hij hen tot de galg. Door tus-schenkomst van den hertog van Lotharingen, werd het von-nis door den Spaanschen veldheer in zóóverre verzacht, dat

bevatte. Denzelfden dag van de monstering begon de togt over St. Jean de Maurienne, van waar Alva 28 Junij aan den koning schreef dat hij hem toch 4000 pikken en even zoovele haakbussen zenden zou voor zijne infanterie »qui n'en est pas suffisamment pourvue." Het leger kwam na een' togt van 14 dagen te Montfleur, op de zuidgrens van Franche-Comté; 12 dagen later kwam Alva, na Dôle en Gray te zijn doorgetrokken, te Fontenay op de grenzen van Lotharingen, waar zij eenige dagen bleven; van Nancy rukten zij verder op naar Thionville en Luxemburg, waar Alva den 8sten Augustus aankwam. Eerst den 23sten kwam hij te Brussel en niet den 22sten, zooals Prescott naar van Meteren opgeeft, of den 28sten vol-gens anderen. Een sekretaris van den prins van Oranje, Jan de Pen-nants, schreef 26 Aug. een brief uit Brussel, waaruit de waarheid blijkt. Alva zond zijn' zoon Ferdinand met zooveel ruitery als de stad bergen kon, naar Diest; de Napelsche vendels naar Gent, de Sardinische naar Enghien en de Lombardische naar Lier.

Voor dat het leger in de Nederlanden voor goed was gehuisvest, had het Spanje reeds belangrijke sommen gekost; wij vinden dat het tot November 1567 (55.950 kroonen (f 110.500) kostte. Alva kreeg een voor dien tijd vrij groot traktement, f 2488.50 per maand, dus bijna f 30.000 's jaars; de beruchte Vargas kreeg 6 kroonen (f 11.85) daags van den koning, en 4 kroonen (f 7.90) van de verbeurdver-klaarde goederen, dus per slot van rekening nog ruim f 7200 's jaars; over het algemeen is de klacht niet ongegrond van de ongelijkmatige bezoldiging in het Spaansche leger, waardoor aan de hoogste betrek-kingen veel te hooge sommen werden uitbetaald in vergelijking met de lagere; zoo kreeg b. v. de provoost-generaal Juan de Bolda slechts de helft van hetgeen Vargas ontving, en daarvan moest hij dan nog elf dienaars te paard onderhouden. Vergelijk Bor, I fol. 128, Van Meteren, I bl. 421 (Octavouitgave), de Thou, boek XLI, le Petit, boek X en Gachard, *Correspondance de Phil.* III bl. 530 vlgg.

VERT.

slechts een van de drie, daartoe door het lot aangewezen, zou gehangen worden.

De bewonderenswaardige krijgstucht welke onder Alva's soldaten bestond, was des te merkwaardiger in een' tijd toen de naam van soldaat gelijk stond met dien van stroo-per. Het kwam er weinig op aan of het een land van vrienden of vijanden was, waardoor de togt ging. De weérlooze boeren waren overal de prooi van den oorlogs-man, en de veldheer zag de plunderingen zijner soldaten door de vingers, als het beste middel om hunne achter-stallige soldij te betalen.

Wat bij die gelegenheid de krijgstucht nog opmerkens-waardiger maakte, was het groote aantal trosgangers, voor-namelijk lichtekooijen, die om het leger heen zwierven. Deze laatsten waren in zulk een aantal aanwezig, dat zij in bataillons en kompaniën waren ingedeeld, welke ieder onder hare eigene banier voorttrokken en even als de man-nen eenigermate op de wijze van een leger waren gere-geld¹⁾. De hertog schijnt even zorgeloos geweest te zijn omtrent de zedelijkheid zijner soldaten, als hij naauwlet-tend was op de krijgstucht: misschien wilde hij zijne streng-heid op het eene punt goed maken door zijne laauwheid op het andere.

Het was voor Alva van het hoogste belang dat zijne soldaten geene overtreding zouden begaan of hem in een' twist wikkelen met de gevaarlijke volken, waar hij midden doorheen moest trekken, en die door hunne meerdere be-kendheid met het land zoowel als door hun aantal, hem gemakkelijk zouden kunnen overweldigen. Gelukkig had hij vóór zijn vertrek opgaven ontvangen, die hem op zijne hoede deden zijn. Het gevolg er van was dat hij zulk eene heerschappij over zijne manschappen uitoefende, en zulk eene volmaakte krijgstucht invoerde dat het de alge-meene bewondering zijner tijdgenooten opwekte en zijn'

¹⁾ De oude Brantôme wordt warm als hij deze Amazonen beschouwt, die zoo schoon waren en zich zoo moedig als prinsessen vertoonden. »Daarenboven waren er vierhonderd lichtekooijen te paard, schoon en dapper als prinsessen, en achthonderd te voet, die ook goed waren uitgerust." *Oeuvres* I bl. 62.

togt naar de Nederlanden tot eene van de merkwaardigste gebeurtenissen van dit tijdvak maakte.

Te Thionville werd de hertog opgewacht door Barlaimont en Noircarmes, die kwamen om hem uit naam der landvoogdes te begroeten, en hem tevens te vragen om zijne volmagt te zien. Op dezelfde plaats en op den weg naar de hoofdstad ontmoette de hertog verschillende Vlaamsche edelen, die hem hunne hulde kwamen aanbieden, en onder anderen Egmont door veertig zijner hovelingen vergezeld. Toen hij in Alva's tegenwoordigheid kwam, riep de hertog tot een' zijner officieren: „Hier komt de groote ketter aan!” De woorden werden door Egmont verstaan, die een oogenblik aarzelde, natuurlijk ontsteld door hetgeen eene voldoende waarschuwing voor ieder ander man zou geweest zijn. Maar Alva haastte zich om den indruk door zijnen onvoorzigtigen uitroep veroorzaakt, weg te nemen, daar hij Egmont met zoovele hartelijkheid ontving, dat hij den ingebeelden edelman geruststelde, die de woorden als eene scherts aanzierende, voor zijn vertrek den hertog twee schoone paarden ten geschenke aanbood¹⁾. Zóó is het eenigzins zonderlinge verhaal hetwelk ons wordt overgebracht door een getuige, dien men voor zeer geloofwaardig houden moet (Van Meteren).

Spoedig nadat hij het land was binnengetrokken, zond de hertog het grootste gedeelte zijner troepen naar de voornaamste steden in bezetting en liet de Waalsche troepen daar aflossen, omdat zij minder te vertrouwen waren dan zijne Spaansche veteranen. Met de Milaneesche vendels sloeg hij den weg naar Brussel in en deed daar den 22sten Augustus zijne intrede. Hij liet de ruitery op tien mijlen van de hoofdstad en de infanterie in de buitenwijken hare legerplaatsen opslaan. Wel verre van met toejuiching ontvangen te worden, kwam er niemand om hem te begroeten

¹⁾ Le Petit vertelt daarentegen dat hij om die paarden al heel weinig gaf, »caessant le dit Comte et les autres assez froidement, tenant contenance morne, et gravité plus que Royale,” waardoor Egmonts oogen hadden kunnen opengaan voor het gevaar hetwelk hem dreigde; doch hij scheen ziende blind te willen zijn.

VERT.

toen hij de stad binnenreed, welke als uitgestorven scheen te zijn. Hij ging regt naar het paleis om der landvoogdes zijne hulde aan te bieden. Er had aan den ingang een twist plaats tusschen zijne hellebardiers en de lijfwachten van Margaretha, die den toegang aan de Spaansche soldaten weigerden. De hertog zelf werd naar de slaapkamer der hertogin gebragt, waar zij gewoon was om gehoor te verleen. Zij stond daar met eenige Vlaamsche edelen aan hare zijde, en zij bleef in die houding, zonder een' enkelen stap voóruit te doen om haren bezoeker te ontvangen. Beiden bleven gedurende het gehoor, hetwelk een half uur duurde, staan: de hertog hield gedurende bijna al dien tijd zijn' hoed in de hand, ofschoon Margaretha hem verzocht zich te dekken. De nieuwsgierige toeschouwers van dat onderhoud vermaakten zich met eene vergelijking te maken tusschen de hoffelijke en zelfs eerbiedige manieren van den hoogmoedigen Spanjaard en de koele achterhoudendheid en statige houding der hertogin. Bij het eind van het gehoor ging Alva naar zijn eigen woning in het huis van Kuilenburg, de plaats waar, zooals men zich herinneren zal, de geuzen hun merkwaardig banket hielden bij hun bezoek te Brussel.

Den volgenden morgen zond de hertog van Alva aan den raad van state, op verzoek van dat ligchaam, een afschrift van zijne lastgeving. Hierdoor werd hij bekleed met den titel van kapitein-generaal en in die hoedanigheid zou hij in alle krijgssaken de hoogste beslissing hebben¹⁾. Door eenen anderen lastbrief van twee maanden later werd deze magt zeer uitgebreid. Het land werd in staat van oproer verklaard, en daar zachtere middelen om het tot rust te brengen, schipbreuk hadden geleden, was het noodig om

¹⁾ Dit stuk van 1 December 1566 wordt in de archieven van Simancas niet gevonden, zooals wij kunnen opmaken omdat het niet in de *Documentos ineditos* staat opgenomen, welke echter alle volgende lastbrieven bevatten. Er is een afschrift van in de Belgische archieven, en door Gachard opgenomen in zijne *Correspondance de Philippe II*, II *Appendice* 88. Het is mogelijk dat een afschrift van dit stuk aan Margaretha werd gezonden, daar het zoo goed overeenkwam met hetgeen de koning haar daarover geschreven had.

zijne toevlugt tot de wapenen te nemen. De hertog kreeg daarom den last om het weêrspannige volk den oorlog te verklaren en het tot onderwerping te brengen. Hij moest daarenboven onderzoek doen naar de oorzaken van den jongsten opstand, en de verdachte personen voor de regt-bank brengen, met volmagt om te straffen of vergiffenis te schenken, naar mate hij het voor het algemeene welzijn het best oordeelde⁴⁾. Eindelijk werd er drie maanden later op den 1sten Maart 1567 een derde lastbrief uitgeschreven, van verbazingwekkender inhoud dan de beide vorigen, en die ze inderdaad geheel krachteloos scheen te maken. In de vorige stukken had de hertog het bevel gekregen om in zoover aan de landvoogdes ondergeschikt te zijn, dat haar gezag ongeschonden bleef. Maar door dit laatste werd hij met het hoogste gezag in burgerlijke en in krijg-zaken bekleed, en personen van elken rang, tot zelfs de landvoogdes, kregen aanschrijving om zijne bevelen, zooals die van den koning, te gehoorzamen. Zulk een bevel-schrift, dat het bestuur des lands in handen van Alva stelde, stond gelijk met een ontslag van Margaretha. De titel van landvoogdes, dien zij nog behield, was eene ijdele scherts, en men kon niet denken dat zij een' nietsbeteeknenden schepter zou willen blijven zwaaijen in een land, waarover zij zoo lang geheerscht had.

Het is merkwaardig om de opklimmende wijze na te gaan, waarop Philips Alva van den rang van kapitein-generaal des legers tot het hoogste gezag in het land verhief. Het scheen alsof de koning zijne magt te gaarne vasthield om haar met iemand te deelen; en dat het alleen door telkens behaalde overwinning op zich zelven was, dat hij besloot het bestuur in handen van Alva te stellen, toen namelijk

⁴⁾ Bij dezen tweeden lastbrief van 31 Januarij 1567, was een stuk gevoegd, hetwelk Philips ook geteekend had, en waarvan de strekking schijnt geweest te zijn om den aard van de aan den hertog toevertrouwde magt duidelijker te omschrijven, hetwelk het op zulk eene vrijevige wijze deed, dat men kan zeggen, dat het deze magt verdubbelde. Beide stukken waarvan de oorspronkelijke te Simancas bewaard worden, zijn opgenomen in de *Documentos ineditos* IV, bl. 388—96.

de overtuiging van de noodzakelijkheid van zulk een stap zich meer en meer van zijn' geest meester maakte.

Men kan onmogelijk meer zeggen of de hertog den raad bekend maakte met de gheele uitbreiding zijner magt, of dat hij, zooals waarschijnlijk is, aan dat ligchaam alleen de beide eerste lastbrieven mededeelde. Hoe het zij, de leden schijnen niet voorbereid te zijn geweest op zulk eene magtsuitbreiding, welke zelfs reeds in den tweeden last-brief, de magt der landvoogdes zelve te boven ging. Het bewustzijn dat dit zoo was had Philips er toe gebragt, om, bij meer dan eene gelegenheid, de woorden van het stuk in zulk eenen vorm in te kleeden dat het de afgunst zijner zuster niet opwekken kon, eene zoo in het oog vallende kunstgreep, dat zij waarschijnlijk eene geheel tegenovergestelde uitwerking had. In elk geval, Margaretha deed haar best niet om haar' afkeer te verbergen, maar sprak openlijk van de haar door den koning aangedane belediging, en gaf haar besluit te kennen om afstand van het bestuur te doen.

Zij lette weinig meer op de staatszaken, bragt het grootste deel van den dag door met jagen, van welke mannelijke oefening zij zeer veel hield. Zij dreigde zelfs van zich te vermaken met van plaats tot plaats te reizen, en de staatszaken maar aan haar lot over te laten, totdat zij de toestemming des konings ontving om zich terug te trekken. Zij werd terughoudend om aan haar' kwaden luim toe te geven door haar' sekretaris Armenteros, die, zijne zeilen bergende om den storm weêrstand te bieden, spoedig na Alva's komst toonde dat hij van plan was den nieuwen gouverneur voor zich in te nemen. Er waren anderen van Margaretha's dienaren, die niet in zulk een' verzoenen-den geest handelden. Sommige hooge ambtenaren gaven zeer duidelijk hunne ontevredenheid te kennen over de tegenwoordigheid der Spanjaarden, van wie zij slechts rampen voor het land voorspelden. Margaretha's biechtvader ontzag zich niet in eene preek, welke hij voor de landvoogdes hield, de Spanjaarden voor „schelmen, verraders en roovers" uit te maken. En ofschoon de opmerkingen van den getrouwen Armenteros er de landvoogdes toe overhaal-

den om den braven man naar zijn klooster terug te zenden, was het door de warmte, waarmede zij den prediker aanbeval, duidelijk, dat zij er ver van af was om over zijne preek misnoegd te zijn.

De hertog van Alva was weinig bevreesd voor den haat der Vlaamsche edelen. Maar hij dacht anders over de landvoogdes. Hij zoude gaarne hare opgewondenheid tot bedaren hebben gebragt, en hij boog zijnen trotschen geest om haar, in spijt van hare koelheid, een' eerbied in zijne manieren te bewijzen, welke zijn karakter eenigzins geweld aan moet hebben gedaan. Als een bewijs van eerbied nam hij zich aanstonds vóór haar een tweede bezoek te brengen en dat wel met groote staatsie, zooals aan haren rang pastte. Maar Margaretha, die veinsde of inderdaad gevoelde dat zij te ziek was om hem te ontvangen, stelde zijn bezoek eenige dagen uit, en stond hem eindelijk, misschien om hem des te erger te vernederen, slechts een geheim gehoor in haar eigen vertrek toe.

Echter toonde zij bij dit onderhoud meer toegevendheid dan vroeger, en ging zelfs zoover van den hertog te verzekeren, dat er niemand was wiens benoeming haar aangenamer had kunnen zijn. Zij liet daarop de lompe vraag volgen waarom hij eigenlijk gezonden was. Alva antwoordde, dat, daar zij dikwijls haar verlangen naar eene meer afdoende krijgsmagt had te kennen gegeven, hij gekomen was om haar in de uitvoering harer maatregelen bij te staan en vóór de komst van zijne majesteit den vrede te herstellen. Het antwoord kon der hertogin naauwelijks voldoen, daar zij zonder twijfel meende dat zij dit reeds, zonder zijne hulp gedaan had.

Het gesprek viel op de wijze van inlegering der troepen. Alva stelde voor om Brussel eene Spaansche bezetting te geven. Hiertegen verzette Margaretha zich met groote kracht. Maar de hertog was op dit punt onwrikbaar. Brussel was de koninklijke residentie en de rust kon in de stad alleen verzekerd blijven door eene bezetting. „Indien het volk mort,” zoo eindigde hij, „dan kunt gij het vertellen dat ik een stijfhoofdige man ben, die er van houdt om zijn' eigen weg te gaan. Ik wil al den haat, welchen

mijne maatregelen verwekken, wel op mij nemen.” Aldus gedwarsboomd, en hare minderheid gevoelende wanneer er eenig punt van wezenlijke magt mede gemoeid was, gevoelde Margaretha de vernedering van haren toestand nog scherper dan te voren. De benoeming van Alva was van den beginne reeds, zooals wij gezien hebben, eene bron van vernedering voor de hertogin geweest. In December 1566, spoedig nadat Philips besloten had den hertog met het gezag van kapitein-generaal naar de Nederlanden te zenden, kondigde hij zulks in een' brief aan Margaretha aan. Hij was zeer verlegen geweest, schreef hij, in de keuze van een legeraanvoerder, zooals zij zou hebben opgemerkt, en het was alleen op haar aanraden dat het noodzakelijk was om iemand het bevel over het leger op te dragen, dat hij dezen benoemd had. Alva kwam echter alleen zijne komst voorbereiden, eene magt op de grenzen leggen, de bezettingen versterken en de krijgstuicht onder de troepen handhaven, totdat hij kwam. Philips zorgde er voor zijne zuster niet ongerust te maken door haar eenigen wenk te geven van de buitengewone magt, welke den hertog was opgedragen, die derhalve alleen scheen gezonden te zijn om haar' raad op te volgen, en aan haar ondergeschikt zou zijn. Margaretha wist te goed dat Alva geen man was om aan iemand ondergeschikt te zijn. Maar welk wantrouwen zij ook moge gekoesterd hebben, zij verraadde dit bijna niet in haar antwoord van Februarij 1567 aan Philips, toen zij den koning vertelde dat „zij zeker was dat hij nimmer zoo onregtvaardig zijn zou, en iets doen dat de belangen des lands zóó nadeelig was, als om aan een ander de magt op te dragen, waarmede hij haar bekleed had.”

De benoeming van Alva heeft welligt de landvoogdes aangezet tot de buitengewone inspanning, welke zij in het werk stelde, om het land tot rust te brengen. Toen zij dit gezegd had, gaf zij in een' brief van 12 Julij 1567 aan haren broeder hare meening duidelijker te kennen. „De naam van Alva was zóó gehaat in de Nederlanden, dat het genoeg was om de geheele Spaansche natie gehaat te maken. Zij zou zich nimmer hebben kunnen voorstellen, dat de koning zulk eene benoeming zou gedaan hebben, zon-

der haar te raadplegen." Daarna zinspeelde zij op de bevelen, welke zij het laatst uit Madrid ontvangen had, en toonde veel tegenzin om de strenge staatkunde van Philips ten uitvoer te leggen, een tegenzin, die zooals men moet erkennen, minder aan den aard der maatregelen dan wel aan de moeilijkheid om ze uit te voeren, moet toegeschreven worden.

Toen de hertogin vernam dat Alva in Italië was, schreef zij hem in de hoop van nu de zaak reeds zóóver gevorderd was, zijn' togt toch nog tegen te houden, door de verzekering dat de onlusten nu gestild waren, en dat zijne verschijning aan het hoofd van een leger alleen dienen zou om ze weêr op te wekken. Maar de hertog maakte zich gereed voor zijn' togt over de Alpen en het zou even gemakkelijk geweest zijn om de lawine in haren val te stuiten, als de voorwaartsche beweging van dezen „man des noodlots."

De gevoelens van Margaretha bleken uit de koele ontvangst van den hertog bij zijne komst te Brussel. Zijne uitgebreide magt, welke zoover datgene overtrof, wat zij zich had voorgesteld, strekte niet om de opgewondenheid van het karakter der landvoogdes te bedaren; en het gevolg van het daarop gevolgde onderhoud vulde de maat dier verontwaardiging aan. Hoewel men de vormen nog in acht nam, is het duidelijk dat de magt in andere handen was overgegaan. Zij schreef dadelijk aan Philips met het verzoek of liever den eisch van haar zonder uitstel toe te staan om het land te verlaten. „Indien hij inderdaad zorg voor haar welzijn en haren goeden naam koesterde, zooals hij altijd had betuigd, dan zou hij haar hebben toegestaan om het bewind neêr te leggen voor dat zij wedijveren moest met den hertog van Alva, die in alles zijn' eigen weg volgde, zonder het minste acht op haar te slaan. Het speet haar in den grond harer ziel dat zij door den koning zóó behandeld werd."

Mogelijk was het eenige voldoening voor Margaretha, dat zij het in hare gevoelens jegens den hertog, met het volk geheel eens was. In vroegere dagen, ten tijde van Karel den Vijfde, had Alva eenigen tijd in Duitschland en de Nederlanden doorgebracht, en daar geen' gunstigen indruk van zijn karakter achtergelaten. In het eerste land

zelfs had zijn trotsch gedrag op zeker punt der etikette zijn' meester zelven eenigzins in verlegenheid gebragt. Alva stond op het vreemde voorregt van den Kastiliaanschen *grande* om den hoed in tegenwoordigheid zijns meesters op te houden. De Duitsche edelen, geërgerd over die aanmatiging, beweerden dat zij er even goed regt op hadden als de Spanjaarden. Het was niet zonder moeite dat de hooghartige hertog er in toestemde om zijn betwist voorregt te laten varen, totdat hij naar Spanje terug was gekeerd.

Eene andere anekdote van Alva heeft nog ongunstiger indruk van zijn karakter gegeven. Hij had Karel op zijn merkwaardig bezoek te Gent, na het oproer aldaar, vergezeld. De keizer vroeg den raad des hertogs over de wijze waarop hij de weêrspannige stad behandelen moest. Alva antwoordde oogenblikkelijk: „Maak het met den grond gelijk!" Karel nam zonder te antwoorden den hertog mede naar de batterijen van het kasteel, en toen hun oog over de schoone stad weidde, die ver uitgestrekt aan hunne voeten lag, vroeg de keizer hem met zinspeling op den Franschen naam van Gent (*Gand*), hoeveel Spaansche handen hij wel voor zulk een handschoen (*gant*) zou noodig hebben. Alva die zijns meesters misnoegen bemerkte, ontving stilzwijgend de berisping. De anekdote, hetzij waar of niet, was in omloop onder het Vlaamsche volk, waarop zij haren invloed uitoefende.

Alva was nu zestig jaar oud. Vermoedelijk hadden zijne jaren de strengheid van zijn karakter niet verzacht. Hij had, zooals men verwachten kon, zich zelven altijd den onhandelbaarsten vijand der hervormingspartij in de Nederlanden getoond. Hij had zich verzet tegen het toegeven aan het volk, wat betreft het terugroepen van Granvelle. De eenige inwilliging, welke hij Philips aanraadde, was om de achterdocht der edelen in slaap te wiegen, totdat hij hen tot bloedige verantwoording van hunne misdaden roepen kon. Men begreep in de Nederlanden volmaakt het doel van zijne staatkunde en de hertogin had het niet overdreven, toen zij sprak over de verachting, waarin hij bij het volk stond.

Zijne wijze van handelen bij zijne aankomst was niet om

de vrees der natie te verminderen. Zijne eerste daad was om in de plaats der Waalse bezettingen zijne eigene troepen naar de groote steden te zenden, mannen die geen bevel dan den wil huns aanvoerders kenden, terwijl de Walen eenige sympathie voor hunne landgenooten hadden. Daarop liet hij sterkten bouwen onder toezigt van een der bekwaamste ingenieurs uit Europa. Het uur was geslagen waarop, volgens zeggen van den prins van Oranje, zijne landgenooten door den Spanjaard zouden gebreideld worden.

Het gedrag van Alva's soldaten onderging eene onheilspellende verandering. In plaats van, zooals op marsch, zich aan de krijgstuicht te onderwerpen, gaven zij zich nu aan de grootste buitensporigheid over. „Men hoort overal,” schrijft een Vlaming in dien tijd, „van de onderdrukking der Spanjaarden. Links en rechts worden er goederen verbeurd verklaard. Indien iemand iets te verliezen heeft, maken zij hem dadelijk voor een ketter uit”¹⁾. Indien men somwijlen denkt dat de schrijver deze woorden eenigzins aan zijne vrees ontleend heeft²⁾, behoeft men er niet aan te twijfelen dat de ontsteltenis in het land algemeen was. De inwoners verhuisden bij duizenden en tienduizenden naar andere landen, en namen kunst en nijverheid met zich mede, welke zóólang de roem en de bron van welvaart in

¹⁾ De verontwaardigde schrijver vergeet niet om te vermelden dat er 2000 lichtekooijen in 's hertogs gevolg waren: »tellement,” voegde hij er bij, »que nous ne serons en faulte des putaines, avec ceulx que nous avons.” Gachard *Correspondance* I, bl. 565.

Alonzo de Laloo, sekretaris van graaf Hoorne schrijft, nadat hij in Alva's legerplaats geweest was, den 17den Augustus 1567 aan Montigny dat er eene »merveilleuse quantité de femmes” te vinden was. Van Meteren bijna woordelijk hetzelfde. Bor voegt er bij: »daar volgden vele wijven, hoeren en jongens, met eene wonderlijke goede orde in soorten verdeeld, als de hoeren der edelen, de kapiteinshoeren, de rijke hoeren en arme wijven, of hoeren der soldaten, met eene bekwame tucht onder dezelve, waarover den hertog grooten lof wordt toegeschreven!”

VERT.

²⁾ Clough, de agent van Thomas Gresham, die toen in de Nederlanden was, vermeldt de uitgelatenheid der Spanjaarden. Doch het is billijk dat hij er bijvoegt, dat »de regering aanstonds maatregelen nam om die te onderdrukken, door het bevel van eenige voorname aanleggers op te hangen.” Burgon, *Life of Gresham* II, bl. 229.

de Nederlanden geweest waren¹⁾. De achterblijvenden waren vol treurige vrees, het voorgevoel van een aanstaand ongeluk, wanneer zij de zamentrekkende wolken en de teekenen van den ophanden zijnden storm beschouwden.

Nog grooter somberheid lag over Brussel uitgespreid, dat eens de vrolijkste stad in de Nederlanden, nu de verblijfplaats van Alva was. Alle bezigheden hielden op. Plaatsen van uitspanning werden niet meer bezocht. De straten waren stil en verlaten. Verscheidene edelen en rijke inwoners waren naar hunne landgoederen gegaan om daar den loop der gebeurtenissen af te wachten²⁾. De meeste hovelingen die nog bleven, vergulde insekten, die den zonneshijn beminnen, hadden het paleis der landvoogdes verlaten en gingen nu in het huis van Kuilenburg hunne hulde bewijzen aan haren mededinger. Daar ging alles zooals in den vrolijksten tijd te Brussel. De hertog trachtte door schitterende banketten en feesten, de edelen te vermaken en de somberheid van de hoofstad weg te nemen³⁾.

Met dit alles had Alva diepliggender doel dan het oog des volks zag. Hij beoefende de staatkunde, welke hij aan

¹⁾ In een' brief van 8 Sept. 1567 aan Philips zegt de hertogin dat ongeveer 100.000 inwoners bij de komst van Alva het land verlieten! Indien zulks geheel voor eene overdrijving wordt gehouden, welke door staatkunde of vrees werd voorgeschreven, zijn er echter nog bewijzen genoeg dat de landverhuizing te dien tijde buitengewoon groot was. Wanneer wij aldus in datzelfde jaar 1567 de bevolking van Londen en hare buitenwijken nagaan, schijnt het dat het getal Vlamingen even groot was als dat van alle vreemdelingen te zamen. *Bulletin de l'Académie Royale de Bruxelles*, XIV, bl. 127.

²⁾ Zoo schrijft Jan van Hoorne, baron van Boxtel aan den prins van Oranje. »Ik voor mij heb een besluit genomen, namelijk dat ik alle moete doe om te weten te komen of men veilig in zijn eigen huis is; indien dat het geval is, ga ik zoo stil mogelijk naar een van de mijnen, zoo niet dan zal ik naar een geschikt verblijf in het gebied van eenig ander vorst rondzien.” *Archives de la maison d'Orange*, III, bl. 125.

³⁾ Goethe schijnt in zijn schoon treurspel *Egmont* aan Shakespeare de woordspeling van zijn »dekkleed der duisternis” ontleend te hebben om de somberheid van Brussel te schilderen, wanneer hij spreekt van de hemelen die, sedert het noodlottige uur, dat Alva in de stad kwam, in een donker doodskleed gewikkeld schijnen te zijn.

Philips had aangeraden. Door hoffelijke en innemende manieren, hoopte hij de aanzienlijkste edelen rondom naar zich toe te trekken, voornamelijk zulken, die deel genomen hadden aan de laatste oproerige bewegingen. Van dezen was Egmont nog te Brussel, maar Hoorne was naar zijne landgoederen te Weert gegaan. Hoogstraten was met den prins van Oranje in Duitschland. Wat den laatsten aanging, Alva vleide zich niet, zooals hij aan den koning schreef, met de hoop op zijne terugkomst.

De hertog en zijn zoon Ferdinand, schreven beiden aan graaf Hoorne in de vriendelijkste bewoordingen om hem naar Brussel uit te noodigen, maar deze wantrouwende edelman bleef op een' afstand. In een gesprek met 's graven sekretaris drukte Alva de grootste bezorgdheid uit voor het welzijn van zijn' meester. Hij was altijd zijn vriend geweest, zeide hij, en hij had met oneindig veel smart gezien dat de koning zijne diensten niet naar waarde schatte. Maar Philips was een goed vorst en indien hij al traag was in het beloonen, zou de graaf hem niet ondankbaar vinden. Als de hertog den graaf slechts ontmoette, had hij hem iets te zeggen, dat hem tevreden zou stellen. Hij zou zien dat hij door zijne vrienden niet vergeten werd. Deze laatste verzekering had eene verschrikkelijke beteekenis. Hoorne gaf ten laatste gehoor aan eene in zulke vleijende termen gedane uitnoodiging. Met Hoogstraten was Alva niet zoo gelukkig. Zijn goede geleigeest, of de raad van Oranje, reddden hem van den valstrik en hielden hem in Duitschland ¹⁾.

Toen hij verder door uitstel niet meer winnen kon, besloot Alva dadelijk tot de uitvoering van zijn plan over te gaan. Den 9^{den} September was de raad van state in het huis van Kuilenburg tot eene vergadering bijeengeroepen. Egmont en Hoorne waren tegenwoordig, en twee of drie officieren en daaronder de ingenieur Pacciotti waren uitgenoodigd om het plan tot versterking van sommige Vlaam-

¹⁾ Volgens Strada, maakte Hoogstraten zich gereed om naar Brussel terug te keeren, maar door ziekte of iets anders op weg opgehouden, ontving hij gelukkig de tijding van het lot zijner vrienden, zoodat hij er gebruik van maken en vlugten kon. Strada I bl. 358.

sche steden te komen bespreken. Terzelfder tijd was eene strenge wacht aan alle uitgangen van het huis gezet, en ruitery uit den omtrek bijeengetrokken en in de buitenwijken geplaatst.

De hertog rekte de vergadering totdat hem in het geheim het berigt werd medegedeeld van de gevangenneming van Backerzeele, Egmonts sekretaris, en van van Stralen, burgemeester van Antwerpen. De eerste was een bijzonder schrander staatsman, die het volle vertrouwen van Egmont genoot; de laatste een vriend van Oranje, met wien hij voortdurend in briefwisseling stond. De gevangenneming van Backerzeele die te Brussel woonde, werd zonder moeite bewerkstelligd en men maakte zich van zijne papieren meester. Van Stralen werd door eene afdeeling ruitery omsingeld toen hij in zijn rijtuig buitende stad reed, en beide ongelukkige edellieden werden in het huis van Kuilenburg gevangen gezet.

Zoodra deze tijding aan Alva gebracht was, sloot hij de zitting van den raad; daarop knoopte hij met Egmont een gesprek aan en leidde hem door de aangrenzende kamers, in eene van welke eene kleine bende soldaten stond. Toen de twee edellieden de zaal binnenkwamen, trad de hoofdman van 's hertogen lijfwacht, Sancho d'Avila, Egmont te gemoet, vroeg hem in naam des konings zijn zwaard en zeide hem tevens dat hij zijn gevangene was ¹⁾. De graaf

¹⁾ Het verhaal er van is te vinden in Ossorio *Vita Alvae* II bl. 248; ook in de gedenkchriften van Sancho d'Avila zelve, dien »oorlogsbliksem," zooals zijn levensbeschrijver hun betitelt. *Hechos de Sancho d'Avila* bl. 29. Een bijzonder kort verslag van de zaak werd door Alva aan den koning gezonden. Hierin vertelt hij niet dat hij Egmont vergezelde toen deze de kamer verliet, waar zij te zamen vergadering hadden gehouden. *Documentos ineditos* II, bl. 418.

Er is geen enkel geschiedschrijver, die vermeldt dat Alva den graaf vergezelde; uit een verslag over de gevangenneming van Backerzeele en anderen in de *Correspondance de Philippe II* (I, 573) te vinden, blijkt dat Ferdinand van Toledo de grootste rol in het treurspel speelde. Het is vreemd dat slechts de Thou en Bor zeggen dat Sancho d'Avila Egmont gevangen nam; anderen verzekeren dat dit was of Frederik van Toledo of Juliaan Romero. Hoorne werd gevangen genomen door den kapitein Geronimo Salinas, gouverneur van Porto Ercole in Toskane.

VERT.

was verwonderd over deze handelwijze, en toen hij zag dat hij door soldaten omringd was, deed hij geene poging om tegenstand te bieden, maar gaf kalm en met zooveel waardigheid mogelijk zijn zwaard over, terwijl hij zeide: „het heeft den koning meer dan eens dienst gedaan.” En wel mogt hij dat zeggen: want met dat zwaard had hij de slagen van Grevelingen en St. Quentin gewonnen ¹⁾).

Hoorne viel in eene dergelijke hinderlaag in een ander gedeelte van het paleis, waarheen hij gevoerd was, terwijl hij een gesprek met den zoon des hertogs Ferdinand de Toledo had aangeknoopt, die volgens berigt van zijn vader, de geheele verdienste heeft van dat kleine treurspel geregeld te hebben. De admiraal bood evenmin eenigen tegenstand; maar toen hij Egmonts lot vernam, gaf hij zich over en zeide: „dat hij geen regt had om beter lot te verwachten dan zijn vriend.”

Nu was het de vraag waar men de gevangenen in bewaring zou houden. Het huis van Kuilenburg was blijkbaar geene geschikte plaats voor hunne gevangenis. Alva liet verscheidene kasteelen in de buurt in oogenschouw nemen, maar men hield ze voor niet veilig genoeg. Eindelijk besliste hij zich voor Gent. De sterke citadel van die stad was bezet door een van Egmonts partijgangsters (la Troullière); maar men wist van den graaf een beveldschrift

¹⁾ Clough, de korrespondent van sir Thomas Gresham geeft in een' brief uit Brussel van denzelfden dag, dat Egmont gevangen werd genomen, een verhaal van zijn gedrag bij die gelegenheid, hetwelk eenigzins van den tekst verschilt; niet meer echter dan volksgeruchten omtrent eenig vreemd voorval uit den laatsten tijd verschillen kan van de waarheid. »En wat graaf Egmont aangaat, hij is, zooals men zegt, door den hertog gevangen genomen en aan officieren overgeleverd; waarop hij, toen de kapitein, die hem vatten moest, hem zijn zwaard vroeg, in groote woede geraakte, zijn zwaard uit de schede trok en het op den grond wierp.” Burgon, *life of Gresham* II, bl. 234.

In het straks aangehaalde verslag (*Correspondance* I, 573) wordt vermeld dat Egmont zoo onthutst was, toen d'Avila hem zijn zwaard vroeg, dat hij niets kon zeggen; andere schrijvers voegen er bij dat hij hevig protesteerde tegen het hem aangedane geweld en zich op de voorregten der Vliesridders beriep.

VERT.

aan dien bevelhebber te verkrijgen om de sleutels in handen te stellen van Ulloa, een van Alva's vertrouwde kapiteins, die aan het hoofd van eene afdeeling oude Spaansche soldaten naar Gent rukte en de Waalsche bezetting afloste. Ulloa gaf een bewijs zijner waakzaamheid, door aanstonds na zijne aankomst zich meester te maken van een' wagen met kostbaarheden, die aan Egmont behoorden en juist de poort uit zou rijden.

Na het treffen van deze schikkingen verloor de hertog geen tijd om de beide edelen onder sterk militair geleide naar Gent te zenden. Twee kompagnien haakbusschietsters te paard reden voorop. Een regiment Spaansch voetvolk, hetwelk den middeltogt vormde, bewaakte de gevangenen; een van hen, Egmont, werd in een' draagstoel door muilezels gedragen, terwijl Hoorn in zijn eigen rijtuig zat. De achterhoede bestond uit drie kompagnien ligte ruitery.

Onder dit sterke geleide werden de ongelukkige edelen door de provincie gevoerd, waar Egmont het laatst geregeerd had, „met een gezag,” schrijft Alva's sekretaris, „grooter nog dan dat van den koning.” Maar er werd geene poging ter bevrijding aangewend, en toen de trein de poorten van Gent binnentrok, waar Egmont even gezien als magtig was, zag het volk met stomme verbazing het sterke geleide aan, waarmede hun heer naar zijne gevangenis werd gebracht.

De gevangenneming van Egmont en Hoorne was, weinige uren nadat het plaats had gehad, aan ieder inwoner van Brussel bekend, en de tijding verspreidde zich weldra tot in de afgelegenste hoeken des lands. „Het gevangennemen van de edelen,” schrijft Alva aan den koning, „heeft tot geene onlusten aanleiding gegeven. De rust is zóó groot, dat uwe majesteit het nauwelijks zou willen gelooven.” Het is waar, doch die rust was even als die van een man, die door een' hevigen slag bedwelmd is. Indien het gemor niet luide gehoord werd, werd het echter diep gevoeld. Men betreurde de ligtgeloovigheid der beide graven, die zoo blindelings in den strik gevallen waren, en men wenschte elkander geluk met de voorzorg van den prins van Oranje, die welligt eens in staat zou zijn om

hen te wreken. Deze gebeurtenis was eene nieuwe aansporing om het land te verlaten. Binnen weinige weken, zegt men, dat er niet minder dan 20.000 menschen uit het land gevlugt zijn. En de bannelingen waren niet alleen uit de geringere standen; want niemand, hoe hoog ook in rang, kon zich veilig rekenen, toen hij zag welke aanslagen men smeedde tegen mannen als Egmont en Hoorne, van wie de eerste, al had hij ook eenige reden tot wantrouwen gegeven, sinds lang zich met de regering verzoend had.

Graaf Mansfeldt haastte zich om zijn' zoon buitenslands te zenden, opdat de sympathie, welke hij eenmaal voor de verbonden edelen getoond had, hem niet, niettegenstaande hij onlangs van meening veranderd was, den haat van Alva op den hals zou halen. De oude graaf, wiens eigen trouw niet kon beschuldigd worden, beklagde zich luid over de gevangenneming der edelen als eene inbreuk op de privilegiën van het Gulden Vlies, welk ligchaam alleen het regt van onderzoek had in zaken, die de ridders betroffen, terwijl hij daarbij zijn voornemen te kennen gaf om een kapittel der ridders bijeen te roepen. Maar het stilzwijgen werd hem opgelegd door Alva die hem duidelijk te verstaan gaf, dat indien de ridders der orde bijeen kwamen, al was het maar om een *credo* op te zeggen, dat hij ze dan tot zware verantwoording zou roepen. „Wat de privilegiën van het Gulden Vlies aanging, daarover had zijne majesteit uitspraak gedaan,” zeide de hertog, „en er blijft u niets over dan te gehoorzamen.”

De gevangenneming van de twee aanzienlijkste edelen in het land, van leden van den raad van state, en dat zonder er aan de landvoogdes vooraf eenige kennis van te geven, was voor haar eene belediging, welke zij niet kon dulden. Het was te vergeefs dat Alva zich verontschuldigde met te zeggen dat het geschied was op last des konings, die zijner zuster den volkshaat wilde sparen, welke van zulk eene handelwijze het gevolg moest zijn. Margaretha antwoordde er niet op, zij klaagde niet. Zij was te diep getroffen om zulks te doen. Maar zij schreef aan Philips en vroeg hem om eens in overweging te nemen „of het voordelig voor

hem, of betamelijk voor haar, wie hij het niet beneden zich achtte zijne zuster te noemen, kon zijn om langer in eene betrekking te blijven waarvan de magt zoo verkort of liever vernietigd was.” Zij zond haren sekretaris Macchiavelli met hare depêches, om een onmiddelijk antwoord van Philips te verzoeken, er bijvoegende dat, indien zulks uitgesteld werd, zij zijn stilzwijgen voor toestemming nemen en aanstonds het land verlaten zou.

De hertog van Alva berustte geheel in het voorgenomen vertrek van Margaretha. Hoe weinig dwang hare tegenwoordigheid zijn gedrag ook mogt opleggen, het vereischte meer ontzag dan hem lief was, en noodzaakte hem om ten minste den uiterlijken schijn te bewaren. Nu hij zijne overmagt getoond had, wilde hij die tot het einde toe volhouden. Na de gevangenneming der edelen was zijne eerste daad om die merkwaardige regtbank in te stellen welke de beroerten in het land onderzoeken moest, eene regtbank welke in de geschiedenis geene gelijke heeft, behalve misschien de regtbank der Fransche omwenteling. De hertog deinsde er niet voor terug om alleen de verantwoordelijkheid zijner maatregelen op zich te nemen. Hij zeide „dat het beter voor den koning was om zijn bezoek in de Nederlanden uit te stellen, zoodat zijne dienaars zich alleen den haat voor deze strenge handelwijze op den hals zouden halen. Als dit alles eenmaal geschikt was, kon hij komen als een welwillend vorst, en beloften en vergiffenis schenken.”

Deze wonderlijke koelheid moet gedeeltelijk worden toegeschreven aan het bewustzijn van Alva, dat zijne staatkunde toch geheel door Philips zou worden goedgekeurd. Zijne brieven toonen inderdaad aan dat al, wat hij in de Nederlanden gedaan had, overeenkomstig een te voren met Philips beraamd plan geschiedde. De gevangenneming der Vlaamsche edelen was derhalve geheel naar den zin van het hof te Madrid, waar het beschouwd werd als de eerste groote stap om de zaken te herstellen. Het verschafte even groote tevredenheid aan het hof te Rome, waar men geloofde dat de ketterij alléén door de bijl van den beul met wortel en tak kon worden uitgerooid. Ech-

ter was er iemand aan dat hof, met meer doorzigt dan allen, die hem omringden, namelijk de oude staatsman Granvelle, die toen hij de gevangenneming van Egmont en Hoorne vernam, vroeg of de hertog „ook den Zwijger in zijn net gevangen had.” Toen men hem ontkennend antwoordde, zeide de kardinaal „als hij hem niet heeft gevangen, heeft hij niets.”

HOOFDSTUK II.

WREEDE STAATKUNDE VAN ALVA.

De bloedraad en zijne samenstelling. — Algemeene vervolging. — Burgeroorlog in Frankrijk. — Vertrek van Margaretha. — Overzigt van haar bestuur.

~~~~~  
1567.

„Alles is in de Nederlanden rustig, God dank!” schrijft de hertog den 24^{sten} October aan den koning. Het was hetzelfde gevoelen hetwelk hij eenige weken te voren geuit had. Alles was inderdaad rustig. Stille heerschte door het geheele land. Echter sprak dit welsprekender tot het hart dan het gemor van ontevredenheid, of het grootste geweld des oproers. „Men zegt dat velen het land verlaten,” schrijft hij in een’ anderen brief. „Het is nauwelijks de moeite waard ze te vatten. De natie wordt niet tot rust gebracht door de hoofden af te slaan van hen, die door anderen misleid zijn.”

Echter vinden wij nog geene week hierna een koninklijk bevel, hetwelk verklaart dat „ofschoon zijne majesteit er afkeerig van is om gestrengheid te gebruiken jegens hen, die aan den laatsten opstand hebben deel genomen, en ze liever met goedertierenheid en genade behandelen wil, het aan iedereen verboden is om het land te verlaten of zijne goederen weg te zenden, zonder daarvoor verlof van de regering te hebben, op straffe van als deelnemer aan den laatsten opstand beschouwd, en daarnaar behandeld te worden. Alle bevelhebbers of eigenaars van schepen, die zulke personen in hunne vlugt behulpzaam zijn, zullen op dezelfde wijze gestraft worden”¹⁾.

¹⁾ Het bevel van 18 September 1567 is afgeschreven uit de archieven van Simancas en wordt gevonden in de *Documentos ineditos*, IV, bl. 439 vlg.

Dat de wet geen doode letter was, werd spoedig bewezen door de gevangenneming van tien van de voornaamste kooplieden uit Doornik, op het oogenblik dat zij zich tot de vlugt naar een vreemd land gereed maakten, en door de onmiddellijke inbeslagneming hunner bezittingen. Echter wilde Alva de wereld overtuigen dat hij, even als zijn meester slechts gevoelens van menselijkheid koesterde. Hij schreef aanstonds na de gevangenneming der Vlaamsche edelen aan den Spaanschen gezant te Rome: „Ik zou er meer hebben gevangen genomen, doch de koning is er afkeerig van om het bloed van zijn volk te vergieten. Ik houd er evenmin van. Ik ben in den grond mijns harten bedroefd over de noodzakelijkheid van dien maatregel.”

Maar nu de groote edelen in den strik gevallen waren, was het bijna niet meer noodig om langer den schijn van zachtmoedigheid aan te nemen, en het duurde niet lang meer of hij wierp het masker geheel af. De arm der regtvaardigheid of der wraak was openlijk opgeheven om allen neder te slaan, die misdään hadden door aan de laatste onlusten deel te nemen.

De bestaande regtbanken werden hiervoor niet als voldoende beschouwd. De geregelde vormen der regtsgedingen waren te wijdloopig, en de regters zelven zouden wellicht aan Alva's wil niet genoegzaam onderworpen bevonden worden. Daarom stelde hij eene nieuwe regtbank in met eene buitengewone magt, alléén met het doel om naar de oorzaken van den laatsten opstand onderzoek te doen, en de aanleggers te straffen. Zij werd oorspronkelijk „de regtbank van zijne Excellentie” genoemd. De naam werd spoedig veranderd in die van den „raad van beroerte.” Maar de regtbank is in de geschiedenis beter bekend onder den verschrikkelijken naam, welken zij van het volk ontving, namelijk *bloedraad*.

Zij bestond uit twaalf regters, „de geleerdste, opregtste mannen, van een onbesproken levensgedrag,” die men in het land maar vinden kon, indien wij de woorden van den hertog daartoe gebruiken. Onder hen waren Noircarmes en Barlaimont, beiden leden van den raad van state. De laatste was een fier edelman, uit een der oudste ge-

geslachten uit het land, onbuigzaam van karakter en standvastig in zijne trouw aan de kroon. Behalve dezen waren er nog de voorzitters der raden van Vlaanderen en Artois, de kanselier van Gelderland en verscheidene beroemde regtsgeleerden uit het land. Maar de personen van het meeste aanzien in dat staatsligchaam waren twee wetgeleerden, die in 's hertogen gevolg mede uit Kastilië waren gekomen. Een van hen, doktor Del Rio, was, ofschoon te Brugge geboren, van Spaansche afkomst; zijn voornaamste karaktertrek schijnt onbepaalde onderdanigheid aan den wil van zijn' lastgever geweest te zijn. De ander, Juan de Vargas, zou de voornaamste rol spelen in het bloedige treurspel hetwelk volgde. Hij was een Spanjaard en had in den raad van Indië eene plaats bekleed. Zijn karakter was eerloos, en men zeide dat hij eene wees, waarover hij voogd was, van haar erfgoed beroofd had. Toen hij Spanje verliet, verhaalde men van hem dat hij nog om twee misdään vervolgd werd. Dit maakte hem des te afhankelijker van zijnen beschermer Alva. Het was een man van groote geestkracht en onvermoeid in den arbeid; hij maakte weinig bezwaren in de dienst van zijnen meester, en was gereed om tot elken prijs niet alleen iedere edelmoedige aandrift, maar ook de gewone gevoelens van menschlievendheid aan zijne eigene belangen op te offeren. Zoo-danig ten minste zijn de donkere kleuren waarmede hij wordt afgeschilderd door de schrijvers eener natie, welke hem verachtte. Doch zijne ondeugden zelven maakten hem voor den hertog zoo geschikt, dat de laatste hem spoedig meer vertrouwen schonk, dan aan iemand anders van zijn gevolg⁴⁾, en in zijne brieven aan Philips vinden wij telkens zijne aanbeveling in de geest van Philips, en eene vergelijking van zijne „geheel jeugdige werkzaamheid” met de onverschilligheid van andere leden van den raad. Daar Vargas het Vlaamsch niet kende, werden de regtsgedingen

⁴⁾ Viglius, die den man nog niet gezien had, spreekt aldus over hem in een' brief aan zijn' vriend Hopper: „men vreest de magt en de strengheid van zekeren Vargas, die bij hem veel, en ik weet niet wat al meer vernag.” *Epistolae ad Hopperum* bl. 451.

voor het hof, om zijnentwil in het Latijn gevoerd. En nog was hij zelfs in die taal zulk een knoeijer, dat zijne fouten oneindig veel vrolijkheid aan het Vlaamsche volk verschaften, hetwelk voor het hun aangedane onrecht eenige wraak nam door het uitlagchen van hunnen onderdrukker.

Daar het nieuwe hof kennis nam van alle, zoowel krimineele als burgerlijke zaken, die uit de laatste onlusten waren voortgesproten, waren zij weldra zóó met werkzaamheden overladen, dat men het noodig oordeelde om het tusschen de verschillende leden in onderscheidene departementen te verdeelen. Twee leden namen bijzonder op zich de processen van den prins van Oranje, zijn' broeder Lodewijk, Hoogstraten, Kuilenburg, en de overige ballingen van Willems edelen. Aan Vargas en del Rio werd het regtsgeding van de graven Egmont en Hoorne opgedragen. En twee anderen, Blasere en Hessels, hadden de lastigste en belangrijkste post om al die zaken, welke uit de provinciën kwamen, te onderzoeken.

De laatste van deze twee voortreffelijke mannen, was bestemd om eene plaats onmiddelijk naast die van Vargas te vervullen bij het bloedige treurspel der vervolging. Hij was van Gent geboortig, bekwaam genoeg in zijn vak om onder Karel den Vijfde de betrekking van prokureur-generaal zijner provincie te bekleeden. In die hoedanigheid maakte hij de plakaten zooveel strenger, dat hij zich daardoor bij zijne landgenooten gehaat maakte. In de nieuwe loopbaan, welke hem nu geopend werd, vond hij nog uitgestrekter veld voor zijne kwaadberokkenende talenten en hij aanvaarde zijne betrekking met zulk een' ijver, dat het weldra de algemeene verontwaardiging opwekte des volks, dat later eene verschrikkelijke wraak op den onderdrukker uitoefende ¹⁾.

¹⁾ Jakob Hessels was te Nieuwkerke bij Yperen geboren; hij was eerst advokaat te Gent en maakte daarbij nog al eenigen naam; de landvoogdes, Maria van Hongarije, ten minste noemde hem »den stouten advokaat.» Later werd hij raadsheer van Vlaanderen en eindelijk prokureur-generaal. Hij was eerst gehuwd met Isabella Moniex en had bij haar een' zoon Frans, die ongehuwd te Pisa in 1569 stierf. Hij huwde ten tweeden male omstreeks nieuwjaarsdag 1561

Zoodra de bloedraad ingerigt was, werden er kommissarissen naar de verschillende provinciën gezonden, om de verdachte personen op te sporen. Ieder die als prediker opgetreden was, of hen had beschermd en bijgestaan, die deel had genomen aan de kerkvergaderingen, of bij de verwoesting en vernieling der katholieke of bij het bouwen van Protestantsche kerken tegenwoordig was geweest, die het *compromis* had onderteekend, of, in een woord, zij die een werkzaam deel aan de laatste oproeren hadden genomen, moesten als schuldig aan hoogverraad worden gevangen genomen. In het opsporen van slagtoffers werden er uit iedere bron inlichtingen geput. Vrouwen werden aangemoedigd om echtgenooten, kinderen om ouders te beschuldigen. De gevangenissen waren spoedig overvol en de provinciale en stedelijke magistraten waren ijverig bezig om berigten in te winnen omtrent de verschillende regtsgedingen, welke naar het hof te Brussel moesten gezonden worden. Als men meende dat het genoeg was, werd het verder onderzoek aan het hof zelf overgelaten. Maar meestal werd de stedelijke regering of eene daartoe met opzet gezondene commissie, gemagtigd van de zaak te onderzoeken, en zelfs over te gaan tot eene bepaalde uitspraak, die met de daarvoor bestaande gronden, aan den raad van bevoerde moest worden voorgelegd. Dan werd het proces nagezien door de afgevaardigden van de provincie, die den uitslag van hun onderzoek aan Vargas en Del Rio voorlegden. De laatsten alleen hadden de magt om de zaak

met Jedt van Hoytema, vrouwe van der Kamere, weduwe van Frans van den Berg, raadsheer van Holland, dochter van Yelle van Hoytema en Mintze Aytta, volle zuster van Viglius. Uit dat huwelijk, dat, volgens een' brief van dezen laatste aan Hopper van 5 December 1568, niet zeer gelukkig schijnt geweest te zijn, omdat hij, niet voor het ambt van prokureur-generaal wilde bedanken, waren hem twee kinderen geboren, Volkert en Maria. De zoon is jong gestorven, doch de dochter huwde met Josse de Beer, heer van Lendele, bij Kortrijk overleden in 1605. De tweede vrouw van Hessels stierf in 1572, zooals blijkt uit een opschrift in de kerk van St. Michiel te Gent. Hessels werd 4 October 1578 met Jan de Visscher, baljuw van Ingelmunster (bij Kortrijk) buiten Gent zonder vorm van proces opgehangen.

VERT.

te beslissen; en hunne schriftelijke uitspraak werd den hertog voorgelegd, die zich het regt van eindbeslissing had voorbehouden. Dit deed hij, zooals hij aan Philips schreef om niet te veel onder den raad te zitten. „Uwe majesteit weet wel,” zoo eindigt hij, „dat wetgeleerden niet gaarne iets zonder de duidelijkste bewijzen beslissen, terwijl maatregelen het staatsbestuur betreffende, niet door de wet kunnen geregeld worden.”

Men zou veronderstellen, dat de verschillende regters door wie de zaak van den gevangene dus afzonderlijk onderzocht moest worden, juist een waarborg te meer daargestelden voor zijne veiligheid. Maar geheel het tegenovergestelde was het geval; het vermeerde slechts de kansen om hem schuldig te doen verklaren. Als de provinciale kommissie haar verslag aan Vargas en Del Rio inleverde, terwijl aan deze beiden later nog een Spaansch regtsgeleerde, een auditeur van de kanselarij van Valladolid, Roda genaamd, werd toegevoegd, en zij de ter dood veroordeeling voorstelden, verklaarden deze regters dat „het goed en niet noodig was om het proces te herzien.” Indien daarentegen eene mindere straf werd aanbevolen, hadden de waardige dienaren der wet de gewoonte de processtukken terug te geven en met bittere smaaderenen der kommissie te gelasten het zorgvuldiger te herzien!

Daar verbeurdverklaring van goederen tot de meest voorkomende en gewigtigste straffen behoorde, welke door den bloedraad werden uitgesproken, had dit natuurlijk een groot aantal burgerlijke regtszaken ten gevolge, want op de aldus verbeurdverklaarde bezitting werden dikwijls door andere partijen groote aanspraken gemaakt. Deze moesten allen door den raad worden onderzocht. Men kan gemakkelijk begrijpen hoe gering de kans was om voor zulk eene regtbank regt te verkrijgen, waar de eischer de eene en de kroon de andere partij was. Zelfs indien er eene beslissing ten voordeele van den eischer genomen werd, had men er gewoonlijk zóó lang mede getalmd, en werd zij door zulke te gronde rigtende uitgaven gevolgd, dat het beter voor hem geweest was van er nooit op aangedrongen te hebben.

De regtsmagt van het hof ging, binnen de haar aangezezen grenzen blijvende, die van het hooge gerechtshof te Mechelen, zoowel, als van iedere andere provinciale of gemeente-regtbank in het land te boven. Volgens de landwetten, welke door onderscheidene koninklijke vrijbrieven waren bevestigd, kon niemand in de Nederlanden onderzocht worden dan door een' regter die in het land zelf geboren was. Maar in deze regtbank was één lid een geboren Bourgondiër en twee waren Spanjaarden.

Men zou veronderstellen dat eene regtbank met zulk eene ontzaggelijke magt, welke zulk eene grove belediging was voor de grondwettige regten en lang vastgestelde gewoonten der natie, ten minste door eenigen waarborg van de zijde der kroon zou bevestigd zijn. Doch zij kon niets van dien aard vertoonen, zelfs geen geschreven bevel van den hertog van Alva, den man, die haar in het leven riep. Hij schiep haar slechts door zijne stem. De plegtigheid van inwijding in deze betrekking werd door het nieuwe lid verrigt door zijne handen tussehen die van den hertog te leggen en te zweren trouw aan het geloof te zullen blijven; van in alles volgens zijne opregte overtuiging uitspraak te doen; en eindelijk om alle handelingen van den raad geheim te houden en ieder aan te geven, die ze ontdekken zou. Eene regtbank met zulk eene onbegrensde magt bekleed en geregeld volgens een plan, dat zóó met alle grondbeginselen van regtvaardigheid in strijd was, deed in afschuwelijkheid niet onder voor de in de Nederlanden zoo gevreesde Inquisitie.

Opdat hij des te beter in staat zou zijn om het opzigt over den raad te houden, stelde hij zijn eigen paleis ter beschikking der vergaderingen. Eerst werden de zittingen des morgens en des namiddags gehouden, en duurden ruim zeven uren daags. De leden waren allen tegenwoordig en de hertog was zelf voorzitter. Na weinige maanden stond hij, toen hij door dringende bezigheden genoodzaakt was zich te verwijderen, zijne plaats aan Vargas af. Bairlaimont en Noircarmes ergerden zich over de afschuwelijke wijze van handelen en bleven spoedig uit de vergaderingen weg. De achtenswaardigste leden volgden hun voorbeeld. Een

van hen, eën Bourgondiër en aanhanger van Granvelle, die de wijze van handelen wat al te vrijmoedig had gegispt, kreeg verlof om naar zijne provincie terug te keeren ¹⁾, totdat er op het laatst slechts drie of vier raadsleden overbleven, namelijk Vargas, Del Rio, Hessels en zijn ambtgenoot, aan wie dus al de processtukken waren opgedragen. Onder sommige processtukken vinden wij niet meer dan drie namen. De hertog was even onverschillig voor vormen als hij het was voor de regten der natie ²⁾.

Het werd spoedig duidelijk, dat even als bij de meeste vogelvrijverklaringen, rijkdom gewoonlijk het doel was waarom de vervolging werd ingesteld. Ten minste indien

¹⁾ Belin geeft in een' brief aan zijnen beschermer, kardinaal Granvelle, geheel lucht aan zijne ontevredenheid over »drie of vier Spanjaarden van 's hertogen gevolg, die alles in zijnen naam zouden willen besturen. Zij maken slechts één hoofd onder denzelfden hoed uit." Hij noemt bijzonder Vargas en Del Rio. Granvelle's antwoord is zeer karakteristiek. Ver van het eens te zijn met zijnen klagenden navolger voorspelt hij hem het verlies van zijne fortuin door zóó te handelen. »Een man, die aan het hof in waardigheden verheven wil worden moet zonder navragen doen wat hem bevolen wordt. In plaats van iets kwalijk te nemen moet hij zich steeds voorstellen dat beledigingen evenals pillen zonder kaauwen moeten worden ingeslikt, om de bitterheid niet te proeven," eene edele stelling, als de beweegreden slechts edel geweest was. Zie Levesque, *Mémoires de Granvelle* II, bl. 91-4.

²⁾ De geschiedschrijvers van dien tijd zijn allen min of meer verward omtrent de handelingen van den raad van beroerte, welke met bloedige letters beschreven zijn. Maar wij zien te vergeefs uit naar eenige opgave van de inwendige samenstelling dezer regtbank, of van de wijze waarop de processen gevoerd werden. Dit moet toegeschreven worden aan den natuurlijken tegenzin, welke de leden zelve later gevoelden om beschouwd te worden als te hebben deelgenomen aan de handelingen van eene zoo algemeen verachte regtbank. Om dezelfde reden, als Gachard opgeeft, hebben zij niet onwaarschijnlijk zelfs sommige verslagen van die handelingen zoek gemaakt. Gelukkig heeft die ijverige en vaderlandslievende geleerde in de archieven van Simamas verscheidene brieven van Alva en zijnen opvolger, zoowel als eenige officieele notulen van de regtbank ontdekt, die de gaping in groote mate aanvullen. Hij heeft het resultaat opgeteekend in een merkwaardig stuk hetwelk hij voor de koninklijke Akademie van België gereed gemaakt en dat mij de bouwstoffen voor bovenstaande bladzijden verschaft heeft. Zie *Bulletin de l'Académie Royale de sciences, des lettres des beaux arts en Belgique*, deel XVI, II, bl. 50-78.

het werkelijk geen' grond van beschuldiging uitmaakte, dan vermeerdeerde het toch zeer de kans om schuldig verklaard te worden. De naar de provinciën gezonden kommissarissen ontvingen geschreven lastbrieven om het naauwkeurig bedrag der bezittingen van verdachte personen te bepalen. De noodige uitgaven voor het in stand houden van zóóvele geregtshoven, zoowel als van eene groote krijgsmagt drukte de regering zeer; en Alva was spoedig verplicht geld uit Madrid te vragen. Het was te vergeefs dat hij beproefde met de kooplieden eene leening te sluiten. »Zij weigeren een reaal voor te schieten," schrijft hij, »met verzekering op de verbeurdverklaringen, totdat zij zien of het spel, hetwelk wij begonnen zijn, waarschijnlijk goed zal gaan."

In een' anderen brief aan Philips van 24 October, drukt Alva zijn leedwezen uit dat hij geld vragen moet en zegt dat de Nederlanders eigenlijk zich zelve moesten onderhouden en geen geld uit Spanje nodig hebben. Hij wordt voortdurend door de landvoogdes en den raad van finantiën gedwarsboemd in de toeigening der verbeurdverklaarde goederen. Als hij alléén de zaken naar zijne zienswijze kon regelen, zou hij zich daarvoor wel verantwoordelijk durven stellen dat de Vlaamsche steden, onzeker en bevreesd voor haar lot, gemakkelijk hare toestemming zouden geven tot de goede maatregelen tot geldheffing, welke door den koning waren voorgesteld. De eerzuchtige veldheer, die zich zelve gaarne het geheele gezag wilde aanmatigen, roerde listig het punt aan dat zijn meester waarschijnlijk het eerst zou ten uitvoer leggen. In eene aantekening op deze woorden, merkt Philips eigenhandig op, dat dit slechts al te billijk was, maar daar hij vreesde dat men zich nimmer zonder toestemming der staten geld zou kunnen verschaffen, moest Alva eenig middel uitdenken om hierin buiten hunne toestemming te kunnen handelen en hem zulks *in het geheim* mededeelen. Deze scherpzinnige gedachte ontwikkelde hij beter in een' brief aan den hertog. Het is stichtelijk om de koelzinnige wijze gade te slaan, waarop de koning en zijn veldheer de beste middelen beproeven, om het goede Nederlandsche volk eene belasting uit den zak te halen.

Margaretha, wier naam nu zelden meer voorkomt, geërgerd door het erkende plan van volkomene vervolging, en meenende dat er reeds bloed genoeg vergoten was, zou gaarne haar' broeder hebben aangezet om eene algemeene vergiffenis te schenken. Maar hier verzette de hertog zich sterk tegen. „Hij wilde,” schreef hij aan Philips, „dat iedereen begeep dat den eenen of anderen dag zijn huis hem op het hoofd kon vallen. Zoo zouden bijzondere personen er toe gebragt kunnen worden om grootere sommen te betalen, als ware het om hunne beledigingen af te koopen.”

Daar de opbrengst der verbeurdverklaringen, behoorende tot datgene wat hun, zooals boven vermeld is, boven het hoofd hing, minder was dan men verwachtte, stelde de hertog iets later eene belasting van één percent op alle roerende en onroerende bezittingen voor. Maar sommige raadsleden hadden den moed zich hiertegen te verzetten, als eene zaak welke waarschijnlijk niet naar den smaak der staten zou zijn. „Dat hangt af,” zeide Alva, „van de wijze, waarop men ze nadert.” Hij was even weinig op de staten-generaal gesteld als zijn meester en beschouwde eene bij haar gedane aanvraag om geld als eene belediging voor de kroon. „Ik zal het vragen,” zeide hij, „wanneer ik geld noodig heb om de citadel van Antwerpen te bouwen, en dan op zulk eene wijze dat zij het niet durven weigeren.”

De beste eensgezindheid schijnt er tusschen den koning en Alva bestaan te hebben omtrent het vernietigen van de privilegiën der natie, zoo goed inderdaad, dat zulks alleen door eenig te voren opgesteld plan kan veroorzaakt zijn, hetwelk waarschijnlijk was opgemaakt toen Alva nog in Kastilië was. De bijzonderheden in de uitvoering werden zonder twijfel aan Alva's bescheidenheid overgelaten naar mate zulks noodig was. Maar zij werden zoo geheel door den koning bekrachtigd, zooals men genoegzaam uit de brieven kan aantoonen, dat men kan zeggen dat Philips iedere daad van zijn' veldheer tot de zijne maakte. En wij zien dat de vorst de wenken van zijnen korrespondent dikwijls goedkeurt, door er zijne opmerkingen bij te

voegen ¹⁾. Welk kwaad ook uit het slechte bestuur van den hertog van Alva moge zijn voortgevloeid, de verantwoordelijkheid voor die maatregelen rust geheel op Philips.

Eene van de eerste daden van den nieuwen raad was om den prins van Oranje en alle edele ballingen, die hem gevolgd waren, te dagvaarden, ten einde naar Brussel te komen en zich wegens de tegen hen ingebragte beschuldigingen te verantwoorden. In de dagvaarding van Willem van Oranje, werd hij beschuldigd van reeds vroeger een' geest van misnoegen in het land opgewekt, van de Inquisitie in verachting gebragt, het verbond der edelen bevorderd en zijn eigen paleis te Breda voor hunne vergaderingen geopend, van de uitoefening der hervormde godsdienst te Antwerpen toegestaan te hebben, kortom, van de oorzaak geweest te zijn der burgerlijke en godsdienstige oproeren, welke het land zoolang hadden geteisterd. Hem werd daarom, op straffe van verbeurdverklaring zijner goederen en eeuwigdurende verbanning, gelast om binnen den tijd van zes weken voor den raad te Brussel te verschijnen en zich wegens deze beschuldigingen te verantwoorden. Deze dagvaarding werd door den omroeper zoowel te Brussel als in Willems eigene stad Breda, rondgeroepen, en een plakkaat inhoudende deze dagvaarding werd in elk dezer streken aan de deuren der voornaamste kerken geplakt.

Alva liet deze daad door eene andere volgen, die groote verontwaardiging door het land opwekte. Hij liet den graaf van Buren, Willems oudsten zoon, die te Leuven studeerde, van de hoogeschool opligten en naar Spanje brengen. Zijn voogd en verscheidene zijner bedienden mogten hem volgen. Maar de hertog raadde den koning aan om zich zoo spoedig mogelijk van deze dienaren te ontslaan en hunne

¹⁾ Zóó bijv. wanneer Alva zegt dat de raad al diegenen heeft schuldig verklaard aan hoogverraad, die het *compromis* onderteekenden, teekent Philips eigenhandig op den rand van den brief aan: „Hetzelfde moet gedaan worden met allen, die hen helpen en aanmoedigen, daar zij inderdaad de schuldigsten zijn.” *Correspondance de Phil. II.* bl. 590. Deze bijzondere aantekeningen van Philips zijn van wezenlijke waarde voor den geschiedschrijver, daar zij hem een blik achter het scherm doen slaan, waar het oog van 's konings minister niet altijd kon doordringen.

plaatsen met Spanjaarden aan te vullen. Deze onverantwoordelijke maatregel schijnt oorspronkelijk te zijn aangeraden door Granvelle, die het in een zijner brieven uit Rome aanbeveelt. Het doel was zonder twijfel om zich eenigen waarborg van de gehoorzaamheid des vaders en de getrouwheid van den erfgenaam van het huis van Nassau te verzekeren, en om hem in het Katholieke geloof op te voeden. In dit laatste opzigt gelukte het plan. De knaap werd door Philips vriendelijk behandeld, en zijn langdurig verblijf in Spanje maakte hem zoo gehecht aan Kerk en kroon, dat hij later altijd gescheiden bleef van de groote zaak, waarvoor zijn vader en zijne landgenooten streden.

De prins van Oranje openbaarde zijne gevoeligheid over de beleediging, welke hem door deze eigendunkelijke handelwijze van den hertog van Alva was aangedaan, en de hoogeschool van Leuven zond stouweg eene kommissie aan den raad om een verzoeg in te dienen tegen het geweld, hetwelk harer privilegiën was aangedaan. Vargas hoorde het met een' verachtelijken glimlach aan, en toen hij de afgevaardigden liet vertrekken, riep hij uit: „Nou curamus vestros privilegios,” (uwe privilegiën gaan ons niet aan), een uitroep, welken men zoowel om het slechte Latijn als om de onbeschaamdheid lang onthield.

Men kan gerust gelooven dat noch Willem noch zijne vrienden aan die oproeping van den bloedraad gehoor gaven. De prins ontkende, in een gedrukt en rondverspreid antwoord, de magt van Alva om hem te ondervragen. Als ridder van het Gulden Vlies had hij het regt om door zijne gelijken, als burger van Brabant om door zijne landgenooten te worden verhoord. Hij behoefde voor geene onwettige regtbank te verschijnen, welker voorzitter daarenboven zijn persoonlijke vijand was.

Gedurende zijn verblijf in Duitschland ondervond de prins al die verzachting in zijn ongeluk, welke de sympathie en de hulp van magtige vrienden hem konden verschaffen. De merkwaardigste was Willem de Wijze, een waardige zoon van den vermaarden ouden landgraaf van Hessen, die de Protestantsche zaak zoo stoutmoedig tegen Karel den Vijfde staande hield. Hij en de keurvorst van

Saksen, beiden bloedverwanten van Willems vrouw, boden aan om den prins zoolang als hij in Duitschland bleef, een vast inkomen te bezorgen, hetwelk, al was het niet zoo weelderig als hij zulks in Nederland gewoon was geweest, toch genoegzaam zijn zou om de waardigheid van zijn' rang op te houden.

De kleine hofhouding van den prins werd dagelijks vermeerderd door hen, die der vervolging in de Nederlanden ontvlugten. Zij bragten telkens het verzoek van hunne landgenooten mede om ten hunnen behoeve tusschen beiden te treden. Het oogenblik daartoe was nog niet gekomen, doch hij rustte niet. Hij was ijverig bezig om de Duitsche vorsten belang in zijne zaak te doen stellen, vermeerderde zijne eigene hulpmiddelen, en maakte voortdurend, hoezeer in stilte toebereidselen voor de groote worsteling met de onderdrukkers van zijn vaderland.

Terwijl deze gebeurtenissen in de Nederlanden voorvielen, werd het naburige Frankrijk van een gescheurd door die godsdienstige twisten welke te dien tijde in meerdere of mindere mate de christelijke staten in beweging bragten. De eene helft van het Fransche volk stond gewapend tegenover de andere. Ten tijde van ons geschiedverhaal hadden de Hugenoeten een tijdelijk voordeel behaald; hunne vereenigde magt belegerde de hoofdstad, waar de koning en Katharina de' Medici, zijne moeder, toen gevangen gehouden werden. In dit uiterste verzocht Katharina aan Margaretha om een leger ter harer hulp te zenden. De landvoogdes aarzelde welken weg zij in zou slaan, en stelde de zaak aan Alva voor. Hij aarzelde niet. Hij kende Philips' plannen ten opzichte van Frankrijk, en had waarschijnlijk bij de vermaarde zamenkomst te Baijonne daarentrent met de koningin-moeder eene overeenkomst getroffen. Hij stelde voor om eene bende van drie duizend ruiters ter harer hulp te zenden. Tenzelfden tijde schreef hij aan Katharina, om haar aan te bieden dat hij de Nederlanden verlaten en zelf met zijne geheele magt ter harer ondersteuning oprukken zou met vijfduizend ruiters en vijftienduizend voetknechten en al zijne Spaansche veteranen, mits zij de middelen zou verschaffen om in eens de vijan-

den hunner godsdienst te vernietigen. De hertog begreep hoe magtig zulk een uitslag op de katholieke zaak in de Nederlanden zou terugwerken.

Hij verzocht Katharina om zich niet met de rebellen te verzoenen en hun vooral geene inwilligingen te doen. „Zulke inwilligingen moeten noodzakelijk of geestelijk of tijdelijk zijn. Zoo zij geestelijk zijn, zijn zij tegen God, en tijdelijk tegen den koning. Het is beter te regeren over een verwoest land, hetwelk God en zijn' koning getrouw blijft, dan over een dat ongeschonden blijft door de gunst van den duivel en van zijne volgelingen, de ketters.” In deze verklaring, welke geheel den geest van godsdienstig en staatkundig despotisme ademt, kan men den waren sleutel vinden op de staatkunde van Alva en zijn' meester.

Philips keurde de inzigten van zijn' veldheer volkomen goed ¹⁾. Als de groote kampvechter van het Katholicisme beschouwde hij met de grootste belangstelling de worsteling, welke in het naburige koninkrijk toenam en zulk eenen onmiddellijken invloed op de bewegingen in de Nederlanden uitoefende. Hij moedigde de koningin-moeder zeer aan om den ketters niets toe te geven. „Hij was bereid” schreef hij „om met zijne persoon en al zijn bezittingen de Fransche kroon bij te staan in haar' strijd tegen de oproerlingen.” Philips' ijver voor die zaak werd in Frankrijk zoo goed begrepen, dat sommige Katholieke lieden zich niet ontzagen om hem, eerder dan hunne eigene regering, als het wezenlijke hoofd hunner partij te beschouwen ²⁾.

¹⁾ Dit blijkt niet alleen uit 's konings brieven aan den hertog, maar uit een nog ondubbelzinniger bewijs, namelijk uit zijne eigenhandige aantekeningen op de brieven van Alva aan hem. Zie bijzonder zijne korte goedkeuring van het antwoord, hetwelk Alva hem vertelt dat hij aan Katharina de' Medici gegeven heeft. „Ik ben van hetzelfde gevoelen; al wat hij daarenboven in dit gedeelte van den brief gezegd heeft, is zeer juist gezegd” *Correspondance de Philippe II*, I bl. 591.

²⁾ De kardinaal van Lotharingen ging zoover, dat hij bij zekere gelegenheid aanbod om Alva eenige grensvestingen in handen te leveren. Indien de Fransche koning en zijne broeders zonder erfgenamen stierven, kon de koning van Spanje zijne eigene aanspraken op de Fransche kroon doen gelden, daar zijne vrouw de naaste bloedverwant van dat koningshuis was. „De salische wet” voegt de hertog er bij

Katharina de' Medici toonde dienzelfden zich gelijkblijvenden geest niet, en had vroeger haren koninklijken schoonzoon geërgerd door de staatkundige inzigten, welke zij met godsdienst vermengde. Bij deze gelegenheid maakte zij geen gebruik van de schitterende aanbieding, welke haar door Alva gedaan werd om in persoon aan het hoofd van zijn leger naar Frankrijk te komen. Zij dacht mogelijk dat de tegenwoordigheid van zulk eene geduchte magt de onafhankelijkheid des rijks in gevaar zou gebragt hebben. IJverig Roomsche-Katholiek als zij was, wilde zij met ware Italiaansche geslepenheid liever de wedijverende partijen tegenover elkander in evenwigt houden en ze ieder afzonderlijk geheel vernietigen. De hertog zag dat Katharina niet gestemd was om het kwaad met wortel en tak uit te roeijen, en dat de uit een welslagen voortspruitende voordeelen slechts tijdelijk zouden zijn. Hij stelde zich daarom tevreden met eene kleinere magt, voornamelijk van Vlaamsche troepen, onder Aremberg af te zenden. Vóórdat de graaf Parijs bereikte, was de slag van St. Denis geleverd. Montmorenci viel, maar de partij des konings overwon. Katharina sloot een verdrag met de ter neêrgelezenen Hugenootten, hetwelk voor deze laatsten zóó voordeelig was alsof zij en niet de koningin de overwinning hadden behaald. Alva, hierover geërgerd, beval Aremberg spoedig terug te keeren, aangezien hij daarenboven diens tegenwoordigheid noodig had op een tooneel, waar levendiger handelingen voorvielen.

Gedurende al dien tijd vormde Margaretha's toestand een erbarmelijk contrast met de schitterende plaats, welke zij als hoofd van het bestuur gedurende zóó vele jaren had ingenomen. Niet alleen was haar de wezenlijke magt benomen, maar zij gevoelde dat al haar invloed daarmede verdwenen was. Zij had ter naauwernood het regt meer van iets in het midden te brengen. In dezen toestand had zij het voordeel van gunstiger stelling in te nemen om de leiding van de regering te gispren, dan toen zij zelve aan het hoofd

»is slechts eene scherts. Alle moeilijkheden zullen met behulp van het leger gemakkelijk uit den weg worden geruimd.” Philips geeft in eene kanteekening op dien brief zijn vertrouwen in dat voorstel te kennen. *Correspondance I*, bl. 593.

stond. Zij werd gevoeliger voor het onrecht, hetwelk men het volk aandeed, nu zulks door andere handen dan hare eigene geschiedde. Zij weigerde niet om ten hunnen behoeve tusschen beiden te treden. Zij wist het binnenrukken van eene bezetting in de goede stad Brussel te verhinderen. Indien dit noodig was verzocht zij den hertog nimmer toe te staan dat de trouwe inwoners met het onderhoud der soldaten zouden belast worden ¹⁾. Maar hij was doof voor haar verzoek. Zij drong er op aan dat na de straf, welke men der natie reeds had opgelegd, het eenige middel om de rust te herstellen eene algemeene vergiffenis was. De hertog antwoordde dat geene amnestie zóó algemeen was of er moesten eenige uitzonderingen gemaakt worden, en het vorderde eenigen tijd om te bepalen wie uitgezonderd zouden worden. Zij raadde aan om de staten bijeen te roepen ten einde over de opbrengsten te stemmen. Hij ontweek hierop eveneens het antwoord door te zeggen, dat het eerst noodig zou zijn om de te heffen belasting te bepalen. De landvoogdes begreep dat zij in alle zaken van wezenlijk belang even weinig te zeggen had als eenig bijzonder persoon in het land.

Uit dezen vernederenden toestand werd zij eindelijk gered door de terugkomst van haren sekretaris Machiavelli die brieven van Ruy Gomez, Philips' begunstigden minister medebragt. Hij gaf der hertogin kennis dat de koning, hoewel met weêrzin, eindelijk haar verzoek had ingewilligd, en haar toestond om van het bestuur over de provinciën afstand te doen. Ten teeken van zijne goedkeuring over haar gedrag had zijne majesteit het jaargeld, hetwelk zij tot nog toe genoten had, verhoogd van acht tot veertien-duizend gulden om haar jaarlijks tot haar' dood toe, te worden uitbetaald. Deze brief was van 6 October. Margaretha ontving er weldra een' van vier dagen later van

¹⁾ De stedelijke regering van Brussel, ongerust over de verklaring, welke de hertog na Margaretha's vertrek aan eenige onlangs voorgevallen feiten geven kon, verkreeg een' brief van de landvoogdes, waarin zij de goede bevolking der hoofdstad als ijverige katholieken aanbeval, die den koning trouw en bij alle gelegenheden bereid waren om de openbare orde te bevorderen. Zie Gachard, *Analectes Beligiques* bl. 343 vlgg.

Philips zelven en ongeveer van denzelfden inhoud als die van zijn' minister. De koning gaf met weinige woorden het leedwezen te kennen, hetwelk hij gevoelde, nu zijne zuster zich uit de regering terugtrok, en tevens zijne dankbaarheid voor de diensten, welke zij hem in haar langdurig en getrouw bestuur had bewezen.

De verhooging van haar jaargeld toonde juist geene buitengewone waardeering van die diensten; en de geringe schatting welke hij nu, na zulk een langdurig stilzwijgen, in weinige woorden aan hare verdiensten betaalde, toonde maar al te duidelijk, dat al wat zij gedaan had zelfs geen gevoel van dankbaarheid in het hart van haren broeder had opgewekt ¹⁾. Tegelijk met den brief aan Margaretha, kwam er eene opdracht aan den hertog van Alva, welke hem den titel van landvoogd en gouverneur-generaal, tegelijk met al de magt, welke zijne voorgangster bezeten had, verleende.

Margaretha deed voor haar vertrek Philips slechts één verzoek. Haar vader, Karel de Vijfde, had tijdens zijn' afstand, de staten-generaal te zamen geroepen en hen in eene afscheidsrede, welke zijne onderdanen nog als eene erfenis in eere hielden, vaarwel gezegd. Margaretha wilde zijn voorbeeld volgen. De grootheid van het schouwspel streefde hare verbeelding; en zij werd zonder twijfel aangezet door de eerlijke begeerte om, bij het uur van scheiding, eenige gevoelens van vriendschappelijke gezindheid te uiten jegens het volk, over hetwelk zij zoo vele jaren geregeerd had.

Maar Philips had, zooals wij gezien hebben, geen lust in deze vergaderingen der staten. Hij dacht er niet aan om er zijne toestemming toe te geven bij eene nog dringender noodzakelijkheid dan toen. Margaretha was daarom verplicht die vertooning te laten varen, on zich tevreden te stellen met afscheid van het volk te nemen in brieven, welke zij aan de voornaamste steden in de provinciën schreef. Daarin sprak zij kortelijk over de moeilijkheden, welke zij op haar' weg gevonden had, en over de tevredenheid, die zij

¹⁾ »Eindelijk» zegt de Thou, eenigzins gemelijk »ontving zij uit Spanje een' brief vol betuigingen van vriendschap en teêrhartigheid, zooals men gewoonlijk aan iemand schrijft, die men bedankt na hem van zijne waardigheden beroofd te hebben.»

gevoelde, nu zij eindelijk het land tot een' toestand van rust en orde had teruggebragt. Zij verzocht hen om altijd trouw te blijven aan het geloof, waarin zij waren opgevoed, en gehecht aan zulk een welwillend en genadig vorst, als haar broeder. Door zóó te handelen zou 's Hemels zegen op hen rusten; en wat haar zelve aanging, zij zou altijd bereid blijven om hare goede diensten ten hunnen behoeve aan te wenden.

Zij bewees hare opregtheid in een' brief aan Philips, waarin zij bij haar vertrek zijne genade voor zijne Vlaamsche onderdanen inriep. „Genade” zeide zij, „was eene goddelijke hoedanigheid. Hoe grooter magt een vorst bezat, hoe meer hij der Godheid nabijkwam, en hoe meer zij er naar streven moest om de goddelijke goedertierenheid en barmhartigheid na te volgen. Zijne voorgangers hadden zich vergenoegd met de leiders van opstanden te straffen, terwijl zij de berouwhebbende volksmenigte spaarden. Iedere andere wijze van handelen vermengde de goeden met de slechten, en stortte rampen over het land uit, zooals zijne majesteit zeker begrijpen zou.” Het zou gewis goed zijn geweest voor den naam van Margaretha, zoo hare raadsbesluiten altijd door zulke wijze en grootmoedige gevoelens geleid waren geworden.

De tijding van den afstand der landvoogdes werd in de provinciën met vrees vernomen. Al de verkeerdheden van haar bestuur, hare dubbelzinnige handelingen, de buitengewone strengheid, waarmede zij onlangs nog het onderzoek naar de mouterij had ingesteld, alles was vergeten door de droefheid over haar vertrek. Men dacht alleen aan den voorspoed welken het land onder haar bestuur genoten, aan het vertrouwen, dat zij in vroegere jaren aan de vrienden des volks betoond had, en aan de edelmoedige wijze waarop zij bij meer dan eene gelegenheid bemiddelend opgetreden was om de strenge staatkunde van het hof te Madrid te verzachten. En wanneer zij op deze schittende bladzijden hunner geschiedenis terugblikten, vervulde hun hart zich met angst, als zij met donkeren blik de toekomst te gemoet zagen.

Van alle zijden werden haar adressen toegezonden. De verschillende steden wedijverden met elkander in uitdrukkingen van droefheid over haar vertrek, terwijl zij 's Hemels

zegen over hare overige levensdagen afsmeekten. Meer dan eene provincie gaf klinkende bewijzen van hare welwillendheid door milde geschenken. Brabant stond haar eene som van 25,000, en Vlaanderen van 30,000 gulden toe. De naburige vorsten, en daaronder Elisabeth van Engeland, vereenigden zich met het Nederlandsche volk om aan de landvoogdes hunnen eerbied, en tevens hun leedwezen te betuigen nu zij het bestuur zou vaarwel zeggen.

Gestreefd door deze verzekeringen van achting, welke zij zoowel binnen als buitenslands genoot, verliet Margaretha Brussel op het einde van December 1567. Alva deed haar tot aan de grenzen van Brabant uitgeleide en van daar geleidden graaf Mansfeldt en eene menigte Vlaamsche edelen haar naar Duitschland ¹⁾. Na daar afscheid genomen te hebben van allen, die in hare vroegere staten achterbleven, vervolgde zij hare reis rustig naar Italië. Gedurende eenigen tijd bleef zij bij haar' echtgenoot in zijn hertogelijk verblijf te Parma. Maar, aan wie van beiden de fout ook lag, het was een ongeluk voor Margeretha, dat zij slechts in geringe mate de zoetheden van het huisselijk leven genoot. Spoedig daarop ging zij naar Napels en vestigde daar voortdurend haar verblijf op een landgoed, hetwelk zij van den koning gekregen had. Toen vele jaren later haar zoon

¹⁾ De geschiedschrijvers verschillen zeer omtrent den dag van Margaretha's vertrek. Zij ging waarschijnlijk in de helft van Januarij 1568 over de Nederlandsche grenzen. Ten minste wij vinden een' brief van haar aan Philips van den 12den dier maand, uit Luxemburg, toen zij dus bijna de grenzen bereikt had.

Van Meteren zegt (I bl. 447) dat zij 30 December van Brussel vertrok; dit zal de ware dag wel zijn, als wij achtgeven op de brieven van diezelfde dagen. Den dag te voren namelijk schrijft Mansfeldt aan Philips dat Alva hem gelast heeft de hertogin te vergezellen en dat hij zulks gaarne doet: en op denzelfden dag schrijft Barlaimont eveneens aan den koning dat La Motte, kamerheer van den Franschen koning, te Brussel is aangekomen om Margaretha bij haar vertrek namens zijn' meester te begroeten. Dit zijn bewijzen dat zij op dien dag (29) nog te Brussel was, en aangezien velen daarin overeenstemmen dat zij in December vertrok is het duidelijk dat het 30 of 31 moet geweest zijn. Strada vertelt dat zij 1 Februarij, de Thou dat zij 10 April, en Bentivoglio dat zij in het begin van 1568 vertrok.

Alexander Farnese tot de regering over de Nederlanden geroepen werd, verliet zij haar verblijf om met hem deel te nemen aan het bestuur der staatszaken. Het was echter slechts voor een oogenblik; en haar boven beschreven vertrek uit de Nederlanden kan als het einde van hare staatkundige loopbaan beschouwd worden.

Het bestuur van Margaretha duurde van de herfst van het jaar 1559 tot op het einde van 1567, een tijdvak van acht jaren. Het was een onstuimig tijdvak, zeer rijk aan gebeurtenissen, want de gemoederen waren toen in de hevigste beweging gebragt door de nieuwe leerstellingen, welke de omwenteling ten gevolge hadden. Margaretha's regering kan inderdaad het voorspel van dat groote drama genoemd worden. De Nederlanders waren aan de heerschappij eener vrouw gewoon geworden. Margaretha was de derde uit haar geslacht, aan wie men de landvoogdij opdroeg. In geschiktheid voor die betrekking stond zij waarschijnlijk niet bij hare voorgangsters achter. Haar langdurig verblijf in Italië had haar bekend gemaakt met de grondbeginselen der regeringskunst in een land, waar de staatswetenschap naauwkeuriger beoefend werd dan in eenig ander deel van Europa. Zij was gewoonlijk zeer ijverig, en haar sterk gestel stelde haar tot den moeilijksten arbeid in staat. Indien zij te mannelijk van karakter was om de zachtzinniger hoedanigheden harer kunne te bezitten, was zij, aan den anderen kant, vrij van die neiging tot vermaken en tot de meeste ijdelheden waartoe de vrouwen in de weelderige luchtstreek, waar zij geleefd had, overhielden. Zij was standvastig in hare gehechtheid aan het Katholieke geloof; en hare trouw was zóó groot, dat zij van het oogenblik af dat zij de regering op zich nam, geen sterker drijfveer kende dan de gehoorzaamheid aan den wil van haren vorst. Zij was gesteld op hare magt, en zij wist wel dat bij Philips, het eenige middel om die te behouden was gehoorzaamheid aan zijn wil.

Met haar natuurlijk verstand en de algemeene gematigdheid in hare inzigten zou haar bestuur zonder twijfel even voorspoedig voor het land geweest zijn als dat van hare voorgangsters, wanneer de tijden gelijk aan de vroegere geweest waren. Maar ongelukkig voor haar waren die tijden

grootelijks veranderd. En nog zou Margaretha, die op het tooneel der handeling leefde en den drang der omstandigheden gevoelde, zich gaarne in die verandering geschikt hebben. Maar ongelukkig vertegenwoordigde zij een' vorst, die veraf woonde, zelf geene verandering kende, geene verandering aan anderen wilde toestaan, en wiens behoudende staatkunde geheel op het verledene steunde.

Het was ongelukkig voor Margaretha dat zij het vertrouwen van Philips nimmer volkomen genoot. Hetzij uit wantrouwen jegens haar inschikkelijker karakter, of jegens hare bekwaamheid voor de regering, hij vertrouwde Granvelle in den beginne meer dan haar. Indien de landvoogdes hiervoor blind was geweest, waren nare oogen spoedig geopend door de tegenstanders, die den minister haatten. Het duurde niet lang of zij haatte hem ook. Maar het vertrek van Granvelle liet haar het vertrouwen haars broeder niet verwerpen. Het vermeerdeerde eerder zijn wantrouwen, door de noodzakelijkheid waarin zij was om zich der tegenpartij, den volksvrienden, in de armen te werpen. Van dit oogenblik af schonk Philips zijn vertrouwen meer aan den hertog van Alva, zelfs aan den verbannen Granvelle, dan aan de landvoogdes. Hare brieven bleven te dikwijls onbeantwoord; en als er nog antwoorden kwamen, dan behelsden zij slechts duistere en geheimzinnige wenken omtrent den door haar te volgen weg. Zij moest zelve het regeringstelsel uitwerken, zeker van voor iederen misslag tot zware verantwoording geroepen te worden. Het gerucht van de spoedige overkomst des konings gaf het denkbeeld dat haar bestuur slechts voorbijgaand was, en spoedig door eene hoogere magt zou gevolgd worden.

Onder deze nadeelen kon zij wel alle zelfsvertrouwen verliezen. Zij werd zelfs niet ondersteund met de middelen om hare eigene plannen ten uitvoer te brengen. Zij bleef zonder geld, zonder wapenen, zonder de magt om vergiffenis te schenken, hetwelk onder een dapper en edelmoedig volk meer beteekent dan de magt om te straffen. Aldus zonder hulpmiddelen, zonder het vertrouwen van haren gebieders, terwijl aan den eenen kant het volk stoutmoedig concessiën eischte en aan den anderen de koning ze standvastig wei-

gerde, is het nog weinig gezegd als wij verzekeren dat zij in een' valschen toestand verkeerde; haar toestand was elendig. Zij behoefde er geen' dag langer in te blijven toen zij zag dat zij hare stelling niet met eere behouden kon. Maar Margaretha was te begeerig naar magt, om die gereedelijk af te staan. De oneenigheid, waarin zij met haar echtgenoot leefde, maakte haar daarenbeven eenigzins afhankelijk van haar' broeder.

Eindelijk kwamen het *compromis* en het verbond. Margaretha's oogen schenen nu eerst geopend te worden voor de rigting van den weg, dien zij was ingeslagen. Dit werd gevolgd door de uitbarsting der beeldstormerij. De schok deed haar geheel uit hare begoocheling ontwaken. Zij was even ijverig voor het Katholieke geloof als Philips zelf, en zij zag met afgrijzen dat het tot in zijne grondvesten geschud werd. Eene geheele verandering scheen er in hare overtuiging, in haar karakter zelfs, plaats te grijpen. Zij stootte al diegenen van zich, met wie zij tot nog toe zamengewerkt had. Zij omhelsde zoo welmeenend als hij maar wenschen kon, de strenge staatkunde van Philips. Zij verbandde, vervolgde en strafte, en dat met eene buitensporige strengheid welke harer nagedachtenis weinig eer aandoet. Het was te laat. Het wantrouwen van Philips zou niet verdwijnen door deze te laat betoonde inschikkelijkheid voor zijne wenschen. Er was reeds een opvolger benoemd; en op het oogenblik zelf dat zij zich vleide dat de rust in het land en haar eigen gezag op vaster grondslag gevestigd waren, trok de hertog van Alva reeds over de Alpen.

Echter was het gelukkig voor Margaretha's goeden naam dat zij in de regering door een' man als Alva werd opgevolgd. De donkerste vlekken op haar bestuur verbleekten wanneer zij met zijn schrikbewind vergeleken werden. Uit dit gezigtspunt is dit door toenmalige en latere schrijvers beoordeeld. Zooals de geleerde, die de gebeurtenissen uit hare geschiedenis overdenkt, wel kan nagaan, is waarschijnlijk op deze wijze een gunstiger oordeel over hare daden geveld, dan door een kalm en bedaard onderzoek geschied zou zijn.

HOOFDSTUK III.

SCHRIKBEWIND.

Talrijke inhechtenisnemingen. — Verhooren en vonnissen. — Verbeurdverklaringen. — Oranje verzamelt een leger. — Slag van Heiligerlee. — Alva's handelwijze.

~~~~~  
1 5 6 8.

In het begin van 1568 nam Philips, zoo wij de geschiedschrijvers mogen gelooven, zijne toevlugt tot eenen zeer zonderlingen maatregel om zijne strenge handelwijze jegens de Nederlanden tegenover de wereld te regtvaardigen. Hij bracht de zaak voor de Inquisitie te Madrid; en die afschuwelijke regtbank kwam, na eene slauwe overweging van de getuigenissen, welke uit de mededeelingen van den koning en de inquisiteurs in de Nederlanden voortsproten, tot de volgende beslissing. Allen, die schuldig waren aan ketterij, afval of oproer, en daarenboven verder allen, die, hoewel zij verklaarden goede Katholieken te zijn, zich tegen de eersten niet verzet hadden, werden eveneens, met uitzondering van eenige weinigen, van verraad in de hoogste mate beschuldigd.

Dit strenge vonnis werd door een koninklijk besluit van denzelfden dag, 16 Februarij, gevolgd, waarin, nadat de woorden van het vonnis der Inquisitie herhaald zijn, de geheele natie, met uitzondering van de bovengenoemden, zonder onderscheid van kunne of leeftijd veroordeeld wordt tot de straffen op verraad gesteld, dood en verbeurdverklaring van goederen, „willende ende ordinerende zijne majesteit,” zooals het besluit zeide „(die pretendeert bij sulke ernstige sententie exempel te geven, ende vreesse te maken in toecomende tijden, alle zijne naacomelinghen), dat die

straffe ende pijn van dese sententie, sonder eenighe hope van gratie oft dissimulatie, hebbe haar volkomen effect" ¹⁾).

Het is moeilijk aan zulk eene afschuwelijke geschiedenis geloof te hechten, al wordt zij ook door volgende schrijvers zonder het minste wantrouwen aan de echtheid herhaald. Niet dat iets te verschrikkelijk van de Inquisitie kan geloofd worden, maar het is niet denkbaar dat een schrander vorst zooals Philips de Tweede, hoe gaarne hij zich ook onder den mantel der Inquisitie verschool, zich tot zulk eene onstaatkundige en ongerijmde daad zou geleend hebben; eene daad, welke schuldigen en onschuldigen op dezelfde lijn stellende, beiden tot wanhoop zou gebragt hebben, welke de laatsten, wegens de hun aangedane belediging, tot oproer zou hebben aangezet, waarbij zij toch niets meer te verliezen hadden, en de eersten om in den tegenstand te volharden, sints zij niets meer te hopen hadden ²⁾).

De hode, die aan Margaretha de toestemming des konings bragt om de landvoogdij neêr te leggen, reikte aan Alva den lastbrief over, waarbij hij tot kapitein-generaal der Nederlanden werd aangesteld. Dit zou den hertog, zooals Philips hem schreef, in de belangrijke zaak der verbeurdverklaringen boven het toezigt van den raad van finantiën plaatsen. Het verhief hem inderdaad niet alleen boven dien raad, maar ook boven iederen raad in het land. Het gaf hem geen minder gezag dan dat des konings zelve. En

¹⁾ De beide stukken komen voor bij van Meteren (I bl. 435) en le Petit (II bl. 172); doch bij beide schrijvers blijkt dat Prescott zich in de dagteekening vergist heeft; de Inquisitie velde haar vonnis den 16den Februarij, de koning bevestigde het eerst tien dagen later, door allen, welke genoemde regtbank van de misdaad van gekwetste majesteit beschuldigd had, ter dood te veroordeelen. Bij Hooft (I bl. 170) komt dezelfde datum voor.

VERT.

²⁾ Bij de gelijktijdige schrijvers, die ik geraadpleegd heb, vind ik geen grond voor dit merkwaardig verhaal behalve bij van Meteren en de Thou. (Prescott kende le Petit niet). Het moge vreemd schijnen voor iemand die aan die geschiedenis geloof slaat, maar niet zoo vreemd als dat zulk eene buitengewone daad ontsnapt is aan de naauwkeurigheid van Llorente, den sekretaris der Inquisitie, die al hare papieren ter zijner beschikking had. Ik heb er in zijn werk zelf geene zinspeling op aangetroffen.

Alva maakte zich gereed dit verder uittestrekken dan ooit een vorst in de Nederlanden gewaagd had. De tijd was nu gekomen om dit verschrikkelijke werktuig in gang te brengen. De landvoogdes was vertrokken en deze kon hem, zoo niet beteugelen dan toch zijne daden berispen. De gevangenen waren vol; de processen waren afgelopen; er bleef niets meer over dan het vonnis te vellen en te laten voltrekken.

Op den 4^{den} Januarij 1568 vinden wij dat er te Valenciennes vierentachtig personen ter dood werden gebragt, beschuldigd van aan de laatste staatkundige en godsdienstige bewegingen te hebben deelgenomen. Den 20sten Februarij werden vijftien personen voor den bloedraad beschuldigd en zevenendertig ter dood veroordeeld. Op den 22sten Maart werden er nog vijfendertig veroordeeld. De zendingen van den landvoogd waren in alle rigtingen werkzaam. „Ik hoor dat men te Antwerpen nog voortgaat met preêken,” schrijft hij aan Philips, „en ik heb er mijn eigen provoost heengezonden, want ik kan de stedelijke regering niet vertrouwen. Hij heeft een groot aantal kettters gevat. Zij zullen zulk eene vergadering wel nooit meer bijwonen. De magistraten hebben zich beklagd dat er door de zending van genoemden provoost inbreuk gemaakt is op hunne privilegien; maar zij zullen geduld moeten nemen.” De schertsende wijze, waarop de hertog met zijn meester over het lot zijner slagtoffers spreekt, herinnert aan eene dergelijke zamenspraak tusschen Petit André en Lodewijk den Elfde in Quentin Durward.

De gebeurtenissen in Gent kunnen aantoonen welken weg men in andere steden insloeg. Er werden kommissarissen naar die stad gezonden om de verdachten op te sporen. Er werden er niet minder dan honderd zevenenveertig voor den raad te Brussel gedaagd. Hunne namen werden in de straten omgeroepen en op de openbare gebouwen aangeplakt. Onder hen waren vele edelen en rijken. De handlangers des hertogs moesten zich voornamelijk vergewissen van het vermogen der beschuldigten. De meesten trachtten te vlugten. Zij verkozen de vlugt boven eene vrijspraak van de wreede regtbank, hoewel de vlugt verbanning en verbeurdverklaring van goederen ten gevolge had. Slechts achttien gaven aan de

oproeping gehoor door te Brussel te verschijnen, Zij werden denzelfden dag allen in hun logies gevat en zonder onderscheid ter dood veroordeeld! Vijf of zes van de voornaamsten werden onthoofd; de overigen werden gehangen ¹⁾).

Ontevreden met hetgeen hem een te langzame maatregel toescheen om zijn plan te volvoeren, besloot de hertog tot stoutere middelen zijne toevlugt te nemen, en vatte het voornemen op om een groot aantal slagtoffers te gelijk in zijne netten te jagen. Hij bepaalde daartoe Aschwoensdag, 3 Maart 1568, omdat de menschen dan bij het begin der vasten, als het Karnaval voorbij was, bedaard in hunne eigene woningen bijeen waren ²⁾. De geregtsdienaren traden in de stilte van den nacht binnen bij hen, die hun vooraf waren aangewezen; en niet minder dan vijfhonderd burgers werden uit hunne bedden gehaald en naar de gevangnissen gesleept ³⁾. Zij werden allen ter dood gebracht ⁴⁾ „Ik heb

¹⁾ Van der Vynckt, *Troubles des Pays-bas* (II bl. 248-7). Deze schrijver vertelt ons dat hij deze bijzonderheden putte uit de gedenkschriften en dagboeken van ooggetuigen, welke daarenboven bevestigd worden door de stukken en openbare registers van dien tijd. De geloofwaardigheid van het verhaal, zegt hij, is onbetwistbaar.

Dit verhaal wordt verder nog bevestigd door de Jonghe's *Gedtsche Geschiedenissen* (I bl. 110 vlg.). De 147 werden in drie partijen 4, 6 en 17 Februarij 1568 voor den bloedraad gedaagd. De Vlaamsche raadsheeren François de Courteville en Jan van der Haegen moesten de lijsten opmaken van de goederen der beschuldigen. De achttien, die te Brussel verschenen, werden 20 Februarij gevat en 3 April ter dood gebracht. De aangehaalde kronyk geeft hunne namen op.

VERT.

²⁾ Zie den rondgaanden brief van Alva aan hen, die de gevangenneming moesten bewerkstelligen in de *Correspondance de Philippe II*, II. bl. 660.

³⁾ Dit wordt vermeld in eene memorie van Willem van Oranje aan den keizer, waarin hij zijne eigene daden verdedigt, en met de verontwaardigde taal van iemand, die zijn vaderland lief heeft, het onrecht en de rampen des lands afschildert. Dit stuk, door Gachard uitgegeven, is eene vertaling van het oorspronkelijk Duitsche stuk van de hand van een' tijdgenoot. Eene latere overzetting (doch in zulk een' gezwollen stijl dat men de getrouwheid er van kan wantrouwen) wordt ook gevonden in de *Archives de la maison d'Orange-Nassau*, supplement bl. 91.

⁴⁾ »Men heeft er ongeveer 500 gevangen genomen... Ik heb ze

het vonnis telkens herhaald" schrijft hij aan Philips „want zij plagen mij met verzoeken of dit of dat vonnis niet in verbanning kan veranderd worden; zij maken mij doodelijk moede met hun aanhouden." Hij was echter niet te moede om met zijn bloedig werk voort te gaan; want in denzelfden brief zien wij hem berekenen dat er nog driehonderd hoofden vallen moesten, voor er van eene algemeene vergiffenis sprake kon zijn.

Het was niet vreemd, zegt een oud kronykschrijver, dertig of veertig personen tegelijk gevangen genomen te zien. De meer vermogende burgers zag men, met de armen op den rug gebonden, aan den staart van een paard naar de gerechtsplaats slepen. De armen werden zelfs niet voor de regtbank te Brussel geroepen om verhoord te worden. Hunne vonnissen werden dadelijk geveld, en zij werden zonder verder uitstel in de stad of in de buitenwijken opgehangen.

Brandt heeft in zijne geschiedenis der Reformatie vele bijzonderheden verzameld omtrent de vervolging gedurende dat „schrikbewind", voornamelijk in zijne provincie Holland. Wanneer menschen van minderen stand naar de gevangenis gesleept waren, werden zij dikwijls gruwelijk gepijnigd om hun bekentenissen te ontlokken, welke henzelven of hunne vrienden in gevaar bragten. De wijze van terdoodbrenging volgens de vonnissen van den bloedraad was verschillend. Sommigen werden met het zwaard onthoofd, eene onderscheiding, welke men, zooals het schijnt, voor aanzienlijke personen bewaarde. Sommigen werden gehangen, anderen verbrand. Deze laatste straf, de treurigste van allen, werd bewaard voor hen, die zich het meest jegens de godsdienst vergrepen hadden. Maar het schijnt veelal aan de willekeur der regters, somtijds aan de woeste soldaten, die bij de terechtstelling de wacht hadden, overgelaten te zijn. Ten minste vinden wij dat de Spaansche soldaten, bij zekere gelegenheid, in hunne billijke verontwaardiging een ongelukkig Protestantsch predikant in de vlammen wierpen, wien het hof tot de galg had veroordeeld.

allen laten veroordeelen" schrijft Alva aan den Koning in een' brief in cijferschrift (*Documentos ineditos IV*, bl. 488). Niemand ontkwam! Het wordt met eene waarlijk verschrikkelijke onverschilligheid gezegd.

Alva's soldaten waren meestal veteranen, die onder Karel den Vijfde de wapenen tegen de Protestanten gevoerd hadden, de makkers van hen, die terzelfder tijd de inboorlingen der Nieuwe Wereld als wild opjoegen en ze, in naam der godsdienst, bij duizenden dood sloegen. Bij hen bestond de godienst voornamelijk in een blind geloof aan de Roomsche kerk, en in eene zich gelijkblijvende vervolging der ketteren. Het leven van den ketter was de aangenaamste offerande, welke men Gode kon opdragen. Met harten, toegeschroeid door dweepzucht en verhard door de gewoonte van het menschelijke lijden aan te zien, waren zij juist de dienaren, die de bevelen van zulk een' meester als Alva konden volbrengen.

De slagtoffers verzetten zich met ontembaren moed tegen de wreedheid der vervolgers. De meeste beledigingen werden op de eene of andere wijze met de godsdienst in verband gebracht. De beschuldigten waren predikers, of hadden predikingen of kerkvergaderingen bijgewoond of gaven op eenigerlei wijze blijken dat zij de schuldige leerstellingen der ketterij aankleefden. Het is juist in zulk een geval, wanneer men geroepen wordt van voor de zaak van zijn geweten te stijgen, dat men bereid is om alles te dulden, zelfs ter verdediging van het geloof te sterven. De storm der vervolging barstte los over personen van iederen stand: mannen, vrouwen, jongen, ouden, zwakken en hulpeloozen. Maar hoe zwakker de beschuldigten waren, hoe sterker hun geest werd om het lijden te weerstaan. Er wordt menig roerend voorbeeld aangehaald van personen die slechts steunende op hun vertrouwen op God, den heldhaftigsten moed in tegenwoordigheid hunner regters vertoonden, en door de stoutmoedigheid, waarmede zij hunne gevoelens uitspraken, zelfs reeds naar de martelaarskroon schenen te streven. Op het schavot en op den brandstapel verliet hen die stoutmoedige geest niet; en de getuigenis, welke zij aflegden van de waarheid der zaak, voor welke zij leden, maakte zulk een' indruk op de omstanders dat men het noodzakelijk oordeelde om hun het stilzwijgen op te leggen. De geregtsdienaren gebruikten een wreed middel om dit met beter gevolg te doen. De punt der tong werd met

een gloeiend ijzer verschroeid en het opgezwollen lichaamsdeel dan tusschen twee metalen plaatjes vastgeschroefd. Als hun op deze wijze den mond gestopt was, uitten de ongelukkige lijdens vreemde kreten, die de onmenselijke spotternijen hunner beulen opwekten ¹⁾.

Maar het is onnoodig om langer te blijven stilstaan bij de ellende in dit tijdperk van vervolging door het Nederlandsche volk geleden. Indien echter de wreedheden, welke in naam der godsdienst gepleegd werden, onteerend zijn voor de menschheid, moet men toch erkennen dat zij het verhevenste schouwspel hebben te voorschijn geroepen, hetwelk de menschheid kan aanbieden, namelijk dat van den martelaar, die zijn leven op het altaar van een grondbeginsel ten offer brengt.

Het is moeilijk, en zelfs onmogelijk volgens de in mijn bezit zijnde opgaven, om het getal te berekenen van hen, die gedurende deze akelige vervolging door beulshanden omkwamen ²⁾. Zonder twijfel was het getal niet groot in vergelijking met de bevolking des lands, niet zoo groot als

¹⁾ »Hoor eens hoe zij zingen!» riep een monnik onder de menigte uit, »zouden zij ook niet gaan dansen?» Brandt, *Reformatie in de Nederlanden*, I bl. 271.

²⁾ Men moet wel begrijpen dat ik spreek van het tijdvak, hetwelk dit gedeelte der geschiedenis omvat en eindigt met het begin van Junij 1568, toen de bloedraad gedurende vier maanden ijverig werkzaam was geweest, een tijdvak toen het zwaard van geregtelijke vervolging het hevigst woedde. In den bovenaangehaalden brief aan Philips, geeft Alva (met inbegrip der 300, die na Paschen moeten ondervraagd worden) het getal slagtoffers als 800 op. In een' brief van den 29sten Maart zegt Viglius dat er reeds 1500 voor de regtbank geroepen waren, van welke de meesten, die waarschijnlijk het land ontvlugt waren, wegens niet verschijning waren veroordeeld. De Groot, die op dit tijdvak zinspeelt, spreekt zelfs nog onbepalder van het aantal slagtoffers, als ontelbaar: »de gevangenen waren opgevuld, het getal terdoodgebragten ontelbaar: overal zag het er uit als in eene ingenomene stad (*Annales* bl. 29). Evenzoo zegt Hooft, die door Brandt wordt aangehaald: »Galgen, raderen, palen en boomen langs den weg waren vol rijsen of ledematen van hen, die gehangen, onthoofd of verbrand waren; zoodat de lucht, welke God geschapen heeft om het leven te doen inademen, nu een algemeen graf of de verblijfplaats der dooden geworden was.» Hoewel zulk eene taal vol uitdrukking is, beteekent zij weinig voor eene juiste opgave.

wij bijna ieder jaar van ons leven op een enkel slagveld zien vallen. Wanneer de vormen van wettigheid nog behouden worden, dan gaan de regtszaken, indien die naam zoo mag misbruikt worden, in vergelijking zeer langzaam. Alleen dan wanneer, zooals in de Fransche omwenteling het geval was, duizenden door het kanon worden neergeveld of geheele ladingen van ongelukkige slagtoffers tegelijk verdronken worden, dat houdt de dood gelijken tred met de reuzenschreden van pest of oorlog.

Maar de grootte van het lijden door zulk eene vervolging veroorzaakt, moet niet alleen beoordeeld worden naar het getal van hen, die inderdaad den dood ondergaan hebben, in een tijdstip dat de vrees voor den dood als een ontbloot zwaard boven ieders hoofd hing. Alva had aan Philips den wensch uitgedrukt, dat iedereen, als hij 's nachts te bed lag, of des morgens opstond „begrijpen zou dat zijn huis ieder uur kon invallen en hem verpletteren!" Deze menschlievende wensch werd vervuld. Zij, die den dood ontkwamen, vreesden voor een naauwelijks treuriger lot door verbanning en verbeurdverklaring van goederen. Spoedig sloeg de vervolging ook dezen weg in, en wanneer deze door geldzucht wordt uitgewerkt is zij nog hatelijker, dan wanneer zij uit dweepzucht ontstaat, welke hoezeer vernederend op zich zelve, slechts de verbastering is van een godsdienstig grondbeginsel.

Tegen allen, die het land verlieten, werd tegelijk een vonnis van levenslange bailingschap en van verbeurdverklaring uitgesproken ¹⁾. Zelfs de dooden werden niet gespaard, zooals bleek uit het proces tegen den markgraaf van Bergen, wiens goederen ten bate van de schatkist verbeurd werden

¹⁾ De door den bloedraad geslagen vonnissen tegen een groot aantal personen (tweeduizend of meer) zijn in een klein boekdeeltje verzameld en te Amsterdam in 1735 uitgegeven, onder den titel van: *Sententiën en indagingen van Alva*. De veroordeelden waren meereendeels uit Holland, Zeeland en Utrecht geboortig. Zij schijnen, op weinig uitzonderingen na, afwezig geweest te zijn, en na eene schuldigverklaring wegens niet verschijning, werden zij tot verbanning en verbeurdverklaring hunner bezittingen veroordeeld. Het boekje geeft eene duidelijker verklaring van Alva's handelingen dan al wat uit de pen van den geschiedschrijver kan voortvloeijen.

verklaard. Die edelman was met Montigny, zooals de lezer zich herinneren zal, als afgevaardigde naar Madrid gegaan, en was daar onlangs overleden, gelukkiger dus dan zijn metgezel, die voor een treuriger lot gespaard bleef. Des hertogen handlangers waren overal bezig om lijsten op te maken van de bezittingen der verdachte personen. „Ik ben bezig met eenige van de rijkste en slechtste oproermakers te vatten," schrijft Alva aan zijn' meester „en hen met geldboeten te straffen." Hij zou weldra, zooals hij zeide, tegen de misdadige steden te werk gaan. Op deze wijze zou eene ronde som in zijner majesteits schatkist vloeijen. De slagtoffers van deze soort waren zoo talrijk, dat wij vinden dat eene enkele uitspraak van den raad soms tachtig of honderd personen omvat. Eene uitspraak, welke ik voor mij heb, veroordeelt, in minder woorden dan de gezamenlijke namen der beschuldigten, niet minder dan honderd vijfendertig inwoners van Amsterdam tot verbeurdverklaring en verbanning.

Men kan zich de treurigheid voorstellen, welke door deze verbanningen in het groot over dit eens zoo bloeiende land werd uitgestort; want behalve zij, die er onmiddelijk belang bij hadden, waren er eene menigte anderen, die er toevallig mede te maken hadden, namelijk hospitalen en liefdadige instellingen, weduwen en hulpbehoevende weezen, die nu gebrek leden door het gemis der hulpbronnen, welke in hun gewoon levensonderhoud hadden voorzien. Langzaam en traag moet regtsingang verleend zijn aan zulke arme schuldenaars, als zij hunne klagten voor eene regtbank, zooals den bloedraad, bragten! De gevolgen waren weldra zichtbaar in het verval van den handel en de spoedige ontvolking der steden. Niettegenstaande de akelige straffen, waarmede vlugtelingen bedreigd werden, trachtte een groot aantal, voornamelijk uit de grensprovinciën, te ontvlugten. Het naburige Duitschland opende zijne armen voor de zwervers en menig ongelukkig banneling uit de noordelijke provinciën vlugte over de bevroren Zuiderzee en vond eene schuilplaats binnen de gastvrije muren van Embden. Zelfs was in eene binnenslands gelegene stad, indien wij van der Vynckt (II. bl. 247) gelooven mogen, de helft der huizen verlaten. Er was daar geen geslacht, zeide hij, of sommigen van zijne

leden hadden den bitteren kelk van verbanning of dood geleden. „De vervolgingswoede” schrijft de prins van Oranje „veroorzaakt zulk een' afschuw bij de natie, dat duizenden, en daaronder sommigen van de voornaamste pausgezinden, een land ontvlugt zijn, waar geweld jegens allen zonder onderscheid van geloof schijnt te worden uitgeoefend.”

Echter hield, uit een finantieel oogpunt beschouwd, de opbrengst geen gelijken tred met Alva's wenschen. Niettegenstaande het hooge bedrag van de verbeurdverklaringen, werden de gelden, zooals hij aan Philips klaagt, op zooveelerlei wijze, maar voornamelijk door het stelen der dienaaren, verslonden, dat hij er nog aan twijfelt of de uitgaven de inkomsten niet zullen overtreffen! Hij was even ontevreden over het gedrag van andere dienaaren. De naar de provinciën gezonden kommissarissen, in plaats van te trachten om de schuldigen te ontdekken, waren eerder geneigd, zeide hij, om ze zich tot vrienden te maken. Zelfs toonden de leden van den raad van beroerte zulk een' afkeer van hunne betrekking, dat zij hem meer last veroorzaakten dan de schuldigen zelve! De eenige persoon, die eenigen dienstijver toonde, was Vargas. Hij woog tegen al de andere leden van den raad op ¹⁾. De hertog moet van zijne hevige veroordeeling Hessels, den Gentschen regtsgeleerde hebben uitgezonderd, indien de geruchten ten zijnen opzichte waar waren. Men zegt dat deze waardige raadsheer soms in zijn stoel in slaap viel, als hij afgemat was van de vermoeienis van regtszaken te onderzoeken en doodvonnissen te onderteekenen. Wanneer hij dan plotseling gewekt werd om het vonnis over een' gevangene uit te spreken, zou hij half wakker, terwijl hij zijne oogen nog uitwreef, geroepen hebben: *ad patibulum! ad patibulum!* naar de galg! naar de galg!”

¹⁾ Vargas sprak een even kort vonnis over het Nederlandsche volk uit, als dat hetwelk men aan de Inquisitie toeschreef, en dat hij in één' merkwaardigen zin zamenvatte, die zeer om de Latiniteit geroemd wordt: *Haeretici fraxerunt templa, boni nihil faxerunt contra, ergo debent omnes patibulare*: »de ketters hebben de kerken vernield, de geloovigen hebben niets daartegen gedaan, derhalve moeten allen gehangen worden.” E. van Reyd, *Voornaemste Gheschiedenissen in de Nederlanden*, bl. 5.

Maar Vargas was een man naar 's hertogs eigen hart. Alva verzuimde nooit om zijnen volgeling bij den koning aan te bevelen. Hij verzocht Philips om ten zijnen behoeve tusschenbeiden te treden en drie beschuldigingen, welke tegen dien dienaar gedurende zijne afwezigheid uit Spanje waren ingebracht, te laten rusten. Daarom sprak de koning met den regter over die zaak. Maar deze (zijn naam had bewaard moeten blijven) was onafhankelijk genoeg om te antwoorden, dat „het regt zijn loop moest hebben en ten gunste van niemand kon worden opgeschort.” „En ik zou zulks ook niet gaarne hebben,” antwoordde Philips (want het is de koning, die het vertelt). „Ik wilde slechts al het mogelijke doen om te maken dat Vargas' belangen door zijne afwezigheid niet zouden lijden.” Eindelijk vertelt hij den hertog, dat Vargas zich niet bekommeren moest om hetgeen men van dit proces zeide, sedert hij, na den brief, dien hij van 's konings hand ontvangen had, verzekerd kon zijn dat zijn vorst zijn gedrag volkomen goedkeurde. Maar indien Vargas, door zijne onbeschroomde gehechtheid aan de zaak, het vertrouwen zijner lastgevers won, dan haalde hij zich toch van den anderen kant, den haat des volks op den hals, een' haat, welke zelfs dieper scheen ingeworteld te zijn, dan die tegen Alva; hetwelk misschien aan deze omstandigheid is toe te schrijven dat Vargas, als het werktuig voor de uitvoering van de maatregelen des hertogs, in meer onmiddellijke aanraking met het volk kwam dan Alva zelf.

Menigeen en voornamelijk zij, die in de grensprovinciën rondzwierven, ontkwamen, zooals wij reeds gezien hebben, den storm der vervolging door eene vrijwillige ballingschap. De verdachten schijnen vrij dikwijls van de plaatselijke magistraten een' vriendschappelijken wenk gekregen te hebben omtrent het lot hetwelk hen bedreigde. Anderen, die in het binnenland leefden, werden tot wanhopiger middelen aangezet. Zij vereenigden zich in ontzaggelijken getale, onder den naam van wilde Geuzen, *Gueux sauvages*, en verscholen zich, voornamelijk in West-Vlaanderen, in de bosschen. Daaruit sprongen zij te voorschijn, vielen de op niets verdachte reizigers, vooral monniken en geestelijken, aan, die zij uitplunderden en somtijds vermoordden. Van

tijd tot tijd waren zij zoo stout, dat zij kloosters en kerken aanvielen, en deze van hare kostbare sieraden, zilverwerk en andere zaken van waarde beroofden, waarna zij, met buit beladen, naar hunne schuilhoeken terugkeerden. Het kwaad nam zóó toe, dat de gouverneur-generaal verplicht was om eene sterke magt uit te zenden ten einde de struikroovers te verdelgen, terwijl hij tevens een besluit uitvaardigde, hetwelk verklaarde dat ieder gewest verantwoordelijk zijn zou voor de binnen de grenzen door deze stroopers aan de eigendommen toegebrachte schade.

Men zou veronderstellen, dat bij het algemeene gevoel van wraak, dat door Alva's wreede handelwijze werd opgewekt, zijn leven voortdurend in gevaar zou geweest zijn voor de hand van moordenaars. Eens was hij inderdaad bijna als slagtoffer gevallen van eene zamenzwering, welke geleid werd door twee broeders, mannen van goeden huize in Vlaanderen, die het plan hadden gevormd om hem te dooden terwijl hij de mis bijwoonde in eene abdy in de nabijheid van Brussel ¹⁾. Maar Alva was niet bestemd om door eene gewelddadige hand te vallen.

¹⁾ Bij van Meteren, de Thou, Strada en Bentivoglio wordt van deze zamenzwering op dezelfde wijze gesproken, zoodat zij blijkbaar uit dezelfde bron geput hebben. Het verhaal komt hierop neêr dat twee broeders uit het adellijke huis van van der Noot, de heeren van Risoire en Carloo zich met eenige edelen verbonden, eene groote menigte ruiters en voetvolk buiten Brussel verzamelden en Alva wilden opligten, of den hertog dooden. Met dit laatste doel was Carloo in een monnikskleed gehuld in de abdy van Groenendaal bij Brussel waar Alva zijne Paschen zou gaan houden. Een voetknecht, die vroeger in dienst was geweest van den heer de Likes, verraadde het plan aan zijn' ouden meester; deze deelde het aan den hertog mede, Carloo werd gevat en stierf na hevige folteringen te hebben uitgestaan. Volgens een' brief van den sekretaris de Berty van 17 April 1568 schijnt het dat deze belast is geweest om den heer van Risoire in het land van Luik op te sporen en gevangen te nemen; zulks mislukte echter want weinige dagen daarna sneuvelde Risoire in het gevecht bij Erkelens en Dahlem. In de konfessie van Jan de Montigny, heer van Villers, die bij datzelfde gevecht gevangen genomen en naar Brussel gezonden was, komt voor dat Risoire het plan had gehad om Brussel te overvallen en den hertog gevangen te nemen, doch dat hij (Villers) »verklaart dat indien hij nog iemand anders kende, die zich met die zaak had afgegeven, al was het zijn eigen broeder, hij het

Wij kunnen wel aannemen dat wijze en gematigde mannen, zooals Viglius, 's hertogs handelingen als onstaatkundig en wreed afkeurden. Dat deze oude raadsheer zulks deed, blijkt uit zijne vertrouwelijke brieven, ofschoon hij te voorzigtig was om zich aan Alva's vijandschap bloot te stellen door het openlijk te bekennen. Er waren echter anderen, en voornamelijk de Duitsche vorsten die zulke redenen niet hadden om te veinzen, en die hunne vertoogen indienden voor eene hoogere regtbank, dan die van den gouverneur-generaal.

Op den 2^{den} Maart 1568 schreef keizer Maximiliaan, in naam der keurvorsten, een' brief aan Philips ten behoeve van zijne onderdrukte onderdanen in de Nederlanden. Hij herinnerde den koning dat hij reeds meer dan eens en in de welwillendste bewoordingen, hem had zoeken over te halen tot zachter en genadiger staatkunde jegens zijne Vlaamsche onderdanen. Hij verzocht zijnen koninklijken bloedverwant om er eens over na te denken of het niet beter was om de rust van den staat te verzekeren door de harten van zijn volk te winnen, dan om ze door buitengewone strengheid tot het uiterste te drijven. En hij besloot met te zeggen dat de Nederlanders, als een deel van het Duitsche rijk, het regt hadden om behandeld te worden met dien geest van goedertierenheid, welke met de rijksinstellingen overeenkwam.

Ofschoon noch de bewijsgronden noch het dringend verzoek van Maximiliaan instaat waren om de standvastigheid van Philips aan het wankelen te brengen, weigerde hij niet om in eenige verklaring, zoo niet verdediging van zijn gedrag te treden. »Wat ik gedaan heb» antwoordde hij »is

openhartig, ten dienste van den koning en zijne excellentie, zou bekennen.» Alva spreekt in geen' zijner brieven van die zamenzwering; echter zou hij het gewis niet geheim hebben gehouden om daardoor des te meer te kunnen straffen. Het schijnt derhalve dat men de zaak zeer vergroot heeft, en dat het alleen eene geheime verzameling van krijgsvolk in het bosch van Soignies bij Brussel geweest is, dat gezamenlijk naar het land van Gulik trok, waar 25 April het bovenvermelde gevecht geleverd werd. In Le Roy's *Théâtre profane de Brabant* vindt men nog eene teekening van het kasteel Carloo bij Brussel.

VERT.

voor de rust in de provinciën, en voor de verdediging van het Katholieke geloof geweest. Indien ik minder op regtvaardigheid gelet had, zou ik de geheele zaak in een' enkelen dag hebben afgedaan. Niemand, die met den staat van zaken bekend is, zal reden vinden om mijne gestrengheid te berispen. En ik zou niet anders handelen dan ik gedaan heb, ofschoon ik er de souvereiniteit over de Nederlanden bij op het spel zou zetten, evenmin als wanneer de geheele wereld rondom mij zou vergaan!" Zulk een antwoord deed de briefwisseling eensklaps eindigen.

Ondertusschen zagen de ongelukkige Nederlanden nu uit naar den prins van Oranje, als naar de eenige toevlugt, die hun behalve de Voorzienigheid, nog over was. De vlugtelingen, en voornamelijk personen van hoogen rang, schaarden zich om zijn kleine hof te Dillenburg, waar zij ijverig plannen uitdachten om de vrijheid in hun vaderland op de beste wijze te herstellen. Zij bragten veelvuldige verzoeken van hunne landgenooten aan Willem mede, dat hij ten hunnen behoeve de wapenen zou opnemen. De Antwerpsche Protestanten voornamelijk beloofden dat, indien hij van zijn zilverwerk geld wilde laten slaan, zij hem de dubbele waarde er van zouden terugbetalen.

Er lag Willem niets nader aan het hart dan de wensch om de onderneming te beginnen. Maar hij kende de moeilijkheden, die hem in den weg lagen, en als een verstandig man was hij niet geneigd om dien in te slaan zonder dat hij ook het middel zag om dien gelukkig ten einde te brengen. Hij antwoordde aan de burgers van Antwerpen dat hij niet alleen zijn zilverwerk, maar ook zijne persoon en al zijne bezittingen gaarne voor de godsdienstvrijheid van zijn vaderland wilde opofferen. Maar de uitgaven voor het op de been brengen eener legermagt waren groot, ten naastenbij 600,000 gulden; en hij kon zich onmogelijk deze som verschaffen, als sommigen van de voornaamste kooplieden, die hij voornamelijk noemde, er niet in toestemden, om borg voor hem te blijven.

Tegelijkertijd voerde hij eene uitgebreide briefwisseling met de Deutsche vorsten, met de aanvoerders der Hugenootenpartij in Frankrijk en zelfs met de Engelsche rege-

ring, om hen te winnen voor eene zaak, waarin ieder Protestant belang moest stellen. Van den keurvorst van Saksen en den landgraaf van Hessen kreeg hij beloften van hulp. Het schijnt dat hem in het geheim groote sommen uit de voornaamste Nederlandsche steden gezonden werden; terwijl Kuilenburg, Hoogstraten, Lodewijk van Nassau en andere aanzienlijke heeren, die zijne ballingschap deelden, zooveel bijeen bragten als hunne verminderde vermogens toelieten⁴⁾. De prins zelf ontdeed zich van zijne meeste kostbaarheden; hij verpandde zijne juweelen, en zond zijn zilverwerk naar de munt; „het waren de versierselen van een paleis" roept een oud schrijver (van Reyd) uit, „maar die weinig voor oorlogsbehoeften opleverden."

Door deze opofferingen werd vóór het einde van April eene aanzienlijke magt op de been gebracht, die uit de ongelijkste en ongerijmdste bestanddeelen was zamengesteld. Er waren Deutsche huurbenden, die behalve hunne soldij geen belang bij de zaak hadden; Hugenooten uit Frankrijk, die den haat tegen de Roomsche-Katholieken mede in het veld bragten, welke hen zelfs als bondgenooten, weinig welkom deden zijn aan de meeste Nederlanders; en eindelijk ballingen uit de Nederlanden, de eenigen, die belang stelden in de worsteling, die hun leven weinig telden ten overstaan van de groote zaak waaraan zij het toewijdden. Maar hoewel dezen sterk waren in hunne vaderlandsliefde, waren het meerendeels eenvoudige burgers, ongeoeffend in den wapenhandel, en slecht in staat om zich met de geharde Kastiliaansche veteranen te meten.

Voor dat hij zijne toerusting voltooide, maakte de prins van Oranje, op raad van zijn' vriend, den landgraaf van

⁴⁾ Het geld werd voornamelijk, zoo het schijnt, opgebracht door Antwerpen en de groote steden van Holland, Zeeland, Friesland en Groningen, in dat gedeelte van het land waar de geest van onafhankelijkheid steeds hoog gespannen was. De edelen, die met Willem in ballingschap leefden, bragten de helft der benodigde gelden op. Dit wordt aan Alva medegedeeld door Villers, een van de gebannen edelen, die in een noodlottig treffen, waarvan nog in dit hoofdstuk zal gesproken worden, in 's hertogs handen viel. *Correspondance de Philippe II*, II. bl. 27.

Hessen, een stuk gereed en vaardigde dit uit, hetwelk bekend is als zijne »regtvaardiging», en waarin hij zichzelve en zijne zaak verdedigt tegen Alva's beschuldigingen. Hij wierp de voornaamste schuld der onlusten op Granvelle, ontkende het plan gemaakt of zelfs bevorderd te hebben van het verbond der edelen, en wierp met verontwaardiging de beschuldiging van zich, van, uit misdadige eerezucht, oproer gestookt te hebben in een land, waar hij grooter belangen dan eenig inwoner op het spel zette. Hij sprak over de door hem en zijne voorvaderen bewezen diensten en over de ondankbaarheid waarmede zij door den troon beloond waren. En eindelijk bad hij dat zijne majesteit toch eindelijk de oogen eens openen mogt voor de onschuld zijner vervolgde onderdanen, en dat het der wereld blijken mogt dat het hun aangedane onrecht eerder uit slechte raadslieden dan uit hemzelve kwam ¹⁾.

Het plan van den veldtocht was om 's hertogs opmerksaamheid af te leiden en, zoo mogelijk, een' algemeenen

¹⁾ De »regtvaardiging» (justificatie) wordt gewoonlijk toegeschreven aan de pen van den geleerden Languet, die zeer in Willems vertrouwen stond, en van wien men weet dat hij te dien tijde bij hem was. Maar Willem was een te goefer schrijver, zooals Groen goed opmerkt, dan dat hij waarschijnlijk het opstellen van zulk een gewichtig stuk aan eene andere hand dan de zijne zou hebben toevertrouwd. Het is zeer waarschijnlijk dat hij zijne eigene schets heeft laten herzien door Languet, wiens staatkundige geslepenheid hij goed kende. En dit is het meeste wat men van Languets eigen verhaal van deze zaak kan aanhalen: »ik was gedurende twaalf of dertien dagen te Dillenburg toen de prins van Oranje mij en eenige anderen opdroeg om de oorzaken en den aanvang der troebelen in Nederland en zijn antwoord op Alva's beschuldigingen uitvoerig op te stellen.» Het ging met 's prinsen »justificatie» zooals het met het beruchte »afscheidsadres» van Washington ging, hetwelk zoo dikwijls aan eene andere pen dan de zijne is toegeschreven; maar dat, hoezeer het voorzien is van de raadgevingen en verbeteringen van anderen, op iedere bladzijde ondubbelzinnige bewijzen van oorspronkelijkheid draagt.

De »regtvaardiging» lokte verscheidene antwoorden van de tegenpartij uit. Daaronder waren er twee van Vargas en del Rio. Maar volgens het oordeel van Viglius, die gewis niet tot Willems partij overhelt, waren deze antwoorden een misslag. *Epist. ad Hopperum* bl. 458. De lezer zal eene volkomene behandeling van deze zaak vinden in Groens *Archives* euz. III bl. 187.

opstand in het land te weeg te brengen, door het op drie verschillende punten te gelijk aan te vallen. Een korps Hugenooten onder een' gelukzoeker Cocqueville genaamd, moest tegen Artois handelen. Hoogstraten met den heer van Villers en andere gebannen edelen moesten door Brabant midden in het land doordringen, terwijl Willems broeders de graven Lodewijk en Adolf, aan het hoofd van eene Vlaamsche en Duitsche legermagt, den krijg over de noordelijke grenzen in Groningen moesten overbrengen; de prins zelf, die zijn hoofdkwartier in de nabijheid van Kleef opsloeg, hield zich bezig om eene magt bijeen te brengen, welke ieder der onderafdeelingen kon bijstaan, waar zulks mogt gevorderd worden.

Het was het laatst van April, voordat Hoogstraten en Lodewijk in het veld kwamen. De Hugenooten kwamen nog later, en Willem had met moeilijkheden te kampen, welke de samenstelling van zijne eigene legermagt zeer vertraagden. De grootste moeilijkheid, die reeds bij den aanvang der onderneming dreigde haar te doen mislukken, was gebrek aan geld, hetwelk men evenzeer gevoelde bij het werven van troepen als bij het handhaven der krijgstucht, wanneer zij reeds onder de wapenen stonden. »Indien gij eenige genegenheid voor mij gevoelt», schrijft hij aan zijn' vriend den »wijzen» landgraaf van Hessen, »verzoek ik u mij bij te staan met eene som gelds groot genoeg, om mijne troepen gedurende de eerste maand te betalen. Zonder dit zal ik gevaar loopen van aan mijne verbindtenissen niet te kunnen voldoen, en dat is erger voor mij dan de dood, om niet eens te spreken van de schade welke het aan ons krediet en onze zaak zou berokkenen.» Wij worden in de geschiedenis van den prins van Oranje ieder oogenblik herinnerd aan de geldverlegenheid waaronder Washington in den tijd van den vrijheidsoorlog gebukt ging, en aan het geduld en den onoverwinnelijken geest, die hem in staat stelden om dit te boven te komen.

Men behoeft slechts weinig te zeggen van twee der krijgstogten, welke mislukten. Hoogstraten was tegen het einde van April nauwelijks over de grenzen getrokken of hij ontmoette Alva's vertrouwden onderbevelhebber, Sancho d'Avila,

en werd met aanzienlijk verlies geslagen. Villers en eenige andere weërspannige edelen, die gevangen genomen werden, ontkwamen het zwaard van den vijand op het slagveld, om door dat van den beul te Brussel te vallen. Hoogstraten trok met het overschot zijner troepen in geregelde orde terug, en vereenigde zich met den prins van Oranje.

Cocqueville onderging nog erger lot. Karel de Negende, die aldus de onlangs van den hertog van Alva ontvangene dienst vergold, zond hem eene afdeeling Fransche troepen te gemoet. Bij de nadering van hunne landgenooten legden de Hugenooten laaghartig de wapenen neêr. Cocqueville en zijne voornaamste officieren werden omsingeld, gevangen genomen en kwamen smadelijk op het schavot om het leven.

De onderneming van Lodewijk van Nassau had een' geheel anderen uitslag. Nadat hij in Groningen was doorgedrongen, werd hij zeer in verlegenheid gebragt door den geest van mouterij onder de Duitsche huurtroepen. De provincie werd verdedigd door den gouverneur, graaf Aremberg ¹⁾, een dapper, oud officier, die de krijgskunst onder Karel den Vijfde geleerd had, een van die voorbeelden uit den riddertijd, naar hetwelk mannen van later geslacht zich gaarne willen vormen. Hij was voor menig uitstekende dienst gebruikt, en er waren weinigen aan het hof te Brussel die en bij Philips, en bij zijn' vader in grooter aanzien stonden. De sterkte zijner troepen bestond in Spaansch voetvolk. Hij had gebrek aan ruitery, doch zou spoedig versterkt worden door eene bende ruiters onder graaf Megen die een dagmarsch achter hem was.

¹⁾ Zijn geheele titel was Jean de Ligne, vrijheer van Barbançon, graaf van A., ridder van het Gulden Vlies, gouverneur en kapitein-generaal van Friesland, Lingen, Overijssel en Groningen. Het hertogdom, vroeger de heerlijkheid Aremberg lag tusschen Trier, Gulik en Keulen aan de Aar. Het oude geslacht der heeren van A. was sedert 1298 reeds uitgestorven, en de goederen en titels kwamen toen in handen van Engelbert, graaf van der Mark, die met Mechteld, erfdochter van Aremberg, gehuwd was; van diens nakomelingen was de laatste Margaretha, zuster van Robert III van A. die met bovengenoemden Jean de Ligne in 1547 huwde. Deze was de eerste graaf v. A. In 1644 werd het erfgoed tot hertogdom verheven. Zie voor bezittingen, lotgevallen, titels, enz. van dit geslacht den Almanak van Gotha 1836, bl. 65.

Aremberg kwam spoedig tegenover Lodewijk, die minder in verwarring gebragt werd door de tegenwoordigheid van zijn' vijand, dan door het wanordelijke gedrag zijner Duitsche soldaten, die om betaling schreeuwden. Onzeker van de trouw zijner manschappen, had Lodewijk er weinig lust in om slag te leveren tegen een' vijand die hem in alles, behalve in getal, zoover overtrof. Daarom nam hij eene buitengewoon sterke stelling in, waarbij de natuur van den grond hem gelukkigerwijze te hulp kwam. Achter hem stond, te midden van een digt bosch, het klooster Heiligerlee, waaraan de veldslag zijn' naam ontleende. Voor hem liep het land schuins af naar een uitgestrekt moeras. Op zijnen linkervleugel werd het voetvolk voor 's vijands vuur gedeeltelijk door een' heuvel beschermd, en aan den rechterflank plaatste hij zijne ruitery onder het bevel van zijn' broeder Adolf, die den vijand van ter zijde moest aanvallen, als zij stoutmoedig genoeg waren om slag te leveren.

Maar Aremberg kende de moeilijkheden van het terrein te goed om een' slag te wagen, ten minste zoolang als hij niet door de troepen onder Megen versterkt was. Ongelukkigerwijze hief het Spaansche voetvolk, hetwelk gewoon was te overwinnen en de ongeregelde benden tegenover hen verachtte, luide kreten aan om tegen de ketters te worden aangevoerd. Te vergeefs volhardde hun voorzigtiger aanvoerder in zijn plan. Zij werden toornig om het uitstel en weigerden de gehoorzaamheid aan een Vlaamsch aanvoerder, welke zij waarschijnlijk aan een van hunne eigene natie zouden bewezen hebben. Zij beschuldigden hem openlijk van verraad en van verstandhouding met zijne landgenooten in de vijandelijke legerplaats. Aangespoord door hunne verwijten had Aremberg de onvoorzigtigheid om datgene te doen waartoe zoowel vroeger als later menig dapper man genoodzaakt was geworden, hij gaf zijne eigene menig ten beste voor den aandrang zijner soldaten. Zeggende dat „zij weldra zonden zien of hij een verrader was!“ stelde hij zich aan het hoofd van zijn kleine leger en rukte tegen den vijand op; ondertusschen opende zijn geschut, hetwelk hij aan zijn' rechtervleugel geplaatst had, een levendig vuur op

Lodewijks linkerflank, waar het echter wegens de gesteldheid van den grond weinig nadeel toebraagt.

Onder bedekking van het vuur rukte de kleine bende Spaansch voetvolk voorwaarts; maar, zooals de bevelhebber voorzien had, de manschappen zakten weldra in het moeras; hunne gelederen werden verbroken, en toen zij na langdurige en moeilijke pogingen weder hunne voeten op vasten grond zetten, waren zij erger vermoeid dan zij na eenen moeilijken dagmarsch zouden geweest zijn. Zoo afgemat en in groote wanorde werden zij dadelijk in het front aangevallen door een' vijand, die van zijn eigen voordeel bewust, nog geheel frisch was en hevig naar den strijd verlangde. Niet-tegenstaande hunnen ellendigen toestand behielden Arembergs soldaten gedurende eenigen tijd hunne stelling als mannen die de nederlaag niet gewoon waren. Eindelijk gaf Lodewijk aan de ruitery van den regtervleugel bevel om Aremberg in de flank aan te vallen. Deze onverwachte beweging, welke op een haghelijk oogenblik gemaakt werd, besliste den slag. Van voren en van ter zijde aangevallen, van achteren door het noodlottige moeras ingesloten, werden de Spanjaarden in de uiterste verwarring gebragt. Te vergeefs trachtte hun dappere aanvoerder, die bestand was tegen het gevaar maar niet tegen den hoon zijner soldaten, hen te hereenigen. Zijn paard werd onder hem doodgeschoten, en toen hij een ander wilde bestijgen, kreeg hij een schot van een voetknecht en stortte doodelijk gewond uit den zadel ¹⁾. Nu werd de vlugt algemeen. Sommigen vloden naar het moeras en vielen den overwinnaar in handen. Sommigen wisten zich een'

¹⁾ Brantôme heeft ons het portret van den Vlaamschen edelman gegeven, dien hij leerde kennen bij zijn bezoek te Parijs, toen hij door Alva daarheen gezonden was om den Franschen koning te troosten. De ridderlijke, oude schrijver spreekt over het uiterlijk van Aremberg, zijne edel voorkomen en zijne uitstekende hoffelijkheid, die hem den gunsteling maakten van de dames in den hofcirkel. »Een zeer schoon en bevallig heer, bovenal van groote en fiere gestalte en van een zeer schoon voorkomen.» Ook vergeet hij niet ons, onder andere voortreffelijkheden, melding te maken van de gemakkelijheid, waarmede hij het Fransch en verscheidene andere talen kon spreken. Brantôme, *Oeuvres*, I bl. 384.

weg door den vijand te banen, terwijl het meerendeel echter bij die poging het leven verloor. De grond was met gewonden en dooden bedekt. De overwinning was volkomen.

Er bleven 1600 vijanden op het noodlottige slagveld liggen. In de verbeelding van de naar wraak dorstende ballingen kon dit eenigermate opwegen tegen de bloedige rol van slagtoffers, welke de hardvochtige hertog hun had toegedacht. Negen stukken geschut, met eene groote hoeveelheid amunitie en krijgsbehoeften, een rijk zilveren tafelservies van Aremberg, en eene aanzienlijke som geld, welke hij pas ontvangen had om de achterstallige soldij te betalen, vielen den Nederlanders in handen. Echter was het grootste verlies, hetwelk de Spanjaarden leden, dat van hunnen dapperen aanvoerder. Zijn door wonden misvormd lijk werd onder een hoop gesneuvelden herkend aan de versierselen van het Gulden Vlies, die hij om den hals droeg, en welke Lodewijk aan den prins, zijn' broeder, zond als een trotsch zegeteeken der overwinning. De vreugde der overwinnaars werd getemperd door eene treurige gebeurtenis, den dood van graaf Adolf van Nassau, die dapper strijdende aan het hoofd zijner troepen viel als een der eerste slagtoffers in den oorlog der omwenteling. Hij was een jonger broeder van Willem, en slechts zevenentwintig jaar oud. Maar hij had reeds die heldhaftige hoedanigheden van zich doen verwachten, die hem tot een' waardigen afstammeling maakten uit het geslacht, waaruit hij was voortgesproten ¹⁾.

De slag werd op den 23sten Mei 1568 geleverd. Den volgenden dag kwam graaf Megen met eene versterking, te laat echter om de overwinning te verzekeren, maar niet, zooals bleek, om er den overwinnaar de vruchten van te ontnemen. Door eene snelle beweging wierp hij zich gelukkig in de stad Groningen en redde dus die belangrijke plaats van in de handen der Nederlanders te vallen ²⁾.

¹⁾ De geschiedschrijvers verhalen gewoonlijk dat Adolf en Aremberg midden in den strijd een tweegevecht aanvingen en door elkanders hand vielen. Cornejo, *Disension de Flandes*, fo. 63, Strada, I. bl. 282 en anderen. Zulk een romantisch voorval vond gemakkelijk geloof in eene romantische eeuw.

²⁾ Het verhaal van den slag bij Heiligerlee kan, hoewel eenigzins

De tijdingen van den slag van Heiligerlee bragten grooten indruk in het land te weeg. Terwijl zij de hoop der misnoegden deden stijgen, vervulden zij den hertog van Alva met verontwaardiging, welke des te grooter was, toen hij begreep dat het verlies van den slag voornamelijk aan het wangedrag zijner eigene soldaten was toe te schrijven ¹⁾). Hij zag met onrust het noodlottige gevolg te gemoet, hetwelk waarschijnlijk zulk eene schitterende, door de oproerlingen behaalde zege, reeds bij het begin der worsteling hebben moest. De moedige Friezen zouden opstaan om hunne onafhankelijkheid te herkrijgen. De prins van Oranje zou zich met zijne Duitsche legerbenden met zijnen zegepralen-

verschillend, gevonden worden in Herrera's *historia del Mundo*, Mendoza's *Comentarios*, Cornejo's *Disension de Flandes*, Carnero's *Guerras de Flandes*, Campana's *Guerra di Flandra* en verder bij Strada en Bentivoglio; de laatste schrijver vertelt ons dat hij het verhaal meer dan eens van den zoon en erfgenaam van den gesneuvelden graaf Aremberg gehoord heeft, die zich treurig beklagde dat zijn dappere vader zijn leven verloren had om een verkeerd begrepen punt van eer. Het spijt mij dat ik bij bovengenoemde getuigen niet een werk kan voegen, hetwelk Gachard, sedert dit hoofdstuk werd afgedrukt, heeft uitgegeven. Het bevat de briefwisseling van Alva met betrekking tot den inval van graaf Lodewijk.

De zoon van Aremberg, van wien hier sprake is, was Karel gr. v. Aremberg en Aerschot, die in 1550 geboren werd en 18 Junij 1616 overleed; hij was gehuwd met Anna van Croy, erfdochter van Philips van Aerschot, Chimay en Beaumont.

Het in 1850 verschenen werkje van Gachard, *correspondance du duc d'Albe sur l'invasion du comte Louis de Nassau en Frise in 1568 et les batailles de Heiligerlee et de Gemmingen*, bevat weinige nieuwe bijzonderheden, alleen zien wij er uit dat men de eerste dagen na den eersten slag nog eenigzins twijfelde aan den dood van Aremberg.

VERT.

¹⁾ Uit een' brief van Karel van Brimeu, graaf van Megen aan Alva van 2 Junij 1568 uit Groningen, blijkt dat men de Spaansche soldaten bij den hertog zelfs nog erger belasterd had, dan zij het verdienden; men had verteld dat zij bij den aanvang van den strijd hunne vanen en wapenen hadden weggeworpen; Megen wederlegt echter die geruchten, maar zegt toch dat zij spoedig op de vlugt zijn geslagen; hij raadt echter aan om ze in dienst te houden, *car nous en aurons bien de besoing* voegt hij er bij: hij is dus geenszins van gevoelen *qu'on les cassât pour le present*: als de hertog ze niet meer noodig heeft kan zulks geschieden.

VERT.

den broeder verbinden en, bijgestaan door de inwoners, in staat zijn om geweldigen weêrstand te bieden tegen elke magt, die Alva op de been kon brengen. Het was een hagchelijk oogenblik, er moest dus spoedig en beslissend gehandeld worden. De hertog besloot met zijne gewone geestkracht, om geen handlanger te gebruiken, maar zelf de zaak in handen te nemen, zijne troepen bijeen te trekken en in persoon tegen den vijand op te rukken.

Er waren echter nog eenige zaken welke, al was het maar alleen om der wille van de openbare meening, moesten afgedaan worden voor hij te velde trok. Op den 28sten Mei werd het vonnis uitgesproken tegen den prins van Oranje, zijn' broeder Lodewijk en hunne edele lotgenooten. Zij werden schuldig verklaard van niet verschenen te zijn toen de raad hen dagvaardde, en den oorlog tegen den koning te zijn begonnen. Daarom werden zij veroordeeld tot levenslange ballingschap en tot verbeurdverklaring hunner goederen ten behoeve der kroon. Het vonnis werd door den hertog van Alva onderteekend. Willems bezittingen waren reeds in beslag genomen en eene afdeeling Spaansche troepen in de stad Breda gelegerd.

Eene andere zonderlinge daad deed zeer duidelijk de denkwijze der regering zien. De hertog liet het huis van Kuilenburg, waarin hij vóór het vertrek der landvoogdes zijn verblijf had en de Geuzen bij hunne komst te Brussel hunne vergaderingen hadden gehouden, tot den grond toe afbreken. Op de plaats waar het gestaan had, werd eene marmeren kolom opgericht, welke aan iedere zijde van haar voetstuk het volgende opschrift had: „Hier stond eens het huis van Floris van Pallandt, hetwelk nu met den grond gelijk gemaakt is om de afschuwelijke zamenzwering, die daarin tegen de godsdienst, de Roomsche-katholieke kerk, de majesteit des konings en het land gesmeed is.” ¹⁾ Alva wilde door deze daad gewis aan de wereld niet zoo zeer doen zien dat

¹⁾ Het huis van Kuilenburg, zoo merkwaardig om de eerste vergaderingen der Geuzen, was niet lang in het bezit van den graaf geweest, daar hij het eerst in 1556 kocht. Het stond op de Place du petit Sablon. Reiffenberg, *Correspondance de Marguérite d'Autriche*, bl. 363.

hij het verbond verachtte, want dit was niet noodig geweest, maar dat hij besloten was om geene genade te bewijzen aan hen, die er deel aan genomen hadden. Inderdaad spreekt hij bij meer dan eene gelegenheid in zijne brieven van de onderteekenaars van het *compromis* als van mannen die zich zijner genade onwaardig hadden gemaakt.

Maar al deze daden waren slechts het voorspel van het akelige treurspel dat spoedig gespeeld zou worden. Er waren bijna 9 maanden verlopen sinds de gevangenneming der graven Egmont en Hoorne; gedurende al dien tijd waren zij onder eene strenge bewaking in het kasteel van Gent staatsgevangenen gebleven. Hun proces werd langzaam en traag gevoerd, zoodat hunne vrienden daardoor de hoop op een' gunstigen uitslag koesterden. Alva besloot nu om het regtsgeeding ten einde te brengen, het doodvonnis over de twee edelen uit te spreken, en zulks ten uitvoer te doen leggen voor hij ten krijg trok.

Het was te vergeefs dat sommigen zijner raadslieden hem in zulk een hagchelijk oogenblik, op het onstaatkundige er van wezen om het gevoel der natie te beleedigen, welke van Egmont bijzonder veel hield. Te vergeefs verzekerden zij hem dat de beide edelen als waarborg konden dienen voor het goede gedrag des volks gedurende zijne afwezigheid, daar ieder oproer slechts dienen moest om het noodlot der gevangenen te verhaasten. Hetzij Alva den indruk wantrouwe, die de aanzoeken van verschillende zijden ten hunnen behoeve op zijn' meester maken moesten, hetzij zij waarschijnlijker nog vreesde dat eenige volksopstand, gedurende zijne afwezigheid, voor de gevangenen de deuren zou openen, hij besloot om dadelijk tot hunne terechtstelling over te gaan. Zijne wraakzucht was misschien aangezet door de vernederende nederlaag, welke zijne wapenen onlangs ondervonden hadden, en hij begreep welligt dat een slag als deze het best in staat zou zijn om de opgeblazenheid des volks te vernederen.

Er waren eenige andere gevangenen van mindere bekendheid, maar van niet weinig aanzien, over wie nog eene beslissing genomen moest worden. Hunne terechtstelling zou den volksgeest voorbereiden op het laatste bedrijf van het

treurspel. Er waren negentien personen die toen op het kasteel van Vilvoorden, eene vesting van groote sterkte, op twee mijlen afstands van Brussel gevangen zaten. Het waren meestal edelen en meerendeels leden van het verbond. Voor deze laatsten bestond er natuurlijk geene hoop. Hunne regtsgedingen waren afgelopen en zij wachtten nog slechts op het vonnis. Op den onheilspellenden 28sten Mei, een' dag waarop de bloedraad bijzonder ijverig scheen te zijn, werden zij allen zonder uitzondering veroordeeld om onthoofd te worden met verbeurdverklaring hunner goederen ten behoeve van het algemeen nut.

Den 1sten Junij werden zij, onder geleide van negen kompaniën Spaansch voetvolk naar Brussel gebracht, naar de groote markt tegenover het stadhuis gevoerd en terwijl de trommen geroerd werden, opdat hunne laatste woorden door de omstanders niet zouden gehoord worden, vielen hunne hoofden door het zwaard van den beul. Acht hunner, die in het Rooms-katholieke geloof stierven, kregen goedgunstig de toestemming om eene Christelijke begrafenis te hebben. De hoofden der elf overigen werden op palen gezet, en men liet hunne lichamen als van de gemeenste misdadigers aan de galg verrotten ¹⁾.

Den 2^{den} Junij stierven er te Brussel op de zelfde plaats nog tien of twaalf, en sommige van hen personen van aanzien, op het schavot. Onder hen was Villers, de metgezel van Hoogstraten bij den slecht gelukten togt naar Brabant

¹⁾ Het derde deel der *Archives de la maison d'Orange-Nassau* behelst een verslag van deze terechtstelling van een' ooggetuige, een' bode van Alva, die Brussel den dag na de gebeurtenis verliet, en op zijn' weg door de opstandelingen werd opgevangen. Men kan zich de belangstelling voorstellen, waarmede Willem en zijne vrienden naar het verhaal van de treurige gebeurtenis luisterden; en hoe groot moet daarbij hunne bezorgdheid geweest zijn voor het lot hunner overige vrienden, van Hoorne en Egmont in 't bijzonder, boven wier hoofd het zwaard van den beul aan een' zijden draad hing. Wij kunnen het verhaal van van de ontsteltenis, welke te Brussel heerschte, wel aannemen. »Hij bevestigt dat het als van eene andere wereld was, dat geschreeuw, het gejammer en het billijke medelijden hetwelk iedereen in Brussel, edelen en burgers, koesterden voor die barbaarsche tyranny, maar dat des niettegenstaande die Nero-Alva verzekert dat hij hetzelfde doen zal met ieder, die hem in de handen valt.» Bl. 241.

waarbij hij gevangen genomen was. Sints zijne gevangenneming had hij eenige ophelderingen gegeven omtrent de maatregelen van Oranje en zijne partij, hetgeen hem welligt in de gunst van Alva zou aanbevelen. Doch hij had het *compromis* onderteekend!

Den volgenden dag werden er binnen Vilvoorden, waar zij lang gevangen hadden gezeten, nog vijf andere gevangenen ter dood gebragt. Een van hen is belangrijk voor ons; het was namelijk Casembroot, heer van Backerzeele, Egmonts vertrouwde sekretaris. Die ongelukkige edelman was meer dan eens op de pijnbank gebragt, om ontdekkingen ten nadeele van Egmont uit hem te lokken. Maar zijne standvastigheid was sterker dan de wreedheid zijner vervolgers. Nu zou hij zijn lijden eindigen door een' smadelijken dood, doch was echter in zooverre gelukkig dat hij daardoor vrij was van getuige te zijn van het lot zijns geliefden meesters ¹⁾. Dit waren de bloedige tooneelen welke de inleiding waren van het groote treurspel van den 5^{den} Junij.

¹⁾ Zoo wij Bentivoglio gelooven mogen werd Backerzeele door paarden van elkaâr getrokken »Casembroot de sekretaris van Egmont werd te Brussel door vier paarden levend van een gescheurd.» (bl. 200). Maar Alva's karakter, dat hardvochtig en onbeschoemd was, als hij zijne plannen wilde ten uitvoer leggen, geeft ons geene vrijheid om hem van zulk eene baldadig wreede daad te beschuldigen als deze. Gelukkig wordt het door geene geschiedkundige getuigenis bewaarheid, daar de daad niet opgeteekend staat bij Strada, van Meteren of den schrijver van de *Guerres civiles des Pays-Bas*, om er maar geen andere schrijvers van dien tijd bij te noemen, die zeker niet van ongepaste partijdigheid voor de Spanjaarden kunnen beschuldigd worden. Indien zulk eene wreede daad gepleegd was, zou het vreemd zijn, dat zij niet opgeteekend staat onder de rei van misdaden waarvan de prins van Oranje Alva beschuldigt. Zie vooral zijn' brief aan Schwendi, in een oogenblik van ergernis en verontwaardiging geschreven, kort nadat hij de teregtstelling van zijne vrienden vernomen had. *Archives de la maison d'Orange*, III bl. 244.

HOOFDSTUK IV.

REGTSGEDINGEN VAN EGMONT EN HOORNE.

Het onderzoek. — Pogingen ten hunnen behoeve. — Bijzondere opgave der beschuldigingen. — Uitspraak van het doodvonnis. — Herziening der processtukken.

1 5 6 8.

Negen maanden waren er nu voorbijgegaan sedert de graven Egmont en Hoorne in de sterke citadel van Gent waren opgesloten. Gedurende hunne gevangenschap hadden zij even weinig toegevendheid ondervonden als men gewoonlijk jegens staatsgevangenen toont. Men vergunde hun niet om in de open lucht te komen, en zij waren van allen omgang met de leden hunner familiën afgesloten. De inbeslagname hunner goederen bij hunne gevangenneming had hen daarenboven tot zulk eene armoede gebragt, dat indien hunne vrienden er niet voor gezorgd hadden zij aan de gewone levensbehoefden gebrek zouden hebben gehad ¹⁾.

Gedurende dien tijd hadden hunne vijanden niet stil gezeten. Wij hebben gezien dat tijdens de gevangenneming der beide edelen hunne sekretarissen gevat en hunne papieren in beslag genomen waren. »Backerzeele» schrijft Alva aan Philips »brengt dagelijks wat aan het licht van zijn' meester, graaf Egmont. Wanneer hij eens op de pijnbank gelegd wordt, mag men daardoor wonder veel van hem verwachten!» Maar al wat de pijnen den ongelukkigen man ontlokten, was eene onduidelijke aanduiding van eene plaats, waar

¹⁾ Bor, de oude Nederlandsche geschiedschrijver, een tijdgenoot van deze gebeurtenissen zegt »dat indien de gravin-weduwe, Hoorne's stiefmoeder er niet voor gezorgd had, die edelman in de gevangenis zou zijn omgekomen door gebrek aan geld om zich voedsel te verschaffen.» Bor, I folio 148.

Egmont een gedeelte zijner bezittingen verborgen had. Na rondom het kasteel van Gent den grond in alle rigtingen te hebben omgegraven, ontdekten de Spanjaarden elf kisten vol zilverwerk, eenige kistjes met juweelen en andere kostbare voorwerpen, alles wat nog van Egmonts eens zoo groot vermogen overbleef.

Ondertusschen werden er kommissarissen gezonden naar de beide provinciën, welke onder het bestuur der beide edelen gestaan hadden, om daar inlichtingen omtrent hunne regering in te winnen. De burgemeesters der steden werden streng ondervraagd, en als zij zich weigerachtig betoonden, werden zij door bedreigingen gedwongen te antwoorden. Maar dat, waarop Alva voornamelijk vertrouwde, was het onderzoek der gevangenen zelven.

Den 12^{den} November 1567 ging eene kommissie, bestaande uit Vargas, del Rio en den sekretaris Pratz, naar Gent en begon Egmont persoonlijk te verhooren. Het onderzoek liep over al de voorvallen van de laatste oproeren. Men rigtte het inzonderheid zóó in, dat daardoor Egmonts betrekkingen met de hervormingspartij, maar vooral met de verbonden edelen aan het licht zouden komen, want dit laatste was de ergste misdaad in het oog der kommissarissen. Dat verhoor duurde vijf dagen, en een verslag, geteekend en bezworen door de verschillende partijen, legde den grond voor het toekomstige regtsgeding tegen den gevangene. Gelijken weg sloeg men met Hoorne in ¹⁾).

¹⁾ De *interrogatoires*, die bijna 50 octavo bladzijden beslaan, zijn door wijlen den baron Reiffenberg in het licht gegeven, achter zijne onschatbare verzameling der brieven van Margaretha. Zoowel de vragen als de antwoorden zijn, hoe vreemd zulks ook schijnen moge, oorspronkelijk in het Kastiliaansch opgeschreven. Onmiddellijk maakte de sekretaris Pratz er eene Fransche vertaling van, waarschijnlijk ten behoeve van de Vlaamsche raadsheeren in de bloedige regtbank. De Kastiliaansche en Fransche handschriften werden tot het midden der vorige eeuw in het archief van het geslacht Egmont bewaard, toen een onwaardig erfgenaam van dit oude geslacht ze in andere handen liet overgaan. Vervolgens werden zij door de kroon aangekocht, en liggen nu op eene geschikte bewaarplaats, namelijk in het archief van het koninkrijk der Nederlanden. Het door Reiffenberg uitgegeven hs. is in het Fransch.

Tegelijker tijd stelden de vrienden der beide edelen ijverig pogingen ten hunne behoefte in het werk. Zooals wij reeds gezien hebben, was Egmont gehuwd met eene Duitsche prinses, Sabina, zuster van den keurvorst van Beijeren ¹⁾), eene vrouw die door haar' rang, hare bevallige manieren en haar onberispelijk karakter, het uitstekendste sieraad van het hof te Brussel was. Zij was moeder van elf kinderen, waarvan de oudste nog in jeugdigen leeftijd was. Door dit talrijke en hulpbehoevende huisgezin omringd, zoo plotseling van weelde tot ellendige armoede gebragt, werd de gravin het voorwerp van algemeen medelijden. Zelfs het steenen hart van Alva schijnt getroffen te zijn, daar hij in een' zijner brieven aan Philips van haren „beklagenswaardigen toestand” spreekt.

De ongelukkige vrouw kon gelukkig nog steunen op de dienst van Nikolaas de Landas, een' der uitstekendste regtsgeleerden in het land en een' persoonlijk vriend van haar' echtgenoot. Hij schreef uit haar' naam brieven aan verscheidene Duitsche vorsten en aan keizer Maximiliaan, om hunne goede diensten ten behoeve van haren heer te vragen. Ook schreef hij aan Alva en aan den koning, minder om de bevrijding van Egmont te vragen, want dit kon men toch bijna niet verwachten, als wel om te verzoeken dat zijne zaak in plaats van voor den bloedraad, voor eene regtbank van ridders van het Gulden Vlies zou behandeld worden. Hierop konden Egmont en Hoorne beiden met regt aanspraak maken, omdat zij tot die orde behoorden, wier statuten, door Philips plegtig bekrachtigd, aan hare leden het regt toekenden van slechts door hunne gelijken verhoord te worden. De vrije en onafhankelijke toon, waarop de Vlaamsche regtsgeleerde, die zelf ook tot de orde behoorde en met de wetten zeer goed bekend was, op dit regt

¹⁾ Sabina was eene dochter van Jan van de Pfalz, graaf van Spanhem. Zij huwde met Egmont den 8sten Mei 1544 te Spiers, bij gelegenheid dat aldaar een rijksdag gehouden werd, zoodat Karel V, met zijn' broeder Ferdinand, zijn' zoon Maximiliaan en al de keurvorsten bij de huwelijksplegtigheden tegenwoordig waren. Zij hadden twaalf kinderen gehad, doch het zesde, eene dochter, was in het eerste levensjaar reeds gestorven.

bij den Spaanschen koning aandrong, doet zijne nagedachtenis nog eer aan.

Hoorne's vrouw⁴⁾, ook eene Duitsche dame van hoogaanzienlijke afkomst, en zijne behuwdmoeder de gravin-weduwe, waren onvermoeid in hare pogingen ten zijnen behoeve. Zij schreven aan de Vliesridders, in welke landen zij ook woonden, en verkregen hunne geschrevene bevestiging van het onvervreembare regt, hetwelk de beschuldigde had van slechts door zijne ordebroeders te kunnen verhoord worden. Dit was klaarblijkelijk een punt van het hoogste belang, sedert een verhoor door den bloedraad afgenomen op zichzelf gelijk stond met eene veroordeeling.

Verscheidene keurvorsten en andere rijksvorsten schreven Philips onmiddelijk over die zaak, en verzochten hem met de twee edelen overeenkomstig de statuten der orde te handelen. Maximiliaan schreef twee brieven over hetzelfde onderwerp, en over de schitterende diensten sprekende, welke Egmont bewezen had, trachtte hij 's konings medelijden op te wekken voor den verlaten toestand der gravin en hare kinderen.

Maar het waren niet alleen vreemdelingen die voor de beide edelen spraken. Mansfeldt vroeg den koning om in deze zaak naar regt en billijkheid te handelen, en toch had Philips geen trouwer onderdaan in de Nederlanden dan hem. Graaf Barlaimont, die zich bij alle gelegenheden niet minder standvastig in zijne trouw toonde, was nu in een' moeilijken toestand, daar hij Vliesridder en lid van den raad van beroerte was. Hij schreef daarom aan Philips, en verzocht zijne majesteit om hem van de moeilijkheid te bevrijden, om of als een afvallig onderdaan te handelen of zich de verwijten van zijne mederidders op den hals te halen.

Nog opmerkenswaardiger is de tusschenkomst van kardinaal Granvelle, die, zijne eigene ongenade vergetende, welke hij welligt aan Egmont meer dan aan iemand te danken had, nu edelmoedig voor zijnen ouden vijand sprak. Hij

⁴⁾ Dit was Waldburg, dochter van den graaf van Nieuwenaar. Zij stierf in 1600, en had een' zoon Philips gehad, die echter zeer jong, nog tijdens het leven zijns vaders, stierf. VERT.

riep de goedertierenheid van Philips in, omdat dit een groot vorst waardiger stond dan strengheid. Hij herinnerde hem het goede dat vroeger door den graaf gedaan was, en verklaarde dat indien hij sedert gedwaald had, de schuld daarvan eerder op anderen dan op hem moest geworpen worden. Maar ofschoon de kardinaal meer dan eens op dezen toon aan den koning schreef, was het te laat om den indruk weg te nemen, welken hij door vroegere mededeelingen te weeg had gebracht, en waarbij hij zijn' tegenstander beschuldigd had van deelgenomen te hebben aan de verraderlijke plannen van den prins van Oranje. Die indruk was nog vermeerderd door de rapporten, welke de koning van tijd tot tijd ontving van de landvoogdes, die op zekeren tijd, zooals wij gezien hebben haar geheele vertrouwen aan Egmont ontnam. Derhalve was de overtuiging van de schuld van dien edelman zoo vast in 's konings geest gevestigd, dat toen Alva het bestuur over de Nederlanden kreeg, men er bijna niet aan behoeft te twijfelen dat Egmont reeds aangeduid was als het eerste groote slagtoffer, dat de zonden der natie moest boeten. De bewijsgronden en beden welke daarom bij deze gelegenheid gebezigd werden om Philips van zijn voornemen af te brengen, hadden geen ander gevolg dan zijne handelingen te bespoedigen. Vol begeerte om zich van zulke verveelende en aanhoudende verzoeken te ontslaan, beval hij Alva om het regtsgeding te bespoedigen, er tevens bijvoegende, dat alles zoo duidelijk moest worden voorgesteld dat ieder, die nu het oog op dit proces gevestigd had, tevreden zou zijn over de regtsuitspraak.

Voor het einde van December had de prokureurgeneraal du Bois de akte van beschuldiging tegen Egmont opgemaakt. Zij bevatte niet minder dan negentien punten en sommigen van aanzienlijke lengte. Zij berustten voornamelijk op bewijzen, die uit het persoonlijk onderzoek voortvloeiden en ondersteund werden door inlichtingen, welke men van andere kanten had ingewonnen. Het eerste punt, hetwelk inderdaad gezegd kan worden den sleutel voor al het overige te hebben gegeven, beschuldigde Egmont van met Willem en de andere gebannen edelen zamengezworen te hebben om het Spaansche juk af te schudden en het bestuur onder

elkander te deelen. Met dit oogmerk had hij twist gezocht met den getrouwen Granvelle, getracht om de magt van de verschillende raden te vereenigen, weêrstand geboden aan de Inquisitie, aangedrongen op de bijeenroeping der staten-generaal, kortom hij had, in zoover hem zulks mogelijk was, in allerlei bijzonderheden de plannen des konings gedwarsboomd. Hij werd daarenboven beschuldigd de aanhangers der sekten te hebben aangemoedigd. Hij had niet alleen zijne hulp geweigerd, toen men hem gevraagd had om hunne geweldnarigen te onderdrukken, maar verscheidene malen hunne vergaderingen toegestaan en hun veroorloofd om hunne godsdienst oefeningen te houden. Egmont was een te goed Katholiek dan dat men zijn eigen geloof in twijfel kan trekken; het was slechts in verbinding met de staatkundige bewegingen des lands, dat men veronderstelde dat hij de partij van godsdienstige hervorming ondersteund had. Eindelijk werd hij beschuldigd niet alleen van het verbond der edelen aangezet, maar ook van in vereeniging met den prins van Oranje en zijne aanhangers het oorspronkelijke plan er voor uitgedacht te hebben. Het was een bewijs zijner goede gezindheid jegens het verbond, dat hij meer dan een bij zijne hofhouding in dienst had gehouden, die het *compromis* mede ondertekend had. Op deze verschillende gronden werd Egmont schuldig verklaard aan verraad.

De beschuldigingen, welke vrij uitvoerig zijn, schijnen bij den eersten oogopslag onbekookt bij elkander te zijn gebracht, daar zij onkiesche zaken en zelfs dingen, die met de zaak niets te maken hebben, verwaren met anderen van wezenlijk belang ¹⁾. Echter moet men erkennen dat zij zoo slim waren opgesteld dat zij eenen zeer ongunstigen indruk omtrent de onschuld van den gevangene moesten achterlaten. De prokureur-generaal, verdraait soms stoutweg Egmonts

¹⁾ Dit schijnt inderdaad de meening van de vrienden der regering geweest te zijn. De raadheer Belin schrijft den 14^{den} December 1567 aan Granvelle: »Men heeft Egmont en Hoorne gevangen genomen, maar in de beschuldigingen heeft men zich niet aan bijzondere punten gehouden, doch eene verwarde menigte van zaken op elkander gestapeld.» Raumers 16de en 17de eeuw I. bl. 182.

antwoorden ¹⁾, dan weêr kent hij een overdreven belang toe aan de bekentenissen welke hij nu en dan doet, en het gelukt hem om zijne strikken zoo kunstig te spannen dat het geen' geringen graad van bedaardheid en overleg, zelfs van een' onschuldig aangeklaagde, vereischt om ze te ont-komen.

Het stuk werd Egmont den 29sten December ter hand gesteld; men stond hem slechts vijf dagen toe om zijne verdediging gereed te maken, en dat nog zelfs zonder de hulp van een' vriend of raadsman om hem voor te lichten. Eerst weigerde hij stellig zich eenigzins te verdedigen, verklarende dat hij slechts verantwoordelijk was voor eene regtbank van Vliesridders. Toen hij echter vernam dat indien hij daarop bleef staan hij als weêrspanning zou veroordeeld worden, stemde hij erin toe om zich te verdedigen, echter met een formeel protest tegen te onwettigheid der handelwijze.

Hij wierp vol verontwaardiging het denkbeeld van zich, dat hij enig voornemen gehad had om de bestaande regering omver te werpen. Hij erkende de beschuldigingen betrekkelijk zijne handelwijze jegens Granvelle, en verdedigde zijn gedrag op grond van noodzakelijkheid, daar deze door het algemeene belang vereischt werd, op denzelfden grond verdedigde hij zijne handelwijze in eenige andere zaken, waarvan hij beschuldigd was, en voornamelijk met betrekking tot de aanhangers der sekten, die te groot in aantal waren, zooals hij beweerde, dan dat men hun openlijk tegenstand kon bieden. Hij ontkende bepaald de betrekking waarvan men hem met de verbondenen beschuldigde, verklarende dat, ver van het verbond te ondersteunen, hij het bestaan er van altijd bejammerd, en allen, die in zijn bereik kwamen, teruggehouden had van zich er bij te voegen. In antwoord op de beschuldiging dat hij Backerzeele zijn ont-

²⁾ Zie bijvoorbeeld het 38ste artikel, waarin de prokureur-generaal Egmont beschuldigt van op zijn ondervragen bekend te hebben, dat hij slechts voor korten tijd zich van een zijner dienaren ontdaan had, die van kettersche gevoelens verdacht werd, terwijl hij integendeel uitdrukkelijk gezegd had dat het ontslag voor altijd was geweest, en hij den man sedert dien tijd nimmer terug had gezien. *Supplement à Strada* I. bl. 40.

slag niet gegeven had, toen het bekend was dat deze zich met de verbondenen vereenigd had, verontschuldigde hij zich door te wijzen op de goede diensten welke de sekretaris aan de regering bewezen had en wel voornamelijk in het onderdrukken van de oproeren der beeldstormers. Over het algemeen schenen zijne antwoorden ter goeder trouw gegeven te zijn, en gaven den indruk, hetwelk waarschijnlijk niet ver van de waarheid was, van iemand die geen plan had om de regering omver te werpen, hoewel hij de staatkunde der kroon niet goedkeurde en inderdaad dacht dat eenige van hare maatregelen onuitvoerbaar waren ¹⁾.

De prokureur-generaal maakte daarop zijne beschuldiging tegen graaf Hoorne gereed, welke uit 63 verschillende punten bestond. Zij waren ongeveer van denzelfden inhoud als die welke tegen Egmont waren ingebracht. Het stoutmoedige, ongeduldige karakter van den admiraal stelde hem bijzonder aan den aanval zijner vijanden bloot. Hij was nog onverzettelijker dan zijn vriend in zijne weigering om zijne regten als Vliesridder te laten varen, en verscheen voor Alva's regtbank. Toen zijne beurt kwam om zijne bezwaren op te geven, verdedigde hij zich op zulk eene bepaalde en mannelijke wijze dat dit al dadelijk ons vertrouwen wint. „Ongecoefd als ik ben in deze soort van bezigheid” zegt hij „en zonder hulp van een raadsman om mij bij te staan, moeten de dwalingen, waarin ik ligt vervallen kan, niet aan opzet, doch aan gebrek van ondervinding worden toegeschreven. . . . Ik kan hen, die mijne verdediging zullen lezen, slechts verzoeken om te gelooven dat zij opregt en naar waarheid is opgemaakt zooals het aan een' edelman van een aanzienlijk geslacht past.”

Op verzoek van de gevangenen en hunne vrienden stond de hertog hun eindelijk toe om raad te vragen. Ieder van de beide edelen verkreeg de hulp van vijf der bekwaamste regtsgeleerden uit het land, die, dit zij tot hunne eer gezegd, niet afgeschrikt schijnen te zijn van een pligt, welke, al

¹⁾ Egmonts verdediging, van welke een slordig gemaakt uittreksel door Foppens gegeven wordt, is door de Bavay in haar geheel gedrukt in zijn bruikbaar werk *procès du comte d'Egmont* (Bruxelles 1854) bl. 121—158.

ging die niet van oogenblikkelijk gevaar vergezeld, zeker toch niet tot hunne verheffing zou medewerken ¹⁾.

De raadslieden der beide edelen verloren geen' tijd om de verdediging hunner cliënten op te stellen, waarbij zij ieder punt van beschuldiging, door den prokureur-generaal tegen hen ingebracht, opvatten en het naauwkeurig weérlegden. Hunne verdediging was in de hoofdzaak dezelfde, welke door de gevangenen zelven was uitgesproken, hoewel beter uitgewerkt en door grooter lijst van feiten en bewijzen gesteund ²⁾. Ondertusschen lieten die raadslieden niet af van te trachten om de zaken voor de regtbank van het Gulden Vlies te brengen. Wanneer dit niet kon geschieden, begrepen zij dat alle pogingen om de onschuld hunner cliënten te bewijzen ijdel zouden zijn.

Alva had reeds vroeger de moeilijkheden voorzien, waaraan hij omtrent dit punt zou blootstaan. Daarom verzoekt hij Philips om ieder verder aanzoek tegen te gaan, door zijne eigene beslissing in die zaak kenbaar te maken. De koning antwoordde den hertog met hem te verzekeren dat gezaghebbende en geleerde mannen, wien het onderwerp was voorgelegd, na een rijp onderzoek, volkomen de beslissing

¹⁾ Foppens heeft bijna het geheele eerste deel van zijn *supplément* gewijd aan stukken over het proces van Egmont en Hoorne. De punten van beschuldiging worden uitvoerig opgegeven. Zijne landgenooten moeten zich verplicht gevoelen aan dezen verzamelaar, die hun dus reeds zoo vroeg menig stuk verschaftte hetwelk zeer belangrijk was voor de nationale geschiedenis. De verplichting zou nog grooter zijn, indien de uitgever zijn werk op geleerder wijze behandeld had, in plaats van eene verwarde menigte stukken, zonder orde, dikwijls zonder datum op een te hoopen, en met zoo weinig zorg dat de titels der stukken niet zelden verschillen van den inhoud.

²⁾ Ten minste zóó is het verhaal hetwelk Foppens geeft van de *justificatie* van Hoorne, zooals zij genoemd werd, en waarvan de Vlaamsche uitgever alleen het voorberigt en het slot heeft laten drukken, zonder ons zelfs den datum van het stuk mede te deelen (*Supplément à Strada* I, bl. 241—3). Aan den anderen kant heeft de Bavay ons Egmonts verdediging uitvoerig medegedeeld. Zij beslaat 70 bladzijden druks, het dubbele dus van die van Egmont zelven. Wanneer men ze beiden vergelijkt, is het gemakkelijk te zien hoe naauwkeurig de eerste, hoewel met meerdere uitbreiding, naar de laatste gemaakt is. *Procès du comte d'Egmont* bl. 153—223.

bevestigden, welke voor Alva's vertrek gegeven was, dat namelijk het geval van verraad niet binnen het bereik van de ridders van het Gulden Vlies viel. Deze brief was vergezeld van eene volmagt, welke den hertog opdroeg om de zaak te onderzoeken ¹⁾. Met deze geloofsbrieven trachtte Alva nu de raadslieden der gevangenen tot zwijgen te brengen, zoo niet te overtuigen; en door een bepaald besluit werden alle verdere pogingen om de zaak van zijn eigen rechtsgebied naar dat van het Gulden-Vlies over te brengen bepaald verboden.

Echter zouden allen niet stilzwijgen. Egmonts vrouw ging onvermoeid voort in hare pogingen om het medelijden voor haren echtgenoot op te wekken bij allen, die waarschijnlijk eenigen invloed op de regering hadden. In het voorjaar van 1568 schreef zij weder aan Philips, zich beklagende dat het haar zelfs niet was toegestaan om haar echtgenoot te zien. Zij smeekte den koning om haar en hare kinderen als onderpand voor Egmont te nemen en hem toe te staan van naar een zijner eigene huizen te worden overgebracht. Indien zulks niet kon geschieden, bad zij dat hij ten minste de lucht mogt genieten, anders zou zijne gevangenschap, hoewel hij onschuldig was, hem het leven kosten. Zij zinspeelde op haren ongelukkigen toestand met hare jonge en hulpelooze kinderen, en vertrouwde op 's konings goedertierenheid en regtvaardigheid, opdat zij niet genoodzaakt zou worden hulp in Duitschland te zoeken, uit welk land de keizer, zijn vader, haar naar Vlaanderen gebragt had. Niemand, zegt een kronijkschrijver van dien tijd, kon dien brief lezen zonder opregt medelijden met de schrijfster te gevoelen ²⁾.

¹⁾ Deze volmagt droeg eene vroegere dagteekening, van 13 April 1567, waarschijnlijk opdat het niet schijnen zou dat zij voor dit doel was opgemaakt. *Correspondance de Philippe II*, I, bl. 528.

²⁾ Dit zegt Strada (I, bl. 387). Volgens Alva's levensbeschrijver, Ossorio, zou het beroep der gravin het hart van Philips *waarschijnlijk* wel vermurwd en hem tot eene »ontijdige genade» gestemd hebben, zoo kardinaal Espinosa die toen den meesten invloed in het kabinet had, hem niet had gewaarschuwd, hem herinnerende dat »genade zonde was als het eene der kerk aangedane belediging betrof» *Albae vita*, bl. 282. De *waarschijnlijkheid* van den geschiedschrijver zal ie-

Regelijker tijd gingen de Duitsche vorsten voort om bij den koning voor de beide edelen te spreken; de hertog van Beijeren, de hertog en de hertogin van Lotharingen riepen ernstig zijne goedertierenheid ten hunnen behoeve in. Philips deze verzoeken moede, maar in zijn voornemen niet aan het wankelen gebragt, maande Alva wederom aan om het regtsgeeding ten einde te brengen.

Den 6^{den} Mei diende de prokureur-generaal een verhoog in tegen de langzame wijze van handelen van Egmonts raadslieden, verklarende dat, hoewel er reeds verscheidene maanden verlopen waren, zij verzuimd hadden om de getuigen, die hunne verdediging moesten staven, voor te doen komen. Hij verzocht hen een' dag te bepalen waarop het proces eindigen zou.

In het laatst van Mei kwam de tijding van de overwinning door Lodewijk van Nassau in het noorden behaald. Nu werd het zekerheid, wat eerst slechts waarschijnlijkheid geweest was, namelijk dat Alva in persoon op het oorlogstooneel verschijnen en het bevel over het leger op zich nemen moest. Hij kon het niet langer uitstellen. Den 1sten Junij werd er een besluit afgekondigd, hetwelk verklaarde dat de tijd, ter verdediging aan de gevangenen toegestaan, voorbij was, en dat derhalve geene getuigenissen meer werden toegelaten ¹⁾. De raadslieden van de beschuldigten protesteerden luid tegen eene beslissing, welke hun alle middelen benam om de onschuld hunner cliënten te bewijzen. Zij hadden, zeiden zij, vele getuigenissen bij de hand, en hadden alleen gewacht, totdat de regering de hare had voorgebragt. Dit was aannemelijk, daar het in den regel was dat de partij der aanklagers den voorrang had. Maar men behoeft er nauwelijks aan te twifelen of de voorzigtige regtsgeleerden wisten wel dat men te weinig van eene regtbank als de bloedraad verwachten kon, om te wenschen dat de zaak

mand, die met Philips' karakter bekend is, wel iets minder dan waarschijnlijk toeschijnen.

¹⁾ Bij besluit van den 18^{den} Mei was aan Egmont reeds het regt ontzegd om getuigenissen ter zijner verdediging aan te voeren. De stukken betreffende dit punt worden door Foppens medegedeeld in zijn *supplément à Strada*, I, bl. 90-103.

ten einde gebragt werd. Door de zaak op de lange baan te schuiven, konden er soms omstandigheden voorkomen, misschien wel eene sterkere uiting van de openbare meening, die eene gunstige verandering in 's konings hart zouden te weeg brengen. Hoe zwak ook, was dit echter de eenige kans op redding; en ieder dag, dat de zaak werd uitgesteld, was een dag voor hunne cliënten gewonnen.

Maar er werd geen tijd voor klagten gegeven; op den dag, waarop Alva's besluit afgekondigd werd, werd de zaak ter beslissing aan den bloedraad voorgelegd, en den volgenden morgen, den 2^{den} Junij, verklaarde die regtbank, of liever Vargas en del Rio, de eenige leden, die eene stem in de zaak hadden, beide gevangenen schuldig aan verraad, en veroordeelde hen ter dood. Het vonnis werd door Alva bekrachtigd.

's Avonds van den 4^{den} ging Alva in persoon naar de vergadering van den raad. De verzegelde vonnissen der beide edelen werden ter tafel gebragt en door den sekretaris hardop voorgelezen. Zij waren beiden van denzelfden inhoud. Na de gebruikelijke inleiding werd er verklaard dat de graven Egmont en Hoorne klaarblijkelijk deel hadden genomen aan het afschuwelijke verbond en aan de zamenzwering van den prins van Oranje en zijne aanhangers, dat zij hulp en bescherming aan de verbondenen bewezen, en verschillende kwade praktijken in hunne gouvernementen bedreven hadden ten opzichte van de sektemannen, en zulks ten nadeele van het heilige Katholieke geloof. Om deze redenen werden zij schuldig verklaard aan verraad en oproer, en diensvolgens veroordeeld om met het zwaard te worden onthoofd; hunne hoofden zouden op palen worden gezet en daar zoo lang blijven staan als de hertog goed vond; hunne bezittingen, leengoederen en regten van allerlei aard werden ten voordeele van de kroon verbeurd verklaard ¹⁾.

¹⁾ Onder de door Gachard medegedeelde stukken is er een, hetwelk de inkomsten van de aanzienlijke heeren in de Nederlanden bevat, wier goederen werden verbeurd verklaard. Niemand, behalve de prins van Oranje, had een inkomen hetwelk bij dat van Egmont haalde daar het f 63.000 bedroeg. Hij had een paleis te Brussel, en anderen te Mechelen, Gent, Brugge, Arras en den Haag. De inkomsten van

Deze vonnissen werden slechts door Alva onderteekend en door den sekretaris Pratz gecontrasigneerd.

Dusdanig was het einde van die beruchte regtsgedingen, die, door de bijzondere omstandigheden, welke haar vergezelden, voornamelijk door den langen duur en het aanzien en den hoogen rang der beschuldigten, een voorwerp van algemeen belang in Europa werden. Wanneer men ze nagaat, dan is de eerste vraag, welke bij ons opkomt, of de reden wel geldig was, waarom die zaken aan het regtsgebied der orde van het Gulden Vlies werden onttrokken. De beslissing van „gezaghebbende en geleerde mannen”, waarop de koning wees, is van weinig belang, als men den invloed nagaat, waaronder zulk eene beslissing aan het hof te Madrid noodzakelijk gegeven moest worden. De eenige getuigenis van eenig gewigt ten gunste van deze verklaring schijnt die van den president Viglius geweest te zijn, van een in de wet ervaren man, met de statuten der orde voor zich, kortom, met alle hem ten dienste staande hulpmiddelen om in deze zaak een juist oordeel uit te spreken.

Zijn oordeel schijnt voornamelijk berust te hebben op het feit, dat in het jaar 1473 een Vliesridder, van eene hoofdmisdaad beschuldigd, voor een gewoon gerechtshof moest verhoord worden. Maar daarentegen waren, eenige jaren later in 1490, vier ridders beschuldigd van verraad, juist de misdaad, waarvan Egmont en Hoorne beticht werden, en aangeklaagd voor, en verhoord door de ridders van het Gulden Vlies. Een wigtiger bewijs tegen Viglius werd gegeven door dat in 1531 onder Karel den Vijfde eene wet was aangenomen dat geen ridder van het Gulden Vlies voor eenige misdaad kon gevat of verhoord worden dan door de ridders van zijne eigene orde. Deze verordening was door Philips zelven in 1550 plegtig bekrachtigd; en er kon zeker geene wet worden uitgedacht, welke het hangende vraagstuk meer afdoende oploste. Echter had Viglius de onbeschaamdheid om dit als krachteloos ter zijde te stellen, daar het

graaf Hoorne bedroegen f 8.500. Graaf Kuilenburg, wiens paleis de verzamelpplaats der Geuzen was geweest, had een jaarlijksch inkomen van f 31.000. Willems inkomen, dat grooter was dan eenig ander, was ruim f 152.000. *Correspondance de Philippe II*, II, bl. 106.

duidelijk met al het voorafgaande en alle verordeningen in strijd was. Zulk eene uitvlugt, welke het voorbijzien van elke wet kon regtvaardigen, vond geen' bijval bij de Vliesridders. Vooral Aerschot en Barlaimont, de getrouwste aanhangers der kroon, die toen met weinige andere ridders te Brussel waren, gaven openlijk hun' afkeer te kennen. Het gezag van een' regtsgeleerde als Viglius legde echter bij den hertog groot gewigt in de schaal en deze bleef niet in gebreke om er gebruik van te maken ¹⁾. Maar het strekt den vreesachtigen en onbestendigen raadsheer zeer tot schande dat hij zich aldus in zulk eene zaak leenen kon om de tolk van eene willekeurige magt te zijn. Het maakt dat wij eerder geloof kunnen hechten, dan wij anders wel doen zouden aan de talrijke beschuldigingen van diefstal en laagheid, welke de landvoogdes in de hitte der partijschap, tegen hem inbragt ²⁾.

Maar wat men ook moge denken van de regten, welke het Gulden Vlies in deze zaak kon doen gelden, men behoeft er niet aan te twifelen dat het behandelen dier zaak door den raad onwettig was, daar deze zijn bestaan slechts aan de willekeur om Alva te danken had, waarin de regters, tegen de landswetten, vreemdelingen waren, en welks voorzitter zelfs niet, zooals het behoorde, tegenwoordig was bij het onderzoek der zaak, waarover hij alleen het vonnis kon uitspreken.

Indien men bij de instelling dezer regtbank reeds zoo

¹⁾ In een' brief van 6 Januarij 1568 schrijft Alva aan den koning dat Viglius, na de zaak onderzocht te hebben, dit punt als zoo duidelijk bewezen aanneemt dat het niets meer te wenschen overlaat. *Correspondance de Philippe II*, II. bl. 4.

²⁾ Hetgeen de instellingen van het Gulden Vlies aangaat, ben ik verschuldigd aan een Hollandsch werk, hetwelk te Amsterdam uitgegeven wordt, nm. *Algemeene Geschiedenis des Vaderlands* door Dr. J. P. Arend. Dit werk, hetwelk de geheele geschiedenis der Nederlanden omvatten zal, kan aanspraak maken op de verdienste van volledigheid, zoo zeldzaam in een' tijd waarin men zoo overhaast boeken schrijft, en op eene altijd zeldzame onpartijdigheid. Daar ik zelf het Hollandsch niet kende, ben ik dank schuldig aan een' vriend, die mij in staat stelde het te lezen. Verder moet ik er bijvoegen, dat het werk mij vriendelijk geleend is door B. Homer Dixon, esq. Nederlandsch consul te Boston.

weinig op de wetten lette, dan toonde men zulks nog minder in den vorm der handelingen. Het schijnt niet dat er bij deze gelegenheid door de gevangenen eenige getuigenis werd ingediend. En daar wij slechts weinig bezitten van datgene wat de aanklagt ondersteunen moest, is het niet gemakkelijk om te oordeelen in hoeverre de aangeklaagden schuldig of niet waren aan de hun ten laste gelegde misdaad; nog minder of die misdaad volgens de landswetten als verraad kon worden beschouwd ¹⁾. De zwaarste beschuldiging met eenigen schijnbaren grond was, die van eene geheime verstandhouding met de verbondenen. Het erkende plan van de verbondenen was, in zeker opzigt, om de uitvoering van een bijzonder voorschrift tegen te gaan ²⁾, doch zonder eenig voornemen om de regering omver te werpen. Dit kon, volgens onze wetgeving, naauwelijks als verraad beschouwd worden. Maar ten tijde van het Spaansche bestuur was de wet ten dien opzichte misschien meer omvattend; ook is het niet waarschijnlijk dat het woord *verraad* op zulk eene duidelijke wijze omschreven was als onder de Plantagenets in het Engelsche wetboek ³⁾.

¹⁾ De Bavay heeft ruim 50 bladzijden van zijn werk gewijd aan beëdigde verklaringen en getuigenissen om de aanklagt te bevestigen (*Procès du comte d'Egmont*, bl. 267-322). Maar deze bepalen zich uitsluitend tot Egmonts verbindtenissen met de sekten, en bevestigen naauwelijks de verzekering van den Vlaamschen uitgever in zijne voorrede, dat hij in staat was om »alle overtuigende bewijsstukken van den hertog van Alva tegen de beschuldigten te leveren.»

Het werk van de Bavay is een van de goede vruchten van dien vaderlandlievenden ijver, welke de Belgische geleerden van onzen tijd aanzet om hunne nationale geschiedenis op te helderen. Het is pas dit jaar (1854), nadat het bovenstaande hoofdstuk geschreven was, in het licht gegeven. Met hetgeen vroegere uitgaven bevatten, geeft het ons volledige afschriften van Egmonts verdediging, zoowel die van hem zelve als van zijne raadslieden, en van de boven aangehaalde beëdigde verklaringen van getuigen, welke door de regering werden gegeven. Het heeft mij daarom onschatbare bouwstoffen geleverd zoowel tot verbetering als tot bevestiging mijner vroeger getrokken besluiten.

²⁾ De tegenstand, waartoe zich de onderteekenaars van het *compromis* verbonden hadden, was tegen de Inquisitie, in geval zij trachtte om een lid van het verbond gevangen te nemen. Zie het 2de boek.

³⁾ Voornamelijk door de vermaarde verordening van Eduard den

Wij kennen een merkwaardig stuk van dien tijd, hetwelk licht in deze zaak geven kan. Peter d'Arset, president van Artois, was in den beginne lid van den raad van beroerte, doch had vóór het regtsgeding der beide edelen zijn ontslag genomen. Mogelijk was het om de hooge regterlijke bediening, welke hij in eene van Eginonts provinciën bekleedde, dat men hem in het proces van den edelman om raad vroeg. Na een onderzoek van de stukken gaf hij een uitvoerig antwoord in het Latijn en in zulken zuiveren stijl geschreven, dat het daardoor blijkt dat hij een geleerd man was. In dit stuk gaat hij al de punten van beschuldiging een voor een na, waarna hij het onvoldoende van de bewijzen voor ieder punt aanduidde, terwijl hij door betoog en verwijzing op de wet de onschuld der aangeklaagden volkomen bewees. Wij kunnen gerust aannemen dat de zoo vrij uitgesproken meening van den president te weinig gunst bij Alva vond om als gezaghebbend te worden aangehaald ¹⁾.

Maar zelfs al was het waar dat de beide edelen in dien tijd van algemeene opgewondenheid, voor een oogenblik hun' pligt als onderdanen vergeten hadden, dan had men toch wel eenige genade mogen bewijzen aan mannen die achtereenvolgens met hunne vorige vrienden gebroken en den grootsten ijver getoond hadden in het ten uitvoer leggen van de maatregelen der regering, een' ijver, welke bij Egmont ten minste, door de landvoogdes onbepaald geprezen werd ²⁾. Men had wel iets meer kunnen toegeven aan

---

Derde, de grondslag van alle volgende wetten op dit punt. In het 15de hoofdstuk van Hallams *constitutional history of England* kan men eenige met de gewone naauwkeurigheid van dezen schrijver gemaakte opmerkingen vinden over deze wet en die, welke haar later wijzigden.

¹⁾ Het oorspronkelijke stuk wordt in het archief te Brussel gevonden, of was daar ten tijde van Van der Vynekt, die het zorgvuldig nazag en er een kort uittreksel van mededeelde. (*Troubles des Pays-Bas*, II. bl. 256-7). De naam van den schrijver moet door de geschiedschrijvers geëerd worden, als die van een magistraat, die, onder eene willekeurige regering, den moed had om zich te verzetten tegen de geregtelijke moorden, welke met hare toestemming geschiedden.

²⁾ Zie onder anderen een' brief van Margaretha aan den koning van 23 Maart 1567: »de leden van den raad, welke getrouw en ijverig zijn in hunne dienstbetooning, en onder anderen graaf Egmont, over

den man, die voor den koning de schoonste zegepralen gedomende zijne regering behaald had. Maar Philips' karakter was ongelukkig, zooals ik reeds gelegenheid heb gehad om aan te teekenen, van dien aard dat het gevoeliger was voor beleedigen dan voor weldaden.

Onder de omstandigheden, welke uit dit regtsgeding volgden, zou het tijdverspillen geschenen zijn om een onderzoek in te stellen naar de wettigheid van het hof, hetwelk de zaak behandelde of naar de regelmatigheid der procesvormen. Het wezenlijke regtsgeding had niet in Vlaanderen maar in Kastilië plaats. Wie behoeft er aan te twijfelen dat, lang voordat de hertog van Alva de zaak opvatte, het vonnis over de beide edelen reeds in het kabinet te Madrid was uitgesproken? ¹⁾

---

wien ik niet anders dan zeer tevreden kan zijn." *Correspondance de Marguérite d'Autriche*, bl. 235.

¹⁾ De Gerlache treedt in eene lange aanteekening in de tweede uitgave zijner geschiedenis, in zulk een naauwkeurig onderzoek omtrent Egmonts gedrag als de prokureur-generaal zelf, en bijna met denzelfden uitslag. *Histoire du royaume des Pays-Bas*, I bl. 99-101. »Kan iemand gelooven" vraagt hij »dat Egmont ongestraft zoo lang zijne rol had mogen spelen, als hij in plaats van den »duivel van het zuiden" Karel den Vijfde of Napoleon voor meester had gehad?" Dit Sokratische betoog bewijst, zoo ver als het gaat, alléén dat Philips niet erger deed dan Karel of Napoleon zouden gedaan hebben. Het bewijst geenszins dat Egmont zijn vonnis verdiend heeft.

HOOFDSTUK V.

TEREGTSTELLING VAN EGMONT EN HOORNE.

De graven naar Brussel overgebracht. — Het vonnis wordt hun medegedeeld. — Gang naar het schavot. — De terdoodbrenging. — Karakter van Egmont. — Lot van zijn huisgezin. — Gevoelens van het volk.

1568.

Den 2^{den} Junij 1568 werd eene bende van drieduizend man naar Gent gezonden om de graven Egmont en Hoorne naar Brussel te geleiden. Er werd geen tegenstand geboden, ofschoon de tegenwoordigheid der Spanjaarden groote sensatie onder de inwoners te weeg bracht, daar zij het lot van hun' geliefden heer wel voorzagen.

De edelen werden, ieder door twee officieren vergezeld, in afzonderlijke wagens gezet. Zij werden door twintig kompagnien piekeniers en haakbusschieters bewaakt, en eene afdeeling lansiers, waaronder eene bende van 's hertogs eigene ruitery was, reed voorop, terwijl eene andere van gelijke sterke de achterhoede beschermde. Onder dit sterke geleide trokken zij langzaam naar Brussel. Eenen nacht bleven zij te Dendermonde, en tegen den avond van den 4^{den} der maand, deden zij hunne intrede in de hoofdstad. Toen de militaire optogt door de straten trok, was er niemand, hoe stoutmoedig hij ook moge geweest zijn, zegt een ooggetuige, die zonder een gevoel van weekhartigheid de doodsche plegtigheid van den optogt beschouwen of de toonen der treurmuziek aanhooren kon.

De gevangenen werden dadelijk naar het Broodhuis gebracht, gewoonlijk bekend als het *maison du roi*, dat eerwaardige gebouw op de markt te Brussel, hetwelk nog door

iedereen reiziger om de merkwaardige bouworde, maar nog meer als het verblijf van de Vlaamsche edelen bezocht wordt. Hier werden zij in afzonderlijke, kleine, donkere kamers, zonder eenig gemak en schaars van huisraad voorzien, geplaatst. Bijna de geheele magt, welke hen naar Brussel gebracht had, legerde zich op het groote plein, om elke poging tot ontvlugting te verijdelen. Maar zulks werd niet beproefd; en de nacht ging zonder eenig gerucht voorbij, uitgezonderd dat, hetwelk de ijverige werklieden maakten bij het opslaan van het schavot voor de terechtstelling van den volgenden dag.

In den namiddag van den 4^{den} had de hertog van Alva Martijn Rithovius, bisschop van IJperen, doen ontbieden; en, hem het vonnis van de beide edelen mededeelende, verzocht hij den priester de gevangenen te bezoeken, hen met hun lot bekend te maken en voor de terechtstelling van den volgenden dag voor te bereiden. De bisschop, een uitstekend man, en de persoonlijke vriend van Egmont, was verbaasd over die tijding. Hij wierp zich aan Alva's voeten, vroeg genade voor de gevangenen en verzocht om, indien hun leven niet kon gespaard worden, hem dan ten minste meer tijd te geven om zich ter dood te bereiden. Maar Alva antwoordde den bisschop op strengen toon dat hij geroepen was niet om de uitvoering van het regt te dwarsboomen maar om de gevangenen te troosten en hen in staat te stellen om als christenen te sterven. Toen de bisschop zag dat zijne woorden te vergeefs waren, stond hij op en ging op weg om zijne treurige zending te volbrengen.

Het was bijna middernacht toen hij Egmonts kamer binnen trad, waar hij den armen edelman slapende vond; zijne kracht toch was gebroken door zijne gevangenschap en hij afgemat van vermoeijenis door de reis. Men heeft verhaald dat de beide edelen, toen zij naar Brussel werden opgeroepen, de ijdele hoop koesterden dat het was om hen met het eindbesluit van het regtsgeding en hunne vrijspraak bekend te maken! Hoe het ook zij, Egmont schijnt slecht voorbereid te zijn op de treurige tijding, welke men hem mededeelde. Hij werd doodelijk bleek toen hij het

van den bisschop vernam, en riep met hevige ontroering uit: „Het is een verschrikkelijk vonnis. Ik dacht weinig, dat eenige belediging, welke ik God of den koning mogt hebben aangedaan, zulk eene straf zou verdienen. Ik vrees den dood niet; hij is allen gemeen; maar ik huiver voor de schande. Echter hoop ik dat mijn lijden in zooverre mijne beledigingen zal goedmaken, dat mijne onschuldige vrouw en kinderen door de verbeurdverklaring mijner goederen niet met mij in het verderf gestort worden. Op zooveel toch meen ik dat ik uit overweging van mijne beweene diensten wel aanspraak mag maken.” Toen voegde hij er na een kort stilzwijgen bij: „Nu mijn dood de wil van God en zijne majesteit is, wil ik trachten dien met gelatenheid te gemoet te gaan.” Hij vroeg den bisschop of er geene hoop was. En toen hem geantwoord werd: „volstrekt geene” besloot hij zich aanstonds op dien plegtigen overgang voor te bereiden.

Hij stond van zijne legerstede op en kleepte zich haastig aan. Toen biechtte hij bij den priester en verlangde dat hij hem de mis lezen en het sakrament toedienen zou. Dit geschiedde met groote plegtigheid; en Egmont ontving de kommunie met de opregtste vroomheid, terwijl hij levendig berouw over zijne zonden betoonde. Daarop vroeg hij den bisschop tot welk gebed hij het beste zijne toevlugt in dat uur van beproeving nemen kon. De priester beval hem dat gebed aan, hetwelk onze Zaligmaker aan Zijne leerlingen had aanbevolen. De graaf nam den raad aan en begaf zich ernstig in het gebed; maar eene menigte teedere herinneringen kruisten zich in zijn geest en het beeld van zijne vrouw en kinderen gaf aan zijne gedachten eene andere rigting, totdat de vriendelijke aanmaning van den priester hem weder tot zich zelve bragt.

Egmont vroeg of het goed zou zijn om op het schavot een woord van stichting tot het volk te spreken. Maar de bisschop ontmoedigde hem, zeggende, dat hij niet goed verstaan zou kunnen worden en dat het volk, in zijne opgewondenheid van het oogenblik, in staat zou zijn om tot hun eigen nadeel aan zijne woorden een verkeerd uitleg te geven.

Toen hij voor zijne eeuwige belangen gezorgd had, vroeg Egmont om schrijfgereedschap, en schreef een brief aan zijne vrouw, die hij gedurende zijne langdurige gevangenschap niet gezien had; hij riep haar een teeder vaarwel toe. Daarop schreef bij een anderen brief in het Fransch en in eenige weinige korte en aandoenlijke volzinnen aan den koning, welke brief gelukkig voor ons bewaard is gebleven. „Deze morgen” schrijft hij „heeft men mij het vonnis medegedeeld, hetwelk het uwer majesteit behaagd heeft over mij uit te spreken. En daar het nimmer mijn voornemen is geweest om iets tegen de persoon of de dienst van uwe majesteit, of tegen ons ware, oude en katholieke geloof te doen, onderga ik daarom gelaten wat het God behaagd heeft mij op te leggen. Indien ik gedurende deze troebelen iets verkeerdts geraden of toegestaan heb, heb ik zulks gedaan uit opregten eerbied voor de dienst van God en uwe majesteit, en omdat ik meende dat de tijdsomstandigheden zulks vorderden. Waarom ik uwe majesteit bid om mij vergiffenis te schenken, en om der wille van mijne beweene diensten medelijden te hebben met mijne arme vrouw, mijne kinderen en dienaren. In dit vertrouwen beveel ik mij in Gods genade aan.” De brief is van den 5^{den} Julij 1568 uit Brussel „op het punt van te sterven.”

Toen hij nog tijd over had, maakte de graaf een schoon afschrift van de beide brieven en gaf ze aan den bisschop hem verzoekende ze op hunne bestemming te doen komen. Hij voegde bij den brief aan Philips een ring, welke den vorst tegelijker tijd moest gegeven worden. Hij was van groote waarde; en daar het een geschenk van Philips zelve was geweest, gedurende Egmonts laatste bezoek te Madrid, zou het 's konings hart verteederen en hem aan gelukkiger dagen herinneren, toen hij zijn ongelukkigen vasal met een goedgunstig oog beschouwde.

Toen hij al deze beschikkingen gemaakt had, verlangde Egmont naar het oogenblik van zijn vertrek, en hij drukte de hoop uit dat er geen onnoodig uitstel zou gemaakt worden; om tien uur 's morgens verschenen de soldaten, die hem naar het schavot zouden geleiden. Zij bragten, zooals gewoonlijk, koorden met zich, om den gevangene de

handen te binden. Maar Egmont verzette zich daartegen en toonde aan dat hij zelf reeds den halsboord van zijn kamizool en hemd had afgesneden om den slag van den beul des te gemakkelijker te maken. Dit deed hij om hun te bewijzen dat hij aan geen weêrstand bieden dacht; en op zijne belofte dat hij zulks niet beproeven zou, stemden zij er in toe om hem de handen ongebonden te laten.

Egmont had een karmozijnrood kleed aan, en daarover hing een Spaansche mantel met gouden franje. Zijn broek was van zwarte zijde, en zijn hoed van dezelfde stof met witte en zwarte vederen versierd. In de hand, die zooals wij zagen vrij bleef, hield hij een' witten doek. Hij werd naar de plaats der terechtstelling vergezeld door Juliaan de Romero, *maestro del campo*, door den kapitein Salinas, gouverneur van de citadel van Gent en door den bisschop van IJperen. Terwijl de optogt langzaam voorwaarts schreed, zeide de graaf een gedeelte van den 51sten psalm op: „O heer wees mij genadig!” waarin de goede priester hem bijstond. In het midden van het plein, op de plaats waar zoo veel van het beste bloed uit de Nederlanden vergoten was, stond het schavot met zwart laken bedekt. Er boven op lagen twee fluweelen kussens bij eene kleine tafel, die insgelijks met zwart bedekt was en waarop een zilver kruisbeeld stond. Aan de hoeken van het stellaadje stonden twee palen met stalen punten er boven op, welke genoegzaam het doel te kennen gaven, waarmede zij waren opgericht.

Voor het schavot zat de provoost van het hof te paard en had de roode staf, welke zijne waardigheid aanduidde, in de hand ¹⁾. De beul bleef zooals gewoonlijk voor het oog verborgen onder het schavot opdat zijne tegenwoordigheid, vóór het noodig was, het gevoel der gevangenen niet te zeer kwetsen zou ²⁾. De troepen, welke den geheelen nacht

¹⁾ Dit personaadje, die Spel genaamd werd, had geen beter lot dan dat van de slagtoffers over wier terechtstelling bij nu het toezigt houden moest. Niet lang hierna werd hij door den hertog om de menigte misdaden, die hij gepleegd had, tot de galg veroordeeld tot groote vreugde van het volk, zooals Strada ons mededeelt. Strada, I, bl. 387.

²⁾ Men zeide dat de beul vroeger een van Egmonts dienaren was geweest. »De beul, die tot nog toe zich waarlijk niet gehaast had,

onder de wapenen geweest waren, werden in slagorde in de rondte geschaard, en sterke afdeelingen haakbuschutters aan den ingang der groote straten, die op de markt uitkwamen, geplaatst. De ruimte, welke de soldaten niet bezetten, werd spoedig door eene menigte nieuwsgierige toeschouwers ingenomen. Anderen verdrongen elkander op de daken en aan de vensters der gebouwen, die het marktplein omringden, en van welke sommigen, die er heden ten dage nog staan, door hunne zonderlinge en eerbiedwaardige bouworde doen zien dat zij het treurige tooneel, hetwelk wij nu beschrijven, moeten aanschouwd hebben.

Het was inderdaad een treurige dag voor Brussel, dat zolang de verblijfplaats der beide edelen geweest was, waar hunne personen zoo goed bekend en zij zoo geëerd en bemind waren als in eenige hunner eigene provinciën. Alle bezigheid had opgehouden; alle winkels waren gesloten; de klokken van alle kerken werden geluid. Een waas van gedruktheid, zooals bij een dreigenden ramp, hing over de stad. „Het scheen” zegt iemand die te dien tijde daar woonde, „als of de dag des oordeels op handen was.”

Toen de optogt langzaam tusschen de reijen soldaten doorging, groette Egmont de officieren, van welke sommigen vroeger zijne krijgsmakkers waren geweest, met zulk eene zachtmoedige en waardige houding dat zij, die zulks zagen, het lang onthielden; en zelfs weinige Spanjaarden konden hunne tranen weêrhouden, toen zij een' laatsten blik wierpen op den dapperen edelman, die zulk eenen ellendigen dood sterven moest.

Met vasten tred betrad hij het schavot, en toen hij er over heen ging, uitte hij den ijdel wensch, dat, in plaats

deed nu, om door deze wijze van terdoodbrengen zijne achting te betuigen, zijn pligt met grooten spoed, omdat hij dezen vervloekten pligt vervullen moest jegens genoemden graaf, wiens knecht men zeide, dat hij geweest was” *Relacion de la Justicia*, H.S. Dit verslag maakt een deel uit van eene merkwaardige nog in handschrift bestaande verzameling in het Britsch museum, welke *cartas y papeles varios* getiteld is. De verzamelaar is waarschijnlijk Pedro de Gante geweest, de sekretaris van den hertog van Naxera, die zich vermaakte met verschillende merkwaardige verslagen uit den tijd van Karel den Vijfde en Philips den Tweede over te schrijven.

van zulk een lot te ondergaan, het hem had mogen vergund zijn om in de dienst van den koning of zijn vaderland te sterven. Spoedig echter bezielde hem andere gedachten en op een van de kussens nederknielende, met den bisschop naast zich op het andere, was hij spoedig in ernstig gebed verdiept. Met zijne oogen ten Hemel geheven, met een' onuitsprekelijk ernstigen blik bad hij zovurig en zoo luid dat de toeschouwers het duidelijk konden hooren. De priester, die zeer aangedaan was nam het zilveren kruisbeeld in de hand en Egmont kuste het herhaalde malen; toen hij daarna voor het laatst absolutie ontvingen had stond hij op, en gaf den bisschop een teeken om zich te verwijderen. Daarna ontdeed hij zich van mantel en kleed, en wederom knielende trok hij zich de zijden kap, die hij daartoe had medegebragt, over de oogen, en met de woorden: „in Uwe handen, o Heer, beveel ik mijnen geest!“ wachtte hij kalm den slag van den beul af.

De zachte jammerkreten, welke men van tijd tot tijd onder het volk hoorde, verstomden, toen de beul op het schavot verscheen, zijn slagtoffer naderde en met een' enkelen slag van het zwaard het hoofd van het ligchaam scheidde. Een kreet van afgrijzen ging er onder de menigte op en sommigen, die waanzinnig waren van droefheid, drongen door de reijen soldaten heen, doopten wild hunne zakdoeken in het bloed dat van het schavot stroomde, het opvangende, zegt de kronykschrijver, als eene kostbare herinnering van hunne genegenheid en als eene aansporing tot wraak. Toen werd het hoofd op een van de palen aan het einde van het schavot gestoken, terwijl een mantel, welke over het ligchaam geworpen werd, het aan de blikken der menigte onttrok ¹⁾.

Het was bijna negen uur, toen er bevel gegeven werd

¹⁾ De Bavay heeft een' brief openbaar gemaakt van een' der dienaren van den bisschop van IJperen, welke een verhaal geeft van de laatste oogenblikken van Egmont, en onmiddellijk na diens dood geschreven werd. *Procès du comte d'Egmont* bl. 232-4. Het verhaal in den brief komt geheel overeen met dat in den tekst. Het is inderdaad ook zoo eensluidend met de berigten van Foppens in zijn *supplément à Strada*, dat wij er naauwelijks aan behoeven te twijfelen of de schrijver van het eene verhaal kende het andere.

om den anderen gevangene ter strafplaats te voeren. Het was aan den kapellaan der Kapel opgedragen om Hoorne met zijn lot bekend te maken. Deze edelman ontving de verschrikkelijke tijding met minder gelatenheid dan zijn vriend getoond had. Hij barstte vol verontwaardiging los over de wreedheid en onregtvaardigheid van het vonnis. Het was een armzalig loon, zeide hij, voor 28 jaren getrouwe dienst aan zijn' vorst. Echter, voegde hij er bij, treurde hij niet van uit een leven met zulke aanhoudende moeilijkheden te scheiden. Eenigen tijd weigerde hij te biechten, zeggende dat hij zulks genoeg gedaan had. Toen hij aangemaand werd om de weinige oogenblikken, die hem bleven, niet te verzuimen, gaf hij eindelijk zijne toestemming.

De graaf was geheel in het zwart gekleed en had eene Milaneesche muts op het hoofd. Hij was toen omstreeks vijftig jaar. Hij was rijzig van gestalte, had een schoon gelaat en geheel het voorkomen om te heerschen. Hij had eene regte houding, en toen hij met statigen tred tusschen de reijen soldaten door naar de plaats der terechtstelling ging, groette hij de kennissen, die hij onder de toeschouwers zag, ongedwongen. Zijn gelaat droeg minder de ken-teekenen van droefheid dan van verontwaardiging, evenals iemand die van aangedaan onregt bewust is. Hij bleef in zijn laatste uur gespaard voor eene marteling, welke Egmonts lijdensbeker met bitterheid gevuld had; hoewel hij evenals deze eene vrouw had, liet hij geene weezen na om hem te beweenen.

Toen hij het schavot betrad, schenen de toebereidselen voor het doodvonnis hem niet te kunnen aandoen. Hij herhaalde nogmaals de verklaring dat „hoe dikwijls hij ook jegens zijn' Schepper gezondigd mogt hebben, hij echter nooit, voor zoover hij wist, den koning eenige belediging had aangedaan.“ Toen zijn oog op het bloedige doodkleed viel, hetwelk Egmonts overblijfselen bedekte, vroeg hij of dat het ligchaam van zijn' vriend was. Op het toestemmende antwoord, zeide hij iets in het Kastiliaansch, dat niet verstaan werd. Daarop bad hij eenige oogenblikken, maar zoo zacht dat de omstanders de woorden niet verstonden, en opstaande vroeg hij vergiffenis aan de hem omrin-

gende personen zoo hij ooit iemand hunner beledigd had, en beval zich ernstig in hunne gebeden aan. Daarna knielde hij zonder verder dralen neder, en met de woorden: „in uwe handen Heer,” onderwierp hij zich aan zijn lot.

Zijn bloedig hoofd werd tegenover dat van zijn metgezel in het lijden geplaatst. Deze akelige tropeeën bleven gedurende drie uren ten toon gesteld. Toen werden zij afgenomen en met de lichamen in looden doodkisten gelegd, welke aanstonds werden weggebragt, die met het lijk van Egmont naar het klooster van St. Klara en die van Hoorne naar de oude kerk van St. Gudule. Nu stroomde het volk naar deze plaatsen, voornamelijk naar St. Klara, als naar de heilige overblijfselen van een' martelaar. Zij wierpen zich op de doodkist, kusten en bevochtigden die met hunne tranen alsof zij de relieken van eenigen vermoorden heilige bevatte; terwijl menigeen, zonder acht te geven op de tegenwoordigheid van verklikkers, kreten van wraak uitstiet; sommigen zelfs zwoeren om haar noch baard te scheren voor dat deze geloften vervuld waren. De regering schijnt het voor voorzigtig te hebben gehouden om op deze uitbarsting van het algemeene gevoel niet te letten. Maar oogenblikkelijk werd er bevel gegeven om het met rouwfloers bekleede wapenschild van Egmont weg te nemen, hetwelk zijne dienaren, zooals gewoonlijk na den dood van den meester geschiedde, boven de deur van zijn paleis hadden opgehangen; zonder twijfel omdat zulks de opgewondenheid des volks kon gaande maken. Men stond niet toe dat de lijken lang op deze tijdelijke bewaarplaats bleven; maar zij werden overgebragt naar de verblijven van het geslacht dezer beide edelen om daar in de grafkelders hunner voorouders te worden bijgezet ¹⁾.

¹⁾ Mondoucet, de Fransche gezant aan het hof te Brussel, was onder de toeschouwers, die getuigen waren van de terechtstelling der beide edelen. Hij zond aan den Franschen koning een volledig verhaal van het treurspel, welk verslag het naauwkeurigste en misschien het meest waarheidlievende is dat wij hebben. Het viel gelukkig Brantôme in handen, die het in zijne aantekeningen over Egmont invlocht.

Egmont werd te Sottighem, een zijner heerlijkheden in Vlaanderen, en Hoorne te Weert in de Kempen bijgezet. VERT.

Zoo stierven dan door beulshanden die beide ongelukkige edellieden, die door hun' rang, bezittingen en persoonlijk karakter de aanzienlijkste slagtoffers waren, welke men in de Nederlanden had kunnen uitkiezen. Beiden hadden vroeger in gunst gestaan bij Karel den Vijfde, aan beiden had Philips eenige der hoogste staatsambten toevertrouwd. Philips van Montmorency, graaf Hoorne, de oudste der twee, stande af van het oude huis Montmorency in Frankrijk. Behalve dat hij de hooge betrekking van admiraal der Nederlanden bekleedde, was hij gouverneur van Gelderland en Zutphen, lid van den raad van state en door den keizer tot ridder van het Gulden Vlies geslagen. Zijn vermogen was veel minder dan dat van graaf Egmont: echter was de verbeurdverklaring zijner goederen geene onwelkome vermeerdering voor de uitgeputte schatkist van den hertog van Alva.

Hoezeer zij ook in menig opzigt met elkander overeenkwamen, werd Hoorne toch geheel door den krijgsroem van zijn' vriend in de schaduw gesteld. Lamoraal, graaf Egmont, erfde van zijne moeder, de schoonste vrouw van haar' tijd, den titel van prins van Gaveren, eene plaats aan de Schelde niet ver van Gent. Hij gaf echter de voorkeur aan den meer nederigen titel van graaf Egmont ¹⁾, welken hij van vaders zijde van zijne voorouders, die over het hertogdom Gelderland hadden geregeerd, geërfd had. De buitengewone verwachtingen, welke hij reeds vroeg van zich deed koesteren en zijn hooger stand maakten dat hij de aandacht trok van Karel den Vijfde, die in 1544 Egmonts huwelijk met Sabina, pfalzgravin van Beieren, met zijne tegenwoordigheid vereerde. In 1546, toen hij naauwelijks 24 jaar oud was, werd hij in de orde van het Gulden Vlies opgenomen, en door een zonderling toeval op denzelfden

¹⁾ Philips van Montmorency, heette graaf van Hoorne en Meurs en heer van Nevele; Lamoraal droeg den titel van graaf van Egmont, prins van Graveren en Steenhuijsen, heer van Purmerend, Hoogwoude, Aertswoud en Beijerland (in Holland), van Fiennes, Sottighem, Don-des, Armentiers en Auxi (in Vlaanderen) en van Gaesbeek en Baer (in Brabant). Het laatste had hij echter bij zijn leven reeds verkocht. Zie de *Chronyck ende historie van den huysse van Egmond*, van welke in 1646 reeds de 4de druk verscheen. VERT.

dag, waarop die waardigheid geschonken werd aan den man, die bestemd was zijn doodvijand te worden, aan den hertog van Alva. Toen Philips den troon besteeg, verhief hij hem tot de waardigheid van lid van den raad van state en benoemde hem tot gouverneur over de belangrijke provinciën Vlaanderen en Artois.

Maar iedere andere aanspraak op onderscheiding verdween voor die, welke hem ten deel viel door die twee overwinningen, welke sedert de nederlaag bij Pavia den grootsten smet op de Fransche wapenen deden kleven. „Ik heb het hoofd zien vallen van den man, die tot tweemaal toe Frankrijk deed beven,” zegt de Fransche gezant, die getuige was van Egmonts terechtstelling.

Echter was de daardoor behaalde roem waarschijnlijk noodlottig voor Egmont. Ook was de vrucht van onstuimigen moed en van een' schitterenden *coup-de-main* zeer verschillende van den goeden uitslag van een' langdurigen veldtocht, welke groote krijgskundige bekwaamheden bij den veldheer aanduidt. Doch het gerucht, dat zoo iets maakte, was genoeg om het hoofd van een minder ingebeeld man dan Egmont aan het draaijen te brengen. Het maakte hem aanstonds zeer beroemd door het land; terwijl het hem eenigermate dwong om eene stelling in te nemen, welke het boven zijne krachten was om te handhaven. Toen de onlusten uitbraken stond Egmont naast Oranje in de voorhoede der misnoegden. Hij werd daartoe eerder gedreven door een edelmoedig medelijden met zijne onregtlijgende landgenooten dan door een bepaald beginsel in zijne handelingen. Aldus uit natuurlijke aandrifft handelende, berekende hij niet evenals Willem de gevolgen van zijn gedrag. Toen deze gevolgen zich vertoonden, was hij niet bereid om ze het hoofd te bieden; hij was gelijk aan een onhandig toovenaar, die noch het verstand heeft om den door hem opgewekten storm te bedaren, noch de stoutmoedigheid om dien te tarten. Hij werd door tegenstrijdigen invloed geleid. Zijn krachtig gevoel van getrouwheid en zijne nog sterkere gehechtheid aan het Roomsche-Katholieke geloof kwamen met de volksbeweging in strijd. Zijne persoonlijke ijdelheid ging daarmee samen; want Egmont was te zeer ho-

veling om zich aan 's konings goedkeurenden glimlach te willen onttrekken. Aldus maakten de tegenovergestelde krachten, waardoor hij aangezet werd, elkander onzijdig. In plaats van eene bepaalde gedragslijn te volgen, zooals zijn vriend Willem van Oranje, scheen hij zwak en besluiteloos te zijn. Hij aarzelde wanneer hij handelen moest, en toen de storm meer en meer dreigde, trad hij zelfs terug en vertrouwde zich aan de genade van den koning, dien hij beleedigd had. Willem kende beter het karakter van zijn meester en van diens minister, die zijne bevelen moest ten uitvoer leggen ¹⁾.

Met al zijne gebreken was er in Egmonts persoonlijke hoedanigheden en in zijne daden nog veel dat bewondering afdwong. „Ik kende hem” zegt Brantôme „en in Frankrijk en in Spanje, doch nimmer ontmoette ik een edelman van grooter beschaving of met bevalliger manieren.” Met zulke innemende manieren, zulk een grootmoedig hart en zulk een' schitterenden naam, is het geen wonder dat Egmont de trots van het hof en de afgod zijner landgenooten geweest is. In hunne overdrevene liefde konden zij niet begrijpen dat Alva's vervolging niet aangezet werd door een levendiger gevoel dan dat van pligtsvervulling of van gehoorzaamheid aan den koning. Zij zochten in de vroegere geschiedenis der naijverige veldheeren met opzet naar beweegredenen voor persoonlijke vijandschap. Men zeide dat de toen nog jonge Egmont, bij Alva's eerste bezoek in

¹⁾ Morillon geeft in een' brief aan Granvelle, van den 3^{den} Augustus 1567, slechts weinige weken voor Egmonts gevangenneming geschreven, eene schets van dien edelman die hoewel van geene vriendenhand, toch niet geheel bezijden de waarheid schijnt te zijn: »De edelman” zegt hij »is zoo trotsch en laatdunkend dat hij het bestuur der republiek en haar herstel en dat van de godsdienst omvatten wil, hoewel dit geene zaken van zijne gading zijn; hij is beter in staat om op de jagt te gaan, en, in één woord, een' veldslag te leveren, als hij zich zelven slechts kende en niet verder sprong dan zijn stok lang is; maar de vleijerij stort dergelijke menschen in het verderf, en doet hen meenen dat zij wijzer zijn, dan wel het geval is, en zij gelooven zulks en jagen zóóver vooruit, dat zij later niet meer terug kunnen, en zij genoodzaakt zijn den sprong te wagen.” *Archives de la maison d'Orange-Nassau*, I bl. LXIV.

de Nederlanden, van hem eene aanzienlijke som geld bij het spel gewonnen had. De aldus in Alva's gemoed ontstane vijandige gezindheid was nog vermeerderd toen Egmont bij een wedstrijd in het schieten den prijs boven hem behaalde, hetwelk het volk, dat dit als een' nationalen zegepraal beschouwde, met eene opgewondenheid prees, welke den spijt des hertogs zeer moest doen toenemen. Maar wat de maat zijner afgunst vol maakte was de krijgsroem van zijnen mededinger; want de talmende wijze waarop Alva zijne veldtogten volbragt, hoewel zij zijne aanspraak op den naam van een groot veldheer wettigden, begunstigde geenszins die schitterende wapenfeiten, welke zooveel aantrekkelijks voor het volk hebben. Zoo sterk, zeide men, was in Alva's borst het gevoel van haat dat hij, op den dag, toen zijn mededinger ter dood werd gebragt, zich in het gebouw zelve waar Egmont gevangen had gezeten, aan een getralied venster plaatste om zijn oog te verlustigen in het gezicht van zijn' doodstrijd ¹⁾.

Alva's vrienden legden zijn gedrag anders uit. Volgens hen was eene ziekte, waaraan hij bij het eindigen van Egmonts regtsgeeding leed, veroorzaakt door de gedruktheid van geest bij de taak, welke hem door den koning was opgelegd. Hij had meer dan eens aan het Kastiliaansche hof geschreven om eenige verzachting van Egmonts vonnis te verkrijgen, doch kreeg ten antwoord dat „die gemakkelijk zou kunnen verleend worden, indien de belediging den koning was aangedaan, doch nu zulks jegens het geloof geschied was, was het onmogelijk.” Zelfs werd er gezegd dat de hertog zoo bewogen was, dat men hem op den dag der terechtstelling tranen „zoo groot als erwten” zag storten.

Ik moet bekennen dat ik nimmer een verhaal heb gelezen, hetwelk het bericht bevestigde dat Alva in persoon getuige was van de terechtstelling der gevangenen. Evenmin

¹⁾ Schiller vertelt ons in zijn verhaal van de terechtstelling der beide edelen dat Alva den doodstrijd zijner vijanden afwachtte voor een venster van het stadhuis, dat oude, schoone gebouw aan de andere zijde der markt. Daarentegen wijst de gids, die den ligtgeloovigen reiziger de merkwaardigheden der stad aantoont, zelfs de kamer aan in het *maison du roi*, waar de hertog zich verborg. *Valcat quantum!*

heb ik aan den anderen kant eenigen brief gevonden, waarin hij de strengheid hunner veroordeeling zocht af te wenden of verzachting van straf aanraade. Dit zou inderdaad, men moet zulks openlijk erkennen, lijnrecht tegen zijne staatkunde gestreden hebben. De lezer zal zich misschien de grove gelijkenis herinneren, waarmede hij aan de koningin-moeder te Bayonne aanraade om de groote edelen liever dan het gemeen te trossen. „Een zalm” zeide hij „was wel duizend kikvorschen waard.” Spoedig na Egmonts vangenneming, verzochten eenige Brusselsche burgers gehoor bij hem om hem te vragen, waarom dit geschied was. De hertog antwoordde hem barsch dat „hij het hun zou mededeelen, als hij zijne troepen verzameld had.” Alles in zijne handelwijze jegens de beide edelen toont aan dat hij te werk ging volgens een te voren beraamd plan, waaraan hij ten volle had deelgenomen. In een' brief aan Philips, niet lang na de terechtstelling geschreven, spreekt hij er met welbehagen van, dat hij de bedoelingen des konings ten opzichte van de groote misdadigers heeft ten uitvoer gelegd. In een ander schrijven spreekt hij van den indruk, welchen de dood van Egmont gemaakt heeft; en „hoe grooter die indruk is” voegt hij er bij „des te beter zullen de gevolgen zijn, die er uit voortvloeijen.” In dit alles is er weinig gewetenswroeging over die daad of medelijden met de slagtoffers te vinden.

De waarheid schijnt te zijn, dat Alva iemand was van een aanmatigend karakter, een' onbuigzamen wil en bekrompen en beperkte inzigten. Zijn stelsel van onbepaalde gehoorzaamheid ging zoover, als dat van Philips zelve. Door het met geweld door te drijven verwierp hij de zachtzinniger leerstelling van bewijsvoering of verzoening. Hij steunde op kracht, op redelooze kracht alleen. Hij was als krijgsman opgevoed en vroeg gewoon geraakt aan de strenge krijgstuicht in de legerplaats. De eenige wet, welke hij erkende, was de krijgswet, zijne eenige bewijsvoering het zwaard. Niemand kon beter in staat geweest zijn om de plannen van een willekeurig vorst ten uitvoer te leggen. Zijn hardvochtig en meedoogenloos karakter stond niet onder den invloed van die aandoeningen, welke den meest ver-

harden mensch dikwijls van zijne plannen doen afgaan. Evenmin kende hij vrees; gevaar kon hem er niet van afbrengen om zijn werk te verrigten. De haat, welken hij in de Nederlanden opwekte, was zoo groot, dat men hem gewaarschuwd had dat het niet veilig voor hem was om 's avonds uit te gaan. Er werden in Brussel geschriften aangeplakt waarbij zijn leven bedreigd werd als hij de vervolging tegen Egmont volhield. Hij beschouwde deze bedreigingen als even onbeduidend als de woorden der gravin, of de bewijsvoering harer raadslieden. Ver van door persoonlijke overweging geleid te worden, kon geene magt hem afleiden van het smalle pad, hetwelk hij erkende als het pad van zijn' pligt te beschouwen. Hij ging langzaam maar zeker op het doel af en kwam iederen hinderpaal, die op zijn weg lag, door ijzeren wilskracht te boven. Wij ijzen bij het beschouwen van zulk een karakter dat nauwelijks door een' enkelen trek van menselijkheid wordt opgehelderd. Echter moeten wij erkennen dat er iets is dat onze bewondering eischt, in de strenge, onhandelbare wijze, waarop iemand van zulk een ontembaar karakter, zonder vrees of begunstiging, zijne plannen ten uitvoer legt.

In verband hiermede, zou het niet billijk zijn als wij eenige aanhalingen uit Alva's brieven vergaten, die het denkbeeld geven dat hij niet geheel ongevoelig was voor medelijden, wanneer dit de uitvoering zijner taak slechts niet in den weg stond. In een' brief aan den koning van den 9den Junij, dus slechts vier dagen na den dood der beide edelen geschreven, zegt de hertog: „Uwe majesteit kan begrijpen welke smart het mij moet veroorzaakt hebben, toen ik die arme edelen tot zulk een ongeluk gekomen zag, terwijl ik zelf verplicht was er de bewerker van te zijn. Maar ik ben niet teruggedeinsd voor de uitvoering van hetgeen uwe majesteit dienen kon. Zij en hunne deelgenooten zijn inderdaad de oorzaak geweest van den tegenwoordigen, grooten ramp, welke menige ziel nog vele jaren in gevaar zal brengen. Ik heb zeer veel medelijden met de gravin Egmont, bezwaard als zij is met elf kinderen, die geen van allen oud genoeg zijn om voor zichzelf te zorgen; en zij is nog wel eene vrouw van zulk een aanzien-

lijken stand, de zuster van den pfalzgraaf, en van zulk een goed, deugdzaam, waarlijk katholiek en voorbeeldig leven. Er is niemand in het land, die haar niet beklagen zal! Ik kan haar slechts nederig, zooals ik met dezen doe” zoo eindigt hij „in de genade van uwe majesteit aanbevelen, terwijl ik u bid, u te herinneren dat als de graaf, haar echtgenoot, in het laatst van zijn leven, al deelnam aan den opstand, hij vroeger den staat groote diensten bewees” ¹⁾. Men moet bekennen, dat deze opmerking wat laat kwam.

In een' anderen brief van Philips, hoewel van dezelfde dagteekening, beveelt Alva den koning aan om de gravin en hare kinderen naar Spanje te laten komen, waar hare dochters den sluijer konden aannemen, en hare zonen behoorlijk worden opgevoed. „Ik geloof niet” voegt hij er bij, „dat er zulk een ongelukkig huisgezin in de wereld is; ik weet zelfs niet of de gravin iets heeft om heden avond te eten!”

In zijn antwoord op deze brieven, toonde Philips dat hij niet teruggedeinsde voor het deel, hetwelk hij in de verantwoordelijkheid van de handelingen zijns veldheers had. Hij zeide, dat de hertog slechts gedaan had wat regt en pligt geboden. Hij zou gewenscht hebben dat de staat van zaken andere gevolgen toegestaan had, doch hij kon het niet helpen, hij gevoelde het diep dat maatregelen, zooals die, waartoe hij genoodzaakt was geworden, voor zijne regering noodzakelijk waren. „Maar” vervolgde de koning „niemand heeft regt om zijn' pligt te verzaken. Het verheugt mij zeer” eindigt hij „te vernemen dat de beide edelen zoo goed en katholiek gestorven zijn. Wat gij aanraadt ten opzichte van de gravin en hare elf kinderen, ik zal er goed opletten.”

De toestand der gravin kon het meest versteende hart wel tot medelijden bewegen. Geheel van den toegang tot haar' echtgenoot verstoken, was zij niet bij magte geweest om hem dien troost toe te brengen, dien hij gedurende

¹⁾ De hertog schreef dienzelfden dag (9 Junij) niet minder dan drie brieven aan den koning. Gachard heeft van twee een uittreksel gegeven, en de derde is in zijn geheel door Reiffenberg afgeschreven. De gravin en hare ongelukken maken den inhoud van twee er van uit.

zijne langdurige en treurige gevangenschap zoo zeer noodig had. Echter had zij niet stil gezeten, en, zooals wij gezien hebben, zij was onvermoeid in hare pogingen om het medelijden voor hem op te wekken. Zij steunde niet alleen op de hulp, welke deze wereld geven kon, en weinige nachten gingen er gedurende de gevangenschap van haren echtgenoot voorbij, waarin men haar en hare dochters niet barrevoets vrome bedevaarten naar de verschillende kerken te Brussel doen zag, om den zegen des Hemels op haar pogen af te smeeken. Zij werd gedurende dien tijd van beproeving gesteund door het vertrouwen op het welslagen harer pogingen, en daarin bevestigd door de aanmoediging, die zij van de aanzienlijksten ontving. Het is onnoodig om geloof te slaan aan eene onbeschaamde scherts, welke toegeschreven wordt aan den hertog van Alva, die, den dag voor de terechtstelling tegen de gravin zou gezegd hebben »om goedsmoeds te zijn, want dat haar echtgenoot morgen de gevangenis zou verlaten!» Er is eerder reden om te gelooven dat keizer Maximiliaan, kort voor het einde van het regtsgeding een' edelman met een' vriendelijken brief aan de gravin zond om haar de belangstelling te betuigen, welke hij in hare zaken nam en haar te verzekeren dat zij niets voor haar' echtgenoot te vreezen had. Men verhaalt ons dat zij op den morgen van Egmonts terechtstelling, een rouwbezoek aflegde bij de gravin van Arremberg, wier echtgenoot onlangs in den slag bij Heiligerlee gesneuveld was; en men zegt dat de arme vrouw ten huize harer vriendin de eerste tijding van het lot van haren echtgenoot ontving ¹⁾.

De slag trof haar des te heviger, omdat zij er zoo slecht op was voorbereid. Zij werd dienzelfden dag niet slechts weduwe, maar ook eene bedelaarster, met een huisgezin van vaderlooze kinderen die te vergeefs naar haar opzagen om de gewone levensbehoeften ²⁾. In haren uitersten nood,

¹⁾ »Terwijl zij in de kamer was, kwam men haar zeggen, dat men haar echtgenoot ging onthoofden» Brantôme, *Oeuvres*, I, bl. 308. Onder alle omstandigheden, kan men niet te veel geloof hechten aan de waarschijnlijkheid van deze anekdote.

²⁾ Eene van hare dochters beproefde, in eene vlaag van krankzin-

besloot zij om hare toevlugt tot den koning zelve te nemen. Zij vond daarvoor eene verdediging in de noodzakelijkheid om aan Philips den brief haars echtgenoots aan den koning over te zenden, welke, zooals het schijnt, aan hare zorg was toevertrouwd ¹⁾. Zij verontschuldigde zich dat zij dit laatste en allernederigste verzoek van haar' overleden man niet eerder gezonden had, door de groote ellende van haren toestand, verlaten, als zij was, door allen, ver van hare bloedverwanten en haar vaderland. Zij vertrouwt op de goedertierenheid en het medelijden des konings om hare zonen te helpen door ze in zijne dienst te nemen, wanneer zij den vereischten leeftijd bereikt zullen hebben. Dit zal haar voor hare overige droeve levensdagen, en hare kinderen na haar, verplichten om God voor het lange en gelukkige leven van zijne majesteit te bidden. Het moet eene nieuwe kwelling voor het hart der weduwe geweest zijn, om aldus gedwongen te worden hulp te vragen van dezelfde hand, die haar getroffen had. Maar het was eene moeder die voor hare kinderen pleitte.

Echter toonde Philips, niettegenstaande zijne verzekering aan den hertog van Alva, zich niet haastig om de gravin in haren nood bij te staan. Den 1sten September schreef de hertog weder, om op het voorzien in haren nood aan te dringen, verklarende dat »indien hij zelf geene kleine som gezonden had, zij en hare kinderen van hongers zouden zijn omgekomen!»

De ongelukken van deze edele vrouw verwekten niet alleen medelijden in Nederland, maar ook in andere streken van Europa, en voornamelijk in Duitschland, haar vaderland ²⁾. Haar broeder, de keurvorst van Beieren, schreef

nigheid, veroorzaakt door de buitengewone smart om haars vaders dood, om zich van kant te maken door uit een venster te springen. *Relacion de la Justicia*, HS.

¹⁾ Dit was zonder twijfel het afschrift van den brief, die aan den bisschop van IJperen gegeven was, wien Egmont insgelijks een afschrift ter hand stelde, om die brief daardoor zekerder in handen des konings te doen komen, dan die, welke door zijne vrouw gezonden werd.

²⁾ Het schijnt vreemd dat Goethe in zijne treurspel *Egmont* getracht heeft waarlijk een ontuchtig gevoel in het hart der toeschouwers op

aan Philips om op de teruggave van de goederen haars echtgenoots aan hare kinderen aan te dringen. Andere Deutsche vorsten deden hetzelfde verzoek, hetwelk daarenboven uitdrukkelijk door den keizer gedaan werd door middel van diens gezant te Madrid. Philips antwoordde koeltjes „dat de tijd daarvoor nog niet gekomen was.” Ondertusschen werd door Alva een matig jaarlijksch pensioen uitbetaald aan de gravin van Egmont, die haren echtgenoot tien jaren overleefde, niet lang genoeg om hare kinderen in het bezit van hun vaderlijk erfdeel hersteld te zien ¹⁾. Kort voor haar' dood nam haar oudste zoon, die toen op mannelijken leeftijd gekomen was, toornig door het gevoel van het onrecht dat hem en den zijnen was aangedaan, deel aan den oorlog tegen de Spanjaarden. Philips, die mogelijk eenige gewetenswroeging gevoeld heeft om de ondankbaarheid waarmede hij Egmonts diensten vergolden had, vergaf niet alleen den zoon deze daad van ontrouw, doch stond den jongen man drie jaren daarna toe om weder zijn onderdaan te worden en herstelde hem in het volle bezit van de titels en bezittingen zijner voorvaderen ²⁾.

te wekken door eene denkbeeldige minnares, Klara genaamd, op het tooneel te brengen in plaats van de grootmoedige vrouw, die zooveel te beter in staat was om het lot van haar' echtgenoot te deelen en zijn lijden waardigheid bij te zetten. Onafhankelijk van andere beschouwingen kan deze afwijking van de geschiedkundige waarheid niet verdedigd worden door eenig waar grondbeginsel van dramatisch effect.

¹⁾ Na eene jaarlijkse uitkeering, welke van 8 tot 12000 livres klom, stond de hertog haar een pensioen van 2000 gulden toe, hetwelk hij tot aan haar' dood, 1578, uitbetaalde. Arend *Algemeene geschiedenis*, II. v. bl. 66.

²⁾ Philips, graaf Egmont, leefde in het bezit zijner voorvaderlijke bezittingen tot 1590 toen hij te Ivry sneuvelde, waar hij tegen Hendrik den Vierde en de Fransche Protestanten streed. Hij stierf zonder nakomelingen, en werd opgevolgd door zijn' broeder Lamoraal, een zorgeloos verkwister, die met denzelfden naam weinig deugden van zijn' vader schijnt geerfd te hebben.

Philips van Egmont was in 1558 geboren. Hij had den 4^{den} Junij 1579 Brussel voor den koning van Spanje bezet, doch werd er den volgenden dag door de burgerij weêr uitgedrongen, juist op den gedenkdag dus van zijns vaders dood. Later werd hij (28 Maart 1580) bij Ninove door de la Noue gevangen genomen met zijne vrouw Maria

Zooals wij gezien hebben had Alva in zijne brieven aan Philips uitgewijd over de belangrijke gevolgen van Egmonts teregtstelling. Hij overdreef zulks niet. Maar hij bedroog zich zeer in den aard van die gevolgen. In het buitenland legde de keurvorst van Beieren aanstonds al zijn gewigt in de schaal van Oranje en van de Hervormingspartij. Andere Deutsche vorsten volgden zijn voorbeeld, en Maximiliaans gezant te Madrid deelde Philips mede dat de teregtstelling der beide edelen, door de verontwaardiging, welke zij in Duitschland had opgewekt, de plannen van den prins van Oranje verbazend in de hand had gewerkt.

Binnenslands waren de gevolgen niet minder duidelijk. De dood van deze twee aanzienlijke mannen welke zoo spoedig op de voorgaande teregtstellingen volgde, verspreidde eene diepe neêrslagtigheid over het land. Men meende dat de bloedige regering eeuwig duren moest. Alle vertrouwen was vernietigd, zelfs dat, hetwelk gewoonlijk tusschen ouders en kinderen tusschen broeders en broeders bestaat. De vreemde kooplieden deelden eenigzins in dit algemeene wantrouwen, en weigerden hunne waren naar een land te zenden, waar zij ze aan inbeslagname blootstelden. Echter was onder de inwoners de verontwaardiging grooter dan vrees of droefheid, en de Vlamingen, die deel hadden genomen aan Egmonts vervolging beefden voor de wraak van een straffend volk ¹⁾. Zoodanig was het gevolg van de

van Hoorn, en eerst in 1585 tegen denzelfden de la Noue uitgewisseld. Hij sneuvelde 14 Maart 1590, en liet geene kinderen na. Lamoraal van Egmont was het jongste kind van den onthoofden edelman. Tijdens zijn verblijf in Brugge in 1582 was hij in de zooveel geruchtmakende zamenzwering van Salcedo betrokken, en werd daarvoor zelfs eenigen tijd gevangen gezet. Van 1595-1605 woonde hij te Egmont op zijn erfgoed, en ging in het laatste jaar naar Frankrijk waar hij huwde met Marie de Pierrevive, nicht van den hertog de Rohan. Hij stierf in 1617 te Brugge gelukkig zonder kinderen, want na zijn' dood werden al zijne bezittingen voor schulden verkocht. Egmont en Purmerend waren reeds in 1607 aan de staten van Holland verkocht.

VERT.

¹⁾ De Vlaamsche raadsheer Hessels, die, zooals men zich herinneren zal, bijzonder met de vervolging in de provinciën belast was, werd nog meer gehaat, toen men verhaalde dat hij bezig was geweest om de vonnissen der beide edelen te ontwerpen. Later nam hij zijn

teregtsstelling van mannen, die de natie als martelaars voor de zaak der vrijheid vereerde. Alva spreekt van deze gevolgen in zijne brieven aan den koning. Maar ofschoon hij de teekenen des tijds onderscheiden kon, droomde hij weinig van de uitbreiding der onlusten, waarvan zij het voortteeken waren. „Het volk uit dit land” schrijft hij „is van zulk een gewillig karakter, dat, wanneer uwe majesteit het dienstig oordeelt om het eene algemeene vergiffenis te schenken, ik vertrouw dat uwe goedertierenheid het even spoedig wederom tot gehoorzaamheid brengen zal, als het nu weigert zulks te doen.” De fiere krijgsman begreep, in zijne verachting voor de vreedzame gewoonten van een volk van burgers, evenmin als zijn meester het ware karakter der Nederlanders.

ontslag uit den bloedraad, keerde terug naar de provincie waar hij geboren was, en werd ondervoorzitter van den raad van Vlaanderen. Deze nieuwe waardigheid maakte hem des te meer het voorwerp van den algemeenen haat. In 1577 werd Hessels, gedurende een volksoproer, hetwelk de regering van Gent omverwierp, uit zijn huis gesleept en in de gevangenis geworpen. Na daar een jaar gezeten te hebben, brak eene bende booswichten de deuren open, wierp hem met geweld op een' wagen en, hem op korten afstand buiten de stad voerende, oefenden zij het korte regt van de *Lynch*-wet op hem uit door hun slagtoffer aan een' boom op te hangen. Sommigen waren na den moord stoutmoedig genoeg om naar Gent terug te keeren, terwijl zij lokken van het grijze haar des ongelukkigen mans in triomf op hunne mutsen droegen. Toen eenige jaren later de vorige regering hersteld was, werden de beenderen van Hessels uit het ongewijde graf gehaald, en met groote plegtigheid en lijkstaatsie in de kerk van St. Michel ter aarde besteld. Proza en poëzij werd ter zijner eere geschreven. Zijne nagedachtenis werd als die van een' martelaar vereerd. Er geschiedden wonderen op zijn graf, en het volksgeloof ging zoover, dat men te Gent vertelde dat Philips den paus om zijne heiligverklaring verzoekt had! Zie de merkwaardige bijzonderheden bij van der Vynekt, *Troubles des Pays-Bas*, II. bl. 451-6.

HOOFDSTUK VI.

GEHEIME TEREGETSTELLING VAN MONTIGNY.

Bergen en Montigny. — Hun toestand in Spanje. — Dood van Bergen. — Gevangenneming van Montigny. — Zamenzwerping ter zijner ontvlugting. — Zijn proces. — Verwijdering naar Simancas. — Naauwer opsluiting. — Middernachtelijke teregetstelling.

~~~~~
1567—1570.

Vóórdat wij voor langen tijd afscheid van de Nederlanden nemen, moeten wij eerst den lezer een feit mededeelen, hetwelk voor den geschiedschrijver een vruchtbaar veld van onderzoek heeft opgeleverd, doch tot heden toe nog in eene ondoordringbaar duister gewikkeld is.

Men zal zich herinneren dat in 1566, twee Vlaamsche edelen de markgraaf van Bergen en de baron van Montigny als afgevaardigden naar het hof te Madrid gezonden waren, om den koning den haghelijken toestand van zaken voor te stellen, en hem dringend eenige verandering in de regering te verzoeken. De beide edelen vertrokken, doch zij kwamen nimmer terug. Men maakte vele gissingen omtrent hun lot, en de geschiedschrijvers zijn geëindigd met te beweren dat Bergen mogelijk, maar Montigny zeker met geweld om het leven werd gebragt. Maar bij gebrek aan bewijzen was het slechts eene gissing, terwijl er ten opzichte der bijzonderheden het grootste verschil heerschte ¹⁾.

¹⁾ Van Meteren vertelt ons dat Montigny door vergif om het leven kwam, hetwelk zijn paadje, die de misdaad later bekende, in zijn brood deed. Van der Vynekt maakt zich, na verschillende geruchten te hebben opgeteekend, er af met de opmerking: »men heeft niet juist kunnen te weten komen, wat er van hem geworden was.”

Het is eerst onlangs dat de sluijer is opgeheven doordat men toegang verleend heeft tot de archieven van Simancas, die sombere bewaarplaats, waar de geheimen der Kastiliaansche koningen eeuwenlang begraven hebben gelegen. Onafhankelijk van het gewigt, dat aan de omstandigheden van het onderhavige verhaal gehecht moet worden, is het van groot belang voor het licht, hetwelk het over de duistere, weinig angstvallige staatkunde van Philips den Tweede werpt. Daarenboven heeft het de verdienste van op de geloofwaardigste gronden te berusten, namelijk op de briefwisseling van den koning en zijne ministers.

Beide afgevaardigden waren mannen van het hoogste aanzien. De markgraaf van Bergen behoorde, door rang en vermogen, tot de eerste klasse des Vlaamschen adels ¹⁾. Montigny stamde af uit het oude huis der Montmorencys, en was een jonger broeder van den ongelukkigen graaf Hoorne. Ten tijde van den afstand van Karel den Vijfde, had hij de eer van door den keizer te worden uitgekozen als een van die Vlaamsche edelen, welke hem naar zijn kloosterverblijf in Spanje zouden geleiden. Hij bekleedde verschillende belangrijke betrekkingen, onder anderen die van gouverneur van Doornik, en was, evenals Bergen, ridder van het Gulden Vlies. In de staatkundige onlusten van dien tijd hadden de beide edelen, alhoewel niet als voorvechters van den afval, zich verbonden met de partij der misnoegden, deel genomen aan den strijd tegen Granvelle, en de staatkunde der kroon over het algemeen zeer afgekeurd. Zij hadden met zulk eene mannelijke onafhankelijkheid bijzonder hunne stemmen verheven tegen het stelsel van godsdienstige vervolging, dat het hun, en dit schijnen zij niet verdiend te hebben, den naam gaf van de verdedigers der godsdienstige hervorming te zijn. Dit was vooral het geval met Bergen, die iemand, die hem vroeg hoe kettters moesten behandeld worden, ten antwoord gaf: „indien zij zich wilden bekeeren, zou ik ze niet veront-

¹⁾ Zijne inkomsten schijnen grooter geweest te zijn dan die van eenig Vlaamsch edelman, behalve die van Egmont en Oranje, daar zij iets meer dan f 50.000 jaarlijks bedroegen. *Correspondance de Philippe II*, II, bl. 115.

rusten; zoo zij weigerden, dan zou ik hun nog het leven niet benemen, als zij zich later wilden bekeeren.” Dit gezegde, behoorlijk aan Philips overgebracht, werd zonder twijfel onthouden als bewijs tegen den man, die den moed had het uit te spreken ¹⁾.

Het doel hunner zending was om den koning de noodzakelijkheid onder het oog te brengen van eene vrijzinniger en gematigder staatkunde, waartoe Margaretha, die persoonlijk met de edelen nog niet gebroken had, zelve overhelde. Het was niet vreemd dat de beide edelen zeer tegen hun' zin eene zending hadden op zich genomen, welke hen zoo onmiddellijk in de magt zou brengen van den vorst, wien zij wisten beledigd te hebben en die, zooals zij ook wisten, geene belediging vergeven kon. Wel is waar had Egmont eene dergelijke zending naar Madrid vervuld en was hij zonder letsel te Brussel teruggekomen. Maar het was in vroeger' tijd, toen de stand van zaken niet zoo gevaarlijk was. Zijn tijd was ook nog niet gekomen.

Het was niet dan na een lang uitstel dat de andere edelen met de landvoogdes, Bergen en Montigny overreedden om de opdracht aan te nemen, door hen met nadruk te wijzen op het volstrekke belang van die zending om de rust van het land te verzekeren. Zelfs gaf eene kwetsuur, welke den markgraaf gedurende eenige weken in huis hield, hem eene geldige verontschuldiging voor het niet vervullen zijner belofte, waarvan hij zich gaarne zou ontslagen hebben. Maar zijne zwaarigheden verdwenen weder voor de overtuiging en de gesprekken zijner vrienden; en hij stemde er in toe om Montigny te volgen, als hij hem niet aanstonds kon vergezellen.

Deze laatste bereikte Madrid tegen het midden van Junij 1566, werd door den koning welwillend ontvangen, en verscheidene malen ten gehoor ontvangen, waarbij hij niet in gebreke bleef om op heilzame maatregelen aan te dringen, hetwelk door Margaretha ondersteund werd. Philips

¹⁾ *Correspondance de P. II*. Rapport, bl. 37. Het werd door den boosaardigen zweeper Fray Lorenzo Villavicencio aan Philips' sekretaris Erasso medegedeeld; niet zooals men zou veronderstellen, om Bergen eere te bewijzen, doch om hem in het verderf te storten.

scheen er met welgevallen naar te luisteren; maar hij ontweek het geven van een antwoord tot de aankomst van den anderen gezant, die reeds op weg was gegaan, doch op zijne reis door Frankrijk door eene koorts was aangetast. Daar hield Bergen zich op, en dacht er al weêr aan om den togt te laten varen. Zijn goed gesternte scheen altijd tusschen beiden te treden om hem te redden; maar zijn slechte geleigeest, in de gedaante van Philips, die hem in de welwillendste bewoordingen schreef, ten einde zijne reis te bespoedigen, wenkte hem naar Madrid.

Behalve deze twee afgevaardigden was er te dien tijde een ander persoon van beteekenis uit de Nederlanden in de hoofdstad, namelijk Simon Renard, vroegeren Karels afgezant aan het Engelsche hof, de onverbiddelijke vijand van Granvelle. Philips had hem overreed om naar Spanje te komen, ofschoon hij wist, dat hij, door dit te doen, zich een regtsgeeding op den hals zou halen wegens de menigvuldige beledigingen welke hij der regering had aangedaan. Hij werd gevat, men begon een proces tegen hem en hij liep een vonnis slechts vrij door eene ziekte, welke met zijn dood eindigde. Philips schijnt eene geheime betooveringskracht bezeten te hebben, dat hij aldus juist die mannen naar zich toe kon trekken, die allerlei beweegredenen tot zelfbehoud op eenen onmetelijken afstand moest gehouden hebben.

De aankomst van den markgraaf bespoedigde de bezigheden van het gezantschap niet. Ongelukkigerwijze kwam juist toen de tijding te Madrid van het uitbreken der beeldstormerij, welke niet alleen in Spanje, maar in alle Christelijke landen een gevoel van afgrijzen en verontwaardiging opwekte. Er was nu niet langer sprake meer van eene gematigde staatkunde. De eenige gedachte was nu die van wraak. Het was te vergeefs dat de Vlaamsche afgevaardigden tusschenbeiden kwamen om 's konings toorn te bedaren en hem af te brengen van die hevige maatregelen, welke het land in het verderf moesten storten. Er werd geen acht op hunne vertoogen geslagen. Zij hadden niet zoo gemakkelijk toegang tot zijne persoon als te voren. Zij gevoelden dat een gedeelte van den haat wegens de laatste

handelingen, op hen overging. Zelfs de hovelingen werden koel in hun gedrag, door dat vlotte instinkt, waarmede zij de knorrige blikken van hun' vorst ontdekten. De toestand der gezanten werd van dag aan dag onverdragelijker. Hunne zending was blijkbaar volbragt, en al wat zij nu vroegen was het verlof om naar de Nederlanden terug te keeren.

Maar de koning had geen lust om zulks toe te staan. Hij was reeds lang door Granvelle en anderen, in wie hij vertrouwen stelde, gewaarschuwd dat de beide edelen een werkzaam aandeel genomen hadden in het bevorderen van de onlusten in het land ¹⁾. Zij zouden nimmer naar dat land terugkeeren. Philips zeide hun dat hij hunne tegenwoordigheid nog eenigen tijd noodig had om met hen over den hagehelijken toestand van zaken in Vlaanderen te raadplegen. Zulk een dunne sluijer kon hen niet bedriegen en zij werden met de ernstigste vrees vervuld. Zij schreven aan Margaretha, haar verzoekende om den koning om hun ontslag te vragen, anders zouden zij groote reden hebben om zich zoowel over haar als over de edelen te beklagen, die hen tot eene zending hadden verkozen, waarvan zij zich gaarne hadden willen verschoonen. Maar Margaretha had reeds aan haar' broeder geschreven om hen in Spanje te houden, totdat de onlusten in Vlaanderen gestild zouden zijn ²⁾. Op de ontvangst van dien brief van hare gezanten, antwoordde zij echter (5 Maart 1567) dat zij den koning reeds geschreven had om hem te verzoeken van hen terug te laten keeren. Ik heb echter nergens zulk een' brief gevonden.

In de lente van 1567 werd de hertog van Alva gezon-

¹⁾ Zie de brieven van den koninklijken betaalmceester (*contador*) Alonzo del Canto, uit Brussel. *Corresp. d. P. II.* I, bl. 413-425. Granvelle stemt in een brief uit Rome daarmede overeen, ofschoon, zooals gewoonlijk, in meer bedekte termen. »De keuze van Bergen en Montigny is niet slecht, indien het doel van hunne zending is om den koning met den staat van zaken bekend te maken; want zij kennen dien het beste, en hebben er misschien het meeste deel aangenomen.» lb. bl. 417.

²⁾ Die brief is van 18 Nov. 1566. De brief van de beide edelen was den laatsten dag van de volgende maand December geschreven.

den om het bestuur over de Nederlanden op zich te nemen. Zulk eene benoeming, in zulk een moeijelijk tijdsgewricht, gaf geheel te kennen welke weg er zou worden ingeslagen, en hoevele rampen dit weldra over het gedoemde land brengen zou. Deze overtuiging was te groot voor Bergen, terwijl zijne smart nog toenam door zijne scheiding op zulk een oogenblik van al wat hem op aarde het dierbaarste was. Hij verviel in eene koorts en werd spoedig erger, totdat er eindelijk aan Philips berigt werd dat er geen kans op zijn herstel was, wanneer men hem niet toestond om naar zijn vaderland terug te keeren.

Dit bragt den koning in een' moeijelijken tweestrijd. Hij was er niet toe genegen om den markgraaf zelfs door een' natuurlijken dood te doen ontsnappen. Hij wilde hun nog minder zijne toestemming geven om naar Vlaanderen terug te keeren. In dezen nood zond hij Ruy Gomez, prins van Eboli, om den zieken edelman, die zijn persoonlijke vriend was, te gaan bezoeken. In geval Gomez den markgraaf zoo ziek vond dat zijn herstel zoo goed als onmogelijk was, dan moest hij hem 's konings toestemming geven om naar huis terug te keeren. Indien er echter eenige waarschijnlijkheid op herstel was, moest hij hem alleen de hoop op deze toestemming voorspiegelen. In geval de zieke overleden was, moest Gomez zorgen dat zijne begrafenis zóó plaats had, dat zij de smart des konings en zijner ministers over zijn verlies, en hun eerbied voor de Nederlandsche edelen, toonde! In dat geval echter moest hij maatregelen nemen om de bezittingen van den markgraaf in de Nederlanden te laten verbeurd verklaren, daar deze, als men zijne deelname aan den opstand bewijzen kon, aan de kroon vervielen. Dit merkwaardige en, men moet het erkennen, hoogst vertrouwelijke stuk werd eigenhandig door den koning geschreven. Het opschrift luidde: „Aan Ruy Gomez... eigenhandig. Niet te openen of te lezen in tegenwoordigheid van den bringer.”

Wij weten niet welk deel van het voorschrift des konings de minister het beste oordeelde om ter genezing van den zieke op te volgen, hetzij hij hem een onvoorwaardelijk verlot gaf om terug te keeren, of hem alleen de hoop voor-

spiegelde dat zulks gebcuren zou. Het doet er echter weinig toe. Waarschijnlijk had de markgraaf reeds geleerd niet op vorsten te vertrouwen. Hoe het zij, de beloften des konings hielpen den zieke even weinig als de voorschriften des geneesheers. Hij stierf den 21sten Mei, zoodat daardoor het treurige voor gevoel bewaarheid werd, waarmede hij zijne zending aanvaard had.

Montigny was nu het eenige slagtoffer, dat aan Philips overbleef, en hij liet hem met verdubbelden ijver bewaken. Hij gaf aan Ruy Gomez het bevel om het oog te houden op al zijne bewegingen, en aan de gouverneurs van Navarre, Katalonië, en andere grensprovinciën te schrijven, ten einde voorzorgmaatregelen te nemen om den Vlaamschen edelman op te vangen, als hij soms het land mogt trachten te ontvlugten. Montigny was inderdaad gevangen, met Madrid tot gevangenis. En toch kon de landvoogdes hem na dit alles uit Brussel nog schrijven, dat het haar genoeg deed van haar' broeder te vernemen dat deze hem spoedig zijn afscheid zou geven. Indien de koning dit zeide, lag er eene bittere bedoeling in zijne woorden, eene andere dan de hertogin begreep.

Het duurde echter niet lang dat Montigny zelfs die mate van vrijheid genieten mogt. In September 1567 kwam de tijding van de inhechtenisneming van de graven Egmont en Hoorne. Aanstonds werden er bevelen uitgevaardigd om Montigny te vatten. Hij werd door eene afdeeling der koninklijke lijfwacht gevangen genomen en naar het kasteel van Segovia gebragt. Hij mogt de vesting dag noch nacht verlaten; maar er werd hem zooveel toegevendheid bewezen als met deze strenge opsluiting strookte; en men stond hem toe om de verschillende dienaren met zich mede te nemen, die zijne hofhouding uitmaakten, en in de gevangenis zijn eigen staat te voeren. Maar welke toegevendheid kon de bitterheid eener gevangenis verzachten voor hem, die ver van bloedverwanten en vaderland, daarenboven het bewustzijn had dat de eenige weg uit zijne gevangenis naar het schavot leidde?

In dezen nood zag Montigny naar de middelen rond om te ontvlugten, en daarin slaagde hij bijna. Een, zoo niet

meer, van de Spaansche wachters spande met zijne eigene dienaars te zamen. Men kwam overeen dat de gevangene de ijzeren vensterstaven in zijne kamer door zou vijlen en zich langs een touwladder op den grond laten zakken. Op pleisterplaatsen werd er voor paarden gezorgd om hem spoedig de zeehaven Santander, in het noorden, te doen bereiken, van waar hij in eene sloep naar St. Jean de Luz zou worden overgebracht. De werktuigen om zijn deel van het werk te volbrengen werden Montigny gezonden in de brooden, welke zijn bakker hem dagelijks zond. Alles scheen den goeden uitslag te voorspellen. De staven voor het venster waren doorgevild ¹⁾. Men wachtte slechts op een dag dat de alkade van het kasteel het waarschijnlijk niet bezoeken zou. Op dit oogenblik werd het komplot ontdekt door de zorgeloosheid van den hofmeester.

Deze persoon verzuimde om zijn meester een van de brooden te zenden, hetwelk een papier inhield, dat verschillende aanduidingen bevatte omtrent de wijze van ontvlugting en verscheidene namen van de deelgenooten noemde. Het brood viel in handen van een soldaat ²⁾. Toen hij het doorbrak, werd het papier ontdekt, en door hem aan den kapitein der wacht gegeven. Het komplot was ontdekt; de deelnemers werden gevat en ter dood of tot de galeijen veroordeeld. De koning wilde dat het vonnis aan de Spanjaarden zou worden uitgevoerd. Hij liet den Vlamingen slechts eene vermaning geven zeggende, dat, hetgeen zij gedaan hadden, eenigermate verschoonbaar was, daar zulks ten dienste van hunnen meester was geschied. Daarenboven zouden zij later dienen moeten als getuigen in de zaak van Montigny. Om die vereenigde gronden werd hun leven gespaard. Na eenigen tijd in de gevangenis gezocht

¹⁾ De inhoud van het in het brood verborgen papier wordt gegeven in de *Documentos ineditos*, IV, bl. 527-33. Het laatste gedeelte van het vierde deel van deze kostbare verzameling bevat de stukken betreffende de gevangenneming en den dood van Montigny, welke uit de archieven van Simancas gehaald en nooit te voren in het licht gegeven zijn.

²⁾ Dit feit wordt vermeld in een brief van den alkade, graaf de Chinchon, die den koning een verslag van de zaak geeft, *Corresp. d. P. II*, II, bl. 3.

te hebben, liet men hen naar de Nederlanden terugkeeren met brieven van Montigny, die zijne vrienden verzocht om voor hen te zorgen uithoofde van hunne opofferingen voor hem. Maar zij werden op eene kortere wijze door Alva verzorgd, die hen bij hunne landing onmiddelijk liet vatten, en allen uit het land verbannen, met bedreiging van de doodstraf als zij ooit terugkwamen.

Men gevoelde in de Nederlanden het grootste medelijden met Montigny, waar de edelen vol verontwaardiging waren wegens de onwaardige handelwijze, welke hun afgevaardigde van Philips ondervonden had. Zijne schoonmoeder, de gravin-weduwe van Hoorne, was even onvermoeid in hare pogingen voor hem als zij voor haren ongelukkigen broeder geweest was. Deze pogingen werden warm ondersteund door zijne vrouw, eene dochter van den prins van Epinoy, met wie Montigny slechts korten tijd voor zijn vertrek naar Spanje gehuwd was. Deze vrouw schreef in den nederigsten toon een brief aan Philips; zij beschreef de verwoesting van haar huisselijk geluk, sprak met sterke overtuiging van Montigny's onschuld, en smeekte den koning met tranen en weêklagen om, uit hoofde van zijne vroeger bewezen diensten en van het lijden van onzen Zaligmaker, haren echtgenoot genade te bewijzen.

Na de teregtstelling van de graven Egmont en Hoorne gingen er verscheidene maanden voorbij voordat de hertog het proces tegen Montigny begon, en het was niet voor Februarij 1569 dat de licenciat Salazar, lid van den koninklijken raad, naar Segovia gezonden werd om den gevangene te ondervragen. De beschuldigingen waren van denzelfden aard als die, welke tegen Egmont en Hoorne waren ingebracht. Montigny weigerde eerst, evenals zij, te antwoorden, terwijl hij op zijne regten als ridder van het Gulden Vlies staan bleef.

Echter was hij na een formeel protest gedwongen om dit voorregt op te geven. Het verhoor duurde verscheidene dagen. De verschillende stukken, welke er betrekking op hebben worden nog in de archieven van Simancas bewaard. Gachard heeft geen uittreksel er van gegeven; maar die schrandere navorscher zegt, na een zorgvuldig onderzoek der papieren, dat Montigny's antwoorden «eene zegevierende

weérlegging zijn van de beschuldigingen van den prokureur-generaal."

Het was geene weérlegging, welke Philips of zijn onderkoning behoeften. Montigny werd dadelijk verzocht om iemand te benoemen, die als zijn verdediger kon optreden. Maar niemand was bereid om dit op zich te nemen, totdat eindelijk iemand van weinig bekendheid toestemde, of liever gedwongen werd om dit op Alva's bedreiging te doen. Iedereen moet tegenzin gehad hebben in eene bediening, welke hem aan den onwil der regering blootstelde met weinig kans om zijnen cliënt te helpen.

Zelfs na dit alles liet men Montigny nog een jaar in de gevangenis zuchten voor de regters een vonnis over hem uitspreken. De handelingen van den bloedraad bij deze gelegenheid werden zoo mogelijk gekenmerkt door nog boosaardiger regtsvertrapping, dan gewoonlijk het geval was. In een' brief van den 18^{den} Maart 1570 deelde de hertog den koning de bijzonderheden van het regtsgeding mede. Hij had de zaak niet aan het geheele hof, maar aan een zeker aantal raadsheeren, *die hij voor dat doel had uitgekozen*, voorgesteld. Hij zegt niet volgens welk grondbeginsel de keuze gedaan werd. Philips kon dit gemakkelijk raden. Volgens het oordeel der meerderheid werd Montigny schuldig bevonden aan hoog verraad. Daarom sprak de hertog het doodvonnis over hem uit; dit was van den 4^{den} Maart 1570 gedagteekend. Het was juist van denzelfden inhoud als de vonnissen van Egmont en Hoorne. Het bepaalde dat Montigny uit zijne gevangenis gehaald, en openlijk met een zwaard onthoofd zou worden. Het hoofd moest op eene paal gestoken worden en daar zoo lang blijven staan als het zijner majesteit behaagde. Zijne goederen en bezittingen werden ten voordeele der kroon verbeurd verklaard.

Het vonnis werd zelfs aan den bloedraad niet medege-deeld. De eenige personen, die met het bestaan er van werden bekend gemaakt, waren des hertogs sekretaris en zijne twee trouwe raadslieden Vargas en del Rio. Alva had het dus geheim gehouden, totdat hij zijns meesters wil zou vernemen. Terzelfder tijd gaf hij aan Philips te kennen dat

hij het beter vond om de terechtstelling in Kastilië plaats te doen hebben, daar dit onder de gegeven omstandigheden verkieslijker was dan in de Nederlanden.

Philips was in Andaluzië, op eene reis door zijne zuidelijke provinciën, toen hij die berigten van zijnen onderkoning ontving. Hij was niet geheel en al tevreden met den inhoud; niet dat hij iets op het vonnis had aan te merken, want hij was, zooals hij aan Alva schreef, volkomen van Montigny's schuld overtuigd; maar hij keurde eene openlijke terechtstelling af. Men moest begrijpen dat er in de Nederlanden reeds genoeg bloed vergoten was, en men zou zich daar kunnen beklagen dat Montigny, die gedurende zijn regtsgeding in eene vreemde gevangenis had gezeten, zelf niet voor de regtbank geweest was. Er was zeker eenige grond voor zulk eene klagt.

Philips besloot om het nemen van eenen beslissenden stap in deze zaak uit te stellen tot zijn' terugkeer naar het noorden. Onderwijl beval hij het aan Alva's bescheidenheid aan om het vonnis geheim te houden, en beval hem om het om geene reden, zelfs niet aan de leden van den raad mede te deelen.

Er verliepen eenige maanden na 's konings terugkeer te Madrid, voor hij tot eene beslissing kwam, daar talmen bij hem een in het oogvallende karaktertrek was, zelfs onder een volk waar het talmen niet tot de wonderen behoorde. Mogelijk was hij te zeer bezig met eene belangrijke zaak, welke hem op dat oogenblik bezig hield. Ongeveer twee jaar te voren had Philips het ongeluk gehad zijne jonge en schoone koningin Isabella *van den Vrede*, te verliezen. Hare plaats zou nu worden ingenomen door eene Duitse prinses, Anna van Oostenrijk, zijne vierde vrouw, en nog jonger dan zij, die hij verloren had. Zij was reeds op weg naar Kastilië, en de koning was nu mogelijk te druk bezig met de toebereidselen voor de huwelijksfeesten, om veel te denken aan de belangen van zijn' ongelukkigen gevangene.

Het op te lossen vraagstuk was hoe het vonnis zou uitgevoerd worden, en op het volk toch den indruk maken alsof Montigny zijnen natuurlijken dood gestorven ware. De

meesten van hen, aan wie de koning bij deze gelegenheid zijn vertrouwen schonk, waren van oordeel dat het het beste zou zijn om den gevangene om te brengen door hem in zijn drinken of in zijn dagelijksch voedsel eenig langzaamwerkend vergif toe te dienen. Dit zou hem daarenboven den tijd geven om voor de belangen zijner ziel te zorgen. Maar Philips bragt daartegen in, dat zulks niet vervulde, hetgeen hij liefst de einduitspraak der regtbank noemde ¹⁾. Eindelijk besliste hij zich voor de *garrote*, eene soort van strafoefening welke men in Spanje bij minder soort van misdadigers gebruikt, doch die, den dood door verstikking te weeg brengende, waarschijnlijk minder sporen op het ligchaam achterlaat ²⁾.

Om dit te volbrengen was het noodzakelijk om Montigny uit Segovia, de vrolijke verblijfplaats van het hof en eerst-daags het tooneel van huwelijksplegtigheden, naar eene meer verwijderde en minder bezochte plaats te brengen. Derhalve werd Simancas uitgekozen, welke sterke, afgelegene forteres eene geschikte plaats voor het begaan van eene dergelijke daad scheen te zijn. De vesting was zeer sterk en ingesloten door stevige muren en eene breede gracht, over welke twee bruggen den toegang tot het binnenste van het kasteel gaven. Het werd vroeger als eene gevangenis voor staatsmisdadigers gebruikt. Kardinaal Ximenes vatte het eerst het plan op om het tot een edeler doel tot het bewaren der openbare archieven te gebruiken ³⁾. Karel de Vijfde

¹⁾ Deze bijzonderheden zijn verzameld uit een volledig verslag van het regtsgebeding, hetwelk, op Philips' bevel, hem den 2^{den} November 1570 door den hertog van Alva gezonden werd.

²⁾ De *garrote* is in Spanje bij de doodstraf nog in gebruik. Tot inlichting van sommige lezers diene, dat zij voltrokken wordt door een touw om den hals van den misdadiger te trekken, zoodat hij verwurgd wordt. Dit wordt gedaan door een stok om te draaijen, waaraan het touw achter het hoofd bevestigd is. In plaats van dit toestel, wordt bij de strafoefeningen van lateren tijd meer een ijzeren halsband gebruikt.

³⁾ Dit wordt bevestigd door een' brief van den kardinaal zelven, waarin hij den koning verzoekt om aan alle ambtenaren te bevelen dat zij hunne registers, bewijsstukken en openbare akten van allerlei soort hem ter hand zullen stellen, om in deze archieven geplaatst en daardoor voor vernieling bewaard te worden. Zijn levensbeschrijver

bragt zijn verstandig plan ten uitvoer; maar het werd niet volkomen ten uitvoer gelegd voor de regering van Philips, die de zaak regelde en alle noodige schikkingen maakte om de instelling voortdurend te grondvesten, waardoor hij aldus aan toekomstige geschiedschrijvers de beste middelen verschafte om hunne schreden op de donkere en kronkelende paden zijner regering te zetten. Maar zelfs na die verandering in haar' toestand, werd de vesting Simancas nog van tijd tot tijd als een plaats van opsluiting voor staatsgevangenen gebruikt. De beruchte bisschop van Zamora, die zulk een ijverig deel in den oorlog der *Comunidades* nam, werd daar op last van Karel den Vijfde gewurgd. Het gedeelte van het gebouw, waarin hij zijne straf onderging is nog bekend onder den naam van den „bisschopstoren" ¹⁾.

Op den 19^{den} Augustus 1570 werd Montigny onder een talrijk geleide geregtsdienaren en haakbusschietters van Segovia naar deze vesting gebracht. Voor meerder zekerheid werd hij geboeid, eene overtollige wreedheid, waarvan Philips in een' brief aan Alva zich meent te moeten vrijpleiten, als ware zulks buiten zijne voorkennis geschied. Wij kunnen ons wel voorstellen dat de laatste straal van hoop in Montigny's boezem moet verdwenen zijn, toen hij de sombere gangen van zijn nieuw verblijf binnentrad. Doch de hoop verliet hem, zooals wij weten, niet geheel en al. Hij had vernomen dat Anna van Oostenrijk veel medelijden voor zijn lot getoond had. Het was slechts natuurlijk dat de dochter van keizer Maximiliaan belang stelde in de vervolgte Nederlanders. Men zeide zelfs dat zij aan de vrouw en de schoonmoeder van Montigny beloofde om zijne bevrijding als eerste geschenk van haren echtgenoot te vragen, wanneer zij in Kastilië kwam. En Montigny koesterde de

voegt er bij dat weinige dezer stukken, die alleen door de pogingen van den kardinaal konden verzameld worden, van de regering van Ferdinand en Isabella dagteekenen. Quintinilla, *vida de Ximenes*, bl. 264.

¹⁾ Gachard, die ons eenige belangrijke bijzonderheden omtrent de oude vesting Simancas mededeelt, vertelt om dat deze toren daar zijne eigene werkplaats is geweest. Het was eene belangwekkende omstandigheid, dat hij de gedenkstukken van Montigny's lijden dus kon onderzoeken op de plaats zelve, welke er getuige van was geweest.

hoop dat de invloed der jonge bruid den koning van zijn voornemen zou afbrengen, en dat hare komst in Kastilië het teeken van zijne bevrijding zijn zou. Dat Anna aan zulk eene begoocheling zou hebben toegegeven is zoo vreemd niet, want zij had Philips nooit gezien; maar dat Montigny daardoor bedrogen zou zijn, is moeilijker te begrijpen.

Hij werd in zijn nieuw verblijf met eerbied, zoo niet met toegevendheid behandeld. Zelfs vergunde men hem daar eenige voorregten. Ofschoon zijne wacht verdubbeld was, mogt hij zijne eigene dienstboden hebben, en wanneer hij wilde, kon hij de versehe lucht en den zonneschijn in de gaanderij genieten.

In het begin van October landde de jonge Oostenrijksche prinses aan de noordkust van het koninkrijk, te Santander. Deze tijding heeft welligt den koning aangezet om zijne handelingen jegens den gevangene te bespoedigen, daar hij zich misschien wilde ontslaan van de mogelijkheid om door zijne bruid lastig gevallen te worden, en de lomphed niet wilde begaan om haar de eerste gunst, welke zij vragen zou, te weigeren. Als een voorloopige maatregel, zou het noodig zijn om de vrijheid, welke Montigny tot nog toe genoot, in te korten, om hem in zijne kamer op te sluiten, en, na allen omgang zelfs met het personeel op het kasteel afgesneden te hebben, het gerucht zijner ziekte te verspreiden, hetwelk den algemeenen geest op een noodlottig einde zou voorbereiden.

Om deze strenge opsluiting te regtvaardigen, werd er een verhaal verzonnen van eene poging tot ontvlugten, zooals die, welke reeds te Segovia beproefd was. Peralta, alkade van het kasteel, een vertrouwd vasal, aan wien de leiding der zaak was opgedragen, schreef een' brief aan den koning, waarin hij een Latijnsch briefje had ingesloten, dat hij voorgaf onder Montigny's venster gevonden te zijn en uitvoerige voorschriften omtrent zijne vlugt bevatte. Dit voornemen, zeide de schrijver, verkreeg schijn van waarheid door het verschijnen in den omtrek van het kasteel van personen, die als monniken vermomd waren. Daarom was de gouverneur verplicht geweest om den gevangene in een ander gedeelte van het slot te brengen,

waar hij veiliger was. Derhalve werd hij in den bisschops-toren, een onheilspellend verblijf, gebragt, waar men hem niet langer door zijne eigene dienstboden liet bedienen, maar hem streng opsloot. Montigny had zich over deze wijze van handelen zóó kwaad gemaakt en had zóó hevig geklaagd over de onregtvaardigheid daarvan, dat hij eene koorts had gekregen, waaraan hij nu leed. Peralta eindigt met zijne smart uit te drukken, dat hij door Montigny's gedrag genoodzaakt is een' weg in te slaan, welke hem zelve zoo onaangenaam is, daar hij hem gaarne alle toegevendheid, welke met zijne eigene eer overeenkwam, bewezen zou hebben¹⁾. Deze brief, welke geheel in het kabinet te Madrid was opgemaakt, werd openlijk aan het hof vertoond. Hij vond des te eerder geloof omdat Montigny vroeger eens getracht had om te ontvlugten; en nu liep het gerucht dat hij gevaarlijk ziek lag.

In het begin van October was de licenciat Alonzo de Arellano uit Seville ontboden, en aangesteld als alkade van de kanselarij te Valladolid, hetwelk slechts twee mijlen van Simancas afligt. Arellano was iemand, op wiens stilzwijgendheid en trouw Philips wist dat hij zich verlaten kon; en aan hem droeg hij nu de terdoodbrenging van Montigny op. Voorschriften voor den weg, dien hij moest inslaan, en voorzorgen, welke hij nemen moest om achterdocht te voorkomen, werden met groote naauwkeurigheid in de lastbrieven des konings beschreven. Men moet erkennen dat het een merkwaardig stuk is, zooals slechts zelden uit eene koninklijke pen is voortgevloeid. De alkade moest naar Simancas gaan, en een' notaris, een' beul en een' priester met zich medenemen. De laatste moest een man van ontwijfelbare vroomheid en geleerdheid zijn en in staat om alle twijfelingen of dwalingen te doen verdwijnen, die ten opzichte van het geloof ongelukkigerwijze in Montigny's geest waren opgekomen. Zulk een man scheen

¹⁾ Deze leugenachtige brief van den 10^{den} October uit Simancas, wordt, met het snippertje bastaardlatijn er in gesloten, gevonden in de *Documentos ineditos*, IV, bl. 550-2. Eenige bladzijden vroeger vindt men er ook de voorschriften aan den licenciat Don Alonzo de Arellano in hun geheel.

Fray Hernando del Castillo van de Dominikamer orde uit Valladolid te zijn; en er kon geen beter persoon gekozen worden, noch iemand die meer gevoel had voor menschelijk lijden, zooals men niet altijd onder de monnikspij aantreft.

Door deze drie personen gevolgd verliet de alkade Valladolid, kort na het invallen der duisternis, op den avond van den 14^{den} October. Peralta was van zijne komst verwittigd, en de kleine stoet werd zoo omzigtig in het kasteel gelaten, dat het de opmerkzaamheid niet tot zich trok. De gouverneur en de regter gingen aanstonds naar Montigny's kamer, waar zij den ongelukkigen man op zijn bed vonden liggen, niet zoo zeer ongesteld door de koorts, waarvan wij gesproken hebben, als wel door de ziekte des harten, welke uit te geleurgestelde hoop ontstaat. Toen hem Arellano zijn vonnis mededeelde in zulke vriendelijke bewoordingen, als zulk eene wreede tijding toeliet, werd hij er geheel door ontsteld, en bleef gedurende eenigen tijd in een' toestand van beklagenswaardige geestvervoering. Men zou echter gedacht hebben dat de waarschuwingen, welke hij reeds ontvangen had, zijn' geest eenigermate op den slag zouden hebben voorbereid; want hij schijnt verkeerd te hebben in den toestand van een' gevangene in eene van de cellen der Inquisitie te Venetië, welker muren, zooals men zegt, zoo gemaakt waren dat zij elkander dagelijks langzamerhand naderden, totdat de ongelukkige bewoner er tusschen verpletterd werd. Toen Montigny genoegzaam van zijne opgewondenheid bekomen was om oplettend te zijn, werd hem het vonnis door den notaris voorgelezen. Hem was nog één dag voor de teregstelling toegestaan, ten einde hem tijd te geven, zooals Philips gezegd had, om zijne zaken met den Hemel te regelen. En ofschoon, zooals de alkade er bij voegde, het over hem uitgesproken vonnis door den koning als regtvaardig beschouwd werd, was echter zijne majesteit, zijn rang in aanmerking genomen, willens om geheel uit goedertierenheid en genade het in zóó verre wat den vorm aanging te verzachten, dat hij hem toestond om niet in het openbaar, maar in het geheim te worden terdood gebracht, waardoor hij aldus zijne eer redde, en het denkbeeld ingang deed vinden dat hij een' natuurlijken

ken dood aan zijn einde gekomen was. Voor deze genadige handelwijze schijnt Montigny zeer dankbaar geweest te zijn. De lezer kan bij zich zelve wel nagaan, hoe waar de daarvoor opgegeven redenen waren.

Toen zij aldus hun' moeilijken pligt hadden vervuld, gingen Arellano en de gouverneur weg, en den monnik roepende, lieten zij den gevangene den geestelijken troost genieten, dien hij zoo zeer noodig had. Wat er toen volgde hebben wij van Castillo zelve. Toen Montigny's opgewondenheid bedaarde, luisterde hij geduldig naar de vermaningen van den goeden pater, en toen hij eindelijk zich zelve ongeveer weder meester was, vereenigde hij zich ernstig met hem in het gebed. Toen biechtte hij en ontving het sakrament daar hij begeerig scheen om den korten tijd, die hem nog overbleef, te gebruiken, ten einde zich op den plegtigen overgang naar het eeuwige leven voor te bereiden. Wanneer hij niet bad, las hij nu en dan de opstellen van pater Luis de Granada, wiens geestelijke gedachten hem dikwijls in de uren zijner gevangenschap troost hadden verschaft.

Montigny was zeer ter neêr geslagen door het gerucht dat zijne godsdienstige beginselen aan het wankelen waren gebracht, en dat hij de dwalingen der hervorming had omhelsd. Om dezen indruk te doen verdwijnen, stelde hij eigenhandig eene korte geloofsbelijdenis op, waarin hij bekende zulk een onvoorwaardelijk vertrouwen te stellen in al de door de Roomsche-Katholieke kerk en haar hoofd, den plaatsvervanger van Christus, verbindend verklaarde artikelen, als Pius de Vijfde zelf slechts kon verlangd hebben. Toen hij aldus zijn' geest had verligt, hield Montigny zich bezig met eenige tijdelijke belangen, welke hij wenschte te regelen. Zij hielden hem niet lang op; want, zooals Philips naar waarheid opmerkte, was er voor hem geene gelegenheid om een testament te maken, nu hij niets na te laten had, daar al zijne bezittingen ten voordeele van de kroon waren verbeurd verklaard. Indien er echter eenige schuld zwaar op zijn geweten drukte, mogt hij die opgeven, evenals iedere bepaling, welke hij afzonderlijk voor een bijzonder doel wenschte te maken. Dit was echter op voor-

waarde, dat hij niet anders over zich zelve spreken mogt, dan alsof hij zijnen natuurlijken dood stierf.

Montigny maakte hiervan gebruik om den wensch uit te drukken dat er 700 missen voor zijne ziel gelezen, dat verschillende sommen gelds voor vrome doeleinden beschikbaar gesteld en dat er eenige geschenken aan sommigen zijner getrouwe dienaren gegeven zouden worden. Ten opzichte van dat legaat voor vrome doeleinden, schreef de koning aan Alva, dat hij eerst zien moest of Montigny's bezittingen die beschikbaarstelling zouden toelaten, en wat de geschenken aan zijne dienaren aanging «daaraan behoefde men geen gevolg te geven.»

Een herinneringsteeken, hetwelk hij Castillo ter hand stelde, bereikte zonder twijfel zijne bestemming. Dit was een gouden keten van schoon maaksel, met een' zegelring er aan, waarop zijn geslachtswapen gegrift stond. Hij verzocht dit kleine herinneringsteeken aan zijne vrouw te geven. Hij had het altijd bij zich gedragen zoo lang zij getrouwd waren, en hij wenschte dat zij het ter zijner herinnering dragen zou, terwijl hij terzelfder tijd zijn leedwezen uitdrukte dat hem geen langer leven gegund was, om haar te dienen en lief te hebben. Als den wensch eens stervende, sprak hij de begeerte uit dat zij door de nieuwe leerstellingen niet besmet of van het geloof harer voorvaderen avvallig zou worden. Indien Montigny ooit het oor geleend had aan de leerstellingen der hervorming, was zulks bij hem waarschijnlijk nooit overtuiging geworden; want in zijne laatste oogenblikken oefenden de gewoonten en opvoeding zijner jeugd zulk een' invloed op hem uit dat de Dominikaan van zijnen kant verklaarde, dat hij bewees zulk een goed Katholiek en Christen te zijn, als hij zulks zelf slechts wenschte. De weinige uren waarin Montigny aldus de bitterheid des doods geproefd had, schenen meer gedaan te hebben om hem van de ijdelheden van dit leven af te brengen, dan al die jaren van treurige gevangenschap, welke hij tusschen de muren van Segovia en Simancas had doorgebracht. Echter gelooven wij ternaauwernood de verzekering des monniks dat hij zijne berusting zoo ver dreef, door te erkennen dat het vonnis zijner regters regtvaardig was!

Ongeveer ten twee ure op den morgen van den 16^{den} October, toen de tijd ter zijner voorbereiding toegestaan voorbij was, ging pater Castillo naar den gouverneur en den alkade, om hun mede te deelen dat het uur gekomen, en hun gevangene gereed was om hen te ontvangen. Zij gingen zonder vertoeven naar de kamer des doods, met den notaris en den beul. Toen volbragt de barsche dienaar der wet in hunne tegenwoordigheid zijne taak aan zijn slagtoffer, dat geen weêrstand bood, terwijl de notaris een verslag van de gebeurtenis opmaakte.

Niet zoodra was de geest Montigny's ligchaam ontvloden, of de alkade, de priester en hunne twee medgezellen keerden naar Valladolid terug en bereikten het vóór het aanbreeken van den dag zoodat zij de opmerkzaamheid der inwoners niet tot zich trokken. Allen waren door een' plegtigen eed verbonden om het geheim te bewaren ten opzichte van de zwarte daad, die zij bedreven hadden. Van den notaris en den beul verzekerde men zich nog meer door hen met den dood te dreigen als zij iets van de zaak verzaadden; en zij wisten zeer goed dat Philips de man niet was om voor de vervulling zijner bedreigingen terug te deinzen.

Het lijk werd in eene Franciskaner monnikspij gewikkeld, welke hem de keel bedekte, en alleen het gelaat bloot liet. Zóó werd het door Montigny's dienaren gezien, die de trekken van hunnen meester herkenden, welke naauwelijks meer verwrongen waren, dan somwijlen door eene ziekte het geval is, wanneer de doodstrijd zijne sporen heeft achtergelaten. Nu verspreidde zich het verhaal dat hun meester aan de koorts gestorven was, welke hem zoo hevig had aangegrepen.

Men vierde de lijkplegtigheden volgens het bevel des konings, met den verschuldigten eerbied. De vikaris en de priesters van de kerk van den Verlosser bedienden bij die gelegenheid de mis. De dienaren van den overledene waren in den rouw, ten bewijze van eerbied, volgens bevel van Philips, die opmerkte dat de dienstboden zoo weinig in getal waren, dat men hun de rouwkleêren wel geven kon; en hij wilde de kosten hiervoor en voor de uitvaart

op zich nemen, ofschoon Montigny geen geld genoeg daartoe had nagelaten. De plaats, welke men voor zijn graf uitkoos, was een gewelf onder een van de kapellen van het gebouw, en een passend gedenkteeken duidde de plaats aan, waar de asch rustte van den laatsten afgevaardigde, die uit Vlaanderen kwam om te Madrid eene zending te vervullen, waarover zulk een kwaad gesternte waakte.

Dit is het waar verhaal van deze tragische zaak, hetwelk uit de brieven des konings en zijner handlangers getrokken is. Geheel anders klonk het bericht dat te dien tijde in omloop was. Het hof ontving den 17^{den} October, den dag na Montigny's dood, berichten van Peralta, den alkade der vesting. Zij behelsden, dat na het schrijven van den vorigen brief, de koorts bij den gevangene zoo was toegenomen dat het de hulp van een' geneesheer vereischt had; en toen de kenteekenen onrustbarender werden, was de laatste in overleg getreden met den geneesheer van de landvoogdes Johanna, zoodat niets, wat de menschelijke kunst vermogt, den lijder onthouden werd. Hij werd echter spoedig erger, en daar pater Hernando del Castillo toen gelukkig juist te Simancas was, kwam deze bij hem en diende hem de laatste troostmiddelen der stervenden toe. Nadat hij alles gedaan had wat een goed Christen in zulke oogenblikken doen zou, stierf Montigny in den vroegen morgen van den 16^{den}, en toonde in zijn uiterste zulk een' goeden Katholieken geest, dat men de hoop op zijne zaligheid koesteren kon.

Men behoeft het nauwelijks te zeggen dat deze schijnheilige brief, even als de vorige, te Madrid gemaakt was. En toch was zij niet geheel bezijden de waarheid. De stads-geneesheer, met name Viana, was er bij geroepen; en men vond het noodig om hem het geheim mede te deelen. Iederen dag legde hij een bezoek op het kasteel af, en kwam dagelijks met onrustbarender tijdingen over den toestand des lijders terug; zoo was het publiek voorbereid op het noodlottige einde dezer ongesteldheid. Niet dat men na dit alles geene achterdocht koesterde dat er schelmerij in de zaak bedreven was, omdat men opmerkte hoe juist van pas zulk eene gebeurtenis was voorgevallen; maar vermoedens waren geene bewijzen. Het geheim werd voor ieder

te goed bewaard om door den geheimzinnigen sluijer heen te dringen, en de enkelen, die achter dien sluijer het oog geslagen hadden, hadden hun leven te lief om dien op te heffen.

Er werden brieven in cijferschrift geschreven, welke een volkomen en trouw verhaal van de gebeurtenis bevatten, en aan den hertog van Alva werden gezonden. De beide brieven van Peralta, die inderdaad eerder voor Brussel dan voor Madrid bestemd waren, werden medegestuurd. De hertog kreeg den last om ze als het ware bij toeval te vertoonen, zonder ze aan iemand op te dringen, opdat Montigny's vrienden in de Nederlanden van de waarheid er van overtuigd zouden worden.

In zijne eigene mededeeling aan Alva, toont Philips, terwijl hij de regtgeloovigheid van zijn slagtoffer in diens laatste oogenblikken vermeldt, dat hij behalve de tevredenheid, welke hij bij zulke gelegenheden gewoonlijk gevoelde, eenigen twijfel koesterde. „Indien zijn hart” schrijft hij van Montigny „van zulk een' Christelijken geest doordrongen was, als hij in zijn uiterste toonde en als de mounik, bij wien hij biechtte, hem verzekerde, dan vermoedde hij dat God zijne ziel wel in genade zou aannemen.” In de oorspronkelijke schets van dezen brief, zooals hij door Philips' sekretaris werd opgesteld, wordt er verder bijgevoegd: „Echter kunnen wij, na dit alles, dit slechts eene begoocheling van den duivel noemen, die, zooals wij weten, den ketter in zijn stervensuur nooit verlaat.” Deze uitspraak werd, zooals uit het te Simancas bewaarde handschrift blijkt, door Philips uitgeschraapt met zijne eigenhandige aanmerking er bij: „Laat dit weg, daar wij geen kwaad van de dooden mogen denken!”

Niettegenstaande dit grootmoedige gevoelen, verloor Philips geen' tijd om der wereld bekend te maken dat Montigny een verrader was, en om de verbeurdverklaring zijner bezittingen te eischen. De bloedraad nam eene goede les van de Inquisitie over, welke zorg droeg dat de dood zelfs haar de slagtoffers niet ontfutselde. Er werd een proces begonnen tegen de *nagedachtenis* van Montigny, zooals men zulks te voren tegen de nagedachtenis van de markgraaf van

Bergen gedaan had ¹⁾. Den 22sten Maart 1571 sprak de hertog van Alva het vonnis uit, waarbij hij de nagedachtenis veroordeelde van Floris van Montmorency, heer van Montigny, als schuldig aan hoogverraad, en zijne goederen en bezittingen ten behoeve der kroon verbeurd verklaarde, „daar het” zooals het stuk behelsde „ter zijner kennis gekomen was, dat genoemde Montigny een' natuurlijken dood gestorven was in het kasteel van Simancas, waar hij het laatst gevangen had gezeten!”

Het proces van den bloedraad tegen Montigny kenmerkte zich, zooals ik reeds gezegd heb, door grooter onbeschaamdheid en schaamtelooser verachting van de gewone regtsvormen, dan men in den regel zelfs bij die regtbank aantreft. Eene bloote opgave van feiten is genoeg. De beschuldigde werd verhoord, indien dit verhoor heeten kan, in het eene land, terwijl hij in het andere in strenge gevangenschap gehouden werd. Het hof voor hetwelk hij werd verhoord, of liever de regtbank van gezworenen, want de raad schijnt meer de magt van gezworenen dan van regters uitgeoefend te hebben, was bij deze gelegenheid een gesloten ligchaam, uitgekozen om het plan der aanklagt te volgen. Zijne uitspraak werd, in plaats van openlijk te geschieden, overgelaten aan den eenigen die er belang bij had om haar te verkrijgen, namelijk aan den koning. Zelfs het vonnis werd niet ten uitvoer gelegd, maar een ander werd in de plaats gesteld, en eene openbare terechtstelling werd door een' nachtelijken moord vervangen. Het zou een misbruik van de taal zijn als men zulk eene handelwijze met den titel van geregtelijken moord bestempelde.

Echter toonde Philips niet te aarzelen in den weg, welken hij bij die zaak had ingeslagen. Hij had zich van de schuld van Montigny overtuigd; deze had valsch jegens den koning en de godsdienst gehandeld, misdaden welke de dood alleen weder kon goed maken. Wij zien daarenboven dat Philips zijne toevlugt neemt tot eene geheime terechtstelling, of-

¹⁾ De verbeurdverklarde goederen van den markgraaf van Bergen werden in 1577 door Philips aan de erven van dien edelman teruggegeven. Van den Vyack, *troubles des Pays-Bas*, II, bl. 235.

schoon Alva, zooals wij hebben opgemerkt, verondersteld had dat de straf aan Montigny op dezelfde openlijke wijze was ten uitvoer gelegd als aan de andere slagtoffers van de bloedige regtbank. Maar de koning deinsde er voor terug om in het openbaar eene daad te doen plegen, welke, onafhankelijk van hare wreedheid in andere opzigten, zulk eene schaamteloze verkrachting der goede trouw jegens hem was, die op het verzoek van zijn' vorst zelve, in eene openbare zending naar Madrid gekomen was. Met betrekking tot de gevoelens van zijn' tijd, schijnt het welligt vreemd dat Philips niet getracht heeft om ieder spoor van zijne deelneming aan de daad uit te wischen door de bewijsstukken, welke haar bevestigden, te vernietigen. Integendeel droeg hij niet alleen zorg dat zulke stukken zouden gemaakt worden, maar liet ze met alle andere bewijzen der zaak, voortdurend in het rijksarchief bewaren. Daar lagen zij ter inzage van de nakomelingen, die eens over zijn gedrag het vonnis zouden uitspreken.

In het gedeelte dezer geschiedenis, hetwelk op de Nederlanden betrekking heeft, ben ik veel verschuldigd aan twee uitstekende geleerden uit dat land. De eerste, de heer Gachard, rijksarchivaris van België, werd in 1844 door zijne regering gezonden om het Schiereiland te bezoeken, met het doel om bouwstoffen te verzamelen ten einde de nationale geschiedenis op te helderen. Zijne belangrijkste werkplaats was Simancas, hetwelk, tot op den tijd van zijn bezoek, zoowel voor Spanjaarden als vreemdelingen zorgvuldig gesloten was geweest. Gachard maakte gebruik van de vrijzinniger bepalingen, welke, onder zekere beperkingen, de geschiedkundige schatten voor den geleerde openstelden. De uitslag van zijn werk wordt nu wereldkundig gemaakt door de uitgave zijner *Correspondance de Philippe II*, van welke reeds twee ¹⁾ deelen gedrukt zijn. Het werk wordt uitgegeven in een' schoonen vorm, welke der bescherming waaronder het verschijnt geheel waardig is. Het bestaat voornamelijk uit de brieven door de Spaansche regering en de gezagvoerders in Nederland geschreven gedurende de regering van Philips, dat tijdvak van omwentelingen en natuurlijk ook dat, hetwelk in hunne geschiedenis het rijkste aan gebeurtenissen is. De officiele stukken in het Fransch, worden wel is waar niet meer in Simancas gevonden, van waar zij bij het begin der regering van Albertus en Isabella naar Brussel werden gebracht;

¹⁾ Het derde verscheen in 1858 en loopt tot 31 Maart 1576.

maar eene groote menigte brieven, welke tusschen het hof van Kastilië en de Nederlanden gewisseld werden, wordt nog in de Spaansche archieven bewaard. Daar zij meestal van vertrouwelijken aard zijn, en toespelingen op personen en zaken bevatten, die alleen bestemd waren voor hen die ze ontvingen, zijn zij voor den geschiedschrijver van oneindige waarde. Niet alleen zijn zij nooit te voren uitgegeven, doch, met uitzondering van een gedeelte, dat den Italiaan Strada onder de oogen kwam, zijn zij zelfs nimmer door een geleerde nagezien. Met behulp van deze rijke verzameling is de geschiedschrijver in staat om in vele tot hiertoe onbekende bijzonderheden van persoonlijken aard te treden, welke betrekking hebben op de handelende personen in het groote drama der omwenteling, en op de ontsluiting van de geheime bronnen hunner staatkunde.

Gachard heeft als uitgever zijn pligt met naauwgezetheid en bekwaamheid vervuld. In een volgend deel stelt hij zich voor den geheelen tekst van de belangrijkste brieven te geven; maar in de twee reeds verschenen deelen heeft hij zich bepaald tot een uittreksel van hun inhoud, welke naar mate van de omstandigheden meer of minder uitgebreid is. Hij heeft er uitlegkundige noten bijgevoegd en als voorrede eene uitgebreide verhandeling, welke een overzicht geeft van de staatsmannen aan het Kastiliaansche hof, en van de karakters van den koning en de groote staatsambtenaren. Aangezien des schrijvers opgaven getrokken zijn uit de meest geloofwaardige en voor geleerden minst bereikbare bronnen, moet zijne voorrede door den Nederland-schen geschiedschrijver zorgvuldig bestudeerd worden.

Verder heeft Gachard aanspraak op de dankbaarheid van iederen beminnaar der letterkunde door verscheidene bijdragen, welke hij in anderen vorm ter opheldering der nationale geschiedenis geleverd heeft. Onder dezen heb ik zijne *correspondance de Guillaume le Taciturne* van welke drie octavodeelen reeds verschenen zijn, veel gebruikt ¹⁾. Zij bestaat uit eene verzameling van Willems brieven, die Gachard vol ijver van verschillende kanten verzameid heeft. De brieven verschillen in waarde zeer veel van elkander, zooals men in zulk eene groote en gemengde verzameling verwachten kan.

De andere geleerde, van wiens uitgegeven werken ik in dit gedeelte mijner geschiedenis gebruik heb gemaakt, is de heer Groen van Prinsterer. Zijn uitgebreid werk *Archives de la maison d'Orange-Nassau*, van hetwelk de eerste serie de tijden van Willem den Zwijger omvat, is getrokken uit de bijzondere verzameling van den koning der Nederlanden. De inhoud is verschillend, doch bestaat voornamelijk uit brieven van personen die een uitstekend deel in de leiding der staatszaken namen. Hunne briefwisseling omvat een onderengemengde menigte van zaken, en verbindt met die van openbaar belang andere, welke in hare bijzonderheden geheel persoonlijk zijn, waardoor zij al-

¹⁾ Na dien tijd kwamen nog uit het 4de en 6de deel: het 5de wordt spoedig verwacht.

dus de karakters van de uitstekendste personen op het groote staats-tooneel sterk te voorschijn doet treden. Deze briefwisseling boezemt ons een levendig belang in, naar hetwelk wij in de meer onpartijdige bladzijden van den geschiedschrijver te vergeefs zoeken. De geschiedenis geeft ons feiten, maar brieven zooals deze, waarin de schrijvers voor zich zelven spreken, geven ons de gedachten der bijzondere personen.

Groen heeft zijn werk goed volbragt, daar hij met schroomvallige getrouwheid zich aan den oorspronkelijken tekst houdt, en ons de brieven geeft in de verschillende talen, waarin zij geschreven zijn. De tusschenruimten, om zoo te spreken, tusschen de verschillende deelen der briefwisseling, zijn door den uitgever met bekwaamheid aangevuld, om de onzamenhangende deelen tot een goed zamenvattend geheel te verbinden. In het behandelen van datgene, wat men het oorspronkelijke gedeelte van het werk kan noemen, heeft de uitgever voor zoover hem aangaat, veel bescheidenheid getoond, daar hij inlichtingen zocht bij gelijktijdige schrijvers; en door het zijlicht, hetwelk hij aldus op den weg doet schijnen, heeft hij het voortschrijden voor den geleerde zeer gemakkelijk gemaakt, en hem in staat gesteld om een overzicht over de geheele geschiedenis te nemen. De uitgever doet geene moeite om zijne eigene meening te verbergen, en het valt ons niet moeilijk om de godsdienstige rigting te bepalen, waartoe hij behoort. Maar het is niet te min waar dat hij bereid is om regt te laten wedervaren aan de meening van anderen en dat hij aanspraak heeft op den lof van zijne taak met onpartijdigheid te hebben vervuld.

Men kan eene bijzonderheid in de oordeelvellingen zoowel van Groen als van Gachard opmerken, welke des te merkwaardiger is als wij de beide natiën beschouwen waartoe zij behooren; het is de ijver, dien zij toonen, om Philips' gedrag in het voordeeligste licht te plaatsen, en zijne nagedachtenis te vrijwaren voor de talrijke beschuldigingen, welke zoo dikwijls tegen hem worden ingebracht, van een stelselmatig streven om de privilegiën der Nederlanden te vernietigen. Zelfs al gevoelt de lezer niet altijd de kracht van hunne bewijsgronden, dan zal hij toch zijne bewondering niet weigeren aan de opregtheid der beoordeelaars.

Er is nog een derde werk, eerst onlangs te Brussel van de pers gekomen, hetwelk in een enkel deel zeer belangrijke bouwstoffen voor de geschiedenis der Nederlanden bevat. Het is de *Correspondance de Marguerite d'Autriche* door wijlen den baron Reiffenberg. Het is een gedeelte der Fransche korrespondentie, welke, zooals ik boven zeide, in het laatste gedeelte der regering van Philips den Tweede, uit Simancas naar Brussel werd overgebracht, maar welke, in plaats van daar te blijven, nadat het land onder den Oostenrijkschen schepter gekomen was, naar de keizerlijke bibliotheek te Weenen werd verplaatst, waar zij waarschijnlijk nog berust. Sommige brokstukken dezer brievenverzameling ontsnapten aan het lot van het geheel, en het is de verzameling daarvan, welke Reiffenberg uitgaf.

Dat land is gelukkig, hetwelk op de dienst van zulke man rekenen kan om de nationale jaarboeken op te luisteren, mannen, die met oijzondere geestdrift voor hunne taak, de bekwaamheid van den geleerde en het oordeelkundig talent van den kunstregter vereenigen. Door hun' onvermoeiden arbeid is het rijke goud uit de mijnen te voorschijn gehaald, waar het gedurende eeuwen verborgen had gelegen. Het wacht nu alleen op de hand van den kunstenaar om het in muntspecie te veranderen en het in omloop te brengen.

VIERDE BOEK.

HOOFDSTUK I.

HET OTTOMANISCHE RIJK.

Toestand van Turkije. — Afrikaansche kapers. — Tugt naar Tripoli. — Oorlog op de Barbarijsche kust.

~~~~~
1559 — 1563.

Er zijn twee wijzen om de geschiedenis te schrijven, de eene om den tijdstroom te volgen, en de gebeurtenissen in tijdrekenkundige orde voor te stellen, de andere om deze gebeurtenissen naar het onderwerp te rangschikken. De eerste is de duidelijkste en waarschijnlijk de beste wanneer de geschiedenis eenvoudig en aaneengeschakeld is, zooals meestal in eene levensbeschrijving of in het verhaal van eenige groote historische gebeurtenis, welke de belangstelling op een punt vestigen doet, het geval is. Maar wanneer de geschiedenis meer ingewikkeld is, eene groote ruimte beslaat en groote verscheidenheid van voorvallen oplevert, dan wordt het tijdrekenkundige stelsel, hoewel gemakkelijk voor den schrijver, vervelend en onnut voor den lezer. Hij wordt van het eene tooneel naar het andere gesleept zonder er één volkomen te begrijpen; en daar de draad van het verhaal onophoudelijk wordt afgebroken door plotselinge overgangen, onthoudt hij alleen zulke brokstukken, welke het hem niet mogelijk is om tot een zamenhangend en vast geheel te zamen te weven. Echter wordt deze wijze van behandeling, als de eenvoudigste en natuurlijkste door vroegere schrijvers en bijzonder door oud Kastiliaansche kronykschrijvers, die de beste bronnen voor mijn werk geweest

zijn, het meest gevolgd. Hunne vervelende bladzijden, geene andere dan tijdsorde volgende, bespreken eene even gemengde menigte gebeurtenissen, en hebben even weinig betrekking op elkander als de kolommen van een nieuwsblad.

Om deze ongelegenheid te voorkomen hebben geschiedschrijvers van later tijd verkozen om hunne geschiedenis op wijsgeeriger gronden te beschrijven, terwijl zij daarbij meer op den aard der beschreven voorvallen, dan op den juisten tijd letten. En aldus is de lezer in staat om den duidelijken indruk van het geheel in zijn geheugen te bewaren, wanneer hij een geheel voorval met alle oorzaken en gevolgen overzien kan, voordat hij tot het lezen van een ander overgaat.

Overeenkomstig dit plan heb ik den lezer in de Nederlanden doen vertoeven, totdat hij het einde van Margaretha's bestuur, en de staatkunde, welke het begin van haar opvolgers regering kenmerkte, gezien had. Gedurende dat tijdvak was Spanje in vrede met zijne Europeesche naburen, van welke de meesten te zeer bezig gehouden werden door binnenlandsche verdeeldheden, om tijd voor oorlog met het buitenland te hebben. Frankrijk vooral was door godsdienstige twisten in beroering gebragt, waarin Philips, als kampvechter voor het geloof, niet alleen veel belang stelde, maar waaraan hij ook werkzaam deel nam. Later komen wij daarop terug.

Maar terwijl het in vrede leefde met zijne Christenbroeders, was Spanje in voortdurende vijandschap gewikkeld met de Muzelmannen, zoowel in Afrika als in Azië. De betrekkingen van Europa met het Oosten waren in de zestiende eeuw geheel verschillend van wat zij in onze dagen zijn. De Turksche magt lag als een donkere wolk aan den oostelijken gezigteinder, waarheen ieders oog zich vol vrees wendde; en hetzelfde volk, voor welks bescherming de Europeesche mogendheden (in 1854) gemeene zaak wilden maken, werd in de zestiende eeuw door hen als een gemeenschappelijke vijand beschouwd.

Het was gelukkig voor den Islam dat, toen de standaard van den Profeet uit de zwakke handen der Arabieren gevallen was, hij door eene natie als de Turksche was op-

genomen, wier overmoedige ijver hen aanzette om die vaan nog op den weg der overwinning te voeren. De Turken waren voor de Arabieren, wat de Romeinen waren voor de Grieken; stoutmoedig, oorlogzuchtig en vol eergevoel bezaten zij weinig van die liefde voor de kunst welke de heerschende karaktertrek bij hunne voorgangers geweest was, en nog minder van die fijne beschaving, welke bij de Arabieren in verwijfdheid en luiheid ontaard was. Hun regeringsvorm kwam wonderwel met hun karakter overeen; het was een zuiver despotismus. Zoo de vorst al niet juist met het theokratische karakter der kalifen bekleed was, dan werd hij toch met zooveel heiligheid omringd, dat tegenstand tegen zijn gezag eene belediging was zoowel tegen de godsdienst als tegen de wet. Hij was op onmetelijken afstand boven zijne onderdanen geplaatst. Geen erfelijke adel mogt den afstand aanvullen en een beschermende slagboom voor het volk uitmaken. Alle magt werd van den vorst afgeleid, en keerde bij den dood van den bezitter van die magt tot hem terug. In het oog van den sultan stonden zijne vassallen gelijk en waren allen zijne slaven.

De theorie van een willekeurig bestuur zou schijnbaar de volmaaktheid in het hoofd daarvan veronderstellen. Maar daar volmaaktheid der menschheid niet ten deel kan vallen, was het in de Turksche grondwet wijselijk voorzien dat de sultan een' raad zou hebben om hem bij te staan. Deze bestond uit drie of vier door hem benoemde grootofficieren met den grootvizier aan het hoofd; deze ambtenaar bezat eene magt welke die van eersten minister aan eenig Europeesch hof ver te boven ging. Alle staatszaken kan men zeggen dat door zijne handen gingen. De personen die voor deze hooge betrekking werden uitgekozen, waren gewoonlijk bekwame en ervaren mannen; en bij eene zwakke regering hielpen zij door hun uitgebreid gezag om de onbekwaamheid van den vorst voor de oogen des volks te verbergen, en den staat voor ondergang te bewaren. Men zou denken dat zulk eene uitgestrekte magt, als die welke den vizier verleend werd, hem geducht, zoo niet gevaarlijk voor zijn' meester zou gemaakt hebben. Maar zijn meester stond evenver boven hem als boven den minste zijner on-

derdanen. Hij had onbeperkte magt over leven en dood, en de geschiedenis wijst het overvloedig aan hoe weinig schroomvallig bij was in de uitoefening zijner magt. De koord was maar al te dikwijls de eenige waarborg voor de afzetting eens ministers.

Maar de merkwaardigste Turksche instelling, welke als het ware de sluitsteen van het stelsel vormde, was die betreffende de Christenbevolking des keizerrijks. Eens in de vijf jaar werd er eene algemeene volksbeschrijving gemaakt, waarbij al de kinderen van Christenouders, die den leeftijd van zeven jaren bereikt hadden en goede vooruitzichten gaven voor de ontwikkeling van geest en ligchaam, uit hun ouderlijk huis en naar de hoofdstad werden gevoerd. Dan werden zij naar verschillende deelen des rijks gezonden, en op kweekscholen geplaatst, waar zij zulk eene opvoeding ontvingen als hen voor hunne maatschappelijke pligten geschikt maken zou. Zij, die de grootste bewijzen van kracht en gehardheid gaven, werden naar voor hen in gereedheid gebrachte plaatsen in Klein-Azië gezonden. Daar werden zij aan eene strenge levenswijze, vasten, onthouding van allerlei soort, en aan de strenge tucht onderworpen, welke hen geschikt zou maken voor den soldatenstand. Hieruit werd het beruchte korps der Janitzaren gevormd.

Een ander gedeelte werd op scholen in de hoofdstad, of in de naburige steden geplaatst, waar zij onder het oog des sultans, hoewel slechts oppervlakkig, in zoovele en verschillende zaken onderwezen werden, als de Turksche, of liever Arabische geleerdheid kon bijbrengen. Als hunne opvoeding voltooid was, traden sommigen in dienst bij de lijfwacht des sultans, waar zij op prachtige wijze onderhouden werden. Anderen, die voor het burgerleven bestemd waren, betraden eene loopbaan, welke tot de hoogste staatsambten voeren kon.

Daar al deze Christenkinderen aan hunne ouders ontroofd werden op dien teederen leeftijd, dat de leerstellingen van hun eigen geloof nauwelijks wortel in hun hart konden geschoten hebben, werden zij zonder moeite voor den Koran gewonnen; en dit geloof werd hun verder aangeraden als de staatsgodsdienst, de eenige, welke hun in de keuze gela-

ten werd. Aldus afgescheiden van de rest hunner gemeente, en door vorstengunst vereerd, werden de nieuwbekeerden, die zich rondom den troon van hunnen vorst schaarden, standvastiger in hunne gehechtheid aan zijne belangen en aan die der godsdienst, welke zij hadden aangenomen, dan de Turken zelve.

Deze zonderlinge instelling drukte hard op de Christenbevolking, welke daarvoor hunne eigene kinderen moest afstaan. Maar zij droeg goede vruchten voor de monarchie, die door de aanwinst van frissche levenskracht, welke het voortdurend instroomen van nieuw bloed in hare aderen teweeg bracht, niet spoedig eenig teeken van verzwakking of verval gaf.

De belangrijkste dezer verschillende klassen was die der Janitzaren, wier tucht ver was van met de school op te houden. Men kan inderdaad zeggen dat hun geheele leven aan den krijg of aan de voorbereiding daartoe besteed werd. Daar het hun verboden was te huwen, hadden zij geen huisgezin dat hunne liefde eischte, zoodat hunne genegenheid, evenals bij de monniken in Christenlanden het geval is, zich tot hunne orde bepaalde, wier voorspoed onafscheidelijk met dien van den staat verbonden was. Trotsch op de voorregten, welke hen van de rest van het leger onderscheidde, schenen zij hun regt daarop te willen doen gelden door hunne goede krijgstuicht, en door de snelheid waarmede zij de gevaarlijkste en moeilijkste diensten volbrachten. Hun post was altijd daar waar het gevaar het grootst was. Het was hun eene fiere grootspraak dat zij nimmer voor een' vijand gevlugt waren. In hunne wijde kleding, die den krijgsman zoo weinig paste, met haakbus en krommen sabel gewapend, welke laatste in hunne handen meer was dan een verdedigingswapen tegen de lans of het zwaard van den Europeaan, met een reigerveër, welke boven hun hoofd golfde, zag men hunne gesloten gelederen zich altijd in het dichtste van den strijd storten, en meer dan eens, wanneer het lot van het rijk in de weegschaal lag, was het deze onoverwinnelijke bende, welke haar ten goede had doen overslaan, en door hun onversaagd gedrag het lot van den dag had beslist. Terwijl hun goede naam met

den tijd slechts toenam, zoolang namelijk als hunne krijgstucht niet verminderde, waren zij een voorbeeld voor de beste soldaten in Europa. Maar in dien tijd onderging deze bewonderenswaardige instelling eene verandering. Een sultan stond hun het huwelijk toe, een ander om hunne zonen bij het korps in dienst te doen treden; een derde stelde hunne gelederen zoowel voor Turken als voor Christenen open, totdat zij, hun bijzonder karakter verliezende, één werden met de gewone krijgsmagt van het keizerrijk. Deze veranderingen vielen ten tijde van Philips den Tweede voor; maar de gevolgen er van waren niet eer merkbaar dan in de volgende eeuw ¹⁾.

Het was gelukkig voor de Turken, dat, als men de onbepaalde magt in aanmerking neemt, welke hunne vorsten bezitten, deze zoo dikwijls den moed en de bekwaamheid hadden om die magt tot voordeel der natie aan te wenden. Van Othman den Eerste, den stichter der dynastie, tot Soliman den Prachtige, den tijdgenoot van Philips, werd de Turksche troon bekleed door eene opeenvolgende reeks van bekwame vorsten, die in den krijg opgevoed, elk jaar de bezittingen des rijks uitbreidden en de hulpmiddelen vermeerderden. In het midden der zestiende eeuw hadden zij, behalve hunne uitgestrekte bezittingen in Azië, het oostelijke deel van Afrika in hunne magt. In Europa waren zij, behalve van het land, dat nu nog onder hunne heerschappij staat, meesters van Griekenland; en Soliman, in Zevenbergen en Hongarije invallende, had zijne zegevierende vanen tot tweemaal toe voor de muren van Weenen geplant. Het slagveld van het Kruis en de Halve Maan was van het westen naar het oosten van Europa overgebracht; en Duitschland werd in de zestiende eeuw wat Spanje en de

¹⁾ Ik heb, behalve aan andere bronnen, deze bladzijden te danken aan Sagredo's *Memorias historicas de los monarcas Othomanos* (Madrid 1684) en aan Ranke's *Ottomanische und Spanische Reichen*, vooral aan het laatste. Het werk van dien uitstekenden geleerde, hetwelk zooals gewoonlijk op de gelijktijdige verslagen der Venetiaansche gezanten berust, is zeer geloofwaardig; terwijl hij het zeldzame talent bezit om feiten uit te kiezen, welke zoo belangrijk zijn ter opheldering van de geschiedenis, dat zij zoowel voor feiten als voor opmerkingen dienen kunnen.

Pyreneën in de achtste geweest waren, namelijk het bolwerk des Christendoms.

De Turksche magt was ter zee niet minder geducht dan te land. Hare vloeten voerden eene onbetwiste heerschappij over den Levant; want Venetië, gewaarschuwd door de merkwaardige nederlaag te Prevesa in 1538, en door het verlies van eenige aanhoorigheden van dit eiland, waagde het ter naauwernood om den strijd te hernieuwen. Dat sluwe gemeenebest vond dat het veiliger was om zich in zijne betrekkingen met de Turken, op de staatkunde dan op de wapenen te verlaten.

De Turksche vloot, welke over de Middellandsche zee rondzwierf, vereenigde zich met de zeeroovers der Barbarische kust, die eenigermate aan de Porte onderworpen waren, en deed herhaaldelijk landingen op de kusten van Italië en Spanje, waar zij erger verwoestingen dan een orkaan aanrigten. Frankrijk alleen was daarvan bevrijd; want hare vorsten beschermden door een verbond met de Turken, welke weinig schroomvallige staatkunde algemeene ergernis bij de Christenen verwekte, hun grondgebied eenigzins ten koste hunner eer.

De noordkust van Afrika werd te dien tijde door verschillende rassen bewoond, die, hoe verschillend zij in andere opzichten ook wezen mogten, allen vereenigd waren in geloof aan den Koran. Onder hen was eene groote menigte Mooren, die afstamden van de Arabieren, welke eens het zniden van Spanje bezet hielden, en die bij de herovering van dat land door de Christenen, het ontvlugt waren, liever dan het geloof hunner vaders te verzaken. Zelfs was nog menigeen der toen levende Mooren het slagtoffer dezer godsdienstige vervolging geweest; en zij zagen verlangend uit naar hun schoone erfland met een gevoel van onuitwisselbaren haat tegen de Spanjaarden, die er hen van beroofd hadden.

Het Afrikaansche strand was digt bezet met steden, van welke sommigen, zooals Algiers, Tunis, Tripoli, die een groot uitgestrekt grondgebied in de buurt hadden, en welke gehoorzaamden aan eenig Muzelman, die hen met willekeurige magt beheerschte, of mogelijk met het doel om daar-

door bescherming te genieten, eene beperkte gehoorzaamheid aan den sultan betoonden. Deze ruwe beheerschers maakten gebruik van hunne ligging aan zee, en dreven het ontzettende handwerk van zeeroover. Zij kwamen uit hunne vestingen te voorschijn en vielen op den weêrloozen koopman aan, of landden op de tegenoverliggende kusten van Andaluzië en Valencia, plunderden de dorpen en sleepten de ongelukkige inwoners als slaven met zich.

De Kastiliaansche regering deed wat zij kon om hare onderdanen te beschermen. Er werden versterkte posten langs het strand geplaatst. Wachttorens verzezen op de hoogten om van de nadering van den vijand kennis te geven. Eene vloot van galeijen, welke altijd zeilreë lag, kruiste langs de kust om de kapers te voorkomen. Van tijd tot tijd werd de krijg in 's vijands land overgebracht. Er werden krijgstogten gereed gemaakt om de Barbarijsche kust schoon te vegen of de vestingen der zeeroovers te vernielen. Andere staten, wier grondgebied aan de Middellandsche zee grensde, namen deel aan deze togten; en daaronder behoorden Toskane, Rome, Napels, Sicilië, welke beide laatsten van Spanje afhankelijk waren, maar vooral Genua, welks geharde zeelieden in deze zeeoorlogen goede diensten bewezen. Hier moet men de ridders van St. Jan bijvoegen, wier kleine eiland Malta met zijne ijzersterke vestingwerken, den vijand stoutmoedig tartte en, om zoo te spreken, bijna in den muil der roovers van de Afrikaansche kust geworpen was. Door hunne geloften van eeuwigdurenden krijg tegen de ongeloofigen gebonden, waren deze dappere ridders, die aldus op de voorposten der Christelijke wereld stonden, de eersten om alarm te blazen bij een' inval, terwijl zij ook de eersten waren om dien af te weren.

De Middellandsche zee leverde in die dagen een geheel ander schouwspel op dan heden, nu zij wemelt van koopvaarders van vele verafgelegen landen, en hare stranden vol steden en dorpen staan als een weêrklank op de vredelievende en begunstigde nijverheid. Toen zag men lange streken woesten grond langs hare kusten, met de zwarte puinhoopen van vele dorpen, die maar al te duidelijk de kort geleden inval van den zeeroover verkondigden. De

toestand der boeren in het zuiden van Spanje was in die dagen niet ongelijk aan dien van onze voorouders in Nieuw Engeland, wier landarbeid ieder oogenblik afgebroken werd door het krijgsgeschreeuw van den wilde, als deze aanviel op de vreedzame verblijven, en de ongelukkige bewoners, wanneer hij ze niet doodde, als slaven mede naar zijne woestijn voerde. De koopman in plaats van zich in volle zee te vertoonen, zeilde vreesachtig langs het strand, onder de beschermende vleugelen van vestingen, vol angst dat de woeste vijand hem overwachts op het lijf mogt vallen en hem in de Afrikaansche kerkers opsluiten. Of indien hij zich in open zee waagde, was het onder geleide van goed gewapende galeijen, of zelf tot de tanden toe gewapend en ten krijg gereed.

Naauwelijks ging er een dag voorbij zonder dat er in de Middellandsche zee tussehen Christenen en Muzelmannen gestreden werd. Zeer dikwijls was het bevel in plaats van aan een' Moor aan een' renegaat opgedragen, die zijn vaderland en godsdienst had verzaakt voor het woeste leven van den zeeroover en evenals alle afvalligen, meer haat dan zelfs zijne natuurlijke vijanden gevoelde tegen het land, hetwelk hij had afgezworen ¹⁾. Bij deze ontmoetingen werden er dikwijls aan beide zijden zulke heldendaden vertoond dat, als zij op grooter oorlogstooneel waren verrigt, de bedrivers zich met onsterfelijken roem zouden overdekt hebben. Door dezen onophoudelijken krijg werd er langs de kusten der Middellandsche zee een geslacht van geharde en ervaren zeelieden gevormd; en meer dan één naam muntte uit door kennis van de zeevaartkunde en door dapperheid, waarmede men niet ligt iets overeenstemmend in andere Christelijke landen vinden zou. Zoodanig waren

¹⁾ Cervantes deelt ons in de geschiedenis der lotgevallen van den gevangene in Don Quixotte mede dat een renegaat gewoonlijk eene schriftelijke verklaring van eenige Christengevangenen bij zich had, waarin zij hun verlangen te kennen gaven om naar Spanje terug te keeren; zoodat, als hij met de wapens in de hand tegen zijne landgenooten strijdende werd gevangen genomen, zijn gedrag toegeschreven werd aan de begeerte om aldus de klaauwen der Inquisitie te ontsnappen.

de Dorias te Genua, een geslacht, welks element de oceaan scheen te zijn, en welks schitterende daden ter zee, gedurende verscheidene opeenvolgende geslachten eenen onverwelkbaren luister over het wapenschild der republiek schijnen deed.

Het leven van den zeeroover was vol zeeavonturen. Men verhaalde veel van zijne togten, hetwelk een tragisch belang inboezemde, en menig treurig verhaal werd er gedaan van het lijden der Christenslaven, die op de roeibanken gekluisterd of in de kerkerholen van Tripoli en Algiers gepijnigd werden. Zulke verhalen vormden den inhoud der volkszangen van die dagen en van de bevalliger letterkunde, namelijk der dramas en romantische verlichtselen. Het zou moeijelijk geweest zijn om het aantal der Christenslaven of hun lijden te overdrijven. Bij de verovering van Tunis door Karel den Vijfde in 1535 verzekert men ons dat er 10,000 van deze ongelukkigen van hunne boeijen bevrijd werden, en met dankbare en vreugdevolle tranen voor de voeten van hunnen bevrijder neêrknielden. Men vormde in Spanje liefdadige vereenigingen met het doel om gelden bijeen te brengen ten einde de gevangenen in Barbarije los te koopen. Maar het vereischte losgeld was dikwijls buitensporig en de pogingen dezer weldadige vereenigingen betekenden slechts weinig ten overstaan van het geheele getal gevangenen.

Alzoo werd de oorlog tusschen het Kruis en de Halve Maan nog langs de stranden der Middellandsche Zee gevoerd, toen de dagen der kruistogten in de meeste andere streken der Christenheid reeds lang voorbij waren. Het leven van den Spanjaard was, zooals ik reeds dikwijls gelegenheid gehad heb om op te merken, een langdurige kruistogt, en in de zestiende eeuw streed hij nog even dapper tegen den ongeloofige, als in de dagen van den Cid. De woedende gevechten met de onbeduidende Barbarijsche zeeroovers wekten in zijn' boezem nog heviger vijandschap op dan de strijd met de Arabieren, waar geen wegschuilende, roofzieke vijand tegenover hen, maar het eene leger openlijk tegen over het andere in slagorde stond en zij om de heerschappij over het Schiereiland

streden. Het bij de Afrikaansche Mooren verlevendigde gevoel van godsdiensthaat strekte zich eenigermate over de Morisco-bevolking uit, die dit grondgebied nog bewoonde aan den zuidelijken grens van dat rijk, hetwelk aan hunne voorouders, de Spaansche Arabieren, had toebehoord. Dit gevoel vermeerderde nog door de verdenking, welke niet geheel zonder grond was, dat er eene geheime briefwisseling plaats vond tusschen de Moriscos en hunne broeders op de Barbarijsche kust. Deze gemengde gevoelens van haat en achterdocht scherpten het zwaard van vervolging, en leidden tot zeer verderfelijke gevolgen, welke den lezer eerlang zullen ontvouwd worden.

Onder de Afrikaansche kapers was er een met name Dragut, uitstekend door zijn' onversaagden geest en den verderfelijken ijver, waarmede hij den Spaanschen handel vervolgde. Vroeger was hij door Andreas Doria gevangen genomen; en de vier jaren, gedurende welke hij op de roeibanken der Genuesche galeijen had gekluisterd gezeten, hadden niet gediend om de gevoelens van haat te verzachten, welke hij den Christenen altijd toegedragen had. Toen hij zijne vrijheid herkreëg nam hij zijn doldriftig handwerk van zeeroover met vernieuwden ijver weêr op. Nadat hij zich meester had gemaakt van Tripoli, zeilde hij met zijne galeijen uit die vesting uit, viel op de weêrlooze kooplieden aan, verwoestte de kusten, ving stoutmoedig den strijd aan met de eskaders der Christenen, en maakte zijn' naam over de Middellandsche zee even verschrikkelijk, als die van Barbarossa tijdens Karel den Vijfde geweest was.

De bewoners der zuidelijke provinciën, die onder hun lijden gebukt gingen, hadden Philips meer dan eens verzocht om een' togt naar Tripoli te ondernemen, en, zoo mogelijk, dat roovershol uit te roeijen en de Middellandsche zee van den gevreesden kaper te verlossen. Maar Philips, die in het midden van zijnen zegepralenden veldtogt tegen Frankrijk was, had toen noch tijd, noch middelen voor zulk eene onderneming. Echter gaf hij in de lente van 1559 bevel aan den hertog van Medina Celi, onderkoning van Sicilië, om zich daarvoor uit te rusten,

de medewerking der Italiaansche staten te verwerven en het bevel over dien togt op zich te nemen.

Eene slechtere keuze voor het opperbevel kon er niet gedaan worden, en dit niet zoo zeer wegens de weinige ervaring van den hertog; want een leertijd was op zee niet noodig om scheepsbevelhebbers te vormen, in een' tijd toen men onverschillig van de dienst te land tot die ter zee overging. Maar behalve persoonlijken invloed, schijnt de hertog van Medina Celi geene der hoedanigheden bezeten te hebben, welke een vereischte zijn in een' bevelhebber te land of ter zee.

De verschillende Italiaansche magten, Toskane, Rome, Napels, Sicilië, Genua, leverden ieder haar aandeel. Johan Andreas Doria, neef van den grooten Andreas, en den naam, dien hij droeg, volkomen waardig, voerde de galeijen der republiek aan. Hierbij kwam de versterking van den grootmeester van Malta. De geheele vloot bedroeg meer dan honderd zeilen, waarbij vier en vijftig galeijen; het grootste gedeelte was door Spanje en hare Italiaansche provinciën geleverd. Er waren 14000 man aan boord. Er ging zoo veel tijd met de uitrusting verloren dat men niet eer zeilreë was dan voor het laatst van October 1559, te laat dus om op de stormachtige Afrikaansche kust iets met voordeel te ondernemen.

Dit schrikte den onderkoning niet af, daar hij aan het hoofd der vereenigde vloot, in November uit de haven van Syrakuse zeilde. Maar de elementen zwoeren te zamen tegen deze onderneming, welke onder zulk een boos gesternte begonnen was. Het eskader had nauwelijks de haven verlaten of het werd door een' storm overvallen, welke de schepen verstrooide, sommigen buiten staat stelde den togt voort te zetten en aan anderen groote schade veroorzaakte. Om de ramp nog grooter te maken brak er eene besmettelijke ziekte onder het scheepsvolk uit, door de slechte hoedanigheid der levensmiddelen, welke de Genuesche aannemers geleverd hadden. In dezen nood, liep de hertog van Medina Celi op Malta binnen. Hij genoot eene gastvrije ontvangst van den grootmeester, want gast-

vrijheid was een der voorschriften van de orde. Er gingen twee volle maanden voorbij, voordat de hertog in staat was om zich weër in te schepen, nadat zijne magt door ziekte en dood met ongeveer een derde verminderd was ⁴⁾.

Onderwijl had Dragut, die het doel der onderneming had vernomen, alle pogingen in het werk gesteld om Tripoli in staat van tegenweër te stellen. Tegelijkertijd zond hij naar Konstantinopel om de hulp van Soliman te vragen. De Spaansche admiraal besloot, aangezien den slechten toestand zijner vloot, om zijn' aanval op Tripoli tot een anderen tijd uit te stellen, en zijn' togt voor het oogenblik te bepalen tegen het eiland Jerbah, of, zoo als het door de Spanjaarden genoemd werd, Gelves. Deze plaats, welke nauwelijks eene mijl van het Afrikaansche stand aflag, in de nabijheid van Tripoli, was lang bekend geweest als een roofnest dat in de Middellandsche zee veel nadeel toebragt. Het was eene onheilspellende plaats voor de Spanjaarden, wier wapenen daar onder Ferdinand den Katholieke eene groote nederlaag hadden ondergaan. Toen de hertog echter met zijne geheele magt landde, ondervond hij weinig tegenstand van de Mooren en maakte zich spoedig van de plaats meester. Zij werd door een kasteel verdedigd dat zeer bouwvallig was, en toen de Spaansche bevelhebber voorstelde om daar bezetting in te leggen, liet

⁴⁾ De vloot was zamengesteld als volgt: 41 Spaansche galeijen onder Johan de la Cerda, hertog van Medina Celi, 5 door Johan de la Vallette Parisot, grootmeester der Maltezer orde, gezonden, en onder den admiraal Tessières staande, 4 van den paus onder Anguil-lara en 4 van den groothertog van Toskane onder Nikolaas Gentile; daarenboven waren er 28 groote en 14 kleine transportschepen bij. Don Bernardo de Guimaran, kommandeur der Maltezer-orde was reeds in het voorjaar van 1559 door Italië gezonden om overal troepen te verzamelen; doch de vrees voor een' inval der Turken in de buurt van Ancona, en van de Franschen in het noordwesten hield de meeste vorsten en stadhouders terug: met groote moeite kreeg men dus een leger bijeen, hetwelk uit Spanjaarden onder Alvaro de Sandé, Italianen onder Andreas Gonzaga en Duitschers onder Steven Loopat bestond. De artillerie stond onder toezigt van Bernard d'Aldana. Er was ook ruitery aan boord, want de orde van Malta gaf 600 haakbusschietters en 400 ruiters. Medina Celi had vier maanden proviand voor 30,000 man aan boord genomen.

hij de vestingwerken herstellen, of, liever geheel nieuwe daarstellen. Hierbij hielp het geheele leger vol ijver, maar er verliepen bijna twee maanden voor het afgeloopen was. Toen werd het kasteel van geschut, levensmiddelen en al wat tot zijne verdediging noodig was, voorzien. Eindelijk werd er eene bezetting in gelegd en het bevel aan een dapper officier Don Alvaro de Sandé opgedragen.

Nauwelijks waren deze schikkingen in orde en de troepen gereed om zich weder in te schepen, toen de hertog berigt ontving dat er eene Turksche vloot uit Konstantinopel onderweg was om Dragut bij te staan. De Spaansche admiraal riep een' krijgsraad aan boord van zijn schip bijeen; de gevoelens waren verdeeld; sommigen, en daaronder Doria, letten op den slechten toestand van de vloot en vonden het beste om naar Sicilië terug te keeren. Anderen, meenende dat zulks den Spanjaarden onwaardig was, wilden in zee steken en den vijand slag leveren. De hertog door de tegenstrijdige gevoelens in de war gebracht, kwam tot geen besluit. Hij werd spoedig uit zijne onzekerheid gered door de verschijning der Turksche vloot, welke met volle zeilen op hem aankwam. Zij bestond uit 88 galeijen, elk met honderd janitzaren bemand, en werd aangevoerd door den admiraal Piali, een naam lang gevreesd in de Middellandsche zee.

Op het gezigt van deze ontzaggelijke vloot, werden de Christenen van schrik bevangen. Zij boden den vijand nauwelijks eenigen tegenstand, die midden onder hen instormende, links en regts de volle laag gaf, menig schip deed zinken, anderen ontredderde, terwijl anderen, die buiten het bereik van zijn geschut waren hun heil in de vlucht zochten. Zeventien schepen der vereenigde vloot waren gezonken, vierentwintig streken meer of minder gehavend hunne vlag; aan weinigen gelukte het het eiland te bereiken en onder het geschut van het kasteel bescherming te zoeken. Medina Celi en Doria waren onder hen, die naar het strand vlugten, en onder bescherming der duisternis ontkwamen zij den volgenden nacht in een fregat en zeilden als door een wonder, zonder opgemerkt te worden, door de vijandelijke vloot, waardoor zij veilig op

Sicilië kwamen. Nimmer was er eene overwinning behaald, welke vernederender was voor de overwonnenen, of eene, die den overwinnaar minder roem gaf.

Voor dat hij zich inschepte beval de hertog aan Sandé om de vesting tot het uiterste te verdedigen, en beloofde hem spoedige hulp. De bezetting, welke aldus der geheele Turksche magt weêrstand bieden moest, bedroeg ongeveer 5000 man, daar hare oorspronkelijke sterkte zeer vergroot was door de vlugtelingen van de vloot.

Den volgenden morgen landde Piali met zijne geheele magt, en ging er oogenblikkelijk toe over om de loopgraven voor de citadel te openen. Toen hij zijne batterijen had opgeworpen, liet hij de bezetting opeischen om zich over te geven. Sandé antwoordde dat „indien de plaats genomen werd het niet zooals Piali's laatste overwinning zonder bloedstorten geschieden zou." De Turksche bevelhebber wachtte niet langer, maar opende een levendig geschutvuur tegen de muren, hetwelk hij eenige dagen voortzette totdat er eene behoorlijke bres geopend was. Toen gaf hij het bevel tot een' algemeenen storm. De janitzaren rukten met hunne gewone onstuimigheid voorwaarts onder eene moordadige losbranding van het geschut der schepen, welke zóó lagen dat zij het vuur der belegerden ondersteunden. Zonder ontmoedigd te worden stormden de dappere Muzelmannen voorwaarts over de lijken hunner gevallen makkers en over den dijk heenklimmende, slaagden de eerste kolonnes er in om in de bres voorwaarts te dringen. Maar hier ontmoetten zij evenveel vastberadenheid als zij zelve bezaten bij de ijzeren gelederen der met lanzen en haakbussen gewapende strijders, die met Sandé aan hun hoofd, een' even ondoordringbaren muur vormden als de wallen der vesting. Nu ving de strijd aan man tegen man, en in eene te beperkte ruimte om den vijand door ontwikkeling zijner grootere getalsterkte eenig voordeel te geven. Ondertusschen wierpen de belegerden boven van de muren, allerhande tuig op de hoofden der aanvallers. De worsteling duurde eenige uren, maar de Spaansche dapperheid zegevierde eindelijk en de vijand werd in wanorde door de grachten terug gedreven, terwijl de achterhoede bij den

terugtogt hevig geteisterd werd door het onophoudelijk vuur van het kasteel.

Toornig over het mislukken van zijn' aanval en de slagting, onder zijne dapperen aangerigt, meende Piali dat het voorzigtig zijn zou om te wachten totdat hij door de aankomst van Dragut met eene versche hulpbende en geschut versterkt was. De belegerden maakten van deze tijdsruimte gebruik om hunne verdedigingswerken te herstellen, en toen Dragut verscheen waren zij bijna even goed op den strijd voorbereid als te voren.

Bij de aankomst van den zeeroover opende Piali, die nu meer belegeringgeschut had, een verwoestend vuur op de citadel. Spoedig werd er bres geschoten en de Turksche aanvoerder liet op nieuw stormloopen. De storm werd met dezelfde opgewondenheid begonnen, met denzelfden wanhopigen moed afgeslagen, en eindigde, zooals de vorige, met de volkomene verdrijving der aanvallers, die aftrokken, en de gracht opgevuld lieten met de lichamen hunner verslagen makkers. Nogmaals werd de storm hernieuwd door een' vijand wiens groot getal het toeliet om elkander af te lossen, terwijl de bressen, welke door een onophoudelijk geschutvuur gemaakt werden, voortdurend den belegerden veel te doen gaven om ze te herstellen. Gelukkig stelde hunne sterkte de laatsten in staat om deze moeilijke dienst te verrigten, en ofschoon menigeen buiten gevecht was gesteld, en er weinigen zonder wonden waren, stonden zij steeds op hun post met denzelfden moed, als den eersten dag der belegering.

Maar het groote getal der bezetting, zoo nuttig in dit opzicht, was in een ander noodlottig. De vesting was van levensmiddelen voorzien voor eene veel kleinere magt. Het toenemende getal van monden werkte aldus den vijand in de hand. Niettegenstaande de grootste spaarzaamheid, was er reeds schaarste van levensmiddelen, en toen er zes weken verlopen waren, was de bezetting geheel zonder voedsel. Water ontbrak ook. Een soldaat had den Spaanschen bevelhebber een vernuftig uitgedacht middel aan de hand gedaan om uit zout water drinkbaar water te bereiden. Dit was een zeer belangrijk hulpmiddel, ofschoon in geringe

hoeveelheid; maar het hout, dat daartoe de noodige brandstof leverde, was spoedig opgebruikt, en bij honger voegde zich nu de onverdragelijke ellende van dorst.

Aldus tot het uiterste gebragt, wanhoopte de dappere Sandé echter nog niet. Hij riep zijne mannen te zamen en zeide hun dat de vrijheid meer waard was dan het leven; alles was beter dan zich aan den vijand over te geven, en hij stelde hun voor om dien nacht een' uitval uit de vesting te doen en zoo mogelijk zich door de Turken heen te slaan of bij die poging te sneuvelen. De Spanjaarden gaven een hartelijk antwoord op dit beroep van hunnen heldhaftigen aanvoerder. Zij gevoelden met hem dat slavernij verschrikkelijker was dan de dood.

Dien nacht of liever twee uren voor het aanbreken van den dageraad, op den 29sten Junij deed Don Alvaro een' uitval uit de vesting aan het hoofd van al degenen, die in staat waren om de wapenen te dragen. Het waren naauwelijks meer dan duizend man, zoo zeer was de bezetting door den dood verminderd, of door hongersnood en ziekten buiten staat gesteld. Onder bedekking der duisternis gelukte het hun om door de drievoudige reijen van loopgraven heen te komen, zonder den slapenden vijand te verontrusten. Eindelijk sprongen de Turken, opgewekt door het geroep der schildwachten, op, grepen hunne wapenen en verzamelden zich in donkere massas om de Chistenen, terwijl zij voor hunnen verderen togt eene onoverkomelijke hinderpaal in den weg stelden. Nu werd de strijd woedend, maar hij was kort. De heldhaftige kleine bende was door langdurige vermoeijenissen, en door het volslagen gebrek aan voedsel gedurende de laatste beide dagen te zeer verzwakt om het overweldigende getal der aanvallers het hoofd te bieden. Menigeen viel onder den Turkschen sabel en de overigen werden, na eene woedende worsteling, gedwongen om terug te keeren op den weg langs welchen zij waren gekomen en in het fort hunne toevlugt te kiezen. Hun onversaagde aanvoerder, die weigerde om zich over te geven, slaagde er in om zich door den vijand heen te slaan en naar een van de schepen in de haven te vlugten. Hier werd hij spoedig gevolgd door zulk een

aantal dat het schip dreigde te zinken en tegenstand onmogelijk werd. Zijn zwaard daarom opstekende, werd hij gevangen genomen en in zegepraal naar de tent van den Turkschen aanvoerder gebragt.

Denzelfden dag gaf het overige van de bezetting, niet langer in staat om een' tweeden storm te weêrstaan, zich op genade of ongenade over. Piali had nu het doel van den togt bereikt, en toen hij de Mooren in het bezit der stad hersteld had, scheepte hij zich met zijn geheele leger naar Konstantinopel in. De tijding van zijne overwinning was hem vooruitgegaan, en toen hij trots den Bosphorus opvoer, werd hij door het geschutvuur uit het serail en van de hoogten, welke de hoofdstad omringen, begroet. Eerst kwamen de Turksche galeijen in schoone slagorde, met de op de Christenen veroverde banieren smadelijk achter zich door het water slepende. Dan volgden de zeventien prijsschepen, welke zij in den strijd genomen hadden, en wier ontredderde toestand een sterk contrast met dien harer overwinnaars vormde. Maar de prijs, welke meer beteekende dan alles, waren ongeveer 4000 gevangenen, die als slaven geboeid, spoedig aan land gezet, en te midden van het geschreeuw en het gejuich der bevolking, door de straten naar de Konstantinopolitaansche slavenmarkt gedreven werden. Er werden slechts enkelen van hoogen rang bewaard om voor rantsoen te worden losgelaten. Onder dezen waren Don Alvaro Sandé en een zoon van Medina Celi. De jonge edelman overleefde zijne gevangenschap niet. Don Alvaro herkreeg zijne vrijheid en leefde lang genoeg om op zijne overwinnaars ruimschoots wraak te nemen voor al hetgeen hij geleden had.

Zoo eindigde de noodlottige togt tegen Tripoli, die een vlek op de Spaansche wapenen achterliet, welke zelfs het dappere gedrag van de bezetting van Gelves niet geheel kon uitwisschen. De Mooren waren zeer uitgelaten door de nederlaag hunner vijanden; en de Spanjaarden waren naar evenredigheid vol moedeloosheid toen zij bemerkten tot op welk eene uitgestrektheid hunne kusten en hun handel aan de roofzuchtige invallen der kapers zouden blootgesteld zijn. Philips was vooral bezorgd voor de vei-

ligheid zijner bezittingen op de Afrikaansche kust. De beide voornaamsten waren Oran en Mazarquivir, niet ver ten westen van Algiers. Het waren de veroveringen van den kardinaal Ximenes. De eerste plaats was ingenomen bij een togt, welken hij op eigen kosten had uitgerust. De onderneming van dien merkwaardigen man geschiedde op eene reusachtige schaal, welke meer met de inkomsten van een' vorst scheen te stroken. Van de beide plaatsen was Oran de aanzienlijkste; echter weinig belangrijker dan Mazarquivir, hetwelk eene uitmuntende haven bezat, iets hetwelk aan het Barbarijsche strand zelden voorkomt. Beiden waren door de Kastiliaansche regering met groote zorg onderhouden, en door geen vorst meer dan door Philips den Tweede, die het belang van deze bezittingen volmaakt begreep, zoowel wegens de voordeelen eener gemakkelijke haven, als wegens de middelen, welke zij hem aan de hand deden om de stoutmoedigheid der Afrikaansche kruisers tegen te gaan.

In 1562 beval de koning om eene vloot van vierentwintig galeijen, onder bevel van Don Juan de Mendoza in de haven van Malaga gereed te maken om de Afrikaansche koloniën bij te staan. Maar bij het oversteken der Middellandsche zee werden de schepen door een' woedenden storm overvallen, die ze dwong om hunne toevlugt te nemen in de kleine haven van Herradura. De woede van den storm nam echter voortdurend toe, en terwijl de schepen voor anker lagen, bondsden zij met zooveel geweld tegen elkander, dat er menigcen zonk en anderen van hunne ankers geslagen op het strand geworpen werden, hetwelk heinde en ver met treurige wrakken bedekt was. Slechts twee of drie, die in zee staken, braveerden den orkaan in volle zee, en waren gelukkig genoeg om te ontsnappen. Door deze verschrikkelijke schipbreuk kwamen 4000 man met hunnen bevelhebber in de golven om. De zuidelijke provinciën waren vol ontsteltenis bij deze nieuwe ramp, die zoo spoedig op de nederlaag van Gelves volgde. Het scheen alsof de hand der Voorzienigheid in hunne oorlogen tegen de Muzelmannen tegen hen was opgeheven.

De Mooren uit Barbarije, door het verlies der Spaansche

vloot aangemoedigd, meenden dat dit een gunstig tijdstip was om hunne vroegere bezettingen op de kust te heroveren. Hassem, de Dey van Algiers, een oorlogzuchtig vorst, had vooral meer dan eene gelukkige ontmoeting met de Christenen gehad en maakte nu een groot leger tegen Oran en Mazarquivir gereed. Het bestuur over deze plaatsen was te dien tijde toevertrouwd aan Don Alonzo de Cordova, graaf van Alcaudete. In deze betrekking was hij gevolgd op zijn' vader, een dapper krijgsman, die vijf jaren te voren gesneuveld was in een gevecht tegen dezen zelfden Hassem, den vorst van Algiers. Er waren 8000 Spanjaarden met hem op het slagveld gevallen, of gevangen genomen ¹⁾. Dit waren de droevige voortekenen, onder welke de regering van Philips den Tweede in zijne oorlogen tegen de Muzelmannen begon ²⁾.

Oran was te dien tijde bezet door 1700 man, en er stonden zevenentwintig stukken geschut op de wallen. Hare vestingwerken waren in goeden staat; maar het was geenszins in staat om eene belegering uit te staan van zulk eene geweldige magt als die, welke Hassem te Algiers bij-

¹⁾ De bijzonderheden van den strijd worden beschreven in een' brief van den 5den September 1558, van Don Alonzo aan den koning. Zijn vader viel, zoo het scheen, bij eene poging om zijnen jongeren zoon uit 's vijands handen te verlossen. Ofschoon de vader sneuvelde, werd de zoon gered. Het was dezelfde Don Martin de Cordova, die Mazarquivir later zoo dapper tegen Hassem verdedigde, zooals in den tekst vermeld wordt. Brief van Don Alonzo de Cordova aan den koning, uit Toledo. HS.

²⁾ De tijding van deze treurige ramp verhaastte volgens Cabrera den dood van Karel den Vijfde (*Felipe Segundo*, IV, 13). Maar een brief van 's keizers sekretaris Gastelu deelt ons mede, dat men zorg droeg dat deze tijding het oor van zijnen stervenden meester niet treffen zou. »De dood van den graaf van Alcaudete en van zijne nederlaag heeft men hier vernomen door een sehrijven van Don Alonzo, zijn zoon, die een koerier uit Toledo zond met deze tijding; doch omdat het verlies zoo groot is, en zijne majesteit in zulk eenen toestand verkeert heb ik het hem niet gezegd, en ik zal zorg dragen dat hij het niet weet voor dat het Gods wil is, en het vrijelijk geschieden kunne; want ik weet niet dat er in den laatsten tijd ooit zulk een nederlaag geleden is.» Brief van Martin de Gastelu aan den sekretaris Molina, van Yuste, 12 Sept. 1558, HS. De oorspronkelijke brief is even als de vorige in het archief van Simancas.

een trok. De graaf van Alcaudete, de bevelhebber, een krijgsman zijne luisterrijke afkomst waardig, verloor geen tijd om Oran en Mazarquivir met de hem ten dienste staande middelen, en door Philips kennis te geven van het gevaar, waarin hij verkeerde, in den besten staat van tegenweer te stellen.

Onderwijl ging de Algerijnsche vorst met zijne toebeidselen dapper voort. Behalve zijne eigene onderdanen riep hij de kleine vorsten uit de buurt ter zijner hulp, en in korten tijd had hij een leger verzameld waarin Mooren, Arabieren en Turken ondereen waren gemengd, en hetwelk volgens de verschillende opgaven der Spanjaarden van 50 tot 100,000 man bedroeg.

Men kan weinig vertrouwen stellen in de getalsopgave der Spanjaarden in hunne oorlogen met de ongeloovigen. De groote overdrijving der legersterkte, welke de vijand in het veld bragt, van het getal dergenen die zouden sneuvelen, en van de overeenstemmende vermindering van hun eigen leger in beide deze gevallen, schijnt aan te duiden dat zij in deze godsdienstoorlogen meenden dat er een wonder noodig was om te doen zien dat de Hemel aan hunne zijde streed, en hoe grooter wonder des te grooter roem. Deze overdreven toon, een kenmerk der oude Spanjaarden, welke men zegt dat zij uit het Oosten hebben overgenomen, is voornamelijk zichtbaar in de verhalen hunner worstelingen met de Spaansche Arabieren, waarbij groote menigten van beide zijden in het veld werden gebragt, zoodat de verhalen van een' veldslag inderdaad den schijn van eene Arabische vertelling aannemen. Dezelfde overdrijving, hoewel eenigzins gematigd, duurde ook in lateren tijd voort, en kan men vinden in de verhalen van den strijd in de zestiende eeuw met de Muzelmannen, hetzij het Turken of Mooren waren.

Den 15den Maart 1563 verliet Hassem Algiers aan het hoofd van zijn eenigzins gemengd leger, terwijl hij zijn belegeringsgeschut over zee zond, om in de haven van Mazarquivir zich weder bij hem te voegen. Hij stelde zich voor om met de belegering van die stad te beginnen, welke hem eene geschikte haven voor zijne vloot opleverde, en

door hare uitstekende ligging, hem de verovering van Oran gemakkelijk maken zou. Na daarom eene sterke bende voor de bezetting dezer laatste stad te hebben achtergelaten, vervolgde hij zijn' togt naar Mazarquivir, hetwelk slechts op twee mijlen afstand lag. De verdediging dezer stad was door Alcaudete aan zijn broeder Don Martin de Cordova toevertrouwd. Hare vestingwerken waren in goeden staat en met omstreeks dertig stukken geschut voorzien. Zij was door 500 man bezet, en goed van kriegsbehoefien en levensmiddelen voor twee maanden voorzien. Zij werd ook beschermd door een afzonderlijk gelegen post, St. Michael genaamd, hetwelk door den graaf van Alcaudete gebouwd, en door zijne uitstekende ligging nu bestemd was om het eerste punt van aanval te zijn. Het fort werd bezet door ongeveer honderd Spanjaarden, die het bevel hadden ontvangen om zich tot het uiterste te verdedigen, aangezien het van groot belang was om tijd te winnen voor de aankomst van hulpbenden uit Spanje.

Het duurde niet lang of Hassem opende de loopgraven. Toen hij echter ongeduldig werd door het uitblijven zijner vloot, welke door slecht weder werd opgehouden, besloot hij om niet op zijn geschut te wachten, doch eene poging te wagen om het slot door beklimming te overrompelen. Hoewel deze poging met moed ondernomen werd, ontmoette hij zulk eenen beslissenden wederstand dat hij het plan voor verdere aanvallen opgaf, tot dat zijne schepen zouden zijn aangekomen. Niet zoodra had dit plaats of hij bragt zijne groote stukken aan land, stelde ze zoo spoedig mogelijk in batterij en opende een levendig vuur op de muren van het kasteel; deze waren niet zeer sterk, en spoedig was er bres geschoten. Nu beval Hassem den storm.

Niet zoodra was het teeken gegeven of Mooren, Turken, Arabieren, de verschillende rassen, in wier aderen het heete bloed van het zuiden stroomde, renden onstuimig vooruit. Te vergeefs werd het hoofd der stormkolonne toen zij de bres bereikte, door het geschut van het kasteel nederge- worpen, terwijl de kanonnen van Mazarquivir op dezelfde wijze hare flank teisterden. De stroom wies aan, met eene geestdrift welke iederen hinderpaal overweldigde. Ieder

man scheen met zijn' makker te wedijveren, alsof hij be- geerig was om de meerdere voortreffelijkheid van zijn eigen stam of volk te toonen. Spoedig was men over de gracht getrokken, welke met de puinhoopen van muren en takke- bossen, die er in geworpen waren, was opgevuld; en ter- wijl sommigen onbevreesd de bres beklommen, trachtten anderen de muren te beklouteren. Maar overal ontmoetten zij even strijdvaardige soldaten, als zij zelve waren, en die een' even onversaagden moed bezaten. Het gevecht duurde woedend voort langs de borstwering en in de bres, waar de worsteling het doodlijkst was. Het was de oude zoo dikwijls gestreden strijd tusschen de Halve Maan en het Kruis, tusschen den trotschen Afrikaan en den koelbloe- digen, maar onoverwinnelijken Europeaan. Haakbus en piek, sabel en zwaard, kletterden schrikkelijk tegen elkander, terwijl hoog boven het gedruisch de oorlogskreten van „Allah!" en „St. Jago!" zich verhieven en het geloof en het vaderland der strijdenden aantoonde.

Een oogenblik scheen het alsof de geestdrift der Muzel- mannen de overhand zou hebben, en tweemaal was de stand- aard van de Halve Maan op den muur geplant. Maar deze werd spoedig door de bezetting neêrgerukt en de stoute waaghalzen, die hem geplant hadden, hals over kop in de gracht geworpen.

Ondertusschen werd er een levendig musketvuur van de muren onderhouden, en werden er handgranaten, en vaatjes met brandend pik op de hoofden der aanvallers neêrgestort, wier verwarring toenam, daar hun het gezicht verblind werd door de rookwolken, welke opstegen uit de schanskorven, die in de gracht vuur hadden gevat. Maar ofschoon hunne pogingen begonnen te verflaauwen, werden zij weldra weder aangemoedigd door nieuwe benden welke Hassem ter hun- ner hulp zond, en het gevecht werd met verdubbelde woede hervat. Deze aanvallen echter waren even vruchteloos. De Mooren werden op alle punten terug gedreven, en voor den onverwinbaren moed der Spanjaarden wijkende, vlugtten zij in zulk eene wanorde over de gracht, waarover als het ware een brug lag van de lijken der gesneuvelden, dat indien de bezetting sterk genoeg in getal geweest was,

zij den vijand tot in zijne loopgraven had kunnen vervolgen en hun zulk een verlies toebrengen, dat dit de belegering aanstonds zoude hebben doen eindigen. Hoe het zij, het verlies der vijanden was verschrikkelijk, terwijl dat van de door hunne verdedigingswerken beschermde Spanjaarden betrekkelijk gering was. Echter werden honderd levens der eersten, zoo overstelpend was hun getal, minder geteld dan een enkel leven van de laatsten. De hoofden van vijftig Turken, die in de bres of in de gracht gevallen waren, werden door de bezetting afgesneden, en, zooals men verhaalt, als de akelige troppe hunner overwinning naar Oran gezonden; hetwelk het gevoel van bitteren haat, misschien van vrees aantoonde, waarmede dit volk door de Christenen werd aangezien.

De Moorsche aanvoerder woedend over zijn verlies heropende zijn vuur op het kasteel met grooter hevigheid dan te voren. Toen hernieuwde hij den storm, maar te vergeefs. Hassem scheurde zich ook te vergeefs den tulband van het hoofd en zijn' sabel zwaaijende, dreef hij zijne manschappen met verwenschingen weder in den strijd. Het ontbrak zijnen volgelingen niet aan moed, daar zij hun bloed als water deden stroomen. Maar het kon de standvastigheid der Spanjaarden niet aan het wankelen doen brengen, die sterker schenen te worden naarmate hun toestand wanhopiger werd; en toen hunne verdedigingsmiddelen waren weggeschoten, wierpen zij zich op de knieën en schoten nog van achter de bouwvallen hunne musketten op de aanvallers af.

Echter zouden zij zich niet zoolang hebben kunnen staande houden, zonder eene tijdige versterking uit Mazarquivir. Maar hoe hoog de geest ook gespannen is, kan men het toch slechts tot in zekere mate volhouden, en de sterkte van de bezetting verminderde spoedig door onophoudelijk waken en gebrek aan voedsel. Daarenboven waren hunne verdedigingswerken door de vijandelijke kogels geheel doorboord en niet langer houdbaar, en eene mijn, welke Hassem nu bezig was om onder den wal te graven, zou het verwoestingwerk voltooijen. De belegerden hadden de bevelen opgevolgd, en stonden voor de laatste maal dapper op de

wallen om ze te verdedigen; nu verkregen zij echter verlof om het kasteel te verlaten. Den 7^{den} Mei na acht stormen en eene belegering van drie weken te hebben doorgestaan tegenover een' vijand, die hen zooveel in getal overtrof, rukte de bezetting uit het fort van St. Michaël. Onder bedekking van het geschut van Mazarquivir, gelukte het hun om zich daar met slechts weinig verlies bij hunne makkers te voegen, en zij werden blijde verwelkomd door den bevelhebber Don Martin de Cordova, die hun de eer bewees welke men aan hun heldhaftig gedrag verschuldigd was. Dienzelfden dag nam Hassem het kasteel in bezit. Hij vond slechts een' puinhoop.

De Moorsche vorst zich vernederd gevoelende over den prijs, waarmede hij zijne overwinning betaald had, en daarenboven begeerig om de aankomst der Spaansche hulpbenden te voorkomen, zette nu vol ijver de belegering van Mazarquivir voort. Met behulp van zijne vloot, werd de plaats te land en ter zee naauw ingesloten. Batterijen met zwaar geschut werden aan weërszijden van het kasteel opgeworpen; en deze braakten gedurende tien dagen haar vuur tegen de goed verdedigde muren; toen deze zoo geteisterd waren, dat er eene bres in geschoten was, zond Hassem, die de verdere opoffering zijner manschappen wilde sparen, eene opeisching tot overgave aan Don Martin, terwijl hij hem te gelijkertijd deed weten, dat de vestingwerken in te bouwvalligen toestand waren, om verdedigd te worden. Hierop antwoordden de Spanjaarden koelbloedig dat „indien zij in zulk een' toestand waren, Hassem kon komen en ze nemen.”

Op een teeken van hunnen aanvoerder renden de Mooren snel voorwaarts om aan te vallen en stonden spoedig vlak voor hunne vijanden. Er volgde een bloedige strijd in de bres en op de wallen. Hij duurde meer dan vijf uren. De aanvallers vonden dat zij met mannen van denzelfden moed als te voren te doen hadden en met verdedigingswerken, welke zelfs nog sterker waren, dan die van St. Michaël. Hier ook kon de geestdrift van den Afrikaan geen stand houden tegen den koelbloedigen en standvastigen moed van den Europeaan; en Hassems strijdkrachten werden overal

teruggeworpen en trokken in zulk een' verwarden toestand naar hunne loopgraven terug, dat hij gedurende verscheidene dagen niet in staat was om den storm te hernieuwen ¹⁾).

Het zou vervelend zijn om eene belegering te herhalen, welke in hare bijzonderheden zoo geheel op die van de vesting St. Michaël geleek. De meest op den voorgrond tredende persoon in dit bloedige treurspel was de bevelhebber der bezetting, Don Martin de Cordova. Zich met de minsten der zijnen steeds aan mociten en gevaren blootstellende, slaagde hij er in om hun zijne eigene onoverwinnelijke geestkracht in den boezem te storten. Op den avond voor een' storm zag men hem met een kruisbeeld in de hand door de gelederen zijner manschappen gaan, om ze bij het heilige teeken hunner verlossing op te wekken om hun pligt te doen en ze van 's Hemels bescherming te verzekeren. Ieder soldaat, aangevuurd door de geestdrift van zijn' aanvoerder, beschouwde zich zelven als strijder voor het Kruis, en hield zich verzekerd dat het schild des Almagtigen over hen moest worden gehouden, die voor het geloof streden. De vrouwen deelden eenigzins in die zelfde grootmoedige geestdrift, en in plaats van zich met vrouwelijk werk bezig te houden, om namelijk de zieken en gewonden te verplegen, namen zij ijverig deel aan het soldatenbedrijf en hielpen mede om hun werk te verligten.

Doch de toestand van de bezetting werd dagelijks moeilijker, daar de sterkte verminderde en de verdedigingswerken in de rondte instortten onder het onophoudelijke vuur der belegeraars. De graaf van Alcaudete trachtte te vergeefs om hun te hulp te komen, of ten minste eene afleiding ten hunnen behoeve te geven. Hij deed een' uitval uit Oran, en had meer dan ééne hevige ontmoeting met den vijand. Maar de meerderheid tegen over hem was te groot; en ofschoon hij eene slagting aanrigtte in de gelederen der Mooren, kon hij toch slecht de opoffering van menschenlevens velen, welke het hem kostte. Te gelijkertijd werden

¹⁾ Volgens Cabrera (*Felipe Segundo* IV. 12) vielen er bij deze gelegenheid 2000 ongelooovigen, en slechts 10 Christenen; eene schoone verhouding voor een Christenschrijver om aan te nemen!

de beide bezettingen van binnen aangevallen door een' onverbiddelijker vijand dan die voor de poorten stond. Hongersnood had zich onder zijne afzigtelijkste vormen beginnen te vertoonen. Zij waren reeds gedwongen om het vleesch hunner paarden en ezels te verslinden, en zelfs dit werd zoo schaars uitgedeeld, dat men duidelijk zien kon dat dit voedsel, hoe ellendig het ook was, hun spoedig ontbreken zou. Onder deze omstandigheden zou hun moed gezonken zijn, als zij niet gesterkt waren geworden, door de hoop op hulp uit Spanje; en zij wierpen menigen hoopvollen blik over de Middellandsche zee, zich inspannende om tot aan de uiterste punten van den gezigteinder te zien, ten einde te beproeven of zij geen vriendelijk zeil konden onderscheiden.

Maar Philips vergat hen niet. De belangrijkheid van die punten nog daar gelaten, gevoelde hij dat zijne eer er zeer mede gemoeid zijn zou om die dapperen te beschermen, die daar niet slechts voor de zaak van Kastilië, maar van de Christenheid streden. Niet zoodra was hij door Alcaudete gewaarschuwd omtrent het gevaar waarin hij verkeerde, of hij gaf last dat er eene vloot zou worden uitgerust om hem bij te staan. Maar bij den slechten toestand zijner vloot, waren zulke bevelen eer gegeven dan uitgevoerd. Er werden toch pogingen aangewend om eene vloot te verzamelen en die in den kortst mogelijken tijd gereed te maken. Zelfs werden de schepen, welke de Indische koopvaarders moesten geleiden voor de dienst geprest. De jonge edellieden uit de zuidelijke provinciën scheepten zich ijverig in als vrijwilligers bij eene onderneming, welke hun de gelegenheid schonk om zich te wreken op den smaad den Spaanschen wapenen aangedaan. De andere staten, welke aan de Middellandsche zee lagen, hadden inderdaad evenveel belang bij deze zaak als Spanje zelve, en gaven daarom spoedig hun aandeel. Hier kwamen, zooals gewoonlijk, de galeijen bij van de ridders van Malta, die altijd de eersten waren om in den strijd tegen de ongelooovigen de banier te ontrollen. In minder dan twee maanden lag er in de haven van Malaga eene vloot bijeen, welke, behalve kleinere schepen, uit tweeënveertig groote galeijen bestond, die met

levensmiddelen en krijgsbehoefden overvloedig voorzien waren.

In den morgen van den 8sten onderscheidde de schildwachten op de wallen van Mazarquivir, bij het aanbreken van den dag de vloot als een donker stipje in de verte op zee. Toen het naderde, en de opkomende zon de Kastiliaansche vlag bescheen, toonde het aan dat de lang beloofde hulp nabij was, en de uitgeputte bezetting, welke op het punt stond van zich aan de wanhoop over te geven, gaf zich nu over aan de uitbundigste vreugde. Zij omhelsden elkander als mannen, die aan eene verschrikkelijke ramp ontkomen waren, en met volle harten dankten zij de Almagt voor hunne verlossing. Spoedig deelde het geschut van Mazarquivir de blijde tijding aan de bezetting van Oran mede, welke van hare batterijen antwoordde met een kanongebulder, dat de harten der belegeraars bevreesd maakte. Zoo Hassem nog eenigen twijfel koesterde omtrent de reden dezzer vreugde, werd die twijfel spoedig opgelost door eenige Moorsche schepen, welke even als kleine vogels voor den arend, voor den vijand vlugtten en het bericht bragten dat eene Spaansche vloot met volle zeilen op Mazarquivir aankwam.

Er was geen tijd te verliezen. Hij beval de schepen, die in de haven lagen om de ankers te kappen en een goed heenkomen naar Algiers te zoeken. Er werd bevel gegeven om het beleg aanstonds op te breken; alles werd verlaten: wat den vijand slechts van dienst had kunnen zijn, werd vernield. Hassem liet zijne stukken overladen en springen. Hij ruimde zelf uit den weg, wat zijne bewegingen had kunnen vertragen en begon zonder verder uitstel zijn' terugtogt.

Niet zoodra zag Alcaudete het leger der belegeraars over de heuvels trekken, of hij deed aan het hoofd zijner ruitery een' uitval om hunnen aftogt te verhinderen. Spoedig voegde zijn broeder uit Mazarquivir zich bij hem met diegenen van de bezetting, welke in staat waren om dienst te doen. Maar de vijand had een groot eindweegs op hen vooruit. Toen de Spanjaarden met zijne achterhoede slaags raakten, vonden zij, dat deze geheel uit janitzaren bestond, en deze

dappere bende wendde zich met hare gewone krijgstucht om, en bood den aanvallers zoo moedig het hoofd, dat Alcaudete, die de voordeelen, welke hij reeds gewonnen had, niet op het spel wilde zetten, zijne manschappen af-trekken en den vijand een' vrijen doortogt liet. De soldaten der beide bezettingen vereenigden zich daarop en wenschten elkander geluk met deze gezegende bevrijding: zij verhaalden van hunne heldendaden en van de gevaren en ontbering, welke zij hadden doorgestaan, terwijl Alcaudete zijnen heldhaftigen broeder omhelsde en zijne tranen naauwelijks weêrhouden kon, toen hij zijne bleeke vermagerde gestalte zag, en daarin de geschiedenis van zijn lijden las.

De tijding van het terugtrekken der Muzelmannen werd door geheel Spanje met uitbundige vreugde ontvangen. Men gevoelde het diepste medelijden met de dapperen, die aan de uiterste grenzen des rijks geplaatst, daar aan hun lot schenen overgelaten te zijn. De koning deelde in het algemeene gevoel, en toonde hoezeer hij het dappere gedrag van Alcaudete en zijne soldaten op prijs stelde, door de eerbewijzen en geschenken, welke hij hun gaf. Die edelman werd, behalve dat hij een groot jaarlijksch inkomen kreeg, benoemd tot onderkoning van Navarre. Zijn broeder Don Martin de Cordova, ontving de kommanderij van Hornachos, met de som van 6000 dukaten. Officieren van minderen rang kregen de aan hunne verdiensten verschuldigde belooningen. Zelfs werden de gemeene soldaten niet vergeten; en met staatkundige vrijgevigheid schonk de regering jaargelden aan de vrouwen en kinderen van hen, die bij de belegering waren omgekomen.

Philips besloot nu om zijn voordeel te vervolgen, en in plaats van zich tot verdediging te bepalen, maakte hij zich gereed om den oorlog in 's vijands land over te brengen. Echter was zijne eerste zorg om de vestingwerken van Mazarquivir te herstellen, zoodat deze weldra sterker en vaster uit hunne puinhoopen verrezen. Toen nam hij zich een' togt voor tegen Peñon de Velez de la Gomera, eene plaats aan de westzijde zijner bezittingen op de Barbarijsche kust gelegen. Het was eene vesting op een rotsachtig eiland,

welke wegens de groote sterkte harer verdedigingsmiddelen, en hare natuurlijke ligging, voor onneembaar gehouden werd. Zij was bezet door een' wilden zeeroover, wiens naam in deze zeeën lang gevreesd was geweest. In den zomer van het jaar 1564 verzamelde de koning met behulp zijner bondgenooten, een magtig leger en zond dit onmiddelijk naar Peñon de Velez. De vesting bood niet den weêrstand, welken men verwacht had, en na eene belegering van naauwelijks eene week, onderwierp de bezetting zich aan de meerdere dapperheid, of aan het grootere aantal der Christenen.

Deze verovering werd het jaar daarop gevolgd door een' togt onder Don Alvaro Bazan, den eersten markies van Santa Cruz, een naam, welke in de scheepsjaarboeken van Kastilië merkwaardig geworden is. Het doel van den togt was om de monding der rivier Tetuan, in de nabijheid van de laatste verovering te blokkeeren. De oevers van deze rivier waren lang het toevlugtsoord van eene bende boosaardige stroopen geweest, die, uit de monding zeilende, zich over de Middellandsche zee verspreidden en de Christenkoopvaarders overvielen. Don Alvaro volbragt zijn' last onder het oog van eenen wanhopigen vijand, en na een' harden strijd, gelukte het hem om aan den ingang der rivier negen met steenen geladen brigantijnen te laten zinken en aldus zijne vaart krachtig te beletten ¹⁾.

Deze schitterende uitslag verwekte algemeene vreugde in Spanje en in de naburige landen. Hij was des te belangrijker wegens den invloed, welken hij uitoefende op den geest der Christenen, die neêrgedrukt waren door eene lange reeks van ongelukken ter zee. De Spanjaarden vatten het vroegere vertrouwen weder op, toen zij zagen dat de overwinning zich nog eens aan hunne zijde had geschaard; en hunne schepen, welke als spoken

¹⁾ De stijd bij de rivier van Tetuan wordt in zijn geheel medege-
deeld in den brief van Don Alvaro Bazan van den 10den Maart 1565
uit Ceuta. De brieven van dien bevelhebber worden nog bewaard in
de familie-archieven van den markies van Santa Cruz, waaruit het
afschrift, hetwelk ik bezit, genomen is.

onder de bescherming der kusten voorbij waren gegleden, zeilden nu, hunne vrees voor de zeeroovers verloren hebbende, stoutmoedig in volle zee. Toen de Muzelmannen aan den anderen kant zagen, dat hunne schepen verstrooid waren en de eene vesting na de andere aan hunne handen ontwongen werd, verloren zij den moed en waren, ten minste voor eenigen tijd, niet in staat voor vlugge ondernemingen.

Maar terwijl de Spaansche wapenen zoo voorspoedig waren in het tuchtigen der Barbarijsche zeeroovers, verspreidde zich daar een gerucht van vijandelijke toebereidselen in het Oosten, van geduchter aard dan er ooit op de Afrikaansche kust gemaakt waren. Het doel van deze uitrusting was niet Spanje zelve maar Malta. Doch dit kleine eiland, het bolwerk der Christenheid was zoo innig verbonden met Spanje's lot, dat een verhaal van deze merkwaardige belegering zeer goed beschouwd kan worden als eene episode uit de geschiedenis van Philips den Tweede.

HOOFDSTUK II.

DE HOSPITAALRIDDEERS VAN St. JAN.

Meesters van Rhodus; zij worden van daar verdreven en vestigen zich op Malta. — Zij worden door Soliman bedreigd. — La Valette. — Zijne verdedigingsmaatregelen.

1565.

De orde der ridders van Malta neemt haar' oorsprong in een lang verleden, in den tijd van den eersten kruistogt, in de elfde eeuw. Er werd toen in Palestina eene godsdienstige vereeniging gevormd onder den titel van Hospitaalridders van den heiligen Johannes den Dooper, welker doel, zooals de naam reeds aanduidt, was voor zieken te zorgen, en van dezen waren er een groot aantal onder de arme pelgrims, die uit alle deelen van Europa naar het Heilige land gingen. Het duurde niet lang of de vereeniging nam ook andere verplichtingen van een' krijgskundigen aard op zich, namelijk om de pelgrims niet alleen te helpen, maar hen ook te verdedigen, en de nieuwe vereeniging legde, onder den naam van Hospitaalridders van St. Jan, behalve de gewone kloostergeloften, ook de belofte af om het Heilige graf te verdedigen en voortdurend strijd tegen de ongelooovigen te voeren.

In hare nieuwe gedaante, welke zoo goed met den geest der eeuw overeen kwam, werd de instelling begunstigd door de moedige kruisvaarders, en het toetreden van leden uit verschillende deelen der Christenheid, welke hare magt en haren staatkundigen invloed zeer deden toenemen. Spoedig wedijverden zij met de broederschap der Tempeliers, en werd, even als deze, een van de voornaamste steunpilaren van den troon van Jeruzalem. Na den val van dat ko-

ningrijk en de verdrijving der Christenen uit Palestina, bleven de ridders van St. Jan korten tijd op Cyprus, toen het hun gelukte om Rhodus op de Turken te veroveren en zich dus een voortdurend verblijf te verzekeren.

Toen zij de onbepaalde heerschappij over dit kleine eiland voerden, bevonden de ridders van Rhodus, zooals zij toen gewoonlijk genoemd werden, zich op een nieuw en op zich zelve staand tooneel, waar zij al de hulpmiddelen hunner instellingen vertoonden, en hunne roemvolle bestemming vervullen konden. In het midden der Muzelmannen, op de grenzen van het Ottomannische rijk wonende, rustte hun zwaard nimmer in de schede. Hunne galeijen verspreidden zich over de Middellandsche zee en, hetzij alleen, hetzij met de Venetianen, de mededingers der Turken op deze zee, vervulden zij getrouw hunne geloften van voortdurenden krijg tegen de ongelooovigen. Iedere week zag hunne zegevierende galeijen in de haven terugkeeren met den rijken buit, welken zij den vijand ontnomen hadden: en ieder jaar nam de broederschap in aantal toe door vorsten en edelen uit alle Christelijke landen, die begeerig waren om in zulk eene beroemde orde te worden opgenomen. Velen van dezen hadden groote bezittingen, welke bij hunne opname, tot de gemeenschappelijke eigendommen der orde behoorden. Hunne over Europa verspreide landgoederen gingen in getal die van hunne mededingers, de Tempeliers, zelfs toen deze orde in haar' bloeiendsten toestand verkeerde, ver te boven¹⁾. En bij de opheffing van die orde liet men die van hare uitgestrekte bezittingen, welke niet in bezit genomen werden door de roofzuchtige vorsten, in wier gebied zij gelegen waren, in de handen van de St. Jansridders overgaan. De kommanderijen van deze laatste orde, namelijk die kloostergebouwen, welke de oudste instelling hunner tucht getrouw afspiegelen, werden zoo verstandig bestuurd, dat een groot overschot harer inkomsten jaarlijks de schatkist der orde verrijkte.

¹⁾ Boisgelin zegt op het gezag van Mattheus Paris, dat in 1224 de ridders van St. Jan 19,000 landgoederen in verschillende deelen van Europa bezaten, terwijl de Tempeliers er slechts 9,000 hadden. *Ancient and modern Malta.* London 1805, II, bl. 19.

Het bestuur over deze ridderlijke broederschap, zooals het in hare geschrevene wetten bepaald was, was uit den aard aristokratisch. Aan het hoofd stond de grootmeester, door de ridders uit hun midden gekozen, die even als de Doges van Venetië, zijn ambt levenslang bekleedde en met grooter gezag dan dat van dien ambtenaar bekleed was. De wetgevende en regterlijke bedieningen worden door raden vervuld, waarbij de grootmeester geen ander voorregt genoot dan eene dubbele stem. Maar zijn gezag was uitgebreid, want hij had de benoeming der belangrijkste bedieningen, zoo wel binnen- als buitenslands. De verscheidenheid en hoogklinkende titels dezer bedieningen wekken een' glimlach op bij den lezer, die zich zou verbeelden eerder bezig te zijn met de belangen van een groot rijk, dan met die van eene kleine vereeniging van monniken. De grootmeester nam in zijne wijze van leven inderdaad den praal van een regerend vorst aan. Hij zond zijne gezanten aan de voornaamste Europeesche hoven; en hem werd den rang toegerekend naast de gekroonde hoven, en boven iederen hertog.²⁾

Hij kon zijn' staat ophouden door den rijkdom, die uit de reeds genoemde bronnen in de schatkist vloeide. Er werden groote sommen besteed om het eiland in den besten staat van verdediging te stellen, door het bouwen van openbare wijken, paleizen voor den grootmeester, en nieuwe gebouwen voor de verschillende *talen*, een kunstterm, welke de klassen der leden aanduidde overeenkomstig hunne verschillende nationaliteit; en eindelijk door de verfraaijing der hoofdstad, welke in de pracht harer bouworde wedijverde met de schoonste steden onder de Christenheid.

Echter zonken de ridders van Rhodus, bij al die pracht en praal, niet in de ontzenuwende weelde, waarvan men de Tempeliers beschuldigde; evenmin bemoeiden zij zich met die wereldlijke, eierzuchtige plannen, welke de afgunst der vorsten opwekten, en die trotsche orde in het verderf stort-

²⁾ Voor een overzicht der instellingen van de orde van St. Jan kan men nazien Helyot, *ordres religieux* II, bl. 58 vlgg. en de oude en nieuwe statuten, welke het aanhangsel vormen van het 2de deel van Vertots geschiedenis der ridders van Malta.

ten. In voorspoed en in armoede bleven zij trouw aan de grondbeginselen hunner instelling. Hunne galeijen kruisten nog over de Middellandsche zee en kwamen zegevierend terug van hare *karavanen*, zooals hare kruistogten tegen de Muzelmannen genoemd worden. Bij alle ondernemingen, door de Christenmogendheden tegen de vijanden des geloofs begonnen, zag men de roode banier van St. Jan, met haar achtpuntig wit kruis, voor in het gevecht wapperen. Er bestaat geen voorbeeld van eene krijgskundige instelling, welke de godsdienst ten grondslag heeft, die bij iedere verandering van toestand en gedurende zoovele eeuwen, zoo onwrikbaar de zuiverheid harer grondbeginselen vasthield en zich zoo naauwgezet wijdde aan het groote doel, waarvoor zij was ingesteld.

Men kon niet verwachten dat eene groote magt, zooals die van de Turken geduldig op hare grenzen het bestaan verdragen zou van eenen kleinen vijand, die, al was hij niet geducht door groote bevolking of gebied, zooals Venetië, haar echter nog meer hinderde door voortdurende vijandelijkheden en berooving der Turksche koopvaarders. Daarom rustte meer dan een sultan, die hoopte zich van dien last te bevrijden, zich tegen het eiland uit, met het plan om de hommels in hun nest te vernielen. Maar elke poging mislukte door de dapperheid van deze kleine bende Christenridders. Eindelijk voerde Soliman in 1522 zelf een leger tegen Rhodus aan. Gedurende zes maanden weêrstonde deze dappere ridders, met hun eigen goed zwaard, en zonder door eene enkele Europeesche mogendheid geholpen te worden, het geheele leger van het Osmanische rijk; en toen zij eindelijk gedwongen waren om zich over te geven, verkregen zij van Soliman zulke gunstige voorwaarden dat hij daardoor aantoonde wel te weten hoe hij den moed vereeren moest, al was dit ook in een Christenvijand.

Nogmaals van hunne woonplaats beroofd, zwierven de ridders van St. Jan in de wereld rond. De Europeesche vorsten, die zich hielden alsof zij de orde nu als vernietigd beschouwden, maakten zich gereed om al die bezittingen in beslag te nemen, welke in hunne verschillende rijken

lagen. Hiervan werden zij gered door de pogingen van den grootmeester, l'Isle Adam, die in dat hagehelijk oogenblik evenveel bekwaamheid en staatkunde, als vroeger dapperheid op het slagveld toonde. Hij bezocht persoonlijk de voornaamste hoven, en door zijne invloedrijke behendigheid en zijne bewijsvoeringen, deed hij de vorsten niet alleen van hun voornemen afzien, maar verkreeg ook magtige hulp voor zijne ongelukkige broeders. De paus bood hun een tijdelijk verblijf in zijn gebied aan, en Karel de Vijfde werd aangespoord om aan de orde het eiland Malta met zijne aanhoorigheden en met volkomen regtsgebied als voortdurend verblijf af te staan.

Malta, hetwelk door Karels voorgangers bij Sicilië gevoegd was, was dien vorst ten deel gevallen als eene bezitting van de kroon van Arragon. Toen hij het dus aan de ridders van St. Jan afstond raadpleegde de staatkundige vorst zijne eigene belangen meer dan die van de orde. Hij trok geene inkomsten van dit rots-eiland, maar was daarentegen met de verdediging er van belast tegen de Moorsche zeeroovers, die dikwijls op deze plek landden, het land verwoestten en de ongelukkige bevolking in slavernij wegsleepten. Door deze overdracht van het eiland aan de ridderorde van St. Jan, bevrijdde hij zich niet alleen van alle verdere uitgaven daarvoor, maar verzekerde zich voortdurend een bolwerk ter bescherming van zijn eigen gebied.

Het was wijs van den keizer dat het geschonken land met geene andere voorwaarde bezwaard werd dan met de jaarlijksche betaling van een stuk geschut ten teken van zijne leenroerigheid. Er werd ook bepaald dat de orde nimmer de wapenen tegen Sicilië zou voeren, eene bepaling, welke naauwelijks noodig was, met mannen die door hunne gelofte gebonden waren om te strijden ter verdediging van en niet tegen het Christendom.

In October 1530 namen l'Isle Adam en zijne dappere makers bezit van hun nieuw gebied. Het hart zonk hun in de schoenen toen zij de oogen over de rotsvlakte lieten weiden, welke zulk een sterk contrast vormde met het schoone „land de rozen”, hetwelk zoolang hunne woonplaats geweest

was ¹⁾. Maar het duurde niet lang of de wildernis, welke voor hen lag, bloeide onder hunne bewerking, als eene roos ²⁾. Met groote kosten werd er aarde in groote hoeveelheden van Sicilië aangevoerd. Vlakten, waarop het moest worden neêrgegooid, werden in de steile zijden der rotsen gehouwen, en de grond verkwikt door de heete zon van Malta, werd spoedig met den schoonen plantengroei van het zuiden bedekt. Echter bracht het het noodige graan voor het onderhoud der eilandbewoners niet op. Dit werd regelmatig van Sicilië ingevoerd, en in groote putten of in de rots uitgehakte hopen bewaard, welke luchtdigt gesloten, den inhoud gedurende jaren ongeschonden bewaarden. In korten tijd was het eiland ook van vestingwerken omringd welke met de natuurlijke verdedigingswerken de bezetting in staat stelden om de aanvallen der zeeroovers te tarten. Daarenboven werden er goede woningen voor de leden der orde gebouwd. Maar het was lang daarna, en niet voor dat het land geteisterd werd door de belegering, waarvan wij nu zullen gaan spreken, dat het gekroond werd door de statige gebouwen, welke die van Rhodus zelfs in de schaduw stelden en van Malta den trots der Middellandsche zee maakten ³⁾.

¹⁾ Rhodus van het Grieksche *ῥόδον*. De oorsprong van dien naam wordt door de taalkundigen toegeschreven aan de groote menigte rozen, welke in het wild op het eiland groeiden. De naam van Malta of Melite wordt afgeleid van de uitnemend geurige *melite*, wilde honig, welke tusschen de rotsen gevonden wordt.

²⁾ Een reiziger van onzen tijd, die Rhodus en Malta bezocht, spreekt aldus over de verandering in den betrekkelijken toestand der beide eilanden. »Men verhaalt ons dat toen l'Isle Adam en zijne dappere makers het eerst op dit strand landden, hun geest werd neêrgedrukt door het contrast, hetwelk deze drooge en barre oppervlakte met hun verloren liefelijke Rhodus vormde; ik heb mij zelven overtuigd dat in de meeste opzigten de toestand der beide eilanden nu is omgekeerd en zij gewis eene zeer bepaalde uitspraak geven omtrent de gevolgen van Turksch en Christelijk bestuur.” Earl of Carlisle, *Diary in Turkish and Greek Waters*, Boston 1855, bl. 204; dit is een werkje zonder verwatenheid, dat op iedere bladzijde de bewijzen draagt van den wijzen en verdraagzamen geest, de omvattende geleerdheid, en het schoonheidsgevoel, dat het kenmerk is van den edelen schrijver.

³⁾ De beschrijving van Malta ben ik voornamelijk verschuldigd aan Boisgelin *Ancient and Modern Malta*. Dit werk geeft beter overzicht van Malta, zoowel wat de natuurlijke geschiedenis van het eiland

In hun' nieuwen toestand verschilden de ridders niet zeer veel van hetgeen zij in de Levant waren geweest. Zij waren nog te midden van de ongeloovigen gelegerd, met de vijandelijke wachtvuren rondom hen heen. Wederom zeilden hunne galeijen uit om met de zeeroovers te strijden en keerden terug beladen met den buit der zegepraal. Men zag nogmaals het witte St. Janskruis op de plaats des gevaars wapperen. Bij alle togten van Karel den Vijfde en Philips den Tweede tegen de Mooren van Barbarije, van af de belegering van Tunis tot de inname van Peñon de Velez bekleedde het eene uitstekende plaats. Met de dapperheid van den soldaat, verbonden zij de bekwaamheid van den zeeman; en op dien noodlottigen dag toen de Christelijke vloot voor Algiers verstrooid werd, waren de Malteezer galeijen onder degenen, welke den storm ontkwamen ¹⁾. Het duurde niet lang of de naam der ridders van Malta werd even geducht aan het zuidelijke strand der Middellandsche zee, als die van de ridders van Rhodus aan het oostelijke geweest was.

Van tijd tot tijd voeren hunne galeijen voorbij den ingang der Adriatische zee in de Levant en ontmoetten stoutweg hunnen ouden vijand in zijn eigen vaarwater, zelfs wanneer zij de meerderheid tegen zich hadden. De Mooren van de kust van Barbarije, lijdende onder het verlies, dat hun

aangaat, als de krijgskundige en staatkundige geschiedenis van de orde, dan men in eenig boek, dat ik ken, vinden kan. Het is eene groote verzameling van feiten, welke ruw bij elkander gevoegd zijn, terwijl men de letterkundige uitvoering weinig roemen kan. Het is belangrijk als het werk van een ridder van St. Jan, een van de weinige ongelukkigen, die overbleven om het verraad zijner broeders en den ondergang der orde te getuigen. Als den laatste van de broederschap mag men hem wel vergeven, indien hij in zijn overzigt van het roemrijke verleden, nu en dan de trompet van den roem wat al te luid doet klinken.

¹⁾ De galeijen van de orde weêrstonen alleen de woede der golven; en toen men aan Karel den Vijfde verhaalde dat er nog konings schepen in zee waren, riep hij uit: »Het moeten zeker Malteezer galeijen zijn, die aan zulk een storm kunnen ontkomen!» De hooge dunk, welken hij van deze vloot had, werd volkomen geregtvaardigd, want de standaard der orde was spoedig in het gezigt.²⁾ Boisgelin, II, bl. 34.

door den onvermoeiden vijand werd toegebracht, verzochten den sultan meer dan eens om hun ter hulp te komen, en op de hoofden hunner aanvallers de beledigingen te wreken, welke hunne godsdienst werden aangedaan. Hierbij kwam het nemen van een Turksch schip in de Levant. Het was een groot vaartuig, rijk beladen en door twee stukken geschut en 200 janitzaren verdedigd. Na een wanhopig gevecht, was het door de Malteezer galeijen genomen en als een' welkomen prijs naar het eiland gebracht. Het behoorde aan het opperhoofd der gesnedenen van den keizerlijken harem, terwijl men zegt dat sommige der schoone bewoonsters daarvan belang hadden bij de kostbare vracht ¹⁾. Deze personen vereenigden zich nu met de Mooren om wraak te eischen. Soliman deelde in de algemeene verontwaardiging over de belediging, welke hem zelfs tot onder de muren zijner hoofdstad was aangedaan; en hij besloot om het einde zijner regering te kenmerken door de ridders van Malta te verdrijven, zooals hij in het begin ze van Rhodus had weggejaagd.

Daar het niet onwaarschijnlijk was dat de Christenvorsten zich vereenigen zouden om eene orde te helpen, welke zoo dikwijls voor het Christendom gestreden had, maakte Soliman zijne toebereidselen op groote schaal. Het gerucht daarvan verspreide zich wijd en zijd; en daar het doel onbekend was, verloren de groote mogendheden, die om de Middellandsche zee woonden, geen tijd om de kusten in staat van tegenweer te stellen, daar ieder meende dat haar eigen gebied het punt van aanval zijn zou. De koning van Spanje zond bevelen aan zijnen onderkoning van Sicilië om eene vloot uit te rusten, welke het eiland beveiligen kon.

Ondertuschen ontving de grootmeester van Malta, door middel van spionnen, welke hij te Konstantinopel in het geheim in dienst had, tijding van den togt. De betrekking van grootmeester werd te dien tijde bekleed door Jean Parisot de la Valette, een man wiens buitengewoon karakter, niet minder dan de omstandigheden, waarin hij ge-

¹⁾ De waarde der vracht werd op meer dan 80,000 dukaten geschat.

plaatst was, hem eenen onuitwischbaren naam in de geschiedbladen verzekerd heeft. Hij was van een oud geslacht uit het zuiden van Frankrijk, van de taal van Provence. Hij was nu in zijn 68ste jaar; in zijne jeugd was hij getuige geweest van de merkwaardige belegering van Rhodus en had achtereenvolgens alle betrekkingen bij de orde doorloopen van de laagste tot de hoogste, welke hij nu bekleedde. Met groote ondervinding verbond hij eene zonderlinge bescheidenheid en eenen onbuigzamen geest, welke der groote zaak, waaraan hij zich gewijd had, geheel was toegedaan. Het was de overtuiging van die toewijding, welke gedeeltelijk ten minste aan la Valette dat overwigt over zijne broeders kan gegeven hebben, hetwelk van zooveel belang was, in zulke hagchelijke omstandigheden. Mogelijk was het het voorgevoel van zulke omstandigheden, die hem in 1557 tot grootmeester deden verkiezen, toen de duisternis over de wateren kwam en de behoefte aan een ervaren stuurman aantoonde die den storm kon verduren.

Niet zoodra had de grootmeester de ware bestemming der Turksche wapening vernomen, of hij zond gezanten naar de verschillende Christen mogendheden om hun in dit uiterste om hulp voor de orde te vragen. Hij beval den ridders, die in vreemde landen waren, om naar Malta terug te keeren en met hunne broeders aan de naderende worsteling deel te nemen. Hij voerde grooten voorraad van levensmiddelen en krijgsbehoeften uit Sicilië en Spanje in. Hij rigtte de krijgsmagt van het eiland af, en vormde een leger van meer dan 3000 man; hierbij kwam een nog grooter getal van Spaansche en Italiaansche troepen, welke door de buitenlandsche ridders voor hem op de been waren gebracht. Deze magt werd nog vermeerderd door eene buitengewone toevoeging van 500 galeislaven, die la Valette onder de roeijers koos, terwijl hij hun de vrijheid beloofde, als zij hem getrouw dienden. Eindelijk werden de vestingwerken hersteld, met buitenwerken versterkt en in den besten toestand gebracht om den vijand weêrstand te bieden. Alle klassen der bevolking namen deel aan dit werk. De ridders zelve deelden in dien moeilijken arbeid, en de grootmeester ontzag zich niet om met den minsten zijner ridders

te werken. Hij bestuurde niet alléén, doch als er gebrek aan handen was, gaf hij het voorbeeld door zijne eigene bevelen ten uitvoer te leggen. Men vond hem overal, waar zijne tegenwoordigheid noodig was; hij hielp de zieken, wekte de moedelozen op, spoorde de onverschilligen aan, berispte de luijaards en waakte met vaderlijke bezorgdheid over de belangen van den kleinen staat, welke aan zijne zorgen was toevertrouwd.

Terwijl hij dus bezig was ontving la Valette een bezoek van den Siciliaanschen onderkoning Don Garcia de Toledo, den overwinnaar van Peñon de Velez. Hij kwam op bevel van Philips om met den grootmeester de beste verdedigingsmaatregelen te overleggen. Hij verzekerde den laatste dat, zoodra hij eene vloot verzameld had, hij ter zijner hulpe zou komen; en hij liet hem zijnen natuurlijken zoon achter om onder zulk een bekwaam aanvoerder de krijgskunst te leeren. La Valette werd getroost door de beloften van den onderkoning om hem te helpen; doch hij wist wel dat hij in dit uiterste niet op de beloften van anderen, maar op zijne eigene krachten en op die zijner dappere makkers vertrouwen moest.

De ridders, aan zijne oproeping gehoor gevende, waren nu grootendeels teruggekomen, en bragten ieder een aantal dienaren en volgelingen met zich mede. Eenige meer bejaarden en zwakken bleven achter; maar dit niet zoozeer wegens zwakte of ouderdom, als omdat het van belang was, dat eenige ridders de belangen der orde aan vreemde hoven bleven behartigen. La Valette werd getroffen door de vlugheid, waarmede zijne makkers naar hunne posten terugkeerden, om in het noodlottige uur de orde bij te staan. Hij omhelsde hen teeder, riep hen weldra te zamen, en deelde hun den gevaarlijken toestand mede waarin zij verkeerden, omdat de geheele magt der Moorsche en Turksche rijken tegen hen optrok. „Het is de groote strijd tusschen het Kruis en den Koran,” zeide hij, „welke nu zal gestreden worden. Zij waren de uitverkoren krijgslieden van het Kruis, en indien de Hemel het offer van hun leven eischte, kon er zich geene betere gelegenheid voor aanbieden dan dat roemrijk tijdstip.” De groot-

meester voerde hen toen naar de kapel der orde, waar hij en zijne broeders, na eene aandachtige biecht, het sakrament kregen en aan den voet van het altaar plechtig hunne gelofte hernieuwden om de kerk tegen de ongeloovigen te verdedigen. Met een' door deze geestelijke oefeningen opgewekten geest schenen van dat oogenblik af, zegt hun geschiedschrijver, alle wereldsche belangen hunne aanspraak op hunne genegenheid te verliezen. Zij stonden daar als een troep martelaars, de verloren hoop der Christenheid, gereed om, zooals hun aanvoerder gezegd had, hun leven op te offeren voor de groote zaak, waaraan zij zich hadden toegewijd. Zoodanig waren de gevoelens met welke la Valette en zijne makkers, na de voltooiing hunner voorbereidselen kalm de komst van den vijand afwachtten.

HOOFDSTUK III.

BELEGERING VAN MALTA.

Toestand van Malta. — Aankomst der Turken. — Zij verkennen het eiland. — Belegering van St. Elmo. — Heldhaftige verdediging en val.

~~~~~
1 5 6 5.

Voordat wij over deze merkwaardige belegering in bijzonderheden treden, zal het noodig zijn om den lezer eenigzins bekend te maken met de landstreek, welke het tooneel van den krijg werd. Het eiland Malta is ongeveer zeventien mijlen lang en negen breed. Ten tijde der belegering bevatte het ongeveer 12000 inwoners, behalve de leden der orde. Zij waren meestal in kleine steden en dorpen vereenigd, waarvan de voornaamste door een' eenigzins sterken muur verdedigd en Citta Notabile genoemd werd. Daar zij in het binnenland, bijna zelfs in het midden van het eiland, gelegen was, namen de ridders hun verblijf niet daar, maar verkozen het noordoostelijke gedeelte van Malta, dat naar Sicilië gekeerd was, en eene gemakkelijke haven voor hunne schepen aanbood.

De vorming van het land aan die zijde is zeer merkwaardig. Een smal, rotsachtig voorgebergte steekt in de Middellandsche zee vooruit, en verdeelt haar water in twee smalle golven, van welke de westelijke *Marza Musiette*, de haven Musiette, en die aan den oostkant, welke nu den naam van Valetthaven draagt, de Groote haven genoemd werd. De uiterste punt van het voorgebergte werd gekroond door het kasteel St. Elmo, hetwelk door de orde spoedig na hare aankomst op het eiland gebouwd was, op de plek welke den ingang van beide havens bestreek. Het

was een vestingwerk van aanzienlijke sterkte, hetwelk het voornamelijk aan zijne ligging te danken had. Op eene vaste rots gegrondvest en bijna geheel door het water der Middellandsche zee omspoeld, had het aan dien kant geene andere verdediging noodig. Maar aan de landzijde lag het meer open voor den vijand, en ofschoon het van eene drooge gracht en eenen tegenwal voorzien was, meende men dat het noodzakelijk was om het nog verder te versterken door een ravelijn aan den zuidwestkant, hetwelk la Valette nauwelijks voltooid had toen de Turken aankwamen.

De haven Musiette aan de westzijde is die, waarin de schepen nu quarantaine houden. De Grootte haven was de belangrijkste, want daar omheen woonden de ridders. Haar ingang, welke niet meer dan een vierde mijl breed is, wordt door twee hoogten bestreken, waarvan de eene, zooals boven vermeld is, door het fort St. Elmo bekroond werd. De lengte der haven zal ongeveer twee mijlen zijn, en het water is diep genoeg voor schepen van de grootste soort om daar in veiligheid te ankeren, daar zij door de uitstekende armen der kust voor de stormen der Middellandsche zee beveiligd zijn.

Aan de oostzijde van deze havenkom staken twee landpunten vooruit, welke in de groote haven kleinere havens vormen. De noordelijkste van deze landpunten werd door het kasteel St. Angelo verdedigd, waarom eene kleine stad gebouwd was, die om hare hooge ligging *il Borgo*, de Burgt, genoemd werd, doch nu met meer trots „de overwinnende Stad” *Citta vittoriosa* genoemd wordt. Hier was het dat de orde haar verblijf nam, terwijl de grootmeester zich in het kasteel vestigde; er werd veel moeite genomen om dit laatste in goeden staat van tegenweër te stellen, terwijl de stad door een’ muur beschermd werd. Op de evenwijdige landstrook bekend als het eiland van la Sangle, naar een’ grootmeester van dien naam, stond een fort, dat van St. Michel genoemd, met de bevolking verstrooid er om heen, welke nu ijverig werd bezig gehouden om de verdedigingswerken te versterken. Tusschen de beide landpunten lag de Galeijenhaven, welke, zooals haar naam aanduidt, voor de kleine schepen der orde diende. Deze

haven werd verdedigd door een’ ijzeren keten, welke aan den ingang tusschen beide landpunten gespannen was.

Dit waren de gebouwen, welke de ridders in den korten tijd, dat zij het eiland hadden bezet, hadden daargesteld. Zij waren in zooverre onvoltooid, dat menige uitstekende hoogte, welke de veiligheid des lands geëischt zou hebben, dat zeer versterkt moest worden, nog naakt en bloot bleef als toen zij op het eiland kwamen. Deze onvoltooid verdedigingsmiddelen vormden een sterk contrast met den tegenwoordigen toestand van Malta, dat nu geheel met vestingwerken omzoomd is, welke een deel schijnen uit te maken van de levende rots waaruit zij gehouwen zijn, en die in de handen van eene mogendheid, welke den scepter over de zee zwaait, de wereld wantrouwen kunnen inboezemen.

De geheele magt welke la Valette ter verdediging des eilands bijeen kon brengen was ongeveer 9000 man. Hieronder waren 700 ridders, van welke er reeds 600 waren aangekomen. De overigen waren op weg en kwamen op later stijdstip der belegering bij hem. Tusschen de 2 en 3000 waren Maltezers, die wel ongeregeld geoefend waren, maar toch reeds eenige ondervinding van den krijg hadden opgedaan in hun’ strijd met de Barbarijsche zeeroovers. De rest van het leger bestond, behalve uit de reeds vermelde 500 galeislaven en de persoonlijke dienaren der ridders uit Spaansche en Italiaansche troepen, die ter hulp bij de verdediging waren overgekomen. Het onbruikbare deel der bevolking, namelijk de zwakken en bejaarden, waren meendeels naar Sicilië overgevoerd. Er bleef echter nog een aantal vrouwen en kinderen achter, doch de eersten toonden eene heldhaftige standvastigheid, welke haar in tijden van beroerten zoo dikwijls onderscheidt, en bewezen gedurende het beleg goede diensten door de zieken te verzorgen en den verflaauwenden geest der soldaten weder op te beuren ¹⁾.

¹⁾ Vertot, *Knights of Malta* II, bl. 197. Balbi *Verdadera Relacion* fol. 28. De laatste kronijkschrijver, die eene opgave der strijdkrachten geeft, stelt het geheele bedrag der strijdenden op niet meer dan 6100. Hij spreekt echter van een onbepaald getal buiten dezen, waarbij duizend slaven, die op verschillende wijzen ter verdediging van het eiland medewerkten.

La Valette verdeelde dit kleine leger op verschillende standplaatsen, door deze aan de onderscheiden *talen* of natiën toe te wijzen opdat de geest van wedijver zijn invloed op de ridderlijkheid der orde uit zou oefenen. Het kasteel St. Elmo was het belangrijkste punt. Het besloeg zulk eene kleine uitgestrektheid gronds dat het ter naauwernood duizend man bevatten kon; en niet meer dan 800 werden er bij het begin der belegering binnen de muren opgesloten. De beperkte ruimte liet niet toe dat er magazijnen gebouwd werden, die eene groote hoeveelheid levensmiddelen of oorlogsbehoefden konden bevatten, waardoor het ongelukkigerwijze verplicht was om te steunen op de gemeenschap met Il Borgo, de stad aan de andere zijde der haven. Het metselwerk van het fort was niet sterk, ofschoon de wallen ten minste met dertig stukken geschut waren voorzien, die voornamelijk naar de landzijde waren gerigt. De bezetting, welke gewoonlijk 60 man bedroeg, stond onder bevel van een' ouden ridder, de Broglio genaamd. De grootmeester versterkte deze bezetting met zestig ridders onder den baljuw van Negrepont¹⁾, een veteraan in wiens beproefden moed la Valette volkomen vertrouwen stelde. Hij kreeg daarenboven nog twee kompagnien vreemde troepen onder het bevel van een Spaansch ridder, la Cerda genaamd.

Vershillende andere punten werden door kleine afdeelingen bezet, welke ieder een' ridder der orde aan het hoofd hadden. Maar de hoofdmagt was met bijna alle overige ridders in het kasteel St. Angelo en in de stad, welke aan den voet daarvan lag, gelegerd. Hier sloeg la Valette zijn eigen hoofdkwartier op, als op de plek, welke door hare ligging in het middelpunt, hem in staat zou stellen om over de belangen van het geheel te waken. Alles was beweging aan dien kant, daar het volk druk werd bezig gehouden met het versterken der verdedigingswerken van de stad, en in het wegbreken der gebouwen in de buitenwijken, welke de grootmeester vreesde dat somwijlen eenige beschutting voor den vijand zou opleveren. Hierin werden

¹⁾ De baljuw heette Johan d'Eguerra of d'Equarras. VERT.

zij bijgestaan door een honderdtal slaven, die men uit de gevangenissen haalde en bij paren aan elkander ketende¹⁾.

In den morgen van den 18^{den} Mei 1565 zagen de schildwachten van St. Elmo en St. Angelo, ongeveer 30 mijlen oostwaarts van Malta, de Turksche vloot regt op het eiland aanhouden. Als afgesproken teeken werd een stuk geschut van ieder fort afgevuurd, om de plattelandsbewoners te waarschuwen om zich naar hunne dorpen te begeven. De vloot bestond uit 130 groote en 50 kleinere galeijen, behalve een groot aantal transportschepen met geschut, krijgsvoorraad en andere oorlogsbehoefden. Het belegeringsgeschut bestond uit 36 stukken, van welke de kleinsten kogels van 56 pond wierpen en enkelen, *basilikas* genaamd, marmeren kogels van 112 pond zwaar²⁾. De Turken waren in vroeger tijd reeds bekend voor de buitengewone zwaarte hunner kanonnen; en zij gebruikten nog voortdurend zulke stukken lang nadat men in het overige Europa ze plaats had doen maken voor stukken geschut van kleiner en handelbaarder afmetingen.

Het getal der soldaten, behalve de mariniers, doch met

¹⁾ In het kasteel St. Angelo lagen 50 ridders met Garzenaro Roz aan het hoofd. St. Michel was bezet door eene keurbende onder Hasdrubal de' Medici, met de soldaten van twee galeijen; de admiraal Pierre di Monte (later grootmeester 1568—72) was ook in dit fort. Het eiland Gozzo zou verdedigd worden door 80 man onder Giannetto Torrellas. De maarschalk Willem Coppier was met 30 ridders, 600 soldaten en 200 eilanders te paard altijd in het veld om overal op de landing van den vijand te kunnen letten, en deze te voorkomen. VERT.

²⁾ Vertot zegt van 160 pond zwaar. Echter werd dit nog overtroffen door het reusachtige stuk geschut, hetwelk Mahomed eene eeuw vroeger bij de belegering van Konstantinopel gebruikte, en dat volgens Gibbon steenen kogels van 600 pond wierp. Sints bovenstaande regels geschreven werden, is zelfs dit nog overtroffen door eene Engelsche onderneming. De *Times* vertelt ons van monsterkanonnen, die men in de Oostzee gebruiken wil, wier minste schot 300 en wier grootste 1000 pond bedragen zou.

Zulk een stuk is inderdaad te Liverpool in de *Mersey steel and ironworks* gegoten, doch niet gebruikt. Eene afbeelding er van vindt men in de *Illustrated Times* van 12 April 1856. VERT.

bijvoeging van 6000 janitzaren, was ongeveer 30.000, en bestond uit den bloem van het Turksche leger¹⁾. Zij waren op de beste wijze uitgerust, en ieder was voorzien van datgene wat voor een langdurig beleg noodig was. Er was waarschijnlijk nimmer zulk eene prachtige vloot in de Middellandsche zee gezien. Het was duidelijk dat Soliman de orde wilde vernietigen, welke hij reeds eenmaal verdreven, doch die nu hare krachten hernieuwd had en de geduchtste vijand der Halve maan geworden was.

Het bevel over den togt was aan twee officieren opgedragen. Een van hen, Piali, was dezelfde admiraal, die de Spanjaarden bij Gelves versloeg. Hij had het opper-toezigt over de krijgsverrigtingen ter zee. Het bevel over de landmagt werd opgedragen aan Mustapha, een oud gediende van bijna 70 jaar, wiens rijke ondervinding vereenigd met de grootste krijgskundige bekwaamheden, hem tot zulk eene hoogte gebracht hadden. Ongelukkig werden zijne verdiensten bezwakt door zijne wreedheid. Behalve het bevel over het leger had hij het algemeene toezigt over den geheelen togt, hetwelk de afgunst van Piali opwekte, die zich beleedigd gevoelde door de voorkeur, welke men zijnen mededinger schonk. Aldus rezen er gevoelens van wederzijdsch wantrouwen op in de harten der beide aanvoerders, waardoor beider handelingen eenigzins verlamd werden.

De Turksche vloot rigtte zich naar het Zuidoostelijk deel van het eiland, en wierp het anker in de haven van St. Thomas. De troepen werden spoedig aan land gezet, en verspreidden zich in afzonderlijke benden over het land, terwijl zij dit verwoestten en alle zwervers overvielen, die zij in het veld ontmoetten. Mustapha rukte met de kern des legers een weinig naar het binnenland op, en bezette op weinige mijlen afstand van il Borgo een verheven terrein. Men kon de inwoners ter naauwernood weêrhouden van buiten de poorten te snellen, om de vertooning te

¹⁾ Balbi, *Verdadera Relacion* fol. 26. De oude krijgsman beschrijft de zamenstelling der Turksche magt, in welker opgave hij niet veel van Vertot verschilt.

zien welke de indringers opleverden, wier prachtige leger-trein zich ver over de heuvelen uitstreckte, wier schoone wapenen en banieren in het zonlicht schitterden en wier krijgsmuziek den Christenen uitdagende toonen in de ooren deed klinken. La Valette liet van zijn' kant den standaard van St. Jan op de wallen van het kasteel ontrollen, en zijne trompetten den vijand op even uitdagende wijze beantwoorden.

Ondertusschen was de maarschalk Coppier aan het hoofd eener kleine bende de poort uitgereden en aangevallen op eenige legerafdeelingen, die het land afliepen. Het geluk zijner wapenen was zichtbaar in de bebloede koppen der gesneuvelde Turken, welke hij als zegeteekenen naar il Borgo terugzond. Het plan van la Valette in het toestaan van deze uitvallen, was om zijne manschappen aan het vreemde uiterlijk en de bijzondere wapenen hunner vijanden te gewinnen, even als aan den wilden oorlogskreet, welchen de Turken in het gevecht aanhieven. Maar de in deze gevechten behaalde voordeelen wogen, van den kant der Christenen, niet op tegen de verliezen, al waren deze ook gering; en nadat er twee ridders en een aantal gemeene soldaten gesneuveld waren, beval de grootmeester zijnen onderhoorigen om rustig binnen de stadsmuren te blijven.

Er werd in den Turkschen krijgsraad besloten om de operatiën te beginnen met de belegering van het kasteel St. Elmo, daar het bezit van deze plaats noodig was om der Turksche vloot eene veilige haven te verzekeren. Den 24sten Mei werden de loopgraven geopend, indien men zulks zeggen kan op eene plaats waar men wegens den rotsachtigen ondoordringbaren grond, geene loopgraven maken kon, en de belegeraars genoodzaakt waren om zich achter eene planken borstwering te verbergen, welke zij met van ver af aangevoerde aarde hadden aangevuld, en met stroo en touwen bij elkander hielden. Op zekere afstanden wees Mustapha plaatsen aan voor batterijen. De voornaamste van deze laatsten was er eene waar stukken van het grootste kaliber op lagen, en ofschoon de bediening van het geschut geheel wat anders was dan nu, omdat men meer ervaring en handelbaarder werktuigen bezit, zou toch

steviger metselwerk dan dat van St. Elmo wel ingestort zijn onder de menigte steen en ijzer die er tegen geslingerd werd.

Toen de vestingwerken begonnen in te storten scheen het dat de bezetting meer op hare eigene sterkte dan op die harer verdedigingswerken steunen moest. Er werd derhalve besloten om naar den grootmeester te zenden en versterking te vragen. Men droeg deze zending aan den ridder de la Cerda op. Hij ging naar il Borgo, vertoonde zich voor la Valette, en drong aan op de noodzakelijkheid van meerder hulp zoo men het fort tegen den vijand wilde behouden. De grootmeester luisterde met kwalijk verborgen misnoegen naar dit verzoek om hulp reeds bij het begin der belegering; vooral daar het gedaan werd in tegenwoordigheid van vele ridders, die daardoor wel zouden kunnen ontmoedigd worden. Hij vroeg la Cerda koel welk verlies de bezetting geleden had. De ridder ontweek de vraag en antwoordde dat St. Elmo in den toestand van een' zieke verkeerde, die de hulp des geneesheers noodig had. „Ik zal de geneesheer zijn,” zeide la Valette, „en zoodanige hulp geven dat, indien ik ulieden al niet voor vrees kan vrijwaren, ik ten minste hopen kan de plaats te bewaren voor het vallen in 's vijands handen.” Hij was zoo overtuigd van het belang om dezen post tot het uiterste te verdedigen, al was het maar om tijd te winnen voor Siciliaansche hulp, dat hij gereed was, zoo als hij zeide, om zich in de vesting te werpen en zich, als het noodig was, onder hare puinhoopen te begraven.

Van dit wanhopige besluit werd hij afgebragt door de eenparige kreten der ridders, die hem voorstelden dat het de plicht niet was van een opperbevelhebber om zich als een gewoon soldaat bloot te stellen en diens plaats in de verloren bende in te nemen. De grootmeester zag de juistheid dezer opmerkingen in; en toen de ridders onder elkan- der twistten om de eer van dien gevaarlijken post in te nemen, wees hij er vijftig aan om met twee kompagniën soldaten met la Cerda naar het fort terug te keeren. De versterking stond onder het bevel van den ridder de Medran, een dapper krijgsman, op wiens standvastigheid en

moed la Valette wist dat hij zich verlaten kon. Voor zijn vertrek werd die magt nog vermeerderd door de aankomst van eenige ridders uit Sicilië, die van den grootmeester verlof kregen om het lot hunner broeders in St. Elmo te deelen. De troepen werden met levensmiddelen en krijgs- behoeften in open bootjes over de haven gezonden, onder bescherming van een hevig vuur van het geschut van St. Angelo. Bij toeval viel er een kogel op een' steen naast de loopgraaf, waar Piali, de Turksche admiraal, op dat oogenblik stond; een splinter trof hem aan het hoofd en wondde hem ernstig, schoon niet doodelijk. La Valette maakte gebruik van de verwarring, welke door dit voorval veroorzaakt werd, om eene galei naar Sicilië te zenden, ten einde de toerusting van den onderkoning te verhaasten en van hem de beloofde hulp te verkrijgen. Don Garcia de Toledo antwoordde hierop met de verzekering dat hij tegen het midden van Junij ter zijner hulp zou komen.

Het was nu het begin van die maand. Naauwelijks was de Medran binnen St. Elmo gekomen, of hij deed een' uitval tegen de Turken, doodde menigeen in de loopgraven en joeg de rest op de vlugt. Maar zij keerden spoedig met zulk eene overmagt terug, dat zij de Christenen nood- zaakten om terug te trekken en binnen hunne verdedigings- werken de vlugt te nemen. Ongelukkig dreef de kruiddamp door een zuidelijk koeltje in de rigting van het kasteel; en onder bedekking daarvan gelukte het den Turken om de borstwering in bezit te nemen. Toen de damp optrok, werd de bezetting zeer ter neêrgeslagen, toen zij zag dat de Muzelmansche standaard op hunne eigene verdedigings- werken geplant was. Zij beproefden te vergeefs ze te her- overen. De aanvallers verschansten zich spoedig achter eene borstwering van schanskorven, takkebossen en wol- zakken, en vestigden zich daar voor goed.

Van dit punt onderhielden zij een levendig geweervuur op het ravelijn, en doodden de verdedigers, welke zich durfden vertoonen. Eene onverwachte gebeurtenis stelde hen weldra in bezit van het ravelijn zelf. Men zegt dat toen een Turksch ingenieur van de borstwering het ravelijn ver- kende, hij een' schildwacht op zijn post zag slapen. Hij

gaf er zijnen landgenooten kennis van, en het gelukte aan eene afdeeling Janitzaren om met hunne ladders de muren van het ravelijn te beklimmen. Hoewel de wacht slechts gering in getal was en bij verrassing overvallen werd, trachtte zij toch om hare stelling te behouden. Er volgde eene hevige schermutseling. Maar de Turken werden spoedig versterkt door hunne makkers, die hun te hulp vlogen, zij overweldigden de Christenen en noodzaakten hen tot wijken. Het gelukte aan enkelen om binnen het kasteel te vlugten. De Janitzaren volgden de vlugtelingen op de hielen. Een oogenblik scheen het dat Muzelmannen en Christenen beiden in de hitte van den strijd het kasteel zouden binnendringen. Maar gelukkig stelden zich de baljuw van Negrepont, de Medran, en eenige andere ridders aan het hoofd van hunne volgelingen, wierpen zich op den vijand en stuitten de vervolging. Er volgde eene wanhopige worsteling, waarin bekwaamheid niets baatte, maar de overwinning alleen den sterkste ten deel viel. Eindelijk werden de Janitzaren van hun kant genoodzaakt om terug te trekken. Iedere duim gronds werd betwist; totdat de Turken, door hunne tegenstanders hevig opgedrongen in het ravelijn stortten, waar zij, met behulp hunner makkers, onwrikbaar stand hielden tegen de Christenen. Nu werden er twee kanonnen van het kasteel aangebragt om op het buitenwerk te vuren. Maar ofschoon de schoten eene moorddadige uitwerking hadden, wierpen de Turken zich in het midden van het vuur, en werkten onbevreesd voort, totdat zij met schanskorven, zandzakken en andere voorwerpen, eene borstwering hadden opgeworpen, welke hen tegen overlast vrijwaarde. Alle verdere strijd werd ijdel gemaakt; de ridders moesten dit belangrijk buitenwerk aan de aanvallers overlaten en trokken zich knorrig binnen het kasteel terug ¹⁾.

¹⁾ In Vertots verhaal van deze zaak wordt er veel gesproken over een onbekend buitenwerk, *Cavalier* genaamd, hetwelk eene geheel andere zaak is, dan wat men er nu onder verstaat. Het lag buiten de muren en was met het ravelijn verbonden door eene brug welke bezit de strijdenden elkander hevig betwistten. Balbi, de zoo dikwijls aangehaalde krijgsman, een van de ooggetuigen der belegering, hoewel hij op het fort St. Michel in bezetting lag, spreekt van dit

Terwijl dit gebeurde, trachtte eene versche bende Turken, die door eene bres in de borstwering zich in de gracht stortte, het kasteel door beklimming te veroveren. Gelukkig waren hunne ladders te kort, en de bezetting, welke hen met geweervuur begroette, wierp tegelijkertijd zulk een stroom van allerlei werptuigen op hun hoofd, dat de gracht spoedig met allerlei ledematen en lichamen verstopt was. Op dit oogenblik deed eene bende uit het fort een' uitval op den vijand, bragt eene groote slagting te weeg en dreef hen, die nog in staat waren om te vlugten, naar hunne loopgraven terug ¹⁾.

Het gevecht, hetwelk, zooals wij gezien hebben, bij toeval begon, duurde verscheidene uren. Het verlies der Turken ging dat der bezetting grootelijks te boven, welke laatste minder dan 100 man verloor, onder welke 20 ridders waren. Maar het grootste verlies der belegerden was dat van de borstwering en het ravelijn. Aldus van de buitenwerken beroofd, stond het kasteel van St. Elmo als een naakte en eenzame boomstam die aan al de woede van den storm bloot is gesteld.

Het verlies van het ravelijn gaf la Valette de grootste ongerustheid, hetwelk niet verminderde door het denkbeeld dat het, ten deele ten minste, aan de nalatigheid der verdedigers te wijten was. Het deed hem des te eerder voor de veiligheid van het kasteel zorgen; en hij zond zijne booten naar de overzijde om de gewonden weg te voeren, en hen door een gelijk getal gezonde ridders en soldaten te doen vervangen. Het was zijn plan om de bezetting door niemand te laten hinderen, die niet in staat was om bij de verdediging hulp te bieden. Onder de nieuw aangekomenen was de ridder de Miranda, een van de be-

gevecht als ware het op den dijk geleverd. Zijne medeeling heeft de verdienste van zoowel de kortste als de verstaanbaarste te zijn.

¹⁾ Deze strijd komt ook bij de Thou voor (boek XXXVIII), die zijn verhaal uit goede bronnen schijnt geput te hebben; hij vertelt dat de Turken den slapenden schildwacht overvielen, na door een kanongat te zijn binnen gekropen. Hij begroot het getal dooden bij den aanval op het kasteel van de zijde der Turken op 400, terwijl de belegerden slechts 50 man zouden verloren hebben. VERT.

roemdste leden der orde, die onlangs van Sicilië gekomen was, een krijgsman wiens persoonlijke invloed en groote krijgskundige bekwaamheden, zeer nuttig voor de bezetting zouden zijn.

Het verlies, dat de belegeraars bij het laatste gevecht geleden hadden, werd op dat oogenblik meer dan vergoed door de aankomst van Dragut, den beruchten pacha van Tripoli, met tien Moorsche galeijen ¹⁾. Hij werd door salvos uit het geschut en de algemeene vreugde van het leger begroet; en dit niet zoozeer om de versterking, welke hij medebragt, waaraan men toen nog geen gebrek gevoelde, als om zijn' grooten naam; want hij was toch niet minder beroemd als ingenieur dan als scheepsbevelhebber. De sultan, die het hoogste denkbeeld van zijne verdiensten koesterde, had aan zijne generaals het bevel gegeven om hem den grootsten eerbied te betoonen; en zij beraadslaagden aanstonds met hem over de beste middelen om het beleg voort te zetten. Men zag spoedig het gevolg van zijn' raad in de beter overlegde en afdoende maatregelen, welke men nam. Er werd eene batterij van vier slangstukken op het westelijke hoogland geplaatst, hetwelk den ingang van de haven Musiette bestreek. Zij was bestemd om tegen de westzijde van het kasteel te handelen; en de landpunt waarop zij stond is nog bekend onder den naam van den geduchten zeeroover.

Op eene hoogte aan de zuidzijde van St. Elmo werd nog eene andere batterij opgeworpen, welke veel geduchter was door het aantal en de grootte der stukken, en zoowel dat kasteel als St. Angelo beschoot. De borstwering van het eerste fort was verwoest, zoodat zij vrij spel liet aan het geschutvuur der belegeraars; er werden twee kanonnen aan het ravelijn geplaatst, die een hevig vuur op het binnenste van het kasteel openden en de bezetting dwongen

¹⁾ Dragut bragt 1400 man mede: niettegenstaande de hooge eeh-ting, waarin hij bij den Sultan stond, had deze hem echter nimmer den titel van admiraal gegeven; dit was Hali *de strooper* (zooals de Christenen hem noemden), die eenige dagen vroeger (25 Mei) zich met zes galeijen uit Alexandrië bij het Turksche leger had gevoegd.

om zich te verbergen achter de onder bevel van Miranda opgeworpen verschansingen.

Het Turksche geschut opende nu zijn vuur met verwoestend gevolg op de naakte muren van St. Elmo. Geen metselwerk kon lang weêrstand bieden aan dien storm van ijzeren en zware marmeren kogels, welke de belegeraars uit hunne reusachtige stukken schoten. Er vielen stukken van de muren af, alsof zij van pleister gemaakt waren, en St. Elmo beefde op zijne grondslagen onder den donder van het vreeselijke geschut. Het hart van den stoutsten krijgsman moest wel beginnen te beven als hij de bressen iederen dag grooter zag worden alsof zij gaapten om die woeste benden, die om de poorten zwierven, toegang te verleen.

Toen in dit uiterste de bezetting verminderde door het aanhoudende vuur van den vijand, hare krachten verloor door buitengewone inspanning, vele ridders gewond, en allen door langdurig nachtwaken afgemat waren, was het natuurlijk dat het grootste gedeelte gevoelde, dat zij al gedaan hadden, wat hun pligt van hen vereischte, en dat zij, zonder hunne eer te kort te doen, een' post konden verlaten, welke niet langer houdbaar was. Daarom besloten zij om den grootmeester te verzoeken dat hij zijne booten zenden zou om hen en het overschot der bezetting van il Borgo in eens over te brengen. De persoon, dien zij voor deze zending kozen, was de ridder de Medran, die, zooals la Valette weten kon, waarschijnlijk het gevaarlijke van hunnen toestand niet overdrijven zou.

Daarom stak de Medran de haven over en legde in een onderhoud met den grootmeester hem het doel van zijn bezoek bloot. Hij sprak van den vervallen toestand der vestingwerken, en over den ellendigen staat der bezetting, welke alleen op de been gehouden werd door voortdurende versterking uit il Borgo. Doch dit was slechts eene nieuwe wijze om de krachten der orde te verteren. Het zou daarom beter zijn om, in plaats van eene wanhopige verdediging voort te zetten, die met den ondergang der verdedigers eindigen moest, hen dadelijk naar de stad over te brengen, waar zij met hunne broeders gemeene zaak tegen den vijand konden maken.

La Valette hoorde de Medrans redenering oplettend aan, omdat zij wel nadenken verdiende. Maar daar de zaak van het hoogste gewigt was voor de belangen zijner kleine kudde, wilde hij de zaak den ridders Grootkruizen voorleggen, mannen, die in de orde den hoogsten rang bekleedden. Zij waren eenparig van hetzelfde gevoelen als de Medran, doch la Valette niet. Hij begreep dat het bestaan zelf der orde naauw verbonden was met het behoud van St. Elmo. Hij zeide aan zijne broeders dat de onderkoning van Sicilië verklaard had, dat indien deze sterke post in 's vijands handen viel, hij de vloot zijns meesters er niet aan wilde wagen om het eiland te redden. En behalve op hun eigen goed zwaard, moesten zij steunen op de hulp uit Sicilië. De ridders moesten dat punt, het kostte wat het wilde, bewaren. De onderkoning kon hen in hun' nood niet verlaten; hij zou hen zelf niet in den steek laten; hij wilde hen goed voorzien van hetgeen er ter hunner verdediging noodig was, en, zoo het vereischt werd, wilde hij zelf oversteken, het bevel in persoon op zich nemen en de plaats tegen de ongelooovigen handhaven of op de bres sneuvelen.

Toen de oudere ridders de beslissing van den grootmeester vernamen, verklaarden zij besloten te zijn hem bij te staan. Zij wisten hoe weinig hij zijn leven telde in vergelijking met de zaak waaraan het was toegewijd, en zij gaven hun besluit te kennen om hunnen laatsten droppel bloeds te vergieten in de verdediging van den hun toevertrouwen post. De jongere broeders vereenigden zich niet zoo gemakkelijk met de beslissing der ouderen. Zij zeiden dat een lang verblijf aldaar eene noodelooze opoffering van hun leven was. Zij waren in het fort opgesloten als schapen, en moesten geduldig afwachten dat de woeste wolven, die naar hun bloed dorstten, hen verslonden. Dit konden zij niet verdragen; en indien de grootmeester geene booten zond om hen dadelijk af te halen, wilden zij een' uitval tegen den vijand doen en op het slagveld een' eerlijken dood sterven. Er werd derhalve een brief, die door 50 ridders onderteekend was en hun besluit te kennen gaf, door een hunner naar il Borgo gebragt.

La Valette ontving de tijding met een gevoel van ver-

driet en verontwaardiging. Het was niet genoeg voor hen, zeide hij, om den eervollen dood, waarnaar zij zoozeer haakten, te sterven. Zij moesten sterven op de wijze, welke hij hun voorschreef. Zij waren door eene gelofte verplicht zijne bevelen op te volgen. Hij herinnerde hen aan die gelofte, welke zij bij hunne opname in de orde hadden afgelegd, en aan de verplichting van iederen trouwen ridder om zijn leven, zoo noodig, voor het welzijn der orde op te offeren. Zij zouden er ook niets bij winnen, voegde hij er bij, om hun' post te verlaten en naar de stad terug te keeren. Het Turksche leger zou spoedig voor de poorten staan, en de onderkoning van Sicilië zou hen aan hun lot overlaten.

Opdat hij echter niet schijnen zou hunne opmerkingen te licht te tellen, besloot la Valette om drie kommissarissen naar St. Elmo te zenden, die verslag van den toestand aldaar zouden geven. Dit zou ten minste het voordeel opleveren van tijd te doen winnen, daar ieder gewonnen uur van belang was. Ook zond hij naar Sicilië om de traagheid van de bewegingen des onderkonings op te wekken en aan te dringen op de noodzakelijkheid van onmiddellijke hulp, als hij het kasteel wilde redden.

De kommissarissen werden door de weêrspannige ridders met vreugde ontvangen, en vonden dezen zoo vast tot hun vertrek besloten dat zij reeds begonnen hun voedsel in de putten te werpen om te voorkomen, dat het in 's vijands handen viel. Zij toonden den kommissarissen ijverig alle deelen der verdedigingswerken, welke vervallen toestand inderdaad krachtiger sprak dan het gemor der bezetting. Twee der afgevaardigden deelden in de inzigten der misnoegde partij, en verklaarden dat het fort niet langer houdbaar was. Maar de derde, een Italiaansch ridder, Castriot genaamd, was van eene andere meening. Hij erkende dat de vestingwerken in slechten toestand verkeerden, maar die was ver van wanhopend. Met nieuwe troepen en den voorraad, welke uit de stad kon worden aangevoerd, konden zij spoedig weder in staat worden gesteld om het nog eenigen tijd uit te houden. Zulk eene stout uitgesproken meening, welke in tegenspraak was met de klagten der ridders, tastte hun

eergevoel aan. Er ontstond een hevige twist tusschen de partijen; en het zou slecht zijn afgeloopen als de bevelhebber de Broglio en de baljuw van Negrepont, om den twist te doen eindigen, niet de alarmklok hadden laten luiden, waarop ieder ridder naar zijn post vloog.

Toen Castriot terugkeerde gaf hij een gelijkkluidend verslag aan den grootmeester en bood stoutweg aan om zijn woord te houden. Indien la Valette hem wilde toestaan om eenige manschappen onder de wapenen te brengen zou hij naar St. Elmo oversteken, en het in staat stellen om het nog tegen het Ottomanische leger uit te houden.

La Valette gaf gereedelijk zijne toestemming in een voorstel hetwelk hij misschien aanvankelijk had uitgelokt. Men had bij zulk eene gevaarvolle onderneming geene opwekking noodig; maar er traden spoedig ridders, stad- en landbewoners als vrijwilligers vooruit. De eenige moeilijkheid was om eene keuze te doen. Allen haakten naar den roem om in deze kleine bende van helden te worden opgenomen.

La Valette werd opgeruimd door deze uitslag van den edelmoedigen geest bij zijne volgelingen. Het gaf hem grooter zekerheid voor den goeden uitslag dan eenige vreemde hulp. Hij schreef aanstonds aan de ontevreden edelen op St. Elmo, en deelde hun mede wat er gebeurd was. Nu werd hun verzoek toegestaan; zij zouden dien zelfden avond worden afgelost; zij hadden hunne posten slechts aan hunne opvolgers over te geven. „Keert terug naar het klooster, broeders,” zoo eindigde hij, „daar zult gij voor het tegenwoordige veilig zijn, en ik zal minder bevreesd zijn voor het lot der vesting, van welker behoud dat van het eiland zoozeer afhangt.”

De ridders, die reeds eenig bericht hadden ontvangen van den loop, welken de zaken te il Borgo genomen hadden, waren daardoor grootelijks uit het veld geslagen. Om aan anderen den post over te geven, welke aan hunne zorg was opgedragen, was eene schande, die zij niet konden verdragen. Toen de brief van den grootmeester kwam, was hunne vernedering zeer groot; en dit verminderde niet met den kouden en snijdenden toon van verachting, welke slechts flauw bedekt werd door een schijn van bezorgdheid voor

hunne persoonlijke veiligheid. Zij verzochten den baljuw van Negrepont om in hun' naam aan la Valette te schrijven, en hem te smeeken van hen niet aan zulk eene ongenade bloot te stellen. Zij bekenden berouw te gevoelen over den door hen ingeslagen weg, en vroegen slechts dat het hun nu toegestaan zou worden om zulke bewijzen van gehechtheid aan de goede zaak te geven, als hunne dwalingen zouden goed maken.

De brief werd door een zwemmer over de haven gebragt. Maar de grootmeester antwoordde koeltjes, dat veteranen zonder krijgstuicht in zijne oogen minder waard waren dan nieuwelingen die zich daaraan onderwierpen. De verslagenheid der ridders op dit antwoord was onuitsprekelijk; want in hunne oogen was schande erger dan de dood. In dit uiterste schreven zij weder aan la Valette, herhaalden hunne betuigingen van berouw over het voorgevallene, en smeekten in nederige woorden om zijne vergiffenis. De bevelhebber begreep dat hij de zaak ver genoeg gedreven had. Het was misschien het punt, waartoe hij van plan was geweest om haar te brengen. Het zou niet goed zijn om zijne onderhoorigen tot wanhoop te drijven. Hij begreep dat men hen nu vertrouwen kon; daarom ontsloeg hij de nieuw aangevorvenen, en behield alleen een gedeelte van deze dapperen om de bezetting te versterken; en daarmede zond hij krijgsvorraad en bouwstoffen om de vernielde werken te herstellen.

Ondertusschen zette de Turksche bevelhebber de belegering ijverig voort. Dag en nacht donderden de batterijen tegen de wallen en het getrouwe kasteel. De gracht was verstopt door stukken, welke de storm van ijzer van de muren scheurde; en eene wijde opening, welke langzamerhand aan de zuidwestzijde van het kasteel ontstaan was, toonde aan dat er eindelijk eene beklimbare bres was gemaakt. De ongemeene levendigheid waarmede het geschut gedurende den geheelen 15^{den} Junij te werk ging, en het valsche alarm, waardoor de bezetting den volgenden nacht geplaagd werd, deden gelooven dat men onmiddelijk eenen algemeenen storm voor had. De veronderstelling was juist. Den 16^{den} stond met het aanbreken van den dag, de ge-

heele magt der belegeraars onder de wapenen. Het afgesproken teeken werd door een kanonschot gegeven, waarop eene talrijke bende Janitzaren in kolonne snel voorwaarts rukte om de groote bres van het kasteel te bestormen.

Middelerwijl had de Turksche vloot aan de oostzijde van het eiland het anker geligt, was rondgevaaren en lag nu voor de groote haven, waar zij haar geschut spoedig rigtte om de zeezijde van St. Elmo te beschieten. De batterij op de Dragutpunt bestreek de westzijde der vesting, en 4000 musketten schoten uit de loopgraven een regen van kogels in de bres, waar zij diegenen van de bezetting dood schoten, die hun hoofd slechts boven de borstwering vertoonden.

Het geschut der belegerden bleef gedurende dien tijd niet werkeloos. Hij beantwoordde de kanonnade der schepen dapper; en van de landzijde duurde het geschut- en geweer- vuur aanhoudend voort. Nu spanden de belegerden hunne krachten in tegen de geduchte bende Janitzaren, die, zooals reeds is opgeteekend ter bestorming vooruit renden. Hunne voorhoede werd op minder dan eene halve mijl afstands neêrgeschoten en hunne flank deerlijk geteisterd door het geschut van St. Angelo. Maar ofschoon in het front en ter zijde door dit dubbele vuur aan het wankelen gebracht, bleven de Janitzaren in hunne vaart niet staan, en werden zelfs niet aan het wankelen gebracht. Zonder op de vallenden te letten, rukte de donkere kolonne als een donderwolk gestadig voorwaarts, terwijl de doodskreten smoorden in het krijgsgeschreeuw dat hunne makkers bij den stormloop aanhieven. De gracht, welke met de overblijfselen der wallen was opgevuld, verschafte den aanvaller eene brug, waardoor zij dus de schanskorven niet noodig hadden, waarmede hunne mijnwerkers gereed waren de diepte aan te vullen. De weg naar de bres was echter eenigzins steil, en de bres zelve werd verdedigd door eene afdeeling ridders en soldaten, die over de aanvallers een' kogelregen uitstortten. Zij rukten echter te midden van den storm steeds voorwaarts en na eene hevige worsteling bereikten de voorste gelederen den top en stonden vlak voor hun' vijand. Maar de kracht der Turken was door hunne inspanning bijna uitgeput. Zij werden nedergehouwen door de Christenen, die versch in

den strijd kwamen. Anderen namen evenwel de plaats der gevallen in, tot dat de ridders, die door het aantal dus overstelpt werden, grond begonnen te verliezen, en de krachten nu meer gelijk stonden. Toen werd het eene worsteling van man tegen man, waarbij elke partij door woedenden godsdiensthaat werd aangezet, en Christenen en Muzelmannen meenden dat het paradijs de belooning zijn zou van hem, die in den strijd tegen de ongeloovigen viel. Er werd geen kwartier gevraagd of verleend, en langdurig en hevig was het gevecht tusschen den bloem der Muzelmannen en de beste ridders der Christenheid. In de hitte van den strijd plantte een stoutmoedige Turk zijne standaard op den wal. Maar deze werd spoedig weggerukt door den ridder de Medran, die den Muzelman neersloeg, doch op hetzelfde oogenblik uit eene haakbus eene doodelijke wonde ontving¹⁾. Daar het gevecht een groot gedeelte van den dag duurde, werd de hitte onverdragelijk en vermeerderde de ellende der strijdenden. Geen van beide partijen verflauwde echter in hare pogingen. Ofschoon zij verscheidene keeren werden teruggeslagen, keerden de Turken telkens met denzelfden moed als te voren tot den storm terug; en toen degen en sabel gebroken waren, vielen de strijders met hunne dolken op elkander aan, en rolden in doodstrijd met elkander worstelende van de helling der bres naar beneden.

Terwijl het vernielingswerk aan deze zijde voortduurde, werd er aan een' anderen kant eene krachtige poging aangewend, om het kasteel door beklimming te veroveren. Eene bende Turken, die in de grachten afdaalde, rigtten hunne ladders tegen de muren op, en door hunne makkers aan de achterhoede opgedrongen, beproefden zij eene gewelddadige beklimming onder een hevig musketvuur der bezetting. Stukken rots, blokken hout, zware ijzeren kogels werden met brandbare stoffen en handgranaten over de borstwering geroold, die bij het vallen ontploffende, de ladders vernielden, en de rollende ligchamen der aanvallers op den rotsbodem

¹⁾ Het lijk van de Medran werd naar il Borgo overgevoerd, waar la Valette, uit eerbied voor zijne nagedachtenis, hem bij de Grootkruizen liet begraven. Balbi, *Verdadera Relacion*, bl. 51.

der gracht neêrslingerden. In dezen strijd was ééne uitvinding den belegerden van buitengewoon nut. Zij werd hun verschaft door la Valette, en bestond in een ijzeren hoepel, welke met laken omwoeld en in salpeter en pek gedompeld, aangestoken zijnde met onuitblusbare hevigheid brandde. Deze hoepels werden op de aanvallers geworpen en sloten hen in vurige kringen in. Soms werden er aldus twee in denzelfden ring gevangen, en daar de wijde Turksche kleeding den vlammen vrij spel gaf, waren zij spoedig in een' brand gewikkeld welke hen hevig blakerde, als zij er het leven niet bij verloren ¹⁾). Deze zoo eenvoudige, doch barbaarsche uitvinding, zooals men er thans over denken zou, was zoo verderfelijk in hare uitwerkselen, dat de Turken er meer voor vreesden dan voor eenig ander vuurwerk, hetwelk de belegerden gebruikten.

Eene dergelijke poging om de muren te beklimmen werd aan eene andere zijde van het kasteel gewaagd, maar afgewend door een goedgerigt vuur over de haven van het geschut van St. Angelo, hetwelk de schoten met zooveel juistheid rigtte, dat vele bestormers gedood en de anderen gedwongen werden om hun plan op te geven ²⁾). Gedurende den geheelen storm toch onderhield het geschut van St. Angelo, St. Michel en il Borgo zulk een woedend vuur op de blootgestelde flank en achterhoede van den vijand, dat het zijne bewegingen grootelijks belemmerde, en den belegerden veel dienst bewees.

Aldus woedde de strijd te land en ter zee. De geheele omtrek der groote haven was door vuur omringd. Een afgrijsselijk geraas verhief zich ten hemel; het gebulder van het geschut, het geknetter van het musketvuur, het gesis der groote werptuigen, het gekraak van instortend metselwerk, het gekerm der stervenden en hoog boven alles uit, de woeste kreten van hen, die elkander de overwinning bestreden! Om de verwarring nog te vermeerderen, viel

¹⁾ De uitvinding van deze werptuigen schrijft Vertot aan la Valette toe. *Knights of Malta*, II. bl. 215. Balbi schrijft haar toe aan een lid der orde, Ramon Fortunii genaamd. *Verdadera Relacion*, bl. 48.

²⁾ Het eerste schot was niet zoo gelukkig, daar het er acht van hunne eigene partij doodde. Balbi bl. 50.

er in de hitte van den strijd eene vonk in een magazijn met ontbrandbare stoffen in het kasteel, en het sprong in de lucht met zulk een' verschrikkelijken knal, dat daardoor één oogenblik ieder geluid verstomde en de strijd ophield. Een wolk van rook en damp steeg ten hemel en bleef als een donker gewelf boven St. Elmo hangen. Het scheen alsof er plotseling eene vulkaan uit het stille water der Middellandsche zee was opgebarsten, en wolken vuur en rook braakte, waardoor het eiland tot in zijn binnenste ingewand geschud werd!

De strijd had eenige uren geduurd, en nog hield de kleine bende Christenstrijders goed stand tegen het overweldigende aantal. De zon stond nu hoog aan den hemel, en daar hare stralen loodregt op de hoofden der aanvallers vielen, begon hunne onstuimigheid te verslappen. Eindelijk konden de Janitzaren, afgemat van hitte en buitengewone vermoeienis, terwijl velen door hunne wonden waggelden, nog slechts met moeite wederom naar den storm gedreven werden, en Mustapha zag met leedwezen dat St. Elmo dien dag niet zou genomen worden. Even na den middag gaf hij het teeken tot den terugtogt; en de Muzelmannen, die onder een verwoestend vuur van de bezetting afrokken, vielen in hunne loopgraven in die sombere stilte, waarmede de tijger, die in zijne verwachting van eene prooi is te leurgesteld, in zijn hol vlugt voor de speer van den jager.

Toen de Turken afrokken, hief de bezetting van St. Elmo een zegekreet aan, welke over het water klonk, en vrolijk uit St. Angelo en uit de stad beantwoord werd, welker inwoners met gespannen belangstelling den loop van het gevecht hadden gadeslagen, omdat hun eigen lot zoozeer van den uitslag daarvan afhing.

Men kan slechts gissen hoevele Muzelmannen er bij de bestorming omkwamen; doch het verlies moet zeer groot geweest zijn. Dat der bezetting wordt op ongeveer 300 man geschat. Hieronder waren 17 ridders. Maar het is reeds opgemerkt dat de gewone soldaten dien geheelen dag even goed hun pligt deden als de ridders, aan wier zijde zij streden. Weinigen, misschien geen van de overblijvenden waren zonder wonden. Zij die hevig gekwetst waren,

werden aanstonds naar de stad overgebracht en een groot getal versche troepen gezonden om hen te vervangen; daarbij voegde men krijgsvoorraad, en bouwstoffen, om zooveel mogelijk de schade aan de vestingwerken te herstellen. Onder hen die het meest aan hunne wonden leden was de baljuw van Negrepont. Hij weigerde hardnekkig om naar de stad vervoerd te worden, en toen la Valette er bij hem op aandrong, dat hij zou toestaan dat iemand gezonden werd om hem af te lossen, antwoordde de oude krijgsman dat hij gereed was om zijn bevel over te dragen aan ieder, die in zijne plaats benoemd zou worden; doch hij hoopte dat het hem zou toegestaan worden om nog op St. Elmo te blijven, en zijn' laatsten droppel bloeds voor de verdediging van het geloof te storten.

De ridders en zelfs de Maltcezer soldaten toonden een' even heldhaftigen moed in het verzoek om de plaats in te mogen nemen van hen, die in het kasteel gevallen waren. Het was nu niet alleen meer de post van het gevaar, doch, zooals men waarlijk wel zeggen mogt, de post des doods. Echter haakten deze dapperen er naar als naar den palm des roems, en la Valette was verplicht om het verzoek van twaalf ridders der *taal* van Italië te weigeren, op grond dat het getal der bezetting was aangevuld.

De eenige nog overgebleven straal van hoop was dat men hulp van Sicilie zou krijgen. Maar de onderkoning ver van zijne bewegingen te bespoedigen, scheen van plan te zijn om de rol van *mataador* te spelen bij een zijner nationale stierengevechten, dat is om de strijders zich bij de worsteling in het renperk te laten uitputten en zich niet te vertoon voor dat een enkele slag met zijn zwaard den strijd zou beslissen.

St. Elmo behield nog eenige kans om zijn bestaan te verlengen daar de gemeenschap met St. Angelo en de stad kon onderhouden worden, waardoor de verminderende sterkte der bezetting gestadig werd aangevuld met versch levensbloed dat weder in hare aderen gegoten werd. Eindelijk werd de Turksche bevelhebber er opmerkzaam op, dat als hij de belegering wilde doen eindigen, deze gemeenschap moest worden afgesneden. Het zou goed voor hem ge-

weest zijn, als hij eerder tot dat besluit gekomen was.

Volgens de meening van Dragut zou men het kasteel geheel kunnen bezetten als men de loopgraven vervolgde naar de groote haven, waar eene met zware stukken gewapende batterij het punt van ontschepping zou kunnen bestrijken. Terwijl hij over dit werk het toezigt hield, werd de Moorsche kapitein aan het hoofd gewond door eene rotsscherf, welke een kanonkogel afscheurde, en hem bewusteloos in de loopgraaf deed neêrstorten. Mustapha liet een kleed over den gevallen aanvoerder werpen en hem naar zijne tent dragen. De wond was doodelijk, en ofschoon hij nog lang genoeg leefde om het lot van St. Elmo te vernemen, schijnt hij niet meer in staat te zijn geweest de belegering door zijn' raad te ondersteunen. Het verlies van dezen bekwamen aanvoerder was de hardste slag, welke de belegeraars treffen kon.

Terwijl men voortging met het maken van loopgraven, onderhield de vijand een onafgebroken vuur op de waggelende wallen der vesting. Dit ging gepaard met het geven van loos alarm, met nachtelijke aanvallen, waarbij de vlamme werptuigen, als zij door de lucht vlogen, eenen oogenblikkelijken glans over het water wierpen en de donkere omtrekken van St. Elmo lieten zien, hetwelk in vervallen majesteit boven dit tooneel van verwoesting uitstak. De kanonniërs van St. Angelo werden gedurende de nachtelijke duisternis in hun mikken geholpen door het licht van 's vijands vuurwerken. Deze aanvallen werden door de Turken gedaan, niet zoozeer in de hoop van het fort te nemen, ofschoon zij dikwijls geducht veel manschappen verloren, als wel met het doel om de krachten der bezetting uit te putten. En treurig was inderdaad de toestand van deze laatste; zij vochten bij dag, arbeidden gedurende den langen nacht om de verwoesting in de vestingwerken te herstellen, en konden rust noch het noodige voedsel nemen om hunne afgematte krachten te herstellen. Bij dit alles kwam nu nog een gevoel van diepe moedeloosheid, daar zij den ijzeren band zagen, welke om hen was heengesloten en hen voor altijd van hunne vrienden scheidde.

Op den 18^{den} der maand was het insluitingswerk voltooid,

en de uiterste punten der liniën waren voorzien met eene redoute met twee zware stukken, welke, met het musketvuur uit de loopgraven, de landingplaats zouden bestrijken, en inderdaad allen verderen toevoer van de andere zijde der haven afsneden. Aldus aan hare eigene hulpmiddelen overgelaten, waren de dagen der bezetting geteld.

La Valette, die vol bezorgdheid getuige was geweest van deze operatiën van den vijand, had al wat hij kon gedaan om hem op te houden door onophoudelijk op de arbeiders te vuren, in de hoop van hen uit de loopgraven te verdrijven. Toen het werk voltooid was, was zijne ziel met kommer vervuld, en zijne edele trekken, welke gewoonlijk een zweem van droefgeestigheid hadden, waren met diepe treurigheid overdekt, daar hij gevoelde zijne dappere makers nu aan hun lot te moeten overlaten.

Den 20sten der maand was het feest van het ligchaam van Christus, dat, in gelukkiger dagen door de hospitaalridders altijd met groote praal gevierd was. Zij vierden het nog zelfs in deze omstandigheden: er werd eene processie gevormd met den grootmeester aan het hoofd, en de ridders gingen daarbij gekleed in de donkere mantels der orde met het witte kruis van Malta er op geborduurd. De geheele bevolking, mannen, vrouwen en kinderen vergezelden hen. Zij liepen om de stad en namen daarbij den weg, welke het minst aan het vijandelijke vuur was blootgesteld. Toen zij de kerk bereikten knielden zij neder en met een gevoel, dat nog meer indruk op hen maakte door hun eigen toestand en dien hunner dappere makers op St. Elmo, baden zij den Heer der heerscharen zich over hunnen nood te erbarmen, en hunne vijanden niet over de ware soldaten van het kruis te laten zegevieren.

Gedurende den geheelen 21sten duurde het vuur der belegeraars met meer dan gewone hevigheid voort, tot dat op sommige punten de instortende muur weggeschoten, en aan de naakte rots, waarop hij stond, gelijk gemaakt was. Hunne mijnwerkers, die takkebossen hadden bijeengebragt vulden de gracht, en toen deze met natte aarde bedekt waren weêrstonen zij de pogingen der bezetting om ze in brand te steken. Gedurende den volgenden nacht hield

een aanhoudend valsch alarm de soldaten voortdurend onder de wapenen. Dit alles kondigde een' algemeenen storm aan; deze volgde des anderen daags.

Met het kriecken van den dageraad waren de Turksche troepen in beweging. Zij trokken weldra in de gracht, die opgevuld als zij was, geene verhindering opleverde. Sommigen wierpen zich in de bres, doch daar stonden de ridders en hunne volgelingen om hen te ontvangen. Anderen trachtten de wallen te beklimmen, maar werden door allerlei werptuigen teruggedreven. Het musketvuur was zwak, want krijgsbehoefte begon te ontbreken. Maar overal stuitten de aanvallers op denzelfden onverwinbaren moed als te voren. Het scheen alsof de verdedigers van St. Elmo uitgeput als zij waren door hun buitengewoon lijden, hunne krachten als door een wonder hersteld hadden. Driemaal liep de vijand storm, en driemaal werd hij teruggedreven. De slagting was verschrikkelijk; Christenen en Muzelmanen vochten woedend met elkander, tot dat de puinhopen waarop zij streden met de lijken der gesneuvelden bedekt waren.

De strijd had verscheidene uren geduurd. Verbaasd over den tegenstand, welken hij van een handvol strijders onderzond, begreep Mustapha dat als hij het leven zijner volgelingen wilde sparen, hij het in bezit nemen der plaats nog een' dag moest uitstellen. Verdoofd als zijne vijanden nu moesten zijn door den slag, welken hij hun had toegebracht, zou het voor hen de natuurkrachten te boven gaan om een' volgenden storm te weêrstaan. Daarom gaf hij wederom het teeken tot den terugtogt; en nogmaals hieven de overwinnaars een' zegekrete aan, doch thans slechts zwak; terwijl de banier van de orde, die van de wallen wapperde, verkondigde dat St. Elmo nog in de handen der Christenen was! Het was de laatste zegepraal der bezetting.

Zij waren toch tot het uiterste gebragt, hunne krijgsbehoeften waren bijna uitgeput, hunne wapenen beschadigd en gebroken, hunne vestingwerken vol bressen, even als een door den storm gêteisterd schip, welks naden aan alle kanten zijn opengesprongen, en dat op het punt is van te zinken; de weinige overgeblevenen waren met wonden over-

dekt, en menigeeen hunner zoo kreupel dat zij naauwelijks in staat waren hunne zwakke ligchamen langs de wallen voort te slepen. Nog een aanval en het schouwspel zou geëindigd zijn.

In dezen beklagenswaardigen toestand besloten zij eene poging te wagen om zich met hunne vrienden aan de andere zijde der haven in gemeenschap te stellen en hen met hun toestand bekend te maken. De afstand was niet groot; en onder de Malteezers waren er verscheidene uitmuntende zwemmers, die van kindsbeen af aan zee opgevoed, het als hun element beschouwden. Een van dezen bood zich aan om den grootmeester eene boodschap over te brengen. Hij dook en zwom geruimen tijd onder water, was gelukkig genoeg om aan de vijandelijke kogels te ontsnappen en kwam behouden aan den overkant.

La Valette was diep getroffen door zijn verhaal, hoewel het hem niet verwonderde. Met zijne overige ridders had hij met starenden blik den gang van den strijd nagegaan; en ofschoon hij zich verwonderde dat in spijt van zulk eene groote overmagt de overwinning aan de zijde der Christenen gebleven was, begreep hij hoe duur zij die moesten gekocht hebben. Ofschoon hij weinig vertrouwen had op het goedslagen, besloot hij hunne uitnoodiging te beantwoorden door eene poging in het werk te stellen om hen te helpen. Er werden aanstonds vijf groote schepen in zee gelaten en voorzien met eene versterking van troepen en levensmiddelen voor de bezetting. De ridders drongen aan de haven op elkander begeerig om het gevaarlijke voorregt te genieten van zich te mogen inschepen. Zij dachten slechts aan hunne makkers op St. Elmo.

Het gebeurde zoo als la Valette had voorzien. De landingplaats werd bestreken door eene batterij van zwaar geschut, en door honderd musketiers, die ieder oogenblik elk met den dood bedreigden, die het strand naderde; maar de ridders konden dit niet bereiken, want de Turksche admiraal, die voor den ingang der groote haven lag, had de toebereidselen, welke gemaakt werden, bemerkt en zond een eskader van lichtere schepen in de haven om het konvooi te onderscheppen. En zoo snel waren hunne bewe-

gingen, dat zoo de Christenen niet met allen spoed waren teruggegaan, zij dadelijk door den vijand omsingeld en gevangen genomen zouden zijn.

De verdedigers van St. Elmo, die van de wallen de booten hadden gezien, welke hun ter hulp snelden, zagen de poging ook mislukken; en de laatste straal van hoop verdween uit hun hart. Hun noodlot was bezegeld. Er bleef hun weinig meer over dan gelaten den slag van den beul af te wachten. Echter gaven zij zich niet aan onmannelijke wanhoop over; maar met heldhaftige zelfstandigheid bereidden zij zich om als martelaars voor de goede zaak, waaraan zij hun leven hadden toegewijd, te sterven.

Die nacht ging niet in ijdele pogingen voorbij om de verdedigingswerken te herstellen, in de hoop van hun bestaan eenige uren te rekken, maar in eene plegtige voorbereiding van mannen, die begrepen dat zij op den rand der eeuwigheid stonden. Zij baden, biechtten, ontvingen de sakramenten en elkander aanmanende om hun pligt te doen, vernieuwden zij hunne gelofte, welke hen verbond om, zoo noodig, hun leven op te offeren in de verdediging des geloofs. Sommigen, waaronder Miranda en de baljuw van Negrepont bijzonder worden opgegeven, kwamen uit hunne huizen om hunne broeders aan te moedigen en te troosten, en, ofschoon zij met wonden bedekt waren, bragten zij zieken en stervenden zoo veel mogelijk lamenis toe; en stervenden lagen er in menigte onder de dooden op de puinhoopen, welke spoedig hun gemeenschappelijk graf zouden worden.

Zoo ging de treurige nacht voorbij; toen omhelsden zij elkander teeder, als vrienden die voor eeuwig afscheid namen; ieder goed ridder ging naar zijn post en was bereid om zijn leven zoo duur mogelijk te verkoopen. Sommigen van de meer bejaarden en zwakken, en de verminkten, werden in de armen hunner makkers naar de plaats gedragen, waar zij, op de bouwvallen gezeten en hun zwaard zonder kracht zwaaijende, zich als goede en trouwe ridders voorbereidden om op de bres te sterven.

Zij behoefden niet lang te wachten. De Turken, die zoo dikwijls in hunne prooi te leur gesteld waren, schreeuwden

luide om weêr storm te mogen loopen. Hun voortrukken werd niet verhinderd door de zwakke salvos, welke uit het kasteel in het wild op hen gelost werden; en weldra beklommen zij de bres, welke nog glibberig was door de slagting van den vorigen dag. Maar met hunne groote magt duurde het lang eer zij de kleine linie van Maltezer ridders, die hen daar ontvingen, konden doorbreken. Hoe ongeloofelijk het schijnen moge, de worsteling duurde eenige uren, terwijl het lot van St. Elmo in de weegschaal lag. Eindelijk spande, na eene korte herademing, de Turksche bende al hare krachten in voor eenen laatsten aanval; en de stroom van strijdenden, welke met onwederstaanbare woede door de wijde bres drong, wierp ridders en soldaten neder en liet op de wallen niemand het leven. Eene kleine afdeeling ridders, die in de verwarring ontsnapte, wierp zich in de kapel; maar ziende dat er geen kwartier werd gegeven aan hen, die zich overgaven, sprongen zij weder te voorschijn en kwamen door het vijandelijk zwaard om het leven. Negen ridders, die aan het einde der gracht, niet ver van het door Draguts manschappen bezette terrein, stonden, gaven zich aan de roovers krijgsgevangen; en deze, die bij hun zeerooversbedrijf geleerd hadden om menschen als eene soort van koopwaar te beschouwen, weigerden gelukkig om de Christenen aan de Turken uit te leveren en bewaarden hen voor het losgeld. Dit waren de eenige leden der orde, die aan den moord ontkwamen¹⁾. Het gelukte echter aan eenige Maltezer soldaten, die ervaren zwemmers waren, om in de verwarring te ontsnappen; zij bereikten de overzijde der haven, waar zij de droevige tijding van het verlies van St. Elmo verspreidden. Dit werd spoedig bevestigd door de vreugdeschoten der Turken;

¹⁾ Vertot, wiens neiging voor het zonderlinge hem soms tot het wonderbaarlijke voert, geeft ons te verstaan dat niemand van de bezetting de bestorming van St. Elmo overleefde. Indien dit zoo was, zou men wel eens willen vernemen hoe de geschiedschrijver te weten kwam wat er in het kasteel geschiedde, zoowel den dag als des nachts voor den storm. De boven aangehaalde bijzonderheden van Balbi geven ons rekenschap van deze kennis van zaken, en dragen den stempel van waarschijnlijkheid.

en de standaard der Halve Maan welke op de plaats geplaatst werd, waar zoo lang de banier van St. Jan gewapperd had, toonde al te duidelijk dat dit sterke punt, de sleutel des eilands uit de handen der Christenen in die der ongelooovigen was overgegaan.

De Turksche vloot zeilde weldra om de kaap, aan de westzijde de haven Musiette binnen onder het spelen der muzikinstrumenten en met banieren en wimpels versierd, terwijl de rotsen weêrgalmden van de vreugdekreten der Turksche soldaten, en de batterijen op het strand met hun kanongebulder het geschut der schepen beantwoordden.

De dag, waarop dit geschiedde, de 23ste Junij, was de feestdag van Johannes den Dooper, den patroon der orde. Hij was door de ridders altijd met grooter praal dan eenige andere feestdag gevierd. Nu helaas, was het voor hen een dag van vernedering en smart, terwijl zij daarbij nog de grievende smart moesten ondervinden, van dien als een dag van zegepraal door de vijanden des geloofs beschouwd te zien.

Om hunne smart nog te vermeederen vierde Mustapha zijne overwinning door eenige onmenselijke daden, welke met zijn karakter schenen overeen te komen. De hoofden van vier der voornaamste ridders, en daaronder die van Miranda en van den baljuw van Negrepont werden op hooge staken naar de zijde der stad geplaatst. Een nog treffender schouwspel werd den belegerden voor oogen gesteld. De Turksche generaal liet de lichamen van verscheidene ridders (en men zegt dat het leven sommigen van hen nog niet verlaten had) op de borst kerven insnijden in den vorm van een kruis. Zoo geschonden, werden zij op planken gebonden en in het water geworpen. Sommigen dreven naar de overzijde en werden gemakkelijk door hunne broeders herkend; toen la Valette de onteerde lijken zijner dierbare makkers zag, smolt hij in tranen. Maar hij zette zijne smart weldra ter zijde voor een gevoel van strengere aard. Hij liet den Turkschen gevangenen de hoofden afslaan, en deze uit de groote stukken geschut naar den vijand schieten, om den Muzelmannen, zooals de kronijkschrijver ons zegt, eene les in menscheijkheid te geven!

Het aantal Christenen, die bij deze belegering omkwa-

men, bedroeg ongeveer 1500. Hieronder waren 123 ridders, en daarbij zelfs de beroemdste strijders ¹⁾). Het verlies der Turken wordt op 8000 geschat, en daaronder was Dragut, die meer waard was dan een geheel legioen gewone soldaten. Hij leefde nog, doch kon niet meer spreken toen het fort bestormd werd. Hij verrees uit zijne bedwelming door de zegekreten, en toen men hem, die met vragende blikken de omstanders aanstaarde, de oorzaak mededeelde, hief hij zijne oogen ten Hemel, als dankbaar voor den goeden uitslag, en stierf ²⁾).

De Turksche bevelhebber ontmantelde St. Elmo, dat naauwelijks meer dan een puinhoop was, en zond ongeveer kanonnen, die op de wallen hadden gestaan als een zegeteeken naar Konstantinopel.

Zoo eindigde het werkwaardige beleg van St. Elmo, waar eene handvol krijgers, gedurende eene maand de geheele sterkte van het Turksche leger weêrstond. Zulk een uitslag bewijst de onoverwinnelijke dapperheid der bezetting, doch geeft tevens te kennen dat de Turken, hoe gelukkig zij ook in den strijd in het open veld mogen geweest zijn, weinig bekwaamheid als ingenieurs en geen kennis hadden van de ware grondbeginselen om eene belegering te besturen. Het moet voor de eersten duidelijk geweest zijn, dat om het beleg spoedig ten einde te brengen, het noodig was om de gemeenschap van St. Elmo met de stad te verhinderen. Echter werd zulks niet beproefd voor de aankomst van Dragut, die van den beginne met dit doel het opwerpen eener batterij aanbeval op eenige hooge landpunten aan de overzijde der groote haven. Hierin moest hij evenwel wijken voor den Turkschen bevelhebber, die andere bevelen gaf.

¹⁾ Balbi heeft eene lijst gegeven van de ridders, die bij de belegering sneuvelden, met de namen der landen, waartoe zij ieder in het bijzonder behoorden.

²⁾ Geen naam komt in de 16de eeuw in de Spaansche balladen meer voor dan die van Dragut. De *Romancero General* houdt verscheidene romancen in, en daaronder zeer schoone, welke de klagten bevatten van den arme gevangene, die op de galei van den woesten roover geketend nederligt, of de ontmoetingen ter zee vermelden met de Maltezer ridders, en *las velas de la religion*, zooals de schepen der orde genoemd werden.

Niet voor eenigen tijd later werd de linie van insluiting, op aanraden van den zeerover, tot aan het water verlengd, en het lot van het kasteel was beslist.

St. Elmo viel. Maar een kostbare tijd was verloren gegaan, een onherstelbaar verlies voor de belegeraars, zooals later bleek; onderwijl had de plaats zulk een' langdurigen en dapperen tegenstand geboden, dat de Christenen daardoor weder moed schepten, en het vertrouwen der Muzelmannen eenigermate verminderde. „Wat zal de moeder niet kosten” riep Mustapha uit, met eene zinspeling op St. Angelo „als het kind ons reeds zoo duur te staan gekomen is!” ¹⁾

¹⁾ De twee voornaamste getuigen, waarop ik voor het beleg gesteund heb, zijn Balbi en Vertot. De eerste was een soldaat die bij het beleg diende, waarvan het door hem geschreven verhaal, hetwelk nu moeilijk te krijgen is, kort daarna gedrukt werd, en in minder dan drie jaren een' tweeden druk beleefde, welken ik bij mijn werk gebruikt heb. Daar Balbi ooggetuige en handelende persoon was, op zulk een klein tooneel, dat er niet gemakkelijk iets voor het oog verborgen bleef, en daar hij schreef terwijl de zaken nog versch in zijn geheugen lagen, is zijne getuigenis van de hoogste waarde. Het boek verliest niets door den gematigden en natuurlijken stijl, waarin het geschreven is, daar de schrijver slechts de waarheid wil vertellen, en de zaak, waaraan hij gehecht is, niet op hemelen. Hierin vormt de eerlijke krijgsman een contrast met zijn' geleerder mededinger den abt de Vertot. Deze uitmuntende schrijver werd uitgenoodigd om de geschiedenis der orde te schrijven, en hare archieven werden met dit doel door de ridders ter zijner beschikking gesteld. Hij aanvaardde de taak; en in de vervulling daarvan bazuinde hij den lof der orde met even hartelijke welwillendheid uit alsof hij zelf een hospitaalridder geweest was. Dit vermindert eenigzins de waarde van een werk, dat men overigens aan moet nemen als, wat de zaken betreft, op de beste geschiedkundige grondslagen te berusten. De neiging van den abt tot het romantische heeft, in plaats van hem kwaad te doen, hem waarschijnlijk over het algemeen door zijne lezers doen prijzen; zijne duidelijke, en soms welsprekende stijl, het belang van zijne geschiedenis en de dramatische bekwaamheid waarmede hij de bijzondere trekken zijner handelende personen den lezer voor oogen stelt, vergoeden eenigermate de langdradigheid van zijn verhaal, en werken te zamen om niet alleen zijn boek in de gunst van het publiek aan te bevelen, maar ook om het tot het hoofdwerk over deze zaak te maken.

HOOFDSTUK IV.

BELEGERING VAN MALTA.

Il Borgo omsingeld. — Bestorming van St. Michel. — Slagting der Turken. — Onophoudelijk kanonnade. — Algemeene aanval. — De Turken teruggeslagen. — Gevaarlijke toestand van il Borgo. — Standvastigheid van la Valette.

~~~~~  
1 5 6 5.

De krachten der orde waren nu samengetrokken op de beide kleine landpunten, welke aan de oostzijde der groote haven vooruitsteken. Ofschoon er reeds eenigzins eene beschrijving van deze plaatsen gegeven is zal het niet ondoelmatig zijn, om de plek, welke voortaan het tooneel der operatiën zijn zal nog voor het geheugen terug te roepen.

Het noordelijke schiereiland, waarop de stad il Borgo, en aan de uiterste punt het kasteel St. Angelo staan, werd verdedigd door werken, die sterker en in beteren toestand waren dan de vestingwerken van St. Elmo. De zorg was daarover opgedragen aan de verschillende *talen*, van welke ieder haar naam aan het door haar verdedigde bastion gaf. Zoo had men aan de Spaansche ridders de belegering van het bastion van Kastilië aan den oosthoek van het schiereiland opgedragen, een punt dat eene belangrijke plaats in de volgende belegering beslaan zou.

De daar tegenoverliggende landpunt werd bekroond door het fort St. Michel, een werk van kleiner afmeting dan het kasteel St. Angelo, aan welks voet men eenige huizen zag staan, die naauwelijks den naam van stad verdienden. Dit schiereiland werd omringd door vestingwerken, welke ter naauwer-nood voltooid waren en waaraan de grootmeester la Sangle,

die er zijn naam aangaf, edelmoedig zijn geheele vermoegen had besteed. De werken eindigden aan de meest vooruitstekende punt in een laag bastion of liever halfbastion, dat de Spoor genoemd werd.

De kostelijke tijd, welke men gewonnen had door het lange oponthoud der Turken voor St. Elmo, was door la Valette vlijtig besteed om de verdedigingswerken van la Sangle en il Borgo beiden in een toestand te brengen zoo goed als de omstandigheden het zouden veroorloven. Hiertoe werkten allen, mannen, vrouwen en kinderen te zamen. Allen waren bezielde door hetzelfde vaderlandlievende gevoel, door een gemeenschappelijken haat tegen de ongeloofigen. La Valette beval dat de groote stukken van de voor anker liggende galeijen genomen, en op de vestingwallen geplaatst zouden worden. Hij beval dat de levensmiddelen welke bijzondere personen in hunne woningen hadden, voor eenen goeden prijs zouden afgestaan en naar de publieke bewaarplaatsen overgebracht worden. <sup>1)</sup> Nu zond hij vijf kompagnien soldaten, die te Citta Notabile in het binnenste des eilands in bezetting lagen, naar il Borgo omdat hun dienst daar meer noodig zijn zou. Eindelijk, daar er geene verblijven voor gevangenen waren, die men ook inderdaad niet onderhouden kon, zonder de voor de bezetting zoo noodige levensmiddelen te verminderen, beval la Valette, dat er geene gevangenen zouden gemaakt worden, doch dat allen, die in handen van de overwinnaars vielen, gedood moesten worden. Het zou aan weërszijden een verdelgingsoorlog zijn.

Op dat oogenblik had la Valette de voldoening van versterking uit Sicilië te ontvangen, welke, ofschoon niet groot, in den toenmaligen staat van zaken van veel gewigt was. De onderkoning had eindelijk in zooverre toegegeven aan de aanzoeken van de ridders van St. Jan, die toen aan zijn hof waren, en vol ongeduld zich bij hunne broeders wilden voegen, dat hij een eskader van vier galeijen uitrustte, twee van zijne eigene en twee van de orde. Zij

<sup>1)</sup> Volgens een ander bevel liet la Valette alle honden in la Sangle en il Borgo dooden, omdat zij de bezetting des nachts stoorden en des daags den voorraad opaten. Balbi, *Verdadera Relacion* bl. 29.



hadden veertig ridders aan boord, en 700 soldaten, uitmuntende troepen, die voornamelijk uit de Spaansche bezettingen in Italië getrokken waren. De schepen werden onder aanvoering gesteld van Don Juan de Cardona, die het bevel medekreeg om geene poging tot landen te doen, als hij bevond dat St. Elmo in 's vijands handen was. Cardona die een groot deel van de vreesachtige en wankelmoedige staatkunde zijns meesters schijnt gehad te hebben, vreesde de Turksche vloot, en voer gedurende eenige dagen af en aan zonder het eiland te naderen. Gedurende dien tijd werd St. Elmo genomen. Cardona, onkundig van dit voorval, stuurde naar het zuiden en ankerde eindelijk voor Pietra Negra aan de tegenovergestelde zijde des eilands. Hier liet hij een van de ridders aan land gaan om inlichtingen te winnen. Daar vernam hij het lot van St. Elmo; maar daar hij dit bericht zorgvuldig verborgen hield, werden de overige troepen haastig aan land gezet en Cardona was met zijne galeijen spoedig op weg naar Sicilië.

De bende stond onder bevel van den ridder de Robbles, een dapper krijgsman en een van de beroemdste leden der orde. Onder bedekking van den nacht, ging hij op een kanonschot afstand voorbij de Turksche voorposten, zonder ontdekt te worden, en was zoo gelukkig dat hij zijne manschappen behouden aan de zijde der Engelsche haven bragt, tegenover il Borgo, welke deze stad ten noorden bespoelt. Daar vond hij booten, welke hem wachtten. Zij waren door den grootmeester gezonden, die bericht van hunne bewegingen gekregen had. Een dikke mist lag op het water, en onder deze gewenschte bedekking staken Robbles en zijne troepen veilig naar de stad over, waar zij door de ridders verwelkomd werden, die vol vreugde de dappere makkers begroetten, welke gekomen waren om met hen de gevaren der belegering te deelen <sup>1)</sup>.

<sup>1)</sup> Raphael Selvago was eenigen tijd te voren naar den onderkoning van Sicilië gezonden om hulp te vragen, hetgeen eerst na lang aanhouden gelukte. Hij kwam toen te midden van allerlei gevaren nog even op Malta, doch keerde aanstonds daarna terug om de komst der hulptroepen te verhaasten. Eindelijk werd Cardona gezonden; deze stuurde den ridder Martinez, een Spanjaard, aan land, waar hij

Terwijl dit geschiedde had Mustapha, de Turksche aanvoerder, bij zich zelven overlegd, of het niet mogelijk was om zijn doel door onderhandelingen in plaats van door oorlog te bereiken, en aldus het verlies van levens, zooals de inname van St. Elmo hem gekost had, te voorkomen. Hij vleidde zich dat la Valette, gewaarschuwd door het lot van die vesting, er toe gebragt zou worden om op goede en eerlijke voorwaarden te onderhandelen. Daarom zond hij een bode, met een eisch aan den grootmeester om het eiland over te leveren, terwijl hij hem vrijen overtocht naar Sicilië voor hem zelven en al zijne volgelingen, met al hunne bezettingen verzekerde.

De gezant, die daarvoor gekozen werd, was een Grieksche slaaf, een oud man, die van zijne jeugd af in gevangenschap geleefd had. Onder bescherming eener vredevlag, kreeg de slaaf toegang in St. Angelo, en werd geblinddoekt in tegenwoordigheid van den grootmeester gebragt. Daar deed hij zijne boodschap. La Valette hoorde hem kalm aan maar verwaardigde zich niet om te antwoorden, en toen de spreker gedaan had beval de strenge aanvoerder om hem uit zijne tegenwoordigheid te verwijderen en aanstonds op te hangen. De ongelukkige man wierp zich voor de voeten van den grootmeester, smeekte hem om zijn leven te sparen en verzekerde dat hij slechts een arme slaaf was, die tegen zijn wil gekomen was, om daardoor aan de bevelen van den Turkschen bevelhebber te gehoorzamen. La Valette, die waarschijnlijk van den beginne af geen plan had om zijn bevel ten uitvoer te laten brengen, nam den schijn aan van toe te geven, maar verklaarde dat als eenige andere boodschapper het daarna wagen zou om hem met dergelijke voorstellen te beleedigen, hij het zoo gemakkelijk niet ontkomen zou; daarop werd de verschrikte grijsaard losgelaten. Toen hij wegging werd hij door lange gelederen van in

een ander ridder de Brunifay Quincy vond, die hem reeds voorgekomen was en maakte dat men aan Cardona een gunstig bericht terug bragt, door elkeen op te stoken dat men Martinez niet met den waren staat van zaken moest bekend maken, zoodat deze slechts onwetend een logen overbragt. Deze berichten werden ingewonnen in Citta Notabile waar Mesquita gouverneur was.

slagorde geschaarde krijgslieden geleid, en men toonde hem de sterke verdedigingswerken van het kasteel St. Angelo. „Zie” zeide een van de officieren en wees hem de diepe gracht, welke de vesting onringde „dat is al de ruimte, welke wij uwen meester kunnen afstaan; maar ze is diep genoeg om hem en al zijne volgelingen te bergen!” Hoewel de slaaf een Christen was, kon men hem niet overhalen om bij de belegerden te blijven. Zij moesten in het eind toch geslagen worden, zeide hij, en wanneer hij door de Turken weder gevangen werd zou zijn lot erger zijn dan ooit.

Er bleef Mustapha nu niets anders over dan te strijden, en sedert den val van St. Elmo had hij geen oogenblik verloren om zijne toebereidselen voort te zetten. Er waren op de hoogten aan den voet van den berg Coradin, aan het zuidelijke uiteinde der groote haven, loopgraven geopend, en in eene regte lijn tot aan den berg St. Salvador vervolgd. Waar de grond te hard was om gemakkelijk losgegraven te kunnen worden, werden de verdedigingswerken door een' steenen muur voortgezet. Langs de hoogten waren op verschillende punten der linie batterijen opgeworpen en met stukken van het zwaarste kaliber voorzien. Ook ververrezen er batterijen op de plek, welke, onder den naam Sceberras, de haven Musiette van de groote haven afscheidt, en eindigt in eene landpunt, welke door St. Elmo bekroond wordt. Zelfs werden er door de Turken eenige stukken op de puinhoopen van dit kasteel geplaatst.

Aldus werden de Christelijke vestingwerken van alle zijden bedreigd; en terwijl de liniën der belegeraars alle gemeenschap van de landzijde afsneden, sneed een eskader van de vloot, dat den ingang der groote haven blokkeerde, inderdaad den toegang tot de zee af. De insluiting te land en te water was volkomen.

In het begin van Julij opende de wijde kring van batterijen met 76 stukken geschut haar vuur op de stad, en op de forten en de schepen, welke in de galeijenhaven voor anker lagen. De kanonnade werd door het geschut van St. Angelo en St. Michel moedig beantwoord, daar het bediend werd door mannen, die hun' pligt kenden. Zoodra de bres-

sen beklimbaar waren, nam Mustapha zich voor om met den storm op St. Michel, het zwakste der beide kasteelen, te beginnen, en hij besloot om den aanval zoowel ter zee als te land te doen. Het zou echter niet mogelijk zijn om zijne schepen, die in de haven Musiette lagen, in de groote haven te brengen, zonder ze aan het geschut van St. Angelo bloot te stellen. Daarom nam hij zijne toevlugt tot een middel, dat overrompelend genoeg, doch niet nieuw in de jaarboeken van den krijg was. Hij liet een groot getal booten over het hoogland trekken, dat de twee havens vaneen scheidde. Dit moeilijk werk werd door zijne Christenslaven volbragt; en de bezetting zag met verbazing de Turksche vloot van de ruwe hellingen der tegenoverliggende hoogte afdalen en in de door het land ingesloten kom nederlaten. Er werden op deze wijze niet minder dan tachtig schepen, en sommigen van den grootsten omvang, over de hoogten gebragt.

Toen hij dit groote werk voltooid had, maakte Mustapha zijne toebereidselen voor den storm. Te dien tijde kreeg hij eene aanzienlijke versterking onder Hassem, den Algerijschen zeeroover, die bij de merkwaardige belegeringen van Oran en Mazarquivir het bevel voerde. Getroffen door den kleinen omvang van het kasteel St. Elmo, gaf Hassem zijne verwondering te kennen dat het zóólang tegen de Turksche wapenen gehouden had, en hij verzocht Mustapha om hem de leiding toe te vertrouwen van den storm, die men op het kasteel St. Michel doen zou. De Turksche bevelhebber, die gaarne den jongen aanvoerder de scherpte der Malteezers zwaarden wilde laten ondervinden, gaf hem gewillig het bevel over, en de dag voor den aanval werd bepaald <sup>1)</sup>.

Gelukkig liep er in dienzelfden tijd een man van eenig gewigt in het Turksche leger naar il Borgo over en deelde den grootmeester de plannen van den vijand

<sup>1)</sup> Hassem, Dey van Algiers en de zoon van Barbarossa, bragt 30 schepen en 2000 man mede; zijn onderbevelhebber, van wien later sprake is, heette Ulucciali.



mede <sup>1)</sup>. La Sangle werd, zooals reeds opgeteekend is, aan de noordzijde verdedigd door eene sterke ijzeren keten, die aan den ingang over de galeijenhaven gespannen, de nadering van schepen van die zijde zou verhinderen. Nu liet la Valette eene rei palissaden midden in de haven in den modder zakken in eene lijn van de uiterste punt van la Sangle naar den voet van den berg Coradin. Deze werden door sterke ketens aan elkander verbonden, en zoo bevestigd dat zij een' voldoende hinderpaal voor de doorgang der Turksche vloot zouden opleveren. De lengte dezer barrikade was niet groot. Maar het was een zeer moeilijk werk, en niet het minst omdat het in den nacht geschieden moest, ten einde het werkvolk tegen het vijandelijk geschut te beveiligen. In weinig minder dan eene week was het verrigt. Mustapha zond eene kleine bende manschappen, uitmuntende zwemmers, met bijlen gewapend om er eene opening in te hakken. Zij hadden aan het werk reeds eenig nadeel toegebracht, toen eene afdeeling Malteezers, met het zwaard tusschen de tanden, naar hen toezwommen, de Turken aanvielen, ze verdreven en de palissaden konden herstellen.

In den vroegen morgen van den 15<sup>den</sup> Julij gaven twee kanonnen van de Turksche batterijen, van weërszijden der groote haven, het teeken tot den storm. Hassem maakte zich gereed om dien zelf van de landzijde te besturen. Den aanval van de zeezijde vertrouwde hij aan zijn' onderbevelhebber, een Algerijnsch zeroover. Voor dat de galm van het kanonschot weggestorven was, zag de bezetting van St. Michel een groot aantal booten van land steken. Zij waren vol troepen en daaronder waren, naar de kleeding te oordeelen, vele personen van aanzien. Het wordt ons verhaald door den ouden krijgsman, dien ik zoo dikwijls aangehaald heb, en die aan het bastion van de Spoor geplaatst, den vijand geheel overzien kon. Het was een

<sup>1)</sup> Deze overlooper was Philips Laskaris, uit het beroemde geslacht van dien naam. Hij was in zijne jeugd bij het beleg van Patras door de Turken gevangen genomen, en daar hij Christen was trachtte hij na dien tijd steeds te ontsnappen, totdat het hem nu gelukte. Hij was evenwel door de Turken met eerbewijzen overloden. VERT.

schoon schouwspel, die Turksche aanvoerders, in hunne rijke Oostersche kleederdragt, met hunne opzigtig gekleurde tulbanden en hunne loshangende, karmozijnen of goud- of zilverlakensche mantels; de stralen der opgaande zon schitterden op hunne gladde wapenen, op hunne sierlijk bewerkte bogen, hunne sabels uit de smederijen van Alexandrië of Damaskus en op hunne musketten van Fes. „Het was een schoon gezicht,” voegde de kronijkschrijver er naif bij „indien men het zonder gevaar voor zich zelve had kunnen beschouwen.”

Voor dit eskader zeilden twee of drie booten uit, welke personen droegen, wier eerwaardig uiterlijk en donkerkleurige kleeding hen als priesters der Muzelmannen deden kennen. Zij schenen uit een voor hen liggend boek te lezen, en misschien gebeden aan Allah te mompelen, mogelijk om zijne wraak over de ongeloovigen in te roepen. Maar dezen gingen spoedig naar de achterhoede, en lieten den weg open voor de rest van de vloot, welke naar de palissaden stuurde, blijkbaar met het doel om zich met geweld een' doortogt te banen. Maar de versperring scheen hun te sterk te zijn, en toornig om het musketvuur, dat men nu van het bastion op hem opende, wierp de Algerijnsche aanvoerder zich in het water, dat hem tot ongeveer boven den gordel reikte, en rukte door zijne mannen gevolgd stout weg naar het strand.

Er stonden twee mortieren op den wal, maar door eenig verkeerd bestier werkten zij niet, en de aanvallers konden aldus den voet van het bastion bereiken, hetwelk zij zich gereed maakten om te beklimmen. Hunne ladders plantende, begonnen zij aanstonds op te stijgen, toen zij met het werpen van steenen, handgranaten en brandende voorwerpen van allerhande soort begroet werden, terwijl men ontzaggelijke stukken rots over de wallen rolde, welke mannen en ladders verbrijzelden en ze verpletterd naar beneden wierpen. De wallen waren met ridders en soldaten bedekt, en daaronder zag men de statige gestalte van Antonio de Zanguerra, den bevelhebber van dien post, die boven zijne makkers uitstak en hen tot den strijd aanzette. Ondertusschen zag men de aanvallers, die als eene zwerm

hommels vooruitvlogen, spoedig de gebroken ladders vervangen en de muren wederom beklimmen. De vorsten werden door de volgenden opgedrongen, doch nauwelijks waren de stoute waaghalzen boven aan de borstwering gekomen, of zij werden door de soldaten met lanzen doorstoken, of door de strijdbijlen en zwaarden der ridders naar beneden geslagen. Op dit haghelijk oogenblik viel er ongelukkig eene vonk in een magazijn met ontbrandbare stoffen; dit vatte vuur, sprong met een' verschrikkelijken slag in de lucht, doodde of verminkte velen van de bezetting, en deed wolken van verblindenden rook langs het bastion rollen. De belegeraars maakten gebruik van de verwarring om vasten voet op den wal te krijgen, en toen de wolken rook begonnen op te trekken, was de bezetting verbaasd hunne vijanden naast zich, en een aantal kleine banieren, zooals de Turken gewoonlijk in den strijd met zich dragen, op de wallen geplant te zien. Nu woedde de strijd heviger dan ooit, daar de partijen meer gelijk stonden, want de Muzelmannen leden aan hunne wonden, en de Christenen werden angevuurd door de herinnering van St. Elmo, en de begeerte om hunne verslagen broeders te wreken. De worsteling duurde nog voort, toen de zon reeds hoog aan den hemel stond, en een stroom van hitte op de strijders deed neêrdalen. De bezetting, door overmagt gedrongen, of afgemat en overdekt met wonden, was nauwelijks in staat om te blijven staan op den glibberigen grond, welke gedrenkt was met hun bloed en dat hunner vijanden. Nog klonk het aanvurende krijgsgeschreeuw van St. Jan door de lucht, en men zag hun' dapperen aanvoerder Zanoguerra aan het hoofd zijner ridders in het dichtste van den strijd. Daar was ook broeder Robert, een geestelijke der orde, met een zwaard in de eene en een kruis in de andere hand, die hoewel zelf gewond, door de gelederen liep en de manschappen opwekte om voor het geloof van Jezus Christus te strijden en in de verdediging daarvan te sterven.

Op dat oogenblik werd de aanvoerder Zanoguerra, ofschoon hij eene beproefde wapenrusting aan had, door een toevallig musketschot getroffen, dat hem levenloos op den wal deed nederstorten. Toen hij viel deden de belegeraars

een' zegekreet hooren en verdubbelden hunne pogingen. Het zou nu slecht met de bezetting zijn afgelopen als er uit il Borgo geene tijdige hulp gekomen was. Zij werd door la Valette gezonden, die den gevaarlijken toestand van het bastion vernomen had. Hij had niet lang te voren eene vlotbrug over de galeijenhaven laten leggen, aldus de beide schiereilanden met elkander verbonden, en een gemakkelijker middel van gemeenschap daargesteld, dan te voren bestond.

Terwijl dit geschiedde, was er eene magtige versterking onder weg om de aanvallers bij te staan. Tien groote booten, met een duizendtal Janitzaren aan boord, zag men over de groote haven van de overzijde naderen. Gewaarschuwd door het lot hunner landgenooten vermeden zij de palissaden en meer noordwaarts op sturende rigten zij zich naar het uiteinde van de Spoor. Daardoor stelden zij zich aan het vuur eener batterij bloot, welke bijna gelijk met de oppervlakte van het water lag. Door deze lage ligging was dit werk door de Turken niet opgemerkt geworden. Deze batterij van vijf stukken, werd bediend door den ridder de Guiral, die koelbloedig wachtte, tot dat de vijand binnen het bereik zijner schoten was voor hij vuur liet geven.

De stukken waren met groote kogels geladen, of met zakken waarin ketens en stukken ijzer gedaan waren. Het gevolg der losbranding was verschrikkelijk. Negen booten werden in stukken geschoten en zonken onmiddelijk. Het water was bedekt met de splinters der schepen, met verminkte lichamen, afgescheurde ledematen, stukken van kleederen, en eene menigte van voorraad, want de vijand kwam toegerust om hun kwartier voortdurend in het kasteel op te slaan. Te midden van de treurige verwoesting zag men eenige ongelukkigen, die met de golven worstelden en hunne makkers te hulp riepen, doch zij die in de overgebleven boot waren, hadden na bekomen te zijn van den schrik der uitbarsting geen lust om langer in zulk een' gevaarlijken toestand te blijven, maar deden hun best om het strand weder te bereiken en lieten hunne makkers aan hun lot over. Dagelijks wierpen de golven de lichamen der drenkelingen op het stand, en de Malteezer duikers vischten van den bodem nog lang rijke kleedingstukken,



sieraden, en zelfs beurzen met geld op, welke de Janitzaren bij zich hadden gehad. Men zegt dat er 800 bij deze ramp zijn omgekomen, een getal dat niet onwaarschijnlijk het lot van het kasteel beslist zou hebben; want het aantal der versterking zou meer dan opgewogen hebben tegen hen, die la Valette tot vermeerdering der bezetting gezonden had.

Ondertusschen waren de door den grootmeester afgezonden hulpbenden niet zoodra in het bastion aangekomen of zij lieven hun oorlogskreet aan en stormden woedend op den vijand los, toen zij zagen dat hunne broeders zoo in het naauw zaten en de Turksche vlaggen langs de borstwering geplant waren. Hierin werden zij goed ondersteund door de bezetting, wier krachten schenen toe te nemen op het gezicht dier versterking. De Turken, nu van alle kanten aangevallen, weken. Sommigen gelukte het om langs de ladders, waar langs zij waren binnengekomen, te ontsnappen. Anderen werden op de rotsen naar beneden geworpen. De meesten wierpen zich op hunne aanvallers en vielen strijdende op de wallen welke zij bijna gewonnen hadden. Zij die ontsnaptten renden naar het strand in de hoop van de booten te bereiken, welke op eenigen afstand lagen, toen eene krijgsbende een' uitval uit het bastion deed en hunne vlugt onderschepte. Aldus tegengehouden, hadden zij geen' uitweg dan om te vechten. Maar hun moed was verdwenen, en zij werden door hunne vervolgers gemakkelijk neêrgehouden. Sommigen wierpen zich aan hunne knieën en smeekten erbarmelijk om genade. „Zulk eene genade,” riepen de overwinnaars, „als gij te St. Elmo getoond hebt,” en doorstaken hen met het zwaard.

Terwijl dit bloedige tooneel beneden voorviel, boden de ridders en soldaten, die op de blootgestelde posten van het hooger liggende bastion stonden, een goed doelwit aan voor de Turksche kanonnen aan de overzijde van het water, welke niet gevuurd hadden bij den storm, uit vrees van de aanvallers te treffen. Nu de Turken van de wallen verdwenen waren werden er met noodlottige uitwerking eenige zware schoten op de Christenen gelost. Onder andere gesneuvelden was ook Frederik de Toledo, een zoon van den onderkoning van Sicilië. Het was een jong ridder van veel

verwachting, die onder bepaalde hoede stond van den grootmeester, in wiens onmiddelijke nabijheid hij altijd was. Maar toen de grootmoedige jongeling den uitersten nood vernam, waarin zijne broeders op la Sangle verkeerden, voegde hij zich heimelijk bij de legerafdeeling, welke hen moest gaan bijstaan, en deed in den volgenden strijd zijn pligt als een goed ridder. Toen hij op den wal stond, werd hij door een kanonschot nedergeworpen, en een splinter van zijn harnas bracht eene doodelijke wond toe aan een' makker, met wien hij juist stond te praten.

Terwijl de strijd aan de Spoor aldus voortduurde, bestormde Hassem de bres van het fort St. Michel, aan den overkant. De stormkolonne, welke uit Mooren en Turken bestond, rukte met hare gewone onversaagdheid ten aanval op. Maar zij vonden een' geheel anderen vijand als de spookachtige gestalten, die door afmatting en lijden uitgeput, in de laatste dagen van St. Elmo zulk een' onbeduidenden tegenstand geboden hadden. Te vergeefs trachtte de stroom van aanvallers eene opening door de vaste slagorde te breken, welke als een ijzeren muur de bres bezette. In verwarring teruggeslagen vielen de voorste strijders op de achtersten terug en alles was in wanorde. Maar Hassem hereenigde weldra zijne benden, en voerde ze wederom ten aanval. Nogmaals werden zij met verlies teruggeslagen, maar toen versche troepen hun te hulp kwamen, zou de kleine bezetting door de overmagt onder den voet geloopt zijn, als hunne makkers, trotsch op hunne zoeven behaalde overwinning op het bastion, niet ter hunner ondersteuning waren toegesnel, en, als een dwarrelwind door de bres stormende, den vijand met moorddadige woede langs de helling gejaagd, en genoodzaakt hadden om hunne toevlugt in de loopgraven te zoeken.

Zoo eindigde de eerste aanval der belegeraars sints den val van St. Elmo. De overwinning der Christenen was volkomen. Tusschen 3 en 4000 Muzelmannen vielen er behalve zij, die verdronken, volgens de Malteezer opgaven, bij de beide aanvallen op het kasteel en het bastion. Maar de berekening van een' vijand kan niet naauwkeurig zijn.

Het verlies der Christenen ging geen 200 te boven

Zelfs dit was nog een groot verlies voor de belegerden, omdat daaronder eenigen hunner beste ridders waren, om maar niet te spreken van anderen, die door hunne wonden buiten gevecht waren gesteld. Doch het was eene uitstekende overwinning, en haar invloed was merkbaar door het vermeerderen van den moed der belegerden, en omdat het vertrouwen inboezemde. La Valette droeg zorg om dit gevoel op te wekken. De ridders trokken, door de geheele bevolking van il Borgo gevolgd, in statigen optocht naar de groote kerk van St. Laurens, waar een *te Deum* gezongen werd, terwijl de op de ongeloofigen veroverende banieren langs de muren werden gehangen als een vrolijk teeken der overwinning.

Mustapha ondervond nu dat de moed der belegerden, wel ver van door de onlangs geleden verliezen neêrgedrukt te zijn, grooter was dan ooit, terwijl hunne hulpmiddelen talrijker, en hunne verdedigingswerken sterker waren dan die van St. Elmo. Hij zag de noodzakelijkheid in van met grooter voorzigtigheid te werk te gaan. Hij besloot de verdedigingswerken der Christenen met den grond gelijk te maken en dan met zijne vereenigde magt gelijktijdig op il Borgo en St. Michel aan te vallen. Zijn eerste werk was om zijne loopgravenlinie beneden St. Salvador tot aan den waterkant te verlengen, om aldus 's vijands gemeenschap met de tegenoverliggende zijde der Engelsche haven af te snijden, waar langs de laatste versterking van Sicilië hun toegezonden was. Daarna versterkte hij de batterijen tegen St. Salvador, door ze met zestien stukken te wapenen, van welke twee van zulk een ontzaggelijk kaliber waren dat zij steenen kogels van driehonderd pond wierpen.

Uit deze zware batterij opende hij nu een hevig vuur op het naburige bastion van Kastilië, en op het gedeelte van il Borgo, dat er het naaste bij lag. De storm van metaal en marmer, welke over de huizen losbrak, deed velen van deze, ofschoon zij van steen gebouwd waren, spoedig in puin vallen, en de kogels, die door de straten vlogen, doodden een aantal inwoners, zoowel vrouwen als kinderen. La Valette liet muren van stevig metselwerk dwars over de straten bouwen om de burgers te beschermen. Daar dit een gevaarlijk

werk was, liet hij het zijne slaven doen, meenende dat de vijand mogelijk zijn vuur wel verminderen zou uit bezorgheid voor de levens zijner Mahomedaansche broeders. Maar in deze verwachting bedroog hij zich zeer, meer dan vijfhonderd slaven vielen er onder het aanhoudend vuur der belegeraars, en het was slechts door de uiterst strenge, zelfs wreede behandeling dat deze ongelukkige wezens er toe gebracht konden worden om hun werk weder op te vatten<sup>4)</sup>.

La Valette liet terzelfder tijd een aantal met steenen beladen schepen niet ver van het strand zinken om de stad tegen een' aanval van de zijde der Engelsche haven te verdedigen. Zij werden daarenboven door ankers, welke met ketens aan elkander verbonden waren, bevestigd, zoodat zij te zamen een' ondoordringbaren slagboom tegen iedere nadering van den zeekant vormden.

Zoowel de inwoners van il Borgo, als de soldaten waren nu ijverig bezig om de verdedigingsmiddelen gereed te maken. Sommigen plozen groote touwen en kabels uit ten einde grondstoffen te krijgen om zakken te maken, welke als schanskorven moesten dienen. Anderen waren bezig om verschillende soorten van vuurwerk te vervaardigen, waarop de belegerden als een belangrijk verdedigingsmiddel steunden, wederom anderen waren bezig om de groote steenen van de in elkander gestorte gebouwen in kleinere stukken te breken, welke uitmuntende werptuigen bleken te zijn als zij op de hoofden der aanvallers naar beneden werden geworpen. Maar de grootste en steeds voortdurende arbeid was om de bressen te herstellen, of verschansingen op te werpen, ten einde ze te verdedigen. Overal hoorde men het geluid van hamer en zaag; men liet het vuur der smidsen nimmer uitgaan. Het geraas van het werken werd even onafgebroken in de stad gehoord als in vredestijd, doch thans met een zeer verschillend doel.

Over al deze werkzaamheden hield de grootmeester zorgvuldig het toezigt. Hij was altijd daar, waar zijne

<sup>4)</sup> De behandeling was inderdaad wreed volgens het verhaal van Balbi, die ons vertelt dat de Christenen den meest weêrspannigen de ooren afsneden, en zelfs sommigen ter dood bragten »om de anderen aan te moedigen!»



tegenwoordigheid vereischt werd. Zijn oog scheen nimmer te sluimeren. Hij vervulde de vele pligten van den soldaat tegelijk met die van den velheer. Hij deed des nachts altijd de rondte, om te zien of alles in orde was en de schildwachten op hunne posten stonden. Bij deze gelegenheden stelde hij zich steeds aan gevaar bloot, terwijl hij daarbij eene zorgeloosheid voor zijn eigen persoon toonde, welke hem meer dan eens de vermaningen zijner broeders op den hals haalde. „Hij waakte inderdaad over alles”, zegt de oude kronijkschrijver, die er getuige van was, „terwijl hij in zijne moedige houding geen teeken van vrees toonde, maar door zijne verhevene tegenwoordigheid zijnen makkers moed en ijver inboezemde.”

Echter zou het moedigste hart, hetwelk van het tooneel getuige was, wel van vrees gesidderd hebben. Zoover het oog kon reiken strekten de liniën van het Turksche leger zich over heuvels en valeijen uit; terwijl een oorverdoovend geraas van het geschutvuur van veertien batterijen den vasten grond schudden deed en meer dan honderd mijlen ver over het water heen gehoord werd, zoodat het den inwoners van Syrakuse en Katania als het geraas van een' ver verwijderden donder in de ooren klonk. In het midden van dit gewoel, en ingesloten door de schitterende liniën der belegeraars, kon men de twee Christenforten slechts schemerachtig gewaar worden door de vuur- en rookkolommen, welke daar somber overheen rolden en zelfs de banier van St. Jan aan het oog onttrokken, die als om den vijand te tarten, fier in de lucht wapperde.

Maar toen de vestingwerken door het beuken der kogels in puin stortten, werd de toestand der bezetting dagelijks hagehelijker. La Valette trachtte om er den onderkoning van Sicilië berigt van te zenden, en hem aan te zetten om zijne komst niet langer uit te stellen, indien hij het eiland wilde redden. Maar het is vreemd om te zeggen, zoo vreesachtig was de staatkundige geest welke de raadsheeren des onderkonings bezielde, dat er ernstig over beraadslaagd werd of het over het geheel wel goed was om aan de ridders van Malta hulp te zenden! Sommigen wezen er op dat er voor Spanje geene verpligting bestond om eenig deel aan

den strijd te nemen en dat men de ridders den strijd met de Turken op Malta moest laten beslechten, zooals zij vroeger op Rhodus hadden gedaan. Anderen verzetten zich daartegen, verklarende dat het een eeuwige smet op het Kastiliaansche wapenbord zijn zou, als zij de dappere ridders in hun' nood verlieten, die zoovele jaren den strijd voor het Christendom hadden volgehouden. De koning van Spanje was vooral, als leenpligtig souverain der orde, verplicht om het eiland tegen de Turken te beschermen, die daarenboven, als zij het eenmaal in bezit hadden, de verschrikkelijkste geessel zouden zijn, welke ooit den handel in de Middellandsche zee geteisterd had. Het grootmoediger, en gelukkig het meer staatkundige gevoelen behield de overhand, en de onderkoning trachtte toen om den grootmeester te laten verzekeren, dat, indien hij het nog tot het einde der volgende maand kon uithouden, hij hem met 16,000 man te hulp zou komen.

Doch dat was een lange tijd voor mannen, die in den uitersten nood verkeerden. La Valette zag met smart hoezeer hij bedrogen was door aldus op den onderkoning te steunen. Hij besloot zijn' broeder niet langer te misleiden door hun nog langer bedriegelijke beloften van hulp voor te spiegelen. „De eenige hulp waarop wij kunnen steunen,” zeide hij, „is die van den almachtigen God. Hij die tot hiertoe zijne kinderen voor gevaren bewaard heeft, zal ze nu niet verlaten.” La Valette herinnerde zijnen volgelingen dat zij de krijgers des Hemels waren, die voor geloof, vrijheid en leven streden. „Als de vijand overwint,” voegde hij er bij, „behoeven de Christenen geen beter lot te verwachten dan dat van hunne makkers op St. Elmo.” De vermaning van den grootmeester ging voor de soldaten niet verloren. „Ieder onzer,” zegt Balbi, „besloot eerder om te sterven, dan om zich over te geven, en zijn leven zoo duur mogelijk te verkoopen. Van dat oogenblik af sprak niemand meer van hulp.”

Een van de geestelijke wapenen uit het pausselijk tuighuis, welke soms in tijden van nood zoo bijzonder veel hebben uitgewerkt, kwam nu juist bij tijds la Valette te hulp. Eene bul van Pius den Vierde gaf volkomen aflat

van alle zonden, welke zij begaan hadden, die aan dezen heiligen krijg tegen de Muzelmannen deel namen. „Er waren er weinigen,” zegt de kronijkschrijver „zoowel vrouwen als mannen, die oud genoeg waren om er prijs op te stellen, die deze gunst niet trachtten te verwerven door eene ernstige toewijding aan de zaak, en niet volkomen geloofden dat allen, die bij dat goede werk sneuvelden, aanstonds in glorie zouden worden opgenomen.”

Meer dan drie weken waren er sedert den voor de Turken zoo noodlottigen aanval op het kasteel van St. Michel voorbijgegaan. Gedurende dien tijd hadden zij onophoudelijk op de vestingwerken der Christenen geschoten, en het gevolg er van was zichtbaar in meer dan eene ontzagwekkende bres, welke den vijand als tot bestormen uitnoodigde. Den 2<sup>den</sup> Augustus werd daarom bepaald als de dag voor een' algemeenen aanval op het fort St. Michel en het bastion van Kastilië, hetwelk aan het hoofd der Engelsche haven ten oosten van il Borgo gelegen, de verdedigingslinie aan die zijde bestreek. Mustapha zou de operatiën tegen het fort in persoon besturen; hij vertrouwde den storm op het bastion aan Piali, eene verdeeling van het bevel, waardoor de eersucht der mededingers tot het uiterste zou gebragt worden.

Gelukkig ontving la Valette door eenige overloopers kennis van de plannen der Turksche veldheeren en maakte dien overeenkomstig zijne toebereidselen. Op den morgen van den 2<sup>den</sup>, rukten Piali's manschappen op het gegeven teeken moedig voorwaarts tot den storm. Weldra gingen zij over de gracht, welke slechts gedeeltelijk met de puinhoopen der wal gevuld was, beklommen de helling onder een scherp vuur van den vijand en stonden eindelijk, doch met eenigzins gedunde gelederen boven op de bres. Maar hier vonden zij verschansingen, welke de belegerden hadden opgeworpen, en van welke deze nu zulke hevige losbrandingen op de aanvallers deden dat het hoofd der kolonne aan het wankelen geraakte en gedwongen werd eenige schreden achteruit te gaan; doch toen stuitten zij op hen, die zij van beneden voortduwden, en er volgde eenige verwarring. Deze vermeerde nog door de hevigheid, waarmede de bezetting hunne musketten van de wallen afschoot,

terwijl zij tegelijkertijd groote blokken hout, handgranaten en stroomen brandend pik op de hoofden der aanvallers neder deden storten. Om hunne ellende nog te vermeederen werden de voeten der soldaten nog verscheurd door en bekneld tusschen de ijzeren punten, welke de belegerden in groote menigte op de puinhoopen der bres gezet hadden. Wee hem, die viel! Zijn van een gereten ligchaam was spoedig onder de voeten vertrappt. Te vergeefs trachtten de Turksche aanvoerders de orde te herstellen. Hunne stem verloor zich in den wilden strijd, die romdom hen woedde. In dit hagehelijk oogenblik veegden de ridders, die aan het hoofd hunner volgelingen een' aanval deden, de bres schoon, en dreven den vijand met verlies binnen zijne loopgraven terug.

Daar werd de verwarde kolonne spoedig weder hereenigd, en met versche troepen versterkt werd zij weder ten aanval gevoerd. Maar dit gaf eene verademing aan de bezetting, waarvan la Valette gebruik maakte om zijnen soldaten verschijnen te laten toedienen. Door zijne voorzorg werden zakken met wijn en water gevuld, en portien brood bij de punten van aanval geplaatst ten einde onder de manschappen verdeeld te worden. De aldus verkwikte bezetting werd daardoor in staat gesteld om de grootere magt, welke de vijand tegen hen aanvoerde, te weêrstaan, en de ververschingen wogen aan den eenen kant als het ware op tegen de versterkingen van den anderen. Er waren ook vaten met water en zout bij de hand om de wonden der gekwetsten te bevochtigen. „Zonder deze verschillende voorzorgen,” zegt de kronijkschrijver, „zou het voor zoo weinigen als wij in getal waren, onmogelijk geweest zijn om onze stelling tegen een' vijand, die ons van alle kanten aanviel, te handhaven”.

Telkens verzamelden de uit het veld geslagen Turken hunne magt voor een' nieuwen aanval en telkens werden zij met hetzelfde verlies als te voren teruggeslagen, tot dat Piali zijne ontmoedigde benden deed terugtrekken, en alle verdere pogingen voor dien dag staakte.

Het ging niet beter aan den anderen kant waar de belegeraars onder het oog van den opperbevelhebber het kasteel St. Michel bestormden. Overal waren de moedige ridders



van St. Jan overwinnaars. Maar de overwinning werd duur gekocht.

De Turken hervatten den storm den volgenden dag, en alle volgende dagen. Het was oogenschijnlijk hun voornemen om door hunne overmagt de belegerden af te maten, en hen tot een' staat van uitputting te brengen. Een van deze aanvallen was bijna van noodlottige gevolgen geweest.

Eene mijn welke onder het bastion van Kastilië doorliep, was gesprongen en vernielde eene groote uitgestrektheid van den wal. De vijand, die op de gebeurtenis verdacht was, beklom de rookende puinhoopen, drong door de onverdedigde bres, of vond er slechts eene handvol manschappen der bezetting, die onverwacht overvallen werden. Een oogenblik daarna was de groote standaard der Turken op de muren geplant. Een geestelijke der orde van St. Jan, broeder Willem genaamd, ontstelde op dat gezigt en haastte zich naar den grootmeester, die op de markt op zijne gewone standplaats was. Bij hem komende, riep de priester hem toe om, nu hij nog kon, naar het kasteel St. Angelo te vlugten, daar de vijand in de stad was doorgedrongen. Maar de onverschrokken aanvoerder nam zijne lans op, en met geene andere bedekking dan zijn helm, riep hij tegen de omstanders: „nu is het tijd! laat ons te zamen sterven!” Hij vloog naar het tooneel van den strijd, waar hij, zijne volgelingen verzamelende, woedend op den vijand aanviel. Daarop volgde eene hevige worsteling, Meer dan een ridder werd aan la Valette's zijde neêrge worpen. Hij werd zelf door een' splinter van eene handgranaat in het been gewond. De alarmklok luidde hevig in de stad. Een kreet ging op, dat de grootmeester in gevaar verkeerde. Ridders, soldaten en stadsbewoners vlogen naar de plaats. Zelfs de zieken sprongen van hunne bedden op, en haastten zich zooveel mogelijk om te hulp te snellen. De Muzelmannen aan alle zijden opgedrongen, en door den vastberaden aanval aan het wankelen gebracht, trokken langzaam naar de bres terug.

Nu wilden de ridders den grootmeester, die nog tusschen een' hoop gesneuvelden stand hield, overreden om naar eene

veilige plaats zijne toevlugt te nemen en het einde van den strijd aan zijne makkers over te laten. Maar zijn oog vestigende op den Turkschen standaard, die nog boven de muren wapperde, schudde hij droevig het hoofd, ten teeken dat hij besloten had te blijven. De bezetting, door schaamte en verontwaardiging aangespoord, viel weder met grooter woede dan te voren op de Turken aan. De banier werd van de wallen gerukt en in de worsteling aan flarden gescheurd. De Christenen behielden de overhand, en de Turken voor hun' onoverwinnelijken moed wijkende, waren gedwongen om, na een' langdurigen en bloedigen strijd de vestingwerken te verlaten, welke zij bijna gewonnen hadden.

De grootmeester nam, in plaats van nu terug te gaan, nog zijn verblijf voor dien nacht in de nabijheid der bres. Hij twijfelde er niet aan of de vijand zou onder bedekking der duisternis terugkomen en den aanval hernieuwen, voor dat de bezetting den tijd had om zijne verschanzingen wederom op te werpen. Te vergeefs verzochten zijne makkers hem om weg te gaan, om den strijd aan hen over te laten en een voor de orde zoo kostbaar leven niet in de waagschaal te stellen. „Hoe kan een oud man zooals ik,” vroeg hij, „zijn leven roemrijker eindigen, dan onringd door zijne broeders en in den strijd voor het Kruis?”

La Valette had juist gegist. Niet zoodra was de duisternis ingevallen of de Turken die reeds weder onder de wapenen stonden, kwamen over de puinhoopen der wallen naar de bres. Maar het was eigenlijk niet onder bedekking der duisternis, want de geheele baai werd verlicht door een onophoudelijk geschutvuur, door den gloed der brandstoffen en door de vurige banen der werptuigen, die door de lucht vlogen. De strijd werd dus als bij daglicht gevoerd. De bezetting, die op den aanval was voorbereid, herhaalde de tooneelen van dien morgen, en sloeg de aanvallers wederom af, die ter neêrgeslagen en ontmoedigd, zelfs door het slaan hunner officieren er niet weder toegebracht konden worden om op nieuw storm te loopen. <sup>1)</sup>

<sup>1)</sup> Vertot spreekt van dezen laatsten aanval als hebbende plaats gehad op den 18<sup>den</sup> Augustus. Zijne tijdrekenkundige opgave wordt

Den volgenden morgen liet la Valette in de St Laurenskerk een *te Deum* zingen, en voor den genadetroon dankgebeden voor hunne bevrijding uitstorten. En zoo de plegtigheid niet geschiedde met den gewonen praal welke bij de orde van St. Jan in gebruik was, dan ging zij toch gepaard, zegt de geschiedschrijver, die er bij tegenwoordig was, met de offerande van gebroken harten, zooals men aan de tranen van zoovele mannen en vrouwen bij de processie zien kon.

Er was inderdaad bijna evenveel reden voor droefheid als voor vreugde. Hoe gelukkig de Christenen ook geweest waren in hunne verdediging, en welke groote verliezen zij den vijand ook hadden toegebracht, zoo hadden zij toch het verlies van sommigen hunner beroemdste ridders te betreuren, terwijl anderen weerloos op hun bed lagen uitgestrekt. Onder de laatsten was de Monti, admiraal der orde, die nu ernstig ziek lag aan de wonden, welke hij ontvangen had bij de verdediging van St. Michel, waar hij het bevel voerde. Onder de gesneuvelden was er een, die la Valette van het hart werd gescheurd. Een jong ridder, zijn neef, had met een' makker van zijne jaren een gevaarlijk waagstuk ondernomen. De bevallige persoon en de vergulde wapenrusting van den jongen la Valette maakten hem tot een noodlottig mikpunt voor den vijand, en hij viel met zijn' vriend in de gracht voor het bastion, onder een' regen van Turksche kogels <sup>1)</sup>. Er volgde een hardnekkige strijd tusschen Christenen en Turken om de

verbeterd door die van Balbi, wiens verhaal, in den vorm van een dagboek, waarin de gebeurtenissen van elken dag afzonderlijk zijn opgeteekend, den stempel draagt van veel grooter naauwkeurigheid. Balbi noemt den 7<sup>den</sup> Augustus als de dag van den storm.

De Thou geeft zelfs twee dagen op, namelijk 18 en 19 Augustus, hij heeft dus blijkbaar uit de eerste bron geput. VERT.

<sup>1)</sup> Hendrik la Valette Parisot was een broeders zoon van den grootmeester; hij sneuvelde bij eene poging om eene houten paalbrug te vernielen, welke de Turken over de haven hadden gelegd. De grootmeester had volgens de Thou hem dit zelf opgedragen, zoodat het geen waagstuk zou geweest zijn, hetwelk hij met zijn vriend Polastra uit eigen beweging ondernam, zooals Prescott volgens Balbi schijnt te beweren. VERT.

lijken der gesneuvelden. De Christenen overwonnen, en la Valette had de treurige voldoening van de laatste eer te bewijzen aan de overblijfselen van zijnen dapperen bloedverwant. De broeders wilden hem over zijn verlies troosten. Doch zijn edelaardig karakter wilde niet toegeven aan zelfzuchtige droefheid. „Allen zijn mij even dierbaar,” zeide hij, „ik beschouw u allen als mijne kinderen. Ik beweene Polastra (den vriend van den jongen la Valette) als mijn eigen neef. En daarenboven is er weinig aan gelegen. Zij zijn ons slechts een weinig tijds vooruitgegaan.”

Het was inderdaad geen tijd om zich over te geven aan eigen droefheid, nu zulk eene algemeene smart het hart bedrukt maakte. Elken dag werd de toestand der belegerden hagchelijker. De waggelende verdedigingswerken van il Borgo en la Sangle werden dagelijks meer verwoest door de vernielende batterijen der belegerden. Een groot aantal inwoners zoowel soldaten als ridders, waren gesneuveld. De vrouwen hadden gedurende de geheele belegering denzelfden heldenmoed getoond als de mannen. Zij volbragten niet alleen de gewone vrouwelijke pligt om de zieken te verplegen en te verzorgen, doch waren dikwijls tegenwoordig bij den strijd, om de manschappen der bezetting van ververschingen te voorzien, krijgsvoorraad aan te dragen, of de gewonden in het hospitaal te laten brengen. Alzoo in het gevaar van echtgenooten en vaders deelende, deelden zij ook hun lot. Velen kwamen er door het vijandelijke vuur om; en de lijken van vrouwen lagen op de wallen en in de straten tusschen die van de mannen. De hospitalen waren vol zieken en gewonden, ofschoon er gelukkig nog geene aanstekende ziekte was uitgebroken om de doodenlijst te vergrooten. De manschappen der bezetting, die nog in staat waren om hun' pligt te doen, waren door lange nachtwaken en buitengewonen arbeid afgemat. Het was de harde pligt van den soldaat om des daags te strijden, en des nachts borstweringen op te werpen of de bouwvallige vestingwerken te herstellen. Kort slechts was de tijd, welke hun werd toegestaan, om uit te rusten, eene rust, die ieder oogenblik kon worden afgebroken door de alarmklok, en



slechts genomen kon worden te midden van zulk een wild geraas, dat het, in de eenvoudige taal van den zoo dikwijls aangehaalden krijgsman, scheen „alsof de wereld op haar einde liep.”

Gelukkig was er door de zorg van den grootmeester nog een goede voorraad levensmiddelen in de magazijnen. Maar de krijgsbehoeften begonnen reeds te verminderen. Echter geraakte de vastberadenheid der belegerden niet aan het wankelen. Die vastberadenheid was zonder twijfel versterkt door het wreede gedrag der Turken op St. Elmo, hetwelk bewezen had dat men van zulk een' vijand geene genade te wachten had. De overtuiging hiervan had de Christenen met wanhopigen moed gewapend. Zij steunden niet langer op vreemde hulp. Hun eenig vertrouwen was daarop, waarop hun aanvoerder hen geleerd had het te vestigen, namelijk op de bescherming des Hemels; en men verzekert ons dat la Valette dagelijks gedurende de belegering naar de St. Laurenskerk ging en daar plechtig bescherming voor de dapperen afsmeekte, die alleen en zonder hulp voor het geloof streden.

De hopelooze toestand der verdedigingswerken bragt er eindelijk na lang beraadslagen, den raad der Grootkruizen toe, om la Valette aan te raden om il Borgo te verlaten, en zich met de troepen en inwoners naar St. Angelo terug te trekken. De grootmeester zag aanstonds het verderfelijke van zulk een' stap in, en hij verwierp dien zonder aarzelen. Om zich naar het kasteel terug te trekken, zeide hij, zou ten gevolge hebben dat men alle gemeenschap met St. Michel opgeven, en de dappere bezetting aan haar' lot overlaten moest. Met de inwoners der stad zou het niet beter gaan. De putten, welke St. Angelo van water voorzagen zouden volstrekt niet genoegzaam zijn voor de behoeften van zulk eene menigte; en zij zouden spoedig tot het uitsersre gebragt worden. „Nee broeders,” riep hij uit, „hier moeten wij blijven; en hier moeten wij sterven indien wij ons tegen de ongeloovigen niet staande kunnen houden.”

Hij wilde zelfs de gewijde relieken of de archieven der orde niet daarheen, als naar eene meer veilige plaats, laten overbrengen. Het zou de soldaten ontmoedigen, door hen

te doen veronderstellen dat hij wantrouwen koesterde omtrent hunne magt om de stad tegen den vijand te verdedigen. Daarentegen liet hij eene brug, welke gemeenschap gaf met het kasteel, afbreken, nadat hij het grootste deel van de bezetting daarvan tot zich geroepen had om hem bij te staan in de verdediging van il Borgo. Door deze maatregelen gaf hij zijn onwrikbaar besluit te kennen om de stad tot het uiterste te verdedigen en, zoo noodig, daarbij te sneuvelen.



## HOOFDSTUK V.

### BELEGERING VAN MALTA.

*De Turken ontmoedigd. — Versterking van Sicilië. — Het beleg opgeheven. — Mustapha verslagen. — Vreugde der Christenen. — Vernedering van Soliman. — Overzicht van het beleg. — Verdere geschiedenis van la Valette.*

~~~~~  
1 5 6 5.

Terwijl de toestand der belegerden er zoo treurig uitzag als in het vorige hoofdstuk beschreven is, was die van de belegeraars niet veel beter. Meer dan de helft hunner strijdmagt was omgekomen. Op de bloedige sterflijs der sneuvelden bij de talrijke bestormingen, moet men nog de dagelijksche offers van de pest voegen. Ten gevolge van de groote hitte, vermoeijenis, slecht voedsel was er een buikloop in het Turksche leger uitgebroken en nam nu honderden weg. Zoowel levensmiddelen als krijgsbehoeften begonnen te ontbreken. De schepen, welke voorraad aanvoerden, werden voortdurend door de Siciliaansche kruisers opgevangen. Vele zware stukken waren zoo beschadigd door het vuur der belegerden, dat zij weggezonden en aan boord der schepen moesten gebragt worden, een werk dat onder eene stilte geschiedde, welke een vreemd contrast vormde met de levendige kreten, waarmede de batterijen waren opgerigt. Maar deze bewegingen konden zoo stil niet geschieden dat de bezetting zulks niet merkte, welcher moed zeer opgewekt werd door de berigten, die de overloopers dagelijks van des vijands toestand bragten.

Mustapha was niet weinig vertoornd over dien langdurigen tegenstand der belegerden. Hij voorzag met vrees de gevolgen van het mislukken eener onderneming, voor welke

de toebereidselen door zijn' meester met zulk eene pracht en met zulk eene groote verwachting op den goeden uitslag gemaakt waren. Hij bleef niet in gebreke om alle middelen aan te wenden, welke de krijgswetenschap van die dagen, ten minste de Turksche, hem aan de hand kon doen om zijn doel te bereiken. Hij liet beweegbare houten torens bouwen, zooals men in vroeger tijden bij het belegeren van versterkte plaatsen gebruikte, en waaruit zijne musketiers, als zij tot bij de verdedigingswerken waren voortgerold, hunne kogels in de stad konden zenden. Maar de belegerden deden een' uitval, wierpen vuur in deze torens en brandden ze tot den grond toe af. Hij liet een zeer groot okshoofd maken, vulde dat met brandstoffen, en liet het toen door een werktuig over de wallen van het bastion werpen. Maar het gelukte der bezetting om het op het hoofd der uitvinders terug te werpen, als wanneer het met een' verschrikkelijken slag vaneen sprong. Mustapha groef zijne mijnen onder de verdedigingswerken der Christenen tot dat de grond doorboord was als een honigraat en de bezetting als op eene korst, welke een' vulkaan bedekte, scheen te gaan. La Valette groef daar op zijne beurt mijnen tegen in. De Christenen die eene opening braken in de galerijen der Turken, vielen hen stoutweg onder den grond aan, en soms begroef de mijn bij hare uitbarsting zoowel Turken als Christenen onder een' puinhoop.

Op alle punten teruggeslagen, terwijl hunne gelederen ieder uur door ziekte gedund werden, werden de Turksche troepen knorrig en ontmoedigd; en nu het bastion van Kastilië met zijne ontredderde werken daar stond als een van zijne wapenrusting beroofd krijgsman, en zijne weerlooze toestand als tot aanval uitnoodigde, hadden zij geen' moed zulks te doen. Daar hun vuur verflaauwde, en hunne aanvallen minder in aantal en zwakker werden, herleefde het vertrouwen der Christenen, zoodat zij zelfs de hoop koesterden van den vijand af te slaan zonder de langbehoefde hulp van Sicilië. Gelukkig voor de eer van Spanje werden de ridders van St. Jan niet tot die gevaarlijke poging genoodzaakt.

Eindelijk aan de uitnoodiging van de ridders en de geest-

drift van het leger toegevende, verzamelde de onderkoning, Don Garcia de Toledo, zijne vloot in de haven van Syracuse, en ligtte den 25sten Augustus het anker. De vloot bestond uit 28 galeijen, en droeg 11,000 man voornamelijk Spaansche veteranen, behalve 200 ridders der orde, die in tijds uit andere landen gekomen waren om getuigen te zijn van het laatste tooneel van het treurspel. Er was ook een groot aantal gelukzoekers uit Spanje, Frankrijk en Italië bij, velen zelfs aanzienlijke personen en sommigen met krijgskundige vermaardheid, die gekomen waren om hunne dienst aan de ridders van Malta aan te bieden en in hunne roemrijke verdediging te deelen.

Ongelukkig werd de vloot op dezen korten overtocht, door een' hevigen storm overvallen, welke zooveel schade berokkende dat de onderkoning genoodzaakt was om naar Sicilië terug te keeren en zijne galeijen te kalefateren. Toen stak hij op nieuw doch met meer geluk in zee. Het gelukte hem om aan de opmerkzaamheid van den vijand te ontsnappen, wiens vloot gedeeltelijk voor den mond der groote haven lag om de aankomst der hulptroepen voor de belegerden te beletten, en den 6^{den} September zeilde hij onder bedekking der duisternis de baai van Melecca aan de westzijde van het eiland binnen.

Toen hij den volgenden morgen zijne troepen met bagaadje en voorraad aan land had gezet, zeilde de onderkoning naar Sicilië om nog eene andere hulpbende van 4000 man over te brengen, welke te Messina wachtte. Hij zeilde digt genoeg voorbij de belegerde vestingen om door de bezetting aangeropen te kunnen worden, die hij met drie salvos uit het geschut begroette, hetwelk de harten met vreugde vervulde. Het had eene geheel andere uitwerking op de belegeraars; zij luisterden met zenuwachtige ligtgeloovigheid naar de overdreven berigten, welke hen spoedig bereikten, van de sterkte der op het eiland gelande hulpbenden, door welke zij verwachtten spoedig in hunne verschansingen te zullen worden aangevallen. Zonder uitstel maakte Mustapha zich tot zijn vertrek gereed. Zijn zwaar geschut en bagaadje werd aan boord van de galeijen en kleine schepen gebracht, die aan den ingang der groote

haven lagen, en dit alles geschiedde zoo stil en spoedig mogelijk. La Valette had gehoopt dat een gedeelte der Spaansche hulpbenden 's nachts zou worden afgezonden om de bezetting bij te staan, daar hij het voornemen had om een' uitval op den vijand te doen en indien hij niets beters kon krijgen, zich dan van zijn geschut meester te maken, dat hij zoozeer op de vestingwerken noodig had. Maar de hulptroepen kwamen niet opdagen en gedurende den langen nacht luisterde hij ongeduldig naar het kraken der wielen, welke het geschut naar de schepen voerden.

Met het aanbreeken van den dageraad was de geheele Turksche magt ingescheept, en zeilde na het anker gewonden te hebben, rond de haven Musiette aan de andere zijde van St. Elmo, waar de Turksche vloot voor het grootste gedeelte lag en nu bezig was om zich voor het vertrek gereed te maken. Niet zoodra was de vijand vertrokken of de belegerden begaven zich naar de verlaten loopgraven. Een of twee zeer groote stukken, welke om de onhandelbare zwaarte onmogelijk medegevoerd hadden kunnen worden, waren door de Turken achtergelaten en bleven als een gedenkwaardig zegeteeken achter¹⁾. Het duurde niet lang of de Christenen maakten de Turksche verschansingen met den grond gelijk, en weldra zag men de banier van St. Jan vrolijk boven de puinhoopen van St. Elmo in de lucht wapperen. De grootmeester riep nu de broeders te zamen om hunnen dank uit te storten in dezelfde St. Laurenskerk, waar zij zoo dikwijls gedurende het beleg 's Hemels bescherming had afgesmeekt. „Nimmer klonk muziek liefelijker in menschelijke ooren,” roept Balbi uit, „dan toen de klok ons tot de mis opriep, op hetzelfde uur, waarop zij drie maanden te voren bij den aanval des vijands alarm

¹⁾ Het tuighuis in het gouvernementspaleis te la Valette bevat nog eene menigte wapenen, sabels, haakbussen, metalen bogen, en dergelijke, welke den Turken op verschillende tijden ontnomen zijn. Onder anderen is er een kanon van bijzondere bewerking, doch veel kleiner dan de twee in den tekst vermelde stukken (ziet Bigelow's *Travels in Malta and Sicily* bl. 226). Deze roemrijke troפעën van de groote belegering hebben eene plaats gevonden bij de nationale relieken.

geluid had." Er werd eene processie gehouden door al de ridders, de soldaten en de burgers. De dienst werd met grooter plegtigheid en praal verrigt, dan in de wanorde en het gevaar eener belegering geschieden kon; en met vreugdevolle harten stemde de menigte in het *te Deum* in, en stortte dankgebeden uit aan den Alnagtige en de Heilige Maagd voor de bevrijding van den vijand. Het was den 8sten September, de geboortedag der Heilige Maagd, een gedenkwaardige dag in de jaarboeken van Malta, welke nog door de inwoners als hun roemrijkste gedenkdag wordt herdacht.

Nauwelijks hadden de Turksche galeijen met Mustapha aan boord zich bij de groote afdeeling der vloot in de haven Musiette gevoegd, toen die bevelhebber berigten kreeg, die overtuigden dat de opgave der Spaansche magt zeer overdreven was. Hij begreep dat hij zeer overrijld gehandeld had om aldus zonder slag of stoot het veld voor een' minder talrijken vijand te ruimen. Het hoofd zal hem wel op de schouders gebeefd hebben, als hij er aan dacht dat hij zoo onteerd in tegenwoordigheid van zijnen verontwaardigden meester verschijnen zou. Men zegt, dat Piali niet ontevreden was over de vernedering van zijnen mededinger. Het gebrek aan overeenstemming tusschen hen had meer dan eens den goeden uitslag van hunne ondernemingen in den weg gestaan. Nu echter werd er besloten dat Mustapha met die troepen, welke strijdvaardig waren, aan wal zou gaan en den Spanjaarden slag leveren. Ondertusschen zou Piali de haven verlaten, welke onder het geschut lag van St. Elmo, hetwelk nu in 's vijands handen was, en verder naar het westen op de reede van St. Paul het anker laten vallen.

De Siciliaansche troepen waren in dien tusschentijd in het binnenland tot in de nabijheid van Citta Notabile, of zooals het nu heet Citta Vecchia, voortgerukt. Zij werden aangevoerd door Ascanio de la Corña, een officier, die in den krijg in Italië naam had gemaakt. Alvaro de Sandé voerde onder hem het bevel; het was dezelfde aanvoerder, die het eiland Gelves zoo heldhaftig tegen de Turken verdedigd had. Tegen de ridderlijke onverschrokkenheid van

den laatste woog de voorzigtigheid van den eerste goed op. La Valette, die een waakzaam oog hield op de bewegingen der Turken, zorgde om Ascanio te doen weten dat zij weder ontscheept waren, en tegen hem oprukten. De Spaansche bevelhebber nam eene sterke stelling in op eene hoogte, welke helling ruw en uiterst moeilijk te beklimmen was. Aldus verzekerd besloot de voorzigtige aanvoerder om den aanval der Muzelmannen af te wachten. Maar de ridders van St. Jan, die bij de Siciliaansche hulptroepen waren, verlangend om zich op de gehate vijanden hunner orde te wreken, schreeuwden luid om tegen de ongeloovigen te worden aangevoerd. Hierin werden zij ondersteund door den vurigen de Sandé en het grootste gedeelte der troepen. Toen derhalve de Turksche banieren in het gezigt kwamen, en men de digte kolonnen van den vijand door het land zag naderen, kon het ongeduld der Christenen niet langer beteugeld worden. Men lette niet meer op de stem der officieren. Don Ascanio zag in dat het niet verstandig zou zijn om deze geestdrift der troepen tegen te gaan. Zij werden spoedig in slagorde geschaard, en toen stormden zij als een bergstroom snel op den vijand los.

Aan hunne linkerzijde was een heuvel, waarop een kleine toren stond, welke de vlakte bestreek. Het gelukte den Turken dien in hun bezit te krijgen. Eene afdeeling Spanjaarden beklom de hoogte, viel de Turken aan en nam na eene korte worsteling het fort. Ondertusschen vielen de Maltezer ridders met de Sandé en het gros des legers den vijand woedend in het front en op de flanken aan. De Turksche soldaten, ontmoedigd door de lange en noodlottige belegering, hadden zich met groote geestdrift ingescheept, en zij hadden hun ontevreden gemor niet gesmoord toen zij weder landen en den strijd hervatten moesten. Knorrig en ontmoedigd waren zij niet in staat om den schok der Spanjaarden te weêrstaan. Velen werden aanstonds neêr-geschoten, hunne gelederen werden gebroken en hunne geheele slagorde in de war gebragt. Enkelen trachtten nog om den aanvallers het hoofd te bieden. De meesten dachten er slechts aan om hun heil in de vlugt te zoeken. De ridders volgden de vlugtelingen op de hielen. Nu had het uur

der wraak geslagen. Er werd geen kwartier gegeven. Hunne zwaarden werden met het bloed der ongeloofigen gewerwd.

Mustapha, onbezorgd voor zijn eigen leven, stelde de onversaagste pogingen in het werk om zijne manschappen te redden. Hij was altijd in het heetste van den strijd. Tweemaal werd hij van het paard geworpen en was zijnen vijanden bijna in handen gevallen.¹⁾ Eindelijk verzamelde hij eene bende musketiers, en vormde die als achterhoede, ten einde den aftogt van het leger te dekken; zich omkeerende, gaf hij zijnen in wanorde voortrennenden vervolgers zóó de volle laag, dat zij halt moesten houden. Don Alvaro's paard werd onder hem doodgeschoten. Verscheidene ridders werden gewond, en ter nedergeworpen. Maar daar de achterhoede op kwam zetten, was Mustapha genoodzaakt om te wijken en weldra met den stroom der strijdenden medege-sleept naar de haven van St. Paul, waar de vloot voor anker lag. Er waren booten gereed om de troepen op te nemen; en eene rei sloepen, met haakbusschietters bemand, werd langs het strand geschaard om hunne inscheping te dekken. Maar de Spanjaarden in de hitte der vervolging voorwaarts stormende, liepen tot aan hun middel in zee, en onderhielden een onafgebroken vuur op de vlugtelingen, van welke er velen vielen, terwijl anderen, die te vergeefs trachten om de schepen te bereiken, in de golven omkwamen, hunne lijken, welke op het strand werden geworpen, verpestten gedurende verscheidene dagen den dampkring.²⁾ Dit was de laatste poging van Mustapha, en de Turksche

¹⁾ De Thou verzekert dat hij door buitensporige vrees zijne zinnen verloren had en daardoor tweemaal van het paard viel: *cum ab amentis trepidatione neque animus neque sensus homini constaret!* (boek 38).

VERT.

²⁾ Als een tegenwigt tegen de 3000 vijanden, die aldus door vuur of water omkwamen, vertelt de kronijkschrijver ons dat er vier Christenen in den strijd sneuvelden, en er door de buitengewone hitte vier in hunne wapenrusting smoorden!

Eene andere opgave luidt dat er, volgens overloopers, 2000 Turken zouden gesneuveld zijn, terwijl er slechts 13 Christenen het leven bij inschoten.

VERT.

admiraal lichtte, na het overschot zijner magt verzameld te hebben, wederom het anker, heesch zijne zeilen en zette koers naar den Levant.

De voornaamste officieren van het Spaansche leger staken toen met de ridders naar il Borgo over. Daar werden zij hartelijk verwelkomd; maar toen de ridders hunne makkers omhelsden, werden zij zeer getroffen door hun voorkomen, hunne ontdane en hulpbehoevende houding, hun vermagerd gelaat, hun lang en gevlochten haar, en hunne morsige kleeding. Menigeen werd ontsierd door eervolle lidteekens: sommigen waren ellendig verminkt; anderen droegen een verband over hunne nog niet genezene wonden. Het was een droevig gezicht, hetwelk maar al te duidelijk het uiterste lijden aanduidde waarin zij verkeerd hadden, en toen de ridders hunne broeders aanstaarden, en zich de vrienden herinnerden, die zij verloren hadden, werden hunne harten met onuitsprekelijke smart vervuld.

Den 14^{den} September verscheen de onderkoning weder met eene vloot, welke de overige hulpbenden uit Sicilië aanvoerde. De admiraalsvlag vertoonde een kruis om aan te duiden dat het een heilige krijg was, waarin zij zich begaven. Toen het eskader fier de groote haven inzeilde, met wimpels en vlaggen, die vrolijk van de masten wapperden, werd het door salvos uit de omliggende forten en bastions verwelkomd, en de rotsige stranden, welke zoolang slechts van krijgsgerucht hadden weërkaatst, weërgalmden nu van vreugdekreten.

De grootmeester kwam aan de landingplaats beneden St. Angelo, om den onderkoning met de edelen en ridders van zijn gevolg te ontvangen. Zij waren te laat gekomen om in de gevaren, maar niet te laat om in de zegepraal der belegerden te deelen. Zij werden door la Valette hoffelijk over het tooneel van verwoesting naar zijn eigen paleis gebracht, hetwelk, niettegenstaande het in een aan het vuur blootgesteld gedeelte der stad stond, in zooverre gespaard was gebleven, dat het nog bewoonbaar was. Toen de vreemdelingen de overblijfselen der vestingwerken, welke bijna met den grond gelijk waren, zagen, verwonderden zij zich dat de schimmen, die zij langs de puinhoopen zagen

bewegen, het zoolang tegen de Turksche legers hadden uitgehouden. Wel hadden zij voor hunne stad den naam van *Vittoriosa* verdiend, een naam, welke dien van il Borgo vervangende, nog eene herinnering is van hare verdediging tegen de ongelooovigen.

La Valette had zijnen aanzienlijken gasten eene ontvangst bereid, zoo goed als zijne geringe hulpmiddelen zulks veroorloofden; maar er wordt verhaald dat het banket aangerigt werd van den voorraad van den onderkoning zelven. Bij het vertrek der Spanjaarden toonde hij zijne dankbaarheid en vierde zijne mildheid den vrijen teugel, door aan den kapitein schoone geschenken en aan de soldaten aanzienlijke giften in geld te geven¹⁾.

Op zijne reis had de onderkoning de Turksche vloot in digte slagorde geschaard gezien, en gereed om naar het oosten te zeilen. Hij was te gering in sterkte om te beproeven haar tegen te houden, en het eskader bereikte veilig de haven van Constantinopel. Soliman had reeds brieven ontvangen, welke hem voorbereidden op den terugkeer der vloot en het mislukken der onderneming. Het bezorgde hem een van die aanvallen van onbedwingbare drift, waaraan de oude sultan in zijne laatste levensjaren eenigzins onderhevig schijnt geweest te zijn. Met magtelooze woede, zegt men, vertrapte hij de brieven, en zeggende dat er geen zijner officieren was in wien hij vertrouwen kon stellen, zwoer hij om het volgende jaar zelf eene vloot naar Malta aan te voeren, en ieder man op het eiland te doden! Hij was echter grootmoedig genoeg om zijne wraak niet aan de ongelukkige bevelhebbers te koelen; om des te minder de algemeene opmerkzaamheid op te wekken, liet hij de vloot met de verstrooide overblijfselen van het leger 's nachts de haven binnenzeilen, hetwelk een vrij treffend contrast opleverde met het schouwspel van de schitterende vloot, welke weinige maanden te voren onder de

¹⁾ Balbi betuigt zijne tevredenheid over het goede onthaal, verklarende dat de door den onderkoning medegebrachte lekkernijen, hoe-wel ze kostbaar waren, nog goedkoop schenen aan mannen, die twee dukaten voor een vogel en anderhalven reaal voor een ei betaald hadden. Balbi, bl. 122.

vreugdekreten der menigte uit den Gouden Hoorn was uitgezield.

Gedurende de lange en roemrijke regering van Soliman den Tweede, ondergingen zijne legers nimmer zulk eene vernederende nederlaag als het mislukken van de belegering van Malta. Om niet eens van de onkosten der uitrusting te spreken, was het verlies aan menschenlevens ontzettend, daar het met inbegrip der Mooren, meer dan 30,000 bedroeg en daaronder de beste troepen van het rijk. Dit was een verlies van bijna drie vierde van de oorspronkelijke sterkte van het bezettingsleger, een bijna ongeloofelijk getal, hetwelk bewijst dat de pest even ijverig als het zwaard des vijands haar best had gedaan¹⁾.

Echter trof het bij deze belegering geleden verlies de Christenen het hevigst. Ruim 200 ridders, 2500 soldaten, en meer dan 7000 inwoners, mannen, vrouwen en kinderen, zegt men, dat er gesneuveld zijn.²⁾ De verdedigingswerken van het eiland werden tot den grond toe geslecht. De steden lagen in puin, de dorpen waren afgebrand; het graan was afgesneden voor het rijp had kunnen worden. De oorlogsfakkels had overal op het eiland zijne sporen achtergelaten. Wel mogten de eenvoudige bewoners het uur betreuren waarop de ridders van St. Jan het eerste den voet op hunne stranden zetten. De krijgsvoorraad was uitgeput, de graanpakhuizen ledig, de schatkist in den slechtsten toestand. De leden der orde moesten nu hunne fortuin op nieuw opbouwen, doch zij genoten den roem der overwinning. Zij droegen het fiere bewustzijn in zich om van met hun eigen goed zwaard aan de geheele magt van

¹⁾ De Thou vermindert het getal doden tot op 20,000. Herrera vergroot het aan den anderen kant weder tot 40,000. De geheele Turksche magt was, volgens Balbi, 48,000 man, behalve de matrozen. Van dezen waren ongeveer 30,000 Turken. De overigen behoorden tot de hulptroepen welke Dragut en Hassem leverden.

²⁾ Balbi geeft eene lijst van al de ridders, die bij het beleg gesneuveld zijn. Cabrera schat het verlies der Christenen even groot; de Thou een weinig lager, en Vertot nog minder. Echter toont Balbi bij andere gelegenheden te weinig neiging om het verlies van zijne partij te overdrijven, zoodat wij hem hier niet van overdrijving behoeven te beschuldigen.

het Turksche rijk weêrstand te hebben geboden. Dezelfde onoverwinnelijke moed gloeide nog in hunne borst en zij zagen met ongeschokt vertrouwen op de toekomst.

Dit was de uitslag van deze merkwaardige belegering, eene van de beroemdsten, met het oog op de groote toerusting, het aantal troepen, en den moed der verdediging, welke in de geschiedboeken staan opgeteekend. Het zou na verloop van drie eeuwen zelfs voor een krijgskundige niet gemakkelijk zijn om eenigermate naar vaste grondslagen den weg te beoordeelen welke de strijders hadden ingeslagen, om daardoor te bepalen aan welke oorzaken het mislukken van den togt moet worden toegeschreven. Eene duidelijke en hoogst gewigtige fout, welke reeds is opgemerkt, was dat zij niet onmiddelijk de gemeenschap met St. Elmo afsneden, waardoor van de overzijde der haven aanhoudend hulpbenden en krijgsbehoefden naar het kasteel konden worden overgebracht. Eene andere fout van denzelfden aard is dat de Turken met zulk eene groote vloot als zij ter hunner beschikking hadden, toelieten dat er gemeenschap tusschen de belegerden en Sicilië bleef bestaan, en er aldus hulpbenden op het eiland konden worden aan land gezet. Wij zien dat Mustapha en Piali elkander de schuld van dezen misslag op den hals trachtten te schuiven, voornamelijk in het geval van Cardona, wiens zoo tijdig aankomende hulpbenden, gemakkelijk, hetzij te land, of ter zee met behoorlijke waakzaamheid van de zijde der Turksche bevelhebbers hadden kunnen onderschept worden. Een groote hinderpaal voor de belegeraars was de onmogelijkheid om voedsel voor de troepen te vinden op zulk een' onvruchtbaren grond als Malta was, en de uiterste moeijelijkheid om hulptroepen uit andere streken te krijgen daar zij door de vijandelijke kruisers zoo gemakkelijk onderschept konden worden. Men zou echter veronderstellen dat de Turksche galeijen, welke werkeloos in de westerhaven lagen, de transportschepen, die voorraad van de kust van Barbarye aanvoerden goed hadden kunnen beschermen. Maar wij vinden niet dat zoo iets ooit beproefd is. Bij al deze oorzaken der mislukking moet men de besmetting voegen, welke onder de keerkringshitte van een' Malteezzer zomer zich uitbreidende, als eene pest

door het kamp der belegeraars woedde, en ze bij duizenden ten grave sleepte.

Het had goede gevolgen voor de belegerden, dat de groote vorderingen, welke men in de laatste helft der 16de eeuw in de vestingbouwkunde gemaakt had, zóó waren dat ze opwogen tegen de voordeelen der belegeraars van het gebruik van geschut, voornamelijk van zulke lompe kanonnen en die zóó onhandig bediend werden als de Turksche. Maar deze voordeelen zouden van weinig waarde geweest zijn, als zulks niet vermeerderd was door het karakter van de mannen, die er gebruik van maakten. Het was de moed der verdedigers, welke de wezenlijke sterkte der verdediging uitmaakte. Dit was het ware bolwerk, waarop iedere poging der Turksche legerscharen afstuitte, toen alle buitenwerken plat waren geschoten. Ieder ridder werd aangevuurd door een gevoel van trouw aan zijne orde, en door dien haat jegens de ongeloofigen, waarin hij van zijne wieg af was opgevoed, en welke een deel van zijn bestaan geworden was. Deze gevoelens hadden zij gelukkig aan hunne volgelingen en zelfs aan de inwoners van het eiland weten in te boezemen. Aldus door vaste grondbeginselen in haar gedrag bestuurd vertoonde de geheele orde die eenheid en snelheid van handelen, welke slechts aan enkele personen behoort. Van het eerste tot het laatste uur der belegering werd ieder denkbeeld, om naar vredesvoorwaarden van de zijde des vijands te luisteren, verworpen. Ieder man was eerder bereid om te sterven dan om zich over te geven. Er was slechts ééne uitzondering, namelijk die van een gemeen soldaat te la Sangle, die de mogelijkheid ontkennde om het tegen de Turken uit te houden, op de noodzakelijkheid aandrong om de aan de bezetting aangeboden voorwaarden aan te nemen. Het voorbeeld zijner lafhartigheid kon aanstekelijk geweest zijn, en daarom boette de ongelukkige man zijn misdrijf aan de galg.

Maar vooral lag de sterkte der belegerden in de kracht van hun' aanvoerder. La Valette was een van die zeldzame menschen, die de Voorzienigheid voor bijzondere gebeurtenissen schijnt te doen geboren worden, zoo wondervol passen hunne bijzondere hoedanigheden bij de tijdsomstandigheden.

Met de gehechtheid aan zijne orde, welke hij met zijne broeders gemeen had, vereenigde hij een sterk godsdienstig gevoel, dat opregt en zelfopofferend als een draad door iedere handeling in zijn leven was heengevlochten. Dit gaf hem een onbepaald overwigt over zijne volgelingen, die hij geheel voor zich wist in te nemen. Hij bezat vele hoedanigheden, welke vereischt worden om eene zaak te doen slagen: groote onderzanding, een vlug oog en een koelzinnig oordeel. Hiermede vereenigde hij eene vastberadenheid in zijne plannen, welke door bedreiging noch verzoek kon aan het wankelen worden gebracht, en die niet met den naam van koppigheid bestempeld werd wegens de buitengewone omstandigheden, waarin hij geplaatst was. De lezer zal zich een merkwaardig voorbeeld herinneren toen la Valette aandrong op de verdediging van St. Elmo tot het laatste toe, niet alleen in spijt van de vertoogen, maar zelfs van den tegenstand van het garnizoen. Een ander even geschikt voorbeeld is zijne weigering om de stad te verlaten en zich binnen St. Angelo terug te trekken, niettegenstaande zulks met het gevoelen van den raad in strijd was. Men behoeft er naauwelijks aan te twifelen of zijne beslissing besliste in deze beide gevallen het lot van Malta.

La Valette was van een stemmig karakter en, zooals het schijnt, met eenige neiging tot ernst in zijn gemoed. In de portretten, welke er van hem over zijn, ligt er over zijne trekken een zweem van droefgeestigheid, die in verband gebracht met zijne geschiedenis het belang van die uitdrukking zeer verhoogt. Hij had niet het litzinnige karakter, of het voortvarende van eene dierlijke gemoedstemming, welke iemand over iederen hinderpaal doet heenstappen. Echter kon hij de zieken troosten, de kleinmoedigen opbeuren, niet door het gevaar ligt te tellen, maar door ze als dappere mannen aan te moedigen om het zonder vrees het hoofd te bieden. Hij misleidde zijne makkers niet door beloften op vreemde hulp, nadat hij zelf ondervonden had dat zulks ijdel was. Hij vermaande hen daarentegen om te steunen op de hulp van den Almagtige, die hen nimmer verlaten zou, welke voor Zijne zaak streden. Hij boezemde hun den moed van martelaars in, dien moed, welke de ziel

met verachting van den dood wapent en de zwakken sterker maakt dan de sterksten.

Er is eene geheimzinnige omstandigheid in de geschiedenis van deze belegering, welke nimmer geheel is opgehelderd, namelijk het gedrag van den onderkoning van Sicilië. De meeste schrijvers trachten dit te verklaren door te veronderstellen dat hij slechts zóó handelde volgens geheime bevelen van zijn' meester, die zijne vloot niet wilde wagen door zich voor de ridders in de bres te stellen, tenzij zulk eene tusschenkomst bepaald noodzakelijk was. Maar zelfs wordt de onderkoning door zulk eene veronderstelling niet verontschuldigd, want het was weinig minder dan een wonder dat de ridders niet uitgeroeid waren voor hij ter hunner hulp kwam, en wij kunnen naauwelijks veronderstellen dat een slim en voorzigtig vorst, zooals Philips, die zoo gaarne de Muzelmannen in Afrika overweldigd had, er in zou hebben toegestemd dat het opperbewind over de Middellandsche zee in de handen der Turken zou overgaan. Het scheen waarschijnlijker dat Don Garcia, bekend met de grootere sterkte van het Turksche leger, en gekweld door de verantwoordelijkheid van zijn' toestand als onderkoning van Sicilië, zal teruggedeinsd zijn voor het gevaar waaraan het eiland door de vernieling zijner vloot zou zijn blootgesteld. Hoe of men de zaak ook beschouwt, het is moeilijk zulk een' ongerijmden gang van zaken overeen te brengen met het operatieplan, hetwelk hij met den grootmeester had afgesproken, en met de beloften van hulp, welke Don Garcia hem bij het begin der belegering gedaan had.

Er wordt ons medegedeeld dat la Valette verscheidene malen bij Pius den Vijfde over het gedrag des onderkonings klaagde, en die paus stelde de zaak aan den koning van Spanje voor. Don Garcia had spoedig daarop van den koning zijn ontslag uit het beheer van Sicilië gekregen. Hij ging naar het koninkrijk Napels, waar hij zijne overige dagen zonder eenige openbare bediening sleet, en in vergetelheid stierf. Men behoeft daarom niet te denken dat zulk een lot het sprekendste bewijs oplevert dat hij niet gehandeld had volgens de bijzondere bevelen van zijn' vorst.

De lezer, die la Valette gedurende de belegering van

Malta gevolgd heeft, zal misschien eenigzins nieuwsgierig zijn om het verdere lot van dezen merkwaardigen man te vernemen. — De nederlaag der Turken maakte grooten indruk in Europa. Te Rome werd de tijding verkondigd door het losbranden van het geschut, verlichting en vreugdevuren. De openbare werkplaatsen waren gesloten; evenzoo de winkels. De eenige gebouwen, welke open stonden, waren de kerken, en daar trokken personen van allerlei rang, de paus, de kardinalen en het volk, in processie heen om openlijke dankgebeden voor deze gelukkige gebeurtenis uit te storten. De vreugde was groot langs het geheele strand der Middellandsche zee, welks bewoners zooveel van de verwoestingen der Turken te lijden hadden gehad. De naam van la Valette was op ieders tong, als van den waren kampvechter voor het Kruis. Gekroonde hoofden wedijverden met elkander om hem eer ter bewijzen en geluk te wenschen. De koning van Spanje zond hem een zwaard en een dolk ten geschenke, welke gouden grepen met diamanten versierd waren. De gezant, die hem dit in tegenwoordigheid der vergaderde ridders overhandigde, deed dit vergezeld gaan van eene hoogdravende lofrede op la Valette zelve, dien hij den grootsten veldheer zijner eeuw noemde, terwijl hij hem verzocht om voortdurend zijn zwaard ter verdediging des Christendoms aan te wenden. Pius de Vijfde zond hem een kardinaalshoed, wat, met het oog op de waardigheid van grootmeester, al een zonderling eerbewijs was. La Valette weigerde dit echter, op grond dat zijne pligten als kardinaal verschillen zouden van hetgeen hem als hoofd van de orde was opgedragen. Sommigen schreven zijne weigering aan zedigheid toe; anderen, met waarschijnlijk meer reden, aan zijn onwil om zijne toenmalige waardigheid te compromitteren door eene ondergeschikte betrekking aan te nemen.

Maar la Valette had geen tijd om dien te verknoeijen met ijdele pligtplegingen en eerbewijzen. Zijn kleine gebied lag rondom hem in puin, en zijne voornaamste gedachte was nu hoe hij alles herstellen zou. Het eerste jaar-na de belegering hadden de ridders veel reden om voor een nieuwen inval der Muzelmannen bevreesd te zijn, en Philips

legde ongeveer 15000 man troepen op het eiland in bezetting om het te beschermen¹⁾. Maar Soliman keerde zijne wapenen gelukkig tegen een meer nabij wonenden vijand, en stierf in den loop van het volgende jaar terwijl hij oorlog tegen Hongarije voerde²⁾. Zijn opvolger Selim sloeg een anderen weg in ter voldoening zijner eerezucht. Aldus van zijne vijanden bevrijd was de grootmeester in staat om al zijne krachten aan te wenden ter herbouwing zijner bouwvallige hoofdstad, en om het eiland in beter staat van verdediging te stellen dan het ooit te voren geweest was. Hij besloot den hoofdzetel der orde over te brengen naar het hoogland van den berg Scerberras, welke de beide havens van elkander scheidt en hem beiden kon beheerschen. Zijn vlugge blik onderscheidde spoedig de voordeelen dezer plaats, hetwelk sedert volkomen bewezen werd. Hier besloot hij zijne hoofdstad te bouwen, die met vestingwerken te omringen en terzelfder tijd die van St. Elmo uit te breiden en te versterken.

Maar zijne schatkist was uitgeput. Hij stelde een plan voor zijne verbeteringen op, hetwelk hij aan verschillende Europeesche vorsten zond, hunne medewerking verzocht, en bij hen allen er op aandrang om Malta te onderhouden als het belangrijkste bolwerk tegen de ongeloofigen. Zijn plan vond algemeen bijval. De meeste vorsten beantwoordden zijne kennisgeving door milde geschenken, en daaronder was zelfs de Fransche koning, niettegenstaande zijne vriendschappelijke betrekking jegens den sultan. Bij deze fondsen voegden de ridders datgene wat ieder door eigen invloed verkrijgen kon. Deze som werd verder nog vermeerderd door de opbrengst van prijschepen, welke de Maltezer

¹⁾ Behalve deze Spaansche magt, nam eene bende Fransche gelukzoekers dienst onder la Valette en bleef eenigen tijd op Malta.

²⁾ Vertot verhaalt ons dat de voorgenomen togt van Soliman tegen Malta verhinderd werd door de verwoesting van het groote arsenaal te Konstantinopel, hetwelk door een geheim zendeling van la Valette in brand werd gestoken. Wij zouden liever willen dat de abt verteld had, welke zijne bronnen waren voor deze vreemde geschiedenis, waarvan de waarschijnlijkheid volstrekt niet bevestigd wordt, door hetgeen wij van het karakter des grootmeesters weten.

kruissers in de haven opbragten en die eene onuitputtelijke bron van inkomsten uitmaakten.

Toen er aldus geld voorhanden was, ging het werk snel voort. Den 28sten Maart 1566, legde de grootmeester in zijn feestgewaad en in tegenwoordigheid van een' grooten toeloop van ridders en stedelingen, den eersten steen voor de nieuwe hoofdstad. Zijn wapen was er op gegraveerd, en een Latijnsch opschrift vermeldde den naam van *Valetta*, welken de stad ter eere van den stichter dragen zou ¹⁾). Er werden meer dan 8000 menschen voor dit werk gebezigd, en eene bul van Pius den Vijfde beval dat hun werk op feestdagen niet zou gestaakt worden. Het scheen als Christenplicht beschouwd te worden om aan de herstelling van Malta te werken. La Valette had in persoon het opper-toezigt over het werk ²⁾). Men zag hem altijd tusschen het werkvolk. Daar nam hij zijn' maaltijd, behandelde staatszaken met zijn' raad en verleende zelfs gehoor aan vreemde gezanten.

Te midden dezer vredelievende bezigheden, waren er echter eenige omstandigheden welke la Valette's aandacht vereischten en de rust zeer verstoorden. Eene van deze was het ongeregelde gedrag van eenigen der jongere ridders. Eene andere was een twist, waarin hij met den paus gewikkeld werd, die op den gewonen aanmatigenden toon

¹⁾ Het was de gewoonte bij de Maltezer steden, dat zij naar Spaansch en Italiaansch gebruik kenmerkende bijnamen droegen. La Valette gaf der nieuwe hoofdstad den titel van *Umillima*, »de zeer nederige,» daarmede te kennen gevende dat nederigheid eene der grootste deugden was van de orde van St. Jan.

²⁾ De bouwkunstige stijl der nieuwe hoofdstad schijnt eenigzins naar dien van Rhodus gevormd te zijn, hoewel hij, volgens lord Carlisle van sierlijker en weelderiger aard was dan het model. »Ik schetste veel van de krijgskundige gebouwen van Rhodus, die nu eens ernstig en stemmig, dan weder zeer uitvoerig bewerkt, en met velerhande loofwerk versierd zijn; zij staan tot elkander in dezelfde verhouding als de kapel van Hendrik VIII tot een gedeelte van de kathedraal te Durham.» Ziet het *diary in Turkish and Greek Waters* bl. 200. De beschrijving van Malta is niet het minst aantrekkelijke gedeelte van dit bevallige werk, welks waarde nog vermeerderd wordt door de aanteekeningen van Felton.

van het Vatikaan zich de toewijzing had aangematigd van zekere posten, welke tot de orde behoorden.

Deze onaangename zaken drúkten zeer op den geest van den grootmeester, en hij zocht zich dikwijls afleiding te bezorgen door de uitspanning van de jacht, waarvan hij bijzonder veel hield. Terwijl hij eens daarmede op een' heeten Julijdag bezig was, werd hij door een' zonnestraal getroffen. Hij werd onmiddelijk naar il Borgo gebracht. Hij kreeg de koorts, en het werd spoedig duidelijk dat zijn door onuitstaanbare vermoeijenissen en wederwaardigheden uitgeput gestel, spoedig bezwijken zou. Vóór dat hij stierf, riep hij sommige ridders, aan wie het bestuur der zaken voornamelijk was opgedragen, rondom zijn bed te zamen, en gaf hun zijn' raad ten opzichte van de beste wijze om zijne plannen ten uitvoer te brengen. Voornamelijk drukte hij hun op het hart om een' geest van eensgezindheid onder elkander te bewaren, zoo zij de orde wederom tot haar vroegeren voorspoed en grootheid verheffen wilden. Bij zijn' uitersten wil, verklaarde hij zijne slaven vrij, die ongeveer vijftig in getal waren, en hij verkreeg de toestemming zijner broeders om eene som geld te mogen wegschenken aan eene kapel, welke hij te Valetta gebouwd had om zijne overwinning op de ongeloofigen te herdenken. Zij was toegewijd aan de Heilige Maagd, en in deze kapel begeerde hij begraven te worden. Toen hij deze schikkingen gemaakt had, blies hij den 21sten Augustus 1568 den laatsten adem uit.

De bevelen van den stervenden la Valette werden door zijne broeders naauwkeurig opgevolgd. De kist met zijn lijk werd aan boord van het admiraalschip gebracht, hetwelk, met vier andere schepen, welke het zouden geleiden, met zwart bedekt was. Daarop bevonden zich de huisgenooten en dienaren van den overledene en de leden der orde. Men had de door hem in den strijd op de Muzelmannen veroverde vaandels aan de achterstevens der schepen gehangen, en sleepte die door het water. Toen de schepen aan land kwamen, nam de optogt zijn' weg door de straten der in hare geboorte zijnde stad, waar het geraas van den arbeid

nu verstomd was, naar de kapel van Onze Lieve Vrouwe der overwinning. De lijkmis werd daar met groote plegtigheid gevierd, en het lijk van den held werd in het graf neêrge-laten, te midden van de tranen der menigte, welke van alle zijden van het eiland te zamengestroomd was om aan zijne nagedachtenis eene droeve hulde en eerbied te bewijzen.

De reiziger, die nu Malta bezoekt, vindt er niets belangwekkender dan de statige kathedraal van Valetta, welke nog rijk is in geschiedkundige herinneringen en kunstvoortbrengselen, van welke zelfs de Fransche plunderzucht het niet beroofd heeft. Wanneer men in de onderaardsche gewelven afdaald en door die kelders heen wandelt, dan ziet men de nis waar la Valette's lijk nog rust, omringd door de dappere ridders, die aan zijne zijde voor het geloof stre-den. En waarlijk men kon geene betere rustplaats voor hem uitvinden, dan midden in de edele hoofdstad, welke men zeggen kan dat zijn vernuft te voorschijn geroepen heeft ¹⁾.

De ridders gingen over het geheel voort om getrouw te blijven aan de stellingen van la Valette en de grondbeginselen hunner orde. Gedurende meer dan twee eeuwen na zijn' dood was hun zwaard voortdurend tegen de ongeloo-vigen opgeheven. Hunne galeijen keerden nog immer naar de haven terug bevracht met den buit der barbaren. Zij namen nog steeds in magt en rijkdom toe, en terwijl de rijken rondom hen verzezen en ineenzonken, bleef deze kleine broederschap van krijgshaftige monniken, na verloop van meer dan zeven eeuwen na hunne instelling, altijd afzonderlijk en onafhankelijk bestaan.

In hunne uitgebreide jaarboeken was er geene gebeurtenis,

¹⁾ Men vindt eene belangrijke beschrijving van deze kathedraal, die zeer juist de Westminsterabdij van Malta genoemd wordt, in Bigelow's reizen door Sicilië en Malta (bl. 191), een werk vol geleerdheid, waarom de schrijver zich aanzienlijker plaats doet toekennen dan een eenvoudige toerist, in hetwelk hij een beknopt overzicht geeft van de hulpmiddelen der door hem bezochte landen, en een scherp oordeel velt over hunnen toemaligen toestand, welken hij op schrandere wijze met dien van vroeger tijd vergelijkt.

welke zij meer in eere hielden, dan de verdediging van Malta door la Valette. Tot het laatste toe werd de 8ste September, de geboortedag der Heilige Maagd, door hen als hun schoonste feestdag gevierd. Dien dag gingen al de ridders en de bewoners der hoofdstad in plegtigen optogt met den grootmeester aan het hoofd naar de kerk van St. Jan. Een ridder die met een helm en maliënkolder van vroeger tijd bedekt was droeg de zegevierende stand-aard der orde. Een paadje, die naast hem liep, droeg het kostbare zwaard en den dolk, welke Philips de Tweede geschonken had. Wanneer de optogt in de kerk was gekomen, en de standaard voor het altaar werd neêrgelegd, werd zulks door trompetgeschal en kanongebulder van het slot aangekondigd. De dienst werd verrigt door den prior van St. Jan, en terwijl het Evangelie gelezen werd hield de grootmeester zijn ontbloot zwaard in de hoogte, ten teeken dat de ridders altijd bereid waren om voor het Kruis te strijden. Als de plegtigheid was afgelopen werd een schoon afbeeldsel van la Valette aan het volk vertoond, en de broeders beschouwden met een gevoel van eerbied zijne majestueuse trekken, als die van den redder hunner orde ¹⁾.

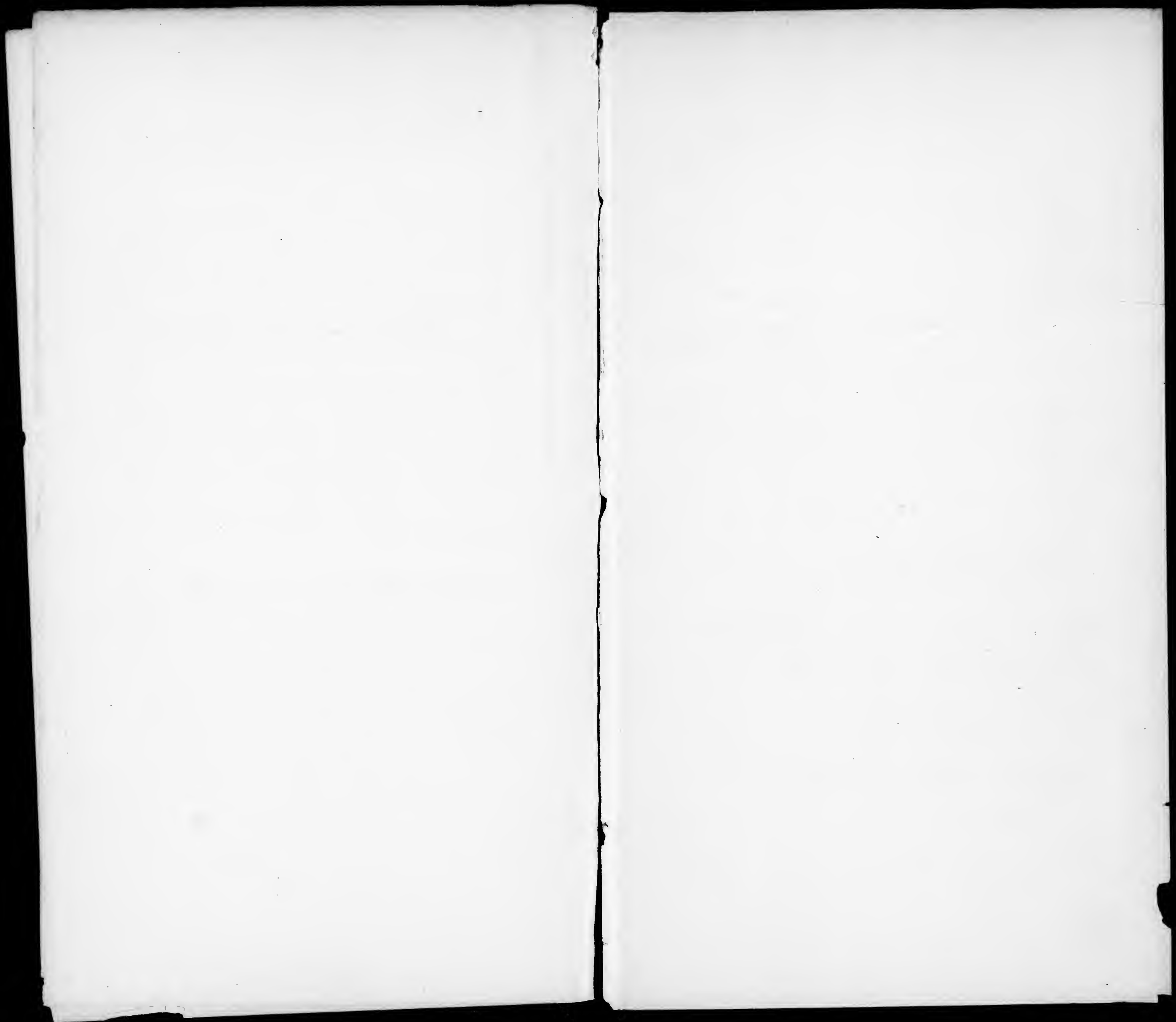
Maar dtt alles is veranderd. In plaats dat de Christenen tegen de Turken verbonden zijn, vereenigen zij zich nu om hen te verdedigen. Er worden niet langer kruistogten tegen de ongeloo-vigen gehouden. De riddereeuwen zijn voorbij. Het doel waarmede de hospitaalridders werden ingesteld heeft sinds lang opgehouden te bestaan; en het was natuurlijk dat de instelling, welke niet langer noodig was, moest uitsterven. De ridders, die den ondergang hunner orde overleefden, werden ballingen in vreemde landen. Hun

¹⁾ Boisgelin, *Ancient and Modern Malta*, 1, bl. 35. De goede ridder verhaalt met zelfbehagen de bijzonderheden eener plegtigheid, waaraan hij dikwijls zelf deelgenomen had. Het riep in zijn geheugen de roemvolle dagen der orde terug, welke hij uit grond van zijn hart hoopte, dat eens in haren oorsponkelijken luister zoude hersteld worden.

eiland is in handen van den vreemdeling overgegaan, en de Engelsche vlag waait nu van de wallen waarop eens de banier van St. Jan wapperde ¹⁾).

¹⁾ De laatste grootmeester der orde op Malta was Ferdinand von Hompesch, die tegen een jaargeld van 300,000 francs, op 10 Junij 1798 van Malta, en van zijne waardigheid afstand deed. Den 16den December 1798 liet Paul I van Rusland zich als grootmeester kiezen, doch met veel tegenstand der Europeesche mogendheden. De keurvorst van Beijeren hief 21 Februarij 1799 de orde in zijne staten geheel op; in 1810 geschiedde zulks in Pruissen, waar in 1812 eene Protestantsehe orde van St. Jan er voor in de plaats kwam. Er bleven den rondzwerfenden ridders nu nog slechts een paar prioraten in Bohemen en Rusland over; de pausen stelden na Pauls dood telkens Italianen tot grootmeesters aan, die eerst te Catania op Sicilië hun zetel hadden, en later in 1826, te Ferrara gingen wonen. Sedert eenigen tijd wordt de orde van St. Jan van Jeruzalem, welke sedert 1834 haren zetel te Rome heeft, weder als soevereine orde erkend door Oostenrijk, Parma en Modena, in welke staten gevolmagtigden wonen. Toen de vorsten der beide laatste landen de vlugt namen naar Oostenrijk, gingen de gevolmagtigden naar Rome terug. Zij bevat tegenwoordig vier groot-prioraten te Rome, in de Oostenrijksche bezittingen in Italië, op Sicilië en in Boheme.

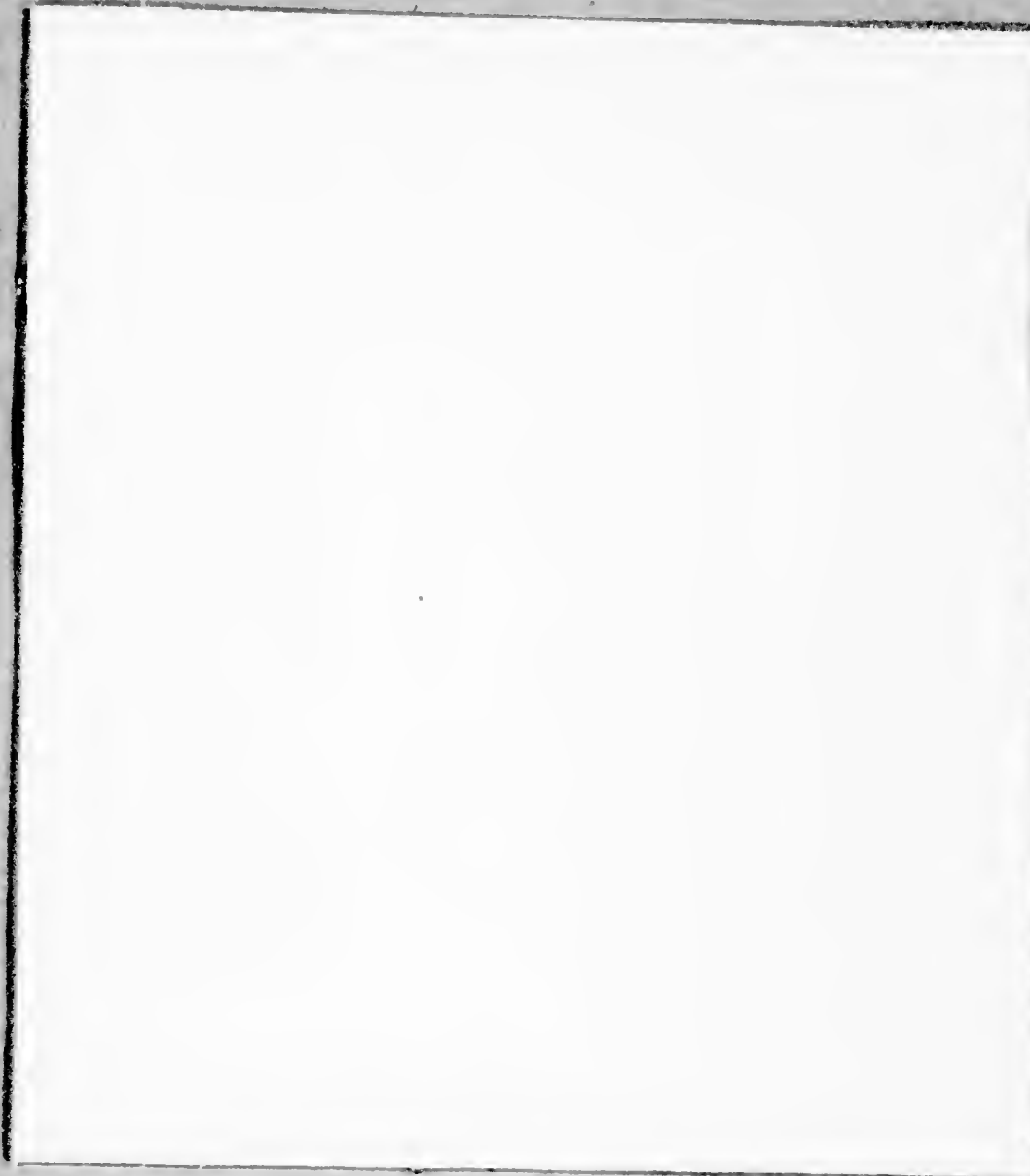
VERT.

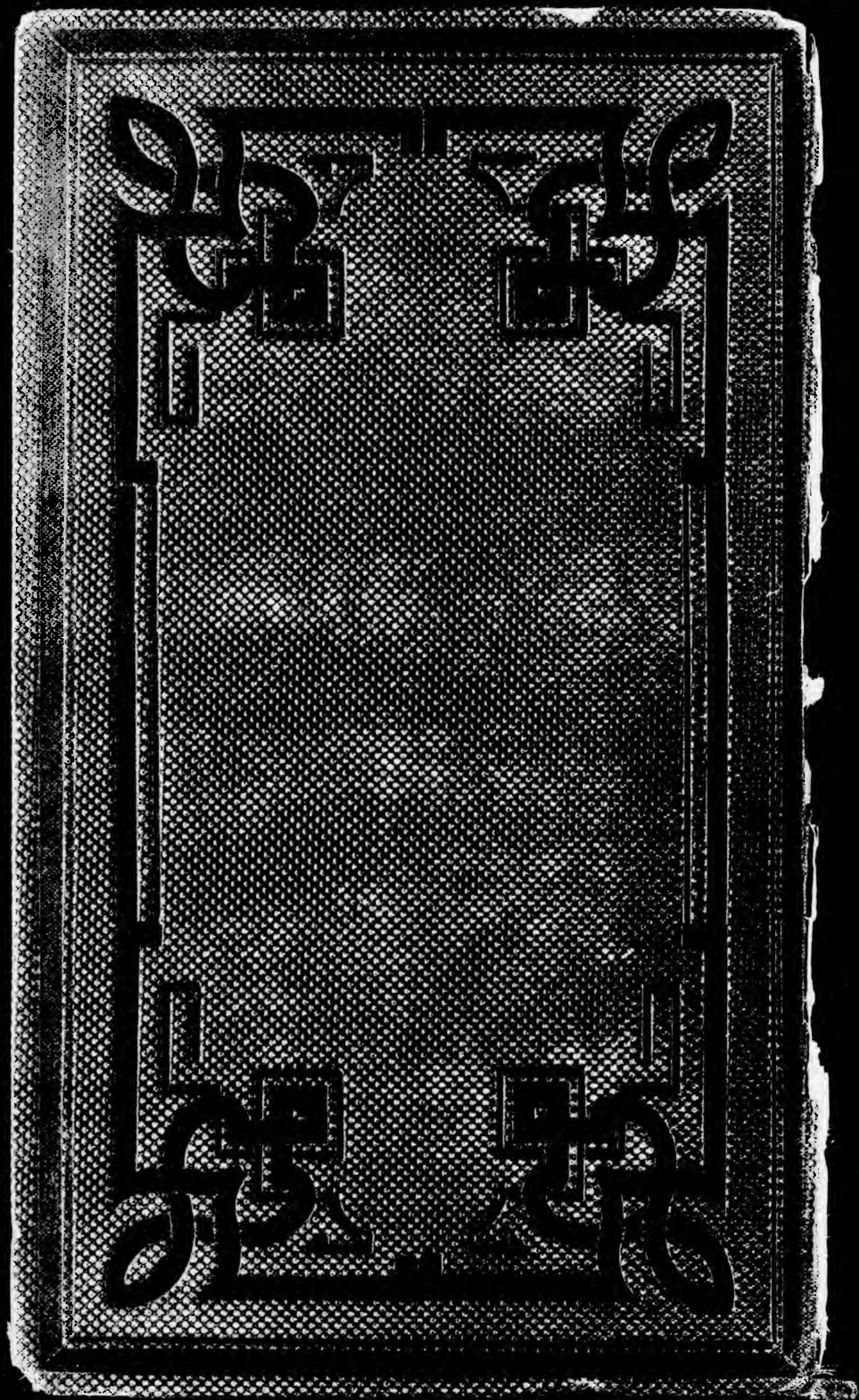

COLUMBIA UNIVERSITY

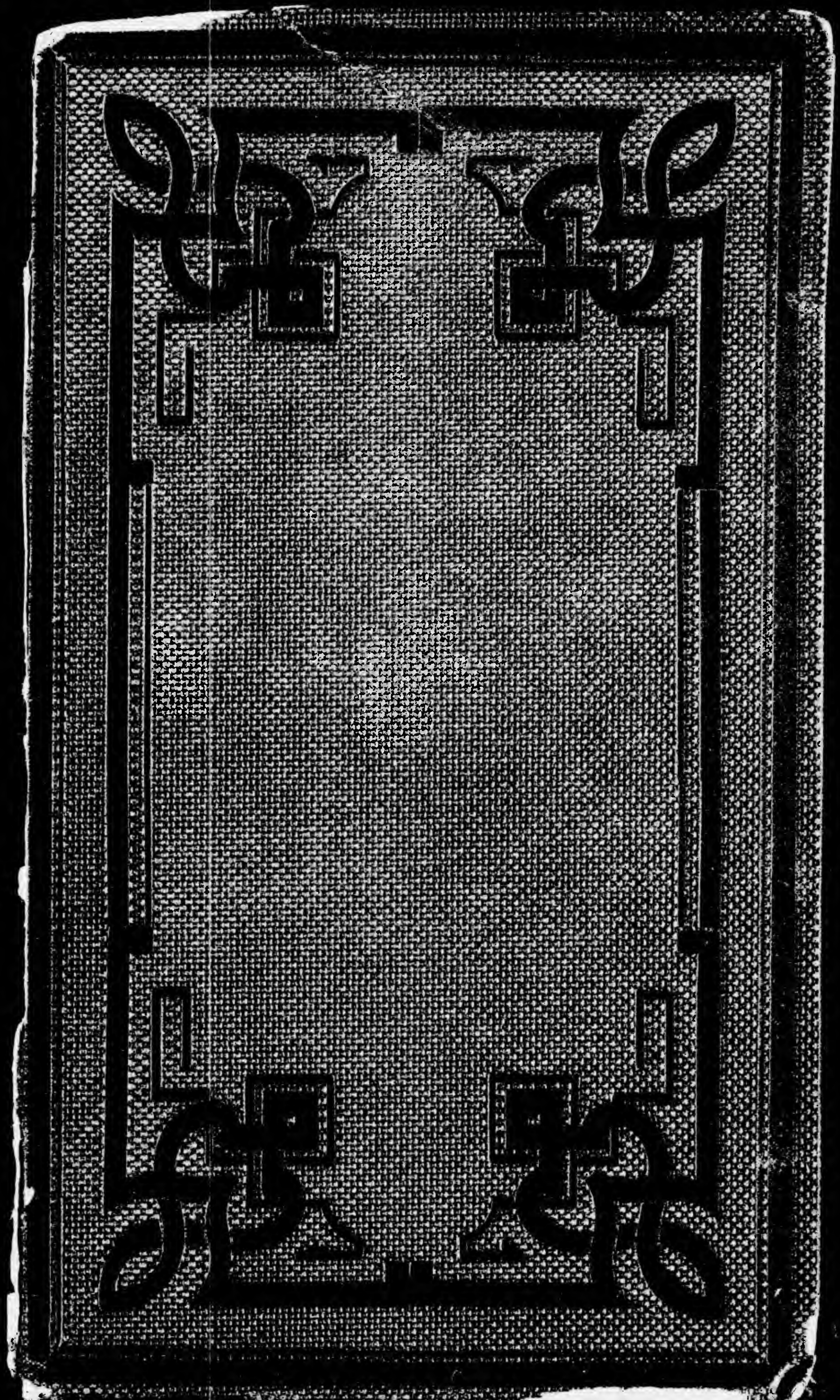

0032205600

VOLUME 3

946.04
P922
3

946.04

P922
3

**Columbia University
Library**

Henry Livingston Thomas

BORN 1835-DIED 1903

*

FOR THIRTY YEARS CHIEF TRANSLATOR
DEPARTMENT OF STATE, WASHINGTON, D. C.
LOVER OF LANGUAGES AND LITERATURE
HIS LIBRARY WAS GIVEN AS A MEMORIAL
BY HIS SON WILLIAM S. THOMAS, M. D.
TO COLUMBIA UNIVERSITY
A. D. 1905

GESCHIEDENIS DER REGERING

VAN

PHILIPS DEN TWEEDE.

GESCHIEDENIS DER REGERING

VAN

PHILIPS DEN TWEEDE,

Koning van Spanje,

DOOR

WILLIAM H. PRESCOTT,

UIT HET ENGELSCH VERTAALD

DOOR

Dr. W. J. A. HUBERTS,

met eene voorrede van den Hoogleeraar W. G. BRILL en
eene levensschets van den schrijver.

~~~~~  
DERDE DEEL.

~~~~~  
ZUTPHEN,
J. A. WILLEMSSEN.

1862.

HOOFDSTUK VI.

D O N C A R L O S.

*Zijne opvoeding en zijn karakter. — Gevaarlijke ziekte. —
Builensporig gedrag. — Gevoelens omtrent hem. — Zijne
betrekking met de Vlamingen. — Plan om te vlugten. —
Onzinnig gedrag. — Gevangenneming.*

~~~~~
1 5 6 7, 1 5 6 8.

Na eene langdurige afwezigheid moeten wij nu naar Spanje terugkeeren waar gebeurtenissen plaats hadden gehad van het hoogste belang voor het toekomstige lot der monarchie. Ten tijde dat de tragische gebeurtenissen, welke in het vorige boek beschreven zijn, in de Nederlanden voorvielen, hadden er in het paleis van den vorst zelven andere niet minder tragische plaats, indien wij ten minste de geruchten moeten gelooven, welke onder het volk in omloop waren. Ik meen den dood van Don Carlos, prins van Asturië en dien van Isabella van Valois, Philips' jonge en schoone gemalin. De betrekking waarin beiden tot elkander stonden, hun ontijdige dood, en het geheimzinnige waarin deze gewikkeld was, komen met het sombere, weinig angstvallige karakter van Philips te zamen om de vreesselijkste verdenking omtrent de oorzaak van hun' dood te koesteren. De raadselachtige nevel waarmede het voorval reeds in dien tijd bedekt was is door de onderzoekingen van latere kronijkschrijvers nog niet weggevaagd. Daarom is het eene onuitputtelijke bron van verdichting geweest tot dat men zelfs gedacht heeft dat het van het gebied der geschiedenis geheel op dat van het romantische was overgegaan. Het werd vooral geschikt bevonden voor treurspelen; en de dramatische letterkunde van Europa bevat meer dan

III.

I

391497

één meesterstuk van de hand van vernuften, die de liefde en de ongelukken van Carlos en Isabella met sombere kleuren schilderden ¹⁾).

De tijd om zulk eene duistere en ingewikkelde zaak te bespreken is nog niet gekomen, daar de Spaansche archieven zelfs voor inlandsche geleerden ijverzuchtig zijn afgesloten. Doch nu gelukkig een vrijzinniger stelsel de overhand heeft verkregen en er toegang verleend is tot de sombere bewaarplaatsen van de geheimen der Spaansche vorsten, schijnt de tijd te komen om deze geheimzinnige geschiedenis te onderzoeken. En indien ik er niet op roemen kan dat ik in staat ben om den twijfel op te heffen, die deze zaak zóólang heeft aangekleefd, kan ik mij ten minste vleijen dat ik met de ter mijner beschikking staande middelen den lezer een beter gezichtspunt kan aanbieden, dan tot nog toe het geval was, om het geheel te overzien en zijne eigene besluiten daaruit te trekken.

Don Carlos was den 8sten Julij 1545 geboren. Zijne moeder, Maria van Portugal, die toen slechts achttien jaar was, stierf weinige dagen nadat zij haar ongelukkig kind ter wereld had gebragt. Van zijne geboorte af dus beroofd van de waakzame zorg zijner moeder, ondervond hij bijna even weinig liefde van zijn' vader, want Philips was, tot dat Carlos veertien jaar oud was, den meesten tijd òf in de Nederlanden òf in Engeland. De zorg voor

¹⁾ Alfieri, Schiller, en in onze dagen Lord John Russell, hebben ieder, volgens hunne eigene opvatting, het dichterlijke van de geschiedenis hunnen landgenooten voorgesteld. De Kastiliaansche treurspeldichter Montalvan, toont in zijne vóór het midden der 17de eeuw geschreven stuk *Principe Don Carlos* meer achting voor geschiedkundige naauwkeurigheid, en voor den goeden naam van Isabella, door haar' naam op geenerlei wijze te vermengen met de lotgevallen van den prins van Asturië.

Prescott kende niet het treurspel »den dood van Karel, kroonprins van Spanje,» van onzen landgenoot S. Iperusz. Wiselius te vinden in het 5de deel zijner »mengel- en tooneelpoëzij.» Daarin wordt Karel voorgesteld als een held, verliefd op zijne stiefmoeder en door haar weder bemind. Hij eindigt met het drinken van den giftbeker, waartoe Philips hem veroordeelde.

VERT.

het kind werd den meesten tijd toevertrouwd aan Philips' zuster, de landvoogdes Johanna, eene uttmuntende vrouw, maar die, waarschijnlijk door het zwakke gestel van Carlos daartoe verleid, den knaap te veel toegevendheid bewees, daar zij meer op zijne lichamelijke gezondheid dan op de vorming van zijn karakter lette. In onze ligtgeloovigheid aan de wonderen, welke eene opvoeding vordert, gebeurt het somwijlen dat wij de ouders of den onderwijzer beschuldigen van de gebreken, die men redelijker wijze moest toeschrijven aan het zwakke gestel van het kind.

Toen Carlos ouder werd, vertrouwde Philips de zorg voor zijne opvoeding toe aan Honorato Juan, een ambtenaar van 's keizers hofhouding. Het was een groot geleerde, en even vroom als geleerd, want toen hij spoedig daarna de taak van 's prinses onderwijzer op zich nam, omhelsde hij den geestelijken stand. De briefwisseling van Honorato Juan met Philips, die toen in Vlaanderen was, doet ons zien hoe Carlos op zijn elfde of twaalfde jaar ontwikkeld was. De tevredenheid, welke de koning in zijne eerste brieven te kennen geeft, vermindert als wij verder komen, en hij drukt eenen bezorgden twijfel uit als hij van den onderwijzer onwelkome berigten ontvangt over de onverschilligheid van den leerling voor zijne studiën ¹⁾.

In het jaar 1556 bragt Karel de Vijfde op zijne reis naar het klooster te Yuste, eenigen tijd te Valladolid door. Daar zag hij zijn' kleinzoon en lette naauwkeurig op den knaap, den toekomstigen erfgenaam van het uitgestrekte gebied, hetwelk hij zoo kort geleden eerst had afgestaan. Hij vertelde Carlos van zijne veldtogten en hoe hij te Innsbrück gevlugt was, waar hij ter naauwernood de handen zijner vijanden ontkwam. Carlos, die begeerig toelusterde, viel zijn' grootvader in de reden en riep uit: «ik zou nooit gevlugt zijn!» Karel trachtte de noodzakelijkheid van het geval uit te leggen, maar de knaap hield halsstarrig vol, dat hij nimmer gevlugt zou zijn, waardoor hij den keizer vermaakte en verrukte, daar deze hierin het vuur zijner

¹⁾ Deze briefwisseling is gedrukt in een belangrijk doch zeer zeldzaam boekje, hetwelk tot titel voert *Elogios de Don Honorato Juan*, Valencia 1659.

eigene jeugd terug vond ¹⁾). Echter was Karel niet blind voor de gebreken van zijn' kleinzoon, voor het eigenzinnig, trotsch gedrag, hetwelk toe te schrijven was aan te veel toegevendheid van de zijde zijner dochter, de landvoogdes. Hij berispte Carlos wegens zijn gebrek aan eerbied jegens zijne tante, en hij zeide ronduit aan deze laatste, dat, indien zij den knaap beter bestrafte, de natie reden zou hebben om haar daarvoor te danken.

Nadat de keizer naar het klooster vertrokken was, bleef zijn geest, die, zooals wij gezien hebben, even sterk aan alle zaken van openbaar belang buiten het klooster bleef vasthouden, steeds bij zijn kleinzoon, den erfgenaam van zijn' naam en schepter. Te Simancas wordt de briefwisseling nog bewaard, welke hij voortzette met Don Garcia de Toledo, een' broeder van den hertog van Alva, die de betrekking van *ayo*, of gouverneur van den prins bekleedde. In een' van de brieven van dien ambtenaar, van 1557, toen Carlos twaalf jaar oud was, vinden wij eene korte opgave van 's prinsens tijdsverdeeling, welke eenigzins merkwaardig is, omdat zij de schets eener koninklijke opvoeding in die dagen geeft.

Carlos stond 's morgens vóór zeven uur op en had ongeveer half acht ontbeten, en de mis gehoord. Dan ging hij aan zijne studiën, hetwelk hij tot het uur van het middagmaal voortzette. Er wordt niet vermeld welke die studiën waren. Een schrijver uit dien tijd zegt onder anderen dat hij Cicero's *de officiis* las, om zijne hartstogten des te beter te leeren beteugelen. Hij at om elf uur; dan vermaakte hij zich met zijne makkers door met de werpschijf of op het biljart te spelen, of met schermen en somtijds met rijden. Om half drie gebruikte hij een ligt maal; waarna hij hoorde voorlezen, of, indien het weder schoon was, door het veld

¹⁾ Kort te voren had Karel er eveneens groot vermaak in gevonden dat Carlos, toen hij hoorde dat de zoon, dien Maria van Engeland ter wereld brengen zou, de Nederlanden moest erven, in toorn uitbarstte en uitriep dat hij liever oorlog wilde voeren. Hij schreef zelfs een' brief aan zijn' grootvader te Brussel om hem toch eene wapenrusting over te zenden. *Memorias de la Real Academia de la historia* VII. 263.

liep. 's Avonds gebruikte hij weder een maal en, wanneer hij om half negen zijne rozenkrans had afgebeden, ging hij naar bed, waar hij, zooals zijn gouverneur zegt, tot 's morgens toe in eens doorsliep. Het was zekerlijk slechts eene voorloopige opvoeding, waarbij men meer acht scheen te slaan op de eischen des ligchaams, dan op die van het verstand, en even geregeld als het monnikenleven van zijne grootvader te Yuste. Echter blijft Don Garcia niet in gebreke om zijne ontevredenheid te kennen te geven over het gebrek aan belangstelling van zijn' leerling, niet slechts in zijne studiën, maar zelfs in het schermen, batonneeren, en andere mannelijke oefeningen, welke in die dagen voor de opvoeding van een' ridder zoo noodzakelijk waren. Hij merkt te gelijker tijd de eerste kenteekenen op van die galachtigheid, welke 's prinsen gestel reeds bedreigde en het in latere jaren zoo sterk ondermijnde.

In een' anderen brief schrijft Don Garcia dat het goed zou zijn als de keizer aan Don Carlos toestond om hem te Yuste te bezoeken, vertrouwend dat het gezag van zijn' grootvader datgene volmaken zou, waarin hij zelf in gebreke had moeten blijven. Maar dit schrijven werd waarschijnlijk door den koninklijken kluizenaar niet gunstig opgenomen, daar hij waarschijnlijk er niet op gesteld was om zich zelve te kwellen door zulk een lastig lid zijner familie te ontvangen. De dood des keizers, welke kort daarna plaats had, spaarde hem de ellende van getuige te zijn van de noodlottige loopbaan zijns kleinzoons.

De verslagen der Venetiaansche gezanten, die kostbare stukken, welke zoovele leerzame opmerkingen bevatten omtrent openbare en huisselijke belangen, zinspelen van tijd tot tijd op den prins. Hunne aantekeningen zijn geenszins vleijend. Zij beschrijven Carlos als een onverschillig, rusteloos karakter, woest en zelfs wreed in zijne geaardheid ¹⁾, en zoo trotsch dat hij weigerde om eenen geruimen tijd blootshoofd te staan in tegenwoordigheid van den keizer of zijn' vader.

¹⁾ Zoo wreed, volgens een hofpraatje, dat Badoaro opving, dat wanneer men hem hazen of ander wild bragt, hij zich nu en dan vermaakte om het levend te braden!

Echter wordt deze ruwe schildering eenigzins gewijzigd door andere trekken, want hij was edelmoedig, ofschoon tot verkwisting toe, daar hij zijne kostbaarheden en juweelen, en zelfs zijne kleederen weggaf, als hij geen geld had. Hij had een onbevreesd gemoed, met sterke neiging voor eene krijgskundige loopbaan. Hij was alles behalve beuzelachtig in zijn' smaak, daar hij het grappen maken verachtte, en zelfs zoovele schoone gezegden uitte dat zijn gouverneur ze verzamelde. Dit portret van een jongen van naauwelijks veertien jaar schijnt zeer overdreven te zijn zoowel ten goede, als ten kwade, zooals de portretten van vorsten meestal zijn ¹⁾).

Echter mag men den staat van 's prinsen gezondheid wel naauwkeurig vermelden ter verschooning zijner gebreken of ten minste van zijne zwakheid van karakter. Want het galachtige van zijn gestel begon zich reeds in den vorm van tuschenpozende koorts te vertoonen, welke hem voor het overige van zijn leven bijbleef. Onder deze onderdrukkende ongesteldheid, daalden zijne geestvermogens, zijn ligchaam verzwakte en zijne krachten verminderden zóó dat men vreesde dat hij den mannelijken leeftijd niet bereiken zou.

In het begin van 1560 kwam Isabella van Frankrijk naar Kastilië en werd den 2^{den} Februarij met Philips ver-

¹⁾ Een ander tijdgenoot spreekt ook van de te vroeg ontwikkelde talenten van den knaap, hetwelk bleek uit zijne bijtende gezegden. Cordero, *promptuario de Medallas* in Castro's *historia de los Protestantes Españoles* bl. 328.

In een werkje van Manlius (Frankfort a/m, 1594) *Locorum communium collectanea ex lectionibus Melanctonis* getiteld, komt het volgende gezegde van den grooten Hervormer voor: »Ik hoor van den kleinzoon van keizer Karel V zulke wonderbare zaken verhalen, dat ik overtuigd ben, dat er nog eenmaal iets groots uit hem worden zal. Zijn gesternte is zoo gunstig als het slechts zijn kan. Wie weet wat God met Karel VI voorheeft? Misschien zal hij de magt der Turken aan het wankelen brengen of iets dergelijks bewerkstelligen.» Manlius laat hierop nog verscheidene voorbeelden van 's prinsen grootmoedigheid volgen, zoodat hieruit genoegzaam blijkt dat de goede hoedanigheden van Carlos, mogelijk wel wat te wijd uitgemeten, tot zelfs in Duitschland verspreid waren, en de goede Melancton aan hem in zijne verbeelding reeds de keizerskroon zag overgaan!

VERT.

bonden. Bij de voorloopige vredesvoorwaarden van het verdrag van Cateau-Cambresis, was hare hand aan Don Carlos toegewezen, maar toen Maria Tudor vóór de bekrachtiging van het verdrag overleed, werd de naam van den vader in plaats van dien des zoons gesteld en de koninklijke maagd aan Philips verloofd.

De huwelijksplegtigheid geschiedde te Toledo met groote pracht. Carlos was er bij tegenwoordig, en toen hij de schoone bruid zag, is het niet onwaarschijnlijk dat zich een gevoel van wrok met dat van droefheid vermengde, toen hij dacht aan de weinige omstandigheden, welke men gemaakt had om hare hand in plaats van aan hem, aan zijn' vader te schenken. Maar wij kunnen slechts moeijelijk gelooven dat Isabella iets van dat teedere gevoel gekoesterd heeft, hetwelk historiesche romanschrijvers haar voor een' knaap van veertien jaar hebben toegeschreven, en die daarenboven zoo weinig aantrekkelijks had om hem in hare oogden aan te bevelen.

Den 22sten derzelfde maand werd Don Carlos door de Cortes van Kastilië plechtig als erfgenaam der kroon erkend ¹⁾. Bij deze gelegenheid waren de verschillende leden der koninklijke familie tegenwoordig, even als de aanzienlijkste edelen en de vertegenwoordigers der gemeenten. De prins reed bij den optogt op een wit paard, dat prachtig opgetuigd was, terwijl zijne van juweelen schitterende kleeding een treurig contrast vormde met het bleeke en ziekelijke uiterlijk van hem, die haar droeg. Hij vervulde zijne rol bij de plegtigheid met waardigheid en gevoel. Toen zijne tante, Johanna, en zijn oom, Don Juan van Oostenrijk, na het afleggen van den eed, volgens de gewoonte, wilden nederknielen om zijne hand te kussen, wilde hij dit niet toestaan, maar hief hen wilwillend op, en omhelsde hen. Doch toen de hertog van Alva onachtzaam deze laatste daad van onderdanigheid verzuimde, ontving de prins hem

¹⁾ Helfferich beweert in zijn *Don Carlos von Spanien* (Raumers' *Histor. Taschenbuch* 1859) dat deze plegtigheid een door Philips uitgedacht middel was, om de pui te vergulden, welke hij hem weinige dagen te voren door zijn huwelijk met Isabella van Frankrijk had laten slikken.

VERT.

zoo koel, dat de fiere edelman, door deze wijze van handelen bestraft, zijne dwaling bemerkte en het nederig erkende.

In de herfst van het volgende jaar ging Carlos, in de hoop van zijne gezondheid door luchtsverandering te verbeteren naar Alcala de Henares, beroemd wegens de door den grooten Ximenes gestichte akademie. Hij had twee knapen als zijne makkers bij zich, die beiden bestemd waren om eene belangrijke rol in de geschiedenis van die tijden te spelen. De een was Philips' bastaardbroeder Don Juan van Oostenrijk, de held van Lepanto, de ander was 's prinses neef, Alexander Farnese, zoon van Margaretha van Parma, die nu eene opvoeding kreeg, welke hem eens tot den grootsten veldheer van zijn' tijd maken zou. De drie knapen waren ongeveer van denzelfden leeftijd; maar in talenten en uiterlijk vornden oom en neef een even sterk contrast met hunnen koninklijken bloedverwant als in de schitterende fortuin, die hen wachtte ¹⁾.

Carlos was nog niet vele maanden te Alcala geweest, toen hem een ongeval overkam, dat de verderfelijste gevolgen had. Eens op een' avond in April 1562 ging hij een' trap af, deed een misstap, en viel met het hoofd naar beneden van vijf of zes trappen af tegen eene deur aan het einde van den gang. Hij werd bewusteloos opgenomen, en in zijne kamer gebragt, waar de geneesheeren oogenblikkelijk bij hem geroepen en de noodige middelen aangewend werden. Eerst scheen het slechts een gewone buil aan het hoofd te zijn en de voorschriften van de geneesheeren hadden het gewenschte gevolg. Maar weldra werden de kenteekenen onrustbarender. Hij kreeg de koorts, en een aanval van roos; zijn hoofd zwol ontzaggelijk op, hij werd geheel blind en hierop volgde ijlhoofdigheid. Nu bleek het dat de schedel gekneusd was. De lijfartsen des

¹⁾ Strada geeft in eene vergelijking van de drie jongelingen, den voorrang aan Don Juan van Oostenrijk. Zijn portret van Carlos is evenmin vleijend voor zijne persoon, als voor zijn karakter: »Karel was, behalve dat hij eene leelijke kleur van gelaat en haar had, vol gebreken, want hij had een' hoogen schouder en een zijner armen was langer dan de ander; en zijn woest en onstuimig karakter strekte hem niet minder tot oneer.»

konings werden er bij geroepen, en na eene onstuimige be- raadslaging, waarin de geneesheeren, zooals gewoonlijk, over de aan te wenden middelen verschilden, werd er besloten om den lijder te trepaneeren. De operatie werd zorgvuldig volbragt, een gedeelte van het schedelbeen werd weggenomen, maar men kreeg geene verligting ¹⁾.

Onderwijl verspreidde zich de grootste droefheid over het land, in het vooruitzicht van den vermoedelijken erfgenaam der kroon te verliezen. Overal werden er processien naar de kerken gehouden, gebeden uitgeschreven, pelgrimstogten beloofd, en de bijgeloovige menigte geesselde zich onmededoogend, daar men door zelfkastijding hoopte dat de Hemel zijne gramschap van het land zou afwenden. Doch niets hielp ²⁾.

Wij hebben een verhaal van dit geval uit de pen van Dr. Olivares, 's prinses lijfarts. Sommige middelen waren van eene soort, welke vreemd genoeg zouden schijnen, als zij in onze dagen door een geneeskundig dagblad werden medegedeeld. Toen alle pogingen van de bekwaamste geneesheeren mislukt waren, en de zalf van een Moorsch arts, die onder het volk grooten naam had, zonder gevolg over het ligchaam gewreven was, werd er besloten om een onmiddelijk beroep op den Hemel te doen. In het klooster van Jezus Maria lagen de beenderen van een' heiligen Franciscan, Fray Diego, die ongeveer eene eeuw te voren, onder de regering van Hendrik den Vierde, in den reuk van heiligheid gestorven was. Koning Philips en zijn hof gingen in plegtige processie naar de kerk, en in hunne tegenwoordigheid, werden de vermolinde beenderen van den goeden pater, die, zooals men verhaalt, nog eenen lekkeren geur hadden,

¹⁾ Volgens Guibert, den franschen gezant, had Karel een liefdes-avontuur toen hij dien val deed, daar hij dezen donkeren trap afgang om de jonge dochter van den portier in den tuin op te zoeken. Von Raumer *16e und 17e Jahrhundert*, I. bl. 119.

²⁾ In de *Correspondance de Philippe II* komen ook verscheidene malen berigten voor omtrent 's prinses gezondheid. Het eerste in een' brief van Margaretha aan den koning van 14 Junij 1562, waaruit blijkt dat de koning haar kort te voren zijne herstelling gemeld had. Granvelle vertelt denzelfden dag aan Philips dat er processien gehouden en gebeden gedaan zijn.

uit de ijzeren kist genomen en in de kamer van den prins gebragt. Zij werden op zijn bed gelegd; en het stuk doek, dat den schedel van den doode bevatte, werd op Carlos' voorhoofd gelegd. Gelukkig voorkwam de ijlhoofdige toestand van den lijder den schok, welke anders aan zijne zinnen zou toegebragt zijn. Dienzelfden nacht verscheen de monnik aan Carlos in den droom. Hij was in zijne Franciskaner pij gewikkeld, met een' groenen gordel om zijn middel en een rieten kruis in de hand; en hij bad hem zachtzinnig „om goeden moed te houden, want dat hij gewis genezen zou.” Van dien tijd af begon de lijder, zoo als de geneesheer verhaalt, spoedig te herstellen. De koorts hield op, het hoofd kreeg weder zijne gewone grootte, en hij kon weder uit zijne oogen zien. Toen er iets minder dan twee maanden verlopen waren na den dag van het ongeluk was Carlos, die gedurende zijne ziekte eene verwonderlijke zachtmoedigheid getoond had, weder in staat om naar de aangrenzende vertrekken te gaan en zijnen vader te omhelzen, die, gedurende het hachelijkste tijdstip van zijns zoons ziekte, zijn verblijf te Alcala gehouden, en de natuurlijke bezorgdheid van een vader in zulk een uiterste getoond had.

De verdienste der kuur werd natuurlijk aan Fray Diego toegeschreven ¹⁾. Een behoorlijk voor echt verklaard verhaal werd naar Rome gezonden, en de heilige man genoot

¹⁾ Er verschijnt een ander mededinger om de genezing met de beenderen van Fray Diego te betwisten. Dit was Onze Vrouwe van Atocha, de beschermheilige van Madrid, wier beeld door Philips II in de grootste eer gehouden, aanstonds na het skelet van den heiligen monnik in Carlos' kamer werd gebragt. Daar zulks geschiedde nadat de lijder bepaald begon te beteren, schijnt er voor de kronijkschrijvers niet de minste reden te bestaan om vol te houden, zoo als zij halsstarrig blijven doen, dat Onze Vrouwe van Atocha cenig deel aan de genezing had. Ziet Perada, *la Madona de Madrid*, Valladolid 1604, bl. 151. De vereering der beschermheilige van Madrid duurt zelfs nu nog voort. Een dagblad meldde onlangs uit die hoofdstad dat de koningin, door haren doorluchtigen echtgenoot en de prinses van Asturië vergezeld, den 24sten Maart 1854 in plegtigen optogt naar de kerk ging, om het beeld met de versierselen van het Gulden Vlies te voorzien.

op verzoek van Philips, van den paus de eer van heiligverklaring. De aanspraak van den nieuwen heilige op die genezing werd door de Kastiliaansche kronijkschrijvers van die en volgende eeuwen vol vertrouwen bevestigd. Ik heb er geen gevonden die stoutmoedig genoeg was om zulks te betwisten, of het mogt Dr. Olivares zelf zijn, die natuurlijk afgunstig op zijne ambtsbekwaamheden, voor de heiligverklaring, zijne overtuiging te kennen gaf dat met inachtneming van het goede, hetwelk de tusschenkomst van Fray Diego, en de gebeden der vromen bewerkt hadden, de herstelling van den prins voornamelijk aan de bekwaamheid zijner geneesheeren moest worden toegeschreven.

Maar de herstelling van Carlos schijnt niet zoo volkomen geweest te zijn, als men eerst dacht. Er is groote reden van te veronderstellen dat de slag tegen zijn hoofd hem eene blijvende kwetsing zijner hersenen berokkende. Ten minste men kan zulks afleiden uit de dwaze buitensporigheden van zijn volgend gedrag, en de roekeloze wijze waarop hij aan zijne driften toegaf. Toen hij in 1565 herstelde van een van die aanvallen van vierdendaagsche koorts, welke hem steeds bijbleef, merkte Philips met een zucht aan den franschen gezant, St. Sulpice, op „dat hij hoopte dat zijne herhaalde waarschuwingen den prins voor het vervolg zouden terughouden van zijne gezondheid op zulk eene verderfelijke wijze te benadeelen.” Maar de ongelukkige jongeling trok even weinig voordeel uit deze waarschuwingen, als uit zijne eigene ondervinding. Personen, die te dien tijde aan het hof verkeerden, hebben ons eene menigte voorbeelden van zijne krankzinnigheid medegedeeld, welke te Madrid algemeene ergernis verwekten. Brantôme, die er in 1564 was, zegt dat Carlos met een aantal jonge edellieden van dezelfde losbandige zeden als hij zelf, door de straten kruiste, de voorbijgangers met het zwaard aanviel, de vrouwen kuste, en zelfs vrouwen van hoogen rang met de schandelijkste scheldwoorden beledigde.

Het was de gewoonte bij de jonge hovelingen om zeer wijde laarzen te dragen, doch Carlos had de zijne wijder laten maken dan gewoonlijk, om er een paar kleine pistolen

in te verbergen. Om slechte praktijken tegen te gaan beval Philips dat de laarzen van zijn' zoon kleiner zouden gemaakt worden; doch toen de laarzenmaker ze in het paleis bragt, gaf Carlos hem in eene vlaag van woede, een pak slagen, en nadat hij de laarzen in stukjes had laten snijden en opstooven, noodzaakte hij den ongelukkigen werkman om die onsmakelijke frikassee in zijne tegenwoordigheid, zoo goed als hij kon, op te slikken ¹⁾.

Bij zekere gelegenheid deed hij om eene geringe aanleiding, eenen hevigen uitval tegen zijn' gouverneur, Don Garcia de Toledo. Bij eene andere wilde hij zijn' kamerheer Don Alonzo de Cordova uit het venster werpen. Deze edellieden beklaagden zich bij Philips en verzochten hem om ontslagen te worden uit eene dienst, waar zij aan beleedigingen bloot waren gesteld, welke zij niet kwalijk mogten nemen. De koning stemde er in toe, en nam hen in zijne eigene dienst, terwijl hij Ruy Gomez de Silva, prins van Eboli, zijn' gunsteling, als gouverneur over Carlos aanstelde.

Maar de prins eerbiedigde niemand. Kardinaal Espinosa, voorzitter van den raad van Kastilië, en later grootinquisiteur verbandde een tooneelspeler met name Cisneros uit het paleis, waar hij den nacht had doorgebracht om den prins te vermaken; het geschiedde waarschijnlijk op Philips' bevel. Maar hoe het zijn mogt, toen Carlos den kardinaal ontmoette, greep hij hem ruw bij de keel, en riep, met de hand aan zijn' dolk: „Gemeene priester, durft gij Cisneros verbieden om voor mij te spelen? Bij het leven mijns vaders, ik zal u dooden!” De bevende priester viel op zijne knieën en was gelukkig genoeg om de handen van den woe-denden prins te ontkomen. Of deze ten opzichte van den tooneelspeler eindelijk zijn' zin kreeg wordt niet vermeld;

¹⁾ De Foix, een fransch architect, die in dien tijd in het Eskuriaal aan 't werk was, deelde aan den geschiedschrijver de Thou 's prinses gewoonte mede om buitengewoon wijde laarzen te dragen, met het in den tekst vermelde doel. De Thou, boek XLI.

„Hij gaf Don Pedro Manuel een klap, en liet den werkman de in kleine stukjes gehakte laarzen als ragout opeten.” Cabrera *Felipe Segundo* boek VII, e. 21.

maar de stof waaruit grootinquisiteurs gemaakt worden is juist niet van een inschikkelijke soort.

Een koddiger anekdote wordt ons door Nobili, den Toskaanschen gezant, die toen aan het hof was, medegedeeld. Toen Carlos eens geldgebrek had, vroeg hij een koopman Grimaldo genaamd, om hem eene som van 1500 dukaten voor te schieten. De geldschietster stemde er in toe, dankte den prins voor de hem bewezen gunst, en voegde er in den gewonen woordenvloed van den Kastiliaan bij dat „al wat hij had ter zijner beschikking was.” Carlos nam hem bij zijn woord, en vroeg dadelijk 100,000 dukaten. Te vergeefs verzekerde hem de arme Grimaldo, die verbaasd stond van dit verzoek, dat „het zijn krediet zou te gronde rigten, dat wat hij gezegd had alleen beleefdheid was.” Carlos antwoordde dat „hij geen regt had om met prinses in beleefdheden te wedijveren, en dat indien hij binnen vierentwintig uur de som niet tot den laatsten reaal liet betalen, hij en zijn huisgezin zich er over zouden berouwen.” Het was niet dan na langdurige onderhandeling dat Ruy Gomez er in slaagde om den prins over te halen van met de matiger som van 60,000 dukaten te vreden te zijn, welke daarom door den ongelukkigen koopman werden uitbetaald. Het aldus gewonnen geld werd, volgens Nobili even spoedig verteerd als het ontvangen was.

Er zijn gelukkig eenige lichtpunten, welke door de schaduw heen dringen, waarmede het portret bedekt is. Tiepolo, die in 1567, toen Carlos twee en twintig jaar oud was, gezant van Venetië aan het hof te Madrid was, deelt ons het een en ander aangaande den prins mede. Hij erkent zijn aanmatigend en opbruischend karakter, maar prijst zijne liefde en opregtheid, en iets wat wij naauwelijks zouden verwachten, den ernst waarmede hij zijne gebeden uitstortte. Hij was buitengewoon weldadig, en zeide altijd, „wie zou er iets geven, als vorsten niets gaven?” Hij was schitterend in zijne levenswijze, daar hij niet alleen zijne dienaars, maar zelfs die des konings, die zeer aan hem gehecht waren, mild beloonde. Hij begeerde zeer om deel te nemen aan de leiding der staatszaken, en was zeer ontevreden wan-

neer hij door zijn' vader daarvan werd uitgesloten, zooals gewoonlijk het geval schijnt geweest te zijn¹⁾.

Het strekt gewis den prins ter eere, dat hij diegenen, die hem het meest naderden het sterkste gevoel van persoonlijke gehechtheid kon inboezemen. Onder dezen waren zijne tante, de landvoogdes Johanna, en de koningin Isabella, die hem beschouwende met eene belangstelling, welke door aanverwantschap gebillijkt werd, hem gaarne met hare eigene zuster gehuwd zou zien. Zijne tante Maria en haar echtgenoot keizer Maximiliaan hadden van Don Carlos, dien zij vroeger als kind gekend hadden, en wiens hand zij nu voor huune oudste dochter bestemd wilden zien de aangenaamste herinnering. Een nog eervoller getuigenis wordt gegeven door de betrekking waarin hij tot zijn' leermeester, Honorato Juan, stond, die op 's prinsen verzoek, tot bisschop van Osma verheven werd. Carlos zou dien goeden man gaarne bij zich gehouden hebben, doch hij werd in zijn bisdom teruggehouden en de brieven die hem nu en dan door zijn' vorigen leerling gezonden werden, doen, wat men er ook, wat de zamenstelling aangaat, van moge denken, eer aan 's prinsen hart. „Mijn beste vriend hier op aarde,” schrijft hij vol genegenheid aan het slot, „ik zal al doen wat gij begeert.” Ongelukkig stierf die goede vriend en raadsman in 1561. In zijn testament verzoekt hij Carlos om uit zijne goederen voor zich zelve iets uit te zoeken, wat hij wilde hebben. Zelfs gaf hij hem volmagt om de woorden in dit stuk te veranderen, en iedere andere beschikking omtrent zijne bezittingen te maken, welke hij dacht. Het was een bijzonder bewijs van vertrouwen van den erflater, tenzij wij het slechts opvatten als eene Spaansche beleefdheid, welke echter, zooals het geval met Grimaldo bewijst, wat gevaarlijk was met een

¹⁾ Granvelle teekent in een' zijner brieven dezen trek in Carlos' karakter goedkeurend op. „Sommigen scheppen vermaak in den prins, anderen weër niet. Ik geloof dat hij ingetogen is, en geneigd om zich bezigheid te verschaffen, hetgeen voor den erfgenaam van zulk een uitgestrekt gebied, in de hoogste mate noodzakelijk is.” Von Raumer, 16^e und 17^e Jahrhundert I. bl. 128.

persoon, die beleefdheidsbetuigingen zoo letterlijk opvatte als Carlos.

Uit dit alles kan men zien dat er sporen van edelmoedige hoedanigheden in 's prinsen karakter aanwezig waren, welke onder gelukkiger opvoeding goed ontwikkeld zouden zijn. Maar hij stond op zulk een verheven standpunt dat het hem aan den invloed van hovelingen blootstelde, die zijnen hoogmoed vleiden, en zijn hart bedierven door slecht voor zijne vermaken te zorgen. Op het hooge standpunt, hetwelk hij innam, waren zelfs de kleinste dwalingen en buitensporigheden voor de wereld zichtbaar en het doelwit van onmededoogende beoordeeling. Terwijl hij in zijn uiterlijk eenigzins op zijn' vader geleek verschilde hij van hem zoowel in deugden als in ondeugden, zoodat er tusschen hen als 't ware een slagboom was geplaatst. Geen van beiden begreep den ander; en de vader was derhalve van de middelen beroofd, welke hij anders kon hebben aangewend om eenigen invloed op zijn' zoon uit te oefenen. Het losbandige gedrag van den prins, zijne aanhoudende inbreuken op de welvoegelijkheid, of om duidelijker te spreken, zijn voortdurende trotsering van het fatsoen, beleedigden zijn' vader, die zoo naauwgezet was in het inacht nemen voor zich zelve van de uiterlijkheden in het dagelijksche leven. Mogelijk beschouwde hij wel met smart zulke buitensporigheden van Carlos; doch men kan er gerust aan twifelen, of de eervoller begeerte van den prins om zich met staatszaken te bemoeijen wel naar den smaak van Philips was, die te veel aan zijne magt gehecht was om er gewillig iets van af te staan, behalve aan zijne ministers datgene, wat volstrekt noodzakelijk was. Ongelukkig gaf hem het gedrag van zijn' zoon gegronde reden om aan zijne bekwaamheid voor het staatsbestuur te wantrouwen.

Aldus door zijn' vader gewantrouwd, zoo deze niet geheel afkeerig van hem was, uitgesloten van eenige deelname aan de behandeling der staatszaken, zoowel als van het krijgsman's leven, hetwelk meer met zijnen aard scheen overeen te komen, omringd door Philips' dienaren, die Carlos met al te veel reden beschouwde als spionnen, gaf de ongelukkige jongeling zich over aan een roekeloos levensgedrag,

hetwelk even verderfelijk voor zijn gestel, als voor zijn karakter was, tot dat het volk, hetwelk met blijdschap het vooruitzicht gekoesterd had van eens een vorst te hebben, die in hun midden geboren was, nu rederlijkerwijze vrees begon te voeden omtrent zijne bekwaamheid voor de regering.

Maar terwijl hij aldus in zijn vaderland een voorwerp van wantrouwen was, haakte buitenslands meer dan een' vorst naar eene verbindtenis met den erfgenaam der Spaansche monarchie. Katharina de' Medici zou zich gaarne zijne hand voor eene jongere zuster van Isabella verzekerd hebben, in welk plan zij door de koningin zeer begunstigd werd. Dit geschiedde in 1565; maar Philips antwoordde op zijne gewone talmende wijze slechts: „Zij moesten daarover eens nadenken.” Hij beschouwde met gunstiger oog de voorstellen, waarop de keizer en de keizerin van Duitschland warm aandrongen, daar deze, zooals wij gezien hebben, nog eene aangename herinnering van Carlos hadden en zijne vereeniging met hunne dochter Anna begerden. Die prinses, welke een jaar jonger was dan haar neef, noemde Spanje haar geboorteland, dewijl zij daar gedurende Maximiliaans regentschap geboren was. Maar ofschoon beiden den huwbaren leeftijd bereikt hadden, en Philips zijne toestemming gaf in de huwelijksvoorstellen, zette het gebrek aan vertrouwen in zijn' zoon, hem, als wij de geschiedschrijvers mogen gelooven, aan om de voltrekking van het huwelijk uit te stellen¹⁾. Anna beklom echter later den troon van Kastilië, doch niet als de vrouw van Carlos, maar van Philips, na den dood van Isabella. Zoo huwden door een zonderling noodlot, de beide prinsessen, die voor den zoon bestemd waren, met den vader.

De oproerige beweging in de Nederlanden was te dien tijde de groote zaak, welke de aandacht der Spanjaarden

¹⁾ De fransche gezant St. Sulpice deelt mede dat Carlos eens met de koningin op een' met stieren bespannen wagen rijdende, stil voor zich zat te kijken, toen Isabella hem vroeg, waar hij met zijne gedachten was? „Meer dan tweehonderd mijlen van hier,” antwoordde de prins. „En waar is dat dan zoo ver?” vroeg de koningin weder. „Ik denk aan mijne nicht” was Carlos' antwoord, waarbij hij zonder twijfel doelde op Anna van Oostenrijk, met wie hij huwen zou.

VERT.

tot zich trok; en men zegt dat Carlos daar levendig belang in stelde. Volgens Antonio Perez stelden de Vlamingen, die toen aan het hof waren, den prins bepaald voor om zich aan het hoofd van den opstand te plaatsen¹⁾. Strada spreekt van Bergen en Montigny, die toen te Madrid waren, als het kanaal waarlangs Carlos zich verbond om de zaken in dat onrustige land te schikken. Dat iemand van zijn opvliegend gestel medelijden gehad heeft met een volk, dat zoo dapper voor zijne vrijheden streed, is niet onwaarschijnlijk; ook is het niet onnatuurlijk dat iemand, voor wien „denken en spreken hetzelfde was” zich over dat punt met meer vrijheid dan ingetogenheid uitliet. En welligt is het eene zinspeling daarop geweest dat zijn almoezenier Suarez in een' brief zonder dagteekening, den prins verzocht om „zijne gevaarlijke plannen te laten varen, als eene begoocheling van den duivel, welke niet missen kan of zij moet ongeluk over hem zelve en onrust over de monarchie brengen!”²⁾ De brief eindigt met eene vermaning, waarin de goede dokter bij den prins aandringt op de noodzakelijkheid van kinderlijke gehoorzaamheid, terwijl hij daarbij

¹⁾ Raumer haalt een' nog in hs. zijnden brief van Antonio Perez aan den raadsheer du Vaire aan, welke in de koninklijke bibliotheek te Parijs berust. Eene zinsnede uit een' brief aan Carlos van zijn almoezenier Dr. Hernan Suarez de Toledo, wordt verklaard als zinspelende op zijn' omgang met de Vlaamsche afgevaardigden. „Ook spijt het mij, dat het niet goed bleek te zijn dat uwe hoogheid met de *procuradores* (zaakwaarnemers voor Vlaanderen [?]) gesproken heeft, zooals zij zeggen dat gij gedaan hebt; ik weet echter niet of het geschied is, maar wel dat het past dat de menschen veelal hun eigen zaken doen volgens tegenstrijdige raadgevingen, opdat de behendigsten zelfs nooit op zich zelve alleen vertrouwen.” De brief, die zonder dagteekening is, wordt in de boekerij van het aartsbisdom Toledo gevonden.

²⁾ De innige betrekking, welke er tusschen Suarez en Carlos bestond, maakte dat men hem verdaacht ten opzichte zijner opregtheid of regtzinnigheid (men verhaalt niet welke van beiden), die hem het leven zou kunnen gekost hebben, zoo deze brief, welken men tusschen de papieren van den prins na diens dood vond geen genoegzaam bewijs voor des dokters onschuld geweest was. Soto, *Anotaciones a la Historia de Talavera*, hs.

eene menigte voorbeelden uit de gewijde en ongewijde geschiedenis aanhaalt, van het droevig uiteinde van hen, die goddeloos den raad hunner ouders in den wind geslagen hadden.

Maar ofschoon het waar is dat deze veronderstelling veel verklaart wat in Carlos' volgende geschiedenis raadselachtig is, zoo moet ik bekennen dat ik daarvan geene bevestiging gevonden heb in de brieven van hen, die in de Nederlanden het bestuur der zaken in handen hadden, noch in de beschuldigingen tegen Montigny ingebracht, waarbij, zooals men ligt veronderstellen kan, eene poging om den vermoedelijken erfgenaam te verleiden als de snoodste misdaad zou beschouwd zijn. Dat Carlos daarenboven zich beschouwde als de geschiktste persoon, aan wien men de zending naar de Nederlanden kon opdragen, blijkt duidelijk uit zijne behandeling van Alva, toen die edelman tot bevelhebber des legers benoemd was.

Toen de hertog bij die gelegenheid hem vóór zijn vertrek zijne opwachting kwam maken, zeide de prins driftig: „Gij zult niet naar Vlaanderen gaan, ik wil zelf gaan.” Alva trachtte hem tot bedaren te brengen, door te zeggen dat het eene te gevaarlijke zending was voor den erfgenaam des troons; dat hij ging om de onlusten in het land te stillen, en er 's konings komst voorbereiden, wanneer de prins zijnen vader kon vergezellen, als ten minste zijne tegenwoordigheid in Kastilië gemist kon worden. Maar deze verklaring diende slechts om Carlos nog driftiger te maken; en zijn' dolk trekkende, wendde hij zich plotseling naar den hertog met den uitroep: „Gij zult niet gaan, en indien gij het doet zal ik u dooden.” Er volgde eene worsteling, welke voor Alva gevaarlijk was, daar hij wel van verraad kon beschuldigd worden, omdat hij den vermoedelijken erfgenaam der kroon beleedigd had. Daar hij gelukkig de sterkste der twee was, greep hij Don Carlos en hield hem vast, terwijl deze te vergeefs zijne krachten in vruchteloze pogingen uitputte om te ontsnappen. Maar zoodra was de prins niet los, of hij keerde zich met de woede van een' waanzinnige weder tegen den hertog, die hem nogmaals vastgreep, toen het geraas van de worsteling een van de kamerheeren uit

eene aangrenzende kamer deed te voorschijn komen; en nadat Carlos zich uit de ijzeren vuist van zijnen tegenstander had losgerukt, ging hij naar zijne eigene kamer.

Zulk eene beleediging der persoon van zijnen staatsdienaar aangedaan, werd door Philips als smaad jegens hem aangezien. Het verwijdde de reeds te groote kloof tusschen vader en zoon; en zoo zeer waren zij reeds van elkander vervreemd, dat ofschoon zij in hetzelfde paleis leefden, zij geene gemeenschap met elkander schijnen gehad te hebben. Philips bragt toen echter zijn' meesten tijd op het Eskuriaal door, waar hij een waakzaam oog hield over de vorderingen van het prachtige gebouw, hetwelk tot herinnering der overwinning van St. Quentin dienen moest. Maar terwijl hij daar was gaven de bij zijn' zoon aangestelde dienaren den koning getrouw verslag van zijne handelingen.

Zoo was de treurige staat van zaken, toen Carlos tot het noodlottige besluit kwam om het onaangename van zijn' toestand te vermijden door naar een vreemd land te vlugten. Waar heen is niet juist bekend; sommigen zeggen naar de Nederlanden, anderen naar Duitschland. Het laatste schijnt over het geheel genomen het waarschijnlijkst, daar hij aan het Weenerhof zijne aanstaande bruid en vrienden, die hem zeker welkom zouden heeten, vinden zou.

Daar hij voor zulk eene reis geen geld had, meende hij zulks door een vertrouwd handlager, iemand van zijne eigene hofhouding, te zullen verkrijgen, door in verschillende steden leeningen aan te gaan. Zulk eene zorgeloze wijze van handelen, welke zijn plan al aanstonds bekend maakte, gaf al te duidelijk de onbedachtzaamheid van zijn karakter en zijne uiterste onbekendheid met zaken te kennen.

Maar terwijl deze onderhandelingen werden aangeknoopt, viel er eene omstandigheid voor, welke het gedrag van Don Carlos in zulk een licht stelde, dat het zeer veel op waanzinnigheid geleek. Het voorval wordt door een van 's prinses hofhouding, een kamerdienaar, of kamerheer medegedeeld, die tegenwoordig was bij het toneel, hetwelk hij zeer eenvoudig verhaalt.

Gedurende eenige dagen, zoo vertelt hij ons, had zijn meester geene rust, terwijl hij dikwijls herhaalde dat „hij

iemand wilde dooden met wien hij een' twist had." Hetzelfde zeide hij, zonder echter op te geven wie die man was, tegen zijn' oom Don Juan van Oostenrijk, in wien hij een onbepaald vertrouwen schijnt gesteld te hebben. Dit gebeurde omstreeks kersmis 1567. Het was de gewoonte dat op den 28sten December, den dag van Onnoozele Kinderen, de leden der Koninklijke familie bijeenkwamen en in het openbaar hoogtijd hielden. Carlos ging derhalve, om zich hiertoe voor te bereiden, den vorigen avond naar de kerk van den Heiligen Hieronymus om te biechten en de absolutie te ontvangen. Doch toen de biechtvader de vreemde bekendenis van zijne moordlust hoorde weigerde hij om hem absolutie te geven; Carlos ging naar een ander geestelijke, doch met even weinig goed gevolg. Hij trachtte te vergeefs om het geval te verdedigen. Zij raadden hem aan, om bekwaamere godgeleerden bij zich te roepen en hunne meening te vragen. Dit deed hij aanstonds, en niet minder dan veertien monniken uit het klooster van Onze Vrouwe van Atocha en twee uit een ander gesticht werden bijeengeroepen om dit vreemde vraagstuk te beslissen. Grootelijks ontroerd waren zij eenstemmig van gevoelen, dat onder de gegeven omstandigheden, absolutie niet gegeven kon worden. Carlos vroeg verder of hij geen' ongewijden ouwel mogt ontvangen, hetwelk de ergeris zou voorkomen, die zonder twijfel aan het hof zou worden opgewekt worden, als hij geen hoogtijd hield. De eerwaardige vergadering werd door dit voorstel op nieuw in verwarring gebracht. De prior van Atocha, die onder het aantal was, wenschte van Carlos den naam van zijn' vijand te vernemen en zeide hem dat het weten daarvan waarschijnlijk eenigen invloed op het gevoelen der godgeleerden hebben zou. De prins antwoordde dat "het zijn vader was, en dat hij hem het leven wilde benemen." De prior vroeg kalm of iemand hem in zijne plannen tegen zijn' vader helpen zou. Maar Carlos herhaalde slechts zijne vorige verklaring, en twee uren na middernacht ging de vergadering in onuitsprekelijke vrees uiteen. Er werd een' bode naar het Eskuriaal gezonden, om den koning met de geheele zaak bekend te maken.

Zoo is het verhaal van den kamerdienaar, die zegt dat

hij dien nacht bij den prins in dienst was. Voor het eene gedeelte der geschiedenis is deze getuigenis beter dan voor het andere. Er is iets onwaarschijnlijk in de veronderstelling dat Carlos, wiens hart, zooals wij gezien hebben, hem op de tong lag, in zijne wilde wijze van handelen met zijne dienaren gesproken heeft; maar dat hij aan anderen zou herhaald hebben wat de prior hem zoo listig ontlokte, of dat dit verschrikkelijke geheim binnen het bereik van het gehoor zijner dienaren zou gefluisterd zijn, is moeilijk te gelooven. Het doet er echter weinig toe waar wij het verhaal vandaan hebben, het gelijkt te veel op handtastelijke krankzinnigheid bij den prins om hem niet van de zedelijke verantwoordelijkheid vrij te spreken.

In het midden van Januarij was 's prinses handlanger teruggekeerd en bracht ongeveer 150,000 dukaten mede; het was niet meer dan een vierde van de door hem gevraagde som. Maar het was genoeg voor het oogenblik, en de rest wilde hij zich in wissels laten overmaken. Toen hij zijne voorbereidselen gereed had gemaakt, deelde hij zijne plannen aan zijn' oom, Don Juan, mede, en verzocht hem om hem op zijne vlugt te vergezellen. Doch toen deze zijnen bloedverwant te vergeefs het dwaze van deze handelwijze had onder het oog gebracht, ging hij uit Madrid naar het Eskuriaal, waar hij de zaak zonder twijfel aan den koning, zijn' broeder, mededeelde.

Den 17^{den} zond Carlos bevel aan Don Ramon de Taxis, den directeur-generaal der posterijen, om dien avond acht paarden voor hem gereed te houden. Taxis, vermoedende dat dit alles niet rigtig was, antwoordde dat de paarden uit waren. Toen de prins zijn bevel op stelligen toon herhaalde, zond de postmeester al zijne paarden weg, en ging zelf in allen haast naar het Eskuriaal.

De koning draalde niet lang om zijne maatregelen te nemen. "Eenige dagen te voren" zegt de pausselijke nuntius "had deze zeer vrome vorst, volgens zijne gewoonte, in de verschillende kloosters gebeden laten doen om 's Hemels hulp in eene zaak van veel gewigt." Deze gebeden konden Carlos als waarschuwing gestrekt hebben; doch daarvoor

was het te laat ¹⁾). Nu ging Philips, zonder tijd te verzuimen, naar Madrid, waar zij, die hem den morgen van den achttienden in de gehoorzaal zagen, in zijn opgeruimd uiterlijk geen teeken van den naderenden storm bemerkten. Dien morgen hoorde hij in het openbaar de mis, met de leden der koninklijke familie. Na de dienst bezocht Don Juan Carlos in zijne kamer, toen de prins, de deur sluitende, zijn' oom vroeg wat het onderwerp van zijn gesprek met den koning op het Eskuriaal geweest was. Don Juan ontweek de vraag zoo goed mogelijk, tot dat Carlos, aangezet door zijne vermoedens, zijn zwaard trok en zijn' oom aanviel, die naar de deur terugwijkende, den prins luid toeriep om af te houden en zich in staat van tegenweer stelde. Gelukkig trok het geraas van deze schermutseling de aandacht der dienaren, die binnentraden en Don Juan in staat stelden om veilig heen te gaan, waarop Carlos met somber stilzwijgen in zijne kamer terugkeerde.

Het schijnt dat de prins zich sedert eenigen tijd niet veilig waande in het paleis zijns vaders. Hij sliep met evenveel voorzorgen als een straatroover, met zijn zwaard en dolk naast zich, en een geladen musket binnen zijn bereik om ieder oogenblik gereed te zijn ²⁾). Voor meerdere

¹⁾ Fourquevaulx schreef den 19^{den} Januarij 1568: »den 14^{den} dezer maand zond de koning aan alle kloosters en kerken het bevel om in alle bidstonden en bij alle missen God te bidden dat Hij hem raad en voorlichting schenken mogt voor een plan en een voornemen, hetwelk hij nog in zijn hart besloten hield. Dit heeft de nieuwsgierigheid van het geheele hof opgewekt en ik ben niet geheel zeker, of het geene betrekking op den prins heeft. Het is toch waar, dat de koning lang voor zijne afreis naar het Eskuriaal niet meer met hem sprak, dat er groot misnoegen tusschen beiden bestond en dat de prins den wrok, welken hij tegen zijn' vader koesterde, niet wist te verbergen. Zelfs zeide hij vrij onvoorzigtig: »onder vijf personen, op wie ik zeer gebeten ben, is de koning na Ruy Gomez de eerste.» Dezen namelijk legt hij alles ten laste wat tegen zijne wenschen geschiedt.»

VERT.

²⁾ De Thou (b. 43), die zijn verhaal heeft van den architect Louis de Foix, heeft Carlos met nog geduchter verdedigingswapenen voorzien. »Deze onrustige prins sliep nooit zonder twee bloote degens en twee geladen pistolen onder zijn hoofdkussen te hebben. Hij had in zijne kleërenkas nog twee haakbussen met kruid en kogels, welke altijd gereed stonden om gebruikt te worden.»

veiligheid had hij een vernuftig werkmans een' grendel laten maken, waarmede hij door middel eener katrol de deur kon openen of sluiten, terwijl hij in zijn bed lag. Met zulke voorzorgen, zou het gevaarlijk geweest zijn om den slaap van een wanhopig man als Carlos te storen. Maar Philips droeg kennis van de moeilijkheden; en hij beval den kunstenaar om het zamenstel zóó in de war te maken, dat het niet werken kon: en aldus was de deur beroofd van het gewone middel om haar te sluiten. De rest wordt door den boven vermelden kamerdienaar medegedeeld, die dien nacht in dienst was en in het paleis het avondmaal gebruikte.

Het was ongeveer zeven uur in den avond van den 18^{den} toen hij den koning den trap zag afkomen, met eene wapenrusting over zijne kleederen en een' helm op het hoofd. Hij werd vergezeld door den hertog van Feria, kapitein van de lijfwacht, vier of vijf andere edellieden en twaalf soldaten der lijfwacht. De koning beval den knecht de deur te sluiten en niemand binnen te laten. Toen gingen de edelen en de wachten in 's prinses kamer; de hertog van Feria sloop stil naar het hoofdeinde van het bed, en maakte zich van een zwaard en dolk meester, welke daar lagen, en van een met twee kogels geladen musket. Carlos werd wakker van het geraas, sprong op, en vroeg wie daar was. De hertog, die de wapenen weg had genomen, antwoordde: »Het is de raad van state.» Toen Carlos dit hoorde, sprong hij van het bed, begon luid te schreeuwen en te dreigen, en trachtte zijne wapenen te vatten. Op dit oogenblik trad Philips, die zijne komst voorzigtig had uitgesteld, tot dat de wapenen weggenomen waren, te voorschijn en verzocht zijn' zoon weér in bed te gaan en zich rustig te houden. De prins riep uit: »Wat heeft uwe majesteit met mij noodig?» »Dat zult gij spoedig vernemen,» zeide zijn vader, en beval te gelijker tijd deuren en vensters goed te verzekeren en hem de sleutels der eersten over te geven. Al het huisraad, waarmede Carlos eenig geweld kon plegen, zelfs de vuurijzers werden uit de kamer weggenomen. Toen wendde de koning zich tot Feria en zeide hem dat »hij den prins aan zijne bijzondere zorg op-

droeg en dat hij hem goed bewaken moest." Zich vervolgens tot de andere edelen wendende, zeide hij, dat zij „den prins met allen behoorlijken eerbied dienen moesten, maar geen van zijne bevelen mogten volbrengen. zonder ze hem eerst mede te deelen; en eindelijk om hem getrouw te bewaken, op straffe van voor verraders gehouden te worden."

Bij deze woorden riep Carlos uit: „Uwe majesteit zou beter doen mij te doden, dan mij als gevangene te behandelen. Het zal groote ergernis in het koninkrijk verwekken; indien gij mij niet doodt, zal ik mij van kant maken." „Gij zult dit niet doen," zeide de koning, „want dit zou het werk van een gek zijn." „Uwe majesteit," antwoordde Carlos „behandelt mij zóó slecht, dat gij mij tot dit uiterste drijft. Ik ben niet gek, maar gij brengt mij tot wanhoop." Er werd nog meer tusschen den koning en zijn' zoon gesproken, wiens stem door snikken zóó werd afgebroken dat zij nauwelijks hoorbaar was.

Toen hij zijne schikkingen gemaakt had, ging Philips de kamer uit, nadat hij zich eerst nog van een' koffer met 's prinses papieren had verzekerd. Dien nacht bleven de hertog van Feria, de graaf van Lerma en Don Rodrigo de Mendoza, oudste zoon van Ruy Gomez, in de kamer van den prins. Twee edelen van de zes, die daartoe waren aangesteld, vervulden iederen nacht bij afwisseling denzelfden pligt. Uit eerbied voor den prins mocht geen hunner in zijne tegenwoordigheid een zwaard dragen. Zijn vleesch was gesneden vóór het in zijne kamer gebragt werd, daar hij bij zijne maaltijden geen mes gebruiken mogt. 's Prinses dienaren werden allen ontslagen en de meesten hunner later bij den koning in dienst genomen. Er werd eene wacht van twaalf hellebardiers in de gangen geplaatst, welke den toegang gaven tot den toren, waarin Carlos' vertrek gelegen was. Zoo was alle gemeenschap met de buitenwereld afgesneden; en daar hij uit zijne met staven goed voorziene vensters niet naar buiten kon zien, bleef de ongelukkige gevangene van dien tijd af, als dood voor de wereld, alsof hij in den diepsten kerker van Simancas begraven was.

Den volgenden dag riep de koning de leden zijner ver-

schillende raden te zamen en deelde hun de gevangenneming zijns zoons mede, verklarende dat niets dan zijne verpligting aan God en aan het welzijn der monarchie hem tot zulk eene daad had aangezet. Bij deze bekendtenis vulden, volgens een ooggetuige, tranen zijne oogen.

Toen riep hij zijn' raad van state bijeen en begon een proces tegen den gevangene. Zijne droefheid verhinderde hem niet om daar altijd bij te zijn en naar de getuigenissen te luisteren, welke in schrift een pak papier van een' halven voet dik vullen. Dit is het verhaal, hetwelk door den kamerdienaar (*ayuda de camara*) van deze buitengewone zaak gegeven wordt.

HOOFDSTUK VII.

DOOD VAN DON CARLOS.

Redenen voor zijne gevangenneming. — Zijne strenge opsluiting. — Zijne buitensporigheden. — Zijn dood. — Llorente's verhaal. — Verschillende verhalen. — Verdachte omstandigheden. — Twist in het paleis. — Begrafenis van Carlos.

~~~~~
1 5 6 8.

De gevangenneming van Don Carlos maakte grooten indruk in het land, welke nog vermeerderd werd door de geheimzinnige omstandigheden, die haar vergezeld hadden. De meest verschillende geruchten liepen over de reden daartoe. Sommigen zeiden dat de prins een' aanslag tegen zijns vaders leven beraamd, anderen dat hij tegen dat van Ruy Gomez zamengezwooren had. Sommigen zeiden dat hij een' opstand beraamde, en de partij der Vlamingen omhelsd had; anderen hielden hem van ketterij verdacht. Menigeen beschouwde de zaak nog van een' anderen kant, — den vader eerder dan den zoon veroordeelende. „Zijn dolk volgde zijn' glimlach van nabij” zegt Philips' geschiedschrijver, „daarom noemen sommigen hem verstandig, anderen streng.” Carlos, zeide men, die nimmer een gunsteling was, mag overijld geweest zijn in zijne gedachten en woorden, maar hij had nimmer iets gedaan dat een' vader aanleiding moest geven om zijn' zoon zoo ruw te behandelen. Doch vorsten zijn altijd geneigd om afgunstig op hunne opvolgers te zijn. Zij wantrouwen den moedigen en edelen geest van hun kroost; terwijl het wijzer zou zijn om hen te winnen, door hun eenig redelijk deel van het bewind over te laten. „Maar er waren nog anderen,” zoo besluit de verstandige kronijkschrijver van die tijden, „die,

voorzigtiger dan hunne naburen, den vinger op den mond legden en stil zwegen.”

Gedurende eenige dagen stond Philips geen' postbode toe om Madrid te verlaten, opdat hij de eerste zou zijn, die dit voorval aan vreemde hoven mededeelde. Op den 24sten zond hij rondgaande brieven aan de hooge geestelijkheid, de grandes en de regeringen van de voornaamste steden in het koninkrijk. Zij waren onbepaald van inhoud, stelden de daad van de gevangenneming als vast, en gaven bijna dezelfde algemeene redenen op, welke hij reeds aan de raden had medegedeeld. Denzelfden dag zond hij berigten aan de voornaamste hoven van Europa. Deze, hoewel bijzonder onbepaald en geheimzinnig van taal, waren ten minste duidelijker in het geven van wenken dan de brieven aan zijne onderdanen. De meest opmerkenwaardige over het geheel, en die het beste inzicht in zijne beweegredenen geeft, is de brief, welken hij aan zijne tante, de koningin van Portugal, schreef. Zij was eene zuster van den keizer, zijn' vader, eene achtingswaardige vrouw, voor wie Philips altijd grooten eerbied had gekoesterd.

„Ofschoon het lang duidelijk geweest is,” schrijft hij, „dat het noodig was om eenigen maatregel jegens den prins te nemen, heeft toch het vaderlijk gevoel mij aangespoord om mijne toevlugt tot alle andere middelen te nemen voor dat ik tot het uiterste overging. Maar de zaken zijn ten laatste tot zulk eene hoogte geklommen dat, om den pligt te vervullen, dien ik als Christenvorst aan God en mijn rijk verschuldigd ben, ik genoodzaakt ben geweest mijn' zoon in strenge gevangenschap op te sluiten. Aldus heb ik niet gearzeld om God mijn eigen vleesch en bloed op te offeren, Zijne dienst en het welzijn van mijn volk boven alle menschelijke beschouwingen stellende. Ik wil er alleen bijvoegen dat dit besluit niet is te voorschijn geroepen door eenig wangedrag van mijn' zoon of door eenig gebrek aan eerbied jegens mij; noch wordt deze behandeling hem aangedaan bij wijze van straf — want die moet haar' tijd en grens hebben, welke billijke redenen daarvoor ook bestaan mogen; ik heb er ook niet toe besloten om zijne buitensporige levenswijze te verbeteren. Mijne daad be-

rust op een' geheel anderen grondslag, en *het middel, dat ik mij voorstel, is er geen van tijd of uitvlugten*, maar is van het grootste belang, zoo als ik reeds opgemerkt heb, om mijne verplichtingen jegens God en mijn volk te vervullen."

Op denzelfden duisteren toon schreef Philips aan Zuñiga, zijn' gezant aan het pausselijke hof, zeggende dat, "hoe-wel de voortdurend door Carlos getoonde ongehoorzaamheid genoeg was om iedere strengheid te billijken, het nu niet deze reden, maar de sterke drang der noodzakelijkheid was, die alleen in staat was geweest om hem aan te zetten, ten einde op deze wijze met zijn' eerstgeborene, zijn' eenigen zoon te handelen."

Deze dubbelzinnige taal — namelijk dat de inhechtenis-neming van Carlos niet veroorzaakt werd door zijn eigen wangedrag, en dat echter en de belangen van de godsdienst en het welzijn van den staat zijne voortdurende gevangenschap vorderen — is misschien uitgedrukt om te kennen te geven dat de oorzaak, op welke gezinspeeld werd, geene andere kon zijn dan waanzinnigheid. Dit werd onbewimpeld door den prins van Eboli opgegeven in eene mededeeling, die hij op 's konings last aan den Franschen gezant Fourquevaulx deed. De koning, zeide Gomez, had drie jaar geleden opgemerkt, dat 's prinsen hoofd zijn zwakste deel, en dat hij nimmer in volkomen bezit van zijn verstand was. Hij had daarover gezwegen, vertrouwend dat de tijd eenige beterschap zoude aanbrengen. Maar dat had de zaken slechts erger gemaakt; en hij zeide met droefheid, dat, als hij zijn' zoon den scepter in handen gaf, hij onvermijdelijke ellende aan zijne onderdanen en den ondergang van het rijk berokkenen zou. Hij had daarom, na lange beraadslaging, maar met onuitsprekelijke kwellen, besloten om zijn' zoon op te sluiten.

Dit ten minste is begrijpelijk, en geheel verschillend van Philips' eigene dépêches, — waarin het ons vreemd treft, dat, indien waanzinnigheid de ware reden der gevangenneming was, het onder zulke onbepaalde en dubbelzinnige woorden bewimpeld is, daarenboven nog met de gewoonlijk in de brieven voorkomende verklaring dat "hij in het ver-

volg de zaak duidelijk aan de belanghebbenden verklaren zal." Men zou gedacht hebben dat het eenvoudige bewijs van waanzinnigheid aanstonds zou gegeven zijn, als de beste verontschuldiging voor den zoon, en tegelijk als eene regtvaardiging voor den vader, die hem eene heilzame opsluiting deed ondergaan; maar de buitengewone strengheid van de gevangenis, zoo als wij de gelegenheid zullen hebben van te zien, geleek inderdaad veel meer op de straf, die eenen voornamen misdadiger was opgelegd, dan op de behandeling van eenen ongelukkigen krankzinnige. Evenmin is het waarschijnlijk dat een crimineel proces tegen iemand zou zijn ingesteld, die door zijne wezenlijke zwakheid vrij was van alle zedelijke verantwoordelijkheid.

Er zijn twee bewijsstukken, welke, als zij ooit aan het licht gebracht worden, waarschijnlijk de ware reden van Carlos' gevangenneming zullen ontvouwen. De Spaansche gezant Zuñiga deelde aan Philips mede dat de paus, onvoldaan over het verhaal, dat hij van de zaak gegeven had, eene verdere verklaring van zijne majesteit begeerde. Dit verzoek, van zulk eene zijde, stond bijna gelijk met een bevel, want Philips had eenen bijzonderen eerbied voor Pius V, den paus der Inquisitie, den opperpriester volgens zijn eigen hart. Men verhaalt dat de koning nimmer voorbij het portret van zijne heiligheid, hetwelk in het paleis was opgehangen, heenging, zonder zijn' hoed af te nemen. Hij schreef dadelijk een' brief aan den paus, die het volledige verhaal van de zaak bevatte. Deze was in cijferschrift geschreven, met de aanbeveling dat hij aan Granvelle, die toen in Rome was, ter hand zou gesteld worden, indien zijne heiligheid dien niet kon ontcijferen. Deze brief is zonder twijfel in het Vatikaan.

Het andere stuk is het proces. De koning benoemde oogenblikkelijk na de gevangenneming van zijn' zoon eene bijzondere kommissie om hem te verhooren. Zij bestond uit den kardinaal Espinosa, den prins van Eboli, en een koninklijk raadsheer Bribiesca de Muñatones, die benoemd was om de schriftelijke stukken gereed te maken. De stukken, bevattende het gedenkwaardige proces, door Philips'

voorganger, Jan den Tweede van Arragon, tegen zijnen beminnelijken en ongelukkigen zoon, die ook den naam van Carlos droeg, ingesteld, werden uit het archief van Barcelona gehaald. Zij werden uit het Katalonische in het Kastiliaansche archief overgebracht en dienden als kwaadvoorspellend model voor het tegenwoordige regtsgeding, hetwelk den vorm van een verhoor wegens hoog verraad aannam. Bij de voortzetting dezer zonderlinge vervolging is het niet gebleken, dat eenig advocaat of getuige verscheen om den gevangene bij te staan, terwijl, zoo als het schijnt, eene ontzaggelijke menigte getuigenissen door de tegenpartij werd bijeengebracht. Maar wij weten inderdaad weinig van het proces. Er is geen bewijs dat iemand, behalve de koning en de geheime regtbank, die ingesteld was voor het verhoor (indien het zóó kan genoemd worden), ooit de papieren zag. In 1592 werden zij, volgens den geschiedschrijver Cabrera, op bevel van Philips in eene groene, stevig gesloten kist in het archief van Simancas nedergelegd, waar zij, aangezien wij geen later bericht hebben, nog zijn om te wachten op de bearbeiding van eenigen toekomstigen oudheidkenner¹⁾.

Bij gebreke van deze stukken moeten wij onze toevlugt nemen tot gissingen naar de oplossing van dit moeilijke

¹⁾ Er is, zoo als ik vernomen heb, onder de studenten te Madrid een gerucht verspreid, dat in 1828 Ferdinand VII de papieren, die het oorspronkelijke proces van Carlos bevatten, met eenige andere stukken uit Simancas liet weghalen: maar waar zij gebleven zijn is niet bekend. Evenmin is er sedert den dood van dien vorst iets omtrent vernomen.

De papieren berusten niet in Simancas, volgens het laatste onderzoek van Gachard. Toen Kellermann in 1810 het archief van Simancas naar Bayonne zond, dacht hij ook dat in eene steeds geslotene kist het proces van Don Carlos zat; toen men die openbrak vond men er de stukken omtrent het regtsgeding van Calderon in. Gachard heeft, blijkens zijne *Correspondance de Philippe II* (I, 30), allerlei stukken betreffende Carlos op de nationale bibliotheek te Madrid gevonden, bevattende brieven, verslagen, testamenten, enz. Van de verzameling processtukken spreekt hij niet, welligt zijn zij vernietigd of te Madrid nog aanwezig.

VERT.

vraagstuk; en er zijn sommige omstandigheden die ons zullen helpen in het opmaken van een besluit. Onder de vreemde gezanten, die te dien tijde aan het hof te Madrid waren, deed niemand meer moeite om achter de waarheid van deze zaak te geraken (zooals zijne brieven overvloedig bewijzen) dan de pausselijke nuntius Castaneo, aartsbisschop van Rossano. Het was een geslepen, sehrander priester, wiens rang en aanzien aan het hof hem de beste gelegenheid tot navrage gaven. Op Philips' bevel gaf de kardinaal Espinosa aan den nuntius de gewone verklaring van de redenen waarom Carlos gevangen was genomen. „Het is eene vreemde geschiedenis.” zeide de nuntius, „welke wij overal hooren, van 's prinses zamenzwering tegen zijns vaders leven.” „Het zou van weinig belang zijn” antwoordde de kardinaal, „indien er alléén gevaar voor den koning bestond, aangezien het gemakkelijk is om zijne persoon te beschermen. Maar het tegenwoordige geval is erger — indien het erger zijn kan; en de koning, die den slechten weg zag, welken zijn zoon sinds twee jaren heeft ingeslagen, heeft te vergeefs getracht dit te verhelpen, totdat hij, meenende zelf niet in staat te zijn om eenig toezigt over den dwazen jongeling uit te oefenen, tot dezen maatregel is genoodzaakt geworden.”

Volgens het oordeel nu van den groot-inquisiteur, was ketterij of eenige overheelling daartoe waarschijnlijk eene veel sterker gekleurde misdaad dan vadermoord. Het gesprek van den kardinaal maakte dien indruk op den nuntius, die aanstonds naar bewijzen voor den afval van Don Carlos begon rond te zoeken. De Toskaansche gezant teekent derhalve in zijne brieven de verdenking op, dat Carlos geen goed katholiek was. Eene bevestiging van dit inzicht der zaak kan opgemaakt worden uit de aanmerkingen van Pius V, op den boven vermelden brief van Philips in cijferschrift. „Zijne heiligheid” zoo schrijft de Spaansche gezant „prijst grootelijks den door uwe majesteit ingeslagen weg; want hij gevoelt dat het behoud van het Christendom afhangt van uw lang leven en daarvan, dat gij een' opvolger hebt, die in uwe voetstappen treden zal.”

Doch ofschoon dit alles vrij duidelijk schijnt aan te too-

nen, dat de godsdienstige afval van Carlos eene voorname beweegreden voor zijne inhechtenisneming geweest is, is het niet ligt te gelooven dat iemand van zulk een vlugtig en ligtzinnig verstand eenige bepaalde meening in geloofszaken kan gevormd hebben, of dat zijn stand aan de hervormden zulk eene gemeenschap met zijne persoon veroorloofde, dat zij hem geheel en al onder den invloed hunner stellingen bragten. Echter is het zeer wel mogelijk dat hij belang stelde in de staatkundige bewegingen buitensland, welke eigenlijk tegen de kerk gerigt waren: ik meen in de Nederlanden, welke men zegt dat hij met geen onvriendelijk oog beschouwde. Wel is waar bestaat daarvoor, voor zooverre ik onderrigt ben, geen bewijs in de briefwisseling van de Vlaamsche volksleiders. Evenmin is er eenige reden om te veronderstellen dat Carlos zelf regtstreeks met hen in briefwisseling trad, of inderdaad zich zelve schuldig maakte aan eenige openlijke daad om hunne zaak te ondersteunen¹⁾. Maar dit was niet noodzakelijk voor zijne veroordeeling; het zou al genoeg geweest zijn, dat hij medelijden gevoeld had met de rampen des volks. Tijdens het verblijf van Egmont, Bergen en Montigny aan het hof, kon hij met deze edelen, die natuurlijk getracht zullen hebben om hem voor hunne landgenooten belang in te boezemen, gemakkelijk in gemeenschap treden. Dit gevoel, hetwelk in de vurige borst van den prins ligt ontvlamde, werd even gemakkelijk uitgedrukt. Dat hij zulk een medelijden gevoelde, kan misschien opgemaakt worden uit zijn vreemd gedrag jegens Alva, op den avond van diens vertrek naar de Nederlanden²⁾. Maar het volk uit dat land werd te

¹⁾ Leti is gelukkiger geweest in het vinden van een' brief van Don Carlos aan graaf Egmont, tusschen de papieren van dien edelman ten tijde van zijne gevangenneming gevonden. De geschiedschrijver is te bescheiden om in te staan voor de echtheid van het stuk, hetwelk inderdaad beter getuige dan Leti vereischt om ons vertrouwen te verdienen.

²⁾ Helfferich onderzocht de brieven van Hoorne's sekretaris, Alonzo de la Loo, welke op de Leidsche bibliotheek berusten, doch vond daarin niets wat bewijzen kan dat Carlos zich met de Nederlandse edelen in verbinding stelde; zelfs ging hij, toen Philips zich eens uit Madrid verwijderd had, zelf ook naar zijn landgoed om daar in vrij-

Madrid beschouwd als in werkelijken opstand tegen de kroon. De hervormde leerstellingen, welke zij omhelsden, gaven aan de beweging het karakter van eene goddienstige omwenteling. Wanneer een Spanjaard deze op eenige wijze begunstigde, toonde hij zich tegelijk onopregt jegens zijnen vorst en zijn geloof. In zulk een daglicht, en daarvan kunnen wij volkomen zeker zijn, werd het én door Philips én door zijn' minister, den groot-inquisiteur, beschouwd. En het was geene verzachting voor de misdaad, dat de misdadiger erfgenaam van het koninkrijk was¹⁾.

Wat het voornemen tegen zijns vaders leven betreft, zoo sprak Philips Carlos geheel van zulk eene vreesselijke beschuldiging vrij en in zijne berigten naar het buitenland en in de mededeelingen, die op zijn bevel aan de te Madrid verblijfhoudende gezanten gedaan werden. Indien het inderdaad eenigen grond had, mag men veronderstellen dat Philips in plaats van te ontveinzen, het geopenbaard zou hebben, daar het hem eene geschikte verontschuldiging aan de hand zou hebben gedaan van hem aan zulk eene strenge opsluiting onderworpen te hebben. Het is zeker, dat als Carlos inderdaad zulk een monsterachtig voornemen gekoesterd heeft, hij gemakkelijk eene gelegenheid zou gevonden hebben om het uit te voeren. Dat Philips het stilzwijgen bewaard heeft aangaande zijns zoons medelij-

heid te leven; en toch zou hem toen eene schoone gelegenheid gegeven zijn om zich met Bergen en Montigny te verstaan! Eens slechts, merkte la Loo aan, luisterde Carlos aan het sleutelgat toen Philips eene vergadering van den raad van state belegd had om over de Vlaamsche aangelegenheden te spreken: als bewijs van zijne opvliegendheid dient alweêr dat hij Diego de Aleunha, die hem het onbehoorlijke dezer handelwijze verweet, met gesloten vuist in het gezicht sloeg. Von Raumer, *historisches Taschenbuch* 1859 bl. 47.

VERT.

¹⁾ De Castro geeft zich veel moeite om te bewijzen dat Don Carlos protestant was. Indien hij het feit niet vaststelt, moet men toch erkennen dat hij aangetoond heeft dat 's prinses gedrag zoodanig was, dat het grooten twijfel omtrent zijne regtzinnigheid doet koesteren door diegenen, die hem het naast omringden. Ziet *Historia de los Protestantes Españoles*, bl. 319, vlgg.

den met de Nederlanden, kan men wel aannemen¹⁾. De groote kampvechter voor het Katholicisme moest natuurlijk terugdeinzen voor het aan de wereld openbaar maken daarvan, dat het bederf van ketterij zijn eigen bloed had aangetast.

Maar, wat ook de drijfveeren mogen geweest zijn, welke het gedrag van Philips aanzetten, men kan slechts veronderstellen dat een diepgewortelde afkeer van zijn' zoon daaraan tot grondslag verstrekte. De ongelijkheid van hunne karakters plaatste van den beginne af aan beiden in eene valsche stelling tegenover elkander. De ondoordachte uitspattingen der jeugd werden met een mededoogenloos oog beschouwd door den vader, die in de toegeeflijkheid voor zich zelven den sluijer der welvoegelijkheid ten minste niet afwierp. De trotsche inborst van Carlos, geprikkeld door een lang volgehouden stelsel van wantrouwen, uitsluiting en bespieding, barstte los in zulke zinnelooze buitensporigheden dat zulks onbetwistbaar aanleg tot waanzinnigheid verraadde. En deze aanleg gaf den vader, zooals reeds gezegd is, eene schoonschijnende reden om jegens zijn' zoon tot uitersten over te gaan.

Wat ooit de schuld van Carlos was, zij die het best in de gelegenheid tot opmerking waren, werden weldra overtuigd dat nimmer het plan bestond om hem zijne vrijheid terug te geven, of om hem den troon zijner voorvaderen te laten bestijgen. Op den 2^{den} Maart, werd door Philips een voorschrift opgesteld betrekkelijk de behandeling van den prins, hetwelk eenig denkbeeld van de strengheid van zijne opsluiting geven kan. Hij werd in bijzondere hoede opgedragen aan Ruy Gomez, die aan het hoofd der inrigting geplaatst werd; van hem moest ieder, die bij Carlos in dienst was, zijne bevelen ontvangen. Zes andere ede-

¹⁾ Doch zeker deed dit Willem van Oranje niet, die in geval Carlos de voorvechter van het Protestantisme geweest was, stellig dikwijls van hem gesproken zou hebben; hij vermeldt hem evenwel slechts eenmaal en dat juist niet op eene zeer benijdenswaardige wijze, dewijl hij daarbij als niets minder dan een veelvraat voorkomt. Groen van Prinsterer, *Archives* enz. VERT.

len¹⁾ werden aangesteld om den prins te bewaken en te dienen. Twee hunner²⁾ moesten iederen nacht in zijne kamer blijven — de een moest waken terwijl de ander sliep; dat herinnert ons aan eene vernuftige straf bij de Chineezers, waar een misdadiger altijd moet gevolgd worden door een' knecht, wiens bezigheid het is den boosdoener aanhoudend te bewaren, opdat, waar hij zich ook wende, hij overal hetzelfde oog op zich gevestigd vinde!

Des daags was het de pligt van deze edelen om bij Carlos te blijven en door hunne gesprekken de somberheid van zijne gevangenis op te vrolijken. Maar zij mogten niet spreken over regeringszaken, vooral niet over 's prinsens gevangenneming, over welk onderwerp zij hardnekkig moesten blijven stilzwijgen, als hij daarover het woord tot hen rigtte. Zij mogten hem geene boodschappen en geene van hem aan iemand buiten brengen; zij moesten als onschendbaar geheim bewaren, al hetgeen binnen de muren van het paleis voorviel, tenzij het tegendeel door den koning werd toegestaan. Carlos werd voorzien van een getijdenboek en andere godsdienstige werken, en hem werden geene andere boeken toegestaan dan van godsdienstigen inhoud. Dit laatste bevel schijnt het bestaan van kettische gevoelens bij Carlos aan te duiden, welke het noodig was om door boeken van eenen tegenovergestelden inhoud tegen te gaan, — tenzij het moet beschouwd worden als eene schandelijke voorbereiding voor zijn naderend einde. Behalve aan de zes edelen werd het aan niemand toegestaan in het vertrek van den prins te komen, behalve aan zijn' geneesheer, zijn' barbier, zijn kamerheer en zijn' knecht. De laatste was

¹⁾ Dit waren de graaf van Lerma, Don Juan de Borja, Don Rodrigo de Benavides, Don Gonçalo Chacon, Don Juan de Mendoza en Don Francisco Manrique. Men vindt het geheele voorschrift in eene onlangs uitgekomen voorlezing van Gachard, *Captivité et mort de Don Carlos*, p. 13 volg. VERT.

²⁾ Volgens Philips' bevel mogt slechts de graaf van Lerma in de kamer van Carlos slapen; bij ontstentenis alleen van dezen kon een ander hem vervangen, terwijl een der andere vijf edelen bij beurten waakte. VERT.

uit de *monteros*¹⁾ of lijfwacht van den koning genomen. Er werden nog zeven anderen van dit getrouwe korps bij de inrigting geplaatst, wier pligt het was de schotels voor zijne tafel in eene voorzaal te brengen, van waar zij werden afgehaald door den *montero*, die in de kamer van den prins de wacht hield. Eene wacht van twaalf hellebardiers was in de naar de kamer leidende gangen geplaatst, om alle gemeenschap met de buitenwereld af te snijden. Ieder, die in deze dienst gebruikt werd, van den aanzienlijksten edelman tot den minsten knecht, deed voor den prins van Eboli een' plegtigen eed om zich aan deze voorschriften te onderwerpen. Op dezen edelman rustte de geheele verantwoordelijkheid om tot gehoorzaamheid aan de wetten te dwingen en voor de verzekerde bewaring van Carlos te zorgen. Om dit des te beter ten uitvoer te brengen, kreeg hij het bevel om naar het paleis te verhuizen, waar hem en zijner vrouw kamers werden aangewezen, naast die van zijn' gevangene.

Deze schikking werd Philips mogelijk ook ingegeven door eene andere bedenking, welke voortspoot uit zekere vertrouwelijkheid met de prinses, waarover ik later gelegenheid zal hebben van te spreken²⁾.

¹⁾ Een *montero* was iemand uit de lijfwacht, die den koning des nachts bewaakte. Het regt van bij dit korps in dienst te treden was een oud regt, hetwelk gegeven was aan de bewoners van zeker distrikt, genaamd Espinosa de los Monteros. Llorente, *Histoire de l'Inquisition*, III. bl. 163.

²⁾ Dit geheele voorschrift wordt bij Cabrera gevonden, en de strengheid waarmede het opgevolgd werd, wordt bevestigd door de overeenstemmende berigten der vreemde gezanten aan het hof. In één opzigt schijnt het echter verzacht te zijn, daar de prins, zooals Nobili verzekert, zich vermaken mogt met het naslaan van Spaansche wetboeken, welke hij mogelijk omtrent zijne eigene zaak geraadpleegd heeft. »Hij vroeg dat hem de Spaansche statuten en wetten zouden worden voorgelezen, op welke beoefening hij zich zeer toelegde. Hij schreef veel eigenhandig, doch verscheurde het geschrevene aanstonds.» Brief van Nobili van 8 Junij 1568, hs.

Dat deze vertrouwelijkheid tussehen Philips en de prinses van Eboli bestond heeft Mignet in zijn werkje *Perez et Philippe II*, bl. 37 aangetoond, door bijna overtuigend te bewijzen dat de hertog

De bevelen werden, hoe streng zij ook waren, letterlijk uitgevoerd. Philips' tante, de koningin van Portugal, schreef den koning in ernstige bewoordingen, en bood zich vriendelijk aan om gedurende zijne gevangenneming bij haar' neef te blijven en als eene moeder voor hem in zijne droeve omstandigheden te zorgen. »Maar zij wilden haar gaarne de moeite sparen» schrijft de Fransche gezant. De keizer en de keizerin drukten in hunne brieven de hoop uit dat Carlos' gevangenneming eenige verbetering in zijn gedrag zou te weeg brengen, en dat hij spoedig zou bevrijd worden. Er werden verscheidene brieven tussehen de hoven gewisseld, totdat Philips de briefwisseling eindigde door te verklaren dat het huwelijk tussehen zijn' zoon en de prinses Anna nimmer kon plaats hebben, en hij nimmer zou losgelaten worden.

Philips' echtgenoot, Isabella, en zijne zuster Johanna, die zeer getroffen schenen te zijn over den weg, welken men met den prins had ingeslagen, stelden te vergeefs pogingen in het werk om hem in zijne gevangenis te mogen opzoeken, en toen Don Juan van Oostenrijk in rouwkleëren in het paleis kwam, om daardoor zijne smart over het geval te kennen te geven, berispte Philips zijnen broeder op koele toon, en beval hem om dien rouw met zijne gewone kleëren te verwisselen.

Verscheidene groote steden stonden op het punt om hunne afgevaardigden te zenden, ten einde den vorst in zijne droefheid te troosten. Doch Philips gaf haar te verstaan, dat hij slechts voor het welzijn der natie gezorgd had, en dat hun troost derhalve overbodig zijn zou. Toen de afgevaardigden van Aragon, Katalonië en Valencia naar het hof op weg waren met bevel om naar de oorzaak der inhechteniseming van den prins onderzoek te doen, en aan te dringen op zijne spoedige bevrijding, ontvingen zij op reis

van Pastrana de vrucht van dezen verboden omgang was. Als blijk hiervoor geeft hij op dat Ruy Gomez in 1572 Pastrano (ten O. van Madrid, digt bij de Taag) kocht, en dat Philips het aanstonds voor genoemden zoon van Gomez (?) tot hertogdom verhief.

VERT.

zulk een bepaald bewijs van 's konings ongenoegen, dat zij het voorzigtig oordeelden om terug te keeren zonder zich in de hoofdstad te wagen ¹⁾.

Kortom, men begreep spoedig dat de zaak van Don Carlos een punt was, waarover men niet spreken moest. Langzamerhand scheen men het als een gewoon voorval te vergeten. »Er wordt nu weinig meer over den prins gesproken» schrijft de Fransche gezant Fourquevaulx »alsof hij al tien jaar dood was.» Doch zijn naam werd echter met die van de leden der koninklijke familie in de gebeden in de kerken nog genoemd. Maar de koning verbood de geestelijkheid om in hunne preeken op Carlos te zinspelen. En niemand waagde het, zegt dezelfde getuige, om 's konings gedrag te beoordeelen, »Zoo volkomen is het overwigt, hetwelk Philips' wijsheid hem over zijne onderdanen gegeven heeft, dat allen hem, gaarne of niet, dadelijk gehoorzamen; en indien zij al niet van hem houden, dan veinzen zij zulks ten minste toch.»

Onder de zaken welke uit 's prinsens kamer werden weggenomen was een koffer, welke zooals de lezer zich herinneren zal, zijne bijzondere papieren bevatte. Daaronder waren een aantal brieven, welke na zijn vertrek uit het land bezorgd moesten worden. Er was er een aan zijn vader, waarin Carlos bekende dat de reden van zijne vlugt de harde behandeling was, welke hij van den koning had

¹⁾ Brief van Fourquevaulx van den 13den April 1568 bij von Raumer. Een brief van rouwbeklag van de stedelijke regering van Murcia was in zulke trouwe en slimme bewoordingen vervat, dat het in het geheel geene berisping kon opwekken. »Wij kunnen» zoo schreef men »niet zonder ontroering aan ons geluk denken, dat wij zulk een regtvaardig vorst hebben, die het welzijn zijner onderdanen zóó behartigt en daaraan alle andere belangen, zelfs de teedere liefde, welke hij voor zijn eigen kroost koestert, opoffert.» Dit, hetwelk sommigen mogelijk ironie toeschijnt, werd door den koning, zooals zonder twijfel ook de bedoeling van den brief was, ter goeder trouw opgevat. Hetgeen hij eigenhandig op den omslag schreef, toont aan op welke wijze hij gaarne wilde dat zijne beminde onderdanen hem naderden. »Deze brief is met voorzigtigheid en bescheidenheid geschreven.» Eene vertaling van dien brief van 16 Februarij 1568 is bij Llorente te vinden.

ondervonden. Andere brieven aan onderscheidene edelen en sommige groote steden, verklaarden hetzelfde; en na haar herinnerd te hebben aan den eed, dien zij hem als troonopvolger gezworen hadden, beloofde hij hare privilegiën te handhaven als hij den scepter in handen had. Bij deze papieren werd er een van een' allerzonderlingsten inhoud gevonden. Het bevatte de lijst van alle personen, die hij meende dat vriendschappelijk of vijandig gezind jegens hem waren. Aan het hoofd van de eersten stonden de namen zijner stiefmoeder Isabella, en van zijn' oom, Don Juan van Oostenrijk, beiden aangeduid met de vriendschappelijkste bewoordingen. Op de lijst zijner vijanden »die ter dood toe vervolgd moesten worden» komen de namen voor van den koning, zijn' vader, van den prins en de prinses van Eboli, van kardinaal Espinosa, van den hertog van Alva en van anderen. Dit is de vreemdklinkende opgave van den inhoud des koffers, welke door den pausselijken nuntius aan zijn hof gegeven werd. Men zegt dat deze papieren in handen werden gesteld der regters, die het proces behandelden, en zonder twijfel een belangrijk deel der getuigenissen tegen den prins bevatten. Mogelijk heeft de nuntius van eene der betrokkene partijen zijne berigten ingewonnen. Echter zou geen lid der regtbank het gewaagd hebben om zijne geheimen zonder toestemming van Philips te openbaren; mogelijk heeft deze zijne goedkeuring gehecht aan het openbaar maken van feiten, die dienen konden om den door hen ingeslagen weg te regtvaardigen. Indien deze feiten getrouw zijn medegedeeld, moet men erkennen dat zij eenig bewijs geven voor Carlos' krankzinnigheid.

Ondertusschen was de koning naauwelijks minder een gevangene dan zijn zoon: want, van het oogenblik dat de prins gevangen was genomen, had hij het paleis nimmer verlaten, zelf niet om zijne geliefde residentie Aranjuez of het Pardo te bezoeken; zelfs had hij geen' enkelen dag besteed aan het werk, waarin hij zulk een vermaak schepte, om het oog te laten gaan over den bouw van het beroemde Eskuriaal. Hij scheen aanhoudend te vreezen dat

er een opstand onder het volk, of ten minste onder Carlos' aanhangers zou uitbreken om zijne vlugt te bevorderen: en als hij eenig ongewoon gerucht in zijn paleis hoorde, zegt zijn geschiedschrijver, dan ging hij naar het raam om te zien of die opschudding niet veroorzaakt werd door eene poging om den gevangene te bevrijden. Er was weinig vrees voor een zoo aan gehoorzaamheid gewend volk als de Kastilianen onder Philips den Tweede. Maar het is eene onheilspellende omstandigheid voor een' gevangene, als hij het voorwerp van zulk eene vrees wordt.

Echter werd Philips er door zijne vrees niet toegebracht om de strengheid van de gevangenschap zijns zoons eenigermate te verzachten; hetwelk op zijn trotsch, onbuigzaam karakter het gevolg had, hetwelk men verwachtte. Eerst geraakte hij in een' staat aan waanzin grenzende, en men zegt dat hij meer dan eens zich van kant trachtte te maken. Toen hij begreep dat het stooten tegen de ijzeren staven zijner gevangenis slechts zijne smarten vermeerderde, berustte hij in somber stilzwijgen en met stille wanhoop in zijn lot. In zijne onverschilligheid voor al wat hem omringde, stelde hij geen belang meer in zijne eigene geestelijke aangelegenheden. Ver van de geestelijke boeken te gebruiken, welke hij had, wilde hij geene godsdienstige handelingen verrigten; hij weigerde zelfs om te biechten of om zijn' biechtvader bij zich toe te laten. Deze teekenen van noodlottige onverschilligheid, zoo niet van bepaalden afval van het geloof, verontrustten Philips zeer, die niet gaarne de ziel aldus met het ligchaam zou zien vergaan. In dezen nood gebruikte hij Suarez, 's prinses almoczenier, die vroeger eenigen invloed op zijn' meester uitoefende, om hem een' brief van ernstige vermaning te schrijven. Deze brief wordt nog bewaard en is te merkwaardig, om dien met stilzwijgen voorbij te gaan.

Suarez begint met Carlos te herinneren dat zijn overijld gedrag hem zonder deelgenooten of vrienden gelaten heeft. Het gevolg van zijne tegenwoordige handelwijze kan, in plaats van zijn' toestand te verbeteren, slechts dienen om dien erger te maken. „Wat zal de wereld zeggen” gaat

de geestelijke voort, „als zij verneemt dat gij nu weigert te biechten; wanneer zij daarenboven zal hooren aan welke andere ontzettende zaken gij schuldig zijt, van welke sommige van zulk eenen aard zijn, dat, als zij ieder ander dan uwe hoogheid betroffen, *de Inquisitie zou onderzoeken of de dader wel inderdaad een Christen was?* Het is in de bitterheid en den angst van mijn hart dat ik uwe hoogheid verklaren moet dat gij niet alleen gevaar loopt om uw wereldlijk gebied te verliezen, maar, wat nog erger is, ook uwe ziel.” En hij eindigt met Carlos te verzoeken dat hij, als eenig middel weder tot de gehoorzaamheid terugkeere aan God en den koning, die Zijn vertegenwoordiger op aarde is.

Maar de vermaningen van den eerlijken almoezenier hadden op den ongelukkigen jongeling even weinig invloed als de gebeden zijner dienaren. De opgewondenheid van geest, waaronder hij leed, had met gebrek aan lucht en beweging, natuurlijk invloed op zijne gezondheid. Hij werd van dag tot dag magerder, terwijl de koorts, welke zijn gestel zoo lang had ondermijnd, nu met meer woede dan ooit in zijne aderen begon te branden. Om de ondragelijke hitte te lenigen, nam hij zijne toevlugt tot zulke wanhopige middelen dat deze genoegzaam deden zien, zegt de pausselijke nuntius, dat, al had men hem verhinderd om met geweld de hand aan zijn leven te slaan, hij hetzelfde doel op langzamer wijze, doch niet minder zeker bereiken zou. Hij overstroomde den vloer zijner kamer met water, hetgeen niet weinig tot ongerief strekte van hen, die bij hem in de gevangenis waren, en liep uren lang, half naakt en met bloote voeten over de koude steenen. Hij liet eene beddepan vol ijs en sneeuw 's nachts verscheidene malen in zijn bed brengen en daar uren achtereen in blijven. En alsof zulks nog niet genoeg was, verzwolg hij zooveel sneeuwwater dat dit iedere kuur uit de jaarboeken der watergeneeskunde in de schaduw stelt. Hij ging op dezelfde dolle wijze te werk in zijn eten. Soms onthield hij zich een onbegrijpelijk aantal dagen van voedsel, en dan gaf hij weêr aan zijn' eetlust toe in dezelfde verhouding als zijn voorafgaand vasten, en verslond in ééne keer eene pastei

van vier patrijzen met korst en al, en spoelde die door de keel met drie of meer kannen ijswater¹⁾).

Geen gestel kon lang aan zulke hevige aanvallen weêrstand bieden. Carlos' gezondheid uam dan ook langzamerhand af. Zijn door lange werkeloosheid verzwakte maag, weigerde de buitengewone taak te volbrengen, welke haar werd opgelegd. Hij moest onophoudelijk braken: hij werd door buikloop aangetast, en zijne krachten namen spoedig af. De geneesheer Olivares, die den lijder alléén bezocht, raadpleegde met zijne ambtgenooten in de kamer van Ruy Gomez. Hunne middelen waren niet in staat om de uitgeputte krachten van zijn gestel te herstellen, en het werd weldra duidelijk dat Carlos' dagen geteld waren.

Zulk eene mededeeling kon niemand minder bezorgdheid baren dan Carlos zelven, want hij had ongeduldig naar den dood als een' bevrijder uitgezien. Van dat oogenblik af scheen hij alle aardsche zorgen uit zijn hoofd te zetten, daar hij zijne gedachten standvastig op de toekomst vestigde. Op zijn eigen verzoek werden zijn biechtvader Chavres, en zijn almoezenier Suarez, bij hem geroepen, en stonden deze hem met geestelijken troost bij. Het laatste tooneel wordt ons door de pen van den nuntius beschreven:

„Plotseling scheen er door goddelijke genade eene zonder-

¹⁾ Hij vastte drie dagen volgens den een. (Brief van Nobili van 30 Julij 1568 hs.) Een ander vergroot het getal tot negen dagen (Brief van Gomez Manrique, hs.), en een derde, een van Philips' kabinetsministers, durft 's prinses vasten tot elf dagen verlengen, gedurende welken tijd hij hem echter eene onbepaalde hoeveelheid koud water laat gebruiken. (Brief van Francisco de Erasso, hs.) Carlos heeft voor zijne handelwijze wat het gebruik van sneeuw en ijswater aangaat, mogelijk eene aanleiding gevonden in de voorschriften van meer dan een' geneesheer van dien tijd. De Castro, die zeer veel veruift aan den dag legt, en in de behandeling van dit gedeelte van Philips' geschiedenis toont dat hij de bronnen zorgvuldig heeft bestudeerd, haalt het schrijven aan van twee van die waardige mannen, van wie de een ons vertelt dat het gebruik van sneeuw zóó is toegenomen, dat het niet alleen aan lijders als drank wordt aanbevolen, maar ook om hunne beddelakens te verkoelen; en hij schrijft aanstonds eene beddepan voor, om die op dezelfde wijze te gebruiken als Carlos deed. *Historia de los Protestantes Españoles*, bl. 370.

linge verandering in het hart van den prins te hebben plaats gegrepen. In plaats van ijdel en nietig gesnap, werd zijne taal die van een gevoelig man. Hij zond om zijn' biechtvader, biechtte vol aandacht en daar zijne ziekte hem verhinderde om de hostie in te nemen, aanbad hij die nederig; hij toonde veel berouw en ofschoon hij de hem verstrekte geneesmiddelen niet weigerde, toonde hij toch zulk eene verachting voor de dingen dezer wereld, en zulk een verlangen naar den Hemel, dat men zou gezegd hebben, dat God voor dit uur al zijne genade bewaard had!"

Hij scheen als zeker te gevoelen dat hij nog leven zou tot den nacht van St. Jakob, den beschermheilige van zijn vaderland. Toen men hem zeide dat zulks nog vier dagen duurde, antwoordde hij: „zoolang zal mijne ellende ook duren." Hij zou zijn' vader gaarne nog eens voor zijnen dood gezien hebben; doch men zegt dat zijn biechtvader het den vorst afraadde, op grond daarvan dat Carlos nu in zulk eene gelukkige gemoedstemming was, dat het beter was om die niet te storen door hem naar wereldsche zaken af te trekken. Echter nam Philips de gelegenheid waar toen Carlos eens sliep of bewusteloos lag om in zijne kamer te komen; en zacht achter den prins van Eboli en den grootprior Antonio de Toledo aansluitende, strekte hij zijne hand naar het bed uit, maakte het teeken des kruises en gaf aldus den laatsten zegen aan zijnen stervenden zoon¹⁾.

Evenmin stond men Carlos het gezelschap zijner beminnelijke stiefmoeder, de koningin, of van zijne tante Johanna toe, om den bitteren doodstrijd door hare vriendelijke oplettendheid te verzachten. Het was zijn treurig lot om, zooals hij gedurende zijne gevangenschap geleefd had, onder den koelen blik zijner vijanden te sterven. Echter stierf hij in vrede met allen; en sommigen van de laatste door hem geuite woorden waren om zijnen vader voor zijne gevangenschap, en den dienaren, die hem dit hadden aangeraden, en daarbij noemde hij Ruy Gomez en Espinosa bijzonder, vergiffenis te schenken.

¹⁾ »En zoo" zegt Cabrera, wel eenigzins lomp »ging de koning naar zijne vertrekken terug met meer droefheid in het hart, doch met minder zorg."

Carlos werd nu spoedig zwakker, daar hij nauwelijks kracht genoeg meer bezat om de vermaningen van zijnen biechtvader aan te hooren, en met zacht, onduidelijk gefluister het kruisbeeld te aanbidden, dat hij voortdurend in de hand hield. Den 24sten Julij, even na middernacht, zeide men hem dat het de nacht van St. Jakob was. Toen rigtte hij zich plotseling op met een' glans van vreugde over zijn gelaat gaf zijnen biechtvader het verlangen te kennen om de heilige waskaars in zijne hand te houden, en zwak op zijne borst slaande, als om 's Hemels genade voor zijne buitensporigheden af te smeeken, viel hij achterover en blies zonder steunen den laatsten adem uit. „Geen Katholiek” roept Nobili uit „had ooit Katholiekter uiteinde.”

Dit is het verhaal, hetwelk ons van de laatste oogenblikken van dien allerongelukkigsten prins door den pauselijke nuntius en den Toskaanschen gezant gegeven, en dat met weinige afwijking door de meeste Kastiliaansche schrijvers en die van volgende eeuwen herhaald wordt. Het is eene zonderlinge omstandigheid dat, ofschoon wij van den Franschen gezant zulk een volkomen verslag hebben van hetgeen Carlos' dood voorafgaat en volgt, dat gedeelte der briefwisseling, hetwelk dien dood bevat, hetzij bij toeval, hetzij met opzet uit de archieven verdwenen is. Maar waarschijnlijk had niemand binnen de muren van het paleis beter gelegenheid om inlichtingen te winnen dan de twee het eerst aangehaalde gezanten, en vooral de nuntius van den paus. Mogelijk hebben zij hunne berigten wel ingewonnen van iemand, die in de nabijheid van Carlos was. Indien dit zoo is, kon het hem niet zijn medegedeeld zonder Philips' goedkeuring, die waarschijnlijk gaarne wilde, dat de geheele wereld weten zou dat zijn zoon getrouw aan het geloof gestorven was.

Door Llorente wordt een geheel verschillend verhaal van Carlos' dood gegeven. En aangezien die schrijver, als sekretaris der Inquisitie, toegang had tot zeer belangrijke bronnen, en daar zijn verhaal, hoewel eenigzins langdradig, toch zeer merkwaardig is, kan ik het niet met stilzwijgen voorbijgaan.

Volgens Llorente was het reeds vermelde regtsgeding

tegen Carlos slechts korten tijd voor zijn' dood afgehooren. Gedurende al dien tijd was er den gevangene geene kennis van gegeven en er was geen getuige *à decharge* gehoord. Den 9^{den} Julij was de zaak genoegzaam gevorderd om eene „voorloopige uitspraak” op te maken. Dit sproot voort uit het duidelijke feit, dat de aangeklaagde schuldig was aan verraad zoowel in den eersten als in den tweeden graad, daar hij getracht had om den dood van den koning zijnen vader te verhaasten en hij eene zamenzwering had gemaakt om de souvereiniteit over Vlaanderen te bemagtigen. De raadsheer Muñatones voegde er in zijn verslag, hetwelk hij aan den koning overlegde en waarin hij vaststelde dat de straf, welke door de wet ieder ander onderdaan voor deze misdaden opgelegd werd, de dood was, bij, dat zijne majesteit in zijn oppermagtig gezag moest beslissen of zijn vermoedelijke erfgenaam door zijn' rang boven het bereik der gewone wetten geplaatst was. Verder stond het in zijne magt om de straf te verzachten of om hem daarvan, welke de straf ook zijn mogt, te ontslaan, wanneer hij meende dat zulks tot welzijn zijner onderdanen strekken zou. De beide ministers Ruy Gomez en Espinosa verklaarden met dit gevoelen in te stemmen.

Hierop antwoordde de koning, dat hoewel zijn gevoel hem zeide den raad zijner ministers te moeten opvolgen, zijn geweten zulks niet wilde toestaan. Hij kon niet denken dat hij het welzijn zijner onderdanen ter harte nam door een' vorst van zulk' een' slechten aanleg boven hen te plaatsen, een' vorst, die zoo trotsch en bloeddorstig van karakter was, als Carlos. Hoe smartelijk zulks ook was voor zijn vaderlijk gevoel, moest hij toch het regt zijnen loop laten gaan. Echter, zeide hij, behoefde men daarenboven niet tot dit uiterste te komen. 's Prinsen gezondheid was in zulk een' hagchelijken toestand, dat men de voorzorgen ten opzichte van zijn diët slechts moest verminderen en dat dan zijne buitensporigheden hem weldra ten grave zouden slepen! Een punt echter was van veel belang, dat men hem namelijk zóó met zijn' toestand bekend zou maken dat hij zou willen biechten en zich voor zijn' dood met den Hemel verzoenen. Dit was het grootste be-

wijs van liefde, hetwelk hij aan zijn' zoon en aan de Spaansche natie geven kon.

Ruy Gomez en Espinosa maakten beiden uit deze zonderlinge opwelling van vaderlijke teederheid op, dat zij de wezenlijke plannen van den koning niet beter konden bevorderen dan door den dood van Carlos zoo veel mogelijk te bespoedigen. Daarom deelde Ruy Gomez zijne inzichten aan Olivares, 's prinsen geneesheer, mede. Dit deed hij in zulke ingewikkelde en geheimzinnige bewoordingen dat, hoewel zij zijne meening te kennen gaven, zij konden dienen om het afschuwelijke der misdaad te bedekken voor de oogen van hem, die haar moest volbrengen. Niemand was beter voor die teedere taak geschikt dan de prins van Eboli, die van zijne jeugd af aan het hof groot gebragt, en aan een leven vol veinzerij gewend was. Olivares begreep uit den gang zijner redeneering, dat namelijk de koning van hem verlangde dat hij met den gevangene zóó zou handelen dat zijn dood natuurlijk schijnen en 's konings eer geen gevaar loopen zou. Hij maakte geene bedenkingen, maar verklaarde gereed te zijn om den wil des konings getrouw te volbrengen. Onder deze omstandigheden werd den 21sten Julij aan den zulks niet vermoedenden lijder een purgeermiddel toegediend, hetwelk hem, zoo als men zich wel kan voorstellen, spoedig erger maakte. Het was een troost voor zijn' vader dat toen hem het gevaarlijke van zijn' toestand werd medegedeeld, Carlos er in toestemde om zijn' biechtvader bij zich te ontvangen. Zoo werd de ziel gered, al ging het ligchaam te gronde.

Dit is het vreemde verhaal, hetwelk Llorente ons geeft, en dat, als het waar is, de zaak, wat Carlos' dood aangaat, in eens zou uitmaken. Maar Llorente deelt ons, met eene onopregtheid, welke den geschiedschrijver in zulk eene gewigtige zaak geheel onwaardig is, niet mede uit welke bronnen hij zijne berigten geput heeft. Hij zegt eenvoudig dat het »zekere geheime gedenkschriften uit dien tijd zijn, vol merkwaardige anekdoten, welke wel niet juist het kenmerk van oorspronkelijkheid dragen, maar niettemin geloof verdienen, omdat zij komen van personen die in 's konings paleis dienst deden.» Indien de schrijver

zich de moeite gegeven had van ons bekend te maken met de namen, of sommige bijzonderheden van zijne bronnen dan zouden wij eenigzins de waarde van hunne getuigenis kunnen waarderen. Zijn verzuim in dit opzigt brengt er ons toe om aan te nemen, dat hij zelf er geen volkomen vertrouwen in stelde. Hoe het zij, wij moeten de zaak geheel overlaten aan zijne bescheidenheid, eene deugd welke zij, die met zijne onnaauwkeurigheid in andere zaken bekend zijn, hem juist niet in hooge mate zullen toekennen ¹⁾.

Daarenboven is zijn verhaal in lijnrechte tegenspraak met de reeds door mij opgegeven bronnen, voornamelijk met de twee door mij reeds zoo dikwijls aangehaalde gezanten, die met het voordeel dat zij bezaten, en zulks was niet gering, om juiste inlichtingen te kunnen krijgen, onvermoeid waren om die te verzamelen. »Ik schrijf niets» zegt de Toskaansche gezant, die zinspeelt op de losse geruchten, welke in de stad in omloop zijn »van de praatjes, welke niet waard zijn dat men ze aanhoort. Het is maar het best om de waarheid niet op te geven, en zich niet te bekommeren om de meening van hen, die losweg over onwaarschijnlijke zaken spreken, welke uit onwetendheid en kwaadwilligheid ontstaan.»

Het kan evenwel niet ontkend worden, dat er niet alleen valsche geruchten omtrent Carlos buitenlands liepen, maar dat die zelfs door personen van hoogen rang onder het

¹⁾ Zoo zegt hij bijvoorbeeld, geheel tegenstrijdig, vier bladzijden na elkander dat de prins aan Don Juan het voornemen om zijn' vader te dooden *wel*, en dat hij het hem *niet* toevertrouwde. De zaak is dat Llorente zich eenigerwijze moeite gaf om het geheim van 's prinses dood op te lossen, door in den beginne zijnen lezers mede te deelen dat »hij geloofde de waarheid ontdekt te hebben.» Een feit moet men erkennen dat hij heeft vastgesteld, daar hij als sekretaris der Inquisitie de middelen bezat om er de waarheid van te onderzoeken, namelijk dat er door de Inquisitie nooit een regtsgeding tegen Don Carlos gevoerd is. Dit was om eene algemeen aangenomen dwaling te doen verdwijnen, waarop meer dan een romanschrijver zijne geschiedenis gebouwd heeft.

Spaansche volk werden verspreid, waar het niet veilig was om ze rond te strooijen. Onder anderen vertelt ons de beroemde Antonio Perez, een van de dienaren van den prins van Eboli, dat „daar de koning Carlos schuldig bevonden had, hij door de beslissing van gewetensvragen en inquisiteurs ter dood was veroordeeld. Maar opdat de uitvoering van dit vonnis niet al te handtastelijk in het openbaar zou geschieden, mengde men gedurende vier maanden een langzaam werkend vergif in zijn eten.”

Deze opgave komt eenigermate overeen met die van een edel Venetiaan, Pietro Giustiniani, die toen in Kastilië was en aan den geschiedschrijver de Thou verzekerde, dat „Philips tot den dood zijns zoons besloten hebbende, daartoe van een' wettigen regter een vonnis kreeg. Maar om de eer van den vorst te redden werd dit in het geheim uitgevoerd, en men liet Carlos eenig vergiftigd brood eten, waaraan hij eenige uren daarna stierf.”

Men kan denken, dat sommige door Antonio Perez opgegeven bijzonderheden bevestigd worden door een verhaal, hetwelk de Fransche gezant Fourquevaulx ons geeft in een' brief, welke ongeveer eene maand na 's prinsen gevangenneming geschreven werd. „De prins” zegt hij, „wordt zichtbaar magerder en droogt als het ware meer en meer uit; zijne oogen zijn in het hoofd gezonken. Men geeft hem somwijlen sterke soep en bouillon van kapoenen, waarin amber en andere voedende zaken zijn opgelost, opdat hij zijne krachten niet geheel verliezen en verzwakken zou. Deze spijzen worden bijzonder toeberaid in de kamer van Ruy Gomez, waardoor men gaan moet om in die van den prins te komen.”

Men zou niet verwachten dat een Kastiliaansch schrijver stout genoeg zou zijn om te beweren dat Carlos' dood het gevolg van geweld was. Cabrera, de best ingelichte geschiedschrijver van dat tijdperk, die in zijne jeugd dikwijls toegang had in het huis van Ruy Gomez en zelfs in het paleis van den koning, schrijft Carlos' ontijdigen dood toe aan zijne buitensporigheden, en geeft eenige geheimzinnige wenken, die zonder gedwongene verklaring, echter schijnen

aan te duiden dat anderen er de hand in gehad hebben om deze gebeurtenis te bewerkstelligen ¹⁾.

Strada, die over het algemeen de best ingelichte van de buitenlandsche schrijvers van dien tijd is, en als vreemdeling niet dezelfde beweegreden had als een Spanjaard om zijn' mond te houden, vertelt dat 's prinsen dood op natuurlijke wijze heeft plaats gehad, doch voegt er bij „als er inderdaad geen geweld werd gepleegd.” De prins van Oranje aarzelt in zijne stoute beschuldiging van Philips niet om hem den moordenaar zijns zoons te noemen ²⁾. En die nieuwsgierige praatjesverkooper, Brantôme, haalt, te midden van de bittere scherts en de schimpdichten, welke, zooals hij ons vertelt, zijne landgenooten tegen Philips uitkraamden, om het deel, dat hij aan die zaak genomen had, de getuigenis van eenen aanzienlijken Spaan-

¹⁾ »Maar zoo gevaarlijk als het is om met glas om te gaan, zoo gevaarlijk is het om aanleiding te geven tot beruchte tragedies, merkwaaardige voorvallen en geweldige doodvonnissen, welke in het geheim door onbekende koninklijke beulen worden ten uitvoer gebragt, zoo-wel wegens de verschrikkelijke wanhoop, als om het zonderlinge en de strengheid van het regt, nadat zij reeds dikwijls gewaarschuwd zijn, die onbezorgd zijn om zich schuldig te maken aan gekwetste majesteit.” Cabrera, *Felipe Segundo VII*. 22. De zonderlinge duisterheid van deze plaats waarin het den schrijver wondervol gelukt is om zijne beoordeelaars een rad voor de oogen te draaijen, heeft natuurlijk gemaakt dat zij veronderstelden dat hij meer meende, dan inderdaad het geval was.

²⁾ Deze beschuldiging van den prins steunt volgens zijne woorden op Fransche berigten: *Comme je sçai, qu'on en a en France les informations*. Helfferich maakt in zijn *Don Carlos von Spanien (Hist. Taschenbuch van von Raumer, 1859)* de opmerking dat men bij de behandeling van Carlos' geschiedenis zeer letten moet op het onderscheid tusschen de Spaansche en Fransche bronnen, van welke de eerste alle schuld op den zoon, de andere alle schuld op den vader werpen. Zoo haalt hij bijv. nog een stuk uit San-Miguels *historia de Felipe II* aan, waarin Carlos eigenninnig, boosaardig, enz. genoemd wordt, terwijl zijne tante Johanna daar de grootste schuld van dragen zou, omdat zij den teugel te veel bij hem vierde. Toen de keizer, zoo verhaalt San-Miguel, op zijne reis naar Yuste te Valladolid was zou hij zeer ontevreden over Carlos' gesprekken geweest zijn; »wie zou het derhalve Philips kwalijk nemen,” voegt hij er bij »dat hij, streng als hij was, zijnen zoon geene bijzondere liefde toedroeg?”

VERT.

jaard aan om ons te verzekeren dat nadat Carlos tegen het gevoelen van 's konings raad, door zijn vader ter dood was veroordeeld, de prins dood in zijne kamer gevonden werd „gesmoord met eene handdock.”¹⁾ De verschillende wijzen van zijn dood welke worden opgegeven, zijn bewijzen genoeg voor de onzekerheid van eene daarvan²⁾. Een later schrijver aarzelt niet om te verzekeren dat de eenige vrijheid, welke men Carlos toestond, was om de wijze van sterven te kiezen uit de verschillende voorstellen, welke men hem deed³⁾, iets, hetwelk sedert beter in een van de menigvuldige treurspelen te huis behoort, die uit deze geheimzinnige geschiedenis ontstaan zijn.

De historieschrijver moet erkennen dat er in dit alles waarschijnlijk slechts weinig van wezenlijke waarde is. De schrijvers zijn met uitzondering van Antonio Perez, die zijn verhaal, zooals hij ons mededeelt, van den prins van Eboli ontleende, vermoedelijk geenzins in staat geweest om hunne berigten uit zekere bronnen te putten, terwijl hunne woorden elkander tegenspreken en geheel tegenstrijdig zijn met die van den Toskaanschen gezant en den nuntius, welke laatste waarschijnlijk beter wist wat er in den raad van den vorst voorviel dan ieder ander van de gezanten; zelfs de verklaring van Antonio Perez, welke in vele op-

¹⁾ Het schijnt zelfs nog ten tijde van Lodewijk XIV aan het Fransche hof in den smaak geweest te zijn om over deze zaak te schertsen, ten minste lezen wij dat de koning aan iemand vertelt dat »hij Bussy Rabutin naar de Bastille gezonden heeft, voor zijn eigen bestwil, zooals Philips de Tweede zeide toen hij beval zijn zoon te worgen.” *Lettres de Madame de Sévigné*, (Paris 1822) VIII, bl. 368.

²⁾ Een gelijktijdig Fransch kronijkschrijver eindigt zijn verhaal van Carlos' dood met de opmerking dat van al de gebeurtenissen van deze regering het lot van den jongen prins het eenige is, hetwelk in de meest ondoorgrondelijke geheimzinnigheid gewikkeld is. Matthieu, *Breve Compendio de la Vida Privada de Felipe Segundo*. hs.

³⁾ De abt San Real gevoelt zich buiten staat om te beslissen of Carlos vergif innam, of zooals Seneca zich de aderen in een laauw bad opende, of dat hij eindelijk op Oostersche wijze door vier slaven, welke zijn vader hem zond, met een zijden koord verworgd werd. *Veritable histoire de la vie et mort du prince Don Carlos*. hs. De twijfel van San Real wordt door Leti in ernst nagepraat in zijn *Vita de Filippo II*, I. bl. 559.

zigten zoo belangrijk is, krijgt vrij wat minder beteekenis door het feit, dat hij de doodvijand van Philips was, en dat hij in ballingschap schreef, terwijl er een prijs op zijn hoofd gesteld was door den man, wiens karakter hij aanviel. Het is het harde lot van personen in zulk een' toestand als hij, dat zelfs de waarheid van hunne lippen zelden geloof vindt⁴⁾.

Indien wij deze verklaring van de zaak verwerpen, zullen

⁴⁾ Von Raumer, die een uittreksel van dezen brief van Antonio Perez gegeven heeft, behandelt dien ter loops, als van »een' bedrieger en aartsvijand van Philips” wiens woorden in zulk eene zaak weinig waarde hebben. Het is zeker een zonderling bewijs van vertrouwen in iemand, die gewoonlijk zoo gesloten in zijne handelingen was als de prins van Eboli, dat hij aan Perez zoo iets zou hebben medegedeeld. Echter moet men erkennen dat het verhaal eenige waarschijnlijkheid krijgt door dat het eerste gedeelte van den brief, waarin de schrijver de inhechtenisneming van Carlos mededeelt, geheel overeenkomt met het echte verhaal, zooals het in den tekst gegeven wordt. Het is merkwaardig dat én de Thou én Llorente met Perez overeenstemmen om vergif als oorzaak van 's prinses dood op te geven; ofschoon hierin zelfs nog een belangrijk verschil bestaat, daar Perez verzekerde dat het een langzaam werkend vergif was, dat vier maanden werk had om het doel te bereiken, terwijl de anderen zeggen dat de uitwerking onmiddellijk was. Daarenboven is over het algemeen hunne overeenstemming ten opzichte van het gebruik van vergif van des te minder gewigt daar dit het eenige was, wat natuurlijk verondersteld kon worden onder omstandigheden, die het wenschelijk maakten dat er geen spoor van geweld op het ligchaam van het slagtoffer zichtbaar bleef.

De Thou (boek 63) verzekert dat de Foix, dezelfde die het kunstige slot aan de deur van Carlos gevangenis gemaakt had, hem had verhaald dat Philips zijnen zoon eene vergiftigde soep liet toedienen, waaraan deze binnen weinige uren stierf. Op gezag van dienzelfden de Foix, twijfelt de Thou aan de opgegeven datum van Carlos' dood. »Sommigen” zegt hij »hebben geschreven dat Carlos in Julij, anderen dat hij in October gestorven is; wat mij aangaat, ik geloof (en de Foix heeft het mij gezegd) dat hij vroeger gestorven is, doch dat men zijn dood eenige maanden geheim gehouden en er de tijding niet van verspreid heeft dan na de overwinning welke de hertog van Alva bij Jemmingen behaalde.” (22 Julij 1568). Watson heeft in zijne geschiedenis van Philips, slechts de Thou en Strada gevolgd, en laat den prins derhalve ook door vergif sterven, omdat hij zich zoo sterk voor de Nederlanders in de bres stelde!

VERT.

wij zien dat wij op nieuw door den stroom van gissingen worden medegesleept, en er toe gaan overhellen om geloof te slaan aan de geruchten van geweld van den kant van Philips, door de geheimzinnigheid, waarin de geheele zaak gewikkeld was, en de algemeene kennis van het karakter des vorsten, die haar regelde. Dezelfde verdachte omstandigheden moeten haren invloed op den geschiedschrijver van onzen tijd uitoefenen, daar hij met even onvoldoende, hoewel met meer hulpmiddelen dan de gelijktijdig met het feit levende schrijvers hadden, met inspanning beproeft om zich een' weg te banen door deze duistere gebeurtenissen van Philips' leven. Zijn geest wordt natuurlijk gekweld door verscheidene opmerkingen, die een weinig gunstiger invloed op hem uitoefenen. Van het eerste oogenblik van 's prinses inhechtenisneming af, was er besloten om hem, zooals wij gezien hebben, nimmer weder vrij te laten. Echter waren de voorbereidselen om hem gevangen te nemen zoo buitengewoon, en werden er aan de aanzienlijkste mannen in het koninkrijk zulke bevelen opgedragen, dat zulks scheen aan te duiden dat deze gevangenschap van geen' langen duur zijn zou. Het is een gewoon gezegde, reeds van den tijd van Machiavelli, dat voor een afgezet vorst de afstand tusschen troon en graf niet groot is. Carlos had echter nooit eene kroon gedragen, maar er schenen dezelfde redenen te bestaan om den tijd zijner gevangenschap te bekorten, alsof zulks inderdaad het geval was geweest. Allen, die den prins omringden, beschouwden hem met wantrouwen. De koning, zijn vader, scheen, zooals wij gezien hebben, na zijne inhechtenisneming in grooter vrees te leven, dan voor dien tijd¹⁾. »De ministers, wien Carlos een' doodelijken haat toedroeg,» zegt de nuntius »wisten wel dat het hun ondergang zijn zou, als hij immer den troon beklom.» Terwijl alzoo aller vrees en belangen zijne verwijdering schenen te vorderen, vinden wij in Philips' karakter niets

¹⁾ Als wij Brantômes woorden gelooven mogen, was er altijd eenigen grond voor zulk eene vrees. »Kortom het was een verschrikkelijk jongeling, en als hij in het leven was gebleven, kan men zeker zijn dat hij zich had doen gelden en den vader onder kurateele zou hebben gesteld.» B. 's *oeuvres* I. bl. 323.

om dit tegen te houden. Of is het iemand bekend of hij ooit een slagtoffer, hetwelk in zijne magt was, heeft losgelaten, of dat hij ooit eenige gewetenswroeging gevoelde om iemand, die hem hinderde, uit den weg te ruimen? Men behoeft zich slechts de langdurige gevangenschap van Montigny voor den geest te roepen, welke met eene nachtelijke teregtstelling eindigde, den openlijken moord van den prins van Oranje, den geheimen moord van den sekretaris Escovedo, de onbarmhartige vervolging van Perez, zijn' handlanger bij dien laatsten moord, en zijne herhaalde pogingen om hem eveneens door de hand eens sluipmoordenaars te doen vallen. Dit zijn voorvallen uit Philips' geschiedenis, welke wij den lezer nog voor moeten stellen, en wier kennis noodzakelijk is voor wij tot in de diepste schuilhoeken van dit geheimzinnige en weinig angstvallige karakter kunnen doordringen.

Indien men mogt denken dat er groot onderscheid bestaat tusschen deze daden van geweld en den moord op een' zoon gepleegd, moeten wij er aan herinneren dat Philips in godsdienstzaken zonder omwegen handelde volgens den stelregel dat het doel de middelen wettigt; dat een van de aan Carlos toegeschreven misdaden afval van het geloof was, en dat Philips eens op den treurigen aanroep van een ketter, dien men ten brandstapel voerde, ten antwoord gaf: »als mijn zoon zulk een ellendeling was als gij, zou ik zelf de takbossen aandragen om hem te verbranden.»¹⁾

¹⁾ Het is daarom dat Dr. Salazar de Mendoza zich niet ontziet om te verzekeren, dat indien Philips zijn' zoon opofferde, zulks in verhevenheid wedijverde met Izaaks offerande door Abraham, en zelfs met die van Jezus Christus door den Almagtige? »Men zegt van hem hetzelfde als van den Eeuwigen Vader, dat hij namelijk zijn' eigen' zoon niet spaart; hetzelfde als van den aartsvader Abraham in de offerande van Izaak zijnen eeniggeboren. Aan iedere mensche-lijke daad valt de roem ten deel, welke er het gevolg van is, en waarmede men niets kan vergelijken.» (*Dignidades de Castilla y Leon* bl. 457). Hij eindigt dat zonderlinge stuk van hoofsche godslastering met te verzekeren dat Carlos eigenlijk een' natuurlijke dood stierf. De dokter schreef in het begin der regering van Philips den Derde, toen de wijze van 's prinses dood voor den geschiedschrijver nog een omzigtig te beploegen veld was.

Doch van welken kant wij Carlos' dood ook beschouwen, hetzij door geweld veroorzaakt, of door die onzinnige buitensporigheden, waaraan men hem gedurende zijne gevangenschap zich liet toegeven, de verantwoordelijkheid daarvoor moet in allen geval grootendeels op Philips rusten, die, indien hij al niet onmiddelijk zich van de hand eens moordenaars bediende om zijn' zoon het leven te benemen, dien zoon echter door zijne strenge behandeling tot een' staat van wanhoop dreef, welke hetzelfde noodlottige gevolg had ¹⁾.

Terwijl de prins op sterven lag, naauwelijks een uur voor dat hij den laatsten adem uitblijc, had er een tooneel van geheel anderen aard in eene naburige galerij van het paleis plaats. Er ontstond daar een twist tusschen twee hovelingen, van wie de een een jong ridder, Don Antonio de Leyva, was, de ander Don Diego de Mendoza, een edelman, die vroeger met groote onderscheiding de betrekking van gezant te Rome bekleed had. Het geschil ontstond over eenige koupletten, van welke Mendoza voorgaf de dichter te zijn. Hoewel hij toen bijna zestig jaar oud was, was het vurige karakter der jeugd door de jaren bij hem

¹⁾ Philips de Tweede is niet de eenige Spaansche vorst, die van den moord eens zoons beschuldigd wordt. Leovigild, een West-Gothisch koning uit de 6de eeuw, nam zijn' oproerigen zoon gevangen, wierp hem in den kerker en liet hem daar heimelijk ombrengen. De koning was Ariaansch, terwijl de prins Katholiek was, en zijn leven zou gered hebben indien hij zijne godsdienst had willen afzweren. Daarom wordt hij in de Roomsche kerk als een martelaar beschouwd, en het is daarbij eene opmerkelijke omstandigheid, dat het Philips de Tweede was, die van paus Sixtus den Vijfde de heiligverklaring van den vermoorden Hermenegild verkreeg. Dit verhaal, hetwelk uit de omvangrijke verzameling van Florez *la Espana sagrada* gehaald is, ben ik verschuldigd aan Milmans *history of Latin Christianity* (London 1854, I, bl. 446), een van de merkwaardigste werken van den laatsten tijd, waarin de schrijver, met bijzondere geleerdheid, en in een' diepzinnig wijsgeerigen geest, de verschillende veranderingen nagaat, welke in de Roomsche kerkvoogdij hebben plaats gegrepen; en terwijl hij de menigvuldige dwalingen en misbruiken van het stelsel in een duidelijk licht stelt, toont hij overal die verlichte liefde, welke de kostbaarste, doch tevens de zeldzaamste der Christelijke deugden is.

nog niet verkoeld. Woedend over hetgeen hij meende dat eene belediging van zijn' makker was, trok hij zijn' dolk. Even vaardig trok de ander zijn zwaard. Er werden eenige stooten gewisseld, en het geraas bereikte eindelijk zelfs Philips' ooren. Verontwaardigd over de belediging, welke aldus binnen de muren van het paleis geschiedde, en dat op zulk een uur, beval hij de wacht om de schuldigen onmiddelijk te vatten. Maar toen de strijders tot bezinning gekomen waren, gelukte het hun te ontkomen, en in eene naburige kerk hunne toevlugt te zoeken. Philips was te toornig om deze vrijplaats te ontzien, en op zijn bevel trad een *alcalde* te middernacht de kerk binnen en sleepte de de misdadigers uit het heiligdom. Leyva werd geboeid, en in het kasteel van Madrid opgesloten; terwijl zijn tegenstander naar den toren van Simancas gezonden werd. „Men denkt” schrijft de Toskaansche gezant Nobile „dat zij voor deze belediging met hun leven zullen boeten; de koning” voegt hij er bij „heeft zelfs in den zin om zijne lijfwacht te ontbinden, omdat deze hen heeft willen laten ontsnappen.” Echter bepaalde Philips de straf dier edelen tot eene verbanning van het hof; en de oude hoveling Mendoza, maakte van zijne verbanning gebruik om die stukken in het licht te geven, welke uit een geschiedkundig en romantisch oogpunt zoo merkwaardig zijn, en eene aanzienlijke plaats in de nationale letterkunde bekleeden.

Weinige dagen voor zijn' dood zegt men, dat Carlos een testament gemaakt heeft, waarin hij, na zijnen vader om vergiffenis en zijnen zegen gesmeekt te hebben, zijne dienaren in zijne zorg aanbeval, aan twee of drie vrienden eenige kleynoden wegschonk, en het overige zijner bezittingen aan verschillende kerken en kloosters vermaakte ¹⁾. Overeenkomstig zijn wensch, werd zijn lijk in een Franciskaner kleed gewikkeld en weldra neêrgelegd in eene doodkist, welke met zwart fluweel en rijk borduursel bedekt

¹⁾ Ik heb een ander testament voor mij, hetwelk Don Carlos in 1564 te Alcalá de Henares maakte, en waarvan het oorspronkelijke nog in het archief van Simancas berust. In een artikel van dit stuk vermaakt hij 5000 dukaten aan Don Alonzo de Cordova, voor zijne dappere verdediging van Mazarquivir.

was. Dienzelfden avond om zeven uur, werd Carlos' lijk uit de kamer, waar hij stierf, naar de begraafplaats gebracht.

De kist werd door den prins van Eboli, de hertogen del Infantado en Rio Seco, en andere voornamen edelen gedragen. Op de binnenplaats van het paleis stond eene groote menigte leden van godsdienstige genootschappen, grootwaardigheid-bekleeders der kerk, vreemde gezanten, edelen en hovelingen en officieren van 's konings hofhouding. Daar stonden ook de laatste bedienden van Carlos, sommigen van welke hij al zeer weinig genegenheid had toegedragen, die, na hem gedurende zijne gevangenschap bediend te hebben, nu gekomen waren om hem naar zijne laatste rustplaats te brengen. Voor dat men zich daarheen in beweging stelde, had er tusschen de onderscheidene personen eenig verschil plaats over de vraag wie den voorrang zou bekleeden. Van zulk een' twist hadden zij zich moeten laten terughouden door het plegtige karakter van hetgeen zij gingen doen, en dat hen had moeten herinneren, dat er in het graf ten minste geen onderscheid bestaat. Maar het moeilijke vraagstuk werd gelukkig door Philips zelven uitgemaakt, die uit een open venster van het paleis, op dit tooneel neêrzag, en met zijne gewone bedaardheid bevelen uitdeelde om den optogt te vormen. De koning nam daar geen deel aan. De lijkstaatsie trok langzaam door de volle straten, waar het volk vrij hoorbaar aan zijne grieven lucht gaf, toen zij dien stoet zagen en hun oog op de lijkbaar viel van den prins, dien zij uit grond van hun hart gewenscht hadden dat eens den scepter over Kastilië zwaaijen zou, en wiens dwalingen, hoe groot die ook waren, men vergat voor zijne onvergelykelijke ongelukken ¹⁾.

De stoet trok naar het klooster van San Domingo Real, waar Carlos begeerd had dat zijne asch rusten zou. De lijkdienst werd toen met groote plegtigheid in bijzijn eener groote menigte verrigt. Maar hetzij Philips de voorzigtigheid der predikers wantrouwde, of eenige stoutmoedige be-

¹⁾ De bijzonderheden dezer plegtigheid worden door den nuntius in een' brief van den 28sten Julij medegedeeld. *hs.* Ziet ook Quintana, *historia de Madrid*, bl. 369.

oordeeling van zijn gedrag vreesde, het was niet geoorloofd eene kanselrede te houden. Er werden negen dagen lang lijkmissen voor den overledene gevierd, en de gebeden voor de dooden werden iederen morgen en iederen avond voorgelezen, voordat Philips gehoor verleende aan de aanzienlijke edelen en staatsdienaren, die allen in zwaren rouw gekleed waren. Men kon bij zulke gelegenheden de koningin en de prinses Johanna tranen zien storten met de enkelen, die de nagedachtenis van Carlos liefhadden. Er werd in het koor der kerk in den muur eene nis uitgehouwen, waarin 's prinsen lijk werd neêrgelegd. Doch het bleef daar niet lang. In 1573 werd het op Philips' bevel naar het Eskuriaal gebracht, en in de sombere kamer van dit gebouw kon zijne stof zich vermengen met die zijner bloedverwanten uit het koninklijke geslacht van Oostenrijk ¹⁾.

Philips schreef aan Zuñiga zijn' gezant te Rome om hem zijn' wensch te kennen te geven dat er geene lijkmis voor Carlos gevierd, en geen rouw gedragen zou worden, en dat zijne heiligheid het niet als noodzakelijk behoefde te beschouwen om hem brieven van rouwbeklag te zenden. Zuñiga deed zijn best, doch hij kon niet beletten dat er eene lijkmis gevierd werd met al de sombere plegtigheid, welke aan den rang van den overledene toekwam. Er werd in de kerk van den heiligen Jakobus eene katafalk opgericht; de dienst werd gedaan in tegenwoordigheid van den gezant en zijn gevolg, die geheel in het zwart gekleed waren; en eenentwintig kardinalen, waaronder Granvelle, waren bij de plegtigheid tegenwoordig. Maar er werd geene lijkrede uitgesproken en geen opschrift op een of ander gedenkteeken herinnerde de voorgewende deugden van den afgestorvene.

Spoedig na 's prinsen dood ging Philips naar het klooster van den heiligen Hieronymus, in welks afzondering hij

¹⁾ Het lijk werd daar neêrgelegd in eenen prachtigen grafkelder; het Latijnsche grafschrift luidt:

MEMORIAE AETERNAE:

*Incomparabilis animi magnitudine, beneficentia
et amore veritatis.*

Zoodat zelfs Philips nog huichelde tegenover den doode en het bewijs daarvan op den grafsteen bijtellen liet! VERT.

zich eenigen tijd voor de oogen zijner onderdanen opsloot. „Hij gevoelt zijn verlies als een vader” schrijft de pausselijke nuntius „maar hij draagt het met de gelatenheid van een Christen.” Hij liet brieven naar vreemde hoven schrijven, om ze kennis te geven van zijn geleden verlies. In zijn’ brief aan den hertog van Alva, drukt hij zich duidelijker uit over zijne persoonlijke gevoelens. „Gij kunt begrijpen” zegt hij „in welke moeilijkheid en gedruktheid ik mij bevind, nu het God behaagd heeft mijn’ dierbaren zoon, den prins, tot zich te nemen. Hij stierf Christelijk, nadat hij drie dagen te voren van de sakramenten voorzien was en levendig berouw getoond had, al hetwelk strekte om mij in deze droefheid te troosten, want ik hoop dat God hem tot zich geroepen heeft, dat hij altijd met Hem zijn moge, en dat Hij mij de genade bewijzen zal, dat ik dezen ramp met een Christelijk hart en geduld drage.”

Zoo stierf in den morgen zijns levens op weinig meer dan drieëntwintigjarigen leeftijd, Carlos, prins van Asturië. Niemand zijner tijdgenooten werd onder zulke schitterende vooruitzichten geboren, want hij was de erfgenaam van het schoonste rijk der Christenheid; en toen de Spanjaarden in zijn jeugdig gemoed eenige vonken ontdekten van toekomstige grootheid, zagen zij met vertrouwen den dag te gemoet, waarop hij in roem wedijveren zou met zijn’ grootvader, Karel den Vijfde. Maar hij was onder een boos gesternte geboren, hetwelk alle gaven der fortuin ijdel maakte en ze ten vloek deed zijn. Zijn van nature wild en stijfhoofdig karakter werd door ziekte nog meer verbitterd, en toen hij opmerkte dat hij gewantrouwd en als vreemdeling beschouwd werd door hem, die zijn lot besturen moest, werd hij tot waanzinnigheid toe opgewonden. Dit is de beste verdediging voor zijne buitensporigheden en regtvaardigt de noodzakelijkheid van sommige maatregelen van zijnen vader, om hem in toom te houden. Kunnen echter zij, die de beschuldiging van moord verwerpen, dien vader vrijspreken van onverbiddelijke strengheid jegens zijn’ zoon in de door hem genomen maatregelen, of van de treurige verantwoordelijkheid, welke hij voor de gevolgen op zich geladen heeft?

HOOFDSTUK VIII.

DOOD VAN ISABELLA.

Koningin Isabella. — Hare betrekking tot Carlos. — Haar ziekte en dood. — Haar karakter.

1568.

Er waren geene drie maanden verlopen sedert de jonge en schoone echtgenoot van Philips den Tweede hare tranen over het lot van haren ongelukkigen stiefzoon gestort had, toen zij zelve opgeroepen werd om hem in het graf te volgen. De omstandigheid, dat deze treurige gebeurtenissen zoo schielijk op elkander volgden, en de betrekking waarin zij tot elkander stonden, die eens voor elkaâr bestemd waren, doet het denkbeeld koesteren dat er tusschen hen eene misdadige liefde bestond, en dat Isabella, na den dood haars minnaars, zelve opgeofferd werd aan de jaloezij van eenen wraakgierigen echtgenoot.

Men zoekt bij de Kastiliaansche geschiedschrijvers te vergeefs naar dit afgrijsselijke verhaal. Geen Spaansch of vreemd geschiedschrijver van die dagen, dien ik heb nageslagen en die de geruchten van zijn’ tijd opteekent, werpt een blaam op den schoonen naam van Isabella, hoewel men moet aannemen dat meer dan een de liefde van den prins voor zijne stiefmoeder zou hebben moeten kennen¹⁾. Brantôme

¹⁾ Behalve Brantôme en de Thou, die reeds elders zijn opgegeven als daarin met elkander overeen te stemmen, kan men denken dat een ander schrijver van dien tijd, Pierre Matthieu, de koninklijke geschiedschrijver van Frankrijk, iets van die zaak mededeelt, als hij ons vertelt dat »de omstandigheid, dat Isabella haren stiefzoon Carlos zoo spoedig in het graf volgde, geheel andere oorzaken dan de reeds door hem opgegevene voor haren dood heeft doen onderstellen.” *Breve Compendio de la Vida privada del Rey Filipe Segundo*, hs. Maar het verhaal van den Franschen schrijver omtrent Philips is bijna even verdacht als de geschiedkundige romance van San Real, die, in alles wat Don Carlos in het bijzonder betreft, veel te danken heeft aan de levendige verbeelding van zijnen voorganger.

vertelt ons dat, toen Carlos de koningin voor het eerst zag, hij door hare bevalligheid zoo getroffen was, dat hij van dat oogenblik af, doodelijken wrok jegens zijn vader gevoelde, wien hij dikwijls het groote ongelijk verweet, hetwelk hij hem had aangedaan, door hem van dezen schoonen prijs te berooven. „En dit zegt men” voegt de schrijver er bij „dat gedeeltelijk de oorzaak van 's prinses dood is geweest, want hij kon zich niet weêrhouden de koningin uit grond zijner ziel te beminnen, en eene vrouw te vereeren en te eerbiedigen, die inderdaad zoo beminnelijk en beminnenswaardig was.” Daarna geeft hij ons te verstaan dat er verscheidene geruchten omtrent den dood der koningin in omloop zijn, en hij vertelt ons eene niet zeer waarschijnlijke geschiedenis van een Jezuit, die naar Indië verbannen was, omdat hij in zijne preek de snoodheid had gebrandmerkt van hen, die zulk een onschuldig schepsel hadden kunnen doen sterven ¹⁾.

¹⁾ In een hs. op de bibliotheek te Parijs vond von Raumer (*Briefe aus Paris* I. 148 vlgg.) een verhaal, welks waarheid zeer twijfelachtig, doch om de zonderlinge feiten welke het vermeldt, der aanhaling waard is. Na 's prinses dood, zoo luidt het berigt, besloot de koning om zich ook van zijne vrouw te ontdoen. Behalve door staatkundige redenen en zijne jaloezij, werd hij daartoe gebragt door de meening dat zijne vrouw verboden omgang had met zekeren markies del Pozzo, die somwijlen 's nachts in het paleis was gekomen, omdat hij het hof maakte aan eene der staatsdames van Isabella. Een paar edellieden, die op Philips' last de koningin eenige dagen hem in dit denkbeeld. Ongelukkig liet de koningin eenige dagen later bij eene voorstelling van ringsteken haar' zakdoek uit het raam vallen, en de markies raapte dien op; nu werd de ongelukkige man, 's nachts weder uit het paleis komende, doorstoken. Daarop kwam de hertogin van Alva 's morgens bij de koningin, en zeide dat de artsen goed gevonden hadden, dat zij een klein geneesmiddel moest innemen omdat zij anders het kind, waarvan zij zwanger was, niet in 't leven zou behouden. Isabella weigerde het te nemen, en terwijl de hertogin aanhield, trad de koning in zijn nachttoilet binnen en vroeg naar de reden van het verschil; eerst gaf hij der hertogin ongelijk, doch daarna trachtte hij de koningin te overreden; zij weigerde steeds, toen Philips uitriep: »het welzijn van den staat eischt het” en haar de drank toereikte. Drie of vier uur daarna werd zij van een' zoon verlost wiens hersenpan geheel verbrand was, en stierf weinige oogenblikken later. — Gelukkig, voegt Raumer er bij, zij

Een gewigtiger getuige, de prins van Oranje, beschuldigt in de openlijke verdediging van zijn eigen gedrag, Philips ronduit van zijn' zoon en zijne vrouw vermoord te hebben. Men moet echter in aanmerking nemen dat hij daarbij opgeeft dat zij elkander beminden, en hij schrijft den dood der koningin toe aan Philips' begeerte om hem de gelegenheid tot een huwelijk met de prinses Anna van Oostenrijk te verschaffen ¹⁾. Echter zijn deze twee getuigen, de eenige van dien tijd, voor zoover mij bekend is, die aan dit verschrikkelijke gerucht geloof hechten. Beiden waren vreemdelingen, verwijderd van het tooneel der gebeurtenissen; een van hen was een ligtzinnige Fransche babelaar, wiens vermakelijke bladzijden, vruchtbaar in ijdele hoofsche beuzelpraat, dikwijls weinig beter zijn dan eene *Chronique scandaleuse*; de ander was een doodvijand van Philips, wiens karakter hij met de zwartste beschuldigingen aanviel, als het beste middel om zich te verdedigen.

Evenwel werd er naar geen ander gezag gevraagd, dan naar dat van een loopend gerucht, door de onbedachtzame schrijvers van later' tijd, die het gewigt van eene geschiedenis, zocals die van Carlos en Isabella, slechts afnaten naar het romantisch belang, dat zij den lezer kon inboezemen. Zulk eene toespeling vermeederende, schilderden zij het begin van hun werk met kleuren van hunne eigene vinding, tot dat het belang, hetwelk dit vertelsel van liefde en jammer aldus had ingeboezemd, het even algemeen bekend maakte als een van de klassieke fabelen der oudste Grieksche geschiedenis ²⁾.

de juiste berigten van Fourquevaulx over den dood der koningin niet, zooals die over Don Carlos, verloren gegaan, doch bestaan nog ter bestrijding van dergelijke fabelen. VERT.

¹⁾ *Apologie* bij Dumont, *Corps diplomatique* V, 1, bl. 389. Als Strada de algemeene geruchten omtrent Carlos en Isabella opgeeft, keurt hij ze als ongeloofwaardig geheel af. »Zij schijnen mij, behalve dat zij niet met zekerheid bekend zijn, zeer onwaarschijnlijk toe.” *De bello Belgico* I, bl. 379.

²⁾ Aan het hoofd van deze schrijvers moet ongetwijfeld de abt San Real geplaatst worden, wiens romantische geschiedenis van Don Carlos ik alleen uit de Kastiliaansche overzetting ken, welke den titel voert van *verdadera historia de la vida y muerte del principe Don*

Gelukkig zijn wij in dit geval in staat om de waarheid uit ondubbelzinnige bewijzen op te maken, die namelijk van Isabella's eigene landgenooten, wier verblijf aan hof te Madrid hun ruimschoots de middelen tot persoonlijke opmerking verschaffen moest. Isabella's moeder, de beruchte Katharina de' Medici, wier naam met zooveel verschrikkelijks in onze verbeelding verbonden is, had ten minste de verdienste van voor de belangen harer dochter met de liefderijkste zorg te waken. Dit verminderde niet toen Elisabeth van Frankrijk, op vijftienjarigen leeftijd, haar vaderland verliet, en den Spaanschen troon beklom. Katharina onderhield voortdurend briefwisseling met hare dochter, zond haar soms onderrichtingen voor haar gedrag, en dan weder geneeskundige voorschriften voor hare gezondheid. Zij droeg ook zorg om van de Fransche gezanten aan het Kastiliaansche hof berigten in te winnen aangaande de levenswijze van Isabella, en wij kunnen verzekerd zijn dat deze trouwe onderdanen spoedig alle beleedigende handelingen van den koning jegens zijne vrouw zouden hebben overgebracht.

Een onbevooroordeeld gebruik van deze brieven doet alle geheimzinnigheid verdwijnen, of liever, bewijst dat er nooit eenige reden voor geheimzinnigheid bestond. De bleeke, ziekelijke knaap van veertien jaar, want Carlos was tijdens Isabella's huwelijk niet ouder, bezat te weinig persoonlijke bekoorlijkheden om het waarschijnlijk te maken dat hij het hart zijner stiefmoeder zal getroffen hebben, al was zij daar ook eenigzins toe geneigd. Maar haar omgang met hem van het eerste oogenblik af schijnt zoodanig geweest te zijn als voortvloeide uit de betrekking, waarin beiden tot elkan-

Carlos. Hoezeer het ook een roman is, heeft meer dan een ernstig historieschrijver het niet beneden zich geacht om diens verdichtselen in zijne eigene dorre bladzijden over te brengen. Het is stichtelijk om de wijze na te gaan, waarop Leti, die niet weinig aan San Real te danken heeft, de schandelijke geruchten bevestigt, welke omtrent Don Carlos en Isabella in omloop zijn, en daarna eindigt met de verklaring: »maar daar ik geschiedenis en geen roman schrijf, kan ik niets als zeker bevestigen, omdat ik niets zekers heb kunnen verhalen." Leti, *vita di Filippo II.* I, bl. 560.

der stonden, en uit de vriendelijkheid van haren aard, welke haar sympathie deed gevoelen voor de persoonlijke zwakheid en de ongelukken van Carlos. Zonder te beproeven om hare gevoelens in dit opzigt te verbergen, toonde zij die openlijk in de brieven aan hare moeder, en tegenover haar' echtgenoot en de wereld.

Spoedig na Isabella's aankomst te Madrid vinden wij een' brief van den bisschop van Limoges aan Karel den Negende, haar' broeder, die hem mededeelde dat »zijne zuster, bij haar binnentreden van het paleis te Madrid, den prins zoo liefvallig ontving, dat de koning er bijzonder tevreden over was, en Carlos nog meer, zooals bleek uit zijne herhaalde bezoeken bij de koningin, zoo dikwijls ten minste als de hofetikette, welke vrij wat stijver was dan te Parijs, zulks veroorloofde." Toen hij de volgende maand nogmaals schreef, zeide de bisschop dat de koningin Carlos, als hij haar 's avonds bezocht, met onschuldige spelen als tijdverdrijf trachtte bezig te houden, opdat zulks den geest van den jongen prins zou opvrolijken, dewijl deze door zijne ziekte geheel onderdrukt werd.

Van het volgende jaar hebben wij een' brief aan Katharina de' Medici van eene dame van Isabella's gevolg, die haar uit Frankrijk vergezeld had. Nadat zij verteld heeft dat hare meesteres 's avonds somwijlen met de prinses Johanna het maal in den tuin gebruikt, zegt zij dat zij daar dikwijls vergezeld waren van »den prins, die bijzonder veel van de koningin houdt, en, zooals ik veronderstel, er niets tegen zoude hebben om in nog nadere betrekking tot haar te staan." Er is niets onwaarschijnlijks in de veronderstelling dat Carlos, dankbaar voor de vriendelijkheid, waaraan hij niet al te veel gewoon was, bij het toenemen zijner jaren toegegeven heeft aan den invloed, welke eene vorstin op hem uitoefende, wier zachtmoedigheid en liefvallige manieren de harten van allen, die haar naderden, schijnen gewonnen te hebben, of dat een gevoel van wrok onder zijn verdriet vermengd is geweest, daar hij aan het harde noodlot dacht, hetwelk een slagboom tusschen hen had opgericht. Wanneer wij 's prinsen onstuimig karakter beschouwen is het ook mogelijk, dat de Fransche geschiedschrijver

de Thou groot gelijk heeft met te beweren „dat men Carlos, na een lang gesprek in de kamer der koningin, als hij daaruit kwam, zich dikwijls hoorde beklagen dat zijn vader haar aan hem ontroofd had.” Maar het is misschien geene gewone liefde geweest, welke hij voor Isabella gevoelde en zeker werd deze door haar niet aangemoedigd, „indien hij” zooals Brantôme ons mededeelt „onbeschaamd en vrijpostig, gelijk hij in zijn' omgang met alle andere vrouwen was, nimmer in tegenwoordigheid zijner stiefmoeder kwam zonder een gevoel van eerbied, dat zijn geheele karakter scheen te veranderen.”

Er is ook niet het minste bewijs dat de bewondering, welke de koningin bij Don Carlos of de hovelingen verwekte, Philips eenigzins onaangenaam was, daar hij volkomen vertrouwen in hunne bescheidenheid scheen te stellen. En terwijl wij zien dat Isabella tegen hare moeder over Philips spreekt, als over „zulk een goed echtgenoot, die haar door zijne oplettendheden zóó gelukkig wenscht, dat daardoor de onaangenaamste plek der wereld voor haar de aangenaamste wordt,” vinden wij een' brief van den Franschen gezant Guibert, die zegt dat „de koning de koningin hoe langer hoe meer bemint en dat haar invloed in de laatste drie maanden wel drievoudig is toegenomen.” St. Sulpice, die toen gezant te Madrid was, schrijft weinige jaren later, in 1565, in krachtige termen aan de koningin-moeder over den hartelijken omgang, welke er tusschen Philips en zijne vrouw bestond. „Ik kan u verzekeren, mevrouw,” schrijft hij „dat de koningin uwe dochter, zoo tevreden mogelijk leeft, omdat zij door eene volmaakte genegenheid altijd vaster aan haar' echtgenoot verbonden is. Hij toont haar het openhartigste vertrouwen, en is zoo hartelijk in zijne handelingen jegens haar dat zulks niets te wenschen overlaat.” De schrijver haalt eene verklaring aan, welke Philips hem gedaan heeft, namelijk dat „het verlies zijner vrouw voor hem grooter ongeluk zijn zou dan hem ooit overkomen was.”

En dat was geene ijdele verklaring, zoo als de koning wel bewees door toe te geven aan de neigingen van Isabella, zelfs aan die nationale neigingen, welke niet altijd

met de strengere regelen der Kastiliaansche etikette overeenkwamen. Wanneer ik de vrijheid aantoon waarin zij leefde, word ik mogelijk beschuldigd van enkele bijzonderheden te herhalen, welke reeds in een vorig hoofdstuk zijn opgeteekend. Toen zij in het land kwam, werd zij met bals en andere feesten ontvangen, waaraan zij in Frankrijks vrolijke hoofdstad gewend was. De inrigting harer hofhouding was overeenkomstig haar' stand prachtig ingerigt, en de oude hoveling Brantôme spreekt met warmte over den prachtige overdaad in hare kleederen en de kostbare juweelen, waarmede deze voorzien waren. Als zij buiten kwam, droeg zij volgens de mode van haar vaderland geen' sluijer, hoewel dat zoozeer van de gewoonte der Spaansche vrouwen verschilde. Echter maakte dit haar nog meer gezien bij het volk, dat in menigte om haar zamendrong overal, waar zij verscheen, begeerig om een glimlach van haar schoon gelaat op te vangen. Zij bragt eene menigte Fransche vrouwen en kameniers naar Spanje mede, van welke sommigen in dat land bleven en huwden. Zij, die naar haar vaderland terugkeerden, werden met een' rijken bruidschat door haar begiftigd. Zij was altijd te spreken voor personen van hare natie, terwijl zij de onaanzienlijksten even als de hoogst geplaatsten, volgens haar levensbeschrijver, met hare gewone welwillendheid ontving. Zij sprak met hen in hare moedertaal; maar na verloop van drie maanden had haar vlug verstand het Kastiliaansch in zoo ver begrepen, dat zij zich in die taal kon doen verstaan, en het kort daarna sierlijk, hoewel met een weinig vreemden, doch niet onaangenaamen tongval sprak. Geboren en opgevoed onder een volk, hetwelk zoo zeer verschilde van dat waaraan haar lot nu verbonden was, scheen Isabella de goede hoedanigheden van beiden in zich te vereenigen. De levendigheid van het Fransche karakter werd gelukkig getemperd door de Spaansche deftigheid, hetwelk aan hare manieren eene uitsprekelijke bevalligheid bijzette. Aldus rijk begaafd met de beste gaven der natuur en der fortuin, is het geen wonder dat Isabella van Frankrijk den hofcirkel, waarin zij de voornaamste

en tevens het grootste sieraad was, in verrukking bragt ¹⁾).

Het heeft waarschijnlijk haar lief karakter zeer gehinderd toen zij getuige was van de wilde eigenzinnige inborst van Carlos en de dagelijks toenemende vervreemding van zijnen vader. Echter wanhoopte zij niet hem te verbeteren. Wij mogen zulks ten minste opmaken uit den ijver, waarmede zij hare moeder hielp in het bespoedigen van het huwelijk harer zuster, de jongere dochter van Katharina de' Medici met den prins. „Mijne zuster heeft zulk een uitmuntend karakter” zeide de koningin tegen Ruy Gomez „dat er geene prinses in de Christenheid beter in staat is om zich te matigen en zich naar het karakter van mijn' stiefzoon te voegen, of die zich beter naar vader en zoon zal weten te schikken, in hunne betrekking tot elkander.” Maar ofschoon de minister gereedelijk de inzigten der koningin in deze zaak deelde, ondervonden zij weinig aanmoediging van Philips, die te dien tijde meer tot eene verbindtenis met het Oostenrijksche huis scheen over te hellen.

In het vorige hoofdstuk hebben wij gezien welk eene smart Carlos' gevangenneming aan Isabella veroorzaakte. Ofschoon het in zoo verre winst voor haar was, daar het voor hare eigene kinderen den weg tot den troon baande, weende zij, zoo als de gezant Fourquevaux ons berigt, gedurende twee dagen over het ongeluk van haren stiefzoon, tot dat het door Philips verboden werd om langer te treuren. Zoo als wij gezien hebben, was het haar gedurende zijne gevangenschap niet veroorloofd hem te bezoeken, of zelfs

¹⁾ Ziet het 4de hoofdstuk van het Tweede boek. Von Raumer (*Briefe aus Paris* I, bl. 95) vond te Parijs een paar Italiaansche handschriften welke eene beschrijving geven van de hofhouding van Philips en Isabella. Deze laatste had een ongemeen talrijk personeel tot hare dienst, evenzoo Philips. Tot beider hofhouding behoorden b.v. niet minder dan 30 hoffouriers, 17 koks, 12 bakkers, 7 geneesheeren, 3 schilders, 83 muzikanten, 23 Spaansche zangers, 24 Fransche muzikanten, 17 Italiaansche, 10 Spaansche en 2 Duitsche trompetters, 26 muzikanten alleen voor de kapel der koningin, enz. Zelfs had Isabella bij haren hofstoet een' barbier! Aan het hoofd harer 26 staatsdames stonden eene grootmeesteres en eene opperhofdame.

VERT.

de smart van zijn stervensuur te verzachten. En hoezeer hare tegenwoordigheid hem in die oogenblikken zou verkwikt hebben, kan men opmaken uit de eenvoudige lijst, welke men onder de papieren vond, waarin hij haar de eerste plaats onder zijne vrienden toekent, omdat zij hem het liefste was. Tot op het laatste oogenblik zijns levens koesterde hij jegens haar die genegenheid, of hoe wij dit ook noemen mogen, welke hij haar van den beginne af had toegedragen. Al wat nu aan Isabella werd toegestaan, was de treurige troost dat zij met de prinses Johanna en de weinige vrienden die Carlos' nagedachtenis vereerden, zijne uitvaart mogten bijwonen.

Niet lang na deze gebeurtenis werd er aangekondigd dat de koningin zwanger was en de natie hoopte uit grond des harten dat zij in de geboorte van eenen nieuwen erfgenaam der kroon eene vergoeding zou vinden voor het verlies van den regtmatigen prins. Maar deze verwachting zou spoedig verijdeld worden. Ten gevolge van de verkeerde behandeling der geneesheeren, die den toestand der koningin eenigen tijd te voren niet begrepen hadden, hadden de toegediende geneesmiddelen eene slechte uitwerking op haar gestel. Het is zeker dat Isabella weinig vertrouwen stelde in de Spaansche geneesheeren of hunne voorschriften. Er is waarschijnlijk veel grond voor haar wantrouwen geweest, want hunne krachtige middelen geleken niet weinig naar die van de praktische school van Sangrado ¹⁾, welke evenzeer tegen het gestel van den lijder als tegen de ziekte worden aangewend. Ongeveer in het midden van September verhief de koorts zich, welke, hoewel niet hevig, zoo hardnekkig was dat zij alle pogingen van de geneesheeren om haar te keeren verijdelde. Spoedig volgden er onrustbarendere kenteekenen; de koningin viel dikwijls in zwijm; hare uiterste ledenaten verdraaiden zich; geneesmiddelen hielpen niet, want de maag weigerde ze op te nemen ²⁾. Er wer-

¹⁾ De bekende geneesheer uit *Gilblas*. Het woord *Sangrado* beteekent *aderlater*.

VERT.

²⁾ Het verslag der ziekte is te vinden in een Spaansch boekje in 1569 te Madrid in 4° verschenen, van hetwelk de titel beteekent: *Verslag van de ziekte en uitvaart der doorluchtige koningin van Spanje*

5*

den overal processiën naar de kerken gehouden en jong en oud vereenigde zich in den gebede voor haar herstel. Maar deze gebeden werden niet verhoord. Isabella's krachten namen voortdurend sterk af en in het laatst van September wanhoopde men aan haar leven. De geneesheeren verklaarden dat hunne kunst niets meer vermogt en dat de koningin alleen hare hoop op den Hemel moest vestigen. — Zij had altijd op den Hemel vertrouwd, en zij was aan den praal en de ijdelheden der wereld niet zóó gehecht, dat zij er nu niet gaarne afstand van kon doen.

Toen hare hofdames, onder welke velen harer landgenooten, weenend om haar bed stonden, trachtte zij haar in hare droefheid te troosten, en drukte vriendelijk het belang uit, dat zij in haar toekomstig welzijn stelde, en hare smart dat zij geene betere meesteres voor haar geweest was, „alsof zij” zooals een tijdgenoot zegt, die een naauwkeurig verhaal van hare laatste oogenblikken heeft nagelaten, „niet altijd meer eene moeder dan eene meesteres voor haar allen geweest was!”

's Avonds van den 2^{den} October voelde Isabella dat haar einde naderde en maakte haar testament. Toen biechtte zij, ontving het heilige sakrament, en op haar verlangen werd haar toen het laatste oliesel toegediend. Kardinaal Espinosa en 's konings biechtvader, de bisschop van Cuença, die tegenwoordig waren en haar geestelijken raad en troost toedienden, waren zeer gesticht door haar gedrag; en toen zij haar den laatsten zegen gegeven hadden, gingen zij heen diep getroffen door den geest van Christelijke lijdzaamheid, welken zij toonde.

Den volgenden morgen voor het aanbreken van den dag had zij haar laatste onderhoud met Philips. Wij hebben daarover het verhaal van Fourquevaux. „De koningin” zegt de gezant „sprak haren echtgenoot op natuurlijke toon

Doña Isabella van Valois, door Juan Lopez, hoogleeraar aan de hoogeschool te Madrid. De geleerde professor heeft de verschillende kenteekenen van de ziekte der koningin opgegeven met eene naauwkeurigheid, alsof hij een geneeskundig verslag opmaakt. Daar er kort na de uitgave van het werk een bevel werd uitgevaardigd, dat den verkoop verbood, zijn de exemplaren uiterst zeldzaam te vinden.

en als eene Christin toe. Zij nam voor altijd afscheid van hem, en nimmer toonde eene vorstin meer goedheid en vroomheid. Zij beval hem hare twee dochters en hare voornaamste dienaren aan, terwijl zij hem bezwoer om met den koning van Frankrijk, haar' broeder, in vriendschap te leven, en den vrede te bewaren, en sprak nog andere woorden, welke het hart van *een goed echtgenoot, zooals de koning was*, moesten treffen. Hij toonde in zijne antwoorden dezelfde bedaardheid als zij, en beloofde aan al hare begeerten te voldoen, doch voegde er bij, dat hij niet geloofde dat haar einde zoo nabij was. Toen ging hij, zooals men mij verhaald heeft, in groote smart naar zijne kamer.” Philips zond een stukje van het echte kruis om zijne vrouw in hare laatste oogenblikken te troosten. Het was de kostbaarste zijner relikieën en rijk met paarden en diamanten versierd. Isabella bedekte het heilige overblijfsel met vurige kussen, en hield het met het kruisbeeld, zoolang zij nog leefde, in de hand.

Kort na het onderhoud met haar' echtgenoot, werd de gezant aan haar bed geroepen. Hij was de vertegenwoordiger van haar vaderland, en van de dierbare vrienden, die zij daar nimmer meer zien zou. „Zij herkende mij” schrijft Fourquevaux „en zeide: „gij ziet mij op het punt om deze ijdele wereld te verlaten, om in een aangener koningrijk over te gaan, om daar, zooals ik hoop eeuwig met God vereenigd te zijn. Zeg aan mijne moeder, de koningin, en aan den koning, mijn broeder, om mijn dood met lijdzaamheid te dragen en zich te troosten met de gedachte dat geen geluk op aarde mij ooit zoo tevreden maakt heeft als nu het vooruitzicht van mijnen Schepper te aanschouwen. Ik zal weldra beter in staat zijn om hun ten dienste te staan en God bidden dat hij hen en mijne broeders onder Zijne heilige bescherming neme. Bid hen in mijnen naam, om over hun koningrijk te waken opdat er een einde moge komen aan de ketterijen, die er zich over verspreid hebben. En ik wil den Hemel in Zijne genade bidden, om hen mijn dood met langmoedigheid te doen dragen en mij als gelukkig te beschouwen.”

De gezant sprak eenige troostwoorden, waarbij hij haar

zoo mogelijk, eenige hoop op herstel trachtte te geven. Maar zij antwoordde: „Gij zult spoedig weten hoe nabij ik mijn' dood ben. God heeft mij de genade verleend om de wereld en hare grootheid te minachten en al mijne hoop op Hem en Jezus Christus te stellen. Geene gedachte veroorzaakte mij ooit minder vrees dan die aan den dood.”

„Toen luisterde zij naar de vermaningen van haar' biechtvader, terwijl zij tot weinige minuten voor haren dood bij haar volle bewustzijn bleef. Daarop scheen zij een weinig onrustig te worden, doch zulks hield weldra op en zij gaf zoo stil den geest, dat het onmogelijk was om het oogenblik op te geven, waarop zij den laatsten adem uitblies. Toen opende zij nog eens hare schitterende en heldere oogen en het scheen alsof zij mij nog eenige bevelen wilde opdragen, ten minste haar blik was op mij gevestigd ¹⁾.”

Niet lang voor haar' dood, werd Isabella van eene dochter verlost. Deze geboorte was te vroeg en het kind leefde slechts lang genoeg om gedoopt te kunnen worden. Het wicht werd bij de moeder in dezelfde doodkist gelegd, en dienzelfden avond werden de beide lijken in plegtigen optogt naar de koninklijke kapel gebragt. Het luiden der klokken van kerken en kloosters in de hoofdstad verkondigde deze treurmare aan het volk, dat de lucht van zijne kreten deed weërgalmen, daar men overal de hartstogtelijkste teekenen van droefheid gaf; „want de koningin”, zegt Brantôme „werd door het volk niet alleen met gevoelens van eerbied maar zelfs van vergoding beschouwd.”

In de kapel was alles vergaderd, wat in de hoofdstad slechts aanzienlijk heeten kon, de hooge geestelijkheid en de verschillende godsdienstige genootschappen, de grandes en hovelingen, en de staatsdames der koningin. Aan het

¹⁾ De brieven van den franschen gezant Fourquevaulx worden in hs. op de koninklijke (th. keizerlijke) bibliotheek te Parijs bewaard. Met zijne gewone schrandtheid heeft von Raumer daar uittreksels uit gemaakt; en de vrijheid, waarmede ik op hem gesteund heb bewijst het belang van zijne uittreksels voor de verduidelijking der bovenstaande geschiedenis. Ik betreur het dat ik te laat het bestaan dezer brieven vernam om nog uit de oorspronkelijke bron te kunnen putten.

hoofd van deze laatsten stond de hertogin van Alva, die het opzigt over de *garderobe* had, met de hertogin van Feria, eene Engelsche vrouw, die aan het hof van Maria Tudor met den Spaanschen gezant gehuwd was, en de prinses van Eboli, eene geschiedkundig bekende naam. De doodkist der overledene koningin, was met een prachtig geborduurd doodkleed bedekt, op eene met zwart bekleede verhevenheid geplaatst en omringd door talrijke zilveren kandelaars met waskaarsen, welke een somber licht over dit tooneel wierpen. De mis werd te midden van de diepste stilte der toehoorders gelezen, en nu en dan slechts afgebroken door het weenen der vrouwen, dat zich in treurige harmonie vermengde met het gezang der priesters en de zachte en plegtige muziek, welke de lijkdienst vergezelde.

Den volgenden morgen vroeg werd de kist geopend in tegenwoordigheid van de hertogin van Alva en de weenende vrouwen van haar gevolg, die voor het laatst de zelfs na het overlijden nog schoone trekken beschouwden. Toen vulde de hertogin de kist met bloemen en welriekende kruiden; en de lijken van moeder en kind werden door hetzelfde treurende gezelschap naar het klooster der barrevoeter Kaarmelieten gebragt. Hier bleven zij tot 1573, toen zij, met Carlos' lijk, naar het statige praalgraf in het Eskuriaal gevoerd werden; toen het volk den lijkstoet zag, riep het Isabella's naam als die eener heilige aan.

In den loop des winters kwam kardinaal Guise uit Frankrijk met brieven van rouwbeklag van Karel den Negende aan zijnen koninklijken zwager. De instructie van den kardinaal doet volstrekt geen wantrouwen van de zijde des Franschen konings blijken, omtrent de wijze van den dood der koningin. Het achterdochtiger karakter der koninginmoeder, Katharina de' Medici, bemerkt men in hare bevelen aan Fourquevaulx om eens te vernemen wat er over den dood harer dochter gezegd wordt, en haar zulks mede te deelen. Het schijnt niet dat de gezant eenig belangrijk berigt inwon, hetwelk hij bij zijne vroegere bijzonderheden kon voegen.

Philips heeft mogelijk zelf het mogelijke bestaan van zulke verdenkingen geweten, toen hij den kardinaal zeide, dat „de beste troost over dit verlies voor hem de ge-

dachte was aan de eenvoudige en uitnemende levenswijze der koningin. Al hare dienaren, hare vrouwen en dienstboden wisten hoe goed hij haar had behandeld, zooals genoegzaam bewezen was door zijne buitengewone droefheid bij haar overlijden." »Hier op" vervolgt de kardinaal »hief hij aanstonds eene lofrede aan op hare deugden, en zeide, dat als hij nog eens eene keuze moest doen, hij niets beter wenschen kon, dan nogmaals zulk eene vrouw te vinden." Het duurde niet lang of Philips deed weder een ander aanbod. Achtien maanden na zijn gesprek met den kardinaal voerde de weduenaar van drie vrouwen zijne vierde en laatste, Anna van Oostenrijk, naar het altaar, die even als hare voorgangster, zooals wij gezien hebben, de voor zijn zoon bestemde bruid was geweest. De gemakkelijker, waarmede hare keizerlijke ouders de jonge prinses aan de bescherming van Philips toevertrouwd, bewijst vrij duidelijk dat zij ten minste geen argwaan koesterden omtrent de behandeling, welke de koning zijner vorige vrouw had aangedaan.

Isabella was bij haar overlijden slechts drieëntwintig jaar oud, waarvan zij er acht op den Spaanschen troon had gezeten. Zij liet twee kinderen, beiden dochters, na, Katharina, die later met den hertog van Savoye huwde, en Clara Eugenia, die met haar' echtgenoot den aartshertog Albertus, over de Nederlanden regeerde, en die meer in Philips' liefde en vertrouwen schijnt gedeeld te hebben, dan hij ooit aan eenig ander wezen toonde.

Dit is de geschiedenis van koningin Isabella, welke met romantische kleuren geschilderd is, waaraan zij inderdaad evenveel te danken heeft als aan de pen van den geschiedschrijver of aan die van den dichter. Uit het geheele verhaal blijkt, dat indien Carlos te eeniger tijd eene misdadige liefde voor zijne stiefmoeder koesterde, zulk een hartstogt nooit door Isabella beantwoord of aangemoedigd is, daar zij voor hem alléén die gevoelens schijnt gekoesterd te hebben, welke hunne naauwe betrekking regtvaardigde en waarop zijne ongelukken aanspraak maakten. Niettegenstaande eenige niet onnatuurlijke gevoelens van wrok, toen hij volgens Brantôme van zulk een' schoonen prijs beroofd was, is er slechts weinig bewijs dat 's prinses liefde voor

haar hooger klom dan de gevoelens van liefde en dankbaarheid, welke hare vriendelijkheid in een teeder karakter waarschijnlijk heeft opgewekt¹⁾. En dat, met al zijne gebreken, Carlos' karakter zoodanig was, wordt onder anderen bewezen door zijne standvastige genegenheid voor Don Juan van Oostenrijk, zijn' oom en door zijne gehechtheid aan zijnen vroegeren onderwijzer, den bisschop van Osma.

Er is geen bewijs dat Philips ooit misnoegen vond in het gedrag der koningin, of dat hij zijn' zoon als mededinger beschouwde. En het minst van alles is er iets in de geschiedenis van dien tijd, hetwelk aantoonde dat hij zijne vrouw aan zijne jaloezij opofferde²⁾. Het tegendeel wordt wel vastgesteld door diegenen van hare landgenooten, die gedurende haar leven, en sommigen in haar stervensuur, vrij toegang tot haar hadden en wier brieven aan hare bloedverwanten zeker hun' achterdocht zou hebben te kennen gegeven, als er eenige aanleiding voor bestond.

Het zou voor de nagedachtenis van Philips den Tweede goed zijn, als de geschiedschrijver geen zwaarder zonde vinden kon dan die van zijne behandeling van Isabella om op zijne rekening te stellen. Van het begin tot het einde, schijnt hij haar met de toegevendheid van een teeder echtgenoot beschouwd te hebben. Of zij ooit zulk een' invloed

¹⁾ De openhartigheid, waarmede Carlos zijne liefde voor Isabella bekende kan tot bewijs harer onschuld strekken. Katharina de' Medici zegt in een' brief aan Fourquevaulx van 23 Februarij 1568, met eene zinspeling op 's prinses gevangenschap: »Ik ben ongerust dat deze gebeurtenis mijne dochter zeer bedroefd zal maken, zoowel om haar' echtgenoot als om den prins, die haar altijd de welwillendheid te kennen heeft gegeven, welke hij haar toedroeg." »

²⁾ De Fransche geschiedschrijver de Thou, die volstrekt niet gezind is om een gunstig oordeel over Philips' daden uit te spreken, en die in het tegenwoordige geval hem waarschijnlijk geene bijzondere genade zou bewijzen, verwerpt zonder aarzelen het vermoeden van deze valsheid van Philips. »Sommigen verdachten Philips van haar te hebben laten vergiftigen, omdat zij haar de al te groote gemeenzaamheid met Don Carlos als misdaad aanrekende. Het is echter gemakkelijk om zich van het tegendeel te overtuigen door de groote en opregte droefheid, welke haar dood, zoowel aan het hof, als in geheel Spanje veroorzaakte; de koning beweende haar, als eene vrouw, welke hij uiterst teeder hemide." De Thou, V. bl. 437.

uitoefende op zijn gesloten en voorzigtig karakter, dat zij in zijn vertrouwen en zijn raad deelde, mag wel betwijfeld worden. Haar karakter scheen te liefvallig, en te weinig gehecht aan wereldsche eerezucht te zijn, om haar aan te zetten om zich te bemoeijen met zaken, waarvoor noch haar karakter noch hare opvoeding haar geschikt maakten. Echter verzekert Brantôme ons, dat zij op haar' echtgenoot een' heilzamen invloed uitoefende in zijne betrekkingen met Frankrijk, en dat in later' tijd de waarde van dezen invloed wel op prijs werd gesteld, toen de toenemende oneenigheid tusschen de twee hoven, als een kanker invrat, zonder dat er eene vriendelijke hand de wond heelde¹⁾. „Haar dood” gaat hij voort „was even smartelijk voor hare landgenooten, als voor de Spanjaarden; en indien de laatsten haar „de koningin van vrede en goedheid” noemden, betitelden de eersten haar met niet minder regt als „de olijftak.” „Maar zij is gestorven” roept hij uit, „in de liefelijke en aangename lente harer jaren, toen hare schoonheid zoo groot was dat deze den tand des tijds bijna scheen te tarten.”

De koningin beslaat eene belangrijke plaats in die rijke portrettengalerij, waarin Brantôme getracht heeft om de trekken zijner tijdgenooten te vereeuwigen. In geen heeft hij de lijnen met teêrder en zachter hand getrokken. Zelfs is de kwaadsprekendheid niet in staat geweest om de zuiverheid van uitdrukking te verminderen. Van het geheele doorluchtige gezelschap, hetwelk de kunstenaar onder de oogen der nakomelingschap laat voorbijgaan, is er niemand aan wie hij zulk eene ware hoogachting heeft toegedragen, als aan Elisabeth van Frankrijk.

Maar het is tijd om van die tooneelen van huisselijk leed ons te wenden naar anderen van een opwekkender en avontuurlijker aard.

¹⁾ Isabella's moeder, Katharina de' Medici, laakte echter hare dochter bij de zamenkomst te Bayonne, omdat zij geheel Spaansch geworden was, en zeide schimpend. „Gij zijt zeer Spaansch geworden.” Hierop antwoordde de koningin zachtzinnig. „Het is mogelijk zóó; maar gij zult in mij nog dezelfde dochter vinden, als toen gij mij naar Spanje zondt.” De anekdote wordt door Alva in een' brief aan den koning verteld. hs.

VIJFDE BOEK.

HOOFDSTUK I.

E MOOREN IN SPANJE.

Verovering van Spanje door de Arabieren. — Langzame herovering door de Spanjaarden. — Pogingen om de Muzelmannen te bekeeren. — Hunne huizen in de Alpujarras. — Hunne behandeling door de regering. — De minister Espinosa. — Edikt tegen de Moriskos. — Hun vruchteloos vertoog daar tegen.

1566, 1567.

Het was in het begin der achtste eeuw, in het jaar 711, dat de Arabieren, vol van die zucht tot verovering, welke hun door hunnen oorlogzuchtigen profeet was ingeboezemd, na langs de zuiderstranden der Middellandsche zee te zijn heengetrokken, de kust bereikten aan de zeestraat, welke Afrika van Europa scheidt. Hier bleven zij een oogenblik staan voordat zij hunne banieren naar een vreemd en onbekend werelddeel overbragten. Het was echter slechts een oogenblik, toen zij in verdubbelden getale, in de zonnige vlakten van Andaluzië aankwamen, met het geheele Gothische leger op de oevers der Guadalete slaags raakten, en na den noodlottigen veldslag, waarin koning Roderik met den bloem van zijnen adel viel, zich als een zwerm sprinkhanen over het geheele Schiereiland verspreidden. Drie jaren waren voldoende om het land te veroveren, behalve dien kleinen hoek in het noorden, waar het overschot van Gothen eene woeste onafhankelijkheid trachtte te bewaren, en waar de ruwheid van den grond den Saraccenen den lust benam om hen te volgen.

Het was ongeveer dezelfde gebeurtenis, welke meer dan drie eeuwen later, door de Normandische veroveraars in Engeland herhaald werd. De slag van Hastings was voor dat koninkrijk wat de slag van de Guadalete voor Spanje geweest was, hoewel de Normandische baronnen, die door het overwonnen land rondzwierven, den overwonnenen strengere voorwaarden voorschreven dan de Saraceenen deden.

Maar welke gelijkenis er over het algemeen ook in die beide veroveringen bestaan moge hebben, en bestaat er geene in de gevolgen. In Engeland konden de Normandiërs en de Saksen, die van denzelfden oorsprong waren, op den duur niet gescheiden blijven door den slagboom, welke in den beginne tusschen den overwinnaar en den overwonnenen was opgericht, en waarschijnlijk in minder dan drie eeuwen na den inval, waren de beide natiën ongemerkt te zamengesmolten, zoodat de Engelschman het er voor houden kan dat het bloed, hetwelk door zijne aderen loopt sinds dien tijd en van Normandischen en van Saksischen oorsprong is.

Het was geheel iets anders in Spanje, waar verschil van afkomst, van godsdienst, van nationale overlevering, van zedelijke en lichamelijke gesteldheid, tusschen overwinnaars en overwonnenen eene te wijde klove veroorzaakten, dan dat men die gemakkelijk had kunnen overspringen. Wel is waar verkozen vele inboorlingen, met aanmaning der door de Saraceenen aangeboden vrijzinnige voorwaarden, in het liefelijke zuiderklimaat te blijven in plaats van de ruwe onafhankelijkheid hunner broeders in Asturië te deelen, terwijl er na verloop van tijd vrij veel huwelijken plaats vonden tusschen hen en hunne Moorsche broeders: hoeveel weet men echter niet. Het verkeer was zeker vrij wat grooter dan dat tusschen onze voorvaderen in Nieuw-Engeland en de Indianenstammen, die den grond in bezit hadden, dat ongelukkige ras, dat voor de beschaving schijnt terug te deinzen, en daarvoor verdwijnt zooals de bladeren des wouds voor de winterkoude. De vermenging was waarschijnlijk niet zoo innig als die tusschen de oude Spanjaarden en de half beschaafde stammen, die de bergvlakte van Mexico bewoonden, wier afstammelingen daar nu de

hoogste maatschappelijke en staatkundige betrekkingen vervullen, en die er zich bijzonder op laten voorstaan dat zij de afstammelingen zijn van Montezuma's landgenooten.

De zorg waarmede de Spanjaarden van den tegenwoordigen tijd trachten te bewijzen dat er slechts *sangre azul* „blauw bloed” door hunne aderen stroomt zonder eenigen Moorschen of Joodschen tint, bewijst ons eenigzins welk verkeer er eenmaal tusschen hunne voorvaderen en de Oostersche stammen bestond. Hoe dit zijn moge, het is zeker dat geen lengte van tijd in het oog van den Spanjaard, den Mahomedaanschen indringer ooit regt op den grond gaf; en na verloop van bijna acht eeuwen, een tijdverloop gelijk aan dat, hetwelk sedert de Normandische verovering voorbijging, werden de Arabieren nog als indringers beschouwd, wier verdelging of verdrijving uit het land de heilige pligt der Spanjaarden was.

Dit was dus hunne zending, en het is belangrijk om te zien hoe trouw zij die vervulden; en toen gedurende de lange middeleeuwen andere natiën bezig waren om twisten over leenroerigheid in het leven te roepen of oorlogen op de grenzen te voeren, is het opmerkenswaardig, dat de Spanjaard zich bezig hield met zijn land van den ongeloovige terug te vorderen. Het was een werk van tijd, en de vordering daarvan moest, daar zij in den beginne bijna onmerkbaar was, bij eeuwen gemeten worden. Op het einde der negende eeuw, was de Spanjaard niet verder dan de Ebro en de Douro doorgedrongen. In het midden der elfde eeuw, werden de zegevierende vanen van den Cid tot zelfs aan de Taag gezien. Het lot van het Christelijk Spanje lag in de weegschaal bij den grooten slag van Navas de Tolosa, die aan de wapenen der Christenen een bepaald overwigt verzekerde, en op het einde der dertiende eeuw hadden de veldtogten van Jakob den Eerste van Aragon en van Ferdinand den Heilige van Kastilië, die de Muzeilmannen uit de andere zuidelijke provincien verjoegen, hen tot het kleine koninkrijk van Granada teruggebracht. Echter bleven zij op deze kleine plek gronds voortdurend hun nationaal bestaan handhaven, en de pogingen der Christenen gedurende meer dan twee eeuwen verijdelen. De eind-

zege van deze laatsten werd bewaard voor de beroemde regering van Ferdinand en Isabella. Het was op den 2den Januarij 1492, dat na een krijg, welke met dien van Troje in duur kon wedijveren, en dien overtrof door het romantische karakter zijner afzonderlijke voorvallen, dat het doorluchtige paar zijne plegtige intrede in Granada deed, terwijl het groote zilveren kruis, dat in den krijg als banier gediend had, op de roodkleurige torens van het Alhambra in de zonnestralen schitterde en der Christenheid aankondigde, dat de laatste voet gronds op het Schiereiland voor immer voor de Muzelmannen verloren was.

De bijzondere aard van den krijg, waarin de Spanjaarden derhalve gedurende acht eeuwen gewikkeld waren geweest, oefende belangrijken invloed op het nationale karakter uit. Geslacht na geslacht had zijn leven in een' langen onafgebroken kruistogt doorgebracht. Dit oefende eenigzins denzelfden invloed op het karakter der natie uit als de oorlogen ter herovering van Palestina op de kruisvaarders in de middeleeuwen. Ieder leerde zich zelf bijzonder als soldaat des Hemels te beschouwen, want ieder vocht in den grooten strijd voor het geloof. Wat wonder was het dus dat hij met een door deze verhevene overtuiging opgewonden geest, altijd gereed was om te meenen dat de Hemel onmiddelijk ten zijnen behoeve tusschen beiden trad? dat hij nu en dan den beschermheilige van zijn land meende te zien, die op zijn melkwit ros aan het hoofd zijner hemelruiterij den aanval bestuurde en het wankelende lot van den slag herstelde? In dezen opgewonden toestand van gevoelens kregen instellingen, die overal elders een staat- of krijgskundig aanzien hadden, hier den schijn van godsdienstige te zijn. Zoo werden de ridderorden, van welke er verscheiden op het Schiereiland waren, op dezelfde grondslagen gevestigd als die in Palestina, waar de leden de belofte van voortdurenden strijd tegen de ongeloofigen moesten afleggen.

Als een gevolg van deze oorlogen tegen de Muzelmannen werd het beginsel van vaderlandsliefde vereenzelvigd met dat van godsdienst. De Spanjaard zag in de vijanden van zijn vaderland ook die van God, en het gevoel van natio-

nale vijandschap werd nog verbitterd door dat van godsdiensthaat. In de dagen van voorspoed van het Arabische rijk werd dat gevoel wel is waar getemperd door dat van eerbied voor een' vijand, die in de verschillende deelen der beschaving niet alleen de Spanjaarden maar alle Christelijke natiën overtrof. En die eerbied verminderde niet geheel onder de vorsten, die later oppermagtig over Granada regeerden, en die aan hunne kleine hoven de hoffelijkheid der Christenridderschap met de pracht van het Oosten zoodanig vereenigden, dat zulks een glans van roem wierp over de laatste dagen van het Moorsche gebied op het Schiereiland.

Doch toen de Arabieren, van vroegeren rijkdom en magt beroofd, minder gewichtig waren, werden de Spanjaarden aanmatigender. Het gevoel van afkeer, waarmede zij tot nu toe hunne vijanden beschouwd hadden, vermengde zich nu met dat van verachting. Het smeulende vuur van onverdraagzaamheid werd tot eene groote vlam angeblazen door de dweepzieke geestelijkheid, die natuurlijk buitensporigen invloed bezat in een land waar godsdienstige belangen zóó diep in de oorzaken van alles ingrepen als in Spanje; om het geheel te bekroonen, viel de val van Granada zamen met de instelling der Inquisitie, alsof dit afschuwelijk monster den tijd had afgewacht dat er eene onuitputtelijke bron van slagtoffers zou geopend worden voor zijn' onverzadelijken honger.

Volgens de voorwaarden van het verdrag van overgave, behield de bevolking van Granada hare godsdienst en de uitoefening harer godsdienstige instellingen, en er werd voornamelijk bepaald, dat er geene middelen of bedreigingen zouden worden aangewend om haar tot het Christendom te doen bekeeren. De overwinnaars ontzagen deze bepalingen slechts weinige jaren. Er werd onder den goeden Talavera, den eersten aartsbisschop van Granada, geene poging in het werk gesteld om de Muzelmannen te bekeeren, behalve door wettige middelen, om namelijk voor het volk te prediken of om hen de waarheden der openbaring te verkondigen. Op zulk eene wijze vorderde het bekeeringswerk, hoewel gestadig, echter te langzaam om het onge-

duld van sommige geestelijken te voldoen. Onder anderen sloeg die buitengewone man, de kardinaal Ximenes, aartsbisschop van Toledo, zelf ijverig de hand aan het werk om de ongelooovigen te bekeeren. Toen hij daartoe de koninklijke goedkeuring verkregen had, legde hij zich met bijzonderen ijver op de zaak toe, en dit met even weinig schroom, wat de aan te wenden middelen aanging, als de ijverigste godsdienstprediker slechts kon begeerd hebben. Wanneer redenen en ernstige verzoeken niet hielpen, aarzelde hij niet om zijne toevlugt te nemen tot omkoopning en zoo noodig tot geweld. Onder dezen vereenigden invloed ging het bekeeringswerk snel voort. Duizenden werden er dagelijks tot het Christendom bekeerd; en de meer regtzinnige Muzelmannen beefden in het vooruitzicht van een algemeenen afval hunner geloofsgenooten. Verbitterd door de onkiesche maatregelen van den kerkvoogd en de grove wijze waarop daardoor het verdrag geschonden werd, stonden zij op, en de opstand breidde zich weldra uit langs de bergketenen in de nabijheid van Granada.

Ferdinand en Isabella bezorgd voor de gevolgen, waren vol verontwaardiging over het trotsche gedrag van Ximenes. Maar hij antwoordde dat de toestand van zaken juist zóó was als men die kon begeeren. Door zich als oproerlingen te gedragen hadden de Mooren al de door het verdrag gewaarborgde voordeelen verloren en verdienden daarenboven de straf des doods en van verbeurdverklaring hunner goederen! Het zou eene daad van genade van wege de vorsten zijn als zij de beleediging door de vingers zagen, en voor het verledene vergiffenis schonken, op voorwaarde dat ieder Moor zich aanstonds zou laten doopen of het land verlaten. Dit merkwaardige stuk van bezwaren oplossende redenering, dat nauwelijks door eenig ander in de geestelijke jaarboeken vermeld stuk overtroffen wordt, vond genade in de oogen der vorsten, die, nadat de opstand onderdrukt was, geen' tijd verloren om de voorwaarden van den geestelijke voor te stellen als de eenige voor de Mooren om zich met hen te verzoenen. En daar slechts weinigen van dit ongelukkige volk hun land wilden verlaten of hunne wereldsche vooruitzichten voor het behoud van hun geloof laten varen, was

het gevolg daarvan dat in vrij korten tijd, met betrekkelijk slechts weinige uitzonderingen, alle Muzelmannen in het Kastiliaansche gebied er in toestemden om hun eigen geloof af te zweren en dat hunner vijanden aan te nemen,

Dezelfde handelwijze werd in het begin der regering van Karel den Vijfde met gelijken uitslag in Valencia en andere bezittingen der Aragoneesche kroon aangewend; en voor dat die jonge vorst tien jaar op den troon gezeten had was de geheele Moorsche bevolking (*Moriscos* zooals zij sedert genoemd werden) binnen de palen des Christendoms, of om duidelijker te spreken, binnen die der Inquisitie gebragt.

Men zal gewis wel gelooven dat zulke bekeeringen te weinig wortel in de harten schoten om vruchten te dragen. Het duurde niet lang of de handlangers der Inquisitie ontdekten onder den schijn van uitwendige overeenstemming, dat het ongeloof evenzeer toenam als voor de verovering. Men kan gedeeltelijk den blaam daarvan werpen op de laauwheid der Christenen, die zich met het bekeeringswerk hadden bezig gehouden. Om dit met beter gevolg te doen plaats hebben, had de regering in de voornaamste door *Moriscos* bewoonde steden en dorpen kerken laten bouwen, en zendelingen onder hen gezonden om ze van hunne dwalingen terug te doen komen en de groote waarheden der openbaring te ontvouwen. Maar eene daad van goddelijke genade alléén kon eene oogenblikkelijke verandering in het geloof eener natie te weeg brengen. De moeilijkheden vermeerderden voor de predikers door dat zij slechts onvolkomen de taal hunner toehoorders kenden, en verder hadden zij het gevoel van afgunst en afkeer nog te overwinnen, waarmede de Spanjaard natuurlijk door den Muzelman werd aangezien. Door deze hinderpalen ontmoedigd werd de zendeling onverschillig voor de gevolgen. In plaats van een beroep te doen op het verstand, of de harten zijner hoorders te treffen, was hij genegen om gelijkvormigheid in uiterlijke plegtigheden als een bewijs van bekeering te beschouwen. Zelfs toonde de geestelijke in het volbrengen der heilige sakramenten eene zorgeloze onverschilligheid, welke bewees dat zijn hart er niet in deelde, en hij strooide het gewijde water voor den doop zoo onacht-

zaam over de menigte, dat het niets ongewoons was dat een Morisco beweerde dat geen der gewijde droppels op hem gevallen was.

De voorstellingen der geestelijkheid trokken eindelijk de aandacht der regering. Er werd bepaald dat de beste wijze om de Muzelmannen te bekeeren was om die vereenigingen te ontbinden, welke hen aan het verledene herinnerden, namelijk door hen te dwingen om hunne oude gewoonten, hunne nationale kleeding en zelf hunne taal te laten varen. Daarom werd er in den zomer van 1526 door Karel met dat doel, bepaaldelijk voor Granada, een merkwaardig besluit uitgevaardigd, en allen, die daar niet aan gehoorzaamden, werden bij de Inquisitie in staat van beschuldiging gesteld. Tegen deze wet werden er, zooals wel verwacht had kunnen worden, verzoeken ingediend door de aanzienlijksten onder de Moriscos, die om aan hunne verzoekschriften kracht bij te zetten, de ronde som van 80,000 gouden dukaten aan den keizer beloofden als hunne gebeden verhoord werden. Karel, die in vroegere tijden geene godsdienstige belangen voor die zijner staatkunde had doen achterstaan leende den verzoekers een gunstig oor; en gedurende zijne regering duldde hij niet dat het afschuwelijke besluit werd ten uitvoer gelegd, welke poging in er ook voor het tegendeel werden aangewend ¹⁾.

Zoo was de stand van zaken bij de troonsbeklimming van Philips den Tweede. Granada, Malaga en de andere voornamen steden in het zuiden waren vol van eene gemengde bevolking van Spanjaarden en Moriscos, welke laatsten, en daaronder vele rijke en aanzienlijke lieden, zich van tijd tot tijd tot het geloof hunner overwinnaars bekeerden, onder den invloed van vertrouwelijker omgang met de Christenen. Maar verreweg het grootste gedeelte der Moorsche bevolking was verspreid over den bergketen der Alpujarras, ten zuidoosten van Granada, en over de steile bergen, welke zich langs de zuiderstranden van Spanje uitstrekten. Hier,

¹⁾ Van der Hammen zegt in zijn *Don Juan de Austria* bl. 55 dat de Moriscos slim genoeg waren om zich de welwillendheid van zijne ministers te verzekeren door hun eveneens eene goede som dabloenen te schenken.

te midden van de besneeuwde bergtoppen, die zich tot op eene hoogte van ongeveer twaalf duizend voet boven de oppervlakte der zee verhieven, en reeds op grooten afstand door de reizigers uit de Middellandsche zee gezien konden worden, was menig groen afgezonderd dal, waar de Moorsche landman nog op dezelfde werkzame wijze zijn land bebouwde, welke in de bloeiende dagen zijner natie nergens in Europa geëvenaard werd. Zijne geduldige vlijt had op den rotsachtigen grond terrassen gevormd en beplante die met wijnstokken, zoodat hij de steile hellingen der bergen met heerlijk groen bedekte. Met gelijken ijver had hij een net van kanalen door de valleijen en lager gelegen vlakten gegraven, welke uit de bergstroomen met water gevuld, het land voortdurend bevochtigden. De verschillende hoogten van den grond gaven den landbouwer gelegenheid om de meest verschillende voortbrengselen aan te kweken; de vijg, de granaat- en de oranjeappel groeiden naast de hennep van het noorden en het koren van gematigder luchtstreek. De lagere zijden der bergen bevatten uitgestrekte weilanden voor kudden merinoschappen, en de moerbeziënboom groeide overvloedig ten dienste der zijdewormenteelt, wier zijde een belangrijk uitvoerartikel van het koninkrijk Granada uitmaakte.

Aldus in hunne kleine gehuchten tusschen de bergen vereenigd, behielden de bewoners der Alpujarras dezelfde soorst van ruwe onafhankelijkheid, welke de oude Gothen bezaten, toen zij voor den Saraceenschen indringer in de vestingen van Asturië de wijk hadden genomen. Hier behielden de Moriscos, vereenigd in gemeenten welke hunne nationale verbindtenissen deden behouden, de overleveringen hunner voorvaderen; en hechtten zich aan die gebruiken en huisselijke instellingen, welke de herinnering aan vroegere dagen levendig hielden. Het was uit de Alpujarras dat in vroegeren tijd de koningen van Granada de dappere soldaten kregen, die hen gedurende zóóvele jaren in staat stelden om hunne vijanden te tarten. Het oorlogsbedrijf was nu ten einde. Maar het ruwe leven van den bergbewoner gaf kracht aan zijn ligchaam, en bewaarde hem voor de verwijfdheid en luiheid, welke de stedenbewoners bedierven.

Tusschen de heuvelen van zijn' geboortegrond afgezonderd, behield hij die gevoelens van onafhankelijkheid, welke slecht voegden aan een overwonnen volk; en bij gemis aan een vaderland, dat hij het zijne kon noemen, had hij die sterke gehechtheid aan den grond, welke met vaderlandsliefde verwant is en zich des te krachtiger openbaart onder de bewoners van een bergland.

De produkten van den landbouw vormden de waren voor eenen winstgevenden handel met de volken langs de Middellandsche zee, en voornamelijk met de bevriende bewoners der Barbarijsche kust. Het verdrag van Granada verzekerde den Mooren zekere handelsvoordeelen, boven de Spanjaarden¹⁾. Men kan gerust gelooven dat dit door de laatsten met geen vriendelijk oog werd aangezien, dewijl zij daarenboven eenigen grond hadden om de staatkunde te wantrouwen van den omgang tusschen de Muzelmannen van Spanje en die van Afrika, die door zoovele banden verbonden waren, maar bovenal door den gemeenschappelijken haat tegen de Christenen. Met dit gevoel van staatkundig wantrouwen vereenigde zich dat van begeerte en afgunst, daar de Spanjaarden zagen dat de schoonste zuidelijke provinciën nog in handen waren van het vervloekte ras van Ismaël, terwijl zij veroordeeld waren om hun sober onderhoud te vinden in den betrekkelijk onvruchtbaren grond van het noorden.

In dezen toestand van zaken, nu die beide stammen elkander niet slechts ongelijk, doch inderdaad vijandig waren, kan men gemakkelijk begrijpen hoe moeilijk het moet geweest zijn om eenig stelsel van wetgeving uit te denken, waardoor zij er toe gebragt konden worden om overeenstemmend, als leden van hetzelfde staatkundige lig-

¹⁾ Zoo was de vrijstelling van zekere regten, welke door de Christenen in hun' handel op de Barbarijsche kust betaald werden, eene zonderlinge en niet zeer staatkundige voorzorg. »Dat, indien de Mooren, die in dit verdrag en deze overeenkomst begrepen zijn, met hunne waren in Barbarije zullen gaan handeldrijven, hun dan vrijheid gegeven wordt om ze vrij uit te voeren en hetzelfde in alle plaatsen van Kastilië en Andaluzië, zonder eenige tollën of regten te betalen, zooals de Christenen gewoonlijk doen.» Marmoli, *Rebellion de los Moriscos*, I, bl. 93.

chaam te handelen. Het moet ons nauwelijks verwonderen dat de pogingen van de Spaansche regering door geene goede gevolgen bekroond werden, zelfs al waren hare maatregelen wijzer en omzigtiger geweest.

De regering liet de Alpujarras in distrikten verdeelen en stelde deze onder het bestuur van magistraten, die met hunne huisgezinnen woonden in de steden, welke als zetelplaatsen van hun regtsgebied waren aangewezen. Er schijnen weinig Christenen geweest te zijn, die tusschen de Moorsche woonplaatsen in het gebergte rondwaalden, uitgezonderd echter de priesters die voor de geestelijke belangen der inboorlingen moesten zorgen. Daar de bekeering van deze laatsten het hoofddoel der regering was, liet zij kerken in alle steden en dorpen bouwen; en de geestelijken kregen den last om alle pogingen in het werk te stellen om den geest hunner kudden te verlichten en toe te zien dat zij nauwgezet de instellingen en plegtigheden der kerk nakwamen. Maar het was spoedig al te duidelijk dat de inachtneming van vormen en plegtigheden het eenige was, waaruit de bekeering der heidenen bestond, en dat onder die korst van koude vormen het water nog even zwart en diep was als te voren. Zonder twijfel moest men die gevolgen wijten aan de geestelijken zelve, van wie sommigen slechts flauw eene taak vervulden welke hun hopeloos toescheen¹⁾. En welke taak kon inderdaad hopeloozer zijn dan die om een geheel volk tegelijk te overreden om hunne lang gevestigde overtuiging te laten varen, om het geloof hunner vaders, dat met zoovele roemrijke herinneringen in hun' geest verbonden was, af te zweren, en om het ge-

¹⁾ Dit is het gevoelen van den schrijver der *advertimientos*, wiens opmerkingen, welke voornamelijk Valencia betreffen, in een' geest van opregtheid en menschlievendheid jegens de Muzelmannen geschreven zijn, die men slechts zelden bij een' Spanjaard in de zestiende eeuw vindt. »Daaruit blijkt het duidelijk» zegt hij »dat het tot nog toe niet genezen van deze zicken niet daaraan geweten moet worden dat de kwaal ongeneeslijk is, maar dat men zich in het geneesmiddel vergist heeft, en ook ziet men dat zij, aan wie deze taak is opgedragen, nog niet genoegzaam voor God onzen Heer verontschuldigd zijn, omdat zij de middelen niet hebben aangewend, welke Christus onze Heer verordend heeft om deze kwaal te genezen.» Hs.

loof te omhelzen van dezelfde personen, die zij met onbeschrijflijken haat beschouwden? Het zou eene vernederende daad geweest zijn, welke men zelfs niet van een overwonnen volk zou verwachten.

Men moet evenwel toegeven dat de Spanjaarden, zoo zij al niet van de beschuldiging van vervolging worden vrijgesproken, echter in het volbrengen van dit wenschelijke werk, de vervolging niet tot zulk een uiterste gedreven hebben als zij deden ten tijde van de Protestantsche hervorming. Hetzij zulks uit staatkunde of uit eenig natuurlijk medelijden met de hulpeloosheid dezer in duisternis verkeeren heidens voortkwam, men liet de bloedhonden der Inquisitie niet naar willekeur jagt maken op hunne prooi, en indien zij den inboorlingen al vrees aanjoegen door het vertoonen hunner schrikverwekkende klaauwen, dan was de tijd toch nog niet gekomen dat zij aan den band ontsnapten en op hunne ellendige slagtoffers aanvielen. Wel is waar bestonden er eenige uitzonderingen op deze behoedzame staatkunde. De Inquisitie had hare handlangers buiten af, die de Moriscos in het oog hielden, en van tijd tot tijd werden de grootste misdadigers aan hare teedere genade overgeleverd. Maar grooter bron van verdriet ontstond uit de kwellende, bevelen welke de regering van tijd tot tijd uitvaardigde, en die geen ander doel konden hebben dan om het gemoed te verbitteren en de opgewondenheid der Moriscos aan te zetten. Indien de regering gefaald had in het belangrijke bekeeringswerk, was het des te meer haar pligt om, zoo dikwijls men haar vertrouwen schonk of welwillendheid toonde, zich de welwillendheid van het overwonnen volk te verzekeren en hen in staat te stellen om in eensgezindheid met hunne overwinnaars te leven, als leden eener zelfde gemeente. Doch zóó was Philips' staatkunde niet, evenmin als het die van zijne voorgangers geweest was.

In de eerste jaren zijner regering werd 's konings aandacht te zeer met buitenlandsche zaken bezig gehouden om hem veel tijd voor die der Moriscos te laten. Echter was het zeker dat zij de opmerkzaamheid niet lang konden ontgaan van een' vorst, die eenheid van geloof als den hoeksteen zijner regering beschouwde. De eerste belangrijke

daad van wetgeving voor dit volk was in 1560, toen de Cortes van Kastilië een verhoog bij de kroon indienden tegen het gebruik van negerslaven door de Moriscos, die hen gewis in hunne Mahomedaansche leerstellingen onderwezen om aldus het aantal ongeloofigen in het land te vermeerderen. Er werd dienovereenkomstig een koninklijk besluit uitgevaardigd, hetwelk den Muzelmannen van Granada het gebruik van negerslaven verbood. Dit verbod veroorzaakte de grootste onaangenaamheden; want de rijken waren gewoon deze slaven in hun huishouden te gebruiken, terwijl zij op het land uitsluitend voor landbouw gebedigd werden¹⁾.

In 1506 werd er een ander besluit uitgevaardigd, waardoor eene in onbruik geraakte wet weder in het leven geroepen werd, en welke den Moriscos verbood eenige wapen te hebben, behalve diegene, welke hun door den kapitein-generaal veroorloofd werden en met zijn zegel gemerkt waren²⁾. De betrekking van kapitein-generaal van Granada werd te dien tijde waargenomen door Don Iñigo Lopez de Mendoza, graaf van Tendilla, die spoedig daarna bij den dood zijns vaders den titel van markies van Mondejar erfde. De belangrijke door hem bekleede betrekking was sedert de verovering van Granada altijd erfelijk in zijn geslacht geweest. De tegenwoordige edelman was een waardig

¹⁾ In 1565 hield Pedro Guerrero, aartsbisschop van Granada, na zijne terugkomst van het Concilie van Trente, eene vergadering van prelaten om over het gedrag der Moriscos te oordeelen. De leden wilden den koning verzoeken *alles* af te schaffen, wat deze volkstam aan hunne vroegere grootheid kon herinneren. Philips deelde deze denkwijze en beval om hunne taal te veranderen, alle godsdienstplegtigheden te laten varen, niet meer te baden (hetwelk onder hunne grootste genietingen geteld werd), de door hunne wetten voorgeschreven huwelijksformaliteiten af te schaffen, om Vrijdags (hun feestdag) hunne deuren open te laten staan, ten einde geen achterdocht op te wekken, en dat de vrouwen ongesluijerd moesten gaan. Alle wijkplaatsen (asyla) werden opgeheven en zij mochten niet meer in de Christenkerken vlugten. Men begrijpt dat de Inquisitie scherp op het uitvoeren dezer voorschriften toezag. VERT.

²⁾ De straf op het schenden van bovengenoemd besluit was zes jaren zware arbeid op de galeijen. Die op het namaken van Mendoza's zegel was de dood! Wee den overwonnenen!

afstammeling van het beroemde huis waaruit hij gesproten was ¹⁾). Hij was ongemanierd en wist de volksgunst niet te winnen; maar het was een regtschapen man met een naauwgezet eergevoel en een medelijdend hart, welk laatste in die ijzeren riddereeuw niet zeer gewoon was. Hoezeer hij eene krijgsmansopvoeding had genoten, was hij zeer vreedzaam. Hij had zijn leven veelal onder de Moriscos doorgebracht, zoodat hij hun karakter naauwkeurig kende, en daar hij een voorzigtig en gematigd man was, is het niet onwaarschijnlijk, dat, als men de zaken aan hem had overgelaten, het land zou bevrijd zijn gebleven voor vele onlusten, welke het later teisterden.

Als men Mendoza's karakter beschouwt, was het zonderling dat hij zulk een' kwalijk beraamden maatregel zou hebben aangeraden om de wapenen tegen de Moriscos op te vatten. Dit bevel verwekte in Granada algemeene verontwaardiging. Het volk gevoelde zich beleedigd door het wantrouwen, hetwelk zulk eene wet jegens hunne verkleefdheid aan de regering toonde. Zij begrepen dat het eene schande was om verplicht te zijn verlot te vragen voor datgene wat zij als hun regt beschouwden. De meer aanzienlijken weigerden wapenen te dragen waarop het familiewapen der Mendoza's in plaats van hun eigen stond afgedrukt. Maar het grootste aantal voorzag zich, zonder op het voorschrift te letten, in het geheim van wapenen, hetwelk tot herhaalde vervolging leidde toen het ter oore der bevoegde magt kwam. Aldus werd eene rijke bron van verbittering ontsloten, en menigeen vlugtte ter ontwijking van straf, naar de bergen en voegde zich daar maar al te dikwijls bij de roovers, die de bergpassen der Alpujarres onveilig maakten en de zwakke politie der Spanjaarden tartten ²⁾.

¹⁾ De naam van Mendoza, welke gedurende zoovele geslachten eene uitstekende plaats in de geschiedenis van den krijg, de staat- en letterkunde bekleedt, verschijnt het eerst in de Spaansche historie omtrent het begin der 13de eeuw. Mariana, *historia de España* I, bl. 676.

²⁾ De Circourt heeft in zijn belangrijk werk, een naauwkeurig (een voor deze bladzijden al te naauwkeurig) verhaal gegeven der ontwikkeling van den oproerigen geest der Moriscos, waarin hij toont zijn onderwerp zorgvuldig bestudeerd te hebben. *Histoire des Arabes d'Espagne*, II, bl. 268, vlgg.

Deze onstaatkundige besluiten, welke de Moriscos verbitterden, waren slechts het voorspel van een bevel van zulk een' verbazingwekkenden inhoud, dat het geheele land daardoor in een' staat van oproer geraakte. De afvalligheid der Moriscos, of om juister te spreken, de standvastigheid, waarmede zij het geloof hunner vaders bleven aankleven, gaf groote ergernis aan de oude Christenen, vooral aan de geestelijkheid en aan den primaat Don Predo Guerrero, aartsbisschop van Granada. Deze priester schijnt een man van een onrustig, hemoeziek karakter te zijn geweest, die in groote mate met de dweepzucht van zijn' tijd behebt was. Toen hij kort te voren te Rome was, had hij aan paus Pius den Vierde zulke voorstellingen gemaakt, dat deze een vertoog over den geestes toestand der Moriscos aan de Spaansche regering toezond. Spoedig daarna werd er in 1567 door Guerrero en de geestelijken van zijn gebied eene memorie bij de regering ingediend, waarin zij na op den herhaalden afval der „nieuwe Christenen," zooals de Moriscos genoemd werden, te hebben gewezen, luide aandrongen op afdoende maatregelen om het kwaad te stuiten. Dit volk, zeiden zij, was in hun hart ongeloovig, welke vertooning het ook mogt maken van zich naar de voorschriften der kerk te schikken. Als hunne kinderen gedoopt waren, waschten zij te huis zorgvuldig de sporen daarvan weg, en gaven ze, na de besnijdenis, Moorsehe namen. Op dezelfde wijze bevestigden zij hunne huwelijken, als die volgens de Christelijke voorschriften waren ingezegend, met hunne eigene plegtigheden en deden dit van nationale gezangen en dansen vergezeld gaan. Zij beschouwden den Vrijdag voortdurend als een' heiligen dag, en wat nog erger was, men wist dat zij de kinderen der Christenen stalen om die aan hunne broeders op de Barbarijsche kust te verkoopen, als zij ze eerst besneden en in het Mahomedaansche geloof opgevoed hadden. Hoewel deze laatste beschuldiging onwaarschijnlijk was, vond zij bij de Spanjaarden geloof, en vermeerderde het gevoel van afgunst en haat, waarmede zij het ongelukkig geslacht van Ismael beschouwden.

De memorie der geestelijkheid vond spoedig gehoor bij

de regering, op wier aanzetten zij zeer waarschijnlijk was opgemaakt. Er werd eene kommissie benoemd om de zaak te onderzoeken; en hun verslag werd voorgelegd aan eene vergadering van geestelijken en leeken, waaronder men de namen aantrof van hen, die om talenten of geleerdheid in het koninkrijk in het hoogste aanzien stonden. Onder die leden vinden wij den hertog van Alva, die zijne noodlottige zending naar de Nederlanden nog niet aanvaard had. Aan het hoofd stond Diëgo de Espinosa, te dien tijde de begunstigde minister van Philips, of ten minste degeen, die het grootste aandeel aan het staatsbestuur had. Het was een man naar 's koning eigen hart, die van de nederige betrekking van *colegial mayor* van het kollegie van Cuença in Salamanca langzamerhand opgeklommen was tot de hooge waardigheid van voorzitter van den raad van Kastilië en van den raad van Indië. Nu was hij ook bisschop van Siguenza, een van de rijkste zetels in het koninkrijk. Hij bekleedde eene aanzienlijke plaats onder de inquisiteurs en zou Valdes spoedig in de geenszins benijdenswaardige betrekking van groot-inquisiteur opvolgen; om de opgave zijner eereambten te eindigen, duurde het niet lang meer of hij ontving op zijns meesters verzoek uit Rome den kardinaalshoed. De achting, welke Philips voor zijn minister toonde, nam nog toe door die nieuwe geestelijke waardigheid, en overtrof ver al de achting, welke hij immer voor iemand zijner onderdanen getoond had.

Espinosa was te dien tijde in den morgen, of liever op de middaghoogte zijner magt. Zijne werkzaamheid zou zelfs voor een leek buitengewoon zijn geweest. Hij was arbeidzaam, terwijl hij gaarne het werk van anderen zoowel als zijn eigen deed. Dit was in zooverre gelukkig dat het hem hielp om dat toezigt over het staatsbestuur te houden, waarnaar zijn eerzuchtig karakter streefde. Hij had een waardig en gebiedend voorkomen, met slechts weinige trekken van die nederigheid, welke goed zoude gestaan hebben in iemand, die zoowel door de gunst zijns meesters, als door zijne eigene bekwaamheid zoo hoog geklommen was. Zijn trotsch gedrag ergerde den ouden Kastiliaanschen adel, die spottend van het hooge standpunt van den minister

neêrzag, op de nederige plaats waaruit hij was opgeklommen. Dit werd, zooals men zegt, door den koning met minder misnoegen gadeslagen, daar hij niet ongaarne zag, dat de trots van den ouden adel teregtgewezen werd, door iemand, dien hij zelf uit het stof had opgericht ¹⁾. Echter zou hunne ergernis eerlang verdwijnen, door den val des gunstelings, eene gebeurtenis even merkwaardig en onverwacht voor de wereld, en treurig voor hem, dien het trof, als de val van Wolsey.

De man, die bekwaam geacht werd voor de waardigheid van groot-inquisiteur, gevoelde natuurlijk niet veel sympathie voor het ras der ongeloovigen. Het was ongelukkig voor de Moriscos, dat hun lot in handen was gesteld van zulk een' minister als Espinosa. Na rijp beraad besliste de vergadering, dat het eenige middel tegen het bestaande kwaad was, om den bijl aan den wortel aan te leggen; om al die verbindtenissen te vernietigen, welke de Moriscos aan hunne vroegere geschiedenis herinnerden, en welke hunner bekeering zoovele hinderpalen in den weg legden. Het werd hun verboden om het Arabisch te spreken of te schrijven, zoodat zij alléén het Kastiliaansch moesten gebruiken. Het werd hun zelfs niet vergund hun familinaam te houden, doch zij moesten die in Spaansche veranderen. Alle geschreven stukken en wettige bescheiden, van welken aard ook, werden van nul en geener waarde verklaard, als zij niet in het Kastiliaansch waren. Daar er eenigen tijd moest worden toegestaan eer een geheel volk van taal veranderde, werden er drie jaar aangewezen als het tijdstip op welks einde alle bovengenoemde voorschriften in werking zouden treden.

Zij kregen het bevel om hunne nationale kleederdragt

¹⁾ Dit was het oordeel van den scherpzinnigen Venetiaan, die als behorende tot het gevolg van den gezant Tiepolo, van naderbij zag wat er aan het hof van Philips den Tweede voorviel. »Hij werd door den koning uit den nederigsten stand verheven en binnen weinige jaren op zulk eene hoogte geplaatst, omdat hij een goed, vrijzinnig en openhartig man was, en omdat zijne majesteit de Spaansche grandes vernederen wilde, daar hij hun buitengewoon trotsch karakter kende.» Gachard, *Rétations des Ambassadeurs Vénétiens sur Charles-Quint et Philippe II*, bl. 175.

met de Spaansche te verwisselen; en daar het Oostersche kostuum zeer opgesierd en dikwijls zeer weelderig was, kregen zij de vergunning hunne tegenwoordige kleeding een jaar langer te dragen als zij van zijde, en twee jaar als zij van katoen was, daar de laatste de gewone dragt der armere klassen was. Daarenboven kregen oude en jonge vrouwen het bevel om, zoodra de wet van kracht werd, met onbedekt gelaat buiten te loopen, eene schandelijke zaak onder Mahomedanen.

Hunne huwelijken werden naar Christelijke vormen in het openbaar gesloten; en de deuren hunner huizen moesten op feestdagen open blijven staan, opdat ieder zou kunnen binnengaan en zien, dat zij tot geene ongewijde gebruiken hunne toevlugt namen. Verder werden hunne nationale gezangen en dansen verboden, waarmede zij gewoon waren hunne huisselijke feesten te vieren; en eindelijk daar er een bespottelijk gerucht verspreid was, dat de warme baden, welke de inboorlingen gewoonlijk namen, in losbandige buitensporigheden ontaardden, eischte men, dat zij de kuipen, waar zij hun bad in namen, zouden vernielen en later niets van dien aard meer zouden gebruiken.

Deze verschillende voorschriften werden door straffen van de strengste soort bekrachtigd. Voor de eerste overtreding werd de schuldige met eene maand gevangenschap, verbanning gedurende twee jaar, en eene boete van 600 tot 10000 maravedis ¹⁾ gestraft. Bij eene tweede overtreding werden de straffen verdubbeld, en bij eene derde, werd de schuldige, behalve zijne andere straffen, levenslang uit het land verbannen. Het beveldschrift was geheel gevolgd naar dat van Karel den Vijfde, hetwelk hij echter, zooals wij gezien hebben, te slim was om ten uitvoer te leggen ²⁾.

¹⁾ Eene kopermunt, welke den naam draagt naar het in Spanje geheerscht hebbende geslacht der Moraviden, wier beeldtenis op deze munten geslagen was; als geldstuk had het weinig waarde, want er gaan er 34 in een' reaal, en deze is slechts 12½ cent waard, dus 272 in eene gulden.

VERT.

²⁾ Deze merkwaardige ordonnantie wordt gevonden in de *Nueva recopilacion* (1640) VIII, tit. 2, *leyes* 13-18. De strengste straf was die tegen de afschuwelijke overtreding van warme baden te nemen. Bij eene herhaling der misdaad, werd de schuldige met zes jaar galci-straf en het verlies van de helft zijner goederen gestraft.

Dit waren de voornaamste voorschriften eener wet, welke, wat wreedheid en ongerijmdheid aangaat, naauwelijks haar gelijke in de geschiedenis heeft. Want wat kon ongerijmdder zijn dan eene poging om door eene daad van wetgeving zulk eene verandering in de langbestaande gewoonten eener natie te bewerkstelligen, om de herinneringen aan het verledene uit te wisschen, waaraan de menschen onder den druk van het noodlot altijd het meeste gehecht blijven, om door eene enkele pennestreek, zooals nu geschiedde, niet alleen het geloof, maar ook de nationaliteit van een volk uit te roeijen, om Muzelmannen in eens in Christenen en Kastilianen te veranderen? Men zou zich moeilijk grooter belediging aan een volk kunnen voorstellen, dan het bevel dat vrouwen dwong om hare sluijers af te leggen, eene gewoonte, welke in het gemoed van iederen Oosterling, met het denkbeeld aan zedigheid verbonden was, of dat om de huisdeuren open te zetten, en de bewoners aan den onbeschaamd blik van ieder voorbijganger bloot te stellen; of dat ten opzichte der baden, zoo noodzakelijk voor zuiverheid en verkwikking, voornamelijk in een warm zuidelijk klimaat.

Maar het meesterstuk van ongerijmdheid was zonder twijfel het bevel aangaande de Arabische taal; als of door eenig menschelijk kunstmiddel eene geheele bevolking, binnen den tijd van drie jaar, zijne eigene taal door eene vreemde kon doen vervangen, en dat nog wel onder bijzonder moeilijke omstandigheden, welke gedeeltelijk haren oorsprong hadden uit het geheele gebrek aan verwantschap tusschen de Semitische en Europeesche talen, en gedeeltelijk uit den afgescheiden toestand der Moriscos, die in de steden even als de Joden, afzonderlijke wijken moesten bewonen, hetwelk hun den meer vertrouwelijken omgang met de Christenen belette. Wij mogen, als wij den aard van deze verordeningen nagaan, er wel aan twifelen of de regering de bekeering der Muzelmannen ter harte nam, of dat zij hen in zulke gewelddadige maatregelen van het wettig gezag wilden verwickelen, dat zij daardoor een geschikt voorwendsel erlangen zou, om hen geheel uit het land te verdrijven. Men wordt in dit vermoeden versterkt door het

beteekenisvolle antwoord van Otadin, hoogleeraar in de godgeleerdheid te Alcalá, die, toen Philips hem over het uitvaardigen dezer ordonnantie raadpleegde, van ganscher harte zijne goedkeuring er aan hechtte, terwijl hij het verschrikkelijke spreekwoord aanhaalde: „hoe minder vijanden hoe beter!” Het bleef voor den krachteloozen Philips den Derde bewaard om de rampen zijner regering te kroonen, door het verdrijven der Moriscos. Echter behoeft niemand er aan te twifelen, dat dit het ernstige verlangen was van het meerendeel der Spanjaarden, die, zooals wij gezien hebben, met reikhalzende blikken uitzagen naar het schoone grondgebied, dat hunne vijanden bezaten, en die hen beschouwden met een gevoel van wantrouwen en afkeer, waarmede men hen beschouwt, die ons beledigingen hebben aangedaan, te groot om daarvoor vergiffenis te schenken.

Echter waren er eenigen in de Junta, die de voorgestelde verordening met geen gunstig oog beschouwden. Daaronder zullen zij, die zich zijn gedrag in de Nederlanden herinneren, verwonderd zijn, den hertog van Alva te vinden. Hier was, evenals in dit land, zijn gedrag minder voorgeschreven door bedenkingen van menscheijkheid dan van staatkunde; welke ook deze redenen mogen geweest zijn, zij hadden weinig gewigt in Espinosa's oog, die er waarschijnlijk eene geheime zelfvoldoening in vond om den man te dwarsboomen, dien hij met al de afgunst van een' mededinger beschouwde¹⁾.

Wij kunnen uit onze algemeene kennis van zijn karakter slechts vermoeden wat Philips' eigene meening in deze zaak was. Hij gaf voor geleid te worden door de beslissing van de „wijze en geleerde mannen”, aan wie hij de zaak had voorgesteld. Dat deze beslissing zijn eigen gevoel geen groot geweld aandeed, kunnen wij opmerken uit de vaardigheid, waarmede hij de ordonnantie teekende. Dit deed hij den 17^{den} November 1566 toen de verordening wet werd.

¹⁾ Cabrera, die de verantwoordelijkheid van de volgende onlusten op Espinosa en Deza werpt, merkt spottend op, »dat twee monnikskappen de leiding hadden eener zaak, welke beter toevertrouwd zou zijn geweest aan mannen met helmen op het hoofd.” Cabrera, *Felipe Segundo* VII. 21.

Er werd echter besloten om daaraan niet aanstonds openbaarheid te geven. Dit werd opgedragen aan de bijzondere zorg van een der leden van de Junta, Diego Deza, auditeur der Inquisitie, en later door Espinosa tot de belangrijke waardigheid van voorzitter der kanselarij van Granada verheven. Dit plaatste hem aan het hoofd van het burgerlijk bestuur der provincie, daar de markies van Mondejar het hoofd van het krijgskundige bestuur was. De verschillende staatkundige inzichten der beide mannen leidden tot een verschil, dat zeer ten nadeele was der regeringszaken. Deza, die later tot de waardigheid van kardinaal verheven werd, was een man, wiens schoonschijnende manieren een' onbuigzamen wil verborgen. Hij toonde echter eene volkomene onderworpenheid aan den wil zijns meesters, Espinosa, die hem het ten uitvoerleggen zijner plannen opdroeg.

De voorzitter besloot, meer staat- dan menschkundig, de uitvaardiging van het edikt uit te stellen tot den 1sten Januarij 1567, den dag voor dien, welken de Spanjaarden vierden als den gedenkdag van de overgave der hoofdstad Granada. Deze vernederende gebeurtenis, welke den Moriscos op zulk een' hagchelijk tijdstip herinnerd werd, kon er welligt toe medewerken, om hun hoofd te breken en hen over te halen om het hatelijke edikt met minder tegenzin aan te nemen.

Op den bepaalden dag trokken de leden der voornaamste regtbanken met den *corregidor* van Granada aan het hoofd, in plegtigen optogt naar het Albaicin, de wijk, welke door de Moriscos bewoond werd. Zij trokken voort bij het geluid van keteltrommen, trompetten en andere instrumenten; en de door het geraas aangetrokken burgers, die veel van nieuwigheden hielden, verlieten hunne huizen om aan den optogt op zijn' weg naar het groote plein van *Bab el Bonat* deel te nemen. Dit was een open, zeer uitgestrekt plein, waar de bevolking van Granada in vroeger tijd gewoon was om vergadering te houden als er een nieuwe vorst gekroond zou worden; en nog stonden de torens overeind, van welke op die dagen der Muzelmannen banieren over de hoofden der juichende menigte wapperden. Nu het volk zich onstuimig rondom deze oude gebouwen verzamelde,

las de openbare voorlezer van eene verhevenheid, met duidelijke stem en in de Arabische taal, het koninklijk bevelschrift voor. Men kan zich het gevoel van schaamte, droefheid en verontwaardiging voorstellen, waarmede de groote vergadering van beiderlei sekse, de woorden aanhoorde van een stuk, van hetwelk iedere zinsnede den toehoorders eene persoonlijke belediging scheen toe te roepen, eene belediging jegens al die denkbeelden van betamelijkheid en welvoegelijkheid, waarin zij van hunne kindschheid af waren opgevoed, welke ruw alle dierbare banden van vaderland en bloedverwantschap verscheurde, welke het bijzondere huisselijke leven geweld aandeed, hen van het gebruik hunner eigene taal beroofde, en hen in een' toestand van uiterste vernedering bracht, welke den minsten hunner slaven onbekend was. Eenigen van de weeklijksten gaven zich aan hartstogtelijke jammerklagen over en wrongen in de zielsangst van hun verdriet de handen. Anderen van sterker karakter, barstten uit in bedreigingen en woeste verwenschingen, welke van de meest woeste bewegingen vergezeld gingen. Anderen daarentegen luisterden met dat norsche, vastberaden uiterlijk, hetwelk aantoonde, dat eene kalme gemoedsstemming niet de minst gevaarlijke was. De geheele menigte was in zulk eene opgewondenheid, dat een gering voorval ligt eene uitbarsting had kunnen ten gevolge hebben, welke Granada in zijne grondvesten zou hebben doen schudden. Gelukkig waren er eenige bedaarde personen onder de menigte, ouder en gematigder dan de overigen, die genoegzaam gezag op hunne landslieden uitoefenden om een oproer te voorkomen. Zij herinnerden hun, dat ten tijde van hunne voorvaders, keizer Karel de Vijfde er in had toegestemd om de uitvoering van zulk een bevelschrift op te schorten. Hoe het zij, het was beter om eerst te beproeven wat men met bewijsvoeren en overreden gedaan kon krijgen. Wanneer dit faalde was het tijd genoeg om aan wraak te denken ¹⁾.

¹⁾ Dr. Salazar de Mendoza meent dat niets dan een wezenlijke lust om oproer te maken de Moriscos heeft aangezet om een voorwendel daartoe te vinden »in zulk een' regtvaardigen en prijzenswaardigen maatregel, welke in ieder opzigt zóó tot hun eigen welzijn medewerkte, als deze ordonnantie." *Monarquía de España*, II, bl. 137.

Een van de oudere Moriscos, een man van zeer veel invloed onder zijne landgenooten, werd daarom uitgekozen om naar den voorzitter te gaan en hunne inzigten ten opzichte van het edikt mede te deelen. Dit deed hij zeer uitvoerig en op eene wijze, welke ieder verstandig mensch moest overtuigd hebben van de ongerijmdheid der tegen de Muzelmannen ingebrachte beschuldigingen, en van de wreedheid en het ondoelmatige der maatregelen welke door de regering waren voorgesteld. Nadat de voorzitter den gezant geduldig en hoffelijk had aangehoord, deed hij een oogenblik eene vrij vruchteloze poging om den gang van het bestuur te regtvaardigen. Eindelijk sneed hij de gansche vraag af door te verklaren, »dat de wet te regtvaardig en te heilig, en met te veel naauwkeurigheid gemaakt was om afgeschapt te worden, en dat eindelijk, als zaak van belang beschouwd, zijne majesteit het behoud van eene enkele ziel hooger stelde dan al de inkomsten, welke hij van de Moriscos trok." Zulk een antwoord moet inderdaad ieder denkbeeld aan verzoening hebben doen verdwijnen, zooals men vroeger met den keizer had zoeken tot stand te brengen.

Van dien kant teruggestooten, besloten de Moriscos om hunne vertoogen bij den troon in te dienen. Zij waren gelukkig genoeg, om voor dit doel de hulp te verkrijgen van Don Juan Henriquez, een edelman van het hoogste aanzien, die groote bezittingen te Beza, midden in Granada, bezat, en die veel medelijden met de arme inwoners koesterde. Toen hij na eenig tegenstreven er in had toegestemd om de zending op zich te nemen, vertrok hij naar Madrid, kreeg bij den koning een gehoor en bood hem eene memorie ten gunste zijner ongelukkige onderdanen aan. Philips ontving hem welwillend en beloofde hem op het stuk acht te slaan. »Wat ik in deze zaak gedaan heb," zeide de koning, »is op raad van wijze en cerlijke lieden geschied, die mij te verstaan hebben gegeven wat mijn pligt was."

Kort daarna ontving Henriquez eene aanschrijving dat hij den president van Kastilië om een antwoord moest vragen. Nadat Espinosa de memorie had aangehoord, drukte hij zijne verwondering uit, dat iemand van het hooge aan-

zien van Don Juan Henriquez, er zijne toestemming toe gegeven had om zulk eene zending op zich te nemen. „Het was juist om die reden, dat ik zulks op mij nam,” antwoordde de edelman, „daar zulks mij eene betere gelegenheid verschafte om mijn koning van dienst te zijn.” „Het kan niet baten,” zeide de minister, „godsdiensdige mannen hebben zijner majesteit voorgesteld, dat het behoud dezer Mooren in zijne hand ligt; en hij heeft bevolen, dat de ordonnantie, welke afgekondigd is, ten uitvoer zal worden gelegd.”

Aan dezen kant teleurgesteld, legde de volhardende afgevaardigde zijne memorie den raad van state voor en trachtte dit ligchaam voor zijne beschermelingen belang in te boezemen. Daarin slaagde hij beter, en verscheidene leden, waaronder de hertog van Alva en Luis de Avila, grootkommandeur van Alcantara, wien Karel de Vijfde met zijne vriendschap vereerde, vermelding verdienen, deelden zijne inzichten van harte. Maar het hielp weinig bij den minister, die er zelfs niet in wilde toestemmen om de uitvaardiging der ordonnantie uit te stellen, totdat er tijd voor verder onderzoek zou gegeven zijn, of om de werking er van in den beginne te bepalen tot een of twee punten, welke slechts datgene zouden bevestigen, wat den Moriscos waarschijnlijk naar den zin zou zijn. Niets was zoozeer volgens den onverzettelijken wil van Espinosa, dan de oogenblikkelijke uitvoering der wet in al hare bijzonderheden.

En hij wilde niets van zijn hoogmoedigen toon verminderen ten gunste van den kapitein-generaal, den markies van Mondejar. Die edelman voelde zich met regt beleedigd, dat in eene zaak, welke zoozeer zijn eigen bestuur betrof, hij niet eens was uitgenoodigd, om daarin zijne stem te geven. Zoowel uit een oogpunt van doelmatigheid, als van menschlievendheid, was hij stellig tegen het ten uitvoer leggen der ordonnantie. Het was misschien de bekendheid daarmede, die hem van de Junta uitsloot. Zijne vertoogen maakten op Espinosa geen' indruk; en toen hij er op aandrong, dat indien de wet ten uitvoer werd gelegd, hij eene magt hebben moest, welke hem in staat

stelde, om iedere poging tot tegenstand te onderdrukken, telde de minister het gevaar gering, en verzekerde hem dat driehonderd man hulptroepen zooveel waren als de omstandigheden slechts vereischten. Toen sneed Espinosa eigenmagtig alle verdere bespreking van dit punt af, door te zeggen, dat de kapitein-generaal goed zou doen om dadelijk naar Granada terug te keeren, omdat zijne tegenwoordigheid daar vereischt werd om de wet ten uitvoer te leggen.

Het was duidelijk dat er geen middel voor verdere discussie was opengelaten, en dat er onder het toenmalige bewind voor de ongelukkige Moriscos geene kans overbleef om de invoering der wet af te wenden, door het betalen eener ronde som, zooals ten tijde van Karel den Vijfde. Alle onderhandelingen waren afgelopen; zij hadden slechts te kiezen tusschen onbepaalde gehoorzaamheid of openbaren opstand. Het was niet vreemd dat zij dit laatste verkozen.

HOOFDSTUK II.

OPSTAND DER MORISCOS.

Weêrstand der Moriscos. — Nachtelijke aanval op Granada. — Opstand in de Alpujarras. — Keuze eens konings. — Moord der Christenen.

1 5 6 8.

Denzelfden dag waarop de ordonnantie in de hoofdstad werd aangeplakt, werd zij overal in het koninkrijk Granada afgekondigd. Zij werd overal met hetzelfde gevoel van schaamte, droefheid en verontwaardiging ontvangen. Vóór dat de Moriscos dit gevoel door eenige overijlde daad uitten, waren die in de Alpujarras voorzigtig genoeg om eene bijeenkomst te hebben met hunne stamgenooten in de Albaicin, die hun aanraadden om zich stil te houden, tot dat zij den uitslag zouden vernomen hebben der onderhandelingen, welke op dat oogenblik te Madrid plaats hadden.

Voordat deze waren afgeloopen, liep het jaar ten einde, waarna een Morisco strafschuldig zijn zou, als hij zijden kleederen droeg. Op last van den voorzitter was er in de geheele stad door de geestelijken van den kansel verkondigd, dat de wet letterlijk ten uitvoer zou worden gelegd. Dit werd door meer dan een besluit over andere punten gevolgd, doch diende slechts om de gemoederen der Moriscos nog meer op te winden ¹⁾.

¹⁾ Te dien tijde werd er een bevel uitgevaardigd dat de Moriscos, die met hunne huisgezinnen zich van het platte land in Granada hadden nêergezet, de stad moesten verlaten en op straffe des doods daarheen terugkeeren, vanwaar zij gekomen waren. Ziet Marmol, *Rebellion de los Moriscos* I bl. 169. Bij een ander besluit werd aan

Toen dus alle hoop verdwenen was om zich van de gehate ordonnantie te ontslaan, overlegden de aanvoerders der Albaicin de beste wijze, om zich tegen de regering te verzetten. De eerste stap, welke men scheen te moeten doen, was om de hoofdstad in bezit te nemen. Er was te dien tijde in Granada een Morisco Farax Aben-Farax genaamd, die het ambacht van verwer uitoefende. Doch ofschoon hij dit nederige beroep om handen had, stroomde het edelste bloed der Abencerragen door zijne aderen. Het was iemand van een woest, zelfs wild karakter, die den Christenen grooten haat toedroeg en naar het uur smachtte, waarop hij de rampen zijner stamgenooten op hunne hoofden wreken kon. Daar zijn ambacht hem dikwijls in de Alpujarras voerde, was hij met vele bewoners der bergen bekend. Hij ondernam het om daar eene magt van 8000 man op de been te brengen, en ze 's nachts in het geheim naar de *vega* te voeren, waar hij met behulp zijner stamgenooten uit de Albaicin, de intrede in de hoofdstad kon bewerkstelligen, de bezetting in het Alhambra overweldigen, allen, die wederstand boden, dooden en zich van de stad meester maken. Het tijdstip, dat voor de uitvoering van het plan werd vastgesteld, was Witte Donderdag, in de volgende maand April, wanneer de Spanjaarden hunne aandacht aan hunne godsdienstige plegtigheden gewijd hadden.

Een geheim, waarin zóóvelen gewikkeld waren, kon niet zóó goed en zóó lang bewaard worden, of enig gerucht daarvan moest de ooren der Christenen bereiken. Het schijnt Deza weinig ongerust te hebben gemaakt, daar hij zulk eene poging van den woelzieken aard der Moriscos verwacht had. Echter meende de kapitein-generaal dat het

de Moriscos gelast om hunne kinderen, van drie tot vijftien jaar, op school te laten gaan, en in de Christelijke leerstellingen en in de Kastiliaanse taal te doen onderwijzen. De *Nueva Recopilacion* bevat twee te dien tijde uitgevaardigde wetten, welke het eene zware misdad deed verklaarden, dat de Turken en Mooren, die Granada bezochten, omgang met elkander zouden hebben, zelfs als zij niet kwamen als zeeroovers, maar als handelaars. Zulk eene wet verklaart de voortdurende vrees der Spanjaarden van eenen verraderlijken omgang tusschen hunne Moorse onderdanen en de vreemde Muzelmannen.

voorzigtig zijn zou, om daartegen nog eenige maatregelen te nemen; en diensvolgens verdeelde hij wapenen onder de burgers, versterkte de bezetting van het Alhambra, en bezocht verscheidene groote steden op de grenzen, die hij in beter staat van tegenweer bragt. Toen de Moriscos begrepen, dat de regering met hunne plannen bekend was, besloten zij, om de uitvoering voor het oogenblik uit te stellen. Zelfs stelden zij het uit tot het begin van het volgende jaar 1569. Men zegt dat zij daartoe gebragt werden door eene voorspelling in hunne godsdienstige boeken, dat het jaar hunner bevrijding met een Zaterdag beginnen moest. Waarschijnlijk waren de wijze mannen in de Albaicin minder onder den invloed van hun geloof aan de waarheid dezer voorspelling, dan van den invloed, welken zij op den bijgeloovigen geest der bergbewoners, onder wie zij druk in omloop was, zou uitoefenen.

Toen zij aldus den opstand op den 1sten Januarij bepaald hadden, trachtten de Muzelmannen van Granada, om door allerlei uitwendige teekenen van getrouwheid, de achterdocht der regering in slaap te sussen. Maar hierin werden zij verhinderd door de berigten, welke deze laatste uit geloofwaardige kanalen ontving. Men vond nog overtuigender bewijs voor hunne plannen in een' brief, welke bij toeval den markies van Mondejar in handen viel. Deze was door een van de leiders van de Albaicin aan de Muzelmannen der Barbarijsche kust gerigt, om hunne hulp in te roepen wegens de banden van bloedverwantschap en een gemeenschappelijk geloof. „Wij worden smartelijk onderdrukt,” zegt de schrijver, „en onze vijanden omringen ons als een verteerend vuur. Onze kwellingen zijn te grievend om langer verdragen te worden. Dit wordt geschreven,” zoo einde hartstogtelijke schrijver van den brief, „gedurende nachten onder tranen en zuchten doorgebracht, met eene flikkering slechts van hoop, van zulk eene hoop als te midden van de bitterheid onzer ziel nog blijft bestaan.”

Maar de Barbarijsche magt werd door hare kleine veten te zeer bezig gehouden, om iets meer dan fraaije woorden aan hunne ongelukkige broeders van Granada te geven. Misschien wantrouwden zij de uitwerking der hulp, welke

zij in zulk een' ongelijken strijd als dien tegen de Spaansche monarchie verleen konden. Echter veroorloofden zij hunnen onderdanen, om zich als vrijwilligers voor dien krijg in te schepen en er werden eenige goede diensten bewezen door de Barbarijsche zeeroovers, die de kusten der Middellandsche zee bestookten, en door de *moufis*, zooals de Afrikaansche vrijbuiters genoemd werden, die de partij van hunne broeders in de Alpujarras kozen, waar zij zich bekend maakten door hunne onverzoenlijke wreedheid jegens de Christenen.

Ondertusschen was het warme bloed der bergbewoners te zeer ontvlamd door het vooruitzicht van hunne onafhankelijkheid te herwinnen, om hen geduldig den voor de uitbarsting bepaalden dag te doen afwachten. Voor dat die tijd gekomen was, werden er onderscheidene gewelddadigheden gepleegd, voorloopers van het bloedige op handen zijnde werk. In de maand December 1568, werd eene bende Spaansche alguazils, met eenige andere regterlijke beampten, in de nabijheid van Granada, op hun' weg naar die stad, afgesneden. Eene afdeeling van vijftig soldaten, die eene aanzienlijke menigte musketten, en dus eenen aanlokkenden buit voor de ongewapende Moriscos, naar de hoofdstad vervoerden, werden allen, en de meesten in hun bed vermoord, in een klein dorp tusschen de bergen, waar zij nachtverblijf hielden¹⁾. Na deze beleedigende aanvallen, was Aben-Farax, de stoutmoedige verwer van Granada, die begreep welke opgewondenheid het in de stad moest veroorzaken, overtuigd dat het niet veilig voor hem zou zijn om zijn voorgenomen aanval een' dag langer uit te stellen.

Aan het hoofd van slechts 180 volgelingen, zonder het bijentrekken eener grootere magt af te wachten, daalde hij in den nacht van den 26sten December, eene week voor den bepaalden tijd, in de *vega* van Granada af. Het was een akelige nacht. Een wilde sneeuwstorm woedde tusschen de bergen en zweepte onbarmhartig de lager gelegene velden. Onder begunstiging der woedende elementen, gelukte

¹⁾ Dit gebeurde te Cadiar, waar zekere Ferdinand el Zager, den kolonel Herrera met zijne manschappen vermoordde. VERT.

het Aben-Farax om zonder de opmerkzaamheid op te wekken zich een' doortogt te banen door de in puin vallende wallen der stad, hij drong aanstonds in de Albaicin door en trachtte de bewoners uit den slaap te wekken. Men verhaalt dat er eenigen aan hunne vensters kwamen, maar, toen zij de oproeping vernamen, ze haastig weder sloten en zeiden dat »het eene dwaasheid was om met zulk eene kleine magt de onderneming te wagen, en dat hij te vroeg kwam.»¹⁾ Het was te vergeefs dat de woedende aanvoerder verwenschingen uitstiet tegen hunne trouweloosheid en lafhartigheid, te vergeefs dat hij door de verlaten straten liep, en kruisbeelden en andere zinnebeelden der Christelijke Godsvereering, welke hij op zijn' weg vond, vernielde, of dat hij het wachtwoord der geloovigen schreeuwde: »Er is maar één God, en Mohammed is zijn profeet!» Gelukkig voor hem verdoofde het gerraas van den storm ieder ander geluid, en er werd geen alarm gemaakt voor dat hij op eene wacht van vijf of zes soldaten stuitte, die op een der openbare pleinen rondom een vuur zaten. Farax sloeg er een van dood, de anderen namen de vlugt en riepen dat de vijand hun op de hielen zat. De groote klok van St. Salvator begon geweldig te luiden om de burgers onder de wapenen te roepen. De dageraad brak bijna aan, en de Moorsche aanvoerder, die begreep dat hij onmagtig was om eene ontmoeting te hebben waarbij hij door zijne broeders uit de Albaicin niet ondersteund werd, was voorzigtig genoeg om terug te trekken: dit deed hij met vliegende vaandels en slaande trom, op zulk eene bedaarde en ordelijke wijze, alsof het eene feestelijke wapenschouwing ware geweest.

Ondertusschen liepen de burgers, die dus plotseling uit hunnen slaap geschud waren, met angstige blikken en dood-

¹⁾ »Gij zijt weinigen in getal, en gij komt te vroeg» zegt Mendoza in zijne *Guerra de Granada* bl. 47. Hita geeft in zijn werk een lied, welks inhoud eene klagt is dat de bergbewoners hunnen aanval te laat in plaats van te vroeg hebben ondernomen. »Gij zijt weinigen in getal en gij komt te laat.» Het verschil wordt verklaard door de omstandigheid dat de dichter, waarschijnlijk Hita zelf, meent dat de Kersnacht en niet de Nieuwjaarsnacht, het voor den aanval bepaalde tijdstip was.

bleek gelaat, te zamen om naar de oorzaak van den oploop te vernemen; en hun angst verminderde niet toen zij vernamen dat de vijand, terwijl zij lagen te slapen, als eene troep wolven uit het gebergte om hunne woningen had rondgedwaald.

De markies van Mondejar riep zijne mannen te paard en wilde aanstonds op de aanvallers jagt maken, doch wachtte totdat hij vernomen had in welken toestand de Albaicin verkeerde, waar eene bevolking van 10,000 Moriscos, als zij tot kwaadwilligheid geneigd waren geweest, niettegenstaande de tijdelijke pogingen der regering om hen te ontwapenen, te sterk zouden geweest zijn voor de zwakke Spaansche bezetting in het Alhambra. Echter was in de Moorsche wijk alles rustig; en toen hij daarvan verzekerd was, trok de kapitein-generaal aan het hoofd zijner ruitery en eene kleine bende voetvolk, naar buiten om den vijand op te zoeken. Maar hij was in de bergpassen ten zuiden van Granada geraakt, en nadat Mendoza gedurende het grootste gedeelte van den dag, zoo goed ten minste als de verblindende sneeuwstorm zulks veroorloofde, het spoor gevolgd had, gaf hij bij het vallen van den nacht de vervolging op en bragt zijne afgematte ruitery naar de stad terug.

Nadat Aben-Farax ondertusschen met zijne bende over de besneeuwde bergruggen der Sierra-Nevada was getrokken, kwam hij in de breede en volkrijke vallei van Lecrin, waar hij onder het voorttrekken overal de tijding verspreidde dat de opstand begonnen, dat de Albaicin in beweging was, terwijl hij alle ware geloovigen opriep om de wapenen op te vatten ter verdediging van hun geloof. Deze oproeping werd aan geene doove ooren gedaan. Er was een vuur ontstoken, dat langs de bergstreken naar het zuiden van Granada voortliep, terwijl het zich in het oosten van Almeria en de stranden van Murcia tot in de nabijheid van Velez Malaga in het westen uitstreckte. In drie dagen was het geheele land onder de wapenen. Toen kwamen de woeste hartstogten der Arabieren te voorschijn, al die onbluschbare haat, welke door zeventig jaren van onderdrukking in hun' boezem was aangevuurd, en die zich nu in een' algemeenen kreet om wraak openbaarde. Het bloedige

treurspel ving aan met het ombrengen van bijna elken Christen op Moorsch grondgebied, en dat wel onder omstandigheden van eene verfijnde en overlegde wreedheid, waarvan gelukkigerwijze slechts weinige voorbeelden in de geschiedenis worden aangetroffen.

De eerste stap echter in de oproerige beweging was mislukt, in zoo verre de opstandelingen gemist hadden om zich van de hoofdstad te verzekeren, die zulk een belangrijk steunpunt voor toekomstige ondernemingen zou geweest zijn. Indien gelijktijdige kronijkschrijvers naauwkeurig zijn, zoude deze mislukking eer aan misrekening dan aan lafhartigheid toegeschreven moeten worden. Volgens hen waren de aanzienlijkste personen in de Albaicin rijke burgers, die aan de gemakkelijke, weelderige levenswijze gewend waren, welke zoo goed met den Moorschen smaak overeenkwam. Zij hadden nimmer het plan gehad om hunne fortuin te wagen door zich persoonlijk in zulk een' ontzaggelijken strijd, als die met de Kastiliaansche kroon, te mengen. Zij hadden zich slechts voorgesteld om hunne eenvoudige stamgenooten in de Alpujarras aan te zetten om zoo vele vertooning van opstand te maken dat dit den Spanjaarden vrees inboezemen, en hen overhalen zou om de gehate ordonmantie te verzachten, zoo niet geheel in te trekken. Indien dit hunne berekening was, dan is zij, zooals de uitkomst bewezen heeft, ellendig misgeloopen.

Nu de Moriscos hunne onafhankelijkheid hadden verkondigd, moesten zij een' vorst kiezen in de plaats van dengene, wiens gezag zij hadden verworpen. De lieden van de Albaicin kozen voor deze gevaarlijke waardigheid een jongman, die den Spanjaarden bekend was onder zijn' Kastiliaanschen naam van Don Fernando de Valor. Hij stamde in regte lijn van het oude huis der Omeyaden af, dat gedurende bijna vier eeuwen den troon van Cordova met roem bekleed had ¹⁾. Hij was tijdens zijne verkiezing slechts tweeëntwintig jaar oud, en had, volgens een tijdgenoot, die hem gezien heeft, een bevallig voorkomen en innemende manie-

¹⁾ In het Arabisch was de naam volgens het onbetwistbare gezag van mijn' geleerden vriend, Don Pasqual de Gayangos, Beni Umeyah. Zie zijne *Mahomedaansche dynastien in Spanje*.

ren. Zijn gelaat was donkerolijfkleurig; hij had een' dunnen baard; zijne oogen waren groot en donkerkleurig met schoongeteekende en dicht bij elkander staande wenkbraanwen. Zijne houding was waarlijk koninklijk, en zijne fiere denkbeelden waren het vorstelijke stamhuis waardig, waaruit hij afstamde ¹⁾. Niettegenstaande dit vleijende portret uit de pen van een' Kastiliaan, schijnt zijne beste aanbeveling, naar zijn' volgenden levensloop te oordeelen, zijne afstamming uit een koningshuis geweest te zijn. Hij was in zijne levenswijze zoo verkwistend geweest, dat hij, hoewel nog zoo jong, zijn vaderlijk erfdeel verteerd had en op dat oogenblik zelfs voor schulden, in gijzeling zat. Hij had het trotsche karakter zijner natie, en had zulks getoond door eigenhandig iemand te vermoorden, die bij eene regtsvervolgning tegen zijn' vader getuigd had. Te midden van zijne weelderige levenswijze moet men erkennen dat hij eenige geestkracht in zijn karakter en een' onbetwistbaren moed toonde. Hij was aan de instellingen van zijn vaderland gehecht, en zijne woeste natuur werd onder een zacht en schoonschijnend uiterlijk verborgen, dat hem de gunstige meening des volks won.

Spoedig na zijne verkiezing en juist voor den inval van Aben-Farax, gelukte het den Moriscovorst om uit Granada te ontvlugten; hij nam de wijk in de bergen bij zijne eigene bloedverwanten, de magtige familie der Valoris in het dorp Beznar. Hier verzamelden zich zijne stamgenooten om hem, en keurden met toejuiching de keuze van het volk te Granada goed. Hiervoor was de jonge aanvoerder grooten dank schuldig aan de pogingen van zijn' oom Aben-Jahuar, die gewoonlijk El Zaguer genoemd werd, een man van veel

¹⁾ Deze schildering is volgens Hita, *Guerras de Granada* II, bl. 13. Weinigen zullen willen instemmen met den wilden toon van beoordeeling, waarmede de geleerde Nic. Antonio Hita's bevallig werkje bestempelt als »Milesische fabeltjes alleen gemaakt om luijaards en overschilligen te vermaken" (*Bibliotheca nova* I bl. 536). Hita was zonder twijfel de prins der romandichters; maar verdichting is geen valsheid, en als de novellenschrijver, die in den krijg der Alpujarras diende, ons dingen vertelt, welke hij zegt met eigen oogen gezien te hebben, dan mogen wij hem gewis als een geschiedkundig getuige aanhalen.

invloed bij zijn stam, die, terwijl hij zijne eigene aanspraken op de kroon liet varen, zijn' invloed ten voordeele van zijn' neef aanwendde.

De plegtigheid der krooning was van krijgskundigen aard, en kwam geheel overeen met de woeste lotgevallen van den gelukzoeker. Er waren vier vaandels met de halve Maan der Muzelmannen versierd, op den grond uitgespreid, terwijl de punten der stokken naar de vier verschillende hemelstreken gekeerd waren. De Moorsche vorst, die eerst in een purperen kleed gewikkeld was, met een' karmozijnrooden shawl, het teeken der koninklijke waardigheid, om zijne schouders, knielde op de vaandels neder, met het gelaat naar Mekka gekeerd, en zwoer na een kort gebed om te leven en te sterven bij de verdediging van zijne kroon, zijn geloof en zijne onderdanen. Een van de voornaamste omstanders, boog voorover op den grond, en kustte de voetstappen van den nieuw aangestelden vorst ten teeken van hulding door het volk. Toen werd hij op de schouders van vier der omstanders verheven en rondgedragen te midden van het wuiven met banieren en de luide kreten der menigte, welke riep: „Allah verheft Muley-Mohammed-Aben-Humeya tot heer van Andaluzië en Granada!” Dit waren de eenvoudige plegtigheden in oude tijden door de Spaansche Arabieren in praktijk gebragt, toen hun rijk, in plaats van binnen de rotsgrenzen der bergen besloten te zijn, zich over de schoonste deelen van het Schiereiland uitstreckte ¹⁾.

De eerste daad van Aben-Humeya was om de krijgswaardigheden te verdeelen. Hij benoemde zijn' oom El Zaguer tot kapitein-generaal zijner troepen. Aben-Farax ²⁾,

¹⁾ De Thou verhaalt deze plegtigheid op dezelfde wijze; hij verwardt in zijne berigten echter den oom met den neef, want hij geeft den naam van El Zaguer ook aan den jongen vorst, en laat dienzelfden man de aanspraak houden om zijne stamgenooten tot eene koningskeuze aan te zetten; later blijkt het nog meer, dat hij beide personen verwardt, want onder de dienaren des nieuwen konings noemt hij iemand van denzelfden naam, namelijk Ferdinand El Zaguer, als luitenant-generaal van het leger der Moriscos. VERT.

²⁾ In andere berigten heet het juist dat Aben-Farax de eerste was, die voor den nieuw gekozen koning neerknielde en zijne voetstappen kustte. VERT.

die zelf de kroon begeerd had, verwijderde hij, door hem uit te zenden om die schatten bij elkaâr te krijgen, welke hij uit de Christenkerken in de Alpujarras verzamelen kon. Hij benoemde ambtenaren, die het opzigt over de verschillende *tahas* of distrikten zouden hebben, waarin het land verdeeld was. Toen hij deze schikkingen gemaakt had, bragt de nieuwe vorst (de *reyezuelo* of „kleine koning” der Alpujarras, zooals hij door de Spanjaarden verachtelijk genoemd werd) zijn verblijf naar het middelpunt zijner staten over, waar hij de plegtigheid zijner krooning herhaalde. Hij bragt een kort bezoek aan de belangrijkste plaatsen in de bergen, waar hij de inwoners overal opriep om tot het oude geloof terug te keeren en het gehate juk der Spanjaarden af te schudden. Toen vestigde hij zich in het wildste gedeelte der Alpujarras, waar hij zijne troepen trachtte bijeen te trekken en het plan voor den veldtocht vormde. Dit werd hem als van zelve aan de hand gedaan door den aard der landstreek, welke, afgebroken en vol afgronden, door vele diepe ravelijnen en gevaarlijke bergpassen doorsneden eene uitmuntende gelegenheid verschafte om eenen invallenden vijand te bestoken, en om hem in deze moeilijk te ontwarren bergpassen op te sluiten, waar een klein getal van met de landstreek bekende bergbewoners meer dan op zou wegen tegen een' vijand, die hem in krijgstuicht en aantal verre overtrof.

Terwijl Aben-Humeya aldus bezig was om zich voor den strijd gereed te maken, was het moordwerk reeds onder de Spaansche bevolking der Alpujarras begonnen; en in al de Moorsche steden of gehuchten, welke als punten op de donkere helling der bergen lagen, of in de groene valleijen verscholen waren, werden in grooter of kleiner getal Spanjaarden gevonden. Hier leefden zij naast de Moriscos, waarschijnlijk minder met het weven bezig, voor hetwelk de inboorlingen van dat land lang beroemd waren geweest, dan met den landbouw, dien zij van hunne Moorsche naburen geleerd hadden, en welke onder hunne handen, iedere plek met groen bedekt, iedere wildernis bloeiend als eene roos gemaakt had. Aldus levende te midden van hen, die dezelfde godsdienst als zij beleden, en van tijd van tijd ten

minste elkander vriendelijke diensten bewijzende, hetwelk zelfs soms tot nadere huisselijke verbinding aanleiding gaf, leefden de Christenen in de Alpujarras in blinde zekerheid voort, en droomden niet van de mijn, welke onder hunne voeten gegraven werd.

Maar niet zoodra weêrklonk het eerste gerucht van den opstand of het tooneel veranderde als door een' tooverslag. Ieder Morisco wierp het masker weg, en zich tegen de Christenen keerende, toonde hij zich in zijne ware gedaante, als hun' openlijken en doodelijken vijand.

Eene gelijktijdige beweging van denzelfden aard door zulk eene uitgestrekte landstreek, duidde een goed overlegd plan van uitvoering aan; en wij kunnen de verbazing van de Kastiliaansche schrijvers deelen, dat zulk een geheim, hetwelk zooveel kenden, zóó lang en zóó trouw bewaard is gebleven, zelfs te midden van hen, die er het grootste belang bij hadden om het te ontdekken, terwijl sommigen van deze laatsten daarenboven spionnen der Inquisitie waren, die zooals het schijnt, met bijna bovennatuurlijke magt begaafd waren om de ketterij uit te roeijen. Het bewijst een diep geworteld gevoel van haat bij den Morisco, dat hij het zoolang heeft uitgehouden om niet toe te geven aan de snapachtigheid welke de tong losmaakt, en aan een gevoel, hetwelk zoo dikwijls, in dergelijke omstandigheden, het hart ontsluit om eenigen vriend voor het noodlot zijner makkers te vrijwaren. Maar er komt geen voorbeeld van lichtzinnigheid of zachtmoedigheid bij dit buitengewoon volk voor; en toen het uur sloeg en de Christenen hun gevaar bemerkten uit de dreigende bliken en wenken van hunne Moorsche naburen, waren zij daar evenzeer over verwonderd als de niets vermoedende reiziger, op wien, als hij onbezorgd door eene schoone landouw trekt, de roover uit het op zijde van den weg gelegen hol aanvalt.

De eerste beweging der Christenen schijnt vrij algemeen geweest te zijn om hunne toevlugt in de kerken te nemen; en ieder dorp, hoe klein ook, had ten minste ééne kerk waar de beide volksstammen zich in de vormen der Christelijke eeredienst vereenigden. De vlugtelingen meenden in hunne heiligdommen en bij hunne eerwaardige geeste-

lijken, wier geestelijk gezag zich over al de inwoners had uitgestrekt, eene schuilplaats te vinden. Maar het wilde wouddier, dat zijne vrijheid herkregen had, lette weinig op de stem van zijnen vorigen meester, of het moest zijn om hem omver te loopen en te verscheuren.

Het verschrikte volk drong hier te zamen als eene kudde door vrees bevangen schapen met de honden achter zich, en begreep spoedig dat de kerk geene veilige verblijfplaats was en zij vlugten naar de naburige stad, als eene plaats van grootere sterkte, welke betere middelen van verdediging tegen den vijand verschafte. Toen brak de hen vervolgende bende in de kerk, welke zij spoedig van hare sieraden beroofde, terwijl zij de kruizen en andere Christelijke zinnebeelden onder hunne voeten vertraptten, de heilige beelden in de slijk rolden, en de altaren ontwijdden door het slagten van een varken of door eenige andere daad, welke hunne verachting en haat jegens de Christelijke eeredienst te kennen gaf.

Daarop vielen zij de steden aan, welker poorten de Spanjaarden zoo sterk als zij konden hadden verschanst; doch, weinig voorzien als zij waren van verdedigingsmiddelen, behalve van zulke wapenen, als zij in de verwarring hunner vlugt nog hadden kunnen medenemen, konden zij slechts geringe hoop koesteren eene belegering door te kunnen staan. Ongelukkig waren deze steden meer of minder van hout gebouwd, hetwelk de aanvallers spoedig in den brand staken, en de ongelukkigen, die er in waren, aldus dwongen om zich over te geven of in de vlammen om te komen. In sommige gevallen verkozen zij het laatste, en de kleine bezetting, mannen, vrouwen en kinderen, verbrandden te zamen op eenen gemeenschappelijken brandstapel. Meermalen echter deinsden zij voor dezen vreeselijken dood terug en gaven zich aan de genade hunner overwinnaars over, eene genade welke hen het weldra deed betreuren dat zij niet in hunne brandende huizen gebleven waren.

De mannen werden spoedig van de vrouwen gescheiden en met slagen en vloeken even als eene kudde vee naar eene gevangenis gedreven. Iederen dag werden er slechts drie of vier tegelijk, om hun lijden te verlengen, uit dezen

walgelijken kerker gesleept; dan werden zij naakt en met hunne wapenen op den rug gebonden te midden eener woeste menigte geworpen, die uit beiderlei kunne bestond en welke met zwaarden, bijlen en knodsen gewapend hunne slagtoffers nederverelde en het bloedige werk volbragten.

De wijze van ter dood brengen werd dikwijls overeenkomstig de grillige wreedheid der beulen veranderd. Te Guecija, waar de olijfboom in overvloed groeide, stond een Augustijner klooster, waar de moniken allen vermoord werden door ze in ketels met kookende olie te werpen. Soms ging de dood van een slagtoffer vergezeld van omstandigheden van duivelsche wreedheid, welke zelfs niet overtroffen wordt door hetgeen ons van de Noord-Amerikaansche wilden wordt medegedeeld. Op zekere plaats Pitres de Ferreyra genaamd, werd de dorpspriester door middel van eene katrol aan een paal, welke uit den toren stak, opgeheeschen, en daarop liet men hem van eene aanzienlijke hoogte op den grond vallen. Deze daad werd meer dan eens in tegenwoordigheid zijner oude moeder herhaald, die in den zielsangst harer smart haar' stervenden zoon omhelsde, en hem smeekte „om op God en de heilige Maagd te vertrouwen, Die hem door deze martelingen tot het eeuwige leven zouden voeren.” Het verpletterde ligchaam van het arme slagtoffer, welks leden allen gebroken en ontwricht waren, werd toen aan de Moorsche vrouwen overgelaten, die hem met scharen, rijgpennen en andere vrouwelijke werktuigen spoedig afmaakten.

De vrouwen schenen inderdaad gedurende deze geheele vervolging van een' even woedenden dorst naar wraak bezielde te zijn als de mannen. Zelfs de kinderen werden aangemoedigd om eene rol in het bloedige treurspel te vervullen; en menig ongelukkig gevangene werd als doelwit gesteld om door de Moorsche knapen met pijlen doorschoten te worden.

De woede der barbaren was voornamelijk tegen de priesters gerigt, die zoo dikwijls den vloek hadden uitgesproken over de godsdienst, welke de Muzelmannen lief hadden; en die, als hunne geestelijke hoeders, hun zoo dikwijls renschap hadden afgevraagd voor beledigingen der godsdienst,

welke zij verfoeiden, aangedaan. Te Coadba werd een priester voor een rooster met gloeiende kolen uitgestrekt, tot dat zijne met pik en olij ingesmeerde voeten tot sinfel verbrand waren. Zijne twee zusters werden gedwongen om getuigen te zijn van haars broeders doodstrijd, welke nog vermeerderd werd door de onmenschelike behandeling, welke hij haar door hunne beulen zag aandoen.

Vuur werd als een gewoon pijnigingsmiddel gebruikt, misschien bij wijze van weêrwraak voor dezelfde straf, welke den ongeloofigen door de Inquisitie werd opgelegd. Soms schenen de straffen te zijn uitgedacht als eene boosaardige parodie op de plegtigheden der Roomsche-Katholieke godsdienst. In de stad Filix plaatste men den pastoor met zijne beide kerkedienaars, aan iedere zijde een', voor het altaar. De klok werd geluid als om het volk tot de dienst op te roepen. De kerkedienaars werden ieder met eene rol voorzien, welke de namen der vergaderde menigte bevatte, en die zij zooals gewoonlijk voor den aanvang der godsdiensttoefening moesten voorlezen, om te zien of er niemand afwezig was. Nadat iedere Morisco op zijn' naam geantwoord had, ging hij langs den priester en gaf hem een' slag met de vuist, terwijl de vrouwen hem aan het haar of aan den baard rukten en deze daad van eenige bittere belediging deden vergezeld gaan om daardoor haar' doodelijken haat uit te drukken. Nadat iedereen dus de gelegenheid gehad had om zijn' persoonlijken wrok tegen den ouden pastoor te koelen, stapte de beul vooruit, met een scheermes gewapend, waarmede hij het gelaat van den priester in den verfoeiden vorm van een kruis schoor, en daarop met de vingers beginnende, bedaard aanving om ieder gewricht van zijn ongelukkig slagtoffer door te snijden ¹⁾.

¹⁾ Onder andere soorten van pijniging welke zij uitvonden, zegt Mendoza, was ook die dat zij den kapellaan van Manena met buskruid opvulden en hem daarna lieten springen! *Guerra de Granada*, bl. 60.

Dit gelijkt op hetgeen er met den pastoor van Ferques gebeurde, wiens kleeren men met kruid opvulde, en dien men daarna in brand stak. Zijn kapellaan werd tot den hals toe, in den grond gegraven,

Maar het is onnoodig om den lezer nog verder met deze walgelijke bijzonderheden bezig te houden, daar er reeds genoeg zijn opgenoemd, niet alleen om het wraakzuchtige karakter der Moriscos te bewijzen, maar ook om de gevolgtrekking te doen maken, dat het slechts een langdurige wreede en onderdrukkende behandeling was, welke hen tot zulk eene schrikwekkende vertooning aanzette¹⁾. Het geheele aantal der Christenen, die in den loop eener week, aldus

waarna de Moriscos zijn hoofd als doelwit voor hunne pijlen gebruikten; andere geestelijken liet men aldus ingegraven den honger dood sterven, nog anderen werden, als eene bittere spotternij met het Christendom, gekruisigd.

VERT.

¹⁾ Van al de Spaansche geschiedschrijvers toont niemand zulk eenen onverzadelijken lust naar dergelijke afschuwelijkheden als Ferreras, die bijna 50 kwarto bladzijden gewijd heeft aan het verslag van de duivelsche wreedheden, welke door de Moriscos bij deze vervolging begaan werden, en welke eene belangrijke bijdrage leveren tot de jaarboeken der Christelijke martelaars. Men mag het echter betwijfelen of de Spanjaarden volkomen billijk handelen door op eene martelaarskroon aanspraak te maken voor allen, die bij deze vervolging omkwamen. Zij hebben er zonder twijfel aanspraak op, die hun leven zouden hebben kunnen redden door hun geloof af te zweren; maar er bestaat geen bewijs dat deze genade ieder bewezen werd; en wij mogen wel aannemen dat de Moriscos door nog andere beweegredenen werden aangezet dan door die van godsdienstigen aard, beweegredenen zooals natuurlijk bestaan moesten bij een overwonnen geslacht, dat brandde van haat jegens hunne overwinnaars, en van dorst naar wraak voor de talrijke verongelijkingen, welke zij te verduren hadden gehad.

Van het werk van Juan de Ferreras verscheen in 1700 te Madrid het eerste kwarto deel en droeg ten titel: *Synopsis historica chronologica de España, formada de los autores seguros y de buena Fé*; het 2de deel verscheen in 1702 en heette: *Historia de España reducida a compendio y a decida chronologica*; eerst veertien jaar later verscheen het derde deel en voerde den titel van: *Historia de España parte Tercera, contiene los successos de los Sigles V, VI y VII justificados por la mas segura autoridad y chronologia*; er kwamen tot 1727 nog dertien deelen, dus in het geheel zestien uit, welker titels gelijk aan het derde waren, met uitzondering van het cijfer der eeuw, welker geschiedenis in het deel behandeld werd. De geheele geschiedenis liep tot 1598. Het werk werd tusschen 1775 en 1791 in 17 deelen herdrukt, en in het Duitsch en Fransch vertaald, welke laatste vertaling door Prescott gebruikt werd.

VERT.

bij deze moordtooneelen omkwamen, bedroeg niet minder dan 3000, indien wij de verhalen van Kastiliaansche schrijvers aannemen! Als wij op de maatschappelijke betrekkingen letten, welke eenigermate bestaan moeten hebben tusschen hen, die zoolang in elkanders nabijheid hadden geleefd, zou men denken dat er bij sommige gelegenheden medelijden met de slagtoffers getoond is, of dat zich soms een beschermende arm uitgestrekt heeft om een' vriend of metgezel uit het algemeene verderf te redden. Maar hetgeen nog het meest op zulk eene daad van menscheelievendheid geleek werd gedaan door een Morisco, die eenen Spanjaard het zwaard in het ligchaam stootte, om hem te bevrijden van den marteldood, welke hem anders wachtte.

Weinigen van de menigte Christenen, die in de handen der Muzelmannen vielen, bragten er het leven af; de vrouwen zelfs werden niet altijd gespaard. Voornamelijk waren de Moorsche vrouwen, die met Christenen gehuwd waren en het Christendom, dat zij weigerden af te zweren, omhelsd hadden, de voorwerpen der wraak van hare eigene kunne. Het is bedroevend om te zeggen dat zelfs onschuldige en hulpelooze kinderen geene bescherming tegen de vervolgingswoede genoten. De geschiedschrijvers teekenen de namen van verscheidene knapen van tien tot twaalf of dertien jaar op, die op onmenschelijke wijze vermoord werden omdat zij weigerden de godsdienst, waarin zij waren opgevoed, voor die van Mohamed af te zweren. Indien zij te jong waren om zich rekenschap van hun geloof te geven hadden zij ten minste geleerd dat het groote zonde was om dit te verzaken, en wanneer zij als lammeren ter slagbank werden gevoerd, verhaalt men, dat hunne moeders gehoorzamende aan eene hogere wet, de opwellingen harer natuurlijke liefde onderdrukten, en hare kinderen moed inspraken om voor hun lot niet terug te schrikken, of ten koste van hunne ziel hun leven eenige jaren te verlengen. Het is voor de Katholieke geschiedschrijvers eene zaak, welke hen niet weinig gelukkig maakt, dat er onder al degenen, die bij deze vreeselijke moordtooneelen

8*

omkwamen, niemand was, van welken leeftijd of welk geslacht het ook zij, die zich verleiden liet om wegens persoonlijke veiligheid zijne godsdienstige overtuiging op te offeren. Zij bezigden integendeel den korten tijd, welke hun gelaten werd, om elkanders moed te bevestigen, en getuigenis van de waarheid af te leggen op zulk eene ernstige wijze, dat zij daardoor bijna de martelaarskroon schenen te verdienen. Echter is het bewezen dat er onder deze martelaars meer dan een was, wiens vroeger leven bewees, dat hij slechts een flauw denkbeeld koesterde van de waarde van die godsdienst, waarvoor zij aldus bereid waren hun leven te laten.

De voornaamste blaam van deze moorden zonder onderscheid viel op Aben-Farax, de beruchte verwer van Granada, wiens bloeddorst even onleschbaar schijnt geweest te zijn, als die van de wilde dieren in de Alpujarras. Bij het ten uitvoer leggen van den hem door Aben-Humeya opgedragen last, was hij verplicht om alle deelen des lands te bezoeken. Waar hij kwam liet hij, ontevreden over de langzame handelwijze zijner stamgenooten in het verwoestingswerk, de gevangenen ontruimen en de ongelukkige gevangenen voor zijne oogen slagten. Te Ugijar beval hij aldus 240 Christenen, leeken en geestelijken, ter dood te brengen. Zijn togt door het land was letterlijk over de lijken zijner slagtoffers.

Woest als hij was had Aben-Humeya eenige spranken van menschelijk gevoel in zijn karakter, hetwelk hem een afschuw deed hebben van de afgrijsselijke moorden, welke zijn veldheer beging. Hij was des te meer verontwaardigd, toen hij, zich naar Ugijar spoedende om het leven van sommige gevangenen, zijne vrienden, te redden, bevond dat hij te laat kwam, want de man des bloeds was daar vóór hem geweest. Weldra daarna riep hij zijn' legeraanvoerder in zijne tegenwoordigheid, niet met het onstaatkundig voornemen om hem over deze wreedheden te berispen, maar om hem rekenschap te vragen van de schatten, die hij uit de kerken gestolen had; en ontevreden, of zich houdende alsof hij het was, over zijn verslag, ontzette hij Aben-

Farax uit zijne bediening. De woeste krijgsman onderwierp zich zonder morren; hij keerde onder de gewone manschappen terug en verscheen niet meer op het tooneel. Hij was een van die snoodaards, welke in de verwarring eener omwenteling op de oppervlakte van den stroom verschijnen, en na daar eenigen tijd te hebben rondgedreven uit het gezicht verdwijnen, waarna de golven der geschiedenis zich voor altijd over hen sluiten.

HOOFDSTUK III.

OPSTAND DER MORISCOS.

Schrik in Granada. — Wapenschouwing over de troepen. — Mondejar rukt in het veld. — Stoute overtocht te Tablate. Terugtocht der Moriscos. — Gevecht te Alfajarali. — Gevaarlijke tocht. — Moord te Jubiles. — De bevrijde Christenen.

~~~~~  
1568, 1569.

Toen de bevolking van Granada dagelijks tijdingen ontving van onmenselijkheden, welke in de Alpujarras bedreven werden, was de geheele stad vol angst en ontsteltenis. Men zag de mannen zich in groepen op de openbare pleinen vereenigen; de vrouwen liepen van huis tot huis, om de afschuwelijkheden te vertellen, welke zij nauwelijks konden overdrijven. Zij vloden naar de kerken, waar de aartsbisschop en de geestelijken dagelijks gebeden uitstortten om de wraak des Hemels van Granada af te wenden. De werkplaatsen waren verlaten. de winkels en huizen gesloten. Als men zich den laatsten inval van Aben-Farax herinnerde waren zij vol vrees dat hetzelfde nog eens zou beproefd worden, en er liep een gerucht dat de bergbewoners een' nieuwen aanval op de stad voor hadden en, met behulp hunner stamverwanten in de Albaicin, de straten weldra van het bloed der Christenen zouden doen stroomen. Onder den invloed van deze vrees namen sommigen hunne toevlugt in het kasteel van het Alhambra; anderen vlugten naar het platte land. Velen hielden gedurende den langen nacht de wacht, terwijl zij, die zich ter rustte legden, bij het minste gerucht uit hun' slaap opschrikten, meenende dat dit de oorlogskreet der Muzelmannen was, en dat de vijand voor de poorten stond.

De ongerustheid, welke de Moriscos in de stad bezielde, was niets minder, en zeker beter gegrond, want de Moriscos waren de zwakste van beide partijen. Zij wisten, dat de Christenen hen vreesden, en dat, wanneer men de magt heeft om zich van die vrees te verlossen, men gewoonlijk niet aarzelt om de middelen daartoe aan te wenden. Zij vreesden zich bij dag in de straten te wagen, en 's nachts barrikadeerden zij hunne huizen als gedurende een beleg. Zij wisten wel dat eene enkele onvoorzigtige daad van hunnen kant, of zelfs het eenvoudigste voorval, hun de Spanjaarden op het lijf kon zenden en aanleiding geven tot een' algemeenen moord. Zij waren als de reiziger, die den sneeuwval boven zich ziet hangen, welken de minste werking in de elementen of zijne eigene overijlde bewegingen, van het glibberig voetstuk kunnen afscheuren en dood en verderf over zijn hoofd kan uitstorten. Aldus waren de twee volkstammen, bewoners van dezelfde stad, even als twee vijandige kampen, die elkander met waakzaam en kwaadwillig oog beschouwden en ieder oogenblik gereed stonden om in doodelijken strijd met elkander te geraken.

In dezen toestand van zaken waren de Moriscos, vol angst om de vrees der Spanjaarden op te wekken, mild met hunne betuigingen van getrouwheid en de verzekering, dat er tusschen hen en hunne stamgenooten in de Alpujarras volstrekt geen overleg of overeenstemming bestond. De regering deelde aan de Christenen wapenen uit, om hen daardoor nog grooter zelfvertrouwen te geven, en ze in staat te stellen om, zoo ver mogelijk, voor hunne eigene veiligheid te waken. De bevolking vereenigde zich in kompagniën. De burger was spoedig soldaat geworden; en ieder man, van welken rang of stand, hetzij handwerksman, koopman of regsgeleerde, nam op zijne beurt krijgsdienst. Zelfs wanneer de advokaten voor de regtbank verschenen, kwamen zij met hunne wapens bij zich.

Maar wat boven alles er toe medewerkte om het openbare vertrouwen op te wekken was de zorg, welke de regering nam om de bezetting in het Alhambra te vermeerderen met 500 man geregelde troepen. Toen de

markies van Mondejar zag dat door deze verschillende mid- delen de rust in de stad hersteld was, dacht hij met allen ernst na over een' krijgstogt in de Alpujarras, daar hij den opstand in de geboorte wilde verstikken, en de ongelukkige gevangenen bevrijden, wier lot aldaar de levendigste vrees aan hunne vrienden en betrekkingen te Granada inboezemde. Hij zond daarom eene oproeping aan alle groote heeren en steden van Andaluzië, om hem hunne kontingenten te zenden, ten einde den oorlog te kunnen voeren. Het leenstelsel bestond nog in deze streken, waarom de verschillende steden verplicht waren krijgsveld voor het behoud harer bezittingen te doen, door, wanneer zij daartoe werden opgeroepen, voor drie maanden en op eigen kosten een zeker aantal troepen op de been te houden, en voor nog zes maanden langer op hare kosten te zamen met die der regering. Dit stelsel werkte vrij goed in deze oude tijden, toen er zelden een jaar omging, zonder een' togt tegen de Muzelmannen. Maar sinds den val van Granada was er een lang tijdvak van werkeloosheid gevolgd, en de burgers, die zelden meer ten krijg werden opgeroepen, hadden alle wezenlijke hoedanigheden van den krijgsman verloren. De gebruikelijke dienstdienst was te kort om der noodige ondervinding en krijgsveld te gemoet te komen, en ver van te velde te trekken met het vaderland- lievend of ridderlijk gevoel, dat waardigheid aan de krijgsveld dienst bijzet, bragt de burger eene zucht naar winstbejag mede, welke alleen op persoonlijk voordeel bedacht was, terwijl hij, na zich door een' gelukkigen strooptogt of door de plundering eener ongelukkige stad verrijkt te hebben, verlangde om naar huis te keeren, en plaats te maken voor anderen, die even weinig ondervinding hadden en zich evenmin aan de krijgsveld onderwierpen als hij zelf<sup>1)</sup>.

<sup>1)</sup> Mendoza heeft in zijne *guerra de Granada*, bl. 103 met weinige krachtige trekken of liever in verheven beeldhouwwerk, het ruwe en roofzuchtige karakter van den Andaluzischen soldaat geschetst: »hij wordt slecht betaald en is daarom niet aan de krijgsveld onderworpen; hij vindt zijn bestaan in plundering en zoekt veel vrijheid te verkrijgen of te behouden, bezit weinig schaamte en volstrekt geen eergevoel.»

Doch hoezeer deze burgersoldaten ook weinig kennis van de krijgsveld bezaten, waren de manschappen toch goed van wapenen en ander oorlogsveld voorzien; en toen de bonte hoop door de *vega* trok, maakten zij eene dappere vertooning met hunne veelkleurige uniformen en schoone wapenen, welke in de zon schitterden, terwijl zij fier de oude banieren hunner steden ontrolden, die reeds op zoo menig slagveld tegen de ongeloovigen gewapperd hadden.

Maar geen deel van dit oorlogsveld schouwspel was zoo schitterend als de ridders van het platte land, de edelen en ruiters, die met hunne volgelingen en eigen benden nu met evenveel spoed waren te velde gerukt als hunne voorvaderen gedaan hadden als zij door het gerucht dat de vijand over de grenzen was getrokken werden opgeroepen. Zij waren veel minder in aantal dan de burgersoldaten. Maar deze minderheid werd meer dan vergoed door de uitmuntende krijgsveld, hunne volmaakte uitrusting, en dat ridderlijke gevoel, hetwelk hen ieder denkbeeld van winstbejag verre van zich deed werpen in het streven naar roem. Dit was het gevoelen van Luis Paer de Castillego, de oude *regidor* van Cordova. Toen men hem eene onafhankelijke veldheersplaats, en de daarbij behorende winsten aanbod, antwoordde hij trotsch: »ik heb noch rang, noch betaling noodig. Ik, mijne zonen, mijne bloedverwanten, mijn geheele huis zullen altijd tot de dienst van God en den koning gereed zijn. Het is op deze aanspraak dat onze erfenis en onze adeldom steunen»<sup>1)</sup>.

Met zulke trouwe en ijverige ridders om hem bij te staan, behoefde Mondejar niet aan den goeden uitslag te twifelen. Zijne wapenen hadden echter reeds eene nederlaag ondergaan, en hij ontving de tijding dat zijne voorhoede, welke hij uitgezonden had om een' sterken bergpas te bezetten, uit hare stelling verdreven was en iets ondergaan had, dat naar eene nederlaag zweemde. Deze zou nog beslissender geweest zijn, als zulks niet verhinderd was door den moed

<sup>1)</sup> Circourt, *historie des Arabes d'Espagne* II. bl. 326. Seville alleen leverde 2000 man, met een van de uitstekendste edellieden uit die stad aan hun hoofd. Zij kwamen echter niet voor later op het oorlogsveld. Zuñiga, *Annales de Sivilla* bl. 533.



van acht geestelijken, vier Franciskanen en evenveel Jezuiten, die, toen de troepen weken, zich in het digste van den strijd wierpen, en door hun voorbeeld de soldaten beschaamden om dapperder tegenstand te bieden. De tegenwoordige krijg nam den vorm aan van een' godsdienstoorlog, en menig dapper geestelijke nam, met zwaard en kruis gewapend, er deel aan als aan een' kruistogt.

Na zijne toebereidselen bespoedigd te hebben, verliet de kapitein-generaal, zonder verder versterking af te wachten, op den 2<sup>den</sup> Januarij 1569 Granada, aan het hoofd van een klein leger, welks aantal in alles geen 2000 man voetknechten en 400 ruiters te boven ging. Spoedig voegden zich de ligtingen uit de naburige steden bij hem, uit Jaen, Loja, Alhama, Antequera en andere plaatsen, welke binnen weinige dagen zijn kleine leger tot het dubbele van de oorspronkelijke sterkte bragten. Hij liet de hoofdstad in handen van zijn' zoon, den graaf van Tendilla, een man van minder beschroomdheid dan zijn' vader, van een strenger en ongeduldiger karakter, en iemand die weinig sympathie voor de Moriscos had. Op zijn bevel werd aan de boeren der *vega* gelast het leger dagelijks van 20,000 pond brood te voorzien. De reservetroepen, die in de stad bleven, evenals zij, die daar als op een vereenigingspunt, op hun' weg naar het gebergte, bijeenkwamen, werden allen bij de bewoners van de Albaicin ingekwartierd, waar zij zich geheel en al aan de gewone daden van soldatenmoedwil overgaven. De Moriscos hadden nog veel van die jaloersche gevoeligheid behouden, welke de Oosterlingen hunne vrouwen en dochters voor het oog van den vreemdeling doet verborgen houden. Echter was het te vergeefs, dat zij hunne klagt in de eerbiedigste en nederigste bewoordingen bij den gouverneur deden. De trotsche Spanjaard antwoordde hun slechts met eene norsche teregtwijzing, welke maakte dat de Moriscos te laat berouw kregen dat zij geen gebruik hadden gemaakt van de hun door Aben-Farax aangeboden gelegenheid om hunne onafhankelijkheid te herkrijgen.

Bij het verlaten van Granada sloeg de kapitein-generaal den kortsten weg in, welke langs de westelijke helling der Sierra-Nevada loopt, langs dien bergketen, welke met zijne

besneeuwde en in de zon schitterende kruinen even als zilveren palissaden, de stad aan den zuidkant beschutten, en haar in den zomer voor de verzengende Afrikaansche winden beveiligen. Van daar daalde hij snel af in de schoone vallei van Lecrin, welke zich evenals een veelkleurig, met verscheidenheid van wilde bloemen geborduurd tapijt tot aan den rand der Alpujarras uitstrekt. Nu vertoonde zij echter den doodslaap des winters, wanneer het schitterend gekleurde landschap, door talrijke fonteinen en stroomende beeken besproeid, zelfs in deze zoo begunstigde luchtstreek de sombere tinten had aangenomen, welke beter overeenkwamen met de ruwe tooneelen, welke de Spanjaarden op het punt waren van te aanschouwen.

Na zich een nacht te Padul opgehouden te hebben om zijne troepen te verfrisschen, rukte Mondejar naar Durcal voorwaarts, hetwelk hij slechts tijdig genoeg bereikte om zijne voorhoede van nog schandelijker nederlaag te redden als zij te voren ondergaan had; want de van alle zijden aandringende vijand, was in het bezit van de voornaamste toegangen tot de stad. Bij de nadering van de kleine bende Spanjaarden, trok hij echter haastig terug en plaatste zich in eene sterke stelling in den bergpas van Tablate. Deze plaats werd door een *barrana* of ravelijn verdedigd, hetwelk niet zoozeer om de breedte afschrikwekkend was, doch de rotswanden liepen zoo diep regt naar beneden dat den reiziger eene duizeling overviel als hij in den verschrikkelijken afgrond naar beneden zag. De kloof strekte zich ten minste acht mijlen ver uit, en diende aldus, evenals eene gracht, welke de hand de natuur had uitgegraven, om de schoone vallei te beschermen tegen de invallen van de woeste stammen der bergbewoners.

Over dezen afgrond was eene zwakke houten brug geslagen, welke het eenige punt was, dat toegang van deze streek naar de Alpujarras verleende. Maar deze brug was nu bijna afgebroken door de Moriscos, die de planken er afgenomen en de meeste balken weggeruimd hadden, zoodat de overtocht over het wankelende gevaarte door geen enkel man, laat staan door een leger, veilig kon ondernomen worden. Dat zij de brug niet geheel vernielden, kwam

waarschijnlijk uit hunne begeerte om zoodra mogelijk de gemeenschap met hunne stamverwanten in de vallei te herstellen.

Middelerwijl hadden de Muzelmannen eene stelling ingenomen, welke het uiteinde der brug bestreek, en waarin zij de nadering der Spanjaarden kalm afwachtten. Hun leger, welks getal grootelijks verschilde op verschillende tijdstippen van den veldtogt, was eene verwarde menigte zonder krijgstuicht en slecht gewapend. Sommige manschappen droegen vuurwapenen, anderen kruisbogen; anderen hadden slechts slingers of werpspiesen, of zelfs scherpgepunte stokken, kortom ieder wapen, al was het ruw, hetwelk zij voor de Spaansche ambtenaren, die met de ontwapening der Moriscos belast waren, hadden weten te verbergen. Maar het was een stoutmoedig en onafhankelijk ras, gewoon aan een leven van gevaren en ontbering, en hoewel zij in andere opzichten voor de Christenen moesten onderdoen, hadden zij een groot voordeel in hunne bekendheid met de wilde bergen waarop zij van kindsbeen af waren opgevoed.

Toen de Spanjaarden de kloof naderden werden zij door den vijand van de overzijde met een' regen van kogels, steenen en pijlen begroet, welke in het wilde neêrvallende, weinig nadeel te weeg bragt. Maar zoodra de Christenen den rand der *barranca* bereikten, en zich in slagorde stelden, openden zij een vrij wat nadeeliger vuur op hunne tegenstanders; en toen de groote kanonnen, welke Mendoza bij zich had in batterij waren gesteld, bragten zij den vijand zulk een verlies toe, dat deze het voorzigtiger oordeelde om de brug te verlaten, en achter eene verhevenheid van den grond, welke hen voor het vuur beveiligde, post te vatten.

Nu dacht iedereen na over de wijze om over den afgrond te komen, en menige moedeloze blik werd op de afgebroken brug geslagen, welke, evenals een spinneweb bij ieder windje zich bewegende, over de vreeselijke diepte was heengelegd. Niemand was stoutmoedig genoeg om zich op dezen gevaarlijken weg te wagen. Eindelijk bood zich een Franciskaner monnik, Christoval de Molina genaamd, aan om het te ondernemen. Het was dus weder een geestelijke, die

den weg zou wijzen op het gevaarlijke pad. Met het schild op den rug, de pij vast om het ligchaam geslagen, met een kruisbeeld in de linkerhand, en in de regter een zwaard zwaaijende, zette de dappere monnik den voet op de brug. Aller oog was op hem gevestigd toen hij, onder aanroeping van Jezus' naam, moedig maar voorzigtig voorwaarts schreed, en behoedzaam voortstapte over het houten geraamte, dat onder zijne zwaarte beefde, alsof het breken, en hem in den afgrond zou doen storten. Doch zóó zou hij niet omkomen, en zijne behouden aankomst aan de overzijde werd met de vreugdekreten der soldaten begroet, die beschaamd over hunne aarzeling nu voorwaarts drongen om zijne schreden te volgen.

De eerste, die het waagde, had hetzelfde geluk als zijn voorganger. De tweede deed een' misstap, of werd duizelig en viel halsoverkop naar beneden waar hij op den bodem des afgronds verpletterde. De soldaten volgden de een na den ander en met minder ongelukken, dan men uit den aard van het gevaarlijke overgangsmiddel zou verwacht hebben. Gedurende al dien tijd ondervonden zij geen' overlast van den vijand, die misschien afgeschrikt was door de onverwachte stoutmoedigheid der Spanjaarden, en zich niet binnen het bereik van hun doodelijk geschutvuur durfden wagen. Niet zoodra waren de haakbusschieters in genoegzaam aantal overgetrokken of Mondejar stelde zich aan hun hoofd en voerde hen tegen de Muzelmannen aan. Hij werd moedig met eene volle laag ontvangen, welke hem bijna noodlottig geweest was; en had hij geen goed borstharnas aangehad, dat den kogel van eene haakbus terug deed kaatsen, dan zou zijn veldtogt reeds bij het begin geëindigd zijn. De schermutseling duurde slechts kort, toen de Moriscos, die door den voorspoed der aanvallers reeds ontmoet waren, of welligt gehoorzaamden aan een te voren door hun' aanvoerder opgemaakt operatieplan, hunne stelling verlieten en in overhaasting naar de bergen vlugten. Het was het plan van Aben-Humeya om, zooals reeds opgemerkt is, zijne vijanden in de passen van het gebergte in te sluiten, waar onafhankelijk van het voordeel dat hij uit de kennis van de landstreek genoot, de ruwe aard van den



grond het, zooals hij meende, voor ruitery en geschut, welke hij geen van beiden bezat, onmogelijk maakte om door te dringen <sup>4)</sup>.

Nadat de Spaansche veldheer zijne vorige stelling weder had ingenomen, gebruikte hij den nacht om de brug te herstellen, waaraan zijne manschappen met zulk een' ijver werkten, dat zij tegen den morgen gereed was om zijne ruitery en zijn geschut veilig er over te doen trekken. Onderwijl ontving hij de tijding dat eene bende van honderdtachtig Spanjaarden, die in de naburige stad Orgiba bij het uitbreken van den opstand, zich in de kerktoren geworpen hadden, daar steeds hunne stelling behielden, doch angstig naar hulp van hunne landslieden uitzagen. Daarom trok hij zonder tijdverlies voorwaarts, en hervatte zijn' togt door de vallei, welke hier aan beide zijden door ruwe heuvels beschermd werd, hetwelk bij het voortrukken erger wordende hem aantoonde dat hij de bergpassen der Alpujarras binnentrok. Het weder was stormachtig; de wegen waren slechter dan gewoonlijk door de hevige regens en door de rivieren, die van de heuvels stroomden. Daarenboven leden de Spanjaarden veel van de rondwalende vijandelijke benden, die de hoogten bezet hielden, van waar zij groote rotsblokken naar beneden rolden, en werptuigen van allerlei aard op de hoofden der indringers slingerden. Om zich van dien last te bevrijden beval Mondejar afdeelingen ruitery, van welke eene onder bevel van zijn' zoon, Don Antonio de Mendoza, stond, de heuveltoppen schoon te vegen en de schermutselaars te verjagen. Er werden mijnwerkers vooruitgezonden om den grond gelijk en voor de ruitery begaanbaar te maken. Dit werd wondergoed

<sup>4)</sup> Hita heeft den stoutmoedigen overgang over de brug te Tablate herdacht in eene van zijne romances of balladen, waarmede hij het tweede deel van zijn werk rijkelijk voorzien heeft, en welke een armzalig contrast met de balladen in het vorige deel vormen. Deze, die een deel uitmaken van de volkszangen der meistreels in de middeleeuwen, bezitten al de kracht en den geur van de natuurlijke wilde bloemen des lands. De balladen in het tweede deel zijn waarschijnlijk het werk van Hita zelven, armzalige nabootsingen der ouden, terwijl zij bewijzen dat, al is zijn rijk en hoogdravend proza met poëzij verwant, deze nog meer op proza gelijkt.

verrigt, en de bergbewoners, die weinig aan paarden gewoon waren, waarvoor zij zelfs evenzeer schenen te vreezen als de Mexicanen, waren zoo verbaasd van de vlugge Andaluzische paarden de ruwe helling van het gebergte te zien beklimmen, langs voetpaden waarop de jager zich ter naauwernood wagen zou, dat zij zonder den aanval af te wachten, haastig het terrein verlieten en op hunne kleine legerbende terug trokken.

Deze stond te Lanjaron, eene plaats op weinig mijlen afstand, waar de Moriscos gebruik maakten van eene bevallige hoogte, welke een' nabijzijnden bergpas bestreek, om eene borstwering van steenen en aarde op te werpen, waarachter zij zich verschansten, gereed, zooals het scheen, om den Spanjaarden slag te leveren.

Het daglicht was begonnen te verminderen, toen de laatsten bij 's vijands kamp kwamen en daar hij de gesteldheid van den grond niet kende, besloot Mondejar zijn' aanval tot den volgenden morgen uit te stellen. De nacht was donker en dreigend; doch een honderdtal wachtvuren, die op de heuveltoppen vlamden verlichtten de lucht en wierpen zwakke lichtstralen in de duistere vallei. Gedurende den ganschen nacht klonken de wilde toonen der bij de Moriscos gebruikelijke muzikinstrumenten, vermengd met schrille oorlogskreten, in de ooren der Christenen, waardoor zij in de wapenen bleven en ieder oogenblik een' aanval vreesden. Maar een nachtelijke aanval was tegen de gewone krijgskunst der Mooren. Evenmin schenen zij van plan te zijn op deze plaats in het geheel een gevecht met de Spanjaarden te wagen; ten minste als zulks hun plan geweest was, dan veranderden zij dit, want bij het aanbreken van den dag was er tot groote verbazing der Spanjaarden geen spoor van de Moriscos meer te vinden, die de stelling verlaten en evenals hunne roofvogels in de diepten van het gebergte de vlugt genomen hadden.

Mondejar, die niet ontevreden was van door een gevecht niet opgehouden te worden op een' tijd, dat ieder oogenblik zoo kostbaar was, trok nu snel van Orgiba voorwaarts, waar hij juist bij tijds aankwam om de bezetting, die bijna tot het uiterste gebragt was, te verlossen, en het gespuis, dat haar belegerde, op de vlugt te jagen.

In de volheid des harten, terwijl de tranen uit hunne oogen stroomden, kwamen de gevangenen uit hunne vesting om de bevrijders te omhelzen, die hen van den vreeslijksten dood verlost hadden <sup>1)</sup>. Alleen de vrees voor zulk een lot had hunne zielen tot zulk een' langdurigen en heldhaftigen tegenstand aangezet. Echter zouden zij voor hongersnood hebben moeten bukken, als zij niet zoo voorzigtig waren geweest om verscheidene kinderen der Moriscos met zich in den toren te nemen, wier ouders hen in het geheim van voedsel voorzagen, hetwelk, hoe gering het ook ware, als middel van onderhoud voor de bezetting diende. Toen de belegerden echter te voorschijn kwamen sprak er uit hunne vermagerde ligchamen en door honger onkenbare gelaatstrekken een lijden dat een steenen hart zou hebben vermurwd.

De legging van Orgiba maakte het geschikt voor een versterkte post, om zoo noodig den aftogt van een leger te dekken en de konvooijen met oorlogsbehoeften te beschermen, die regelmatig naar Granada gezonden werden. De kapitein-generaal liet daar een klein garnizoen achter en zette zonder dralen de vervolging des vijands voort.

Aben-Humeya was teruggetrokken binnen Poqueira, eene ruwe streek der Alpujarras. Hier had hij zich aan het uiteinde eens gevaarlijken bergpas, den pas van Alfajarali genaamd, gelegerd met een heir dat dubbel zoo sterk was als het vorige. Verder naar achteren lag de stad Bubion, de hoofdstad van het distrikt, waarin vele rijke Moriscos, die haar als eene veilige verblijfplaats beschouwden, hunne vrouwen en kinderen in veiligheid hadden gebragt.

Mondejars weg bragt hem nu in het hart van de wildste streken der Alpujarras, waar het tooneel een verheven karakter aannam, hetwelk zeer verschilde van dat, wat hij in de lager gelegen vlakten des lands had aangetroffen. Hier

<sup>1)</sup> Het stadje, eene bezitting van den hertog van Sessa, kleinzoon van den vroegeren heer Fernando Gonzalez de Cordova, werd namens den hertog door Gaspard Saravia verdedigd. De Moriscos hadden allerhande middelen aangewend om de bezetting tot de overgave te noodzaken, zelfs hadden zij den Spanjaarden trachten diets te maken dat Granada in hunne handen was.

rees de eene berg na de andere omhoog, totdat hunne begroecide kruinen, boven de wolken uitstekende, zich ver in de streken der eeuwige sneeuw verhieven. Het tooneel was even somber als grootsch. In plaats van de groote wouden, die gewoonlijk aan de zoomen der trotsche bergen hingen, en de naaktheid der hoogten voor het oog verborgen, was hier niets te zien dan gevaarten van rotsblokken, zwart alsof zij door Vulkanisch vuur waren van een gescheurd, en het een op het andere gestapeld in eene soort van wilde verwarring, alsof eene aardbeving de heuvelen van hunne grondvesten had losgerukt en ze tot den oorspronkelijken chaos had willen terugbrengen. De vindingrijkheid der Moriscos had evenwel getracht om de woeste schoonheid van het landschap te vermeerderen, door terrassen uit te hakken daar waar de rotsgrond zulks veroorloofde, en daarop den wijnstok en andere planten in schoone plantsoenen van verschillend groen aan te kweken, zoodat dit als slingers rondom het kale en zwarte gebergte hing.

De luchtgesteldheid was nu geheel anders dan het leger in de vallei had ondervonden. De wind welke langs de niet ijs bedekte berghellingen zweepte, drong zelfs door het harnas der ruiters en de ligte kleeding der soldaten tot op hunne beenderen door en deed hunne leden verstijven. Men ondervond groote moeilijkheid om het geschut tegen de steile hoogten op te slepen. en langs wegen en bergpassen, die, hoewel de vlugge bergbewoners er gemakkelijk over heen gingen, weinig geschikt waren voor de beweging van een leger en zijn krijgstros.

De togt ging in volmaakte orde voort; de haakbusschietters hadden de voorhoede; de ruiters reden op de flanken, terwijl afdeelingen voetvolk, waarvan het voornaamste deel den middeltogt uitmaakte, zich regts en links op de hoogten aan weêrszijden van den door het leger gevolgden weg begaven, om het voor overval van den kant der bergbewoners te beveiligen.

Den 13<sup>den</sup> Januarij trok Mondejar de naauwe bergengte van Alfajarali binnen, aan het uiteinde waarvan de bonte menigte, welke om den standaard van Aben-Humeya vergaderd was, reeds in slagorde stond. Zijn regtervleugel



steunde tegen de steile helling van het gebergte. De linker werd door eene diepe kloof verdedigd, en zijne stelling door meer dan eene hinderlaag versterkt, waartoe de aard van het terrein bij uitstek geschikt was. Hinderlagen en overrompelingen behoorden toch tot de regelmatige wijzen van oorlogen der Mooren, die den moed verloren als zij daarin faalden, evenals de leeuw, die men zegt dat indien hij den eersten sprong op zijne prooi mist zelden een' tweeden waagt.

De aanvoerder der Moriscos bragt deze listige krijgskunst in praktijk, zoodra de Spanjaarden goed in den bergpas waren binnengerukt, en gaf het teeken zonder te wachten totdat zij in slagorde geschaard stonden; zijne manschappen verzezen uit bergkloof, kreupelbosch of ravelijn, of stortten, evenals de bergstroomen in den winter van de helling der heuvels naar beneden en vielen tegelijk op de voor- en achterhoede en de flanken der Christenen aan, en overweldigden hen van alle kanten. Door het plotselinge van den aanval met ontsteltenis vervuld drong de achterhoede op den middeltogt, terwijl de haakbusschieters in de voorhoede nog meer in wanorde werden gebragt. Gedurende eenige oogenblikken scheen het alsof de plotselinge schrik hen allen overweldigden zou. Maar men hoorde de stem van den aanvoerder boven het geraas uit, en door zijne snelle en slimme maatregelen slaagde hij er gelukkig in om de orde te herstellen en het vertrouwen zijner manschappen weder te herlevendigen. Hij zond eene bende ruiters onder bevel van zijn' schoonzoon af, om de achterhoede bij te staan, en eene andere onder zijn' zoon, Antonio de Mendoza, naar de voorhoede. Beiden volbragten met moed hunne zending; en Mendoza, zijne makkers ver achter zich latende in de drift waarmede hij naar de voorhoede rende, stortte zich in het digtste van den strijd, waar hij door een' grooten steen van zijn paard geworpen en spoedig door den vijand omringd werd, uit wiens magt hij door zijne makkers met moeite en niet dan na een hardnekkig gevecht werd gered. Zijn vriend, Don Alonzo Portocarrero, de afstammeling van een edel Andaluzisch geslacht, welks zonen allen tegen de ongeloovigen gestreden hadden, werd tweemaal door vergiftigde pijlen

gewond; want de Mooren in de Alpujarras doopten hunne wapenen in een doodelijk vergif, hetwelk zij uit onkruid, dat in het wild langs de bergen groeide, trokken <sup>1)</sup>).

Nu volgde er eene woedende worsteling. Want de Morisco werd aangezet door haat en de heriunering aan duizendvoudig ongelijk. Slecht voorzien van wapenen van aanval en geheel ontbloot van die van verdediging, stelde hij zich aan het hevigste vuur des vijands bloot en trachtte de ruiters uit het zadel te trekken, terwijl steenen en pijlen, en zelfs eenige musketkogels als regen op de beproefde harnassen der Andaluzische krijgslieden vielen. De laatsten werden daardoor bijzonder aangezet, en vielen stoutmoedig in de digtste drommen der Mooren; zij vertraden hen onder den voet, en hieuwen ze links en regts met hunne scherpe sabels neder. Tegelijkertijd rigtten de haakbusschieters een welonderhouden vuur op den flank der Moriscos, die na eene dappere worsteling, welke een uur duurde, en waarin zij aan alle kanten verdreven werden, het slagveld, dat met hunne dooden bedekt was, even spoedig verlieten, als zij er zich op geschaard hadden en, tusschen de bergen verdwijnende, weldra geheel buiten vervolging waren.

Mondejar rukte van het slagveld aanstonds naar Bubion, de hoofdstad van het distrikt, welke nu door de Muzelmannen geheel onbezet was gelaten. Echter waren er vele hunner vrouwen en dochters gebleven, en wat Mondejar meer dan alles verheugde was de bevrijding van 180 Christenvrouwen, die bedwelmd van vreugde en dankbaarheid naar buiten liepen om de knieën hunner bevrijders te omhelzen. Zij hadden hunnen landslieden, die haar nu van een lot erger dan den dood hadden gered, menig afschuwe-lijk verhaal te doen; want men zeide, dat er schikkingen

<sup>1)</sup> Dit vergif trokken zij uit den wolfswortel, die veelvuldig in de Alpujarras groeide. Het was zoo kwaadaardig dat de geschiedschrijver ons verzekert, dat indien er een druppel vermengd wordt met het bloed dat uit eene wonde vloeit, de besmetting aanstonds tegen den bloedstroom in zich door het geheele ligchaam verspreiden zal. Men zegt dat kweeënsap het beste tegengif is. Mendoza, *guerra de Granada* bl. 73 en 74.

waren getroffen om de bekoorlijksten onder haar weg te zenden ter aanvulling der harems van de woeste vorsten in Barbarije, die met de Moriscos in verbinding stonden. De stad leverde rijken buit aan de overwinnaars op, zoowel in goud, zilver en juweelen, als in de fijnste stoffen, voornamelijk zijde, voor welke vervaardiging de bewoners dezer landstreek beroemd waren. Daar de Spaansche veldheer, die zich met geene onnoodige bagaasje wilde belasten, geene voorzorgen genomen had om zware stukken te vervoeren, werd het grootste gedeelte in de gewone vernielingszucht van den krijg aan de vlammen opgeofferd. De soldaten zouden zich gaarne de Moorsche vrouwen, die zij in de stad vonden, hebben toegeëigend, daar zij ze als buit beschouwden; doch de markies stelde zich menschlievend ter harer bescherming tusschen beiden, hoewel tot groot misnoegen zijner volgelingen.

Nu vernam Mondejar dat Aben-Humeya het overschot zijner troepen verzameld en den weg had ingeslagen naar Jubiles, eene plaats, welke in het wildste gedeelte der landstreek lag, en waar een vrij sterk kasteel stond, in hetwelk hij ten laatste tegen de vijanden stand wilde houden. Daar hij verlangde om van den toegebragten slag gebruik te maken vóórdat de vijand nog bekomen was, hervatte Mondejar zijn' togt. Hij was nog slechts weinige mijlen voortgerukt toen hij Pitres, de voornaamste stad in het distrikt Ferreiras bereikte. Het was eene vrij belangrijke plaats, en rijk in die geriefelijkheden, welke men gewoonlijk in de groote Moorsche steden vond, waar de rijke inwoners in smaak voor prachtige kleeding en de kostbare versierselen hunner huizen met hunne broeders te Granada wedijverden.

De overwinnaars hadden hier de voldoening om 150 arme vrouwen van hunne natie uit de gevangenis te verlossen, waarin zij opgesloten waren na getuigen geweest te zijn van den moord harer vrienden en bloedverwanten. De stad werd aan plundering overgegeven, maar de markies, trouw aan zijne beginselen, wilde niettegenstaande het gemor en zelfs de bedreigingen zijner soldaten niet dulden dat de achtergebleven vrouwen der Mooren beleedigd zouden worden. Hierin

handelde hij niet minder overeenkomstig de voorschriften eener gezonde staatkunde, dan van menschelijkheid, welke inderdaad, gelukkig voor het menschedom, nimmer van elkander gescheiden kunnen worden. Hij wilde den krijg niet tot het uiterste drijven of een ras uitroeijen, welks vindingrijkheid en nijverheid eene vruchtbare bron van inkomsten voor het land uitmaakten. Daarom wenschte hij de deur voor verzoening nog open te laten; en terwijl hij te vuur en te zwaard 's vijands grondgebied verwoestte, liet hij hen nog het vooruitzicht op genade voor hen, die zich wilden onderwerpen en tot den plicht van onderdanen terugkeeren.

De weg des legers leidde door eene wilde en verlaten streek, welke door hare hooge ligging, zelfs midden in den zomer koel was en welke nu in de maand Januarij het treurig aanzien van een' winter aan de polen had. De sneeuw, welke op de hoogste toppen der bergen nimmer smolt, lag er nu tot eene aanmerkelijke hoogte, en bedekte den weg der Spanjaarden, omdat zij zelfs ver naar beneden langs de hellingen was voortgezweept. Het was niet zonder moeite dat zij een' dragelijken overgangsweg voornamelijk voor het zware geschut konden vinden, dat met ongelooflijke inspanning van paarden en manschappen er over werd gesleept. De soldaten, die in de zonnige vlakten van Andaluzië waren geboren en opgevoed, waren slecht gewapend tegen eene doordringende koude, van welke zij nimmer eenig denkbeeld hadden gehad. Veler handen en voeten waren bevroren. Anderen waren verstijfd en uitgeput door buitengewonen arbeid, waggelden in de achterhoede mede, en zonken in de sneeuwjagt op den grond, of verdwenen in de verraderlijke afgronden en spleten, welke onder een blinkend dekkleed voor het oog verborgen lagen. Het ging met de Moriscos nog erger, voornamelijk met de vrouwen en kinderen, die, na als tros met het leger te zijn medegetrokken, om des te beter vervolging te ontwijken, de ontoegankelijkste plaatsen van het gebergte beklommen, waar zij zich in holen verborgen en grootendeels van koude en honger omkwamen.

Ondertusschen koesterde Aben-Humeya, ontmoedigd door



zijn' laatsten tegenspoed, te weinig vertrouwen in de sterkte van zijne ingenomene stelling om daar den aanval der Spanjaarden af te wachten. Hij verliet daarom die plaats, nam zijne vrouwen en bezittingen met zich mede en rigtte zijn' togt met snelle dagmarschen naar Paterna, zijne voornaamste verblijfplaats, welke door de nabijheid van de Sierra-Nevada het voordeel aanbood van hem, zoo noodig, de middelen te verschaffen om de vlugt te nemen naar de wilde en geheimzinnige schuilhoeken, waar niemand dan een inboorling hem zou durven volgen. Hij liet in het kasteel van Jubiles een groot aantal Moorsche vrouwen, die het leger op den terugtocht hadden vergezeld, en 300 mannen, die wegens ouderdom of zwakte de bewegingen van het leger slechts zouden hinderen, achter.

Toen hij Jubiles bereikte, ondervond de Spaansche generaal derhalve geen tegenstand van het hulpelooze garnizoen, dat het kasteel bezette; dit laatste bevatte daarenboven rijken buit in goud, paarden en edelgesteenten, om daarmede de hebzucht der soldaten te voldoen. Evenwel drukten zij hun misnoegen in stoutmoediger bewoordingen uit dan zij gewoon waren bij de bescherming, welke hun aanvoerder toonde voor de Moorsche vrouwen, die ten getale van meer dan 2000 in de stad waren. Onder dit getal waren vele Christengevangenen, die de woeste drift harer landgenooten opwekten door het treurige verhaal van de afgrijsselijkheden waarvan zij getuigen waren geweest, van het slagten van vaders, echtgenooten en broeders, en van de vervolgingen, waaraan zij zelve hadden blootgestaan om haar tot de Mahomedaansche leer te bekeeren. Zij smeekten den kapitein-generaal om medelijden met hare smart te hebben, en het haar aangedane ongelijk te wreken door alle mannen en vrouwen, die men in de stad vond, te doodden. Het blijkt daaruit dat, hoezeer zij ook voorbereid mogen geweest zijn om eerder de martelaarskroon te dragen dan haar geloof af te zweren, zij nog weinig gaven om het edelste voorschrift, dat beveelt om vijanden te vergeven. In dit opzigt toonde Mondejar duidelijk dat hij beter Christen was; want terwijl hij medelijdend naar het verhaal harer jammeren luisterde, en alles deed om haar in hare smart

te troosten, wilde hij toch de bescherming zijner gevangenen niet laten varen, of hen aan de onmenselijkheid zijner soldaten overlaten.

Hij zorgde gedurende den nacht voor hunne veiligheid door hen in de kerk op te sluiten. Maar aangezien deze niet meer dan een duizendtal personen bevatten kon, werden de overigen, en daaronder al de mannen op een open plein in de nabijheid van het gebouw gelegd. De Spaansche troepen kampeerden op geen' grooten afstand van deze plek <sup>1)</sup>.

In den loop van den nacht wist een der soldaten in de legerplaats der gevangenen door te dringen, en veroorloofde zich eenige vrijheden met een Moorsch meisje. Bij toeval was haar minnaar, in vrouwenkleëren vermomd, aan hare zijde, omdat hij ter harer verdediging bij haar gebleven was. Zijn Moorsche bloed begon bij die belediging te koken en hij bewees dit door den Spanjaard zijn' dolk in in het ligchaam te stooten. Het geschreeuw van dezen laatste wekte zijne makkers spoedig op. Zij renden naar de plaats, en vielen op den jongen Morisco aan, die nu het zwaard zwaaide, dat hij den buiten gevecht gestelden Spanjaard ontwongen had, en zich zoo dapper te weer stelde dat verscheidene anderen gewond werden. Nu ging de kreet op dat er onder de gevangenen gewapende mannen als vrouwen verkleed waren; er snelden meer soldaten toe ter ondersteuning hunner makkers, en vielen met woede op de hulpelooze slagtoffers aan. Het oproer werd algemeen. Aan den eenen kant hoorde men beden en verzoeken om genade, aan den anderen onmenselijke verwenschingen, gevolgd door doodelijke slagen, welke bewezen hoe weinig het smeeken om genade hielp. De harten der soldaten waren harder dan het staal, waarmede zij doodden, want zij herinnerden zich de wreedheden, welke de Moriscos tegen

<sup>1)</sup> Mondejars leger was kort voor de aankomst te Jubiles nog versterkt door twee kornetten ruitery en eene kompagnie voetvolk uit Cordova, welke versterking hij zeer noodig had wegens de talrijke reeds geleden verliezen. De kapitein Tello d'Aguilar was de eerste, die met zijne ruitery de stad aanviel.

hunne landgenooten bedreven hadden. Regts en links slaande, hieuwen zij onverschillig mannen en vrouwen, beiden evenzeer weerloos, neder. In hunne blinde woede wonden zij zelfs elkander; want het was in de duisternis niet gemakkelijk een' vriend van een' vijand te onderscheiden daar men weinig licht had, zooals de kronijkschrijver zegt, behalve dat van de vonken, die uit het tegen elkander slaande staal sprongen of van de voorbijschietende vlammen der vuurwapenen. Het was te vergeefs dat de officieren hunne manschappen van dit slagerswerk trachtten af te houden. Het vurige karakter des Andaluziërs was in volle kracht, en het zou even gemakkelijk geweest zijn de uitbarsting eener mijn tegen te houden wanneer het kruid in de loopgraaf reeds ontstoken is, als om deze woede te stuiten. Niet voor dat het morgenlicht deed zien dat de grond van het bloed dreef, en de lijken der weerlooze slagtoffers in hoopen op elkander lagen, was deze bloeddorst voldaan. Een groot aantal vrouwen en bijna al de mannen kwamen bij deze slagting om het leven. Zij, die in de kerk waren gelukte het de deuren dicht en aldus hunne vijanden buiten te houden, die herhaaldelijk pogingen in het werk stelden om binnen het gebouw door te dringen. De markies van Mondejar, verontwaardigd over de onmenselijke handelwijze van zijne soldaten, en over hunne schreeuwende ongehoorzaamheid tegen zijne bevelen, liet aanstonds een onderzoek omtrent de zaak in het werk stellen, en de teregstelling van drie der schuldigsten was eene heilzame waarschuwing voor de Andaluzische soldaten, dat er grenzen waren, welke men niet overschijden mogt om het geduld van den veldheer op de proef te stellen.

Voor dat hij Jubiles verliet, zond Mondejar onder sterk geleide de Christengevangenen naar Granada, die sinds hunne bevrijding in het leger gebleven waren. Er waren er 800, vrouwen en kinderen, eene weerlooze menigte, voor wier behoeften men zorgen moest, en welker tegenwoordigheid noodzakelijk de bewegingen des legers moesten belemmeren. Zij moesten die lange en moeilijke reis te voet over de bergen volbrengen, daar er geene middelen van

vervoer waren, en erbarmelijk was het schouwspel dat zij aanboden, toen zij de hoofdstad bereikten. Toen de moêgeloopen reizigers de poort van Bib-arranbla binnen kwamen, stroomden de burgers hun in menigte ter welkomst te gemoet. Er reed eene bende ruiters voorop, van welke ieder man twee kinderen voor zich op het zadel had, terwijl er soms nog een derde hem achter op den rug hing. Het voetvolk was aan de achterhoede, terwijl de vrouwen den middeltogt vormden; dat was eene rampzalige en treurige groep; hare hoofden waren door geene bedekking tegen het weder beschut; het haar, door de sneeuw wit geworden, hing ordeloos langs hare schouders; hare kleederen waren armoedig, gescheurd en beslijkt door de reis; zonder kousen of schoenen om hare voeten voor de koude en de steenen op den weg te bedekken, terwijl het meest bevangen oog in de rimpels op haar gelaat de geschiedenis van haar onvergelykelyk lijden lezen kon, Menigeeen behoorde tot eene klasse, welke den arbeid ongewoon, en teeder opgevoed, slecht voorbereid was op de beproevingen en ontberingen waaraan zij blootgesteld waren geweest.

Toen hare vrienden en bloedverwanten zich om haar verzamelden, om hunne deelneming te betuigen en het verhaal harer ongelukken aan te hooren, waren de stemmen der arme reizigers door snikken en tranen afgebroken. De smart was aanstekelyk, en de treurende en medelydende menigte vergezeld den stoet als een troep weeklagers naar het klooster van Onze Lieve Vrouwe der Overwinning, in het tegenovergestelde gedeelte der stad, waar eene plechtige mis werd gelezen, en dankgebeden werden uitgestort voor hare verlossing uit de gevangenschap. Uit de kerk gingen zij naar het Alhambra waar zij zeer welwillend ontvangen werden door de markiezin van Mondejar, de vrouw van den kapitein-generaal, die al deed wat zij kon om haren ellendigen toestand te verzachten. Zij, die vrienden en bloedverwanten in de stad hadden, vonden bescherming onder hun dak, terwijl de overigen vriendelyk werden opgenomen door den aartsbisschop van Granada en de medelydende stedelingen, die haar van kleeding en al wat tot haar onder-



houd noodig was, voorzagen. De verhalen, welke de vlugtelingen deden van de verschrikkelijke tooneelen, die zij in de Alpujarras hadden bijgewoond, wekten bij de Spanjaarden een nog dieper gevoel van haat tegen de Moriscos op, hetwelk den bewoners van de Albaicin weinig goeds voorspelde.

## HOOFDSTUK IV.

## OPSTAND DER MORISCOS.

*Toestand van Aben-Humeya. — Lot der Moorsche gevangenen. — Bestorming van Guájaras. — Ontsnapping van Aben-Humeya. — Operatiën van Los Velez. — Kniptperij tegen Mondejar. — Buitensporigheid der soldaten. — Moord in Granada. — Hernieuwing van den opstand.*

~~~~~  
1 5 6 9.

Voor dat de markies van Mondejar Jubiles verliet ontving hij een bezoek van zeventien der voornaamste Moriscos uit die landstreek, die hunne onderwerping kwamen aanbieden en zich tegelijker tijd van eenig aandeel aan den opstand vrij trachtten te pleiten, terwijl zij nederig om de bescherming van den kapitein-generaal baden. Dit stond hij zonder bedenken toe daar het met zijne staatkunde overeenkwam, terwijl hij hun een vrijgeleide gaf met onderrigt om aan hunne stamverwanten te vertellen wat hij gedaan had, en hen, zoo mogelijk, over te halen om tot hun' pligt van onderdanen terug te keeren, daar dit het eenige middel was om eene ramp af te wenden, welke hun anders spoedig overkomen zou. Deze daad van goedertierenheid, welke zoo zeer tegen het gevoel der Spanjaarden streed, was eene nieuwe oorzaak van ergenis voor zijne soldaten, die begrepen dat zulke schoone aan de opstandelingen toegestane voorwaarden weinig beter waren dan eene overwinning op henzelfen behaald. Echter was het goede gevolg van deze handelwijze spoedig zichtbaar, toen de markies zijn' togt wederom aanving. Want toen zijne gunstiger gezindheid meer algemeen bekend werd, boden vele Moriscos en vele steden op zijn' weg, vol begeerte hunne

onderwerping aan, en riepen zijne genade en bescherming tegen zijne soldaten in.

Ondertusschen zag Aben-Humeya, die met zijne vrouwen en soldaten te Paterna gelegerd was, met misnoegen dat zijn bergtroon bijna onder hem wegzakte. De geest van wantrouwen en afval was zijn legerkamp reeds binnengeslopen. Het was in twee partijen verdeeld. Eene van deze, die aan verderen tegenstand wanhoopte, wilde al aanstonds voorwaarden van den vijand bedingen. De andere partij was stoutmoediger; maar hare aanvoerders stonden, indien wij de Kastiliaansche schrijvers mogen gelooven, minder onder den invloed van vaderlandlievende, dan van persoonlijke beweegredenen, daar het meerendeels mannen waren, die zulk een belangrijk deel aan den opstand genomen hadden, dat zij nauwelijks konden hopen in eene door de Spanjaarden beloofde amnestie te deelen. Dit waren voornamelijk de Spaansche gelukzoekers, die zich boven alle anderen onderscheiden hadden door hunne wreede vervolging jegens de Christenen. Zij regelden te dien tijde de plannen van den Moorschen vorst; daar zij zijn geest bezig hielden met de verdenking der trouw van sommigen zijner volgelingen, voornamelijk van den vader van eene zijner vrouwen, een persoon van veel invloed onder de Moriscos. Verdenken en dooden waren bij Aben-Humeya woorden van dezelfde beteekenis. Hij liet zijn aanverwant roepen, en toen deze de kamer binnentrad, hem voor zijne oogen afmaken. Hij zou zulks door den moord van eenige anderen van de familie hebben doen volgen, als zij zijne handen niet ontvlugt waren; aldus toonde hij zich inderdaad een afstammeling van die Oostersche despoten, die de levens hunner bloedverwanten even weinig telden als de worm op hun' weg ¹⁾.

Hij stond nog aan het hoofd van een talrijk leger. Het getal, hetwelk nog 6000 man bedroeg, maakte de grootste sterkte van deze bende uit; want zonder krijgstuicht en

¹⁾ Abderrahman, of, zooals het door Gayangos gespeld wordt, Abdu-r-rhman de Eerste, de grondleger der dynastie, van welke Aben-Humeya voorgaf een afstammeling te zijn, vlugtte naar Spanje voor eene bloedige vervolging, waarin men zegt dat alle leden van dit talrijke geslacht met sabelhouwen of pijlschoten zijn omgebracht.

bijna zonder wapenen, was het uit zulke ruwe en vreemdsoortige bestanddeelen zamengesteld, dat het zooals hij reeds ondervonden had, nimmer den schok van de Kastiliaansche krijgsmagt kon weêrstaan. De Moorsche vorst had nog andere redenen om ontmoedigd te worden over de tijdingen, welke hij ieder uur van den afval zijner onderdanen kreeg. De goederentierenheid, welke de overwinnaar toonde, deed meer voor dezen dan zijne wapenen, evenals de sneeuw, welke de winterkoude slechts wat vaster op de helling der bergen had doen vastvriezen, onder de zachte koelte der lente hare vastheid verliest en wegsmelt. Niettegenstaande zijn laatste vertoon van stoutmoedigheid, verloor de ongelukkige jongman nu alle vertrouwen op zijn geluk en zijne volgelingen. Droevig ter neêrgeslagen, wist hij niet waarheen zich te wenden. Hij bezat weinig van de standvastigheid of den moed van den vaderlandlievenden man, die zijn leven voor eene groote zaak waagt, en hij nam nu zijne toevlugt tot hetzelfde middel, hetwelk hij nog onlangs in zijn' schoonvader met den dood gestraft had.

Hij zond een' bode naar den markies van Mondejar met aanbod van zich over te geven, en om, zoo hem daartoe de tijd gegeven werd, zijn volk over te halen om zijn voorbeeld te volgen. Ondertusschen verzocht hij den Spaanschen veldheer om zijn' togt te staken en aldus eene ontmoeting met zijne troepen te voorkomen. Hoewel Mondejar hiertoe zijne toestemming niet wilde geven, trok hij echter langzamer voort, terwijl hij onderhandelingen met den vijand aanknoopte. Hij was reeds in het gezicht der vijandelijke benden gekomen, toen hij er op verzoek van Aben-Humeya zijne toestemming toe gaf om voor éenen nacht in het naburige dorp Iñiza halt te houden om daardoor tijd voor een persoonlijk onderhoud te hebben. Dit noodzaakte de troepen, van welke sommigen reeds tot op een musketschotsafstand van den vijand waren voortgerukt, om terug te gaan en zich daar te legeren waar op dat oogenblik de achterhoede was. Bij het uitvoeren van deze beweging kwamen zij bijna in aanraking met eene afdeeling van het Moorsche leger, welke onkundig van de ware oorzaak, de beweging als eene vijandige vertooning beschouwde,

en de Spanjaarden met eene hagelbui van pijlen en andere werptuigen begroette, hetgeen deze door eene geduchte laag uit hunne musketten beantwoordden. Spoedig werd het gevecht algemeen. Aben-Humeya las juist een' brief, dien hij van iemand van Mondejars gevolg ontvangen had om de plaats voor een onderhoud te bepalen, toen hij opschrok van het vuur en met ontsteltenis zijne eigene manschappen in hevig gevecht met den vijand zag. Veronderstellende dat hij door de Spanjaarden bedrogen was, smet hij den brief op den grond, en wierp zich in den zadel; zonder te beproeven om zijne troepen te herceenigen, die in alle rigtingen over het veld vlugttten, sloeg hij den weg naar de Sierra Nevada in, waarbij hij slechts door vijf of zes der zijnen gevolgd werd. Zijn paard was met schuim bedekt en weldra bereikte hij de bergpassen. Maar hij werd hevig vervolgd, en meenende dat het veiliger was om op zich zelve dan op zijn paard te vertrouwen steeg hij af, sneed het dier de kniepezen door opdat het zijnen vijanden niet ten dienste zou zijn, en verdween in de donkere berg-holen, waar het vruchteloos zou geweest zijn om hem te vervolgen.

De nederlaag van het leger was volkomen en de overwinnaars zouden den vlugtelingen een onberekenbaar verlies hebben toegebracht, zoo de markies van Mondejar zijnen troepen zulks niet verhinderd en het moordwerk tegengehouden had. Hij wenschte de deur tot verzoening zoover mogelijk open te zetten. Zijn gedrag, hetwelk men niet begreep en dat door zijne manschappen niet gewaardeerd kon worden, werd door hen als verraad beschouwd. Zij vonden eenige vergoeding voor hunne teleurstelling in de plundering van Paterna, de verblijfplaats van Aben-Humeya, welke ruimschoots van de door de Moriscos zoo geliefde pracht voorzien, den overwinnaar een' welkome buit opleverde.

Onder de Moorsche gevangenen waren Aben-Humeya's moeder, twee van zijne zusters en eene zijner vrouwen, aan welke Mondejar zooals gewoonlijk zijne bescherming schonk.

Echter was de beschikking omtrent zijne gevangenen een punt van kwellen voor den Spaanschen veldheer. Zooals

wij gezien hebben zouden zijne soldaten daar aanstonds een einde aan hebben gemaakt, als ten minste hun aanvoerder er zijne toestemming toe gegeven had, door ze allen als buit van de overwinning te beschouwen. Er waren vele personen hooger in rang dan soldaten, die daaromtrent van hetzelfde denkbeeld waren. Dit geschilpunt was belangrijk genoeg om der regering te worden voorgelegd. Philips bragt het in den raad van state, en het als eene gewetenszaak beschouwende, waarin de belangen der godsdienst gewikkeld waren, vroeg hij het gevoelen van de koninklijke regtbank van Granada, van welke Deza voorzitter was. De eindbeslissing was, zooals men die van eene regtbank met inquisiteurs aan het hoofd verwachten kon. Men verklaarde dat de Moriscos, mannen en vrouwen, door hun' opstand de straf der slavernij hadden verdiend. Hetgeen evenwel in deze uitspraak het merkwaardigste is, is het daartoe gebruikte antecedent, hetwelk niets anders was dan eene beslissing van den raad van Toledo, welke opklom tot den tijd der West-Gothen, toen zekere oproerige Joden door eene daad van opstand hunne vrijheid verbeurd hadden ¹⁾. Men zeide dat het den Morisco niet beter dan den Jood moest gaan, daar hij niet alleen, zooals deze, een opstandeling en ongeloovige, maar daarenboven een afvallige was. Men begreep dat die uitspraak zeer ten genoegte was van Philips, die evenwel „met de vrome gematigdheid, welke zulk een regtvaardig en geacht vorst kenmerkt” ²⁾, de strengheid van het vonnis bij de uitvaardiging in zooverre matigde, dat hij jongens beneden tien en meisjes beneden elf jaar uitzonderde. Deze zouden onder de hoede gesteld worden van daarvoor verantwoordelijke personen, die hem de weldaad eener Christelijke opvoeding zouden bewijzen. Ongelukkig zijn er redenen om te vermoeden dat de goede voornemens der regering bij de uitvoering niet zeer naauwgezet betracht werden door hen, die daarmede belast werden.

¹⁾ De aangehaalde beslissing was waarschijnlijk van den raad van Toledo van 690. Vgl. Mariana, *historia de España*, I, bl. 452.

²⁾ Dit zijn de woorden van Marmol in zijne *Rebellion de Granada*, I, bl. 495.

Terwijl dit punt hangende was viel Jubiles den overwinnaar in handen, en Mondejar die zich zelve geene vrijheid gaf om zijne vrouwelijke gevangenen los te laten, terwijl er bij deze gelegenheid meer dan duizend in zijne handen waren gevallen, gaf ze aan een der voornaamste Moriscos ter bewaking, aan wie hij brieven van vrijgeleide gegeven had. Zij hadden verlof gekregen om die vrouwen aan hare familiën terug te geven, op voorwaarde dat zij op aanvraag van regeringswege zouden uitgeleverd worden. Men moet erkennen dat zulk eene daad groot vertrouwen in de goede trouw der Muzelmannen aanduidt, een vertrouwen, hetwelk de uitkomst volkomen regtvaardigde. Toen zij, overeenkomstig het voorschrift door de regering werden opgeëischt, werden zij door hare bloedverwanten uitgeleverd, met uitzondering van enkelen, die in dien tusschentijd gestorven waren, en werden meest allen te Granada in het openbaar verkocht ¹⁾.

De eenige plaats van eenig belang, welke het nu nog tegen Mondejar uithield, was Las Guájaras, in de vlakten van Salobreña, in de rigting van Velez Malaga gelegen. Dit was een steile rotsheuvel, op welks top de natuur, slechts weinig door kunst geholpen, een soort van ruw fort gevormd had. Het was bezet door eene woeste bende Moriscos, die van de hoogten dalende, zich over de vlakte verspreidden en als woeste stroopers voorttrokken, waardoor zij de schrik van het omliggende land werden. Mondejar door de klagten der inwoners bewogen, verliet Ugijar op den 5den Februarij aan het hoofd van zijn geheele leger, hetwelk door de aankomst van nieuwe benden nu zeer vermeerderd was, en trok met overhaasting naar Guájaras. Hij ontmoette geweldiger tegenstand dan hij verwacht had. Zijne eerste poging om de stad te nemen werd met groot verlies van de zijde der aanvallers afgeslagen. De Moorsche bezetting wierp uit hare verhevene stelling eene

¹⁾ Mendoza zegt dat zij allen weder werden uitgeleverd »iets dat nooit te voren gezien was, hetzij zulks kwam uit vrees of gehoorzaamheid, of dat er zulk een overvloed van vrouwen was, dat zij als weinig beter dan huisraad werden beschouwd" *Guerra de Granada* bl. 96.

hagelbui van allerlei werptuigen op hunne hoofden en, wat het ergste was, rolden groote rotsblokken naar beneden, welke in de gelederen der Kastilianen neêrstortende mannen en paarden verpletterden, en even groot nadeel te weeg bragten als het geschut gedaan zou hebben. Er bleven 800 gesneuvelde Spanjaarden op het veld liggen; en menig adelijk huis in Andaluzië droeg rouw na den ramp van dien dag.

Mondejar, aangevuurd door deze nederlaag, de eerste welke zijne wapenen ondergingen, besloot den volgenden dag zelf den storm aan te voeren. Zijne loopgraven werden met meer beleid dan te voren aangelegd, en zonder groot verlies te lijden, gelukte het hem om zijne haakbuschietters op eene hooger gelegen plaats te brengen, vanwaar hun vuur 's vijands versterkingen bestreek en hun een geducht verlies toebragt. De zon ging reeds onder en nog had de stad zich niet overgegeven. Maar El Zamar, de dappere verdediger, begreep dat er zonder krijgsvoorraad en zonder wapenen, geene hoop voor zijne kleine bezetting meer bestond. De Moriscos verlieten daarom met hunne vrouwen en kinderen bij het vallen van den nacht de plaats in stilte, daalden met de vlugheid van de klipgeit in de bergkloven af en ontvlugten zonder de aandacht der Spanjaarden op te wekken. Zij lieten diegenen slechts achter, die door ouderdom of zwakheid, niet in staat waren om hen in hunne gevaarlijke afstijging te volgen.

Den volgenden dag toen de Spaansche veldheer zich gereed maakte den storm te hernieuwen was zijne verbazing groot, toen hij bemerkte dat de vijand verdwenen was, behalve eenige ongelukkige wezens, die niet in staat waren om wederstand te bieden. Al de booze trekken van Mondejars karakter waren opgewekt door den hardnekkigen tegenstand van de stad en door de levens, die het hem gekost had. In de hitte van zijn' toorn beval hij de hulpe-looze bezetting over de kling te jagen. Geen gebed om genade werd verhoord. Men lette noch op leeftijd, noch op kunne. Allen werden in des veldheers tegenwoordigheid néergesabeld, waarbij men zelfs zegt dat hij de dralers onder

het krijgsvolk aanzette om met hun bloedig werk voort te gaan ¹⁾).

Maar hij werd in deze wreedheid nog overtroffen door die van zijn' zoon, den graaf van Tendilla. El Zamar de dappere verdediger van het kasteel dwaalde met zijne kleine dochter in den arm tusschen de rotsen. Uitgehongerd en uitgeput van vermoeienis, werd hij eindelijk door zijne vijanden overvallen, en gevangen naar Granada gezonden, waar de woeste Tendilla hem met gloeiende ijzers het vleesch van het ligchaam liet knippen en daarop zijn gefolterd rif, waarin de levensgeesten nog trilden, vierendeelen. De misdaad van El Zamar was dat hij al te dapper voor de onafhankelijkheid van zijn volk gestreden had.

Nadat hij de wallen van Guajaras tot den grond toe geslecht had keerde Mondejar met zijne bloedige lauweren naar zijn hoofdkwartier te Orgiba terug. Steden en burgtten hadden voor zijne magt gebukt. Aan alle kanten waren zijne wapenen overwinnend geweest. Maar eene zaak ontbrak er nog, namelijk de gevangenneming van Aben-Humeya, den kleinen koning der Alpujarras. Zoolang als hij leefde zou de nu onderdrukte opstand ieder oogenblik weêr kunnen uitbarsten. Hij had, zooals bekend was, zijne toevlugt genomen naar de wildernissen der Sierra Nevada, waar hij, volgens schijven van den kapitein-generaal met eene handvol volgelingen van rots tot rots dwaalde. Mondejar zond twee benden krijgsvolk naar het gebergte, om zoo mogelijk zijn' schuilhoek te ontdekken en hem te vatten.

De aanvoerder van eene dezer benden, Maldonado genaamd, vernam dat Aben-Humeya zich bij dag in de ondoordringbare schuilhoeken der bergen verborg, doch 's nachts ontsnappen en met weinige volgelingen zijne toevlugt nemen zou naar eene plaats, aan den zoom van het

¹⁾ De bestorming van Guajaras is een geliefkoosd onderwerp voor kronykschrijvers en zangers. Onder de laatsten bleef Hita niet in gebreke om zijne dichtloveren op te hangen aan het grafteeken van meer dan een aanzienlijk ridder, die bij dien bloedigen strijd omkwam, en voor wie »al de adellijke dames in Seville" zooals hij ons vertelt »in den rouw gingen." *Guerra de Granada*, II, bl. 112-118.

gebergte, Meccina genaamd. Hier vond hij eene schuilplaats in het huis van zijnen bloedverwant Aben-Aboo, een van die Moriscos, die, na de nederlaag van Jubiles, van Mondejar een vrijgeleide hadden verkregen. Toen hij dit vernomen en de ligging van het huis verkend had, trok de Spaansche bevelhebber met eene kleine bende van 200 soldaten derwaarts. Hij naderde in de grootste stilte. Bij nacht voorttrekkende, kwam hij onbemerkt nabij Aben-Aboo's huis. Onder bedekking der duisternis voortschrijdende was hij tot op een gewerschot afstand van de woning gekomen, toen op dit hagehelijke oogenblik al zijne voorzorgen verijdeld werden door de onvoorzigtigheid van een' zijner medgezellen, wiens haakbus bij toeval afging. Het schot weêrgalmde in de stilte van den nacht tusschen de heuvels en wekte de bewoners van het huis, die sliepen even als de vermoeide zeeman wanneer zijn schip gevaar loopt van te zinken. Een hunner, El Zaguer, de oom van Aben-Humeya, de man die hem voornamelijk zijne kroon, al was het eene doornenkroon, bezorgd had, sprong het eerste overeind, en naar het venster vliegende sprong hij daaruit, ofschoon het eene aanzienlijke hoogte was en vlugtte naar het gebergte.

Zijn neef, die in een ander gedeelte van het gebouw sliep, was niet zoo gelukkig. Toen hij aan het venster kwam zag hij met bezorgdheid dat het terrein tegenover hem door eene afdeeling Kastiliaansche troepen bezet was. Naar een ander raam snellende, vond hij daar hetzelfde; zijne vijanden omringden overal het huis. Zeer in het naauw gebragt en vol angst wist hij niet waar zich te wenden. Aldus ingesloten en zonder eenig middel om van zijne vijanden voorwaarden te bedingen, wist hij dat hij even weinig van hunne genade te hopen had als de wolf van de herders, die hem in zijn hol gevangen hebben. Ondertusschen beukten de Spanjaarden op de deur om toegang te verkrijgen. Gelukkig was deze goed voorzien. Plotseling vloog Aben-Humeya eene gedachte door het hoofd, welke hij aanstonds ten uitvoer bragt. Van de trappen snellende, plaatste hij zich achter de deur en trok moedig de grendels weg. Het geschuij werd niet gehoord door het

geraas dat de aanvallers maakten. die, ziende dat de deur week, meenden dat zij de beletselen hadden doen wijken, naar binnen stormden en zich weldra overal door het huis verspreidden om den vlugteling te zoeken. Aben-Humeya die achter de deur verborgen was, ontsnapte aan de opmerkzaamheid; en toen zijne vijanden verdwenen waren, sloop hij in de duisternis weg, en onder bedekking daarvan gelukte het hem zijn' weg naar de bergen te vinden.

Het was te vergeefs dat de Spanjaarden woedend over het verlies van hunne prooi, Aben-Aboo naar de schuilplaats in het gebergte van zijn' landgenoot en van zijn' oom, El Zaguer, vroegen; de pijnlijkste folteringen konden zijne standvastigheid niet aan het wankelen brengen. „Ik kan sterven” zeide de brave Morisco „doch mijne vrienden zullen leven.” Hem voor dood achterlatende keerden de soldaten naar het kamp terug en namen een groot aantal van zijne makkers als gevangenen met zich mede. Er was echter geen, die niet van een vrijgeleide van den markies voorzien was, die hen daarom in vrijheid stelde en dus toonde aan zijne beloften gestand te doen, waarin hij ongelukkigerwijze, zooals wij later zullen zien niet al te goed door zijne soldaten gevolgd werd. De heldhaftige Aben-Aboo stierf echter niet, hoewel men hem voor dood had achter gelaten, maar bleef in het leven om zich aan het hoofd van een' nieuwen opstand te stellen en ruimschoots wraak op zijne vijanden te nemen.

Terwijl de wapenen van den markies van Mondejar aldus met goeden uitslag bekroond werden, woedde de oorlog echter heviger aan de oostelijke hellingen der Alpujarras, waar een krijgshaftig bergvolk Almeria en de naburige plaatsen met een' aanval bedreigde, en de inwoners voortdurend in onrust hield. Daarom verzochten zij de regering van Granada om eenigen afdoenden maatregel tot hunne zekerheid te nemen. Dien overeenkomstig begeerde de president, Deza, dat de markies de Los Velez, die het ambt van *adelantado* in de naburige provincie Murcia bekleedde, eene legermagt bijeen zou brengen om de grenzen te verdedigen. Deze handelwijze werd door Mondejars vrienden beschouwd als eene belediging voor dien edelman, wiens

militair gezag zich uitbreidde over het land dat door de Moriscos bedreigd werd. De daad was des te hinderlijker daar de persoon, die men verzocht het bevel op zich te nemen een mededinger was tusschen wiens geslacht en dat van Mendoza eene oude vete bestond. Echter wettigde de koning het besluit, meenende dat Mondejar niet sterk genoeg was om de geheele streek der Alpujarras te beschermen. Hoe dit zijn moge, Philips bragt door deze handelwijze twee aanvoerders van evenveel gezag op het tooneel, mannen die in hun karakter en gewone geslepenheid zoozeer van elkander verschilden, dat men weinig overeenstemming tusschen hen verwachtte kon.

Don Luis Fajardo, markies van Los Velez, was een eenigzins bejaard edelman, die zijne meeste jaren in den krijgsdienst had doorgebracht. Hij had onder den grooten keizer de krijgsdienst bestudeerd en den naam verkregen van een vaardig en vastberaden krijgsman, stout in zijne handelwijze, hoogmoedig, zelfs overmoedig in zijn gedrag, en met een' vasten wil, die door vriend noch vijand te buigen was. De strengheid van zijn karakter was niet verzacht door het harde leven in het veld, en zooals zijn gedrag bij de nu aangevangen togt toonde, werd hij door geene van die menschlievende bezwaren teruggehouden, welke zoo dikwijls het scherp van Mondejars zwaard van den wêrlooze en zwakke afweerden. De Moriscos, die zijn karakter goed begrepen, waren bang voor hem, zooals zij te kennen gaven door den gemeenzamen bijnaam van den „duivel met den ijzeren kop.”

Toen de markies de uitnoodiging van Deza ontving verloor hij geen' tijd om zijne bloedverwanten en talrijke vasallen om zich te vereenigen, en zij kwamen met eene vlugheid, welke toonde dat zij gaarne gehoor gaven aan eene oproeping tot een' strooptogt over de grenzen. Zijn eigen geslacht was zeer oorlogszuchtig, en van de wieg reeds af te midden van wapengedruisch opgevoed. Bij deze onderneming werd hij gevolgd door drie zijner zonen, van welke de jongste, een knaap van dertien jaar de fiere onderscheiding genoot van zijns vaders banier te dragen. Met de spoedig bijeen geraapte benden uit de naburige steden, was

Los Velez weldra aan het hoofd van eene grootere legerbende dan die, welke Mondejar volgde. Aan het hoofd van deze dappere maar slecht geoefende bende trok hij de sombere bergpassen binnen en besloot om den vijand aanstonds tot den strijd te noodzaken.

De grenzen van ons verhaal gedoogen niet dat wij de bijzonderheden van den veldtogt beschrijven, daar deze in de algemeene bijzonderheden eene volkomene gelijkenis heeft met den reeds beschreven togt. De strijd toch was te ongelijk dan dat deze den oppervlakkigen lezer veel belang in kan boezemen, daar de bijzonderheden nog van minder belang zijn uit een krijgskundig oogpunt, wegens de volkomene onkunde der Moriscos in krijgszaken.

Het lot van den veldtogt werd in drie veldslagen beslist, welke achter elkander bij Huecija, Filix en Ohanez, steden in het oostelijke deel der Alpujarras, geleverd werden. Die bij Filix was de bloedigste. Een groot aantal trosgangers volgden de achterhoede van het Moorsche leger; en behalve 6000, en daaronder vele vrouwen, die dood op het veld bleven liggen, werden er, zooals men ons verhaalt, 2000 kinderen door de Spanjaarden vermoord¹⁾. Sommigen namen de vlugt in kelders en bosschen, doch zij werden spoedig uit hunne schuilplaatsen opgedreven en door de soldaten in koelen bloede omgebracht. Anderen wierpen zich, om aan de handen hunner vijanden te ontkomen, hals over kop in de afgronden, sommigen zelfs met hunne kinderen in den arm, en kwamen aldus ellendig om het leven. „De door de soldaten bedreven wreedheden” zegt iemand uit het leger, die de krijgsverrigtingen opteekent „waren van zoodanigen aard, dat de pen weigert ze mede te deelen. Ik zelf” voegt hij er bij „zag het ligchaam eener Moorsche vrouw, met wonden overdekt, op den grond uitgestrekt, terwijl zes kinderen rond haar dood lagen. Het was haar gelukt om een zevende, dat nog zeer jong

¹⁾ Wij hopen dat dit eene overdrijving van den romanschrijver is. Mendoza spreekt niet van de kinderen, en vermindert het getal der gesneuvelden tot op 700. Maar Hita was bij het gevecht tegenwoordig.

was met haar ligchaam te beschermen, en ofschoon de lansen, welke haar doorboorden ook zijne kleederen hadden geraakt, had het wonder genoeg geene wond gekregen. Het hing” zoo gaat hij voort „aan de borst zijner doode moeder, waaruit het melk met bloed doormengd zoog. Ik nam het op en redde het.” Tot eere der menschelijkheid zij gezegd dat hij nog eenige voorbeelden van dezelfde soort aanhaalt, waardoor hij bewijst dat er nu en dan nog eene vonk van menschelijk gevoel uit de versteende harten dezer stroopers te voorschijn sprong.

Het slagveld leverde den overwinnaar een' rijken buit op, daar zij de dooden uitschudden, en de lijken der vrouwen van hals- en armbanden en gouden en zilveren sieraden en kostbare juweelen beroofden, waarmede de Moorsche vrouwen zich zoo gaarne versierden. Met buit beladen, grepen de soldaten de eerste de beste gelegenheid aan om hunne vaandels te verlaten en naar huis terug te keeren. Weldra werden hunne plaatsen weder aangevuld, daar het vertoon hunner rijkdommen de begeerte hunner landgenooten opwekte, die vol ijver zich onder de banieren schaarden van een' aanvoerder, die hen gewis ter overwinning en ter plundering leiden zou. Maar de aanvoerder was met al zijn streng gezag niet opgewassen tegen den geest van wêerspannigheid, die onder zijne troepen heerschte; en als hij trachtte een hunner voor eenige grove daad van ongehoorzaamheid te straffen, begreep hij dat er 3000 in de legerplaats waren gereed om hun' makker bij te staan en hem voor straf te vrijwaren.

De woeste buitensporigheden der soldaten waren vreemd genoeg vermengd met eene soort van eerbied jegens de godsdienstvormen, die den aard van den krijg welken zij voerden aanduiden. Voordat zij zich in gevecht begaven, knielde het geheele leger neder om een gebed te doen, en smeekte 's Hemels bescherming over de strijders af. Na den slag bij Ohanez, waarbij de bergstroomen zóó met bloed doormengd waren dat de Spanjaarden naauwelijks hun' dorst konden lesschen, vierden zij het feest van Maria Lichtmis (2 Februarij). Men trok in optogt naar de kerk, waarbij de markies Los Velez met al zijne ridders in vol-

komen wapenrusting en met witte waskaarsen in de hand vooraan gingen. Daarop volgden de Christenvrouwen, die uit de gevangenis verlost, en op bevel van den aanvoerder in blaauwe en witte kleederen gedoscht waren, als zijnde deze de eigendommelijke kleuren der Maagd. De achterhoede werd gevormd door eene menigte monniken en andere geestelijken, die deel hadden genomen aan den kruistogt. De togt ging langzaam tusschen twee reijen soldaten door, die bij het binnentreden der kerk de processie met twee salvos uit hunne musketten begroetten; daar werd een *Te Deum* gezongen, en de geheele menigte knielde neder om den Heer der heirscharen te aanbidden, die den vijand in hunne handen had gesteld.

Na deze godsdienstige plegtigheid, gingen de troepen wêer aan het plunderen, waaraan de aanvoerder, daarin geheel ongelijk aan zijn' mededinger, den markies van Mondejar, even goed deel nam als de minste zijner soldaten. De Moorsche gevangenen, en daaronder, zooals men ons mededeelt, vele jonge en schoone vrouwen, werden ten getale van 1600 aan de losbandige soldaten overgeleverd, in plaats van eene bescherming te genieten zooals van den edelaardigen Mondejar; gedurende een tweetal weken heerschten er in de legerplaats de wildste uitpatting en losbandigheid. In deze vreemde doorenmenging van godsdienstgevoel en misdaden, welke der menschheid tegen de borst stuiten, zien wij de karakteristieke kenmerken der kruistogten. Nergens zien wij dat men aan de slechtste driften van het karakter zóó vrij den teugel viert, als in de godsdienstoorlogen, waar iedere partij tegenover Gods vijanden meent te staan, en waarin de heiligheid der zaak over de snoodste buitensporigheden een' sluijer werpt, welke het ontzettende daarvan voor het oog van den overtreder verbergt.

Terwijl de Moriscos aldus wezenloos waren geworden door de geweldige slagen hun snel op elkander door den hardvochtigen markies toegebracht, gelukte het zijnen mededinger door zijne zachte en vrijzinnige staatkunde nog beter om de vijanden tot gehoorzaamheid te brengen. Door hunne nederlagen ontmoedigd, uitgeput van vermoeijenis en honger, rondwalende tusschen de bergen, zonder kleed om

zich te bedekken, of huis om zich te verbergen, kwamen de ongelukkige zwervelingen de een na den ander vergiffenis smeeken. Bijna al de steden en dorpen van de aan Mondejar toegewezen provincie, gingen onder hetzelfde gevoel van wankelmoedigheid gebukt en zonden gezanten naar het Spaansche hoofdkwartier om hunne onderwerping aan te bieden en vergiffenis te vragen. Terwijl die gezanten welwillend ontvangen werden, zorgde de bevelhebber voor de toekomstige veiligheid zijner veroveringen door in de voornaamste steden bezetting te leggen, en door kleine benden naar verschillende kanten uit te zenden ten einde als eene soort van gewapende politie voor het handhaven der orde te zorgen. Op deze wijze, zegt een tijdgenoot, werd de rust in het land zóó goed hersteld, dat zelfs kleine benden van tien of twaalf man van het eene einde naar het andere trokken zonder overlast te lijden.

Te gelijker tijd schreef Mondejar aan den koning om hem met den toenmaligen stand van zaken bekend te maken. Hij verzocht zijn' meester het overwonnen volk genadig te behandelen, en hem dus de middelen te verschaffen om de beloften te vervullen, welke hij omtrent de goedgunstige gezindheid der regering gegeven had. Hij zond een' anderen brief aan den markies Los Velez om dien edelman aan te zetten, ten einde op dezelfde menschlievende wijze met hem samen te werken, daar dit het beste met de belangen des lands overeenkwam. Maar zijn mededinger zag de zaak geheel anders in, en hij zeide den markies van Mondejar ronduit, dat er meer dan een veldslag zou noodig zijn om den geest der Moriscos te breken, en dat, daar zij over die zaak zoo verschillend dachten, het voor iederen bevelhebber het beste zijn zou om dien weg in te slaan, welken hij het geschiktste oordeelde.

Ongelukkig waren er anderen, en dat nog wel mannen van invloed aan het hof, die even streng dachten als de markies Los Velez; mannen, die handelden onder den invloed van godsdienstig bijgeloof, van onverzoenlijken haat jegens de Muzelmannen, en die zich levendig de door hen gepleegde geweldenarijen herinnerden. Er waren er anderen, die nog laaghartiger, slechts aan zichzelf en aan het voordeel

dachten, hetwelk zij uit het voortzetten van den oorlog zouden kunnen trekken.

Onder de eersten was de president Deza met de leden van den raad en de burgerregeringsleden in Granada. Terwijl zij de handelingen van den kapitein-generaal voortdurend met een onvriendelijk oog beschouwden, klaagden zij zijne staatkunde luide bij den koning aan, daar zij zijne ontijdige zachtmoedigheid jegens een sterk ras veroordeelden, hetwelk daarmede hun voordeel doen zou om zich van hunne laatste rampen te herstellen, en nieuwe plannen van opstand te vormen. Het was niet billijk, zeiden zij, dat beledigingen, zooals die, welke jegens *de majesteit van God en der menschen* begaan was, ongestraft zou blijven. Mondejars vijanden lieten het hier niet bij, maar beschuldigden hem van aan de schatkist het haar toekomende te onthouden: het vijfde deel namelijk van den buit, welke men in veldslagen op den ongeloovige behaalde. Eindelijk beschuldigden zij hem van geen eerbied getoond te hebben voor de burgerregering in Granada, door haar zijn operatieplan niet mede te deelen.

Door zijne vrienden aan het hof van deze boosaardige pogingen om zijn' invloed bij de regering te vernietigen ingelicht, zond de markies een vertrouwd gezant naar Madrid om den vorst met de geheele zaak bekend te maken en de beschuldigingen zijner vijanden te wederleggen. De beschuldiging van diefstal van staatsgelden schijnt op den koning geen indruk gemaakt te hebben, daar hij anders niet traag zou geweest zijn om achterdocht te koesteren als er eenige reden voor bestaan had. Er heeft mogelijk meer grond bestaan voor de aanklagt dat hij geen ontzag had voor de burgeroverheden van Granada. De beste verdediging voor zijn gedrag in deze zaak moet men in het karakter en de houding van zijne tegenstanders zoeken. Van den beginne af hadden Deza en de regeringspersonen hem met afgunst beschouwd, en al gedaan wat in hunne magt stond om zijne plannen te dwarsboomen en zijn gezag te beperken. Vertrouwen slechts wekt vertrouwen. Mondejar, die reeds vroeg gewoon was om het bevel te voeren kon waarschijnlijk te weinig tegenstand dulden. Hij

ergerde zich over de hinderpalen en verdrietelijkheden, welke zijne kleingeestige tegenstanders hem in den weg legden. Wij hebben geene stukken voor ons liggen om een beslissend oordeel te kunnen vellen over de regtmatigheid van het geschil; maar wat wij van de beschuldigers van den markies weten, met den listigen inquisiteur aan het hoofd, kunnen wij nauwelijks dwalen door onze sympathie te schenken aan den openhartigen en edelaardigen krijgsman, die, terwijl zijne beschuldigers in de hoofdstad op hun gemak leefden, streed en den vijand te midden van winterstormen en over met sneeuw bedekte bergen vervolgde, en die in weinig meer dan eene maand, zonder andere hulp dan een wanordelijk leger van stedelingen, een' gevaarlijken opstand onderdrukt, en de rust in het land hersteld had.

Philips was zeer getroffen door de verschillende verslagen, welke hem van den toestand der zaken in Granada gezonden werden. Mondejars zaakgelastigde deelde den raad van state mede dat het goed zou zijn indien zijne majesteit doen wilde zooals zijn vader, Karel de Vijfde, in gelijke omstandigheden gedaan zou hebben, namelijk zelf op het oorlogstooneel verschijnen en den staat van zaken met eigen oogen onderzoeken. Maar deze raad vond geen gunstig gehoor bij den minister Espinosa, die zich hield alsof hij de Moriscos zoo verachtte, dat hij verklaarde dat zulk een maatregel met de koninklijke waardigheid niet strookte. Het zou voor zijne majesteit beter zijn als hij een vertegenwoordiger zond, met eene volmagt om den oorlog te voeren, en van zulk eene aanzienlijke geboorte, dat geen der beide veldheeren zijne benoeming kwalijk kon nemen.

Zooals de slimme minister zonder twijfel had voorzien, was deze raad vrij wat meer naar Philips' smaak dan om zelf naar het tooneel van den strijd te gaan; want hoe weinig hij ook mogt terugdeinzen voor het werken in zijn kabinet, zoo had hij, zooals wij gezien hebben, een vadzig karakter, dat hem tot ligchaamsoefening zeer ongeschikt maakte. Het plan om iemand als 's konings vertegenwoordiger naar het oorlogstooneel te zenden werd dientengevolge goedgekeurd; en de persoon, die voor deze verant-

woordelijke betrekking gekozen werd was Philips' bastaardbroeder, Don Juan van Oostenrijk.

Het gerucht van hetgeen in het kabinet te Madrid geschiedde, bereikte Granada van tijd tot tijd, en ging van de ongelukkigste gevolgen vergezeld. De troepen vooral hadden niet zoodra vernomen dat de markies van Mondejar op het punt stond van in het bevel vervangen te worden, of zij wierpen nog den geringen band af, welchen hij hen tot hiertoe had kunnen opleggen, en gaven zich aan geweldnarij en roof over, waarnaar zij zoozeer begeerden en welke nu door den voorzitter en de regeringsleden te Granada schenen tegengehouden te zijn. De kleine legerafdeelingen zelfs, die Mondejar af had gezonden om den vrede te herstellen, gaven het eerste voorbeeld om dien te schenden. Zij drongen de hutten en woningen binnen, welke zij moesten beschermen, plunderden die, en begingen de grofste beleedigingen jegens de bewoners. De bezettingen in de voornaamste steden volgden hun voorbeeld, doch bedreven hunne plunderingen op nog grooter schaal. Zelfs trokken er uit de hoofdstad onder het oog zelfs van den graaf van Tendilla benden soldaten, die met barbaarsch geweld de groene beplanting der valeijen vertraptten, de dorpen plunderden en de bewoners uit hunne brandende woningen in gevangenschap medesleepten.

Het was met de diepste verontwaardiging dat de markies van Mondejar het sijne staatkundige web, hetwelk hij met zooveel overleg gesponnen had, zoo ligtzinnig zag verscheuren door de handen zelfs van hen, die het hadden moeten beschermen. Nu verlangde hij zoo vurig als iemand in de provincie, naar de komst van iemand, die met genoegzaam gezag bekleed was om de oproerige soldaten tot gehoorzaamheid te dwingen, een moeilijker taak dan de onderwerping van een' vijand. Terwijl de toestand van zaken zoodanig was, gebeurde er te Granada iets, hetwelk over het algemeen ons aan de wreedste tooneelen der Fransche omwenteling zou doen herinneren.

Bij het begin van den opstand had de voorzitter een aantal Moriscos, van niet minder dan honderd vijftig zooals men verhaalt, laten vatten en in de gevangenis der kanse-

larij werpen. Eenige verraderlijke plannen, waarvan zij gedurende langen tijd verdacht waren geweest, gaven het nietige voorwendsel voor dezen gewelddadigen maatregel. Sommigen toch waren voor schulden in de gevangenis gezet; maar het grootste aantal waren rijke mannen, die onder hunne landgenooten in het hoogste aanzien stonden. Men had hen gedurende den geheelen veldtogt in de gevangenis gelaten, daar zij aldus eenigermate als gijzelaars dienden voor het goede gedrag der bewoners van de Albaicin.

In het begin van Maart liep er een gerucht dat de bergbewoners met Aben-Humeya, wiens vader en broeder onder de gevangenen waren, aan het hoofd, zich gereed maakten 's nachts een' aanval op de stad te doen, en met behulp der bewoners van de Albaicin het verwoestingwerk te beginnen met de gevangenis der kanselarij aan te vallen en hunne landgenooten te bevrijden. Dit verhaal vond gereedelijk geloof, veroorzaakte de grootste ontsteltenis onder de burgers en voorspelde den ongelukkigen gevangenen niets goeds. Op den avond van den 17^{den} ontving Deza het berigt dat men op sommige naburige bergen lichten gezien had, welke een soort van signalen schenen te zijn daar zij door daarmede overeenstemmende lichten uit sommige huizen in de Albaicin werden beantwoord. Men verhaalde dat de aanval zonder twijfel dien nacht plaats zou hebben. Het schijnt dat de voorzitter geene maatregelen genomen had om de stad te beschermen. Maar toen hij het berigt ontving, deelde hij het aanstonds aan den alkade der gevangenis mede en beval hem voor de veiligheid zijner gevangenen te waken. Deze verloor geen' tijd om zijne vrienden om zich te verzamelen, en liet onder eene bende Spanjaarden wapenen verdeelen, die te dien tijde in groote menigte in de stad bewaard schijnen geweest te zijn. Zóó voorbereid wachtten zij allen stilzwijgend eenige groote gebeurtenis af.

Eindelijk luidde eenigen tijd voor middernacht, de aan de Campana, eene der poorten van het Alhambra, geplaatste wacht de klok met snel op elkander volgende slagen, zooals men gewoonlijk bij een alarm deed. In één oogenblik waren alle Spanjaarden in de gevangenis op de been, en toen de alkade de deuren geopend en hun den weg gewezen

had, vielen zij te gelijk op de weêrlooze slagtoffers aan, die in een ander gedeelte van het gebouw waren opgesloten. Aangezien er vele ouden en zwakken onder waren, en zij voor het meerendeel zich niet konden te weer stellen, daar hunne rustige levenswijze hen niet geschikt had gemaakt voor den krijg, en zij nu van al hunne wapenen beroofd waren, schenen zij even weerlooze slagtoffers te zijn als de schapen in wier kooi de hongerige wolf, bij afwezigheid van den herder, is ingebroken. Echter lieten zij zich het leven niet benemen zonder eene poging om het te redden. Wanhoop maakte hen sterk en stoelen, banken en allerlei andere meubelen uit hunne gevangencellen opnemende, trachtten zij om zich zoo goed mogelijk tegen hunne aanvallers te verdedigen. Sommigen ontwikkelden eene kracht, welke de wanhoop hun slechts geven kon, slaagden er in om steenen uit de muren en ijzeren staven uit de vensters te breken, en verschaften zich dus niet alleen middelen van verdediging, maar ook om den aanvallers op hunne beurt eenig nadeel toe te brengen. Kortom zij stredden als mannen die voor hun leven vochten. Sommigen echter verloren alle hoop om te ontsnappen, en bragten eene hoop vloermatten bedden en andere brandbare zaken bijeen; zij staken die met hunne fakkels aan en wierpen zich in de vlammen om op die wijze het gebouw in brand te steken en aldus in een' algemeenen brand met hunne moordenaars om te komen. Maar de vlammen, welke zij hadden ontstoken, werden spoedig door hun eigen bloed uitgebluscht en hunne verbrijzelde ledematen liet men liggen blakeren onder de gloeiende overblijfselen van den hun doodelijken brandstapel.

De doodelijke strijd tusschen de beide ongelijke partijen duurde gedurende twee uren voort; de eene hief den oorlogskreet van „Sint-Jago” aan, alsof zij in het open veld streed, de andere riep, indien wij het Kastiliaansche verhaal gelooven mogen, den profeet aan om hem te hulp te komen. Maar geene menschelijke noch goddelijke magt kwam ten hunnen behoeve tusschen beiden, en niettegenstaande het woeste geraas van mannen, die op leven of dood worstelen, van het geluid van hevige slagen en vallende werptuigen, van de kreten der overwinnaars en het doodsgeschrei en het

pijnlijk kermen der overwonnenen, gaf geen geluid, indien wij den kronijkschrijver mogen gelooven, te kennen wat er binnen de muren der gevangenis geschiedde. Zelfs verzekert men ons dat de schildwacht, die op de binnenplaats stond, niet uit zijne sluimering werd opgewekt.

Eindelijk werd eenig gerucht van hetgeen er geschiedde in de stad verspreid, waar men vertelde dat de Moriscos de wapenen tegen hunne bewaarders hadden opgevat, en waarschijnlijk spoedig hun doel zouden bereiken. Dit was genoeg voor het volk, dat door de alarmklok opgewekt, nu in een' staat van opgewondenheid verkeerde, die hen tot iedere daad van geweld in staat stelde. Zij grepen hunne wapenen en stormden of liever vlogen als gieren, die de prooi van verre roken, naar het tooneel der slagting. Hierdoor versterkt voltooiden de aanvallers in de gevangenis spoedig het werk des doods, en toen het morgenlicht door de getraliede vensters scheen, liet dit het treurspel in zijne volle uitgestrektheid zien. Van al de Moriscos waren er slechts twee ontsnapt, namelijk de vader en de broêr van Aben-Humeya, die onder eene afzonderlijke bewaking waren gesteld. Er waren vijf Spanjaarden gedood en zeven gewond waaraan men zien kan welken hevigen wederstand de Muzelmannen boden, hoewel zij geheel zonder wapenen waren geweest.

Zoodanig was de moord in de gevangenis der kanselarij te Granada, welke, zooals reeds gezegd is, nergens beter mede vergeleken kan worden dan met de moordtooneelen, welke op nog grooter schaal, gedurende de Fransche omwenteling, bij den beruchten Septembermoord voorvielen. Maar de ellendingen, die deze onmenselijkheden bedreven, waren de werktuigen eener bloeddorstige partij, welke met afschuw door ieder vriend van menschelijkheid in het land beschouwd werd. Daarentegen was het te Granada de regering zelve, of ten minste de hoogste gezagvoerders, die zich voor deze daad verantwoordelijk stelden. Want wie kan er aan twifelen dat eene daad, welker gevolgen afhingen van den zamenloop van zóóvele omstandigheden, die het denkbeeld aan eenig voorafgegaan feit geheel afsloeten, niet oogluikend toegelaten, zoo niet aangezet is

door hen, die het bestuur der zaken in handen hadden?

Een ander bewijs, en niet het minstbeduidende in dit geval, is de afkeer, welke gelijktijdige schrijvers toonen, mannen, die bij meer dan eene gelegenheid gaarne hunne sympathie voor het lijden der Moriscos te kennen geven. Nadat een van deze kronijkschrijvers het beklagenswaardige verhaal gedaan heeft, merkt hij koel op dat het voor den alkade der gevangenis eene goede zaak was, want dat hij eene groote som gelds in den zak stak, welke men bij de lijken der rijke Moriscos gevonden had. Nadat een ander heeft aangetoond dat de beschuldiging van een' voorgenomen opstand van de zijde der gevangenen in de hoogste mate bespottelijk is, stapt hij van het onderwerp af met om te vertellen dat „de stam der Moriscos een zwak en dom geslacht was, met juist verstand genoeg om zich zulk een *ongeluk* op den hals te halen”, zooals hij spottenderwijze den moord noemt. De regering te Madrid ontving het grootste deel van den bloedprijs; want toen de vrouwen en bloedverwanten der vermoorden aanspraak maakten op de erfenis hunner soms zeer uitgestrekte goederen, werden die aanspraken door de alkaden van het gerechtshof te Granada, doch op welken grond zegt men niet, verworpen en die goederen ten behoeve der kroon verbeurd verklaard. Zulk eene beslissing, merkt de kronijkschrijver op, zou ons bijna doen denken dat deze gevangenen schuldig geweest zijn aan eene nog afschuwelijker misdaad dan waarvan zij gewoonlijk beschuldigd werden. De onpartijdige lezer zal waarschijnlijk tot een geheel ander besluit komen; en nu het slechts de vermogende burgers waren, die men aldus voor den moord uitkoos, kan hij daar natuurlijk uit afleiden dat de lage hartstogt van gierigheid vermengd met een gevoel van vrees en haat den moord te voorschijn riep.

Hoe dit ook zijn moge, zulk eene snoode daad stelde eene onoverkomelijke kloof daar tusschen de Spanjaarden en Moriscos. Zij deed den laatsten zien dat zij niet langer op hun' trouweloozen vijand vertrouwen konden; die terwijl hij hun de eene hand ten teeken van verzoening toestak, de andere opligtte om hen op den grond te werpen. Er klonk een kreet van wraak langs de geheele helling der

Alpujarras. Wederom vatten de bergbewoners de wapenen op. Zij vingen de zwervers op, loerden op de kleine krijgsbenden, welke Mondejar door het land gezonden had, en bedreigden de militaire posten der Spanjaarden. Bij weinige gelegenheden ontmoetten zij de laatsten in het open veld, en bij zekere gelegenheid versloegen zij eene groote bende Christenen, die met buit beladen van een' strooptogt huiswaarts keerden. Eindelijk noodigden zij Aben-Humeya uit om terug te keeren en het bevel weder op zich te nemen, waarbij zij beloofden hem tot het laatste toe bij te staan. De aanvoerder voldeed aan de roeping en zijne schuilplaats in de Sierra-Nevada verlatende, nam hij zijn gebied weder in bezit, plantte zijne bloedroode vaan op de heuvels van zijn' geboortegrond en verzamelde spoedig eene talrijker magt om zich heen dan te voren. Zelfs vertoonde hij meer praal dan ooit te voren. Hij omringde zich met eene lijfwacht van vierhonderd haakbusschietters; hij verdeelde zijn leger in bataillons en kompagniën en trachtte er eenigermate de inrigting en taktiek der Spanjaarden bij in te voeren. Hij zond zijn' broeder Abdallah naar Konstantinopel om den sultan met zijn' toestand bekend te maken en hem te verzoeken om met zijne broeders, de Muzelmanen op het Schiereiland, gemeene zaak te maken. Kortom de opstand nam een stoutmoediger uiterlijk aan dan op eenig oogenblik van den vroegeren veldtogt, en de Christenen van Andaluzië en Granada zagen met de grootste bekommernis uit naar de komst van een' aanvoerder, die invloed genoeg had om overeenstemming te brengen tusschen de plannen der najverige veldheeren, om de oproerige soldaten tot gehoorzaamheid te dwingen en den oorlog spoedig te doen eindigen.

HOOFDSTUK V.

OPSTAND DER MORISCOS.

Jeugd van Don Juan van Oostenrijk. — Hij wordt erkend door Philips. — Zijne begeerte naar onderscheiding. — Zijne kruisvaart in de Middellandsche zee. — Hij wordt opperbevelhebber. — De oorlog hervat. — De Moriscos teruggeslagen.

1 5 6 9.

Daar Don Juan van Oostenrijk eene belangrijke plaats, niet alleen in den oorlog met de Moriscos, maar ook in eenige der merkwaardigste tooneelen van het vervolg dezer geschiedenis bekleedt, kan het niet ondoelmatig zijn om den lezer bekend te maken met hetgeen men van zijne jeugd weet. Echter is het juist hierover dat een sluijer hangt, welken de ijver van geen geschiedschrijver in staat geweest is om op te heffen.

Hij was waarschijnlijk in 1547 geboren¹⁾. De 24ste Februarij wordt algemeen, en ik weet nauwelijks op welken

¹⁾ Dit jaar is twee jaren later, dan gewoonlijk door de geschiedschrijvers wordt aangegeven, doch schijnt door de onderzoekingen van Lafuente bevestigd te worden (*Historia general de España*, Madrid 1854, 13de deel, bl. 437). Onder andere bewijzen, welke de schrijvers opgeven, is een penning ter eere van Don Juans overwinning bij Lepanto geslagen in het jaar 1571, en welks opschrift uitdrukkelijk zegt dat hij 24 jaar oud was.

In de genealogische tabel achter het 1ste deel is 1545 behouden omdat Strada het verzekert. Bentivoglio slaat geheel mis door te zeggen dat hij bij zijn dood nog geen 30 was, dus dan zou hij eerst 24 Febr. 1549 geboren zijn. Van Meteren zegt dat Don Juan bij zijne komst in de Nederlanden in Maart 1577 den ouderdom van 30 jaar bereikt had, dus zou dit goed met de verzekering van Prescott overeenstemmen.

VERT.

grond, als de dag zijner geboorte aangegeven. Dit was ook, zooals men zich herinneren zal, de geboortedag zijns vaders, Karel den Vijfde. Zijne moeder Barbara Blomberg, was eene dochter uit Regensburg. Zij wordt als een schoon, jong meisje beschreven dat 's keizers aandacht, verscheidene jaren na den dood der keizerin Isabella, tot zich trok. De Spaansche kronijkschrijvers beweren dat Barbara van adellijke geboorte was¹⁾. Het moet voor een Spanjaard inderdaad al

¹⁾ Van der Hammen, die zinspeelt op den twijfelachtigen adeldom der moeder van zijnen held, troost zich met de opmerking dat indien haar in dit opzigt iets ontbrak, niemand kan ontkennen, dat het meer dan vergoed werd door de fiere afkomst van haren keizerlijken minnaar. *Don Juan de Austria* bl. 3.

Strada en Bentivoglio noemen haar ook van adel; een gerucht, hetwelk in de Nederlanden liep, en dat Strada van een voornaam persoon (van den kardinaal de la Cueva) gehoord had, was, dat Don Juan zoon van eene adellijke dame van den hoogsten rang was; deze wilde echter haar misstap verbergen en kocht dien ten gevolge Barbara Blomberg eene Regensburger waschvrouw om, om zich als de moeder van Don Juan uit te geven; hieraan ziet men reeds, hoezeer men trachtte aan Juan toch eene adellijke afkomst te geven. Even als zooveel hebben ons de brieven van Philips wederom het een en ander omtrent deze Barbara medegedeeld, waarvan Motley reeds vlijtig gebruik gemaakt heeft. Zij was na Juans geboorte met den gewonen kommissaris (der monsteringen) Hieronymus Pyramus Kegel gehuwd; deze stierf in het begin van Junij 1569: hij verwekte twee kinderen bij haar, waarvan het jongste acht dagen na des vaders dood in eene put van Barbara's huis te Gent verdronk; in den brief, dien Alva daarover 29 Junij 1569 aan Philips schrijft zegt hij, dat zij vele schulden heeft en »daar het van algemeene bekendheid is dat zij de moeder van Don Juan is, kan men niet nalaten iets voor haar te doen.» Bij het antwoord van 26 September, zeide de koning dat Alva al moest doen wat hij kon, om haar te beletten van naar Spanje te komen. Alva meldt kort daarna dat er tal van trouwlustigen om haar heen fladderen, doch dat hij haar heeft laten zeggen dat zij maar niet aan een huwelijk moest denken. De koning beveelt aan Alva (30 Junij 1570) dat hij haar ongehuwd ergens in de Nederlanden zich moet laten vestigen en haar dan behoorlijk onderhouden. »Dit baart mijn broeder vele zorgen» voegt Philips er bij »en uet reden: derhalve belast ik u te doen wat oirbaar is, en mij er berigt van te zenden.» Zij verzette zich er eerst hevig tegen, doch eindelijk koos zij Gent tot vaste woonplaats; eerst had Alva haar naar Mons willen zenden, doch had er van af moeten zien omdat zij niets dan

heel moeilijk zijn als hij geen stamboom voor zijn' held kan opmaken. Er zijn echter verschillende omstandigheden, welke het denkbeeld doen ontstaan dat Don Juans moeder uit een' zeer nederigen stand was.

Na hare betrekking met Karel den Vijfde huwde zij met een' Duitscher Kegell genaamd, wien de keizer het ambt van kommissaris opdroeg. Zoo ver mij bekend is was de eenige maal dat Karel acht sloeg op zijne vroegere minnares, toen hij haar den dag vóór zijn' dood een jaarlijksch inkomen van f 200 toelegde¹⁾. Het was zeker geen vorstelijk legaat, en duidt genoegzaam aan dat zij, die het kreeg, in nederigen stand geleefd heeft, zoodat het genoegzaam voor haar onderhoud was. Wij komen tot hetzelfde besluit door de geheimzinnigheid, waarmede de geboorte van het kind omringd werd, en welke zulk een sterk contrast vormt met de openbaarheid, die aan de geboorte van 's keizers natuurlijke dochter Margaretha van Parma gegeven

hare moedertaal kende; juist geen bewijs voor eene aanzienlijke of adellijke opvoeding! Later schijnt Philips haar in een klooster te hebben willen opsluiten, doch Alva vertelde hem dat dit niet gaan zou; in Mei 1571 trachtte de hertog te vergeefs haar te overreden om naar Spanje te gaan; zij weigerde hardnekkig; »men heeft veel moeite met haar, want het is een verschrikkelijk hoofd» voegt hij er bij, en klaagt daarenboven bijzonder over hare verkwisting, welke nog beter blijkt uit eene opgave van hare huishouding, die de sekretaris Albornoz den 24sten September 1571 naar Madrid zond. Hare zestien bedienden kostten den koning 1226 livres; voor hare tafel en haar' zoon Koenraad, die toen 13 à 15 jaar was, werden nog 4100 livres uitgegeven; behalve dat alles worden nog meubelen, paard en rijtuig enz. opgenoemd. Van dien zoon vertelt Strada, dat Don Juan hem in Franche-Comté liet studeeren, doch dat hij door zijn' verzorger werd gevangen gezet, toen hij een losbandig leven begon te leiden. Alexander Farnese, hertog van Parma schreef zulks 7 Januarij 1579 aan den koning, en vertelde tevens dat Koenraad hem verzekerd had geen' lust voor studie, doch wel voor de krijgsdienst te hebben, waarop Philips 18 Maart antwoordde, dat Parma hem dan slechts onder zijne leiding nemen moest, en de koning dien Koenraad verder 50 dukaten 's maands zou doen uitbetalen. VERT.

¹⁾ Gachard *Retraite et mort de Charles-Quint*, II bl. 506. In een bijzonder onderhoud met Luis Quixada, gaf de keizer hem den avond vóór zijn' dood zeshonderd gouden kroonen om het bovenvermelde jaargeld uit te betalen.

werd, wier moeder er op roemen kon dat het edelste Nederlandsche bloed door hare aderen stroomde.

De knaap, die den naam van Geronimo ontving, bleef gedurende drie jaar bij zijne moeder, toen hij op Karels bevel toevertrouwd werd aan een' Vlaming Maffi, een muzikant des keizers. Deze man vestigde zich te Leganes, een dorp in Kastilië, niet ver van Madrid. Het stuk bestaat nog, waarbij Maffi, na de ontvaugst van honderd gulden geteekend te hebben, de verplichting op zich neemt om tegen vijftig gulden 's jaars het kind met evenveel zorg op te voeden alsof het zijn eigen zoon was. Het was voorwaar eene geringe belooning voor de opvoeding van een kind, dat eens als een keizerszoon zou optreden; het bewijst dat Karel veel van zijn eigen voordeel hield, al was zulks ook ten koste zijner eigene kinderen.

De knaap ontving geen onderrigt dan het weinige dat hij van den geestelijke der parochie leerde, die, daar hij even weinig als Maffi van het geheim der geboorte van Geronimo wist, waarschijnlijk niet meer op hem dan op de andere dorpsknapen lette. En wij behoeven er niet aan te twifelen dat een jongen van zijn levendig gestel liever zijne dagen in het open veld doorbragt, dan in huis opgesloten te zitten en de preeken van zijn' onderwijzer aan te hooren. Toen hij ouder werd onderscheidde hij zich door zijn' moed boven zijne jonge makkers. Bij al hunne landelijke vermaken nam hij de leiding op zich en gaf bewijzen van zijne oorlogzuchtige geaardheid door krijg te voeren tegen de vogels in den boomgaard, onder welke hij met den kruisboog groote verwoestingen aanrigtte.

Vier jaren bragt hij in deze harde levenswijze door, welke, indien zij den knaap al op geene andere wijze voordelig waren, het voordeel hadden van zijn gestel voor de andere beproevingen van zijnen mannelijken leeftijd te harden; toen meende de keizer dat het tijd was om hem ergens anders te plaatsen waar hij beter opvoeding zou erlangen dan hij in eene boerenhut ontvangen kon. Daarom werd hij onder de hoede gesteld van Luis Quixada, Karels trouwhartige hofmeijer, die het kind in zijn huisgezin te Villagarcia, in de buurt van Valladolid opnam. De keizer

toonde zijne gewone menschenkennis bij de keuze van een' opzigter over zijn' zoon. Quixada was met zijn' geloofsijver, zijne trouw en zijn' naauwgezet eergevoel het ware toonbeeld van den Kastiliaanschen edelman in zijne schoonste gedaante, terwijl hij al die ridderlijke hoedanigheden bezat, welke hem tot het volmaaktste model der oude riddertijden maakte. Zijne vrouw Dona Magdalena de Ulloa, zuster van den markies van Mota, was eene dame, die nog meer in aanzien stond om hare deugden dan om haar' rang. Zij had natuurlijk in de eerste jaren het meest met de opvoeding van den knaap te doen, en onder haar opzigt was het bijna onmogelijk dat een knaap met zulk eene edelaardige inborst de hoffelijke opvoeding en fijnen smaak niet kreeg, welke zulk een' luister over het strenge karakter van den krijgsman wierpen.

Hoeveel vertrouwen Quixada ook in de stilzwijgendheid zijner vrouw moge gesteld hebben, hij hield het voor ondoelmatig om die in de gegeven omstandigheden op de proef te stellen door haar het geheim van Geronimo's geboorte mede te deelen. Hij noemde hem den zoon van een groot man, zijn' dierbaren vriend, waarbij hij zijn verlangen te kennen gaf dat zijne vrouw het als haar eigen kind zou opnemen. Dit was het minst moeilijk daar Magdalena zelve geene kinderen had. Mogelijk hebben de voorzorgen van haren echtgenoot het vermoeden wel bij haar opgewekt dat de knaap in nadere betrekking tot hem stond dan hij wilde bekennen, kortom dat hij de telg was van eenige geheime liefdeshistorie van Quixada uit den tijd vóór zijn huwelijk. Maar iets hetwelk korten tijd, nadat de knaap in hun huisgezin opgenomen was, gebeurde, wekte, zooals men zegt, hare vermoedens op, dat hij eene afkomst had, welke meer met de waarheid overeen kwam. Het huis te Villagarcia geraakte in brand, en daar het 's nachts voorviel rigtten de vlammen zulke verwoestingen aan, dat het niet eer ontdekt werd voor zij door de ramen heen naar buiten drongen. Het geraas in de straat wekte de slapende bewoners, en Quixada, die het eerst aan het hem toevertrouwde pand dacht, sprong uit zijn bed, drong in Geronimo's kamer, nam het verschrikte kind op en droeg het

in zijne armen naar eene veilige plaats. Toen ging hij weêr in huis, en zich door rook en vlammen eenen weg banende, slaagde hij er in om zijne vrouw uit haren gevaarvollen toestand te redden. Deze opoffering zijner liefde aan de gezworen trouw wordt door een Kastiliaansch kronijkschrijver geprezen als een zeldzaam feit, hetwelk verre elke heldendaad overtreft, waarop de oudheid bogen kan.¹⁾ Men berigt ons niet of Margaretha deze handelwijze met dezelfde heuschheid beschouwde. Dit is echter zeker dat de belangstelling, welke haar echtgenoot voor het kind toonde, niet in staat was om eenig gevoel van afgunst in haar' boezem op te wekken. Het scheen eerder hare eigene belangstelling in den knaap te vermeederen, wiens ongemeene schoonheid en beminnelijk karakter hare geheele teederheid tot zich trokken. Zij beminde en behandelde hem met al de teederheid eener moeder, hetwelk haar door den knaap warm vergolden werd, daar hij op zijn sterfbed haar nog met het innigste gevoel van kinderliefde en eerbied herdacht.

Hetzij uit verlangen om zijn' zoon te zien, of, zooals waarschijnlijker is, in de verwachting van Quixada meer met zijn' toestand te verzoenen, begeerde Karel de Vijfde in 1558, het jaar nadat hij zich te Yuste van de wereld had teruggetrokken, dat zijn hofmeijer zijn huishouden naar het naburige dorp Cuacos zou overbrengen. Terwijl hij daar was, heeft de jonge Geronimo zonder twijfel somwijlen zijne moeder, zooals hij Dona Magdalena noemde, vergezeld bij hare bezoeken in het klooster. Zijn levensbeschrijver toch verzekert ons dat het gezicht van den knaap als geneesmiddel voor 's keizers gezondheid diende. Wij vinden echter geene enkele zinspeeling op het kind in eenigen brief uit Yuste; en indien hij

¹⁾ Van der Hammen *Don Juan de Austria* bl. 31. Volgens een' anderen levensbeschrijver was er bij Quixada tweemaal brand, eens te Villagarcia en eens te Valladolid. Bij beide gelegenheden werd het huis verwoest, maar zijn pupil werd in de armen van den braven edelman gered. (Villafañe, *Vida de Magdalena de Ulloa*, bl. 44 en 53). De toevallige overeenkomst is te zeer met de leer van het toeval in strijd om die gereedelijk geloof te doen verdienen. Van der Hammens opmerking wordt bij gelegenheid van den tweeden brand, den eenigen welken hij opteekent, gemaakt. Zij past echter even goed op beiden.

daarheen ging zijn wij er zeker van dat Karel genoeg zelf-beheersching bezat, om door eenig ongepast vertoon van teederheid zijne betrekking op den knaap te verraden ¹⁾). Tot zelfs in later tijd bleef er nog eene overlevering omtrent hem onder de bewoners van Cuacos, waar de boeren, zooals men zeide, hem met steenen wierpen als hij hunne boomgaarden plunderde. Het was de eerste les in den krijg voor den toekomstigen held van Lepanto.

Er is geene reden om er aan' te twifelen dat de knaap de lijkplegtigheid van den keizer bijwoonde. Een ooggetuige verhaalt ons dat hij hem daarbij zag in zwaren rouw gekleed en naast Quixada staande, voor wiens paadje hij bij de kloosterbroeders doorging ²⁾). Wij kunnen wel gelooven dat zulk een plechtig en aandoenlijk schouwspel als die lijkplegtigheid diepen indruk op zijn jeugdig gemoed gemaakt en het gevoel van eerbied verhoogd heeft, waarmede hij de nagedachtenis zijns vaders altijd beschouwde. Misschien was het de verschijning van Geronimo als een der rouwdragers, welke het eerst zijne betrekking tot den keizer vermoeden deed. Wij vinden een' brief van weinig tijds daarna van Quixada aan Philips, waarin hij zegt dat er in de buurt daaromtrent een gerucht loopt.

Onder de nagelaten papieren van Karel vond men er een in een' omslag, met zijn bijzonder zegel toegemaakt en aan zijn' zoon Philips of, in geval van diens dood, aan zijn' kleinzoon Carlos, of aan hem, die de kroon droeg, gerigt. Het stuk was van 1554, vóór hij zich te Yuste terugtrok. Hij bekende daarin zijne betrekking met een Duitsch meisje en de geboorte van een' zoon, Geronimo genaamd. De naam der moeder was niet opgegeven. Hij noemde de plaats

¹⁾ Siguenza echter, die het van de monniken van Yuste kan gehoord hebben, verhaalt ons »dat de keizer den knaap soms toevallig zag, doch dat hij zorg droeg om zijne gewone ingetogenheid en waardige manieren te bewaren, zoodat niemand zijn geheim kon vermoeden. Eens of tweemaal» voegt de Hieronijmieter pater er bij »kwam de knaap in het vertrek van zijnen vader, die hem zonder twijfel aansprak, zooals hij ieder anderen knaap zou toegesproken hebben.» *Historia de la Orden de San Geronimo*, III, bl. 205.

²⁾ *Relation d'un religieux de Yuste* bij Gachard in zijne *Retraite et mort de Charles-Quint*, II, bl. 55.

waar men omtrent dat kind, hetwelk toen bij den vioolspeler te Lenganes was, inlichtingen kon krijgen. Hij drukte den wensch uit dat hij voor den geestelijken stand zou worden opgevoed, en dat hij, als hij daartoe de jaren had, in een klooster van een der hervormde orders gaan zou. Karel wilde echter niet, dat men der neiging van den knaap eenigen dwang zou opleggen, en dat, als hij aan een leven in de maatschappij de voorkeur gaf, hij eene behoorlijke bezitting in het koninkrijk Napels met een jaarlijksch inkomen van tusschen de 30 en 40,000 dukaten krijgen zou. Welken loopbaan Geronimo ook kiezen zou, verzocht de keizer dat hij met allen verschuldigten eerbied en onderscheiding als zijn zoon behandeld zou worden. Hij eindigde zijn' brief met te zeggen dat, ofschoon hij wegens duidelijke redenen deze bepalingen niet in zijn' uitersten wil had doen opnemen, hij begeerde dat zij beschouwd zouden worden dezelfde waarde te hebben alsof zulks het geval ware geweest. Philips schijnt zulks in den beginne als zoodanig beschouwd te hebben, ofschoon hij, daar hij toen in Vlaanderen was, besloot om de openlijke erkenning zijns broeders uit te stellen totdat hij in Spanje terug was.

Ondertusschen had het gerucht omtrent Geronimo's geboorte het oor van de landvoogdes Johanna bereikt. Met natuurlijke nieuwsgierigheid beval zij haren sekretaris om aan Quixada te schrijven en zich van de waarheid hiervan te overtuigen. De trouwe edelman trachtte de vraag te ontwijken door te zeggen dat eenige jaren geleden een zijner vrienden hem den knaap had toevertrouwd; maar daar er nooit eenige zinspeling op den knaap in 's keizers testament gemaakt was, moest het verhaal van hunne betrekking op elkander als een los praatje beschouwd worden. Het antwoord voldeed Johanna niet daar zij het bij zichzelf als vastgesteld scheen te hebben dat de zaak wel waar was. Zij nam kort daarop de gelegenheid waar om aan Dona Magdalena, in de afwezigheid van haren echtgenoot te schrijven, waarbij zij haar' wensch uitdrukte dat deze dame den knaap ergens brengen zou, waar zij hem eens zien kon. De plaats welke daartoe uitgekozen werd was een *auto de fe*,

hetwelk te Valladolid zou gevierd worden. Dona Magdalena voelde zich hoewel schoorvoetend gedrongen om zulk een verzoek als een bevel te beschouwen, waaraan zij het regt niet had om ongehoorzaam te zijn. Men zou kunnen denken dat zulk eene hartverscheurende en in haren aard verschrikkelijke plegtigheid als een *auto de fe* wel het laatst zou worden uitgekozen ter voldoening aan een opgeruimd en vrolijk gevoel. Maar de Spanjaard van dien en van later tijd beschouwde zulks als het aangenaamste offer, dat men den Almagtige brengen kon; en hij ging er heen met dezelfde onverschilligheid voor het lijden der slagtoffers, waarschijnlijk ook met denzelfden lust om de beulen aan te sporen, als hij naar een stierengevecht zou gegaan zijn.

Op den bepaalden dag ¹⁾, zette Magdalena zich met het haar toevertrouwde pand neder op de met tapijten bedekte tribune, welke voor aanzienlijke personen was ingerigt, regt tegenover het schavot waar de martelaars voor gewetenszaken hun lijden zouden ondergaan. Te midden van het aanzienlijke daar verzamelde gezelschap, zou de zoon van Karel den Vijfde de eerste les in de school der vervolging ontvangen, daar zou hij zijn gemoed leeren verharderen tegen elk gevoel voor menschelijk lijden; daar zou hij vooral leeren dat medelijden met den ketter de zwartste zonde was, Het was eene verschrikkelijke les voor zulk een jong kind, dat nog in een' leeftijd was waarin men voor indrukken het meeste vatbaar is; en de bittere vruchten daarvan werden nog na langen tijd in den krijg tegen de Moriscos geplukt.

Toen de koninklijke stoet de plaats naderde waar Dona Magdalena zat, stond de landvoogdes stil en keek rond naar den knaap. Magdalena had haren mantel over hem heengetrokken om hem zooveel mogelijk voor het oog des publieks te verbergen. Nu trok zij dien ter zijde en Johanna beschouwde het kind zóó lang en ernstig dat het verlegen voor haar' blik terugdeinsde. Echter was zulks niet voor zij in zijne lichtblauwe oogen, zijn breed voor-

¹⁾ Dit was op den 21sten Mei 1559 bij het eerste *auto de fe*, dat te Valladolid gevierd werd.

hoofd, in de rijke goudgeele lokken, welke om zijn hoofdje zwierden, eenige bijzondere trekken van het Oostenrijksche huis erkend had, gelukkig echter zonder de wanstaltig vooruitstekende lip, welke niet minder het kenmerk van dit geslacht was. Haar hart werd door zusterlijke teederheid overstelpt, nu zij zich overtuigd gevoelde dat hetzelfde bloed door zijne en hare aderen stroomde, en voorover bukkende, sloeg zij hare armen om zijnen hals, kustte hem en noemde hem met den dierbaren naam van broeder. Zij wilde hem overhalen om met haar mede te gaan en naast haar te zitten; maar de knaap knelde zich aan zijne voedstermoeder vast en weigerde om haar voor die vreemde dame te verlaten.

Dit zonderlinge tooneel trok de aandacht der verzamelde toeschouwers, welke hunne blikken nauwelijks van het kind afwendden toen de gevangenen op het schavot verschenen om hun vonnis te hooren. Toen dit was uitgesproken en de ongelukkige slagtoffers ter strafplaats werden geleid, drong de menigte zich zoo nieuwsgierig om Magdalena en den knaap heen, dat de wachten hen slechts met moeite konden weêrhouden, totdat de landvoogdes het benaauwde van hun' toestand ziende, iemand van haar gevolg, den graaf van Orsona, ter hunner hulp zond; en nadat die edelman zich een' weg door de menigte gebaad had droeg hij Geronimo in zijne armen naar het koninklijke rijtuig ¹⁾.

Het duurde niet lang of alle geheimzinnigheid verdween door de openlijke erkenning van het kind als den zoon van den keizer. Een van Philips' eerste daden, in 1559, was na zijne terugkomst in Spanje, om eene zamenkomst met zijn' broeder te hebben. De daarvoor aangewezen plaats was een uitgebreid park, niet ver van Valladolid in de buurt van het klooster *La Espina*, eene plaats, welke door de Kastiliaansche vorsten van vroeger tijd dikwijls uitgekozen werd om het jagtvermaak te genieten.

¹⁾ Men moet erkennen dat het een vreemd verhaal is, als men het naauwgezette karakter van het Kastiliaansche hof en de ingetogen en zedige gewoonten van Johanna in aanmerking neemt. Maar de in het paleis geboren en opgevoede schrijver had, zooals hij ons mededeelt, omgang met de aanzienlijkste personen van wie hij mondelinge en schriftelijke inlichtingen ontvangen kon.

Op den bepaalden dag kwam Quixada in rijke kleeding en op het beste paard uit zijne stallen, aan het hoofd zijner vasallen om den koning te ontmoeten, terwijl de kleine Geronimo in eenvoudig gewaad en op een gewoon paard aan zijne zijde reed. Zij waren slechts weinige mijlen voortgereden, toen zij door het woud het geluid van hoefgetrap-pel hoorden, hetwelk aankondigde dat de koninklijke stoet in aantogt was. Quixada hield stil, steeg van het paard, naderde Geronimo met meer eerbied in zijne manieren, en op eene knie nedervallende, vroeg hij hem verlof om zijne hand te kussen. Tegelijkertijd verzocht hij zijnen kweeke-ling om af te stijgen en den klepper te nemen, welken hij zelf bereden had. Geronimo werd zeer in de war gebragt door hetgeen hij als eene bloote scherts van zijn' voogd zou beschouwd hebben, als zijn ernstig en waardig karak-ter deze veronderstelling niet verhinderd had. Van zijne verbazing bekomen stemde hij in de verzoeken van zijnen voogd toe; en het vooruitzicht van toekomstige grootheid moet zich reeds in zijn geest hebben vastgezet indien hij zooals men ons verhaalt, zich, toen hij gereed was om op te stijgen, tot Quixada wendde en hem met eene gemaakte waardigheid zeide dat „nu de zaken zóó stonden hij den stijgbeugel voor hem kon vasthouden.”

Zij waren nog niet ver voortgereden toen zij den konink-lijken stoet in het gezigt kregen, Quixada wees aan zijn' pupil den koning, er bij voegende dat zijne majesteit hem iets van belang had mede te deelen. Daarop stegen zij af; de knaap ging op voorschrift van zijn' voogd naar Philips, knielde neêr en verzocht verlof om zijner majesteits hand te kussen. De koning stak hem die welgevallig toe, en beschouwde den knaap met gespannen aandacht; einde-lijk brak hij het stilzwijgen af door hem te vragen „of hij wist wie zijn vader was.” Geronimo, door het plotselinge der vraag ontsteld en, zoo het verhaal zijner geboorte al ooit zijne ooren bereikt had, toch onbekend met de waar-heid daarvan, sloeg zijne oogen neêr en antwoordde niet. Philips, die behagen schepte in zijne verlegenheid, was zonder twijfel zeer tevreden van in zijn schrandere uiterlijk en edele houding de verzekering te lezen dat hij

zijner geboorte geene oneer zou aandoen. Van het paard stijgende omhelsde hij Geronimo, en riep uit: „schemoed, mijn kind, gij stamt af van een groot man. Keizer Karel de Vijfde, die nu in den Hemel is, is zoowel uw vader als de mijne.” Daarop wendde hij zich tot de omstaande edelen, en stelde hun den knaap voor als de zoon van den overleden koning en als zijn' broeder. De hovelingen, die met het instinkt van hunnen stand, altijd gereed staan om de rijzende zon te verheerlijken, drongen ijverig voor-waarts om Geronimo hunnen eerbied te betuigen. Het tooneel eindigde daarmede dat de koning zijnen broeder een zwaard omgespte en hem het schitterende ordeteeken van het Gulden Vlies om den hals hing.

Weldra verspreidde zich de tijding van deze vreemde gebeurtenis in den omtrek, want er waren veel meer ge-tuigen bij de plegtigheid tegenwoordig geweest, dan zij die er deel aan namen, en de koning en zijn gevolg vonden bij hunnen terugkeer eene menigte volks langs den weg verzameld, welke begeerig was om eene flikkering op te vangen van dit pas ontdekte koninklijke kleinood. Het gezigt van den aardigen knaap deed het volk in levendige geestdrift uitbarsten, en de lucht weêrgalmde van hunne onstuimige *vivas* toen de koninklijke stoet door de straten der oude stad Valladolid reed. Philips drukte zijne tevre-denheid over de gebeurtenissen van den dag uit, door te verklaren „dat hij nooit betere jagt had gehad en dat hij nimmer een stuk wild had medegebragt, hetwelk zóó naar zijn zin was.”

Nadat hij zijnen broeder alzoo openlijk erkend had, be-sloot de koning hem eene hofhouding te geven, welke met zijn' stand overeen kwam. Hij wees hem een van de beste huizen te Madrid als verblijf aan. Hij kreeg een aanzien-lijk gevolg en voerde zulk een' grooten staat als een prins van den bloede. De graaf van Priego werd zijn hofmeijer. Don Luis Carrillo, de oudste zoon van dien edelman, werd kapitein zijner lijfwacht, en Don Luis de Cordova stal-meester. Kortom, edelen en ridders van de aanzienlijkste geslachten in Kastilië rekenden het niet beneden zich om in dienst te zijn van den boerenknaap. Op eene of twee

uitzonderingen van weinig beteekenis na genoot hij al de voorregten der koninklijke Infanten. Hij had niet, zooals zij, kamers in het paleis, en werd met den titel van „Excellentie” in plaats van met dien van „Hoogheid” aangesproken, welk laatste alléén het voorregt der Infanten was. Het onderscheid echter werd niet altijd nauwkeurig in acht genomen.

Met zijn naam had er belangrijker verandering plaats, daar die van Geronimo veranderd werd in Don Juan van Oostenrijk, een luisterrijken naam, welke zijne afkomst uit het keizerlijke huis van Habsburg te kennen gaf, en waarover zijne daden in het vervolg grooter luister zouden verspreidden dan de meest trotsche titel, welke eenig gebied hem geven kon.

Luis Quixada behield na de verheffing van zijnen kweekeling dezelfde plaats als vroeger. Hij bleef zijn *ayo* of gouverneur, en verhuisde met Dona Magdalena naar Madrid, waar hij in Don Juans huis zijn intrek nam. Aldus leefde Quixada in de vertrouwelijkste persoonlijke betrekking met hem, en behield zijn invloed ongestoord tot het uur van zijn eigen dood.

Philips hield den trouwen edelman zeer in waarde, die gelukkig was met in even groote mate de gunst van den zoon als die van den vader te genieten, en dit, zooals het scheen, met grooter belooning voor zijne diensten. Hij werd stalmeester van Don Carlos, den erfgenaam der kroon; hij bekleedde de belangrijke betrekking van voorzitter van den raad van Indië, en hij bezat verscheidene winstgevende goederen van de orde van Calatrava. In een van zijne brieven aan den koning zien wij dat Quixada mededeelt dat hij verscheidene gebreken in de vroegere opvoeding van zijnen kweekeling tracht te verbeteren door hem nu te leiden op eene wijze welke beter voor zijne toekomst past. Wij behoeven er niet aan te twifelen dat, volgens hetgeen de brave edelman meende dat voor zulk eene opvoeding eene hoofdzaak was, de ridderlijke oefeningen meer op den voorgrond traden dan de monnikenopleiding, welke de keizer had aanbevolen. Hoe dit ook moge zijn, Philips besloot om zijnen broeder de beste voordeelen eener vrij-

zinnige opvoeding te doen genieten door hem naar de hoogeschool van Alcalá te zenden, welke bijna eene eeuw te voren door Ximenes gesticht zijnde, toen met de oude school van Salamanca den roem deelde van de beroemdste zetel der wetenschappen op het Schiereiland te zijn. Don Juan had zijne beide neven, Don Carlos en Alexander Farnese, den zoon van Margaretha van Parma, als zijne makkers bij zich. Zij vormden een driemanschap, van hetwelk ieder lid eene groote plaats in de geschiedenis beslaan zou; Don Carlos door zijne dwalingen en ongelukken, en de beide anderen door hunne krijgsdaden. Zij waren allen van ongeveer denzelfden leeftijd. Don Juan overtrof, volgens een schrijver van dien tijd (Strada), de beide anderen verre in persoonlijke minzaamheid of liever schoonheid, niet minder dan in aangename manieren; terwijl zijne ziel met die edele hoedanigheden versierd was, welke eens de hoogste volkomenheid beloofden.

Zijne levensbeschrijvers deelen ons mede dat Don Juan zich zeer op zijne studiën toeleegde; maar de studiën welke het meest in zijne gunst deelden, waren die, welke met de krijgskunst in verband stonden. Hij was bekwaam in alle ridderlijke oefeningen, en hij haakte naar eenig slagveld waar hij ze ten toon kon spreiden. Nu hij zijne wezenlijke afkomst kende vervulde dit zijne ziel met eene edele eeroezucht, en hij verlangde naar eenige heldendaad om zijne aanspraken op zijne luisterrijke afkomst te doen gelden.

Na een verblijf van drie jaren verliet hij in 1564 de hoogeschool. Het volgende jaar was dat van de beruchte belegering van Malta; en de geheele Christenheid was in gespannen verwachting naar den uitslag van den wanhopigen strijd, welchen eene handvol krijgers op hun eenzaam eiland waagde tegen de geheele kracht van het Turksche rijk. Don Juans sympathie voor de Christenridders werd opgewekt, en hij besloot om zijn eigen krijgsgeluk bij het hunne in de schaal te werpen, en zijne eerste lauweren onder de kruisvaan te winnen. Hij vroeg zijnen broeder daartoe geen verlof, want hij wist dat die het hem zou weigeren. Hij ging stil van het hof weg en sloeg met weinige volgelingen den weg naar Barcelona in, van waar weldra eene vloot zou

uitzeilen om den belegerden hulp te brengen. Op zijne reis werd hij overal met den aan zijnen rang verschuldigten eerbied ontvangen. Te Saragossa nam hij zijn' intrek bij den aartsbisschop, in wiens paleis hij door ziekte werd opgehouden. Terwijl hij daar was kreeg hij een' brief van den koning, die de reden van zijn vertrek vernomen had en hem beval om terug te keeren daar hij te jong was om aan dezen wanhopigen strijd deel te nemen. Don Juan sloeg weinig acht op het koninklijke bevel; hij trok naar Barcelona, waar hij tot zijn leedwezen ondervond dat de vloot was uitgezeild. Hij besloot over de bergen te trekken en te Marseille scherp te gaan. De onderkoning van Katalonië kon den heethoofdigen jongeling niet van zijn voornemen afbrengen, toen er een andere brief van het hof kwam, waarin Philips op dringender toon dan te voren zijnen broeder het bevel herhaalde om terug te keeren op straffe zijner strenge ongenade. Een schrijven van Quixada had hem gewaarschuwd dat zekere ongenade hem treffen zou, als hij voortging met de bevelen des konings in den wind te slaan. Er schoot hem niets anders over dan te gehoorzamen; en Don Juan, teleurgesteld in zijne voorstelling van roem te behalen, keerde naar de hoofdstad terug.

Dit voorval maakte grooten indruk in het land; de jonge edelen en ridders aan het hof, aangevuurd door Don Juans voorbeeld, hetwelk een verwijt jegens hunne eigene laauwheid scheen te zijn, haastten zich om hunne wapenrusting aan te gespen en hem in den krijg te volgen. Het gemeene volk, hetwelk in Spanje bijzonder veel gevoel heeft voor romantische heldendaden, was verrukt door den avontuurlijken geest van den jongen prins, welke beloofde dat hij eenmaal eene uitstekende plaats onder de helden van die natie bekleeden zou. Dit was het begin van Don Juans populariteit onder zijne landgenooten, die hem later beschouwden met een gevoel, dat niet veel van afgodische vereering verschilde. Hoe noodzakelijk Philips het ook moge geoordeeld hebben om de weërspannigheid van zijn' broeder tegen te gaan, zoo moet hij toch hartelijk behagen hebben geschept in den edelaardigen geest, welken hij toonde. Ten minste, de gunst waarmede hij voortdurend den over-

treder beschouwde toont aan dat de koninklijke ongenade niet lang duurde.

De plotselinge verandering in Don Juans toestand doet aan eene schoone vertelling denken, waarin de arme boerenknaap zich plotseling als door betoovering in een groot vorst herschappen ziet. Het hoofd van verstandiger dan hij zou wel gedraaid hebben bij zulk eene snelle omwenteling van het rad der fortuin, en Philips kan natuurlijk de vrees gekoesterd hebben dat de ijdele vleijerijen van het hof, waaraan zijn broeder nu was blootgesteld, zijn eenvoudig karakter zouden bederven, en hem van het eerlijke pad der deugd afleiden. Daarom moet zijne tevredenheid groot zijn geweest, toen hij zag dat verre van dien, de verheffing van den jongeling slechts gediend had om aan zijne uitzigten grooter uitbreiding te geven, en zijn hart met nog verhevener en edeler begeerten te vervullen.

Het bescheiden gedrag van Don Juan ten opzichte van zijn' neef Don Carlos, die hem in zijne wilde en onuitvoerbare plannen wilde doen deelen, deed hem nog meer 's konings gunst verwerven.

In de lente van het jaar 1568 had Philips de gelegenheid om aan de eerezucht van zijn' broeder te voldoen, door hem het bevel op te dragen over eene vloot, welke in de haven van Karthagena werd uitgerust tegen de Barbariische zee-roovers, die verontrustende plunderingen ten koste van den Spaanschen handel hadden gepleegd. Maar terwijl hij hem deze betrekking opdroeg, zorgde de koning om in het gebrek aan ondervinding van zijn' broeder te voorzien, door als onderbevelhebber een officier aan te stellen, op wiens bekwaamheden hij volkomen vertrouwde. Dit was Antonio de Zuñiga y Requesens, groot-kommanderer van St. Jakob, een uitstekend man, die den lezer in het vervolg dezer geschiedenis dikwijls verschijnen zal. Requesens, die te dien tijde de betrekking van gezant te Rome vervulde, bezat die verscheidenheid van bekwaamheden, welke zoo belangrijk was in een' tijd dat dezelfde persoon dikwijls eene plaats in het kabinet met eene in de legerplaats verwisselen moest. Terwijl Don Juan over het algemeen de bevelhebber der vloot scheen te zijn, rustte nu de geheele verantwoordelijk-

heid voor de leiding van den togt op zijn' onderbevelhebber.

Den 3^{den} Junij, zeilde Don Juan uit de haven, aan het hoofd van zulk eene goede vloot als ooit de golven der Middellandsche zee doorkliefde. Het schip van den prins was eene statige galei, prachtig uitgerust, en overvloedig versierd met schilderwerk, waarvoor de onderwerpen voornamelijk uit de oude geschiedenis en fabelleer genomen en van leersamen aard waren om den jongen bevelhebber eenige nuttige lessen te geven. De zedeleer van ieder schilderstuk werd uitgedrukt door eenige kernachtige spreuk, welke er in het Latijn onder was geschreven. Waarheen Don Juan dus zijne oogen ook wendde, zij vielen zeker op eenige vermanig, welke tot zijn onderrigt dienen moest; zoodat men zijne galei vergelijken kon met een boek vol afbeeldingen, welke dienen moeten om den inhoud in het geheugen van den lezer in te prenten ¹⁾.

De kruisvaart gelukte volkomen; en toen Don Juan ongeveer acht maanden later in de haven terugkeerde, kon hij er zich op beroemen, dat hij in meer dan één gevecht den trotsch der zeeroovers vernederd, en ze zóó geteisterd had dat het lang zou duren voor zij hunne rooverijen konden hervatten; dat hij in één woord de eer der vlag van zijn vaderland door de geheele Middellandsche zee gewroken had.

Toen hij te Madrid terugkwam werd hij met de eer van een' zegetogt verwelkomd. Hovelingen en volksmannen, kortom lieden uit alle klassen, wedijverden met elkaâr om hem met de zoetste vleijerijen te bewierooken, hetwelk zijn jeugdig gemoed met verhevene uitzigten voor de toekomst vervulde, en hem uitnoodigde om op het pad des roems voorwaarts te gaan.

Toen in 1568 de opstand der Moriscos uitbrak wendden zich natuurlijk aller oogen naar Don Juan als de persoon, die het beste kon gezonden worden om dien te onderdruk-

¹⁾ Van der Hammen heeft eene naauwkeurige beschrijving van deze koninklijke galei en hare versierselen in schilderwerk gegeven. Onder de daarop voorkomende spreuken, kenschetst die *dolum reprimere dolo* (list met list te keer gaan) den slimmen vorst geheel. *Don Juan de Austria* bl. 44-48.

ken. Maar Philips dacht dat het veiliger zijn zou om het bevel toe te vertrouwen aan iemand, die door een langer verblijf in die streken, beter bekend zou zijn met den aard van de landstreek en der inwoners. Toen de oneenigheid tusschen de beide bevelvoerende mededingers het noodzakelijk maakte om er iemand heen te zenden die zóóveel magt bezat dat hij zich boven hun' partijgeest stellen en hen tot meer overeenstemmig in hunne handelingen dwingen kon, beval de raad van state Don Juan voor die betrekking aan. Hunne aanbeveling werd door den koning goedgekeurd, zoo zij oorspronkelijk althans niet op zijn aandrijven geschied was.

De „voorzigtige” vorst zorgde er echter nog voor om zijn' broeder niet met die onafhankelijke magt te bekleeden, welke men algemeen geloofde dat hij bezat. Zijn gezag werd daarentegen bepaald binnen even naauwe grenzen als die, welke hem in de Middellandsche zee in bedwang hadden gehouden. Er werd een krijgsraad benoemd, door wiens gevoelens Don Juan zich bij ieder punt van gewigt moest laten leiden. Ingeval de gevoelens verdeeld waren, moest het geschilpunt aan Philips beslissing worden overgelaten.

De voornaamste leden van dit ligchaan, bij hetwelk de hoogste magt inderdaad gelegen was, waren de markies van Mondejar, die van dit tijdstip af persoonlijk niet meer in het veld verschijnt; de hertog van Sessa, kleinzoon van den grooten veldheer, Gonzalvo de Cordova, en toegerust met niet weinige van de krijgskwaamheden van zijnen voorganger; de aartsbisschop van Granada, een prelaat, die zulk eene groote mate van geestdrijverij bezat als ooit een Spaansch geestelijke ten deel viel; Deza, voorzitter van de regtbank, die den Moriscos den woesten haat van een' inquisiteur toedroeg; en eindelijk Don Juans getrouwe *ayo*, Quixada, die meer invloed op hem had dan iemand anders en die gekomen was om getuige te zijn van den eersten veldtogt van zijn kweekeling, welke helaas! bestemd was om de laatste van zijn eigen leven te zijn.

Er kon naauwelijks ongelukkiger plan bestaan dan het samenstel van zulk een lastig werktuig als deze raad, daar hij uit zijn aard den spoed in den weg stond, welke voor

den goeden uitslag van krijgsoperaties zoo noodzakelijk is. Het kwaad vermeerde nog door de noodzakelijkheid dat ieder twistpunt den koning ter beslissing moest worden voorgelegd. Daar dit dikwijls voorviel, zag de jonge prins zich weldra talrijke hinderpalen door vrienden en vijanden in den weg gelegd, hinderpalen, welke hij door niets dan door een' ongewonen, beslissenden geest kon te boven komen.

Den 6^{den} April 1569 nam Don Juan afscheid van den koning, die toen te Aranjuez was, en snelde naar het zuiden. De bewoners van Granada verlangden vurig naar zijne komst; de Christenen, omdat zij hoopten dat hij de wanorde in het leger herstellen en den krijg spoedig ten einde brengen zou, de Moriscos, omdat zij bij voorraad rekenden op de bescherming, welke hij hun tegen het geweld der Spanjaarden schenken zou. In de hoofdstad werden er toebereidselen gemaakt om hem luisterrijk te ontvangen. Het programma der feesten werd door Philips zelven gegeven. Op eenige mijlen afstands van de stad ontmoette Don Juan den graaf van Tendilla aan het hoofd van eene kleine bende voetvolk, welke gedeeltelijk volgens de Kastiliaansche mode, gedeeltelijk volgens die der Moriscos gekleed was, zoodat zulks, een vreemd en schilderachtig schouwspel opleverde, waarbij zijde, fluweel en rijk borduurwerk vrolijk tusschen de ijzeren wapenrustingen en glinsterende wapenen der krijgers fladderden. Toen de prins voorttrok ontmoette hij een' langen stoet geestelijken en burgerambtenaren, die door de voornaamste ridders en burgers van Granada gevolgd werden. Aan hun hoofd reed de aartsbisschop en de president, welke laatste zorg droeg om zijn' rang te doen uitkomen door aan de rechterhand van den priester te rijden. Don Juan toonde hun beiden den grootsten eerbied, en toen zij naderden steeg hij van het paard, omhelsde de beide geestelijken en stond, terwijl hij met hen sprak, gedurende eenige oogenblikken met de hoed in de hand. Toen hun gevolg aankwam, stelde de president den prins de uitstekendste personen voor, die hen met die vrijmoedige en bevallige beleefdheid ontving, welke de harten van allen, die hem naderden, won. Daarop hervatte hij zijn' togt, terwijl de president en de aartsbisschop ieder

aan een zijner zijden reden. De naburige velden waren met toeschouwers overdekt en in de vlakte van Beyro vond hij eene groote afdeeling troepen, van niet minder dan 10,000 man, in slagorde geschaard om hem te ontvangen. Toen hij naderde begroetten zij hem met salvo's uit hunne musketten, welke zij met bewonderenswaardige juistheid afschoten. Toen Don Juan hunne schoone slagorde beschouwde en hunne goede krijgstucht en uitrusting opmerkte, schitterden zijne oogen en kleurden zich zijne wangen van krijgsmansstrotsch.

Naauwelijks was hij de poorten van Granada binnengekomen toen hij door eene menigte vrouwen omringd werd, die als smeekelingen rondom hem heen drongen. Het waren de weduwen, moeders en dochters van hen, die in den moord der Alpujarras ellendig waren omgekomen. Zij waren in den rouw, doch sommigen zoo armoedig, dat zij daardoor geheel haar gebrek deden zien. Op hare knieën vallende smeekten zij, terwijl de tranen langs hare wangen stroomden en hare woorden door snikken bijna waren afgebroken, om regt tegen de moordenaars harer bloedverwanten. Zij hadden, zooals zij zeiden, hare vrienden onder de slagen hunner beulen zien vallen; maar de smart waarmede hunne harten toen van een werden gescheurd, was niet zoo groot als toen zij vernamen dat de wreede daden dezer ellendingen ongestraft bleven. Don Juan trachtte hare opgewondenheid tot bedaren te brengen door de uitdrukking van het diepste medelijden met hare ongelukken, eene uitdrukking aan welker waarheid niemand kon twijfelen, die zijne houding zag, en hij beloofde al wat in zijn vermogen was te zullen doen om haar regt te verschaffen.

Een levendiger tooneel wachtte hem, toen de stoet door de straten der oude hoofdstad voorttrok. Overal waren de huizen versierd met tapijten van goudlaken. De menigte, welke zich in de straten verdrong vervulde de lucht van hunne hartelijke vengdekreten. Schitterende oogen zagen van de balkons op hem neder, waar de edelste vrouwen en meisjes van Granada in rijke kleeding den schitterenden togt, en den jongen held, die er de hoofdpersoon bij was, beschouwden. Op deze wijze trok hij voort totdat hij het paleis der koninklijke regtbank bereikte, waar op 's ko-

nings bevel prachtige kamers voor zijn verblijf in gereedheid waren gebragt.

Den volgenden dag verzocht eene bezending der voornaamste Moriscos uit de stad gehoor bij hem, en riepen zijne bescherming in tegen de beleedigingen en onregtvaardigheden waaraan zij waren blootgesteld, als zij zich buiten de stad waagden. Zij beklagden zich voornamelijk over de Spaansche troepen, welke bij hen waren ingelegerd, en over de wijze waarop zij de onschendbaarheid hunner woningen door de meest goddelooze beleedigingen aanrandden. Don Juan antwoordde op een' toon, welke weinig zweemde naar het medelijden, dat hij den vorigen dag met het smeeken der vrouwen getoond had. Hij zeide hun dat hij gezonden was om in Granada de orde te herstellen; en dat zij, die getrouw gebleven waren, in al hunne regten zouden beschermd worden. Zij daarentegen, die deel genomen hadden aan den laatsten opstand zouden met onverbiddelijke gestrengheid gestraft worden. Hij beval hun hunne grieven in eene memorie op te geven, hen echter waarschuwend er niets in te zetten wat zij niet bewijzen konden, of het zou hun slecht bekomen. De ongelukkige Moriscos begrepen dat zij slechts die billijkheid konden verwachten, welke uit de hand eens vijands komt.

De eerste zitting van den raad toonde aan hoe verkeerd het stelsel was volgens hetwelk men den oorlog voeren wilde. In de volgende woordenwisseling merkte Mondejar op dat de strijd, volgens zijn gevoelen, inderdaad ten einde was; dat de Moriscos meerendeels in zulk eene goede stemming waren, dat hij het durfde ondernemen, indien men hem de zaak in handen gaf, om ze in korten tijd allen te onderwerpen. Dit voorstel werd door den hooghartigen president met minachting behandeld, daar hij de Moriscos een valschen menschenras noemde, op welks beloften niemand vertrouwen kon. De oorlog, zeide hij, zou nimmer eindigen zoolang men den Moriscos in de hoofdstad toe zou staan om gemeenschap met hunne landgenooten in de bergen te hebben, en om hun geheime inlichtingen te verschaffen omtrent hetgeen in de Christenlegerplaats voorviel. De eerste stap was om hen allen uit Granada naar het

binnenland te verwijderen, de tweede om zulk een voorbeeld te stellen aan de ellendingen, die de moorden in de Alpujarras gepleegd hadden, dat het de harten der ongelooovigen met angst vervullen en hen van allen verderen tegenstand tegen de regering zou afschrikken. Bij deze verdeeldheid der gevoelens kozen de leden naar het verschil van hun karakter op verschillende wijze partij. De opperbevelhebber en Quixada omhelsden Mondejars gevoelen. Na eene vrij langdurige woordenwisseling was het noodig om den koning de zaak voor te stellen, die geenszins bekend stond voor de vlugheid waarmede hij zijne besluiten nam. Dit alles vereischte veel tijd, gedurende welken er geene feitelijkheden konden ondernomen worden.

Echter bragt Don Juan zijn' tijd niet ledig door. Hij nam den toestand der vestingwerken van Granada en in de nabijheid in oogenschouw; hij trachtte den toestand des legers te verbeteren, en den geest van weerspannigheid te onderdrukken, welke zich bij sommige afdeelingen vertoonde; eindelijk zond hij zijne bevelen uit om troepen te werven, niet alleen in Andaluzië en de naburige provinciën maar ook in Kastilië. De oproeping gelukte volkomen, en voornamelijk de groote heeren in het zuiden verzamelden hunne vasallen, en trokken haastig naar Granada om onder dezen populairen aanvoerder hun zwaard te trekken.

Ondertusschen had dit uitstel de ongelukkigste gevolgen, daar het den vijand tijd gaf om zich te herstellen van de in den voorgaanden veldtocht geleden verliezen. Aben-Humeya was, zooals wij in het vorige hoofdstuk gezien hebben, op zijn' bergtroon teruggekeerd waar hij weldra sterker dan te voren was. Zelfs de vredelievendgezinde Moriscos, zooals zij genoemd werden, en die zich met de kroon verzoend hadden, werden woedend over de buitensporigheden der Spaansche soldaten, en over de verachting welke deze toonden voor het vrijgeleide van den markies van Mondejar; zij kwamen nu in grooten getale naar de legerplaats van Aben-Humeya om hunne diensten aan te bieden en de belofte af te leggen dat zij hem tot het laatste toe zouden bijstaan. Hij ontving andere versterking uit Afrika. De Mahomedaansche vorsten, dien hij om hulp gevraagd had, lieten

toe dat hunne onderdanen, die zulks verkozen, zich onder zijne vanen scharden, niettegenstaande zij weigerden zijne zaak openlijk te omhelzen, zooals hij verlangd had. Dien ten gevolge stak een aanzienlijk leger van Mooren van de Barbariische kust de zee over en nam dienst bij den aanvoerder der Moriscos. Het was een woest onversaagd menschenras, dat gewoon was aan een leven van wilde avonturen en meer kennis had van de krijgskunst dan de Spaansche bergbewoners¹⁾.

Door deze troepen versterkt, genoot Aben-Humeya veel grooter inkomsten uit zijne uitgebreide bezittingen dan te voren²⁾. Hoe praalziek en verkwistend in zijn' smaak, besteedde hij echter niet alles aan het voeren van grooter staat zooals hij nu inrigtte. Hij gebruikte het om vreemde troepen te betalen, en om zijne eigene troepen van wapenen en krijgsbehoefden te voorzien, en hij maakte gebruik van de in den laatsten veldtogt opgedane ondervinding en van het voorbeeld zijner Afrikaansche huurlingen, om een beter krijgskundig stelsel onder zijne Moorsche krijgers in te voeren. De regel, welken hij zich, zooals vroeger, stelde was om geregelde veldslagen te vermijden en zich voornamelijk tot den *guerilla*-oorlog te bepalen omdat deze beter met den geest zijner bergbewoners overeen kwam. Hij viel kleine afdeelingen Spanjaarden aan, die door het land trokken, sneed den toevvoer van levensmiddelen af, en benadeelde de bezettingen dus zeer in hare hulpmiddelen. Hij deed strooptogten op Christelijk grondgebied, drong zelfs tot in de *vega* door en voerde den krijg zelfs stoutweg tot onder de muren van Granada.

Wel is waar duurden zijne verwoestingen in deze streken

¹⁾ De geschiedschrijver van den opstand der Moriscos deelt ons mede dat deze Afrikanen bloemkransen om het hoofd droegen als wilden zij daarmede te kennen geven dat zij wilden overwinnen of sterven als martelaars in de verdediging van hun geloof. Marmol, *rebellion de Granada* II, bl. 73.

²⁾ Behalve de tienden uit de opbrengsten van den grond, was, zooals men ons verhaalt, eene bron zijner inkomsten de verbeurdverklaarde goederen van die Moriscos, die hem gehoorzaamheid weigerden. Eene andere was een vijfde deel van den aan de vijanden ontnomen buit. Ibid. bl. 35, en Mendoza, *guerra de Granada* bl. 120.

niet lang na de aankomst van Don Juan, die afdoende maatregelen nam om de hoofdstad voor een' aanval te vrijwaren. Maar de prins werd zeer ter neder geslagen toen hij de snelle uitbreiding van het gebied der Moriscos zag. Echter kon hij geene beslissende maatregelen nemen om zulks tegen te gaan totdat de raad omtrent een operatieplan beslist had. Daarenboven waren hem de handen gebonden door een bevel des konings om niet in persoon te velde te trekken, maar om te Granada te blijven en hem daar te vertegenwoordigen, omdat hij daar genoeg te doen zou vinden met het regelen der zaken en het beveiligen der stad. Philips schijnt gevreesd te hebben dat Don Juans avontuurlijke geest hem soms tot eenige overijlde daad zou vervoeren, welke hem noodwendig aan gevaren moest blootstellen. Het schijnt inderdaad uit vele plaatsen in zijne brieven dat hij meer bezorgd is geweest voor het welzijn van zijn' broeder dan voor het welgelukken van den veldtogt¹⁾. Hij kan daarenboven gemeend hebben dat het beter was om den krijg toe te vertrouwen aan de handen van eenen ouden aanvoerder, den markies van Los Velez, die zooveel meer ondervinding had dan Don Juan, en die den koning een groot denkbeeld van zijne krijgskundige bekwaamheden had ingeboezemd.

Deze edelman voerde nog het bevel in de landstreek ten oosten der Alpujarras, waar zijne eigene uitgestrekte bezittingen lagen. Zooals wij gezien hebben had hij een hardvochtig en aanmatigend karakter, hetwelk de opperste magt in handen van zulk een' jongen aanvoerder slecht dulden kon, terwijl hij zich zelden vernederde om hem te schrijven, maar verkoos om zijne mededeelingen regtstreeks aan den koning te doen. Philips, door zijne begeerte naar magt aangezet, liet deze ongeregelde handelwijze oogluikend

¹⁾ Don Juan schijnt zich geërgerd te hebben aan de hinderpalen, welke hem door den koning in den weg waren gelegd. Wij mogen zulks ten minste opmaken uit eene bestraffing van Philips, die zijn' broeder zeide, »dat hij, wegens de groote liefde, welke hij hem toedroeg, voor ditmaal zulke woorden vergeten wilde, doch dat het hem slecht zou bekomen als hij ze herhaalde.» Brief van den koning aan Don Juan van 20 Mei 1569. Hs.

toe, daar zij hem in staat stelde om een meer onmiddelijk aandeel in het regelen der zaken te nemen dan hij anders kon gedaan hebben. Het was een onberaden stap en had, zooals wij zien zullen, noodlottige gevolgen.

Zonder bevelen af te wachten besloot de markies om den veldtogt te beginnen door met de kleine magt, welke hij onder zijne bevelen had, in de Alpujarras door te dringen. Maar eene bende van ongeveer 400 man, welke hij den bergpas van Ravaha had laten bezetten, werd door den vijand afgesneden, en de hoogmoedige aanvoerder gehoorzaamde tegen zijn' zin het bevel van Don Juan om zijn voornemen te laten varen. Aben-Humeya werd door het behaalde voordeel aangezet om den markies in zijne nieuwe kwartieren te Verja aan te vallen. Het was eene goed overlegde onderneming, maar werd ongelukkig, vóór dat zij ten uitvoer gelegd kon worden, door een' krijgsgévangene aan den Spaanschen bevelhebber verraden; dien ten gevolge mislukte zij. Aben-Humeya drong tot midden in de stad door, waar hij in eene hinderlaag viel en slechts met moeite, na een hevig verlies, kon terugtrekken. Maar indien de overwinning aan de Spanjaarden bleef, dan werden de vruchten er van toch door de Moriscos geplukt. De door den Moorschen vorst getoonde geestkracht gaf zijnen landgenooten nieuw leven en woog meer dan op tegen de gevolgen zijner nederlaag. De rijke en volkrijke streek van de Rio de Almanzora nam de wapenen op. De markies van Los Velez meende dat het goed zou zijn om zijne ingenomene stelling te verlaten en zijn hoofdkwartier naar Adra, eene haven aan de Middellandsche zee, over te brengen, waar hij gemakkelijker versterkingen en toevoer zou kunnen ontvangen.

De geest van opstand verspreidde zich nu spoedig over de andere deelen der Alpujarras, en voornamelijk langs den bergketen van Bentomiz, welke zich in de nabijheid van Alhama naar het zuiden uitstrekt. Hier schaarden zich de bergbewoners, die tot hiertoe geen deel hadden genomen aan de onlusten in het land, onder de karmozijnroode banier van Aben-Humeya, en braken in openbaren opstand uit. De bewoners van Velez en van de nog belangrijker stad Malaga waren vol ontsteltenis en beefden dat de vijand van

de bergen op hen zou neêrstorten en de straten van hun bloed doen stroomen.

Gelukkig werden zij in deze moeilijke omstandigheden verheugd door het gezigt van den grootkommandeur Requesens, die de haven van Velez-Malaga met een eskader uit Italië binnenzeilde, en verscheidene vendels oude Spaansche soldaten aan boord had, welke door de regering ontboden waren om het leger in de Alpujarras te versterken. Er waren geene betere troepen in dienst daar zij door menigen moeilijken kamp gehard waren en allen onder de volmaaktste krijgstucht stonden. De eerste stap van Requesens (dezelve officier, die, zooals men zich herinneren zal, onderbevelhebber van Don Juan van Oostenrijk was geweest bij zijn' togt in de Middellandsche zee) was om den jongen aanvoerder om het bevel van den togt tegen de opstandelingen van Bentomiz te vragen. Deze waren nu in grooten getale verzameld in de vlakte van Fraxiliana, waar zij de natuurlijke verdegingsmiddelen van den grond vermeerderden door zulke werken dat zij de nadering bijna onmogelijk maakten. Het verzoek werd gereedelijk toegestaan, en de grootkommandeur van St. Jakob, voerde zijne benden zonder tijdverlies naar het hart van het gebergte.

Onze ruimte laat ons niet toe in bijzonderheden te treden; het zij genoeg gezegd dat de togt een van de best aangevoerde van den geheelen oorlog was. De vijand bood wanhopigen tegenstand; en waren de koene burgers van Malaga niet bij tijds verschenen dan zou de grootkommandeur uit het veld geslagen zijn. De vrouwen der Moriscos vochten aan de zijde harer echtgenooten, en toen alles verloren was, wierpen zich velen hals over kop van de rotsen, liever dan den Spanjaarden in handen te vallen. Er waren 2000 vijanden gedood, en 3000 gevangen; een onmetelijke buit van goud, zilver, juweelen en kostbare stoffen viel den overwinnaar in handen. De oproerige geest in de bergen van Bentomiz was met nadruk onderdrukt.

Echter was het geene overwinning zonder bloedverlies. Ruim 600 Christenen vielen op het slagveld. Het verlies trof de Italiaansche troepen het meest. Bijna ieder hoofdman ven deze dappere benden was gewond. Op de dooden-

lijst verscheen daarenboven de naam van meer dan een' ridder, die wegens zijne geboorte en dapperheid beroemd was. Het gelukte 2000 Moriscos om naar de legerplaats van Aben-Humeya te ontkomen. Zij waren hem eene gewenschte versterking, want hij dacht over een' aanval op Seron ¹⁾.

Dit was eene sterke vesting, even als een arendsneest gelegen op eene steile rots, welke op de Rio de Almanzora neêrzag en de ontzagwekkende bergpassen bestreek. Dien-tengevolge was het eene zeer belangrijke stelling en werd te dien tijde bezet door een Spaansch garnizoen onder een officier Mirones genaamd. Aben-Humeya zond er eene sterke troepenafdeeling heen, daar hij van plan was haar bij bestorming te nemen. Maar de Moriscos hadden geen belegeringsgeschut en waren zooals spoedig bleek weinig bekwaam in de belegeringskunst. Derhalve werd er besloten om het tegenwoordige operatieplan te laten varen, en de plaats door eene wel meer tijdkostende doch zekerder blokkade te bedwingen. Daarom legerden zich den 18^{den} Junij 5000 man vóór de stad, en sneden alle toegangen af.

De bezetting slaagde er in om aan Don Juan kennis te geven van hun' toestand, die geen' tijd verloor om Alonso de Carbajal te bevelen eene troepenafdeeling en goeden levensvoorraad ten hunnen behoeve mede te nemen. Maar juist na zijn vertrek outving Don Juan berigt dat de koning aan den markies Los Velez de verdediging van Seron had toevertrouwd. Daarom zond hij, op Quixada's raad, tegen-

¹⁾ De woedende strijd bij Fraxiliana wordt uitvoerig door Mendoza (*Guerra de Granada* bl. 165—169) en Marmol (*Rebellion de Granada* II, bl. 86—90) beschreven. Gedurende den geheelen oorlog werd geen slagveld meer betwist, en beide geschiedschrijvers leggen getuigenis af van de buitengewone dapperheid der Moriscos, welke de schoonste dagen des Arabischen rijks waardig was. Terwijl Philips de grootmoedige dapperheid prijst, welke de grootkommandeur bij dien togt toonde, veroordeelt hij hem omdat hij zijne vloot verlaten heeft om er deel aan te nemen. »De grootkommandeur slaagde goed volgens uw begeeren en, zooals ik hoor, verdient hij geprezen te worden om zijn' ijver en zijn' moed; maar om in persoon aan land te gaan, daar hij in uwe afwezigheid het bevel op zich genomen had, was eene zaak waarvoor hij zeer berispt dient te worden.» Brief van den koning aan Don Juan van 25 Junij 1569. Hs.

bevel aan Carbajal en beval hem terug te keeren. Deze officier, die de stad tot op korten afstand genaderd was, gehoorzaamde met tegenzin en liet Seron aan haar lot over. Niettegenstaande de markies Los Velez zich zeer afgunstig betoonde dat Don Juan zich met de zaak bemoeid had, toonde hij zóó weinig ijver om voor het behoud der belegerde vesting te zorgen, dat de tot het uiterste gebragte bezetting zich den 11^{den} Julij op eervolle voorwaarden overgaf. Maar zoodra hadden zij de vesting niet overgeleverd, of de overwinnaars vermoordden, zonder op de voorwaarden der overgave te letten, in koelen bloede alle mannen boven de twaalf jaar en maakten vrouwen en kinderen tot slaven. Deze snoode daad werd, zegt men, op geheim bevel van Aben-Humeya bedreven. De bevelhebber der Moriscos kon als verontschuldiging voor deze trouweloosheid aanvoeren dat hij daarin slechts de hem door de Spanjaarden gegeven lessen volgde.

Het verlies van Seron smartte het leger zeer. Deze smart kon zelfs niet gelenigd worden door de bedenking dat dit verlies niet zoozeer toe te schrijven was aan den moed der Muzelmannen als aan het wangedrag hunner eigene aanvoerders, of liever aan het ellendige stelsel van oorlogvoeren, hetwelk men had aangenomen. De zege der Moriscos werd echter grootelijks getemperd door de tijding die zij kort voor de overgave van Seron ontvangen hadden, van rampen, welke hunnen landgenooten te Granada waren overkomen.

Philips had na lang aarzelen Deza's voorstel bekrachtigd om de Moriscos uit de hoofdstad naar het binnenland te verwijderen. Den 23sten Junij was de bepaalde dag om dezen maatregel ten uitvoer te brengen. Er werd in het geheim eene groote legerbende met de voornaamste aanvoerders in de hoofdstad bijeen gebragt om dit plan met geweld ten uitvoer te brengen. Ondertusschen liepen er geruchten dat de Moriscos in de stad in geheime verstandhouding stonden met hunne landgenooten in de Alpujarras, dat zij de bergbewoners van wapenen en geld voorzagen, dat de jonge mannen Granada zouden verlaten om zich bij hen te voegen, eindelijk dat er eene zamenzwering gemaakt was om

de stad aan te vallen, en zelfs dat de namen der aanvoerders waren opgegeven. Het is nu onmogelijk te zeggen welke grond er voor deze beschuldigingen bestond, maar de lezer zal zich herinneren dat er dergelijke in omloop waren geweest vóór den barbaarschen moord in de gevangenis der Kanselarij.

Op den 23sten dier maand werd er op St. Jansavond een besluit afgekondigd, waarbij het aan alle mannelijke Moriscos in Granada tussehen de tien en zestig jaar bevolen werd om terug te keeren naar de parochiekerken, waartoe zij oorspronkelijk hadden behoord, en waar zij hun lot zouden vernemen. De vrouwen mochten eenigzins langer in de stad blijven, om beschikkingen te nemen omtrent de kostbaarste zaken, welke niet gemakkelijk vervoerd konden worden. Dit was niet moeilijk, wegens de lage prijzen waarvoor zij, in dezen uitersten nood, gedwongen waren om zich van hun eigendom te ontdoen. Wij kennen het lot hunner kinderen niet, die zonder twijfel in handen der regering bleven om in het Roomsche-Katholieke geloof te worden opgevoed.

Niets kan de ontsteltenis der Moriscos bij de afkondiging van dit besluit overtreffen, daar zij er in het geheel niet op waren voorbereid, ofschoon het reeds zóólang, als het ware aan eene zijden draad, boven hunne hoofden gehangen had. Toen zij zich de wreede moordtooneelen in de gevangenis der Kanselarij herinnerden, is het niet vreemd dat zij begonnen te gelooven dat men nu niets minder van plan was dan om de geheele Moriscobevolking te vermoorden. Het was te vergeefs dat de markies van Mondejar hunne vrees trachtte te verminderen. Zij werden eenigzins tot bedaren gebracht door de verzekering van den president Deza, welke hij eigenhandig gegeven had, dat hunne levens niet in gevaar waren. Maar hunne vrees was op dat punt niet geheel gestild voordat Don Juan zijn koninklijk woord gegeven had, dat hun geen leed zou overkomen, dat in één woord, het groote doel van de regering was om voor hunne veiligheid te zorgen. Toen onderwierpen zij zich zonder eenige poging tot weêrstand. Tegenstand toch zou nauwelijks mogelijk geweest zijn, beroofd als zij waren van wape-

nen of andere verdedigingsmiddelen, en aan alle kanten door de goed gewapende Kastiliaansche soldaten omringd. Daarom gingen zij naar de hun aangewezen kerken, aan welke deuren gedurende den nacht eene sterke wacht geplaatst was.

Den volgenden morgen schaarde men de Moriscos, en vormde ze tot een' optogt, welke zijn weg naar het groote hospitaal buiten de stad nemen zou. Dit was een aanzienlijk gebouw, niet lang na de verovering door de goede koningin Isabella de Katholieke opgericht. Hier moesten zij blijven totdat alles gereed was om hen bij gedeelten naar de verschillende plaatsen hunner bestemming te zenden. Het was een droevig en plegtig schouwspel, die vereeniging van ballingen, toen zij met langzame en onzekere schreden, met koorden aan elkander gebonden voorttrokken, door de woeste soldaten geleid of liever voortgedreven als eene menigte veroordeelden. Er waren ouden en jongen, rijken en armen, nu helaas, op dezelfde lijn geschaard; zij liepen meest allen gebogen minder onder het gewigt der jaren, dan onder dat van smart, terwijl zij de handen ootmoedig op de borst gevouwen hadden; hunne wangen waren nat van tranen, toen zij voor het laatst hunne schoone stad, de geliefde bakermat hunner kindsche jaren, de trotsche zetel van een oud rijk, beschouwden, omdat zij hun door zoo menige teedere en roemrijke herinnering dierbaar was.

De togt werd op ordelijke wijze voortgezet, en kenmerkte zich slechts door een voorval, hetwelk evenwel bijna de noodlottigste gevolgen had. Een Spaansch alguazil door eenige woorden beledigd, welke een der gevangenen (want zóó konden zij wel genoemd worden) uit den mond vielen, beantwoordde dit door een slag met zijn stok. Maar de jongeling, dien hij trof, had het trotsche bloed der Arabieren in zijne aderen. Eene gebroken dakpan opnemende gaf hij er den aanvaller zulk een' hevigen slag mede op het hoofd, dat hij hem bijna het oor afsloeg. Deze daad kostte hem het leven. Hij werd door de Spanjaarden spoedig neêrgehouden, daar deze hunnen gewonden kameraad te hulp snelden. Nu liep er een gerucht dat de Moriscos een' aanslag op het leven van Don Juan hadden gesmeed,

daar diens kleeding in kleur met die van den alguazil overeenkwam. De hartstogten der soldaten waren opgewekt. Zij vlogen naar de plaats waar het geweld gepleegd was en uitten de vreeslijkste kreten. Hunne zwaarden en lanzen schitterden in de lucht en zouden binnen weinige oogenblikken de ligchamen hunner verschrikte slagtoffers getroffen hebben.

Gelukkig bemerkte de vlugge blik van Don Juan de verwarring. Door eene lijfwacht van haakbusschieters omringd, was hij daar in persoon tegenwoordig om het oog te houden over den aftogt der Moriscos. Zijn paard de sporen gevende stortte hij zich in het midden van den oploop en, zich aan de troepen vertoonende, riep hij uit dat niemand hem eenig leed had gedaan. Hij vermaande hen om tot hun' pligt terug te keeren en hem en henzelven niet te oontereen, door geweld te plegen jegens onschuldigen, voor wier bescherming hij zijn woord zóó plegtig gegeven had. De soldaten, terneêrgeslagen door de berisping van hunnen jongen aanvoerder, en tevreden met de op den beleediger genomen wraak, keerden naar hunne gelederen terug. De sidderende Moriscos bekwamen langzamerhand van den schrik, de stoet ving den togt weder aan en bereikte zonder verder oponthoud het hospitaal van Isabella.

Daar duurde het niet lang of de koninklijke *Contadores* vergewisten zich van het getal der bannelingen. Het beliep 3500. Het getal van de vrouwen, die weldra zouden volgen, was veel grooter. De namen, de leeftijd en het beroep der mannen werd zorgvuldig opgeteekend. Den volgenden dag trokken zij naar de groote plaats vóór het hospitaal, waar zij in benden werden afgedeeld, welke elk onder sterk geleide naar hare verschillende bestemmingsplaatsen zouden worden gezonden. Verre van zich tot Andaluzië te bepalen strekten deze zich tot zelfs in Nieuw-kastilië uit. Bij de genomen schikking mogen wij vertrouwen dat men in zoverre de voorschriften der menselijkheid in het oog hield dat men bloedverwanten niet van elkander scheidde. Maar de kronijkschrijvers deelen daaromtrent niets mede, waarschijnlijk meenende dat dergelijke bijzonderheden een gevallen volk betreffende beneden de waardigheid van den geschiedschrijver zijn.

Het was op den 25sten Junij 1569 dat zij hunnen vrienden en makkers hunner jeugd, van wie zij nu voor altijd gescheiden werden, een droevig vaarwel toeriepen, en hunnen smartelijken pelgrimstogt voortzetten. Het morgenlicht bescheen de roode torens van het Alhambra toen de bannelingen de poorten hunner geliefde stad, de plek, welke hun op aarde het dierbaarste was, verlieten en het gelaat wendden naar hun nieuw vaderland, hetwelk velen hunner bestemd waren om nimmer te bereiken. De regering had met schandelijke onverschilligheid verzuimd om de arme zwervelingen van de meest noodige levensbehoeften te voorzien. Sommigen kwamen op den weg van honger om. Anderen en voornamelijk zij die van kindsbeen af aan eene verwijfde opvoeding gewoon waren, zonken neder en stierven van vermoeijenis. Sommigen werden door de soldaten aangegrepen, omdat bij deze de hebzucht werd opgewekt door het gezigt hunner hulpeloosheid, en als slaven verkocht. Anderen werden door hunne bewakers in koelen bloede vermoord. Terwijl het oorspronkelijke getal aldus zeer verminderd was, bereikten zij de plaats hunner bestemming om daar het overschot hunner dagen te slijten te midden van eene bevolking, die hen met dien afschuw beschouwde, waarmede de goede Katholieken der zestiende eeuw „de vijanden Gods” aanzagen.

Maar het kwaad, hetwelk het gevolg was van deze strenge staatkunde der regering, bepaalde zich niet geheel tot de Moriscos. Dit schrandere volk overtrof de Spanjaarden zoozeer in de kennis van den landbouw en van verschillende kunsten, dat zij het belangrijkste deel der bevolking van Granada uitmaakten. De eenige kunst, waarin hunne tegenstanders hen overtroffen was die, welke uitgeoefend wordt tot een anders nadeel, namelijk in die van den krijg. Daarop lettende had de regering sommigen der beste werklieden van de ballingschap welke hunne landgenooten getroffen had, uitgezonderd, en dientengevolge waren deze in de stad gebleven. Maar hun aantal was te gering om den begeerden uitslag te verkrijgen, en het duurde niet lang of de stadswijk, welke de Moriscos bewoond hadden, vertoonde het schouwspel van treurige verlatenheid. De ligte en luchtige

woningen, welke in hare vormen de grillige bevalligheid der Arabische bouwkunst vertoonden, geraakten weldra in verval. De terrassen en tuinen vol uitheemsche gewassen en pronkende in al de weelderigheid van den zuidelijken plantengroei, werden wildernissen door al het onkruid; en de hoven en openbare pleinen, waar waterbekkens en fonteynen, door de stroomen van den Sierra Nevada gevoed, eene verfrisschende koelte gaven in de zoele zomermaanden, waren spoedig met een' treurigen hoop vuilnis bedekt.

Het nadeel, hetwelk door de verwijdering der Moriscos ontstond, kwam op het leger neder. De manschappen waren, zooals wij gezien hebben, in de huizen der Moriscos ingekwartierd. Bij de toenmalige bezitters, die voor het grootste deel uit behoefte maar verkwistende spekulant bestonden, vonden zij geheel ander onderhoud dan bij de vroegere weelderige en rijke eigenaars. De troepen voorzagen, voor zoover zij konden, in dat gebrek, door de burgers te plunderen. Van daar rezen er voortdurend twisten tusschen het volk en het leger, en een geest van weêrspanningheid openbaarde zich bij dit laatste, welke het geduchter voor vrienden dan voor vijanden maakte.

Een ooggetuige van dezen verwarden toestand eindigt zijn verhaal van de verwijdering der Moriscos met op te merken dat het een treurig schouwspel was voor iemand, die op dat vroegere bestuur en den voorspoed van dit ongelukkige volk lette; die hunne prachtige huizen in de dagen van hun' roem had gezien, hunne tuinen en lusthoven, de schouwplaatsen van menige vrolijke partij en menigen aangename feestdag, en die nu dit alles stelde tegenover het verval waarin alles verkeerde. „Het schijnt” zoo eindigt hij, „alsof de Voorzienigheid door het lot van deze schoone stad had willen toonen dat de schoonste dingen ter wereld het meest aan verval onderhevig zijn.” Den wijsgeer van den tegenwoordigen tijd schijnt het mogelijk eerder het natuurlijke gevolg van dat stelsel van godsdienstige onverdraagzaamheid, hetwelk hen in vijanden verkeerd had, die onder eene weldadige regering, trouwe en goede onderdanen zouden geweest zijn, en die door hunne nijverheid en bekwaamheid onberekenbaar veel tot de hulpmiddelen des lands zouden hebben toegebracht.

HOOFDSTUK VI.

OPSTAND DER MORISCOS.

Operatiën van Los Velez. — Zamenzwering tegen Aben-Humeya. — Hij wordt vermoord. — Verkiezing van Aben-Abou. — Krachtige voortzetting van den oorlog. — Woeste gevechten in de Vega. — Onstuimige moed van Don Juan. — Verrassing van Guejar.

~~~~~  
1569.

Terwijl de gebeurtenissen plaats hadden, welke in het vorige hoofdstuk vermeld zijn, lag de markies Los Velez met eene aanzienlijke magt bij Adra, eene haven aan de Middellandsche zee, aan den voet der Alpujarras, eene plaats, welke hij voornamelijk had uitgezocht om het gemak dat zij hem zou aanbrengen om troepen voor zijn leger te verkrijgen. Hierin werd hij teleurgesteld. Voor dat de maand Junij ten einde liep waren zijne troepen om levensmiddelen verlegen. Het kwaad groeide van dag tot dag aan. Zijne benden, voornamelijk uit rekruten uit Andaluzië zamengesteld, waren vol van dien geest van onafhankelijkheid en zelfs oproerigheid, welken men vindt bij een leger, dat onder slechte krijgstuicht staat. Het ontbrak den soldaten niet aan moed. Maar dezelfde mannen, die zonder vrees de gevaren van een' veldtog getrotseerd hadden, werden nu ongeduldig bij het kwellen van den honger, en ontliepen in grooten getale hunne vanen.

Er waren verschillende oorzaken voor het gebrek aan hulpbenden. De voornaamste daarvan moet mogelijk gezocht worden in de flauwheid van den krijgsraad, van welke verscheidene leden den markies met een kwaad oog beschouwden en zijne verlegenheid niet ongaarne zagen.

Er moesten oogenblikkelijk eenige krachtige maatregelen getroffen worden of het leger, dit was duidelijk, zou ge-

heel wegsmelten. Op last des konings werden er bevelen aan Requesens gezonden, die met zijn eskader buiten de haven van Velez-Malaga lag, om het kamp van levensmiddelen te voorzien, terwijl het zooals vroeger voornamelijk versterkingen uit de Andaluzische ligtingen ontving. Het leger kreeg nog belangrijker vermeerdering door de onder goede krijgstuicht staande veteranen, die den grootkommandeur uit Italië waren gevolgd. Aldus versterkt, en voor eene week of langer van levensmiddelen voorzien, trok Los Velez aan het hoofd van 12000 man op den 26<sup>sten</sup> Julij voorwaarts en rukte in de Alpujarras. Hij had van den krijgsvaad het bevel ontvangen om zich te Ugijar te vestigen, hetwelk, doordat het in het middelpunt lag, hem in staat zou stellen om de bewegingen van Aben-Humeya in het oog te houden en overal, waar zulks vereischt werd, te handelen.

De markies versloeg zonder moeite eene magt van ongeveer 5 of 6000 man, die geschaard stonden om hem te beletten van in het bergland door te dringen. Toen drong hij voorwaarts en kwam op het hoogland boven Ugijar, welke plaats hij reeds bezet had, tegenover Aben-Humeya, die daar met de kern zijner troepen in slagorde stond om hem te ontvangen.

De beide aanvoerders konden in hun karakter, persoon en uitrusting beschouwd worden als twee vrij goede typen van de Europeesche en Arabische ridderschap. Men zag den markies in eene volkomen zwarte wapenrusting gedost en op zijn vurig strijdros, dat ook met ijzer bedekt was, gezeten, eene lans drillen, welke kort en dik eer op een knods geleek, terwijl hij zijne manschappen stoutmoedig aanvoerde, en gereed was om zich aanstonds in het dichtste van den strijd te werpen. Hij was het ware toonbeeld van ruwe kracht. Aan den anderen kant mende Aben-Humeya met veel bevalligheid zijn vlug sneeuw wit Andaluzisch paard, met zijn' karmozijn rooden mantel ligt om de schouders geworpen, en den Turkschen tulband om het hoofd gewonnen, terwijl hij in plaats van kracht integendeel het denkbeeld van vlugheid en behendigheid gaf, welke het kenmerk zijn van de kinderen van het Oosten.

Langs zijne gelederen rijdende wekte de Moorsche vorst

zijne volgelingen op om den naam van Los Velez niet te vreezen; want God zou in de ure des gevaars, de Zijnen helpen; en in elk geval was het beter om als dappere mannen op het slagveld te sneuvelen, dan onteerd te leven. Niettegenstaande deze grootmoedige woorden was het er verre van daan dat Aben-Humeya wenschte om zich met zijn' vijand in het open veld te meten. Het was tegen den aard en de gewoonte van zijne wijze van oorlogvoeren, welke meer van een *guerilla*-krijg had, zich overvloedig kenmerkende door overvallen en verrassingen, waarbij hij, bij het vinden eener kwetsbare plaats, zijn' slag kon toebrengen, en schielijk tusschen de bergen terug trekken.

Zijne soldaten waren, hoewel minder in aantal dan de vijand, echter vol moed, en het slagveld werd hevig betwist, totdat eene bende Andaluzische ruiters, die onder bedekking van eenige heuvelen, eenen omweg genomen had, onverwacht op de achterhoede der Moriscos aanviel en hen in verwarring bracht. De markies drong op hetzelfde oogenblik hevig op hun front in; zij weken en vlugten spoedig naar alle zijden weg. Toen Aben-Humeya bemerkte dat de slag verloren was, gaf hij zijn vurig ros de sporen en dit droeg hem snel van het slagveld. Hoewel hij hevig vervolgd werd, liet hij zijne vijanden spoedig achter zich. Toen hij den voet van de Sierra Nevada bereikte steeg hij af, sneed zijn edel dier de kniepezen door, en begaf zich in het dichtste gedeelte van het gebergte, hetwelk wederom zijne vriendelijke armen opende om hem te ontvangen. Echter bleef hij daar niet lang zonder dat zijne volgelingen zich bij hem voegden, en niet zoodra had hij weder eene genoegzame magt bijeen, of hij vertoonde zich aan de oostelijke helling van het gebergte, van waar hij, als een arend, die op zijne prooi nederstrijkt, op de lager liggende vlakten nederstortte, waar hij de rijke vallei van de Rio de Almanzora leégplunderde en haar te vuur en te zwaard zelfs tot aan de grenzen van Murcia verwoestte. Hier wreekte hij zich op Los Velez door op zijne stad Las Cuevas aan te vallen, zijne huizen te verbranden, zijne akkers te verwoesten en zijne Moorsche onderdanen tot opstand aan te zetten.



Intusschen bleef de markies stil binnen de muren van Calahorra, in plaats van zijne overwinning voort te zetten. Hier had hij begeerd dat de krijgsraad levensmiddelen voor het onderhoud zijner troepen zou verschaffen. Tot zijne teleurstelling was hier niet in voorzien. en daar hij zelf niet slaagde in zijne pogingen om zich die te verschaffen, was hij weldra in denzelfden toestand als te Adra. De door honger uitgeputte soldaten, met slechte betaling en nog minder buit werden eerst ontevreden, daarna oproerig en liepen eindelijk in grooten getale weg. Het was te vergeefs dat de opvliegende oude aanvoerder zijn' wrok in bedreigingen en verwenschingen uitte. Nu liepen zij weg, niet steelsgewijze of bij nacht, doch op klaarlichten dag, met geheele kompagniën te gelijk, met hunne haakbussen op den schouder en aangestoken lonten in de hand. Toen Don Diego Fajardo, de zoon van den markies, hen trachtte staande te houden schoot een, die stoutmoediger was dan de anderen, hem een musketkogel in het lijf. Het duurde niet lang of de dappere bende, waarmede de markies de Alpujarras zoo trotsch was binnengetrokken, was tot minder dan 3000 man gesmolten. Onder dit getal waren de Italiaansche veteranen, die hunne roemrijk geplukte lauweren niet wilden bezoedelen, door aldus hunnen aanvoerder laaghartig te verlaten.

De krijgsraad beklagde zich luid bij den koning over de noodlottige werkeloosheid van den markies en over zijn verzuim om de behaalde voordeelen te vervolgen. Los Velez antwoordde verstoord door den blaam op dat ligchaam te werpen, omdat het verzuimd had om hem met de hulpmiddelen te voorzien, die hem daartoe zouden hebben in staat gesteld. Philips met reden verontrust over het hagchelijke voorkomen der zaken beval den markies van Mondejar zich naar het hof te begeven, opdat hij zich met hem over den toestand des lands zou kunnen verstaan. Dit was de openlijke beweegreden voor zijne terugroeping. Maar het scheen inderdaad waarschijnlijk dat de koning bekend met de neiging van dien edelman tot eene vredelievende staatkunde, en met zijne persoonlijke vijandschap jegens Los Velez, het best oordeelde om hem geheel en al de deelneming aan de

leiding der oorlogszaken te ontnemen. Dit deed hij met het beste gevolg door hem in eervolle ballingschap te zenden, daar hij hem eerst tot onderkoning van Valencia benoemde, en hem daarna tot de belangrijke betrekking van onderkoning van Napels te verheffen. Van dat tijdstip af verschijnt de naam van Mondejar niet meer op het tooneel van den oorlog tegen de Moriscos.

De markies genoot de gunst niet, waartoe hij door zijne verdiensten gerechtigd was. Hij schijnt eenige van de beste hoedanigheden van een goed veldheer bezeten te hebben. Stout in het gevecht was hij voorzigtig in den raad. Langzaam en schrandler in het vormen zijner plannen voerde hij ze met buitengewone volharding uit. Hij kende het land, dat de zetel van den opstand was, goed, en begreep het karakter der inwoners volkomen. Wat zeldzamer was, hij zag de buitensporigheden door de vingers, waartoe zij door eene lange reeks beleedigingen en verdrukking gebragt waren. De menschlievendheid zijner gemoedsstemming kwam met de inzigten zijner staatkunde overeen om hem meer van verzoenende maatregelen dan van de vrees te doen verwachten om den vijand ten onder te brengen. Hoe veel goeds zulks uitwerkte hebben wij gezien. Als hij goed ondersteund was geworden door hen, die met hem het bestuur der zaken in handen hadden, dan behoeven wij er nauwelijks aan te twifelen of hij zou uitmuntend geslaagd zijn. Maar ongelukkig waren de twee voornaamsten van hen, de voorzitter Deza en de markies Los Velez, kleingeestige onverzoenlijke dweepers, die, ver van medelijden met de Moriscos te gevoelen, het geheele geslacht als „Gods vijanden” beschouwden. Ongelukkig werden deze inzigten door de regering begunstigd; en Philips die inderdaad dacht dat de markies Mondejar alleen hinderpalen in den weg legde om de vijandelijkheden met kracht door te zetten, handelde standvastig door hem het land uit te zenden. Terwijl hem aldus de leiding van den krijg ontnomen werd, kan men het evenwel als eene ontwijfelbare erkenning van Mondejars verdiensten aanzien dat hij met den belangrijkste post door de kroon begiftigd werd.

Voor het vertrek van den markies had Philips zijn hof

naar Cordova overgebracht om de gemeenschap met het oorlogstooneel gemakkelijker te maken. Hij hoopte daarenboven dat nu men hem zóó nabij wist, dit eenigzins paal en perk zou stellen aan den oproerigen geest der soldaten en hun meer trouwe en vaderlandslievende gevoelens inboezemen. Door deze handelwijze meende hij het voorbeeld zijner groote voorgangers, Ferdinand en Isabella, te volgen, die gedurende den oorlog met Granada, hun hof gewoonlijk naar eene van de groote steden in het zuiden overbragten. Evenwel hield hij het voor niet noodzakelijk zooals zij, om zijne legers in persoon aan te voeren en in de moeilijkheden van den veldtogt te deelen.

Den 19<sup>den</sup> October vaardigde Philips een besluit uit waarbij hij zijn voornemen te kennen gaf om den oorlog met kracht door te zetten. Dit stuk beval dat die Moriscos, die tot nog toe in Granada hadden mogen blijven; daaruit moesten verwijderd worden, en wel zoodanig dat er geen middel van gemeenschap meer tusschen hen en hunne broeders in het gebergte bleef bestaan. Verder werd er afgekondigd dat de oorlog van toen af aan „te vuur en te zwaard” moest gevoerd worden, met andere woorden dat men den opstandelingen geene genade betoonen mogt. Dit was de eerste gelegenheid, waarbij zulk een wreed vonnis door de regering werd uitgesproken. Om de stedelijke krijgsmagt tot de krijgsdienst over te halen werd hunne soldij verhoogd tot hetzelfde bedrag, hetwelk de Italiaansche vrijwilligers genoten; en om de steden te verligten werd het grootste deel der uitgaven door de kroon gedragen. Vóór de afkondiging van dit besluit had de koning berigt ontvangen van eene gebeurtenis, welke door Christenen en Muzelmannen even weinig verwacht werd, namelijk van den dood van Aben-Humeya en dat nog wel door de hand van iemand zijner eigene volgelingen.

Nadat de Moorsche vorst den krijg tot op de grenzen van Murcia had overgebracht sloeg hij het beleg voor twee of drie sterke plaatsen in die streek. Zooals men verwachten kon, slaagde hij niet in deze pogingen omdat hij gebrek had aan belegeringsgeschut. Alzoo teleurgesteld, leidde hij zijne troepen naar de Alpujarras terug, en vestigde zijn

hoofdkwartier in het oude Moorsche paleis van Lanjaron, aan de helling der bergen, welke de schoone vallei van Lecrin bestrijken. Hier maakte de werkelooze toestand der Spanjaarden onder Los Velez dat de jonge vorst er bleef en zich aan die zinnelijke vermaken overgaf, waaraan de Muzelmannen van het Oosten gewoon zijn om hun' ledigen tijd in de tusschenpozen van den oorlog te besteden. Zijn harem wedijverde in getal van vrouwen met dien van eenig Oostersch satraap. Dit was vreemd bij de Moriscos, die sints zij in naam tot het Christendom waren overgegaan, natuurlijk de veelwijverij hadden afgeschaft. In de oogen der Muzelmannen kon dit als een goed bewijs gelden voor de regtzinnigheid van hun' vorst.

Zoolang Aben-Humeya op den troon zat was hij steeds in de volksgunst gedaald. Zijne bevallige persoon, de hoffelijkheid zijner manieren, zijn ridderlijke geest en zijne toewijding aan de zaak hadden hem gemakkelijk de liefde zijner onderdanen kunnen doen winnen. Maar eene te spoedige verheffing had ongelukkig op hem die uitwerking, welke zij gewoonlijk op zwakke geesten, zonder eenige vaste grondbeginzelen of eenig verheven doel om ze te leiden, heeft. In het bezit van magt werd hij bij de uitoefening een dwingeland. Zijne willekeurige daden berokkenden hem vijanden, die niet het minst gevaarlijk waren omdat zij zich verborgen hielden. Het bewustzijn van het onrecht, hetwelk hij gepleegd had, maakte hem omzigtig. Hij omringde zich met eene lijfwacht van 400 man. Nog 1600 anderen werden in de stad waar hij zijn verblijf hield ingekwartierd; en de voornaamste toegangen naar die plaats werden, zooals men verhaalt, door barrikaden verdedigd. Hij behandelde hen, die hij in verdenking hield met voorkomende vriendelijkheid. Hij verzamelde ze om zich heen, overlaadde hen met gunstbewijzen en toen hij hen door eenige bewijzen van vertrouwen gewonnen had, bragt hij den noodlottigen slag toe <sup>1)</sup>. Gedurende den korten duur zijner

<sup>1)</sup> Dit is het op Tiberius gelijkende portret, hetwelk een zijner vijanden van hem gegeven heeft, iemand evenwel, en dit mag er wel worden bijgevoegd, die door geen' kronijkschrijver van zijnen tijd overtroffen wordt in vrijzinnige beschouwingen en onderscheiding van karakters. Mendoza, *guerra de Granada* bl. 210.



regering vielen er, zooals men ons verzekert, niet minder dan 150 menschen als slagtoffers van zijne afgunst of zijne wraak.

Onder Aben-Humeya's officieren was er een, Diego Alguazil genaamd, die eene schoone bloedverwante had, met welke hij, zooals men zeide, op vertrouwelijker voet leefde dan door hunne familiebetrekking tot elkander veroorloofd was. Toen hij eens onvoorzigtig in de gloeiende bewoordingen van een' minnaar Aben-Humeya van haar sprak, werd 's konings nieuwsgierigheid daardoor zóó opgewekt dat hij begeerde haar te zien. Om hare persoonlijke bevalligheid nog te verhoogen bezat de schoone Zahara vele voortreffelijkheden, welke haar nog aantrekkelijker maakten. Zij had eene zoete stem, welke zij betooverend met de luit begeleide, en in haar dansen vertoonde zij al de zachte en wellustige bewegingen van de zwartoogige Andaluzische schoonheden <sup>1)</sup>. Toen zij voor den koning gebragt werd, deed zij haar best om hem te behagen, want ofschoon zij zooals het schijnt, aan haren bloedverwant gehecht was had de eerezuchtige kokette er niets tegen om een koninklijk minnaar aan zich te boeijen. Daarin slaagde zij volkomen, en de verliefde prins gaf aan Alguazil zijne begeerte te kennen dat hij gaarne wilde dat hij hem zijne minnares afstond. Maar de Morisco beminde haar te veel, en noch bedreigingen noch zelfs de buitensporigste beloften konden hem de toestemming daartoe afdwingen. Aldus teleurgesteld ging de gewetenlooze Aben-Humeya slechts met zijn' hartstogt te rade en liet de misschien niet weêrstrevende Zahara met geweld opligten en in zijn' harem brengen. Daardoor maakte hij Alguazil tot zijn' doodvijand.

Hij genoot ook niet lang van de gunsten zijner nieuwe minnares, die van een oud geslacht in Granada afstammen-

<sup>1)</sup> »Er is geene schooner in geheel Andaluzië, hare kleur is van melk en bloed, maar schooner dan de roos; zij speelt, zingt en danst uitnemend, zoodat het eene wellust is haar te hooren; zij is jong, schoon en bevallig niemand zag in zijn leven haars gelijke.» Zóó bezingt Hita haar in zijne *guerras de Granada*, II. bl. 324. Het strengere penseel van Mendoza versmaadt dezelfde gloeiende kleuren niet om het portret der Moorsche schoonheid te schilderen. *Guerra de Granada* bl. 213.

de, gehoopt had den troon met den koning der Moriscos te deelen. Maar Aben-Humeya's hartstogt liet hem zijne wellevendheid niet zóóver drijven; Zahara, verontwaardigd en zich vernederd ziende tot den toestand der gewone serailbewoonders, ademde spoedig slechts begeerte naar wraak. In dezen toestand van zaken vond zij middel om zich met haar' bloedverwant in gemeenschap te stellen, en maakte met hem een plan om hunne moorddadige voornemens ten uitvoer te leggen.

De belangrijkste afdeeling van het Moriscoleger was die van de Turksche huurbenden. Maar deze waren zoo woest en oproerig dat Aben-Humeya hunne diensten duur betaalde. Eene sterke bende van deze troepen lag op de grenzen van Orgiba, onder bevel van Aben-Aboo, een naauw bloedverwant van den Moorschen koning, wiens leven, zooals men zich wel herinneren zal, hij eens gered had, door zich op het hevigst te laten pijnigen eerder dan zijne schuilplaats te verraden. Aben-Humeya zond dezen aanvoerder een' bode, met bevel om met de Turken zeke- ren togt te ondernemen, welke zoowel dienen zou om hun bezigheid te verschaffen als om aan hunne plunderzucht te voldoen.

De tijd waarop de bode vertrekken zou werd door Zahara aan haren bloedverwant medegedeeld, die hem liet belagen en vermoorden en zich van zijne brieven meester maakte. Daarop schreef hij een' brief aan Aben-Aboo, welke oogenschijnlijk 's konings onderteekening droeg. Deze was nage- maakt door zijn' neef, een jong man, die toen de betrekking van sekretaris bij Aben-Humeya vervulde, tegen wien hij onlangs eenige reden van ontevredenheid had opgevat. De brief zeide dat de weêrspannigheid der Turken hen gevaarlijk voor den staat maakte, en dat zij op de eene of andere wijze moesten verwijderd worden, en dat wel zeer spoedig. Met dit doel kreeg Aben-Aboo het bevel om hen naar Mecina op de grenzen van de Sierra Nevada te doen oprukken, waar Diego Alguazil zich met eene bende soldaten bij hem zou voegen om hem bij te staan in het ten uitvoer leggen van het plan. Het beste middel, werd er bijgevoegd, om zich van de Turken te ontslaan was door vergif.

Deze brief werd met een' renbode gezonden, die spoedig door Alguazil met een honderdtal soldaten gevolg werd, daar de sluwe zamenzweerder zich voor Aben-Aboo wilde vertoonen zonder hem tijd voor nadenken te laten.

Hij vond dien aanvoerder in een' staat van de grootste verslagenheid en ontsteltenis. Alguazil verklaarde dat hij gekomen was ten gevolge van zekere bevelen, welke hij van den koning ontvangen had en die al te wreed voor hem waren om uit te voeren. Aben-Aboo had even weinig lust om het bloedige werk, dat hem opgedragen was te volbrengen. Hij wantrouwde de echtheid van den brief niet. Hosceyn de aanvoerder der Turken kwam bij toeval op dat oogenblik voorbij het huis; hij werd binnengeroepen en men vertoonde hem den lastbrief. De woeste aanvoerder drong er op aan om dien aan sommigen zijner makkers mede te deelen. De grootste verontwaardiging beving de Turksche aanvoerders, die zich beleedigd gevoelden door dit laaghartige verraad van den man, dien zij met gevaar voor hun leven waren komen dienen. Zij eischten allen niet slechts zijne afzetting maar zijn' dood. Diego Alguazil zag dat zijn plan goed werkte. Hij blies listig de vlam aan en bekende dat hij zeer in de verontwaardiging der Muzelmannen deelde. Eindelijk werd er besloten om den tyran ter dood te brengen en de kroon aan Aben-Aboo aan te bieden.

Dit opperhoofd had een' grooten naam wegens zijne schanderheid en voorzigtigheid. Even als Aben-Humeya scheen hij zijne hartstogten altijd door de rede te bedwingen, en ver van aan eene bovenmatige eerezucht toe te geven, was hij altijd eerlijk in zijn vertrouwen geweest. Maar de tegenwoordige verzoeking was te sterk voor zijne deugd. Hij kan gedacht hebben, dat nu de troon ledig zou komen een afstammeling van de Omejaden meer aanspraak daarop had dan ieder ander. Wat de drogredenen ook mogen geweest zijn waaraan hij toegaf, hij wist dat zij die hem nu de kroon beloofden ook de magt hadden om aan hunne belofte gestand te doen. Hij stemde toe, op voorwaarde dat zijne verkiezing binnen drie maanden door den dey van Algiers als vertegenwoordiger van den Turkschen sultan zou zijn goedgekeurd.

Toen zij hunne plannen geregeld hadden verloren de zamenzweerders geen' tijd om ze ten uitvoer te brengen. Zij trokken op dat zelfde oogenblik, in den avond van den 3den October naar Lanjaron, met eene bende van 400 man, half Turken, half Moriscos. Te middernacht bereikten zij de plaats hunner bestemming. Men wist te goed dat Diego Alguazil en de Turksche legerhoofden het vertrouwen des konings genoten, dan dat zij bij het binnentrekken der stad eenigen tegenstand zouden ontmoeten. Ofschoon de Moorsche koning zich ter ruste had begeven, verzette de wacht zich toch niet tegen hun binnentreden in zijne woning. Naar zijne kamer gaande, vonden zij de deuren gesloten, doch verschaften zich spoedig den toegang. Er werd geen arm of stem ter zijner verdediging verheven.

Aben-Humeya, door de opschudding gewekt wordende, sprong uit zijn bed, maar de trouwelooze Zahara hield hem vast in hare armen, tot dat Diego Alguazil en eenige andere zamenzweerders naar binnen stormden en zijne armen met een' Moorschen sluijer zamenbonden. Hij was inderdaad zoo verward dat hij nauwelijks tegenstand poogde te bieden.

Toen toonde de Turksche aanvoerder hem den brief. Aben-Humeya herkende het schrift van zijnen sekretaris, maar verklaarde dat hij nooit zulk een schrijven in de pen had gegeven, en dat de handteekening de zijne niet was. In hoeverre zijne verzekering geloofd werd, wordt ons niet medegedeeld. Maar de zamenzweerders waren al te ver gegaan om vergiffenis te erlangen. Terugtreten was de dood. Of Aben-Humeya, of zij moesten opgeofferd worden. Het was te vergeefs dat hij hen van zijne onschuld trachtte te overtuigen, en dat hij aanbood om den sultan of den dey van Algiers het geschil voor te leggen, of aan eenige persoon, die in staat was om het te beslissen. Maar men sloeg weinig acht op zijne verzekeringen, terwijl de zamenzweerders hem naar een belendend vertrek slepten. De ongelukkige jonge man bemerkte dat zijn laatste uur gekomen was, dat er niemand van al zijne vrienden of handlangers was om zich tusschen hem en zijn noodlot te stellen. Van dat oogenblik af veranderde hij



zijn' toon en nam hij eene houding aan, die meer met zijne waardigheid overeenkwam. „Zij vergissen zich” zeide hij „die meenen dat ik een volgeling van den Profeet ben. Ik sterf, zooals ik geleefd heb, in het Christelijke geloof. Ik nam de waardigheid van hoofd van den opstand aan, opdat ik des te beter wraak kon nemen voor het onrecht mij en den mijnen door de Spanjaarden aangedaan. Ik heb mij volkomen gewroken en ben nu gereed om te sterven. Ik benijd u niet” zeide hij zich naar Aben-Aboo, zijn' opvolger, keerende. „Het zal niet lang duren of gij zult mij volgen.” Daarop legde hij zich eigenhandig het koord om den nek, waarmede hij gewurgd zou worden, schikte zijne kleeding in orde, en zijn gelaat met zijn' mantel bedekkende, gaf hij zich zonder tegenstand aan zijne beulen over.

Zijn ligchaam werd in een naburig riool geworpen met even weinig ontzag alsof het dat van een hond was. Daar bleef het liggen, tot dat Don Juan van Oostenrijk, horende dat Aben-Humeya als Christen gestorven was, zijn lijk naar Guadix liet brengen, en het op de plegtige wijze der Christenen begraven<sup>1)</sup>.

Dat Aben-Humeya zóó ellendig aan zijn einde kwam is niet vreemd. De gewetenloosheid waarmede hij allen opofferde, die zich tegen de bevrediging zijner hartstogten verzetten, omringde hem met vijanden, hetwelk des te gevaarlijker was in eene luchtstreek waar het bloed warm is en de dorst naar wraak gemakkelijk in den boezem ontstaat. In het begin van zijne regering wonnen zijne uitstekende hoedanigheden hem eene populariteit, die echter geen wor-

<sup>1)</sup> Er is minder onderscheid dan gewoonlijk in de verhalen zoowel van Aben-Humeya's vermoordning, als van de omstandigheden, die er aanleiding toe gaven. Deze omstandigheden hebben een' zekeren Oosterschen tint, waardoor zij niet minder waarschijnlijk worden, als men de eeuw en het land in aanmerking neemt waar het voorviel.

Eene der opgaven luidt dat Aben-Humeya tusschen twee zijner vrouwen te bed lag, en er overigens verscheidene zijner bedienden in de kamer sliepen, die zich door de Turken lafhartig lieten ontwapenen. De koning zelf zou aan een' paal gebonden zijn, waarna de zamengezworenen zijn proces maakten. VERT.

tel schoot in de liefde des volks, en welke geheel verdween; toen de gebreken in zijn karakter meer aan het licht kwamen door de behoefte van zijn' toestand; want toen zag men dat hij noch de krijgskundige bekwaamheid bezat, welke noodig was om zich de overwinning te verzekeren, noch die hoogere zedelijke hoedanigheden, welke in het bijzondere leven eerbied en gehoorzaamheid vorderen.

Zeer verschillend was het karakter van zijn' opvolger Aben-Aboo. In plaats van den ijdel en losbandigen smaak van Aben-Humeya te bezitten, was zijn bijzonder leven onberispelijk. Hij was veel ouder dan zijn voorganger, en indien hij al niet diezelfde woeste geestdrift en onstuimigen lust naar avonturen als Aben-Humeya bezat, toonde hij toch voorzigtigheid in het vormen zijner plannen en bijzonderen moed om ze ten uitvoer te leggen. Allen vertrouwden op zijne braafheid; terwijl de uiterlijke vorm en de deftigheid van zijne handelingen overeenkwamen met de degelijker hoedanigheden van zijn karakter om het volk een algemeen gevoel van eerbied in te boezemen<sup>1)</sup>. Eerst ten tijde van zijne verheffing tot de hoogste magt werd de luister van deze hoedanigheden verduisterd door het bedrijven van eene dwaze daad, namelijk de deelname aan de zamenzwering tegen zijn' vorst. Maar indien hij waarlijk, zooals men ons mededeelt, bedrogen werd omtrent het plan van Alguazils zamenzwering, dan kon hij daarna in sommige opzichten de noodzakelijkheid van uit zelfbehoud zóó gehandeld te hebben bepleiten; want hij kon gerust gelooven, dat indien hij weigerde om Aben-Humeya te helpen in de uitvoering zijner bloedige plannen ten opzichte van de Turken, de dwingeland hem niet lang zou laten leven nu hij in het bezit was van een geheim dat zóó gevaarlijk voor hem was. Hoe het zij, het deel hetwelk

<sup>1)</sup> Mendoza (*Guerra de Granada*, bl. 224) schildert hem zóó van zijne schoone zijde. Een portret van geheel andere opvatting kan men zien bij Miniana, die hem als »stoutmoedig, trouweloos, omzigtig en met zeer slechte gewoonten” voorstelt in zijne *Historia de España*, bl. 378. Gelukkig voor Aben-Aboo moet men erkennen dat de eerstgenoemde schrijver, een tijdgenoot, de beste getuige van beiden is.

hij aan de zamenzwering genomen had, schijnt het volk niet tegen hem te hebben ingenomen, hetwelk afkeerig van de willekeur waaronder het geleefd had, de komst van den nieuwen vorst met geestdrift toejuichte. Menige stad, welke tot hiertoe geen deel genomen had aan den strijd voor de onafhankelijkheid, zond nu hare onderwerping aan Aben-Aboo, die weldra heerschte over grooter en uitgestrekter grondgebied dan ooit aan den scepser van zijn' voorganger onderworpen was geweest.

Het duurde niet lang of de goedkeuring zijner verkiezing kwam uit Algiers; en Aben-Aboo, den koninklijken naam van Muley-Abdallah-Mohammed als een voorvoegsel voor zijn' eigen naam aannemende, liet zich volgens de gewone vormen tot koning van Granada kroonen. Hij had bij deze gelegenheid in zijne regterhand eene banier, waarop de volgende woorden geschreven stonden: „Ik kon niet meer begeeren, doch minder zou mij niet bevredigd hebben.” Men kan veronderstellen dat zulk een opschrift te kennen gaf dat er eerezuchtiger karakter in hem school dan de wereld meende.

De nieuwe vorst besteedde zijn' tijd niet zooals zijn voorganger in vadsige luiheid. Hij hield zich met onderscheidene belangrijke hervormingen bezig, gaf voornamelijk eene nieuwe inrigting aan het leger en voerde eene groote menigte wapenen en krijgsbehoefden uit Barbarije in. Hij besloot zijnen manschappen geen' tijd tot ontevredenheid te geven, doch ze dadelijk in werkelijke dienst te stellen. De eerste onderneming, welke hij voor had, was de inname van Orgiba, eene versterkte plaats, welke den weg van Granada bestreek en die als middel van gemeenschap diende tusschen die plaats en de meer verwijderde deelen des lands.

Aben-Aboo maakte alles met zulk een' haast gereed, dat hij den 26<sup>sten</sup> October, slechts weinige weken na den dood van Aben-Humeya zijn' togt aanving aan het hoofd van een goed toegerust leger, hetwelk uit meer dan 10,000 man gedeeltelijk vreemde huurotroepen, gedeeltelijk inboorlingen bestond. Zijn' marsch verhaastende vertoonde hij zich weldra voor Orgiba, en sloeg het beleg om deze stad. Hij zette de zaak met zooveel kracht door, dat hij binnen

weonige dagen gereed was om de vestingwerken te bestormen. Vier malen voerde hij zijne manschappen tot den storm aan, maar ofschoon het hem den vierden dag gelukte om zich met eene kleine troepenafdeeling op de wallen te werpen, ontmoette hij daar zulk een' vastberaden tegenstand van de bezetting en haren dapperen aanvoerder, Francisco de Molina, dat hij verplicht was om met verlies binnen zijne loopgraven terug te trekken. Aldus teruggeslagen en geheel ontbloot van belegeringsgeschut, meende de aanvoerder der Moriscos dat het een afdoende maatregel zijn zou, als hij de belegering in eene blokkade veranderde.

De alzo verloren gegane tijd gaf aan Don Juan van Oostenrijk de gelegenheid om eene sterke magt onder den hertog van Sesa te zenden om de bezetting te verlossen. Aben-Aboo, verlangende 's vijands togt af te snijden en een van die bergpassen te bezetten, die hem eene voordeelige stelling zouden bezorgen, brak onder bescherming van den nacht zijne legerplaats in stilte op en sloeg den weg naar Lanjaron in. Hier stiet hij zoo plotseling op de voorhoede der Christenen dat deze bij verrassing overvallen, de wijk nam en na aanzienlijk verlies geleden te hebben, op den middeltogt terugtrekkende, dezen geheel in verwarring bragt. Gelukkig was de hertog van Sesa hoewel hij op dat oogenblik aan een' hevigen aanval van jicht leed, door buitengewone krachtsinspanning in staat om zijne manschappen te hereenigen en hun moed in te boezemen om den vijand terug te slaan, waardoor hij aldus zijne eigene eer en het geluk van den dag herstelde <sup>1)</sup>).

Ondertusschen hadden de dappere Molina en zijne manschappen niet zoodra vernomen dat de belegeraars hunne

<sup>1)</sup> De ware reden waarom Sesa zoo snel zijn' jichtaanval vergat, en zonder op zijne pijn te letten op nieuw aanviel, was omdat Quixada aan Don Juan reeds gevraagd had om hem te vervangen. Toen Sesa zulks hoorde werkte zijne eerezucht beter, dan alle andere geneesmiddelen. De eigenlijke naam van den hertog was Sessa, naar eene stad in Italië te N. W. van Capua; hij was ook graaf van Cardona en markies van Belpuig, beiden in het N. W. van Spanje.

VERT.



werken verlaten hadden of, verlangende van hunne tijdelijke afwezigheid, welker oorzaak zij vermoedden, gebruik te maken, ontmantelden zij de vesting en verlieten spoedig de plaats na hun geschut in den grond gegrayen te hebben. De hertog van Sesa die nu zag dat het groote doel van zijne onderneming, namelijk de veiligheid van het garnizoen, bereikt was, en meende dat hij niet sterk genoeg was om den aanvoerder der Moriscos te bestrijden, begon oogenblikkelijk zijn' terugtogt naar Granada. Hierin werd hij door Aben-Aboo niet gehinderd, daar deze al te blijde was dat het hem toegestaan werd de belegering van Orgiba zonder oponthoud voort te zetten. Maar toen hij tot zijne verbazing bevond dat de stad door den vijand verlaten was, trok hij er zonder bloedvergieten met vliegende vaandels als overwinnaar binnen.

Dit voordeel in het begin zijner regering gaf schitterende vooruitzichten voor het vervolg. De naam van Aben-Aboo verspreidde zich heinde en ver door het land, en de krijgsvuchtige boeren schaarden zich van alle zijden onder zijne banieren. Nu kwamen er tijdingen dat verscheidene voorname plaatsen aan de oostzijde der Alpujarras hare toetreding tot de zaak der Moriscos hadden afgekondigd, en men verwachtte dat de vlam des oproers zich weldra over de naburige provinciën Murcia en Valencia zou verspreiden. Zij had zich inderdaad reeds zoover verspreid dat van het geheele Moorsche grondgebied ten zuiden van Granada, de streek om Malaga en de bergketen van Ronda, in het uiterste westen, de eenige stukken waren, welke het Kastiliaansche gezag nog erkenden.

Nu nam de krijg hetzelfde romantische voorkomen aan als in de dagen van de verovering van Granada. Men zag seinvuren op de hoogste toppen van het gebergte, welke hun' onheilspellenden glans vele mijlen in het rond verspreidden en de stoute bergbewoners opriepen voor den strooptogt. Daarop verzamelden zich de woeste krijgsvanden uit het land, die, nederstormende op de lager gelegen vlakten, welke nu met het verwelkte herfstgroen overdekt waren, herders en schapen wegroofden en ze in zegepraal naar hunne sterkten medevoerden.

Soms drongen er stroopers door in de *Vega*, die schoone *Vega*, van welke iedere duim gronds met menschenbloed gemest was, en die nu, even als in oude tijden, het slagveld werd van Christenen en Muzelmannen. Het waren bijna altijd de eersten, die het voordeel behaalden, zooals bleek uit de bloedige zegeteekenen, de hoofden en handen der overwonnenen, welke zij op de punten hunner lanzen droegen, wanneer zij, te midden van de jubelkreten der volksmenigte, onder ontzettend geraas de poorten der stad binnentrokken <sup>1)</sup>.

Echter deed de fortuna de schaal soms naar den tegenovergestelden kant overhellen. Nadat de stoutmoedige ongelovigen de *Vega* doorkruist hadden, wilden zij in de buitenwijken doordringen, en zelfs in Granada, hetwelk zij met ontsteltenis vervulden. Toen zag men de van schrik bevangen inwoners her- en derwaarts loopen, terwijl de groote alarmklok van het Alhambra de strijders opriep, de in haast te paard gestegen ridders den ouden oorlogskreet van *San Jago* deden hooren, en zich op de aanvallers wierpen, die, na een kort maar bloedig gevecht, voor goed in verwarring door de *Vega* en ver over de grenzen gedreven werden.

Men zag Don Juan bij deze gelegenheden altijd vooraan in den strijd, alsof hij zich in zijn element bevond, terwijl hij het gevaar trotseerde als een ridder uit de romans. Philips was inderdaad herhaaldelijk genoodzaakt om zijn' broeder te berispen dat hij zoo ligtzinnig zijn leven waagde op eene wijze, zooals de koning zeide, die met zijn' rang in het geheel niet overeenkwam. Maar het zou even gemakkelijk geweest zijn om het strijddros te beteugelen als de krijgstrompet in zijne ooren schalt, als om den moed

<sup>1)</sup> Het hoofd van een' vijand was oudtijds een begeerlijke prijs voor een overwinnaar, hetzij Christen of Muzelman, in de oorlogen met de Spaansche Arabieren. Het wordt dikwijls in de Moorsche *romances* vermeld als het cervolste zegeteeken, zelfs in het tijdvak van de oorlogen in Granada.

De plunderingen der Mooren hadden in de buurt van Guejar en Puntal plaats, terwijl zij het stadje Maracena, op een half uur afstands van Granada, verbrandden.

van den heethoofdigen jongen aanvoerder te temmen wanneer zijne soldaten voor den slag gereed stonden. Het waren juist zulke oogenblikken, welke hem met de grootste blijdschap vervulden; want zij gaven hem den eenigen schijn van die roemvolle loopbaan, waarnaar zijne ziel zóó lang gesmacht had. Iedere bende welke uit Granada trok om een krijgsavontuur te ondernemen was een voorwerp van zijne afgunst; en als hij de blauwe bergen beschouwde, welke zich als een onoverkomelijke slagboom rondom hem sloten, was hij als de vogel, welke zijne vleugels te vergeefs tegen de vergulde traliën zijner kooi aanslaat en naar de vrijheid verlangt.

Hij schreef den koning in de ernstigste bewoordingen, en stelde hem den slechten stand van zaken voor, daar de Spanjaarden dagelijks grond verloren, en het leger onder den markies Los Velez zijne geestkracht in vadsigheid verloor, of die slechts in onvoordeelige ondernemingen op de proef stelde. Hij verzocht zijn' broeder om hem niet te dwingen om aldus binnen de muren van Granada opgesloten te blijven, maar hem toe te staan om het bevel zoowel inderdaad als in naam te voeren en den krijg in persoon te bestieren.

De inzigten van Don Juan werden warm ondersteund door Requesens, die aan Philips schreef, en in onzachte bewoordingen op de ongeschiktheid van Los Velez wees.

Philips had er niets tegen om klagten te ontvangen, zelfs over hen, die hij het meest begunstigde. Hij kon zijne oogen niet sluiten voor de waarheid van de beschuldigingen, welke nu werden ingebracht tegen den driftigen aanvoerder, die zóólang in zijne gunst gestaan had, doch wiens laatste togten eene aaneenschakeling van fouten waren geweest. Hij zag den hagchelijken stand van zaken in, en het gevaar dat het oproer, hetwelk zoo diep wortel in Granada had geschoten, over de naburige gewesten verspreiden zou, als het niet spoedig onderdrukt werd. Monday's verwijdering van het krijgstooneel had het hulpmiddel niet verschaft, hetwelk Philips er van verwacht had.

Echter was het met tegenzin dat hij aan zijns broeders wenschen toegaf, hetzij hij de bekwaamheid van zulk een

onafhankelijk bevel wantrouwde, hetzij hij, zooals men uit zijne brieven kan opmaken, het gevaar vreesde, waarin Don Juans onstuimige geest hem waarschijnlijk wikkelen zou. Toen hij zijne plannen gevormd had, verloor hij geen' tijd om ze aan zijn' broeder mede te deelen. De jonge krijgsman zou Los Velez in het bevel over het oostelijke leger opvolgen, hetwelk versterkt zou worden door nieuwe benden, terwijl de hertog van Sesa, onder bevel van Don Juan, zich met eene voldoende krijgsmagt zóó in de Alpujarras zou legeren dat hij den toegang tot Granada kon dekken.

Toen zond men eene oproeping aan de voorname steden in Andaluzië, om haar aan te zetten om nieuwe benden voor den krijg te ligten, welke aangemoedigd moesten worden door de belofte van betere betaling dan vroeger te zullen krijgen. Maar deze beloften golden bij de soldaten zóóveel niet als de tijding dat Don Juan van Oostenrijk het bevel over de onderneming op zich nemen zou; en edelen en ridders kwamen met hunne goed gewapende dienaars in zulk eene menigte ten strijde, dat de koning genoodzaakt was een ander bevel af te kondigen, waarbij hij ieder verbood om zonder bepaald verlof dienst te nemen.

Nu was in Granada alles leven en beweging, toen de nieuwe benden binnen trokken en de oude beter werden ingerigt. Don Juan was gedurende eenigen tijd inderdaad druk in de weer geweest om veranderingen tot stand te brengen bij de troepen, welke in de stad waren ingekwartierd, en die om reeds vermelde redenen in een' staat van de onrustbarende weerspanning vervalten waren. Gelijke geest had de officieren bevangen, en zelfs zóó, dat men het noodzakelijk oordeelde om niet minder dan 37 van de 45 kapiteins in hun bevel te schorsen. Zoodanig waren de moeilijkheden waarmede de jonge held zijn' eersten veldtogt aanving.

Gelukkig had hij in de dienaren der groote heeren en edelen eene bende goed uitgeruste en geordende manschappen, die door hooger beweegredenen werden aangespoord dan alleen door plunderzucht. Daarenboven deed hij zeer zijn best om de oude krijgstuicht te herstellen bij de regimenten, die te Granada in bezetting lagen. Maar de ijver



waarmede hij zich op het hervormingswerk had toegelegd, had zijne gezondheid benadeeld. Dit lokte eene vriendelijke vermaning uit van Philips, die aan zijn' broeder schreef dat hij zijne krachten niet zoo moest overspannen, maar zich herinneren dat hij (Philips) zijne diensten noodig had; hij zeide hem dat hij Quixada herinneren zou om zorgvuldiger over hem te waken. „En God geve” zoo eindigde hij „dat uwe gezondheid spoedig hersteld moge zijn.” De vriendschappelijke bezorgdheid welke de koning in zijne brieven altijd voor de gezondheid van zijn' broeder toonde, zou men nauwelijks verwacht hebben in iemand van zulk een kalm gestel, en die gewoonlijk zoo weinig van de uitdrukking van zijn gevoel liet blijken.

Voordat hij zijn' grooten togt aanving besloot Don Juan voor de veiligheid van Granada in zijne afwezigheid te zorgen, voor dat hij „het rooversnest” van Guejar, zooals de Spanjaarden het noemden, onderwierp. Dit was eene vesting in de nabijheid der Alpujarras, bezet door een krijgshaftig garnizoen, dat dikwijls invallen deed in het naburige land, somtijds zijne strooptogten tot in de *Vega* van Granada voortzette en den schrik in de hoofdstad verspreidde. Don Juan vormde zijne magt in twee afdeelingen, over eene van welke hij het bevel aan den hertog van Sesa opdroeg, terwijl hij zich voornam om de andere in persoon aan te voeren. Zij zouden langs verschillende wegen voortrukken en elkander voor Guejar ontmoetende, die stad tegelijk aan tegenovergestelde punten aanvallen.

De hertog trok langs den kortsten weg door de bergen, bereikte Guejar het eerst en was niet weinig verwonderd te vinden dat de bewoners, die kennis gekregen hadden van de voorbereidselen der Spanjaarden, de stad reeds verlieten; terwijl de bezetting in slagorde geschaard stond om hun' aftogt te dekken. Na eene korte schermutseling met de achterhoede, waarbij er aan weêrszijden eenigen sneuvelden, trokken de zegevierende Spanjaarden, zonder hun voordeel te vervolgen de stad binnen, en namen de door den vijand verlaten werken in bezit.

Groot was de verbazing van Don Juan, toen hij eenige uren later voor Guejar aankwam, en zag dat de Kastiliaan-

sche vlag van de wallen wapperde; en zijne verontwaardiging werd opgewekt, toen hij bevond dat de lauweren, welke hij voor zijn eigen hoofd had bestemd, hem zonder omstandigheden door een ander voor den neus waren weggenomen. „Met oogen als gloeiende kolen vuurs” zegt de kronijkschrijver, „wendde hij zich naar den hertog van Sesa en vroeg eene verklaring van die zaak. Maar weldra bevond hij dat de blaam, indien er al van blaam sprake kon zijn, vallen moest op iemand, dien hij het regt niet had te berispen.” Dit was Don Luis Quixada, die in zijne bezorgdheid voor de veiligheid van zijn' pupil het leger een' omweg had laten maken, waardoor het aldus later op het slagveld kwam. Maar ofschoon Don Juan geen enkel berispelend woord sprak, bewaarde hij een verstoord stilzwijgen en toonde zijne ergernis volkomen; en, zooals de soldaten opmerkten, er kwam geen stuk voedsel over zijne lippen voor hij Granada bereikte.

Het aanhoudend opzigt, dat Quixada over hem hield, en dat, zooals wij gezien hebben, door den koning aangevoerd werd, was eene zaak, die door de troepen dikwijls werd opgemerkt. Het moet Don Juan niet weinig in verlegenheid gebracht en vernederd hebben, daar het zoo slecht met zijn' leeftijd, zijn eerezuchtig karakter en zijn' rang paste. Want zijn rang als opperbevelhebber des legers stelde hem in de oogen der wereld verantwoordelijk voor de maatregelen van den veldtocht. Echter had hij in zijn' afhankelijken toestand, geene magt om eene beslissing te nemen omtrent het operatieplan, of dit ten uitvoer te leggen. Er verliepen nog slechts weinige dagen, toen de dood van zijn' goedgehartigen raadsman hem bevrijdde van het ijverzuchtige toezigt, dat hem ergerde, en dit overlijden hem eene onafhankelijke en roemrijke loopbaan opende, welke aan de hoogste begeerte van zijne eerezucht voldeed.

Een van de belangrijkste en, zooals de lezer zal opgemerkt hebben, een der in dit boek zeer dikwijls aangehaalde bronnen, is Diego Hurtado de Mendoza. Hij behoorde tot een van de aanzienlijkste huizen in Kastilië, een huis dat niet alleen uitstekend was om den rang, dien het bekleedde, als om de grootte bckwaamheden, welke de leden toonden in de verschillende betrekkingen van het burgerlijke

en krijgsmansleven, en in hunne zeldzame verstandelijke ontwikkeling. Geen van de groote Spaansche geslachten heeft zoovele onderwerpen geleverd voor de pen van den kronijkschrijver en den zanger.

Hij was de vijfde zoon van den markies van Mondejar en in het jaar 1503 te Granada geboren, waar zijn vader het ambt zijner voorouders bekleedde, namelijk dat van kapitein-generaal der provincie. In zijne jeugd was hij naar Salamanca gezonden, en doorliep aan deze eerwaarde hoogeschool met veel roem den studietijd. Terwijl hij daar was, schreef hij zijn beruchte *Lazarillo de Tormes* (want hoewel het zonder naam gedrukt werd, schijnen er geene gegronde redenen te bestaan om hem het auteurschap te ontzeggen), de eerste van die soort van *picaresco* (boertige) novellen, zooals zij genoemd worden, welke een' belangrijken tak der Kastiliaansche letterkunde uitmaken, en waarvan het beste voorbeeld, vreemd genoeg, door eene vreemde hand geschreven is, namelijk de *Gil Blas* van Le Sage.

Mendoza was voor den geestelijken stand bestemd, waartoe de uitgebreide bescherming zijner familie belangrijke voordeelen aanbod. Maar de smaak van den jongen man nam, zooals men uit zijne novelle kan opmaken, eene andere rigting en hij overreedde zijn' vader om hem toe te staan zich in de krijgsmansdienst te begeven; hij nam dienst onder de banieren van Karel den Vijfde. Mendoza's studielust verliet hem in de legerplaats niet, en hij maakte gebruik van den tusschentijd tusschen twee veldtogten om aan de voornaamste hoogeschoolen van Italië zijne studiën vooral van de oude talen voort te zetten.

Het was onmogelijk dat iemand van zulke opmerkelijke bekwaamheden als Mendoza, die des te merkwaardiger waren om zijnen maatschappelijken toestand, het doordringend oog van Karel den Vijfde kon ontsnappen, daar deze in den jongen edelman, behalve zijne geleerdheid, nog een bepaald talent voor staatszaken opmerkte. In 1538 benoemde de keizer hem tot gezant te Venetië, eene stad waar de letterkundige ondernemingen der Aldijnen dagelijks grooter naam op het gebied der letterkunde kregen. Hier had Mendoza de beste gelegenheid om een werk te volbrengen, dat hem het meeste ter harte ging, namelijk het vormen eener boekerij. Het was in die dagen geen gemakkelijk werk, toen boeken en handschriften uit duistere, en dikwijls ver afgelegen bronnen moesten bijeengebracht worden, en soms met groote kosten voor stukken van waarde gepaard ging. Eene goede dienst, welke hij den sultan kon bewijzen door een aanzienlijk Turksch krijgsgesvangene los te koopen, werd beloond door een prachtig geschenk van Grieksche handschriften, die in Mendoza's oogen meer waard waren dan goud. Het was uit deze verzameling dat de eerste uitgave van Josephus aan het licht kwam. Terwijl hij aldus in zijne ledige uren vrij toegaf aan zijn' smaak voor letterkundige bezigheden, vervulde hij de pligten zijner zending met eene bekwaamheid, welke zijne geschiktheid voor gezant bij de rijke republiek volkomen bewees. Bij de opening van de kerkvergadering van Trente was hij een der afgevaardigden, die den keizer daarbij moesten vertegenwoordigen.

Hij mengde zich zonder vrees in de beraadslagingen van het koninkrijk, en drong de meeningen van zijn' vorst door met eene sterkte van redeneerkracht en eene gloeiende welsprekendheid, welke een' magtigen indruk op zijne toehoorders maakte. De onafhankelijkheid, welke hij toonde, strekte hem tot aanbeveling voor de moeilijke taak van de vermaningen van Karel den Vijfde aan het pausselijke hof voor te stellen tegen de verwijdering van den raad van Bologna. Dit deed hij met eene mate van openhartigheid waaraan het pausselijke oor maar zeer weinig gewend was, en welke, al slaagde zij er niet in om den trotschen geest van Paul den Derde te buigen, haren invloed op diens opvolger uitoefende.

Om welke reden dit ook zijn moge, het schijnt dat Mendoza niet zoo hoog in de gunst van Philips den Tweede, als in die van diens vader gestaan heeft. Misschien had hij een te open karakter om te bukken voor dien onbepaalden eerbied, welchen Philips zoowel van de aanzienlijkst als van de laagst geplaatste personen, die hem naderden, eischte. Eindelijk deed Mendoza's eigen wangedrag hem in 1568, en met goede reden, in de ongenade van zijn' meester vallen. Hij geraakte in het paleis in twist met een ander hoveling, en daarbij viel dat schandelijke tooncel voor, hetwelk de lezer in het vorige deel vinden kan, op het oogenblik dat de prins van Astrurië, Don Carlos, den laatsten adem uitblies. De schuldigen werden eerst met gevangenis en daarna met verbanning uit Madrid gestraft. Mendoza, die toen 65 jaar oud was, ging naar zijne geboortestad Granada. Maar hij had al te lang in eene hofatmosfeer doorgebracht om zich met eene provinciale hoofdstad te kunnen vergenoegen. Daarom wendde hij herhaalde pogingen aan om het ongenoegen van zijn' vorst te bevredigen en eenige verzachting van straf te krijgen. Deze pogingen waren, zooals men wel na kan gaan, vruchteloos; en de beroemde balling nam eindelijk het wijzere besluit om zich aan zijn lot te onderwerpen en troost te zoeken in het gezelschap zijner boeken, trouwe vrienden, welker waarde hij nu in het uur van tegenspoed volkomen ondervond. Hij wijdde zich aan de beoefening van het Arabisch, waartoe hij op natuurlijke wijze gebragt werd door zijn verblijf in eene stad, welke vol was met gedenkteekenen der Arabische kunst. Ook vermaakte hij zich in zijn' ledigen tijd met verzen te maken, en zijn arbeid vereenigde zich met dien van Boscán en Garcilasso de la Vega om in Kastilië die meer verfijnde vormen der Italiaansche dichtkunst inheemsch te maken, welke zulk een belangrijk deel der nationale letterkunde uitmaakt.

Maar het groote werk, waaraan hij zich wijdde, was de geschiedenis van den opstand der Moriscos, welke voorviel terwijl hij te Granada zijn verblijf hield, en die men dus zeggen kan dat als onder zijne oogen plaats had. Daarvoor had hij daarenboven voor de hand liggende hulpmiddelen, want hij was een bloedverwant van den kapitein-generaal en persoonlijk bekend met hen, die de leiding der zaken hadden. De uitslag van zijn' arbeid was een werk van onschatbare



waarde, hoewel van geene groote uitgebreidheid, daar het minder eene geschiedenis van gebeurtenissen dan eene uitlegging op zulk eene geschiedenis is. De schrijver onderzoekt de oorzaken der gebeurtenissen. Hij leidt den lezer in het kabinet te Madrid, maakt hem bekend met de kuiperijen der verschillende partijen aan het hof en in de legerplaats, ontvouwt de staatkunde der regering en de plannen voor den veldtogt, kortom, hij stelt hem in staat om in het binnenste door te dringen, en de geheime werking van het raderwerk te zien, dat voor het gewone oog zoo zorgvuldig verborgen wordt gehouden.

De waarde, welke het werk heeft, door dat de schrijver toegang had tot deze verborgen bronnen om inlichtingen te verkrijgen, wordt nog verhoogd door zijn' onafhankelijken geest. In een land waar slechts weinigen voor zich zelve durfden denken, dacht Mendoza vrij en drukte die gedachten vrij uit. Een bewijs hiervoor is te vinden in den scherpen toon, waarop hij het gedrag der regering beoordeelt, en in de opregtheid, welke hij soms durft toonen wanneer hij het onregt der Moriscos opteekent. Deze onafhankelijkheid van den geschiedschrijver moet, zooals wij wel kunnen begrijpen, weinig welgevallen bij het bestuur gevonden hebben. Het is mogelijk de oorzaak geweest dat het boek niet werd uitgegeven voor na de regering van Philips den Tweede, en vele jaren na den dood des schrijvers.

De letterkundige uitvoering van het werk is niet de minst opmerkelijke hoedanigheid. In plaats van den oppervlakkigen stijl van den Kastiliaanschen kronijkschrijver, is iedere bladzijde doordrongen van den geest der oude klassieken. Men denkt inderdaad gemeenlijk dat Mendoza zijn' stijl naar dien van Sallustius gevormd heeft: maar ik ben het eens met mijn' vriend Ticknor, die, in eene duidelijke beoordeeling van Mendoza, in zijn groot werk over de Spaansche letterkunde, de meening uit dat de Kastiliaansche geschiedschrijver zijn' stijl bijna evenveel naar Tacitus als naar Sallustius vormde. Inderdaad, eenige der beroemdste stukken uit Mendoza's werk zijn duidelijke nabootsingen van den eersten geschiedschrijver, aan wien hij ons onophoudelijk doet denken door de buitengewone kortheid en kracht van zijne woorden, door zijne kunst om met een' enkelen pennestreek een portret te schilderen, en door zijne vrije beoordeeling van de voorname spelers in het treurspel, opgesteld in eene taal, vol van die praktische wijsheid, welke in Mendoza's geval, het gevolg was van groote bekendheid met staatszaken. Wij herkennen ook de gebreken, welke den door hem gekozen stijl aankleven, namelijk stroefheid en gedwongenheid, met veelvuldige uitlating van woorden, hetwelk aan de eigendommelijkheid van het Kastiliaansch schade doet, en het ergste van alles is dat er die duisterheid in heerscht, welke ontstaat uit een streven om kort te zijn. Mendoza benadeelt daarenboven zijn boek door eene, ontijdige vertooning van geleerdheid, welke, hoewel zij door den oudheidkenner door de vingers gezien mag worden, nu en dan op onbehoorlijke wijze te voorschijn treedt om den draad van het verhaal af te breken. Maar met al zijne gebreken

is het werk een merkwaardig verschijnsel van dien tijd, en, daar het zich te midden van de Spaansche romanlitterateur vertoont, beschouwen wij het met hetzelfde gevoel van bewondering, dat de reiziger ondervindt als hij een' klassieken Dorischen tempel te midden der grillige gebouwen van China of Hindostan aan zou treffen.

Niet lang nadat Mendoza zijne geschiedenis voltooid had, kreeg hij verlof om Madrid te bezoeken, niet om er zijn verblijf te houden, doch om eenige persoonlijke zaken af te doen. Naauwelijks had hij de hoofdstad bereikt toen hij door eene doodelijke krankheid getroffen werd, welke hem in April 1575 in het 73<sup>ste</sup> jaar zijns levens, ten grave sleepte. Kort voor zijnen dood gaf hij zijne rijke verzameling boeken en handschriften aan zijnen hardnekkigen meester, die ze volgens des schenkers wensch, in het Eskuriaal plaatste, waar zij nu nog een belangrijk deel uitmaken eener bibliotheek waarover zooveel gesproken is, doch waarvan de wereld inderdaad weinig weet.

Het volledigste verslag, hetwelk ik van Mendoza's leven ken, is dat, hetwelk aan de pen van Inigo Lopez de Avila wordt toegeschreven, en als voorrede dient voor de Valenciaansche uitgave der *Guerra de Granada*, welke in 1776 verscheen. Maar zijne landgenooten zijn altijd gereed geweest om hulde te bewijzen aan de nagedachtenis van iemand, die door de schitterende wijze, waarop hij als staatsman, diplomaat, novellist, dichter en historieschrijver bekend is, een' gevestigden naam heeft van veelzijdigheid van vernuft, waarvan men in de Spaansche letterkunde geen tweede voorbeeld aantreft.

## HOOFDSTUK VII.

### OPSTAND DER MORISCOS.

*Don Juan trekt te veld. — Insluiting van Galera. — Woeste bestorming. — Toebereidselen voor een' laatsten aanval. — Uitbarsting der mijnen. — Wanhoop der Moriscos. — Wreede moord. — Galera verwoest.*

~~~~~  
1 5 7 0.

Don Juan verloor geen' tijd om de toebereidselen tot dezen veldtogt te maken. Toen de troepen Granada bereikten werden zij meereendeels weggezonden om zich bij het leger onder Los Velez aan de oostzijde der Alpujarras te voegen, waar die bevelhebber bezig was om Galera te belegeren, hoewel met gering vooruitzicht om de stad in zijne magt te krijgen. Spoedig echter werd hij door Don Juan vervangen.

Philips, die zijne ooren niet kon sluiten voor de opmerkingen van zijn' broeder, en voor die van de ervarenste veldheeren, was eindelijk hoewel ongaarne tot de overtuiging gekomen dat Los Velez voor het opperbevel ongeschikt was. Echter was hij eenigzins partijdig voor den ouden krijgsman, en hij wilde hem zooveel mogelijk de vernedering sparen van zich door een jong mededinger vervangen te zien. In zijne brieven beval de koning zijn' broeder herhaaldelijk om den markies met de uiterste onderscheiding te behandelen en geene geruchten ten zijnen nadeele te ondersteunen. In een' brief van den 26sten November, vol voorschriften omtrent den veldtogt, beval de koning aan Don Juan om zich bij alle gelegenheden door den raad van Quixada en Requesens te laten leiden. Hij moest den markies den grootsten eerbied toonen en hem te verstaan geven dat hij zich naar zijn gevoelen rigten zou. „Maar wanneer” zeide Philips „zijne meening te

eeniger tijd in strijd is met die van uwe beide andere raadslieden, dan zult gij u naar hun gevoelen rigten.

Hij moest inderdaad altijd op Quixada en Requesens steunen, en nooit zijn oordeel tegenover het hunne stellen. Hij moest voorzigtig voortgaan, en in plaats van een' rusteloozen knapengeest, de omzigtigheid toonen van iemand die krijgskundige ondervinding bezat. „Op deze wijze” zoo eindigde de koninklijke raadgever „zult gij u niet alleen de gunst van uw vorst waardig maken, maar ook uw naam in de wereld vestigen.” Het is duidelijk dat Philips trekken in het karakter van Don Juan onderscheidde, die hem eenigzins deden twijfelen aan zijne geschiktheid voor de hooge betrekking, waarin hij geplaatst was. Mogelijk mag men veronderstellen dat de aarzelende en vreesachtige staatkunde van Philips minder gunstig was om eene krijgsoperatie te doen gelukken, dan de stoute ondernemingsgeest, welke zijnen broeder eigen was. Hoe dit zijn moge, niettegenstaande Don Juan herhaaldelijk het tegendeel beweerde, was hij van een te vurig gestel, om zich deze vermaningen van zijnen voorzigtigen raadsman eenigzins aan te trekken.

Het opperbevel in Granada was door den prins aan den hertog van Sesa toevertrouwd, die zoodra hij eene voldoende krijgsmagt verzameld had, naar de westzijde der Alpujarras oprukte en daar eene afleiding ten gunste van Don Juan bewerkte. Er zou eene afdeeling van 4000 man in Granada blijven, en toen de opperbevelhebber alzoo zijne schikkingen ter beveiliging der hoofdstad gemaakt had, ving hij op den 29sten December den togt aan, aan het hoofd van eene legermagt welke slechts 3000 man voetvolk en 400 ruiters telde. Met deze troepen trokken eene menigte vrijwilligers mede, de bloem der Andaluzische ridderschap, die gekomen was om onder de banier van den jongen aanvoerder lauweren te plukken.

Hij nam zijn' weg door Guadix, en op den derden dag bereikte hij de oude stad Baza, merkwaardig om de belegering, welke zij onder zijne zegevierende voorouders Ferdinand en Isabella had doorgestaan. Hier ontmoette hij

Requesens, die behalve eene versterking van troepen hem een park belegeringsgeschut en een' grooten voorraad krijgsbehoefden aanbragt. De stukken werden onder sterk geleide aanstonds naar Galera gezonden; maar toen hij Baza verliet, ontving Don Juan de verbazingwekkende tijding dat de markies Los Velez het beleg reeds had opgebroken, en met zijne geheele magt naar de naburige stad Guescar getrokken was.

Inderdaad, niet zoodra had het gerucht de ooren van den eigenzinnigen ouden veldheer bereikt, dat Don Juan weldra komen zou om de leiding van den krijg op zich te nemen, of hij zwoer in zijn' toorn, dat, indien zulks waar was, hij het beleg opbreken en zijn bevel er aan geven zou. Echter meenden zij, die hem het beste kenden, dat hij tot zulk eene dwaze daad niet in staat zou zijn. Hij hield echter zijn woord, en toen hij vernam dat Don Juan op weg was, brak hij zijne legerplaats op, en trok, zooals boven reeds gezegd is, naar Guescar. Door deze wijze van handelen liet hij het aangrenzende land open voor de inval van der Moriscos van Galera; terwijl er zelfs geene zorg werd gedragen voor de veiligheid der konvooijen, welke van tijd tot tijd, met levens- en krijgsbehoefden voor de belegeringstroepen aankwamen.

Dit buitengewone gedrag maakte zijne troepen niet ontevreden, daar zij sinds lang een' afkeer gevoelende van het woeste, ja zelfs krachtelooze karakter van hun' aanvoerder met genoeg het vooruitzicht hadden van zich onder de vanen van zulk een geliefd aanvoerder als Don Juan van Oostenrijk te kunnen scharen. Zelfs vergat deze laatste de verontwaardiging over de onzinnige handelwijze van den markies bij de voldoening, die hij smaakte, toen hij aldus bevrijd werd van de verlegenheid, waarin de aanmatigende aanspraken van zijn' mededinger hem in dien veldtocht noodzakelijk moesten brengen. Don Juan kon nu welwillend en zonder dat het hem iets kostte al die inschikkelijkheid aan den ouden krijgsman bewijzen, welke Philips zoo dringend gevraagd had. Het was in deze aangename stemming dat de prins voorwaarts trok vol verlangen om de noodlot-

tige gevolgen te voorkomen, welke mogten voortspruiten uit het verlaten van zijn post door den markies.

Toen hij bij Guescar kwam, zag hij den ouden edelman in eene stijve en statige houding aan het hoofd zijner volgelingen, even als iemand, die geene inschikkelijkheid te betoonen, of eenige verklaring te geven had. Zonder van zijn paard te stijgen, bewees hij den prins, toen hij dezen naderde, zijne gehoorzaamheid door de hand te kussen, die Don Juan hem welwillend toestak. „Edele markies” zeide Don Juan, „uwe groote daden hebben uw' naam beroemd gemaakt. Ik acht mij gelukkig dat ik in de gelegenheid ben om persoonlijk kennis met u te maken. Vrees niet dat uw gezag in het minst door het mijne zal verkort worden. De soldaten onder mijn bevel zullen u even goed gehoorzamen als mijzelf. Ik bid u mij als uw' zoon te beschouwen, die vol gevoel van eerbied voor uwe dapperheid en uwe ondervinding alle gelegenheden beoog om op uwen raad te steunen.”

De hoffelijke en eerbiedige toon van den prins scheen zijn' invloed op het ijzeren karakter van den markies uit te oefenen, toen hij antwoordde: „Er leeft geen Spanjaard, die meer verlangt dan ik om persoonlijk kennis te maken met den uitstekenden broeder van mijn' vorst, of die het zich meer tot winst zou rekenen om onder zijne vanen te dienen. Maar om met mijne gewone rondborstigheid te spreken: ik wensch naar mijn eigen huis terug te keeren; want het zou mij, zoo oud als ik ben, nooit goed afgaan om de rol van ondergeschikte te spelen.” Daarop vergezeld hij Don Juan naar de stad, en gaf hem, toen zij voortreden een verslag van de belegering en van de sterkte der plaats. Toen zij het hoofdkwartier van den oppervelhebber bereikten, nam Los Velez afscheid van den prins, en zijne knechten en volgelingen, zonder verderen omslag, rond zich verzamelende, reed hij, door eene bende ruiters uitgeleid, naar zijne stad Velez Blanco, welke niet ver afgelegen was te midden van de wilde streek, die zich tot aan de grenzen van Murcia uitstreckte. Hier leefde hij tusschen de bergen in eene afzondering, welke eervoller

zou geweest zijn als zij niet het gevolg was geweest van zulk een groot pligtverzuim ¹⁾).

Deze geheele geschiedenis is bijzonder karakteristiek, niet alleen voor dien man, maar ook voor den tijd, waarin hij leefde. Als zulk eene eigendunkelijke en stoutmoedige daad in onze dagen bedreven was, dan zou geen rang, hoe verheven ook, den bedrijver voor de straf hebben gevrijwaard. Hoe het zij, het schijnt niet dat er eenige poging werd aangewend om een onderzoek naar het gedrag van den markies in te stellen. Dit is des te opmerkswaardiger als men in aanmerking neemt, dat het zoo weinig eerbied bewees voor een vorst, die niet zeer geneigd was om eenig gebrek aan eerbied jegens hem met toegevendheid te behandelen. De lankmoedigheid door hem bij de tegenwoordige gelegenheid betoond moet misschien gezocht worden, niet in eenige teedere voorliefde voor den goeden naam van zijn gunsteling, maar in Philips' besef dat eene verdere vervolging van de zaak slechts dienen zou om grooter ruchtbaarheid te geven aan zijne zoo verkeerde handelwijze om Los Velez in het opperbevel te handhaven, toen diens gedrag en de waarschuwingen van anderen reeds lang beschouwd werden als een bewijs zijner onbekwaamheid.

Toen de markies vertrokken was, verloor Don Juan geen tijd om zijn togt te hervatten, aan het hoofd eener magt, welke nu 12000 voetknechten en 800 ruiters bedroeg, behalve een schitterenden ridderstoet, welke, zooals wij gezien hebben, gekomen was om hunne fortuin in den krijg te beproeven. Binnen weinige uren waren de troepen voor Galera, en Don Juan begon aanstonds het terrein te verkennen. Hierin werd hij bijgestaan door Quixada, Requesens en het grootste gedeelte der ridders. Toen hij zijne verkenningen gedaan had, maakte hij schikkingen om de stad in te sluiten.

De stad Galera had eene bijzonder schilderachtige ligging. Deze was echter zeker niet uitgekozen wegens de roman-

¹⁾ De markies Los Velez werd later naar Madrid opgeroepen, waar hij lang eene belangrijke plaats in den staatsraad bekleedde, waarschijnlijk zonder dat hij eenigzins minder de gunst des konings genoot.

tische schoonheid, nog minder wegens eenig gemak, maar om zich tegen den vijand te kunnen verdedigen, eene omstandigheid van het hoogste belang in zulk eene wilde en voor den krijg geschikte bergstreek als die waarin Galera lag. De zonderlinge gedaante van de rotshoogte waarop zij stond, werd, door den geweldden top, verondersteld eenige gelijkenis te hebben met eene onderste boven gekeerde galei. Van deze gelijkenis had de stad haren naam ontvangen.

De top werd gekroond door een kasteel, hetwelk in den bouwkunstigen stijl blijkbare bewijzen van oudheid droeg. Het werd verdedigd door een muur, welke grootendeels in zulk een vervallen toestand verkeerde dat het weinig beter dan eene los op elkander geworpen hoop steenen was. Op weinige passen van de vesting was een ravelijn. Maar dit buitenwerk noch het kasteel zelf kon op eenig ander stuk geschut roemen dan op twee falkonetten, welke aan Los Velez gedurende de laatste belegering ontnomen en nu op het voornaamste gebouw geplaatst waren. En deze waren nog zoo onoordeelkundig geplaatst dat zij den vijand weinig schade veroorzaakten.

De huizen der inwoners lagen langs de hoogte en liepen langs een steile helling aan de noord-westzijde des heuvels of naar eene uitgestrekte vlakte onder den naam van *Uras* of *tuinen* bekend. Door deze vlakte liep een stroom van aanzienlijke diepte, welke, daar hij de muren der stad aan den noordkant bespoelde, aan die zijde eene soort van gracht ter harer verdediging vormde. Aan de zijde der *tuinen* werd de stad verdedigd door een dijk en een muur, welke nu eenigzins vervallen was. Het merkwaardigste gebouw in dat gedeelte was eene kerk, welke met haar toren nu in eene sterkte herschepen was, die bij gebreke van geschut van schietgaten voorzien en vol musketiers was, zoodat zij nu een ontzaggeijk sterk buitenwerk vormde en den weg naar de stad bestreek.

Aan twee zijden liep de rots, waarop Galera stond, bijna loodregt naar beneden en vormde den muur van een hollen weg, die aan de andere zijde door steile heuvels beschermd werd, terwijl hij aldus een natuurlijken dijk op reusachtige schaal vertoonde ter verdediging der stad. De huizen staken

boven elkander op eene rei van terrassen uit, welke zoo steil waren, dat somtijds het dak van het eene huis de fondamenten van dat, hetwelk er boven stond, aanraakte. De huizen, welke op hetzelfde terras stonden en daarom in dezelfde rei gebouwd waren, konden als zoovele vestingen worden beschouwd. De muren, die naar de Moorsche gewoonte slecht van vensters voorzien waren, waren met schietgaten doorboord, welke den schutters daar binnen de gelegenheid aanboden om de straten, waarop zij uitzagen, te bestrijken, en deze straten werden verder nog verdedigd door barrikaden, die op naauwelijks vijftig passen van elkander lagen. Zoo wemelde de geheele stad van verdedigingswerken, of liever scheen zelve een groot vestingwerk, waartoe natuur en kunst hadden zamengewerkt om het onneembaar te maken.

Het was voor een beleg goed van levensmiddelen, ten minste van koren voorzien, waarvan er voor twee jaren genoeg in de magazijnen was. De naburige rivier leverde water op, tot hetwelk men zich door eene onderaardsche onlangs in de rots uitgehouwene galerij den toegang verschafte. De Moriscos hadden vrije beschikking over deze levensbenoodigdheden; maar zij hadden uitermate gebrek aan hetgeen in hun' toestand naauwelijks minder van belang was, namelijk aan vuurwapenen en krijgsbehoeften. Zij hadden geen geschut, behalve de twee vroeger vermelde falkonetten; en zij waren zóó slecht van musketten voorzien, dat zij zich veelal met bogen, steenen en andere werptuigen moesten vergenoegen, waarmede de wapenkamers hunner voorouders gevuld waren. Hierbij kan men zwaarden en eenige andere wapenen voegen, welke in een gevecht van man tegen man konden dienen. Van verdedigingswapenen waren zij geheel en al ontbloot. Maar zij werden aangevuurd door een' heldengeest van grooter waarde dan borstkuras of helm, en zij waren bereid om liever tot den laatsten man te sterven dan zich over te geven.

De strijdmagt in de stad bedroeg 3000 man, behalve nog 400 huurlingen, voornamelijk Turken en gelukzoekers van de Barbariische kust. De stad was daarenboven bezwaard met ongeveer 4000 vrouwen en kinderen; hoewel

zij, wat de vrouwen betref, geen last genoemd mogten worden in eene stad, waar geene schaarschte van levensmiddelen was; want zij toonden al de standvastigheid en die verachting van gevaar, welke de mannen bezaten, die zij niet alleen hielpen om de zieken en gewonden te verplegen, maar ook door de goede diensten, welke zij hun inderdaad bewezen. De geschiedenis van deze belegering herinnert aan verscheidene voorbeelden van die Moorsche heldinnen wier woeste dapperheid wedijverde met de deugdelijkste verrigtingen van de andere sekse. Het is niet vreemd dat eene op zich zelve zoo sterke plaats waar de vrouwen door een' even grooten geest van dapperheid als de mannen werden aangezet, aan al de pogingen van een vijand als Los Velez weêrstand geboden moet hebben, hoewel deze een leger achter zich had, hetwelk ten minste in den beginne even ontzagwekkend van getalsterkte was als dat, hetwelk de stad nu onder Don Juan van Oostenrijk ingesloten hield¹⁾.

Toen hij het terrein in oogenschouw genomen had, gaf de Spaansche generaal bevel om drie batterijen op te richten, ten einde terzelfder tijd de stad aan verschillende kanten aan te tasten. De eerste en grootste van deze batterijen, welke tien zware stukken telde, werd op eene hoogte aan de oostzijde van den bedekten weg opgericht. Hoewel zij op grooter afstand lag, dan wenschelijk was, was de ligging hoog genoeg om de stukken in staat te stellen van het kasteel en de hoogliggende deelen der stad te bestrijken.

De tweede batterij uit zes zware stukken bestaande, werd beneden den bedekten weg naar het zuiden opgeworpen, op den afstand van naauwelijks meer dan 70 pas van den loodregten rotswand. De laatste batterij bestond uit slechts

¹⁾ Hita vertelt ons dat hij bij het beleg van Galera niet tegenwoordig was; maar hij had het dagboek van een officier uit Murcia, Tomas Perez de Hevia genaamd, in zijn bezit, die bij het beleg diende, en van wien Hita spreekt als van iemand, die voor zijne krijgsbekwaamheden wel bekend stond. Hij zegt dat hij zich eenvoudig aan Hevia's verslag gehouden heeft, hetwelk hij om de naauwkeurige waarheidsliefde aanbeveelt. Volgens het oordeel van sommige kunstregters heeft die officier, indien hij deze lofrede verdient, het voordeel van Hita zelve.

drie stukken van ligter kaliber, werd in de *tuinen* opgericht en was zoo geplaatst dat zij den toren kon beschieten, welke, zooals reeds opgemerkt is, tegen de kerk aanstond.

Het geheele getal stukken der belegeraars ging geen twintig te boven. Maar zij wachtten ieder uur nog eene versterking van dertien kanonnen uit Karthagena. De groote troepenmagt stond achter eenige heuvels in het oosten, welke de manschappen goed tegen het vuur der belegerden beveiligden. Het korps Italiaansche veteranen, de bloem des legers, stond in de *tuinen* onder bevel van een dapper aanvoerder, Pedro de Padilla genoemd. Aldus was de insluiting van Galera volkomen.

Het eerste punt van aanval was een toren in de *tuinen*, waaruit de Moorsche bezetting een lastig vuur tegen de Spanjaarden onderhielden, toen deze aan die zijde bezig waren om eene batterij op te werpen en eene loopgaaf van verschansingen te voorzien. Niet zoodra waren de stukken gesteld of zij gaven vuur en dat met zulk een gevolg dat er spoedig eene opening in het slechte metselwerk van het kasteel gemaakt was. Padilla, aan wien de aanval was opgedragen, voerde zijne manschappen dapper op de bres, waar de verdedigers hem met even grooten moed als hij bezat, ontvingen. Er volgde een woeste strijd; deze duurde niet lang, want de eerste aanvallers werden spoedig door anderen versterkt, totdat zij de kleine bezetting door hun aantal overvleugelden, en zij die aan het zwaard ontsnapten vlugtten naar de verdedigingswerken der stad, welke naast de kerk lagen.

Trotsch op het behaalde voordeel, nu hij zoo gemakkelijk den toren genomen had, legde Don Juan er eene sterke bende haakbusschieters als bezetting in, en besloot nu een' geregelden aanval op de stad te doen, van den kant der *tuinen*, daar dit het beste punt van aanval was. Hij vertrouwde, zooals vroeger, de uitvoering dezer zaak toe aan Juan de Padilla en zijn Italiaansch vendel. Daarop werden de stukken op de wallen en nabijzijnde gebouwen gerigt. Don Juan zette de belegering met kracht door, spoorde zijne manschappen door eigen voorbeeld aan, droeg zelf takkebossen op zijne schouders om de loopgraven te helpen

maken en verrigtte in één woord al het werk van een gewoon soldaat.

Den 24sten Januarij waren er in den ouden muur voldoende bressen geschoten, en op een gegeven teeken rukten Padilla en zijne veteranen snel voorwaarts om storm te loopen. Zij ontmoetten geene moeilijkheid op den dijk of op den muur, welke nimmer ontzagwekkend wegens zijne hoogte, den aanvallers nu meer dan eene opening aanbood. Zij ondervonden even weinig tegenstand van de bezetting, maar zij waren nog niet ver in de stad doorgedrongen toen het aanzien der zaken veranderde. Hun voortrukken werd belet door een van die reeds vermelde barrikaden, welke dwars door de straat waren gelegd en waar achter eene bende musketiers goed treffende schoten op de reijen der Christenen loste. Terzelfder tijd kwam er uit de schietgaten in de muren der huizen een onophoudelijke regen van musketkogels, pijlen, steenen en andere werptuigen, welke de aan het vuur blootgestelde gelederen der Spanjaarden wegmaaide en de straten spoedig met de lichamen der gesneuvelden en gewonden overdekte. Het was te vergeefs dat de aanvallers de huizen bestormden en de eene verschansing na de andere bereikten. Elk huis was op zich zelve eene vesting, en iedere volgende barrikade gaf, nu de helling steiler werd, den verdedigers daardoor meer voordeel, door hen hooger boven hunne vijanden te doen uitsteken.

Aldus van voren, op zijde en van achteren ingesloten, waren de soldaten volkomen verblind en verwilderd door den onbarmhartigen storm, welke van hunnen onzichtbaren vijand over hen losbarstte. Op elkander gedrongen, boden zij in hunne verwarring den vijand een gemakkelijk nikt-punt aan, daar deze op goed geluk schoot, wel wetende dat ieder werptuig den dood zijn aandeel geven zou. Het scheen dat de belegerden hunnen vijand met opzet in den val hadden gelokt, door hen de stad zonder tegenstand te laten binnentrekken, totdat zij van alle zijden ingesloten als vee in het slagthuis werden omgebragt.

De strijd had een uur geduurd toen Padilla ziende dat zijne beste en dapperste soldaten om hem gevallen waren,

terwijl hij zelf door eene wond bijna buiten gevecht was gesteld, het bevel gaf om terug te trekken, een bevel hetwelk met zooveel ijver werd volvoerd, dat de Spanjaarden een aantal hunner gewonde makkers op straat lieten liggen, hoewel deze smeekten om niet aan de willekeur hunner vijanden te worden overgelaten. Bij dien aanval kwamen er meer officieren en mannen van aanzien om dan gewoonlijk, daar hunne rijke wapenen hen te midden van het gedrang der aanvallers bijzonder tot doelwit maakten. Onder anderen was er een krijgsman van aanzien bij, namelijk Juan de Pacheco; hij was ridder der St. Jakobsorde. Hij had zich slechts weinige minuten voor den aanval bij het leger gevoegd, daar hij juist over zee uit Afrika was aangekomen. Hij vroeg aanstonds aan Padilla, die een bloedverwant van hem was, om hem toe te staan den roem des dags te deelen. In de hitte van den strijd verloor Padilla zijnen dapperen bloedverwant uit het oog, wiens kleeding hem als een strijder voor het Kruis aanduidde en hem tot een bijzonder verachtelijk voorwerp voor de Muzelmannen maakte; hij viel spoedig met eene menigte wonden overdekt.

De ongelukken van dien dag beschaamden den jongen veldheer, hoewel het geene kwade les voor hem was, daar hij de noodzakelijkheid inzag om zijne toebereidselen met meer zorg te maken voor hij zijn' aanval op de stad herhaalde. Hij erkende de waarheid van zijns broeders raad om vrij gebruik te maken van zijn geschut en mijnen voordat hij met den vijand slaags raakte. Hij besloot eene mijn te openen in den loodregten rotswand, naar de oostzijde, en die te boren onder het kasteel en de naburige huizen op den top. Hiertoe bezigde hij de dienst van Frans van Molina, die Orgiba zoo dapper verdedigd had en die in dat werk werd bijgestaan door een bekwaam Venetiaansch ingenieur. De rots, welke uit ligte en brooze zandsteen bestond, kon zelfs met minder moeite dan men zulks verwacht had, bewerkt worden. In korten tijd was de galerij gereed en er werden 45 vaatjes kruid in geplaatst. Ondertusschen begonnen de batterijen met groote hevigheid op de verschillende deelen der stad en van het kasteel vuur

te geven. Er werd in het laatste eene kleine bres geopend en menig gebouw op den top der rots plat geschoten. Den 27sten Januarij was alles voor den storm gereed.

Het was Don Juans voornemen om de stad van tegenovergestelde zijden aan te vallen. Padilla, die nog aan zijne wonde leed, zou de stad, zooals vroeger, van den kant der *tuinen* aanvallen. Het voornaamste doel van dezen aanval was om eene afleiding te bewerken ten gunste van den voornaamsten aanval, die aan de andere zijde der rots zou gedaan worden, waar het springen der mijn, zooals men verwachtte gemakkelijk toegang tot het kasteel zou verleenen. Het bevel aan dien kant werd opgedragen aan een dapper officier, Antonio Moreno genaamd. Don Juan bezette aan het hoofd van 4000 man eene stelling welke hun in staat stelde om de strijdplaats te overzien.

Den 27sten werd om acht ure 's morgens het teeken door een kanonschot gegeven, en Padilla trok aan het hoofd zijner oude krijgers ten aanval voorwaarts. Zij slaagden er in om met even weinig tegenstand als te voren in de stad te komen; want het kanonvuur uit de *tuinen* had de meeste huizen vernield, welke met Muzelmannen bezet bij de muren stonden. Maar toen de aanvallers voortdrongen werden zij spoedig, even als vroeger, in de lange en naauwe straten ingesloten. De vijand, die achter hunne dwars over de straten liggende barrikaden verschanst was, zond zijn moordend lood in de digte gelederen der Spanjaarden, die, even als vroeger, met doodelijke werptuigen van allerhande soort door degenen, die de huizen bezetten, werden overstelpt. Maar de ondervinding had hen zich hiertegen doen wapenen, en zij waren nu met mantels omgekomen om zich voor den storm te beschutten. Toen echter de overlast ondragelijk werd, wilden zij de woningen bestormen, en eene bloedige worsteling eindigde gewoonlijk met het doden der bewoners. Toen de Spanjaarden voortdrongen werd ook iedere barrikade het tooneel van een' wanhopigen strijd waar de musket ter zijde werd geworpen en de soldaten man tegen man, met zwaard en dolk vochten. Nu verhief zich het woeste krijgsgeschreeuw der strijders, daar de eene partij Sint Jago aanriep en de

andere Mohammed, waardoor zij als het ware te kennen gaven dat het nog dezelfde oorlog van het Kruis en de Halve Maan was, welke meer dan acht eeuwen op het Schiereiland geduurd had. Het geschreeuw der strijders, het geraas der wapenen, het musketgeknal uit de naburige huizen, het geluid der vallende werptuigen vulden de lucht met een bovennatuurlijk geraas dat weérkaatste en in ontelbare echos weérklonk door de naauwe straten, waardoor de eenmaal zoo rustige stad in eene hel herschapen werd. De Spanjaarden vorderden, hoewel langzaam, over allerlei hinderpalen, doch waren nog ver van de vlakke op den top, waar zij hoopten zich bij hunne landgenooten te kunnen voegen, die van de andere zijde der stad kwamen. Op dit hagehelijk oogenblik liet zich een knal hooren, welke ieder ander geluid in deze wilde verwarring deed verstommen, en gedurende weinige oogenblikken een einde aan den strijd maakte.

Dit was het springen der mijn, welke Don Juan nu had laten aansteken, toen hij zag dat Padilla bij zijne bestorming ver genoeg vooruit was gedrongen. In een oogwenk kwam de vreeselijke ontploffing, welke Galera tot in hare grondvesten schudden, de rots boven de mijn in stukken springen, de huizen, die er boven stonden, ineensstorten en meer dan 600 Moriscos onder de puinhoopen omkomen deed. Toen de rook en de stof der ingestorte huizen optrok, en de Spanjaarden van beneden de ongelukkige overblijvenden, zoover als hunne verminkte ledematen zulks toelieten, zagen voortkrabbelen, hieven zij een' woesten zegekreet aan. Echter had de mijn slechts de helft der verwachte schade te weeg gebracht, want door eene misrekening in de rigting was zij eenigzins aan de regterzijde van het kasteel gesprongen, waardoor dit zoowel als de bedekte weg onbeschadigd bleven. Echter had het geschut in het eerste eene kleine bres geopend, en wat belangrijker was, er was door de verbrokkelde rotswanden zelve eene opening gemaakt, welke, ofschoon met gevallen puin gevuld, eene genaakbare bres voor de bestormers daarstelde.

Toen de soldaten de opening zagen, schreeuwden zij luide om ter bestorming aangevoerd te worden. Behalve

de dorst naar wraak op de oproerlingen, die hen zoolang getart hadden, werden zij aangezet door de begeerte om te plunderen; want Galera was om de groote sterkte uitgekozen als eene plaats om de juweelen, rijke stoffen en andere voorwerpen van waarde van de bewoners uit den omtrek te bewaren. Voordat de officieren den aanval deden, onderzochten zij naauwkeurig de bres en lieten het puin wegruimen om de beklimming voor de troepen gemakkelijker te maken, Maar de woeste en onder slechte krijgstucht staande troepen waren daartoe te ongeduldig. Zonder op het bevel of op de vermaningen hunner aanvoerders te letten, liepen zij de een na den ander uit de gelederen, hieven de oude nationale oorlogskreten „San Jago!” „Cierra España!” (St. Jakob, en Vereenigd Spanje) aan, renden onbedacht voorwaarts, en gemakkelijk over de puinhoopen op hun pad heenspringende, bereikten zij den top. Toen de officieren aldus verlaten waren duurde het niet lang of zij volgden hen, met het voornemen om de geestdrift hunner manschappen aan te vuren.

Gelukkig waren de door de ontploffing ontstelde Moriscos in de stad gevlugt, en lieten dus eene plaats onverdedigd, welke den Spanjaarden grooten last zouden veroorzaakt hebben. Echter weérgalmde naauwelijks de kreet dat de Spanjaarden de hoogten beklommen hadden of zij stormden, van den schrik bekomen, terug om de verdedigingswerken te beschermen. Toen derhalve de aanvallers in slagorde geschaard en tot eene stormkolonne gevormd waren, werden zij met een goedgerigt vuur uit de falkonetten, en met salvos uit de musketten van den bedekten weg ontvangen, hetwelk hun voortrukken voor een oogenblik belemmerde. Maar zich spoedig herzamelande rukten zij moedig door den hevigen kogelregen voort en stonden weldra tegenover de bres, welke door hun geschut in het kasteel gemaakt was. De opening, welke naauwelijks wijd genoeg was om er twee naast elkander door te laten, werd verdedigd door even krachtige en stoutmoedige mannen als de aanvallers. Er volgde een wanhopige worsteling, waarbij de belegerden dapper hunne stelling verdedigden, ofschoon een Kastiliaansch vaandrig, Zapata genaamd, er in slaagde

om zich een' doortogt tot de stad te banen en zelfs zijne standaard op de batterijen te planten. Maar zij werd door den vijand spoedig neêrgerukt, terwijl de dappere ridder, met wonden overdekt, halsoverkop van de rots naar beneden werd geworpen, terwijl hij de standaard nog in zijne stervende vuist kneep.

Ondertusschen deden de verdedigers van den bedekten weg een kogelregen op de aanvallers neêrvallen, terwijl stenen, pijlen en werpspiezen zoo dicht als regendroppels op hunne hoofden vielen. op de harnassen der ridders kletterden en aan de slecht gewapende soldaten menige wonde toebagten. De vrouwen der Moriscos namen dapper deel aan den strijd, toonden dezelfde onverschilligheid voor het gevaar als hunne mannen en broeders, en wierpen zware stukken steen op de gelederen der belegeraars naar beneden. Deze vrouwen waren in eene soort van militaire wijze geregeld, daar zij in kompagniën waren ingedeeld. Soms raakten zij handgemeen met den vijand, waarbij zij het zwaard zwaaiden en een' moed toonden, welke den mannen waardig was. Men zag bij deze gelegenheid eene van deze Amazonen, wier naam bij de belegering berucht werd, haren tegenstander dooden en zijne wapenen als den buit der zegepraal medevoeren. Men zegt dat voor zij eene doodelijke wonde ontving, menig Spanjaard door hare hand viel ¹⁾.

Terwijl de belegerden, aldus binnen hunne verdedigingswerken beveiligd, betrekkelijk weinig leden werd de stormkolonne in verwarring gebracht. De meeste aanvoerders waren gedood of gewond. De gelederen waren gedund door het aanhoudende vuur uit den bedekten weg en het kasteel; en ofschoon zij nog een' moedigen geest behielden, verdween hunne kracht. Don Juan die van zijne verheven standplaats

¹⁾ Niet minder dan achttien volgens Hevia. Maar niettegenstaande Hita ons de naauwkeurige waarheidsliefde van den schrijver waarborgt, is met dit getal echter eenigzins te veel op de ligtgeloovigheid van de lezer gerekend. •Deze dappere vrouw heette Zarzamonia, zij was groot van gestalte, sterk van leden en bezat zeer groote kraecht; het is zeker dat zij op dienzelfden dag eigenhandig achttien soldaten doodsloeg, en dat nog niet eens van de geringsten uit het leger." Hita, *Guerras de Granada*, II, bl. 393.

zijn oog over het slagveld had laten weiden, zag de noodzakelijkheid om zes reservekompagniën tot ondersteuning zijner troepen te zenden, welke spoedig door twee andere gevolgd werden. Zóó versterkt waren zij in staat om hunne stelling te blijven behouden.

Ondertusschen was het Italiaansche regiment onder Padilla ver in de stad doorgedrongen. Maar zij hadden hun' weg voet voor voet gewonnen, en dit was hun duur te staan gekomen. Er was geen officier, zooals men verhaalt, die niet gewond was. Vier kapiteins waren gesneuveld. Padilla, die van zijne vroegere wond niet genezen was, had nu nog eene erger wonde bekomen. Hoewel zijne manschappen nog moedig waren, waren zij zóó ruw behandeld dat het duidelijk was dat zij zich nimmer door de hindernissen op hun' weg konden heenslaan en zich bij hunne kameraden op de hoogte voegen. Terwijl hij weinig aan zijne eigene wonden dacht zag Padilla vol angst het bloed zijner dappere volgelingen aldus te vergeefs stroomen, en, hoewel met tegenzin, gaf hij toch bevel om terug te trekken. Dit bevel was het teeken voor een nieuwen regen van werptuigen van den kant des vijands. Maar de Napolitaansche veteranen, die hunne gelederen opsloten als er een kameraad viel, volbragten hunnen terugtogt op dezelfde koelbloedige en ordelijke wijze als waarop zij voorwaarts waren gerukt, en ofschoon jammerlijk verminkt namen zij hunne stelling in de loopgraven weder in.

Aldus van den strijd aan die zijde bevrijd haastten de zegevierende Muzelmannen zich om hunnen landgenooten in het kasteel hulp te verleen, waar zij optraden als een tegenwigt tegen de versterkingen, welke de aanvallers ontvangen hadden. Zij vielen aanstonds op de achterhoede der Christenen aan, wier voorhoede door het hoezeer onhandig bediende geschut der vijandelijke batterijen geteisterd werd, terwijl hunne flanken hevig verontrust werden door den regen van musketkogels, die uit den hollen weg over hen neêrstortte. Alzoo van alle zijden omringd, waren zij inderdaad in gevaarlijken toestand. Verscheidene kapiteins waren gesneuveld; al de mindere officieren waren of gewond of gedood, en de grond waarop zij om de zege

streden was opgehoopt met de lijken der verslagenen. Echter was hun moed niet gebroken; en niettegenstaande de strijd drie uren geduurd had woedde hij nog met onmagtige woede rondom de vesting voort. Zij trachtten nog, met wanhopige geestkracht, de muren van het ravelijn te beklimmen, en zich door de nauwe bres een' weg in de vesting te banen. Maar de belegerden slaagden er in om de opening met groote brokken steen en boomstammen aan te vullen, welke de wankelende kracht der aanvallers tartten.

Er was weder een uur voorbijgegaan, en daar Don Juan van zijne standplaats den loop van het gevecht gadesloeg, zag hij dat het voortzetten van den strijd zijnen volgelingen slechts grooter verliezen berokkenen zou. Daarom gaf hij bevel om terug te trekken. Maar de mannen, die zoo onstuimig waren aangevallen zonder op het bevel hunner officieren te letten, toonden nu denzelfden geest van weerspannigheid toen zij het bevel kregen om terug te trekken; evenals de bulhond, die razend geworden door de wonden, welke hij in het gevecht ontvangen heeft, zijne tegenpartij niet wil los laten in spijt van de berisping van zijn' meester. Toen hij zag dat men zoo weinig op zijn bevel lette, besloot Don Juan met zijn gevolg in persoon naar het tooneel van den strijd te gaan en door zijne tegenwoordigheid hen tot gehoorzaamheid te noodzaken. Maar toen hij de plek bereikte, werd hij door een musketkogel op zijn harnas getroffen, welke wel van het goedgesmeede metaal afsprong, doch krachtig genoeg er tegen aan kwam om hem op den grond te werpen. De zorgvolle Quixada, die er niet ver van daan stond, sprong hem te hulp, maar het bleek dat hij niet gewond was. Echter berokkende zijn gedrag hem eene vriendelijke vermaning van zijnen voogd, die, hem aan 's konings voorschriften herinnerende, verzocht om terug te gaan en zulk een kostbaar leven als dat van een opperbevelhebber niet aan het lot van een gewoon soldaat bloot te stellen.

Het verhaal dezer gebeurtenis verspreidde zich met de gewone overdrijving onder de troepen, die na het vertrek van den prins, langzaam en traag aan zijne bevelen gehoorzaamden. Zoo bleef dus voor de tweede maal het slag-

veld in het bezit der Muzelmanneu, en nog waaide de Halve Maan zegevierend van de batterijen van Galera.

Het verlies der Spanjaarden was groot, daar het, volgens hunne eigene berichten (welke men wel niet van overdrijving zal verdenken), niet minder dan 400 gesneuvelden en 500 gewonden bedroeg. Dat van den vijand, die door zijne vestingwerken beschut was, moet betrekkelijk gering zijn geweest. Het verlies trof het meest de Spaansche ridders, wier schitterende kleeding natuurlijk de aandacht der voortreffelijke Moorsche scherpschutters trof. Op de bloedige lijst vindt men de namen van menig adelijk huis in Andaluzië en Kastilië.

Deze tweede tegenspoed zijner wapenen hinderde Don Juan hevig. De oogen zijner landgenooten waren op hem gevestigd; hij wist wel op welke hartstogtelijke wijze zij vooraf zijn' veldtogt besproken hadden, en dat zij hem nu voor den goeden afloop verantwoordelijk zouden stellen. Zijn hart was vol rouw over het verlies zijner dappere wapenbroeders. Echter gaf hij geen lucht aan onmannelijke weeklagten, maar hij toonde zijn gevoel in een' anderen vorm, die zijn hart meer eer aandeed. Zich tot zijne officieren wendende, riep hij uit: „De ongeloofigen zullen het Christenbloed, dat zij heden vergoten hebben, duur betalen. De volgende storm zal Galera in onze magt brengen, en allen binnen de muren, mannen, vrouwen en kinderen zullen over de kling worden gejaagd. Niemand zal gespaard worden. De huizen zullen tot den grond toe geslecht, en de grond waar zij op stonden met zout bestrooid worden.” Deze onmenschelijken woorden werden met algemeene toejuiching ontvangen, en zooals de uitkomst bewees, was het geene ijdele bedreiging.

De uitslag van zijne operatiën toonde Don Juan de voorzigtigheid aan van de aanbeveling zijns broeders, om namelijk een goed gebruik van zijne batterijen en van mijnen te maken voordat hij met den vijand slaags raakte. In een' brief, welken Philips eenigen tijd na deze nederlaag schreef, zinspeelt hij op de weinige krijgstucht in de legerplaats en zet zijnen broeder aan, om meer op de zedelijkheid zijner soldaten te letten, en vooral tegen gods-las-

tering en andere beledigingen der godsdienst aangedaan te waken, daar hij door zóó te handelen zich de gunst des Almagtigen verzekeren zou. Don Juan had Philips te kennen gegeven dat het onder dergelijke omstandigheden noodig zijn zou om zijne mannen aan te moedigen door ze in persoon tot den storm aan te voeren. Maar de koning berispte den dolenden riddergeest, als weinig passend voor een veldheer, en waarschuwde zijn' broeder dat zijne plaats in de achterhoede was, dat hij daar dienst kon doen om den moed der flauwhartigen aan te zetten, er bij voegende dat zij die snel in den strijd vooruitstormden zijne tegenwoordigheid niet noodig hadden om hen aan te moedigen.

Don Juan verloor geen' tijd om zijne toebereidselen voor een' derden en laatsten storm te maken. Hij liet twee nieuwe mijnen in de rotsen openen, aan beide zijden der vorige en op ongeveer dertig passen daar van daan. Terwijl dit geschiedde beval hij dat al het geschut zonder ophouden de stad en het kasteel beschieten zou. Ondertuschen werd zijn belegeringsgeschut vermeerderd door de aankomst van nog veertien stukken van zwaar kaliber uit Karthagena.

De belegerden waren niet minder bezig om zich ter verdediging gereed te maken. De vrouwen en kinderen arbeidden met de mannen om de schade aan de verdedigingswerken te herstellen. De bressen werden met groote steenen en boomstammen gestopt. De oude barrikaden werden versterkt en nieuwe in de straten opgericht. De magazijnen waren vol nieuwen voorraad van steenen en pijlen. Een lang gebruik had het eerste in de handen der Moriscos tot geduchter wapen dan gewoonlijk gemaakt. Zij waren ruimschoots van water en, zoo als wij gezien hebben, goed van leeftogt voorzien, zelfs voor eene belegering, welke langer duurde dan met deze natuurlijk het geval was. Maar in één opzigt hadden zij groot gebrek en dat nog wel aan eene zaak van het uiterste belang. Hun kruid was bijna geheel vershoten. Zij trachtten toevoer van krijgsvorraad en manschappen van Aben-Aboo te verkrijgen. Maar de Moorsche vorst was op dat oogenblik druk bezig om zich in het westen tegen den hertog van Sesa staande te hou-

den. Zijn generaal, El Habaqui, die over het oostelijke leger het bevel voerde, moedigde het volk van Galera aan om zich standvastig te houden, terwijl hij hun verzekerde dat het niet lang duren zou voor hij hun te hulp kwam. Maar de tijd voor de belegerden was te kostbaar ¹⁾).

De Turksche hulpbenden der bezetting twijfelden grootelijks aan de mogelijkheid om zich staande te houden met geen beter krijgsvorraad dan steenen en pijlen tegen de goedbediende artillerie der Spanjaarden. Derhalve stelden hunne aanvoerders in een' krijgsraad voor, dat de troepen een' uitval doen en zich een' weg banen zouden door de liniën der belegeraars, terwijl de vrouwen en kinderen door den onderaardschen gang, welke naar de rivier leidde, zouden gaan, waarvan het bestaan, zoo als men ons berigt, den Christenen onbekend was. De Turken, meestal gelukzoekers, hadden geene gehechtheid voor den grond of eenig vaderlandlievend gevoel dat hen aan de plek bond. Maar toen hun voorstel aan de inwoners gedaan werd, behandelde zij dit, zoowel vrouwen als mannen, met verachting, en toonden hun voornemen om de stad tot het uiterste te verdedigen en liever onder de puinhoopen om te komen dan zich over te geven.

Nog steunende op de hoop van hulp, deden de belegerden wat zij konden om den dag van den storm af te wenden. Zij beproefden wel is waar niet om eene tegenmijn te maken, want indien zij daartoe de bekwaamheid al bezeten hadden, hadden zij noch werktuigen, noch kruid. Maar zij deden uitvallen tegen de mijnwerkers, en, ofschoon zij altijd met verlies werden teruggeslagen, trachtten zij om de legerplaats der belegeraars in een' voortdurenden staat van onrust te houden.

¹⁾ Het is zonderling dat geen kronijkschrijver van dien tijd ons den naam van den Moorsehen bevelhebber in Galera noemt. Eene romance van dien tijd noemt hem Abenhozmin. »De zeeman die het bestuurt is een Sarraecen van geboorte» (het beeld is genomen van eene galei waarop de rots geleeck, op welke Galera stond en waarvan de naam was afgeleid) »hij werd hier in ons Spanje tot zijn eigen en ons nadeel opgevoed: Abenhozmin is zijn naam, en het is een man van grooten rijkdom.» Hita, *Guerras de Granada*, II, bl. 470.

Den 6^{den} Februarij gaven de mijnwerkers, die het werk hadden moeten verrigten, te kennen dat hun arbeid volbragt was. De volgende morgen werd voor de bestorming bepaald. De bevelen voor dien dag waren dat er 's morgens om 6 uur eene algemeene kanonnade op de stad zou geopend worden. Zij moest een uur duren, en dan zouden de mijnen springen. Daarop zou het geschut nog een uur vuren, waarna men het teeken voor den aanval geven zou. Het teeken was het afsteken van één stuk geschut van iedere batterij, waarop eene algemeene losbarsting van alle stukken zou plaats hebben. Er was aan de troepen bevel gegeven om aan mannen, vrouwen noch kinderen kwartier te geven.

Op den 7^{den} Februarij, den laatsten dag van het Karnaval stonden de belegeraars met het aanbreken van den dag onder de wapenen. Hun jonge aanvoerder trok ieders oog tot zich door de pracht zijner wapenrusting. Hij was van het hoofd tot de voeten in een gebruincerd stalen harnas gedoscht, dat rijk met goud was ingelegd. Zijn helm, waarop schitterende vederen wapperden, was met een medaillon voorzien, hetwelk het beeld der Maagd voorstelde. In zijne hand droeg hij den bevelhebbersstaf; en toen hij langs de gelederen reed, en eenige woorden van aanmoediging tot de soldaten sprak, deden zijne volmaakte rijkunst, zijne vorstelijke houding en de hoffelijkheid zijner manieren de oude soldaten denken aan de gelukkiger dagen van zijn vader Karel den Vijfde. De ridders, die hem omringden, wedijverden met den veldheer in rijkdom van wapenrusting, en de kronijkschrijver van Murcia weidt als ooggetuige met zelfvoldoening uit over de schoone slagorde der ridders uit het zuiden, welke voor een' laatsten storm op Galera om hem verzameld waren.

Van zes tot zeven uur woedde eene hevige kanonnade uit alle batterijen op de prijs gegeven stad. Toen kwam het bevel om de mijnen te doen springen. Het verdoovende kanongebulder veranderde plotseling in eene doodsche stilte, terwijl ieder soldaat in de loopgraven in zenuwachtige spanning op de losbarsting wachtte. Eindelijk kwam zij, wierp de huizen omver, vernielde een gedeelte van

het kasteel, maakte de bres in den loodregten rotswand wijder en wierp de stukken met de kracht van een' vulkaan in de rondte. Echter ontplofte er slechts eene mijn. Dit werd spoedig door de tweede gevolgd, welke, ofschoon zij minder schade aanrigtte, zulk eene ontsteltenis onder de bezetting verspreidde, dat de manschappen, vreezende dat er nog een derde was, de vestingwerken verlieten en naar de stad vlugten.

Toen de rook en de stof op waren getrokken, werd er een officier met weinige manschappen gezonden om de bres te verkennen. Spoedig keerden zij terug met de tijding dat de bezetting gevlugt was en de verdedigingswerken geheel onverdedigd had gelaten. Toen zij dit hoorden schreeuwden de troepen met woedende kreten dat zij aanstonds ter bestorming aangevoerd wilden worden. Het was te vergeefs dat de officieren hen vermaanden en dit zelfs somtijds van eenige slagen met het plat hunner zwaarden vergezeld deden gaan. Het bloed der soldaten kookte; en gelijk een ongeordende volkshoop, sleepten zij evenals de vorige maal hunne officieren met zich mede, beklommen de gevaarlijke helling en bezetten de hoogten zonder tegenstand van den vijand te ondervinden. Over het puin dat den grond bedekte, heensnellende, maakten zij zich spoedig van het verlaten kasteel en de buitenwerken meester, en deden de lucht van zegekreten weërgalmen.

De vlugtelingen zagen hun' misslag in, toen zij bemerkten dat de vijand de door hen verlaten stelling innam. Er was geene vrees meer voor mijnen. Verlangende hunne dwaling te herstellen, kwamen zij als in algemeene aan-drift terug, ten einde den Spanjaarden het bezit van den grond te betwisten. Het was te laat. De stukken hunner eigen batterijen waren tegen hen gerigt. De haakbus-schietters, die langs den hollen weg geschaard stonden, deden werptuigen op hun hoofd regenen, diè vrij wat gevaarlijker waren dan steenen of pijlen. Maar, ofschoon hun kruid bijna verbruikt was, konden de Moriscos nog met zwaard en dolk vechten, en zij vingden stoutmoedig een' strijd van man tegen man met hunne vijanden aan. Het was eene doodelijke worsteling, welke zooals bij zulk een strijd

altijd gebeurt, de meest woeste hartstogten der strijders opwekt. Er werd geen kwartier gegeven of gevraagd. De Spanjaard werd aangezet door het vertrouwen op de zegepraal, de Moriscos door de kracht der wanhoop. Beiden vochten als mannen, die wisten dat het lot van Galera van den uitslag van dien strijd afhing. Wederom verhief zich het krijgsgeschreeuw der beide godsdiensten boven het geraas van den strijd, daar de eene partij haar' Apostel, de andere Mohammed aanriep. Het was dezelfde oorlogskreet, welke voor meer dan acht eeuwen in het ongelukkige Spanje over berg en dal geklonken had. Dit waren de laatste klanken, welke spoedig zouden wegsterven met de ballingschap of verdelging van het ten ondergebragte menschenras.

De strijd eindigde ten laatste door de aankomst op het slagveld van eene versche bende onder aanvoering van Padilla. Die aanvoerder was de stad aan denzelfden kant als vroeger aangevallen; overal had hij denzelfden geest van tegenstand ontmoet. Maar de middelen van eenen voorspoedigen tegenstand bestonden niet meer. Vele huizen in de straten waren door het geschutvuur in puin verkeerd. Die, welke nog overeind stonden, werden verdedigd door manschappen, die geene betere wapenen hadden dan steenen en pijlen. Het eene na het andere werd door de Spanjaarden bestormd en in brand gestoken, en de bewoners over de kling of in het vuur gejaagd.

Het ging niet beter met de verdedigers der barrikaden. Door het vuur der Christenen gekweld, waartegen hunne eigene ruwe werptuigen betrekkelijk weinig afdeden, werden zij van de eene stelling naar de andere verdreven; daar alle barrikaden achter elkander werden veroverd, ging er van de overwinnaars een zegekreet op, welke de ooren hunner landgenooten op de hoogten aangenaam trof, en toen Padilla en zijne veteranen op het krijgstooneel verschenen, besliste dit den uitslag van den strijd.

Er was nog eene bende Turken, wier krijgsvoorraad niet uitgeput was, en die eenen wanhopenden strijd met eene afdeeling Spaansch voetvolk volhielden, waarbij de laatsten naar den rand van een' afgrond terug werden gedreven.

Maar de verschijning hunner vrienden onder Padilla gaf den Spanjaarden nieuwen moed; en Turken en Moriscos, natuurlijk door het groote getal en de wapenen hunner tegenstanders overstelpt, vlugten in alle rigtingen. Sommigen vlugten langs de lange lanen, die van den top der rots naar beneden leidden. Zij werden door de Spanjaarden hevig vervolgd. Anderen wierpen zich in de huizen en maakten zich tot eene laatste verdediging gereed. De Spanjaarden klauterden langs de terrassen en lieten zich van de eene verdieping naar de andere afzakken, door middel van de ladders, welke de Moriscos voor dat doel gebruikten. Zij hakten openingen in de houten daken der gebouwen, waardoor zij op de bewoners vuurden. De hulpeloze Moriscos werden er door de onbarmhartige kogels uitgejaagd en zochten hunne toevlugt in de straten. Maar daar waren de woeste jagers, die het ongelukkige wild opwachten, dat zij zonder genade neêrschoten; mannen, vrouwen en kinderen, niets werd gespaard. Zij vielen echter niet ongewroken, en men zag de lijken van menig Spanjaard op den bebloeden grond uitgestrekt naast die van zijnen Moorschen vijand.

Wij worden meer dan eens aan den wanhopenden moed herinnerd, waartoe de vrouwen zoowel als de mannen in dit uiterste werden aangezet. Een Moorsch meisje, wier vader bij den eersten aanval in de *tuinen* was omgekomen, stak, zoo als men verhaalt, hare woning in brand, sleepte hare beide kleine broertjes met eene hand mede, en stortte zich, een zwaard in de andere zwaaijende, in het midden der vijanden, waar zij spoedig allen in stukken gehouwen werden. Er wordt nog iets anders verhaald van een man die, na zijne vrouw en beide dochters gedood te hebben, te voorschijn sprong, en met den uitroep: „Er is niets meer te verliezen, laat ons te zamen sterven!” zich als een waanzinnige in het dichtste der vijanden stortte. Sommigen vielen door hunne eigene wapenen, anderen door die van hunne vrienden, omdat zij liever den doodelijken slag van eene andere hand dan van die der Spanjaarden ontvingen.

Er werden ongeveer 2000 Moriscos op een plein niet

ver van de poort op elkander gedreven, waar eene sterke bende Kastiliaansche infanterie hun de middelen ter ontsnapping afsneed. Uitgeput van vermoeijenis en bloedverlies, zonder krijgsvorraad, zonder wapenen, of slechts met zoodanige, die al te zeer geschonden of gebroken waren om dienst te doen, zouden de ongelukkige vlugtelingen gaarne vrede met hunne vervolgers gesloten hebben, die zich nu zoo dicht om hen heen sloten; maar het hert, dat stand houdt om zich voor het laatst te verdedigen, zou even gemakkelijk voorwaarden hebben hunne bedingen van zijne jagers en de woeste honden, die het reeds op de hielen zitten. Hunne beden werden door de eene laag musketvuur na de andere beantwoord, tot dat er niemand meer over was.

Meer dan 400 vrouwen en kinderen werden buiten de muren bijeen gebracht, en de soldaten, die de waarde van zulk een' buit kenden, wilden hunne levens sparen. Dit werd door Don Juan opgemerkt, en niet zoodra zag hij deze blijken van zachtmoeidigheid bij zijne soldaten, of de hardvochtige veldheer berispte hunne laauwheid en herinnerde hun met gestrengheid aan de bevelen van dien dag. Zelfs zond hij de hellebardiers van zijn lijfwacht en de ruiters, die hem omringden, om den soldaten in hun bloedig werk bij te staan, terwijl hij er als een kalm toeschouwer te paard bijzat, even onbewegelijk als een marmeren standbeeld, en even ongevoelig voor de stervende kreten der slagtoffers en voor hunne hartbrekende beden om genade.

Terwijl dit buiten de stad geschiedde, woedde het moordend werk daar binnen niet minder hevig. Ieder plein en elke opene ruimte, welke den vlugtelingen tot tijdelijke schuilplaats had gediend, was met de lijken der verslagenen opgehoopt. Het bloed stroomde als het water na een' hevigen regen door de goten. De huizen werden in brand gestoken, sommigen door de overwinnaars, anderen door de bewoners, die zich in razernij in de vlammen wierpen liever dan in de handen hunner vijanden te vallen. De vallende duisternis (want het gevecht had bijna negen uren geduurd) verdween voor het vuur van den brand, welke vele mijlen

ver eenen onheilspellenden luister over het land wierp, en heinde en ver den val van Galera verkondigde.

Eindelijk werd Don Juan in zooverre van zijn oorspronkelijk plan afgebragt, dat hij er in toestemde dat de vrouwen en de kinderen beneden twaalf jaar zouden gespaard blijven. Dit deed hij niet uit eenig gevoel van naauwgezetheid, maar uit inschikkelijkheid voor het gemor zijner volgelingen, wier ontevredenheid zich op eene niet te veronachtzamen wijze begon te toonen, toen zij zagen dat hun gewone buit voor hen werd weggenomen. Dien ten gevolge zegt men dat ongeveer 1500 vrouwen en kinderen aan het algemeene lot hunner landgenooten ontkwamen. Al de overigen, krijgslieden en burgers, Turken, Afrikanen en Moriscos werden zonder genade geslagt. Indien wij den Spanjaarden zelve gelooven mogen, redde geen man zijn leven. Het zou zelfs in die bloedige eeuw niet gemakkelijk zijn om een feit aan te wijzen dat met dezen algemeenen moord, waarbij geen onderscheid van personen gemaakt werd, vergeleken zou kunnen worden.

Om de woorden van een Kastiliaansch spreekwoord te gebruiken „had Spanje weinig reden om zich te verheugen, indien Afrika oorzaak had om te weenen.” Geene overwinning werd gedurende dien oorlog voor zulk een' hoogen prijs gekocht als de inname van Galera. Het verlies trof de officieren en aanzienlijke personen evenzeer als de geringe soldaten. Wij hebben gezien met welk eenen ijver zij zich onder den standaard van Juan van Oostenrijk schaarden. Zij toonden zich even begeerig om zich onder het oog van hun' aanvoerder te onderscheiden. Men was zeker de Spaansche ridders op de plaats des gevaars aan te treffen. Zij betaalden deze eereplaats duur, en menig adelijk huis in Spanje weende bittere tranen, toen zij de tijding van de verovering van Galera ontvingen.

Don Juan was zoo verbitterd, zegt de kronijkschrijver; bij de gedachte aan het grievend verlies hetwelk hij door den hardnekkigen tegenstand der ketters geleden had, dat hij besloot om aanstonds zijne bedreiging ten uitvoer te brengen om de stad te verwoesten zoodat geen steen op den anderen blijven zou. Elk huis werd dien ten gevolge

verbrand of met den grond gelijk gemaakt, die toen met zout werd bestrooid als eene vervloekte plek gronds waarop niemand later bouwen mogt. Spoedig daarop werd er met dat doel een koninklijk besluit afgekondigd; en het dorp van verstrooide huizen, die zonder muur nog rondom den voet des heuvels, in de *tuinen* waar Padilla gelegen was geweest, stonden, is al wat den reiziger nu nog herinneren kan aan de eens zoo bloeiende en versterkte stad Galera.

Don Juan werd in het verwoestingwerk eenigzins belemmerd door een' woedenden storm en regenbuijen, welke hem overvielen den dag nadat hij de stad genomen had. Het was op dat tijdstip des jaars niets ongewoons. Als het weinige dagen vroeger gekomen was, dan zouden de bergstroomen ongetwijfeld de legerplaats der belegeraars hebben doen opbreken en hen genoodzaakt om hunne werkzaamheden te staken. Dat de storm zóólang was uitgebleven werd door de Spanjaarden als eene bijzondere tusschenkomst des Hemels beschouwd.

De buit, welke in handen der overwinnaars viel, was groot, want Galera was om hare groote sterkte door de bewoners der naburige landstreek als eene veilige bewaarplaats voor hunne goederen, voornamelijk voor hunne schatten van goud, parelen, juweelen en kostbare stoffen, beschouwd. Behalve dit was er eene groote hoeveelheid tarwe, gerst en andere graansoorten in de magazijnen, hetgeen voor het leger van groot nut was.

Niet zoodra was Don Juan meester van Galera, of hij zond tijding van zijne overwinning aan zijn' broeder. De koning was te dien tijde bezig om zijne gebeden uit te storten voor Onze lieve Vrouwe van Guadalupe. Het hof ontving de tijding met opgewondenheid, Philips met de dwaze ingetogenheid waarmede hij gewoonlijk mededeelingen van overwinningen of nederlagen zijner legers aanhoorde. Hij wilde geene openbare gemakelijkheid, van welken aard ook, toestaan. De eenige wijze waarop hij zijne tevredenheid te kennen gaf was door zijn' dank voor God en de Heilige Maagd uit te storten «aan wie hij» zooals de kronijkschrijver zegt «meende dat de zaak voornamelijk moest worden opgedragen, daar men daaruit meer roem van den

vrede dan van eene bloedige overwinning kon afleiden.» Met zulke menschelijke en zedelijke gevoelens, is het te verwonderen dat hij zulks niet aan zijn' broeder mededeelde, en aldus den wreeden moord zijner Moorsche vasallen te Galera vermeed.

Maar hoe stuitend deze moord ook in onze oogen schijnen moge, zoo schijnt hij in de oogen van Don Juans tijdgenooten geene vlek op zijn' goeden naam te hebben achtergelaten. Wanneer wij dezen veldtogt nagaan, kunnen wij ons niet te dikwijls voor den geest roepen dat deze niet zoozeer als een krijg met opgestane vasallen maar als een oorlog met vijanden des geloofs moet beschouwd worden. Het was de laatste schakel in dien langen keten van vijandelijkheden, welke de Spanjaarden gedurende zoovele eeuwen voor de herovering van hun land op de ongeloofigen gewaagd hadden. De sympathie der Christenheid bestond niet het minst aan die zijde, daar de bazuin van den kruistogt, welke in andere landen hare toonen niet meer weérklinken deed, nu nog tusschen de heuvels van Granada gehoord werd. De Moriscos werden overal als ongeloofigen en avvalligen beschouwd; en er waren weinig Christelijke natiën wier wetboeken te dien tijde ongelooft en afval niet met den dood straffen. Het was niet strenger voor hen dat zij door het zwaard dan op den brandstapel zouden worden uitgeroeid. -- Zoo ver over den moord der Moriscos, welke den naam van hun' overwinnaar bezoedelt; deze zaak wierp een' treurigen luister over zijne daden, terwijl zij eerder had moeten dienen om zijnen roem te verhoogen. Zijne eigene landgenooten, die slechts aan de buitengewone moeilijkheden dachten, welke hij overkomen moest, beschouwden hem met trots bij zijne intrede in eene schitterende loopbaan, welke zijnen naam eene plaats zoude geven naast die van de grootste ridders in Spanje. Te Rome werd hij als den kampvechter der Christenheid begroet, en men besloot om hem den staf van opperbevelhebber aan te bieden van het ontzaggelijke verbond, hetwelk de paus te dien tijde tegen het Ottomanische rijk bewerkte.

HOOFDSTUK VIII.

OPSTAND DER MORISCOS.

Ramp te Seron. — Dood van Quixada. — Snelle voorspoed van Don Juan. — Onderwerping der Moriscos. — Lot van El Habaqui. — Streng karakter van Aben-Aboo. — Hernieuwing van den krijg. — Verdrijving der Mooren. — Don Juan keert naar Madrid terug. — Moord van Aben-Aboo. — Lotgevallen der Moriscos.

~~~~~
1570, 1571.

Don Juan werd eenige dagen voor Galera opgehouden door den slechten toestand der wegen, welke de storm onbegaanbaar voor groote wagens en geschut gemaakt had. Toen het weder beter werd begon hij zijn' togt naar het zuiden in de rigting van Baza. Door die oude stad heentrekkende, welke het tooneel van eene der roemrijkste zegepralen der goede koningin Isabella de Katholieke geweest was, hield hij te Caniles halt. Hier liet hij de voornaamste afdeeling zijns legers achter, en zich aan het hoofd van eene bende van 3000 voetknechten en 200 ruiters stellende, spoedde hij zich voorwaarts om Seron te verkennen, hetwelk hij zich vóórnam het eerst aan te vallen.

Seron was eene eenigzins sterke stad, aan de helling van het gebergte gelegen en verdedigd door een kasteel, hetwelk eene Moorsche bezetting had. Toen hij naderde verlieten de meeste inwoners en vele soldaten de stad en zochten hunne toevlugt in de bergen. Don Juan verdeelde zijne magt in twee afdeelingen van welke hij de eene onder Quixada, de andere onder Requesens stelde. Hij bezette zelf met weinige ruiters en eene kleine bende haakbusschietters eene naburige hoogte, welke het geheele terrein bestreek.

De twee aanvoerders kregen het bevel om den omtrek

te verkennen door in tegenovergestelde rigting om de stad te trekken. Toen Quixada met zijne kolonne voorwaarts trok dreef hij de Moriscos voor zich uit, totdat zij in de schuilhoekken van het gebergte verdwenen. Intusschen hadden de seinvuren, die gedurende eenige uren op de hoogste toppen van het gebergte ontstoken waren geweest, heinde en ver de tijding van de nadering des vijands verspreid. Het geheele land was onder de wapenen; en het duurde niet lang of de gewapende inboorlingen trokken ten getale van 6000, onder den Moorschen aanvoerder El Habaqui, die in deze streek het bevel voerde, door de bergpassen en vielen woedend aan op het front en de flanken van de verbaasde Spanjaarden. De vlugtelingen uit Seron voegden zich weldra bij de aanvallers; en de Christenen niet in staat om deze vereende magt te weêrstaan weken hoewel langzaam en in goede orde voor den vijand.

Ondertusschen was eene afdeeling Spaansch voetvolk onder bevel van Lope de Figueroa *maestro del campo* in de stad doorgedrongen, waar zij druk bezig waren om de verlaten huizen te plunderen. Dit was een gedeelte van de krijgsdienst, dat de ruwe krijgers uit Andaluzië goed verstonden. Terwijl zij dus bezig waren drongen de vooruittrekkende en naar wraak dorstende Moriscos in de straten der stad door, en hunnen vreesselijken oorlogskreet aanheffende, vielen zij woedend op de plundersaars aan. De verraste en met buit beladen Spanjaarden boden weinig weêrstand. Zij waren van schrik bevangen en vloden in alle rigtingen. Zij vereenigden zich spoedig met hunne terugtrekkende makers onder Quixada en deelden overal hun' schrik mede, totdat de verwarring algemeen was. Het was te vergeefs dat Quixada en Figueroa met de andere aanvoerders trachtten de orde herstellen. De van vrees bevangen soldaten hoorden niets, zagen niets dan den vijand.

Op dat haghelijk oogenblik riep Don Juan, die van zijne verhevene standplaats het dreigende gevaar gezien had, zijne handvol dappere volgelingen om zich heen, en wierp zich aanstonds midden in de verwarde menigte. „Wat be duidt dit Spanjaarden?” riep hij uit: „voor wie vlugt gij? Waar is de Spaansche eer? Is Juan van Oostenrijk, uw

aanvoerder, niet met u? Indien gij terugtrekt, doe het dan ten minste als dappere mannen met uw gelaat naar den vijand gekeerd." Het was te vergeefs; zijne bedreigingen, zelfs zijne slagen, welke hij met het plat van zijn zwaard uitdeelde, waren vruchteloos om iets bij de lafhartige troepen op te wekken dat naar schaamtegevoel geleek. De pogingen van zijne onderbevelhebbers waren even vergeefs, hoewel zij daarbij hun leven met eene roekeloosheid blootstelden, welke sommigen hunner duur te staan kwam. Figueroa werd door eene wond in het been buiten gevecht gesteld. Quixada werd door een musketkogel in den linkerschouder getroffen en uit den zadel geworpen. Don Juan, die dicht bij hem stond, sprong hem ter hulp en vertrouwde hem aan eenige soldaten, met last om hem aanstonds naar Caniles te brengen. Terwijl hij dit deed ontkwam de jeugdige aanvoerder zelf ter naauwernood zijn noodlot, want hij werd door een kogel tegen zijn helm getroffen, welke er echter gelukkig zonder hem te wonden afgleed. Hij werd nu door den stroom van vlugtelingen medegesleept, die geene poging deden om stand te houden voor dat zij eene halve mijl ver waren, toen de vijand de vervolging staakte. Zeshonderd Spanjaarden waren op het veld blijven liggen. Een groot aantal drong in de huizen, en maakte zich gereed om zich goed te verdedigen. Maar zij werden weldra door de Moriscos omringd, de huizen werden bestormd of in brand gestoken en zij, die er in waren, kwamen allen om het leven.

In een brief van den 19^{den} Februarij, twee dagen na deze onaangename gebeurtenis, geeft Don Juan er een verhaal van aan den koning, waarin hij verklaarde dat het lafhartige gedrag zijner troepen alles overtrof, wat hij nog ooit gezien of inderdaad ooit had kunnen gelooven, als hij het niet met eigen oogen aanschouwd had. "Zij hebben zoo weinig hart voor de krijgsdienst," voegt hij er bij "dat geene enkele poging, welke ik in het werk stel, zelfs niet de vrees voor de galeijen of de galg hen kan beletten van de vanen te verlaten. Gave de Hemel dat ik kon denken, dat zij daartoe werden aangezet door de begeerte om naar hunne huisgezinnen terug te keeren en niet door vrees voor

den vijand." Hij verhaalt de bijzonderheden van Quixada's ongeluk, bevestigt dat de geneesheeren zes insnijdingen gedaan hadden voor dat zij konden bepalen waar de kogel zat, welke hem in den schouder getroffen had, en dat zij met alle moeite er nog niet toe in staat waren geweest om dien er uit te halen. "Nu gevoel ik diep" zegt hij "hoeveel ik aan zijne krijgskundige ondervinding, zijnen ijver en zijne zorg verschuldigd ben, en van hoeveel belang zijn behoud voor de dienst uwer majesteit is. Ik vertrouw op God dat hij 'zijne gezondheid, welke nu in zulk een slechten toestand verkeert, zal terug krijgen."

In antwoord op dezen brief drukte de koning zijn leedwezen uit over het groote verlies, hetwelk hij en zijn broeder door den dood van Quixada zouden lijden. "Gij zult mij voortdurend op de hoogte houden van den staat zijner gezondheid" zegt hij. "Ik weet wel dat ik niet noodig zal hebben om u de uoodzakelijkheid op het hart te drukken om zorgvuldig over hem te waken." Philips laat deze gelegenheid niet voorbijgaan zonder Don Juan een vriendelijk verwijt te doen dat hij de belofte, welke hij hem te Galera gedaan had, om zijn leven niet weder roekeloos in gevaar te stellen, zoo ligt acht. "Wanneer ik er aandenk dat gij het te Seron naauwelijks ontkomen zijt, dan kan ik de smart niet uitdrukken, welke ik gevoelde, toen gij in uwe onvoorzigtigheid zulk een gevaar liept. In den krijg moet iedereen zich tot de pligten van zijne betrekking bepalen; de veldheer moet derhalve de rol van een soldaat niet willen spelen, evenmin als de soldaat die van aanvoerder."

Men schijnt algemeen van gevoelen geweest te zijn, dat Don Juan zijne persoonlijke dapperheid liever toonde, dan aan iemand van zijn rang paste, kortom dat hij meer de hoedanigheden van een dolend ridder dan die van een groot veldheer aan den dag legde¹⁾.

¹⁾ Een bewijs hiervoor is te vinden in de vrijmoedigheid van zijn vriend Ruy Gomez de Silva. "Het eerste is" schrijft hij aan Don Juan "dat uwe Excellentie den naam heeft van een stoutmoedig man en van iemand, die zich meer naam als soldaat dan als aanvoerder zoekt te maken, die dus de rollen omkeert en zich laat beheerschen." (Brief van den 4^{den} Maart 1570. hs.) Het is een goed bewijs voor Don Juan dat hij in zijn antwoord Ruy Gomez warm voor zijne ver-

Ondertusschen ging het met Quixada's wond, welke van den beginne af van onrustbarende kenteekenen was vergezeld geweest, zoo erg dat zij de bekwaamheid der heelmeeesters vrijdelde. Zijn lijden werd groot en elk uur werd hij zwakker. Voor er eene week voorbij was gegaan werd het duidelijk dat zijne dagen geteld waren.

De brave edelman ontving de mededeeling met gelatenheid, want hij vreesde den dood niet. In dit plegtige oogenblik had hij het geluk niet haar naast zich te zien, op wier echtelijke liefde en teederheid hij zoovele jaren gesteund had¹⁾. Maar de persoon, dien hij het meest na zijne vrouw beminde, Don Juan van Oostenrijk, stond naast zijn bed, waakte over hem met de liefderijke zorg van een' zoon en vervulde die vriendelijke diensten, welke de bitterheid des doods verzachtten. De stervende behield zijne geestvermogens tot het laatst en ofschoon hij de kracht niet meer had om te onderteekenen, liet hij een' brief aan den koning schrijven waarin hij hem eenige gunsten voor zijne weduwe verzocht als vergelding voor jarenlange dienst. Daarop wijdde hij zich geheel aan zijne geestelijke belangen, en op den 24sten Februarij 1570, blies hij in de armen van zijn voedsterzoon den laatsten adem uit.

Quixada werd volgens krijgsmansgebruik begraven. Zijne begrafenis had plaats met de krijgseer, welke aan zijnen rang paste. Zijn lijk werd gevolgd door het geheele leger met naar beneden gerigte wapenen en in het stof slepende

---

maning dank zegt, en zijnen raadsman verzocht om hem zonder aarzelen te berispen, wanneer hij zulks noodig oordeelt, nu hij, die zijn raadsman was, stierf, en er geen ander is, die deze vrijheid nemen kan. Brief van Don Juan aan Ruy Gomez de Silva. hs.

¹⁾ Volgens Villafañe verliet Doña Magdalena Madrid toen zij de ziekte van haar' echtgenoot vernam, en reisde met zulk een' spoed dat zij nog tijdig genoeg kwam om zijn' laatsten ademtogt op te vangen. Hita spreekt ook van hare tegenwoordigheid aan zijn sterfbed. Maar daar er slechts zeven dagen verliepen tusschen de tijdstippen van de verwonding en den dood des ridders is het moeilijk te gelooven dat deze tijd lang genoeg is geweest voor een koerier om de tijding over te brengen, en daarna voor de dame om hetzij te paard of in een draagstoel een afstand te doorreizen van meer dan 450 mijlen, en dat nog wel langs afschuwelijke wegen waarvan de meeste door de wilde bergpassen der Alpujarras leidden.

vanen, en in plegtigen optogt naar de Hieronymieter kerk te Caniles gedragen, en »wij mogen er vromelijk op vertrouwen» zegt de kronijkschrijver »dat de ziel van Don Luis ten Hemel steeg met het aangename reukwerk, hetwelk op de altaren van den heiligen Hieronymus brandde; want hij besteedde en verloor zijn leven als een dapper krijgsman, die den strijd voor het geloof streed.»

Quixada was naauwgezet in zijne manieren, en een streng bevelvoerder voor de krijgstucht. Hij was trouw van aard, vlekkeloos braaf en bezat zoovele edelaardige en ridderlijke hoedanigheden dat hij den eerbied zijner krijgsmakkers afdwong; de smart over zijn verlies was algemeen. Philips merkt in een' brief aan Don Juan, weinige dagen na het gebeurde, op: »Ik geloof niet dat een uwer brieven mij zóó kan getroffen hebben, als die waarin gij mij den dood van Quixada mededeelt. Ik begrijp volkomen het belangrijke van zijn verlies zoowel voor mij als voor u, en het verwondert mij niet dat gij zulks zoo diep gevoelt. Het is onmogelijk er zonder droefheid over te spreken. Echter mogen wij ons troosten met de gedachte dat hij zoo levende en stervende deze wereld ontwijfelbaar voor eene betere moet verwisseld hebben.»

Quixada's lijk werd het volgende jaar naar zijn kasteel te Villagarcia gebracht, waar zijne troostelooze weduwe nog haar verblijf hield. Onmiddelijk na den dood van haar' echtgenoot, schreef Don Juan uit de legerplaats aan Doña Magdalena een' brief van hartelijke deelneming, hetwelk uit de volheid zijns harten voortkwam: »Luis stierf zooals betaamde, strijdende voor den roem en ter ondersteuning zijns zoons, en bedekt met onsterfelijke eer. Wat ik ben, wat ik worden zal, ben ik aan hem verschuldigd door wien ik gevormd of liever in edele geboorte werd overgebracht. Dierbare, treurende moeder, die nu weduwe zijt! Ik blijf u alleen nog over; aan u behoor ik, ter wille van wien Luis stierf, inderdaad toe, nu gij door dit leed getroffen zijt. Matig uwe smart met uwe gewone wijsheid. Ik wilde dat ik bij u was om uwe tranen te droogen of de mijne daarmede te vermengen! Vaarwel dierbaarste en zeer ge-

eerde moeder, en bid God om uw' zoon na dezen krijg weder aan uw hart te voeren!"¹⁾

Doña Magdalena overleefde haren echtgenoot vele jaren en besteedde haar' tijd in werken van liefde en vroomheid. Van Don Juan ondervond zij altijd dezelfde kinderlijke teêrheid, welke hij in den boven vermelden brief toont. Nooit verliet hij het land of keerde terug zonder eerst zijne moeder, zooals hij haar altijd noemde, te bezoeken. Zij hield het oog met moederlijke trots op zijne schitterende loopbaan gevestigd, en toen deze door een' vroegtijdigen dood eindigde, was de laatste band, welke haar nog aan deze wereld bond, voor altijd verbroken. Zij leefde nog tot bijna het einde der eeuw, daar zij in 1598 stierf, waarbij zij weinig minder den naam van goed en vroom achterliet dan eene heilige.

Nadat Don Juan de laatste eer aan de nagedachtenis van zijn' voorgd bewezen had, trok hij zijne geheele magt bijeen en rukte dadelijk tegen Seron op. Maar de vijand, die terugdeinsde voor zulk eene ontzaggelijke magt, had de stad verlaten vóór de Spanjaarden haar bereikten. Spoedig daarna ontmoette de Spaansche veldheer El Habaqui in de nabijheid, en versloeg hem. Daarop trok hij naar Tijola, eene stad op eene steile rots gelegen, welke eene vastberaden bezetting gemakkelijk tegen den vijand zou hebben kunnen verdedigen. Maar de Moriscos verlieten onder dekking der duisternis van den nacht de stad en slaagden er in om zonder groot verlies door de liniën der belegeraars heen te ontsnappen²⁾. De val van Tijola werd

¹⁾ Deze brief is door Stirling vertaald uit een Latijnsch handschrift getiteld *het leven van Juan van Oostenrijk* door Antonio Ossorio in de nationale boekerij te Madrid. Zie het *kloosterleven van Karel den Vijfde*, bl. 286.

²⁾ Tijola is het tooneel van de geschiedenis, welke ieder beminnaar van Kastiliaansche romances kent, en die meer voor eene romance dan voor de geschiedenis geschikt is; zooals het verhaal van den Moor Tuzani en zijne ongelukklige minnares, de schoone Maleha. Het is een zeer vermakelijk stuk van Hita's tweede deel (bl. 523-540) en werd met nadruk en smaak door Circourt verhaald in zijne *histoire des Arabes d'Espagne*, III, bl. 345 vlg.

door dien van Purchena gevolgd. In korten tijd was de geheele Rio de Almanzora veroverd, en de zegevierende veldheer trok lang de zuidoostelijke helling der Alpujarras en vestigde zijn hoofdkwartier den 2^{den} Mei te Padules, ongeveer twee mijlen van Andarax.

Deze snelle voordeelen moeten niet slechts toegeschreven worden aan Don Juans meerderheid over den vijand in sterkte of krijgskennis. Philips had een gunstig oor geleend aan de uitnoodiging van den paus om deel te nemen aan het verbond tegen de Turken, waarbij men hem de eer bewees dat het opperbevel aan zijn' broeder, Juan van Oostenrijk, werd aangeboden. Maar voor dat hij zich in een' nieuwen oorlog wikkeld was het zeer wenschelijk dat hij bevrijd zou zijn van dien, waarin hij tegen de Moriscos gewikkeld was. Hij had reeds genoeg van den vermetelen geest van dat volk gezien om overtuigd te zijn dat het met geweld volvoeren van dit plan een langduriger werk zou zijn dan hij kon volbrengen. Daarom was de eenige keus om zijne toevlugt te nemen tot de verzoenende staatkunde, die in den markies van Mondejar zoo veroordeeld was. Diensvolgens werden er bevelen aan Don Juan gezonden, die dezen huisselijken twist zeer moede en naar een ruimer werkkring verlangende, zeer de inzigten van zijnen broeder deelde. Weldra werden er geheime onderhandelingen met El Habaqui, den Moorschen hoofdman, geopend, dien men zulke voorwaarden voor hem en zijne landgenooten aanbood, dat er bij hem ten minste geen' twijfel omtrent zijn eigenbelang overbleef. Als voorloopige stap zou hij aan de steden in de Rio de Almanzora zijne hulp onthouden; en zóó zou de oorlog, in naauwer ruimte binnen de Alpujarras beperkt, gemakkelijker ten einde worden gebracht. Dit deel zijner beloften was getrouw ten uitvoer gelegd, en de oproerige distrikten aan de oostgrenzen der Alpujarras werden, zooals wij gezien hebben, met het verlies van slechts weinig menschenlevens van de zijde der Spanjaarden onderworpen.

Don Juan liet hierop eene koninklijke proklamatie volgen, welke geheele vergiffenis voor het gebeurde beloofde aan allen, die zich binnen twintig dagen zouden onder-

werpen. Men stond hun toe om de grieven op te geven, welke hen hadden aangezet om de wapenen op te vatten, met de verzekering dat deze zouden worden hersteld. Allen, die, behalve de vrouwen en de kinderen beneden de veertien jaar, weigerden om van deze goedertierenheid gebruik te maken zouden zonder genade worden omgebracht.

Men berigt ons niet wat het gevolg van deze proklamatie was. Het was waarschijnlijk niet zoo als men verwacht had. De Moriscos, ter neêr geslagen als zij waren, vertrouwden de Spaanjaarden niet; ten minste zien wij dat Don Juan, die eene versterking van 2000 man verkregen had, zijn leger in afdeelingen splitste, met bevel om het land af te loopen en de inwoners zóó te behandelen dat zij gedwongen zouden worden om zich te onderwerpen. De ongelukkige boeren, die in hunne sterkten gevluugt waren, werden met groot en klein geweer aangevallen en bij honderden geslagt. Sommigen, die zich met hunne huisgezinnen in de kelders, waarmede het land bezaaid was, hadden verborgen, werden door hunne vervolgers daaruit opgejaagd, of door den rook van brandende takkebossen aan den ingang van hunne wijkplaats verstikt. Overal lag het land woest, zoodat het niets voor eenig levend wezen opleverde. Dit waren de verzoenende maatregelen, welke de regering ter onderwerping der opstandelingen gebruikte.

Onderwijl was de hertog van Sesa aan de noordzijde der Alpujarras met een leger van 10,000 man voet- en 2000 man paardevolk in het veld gerukt. Aben-Aboo stelde zich tegen hem over met eene magt, welke, wat het getal aanging, niet minder dan de zijne was. De beide aanvoerders namen dezelfde maatregelen: zij vermeden geregelde veldslagen en bepaalden zich tot de ongestadige aanvallen van een' *guerilla*-oorlog, tot schermutselingen en overvallen, terwijl elk van beiden trachtte om zijne tegenpartij in onlegenheid te brengen door zijne konvooijen op te ligten en de landstreek te vuur en te zwaard te vernielen. De Moorsche aanvoerder had het voordeel dat zijne manschappen met dien wilden strijd in de bergen bekend waren, en dat zij de geheime schuilhoeken des lands beter kenden.

Maar dit werd geheel opgewogen door de meerdere kennis der Spanjaarden van de krijgstuicht en door dat zij ruitery, geschut en musketten hadden, aan al hetwelk de Muzelmannen erg gebrek leden. Ofschoon er dus geen grooten veldslag door de Christenen werd gewonnen, en zij zeer veel overlast leden, en hunne transporten van levensmiddelen dikwijls door de omzwerende vijandelijke benden werden afgesneden, rukten zij toch immer voorwaarts, dreeven de Mooren voor zich uit en verzekerden zich den duur hunner veroveringen door in het verwoeste land en achter zich eene lijn van forten aan te leggen, die goed van bezetting voorzien werden. In het begin van Mei had de hertog van Sesa de kusten der Middellandsche zee bereikt, en vereenigde spoedig daarop zijne troepen, welke zeer verminderd waren door desertie, met die van Don Juan van Oostenrijk te Padules ¹⁾.

Ondertusschen waren er onderhandelingen aangeknoopt met El Habaqui, die met voorkennis, zoo niet met bepaalde goedkeuring van Aben-Aboo op eene niet ver van het Spaansche hoofdkwartier gelegene plaats, Foudon de Andarax genaamd, gekomen was. Hij werd vergezeld door onderscheidene voorname Moriscos, die deel aan het onderhoud zouden nemen. Den 13^{den} Mei ontmoetten zij de afgezanten uit de Kastiliaansche legerplaats en de onderhandelingen werden geopend. Spoedig bleek het dat de eischen der Mooren in het geheel niet te vervullen waren. Zij drongen niet alleen op eene geheele amnestie aan, maar ook daarop dat de zaken wederom zouden hersteld worden in dien toestand, waarin zij waren voordat de plakaten van Philips den Tweede aanleiding tot den opstand gegeven hadden. Den Moorschen zendingen gaf men te verstaan dat zij alleen als over-

¹⁾ In een' brief zonder dagteekening van den hertog van Sesa, en welke deel uitmaakt van de briefwisseling, die ik gelukkig genoeg was van uit de verzameling op Holland-house te krijgen, dringt hij op uithongering aan, als op een krachtiger middel om den vijand te onderwerpen, dan het zwaard. »Deze oorlog schijnt niet ten einde gebracht te kunnen worden door zekerder middel dan door uithongering, welke den vijand dwingen zal om zich over te geven of om te komen, en dit zal hen dus eer onderwerpen dan het zwaard.» Hs.

wonnenen konden onderhandelen. Men raadde hun aan om eene memorie in te dienen, waarin zij zulke vragen deden als men redelijkerwijze zou kunnen toestaan, en men bood hun de diensten aan van Juan de Soto, den sekretaris van Don Juan, ten einde hen te helpen met het opstellen van het stuk. Men raadde hun daarenboven om zich naar hunnen meester Aben-Aboo te begeven, ten einde van hem eene volmagt te verkrijgen om een bepaald verdrag te sluiten.

Aben-Aboo had sinds zijne verheffing tot het onstuimig bestuur over de Alpujarras zijne rol steeds met een' moed, welke aan de zaak paste, volgehouden. Maar toen hij vernam dat de eene stad na de andere van zijn klein gebied verloren ging, dat zijn volk geslagt of tot slaven gemaakt werd, dat zijn land verbrand en verwoest was, zoodat de schoonste deelen in eene woestenis waren herschapen, en vooral toen hij zag, dat zijne zaak geene sympathie bij de Moorsche vorsten genoot, op wier hulp hij voornamelijk gerekend had, toen begreep hij hoe langer hoe meer dat een strijd tegen de Spaansche regering hopeloos was. Zijne officieren, en zelfs bijna het geheele volk waren tot dezelfde overtuiging gekomen, en niets dan de ingekankerde haat tegen de Spanjaarden en een wantrouwen aan hun goed geloof, kon de Mooren verhinderen van hunne wapenen weg te werpen en de beloften van genade aan te nemen, welke hun gedaan waren. De noodlottige uitslag van den laatsten veldtogt tegen den hertog van Sesa ontmoedigde den Moorschen aanvoerder nog meer, en El Habaqui en zijne aanhangers keerden met volmagt van hun' meester terug om de voorwaarden van een verdrag met de Spanjaarden in orde te maken.

Op den 19^{den} Mei ontmoetten de gezanten van beide partijen elkander weder te Foudon de Andarax. Eene door Juan de Soto opgesteld memorie werd Don Juan voorgelegd, wiens hoofdkwartier, zooals wij gezien hebben, in de onmiddellijke nabijheid lag. Er is geen afschrift van het stuk bewaard gebleven, ten minste er is er geen uitgegeven. Uit het welwillende antwoord van den prins, kunnen wij afleiden dat het niets bevatte dat den overwinnaar verwerpelijk toescheen.

Het duurde niet lang of de gezanten stemden overeen omtrent de voorwaarden van verzoening, of liever van onderwerping. Er werd bepaald dat de Moorsche aanvoerder naar het Christenkamp komen, dat hij zich daar voor den operbevelhebber vertoonen, en nederig voor zijn volk om vergiffenis smeeken en zijne onderwerping aanbieden zou; dat er als tegemoetkoming voor deze vernederende handelwijze eene algeheele vergiffenis aan zijne landgenooten zou geschonken worden, die, hoewel men hun niet langer zou toestaan om op de Alpujarras te wonen, door de regering zouden beschermd worden, waar zij ook heen zouden gaan. Belangrijker inwilliging werd aan Aben-Aboo en El Habaqui gegund. De laatste verkreeg, zooals de kronijkschrijver ons mededeelt, al wat hij voor zijn' meester, voor zichzelf en zijne vrienden vroeg. Zulke staatkundige inwilligingen van de zijde der Spanjaarden oefenden zonder twijfel haren invloed uit om de oogen der Moorsche aanvoerders te openen voor de dwaasheid om den oorlog in hunne toenmalige wanhopige omstandigheden te vervolgen.

Denzelfden avond waarop de schikkingen getroffen waren had El Habaqui eene bijeenkomst met den Spaanschen veldheer. Hij werd vergezeld door slechts een van de Moorsche afgevaardigden. De anderen weigerden getuigen te zijn van het schouwspel der vernedering hunner natie. Hij werd echter door eene bende van 300 haakbusschietters gevolgd. Toen hij de Christenlegerplaats betrad, werd zijn kleine gevolg door vier regimenten Kastiliaansch voetvolk omringd en in tegenwoordigheid van Don Juan van Oostenrijk gebracht, die voor zijne tent stond, met zijne officieren om zich heen, van wie zijne vorstelijke houding hem gemakkelijk deed onderscheiden.

El Habaqui van zijn paard springende boog zich voor den prins en riep uit: „Genade! wij smeeken uwe hoogheid in naam zijner majesteit om ons barmhartigheid te toonen en onze buitensporigheden te vergeven, daar wij erkennen dat deze groot zijn geweest!” Toen haalde hij zijn zwaard uit de schede, bood het Don Juan aan en zeide, dat hij zijne wapenen in naam van Aben-Aboo en de hoofden der opstandelingen aan zijne majesteit overgaf, waartoe

hij gemagtigd was. Te gelijker tijd wierp de sekretaris Juan de Soto, die de Moorsche banier, welke hem door El Habaqui gegeven was, op de punt zijner lans droeg, deze voor de voeten van den prins op den grond. Het geheele tooneel maakte eene treffende vertooning; de trotsche overwinnaar, welke zijne zegeteekenen rondom zich had, zag op den vertegenwoordiger van het overwonnen volk neêr toen deze in smadelijke vernedering aan zijne voeten boog. Don Juan, het meest voorkomende beeld op het schilderij, deed door zijne statige houding, welke door waarlijk koninklijke voorkomendheid gewijzigd werd, de oude krijgslieden aan zijn' vader, den keizer, denken, en zij riepen uit: „Deze is inderdaad de zoon van Karel den Vijfde!”

Hij deed een stap voorwaarts, rigtte den Moorsehen aanvoerder welwillend op en hem zijn zwaard terug gevende, verzocht hij hem om het voortaan in de dienst des konings te gebruiken. De plegtigheid eindigde met trompetgeschal en salvos der musketten, als ter eere van eene groote overwinning.

El Habaqui bleef nog eenigen tijd nadat zijne volgelingen de legerplaats verlaten hadden en genoot daar allerlei beleefdheden; hij werd onthaald en geveleid door de voornaamste officieren en werd zelfs uitgenoodigd op een banket bij den bisschop van Guadix. Hij ontving echter, zooals wij gezien hebben, iets degelijks dan complimenten. Onder deze omstandigheden was het natuurlijk dat hij een voorwerp van afgunst en achterdocht voor de Moriscos werd. Men fluisterde elkander spoedig toe dat El Habaqui, bij zijne onderhandelingen met de Christenen, meer aan zijne eigene belangen dan aan die zijner landgenooten gedacht had.

De Moriscos toch hadden weinig reden om zich geluk te wenschen met den uitslag van een verdrag dat hen in denzelfden verloren en onaanzienlijken toestand liet als voor het uitbreken van den opstand, welke hen in één belangrijk opzigt toch in erger toestand deed verkeeren, dewijl zij ten gevolge daarvan uit de huizen hunner vaders verbanen werden. Hoe wreed en uiterst armzalig de toestand der Moriscos ook was, zoo voeren de Spaansche monniken, zooals Don Juan aan zijn' broeder klaagt, openlijk van

den preékstoel uit tegen de welwillendheid en genade des konings; en dit doen zij zelfs, voegt hij er bij, wanneer het eerder hun pligt moest zijn om in de bres te springen voor arme ongelukkigen, die meestal uit onwetendheid gezondigd hebben. De geestelijke, wien deze berisping het meeste treft, is de president Deza, een man, dien de Moriscos zóó verfoeiden, dat hij een van de voornaamste oorzaken van hun' opstand was; en hij verzocht den koning de belangen van Granada ter harte te nemen, door hem een bisdom, of eenige andere waardigheid te schenken, welke hem uit den toenmaligen kring zijner werkzaamheden zou verwijderen ¹⁾.

Onder degenen, die door de voorwaarden van het verdrag werden teleurgesteld, was, zooals spoedig bleek, Aben-Aboo zelf. Eindelijk veinsde hij het goed te keuren en beloofde al wat hij kon te doen om de uitvoering er van door te drijven. Maar spoedig verkoelde hij en den blaam op El Habaqui werpende, verklaarde hij dat zijn onderbevelhebber zijne magt te buiten gegaan was, hem een valsch verslag van zijne onderhandelingen gegeven, en de belangen der natie aan zijne eigene eerezucht opgeofferd had. De beleefdheden, welke de Spanjaarden hem bewezen hadden, zijne vroegere briefwisseling met hen, en de vrijzinnige inwillingen die hem bij het verdrag verzekerd werden, gaven grond genoeg voor zulk eene beschuldiging.

Volgens de Spaansche verhalen echter, ontving Aben-Aboo te dien tijde eene versterking van 200 soldaten uit Barbarije, met de verzekering dat hij weldra belangrijker hulp uit Afrika krijgen zou. Dit veranderde, zooals ons wordt medegedeeld, zijne plannen. Het is ook niet onmogelijk dat de Moorsche aanvoerder begreep, toen het oogenblik naderde, dat het moeilijker was dan hij gedacht had om afstand te doen van zijne koninklijke waardigheid, en weder

¹⁾ »De wijze koning» zoo vertelt ons Bleda »vergat Deza's uitstekende diensten niet. Hij werd een van de rijkste kardinalen, en bragt zijne overige levensdagen in Rome door waar hij een prachtig paleis voor zijn verblijf stichtte.» *Cronica de España* bl. 753. Ongelukkig viel hem dit geluk niet dan eenigen tijd later te beurt, telat voor de arme Moriscos om er voordeel van te hebben.

terug te keeren in de menigte der gewone vasallen van Kastilië, en wel van die vernederde kaste van Moorsche vasallen, wier toestand weinig beter was, dan die van lijfeigenen.

Hoe dit ook zijn moge, het Spaansche leger werd zeer ontrust door de geruchten, welke er omtrent Aben-Aboo's besluiteloosheid in omloop waren. Er werd zelfs verhaald dat ver van de uitvoering der traktaten te willen bevorderen, hij zijn volk in het geheim tot verderen tegenstand aanmoedigde. Niemand was over dit gedrag meer verantwoordigd dan El Habaqui, die nu een even getrouw onderdaan was geworden als iemand in Philips' gebied. Niet weinig persoonlijke wrok mengde zich in zijne gevoelens jegens Aben-Aboo; en hij bood aan om, indien Don Juan hem aan het hoofd eener krijgsbende plaatsen wilde, zelf te gaan, den Moorschen vorst in zijne eigene legerplaats aan te vallen en hem als gevangen man mede terug te brengen. Hoewel Don Juan volkomen vertrouwen stelde op El Habaqui's getrouwheid, zoo gaf hij hem toch liever geld dan manschappen; en hij stelde hem 800 gouden dukaten ter hand ten einde hem in staat te stellen om de noodige werving onder zijne landgenooten te beginnen.

Aldus voorzien ging El Habaqui naar het hoofdkwartier van Aben-Aboo, zijne oude verblijfplaats Mecina de Bombaron. Den tweeden dag verviel de Moorsche krijgsman te midden eener bende van zijne landgenooten, die langs den weg ledig liepen, en vroeg hen met zeker gezag, waarom zij hunne onderwerping niet aan de Spaansche magt gingen aanbieden, zooals anderen gedaan hadden. Zij antwoordden, dat zij op het bevel van hun' meester wachtten. Hierop hernam El Habaqui: „allen zijn genoodzaakt van zich te onderwerpen; en indien Aben-Aboo van zijn' kant zich onwillig betoont om zulks te doen, dan zal ik hem dadelijk gevangen nemen, en hem aan den staart van mijn paard naar der Christenen legerplaats slepen.” Deze dwaze grootspraak kostte den snoever het leven.

Een van het gevolg keerde aanstonds naar Mecina terug en bragt Aben-Aboo de woorden over. De Moorsche vorst overstelpt van vreugde door het vooruitzicht van zijn' vijand in zijne magt te hebben, zond onmiddelijk eene bende van

150 Turken om den misdadiger te vatten en hem naar Mecina te brengen. Zij vonden El Habaqui te Burchal, waar zijne familie woonde. De nacht was ingevallen, toen de aanvoerder tijding van de nadering der Turken kreeg, en onder bedekking der duisternis gelukte het hem om naar de naburige bergen te ontvlugten. Den volgenden morgen waren de soldaten hem op het spoor, en het duurde niet lang of zij bespeurden iemand, die zich tusschen de rotsen verschool, en wiens witte mantel en karmozijnroode tulband hem als het voorwerp hunner nasporing aanduidden. Hij werd onmiddelijk gevat en naar Mecina gebragt. Zijn vonnis was reeds gemaakt. Aben-Aboo verweet hem zijn verraad en beval hem naar een naburig vertrek te brengen, waar hij weldra gewurgd werd. Zijn lijk, dat de eer der begrafenis niet waardig werd gekeurd, werd in eene rietmat gerold en verachtelijk in een riool geworpen; het lot van den armen man werd gedurende meer dan eene maand geheim gehouden.

Natuurlijk wekte zijne afwezigheid na eenigen tijd achterdocht in de Spaansche legerplaats op. Een ridder, die Aben-Aboo kende, schreef hem om inlichting omtrent El Habaqui, en kreeg van den sluwen vorst ten antwoord, dat hij gevangen genomen en voor zijn verraderlijk gedrag in bewaring gesteld was, maar dat zijne bloedverwanten en vrienden niet ongerust moesten zijn daar hij volmaakt veilig was. Aben-Aboo gaf daarenboven te verstaan dat het goed zou zijn om hem een vertrouwd persoon te zenden met wie hij de bijzondere voorwaarden van eenen vrede kon bespreken, alsof deze nog niet bepaald waren. Na eenig verder uitstel besloot Don Juan om een gemagtigde te zenden, die zich van de ware bedoelingen der Moriscos jegens de Christenen kon vergewissen, en zoo mogelijk den geheimzinnigen sluijer opligten, welke over het lot van El Habaqui hing.

De daartoe uitgekozen gezant was Hernan Valle de Palacios, een ridder met een moedig hart, dat getemperd werd door eene mate van voorzigtigheid, welke hem voor de kiesche en gevaarvolle zending juist geschikt maakte. Den 13^{den} Julij vertrok hij naar zijne bestemming. Op

weg ontmoette hij een Morisco, een bloedverwant van den laatsten monarch Aben-Humeya, en natuurlijk geen vriend van Aben-Aboo. Hij kende de bijzonderheden van El Habaqui's moord en gaf daarvan aan Palacios een volledig verslag. Hij voegde er bij dat de Moorsche vorst, ver van het onlangs gesloten verdrag te erkennen, al wat in zijne magt was deed om de uitvoering er van tegen te houden. Hij kon na eene kleine oproeping, zeide de berigtgever, gemakkelijk eene magt van 5000 goed gewapende en voor drie maanden van levensmiddelen voorziene manschappen op de been brengen; en hij deed al zijn best om nog meer versterking uit Algiers te krijgen.

Van deze bijzonderheden onderrigt, hervatte de gezant zijne reis. Hij zorgde echter eerst een vrijeleide van Aben-Aboo te verkrijgen, die het hem aanstonds zond. Toen hij Mecina bereikte vond hij de stad door 500 haakbusschieters bezet, maar op bevel des konings liet men hem ongehinderd binnen. Voor dat hij in tegenwoordigheid van „den kleinen koning der Alpujarras” kwam, zooals Aben-Aboo even als zijn voorganger gemeenzaam door de Spanjaarden genoemd werd, werd Palacios zorgvuldig onderzocht, en werden de wapenen, welke hij bij zich droeg, hem afgenomen.

Hij vond Aben-Aboo op een' divan uitgestrekt, terwijl drie of vier Moorsche meisjes hem met haren nationalen zang en dans vermaakten. Hij stond niet op, en veranderde zelfs niet van houding, toen de gezant naderde, maar verleende hem gehoor met den trots van een onafhankelijk vorst.

Palacios hield het niet voor voorzigtig om het lot van El Habaqui aan te roeren. Na uitgeweid te hebben over de vrijzinnige beloften, welke Don Juan van Oostenrijk hem gemagtigd had om te doen, drukte hij de hoop uit dat Aben-Aboo het verdrag ten uitvoer zou leggen en geen' oorlog weder verwekken, welke tot geheele verwoesting van het land leiden moest. De aanvoerder luisterde in stilte, en niet voor hij de voornaamste bevelhebbers bij zich ontboden had, verwaardigde hij zich om te antwoorden. Toen zeide hij dat God en de geheele wereld wisten dat het niet volgens zijn eigen wensch, maar door den wil des volks was, dat hij op den troon was geplaatst: „Ik zal niet be-

proeven” zeide hij „om een van mijne onderdanen terug te houden van zich te onderwerpen als hij zulks verkiest te doen. Maar zeg aan uw' meester” voegde hij er bij „dat, zoolang ik een enkel kleedingstuk aanheb, ik hun voorbeeld niet zal volgen. Al houdt niemand het in de Alpujarras met mij uit, dan wil ik liever als Muzelman sterven, dan al de gunstbewijzen genieten, welke koning Philips mij schenken kan. Nooit en op geene voorwaarde, zal ik er in toestemmen, om mij in zijne magt te stellen.” Hij eindigde deze fiere verklaring met er bij te voegen, dat als hij door den nood er toe gedwongen werd, hij zich in een hol kon begraven, hetwelk hij voor zes jaar van levensmiddelen voorzien had, gedurende welk tijdsverloop het al zeer moeilijk zijn moest als hij geen middel wist te vinden om naar Barbarije te ontsnappen. De wanhopende toon van deze opmerking deed het gehoor eindigen. Palacios mogt ongehinderd terugkeeren, en het mislukken zijner zending aan zijnen meester overbrengen.

De oorlog, welke Don Juan zich geveild had gelukkig ten einde te hebben gebragt, barstte nu als een smeulend, doch niet uitgebluscht vuur, weder met verdubbelde woede uit. De wantrouwende stem werd het luidst vernomen tusschen de heuvels van Ronda, een wild gebergte aan de westgrens der Alpujarras, door een stoutmoedig en ongekend menschenras bewoond, hetwelk meer te vreezen was dan de bergbewoners van eenig ander deel van Granada. Aben-Aboo deed al wal hij kon om de vlam des opstands in zijn gebied aan te vuren, en zond zijn' eigen broeder, El Galipe om het bevel op zich te nemen.

De Spaansche regering, welke nu geheel wakker geschud was, deed krachtiger pogingen dan ooit gedurende den oorlog om den geest van weerspannigheid tegen te gaan. Don Juan kreeg het bevel om Guadix te bezetten, en van daar het land in alle rigtingen te doorkruisen. Een ander leger onder den grootkommandeur Requesens, rukte uit Granada op, moest de Alpujarras van de noordzijde binnentrekken, een' anderen weg inslaan als de hertog van Sesa in den vorigen veldtocht gedaan had, en een' verdelgingskrijg in

het hartje der bergen voeren. Eindelijk vertrouwde men den oorlog tegen de opstandelingen der Serrania de Ronda toe aan den hertog van Arcos, den waardigen afstammeling van den grooten markies van Cadiz, wiens naam in den eersten oorlog van Granada zoo beroemd was, en wiens uitgestrekte bezittingen in deze streken hij geërfd had.

De grootkommandeur volbragt zijn last in denzelfden hardvochtigen geest, waarmede er het bevel toe gegeven was. In het begin van September verliet hij Granada en trok in het veld aan het hoofd van 5000 man. Hij rukte aanstonds naar het binnenste des lands. Al de rampen des krijgs waren in den afschuwelijksten vorm in zijn gevolg. Langs zijn geheelen weg scheen het alsof het land door een brand geteisterd was. De woningen waren geplunderd en tot den grond toe verbrand. De moerbeijen- en olijfboomen omgehakt, de wijstokken met wortel en al uit den grond getrokken, en de rijpende oogst in het stof vertrapt. Het land was in eene woestenis veranderd. Nu en dan boden kleine benden der Moriscos een wanhopigen tegenstand. Maar meerendeels werden zij zonder woning om zich te beschutten of voedsel om zich te voeden als weerloos vee verdreven, om in de diepten der bergen of in de holen, welke overvloedig in dit deel des lands gevonden werden, eene schuilplaats te zoeken. Hunne vervolgers dreven die jagt met de woeste vreugde, waarmede de jager in het woud het wild in zijn leger opspoort. Daar werden zij dikwijls ten getale van honderd of tweehonderd in dezelfde grot op elkander gedrongen. Het was niet gemakkelijk om deze schuilplaatsen te midden der rotsen en kreupelbosschen, welke den ingang bedekten en verborgen, te ontdekken. Maar wanneer zij ontdekt werden was het niet moeijelijk om degenen, die er in waren, te verdelgen. De groene takken verschaften brandhout voor een smeulend vuur, en de ongelukkigen werden weldra door den rook verstikt, of kwamen te voorschijn en gaven zich op genade of ongenade aan hunne vervolgers over. Sommigen werden op de plek afgemaakt, anderen tot de galg of de galeijen veroordeeld; terwijl het grootste gedeelte, en dit was weinig minder

verschikkelijk, den soldaten als buit geschonken en als slaven verkocht werd ¹⁾.

Aben-Aboo had eene enge schuilplaats gevonden in een van deze holen, niet ver van Berchul, waar hij zich met eene vrouw en twee zijner dochters verborgen had. De vrouwen werden met ongeveer zeventien andere personen verstikt. De Moorsche vorst wist door eene opening aan het einde der grot, welke zijne vijanden niet kenden, te ontsnappen.

Er werden kort bij elkander door het verwoeste land kleine sterkten gebouwd. Er verrezen niet minder dan 84 van deze vestingen in verschillende deelen des lands, waarvan men er 29 alléén in de Alpujarras en in de vallei van Lecrin vinden kon. Daar stonden zij als kroon op iedere punt of verhevenheid in het gebergte, somber neërblickende over de vreesselijke woestenis, als treurige herinneringsteekens der overwinning. Dit was de strenge staatkunde der overwinnaars. Het was onmogelijk dat de opstandelingen op nieuw zich om een opperhoofd konden scharen, binnen dezen gordel van rotsen, welke zoolang door de ijzeren soldaten van Kastilië bezet waren.

De maanden September en October gingen met deze verrigtingen voorbij. Onderwijl had de hertog van Arcos zijne Andaluzische troepen ten getale van 4000 man, en daarbij 1000 zijner eigene vasallen, onder de wapenen geroepen. Hij nam zijn zoon, een knaap van niet meer dan dertien jaar, met zich, waarin hij, zooals de kronijkschrijver zegt, het oude geslacht van Ponce de Leon volgde. Omstreeks het midden van September begon hij zijn togt in de Sierra Vermeja, of het Roode gebergte. Het was eene plek, merkwaardig in de Spaansche geschiedenis wegens de nederlaag en den dood van Alonzo de Aguilar, ten tijde van Ferdinand en Isabella, en heeft het onderwerp opgeleverd voor menige treurige romance in de schoone zangen van het zuiden. De vrouw van den hertog van Arcos stamde

¹⁾ Dit zijn de woorden van Marmol (*Rebellion de Granada*, II, bl. 436), die den schijn niet op zich wil laden van de wreedheden zijner landgenooten te overdrijven. Hij scheen het zelfs niet als wreedheid te beschouwen.

af van Alonzo de Aguilar, zooals hij zelf de kleinzoon was van den goeden graaf van Urena, die, gelukkiger dan zijn vriend, de ramp van die nederlaag overleefde. De weg des legers leidde onmiddelijk over het noodlottige slagveld. Toen zij over de hooge vlakke van Calaluz trokken, zagen de soldaten overal om zich heen de sporen van den strijd. De grond was nog bedekt met stukken van verwoeste wapenrustingen, brokken van gebroken zwaarden en speerpunten. Een treffender bewijs leverden de beenderen van menschen en paarden op, welke, op deze eenzame plek, zeventien winters lang hadden liggen verbleeken. De Spanjaarden kenden de plek, waarmede zij van kindsbeen af door legenden en volksoverleveringen gemeenzaam waren geworden. Hier was de plaats waar de voorhoede onder haren dapperen aanvoerder in de nachtelijke duisternis halt gehouden had. Daar waren de geringe overblijfselen van 's vijands loopgraven, welke de tijd bijna met den grond had gelijk gemaakt; en daar wierpen de rotsen nog hare donkere schaduwen over de vlakke, als op den dag, toen de dappere Alonzo de Aguilar aan haren voet viel in den strijd met den befaanden Feri de Ben Estepar. Het geheele tooneel kwam den Spanjaarden te binnen. Toen zij de onbegraven overblijfselen rondom zich zagen liggen, zegt de welsprekende geschiedschrijver, die het voorval herinnert, stroomden de tranen langs hunne verharde wangen en zij prevelden een krijgsmansgebed voor de rust der edele dooden. Maar dit heiliger gevoel maakte spoedig plaats voor een ander van woester aard, en zij riepen luid om tegen den vijand te worden aangevoerd ¹⁾.

De hertog van Arcos, gebruik makende van de dwalingen van Alonzo de Aguilar, had zijne schikkingen met groote omzigtigheid in orde gebracht. Weldra kreeg hij

¹⁾ Voor de beroemde beschrijving van deze gebeurtenis zie men Mendoza, *Guerra de Granada* bl. 301, vlg. De Kastiliaansche geschiedschrijver, die waarschijnlijk een voorbeeld aan Tacitus (*Annales* b. I, c. 31) nam, heeft het tooneel met zoovele volmaaktheid beschreven, dat hij daardoor van den rang van een nabootser tot dien van een mededinger rijst. De lezer zal een omstandig verhaal van Alonzo de Aguilars noodlottigen togt in 1501 vinden in de geschiedenis van Ferdinand en Isabella, II hoofdstuk 7.

de Moriscos, ruim 3000 man sterk, in het gezigt. Maar ofschoon zij eene goede stelling hadden, verdedigden zij zich niet overeenkomstig hun' ouden naam, of volgens de uittartende woorden, welke zij bij den aanvang van den veldtogt zóó stout gesproken hadden. In den beginne toonden zij moed, en bragten den Christenen eenig verlies toe. Maar de herhaalde nederlagen hunner stamverwanten schenen hunne geestkracht gebroken te hebben; zij werden weldra in verwarring gebracht, en vlugten in verschillende rigtingen naar de meer onbereikbare streken van het gebergte. De Spanjaarden vervolgden de vlugtelingen, die geene poging aanwendden om zich te hereenigen, en nimmer vereenigden zij zich weder tot genoegzame sterkte, zoó krachtig waren de maatregelen, welke de zegepralende veldheer nam. De opstand in de Sierra Vermeja was geëindigd.

De opstand kon zelfs gezegd worden overal binnen de grenzen van Granada gedempt te zijn. De stoutmoediger oproerlingen hielden nog vol tusschen de kloven en sterke punten der Alpujarras, en sleepten een onzeker bestaan voort, totdat zij door de benden der Spanjaarden werden opgejaagd, die tot deze vervolging werden aangezet door de belofte van regeringswege van twintig dukaten voor den kop van iederen Morisco. Doch bijna allen gevoelden het ondoenlijke van verderen tegenstand. Sommigen wisten naar Barbarije te ontvlugten; de overigen, wier geestkracht gebroken was en die door gebrek aan voedsel in eene tot woestijn genaakte landstreek tot het uiterste gedreven waren, gaven eindelijk hunne toestemming om de hun aangeboden vergiffenis aan te nemen, en boden hunne onderwerping aan.

Den 28sten October ontving Don Juan berigt van een eindbesluit van Philips, waarbij deze beval dat al de Moriscos in het koninkrijk Granada aanstonds naar het binnenland zouden worden overgebracht. Niemand werd in dit besluit uitgezonderd, zelfs niet de „Moriscos des vredes,” zooals zij werden genoemd, die trouw geweigerd hadden om deel aan den opstand te nemen ¹⁾. De beschikkingen voor

¹⁾ Circourt haalt eene merkwaardige plaats uit de ordonnantiën van Granada aan, welke de *naauwgezette* wijze, waarop de regering de Moriscos behandelde, zeer duidelijk maakt. Het is de voorbode

dezen belangrijken en moeilijken stap werden met bijzondere voorzigtigheid gemaakt, en snel en krachtig onder het algemeen toezigt van Don Juan van Oostenrijk, den grootkommandeur Requesens en de hertogen van Sesa en Arcos ten uitvoer gelegd.

Volgens het besluit vervielen de landerijen en huizen der ballingen aan de kroon. Doch hunne persoonlijke bezittingen, hunne schapen, hun rundvee en hun graan, zouden, indien zij zulks begeerden, volgens eene vaste schatting door de regering worden overgenomen. Op hun persoonlijk gemak en veiligheid zou bijzonder acht worden geslagen, en het was verboden om bij de verhuizing ouders van kinderen, 'echtgenooten van hunne vrouwen, kortom, om de leden van één huisgezin van elkander te scheiden — «eene daad van goedertierenheid» zegt een menschlievend kronijkschrijver, «welke zij weinig verdienden; maar zijne majesteit wilde hun hierin genoeg geven.»

Het land werd in distrikten verdeeld, welker inwoners onder bescherming van een sterk militair geleide naar hunne onderscheidene bestemmingsplaatsen zouden geleid worden. Dit schijnt het gebied van La Mancha, de noordgrens van Andaluzië, de beide Kastiliën, Estramadura en zelfs de afgelegene provincie Galicië geweest te zijn. Men droeg zorg dat er zich geene ballingen aan de grenzen van Murcia of Valencia zouden vestigen, waar een groot aantal Moriscos betrekkelijk rustig woonden op de goederen der aanzienlijke edelen, die buitengewoon naijverig waren op iederen omgang met hunne vasallen.

De 1ste November, Allerheiligendag, werd bepaald voor het vertrek der Moriscos uit Granada. Dien dag werden

---

van de wet van den 24sten Februarij 1571. »De Moriscos, die geen deel aan den opstand namen, behoeven niet gestraft te worden. Wij begeeren hun geen leed aan te doen, maar zij kunnen verder hun land niet bebouwen; en daarenboven zou het ook eene eindelooze taak zijn om te beproeven den onschuldige van den schuldige te onderscheiden. Wij zullen hun zeker teemoet komen, maar ondertussen moeten hunne bezittingen verbeurd verklaard worden, evenals die van de opgestane Moriscos.» *Histoires des Arabes d'Espagne*, III, bl. 148.

zij in de voornaamste kerken hunner distrikten verzameld, en vingen, na in verschillende afdeelingen gesplitst te zijn, den togt aan. De grootkommandeur had de bergpassen der Alpujarras met sterke benden krijgsvolk bezet. De verschillende afdeelingen der ballingen werden onder toezigt gesteld van menschen van gezag en karakter. De geheele togt werd met buitengewone orde bestuurd, terwijl men slechts in eene of twee plaatsen tegenstand beproefde, waar men de schuld daarvan aan de onbeschoftheid der soldaten wijten kan, zooals men er bij mag voegen, daar een Kastiliaansch kronijkschrijver zulks opgeeft ¹⁾. De verwijdering der Moriscos uit Granada werd bij deze gelegenheid nog door minder daden van geweld en roofzucht gevolgd dan de eerste maal. Ten minste dit schijnt men te kunnen opmaken uit het stilzwijgen der kronijkschrijvers; evenwel is zulk stilzwijgen wel is waar ver van afdoend te zijn, daar beschrijvers meerendeels te weinig belang in het lijden der Moriscos stellen, om het vermelden daarvan niet te vermijden. Hoe dit ook zijn moge, men kan er niet aan twifelen dat, welke voorzorgen er ook mogen genomen zijn om den ballingen eenig onnoodig lijden te sparen, de daad alléén van hunne verwijdering uit hun vaderland op een tal van ellenden wijst, hetwelk niet te schatten is. Want wat kon treuriger zijn dan aldus uit hunne aangename woningen, die tooneelen hunner jeugd verdreven te worden, waar iedere berg, valei en stroom als 't ware gemeenzame vrienden, een deel van hun eigen bestaan waren geworden, om ruw te worden voortgedreven naar een vreemd land, tusschen menschen, die zoozeer van hen in geloof, taal en instellingen verschilden, en waarmede zij geen gevoel gemeen hadden dan dat van haat? Dat de verplaatsing van eene geheele natie zoo rustig volbragt werd, bewijst hoe de sterkte en geestkracht der Moriscos door hunne ongelukken geheel moest gebroken zijn ²⁾.

¹⁾ Marmol, *Rebellion de Granada*, II, bl. 444. Het menschelijk gevoel van den ouden krijgsman behaalde nu en dan de zege over zijnen nationalen tegenzin, en dit is geen geringe lof, als men de tijden in aanmerking neemt.

²⁾ Het moet vreemd schijnen dat eene gebeurtenis van zooveel gewigt, als de verwijdering der Moriscos, door de algemeene geschied-

Toen de oorlog aldus geëindigd was, scheen er voor Don Juan van Oostenrijk geene reden meer te bestaan om zijn verblijf in de provincie te verlengen. Voor eenigen tijd reeds had hij begeerd 's konings toestemming voor zijn terugkeer te erlangen. Zijn eerzuchtige geest, ongeduldig om eene rol te spelen op hetgeen hem nu een onbekend veld voor zijne daden toescheen, opgesloten binnen de grenzen der Alpujarras, verlangde hij om zich voor de gansche wereld op een stoutere tooneel te vertoonen. Hij verlangde ook naar een onafhankelijk bevel. Hij schreef herhaaldelijk brieven aan des konings ministers, bijzonder aan den kardinaal Espinosa en Ruy Gomez de Silva, om hen om hun invloed ten zijnen behoeve te verzoeken. „Ik zou blijde zijn” schreef hij aan den laatste „om zijne majesteit in eenige zaak van belang te kunnen dienen, als mij zulks veroorloofd was. Ik kan Goddank zonder behulp van de vleugelen van anderen beginnen te vliegen, en het is meer dan tijd, geloof ik, om de kinderschoenen uit te doen.” In een' anderen brief drukte hij zijn verlangen uit om eene plaats te bekleeden, welke den broeder van zulk een' vorst als Philips, en den zoon van zulk een' vader als Karel den Vijfde, paste. Bij meer dan eene gelegenheid zinspeelde hij op het opperbevel tegen de Turken als het hoogste punt zijner eerzucht.

Zijne ontevredenheid dat hij zijne toenmalige betrekking moest blijven bekleeden had van het begin van den zomer voortgeduurd, eenige maanden reeds voor het eigenlijke einde van den veldtogt. Men kan zulks beschouwen als eene onstandvastigheid van karakter, van welke in later levenstijdperk nog merkwaardiger voorbeeld door hem ge-

schrijvers slechts eenvoudig wordt aangeteekend, als zij inderdaad al in het geheel vermeld wordt. Het is nog vreemder dat het met stilzwijgen voorbijgegaan wordt door een schrijver als Mendoza, tot wiens geschiedverhaal het wezenlijk behoorde, en die dertig bladzijden en meer aan den togt in de Serrania de Ronda besteedde. Maar dit was een verhaal van Spanje's roem. De fiere Kastiliaansche geschiedschrijver verachtte het ras der ongeloovigen te zeer, om eene gedachte aan hunne rampen te wijden, behalve in zoover als zij hem in staat stelden om de dapperheid zijner landgenooten in het licht te stellen.

geven werd. Eindelijk werd hij verblijd door het verkrijgen der koninklijke toestemming om zijn bevelhebberschap nêr te leggen en naar het hof terug te keeren.

Den 11^{den} November vertrok Don Juan naar Granada. Tot aan het einde der maand was hij bezig om de noodige voorbereidselen voor zijn vertrek te maken. Het grootste gedeelte des legers was afbetaald en ontslagen. Een genoegzaam aantal werd als bezetting in de sterkten gelaten, en moest dienen om in afdeelingen het land te doorkruisen, en die Moriscos op te sporen, die nog in de bergen bleven stand houden. Daar Requesens deel moest nemen aan den togt tegen de Turken, werd de betrekking van kapitein-generaal aan den dapperen hertog van Arcos opgedragen. Den 29sten November verliet Don Juan Granada na zijne voorbereidselen voltooid te hebben, en ving aanstonds zijne reis naar Madrid aan, waar de populaire aanvoerder met geestdrift door de bevolking werd verwelkomd, als een overwinnaar, die van eenen zegenrijken veldtogt terugkeert. Hij werd niet minder vriendelijk begroet door Philips en zijne onlangs met hem gehuwde vrouw, Anna van Oostenrijk, en het duurde niet lang of de koning gaf zijnen broeder een afdoend bewijs van zijne tevredenheid, door hem den veldheersstaf ter hand te stellen, welke de bondgenooten hem in den krijg tegen de Turken hadden aangeboden.

Er was nog een Moorsch oproerling, die weigerde zich te onderwerpen, en die tot nog toe alle pogingen om hem gevangen te nemen had verijdeld, maar wiens gevangenneming van meer belang was dan die van ieder ander zijner natie. Dit was Aben-Abou, de „kleine koning” der Alpujarras. Zijne magt van 5000 man was tot naauwelijks meer dan 400 versmolten. Maar het waren mannen, die hem toegedaan waren, en bereid schenen om liever het uiterste te ondergaan dan zich over te geven. Even als de overigen van zijn volk, nam de Moorsche vorst zijne toevlugt in de bergholen, en in zulke verwijderde en ongevaarbare streken, dat hij tot nog toe iedere poging om zijne schuilplaats te ontdekken verijdeld had. In Maart 1571 bood zich van zelve eene gelegenheid aan om hem te vinden.

Granada was te dien tijde bijna dagelijks het tooneel van

straf oefeningen. Wanneer de ongelukkige opstandelingen gevangen werden genomen, werden zij voor Deza's regtbank gebragt, waar zij door den onverbiddelijken voorzitter aanstonds tot de galeijen of de galg veroordeeld werden, of tot de nog vreeslijker straf van met gloeiende tangen in stukken gescheurd te worden. Onder de ter dood veroordeelde gevangenen was zekere Zatahari, die zoo gelukkig was van vrijstelling van straf te verkrijgen door tusschenkomst van een' goudsmid, Barredo genaamd, een persoon van veel invloed te Granada. Uit dankbaarheid voor deze dienst, of mogelijk als belooning daarvoor, deed Zatahari aan zijnen weldoener eenige belangrijke ontdekkingen omtrent Aben-Aboo. Hij ontdekte hem zijne schuilplaats en het getal zijner volgelingen, en voegde er bij, dat de beide personen, waarop hij het meest vertrouwd, zijn sekretaris Abou-Amer en een Moorsch kapitein, El Senix genaamd, waren. De eerste van deze beiden was Barredo bekend, die in den loop zijner bezigheden, dikwijls gelegenheid had om naar de Alpujarras te reizen. Hij besloot eene briefwisseling met dien sekretaris aan te knoopen en zoo mogelijk hem voor de Spaansche belangen te winnen. Zatahari stemde er in toe om den brief, op voorwaarde van geheele vergiffenis, over te brengen; dit werd door den voorzitter gereedelijk toegestaan, die het plan goedkeurde en aan Abou-Amer de vrijzinnigste beloften liet doen, in geval hij met Barredo samenwerkte.

Ongelukkig, of liever gelukkig voor Zatahari, zooals later bleek, werd hij door El Senix opgevangen, die zich van den brief meester maakte en dien aan Abou-Amer bragt. De trouwe sekretaris werd beleedigd door deze poging om hem om te koopen. Hij zou den overbrenger ter dood hebben laten brengen, als El Senix hem niet had voorgehouden dat de arme ongelukkige de zending alléén ondernomen had om zijn leven te redden.

In het geheim verzekerde de Moorsche kapitein den boodschapper dat Barredo een onderhoud met hem meest zoeken te hebben, daar hij bereid was om met de Christenen in onderhandeling te treden. El Senix had inderdaad eene grief tegen zijn' meester, en reeds eene poging aangewend

om zijne dienst te verlaten en naar Barbarije te vlugten.

Derhalve werd er eene plaats van bijeenkomst in de Alpujarras bepaald, waar Barredo in het geheim heen ging. El Senix kreeg van den voorzitter zelve de verzekering dat hij voor zich en zijne vrienden vergiffenis en een jaargeld van 100,000 maravedis¹⁾ zou erlangen als hij Aben-Aboo dood of levend naar Granada bragt.

Het onderhoud kon niet zóó geheim plaats hebben of een gerucht er van bereikte de ooren van Aben-Aboo, die besloot om aanstonds naar de woning van El Senix te gaan en zich van de waarheid te overtuigen. Dit opperhoofd had zich in eene naburige grot verborgen. Aben-Aboo nam zijnen getrouwen sekretaris en eene kleine bende soldaten met zich. Toen hij het hol bereikte liet hij zijne volgelingen buiten staan, en twee man aan den ingang plaatsende ging hij alleen, met minder voorzigtigheid dan gewoonlijk, naar binnen.

Daar vond hij El Senix door onderscheidene vrienden en bloedverwanten omringd. Aben-Aboo beschuldigde hem op beslissenden toon van geheime briefwisseling met den vijand gevoerd te hebben, en vroeg toen naar de reden van zijn laatste onderhoud met Barredo. Senix trachtte niet de beschuldiging te ontkennen, maar gaf uitleg van zijne beweegredenen door te zeggen dat hij slechts was aangezet door de begeerte om zijn' meester te dienen. Hij was zoo goed geslaagd, zeide hij, dat hij van den voorzitter de verzekering had verkregen, dat, als de Morisco de wapenen wilde nederleggen, hij vergiffenis voor het verledene en ruime tegemoetkoming voor het vervolg zou erlangen.

Aben-Aboo hoorde vol minachting naar deze verklaring; daarop mompelde hij het woord: „verraad”, keerde zich om en ging naar de opening der grot, waar hij zijne soldaten had achtergelaten, om hun waarschijnlijk het bevel te geven zijnen trouweloozen onderbevelhebber gevangen te nemen; doch hij had hun, zoo het schijnt, niet bekend gemaakt

¹⁾ Een maravedi is eene zeer oude Arabische koperen rekenmunt, welke door de Mooren in Spanje in gebruik kwam; er gaan er 36 in eene reaal van 12½ cent; de geheele som, welke derhalve hier aangeboden wordt, heeft dus slechts eene waarde van f 347,22.

met het vijandige oogmerk van zijn bezoek bij El Senix, en de manschappen, meenende dat het wegens eenige gewone zaak was, hadden de plek verlaten om sommigen hunner vrienden in de buurt op te zoeken. El Senix zag dat er geen tijd te verliezen was. Op een door hem gegeven teeken vielen zijne volgelingen de twee schildwachten aan de deur aan, van welke zij er een' doodden, terwijl de ander vlugtte. Daarop vielen zij allen op den ongelukkigen Aben-Aboo aan; hij bood eenen wanhopigen tegenstand, maar ofschoon de worsteling hevig was, waren de partijen te ongelijk, om haar lang te doen duren. Zij eindigde spoedig door dat de laffe Senix zijn' meester van achteren naderde en hem met de kolf van zijn musket zulk een' slag achter op het hoofd gaf, dat hij hem op den grond wierp, waar hij spoedig door eene menigte wonden werd afgemaakt.

Het lijk werd buiten het hol gesleept, zijne volgelingen vernamen weldra het lot van hunnen meester en verspreidden zich naar verschillende kanten. De trouwe sekretaris viel kort daarop den Spanjaarden in handen, die met hunne gewone menschlievendheid in dezen oorlog hem lieten vierendeelen.

Het ligchaam van Aben-Aboo werd tot in de buurt van Granada gebracht, waar men toebereidselen maakte om den doodden vorst in het openbaar zijne intrede te laten doen, alsof hij nog in leven geweest was. Hij werd schrijlings op een' muilezel gezet en regtop in den zadel gehouden door een stok, welke onder de wijde kleederen verborgen was. Aan de eene zijde van het lijk reed Barredo; aan de andere El Senix, die den sabel en de haakbus van zijnen vermoorden meester droeg. Daarop volgden de bloedverwanten en vrienden van den Moorschen vorst met hunne zwaarden op zijde. Een regiment Kastiliaansch voetvolk en eene bende ruitery vormden de achterhoede. Toen de togt door de straat van Zacatin trok, werd zij begroet door salvos uit de musketten, en het gebulder van het geschut uit de oude torens van het Alhambra, terwijl de bevolking van Granada met begeerige doch stilzwijgende nieuwsgierigheid, naar buiten stroomde om het vreemde en akelige schouwspel te zien.

Op deze wijze bereikte de stoet het groote plein van Vivarambla, waar de voorzitter, de hertog van Arcos en de voornaamste edelen en magistraten der stad vereenigd waren. Toen men in hunne nabijheid kwam steeg El Senix af, en voor Deza neêrknielende gaf hij hem de wapenen van Aben-Aboo over. Hij werd door den president welwillend ontvangen, en deze bevestigde hem de verzekering, welke hem van de koninklijke gunst gegeven was. Daarop had de ellendige plegtigheid van eene openbare strafoefening plaats. Den doodden man werd het hoofd afgeslagen. Zijn lijk werd aan de straatjongens overgeleverd, die hem met smaadredenen en verwenschingen door de straten sleepten, en toen in de vlammen wierpen. Dit was eene van de lessen waarmede de Spanjaarden hunnen kinderen reeds vroeg een' onverzoenlijken haat jegens de Moriscos inprenten.

Het hoofd van Aben-Aboo werd in eene kooi boven de poort gezet, welke naar de Alpujarras leidde. Daar bleef het menig jaar staan met het gelaat naar de heuvels van zijn geboorteland, welke hij zóó bemind had en die de getuigen waren geweest van zijne korte en noodlottige regering. Niemand waagde het om, door het weg te nemen, zich de straf op den hals te halen waarmede een opschrift op de kooi den bedrijver bedreigde: „Dit is het hoofd van den verrader Aben-Aboo. Niemand neme het, op straffe des doods, weg.”

Dit was het treurige einde van Aben-Aboo, den laatsten telg van het koninklijke geslacht der Omeyaden, die op het Schiereiland regeerde. Als hij in de vreedzame en gelukkige tijden van het Arabische rijk in Spanje geleefd had, zou hij den scepter mogelijk met evenveel roem als de beste van zijne dynastie gezwaaid hebben. Ofschoon het Moorsche bloed door zijne aderen stroomde, schijnt hij bijzonder vrij geweest te zijn van eenige der grootste gebreken in het Moorsche karakter. Hij was matig in zijn' eetlust en vormde daarin een contrast met de grove zinnelijkheid van zijn' voorganger. Hij had een' trotschen geest, was koel en omzigtig in zijne oordeelen, en, indien hij al niet roemen kon op die fiere kracht van karakter, welke het eigendommelijke van sommigen van zijn geslacht was, bezat hij

toch eene standvastigheid in zijne voornemens, welke door geen lijden of gevaar afgeschrikt kon worden. Daarvan gaf hij een uitstekend bewijs, toen, zooals de lezer zich herinneren zal, de onmenscheijkste pijniging hem niet tot ontdekking van de schuilplaats zijner vrienden dwingen kon. Zijne hoedanigheden waren zoodanig dat zij hem, zooals ik gezegd heb, bijzonder geschikt maakten voor een tijdperk van voorspoed en vrede. Ongelukkig trof hij een' slechten tijd, toen zijn land uitgeput aan zijne voeten lag; toen het volk door langdurige slavernij onderdrukt, door de pas geleden oorlogsrampen ter neêrgeslagen was; toen het in een woord voor den wijssten en oorlogzuchtigsten zijner voorgangers niet mogelijk zou geweest zijn om hen tot eenen voorspoedigen tegenstand aan te moedigen tegen zulk eene overstelpende meerderheid als die van de Spaansche monarchie op het toppunt harer magt.

De Kastiliaansche kronijkschrijvers hebben getracht eene donkere vlek op zijne nagedachtenis te doen kleven, door hem van den moord van El Habaqui te beschuldigen, en van de weigering om het verdrag ten uitvoer te leggen, hetwelk hij reeds bekrachtigd had. Maar bij het beoordeelen van Aben-Aboo's gedrag, moeten wij zijne afkomst of den aard van de instellingen van zijn volk niet over het hoofd zien. Hij was despoot, en wel een despoot van den Oosterschen stempel. Hij was, en dit kan men er bijvoegen, zeer tegen zijn' zin in een' toestand geplaatst, welke hem een onbepaald gezag over het leven en de bezittingen van zijn volk gaf. Zijn woord was hun eene wet. Hij streek vonnissen en legde ze ten uitvoer. Hij meende dat El Habaqui een verrader was, en hem tot verworping veroordeelende, legde hij hem slechts de straf op eens verraders.

Ten opzichte van het verdrag zeide hij dat hij bedrogen was, en verzekerde dat de voorwaarden niet waren zooals hij gemeend had. En wanneer wij in het oog houden dat het stuk in het Spaansch geschreven, dat het door een Spanjaard ontworpen, en eindelijk dat de voornaamste Moorsche zaakgelastigde, die het verdrag ondertcekkende, de Spaansche belangen geheel toegedaan was, zooals de gunsten, welke hem bovenmate werden toegeedeeld, al te duide-

lijk bewijzen, dan behoeven wij er naauwelijks aan te twifelen dat er veel grond bestond voor Aben-Aboo's bewering. Van af het oogenblik zijner troonsbeklimming schijnt hij zich gewijd te hebben aan het groote werk om de onafhankelijkheid van zijn volk te verzekeren. Hij kon naauwelijks zijne toestemming gegeven hebben tot een verdrag, hetwelk dit volk in nog erger toestand, dan vóór den opstand, zou brengen. Uit hetgeen wij van zijn karakter kennen, kunnen wij redelijkerwijze besluiten dat hij opregt was toen hij tot den Spaanschen zendeling Palacios, die gekomen was om de uitvoering van het verdrag te verhaasten en hem aan de koninklijke belofte van genade te herinneren, zeide dat „zijn volk kon doen, zooals het verkoos, doch dat wat hem zelve betrof hij liever als Muzelman wilde leven en sterven, dan al de gunsten genieten, waarmede de koning van Spanje hem overladen kon.” Zijne daden stemden met zijne woorden overeen, en hoe wanhopend zijn toestand ook was, toch ging hij voort de Spaansche regering te tarten, totdat hij door de hand eens verraders werd neêrgeveld.

De dood van Aben-Aboo verbrak den laatsten band, welke het overschot der Moriscos nog bijeenhield. In weinige jaren hadden het zwaard, de honger en de galg de ballingen uitgeroeid, die nog in de bergvestingen verscholen waren. Hunne plaatsen werden langzamerhand ingenomen door Christenen, die daarheen werden gelokt door de gunstige voorwaarden, welke de regering aanbod aan hen, die zich daar nederzetten. Maar het duurde lang voor het verwoeste en uitgeputte land den arbeid der kolonisten eenigermate kon beloonen. Zij kenden het land niet en waren niet genoegzaam bekwaam in den landbouw, hetwelk toch noodig was om deze weinig beloovende streken ten beste te bebouwen. De Spanjaard, ondernemend als hij was, zorgeloos voor gevaren en moeite bij het najagen van winst, werd ongeduldig over den zwaren arbeid, welke voor het bebouwen van den grond noodig was, en menige vallei en helling der heuvelen, welke onder de Moriscos in alle rijke schakeringen van den plantengroei had gepronkt, verviel nu tot hare oorspronkelijke woestheid.

De ballingen bragten hunne bekwaamheid en nijverheid

mede naar de verschillende gewesten, waar zij heen werden gezonden. Verstrooid en ver van elkander gescheiden als zij waren, verraadde toch de naauwkeuriger en ijverige bewerking van den grond de tegenwoordigheid der Moriscos, even als de verborgen loop van den bergstroom bedekt is onder het schitterend groen der weiden. Met hunne landbouwkundige bekwaamheden vereenigden zij eene bekendheid met verschillende soorten van handwerken, voornamelijk zulke, welke behendigheid en schoonheid van uitvoering vereischten, en die de Spanjaarden niet kenden. Als het natuurlijke gevolg van deze meerdere bekwaamheid, waren de voortbrengselen van hun' arbeid talrijker, en konden goedkooper geleverd worden. Echter werd deze nijverheid uitgeoefend onder allerlei nadeelen welke eene zeer wreede wetgeving hun berokkende. Het zou moeilijk zijn om in de geschiedbladen treffender voorbeeld van de onderdrukking van een overwonnen volk te vinden, dan dat, hetwelk ons de wetten van dien tijd ten opzichte van de Moriscos geven. De hatelijke wet van 1566, welke den opstand veroorzaakte, werd in volle kracht gehandhaafd. Hierbij werden onder bedreiging van zware straffen de nationale zangen en dansen, de bijzondere baden der Moriscos, de feesten en plegtigheden, welke zij van hunne voorvaderen hadden overgeërfd, verboden. Door een ander nog wreeder en ongerijmder besluit van den 6^{den} October 1572 werd het hun verboden Arabisch te spreken of te schrijven, op straf van 30 dagen gevangenis in boeijen geklonken bij het eerste misdrijf, het dubbele bij eene herhaling, en voor de derde maal honderd zweepslagen en vier jaren galeistraaf. Volgens een ander onmenscheijk voorschrift in hetzelfde besluit werd hij, die ooit een in het Arabisch geschreven of gedrukt boek las of in zijn bezit had, met honderd zweepslagen en vier jaar galeijen gestraft. Ieder kontrakt of openbaar stuk in die taal werd nietig verklaard, en de partijen, die het aangegaan hadden, kregen tweehonderd zweepslagen en moesten zes jaar op de galeijen als roeijers dienen.

Maar het drukkendste gedeelte van dit vreeselijke besluit doelde op het verblijf der Moriscos. Niemand mogt

van woonplaats veranderen of het hem aangewezen distrikt of kersspel verlaten, zonder toestemming der regering. Hij, die zulks deed en buiten de grenzen gevat werd, werd met honderd zweepslagen en vier jaren galeijen gestraft. Wanneer hij binnen tien mijlen afstands van Granada aangehouden werd, werd hij, als hij van tien tot zeventien jaren oud was, veroordeeld om de rest van zijn leven als galeislaaf te werken; zoo hij boven de zeventien was, werd hij ter dood veroordeeld! Als er een Moriscos over de hem aangewezen grenzen vlugtte, werd er een getier en geschreeuw aangeheven als of er een misdadiger moest vervolgd worden. Zelfs werden zijne eigene bloedverwanten opgeëischt om zijne afwezigheid aan de regering mede te deelen, en in geval zij hierin in gebreke bleven, al waren het ook zijne vrouw of kinderen, dan bepaalde de wet dat zij eene geesseling en eene maand gevangenisstraf in de algemeene gevangenis zouden ondergaan.

Niettegenstaande deze wreede voorschriften, zien wij de Moriscos van tijd tot tijd naar de provincie Valencia ontvlugten, waar een groot getal hunner landgenooten als lijfeigenen op de goederen der aanzienlijken leefde, onder wier magtige bescherming zij eenige meerdere vrijheid zoo gene onafhankelijkheid genoten, welke hun volk in andere deelen des lands onbekend was. Ook slaagden eenige weinigen er in om naar de kust te ontkomen en de zee naar Barbarije over te steken. De strengheid der wet zelve diende eenigermate om de ten uitvoerlegging er van te verijdelen. Philips toch oordeelde bij meer dan eene gelegenheid dat zijne besluiten te hard op zijne Moorsche vasallen drukten, en meende dat het nuttig was om de straf te verzachten of die zelfs geheel kwijt te schelden, eene daad van zachtmoedigheid, welke weinig in den smaak zijner Kastiliaansche onderdanen schijnt geweest te zijn.

Hoe vreemd het ook klinken moge, toch is het waar, dat onder dit ijzeren stelsel de geestkracht der Moriscos, welke gedurende den opstand door hun langdurig lijden onderdrukt was geworden, zich langzamerhand weder verhief, daar zij in hun nieuw vaderland eene schuilplaats vonden, waar zij hunne vroegere gewoonten weder

aannamen en zich in stilte op de uitoefening hunner nijverheid toelegden. Hoewel zij van hunne oudvaderlijke vermaken, hunne feesten, zangen en dansen beroofd waren, hoewel hun het gebruik der taal verboden was, welke zij van de wieg af gesproken hadden, waarin hunne nationale overleveringen waren ingekleed, en die met hunne dierbaarste herinneringen verwant was, toch zegt men dat zij opgeruimd en zelfs vrolijk waren. Zij leefden tot in hoogen ouderdom, en er worden onder hen voorbeelden aangetroffen van lang leven, welke men niet ligt zóó bij de Spanjaarden vinden zou. De Moorsche stam groeide, even als de Joodsche, onder verdrukking.

Men zou gaarne eenige authentieke opgave hebben van de getalssterkte der bevolking tijdens hare verdrijving uit Granada. Maar ik heb er geene gevonden. Zij moet zeer gedund zijn door den oproerkrijg en door de onberekenbare elende, welke daardoor over het land gebracht werd. Een feit wordt door de kronijkschrijvers opgegeven, dat aantoonde dat het getal ballingen zeer aanzienlijk moet geweest zijn. Het kleine overschot dat nog in Granada met hare liefelijke *vega* en de vallei van Lecrin achterbleef, zou, zooals men zegt, alleen over de 6000 bedragen hebben. In de steden, werwaarts zij werden overgebracht, vermeerderden zij voortdurend in zulk eene menigte, dat de Cortes van Kastilië, in het laatste gedeelte dier eeuw, den koning verzochten om geene volkstelling meer te doen plaats hebben, tenzij men voor de Moriscos het onrustbarend toenemen van hun aantal verborgen hield. Zulk een verzoek toont, zoo duidelijk als het slechts in woorden kan worden uitgedrukt, de vrees aan, welke de Spanjaarden nog immer voor het vervolgde ras koesterden.

De Moriscos waren evenwel in kleine en afgezonderde afdeelingen over het land verspreid, en overal door Spanjaarden omringd. Zij werden naar het binnenland overgebracht, waar zij, ver van de kust verwijderd, geen middel van gemeenschap met hunne broeders in Afrika hadden. Zij waren zonder wapenen, en in hunne verschillende distrikten opgesloten hadden zij de magt niet om in overleg met elkander te handelen. Er scheen weinig van

een volk in zulk een' toestand te vreezen te zijn. Maar de zwakste mensch, die gevoelt dat zijn ongelijk te groot is om vergiffenis te erlangen kan wel een voorwerp van vrees worden voor de persoon, die hij verongelijkt heeft.

De handelwijze der regering ten opzichte der Moriscos was blijkbaar eene fout. Zij was even onstaatkundig als onmenschelijk. Slechts de meest blinde geloofsijver kon de Spanjaarden beletten zulks te bemerken. Het doel der regering was geweest om bij het overwonnen volk elk spoor van nationaliteit uit te roeijen. Zij werden gedwongen hunne oude gewoonten, hunne feesten, hunne godsdienst, hunne taal, kortom alles wat aan een volk een afzonderlijk bestaan geeft, te laten varen. Maar dit diende slechts om het gevoel van nationaliteit in het geheim te versterken. Zij werden voor altijd van het verledene gescheiden; doch dit was de misslag der regering dat zij voor hen geene toekomst opende. Nadat men hunne onafhankelijkheid als natie had vernietigd, had men hun burgerregten moeten schenken en ze gelijk stellen met de overige inboorlingen. Dit was de staatkunde van het oude Rome tegenover overwonnen volken, en zóó was die van de Vereenigde Staten jegens de ontelbare landverhuizers, dië uit zoovele verre landen daarheen kwamen. De Moriscos werden daarentegen onder de staatkunde van Spanje veroordeeld om als vreemdelingen in het land te blijven, als vijanden te midden van de burgers, onder welke zij gedwongen waren te wonen. De ondervinding had hen voorzigtigheid en veinzerij geleerd en in al het uitwendige namen zij de voorschriften der wet in acht. Maar in het geheim waren zij evenzeer aan hunne nationale instellingen gehecht als hunne voorvaderen, toen de Kalifen van Cordova over het halve Schiereiland heerschten. De Inquisitie betrapte zelden een' afvallige onder hen om het afschuwelijke van een *auto de fé* te vermeederen; maar hij die zich de gemakkelijker herinnert, waarmede de geheele bevolking bij den laatsten opstand hun oude geloof weder aannam, zal er naauwelijks aan twijfelen of zij moeten nog in hun hart Mahomedanen gebleven zijn.

Aldus werd de kloof, welke beide volken scheidde, dage-

lijks wijder. De Moriscos haatten de Spanjaarden om het ongelijk, hetwelk hun door hen werd aangedaan. De Spanjaarden haatten de Moriscos nog meer, omdat zij zich zelven dit ongelijk hadden aangedaan. Hun haat werd verder nog aangezet door een gevoel van afgunst dat veroorzaakt werd door den gelukkigen wedijver hunner mededingers in de onderscheidene takken van winstbejag, eene omstandigheid, welke een vruchtbaar veld voor klagten opent in het bovenvermelde verzoek der Cortes. Het gevoel van haat werd weldra met dat van vrees vermengd, toen de Moriscos in rijkdom en aantal toenamen; en de menschen zijn gewoonlijk niet bovenmate schroomvallig in hunne staatkunde jegens diegenen, die zij tegelijk haten en vreezen.

Terwijl deze booze hartstogten in hun hart ontbrandden, werden de Spanjaarden langzamerhand voorbereid op het volbrengen van die lange reeks vervolgingen, welke voor de regering van den zwakken Philips den Derde bewaard bleven, namelijk de verdrijving der Moriscos uit het Schiereiland, eene daad, welke Spanje beroofde van het nijverste en vernuftigste gedeelte harer bevolking, en die moet beschouwd worden als eene der voornaamste oorzaken van het daarop volgende verval der monarchie.

Een historieschrijver van minder naam dan Mendoza, doch van meer belang voor hem, die zich bekend wenscht te maken met de geschiedenis van den Moorsehen opstand, is Luis del Marmol Carbajal. Er is slechts weinig van hem bekend, behalve hetgeen uit kleine aantekeningen omtrent zijne persoon in zijne eigene werken te vinden is. Hij was te Granada geboren, doch wij kennen de dagtekening zijner geboorte niet. Hij was van goede familie, en trad in de krijgsdienst. Nog zeer jong zijnde was hij, zooals hij ons verhaalt, bij de merkwaardige belegering van Tunis in 1535 tegenwoordig. Hij bleef 22 jaar in 's keizers dienst. Hij was zeven jaar krijgsgevangen, en volgde de zegevierende vanen van Mohammed, Scherif van Marokko, op zijne veldtogten in het westen van Afrika. Zijne verschillende lotgevallen en zijn lang verblijf in verschillende deelen van Afrika, voornamelijk in Barbarije en Egypte, verschaften hem overvloedig inlichtingen voor zijn historisch onderzoek; en daar hij het Arabisch verstond, maakte hij zich bekend met de feiten, welke hij uit boeken in die taal bijeenzamen kon. De vruchten zijner studiën en nasporingen gaf hij in het licht in zijne: *descripcion general*

de Africa, een werk in drie deelen folio, waarvan het eerste gedeelte in 1573 te Granada uitkwam. Het overige werd niet vóór het einde dier eeuw gedrukt.

Het werk verschafte den schrijver een' grooten naam, daar hij aanbevelenswaardig was om de getrouwheid en den ijver waarmede hij zijn onderzoek op het gebied der letterkunde had voortgezet, een gebied waarop zich de Europeesche geleerden nog maar zeer zelden gewaagd hadden 4).

In het jaar 1600 verscheen te Malaga zijn tweede werk, de *historia del Rebelion y Castigo de los Moriscos del Reyna de Granada* in één deel folio. De schrijver was uitstekend geschikt voor de zamenstelling van dit werk, niet alleen door zijne bekendheid met alles wat betrekking had op het karakter en den toestand der Moriscos, maar ook door het deel, hetwelk hij persoonlijk in den oproerkrijg genomen had. Hij vervulde de betrekking van kommissaris in het koninklijke leger en diende in die waardigheid van het begin van den oorlog tot het einde. In de warm gekleurde schildering van het verhaal en in de nauwkeurigheid der bijzonderheden gevoelen wij dat wij het verslag lezen van iemand, die zelf de tooneelen bijwoonde, welke hij beschrijft. De belangstelling toch, welke hij natuurlijk als ooggetuige in de krijgsverrigtingen toont, maakt dat hij zoovele bijzonderheden mededeelt, dat hem dit verweten kan worden door hen, die niet zóó veel belang in de enkele kleine feiten van dien strijd stellen. Maar al heeft zijn stijl iets van de ongestadige vage wijze van den ouden Kastiliaanschen kronijkschrijver, zoo heeft hij in de uitvoering echter zekere bevalligheid, welke hem zeer nabij de klassieke schrijvers brengt. Ver van hem te kunnen beschuldigen van de duisterheid van Mendoza, is Marmol buitengewoon duidelijk. Met eene algemeene gemakelijkheid van uitdrukking neemt zijn taal het afwisselend karakter aan, dat voor zijn onderwerp past, somtijds is zij opgevoerd tot welsprekendheid en dan weêr wekt zij de aandoeining op, waartoe het droefgeestige karakter zijner geschiedenis maar al te veel gelegenheid verschaft. Ofschoon hij aan zijn vaderland en zijn geloof gehecht is, toont hij slechts weinig van de trotsche onverdraagzaamheid, welke zijn volk eigen was, en voornamelijk eigen aan hen, die met de Muzelmannen in aanraking kwamen. Wij kunnen toch in meer dan een stuk van zijn werk blijken zien door-

4) Het eerste gedeelte in twee deelen omvatte zes boeken; het derde, dat in 1599 te Malaga uitkwam, bevatte er vijf. Het werk is in het Fransch vertaald door Nicolas Perrot d'Ablancourt, onder den titel van *La description de l'Afrique et l'histoire de ce qui s'y est passé de remarquable depuis l'an 613 jusqu'en l'an 1571*. Het werd van kaarten voorzien door Sanson en vermeerderd met de door den hertog van Angoulême vertaalde *histoire des Cherifs et des royaumes de Maroc et de Fez depuis 1502 jusqu'en 1578* van Diego Torres. Het vereenigde werk verscheen te Parijs 1667 in drie deelen 4°.

schemeren van die Christelijke zachtmoedigheid, welke in Kastilië het zeldzaamste was, daar zij ongelukkig de minst kostbare deugd was in den tijd, waarin hij leefde.

In het uitgewerkte plan van Marmol omvat zijne geschiedenis van den opstand eenige voorloopige aantekeningen over de verovering van Granada en van die wreede staatkunde van de overwinnaars, welke tot opstand leidde. Het aldus volledige verhaal vult eene zeer belangrijke gaping aan in de jaarboeken des lands. Niettegenstaande het belangrijke er van in dit opzigt, en zijne erkende verdienste als letterkundig voortbrengsel, was echter de onverschilligheid der Spanjaarden voor hunne nationale geschiedenis zóó groot, dat het niet vóór het einde der vorige eeuw (1797) was, dat er eene tweede uitgave van Marmols werk mogt verschijnen. Deze was in twee octavodeelen, en gedrukt bij Sancha te Madrid, welke uitgave bij het schrijven dezer bladzijden gebruikt is.

De duidelijkste en verreweg de beste geschiedenis der Mooren in Spanje, welke ik ken, is die van den graaf Albert de Circourt, *Histoire des Arabes en Espagne*. Beginuende bij het begin vangt de schrijver zijn verhaal aan met de verovering van het Schiereiland door de Muzelmannen. Hij schildert het heerlijke rijk der Spaansche Kalifen met gloeiende kleuren. Hij spreekt met genoegzame naauwkeurigheid over die eindeloze vecten, welke uit een verschil van rassen en stammen ontstaande, iedere poging om ze onder een bestuur voortdurend te bevestigen verijdelden. Daarop volgt de beruchte oorlog van Granada met de verovering des lands door de »Katholieke koning en koningin», en het werk eindigt met het droevig verhaal der volgende lotgevallen van het overwonnen volk tot op hunne geheele verdrijving uit het Schiereiland. Aldus worden de snel afwisselende tooneelen van dit uiterst schilderachtige drama door eene meesterhand geschetst, en regelmatig achter elkander voor het oog van den lezer opgevoerd.

Bij het behandelen van deze lange geschiedenis, bepaalt de schrijver zich volstrekt niet tot eene drooge opsomming der gebeurtenissen, maar spoort de oorzaken dezer gebeurtenissen vlijtig na. Hij onderzoekt met zorg iedere duim van den betwistbaren grond, welke op zijn pad ligt. Hij verrijkt zijn verhaal met een uitvoerig onderzoek naar den toestand der kunsten en de vorderingen der Spaansche Arabieren in wetenschap en letterkunde; waardoor hij dus een volledig overzicht geeft van die bijzondere beschaving, welke de eigendommelijke grondtrekken van Europeesche en Oostersche ontwikkeling zoo uitstekend vereenigt.

Indien men soms meent dat de Circourt bij het volgen zijner beschouwingen al te veel beschaaft, dan kan het niet ontkend worden dat zij door opregtheid en wijsgeerigen geest uitmunten. Zelfs wanneer wij het niet met zijne eindvoorstellingen eens zijn moeten wij toegeven dat het de vruchten van zorgvuldige studie zijn en eene onafhankelijke denkwijze aantonen. Het spijt mij dat hij in een belangrijk punt (de staatkunde der regering van Ferdinand en Isa-

bella) niet overeenstemt met de meening, welke ik in mijne geschiedenis dier vorsten heb uitgedrukt. Het is mogelijk dat de voorliefde, welke de schrijver, hetzij historie- of novellenschrijver, natuurlijk voor zijn held gevoelt, wanneer diens gedrag daar eenigen grond voor geeft, mij somtijds van den juisten weg der onpartijdigheid heeft doen afdwalen, wanneer ik karakters of de beweegredenen tot handelen beoordeelde. Echter zie ik geene reden om de gevolgtrekkingen, waartoe ik na eene zorgvuldige studie van het onderwerp gekomen ben, te veranderen. Evenwel kan ik niet ontkennen dat de arbeid van den Franschen geschiedschrijver een licht goworpen heeft over meer dan een duister punt in het bestuur van Ferdinand en Isabella, waarvoor de beoefenaar der Spaansche geschiedenis hem dankbaarheid verschuldigd moet zijn.

HOOFDSTUK IX.

OORLOG MET DE TURKEN.

Verbond tegen de Turken. — Toebereidselen voor den oorlog. — Don Juan opperbevelhebber. — Zijne ontvangst te Napels. — Zijn vertrek uit Messina.

~~~~~  
1570, 1571.

Terwijl Philips door den opstand der Moriscos werd bezig gehouden, werd zijne opmerkzaamheid ook naar eenen anderen kant vereischt, waar zich een storm verhief, welke Spanje met de geheele Christenheid bedreigde. In 1566 eindigde de lange en voorspoedige regering van Soliman den Prachtige. Zijn zoon en opvolger Selim de Tweede bezat weinig hoedanigheden van zijnen grooten vader. In het serail opgevoed, toonde hij de vruchten zijner opvoeding door zijne vadsige levenswijze en het vrije toegeven aan de buitensporigste lusten. Met zulk een' verwijfden smaak, erfde hij echter de zucht tot veroveringen, welke niet alleen eene eigenschap was van zijn' vader maar van deze geheele oorlogzuchtige dynastie. Niet dat hij, als zijn vader, zijne legers in het veld aanvoerde, want deze werden bestuurd door dappere legerhoofden, die de krijgskunst onder Soliman geleerd hadden. Selim was bovenal gelukkig in het bezit van een grootvizier, wiens onvermoeide ijver en opmerkenswaardige talenten hem in staat stelden om den geheelen last der regering op zijne schouders te torschen. Het was gelukkig voor het rijk, zoowel als voor den sultan, dat Mohammed de kunst bezat om het vertrouwen van zijn meester te winnen en het ongestoord gedurende zijne geheele regering te behouden.

Het onderwerp, dat de gedachten van Selim het meest bezig hield, was de verovering van Cyprus. Dit eiland,

over hetwelk de natuur hare gaven zoo mild had uitgestrooid, behoorde aan Venetië. Aan het uiteinde der Middellandsche zee gelegen scheen het eenigermate den toegang tot de Dardanellen te beheerschen, terwijl hare kusten geschikte havens opleverden, waaruit zwermen van kruisvaarders in tijden van oorlog konden uitloopen om de Turksche koopvaardijschepen te plunderen.

Selim tot de verovering van Cyprus besloten hebbende, wachtte niet lang om een voorwendsel uit te denken om het van Venetië op te eischen als een deel van het Ottomanische rijk. Hoewel de republiek bereid was om iets in te willigen, liever dan met de ontzaggelijke magt, in wier schaduw zij lag, tot eene vredebreuk te komen was niet van plan om de kostbaarste steen in haar' kolonialen diadeem zonder strijd over te geven. Derhalve verklaarde de Porte haar den oorlog, en er werden ontzettende toebereidselen gemaakt om eene vloot tegen Cyprus uit te rusten. Venetië toonde op hare beurt hare gewone vlugheid om zich op de ontmoeting voor te bereiden. Zij putte hare hulpbronnen tot den bodem toe uit. In zeer korten tijd rustte zij eene magtige vloot uit en nam maatregelen om de vestingwerken van Cyprus in goeden staat van verdediging te stellen. Maar Venetië kon niet meer bogen op eene vloot zooals haar in vroeger dagen in staat had gesteld om den trots van Genua te fnuiken en zich de onbetwiste heerschappij der Middellandsche zee toe te eigenen. Daarenboven waren de verdedigingsmiddelen harer koloniën gedurende de lange rust langzamerhand in verval geraakt. In haren nood wendde zij zich tot de Christenmogendheden van Europa en verzocht deze om gemeene zaak met haar te maken tegen den vijand des Christendoms.

Gelukkig was de stoel van den heiligen Petrus in dit hagehelijke tijdstip bezet door Pius den Vijfde, een van die pauzen, die door den drang der tijdsomstandigheden schijnt te voorschijn geroepen te zijn om de pilaren van het Katholicismus te schragen, daar zij reeds wankelden onder de slagen van Luther. Hoewel hij bijna 70 jaar was, gloeide het vuur der jeugd nog in zijne aderen. Hij bezat

al die onstuimige welsprekendheid, welke hem, als hij in de dagen van Peter den kluzenaar geleefd had, in staat zou gesteld hebben om evenals die geestdrijver de volken van Europa tot een' kruistogt tegen de ongeloovigen aan te zetten. Maar de dagen der kruistogten waren voorbij, en eene oproeping van het Vatikaan had de magt niet meer om de gemoederen der menschen als eene stem des Hemels in beweging te brengen. De groote vorsten van Europa waren te zeer ingespannen met hunne zelfzuchtige plannen om daarvan te worden afgetrokken door de vrees voor zulk een verwijderd gevaar als dat, hetwelk hen uit het Oosten dreigde. De verlaten toestand van Venetië had nog minder vermogen om hen te roeren, en nu zou die hoovaardige republiek in het uur van haren rampspoed gevoelen hoe volkomen hare trouweloze en weinig schroomvallige staatkunde het medelijden harer naburen van haar vervreemd had.

Er was echter één vorst, die zijn oor niet sloot voor de oproeping van Venetië, en die vorst was van meer belang voor hare zaak dan ieder ander, mogelijk dan alle anderen te zamen. In de lente van 1570 werd Luigi Torres, geestelijke van de apostolische kamer, door Pius den Vijfde naar Spanje gezonden om de zaak der republiek te bepleiten. Hij vond den koning te Ecija, op den weg van Cordova, waar hij gedurende eenigen tijd het voorzitterschap in eene vergadering der Cortes bekleed had. De gezant werd door Philips welwillend ontvangen ¹⁾, hij bood hem een' brief van zijne heiligheid aan, waarin deze den koning in de ernstigste en welsprekendste bewoordingen aanzette om Venetië hulp te geven en zich met die republiek tegen

¹⁾ Torres werd daarom voornamelijk ook welwillend ontvangen omdat hij een Spanjaard van geboorte was; Philips begiftigde hem zelfs met het aartsbisdom Montroyal op Sicilië. Venetië had haren gezant te Rome Michel Surriano den last opgedragen hare belangen bij Pius voor te staan en deze had zich daar zóó goed van gekweten dat de paus beloofde alle vorsten der Christenheid op te roepen ter kruisvaart. Alleen de bekende kardinaal Granvelle, die te dien tijde zijn verblijf te Rome hield, had zich daartegen verzet, met te zeggen dat de Venetianen geen medelijden waard waren, aangezien zij de gevaren van anderen altijd rustig hadden aangezien. VERT.

de ongeloovigen te verbinden. Philips aarzelde niet om zijnen bijstand in den toenmaligen nood te beloven, maar hij twijfelde natuurlijk aan den goeden uitslag van een verbond tussehen hem en eene mogendheid, wier goede trouw hij weinig vertrouwde. Hij stelde zijne beslissing uit tot zijne aankomst te Seville. Vergezeld van den gezant deed hij den 1^{sten} Mei zijne plegtige intrede in de groote koopstad van het zuiden. Het was zijn eerste bezoek aldaar, en hij werd door de trouwe bevolking met onstuimige vreugde ontvangen. Trouw aan hunne vorsten is altijd een overheerschende karaktertrek der Spanjaarden geweest, en aan niemand toonden zij zulks ooit in grooter mate dan aan Philips den Tweede. Niemand hunner was zeker doorgaans meer dan een ander Spaanschgezind in zijn hart of meer aan Spanje gehecht.

Nadat hij zijn' eerbied voor de stedelijke voorregten bezworen had, ontving de koning de hulde der regeringspersonen. Daarop reed hij onder eenen prachtigen troonhemel, welke door de voornaamste magistraten gedragen werd, door de straten en bezocht de kerken en kloosters, hoorde een *Te Deum*, en stortte in de kathedraal zijne gebeden uit. Hij werd gevolgd door een' sierlijken stoet van edelen en ridders, terwijl de straten der volkrijke stad opgepropt waren met eene volksmenigte, welke door de tegenwoordigheid huns konings vol geestdrift was. Door dezen trouwen stoet werd Philips naar zijne woning, het koninklijke kasteel van Seville, vergezeld. Hier rekte hij zijn verblijf veertien dagen, en woonde de schouwspelen en feesten bij, welke men voor zijne ontvangst bereid had. Toen hij vertrok ontving hij een stoffelijker bewijs van gehechtheid van de inwoners door een geschenk van 600,000 dukaten. Het doel van dit kostbare geschenk was om ten deele de kosten goed te maken van 's koning aanstaand huwelijk met zijne vierde vrouw, Anna van Oostenrijk, de dochter van zijn' neef, keizer Maximiliaan. De schoone jonge bruid had haars vaders hof verlaten, en was reeds op reis naar Madrid, waar haar huwelijk zou voltrokken worden, en waar zij de plaats der beminnenswaardige Isa-

bella moest innemen, wier dood, nog geen twee jaar geleden, de natie in rouw gedompeld had¹⁾.

Terwijl hij te Seville was stelde Philips het doel van het verbond aan zijne ministers voor. Sommigen van hen, en daaronder Espinosa, voorzitter van den raad van Kastilië, twijfelde er zeer aan of het staatkundig was om Spanje door een formeel verdrag met de Venetiaansche republiek te verbinden. Maar met al zijn wantrouwen aan die mogendheid, beschouwde Philips de zaak met ruimer inzicht dan zijne ministers. Onafhankelijk van zijne bereidwilligheid om zich voor de gansche wereld als de groote kampvechter des geloofs te vertoonen, gevoelde hij dat zulk een verbond hem de beste gelegenheid verschafte om de zeemagt van Turkije te fnuiken en dus voor de veiligheid zijner eigene bezittingen in de Middellandsche zee te zorgen. Na veel beraadslagen zond hij den legaat weg met de verzekering, dat, niettegenstaande hij de handen vol had met de onlusten in de Nederlanden en in Granada, hij Venetië onmiddelijk hulp wilde verschaffen en zaakgelastigden naar Rome zou zenden met volmagt om zich met die van den paus en der republiek te vereenigen ten einde een verbond tegen de Ottomanische Porte aan te gaan. De pausselijke gezant werd tot hetzelfde doel met een' brief belast, welken zijne heiligheid aan Philips geschreven had.

Den volgenden zomer stak de admiraal des konings, de beroemde Johan Andreas Doria, die met een sterk eskader in de buurt van Sicilië geankerd was, op bevel des konings in zee. Hij werd weldra versterkt door eenige galeijen, welke zijne heiligheid gaf, en die onder het bevel stonden van Marco Antonio Colonna, den vertegenwoordiger van een der oudste en meest beroemde huizen in Rome. Den laatsten Augustus 1570 volbragt deze vloot hare vereeniging met de Venetianen op Kandia, en onmid-

¹⁾ De kronijkschijvers schilderen in gloeiende kleuren de pracht der ontvangst des konings te Seville, welke stad, door den Indischen handel verrijkt, in de zestiende eeuw eene plaats bekleedde onder de groote koopsteden der Christenheid. Het was een gewoon gezegde: »die Seville niet heeft gezien, heeft een wonder niet gezien.»

delijk werd er een operatieplan opgemaakt. Het duurde niet lang of men kreeg de schrikverwekkende tijding dat Nikosia, de hoofdstad van Cyprus, door de Turken genomen en geplunderd was, met al die wreede omstandigheden, welke oorlogen onderscheiden, waarin het gevoel van nationale vijandschap door godsdiensthaat verbitterd wordt. Nu moest het plan veranderd worden. Er ontstond tusschen de aanvoerders geschil over het nu te volgen plan. Niemand had gezags genoeg om de anderen tot toestemming in zijn eigen gevoelen te noodzaken. De twist eindigde met eene geheele vredebreuk. De krijgstogt werd opgegeven, en de verschillende gezagvoerders keerden met hunne eskaders naar huis terug zonder een' enkelen slag voor de zaak gewaagd te hebben. Het was een slecht voor-teeken voor den goeden uitslag van het verbond¹⁾.

De stoutmoedige kerkvoogd was niet ontmoedigd. Integendeel trachtte hij zijn' eigen heldengeest in de harten zijner bondgenooten over te gieten, door hun de blijmoedigste verzekeringen voor de toekomst te geven als zij getrouw wilden blijven. Philips had deze aanmoediging niet noodig. Wanneer hij eens ergens toe besloten had, liet zich zijn geest niet gemakkelijk van een voorgenomen plan afbrengen. Aan den anderen kant toonde Venetië weldra dat de Katholieke koning goede reden had om aan hare trouw te twijfelen. Verschrokken door het verlies van Nikosia zond zij, op hare gewone onstandvastige wijze handelende, in het geheim een' gezant naar Konstantinopel om te zien of men

¹⁾ De twist ontstond door de weigering van Doria om te strijden, aangezien de pest onder de troepen gewoed had, en zij diensvolgens veel minder sterk waren dan de Turken. Colonna verzette zich hier hevig tegen; zijn gevoelen behield ook eindelijk de bovenhand en men ging onder zeil om de belegerde stad bij te staan, toen plotseling de tijding kwam dat de stad den 9^{den} September, na een beleg van 48 dagen, door Mustapha genomen was. De Christenvloot liep den 17^{den} September uit Kandia in zee, en zou nu de ongeloovigen aanvallen; doch wederom ontstonden er twisten tusschen Doria aan de eene, en de pausselijke en Venetiaansche legerhoofden aan de andere zijde over allerlei kleinigheden, totdat Colonna en de Venetianen onder Marco Quirini naar Kandia, Doria naar Sicilië terugkeerden.

het met den sultan over eenige voorwaarden kon eens worden. De onderhandeling kon echter niet zóó geheim worden gevoerd of een gerucht kwam er Pius den Vijfde van ter oore. Aanstonds zond hij een' gezant naar de republiek om een tegenwigt tegen dezen maatregel in de schaal te leggen, en de Venetianen te overreden dat zij liever op hunne Christenbondgenooten dan op de Turken, de vijanden van hun land en hunne godsdienst, moesten vertrouwen. De voor deze zending uitgekozen persoon was Colonna, die evenzeer uitmuntte door zijne behendigheid als door zijn' moed. Hij volbragt zijne taak goed. Hij stelde het aan de regering met zulke krachtige bewoordingen voor dat de te volgen weg de eenige, was die niet alleen met haar belang maar ook met hare eer overeenkwam, dat zij eindelijk toegaven en hun' gezant uit Konstantinopel terugriepen. Men moet erkennen dat Colonna's bewijsvoering zeer versterkt werd door de koele ontvangst, welke de Venetiaansche gezant te Konstantinopel genoot, waar men spoedig zag dat de verovering der hoofdstad geenszins diende om des sultans aanval op Cyprus te doen verslappen.

Tegen het einde van 1570 kwamen de gezanten der drie mogendheden te Rome bijeen om de voorwaarden van het verbond op te stellen. Spanje werd vertegenwoordigd door de kardinalen Granvelle en Pacheco, en den gezant Juan de Juñiga, die te dien tijde alle drie te Rome woonden. Men zal gereedelijk gelooven dat de belangen van Spanje niet zouden lijden in handen van eene kommissie, welke zulk een bekwaam staatsman als Granvelle aan het hoofd had om haar te leiden.

Hoewel de partijen echter eene gemeenschappelijke zaak schenen te behartigen, vond men toch groote moeilijkheid om hunne verschillende aanspraken met elkander in overeenstemming te brengen. De afgevaardigden uit Venetië beschouwden met den gewonen geest hunner staatkunde het verbond als bij uitsluiting voor hun voordeel bestemd, met andere woorden, ter bescherming van Cyprus tegen de Turken. De Spaansche zaakgelastigden hadden ruimer uitzigten en spraken van den oorlog als van een, die door de Christenen tegen de ongelooovigen, tegen de Mooren niet

minder dan tegen de Turken ondernomen werd. In dit staatkundig inzicht van de zaak had de Katholieke koning evenveel aanspraak op bescherming voor zijne koloniën in Afrika, als Venetië voor Cyprus.

Eene andere reden van oneenigheid was de aanspraak, welke ieder der partijen maakte, om voor dien togt een' opperbevelhebber uit haar midden te mogen kiezen. Deze voorkeur werd eindelijk aan Spanje afgestaan, daar deze mogendheid het grootste gedeelte der uitgaven te dragen had.

Er werd bepaald dat het verbond duurzaam zou zijn en zoowel tegen de Mooren van Tunis, Tripoli en Algiers, als tegen de Turken aangegaan worden; dat de verbondenen tweehonderd galeijen, honderd transportschepen en kleinere vaartuigen, 50,000 man voetvolk en 4500 ruiters zouden leveren met het noodige geschut en krigsbehoefden; dat er op zijn laatst in April van ieder volgend jaar door de verbondenen eene even groote magt zou gereed gehouden worden voor togten in den Levant; en dat elk jaar, waarin er geen gemeenschappelijke togt ondernomen werd, en Spanje of de republiek begeeren zouden er een voor eigen rekening tegen de ongelooovigen te beginnen, de andere verbondenen daartoe vijftig galeijen moesten leveren, dat indien de vijand een' inval deed in het gebied van eene der drie mogendheden, de anderen verpligt zouden zijn om hun' bondgenoot te hulp te komen; dat de helft der onkosten voor den krijg door den Katholieken koning, een derde door de republiek en het overige zesde deel door den paus zou gedragen worden; dat de Venetianen aan zijne heiligheid twaalf galeijen zouden leenen, die hij op eigen kosten moest bemannen en uitrusten, als zijn aandeel in de wapening; dat iedere mogendheid een kapitein-generaal zou benoemen; dat de vereenigde stemmen der drie gezagvoerders het operatieplan zouden regelen; dat de uitvoering daarvan aan den kapitein-generaal van het verbond toevertrouwd, en deze hooge waardigheid aan Don Juan van Oostenrijk opgedragen zou worden; dat eindelijk, niemand der partijen vrede sluiten of een verbond met den vijand mogt

aangaan, zonder voorkennis en toestemming der anderen ¹⁾).

Dit waren de voornaamste bepalingen van het befaamde Heilige Verbond. Het eerste artikel verklaart dat dit verbond uit zijnen aard eeuwigdurend zijn zal. Echter kunnen wij slechts moeilijk gelooven dat de sluwe staatslieden, die Spanje en de republiek bestuurden, maar één oogenblik geloof konden slaan aan den eeuwigen duur van een verdrag, hetwelk der partijen zulke zware verplichtingen oplegde. Het verbond bestond dan ook inderdaad geen twee jaar. Maar het bestond lang genoeg om een groot werk te volbrengen, en bekleedt als zoodanig eene belangrijke plaats in de geschiedenis van dien tijd.

Ofschoon er in het laatst van het vorige jaar reeds een ontwerp voor dit verbond was opgesteld, werd het niet vóór 1571 bekrachtigd ²⁾. Den 24^{sten} Mei liet de paus het in een volledig konsistorie voorlezen. Daarop legde hij de hand op de borst en bezwoer plegtig het in acht te zullen nemen. De gezanten van Spanje en Venetië zwoeren voor hunne regeringen denzelfden eed, en legden daarbij hunne handen op een misboek waarnaast een afschrift van het Evangelie geplaatst was. Den volgenden dag werd het verdrag,

¹⁾ Er bestaat een afschrift in het Latijn van dit verbond van 25 Mei 1571 in de bibliotheek der akademie voor geschiedenis te Madrid. Señor Rosell heeft het overgezet in het ahangsel op zijn werk, *Historia del Combate Naval de Lepanto* (Madrid 1853).

Dit verbond werd niet door de gezanten of afgevaardigden zelven, maar door vier daartoe gevolmagtigde kardinalen geteekend; dit waren Johan Moron, deken van het heilige kollegie, Paul de la Chiesa, Johan Allobrandin en Michel Bonelli, ten wiens huize zulks geschiedde. In plaats van Don Juan had men gaarne Philibert Emmanuel van Savoije aangesteld, doch dewijl deze zich niet uit zijn land kon verwijderen, waar hij pas weder hersteld was, moest men zich bij den eersten bepalen, op wiens benoeming daarenboven door Philips den Tweede schijnt aangedrongen te zijn, als belooning voor de in Granada bewezen diensten of — om hem te verwijderen. De Thou, boek 49.

VERT.

²⁾ Een afschrift van dit ontwerp, zoo als het in 1570 werd opgesteld, is opgenomen in de *Documentos ineditos* (deel III, bl. 337 vlgg.) Het oorspronkelijke stuk berust in de bibliotheek van den hertog van Ossuna.

na het lezen der mis, openlijk in de Pieterskerk afgekondigd.

De tijding van het verbond der drie mogendheden maakte grooten indruk bij de Christenheid. Ver van den sultan evenwel uit het veld te slaan, zette het hem slechts tot grooter krachtsinspanning aan. Gebruik makende van de hulpmiddelen van zijn uitgestrekt rijk, verzamelde hij spoedig eene magtige vloot gedeeltelijk uit zijn eigen gebied en gedeeltelijk van die Mahomedaansche vorsten, welke met de Porte verbonden waren. Deze vloot werd onder bevel gesteld van Selims schoonbroeder, den pacha Piali, een man van onversaagden geest, die weinig bewijs had gegeven van een menschlievend en edelmoedig karakter, hoedanigheden welke onder de Turken, en mogelijk onder alle natiën zeldzamer zijn dan zuiver lichamelijke kracht.

In het begin der lente van het jaar 1571, zeilde de Turksche admiraal uit den Gouden Hoorn, en rigtte den steven naar Kandia. Hier bleef hij totdat zich eene sterke Algerijnsche magt bij hem had gevoegd onder den geduchten zeeroover, Ulrich Ali, een Kalabreesch renegaat, die van den nederigsten stand tot de waardigheid van dey van Algiers was opgeklommen. In het voorjaar zeilden de vereenigde vloten naar de Adriatische zee; en nadat Piali geland en het aan de republiek toebehoorende grondgebied verwoest had, zond hij Ulrich met zijn eskader weg om hooger in zee door te dringen. De Algerijn bragt dit bevel ten uitvoer, en kwam zoo nabij Venetië, dat hij den inwoners dier stad zulk een' schrik aanjoeg, als zij niet gevoeld hadden sedert het kanon der Genuezen, twee eeuwen te voren, over hunne wateren gebulderd had. Maar het was het plan van den dey niet om zulk eene ontzaggelijke onderneming als een' aanval op Venetië te wagen; en weldra terug zeilende, voegde hij zich bij den opperbevelhebber op Korfu, waar zij op tijdingen van der Christenen vloot bleven wachten.

Even voordat het verbond geteekend was, had de onvermoeide Pius, zijn' neef, den kardinaal Alessandrino naar de verschillende hoven gezonden, om den kwijnenden geest der bondgenooten op te wekken, en andere vorsten der Christenheid over te halen om zich bij het verbond aan te sluiten. In het midden van Mei verscheen de legaat met

een deftig gevolg van geestelijken te Madrid. Philips ontving hem op eene wijze, welke zijne gehechtheid aan den heiligen stoel volkomen aan het licht bragt. De broeder des konings Don Juan, en zijn begunstigde minister Ruy Gomez de Silva, maakten met eenige aanzienlijke edelen aanstonds hunne opwachting bij den kardinaal, die zijn verblijf buiten de stad, in het Dominikaner klooster van Atocha, hetwelk door broeders zijner eigene orde gehoord was, genomen had. Den volgenden morgen deed de pausselijke gezant met grooten praal zijne intrede in de stad. Hij zat op een' prachtig opgetuigden muilezel, een geschenk der burgerij. Juan van Oostenrijk reed aan zijne regterhand, en hij werd begeleid door een prachtig gevolg van geestelijken en grandes, die met elkander in pracht van kleedij schenen te wedijveren. Op weg ontmoette hij den koninklijken stoet. Toen de legaat zijne pligtplegingen jegens den koning gemaakt had, bleef hij met ongedekten hoofde staan, en Philips hield even hoffelijk zijn' hoed in de hand, terwijl hij den kerkvoogd eenige woorden toesprak. Daarop voegde hij zich bij den stoet, en reed tusschen den legaat aan zijne regter en Don Juan aan zijne linker hand, welke laatste men nu en dan aan het gesprek zag deelnemen, eene omstandigheid, welke eenige verwondering baarde, zooals een geschiedschrijver zegt, daar zij zeer tegen de bestaande etikette van het daarop naauwgezette Kastiliaansche hof streed.

De plechtigheid eindigde met eene godsdienstoefening in de kerk van Santa Maria, waar de legaat na het uitspreken eener redevoering aan al de tegenwoordig zijnde personen voor den tijd van twee honderd jaren volkomen aflat van de straf des vagevuurs gaf. Een geschenk van meer waarde, in een tijdelijk opzicht, was het afstaan aan den koning van de *cruzada*, de *excusada* en andere inwilliging van geestelijke inkomsten, welke het Romeinsche hof zoo goed aan de kampvechters des geloofs wist te besteden. Deze bewilligingen kwamen te regter tijd om de koninklijke schatkist te vullen, daar deze door de kostbare krijgstoerusting jammerlijk uitgeput was.

Ondertusschen zetten de Venetianen met hunnen gewonen

ijver hunne eigene toebereidselen voort, zelfs met meer ijver dan volmaaktheid. Zij bragten spoedig hun aandeel in schepen op, maar waren schandelijk nalatig in de wijze van ze uit te rusten. De vloot werd onder bevel gesteld van Sebastiaan Veniero, een edelman, die grijs was geworden in dienst der republiek. Zanne, die den vorigen zomer het bevel over de vloot gehad had, werd afgezet en beschuldigd van ongeschiktheid, hetwelk hij voornamelijk getoond had door te verzuimen den vijand tot een gevecht te dwingen. Zijn proces duurde twee jaren zonder dat men den beschuldigde eenige gelegenheid gaf om zich te verdedigen. Het regtsgeding eindigde met zijn' dood, het gevolg, zooals men zeide, van een gebroken hart. Indien dit zoo was, is het niet het eenige voorbeeld van zulk een lot in de jaarboeken der strenge republiek. Vóór het midden van den zomer zeilde de nieuwe admiraal met zijne vloot, of met zooveel als er van gereed was, naar de haven van Messina, welke stad hem was opgegeven als de verzamelaarsplaats der verbondenen. Hier voegde zich weldra Colonna, de pausselijke gezagvoerder, bij hem met het kleine door zijne heiligheid bijeengebrachte eskader; en de beide vloten lagen naast elkander in de ruime haven voor anker om de aankomst van de overige verbondenen en van Juan van Oostenrijk te wachten.

Nu werden er in Spanje ijverig krijgstoerusting en gereed gemaakt. Er waren geene toerusting op zulk eene uitgebreide schaal gezien sedert de oorlogen met Paul den Vierden en met Hendrik den Tweeden, welke bij Philips' troonsbeklimming uitbarstten. Al de groote havens op het Schiereiland, in het koninkrijk Napels, op Sicilië en de Balearische eilanden, kortom in alle deelen des rijks, wemelden van werklieden, die zich ijverig bezig hielden om de vloot uit te rusten, welke Philips' aandeel in de wapening uitmaakte. Volgens de bepalingen van het verdrag moest hij de helft in de kosten van den krijgstogt dragen. Hij spaarde bij deze scheepstoerusting kosten noch zorg. In den loop des zomers werden er negentig koninklijke galeijen en meer dan zeventig kleinere schepen gereed gemaakt. Zij werden gebouwd en uitgerust op die volmaakte wijze, welke aan Spanje

de eerste plaats in den scheepsbouw toekende en een scherp contrast vormde met de slordige wijze van handelen der Venetianen ¹⁾).

Er werden tegelijkertijd in alle deelen des rijks ijverig troepen geworven. Zelfs werd er eene bende van 3000 Duitsche huurlingen voor dezen krijgstogt in dienst genomen. Er werden troepen getrokken uit de bezettingen van oude soldaten in Lombardije en het koninkrijk Napels. Daar de Moorsche opstand gelukkig onderdrukt was, konden de daartoe gebezigde troepen, en daaronder de dappere Napolitaansche bende met haren aanvoerder Padilla, nu in den krijg tegen de Turken gebruikt worden.

Maar men kan nauwelijks zeggen dat het buitengewone inspanning kostte om bij deze gelegenheid de gelederen voltallig te maken; want zelden was een oorlog zoo populair geweest. De Spanjaarden toch namen er deel aan met een' ijver, welke het denkbeeld wel kan doen koesteren dat hun meester dien eerder voor eigen rekening begonnen was, dan als bondgenoot van een ander. Het was waarlijk een oorlog, welke het gevoel der Kastilianen op bijzondere wijze aandeed, daar zij van de wieg af gewoon waren aan

¹⁾ »De beste galeijen, welke ik ooit gezien heb», zegt Don Juan in een' brief uit Messina aan Don Garcia de Toledo. *Documentos ineditos*, III. bl. 15. Het eerste gedeelte van het derde deel der *Documentos ineditos* bevat de briefwisseling tusschen Juan van Oostenrijk en Garcia de Toledo, waarin de eerste inlichting en raad vraagt over de beste wijze om den krijg te voeren. Don Garcia de Toledo, vierde markies van Villafranca, was een man van aanzienlijken huize, en groote schranderheid en ondervinding. Hij had eenige van de hoogste betrekkingen in de regering vervuld, en was, zooals de lezer zich herinneren zal, onderkoning van Sicilië, toen Malta door de Turken belegerd werd. De koelheid, welke hij bij die gelegenheid jegens de belegerden scheen aan den dag te leggen, verwekte algemeene verontwaardiging, en ik waagde het om, op gezag van iemand, wien ik niet voor den besten houd, te verzekeren dat hij ten gevolge hiervan in ongenade viel en het overschot zijns levens in vergetelheid moest doorbrengeu. (*Doc. ined.* II. bl. 236.) Een onderzoek van stukken, welke ik toen nog niet gezien had, toont dat dit eene dwaling was. De uitvoerige briefwisseling, welke Philips de Tweede en Don Juan met hem onderhielden, levert ontegenzeggelijke bewijzen op van het vertrouwen, dat hij aan het hof bleef genieten, en van de hooge waarde, welke men aan zijne meening hechtte.

het krijgsgescheeuw tegen de ongeloovigen. Het geheele getal van de voetknechten, dat de verbondenen bijeenbragten, bedroeg 29000. Van dit getal zond Spanje alleen ruim 19000 goed geoeffende soldaten, en daaronder een groot aantal vrijwilligers, van wie velen tot de aanzienlijkste huizen op het Schiereiland behoorden ¹⁾).

Op den 6^{den} Julij vertrok Don Juan, na de laatste voorschriften van zijn' broeder ontvangen te hebben, uit Madrid naar het zuiden. Behalve zijne eigene hofhouding, welke een talrijk gevolg uitmaakte, werd hij vergezeld door een' schitterenden stoet van edelen en ridders, die begeerig waren om met hem de overwinningen van het Kruis te deelen. Verlangend om het doel zijner reis te bereiken, trok hij sneller voorwaarts dan de heeren van zijn gevolg over het algemeen goedkeurden. Niettegenstaande zijn spoed waren er echter zaken, welke zijne aandacht trokken in de steden waar hij doortrok, en eenig oponthoud veroorzaakten. Zijne reis had den schijn van eenen koninklijken togt. De kasteelen der edelen waren met vorstelijke gastvrijheid geopend om hem en zijn gevolg te ontvangen. In de voornaamste steden als Saragossa en Barcelona werd hij door de onderkoningen onthaald met al den praal en de plegtigheid, welke men den koning zelveu had kunnen bewijzen. Hij bleef eenige dagen in de drukke hoofdstad van Katalonië en vond daar veel dat zijne aandacht trok in de arsenalen en dokken, welke nu vol beweging waren door de drukte van de krijgstoerustingeu. Daarop deed hij een' korten pelgrimstogt naar de naburige kapel van Onze Vrouwe van Montserrat, waar hij zijne gebeden uitstortte, en zich onderhield met de heilige paters, voor wie hij altijd diepen eerbied had gekoesterd en die hij vroeger in hunne romantische eenzaamheid bezocht had.

Zich te Barcelona inschepende, ging hij onder zeil met een eskader van meer dan dertig galeijen, eene magt sterk genoeg om hem tegen de Mahomedaansche zeeroovers in

¹⁾ De schrijvers verschillen, zooals gewoonlijk, omtrent het juiste getal van schepen en troepen. Ik heb de opgave van Rosell aangenomen, daar hij voorzigtig het grootste en kleinste aantal aan iederen kant opgeeft.

de Middellandsche zee te beveiligen, en landde den 25^{sten} te Genua. De doge en de senaat kwamen hem te gemoet om hem te verwelkomen, en hij werd gedurende zijn verblijf in het paleis van Andreas Doria gehuisvest. Hier ontving hij gezantschappen en welkomstadressen van verschillende vorsten in Italië. Hij was reeds met een' eigenhandigen brief, die in de welwillendste bewoordingen vervat was, door den oppersten kerkvoogd begroet. Don Juan antwoordde zorgvuldig op al deze tijdingen. Hij maakte zijne heiligheid in het bijzonder met den geheelen gang zijner handelingen bekend. Toen hij reeds op reis was had hij van zijn' broeder een' brief ontvangen, waarin deze hem eene volledige opgaaf gaf van al de behoorlijke titels, waarmede ieder van die briefschrijvers moest aangesproken worden. En deze lijst bepaalde zich niet alleen tot gekroonde hoofden, maar bevatte ook edelen en ridders van allerlei rangen¹⁾. In geen land werd dit gevaarlijk punt der etikette ijveriger dan in Spanje beoefend, en geen Spanjaard was daar beter in te huis dan Philips.

Zijn' weg over zee vervolgende, liet Don Juan in de maand Augustus, in de schoone baai van Napels het anker vallen. Men had in die stad op nog prachtiger schaal voorbereidselen gemaakt om hem te ontvangen, dan hij ergens op zijne reis ondervonden had. Granvelle, die onlangs tot de waardigheid van onderkoning verheven was, kwam hem aan het hoofd van een' grooten en schitterenden stoet te gemoet om zijn' koninklijken gast te verwelkomen; de huizen waren aan weërszijden in de straten met rijkgekleurde tapijten behangen en vrolijk met bloemfestoenen versierd. De ramen en verandas waren opgepropt vol met de schoonen en aanzienlijken van deze behaagzieke stad, en menig donker oog schitterde als het den schoonen vorm en de gelaatstrekken beschouwde van den jeugdigen held, die op vierentwintigjarigen leeftijd in Italië gekomen was om den veldheersstaf te aanvaarden en den kruistogt tegen de Muzelmannen aan te voeren. Zijne prachtige kleeding van wit fluweel en goudlaken deed zijne persoon zeer voordeelig uit-

¹⁾ Van der Hammen heeft gezorgd dezen katalogus over te schrijven in zijn' *Don Juan de Austria*. bl. 136.

komen. Een karmozijuroode sluijer hing los over zijne borst, en de sneeuw witte vederen, welke van zijne baret wapperden, verwarden zich in de blonde krullen, welke overvloedig op zijne schouders vielen. Het was een schilderij dat de Italiaansche meisjes gaarne beschouwden. Zeker was het geen toonbeeld van den krijgsman, die in eene ijzeren wapenrusting gedoscht is; doch de jonge vorst kon over het algemeen wegens zijn uiterlijk niet van verwijfdheid beschuldigd worden, daar hij eene waarlijk ridderlijke houding had, en hem een geest van onverschrokkenheid uit de helder blaauwe oogen schitterde. In zijne ligchaamsvormen scheen hij alles te vereenigen wat in zijn geslacht het bevalligst was. Gelukkig miste hij de wanstallig vooruitstekende Bourgondische lip, welke hij mogelijk verschoond zou hebben, daar zij zijne geboorte uit het keizerlijke huis van Habsburg zou hebben bevestigd.

Don Juan had geene stad gevonden waar men zich meer met de krijgstoerusting bezig hield dan Napels. Er lag in hare golf eene vloot voor anker, welke gereed was om uit te zeilen onder bevel van Don Alvaro Bazan, eersten markies van Santa Cruz, een edelman, die zich bij meer dan één dapper feit in de Middellandsche zee onderscheiden had, en die spoedig den grondslag legde tot een' naam, welks roem eens dien van ieder ander admiraal in Kastilië zou verduisteren.

Don Juan bleef tien dagen te Napels, waar hij door tegenwind werd opgehouden. Hoezeer ook ongeduldig om Messina te bereiken, bragt hij zijn' tijd gemakkelijk door te midden van de feesten en schitterende schouwspelen, welke zijne vriendelijke gastheeren tot zijn onthaal hadden aangerigt. Hij nam vrolijk aan al die luidruchtige vermaken deel, want hij was zeer bekwaam in de hoffelijke en ridderlijke oefeningen van die dagen. Weinigen dansten beter dan hij, of reden, of schermden, of speelden met meer geestigheid en oefening met den kaatsbal, of behaalden meermalen den prijs bij het steekspel. Hij toonde inderdaad evenveel eersucht om in een spiegelgevecht, als op het slagveld uit te munten. Met zijne bekwaamheden en persoonlijke aantrekkelijkheid kunnen wij wel gelooven dat Don Juan weinig

reden had om zich over de koelheid der schoone Italiaansche dames te beklagen. Maar hij schijnt niet minder onder de mannen gezien te zijn geweest. De jonge edellieden in het bijzonder beschouwden hem als het ware toonbeeld van het ridderwezen en vormden zich ijverig naar zijn voorbeeld. Zijn haar kroesde dik om zijne slapen, en hij had de gewoonte om het naar achteren te strijken waardoor zijn schoon voorhoofd des te voordeeliger uitkwam. Dit paste bij zijne gelaatstrekken. Weldra werd het ook de mode bij de hovelingen; en zelfs zij, bij wier gelaatstrekken het volstrekt niet paste, droegen niet minder zorg om hun haar op deze zelfde wijze op te maken.

Toen hij nog te Napels was, nam hij deel aan eene belangrijke en veelbeteekenende plegtigheid. Het was bij gelegenheid van het aanbieden van den standaard, welke door Pius den Vijfde voor den heiligen oorlog gezonden was. De plegtigheid had in de kerk van het Franciskaner klooster van Santa Chiara plaats. Granvelle deed bij die gelegenheid de dienst. De mis werd door den kardinaal-onderkoning in zijn plegtgewaad gelezen. Daarop werd er een *Te Deum* gezongen, waarna Don Juan met langzamen en waardigen tred het altaar naderende, bevallig voor den kerkvoogd nederknielde, die hem eerst in naam van zijne heiligheid den veldheersstaf overreikte, en hem daarna de gewijde vaan ter hand stelde. Zij was van hemelsblauw damast; boven in de banier was een kruisbeeld geborduurd, terwijl lager de wapens der kerk stonden, met die van Spanje regts en van Venetië links, te zamen door een keten verbonden, waaraan de wapens van Don Juan van Oostenrijk hingen. De prelaat eindigde de plegtigheid met den zegen des Hemels op diens kampvechter af te smeeken, en bad dat het dezen vergund zou zijn de kruisbanier zegevierend over de hoofden zijner vijanden te zwaaijen. Het koor der kloosterlingen hief daarna een' zegekreet aan en het volk riep door het geheele gebouw „Amen!”

Het was een treffend tooneel, een vruchtbaar veld van overdenking voor hen, die er toeschouwers van waren. Want wat kon treffender zijn dan het contrast, hetwelk deze twee personen vormden, de een in den morgen des levens, met

een oog vol hoop en grootmoedige eerzucht, daar hij in de toekomst zag en zich gereed maakte om het pad des roems te betreden onder zulke schitterende voortekenen als ooit een' sterveling ten deel vielen; de ander bijna aan den avond des levens, zag meer op het verledene dan op de toekomst, hij had een bleek en diepdenkend gelaat, als iemand, die van menigen moeitevollen dag en slapeloozen nacht de trotsche hoogte bereikt heeft, waarnaar zijn metgezel nog zuchtend uitziet, doch die hij dor gevonden heeft!

De wind was gunstiger geworden, waarop Don Juan afscheid nam van de vrolijke hoofdstad van het Zuiden en zich inscheepte naar Messina, dat hij den 25^{sten} Augustus bereikte. Zoo hij op andere plaatsen al voorbereidselen voor den krijg gezien had, dan was hij hier naar het ware oorlogstooneel overgebracht. Toen hij de aanzienlijke haven binnenliep werd hij begroet met het gebulder van honderd zware stukken geschut van de vereenigde vloten van Rome en Venetië, welke naast elkander op zijne komst lagen te wachten. Hij landde onder een' triumfboog van kolossale afmetingen, welke met rijke zilverplaten versierd, en met toepasselijk beeldhouwwerk en vereerende Latijnsche versregels uit de klassieke Italiaansche dichters keurig voorzien was. Hij reed onder twee bogen van even rijk en keurig maaksel door toen hij de stad binnenkwam onder het geluid der klokken, de vreugdekreten der menigte, het wuiven met sluijers en zakdoeken van de balkonnen, en andere levendige bewijzen van de openbare vreugde, die het brein van een minder eerzuchtig krijgsman dan Juan van Oostenrijk wel hadden kunnen bedwelmen. 's Avonds eindigden de feesten met eene algemeene verlichting der stad, en met het afsteken van vuurwerken, welke heinde en ver haar licht wierpen over de schoone haven en de ontelbare schepen, welke in haar water dobberden.

Niets toch kon, noch bij dag, noch bij nacht schooner zijn dan het schouwspel, hetwelk de haven van Messina opleverde. Ieder dag liep eene nieuwe versterking van eskaders of van enkele galeijen of brigantijnen onder eenigen dapperen gelukzoeker de haven binnen om het getal schepen der vloot te vermeerderen. Velen dezer schepen,

vooral de galeijen, waren volgens de gewoonte van dien tijd rijk met snijwerk en verguldsel voorzien, en vormden met hare veelkleurige wimpels en hare vlaggen, welke de wapens der verschillende staten vertoonden, een prachtig schouwspel, als zij zich over de watervlakte bewogen. Maar geene overtof in pracht van versierselen de *Real*, zooals het admiraalschip heette. Het was zeer groot en was te Barcelona gebouwd, welke stad door de geheele wereld om hare scheepstimmerwerven beroemd was. De spiegel van het vaartuig was rijk met zinnebeelden en spreuken uit de geschiedenis versierd. Van binnen was het zóó weelderig ingerigt, dat het eer voor vermaak dan voor den ruwen krijg scheen te moeten dienen. Maar de galei was ook merkwaardig om hare sterkte en snelheid, de twee beste eigenschappen bij het bouwen van een schip. Hiervan gaf het veelvuldige bewijzen in den strijd met de Turken.

Het geheele getal schepen, zowel groote als kleine, bedroeg iets meer dan 300. Hiervan waren ruim twee derde «koninklijke galeijen.» Venetië alleen leverde er 106, behalve zes *galeazzas*. Dit waren schepen van ontzettende grootte en, zooals het scheen, van lomp maaksel, terwijl zij elk meer dan veertig stukken geschut droegen. De Spanjaarden telden een twintigtal minder galeijen dan hunne Venetiaansche bondgenooten. Maar zij overtroffen hen verre in getal van fregatten, brigantijnen en kleinere schepen. Zij roemden er op dat zij hen nog meer in de bemanning hunner schepen overtroffen. Het Venetiaansche eskader was inderdaad zoo slecht bemand, dat Don Juan beval dat er verscheidene duizende manschappen van de schepen der andere Italiaansche mogendheden en van de Spaansche vloot op de hunne moesten overgaan om aan het getal de noodige sterkte te geven ¹⁾. Deze handelwijze berokkende den admiraal Veniero van de zijde zijner landgenooten

¹⁾ Hij gebruikte daartoe 4000 man voetvolk, namelijk 1500 Spanjaarden en 2500 Italianen. Ook was hij genoodzaakt de Genuesche en Savooische schepen op dezelfde wijze te bemannen, daar men zulks bij de uitrusting verzuimd had. Wat de transport- en vrachtschepen aanging, deze werden door Don Juan met Duitschers onder bevel van Juan d'Avila bemand.

VERT.

zulk eene bepaalde berisping omtrent zijne nalatigheid, dat het hem zeer onaangenaam was; doch in den bestaanden nood had hij de magt niet om er zich tegen te verzetten of er zich beleedigd door te gevoelen ¹⁾.

Het getal manschappen, soldaten en matrozen op de vloot wordt op 80,000 geschat. De galeijen, welke meer door riemen dan door zeilen werden voortgestuwd, vereischten een groot aantal handen om ze te bewegen. Zooals wij gezien hebben ging het getal soldaten dat van 29000 niet te boven, van welk getal er ruim 19000 door Spanje geleverd waren. Het waren goed uitgeruste troepen, de meesten gemeenzaam met den krijg, en aangevoerd door mannen, van wie velen zich reeds grooten naam in de krijgsdienst gemaakt hadden. Als men de lijst der edelen nagaat, die zich bij dezen krijgstogt inscheepten, dan kan men gerust gelooven dat Spanje nooit eene vloot had uitgezonden, waarop de namen van zóóvele harer zonen voorkwamen, die door hunnen rang of hunne krijgskundige bekwaamheden beroemd waren. Indien hetzelfde ook van Venetië kan gezegd worden moeten wij wel in aanmerking nemen, dat dit een krijg was, waarmede het geluk, misschien het bestaan zelfs der republiek gemoeid was. De Spanjaard was beziel door den waren geest der kruistogten, toen in plaats van winzucht, roem in deze wereld en in het paradijs hier na maals, het doel was waarvoor men streed.

Sebastiaan Veniero, sidderende voor de bezittingen der republiek in de Adriatische zee, wilde zonder verder uitstel in zee steken, en den vijand opzoeken. Maar Don Juan verbood met eene nauwelijks te verwachten voorzigtigheid, eene beweging voordat hij al zijne versterkingen bij zich had. Hij kende de hulpbronnen van het Turksche rijk; hij kon er niet aan twifelen of zij zouden in de tegenwoordige

¹⁾ Don Juan spreekt in zijne briefwisseling met zijn' vriend Don Garcia de Toledo met hooge afkeuring over de nalatigheid in het uitrusten der Venetiaansche galeijen. In een' brief van Messina van den 30^{sten} Augustus zegt hij: »Zekere angst bekreep mij toen ik zag, dat de wereld mij noodzaakte om iets van gewigt te ondernemen, daar men slechts het getal en niet de hoedanigheid der galeijen in aanmerking had genomen.» *Documentos ineditos*, III bl. 18.

20*

omstandigheden tot het uiterste worden uitgeput om eene ontzagwekkende vloot gereed te maken; en hij besloot om zich niet onnoodig aan de kansen eener nederlaag bloot te stellen door iets, wat in zijne magt stond, te verzuimen om zich op eene ontmoeting voor te bereiden. Het was een voorzigtig besluit, dat volkomen de goedkeuring van zijnen broeder moet weggedragen hebben.

Terwijl hij aldus te Messina opgehouden werd kwam daar een pausselijk nuntius Odescalco, bisschop van Pena. Hij was de overbrenger van verschillende geestelijke gunstbewijzen van den paus, wier wezenlijk doel zonder twijfel was om de bewegingen van Juan van Oostenrijk te bespoedigen. De nuntius kondigde een jubilé af, en ieder man op de vloot, tot zelfs de kapitein-generaal toe, vastte drie dagen, biechtte daarop en gebruikte het brood des avondmaals. Daarop verkondigde de prelaat uit naam van den paus volkomen aflaat voor hunne zonden, en hij stond hun dezelfde gunstbewijzen toe als aan de vroegere bevrijders van het Heilige graf. Aan Don Juan deelde de paus zekere openbaringen en twee verblijdende voorspellingen van den heiligen Isidorus mede, welke zijne heiligheid verklaarde dat zonder twijfel op den prins doelden. Verder wordt er medegedeeld dat Pius een meer wereldlijk gevoel bij hem opwekte door den jongen slotvoogd te verstaan te geven, dat het niet missen kon of een goede uitslag moest hem den weg openen om voor zichzelf eenig onafhankelijk rijk te verkrijgen ¹⁾. Hetzij deze wenk het eerst zulk een aangenaam denkbeeld in Don Juans geest opwekte, hetzij de sluwe kerk-

¹⁾ Het duidelijkste en verreweg het best bewerkte verhaal van den slag van Lepanto is te vinden in het gedenkschrift van Don Cayetan Rosell, hetwelk in 1853 door de koninklijke Akademie voor geschiedenis te Madrid bekroond werd. Het is een verhaal dat door de Spanjaarden met trots kan gelezen worden wegens de kleine bijzonderheden, die het vermeldt, omtrent de dapperheid van hunne heldhaftige voorvaderen op dien gedenkwaardigen dag. De schrijver dringt vol geestdrift door in het woeste tooneel, dat hij beschrijft. Indien men soms denkt dat zijne woorden eene groote partijdigheid voor zijne natie verraden, dan kan het toch niet ontkend worden dat hij de beste bronnen heeft gebruikt, en getracht om den lezer de vruchten van zijn onderzoek helder voor te stellen.

voogd wist dat hij reeds zulk eene hoop koesterde, zeker is het dat dit het spooksel werd, dat van dien tijd af voortdurend in zijne verbeelding om den eierzuchtigen aanvoerder rondwaarde en hem op het pad van gevaarvolle eierzucht, hetwelk zoo treurig eindigde, voortwenkte.

Toen nu alles gereed was, werd er bevel gegeven om het anker te ligten; en den 16^{den} September stak de prachtige vloot in zee, welke nog nimmer geëvenaard was door eenige vloot, die sinds de dagen van het Romeinsche rijk deze wateren doorkliefde. De pausselijke nuntius stond in zijn plegtgewaad op een vooruitstekend punt van de haven; en terwijl schip voor schip voorbij hem voer, gaf hij ze zijnen apostolischen zegen. Zonder zijn vertrek een oogenblik uit te stellen, verliet hij daarop Messina en spoedde naar Rome terug, om zijnen meester deze aangename tijding over te brengen.

HOOFDSTUK X.

OORLOG MET DE TURKEN.

Operatieplan. — Tijdingen van den vijand. — Toerusting tot den strijd. — Slag van Lepanto. — Nederlaag der Turksche vloot.

~~~~~  
1 5 7 1.

Toen de verbonden vloot langs het Kalabreesche strand voer, werd zij zoodanig door hooge zeeën en tegenwind teleurgesteld dat zij slechts langzaam vooruitkwam. Kort voor zijn vertrek had Don Juan een klein eskader onder een Spaansch aanvoerder, Gil de Andrada, uitgezonden om tijdingen van den vijand te vernemen. Terugkeerende ontmoette deze gezagvoerder de Christelijke vloot en deelde aan Don Juan mede dat de Turken nog met eene magtige vloot in de Adriatische zee waren, waar zij verschrikkelijke verwoestingen op Venetiaansch grondgebied hadden aangerigt. Nu rigtte Don Juan den steven naar Korfu, dat hij echter niet voor den 26sten September bereikte. Spoedig had hij ruimschoots gelegenheid om zelf het spoor van den vijand te zien in de rookende hutten en verwoeste velden langs de kust. De verbondenen werden door de eilanders met vreugde verwelkomd, en door hen voorzien van al wat zij noodig hadden. Hier vernam Don Juan dat de Ottomanische vloot voor anker was gezien in de golf van Lepanto, waar zij als het ware op de komst der Christenen lag te wachten.

Nu aarzelde de jonge aanvoerder niet meer omtrent den weg, dien hij te volgen had. Maar hij wilde liever een raad van zijne voornaamste onderbevelhebbers bijeenroepen voordat hij eene beslissing nam. Het verbond toch beval hem om met de andere gezaghebbenden te raadplegen voordat hij in zaken van belang eenigen beslissenden stap deed;

en dit was hem door den koning, die altijd voor zijns broeders onstuimigheid vreesde, zeer op het hart gedrukt.

De gevoelens van den raad waren verdeeld. Sommigen, die de dapperheid der Turken bij ondervinding kenden, schenen terug te deinzen voor de ontmoeting met zulk eene ontzaggelijke vloot, en zouden de werkzaamheden hunner vloot wel hebben willen bepalen tot de belegering van eenige aan de Muzelmannen toebehoorende stad. Zelfs Doria, die zijn geheele leven besteed had in den krijg tegen de ongelooovigen, meende dat het niet raadzaam was om den vijand in zijne tegenwoordige stelling te midden van met hem bevriende kustlanden, van waar hij gemakkelijk hulp kon krijgen, aan te vallen. Het zou beter zijn, zeide hij met nadruk, om eenige naburige stad zooals Navarino aan te vallen, hetgeen mogelijk ten gevolge zou hebben dat de vijand de golf verliet, waarna men hem kon dwingen om slag te leveren op eene plaats, welke voor de bondgenooten voordeeleriger zijn zou.

Maar de meerderheid in den raad zag de zaak geheel anders in. Het scheen haar toe dat het groote doel van den togt de verstrooiing der Turksche vloot was, en dat er hun geene betere gelegenheid kon worden aangeboden dan deze, daar de vijand in de golf lag opgesloten, waaruit hij na eene nederlaag geen middel had om te ontsnappen. Gelukkig was dit niet alleen het gevoelen van de meerderheid, maar ook van de meesten hunner op wier gevoelen men den grootsten prijs stelde. Onder dezen waren de dappere markies van Santa Cruz, de grootkommandeur Requesens, die steeds bij de persoon van Don Juan bleef en eene galei in zijne achterhoede aanvoerde, Cardona, bevelhebber van het Siciliaansche eskader, Barbarigo de Venetiaansche *proveditore*, die den kapitein-generaal zijner republiek het naaste bij kwam in waardigheid, de Romein Colonna, Don Juans neef, die bij deze merkwaardige gelegenheid gekomen was om zijne eerste les in de krijgskunst te nemen, eene kunst, waarin hij bestemd was zonder mededinger te blijven ¹⁾.

¹⁾ Behalve de bovengenoemden hadden nog zitting in den raad Bazan, Doria, Landriano, onderkoning van Sicilië, Sforza, graaf van Santafiore, aanvoerder der Italiaansche troepen, Ascanio della Cor-

De opperbevelhebber zag met niet weinig voldoening zijn eigen gevoelen zoo goed ondersteunen, en hij besloot zonder eenig onnoodig uitstel om den Turken in de stelling, welke zij gekozen hadden, slag te leveren. Hij begeerde echter, dat zich eerst nog dat gedeelte zijner vloot bij hem zou voegen, dat door tegenwind opgehouden en zonder roeijers, nog ver achter hem lag. Want de galei had met hare talrijke roeijers en zeilen iets van een stoomschip, dat wind en golven zoo moedig tart. Daar Don Juan alzoo wenschte om eerst zijne vloot in oogenschouw te nemen voor hij slag leverde, besloot hij om over te steken naar Comenizza, eene ruime en goed verdedigde haven op de tegenoverliggende kust van Albanië.

Dit deed hij den 13^{den} September. Hier werden de schepen gereed gemaakt om aanstonds slag te kunnen leveren. Zij zeilden voorbij den opperbevelhebber en maakten verschillende bewegingen, terwijl kanonniers en musketiers zich uitnemend geoeffend betoonden. Don Juan beschouwde den naderenden slag met toenemend vertrouwen. Er gebeurde evenwel toen iets, dat de ergste gevolgen kon gehad hebben.

Een Romeinsch officier, Tortona genaamd, een van degenen, die uitgekozen was om de Venetiaansche schepen te bemannen, kreeg twist met eenigen van zijne manschappen. Dit kwam den Venetiaanschen kapitein-generaal Veniero ter ooren. De oude man, natuurlijk van een oplopend karakter, en nog lijdende onder de belediging, welke hij meende ontvangen te hebben door het zenden van troepen der verbondenen op zijne schepen, beval den officier aanstonds gevangen te nemen. Tortona verzette zich langen tijd tegen de uitvoering van dit bevel, en toen hij eindelijk met eenigen zijner makkers gevat werd, werden zij door

nia, veldmaarschalk, Gabriël Serbelloni, bevelhebber van het geschut, de graaf de Pliego, Frans d'Ibarra, schatmeester-generaal des legers, Alexander Farnese, hertog van Parma, Michel Bonelli, broeder van den kardinaal van dien naam, Francesco Maria de la Rovere, zoon van den hertog van Urbino, en Paul Orsini. De eenige geestelijke, die bij de zittingen tegenwoordig was, was Paul Odescalco, bisschop van Pena, die Don Juan voortdurend uit naam van den paus tot den slag aanzette.

VERT.

den wraakgierigen Veniero allen veroordeeld om aan de ra te worden opgehangen. Zulk eene eigendunkelijke handelwijze veroorzaakte bij Don Juan de diepste verontwaardiging, welke hij daarenboven als eene hem aangedane belediging beschouwde. In de eerste oogenblikken van zijne gramschap sprak hij er van om den Venetiaanschen admiraal dezelfde straf op te leggen. Maar gelukkig hadden de vertoogen van Colonna, die als pausselijk bevelhebber inderdaad de meeste reden tot klagen had, en de gesprekken met andere vrienden zóó veel invloed op den vertoornen aanvoerder dat hij zich van iedere daad van geweld onthield. Echter stond hij er op, dat Veniero nimmer meer zitting in den scheepsraad hebben zou, doch daar vervangen worden door den *proveditore* Barberigo, die onmiddellijk onder hem stond, gelukkig een man, die zijn karakter meer meester was dan zijn opperbevelhebber zulks toonde. Alzoo dreef de wolk voorbij, welke één oogenblik bedreigd had de eensgezindheid onder de bondgenooten te verbreken, en de onderneming te beuadeelen.

Den 3^{den} October stak Don Juan, zonder langer op de ontbrekende schepen te wachten, weder in zee en rigtte den steven naar de golf van Lepanto. Toen de vloot de Jonische zee doorkliefde, kwam zij voorbij menige plek, welke in de oude geschiedenis beroemd was. Wij kunnen ons voorstellen dat echter geene plaats op dat tijdstip natuurlijk zooveel belang inboezemde als Actium, in welks wateren de grootste scheepstrijd der oudheid geleverd was. Maar waarschijnlijk dacht de zeeman weinig aan het verledene, daar hij peinsde over den strijd, welke hem bij Lepanto wachtte. Den 5^{den} werd de vloot in eene dikke mist gehuld, welke alles aan het gezigt onttrok. Gelukkig kregen de schepen geene averij, zeilden voorbij Ithaka, de oude woonplaats van Ulysses, en wierpen veilig het anker tegenover de oostelijke kust van Cephalonia. Gedurende twee dagen werd hun voortzeilen door tegenwind belet. Maar den 7^{den} stak Don Juan, ongeduldig over dit oponthoud, weder in zee, ofschoon wind en weder nog ongunstig waren.

Terwijl hij voor Cephalonia lag had hij de tijding ont-

vangen dat Famagosta, de tweede stad van Cyprus, den vijand in handen was gevallen en dat wel onder omstandigheden van onvergelykelijke trouweloosheid en wreedheid. Na eene verdediging, welke den belegerden eene menigte menschenlevens gekost had, had de stad verlot gekregen van op eervolle voorwaarden te onderhandelen. Mustapha, de Mahomedaansche aanvoerder, hetzelfde woeste opperhoofd, dat de belegering van Malta bestuurd had, verzocht een onderhoud in zijn hoofdkwartier met vier van de voornaamste Venetiaansche aanvoerders. Na eene korte en toornige woordenwisseling liet hij ze allen ter dood brengen. Drie werden er onthoofd; den ander, een edelman, Bragadino genaamd, die opperbevelhebber was geweest, liet hij op de markt van de stad levend het vel afstroopen; daarop werd de huid van het ongelukkige slagtoffer opgevuld, en met dit afgrijsselijke zegeteeken, dat hij aan de ra van zijne galei had opgehangen, zeilde de onmenschenaar Konstantinopel terug om van Selim de belooning voor zijne diensten te erlangen ¹⁾. Deze diensten waren groot: de inname van Famagosta verzekerde den val van Cyprus, hetwelk dus voor altijd bij het Turksche rijk werd ingelijfd.

De tijding dezer treffende gebeurtenis vervulde de borst van iederen Venetiaan met onleschbaren dorst naar wraak. De verbondenen deelden hartelijk in deze gevoelens; en iedereen op de vloot haakte naar het uur dat hen met den vijand des geloofs handgemeen zou doen worden.

¹⁾ De Thou zegt dat er eene menigte edelen met Bragadino medegingen, van welke hij er zelfs acht met name noemt. De Venetiaansche opperbevelhebber werd echter voor dat men hem wilde op vreeselijke wijze gemarteld. Driemaal liet Mustapha hem het hoofd onder den bijl leggen, als om hem te onthoofden, doch hij deed hem alleen den neus en de ooren afsnijden; vervolgens werd hij op den grond gelegd en erg mishandeld. Dit gebeurde den 4^{den} Augustus. Den volgenden dag trok Mustapha de stad binnen en liet Tiepolo, die voor Bragadino het bevel voerde, ophangen. Den 17^{den} moest deze laatste, hoe gewond hij ook was, met twee manden vol zand aan den hals de geheele stad door loopen en telkens wanneer hij voorbij Mustapha kwam den grond kussen; daarop werd hij op een stoel gebonden en opgeheeschen, opdat hij ten algemeenen spot zou strekken, en eindelijk werd hem onder trompetgeschal het vel afgestroopt.

Het was twee uur voor het aanbreken van den dag op Zondag, den merkwaardigen 7^{den} October, dat de vloot het anker ligtte. De wind was verminderd; maar hij was nog tegen, en de galeijen kwamen meer door roeijen dan door zeilen vooruit. Bij het opkomen der zon lagen zij tegenover de Curzolari, eene groep ontzettende rotsen, of rotsachtige eilandjes, welke den ingang der golf van Lepanto aan de noordzijde verdedigen. De vloot kwam met moeite vooruit, en ieder oog was ingespannen om den eersten schijn der vijandelijke vloot waar te nemen. Eindelijk riep de wacht uit de voormast van den *Real*: „een zeil!” en verklaarde weldra dat de geheele Turksche vloot in het gezigt was. Verscheidene anderen, die in het want klommen, bevestigden dit, en weinige oogenblikken later werd dezelfde tijding door Andreas Doria geseind, die aan den regtervleugel het bevel voerde. Er bestond niet langer eenigen twijfel, en Don Juan, die het bevel gaf om zijne banier aan de bezaan in top te hijschen, ontrolde de groote standaard des verbonds, welke hem door den paus gegeven was, en liet een kanonschot lossen als teeken voor den strijd. Toen dit bevel langs de rotsige wanden weërgalmde klonk het den verbondenen aangenaam in de ooren, waarop zij hunne oogen naar de gewijde banier opheffende, de lucht van hun gejuich deden weërgalmen.

Nu kwamen de voornaamste gezagvoerders aan boord van den *Real* om de laatste bevelen van den opperbevelhebber te ontvangen. Zelfs waren er nu nog in dit laatste oogenblik, die het waagden hun' twijfel aan den dag te leggen omtrent het al of niet raadzame om den vijand aan te vallen in eene stelling, waar hij een beslist voordeel had. Maar Don Juan sneed deze woordenwisseling kort af met te zeggen: „Heeren het is nu tijd om te strijden, niet om te raadplegen.” Daarop ging hij voort met de bepalingen, welke hij voor den aanval gemaakt had.

Hij had aan iederen galeikapitein reeds geschreven bevelen doen toekomen omtrent de wijze, waarop de slagorde moest geregeld worden als men den vijand ontmoette. Nu werd de vloot op die wijze geschaard. Zij besloeg een front van drie mijlen. Aan den uitersten regtervleugel lag

een eskader van 64 galeijen, onder bevel van den Genueeschen admiraal Andreas Doria, een schrikboezemende naam voor de Muzelmannen. De middeltogt of *bataille*, zooals het genoemd werd, bestond uit 63 galeijen onder Don Juan van Oostenrijk, die aan de eene zijde door Colonna, den kapitein-generaal van den paus, en aan de andere door den Venetiaanschen kapitein-generaal Veniero werd bijgestaan. Onmiddelijk bij de achterhoede lag de galei van den grootkommandeur Requesens, die steeds in de nabijheid van zijnen vroegeren leerling bleef; echter bewees een geschil, dat op reis tusschen hen gerezen, doch nu gelukkig bijgelegd was, dat de jonge opperbevelhebber in de krijgskunst geheel onafhankelijk van zijn' meester was.

De linkervleugel werd aangevoerd door den Venetiaanschen edelman Barbarigo, wiens schepen langs het Aetolische strand geschaard lagen, hetwelk hij, al kende hij de kust niet, zoo dicht als hij maar durfde, naderde, ten einde door den vijand niet overvleugeld te worden. Eindelijk werd de reserve, uit 35 galeijen bestaande, onder bevel gesteld van den dappren markies van Santa Cruz, met voorschrift om overal handelend op te treden, waar hij zijne tegenwoordigheid het meest noodig oordeelde. De kleinere barken, waarvan nu sommigen waren aangekomen, schijnen weinig deel aan den strijd genomen te hebben, welke dus aan de galeijen overgelaten werd.

Ieder scheepsbevelhebber moest met zijne galei zoo veel plaats innemen, dat hij ruimte behield om zich op de voordeeligste wijze te bewegen, en toch niet zóó veel, dat de vijand door de linie kon heenbreken. Ieder kreeg het bevel om zijn' tegenstander uit te kiezen, aanstonds op hem los te zeilen en hem zoo spoedig mogelijk te enteren. Er werd gezegd dat de scherpe voorstevens der galeijen eerder een hinderpaal dan van eenig nut in het gevecht waren; zij waren zelden sterk genoeg om den schok van een' tegenstander te weêrstaan, en zij hinderden zeer het werken met en het afvuren van het geschut. Don Juan had de sneb van zijn schip laten afnemen. Het voorbeeld werd door de geheele vloot gevolgd en, zooals men verhaalt, met uitstekend goed gevolg. Het schijnt welligt vreemd dat

deze ontdekking bewaard was gebleven tot op het beslissend oogenblik van een' zeeslag.

Toen de officieren hunne laatste bevelen ontvangen hadden, keerden zij ieder naar hun schip terug; Don Juan ging aan boord van een klein fregat, en zeilde snel door dat gedeelte der vloot, dat aan zijne regterhand lag, terwijl hij Requesens beval zulks aan de linker zijde te doen. Zijn doel was om de gemoedsgesteldheid zijner manschappen te onderzoeken en hun' moed door eenige woorden op te wekken. Hij herinnerde de Venetianen aan de onlangs ondergane beleedigingen; het uur der wraak, zeide hij hun, had geslagen. Tegen de Spanjaarden en andere verbonden zeide hij: „gij zijt gekomen om den strijd voor het kruis te strijden, om te overwinnen of te sterven. Maar hetzij gij sneuvelt of overwint, doet heden uw pligt en gij zult van eene roemrijke onsterfelijkheid verzekerd kunnen zijn.” Zijne woorden werden met eene uitbundige geestdrift ontvangen, welke den aanvoerder goed deed, en hem verzekerde dat hij in de ure der beslissing op zijne manschappen vertrouwen kon. Toen hij naar zijn schip terugkeerde zag hij Veniero op het halfdek staan, en zij wisselden zulke vriendelijke groeten alsof er geen verschil tusschen hen bestaan had. Op dit plegtige oogenblik wilden beide dappere mannen alle persoonlijke vijandschap doen vervangen door een gemeenschappelijk gevoel van gehechtheid aan de groote zaak, waarvoor zij strijden zouden.

De Turksche vloot naderde langzaam en moeilijk. Want hoe vreemd ook, de wind, welke tot hertoe den Christenen tegen was geweest, was een tijd lang gaan liggen, en blies, toen plotseling naar den tegenovergestelden hoek schietende, den vijand vlak in het aangezicht. Bij het verlopen der uren schoot de zon, welke den verbondenen in de oogen had geschenen, hare stralen in die der Turken. Beide omstandigheden waren een goed voortteeken voor de Christenen en het eerste werd als niets minder dan als eene bestiering des Hemels beschouwd. Toen de Turksche vloot opvarende, meer in het gezicht kwam, vertoonde zij zich veel sterker dan de verbondenen gemeend hadden. Zij bestond uit bijna 250 koninklijke galeijen van de eerste

grootte, behalve een aantal kleinere schepen in de achterhoede, welke, even als die van de bondgenooten, ter naauwernood aan het gevecht schijnen deelgenomen te hebben. De manschappen van allerlei soort, welke deze vloot becommanden, worden gerekend niet minder dan 20,000 bedragen te hebben.¹⁾ De galeijen lagen, zooals gewoonlijk bij de Turken, in eene halve maan uitgespreid, en besloegen grooter uitgestrektheid dan de verbonden vloten, welke zij ook eenigzins in getal overtroffen. Zij leverden bij het opzeilen een prachtig gezicht op met hare vergulde en fraai beschilderde voorstevens, met hare duizende vlaggen en wimpels, die vrolijk in den wind wapperden; terwijl de stralen der morgenzon weërkaatsten op de gladde Damasceener klingen, en op de prachtige juweelen haken, welke in de tulbanden der Turksche aanvoerders schitterden.

In het midden der uitgestrekte linie en juist tegenover den kapitein-generaal van het verbond lag de groote galei van Ali Pacha. De regtervleugel stond onder bevel van Mohammed Sirocco, onderkoning van Egypte, een voorzigtig en moedig aanvoerder; de linker werd aangevoerd door Ulrich Ali, dey van Algiers, den geduchtsten zeeroover der Middellandsche zee. Ali Pacha had even groote moeilijkheden ondervonden als Don Juan, daar verscheidene van zijne officieren zich sterk hadden uitgelaten tegen het raadzame om zich in gevecht te wagen met zulk eene ontzagelijke vloot als die van de verbondenen. Maar Ali was even als zijne tegenpartij jong en eerzuchtig. Hij was door zijn' meester uitgezonden om den vijand te bestrijden; en geene tegenspraak, zelfs niet van Mohammed Sirocco, voor wien hij groote achting koesterde, kon hem van zijn voornemen afbrengen.

Hij had daarenboven berigt ontvangen dat de verbonden vloot veel minder sterk was, dan het inderdaad het geval bleek te zijn. Hij werd in deze dwaling bevestigd door

¹⁾ Onder de tegenstrijdige opgaven van het aantal der schepen en der soldaten op de Turksche vloot, welke men bij verschillende schrijvers en zelfs in officiële verslagen vindt, heb ik mij gehouden aan de opgave in Señor Rosells *memoria*, welke hij na eene zorgvuldige vergelijking der verschillende bronnen opstelde.

de eerste verschijning der Christenen; want hun uiterste linkervleugel door Barbarigo aangevoerd, strekte zich tot achter het Aetolische strand uit, en was voor zijn gezicht verborgen. Toen hij naderde en de geheele uitgestrektheid der Christelijke liniën zag, zegt men dat zijne standvastigheid aan het wankelen werd gebragt. Indien dit zoo was, ging hij toch in niets van zijn besluit af. Hij sprak met hetzelfde vertrouwen als vroeger tot de hem omringende personen, en over den uitslag van den strijd. Hij zette zijne roeijers aan om alle krachten in te spannen. Ali was een man van menschlievender karakter dan dikwijls bij zijne natie het geval was. Zijne galeislaven waren allen, of bijna allen, Christengevangenen; hij sprak hen met deze korte en krachtige wijze toe: „Indien uwe geloofsgenooten heden den slag winnen, dan geeft Allah u er het voordeel van; maar zoo ik haar win, zult gij zekerlijk uwe vrijheid herkrijgen. Indien gij begrijpt dat ik goed voor u ben, behandel mij dan op gelijke wijze.”

Toen de Turksche admiraal nader kwam maakte hij eene verandering in zijne slagorde, door zijne vleugels verder van den middeltogt te verwijderen, en zich daardoor meer overeenkomstig de handelwijze der verbondenen te gedragen. Voor hij op een kanonschot afstands gekomen was, loste hij een schot als om zijn vijand uit te dagen. Het werd van de galei van Don Juan van Oostenrijk beantwoord. Een tweede schot van Ali werd even spoedig door der Christenen aanvoerder beantwoord. Nu verminderde de afstand tusschen de beide vloten snel. Op dit plechtige oogenblik heerschte er eene doodelijke stilte op de vloot der bondgenooten. Men scheen zijn' adem in te houden alsof men verdiept was in de afwachting van eenig groot ongeluk. Het weder was prachtig; eene ligte koelte, welke de Turken echter tegen hadden, speelde over het water, dat daardoor eenigzins gerimpeld werd. Het was bijna middag; en toen de zon aan de wolkelooze lucht haar hoogste standpunt bereikt had, scheen zij stil te staan om neêr te zien op het prachtige schouwspel, dat deze menigte over het water zwevende galeijen vertoonde, als ware het voor een feest eerder dan om zich tot een' doodelijken strijd gereed te maken.

Spoedig verdween de begoocheling door de woeste kreten, welke van de Turksche vloot zich in de lucht verhieven. Het was het gewone krijgsgeschreeuw waarmede de Muzelmannen een' strijd aanvingen. Het tooneel aan boord van de Christengaleijen was zeer verschillend. Daar zag men Don Juan van het hoofd tot de voeten gewapend op den achtersteven der *Real* staan in angstige verwachting van den strijd. Op deze uitstekende plaats knielde hij neder, sloeg zijne oogen ten Hemel en bad den Almagtige nederig dat deze heden met zijn volk wilde zijn. Dit voorbeeld werd door de geheele vloot gevolgd. Officieren en manschappen knielden allen neder en hunne oogen op de gewijde banier, welke van de *Real* wapperde, slaande, deden zij een gebed als dat van hun' aanvoerder. Daarop ontvingen zij aflat van de priesters, van welke er eenigen op ieder schip waren, en ieder man had, nu hij opstond, nieuwe krachten verkregen, daar hij zich verzekerd hield dat de Heer der heirscharen aan zijne zijde strijden zou ¹⁾).

Toen de eerste Turksche schepen tot op een kanonschot afstands genaderd waren, openden zij hun vuur op de Christenen. Het vuur liep spoedig langs de geheele Turksche linie en werd toen zij nader kwam zonder tusschenpozen onderhouden. Don Juan gaf bevel dat trompetten en keteltrommen het teeken tot den slag zouden geven; dit werd gevolgd door het gelijktijdig losbranden van al die stukken op de geheele vloot, waarmede men den vijand kon treffen. De Spaansche aanvoerder had de *galeazzas*, die monsterachtige oorlogschepen, waarvan reeds gesproken is, eene halve mijl voor de vloot doen uitslepen, om de nadering der Turken tegen te houden. Toen deze laatsten digt bij

¹⁾ Dit feit wordt door de meeste geschiedschrijvers van dien zeeslag vermeld. De schrijver van het zoo dikwijls door mij aangehaalde handschrift, zegt dat het gedurende dit gebed om hulp van den Almagtige was dat de windsverandering plaats had: »En op het oogenblik dat men God om de overwinning bad, was de zee zoo in beweging dat onze vloot daar groote schade door leed; doch voor dat het gebed eindigde werd de zee zoo rustig en kalm als men ooit gezien had, en was men op de vijandelijke vloot genoodzaakt van de riemen gebruik te maken.»

haar kwamen, gaven de groote galeijen regts en links vuur; deze hevige aanval had een verschrikkelijk gevolg. Ali Pacha gaf aan zijne galeijen bevel om de slagorde te breken en aan elken kant voorbij te zeilen, zonder deze zee-monsters, welke hij niet kende aan te vallen. Even zoo bragten hunne groote stukken geschut ontzaggelijk veel nadeel aan de naastbijliggende schepen te weeg, en verwekten eenige verwarring in de slagorde van den pacha. Het waren echter slechts lompe schepen, en toen zij hun doel bereikt hadden, schenen zij geen deel aan den strijd genomen te hebben.

De strijd begon op den linkervleugel der bondgenooten, welken Mohammed Sirocco gaarne wilde overvleugelen. Dit werd verhinderd door Barbarigo, den Venetiaanschen admiraal, die daar het bevel voerde. Om het te voorkomen lag hij, zooals wij gezien hebben, met zijne schepen zoodigt nabij de kust als hij durfde. Sirocco beter met de diepte des waters bekend, zag dat er ruimte genoeg voor hem was om er tusschen door te zeilen en met al den spoed, dien de riemen slechts bij konden zetten, voorwaarts stuwende, gelukte het hem om zijnen vijand heen te zeilen. Aldus tusschen twee vuren geplaatst vocht de uiterste linkervleugel der Christenen met verschrikkelijk nadeel. Niet minder dan acht galeijen zonken, en verscheidene anderen werden genomen. De dappere Barbarigo zich in het digt van den strijd werpende, zonder van zijne wapenrusting gebruik te maken, werd door een' pijl in het oog getroffen en, slechts ongaarne den roem van den strijd aan een ander overlatende, naar zijne hut gebragt. De strijd duurde nog met onverminderde hevigheid aan de zijde der Venetianen voort. Zij vochten als mannen, die begrepen dat de oorlog hunne zaak was, en niet alleen waren aangevuurd door den dorst naar roem, maar ook naar wraak ¹⁾).

¹⁾ De onschatbare verzameling der *Documentos ineditos* bevat verscheidene verhalen van den slag van Lepanto door tijdgenooten. Een van deze is uit het handschrift van Fray Miguel Servia, den biechtvader van Juan van Oostenrijk en met hem tegenwoordig bij den strijd. De onderscheidene verhalen verschillen veel minder van elkander, dan bij zulke zaken gewoonlijk het geval is.

Aan den regtervleugel der Christenen werd eene gelijke poging door Ulrich Ali, den dey van Algiers, in het werk gesteld, als met zulk een goed gevolg door Sirocco uitgevoerd was. Gebruik makende van zijne meerdere sterkte, trachtte hij den regtervleugel der verbondenen te omsinselen. Hier voerde Andreas Doria het bevel. Hij had deze beweging van den vijand gezien, en wist haar te vrijdelen. Het was een wedstrijd in bekwaamheid tusschen de twee beste zeelieden in de Middellandsche zee. Doria strekte zijne linie zoover naar de regterzijde uit om eene omsingeling te voorkomen, dat Don Juan verplicht was hem te waarschuwen dat hij den middeltogt te zeer blootstelde. Zijne bevelen waren in zoover ongelukkig voor hemzelf, dat hij zijne eigene slagorde aldus verzwakte, en eenige kwetsbare plaatsen aan zijne aanvallers aanbood. Deze werden spoedig door het arendsoog van Ulrich Ali ontdekt, en even als de koning der vogels op zijne prooi loschiet, viel hij aan op eenige galeijen, die op grooten afstand van de anderen verwijderd waren en er meer dan een van in den grond boorende, voerde hij de groote *Capitana* van Malta in zegepraal als buit met zich ¹⁾.

Terwijl de strijd zoowel aan den regter- als linkervleugel zoo noodlottig voor de verbondenen aanving, kan men zeggen dat zij in het centrum met twijfelachtig geluk streden. Don Juan had zijn eskader moedig vooruit gevoerd. Maar het doel, dat hij voorhad, was eene ontmoeting met Ali Pacha, den vijand, die zijn zwaard het meest waardig was. De Turksche bevelhebber zocht niet minder een' dergelijken strijd. Beider galeijen waren gemakkelijk kenbaar niet alleen door hare ligging, maar ook door hare meerdere grootte en rijker versierselen. Daar-

¹⁾ *Relacion de la Batalla Naval*. H. S. Dit handschrift is een van de velen, welke ons door deelgenooten aan den strijd zijn nagelaten. De schrijver van dit verslag schijnt het aan boord van eene der galeijen geschreven te hebben, welke te Petala, gedurende de week na den slag, liggen bleef. De gebeurtenissen worden op eene duidelijke, ongekunstelde wijze medegedeeld, welke het vertrouwen van den lezer vordert. Het oorspronkelijke stuk, van hetwelk mijn afschrift genomen is, wordt in de bibliotheek der universiteit van Leiden gevonden.

enboven vertoonde de eene de heilige banier des verbonds, de andere den Turkschen standaard. Deze werd, even als de standaard der oude kalifen, voor heilig gehouden. Hij was met teksten uit den Koran bedekt, die er in gouden letters opgezet waren, en droeg den naam van Allah, welke er niet minder dan 28900 maal op geschreven stond. Het was de banier des sultans, welke sinds de stichting der keizerlijke dynastie van vader op zoon was overgegaan, en nooit in het veld werd gezien zonder dat de sultan of zijn stedehouder daar in persoon aanwezig was ¹⁾.

Beide bevelhebbers zetten hunne roeijers tot den uitersten spoed aan. Hunne galeijen schoten de overige schepen der linie spoedig vooruit, door de schuimende golven als door een' stormwind voortgezweept, en zij stootten met een' schok tegen elkander, die alles kraken, en de beide schepen op hunne kielen sidderen deed. Zoo sterk toch was de schok, welken zij ontvingen, dat de galei van den pacha, die veel grooter en hooger dan de andere was, zoover op hare tegenpartij gedreven werd, dat hare voorstevende vierde roeibank aanraakte. Zoodra de schepen weder van elkander los waren, en de schepelingen van den schok waren bekomen, begon het moordwerk. Don Juans voorname sterkte bestond in ongeveer 300 haakbusschietters, uit den bloem van het voetvolk uitgekozen. Aan den anderen kant was Ali voorzien van een even groot getal janitzaren. Hij werd gevolgd door een kleiner vaartuig, waarin er nog 200 zaten, die als reservekorps dienden. Hij had daarenboven honderd boogschutters aan boord. De boog toch was bij de Turken nog evenzeer in gebruik als bij de andere Muzelmannen.

De pacha opende aanstonds op zijn' vijand een verschrikkelijk kanon- en musketvuur. Het werd met gelijke geestdrift, maar beteren uitslag beantwoord, want men merkte op dat de Turken over de hoofden hunner tegenstanders heen schoten. De Turksche galei was niet voorzien van de verdedigingsmiddelen, welke de wanden der Spaansche schepen

¹⁾ Eene naauwkeurige beschrijving van den Turkschen standaard volgens het handschrift van Luis del Marmol, wordt in de *Documentos ineditos*, deel III, bl. 270, gegeven.

beveiligden; en de op den hoogen voorstevan op elkander gedrongen soldaten boden een gemakkelijk doelwit aan 's vijands kogels aan. Maar ofschoon er een aantal hunner bij iedere losbranding viel, werden hunne plaatsen spoedig door de reservetroepen ingenomen. Zij waren daardoor in staat een onophoudelijk vuur te onderhouden, dat de kracht der Spanjaarden brak; en daar Christenen en Muzelmannen beiden met ontombaren moed vochten scheen het twijfelachtig te zijn naar welke zijde de zege zou overhellen.

De zaak werd nog ingewikkelder door dat zich anderen in den strijd mengden. Ali en Don Juan werden beiden door eenigen van de dapperste kapiteinen hunner vloot bijgestaan. Het digtst bij den Spaanschen opperbevelhebber lagen, zooals wij gezien hebben, Colonna en de oude Veniero, die op zesenzeventigjarigen leeftijd wapenfeiten volbragt, die een' paladijn uit eene romance waardig waren. Op deze wijze verzamelde zich een klein eskader van strijdenden om de voornaamste aanvoerders, die dikwijls door verscheidene vijanden te gelijk werden aangevallen. Echter verloren de hoofden elkander niet uit het oog; maar hunne geringere vijanden zoo goed als zij konden van zich afslaande, weigerde ieder zijn' buit los te laten en hechte zich met doodelijken greep aan zijnen tegenstander.

Aldus woedde de strijd langs de geheele uitgestrektheid van den ingang der golf van Lepanto. De rookwolken, welke over het water dreven, onttrokken datgene aan het oog, wat op eenigen aanmerkelijken afstand voorviel, behalve dan wanneer de frissche koelte den rook voor een oogenblik verdreef en de vlammen van het geschutvuur een' kortstondigen glans over het sombere slagveld wierpen. Indien het oog van den toeschouwer den rookwolk had kunnen doordringen, welke de strijdenden omhulde, en met een' opslag het geheele tooneel overzien, zou hij bemerkt hebben dat de vloten in kleine afdeelingen waren gesplitst, welke ieder afzonderlijk met elkander streden, onafhankelijk van de overigen en zelfs onkundig van al wat op andere plaatsen geschiedde. De strijd leverde weinig van die groote berekeningen en behendige bewegingen op, welke men bij een' grooten zeeslag verwachten zou. Het was eer eene

verzameling van kleine gevechten, gelijk aan die op het land. De aan elkander gehechte galeijen boden een vlak aan, waarop soldaten en galeislaven borst tegen borst streden, en het lot van den slag werd over het algemeen door enteren beslist. Zooals in de meeste gevechten van dien aard, was het verlies van menschenlevens ontzaggelijk groot. De dekken waren met lijken overloden, terwijl Christenen en Muzelmannen door elkander in doodelijke omhelzing daar neder lagen. Er worden voorbeelden van schepen aangehaald waarop alle manschappen gesneuveld of gewond waren¹⁾. Het was een akelig schouwspel, daar het bloed in stroomen langs de wanden der schepen liep en het water in de golf mijlen in de rondte kleurde.

Het scheen alsof er een orkaan gewoed en de zee met wrakken van de schoone schepen bedekt had, welke een oogenblik te voren zoo fier de watervlakte doorkliefdien. Weinig zouden zij iemand nog doen denken aan de prachtige vertooning van daareven, met hun' doorschoten romp, hunne door de kogels afgesplinterde en omvergeschoten masten en rondhouten; met hunne in flarden geschoten zeilen, die in den wind fladderden, terwijl duizende gewonden en drenkelingen zich aan de drijvende stukken hout vastklampten en erbarmelijk om hulp riepen. Zoodanig was de wilde verwarring, welke op de godsdienstige stilte volgde, die twee uren te voren over deze schoone eenzaamheid geheerscht had.

De linkervleugel der verbondenen door Barbarigo aangevoerd, was bij het begin van den slag door de Turken, zooals wij gezien hebben, hevig aangevallen. Barbarigo zelf was doodelijk gewond. Zijn eskader was omsingeld geworden, velen zijner schepen waren gezonken, maar de Venetianen grepen juist moed in hunne wanhoop. Het gelukte

¹⁾ Herrera noemt eene galei »de *Piemontesa* van Savoije, waarop al het scheepsvolk en de roeijers gewond waren en Don Francisco van Savoije met elf wonden sneuvelde." Een ander »de *Florenzia*» zegt Rosell »verloor al hare soldaten en de bemanning, zoowel van galeislaven als matrozen, behalve hun kapitein Tomas de' Medici en nog zestien andere manschappen, hoewel zij allen gewond of verminkt waren." *Historia del Combate Naval*, bl. 113.

hun door onbeschrijfelijke inspanning den vijand af te slaan. Zij werden op hunne beurt aanvallers. Met het zwaard in de hand namen zij het eene schip na het andere. Den Kapucynermoonnik zag men in het dichtst van den strijd, terwijl hij zijn kruisbeeld zwaaide en het scheepsvolk tot de entering aanvoerde. De Christengaleislaven braken soms hunne ketens en streden dan met hunne geloofsgenooten tegen hunne meesters. Gelukkig was het schip van Mohammed Sirocco, den Turkschen admiraal, gezonken; en hoewel hij zelf uit het water gered werd was het slechts om door het zwaard van zijnen overwinnaar Giovanni Contarini om te komen. De Venetianen konden in hun hart geene genade voor de Turken vinden.

De dood van hun' aanvoerder bragt zijnen volgelingen den laatsten slag toe. Zonder verdere poging om den strijd te vervolgen vlugtten zij voor het wrekende zwaard der Venetianen. Zij, die het dichtst bij het land waren, trachtten te ontkomen door hunne schepen op het strand te laten loopen, waar zij ze als buit voor de Christenen achterlieten. Echter kwamen vele vlugtelingen, voor dat zij het land bereikten, ellendig in de golven om. Barbarigo, de Venetiaansche admiraal, die nog lag te zieletoegen, hoorde de tijding van 's vijands nederlaag en, in weinige beteekenisvolle woorden zijnen dank aan den Hemel uitstortende, die hem vergund had dit te beleven, blies hij den adem uit.

Gedurende dien tijd had de strijd in het centrum tusschen de beide opperbevelhebbers Don Juan en Ali Pacha voortgeduurd; hunne galeijen braakten een onophoudelijk kanon- en geweervuur, dat hen «even als martelaars in een vuurkleed» hulde. Beiden vochten met gelijken moed, hoezeer niet met gelijk geluk. Tweemaal hadden de Spanjaarden hunne vijanden aan boord geklampt en telkens waren zij met verlies teruggeslagen. Hunne meerdere bekwaamheid in het gebruik van vuurwapenen zou hun een bepaald overwigt over hunne vijanden gegeven hebben, zoo het door deze laatsten geleden verlies niet spoedig door nieuwe versterking hersteld was. Meer dan eens werd de strijd tusschen de beide aanvoerders door de aankomst van anderen, die deel aan het gevecht wilden nemen, afgebroken. Weldra

echter keerden zij zich weêr tegen elkander, alsof zij hunne krachten niet aan een' geringer vijand wilden verspillen. Gedurende den geheelen strijd stelden de beide aanvoerders zich als gewone soldaten aan het gevaar bloot. In zulk een' strijd moet Philips zelfs erkend hebben dat het moeijelijk voor zijn' broeder was om met eere eene veilige plaats te vinden. Don Juan ontving eene wond in den voet; zij was echter ligt en hij wilde zich niet laten verbinden voordat de strijd geëindigd was.

Wederom werden zijne manschappen in slagorde geschaard en ten derden male klonken de trompetten tot den aanval. Deze was gelukkiger dan de voorgaande. De Spanjaarden sprongen stoutmoedig op de Turksche galei over. Zij werden door de janitzaren met denzelfden moed als vroeger ontvangen. Ali Pacha voerde hen aan. Ongelukkig werd hij op dit oogenblik door een' musketkogel aan het hoofd getroffen en viel gevoelloos in de waring neder. Zijne manschappen handhaafden in den strijd hun' ouden roem; maar zij misten de gewone stem van hun' aanvoerder. Na eene korte maar vruchteloze worsteling tegen de woeste onstuimigheid der Spanjaarden werden zij overweldigd en wierpen hunne wapenen neder. Het dek was overladen met de lichamen van dooden en stervenden. Onder deze laatsten vond men den Turkschen bevelhebber ernstig, doch mischien niet doodelijk gewond. Hij werd door eenige Kastiliaansche soldaten weggevoerd, die hem herkende hem aanstonds hadden willen dooden. Maar de buiten gevecht gestelde aanvoerder, die van de eerste gevolgen zijner wond bekomen was, had nog tegenwoordigheid van geest genoeg om hen van dit plan te doen afzien, door hun de plaats aan te wijzen, waar hij zijn geld en zijne juweelen had neêrgelegd; en zij haastten zich om van deze ontdekking gebruik te maken voordat de schat in de handen hunner makkers vallen zou.

Ali was niet zoo gelukkig met een ander soldaat, die weldra daarna bij hem kwam, zijn zwaard zwaaide en zich gereed maakte om het den nedergeworpen aanvoerder in het ligchaam te steken. Het was te vergeefs dat hij den booswicht van zijn voornemen zocht af te brengen; het was

een misdadiger, een van die galeislaven, die Don Juan van de roeibanken had laten bevrijden en van wapenen voorzien. Hij kon niet gelooven dat eenige schat zoo veel waard kon zijn als het hoofd van den pacha. Zonder langer te aarzelen bragt hij hem een' houw toe, welke het hoofd in eens van de schouders scheidde. Daarop keerde hij naar zijne galei terug en legde het bloedige zegeteeken voor Don Juan neder. Maar hij had zich misrekend, wat zijne belooning aangaat. De bevelhebber beschouwde het met een' blik van medelijden en afgrijzen. Mogelijk dacht hij aan het edelmoedige gedrag van Ali jegens zijne Christengevangenen, en gevoelde dat hij een beter lot verdiend had. Hij vroeg den soldaat koel „van welk nut zulk een geschenk hem zijn kon,” en liet het toen in zee werpen. In plaats dat men aan zijn bevel gehoorzaamde, zegt men dat het hoofd op eene piek gezet en aan boord van de buitgemaakte galei in de hoogte gestoken werd. Te gelijker tijd werd de banier der Halve Maan naar beneden gehaald, terwijl die van het Kruis, in hare plaats geheeschen, de nederlaag van den pacha verkondigde ¹⁾).

Het gezicht van de heilige vaan werd door de Christenen met den kreet van „Viktorie” begroet, welke hoog boven het geraas van den strijd uitklonk. De tijding van den dood van Ali ging weldra van mond tot mond, gaf den verbondenen verschen moed, maar trof de ooren der Muzelmannen als eene doodmare. Hun vertrouwen was verdwenen, hun vuur verzwakt; hunne pogingen werden al minder en minder. Zij waren te ver van het strand om daar eene schuilplaats te zoeken zooals hunne makkers aan den regtervleugel. Zij hadden geen ander redmiddel dan om den

¹⁾ Torres y Aguilera verhaalt eene zonderlinge anekdote betreffende de groote standaard van het verbond op de *Real*. Het Christusbeeld daarop werd gedurende den strijd door geen kogel of pijl getroffen, niettegenstaande iedere andere banier op talloze plaatsen doorboord was. De pijlen bleven toch aan weërszijden van het kruisbeeld zitten, toen een aap, die op de galei behoorde, tegen de mast opklauterde, de pijlen er met zijne tanden uittrok en ze over boord wierp! (*Chronica* bl. 75). Als wij het getal geestelijken aan boord van de vloot in aanmerking nemen, is het opmerkenswaardig dat er bij deze gelegenheid niet meer wonderen geschieden.

strijd voort te zetten of zich over te geven. De meesten kozen het laatste. Vele schepen werden door entering genomen, anderen door de zegevierende Christenen in den grond geboord. Eer vier uren verlopen waren kon men zeggen dat het centrum, even als de regtervleugel van de Turken vernietigd waren.

Nog duurde de strijd voort op den regtervleugel der verbondenen, waar Ulrich Ali, de Algerijnsche aanvoerder, zooals men zich herinneren zal, gebruik had gemaakt van Doria's dwaling, die zijne linie zoo ver had uitgebreid, dat hij zich daardoor zeer verzwakte. Ulrich Ali viel hem op zijne meest kwetsbare plaats aan, was er, zooals wij gezien hebben, in geslaagd om verscheidene schepen te nemen en te verstrooijen, en zou zijn' vijand nog grooter verliezen hebben toegebracht, had deze niet bij tijds hulp ontvangen van den markies van Santa Cruz. Deze dappere officier, die het bevel over de reserve had, was Don Juan reeds van veel dienst geweest toen de *Real* gedurende zijn gevecht met Ali Pacha door verscheidene Turksche galeijen tegelijk was aangevallen; want op dat oogenblik kwam de markies van Santa Cruz aan, en sloeg de aanvallers af, van wie hij er daarna één gevangen nam, waardoor hij den opperbevelhebber in staat stelde zijn' strijd tegen den pacha te hervatten.

Niet zoodra had Santa Cruz den neteligen toestand van Doria vernomen of door Cardona, aanvoerder der Siliaansche schepen, ondersteund, zeilde hij ter zijner hulp voortwaarts. Zich in het midden van den strijd werpende vielen de beide vlootvoogden als een weerlicht op de Algerijnsche galeijen. Aldus van alle kanten omringd was Ulrich Ali genoodzaakt om zijne prooi los te laten, en door de vlugt voor zijne eigene veiligheid te zorgen. Hij liet de *Capitana* van Malta schieten, die hij reeds aan zijn' achtersteven bevestigd had, en waarop 300 lijken den wanhopenden aard der verdediging bewezen. Toen hij de tijding der nederlaag van het centrum en van den dood van Ali Pacha ontving begreep hij dat hem niets overschoot als om zich op de beste wijze van deze noodlottige plaats weg te maken en

zoo vele van zijne eigene schepen, als hij kon, te redden. En er waren in de Turksche vloot geene betere schepen dan deze, of bemand met manschappen, die onder eene betere tucht stonden. Want het waren de beruchtste zee-roovers uit de Middellandsche zee, die van kindsbeen af op hare baren geschommeld hadden.

Weldra zag men den Algerijn, nadat hij het teeken tot den aftogt gegeven had, aan het hoofd van zijn eskader naar het noorden stevenen met zoo veel zeilen, als hem na den strijd waren overgebleven, terwijl hij zich met alle inspanning zijner roeijers over zee voortspoedde. Doria en Santa Cruz voeren hem spoedig na, maar hij werd door den wind voortgestuwd en weldra ver van zijne vervolgers verwijderd. Nadat Don Juan zijne eigene aanvallers had afgeslagen kwam hij Doria te hulp, en vereenigde zich nu met hem om den onderkoning te vervolgen. Een rotsig voorgebergte, dat ver in zee vooruitstak, lag den vlugteling in den weg, en daar hoopten zijne vijanden hem te onderscheppen. Enkelen zijner schepen strandden tegen de rotsen, maar de overigen, bijna 40 in getal, bouwden beter zee en voeren veilig om het voorgebergte heen. Daarop verhaastten zij hunne vlugt en verdwenen langzamerhand van den horizon, waarbij zich hunne witte zeilen, als het laatste zichtbaar, op een' afstand vertoonden als eene troep noordsche zeevogels, die naar haar geboorteland terugkeeren. De verbondenen verklaarden het minder snel vorderen hunner eigene galeijen uit de omstandigheid dat hunne roeijers, die men gedurende den slag wapenen gegeven had, door wonden verminkt waren.

De strijd had meer dan vier uur geduurd. De lucht, die bijna den ganschen dag zonder wolken geweest was, begon nu te betrekken en wees een' naderenden storm aan. Voor dat hij eene plaats opzocht om zich met zijn' buit te bergen, verkende Don Juan de plaats van den strijd. Hij ontmoette verschillende schepen, die al te gehavend waren, om verder dienst te doen. Deze, die veelal aan den vijand behoorden, liet hij in brand steken, na datgene gered te hebben, wat er nog van eenige waarde aan boord was. Hij

koos de naburige haven Petala, omdat deze de veiligste en gemakkelijkste schuilplaats voor dien nacht aanbood; vóór hij daar aankwam begon de storm te loeijen en viel de duisternis over het water. Deze duisternis maakte echter de brandende wrakken slechts meer zichtbaar, welke stroommen vuurs en wolken van vonken opwerpende, er uitzagen als vulkanen op zee.

HOOFDSTUK XI.

OORLOG MET DE TURKEN.

Verliezen der strijdenden. — Don Juans edelmoedigheid. — Zegevierende terugkomst. — Geestdrift bij de Christenheid. — Gevolgen van den slag. — Operatiën in de Levant. — Verovering van Tunis. — Het wordt door de Turken hernomen.

1571—1574.

Langdurig en luide waren de gelukwenschingen, welke de jonge opperbevelhebber van zijne dappere wapenbroeders over den goeden uitslag van den strijd ontving. De uren gingen voor officieren en soldaten vrolijk voorbij, terwijl zij elkander hunne menigvuldige daden verhaalden. Maar een gevoel van treurigheid vermengde zich met hunne blijdschap, als zij het verlies van vrienden vernamen, die deze overwinning met hun bloed gekocht hadden.

Het was inderdaad een bloedige slag, welke vooral hierin alle zeegevechten van den laatsten tijd overtrof. Het verlies trof de Turken echter het meest. Daarbij bestaat weder het gewone verschil der getallen, maar men kan veilig hun verlies op bijna 25000 gesneuvelden en 5000 gevangenen stellen. Wat in de harten der overwinnaars het meeste vreugde verwekte was de bevrijding van 12000 Christengevangenen, die aan boord der Turksche galeijen op de roeibanken hadden vastgeketend gezeten, en die nu hunne bevrijders kwamen zegenen, terwijl de tranen langs hunne vermagerde wangen stroomden ¹⁾.

¹⁾ Het verlies der Muzelmannen is weinig meer dan eene gissing, zóó tegenstrijdig zijn de bronnen. De schrijver van het Leidsche handschrift maakt er zich van af met deze opmerking: »Men kan het getal gesneuvelden van de Turken niet kennen omdat er zoo velen in zee vielen; maar het getal dooden was oneindig groot.» Ik heb mij, zooals in mijne andere opgaven, aan Rosell gehouden, bl. 178.

Het verlies der verbondenen was betrekkelijk gering, minder dan 8000 ¹⁾. Dat het minder was dan dat hunner vijanden kan gedeeltelijk worden toegeschreven aan hunne meerdere bekwaamheid in het gebruik van vuurwapenen; gedeeltelijk ook aan het uitsluitend gebruik hiervan in plaats van bogen en pijlen, wapenen waarop de Turken, even als andere Mohammedaansche volken, hoewel met minder goeden uitslag, grootendeels vertrouwden. Eindelijk waren de Turken de overwonnen partij en ondergingen in hun grooter verlies het bijna onveranderlijke lot van overwonnenen.

Wat hunne vloot aangaat, deze kan men zeggen dat bijna vernietigd was. Niet meer dan 40 galeijen ontsnapten er van bijna 250, die aan het gevecht deel namen. Er werden er 130 genomen en onder de overwinnaars verdeeld. De overigen zonken of verbrandden, en werden door de golven verslonden. En tegenover dit alles, zegt men, dat de verbondenen niet meer dan vijftien galeijen verloren, hoezeer er zonder twijfel een groot getal voor de dienst onbruikbaar werd gemaakt. Dit verschil bewijst ons genoegzaam de mindere bekwaamheid der Turken in den bouw hunner schepen, en in de zeevaartkunde, welke vereischt werd om ze te besturen. Men vond veel buit in den vorm van goud, juweelen, en kostbare stoffen aan boord van verschillende genomen schepen. Er wordt opgegeven dat de galei van den opperbevelhebber alleen 170,000 gouden sequinen bevatte, eene groote som, maar niet groot genoeg, zooals het schijnt, om zijn leven te koopen.

Het verlies der strijdenden kan niet juist worden opgegeven zonder de hoedanigheid en het getal der gesneuvelden in aanmerking te nemen. Het getal van aanzienlijke personen, zoowel Christenen als Muzelmannen, die zich hadden ingescheept voor den togt, was zeer groot. De lijst der gesneuvelden toont aan dat zij op het pad des roems weinig acht sloegen op hunne persoonlijke veiligheid. De opperbevelhebber der Venetianen, de hoofdaanvoerder der Turk-

¹⁾ Rosell meent dat het geheele verlies der bondgenooten niet minder was dan 7600; waaronder 1000 Romeinen, 2000 Spanjaarden en de overigen Venetianen.

sche vloot, en de bevelhebber van zijn' regtervleugel, allen vielen in den strijd. Menig hooggeboren edelman eindigde bij Lepanto eene lange loopbaan van eervolle diensten. Meer dan een dagteekende, aan den anderen kant, het begin zijner roemvolle loopbaan van dezen slag. Zóó bij voorbeeld Alexander Farnese, hertog van Parma. Hoewel hij slechts weinige jaren jonger was dan zijn oom, Juan van Oostenrijk, hadden deze weinige jaren een groot verschil in hunnen toestand te weeg gebracht, daar de een de waardigheid van opperbevelhebber bekleedde en de ander slechts een eenvoudige gelukzoeker was. Echter gelukte het hem toch om door zijne daden grooten naam te maken. De galei, waarop hij was ingescheept, lag ra tegen ra tegen eene Turksche galei aan, waarmede zij hevig aan het strijden was. In het midden van het gevecht sprong Farnese bij den vijand aan boord, hieuw met zijn voortreffelijk zwaard allen neder, die hem in den weg kwamen, en opende alzoo een pad waarop zijne makkers de een na den ander konden voortdringen, zoodat zij na een kort doch moorddadig gevecht er in slaagden om het schip te nemen. Daar Farnese's galei juist achter die van Don Juan lag, kon deze getuige zijn van de daad van zijn' neef, hetwelk hem met eene bewondering vervulde, welke hij zich geene moeite gaf om te verbergen. De onversaagdheid, welke de jonge krijgsman bij deze gelegenheid toonde, was een goed voortteeken voor zijn karakter op later leeftijd, toen hij zijn' oom in het bevel opvolgde, en hem in krijgsroem overtrof ¹⁾.

Bij dien veldslag was een ander jongeling tegenwoordig, die toen nederig en onbekend, eens bestemd was om laweren van zuiverder en benijdenswaardiger soort te winnen dan die op het slagveld verkregen werden. Het was Cervantes, die op vierentwintigjarigen leeftijd als gemeen soldaat op de vloot diende. Hij was door de koorts aan zijn bed gekluisterd, doch niettegenstaande de vertogen van zijn' kapitein stond hij des morgens van den slag niet alleen

¹⁾ Don Juan beschrijft deze daad van zijn' dapperen bloedverwant in den eersten brief, dien hij Philips na den zeeslag schreef. De brief uit Petala van den 10^{den} October is uitgegeven door Aparici in de *Documentos ineditos relativos a la batalla de Lepanto*, bl. 26.

op om de wapenen te dragen, maar zelfs om op eene gevaarlijke post gesteld te worden. En daar deed hij goed zijn' pligt, zocals uit twee wonden in de borst en eene aan de hand bleek, waardoor hij het gebruik dezer laatste verloor. Gelukkig was het de linkerhand. De regter bleef hem over om die onsterfelijke pennevruchten voort te brengen, welke niet alleen in zijn eigen land, maar in alle deelen der beschaafde wereld bijna als een huisboek zouden bekend worden ¹⁾.

Een woedende storm en een onweder hielden vierentwintig uur na den strijd aan, gedurende welken tijd de vloot veilig in de haven van Petala voor anker lag. Zij bleef daar nog drie dagen. Don Juan maakte van dit opont-houd gebruik om de onderscheidene galeijen te bezoeken en zich van haren toestand te vergewissen. Hij vernam zelf naar het gedrag der troepen en was mild met zijne loftuigingen voor hen, die het verdienden. Voor de zieken en gewonden toonde hij het grootste medelijden, trachtte hun lijden te verzachten en voorzag hen van al wat zijne galei bevatte en hun tot lfenis kon strekken. Met zulk een grootmoedig en medelijdend karakter is het geen wonder dat hij zich de harten zijner soldaten won ²⁾.

Maar de bewijzen van dit vriendelijke karakter bepaalden zich niet alleen tot zijne eigene soldaten. Onder de gevangenen waren twee zonen van Ali, den Turkschen opperbevelhebber. De een was zeventien, de andere slechts dertien jaar oud. Zoo jong reeds had hun vader begeerd dat zij in een beroep zouden worden ingewijd dat, meer dan

¹⁾ Navarete, *Vida de Cervantes* (Madrid 1819) bl. 19. In de voorrede van het tweede deel van *Don Quixotte* zinspeelt Cervantes op Lepanto, en roept vol geestdrift uit, dat hij voor al zijne wonden, den roem niet zou willen missen van bij dien slag tegenwoordig te zijn geweest. »Ik zou eerder verkiezen bij dien beroemden slag tegenwoordig geweest te zijn, dan zonder mijne wonden en niet daarbij geweest te zijn.»

²⁾ Dit menschlievend gedrag van Don Juan wordt onder anderen ook medegedeeld door den schrijver der *relacion de la batalla naval* wiens woorden toonen dat zijn stuk op de plaats zelve geschreven is: »Hij bezocht de gewonden en gaf ze lfenis, terwijl hij ze ten dienste was, en hun alles gaf wat zij noodig hadden.»

eenig ander, in Turkije den weg tot aanzien baant. Zij waren niet aan boord van zijn galei en toen zij zijn' dood vernamen, waren zij ontroostbaar. Bij deze droefheid kwam nu nog het hevige lot der slavernij.

Toen zij voor Don Juan gebragt werden knielden de knapen op het scheepsdek voor hem neder. Maar hij rigtte hen op, omhelsde hen teeder en zeide alles wat hij kon om hen in hunne droefheid te troosten. Hij liet hen met de aan hunnen rang passenden eerbied behandelen. Zijn sekretaris Juan de Soto stond hun zijne hut af. Zij werden voorzien van de rijkste kleeding, welke men bij den buit vinden kon. Hunne tafel werd met dezelfde lekkernijen voorzien als die van den opperbevelhebber, en zijne dienaren toonden hun denzelfden eerbied als aan hun' meester. Zijne vriendelijkheid bepaalde zich niet bij deze daden van ridderlijke hoffelijkheid. Hij ontving een schrijven van hunne zuster Fatima, waarin zij op roerende wijze een beroep deed op Don Juans menschlievendheid, en hem de bevrijding van hare ouderlooze broeders verzocht. Hij had reeds een' renbode afgezonden om hunne vrienden te Konstantinopel te verzekeren dat zij in veiligheid waren, „hetwelk” zoo voegde hunne zuster er bij „door het geheele hof alhier als eene zeer wellevende daad beschouwd wordt, en er is hier niemand, die de goedheid en edelmocdigheid uwer hoogheid niet bewondert.” Zij ondersteunde haar verzoek door een rijk geschenk waarvoor zij als verontschuldiging opgaf, dat het dienen moest om hare gevoelens te hemwaart uit te drukken, ofschoon het nog ver beneden zijne verdiensten was ¹⁾.

Bij de verdeeling van den buit waren de jonge prinsen aan den paus toegewezen. Maar Don Juan slaagde er in om hunne vrijstelling te verkrijgen. Ongelukkig stierf de

¹⁾ De brief van Fatima wordt in de *Chronica*, bl. 92, van Torres y Aguilera gevonden. De kronijkschrijver voegt er eene lijst van geschenken bij, welke door de Turksche prinses aan Don Juan gezonden werden; onder anderen noemt hij kleederen van sabelbont, geborduurde zijde en andere verschillende rijke stoffen, fijn porcelein, tapijten en vloerkleeden, prachtige met goud en zilver ingelegde wapenen en Damasceener klingen met robijnen en turkoizen versierd.

oudste te Napels, zooals men zegt, aan een gebroken hart. De jongste werd naar zijn vaderland teruggezonden, met drie zijner volgelingen op wie hij bijzonder gesteld was. Don Juan weigerde Fatima's geschenk aan te nemen, daar hij het aan haar' broeder gaf. In een' brief aan de Turksche prinses zeide hij dit gedaan te hebben niet omdat hij weinig waarde hechtte aan haar schoon geschenk, doch omdat het altijd de gewoonte zijner koninklijke voorvaderen geweest was hunne gunsten vrij te verleenen aan hen, die ze noodig hadden, maar nooit iets als belooning te ontvangen.

Hij toonde dezelfde edelmoedigheid in zijn gedrag jegens Veniero. Wij hebben gezien hoe vriendelijk hij zich betoonde jegens den eigenzinnigen Venetiaan vóór dat de slag begon. Nu verlangde hij hem op zijne galei bij zich te zien. Toen hij naderde kwam hem Don Juan openhartig te gemoet om hem te groeten. Hij zeide dat hij verlangde het gebeurde te doen vergeten, en nadat hij den ouden krijgsman met zijne dapperheid in den slag geluk had gewenscht begroette hij hem met den dierbaren naam van „vader.” De oude krijger, op zulk eene vriendelijke welkomst niet verdacht, barstte in tranen uit, en er was niemand, zegt de kronijkschrijver, die de anekdote vertelt, die het tooneel met drooge oogen aan kon zien ¹⁾.

¹⁾ Volgens sommigen werd Don Juan er door zijne vrienden toe overgehaald om dezen stap jegens den Venetiaanschen admiraal te doen. (Torres y Aguilera en Van der Hammen.) Gewis kon hij de herinnering aan het verledene niet uit zijn hart verbannen, zooals uit meer dan een' zijner brieven blijkt, waarin hij zegt dat hij het bij een' volgenden veldtocht moeilijk zou vinden om in overeenstemming met een man van zulk een oplopend karakter te handelen. Daarom werd de Venetiaansche regering, hoewel tegen haren zin, er toe gebragt om Veniero in eene andere betrekking te gebruiken. Zijn gedrag, dat Don Juan en den verbondenen zoo onaangenaam geweest was, schijnt inderdaad door Veniero's landgenooten gunstig opgenomen te zijn, daar zij het als een bewijs beschouwden van zijne teérgevoelige zorg voor de eer zijner natie. Weinige jaren later stelden zij den ouden krijgsman ruimsehoots schadeloos voor den op hem geworpen blaam, door hem tot de hoogste waardigheid in de republiek te verheffen. Hij was de derde van zijn geslacht, die de betrekking van Doge vervulde, waartoe hij in 1576 verkozen werd en dat hij tot zijn' dood toe bleef.

Terwijl zij te Petala waren werd er een krijgsraad bij elkander geroepen om over de eerste beweging der vloot te raadplegen. Sommigen waren er voor om den slag door een' onmiddellijken aanval op Konstantinopel te doen volgen. Anderen meenden dat zij door gebrek aan levensmiddelen en den ontredderden toestand der vloot voor zulk eene onderneming niet in staat waren. Zij raadden aan om de vloot te ontbinden, om de verschillende eskaders, waaruit zij was zamengesteld ieder naar zijn eigen winterkwartier te doen terugkeeren en ze in de lente weder te vereenigen om de operatiën op nieuw te beginnen. Anderen weder, en daaronder Don Juan, meenden, dat zij alvorens uiteen te gaan nog wel eenige onderneming konden wagen, welke met hunne krachten overeenkwam. Daarom besloot men het beleg te slaan voor Santa Maura op het eiland Leukadia, eene goed versterkte plaats, welke den noordelijken ingang van de golf van Lepanto bestreek.

De vloot ligtte op den 11^{den} October het anker, en kwam den volgenden dag voor Santa Maura. Na eene zorgvuldige peiling van de zee, begreep men dat de belegering een moeilijker werk zijn zou dan men vooraf gemeend had. Er werd weder een krijgsraad bijeen geroepen, en besloten om, nu het jaargetijde al zoover gevorderd was, voor het tegenwoordige verdere operatiën te staken, de winterkwartieren te betrekken en de volgende lente den krijgstogt onder gunstiger voorteekenen te beginnen.

Het eerste wat men nu te doen had was om 's vijands buit te verdeelen, hetgeen op eene wijze geschiedde, die allen tevreden stelde. De helft van de galeijen en kleinere schepen, van het geschut en kleiner wapentuig en ook van de gevangenen werd voor den Katholieken koning afgezonden. De andere helft werd tusschen den paus en de republiek verdeeld in zulk eene evenredigheid als bij het verdrag bepaald was¹⁾. Daarop naar Korfu zeilende bragt

¹⁾ De buit, welke aan boord der Turksche schepen gevonden was, werd aan hen die de vaartuigen genomen hadden overgelaten. Er was genoeg om menig arm gelukzoeker rijk te maken. »Aldus werden er na de overwinning velen zoo rijk en welvarend dat er niemand was, die ander zilvergeld gebruikte dan sequinen, of er aan dacht om iets af te dingen als hij wat kocht.» Torres y Aguilera, *Chronica*, bl. 74.

Don Juan drie dagen op dat eiland door, en liet daar aan zijne schepen de noodige herstellingen verrigten; daarop nam hij afscheid van de verbondenen, en rigtte den steven naar Messina, hetwelk hij na een' stormachtigen overtocht den 31sten der maand bereikte.

Wij kunnen ons de vreugde voorstellen, waarmede hij verwelkomd werd door de bewoners van die stad, welke hij naauwelijks zes weken te voren verlaten had, en naar welke hij nu in zegepraal terugkeerde na de merkwaardigste overwinning ter zee van de laatste tijden behaald te hebben. De geheele bevolking stroomde met de regeringsleden aan het hoofd naar het strand om getuige van het prachtige schouwspel te zijn. Toen de dappere vloot de haven binnenzeilde, vertoonde zij de bewijzen van den geleverden slag in menige breuk. Maar de heilige standaard wapperde nog fier van den top der groote mast van de *Real*, en achteraan kwam eene lange rei veroverde galeijen, in nog erger toestand dan hare overwinnaar, terwijl zij hare banieren smadelijk achter zich door het water lieten slepen. Toen Don Juan aan het hoofd zijner troepen landde, werd hij met trompetgeschal begroet, terwijl salvos van het geschut van het kasteel, dat de stad bestreek, donderden. Hij werd onder een' prachtigen troonhemel ontvangen en door eene ontzaggelijke menigte burgers en soldaten begeleid. De geestelijkheid, die zich bij den stoet voegde, hief een *Te Deum* aan; en op deze wijze de hoofdkerk binnentredende, vereenigden zij zich allen in het dankgebed aan den Almagtige, die hun zulk eene luisterrijke overwinning geschonken had.

Don Juan werd op prachtige wijze in het kasteel gehuisvest. Hij werd ontvangen met een luisterrijk gastmaal, eene wijze om de algemene erkentelijkheid te toonen, welke niet alleen in onze dagen te huis behoort, en kreeg eene duurzamer belooning van de stad in een geschenk van 30,000 kroonen. Eindelijk werd er door een bekwaam kunstenaar een kolossaal bronzen standbeeld gemaakt, tot eene blijvende herinnering aan den overwinnaar van Lepanto. Don Juan nam het geld aan, maar het was slechts om het ter ondersteuning van de zieke en gewonde soldaten aan te

wenden. Op dezelfde edelmoedige wijze had hij bevolen, dat zijn geheele aandeel in den buit der Turksche schepen, en daaronder eene menigte gouden en zilveren brokade, welke in de galei van Ali Pacha gevonden was, onder degenen zou verdeeld worden, die het veroverd hadden.

De tijding van de overwinning van Lepanto maakte diepen indruk bij de geheele Christenheid, want het was de algemeene meening geweest dat de Turken ter zee onoverwinnelijk waren. De verbondenen inzonderheid gaven hunne vreugde op zulk eene buitengewone wijze te kennen, dat zij daardoor bewezen hoeveel vrees zij vroeger hadden gekoesterd. In Venetië, dat door den uitslag van den strijd als het ware een nieuw leven aanving, kwamen de doge, de raadsheeren en het volk op het groote Markusplein bijeen en wenschten elkander geluk met de groote overwinning hunner wapenen. Door een openbaar besluit werd de 7de October aangewezen om altijd als nationale gedenkdag gevierd te worden.

De vreugde was te Napels nauwelijks minder, waar het volk hunne kusten zoo dikwijls door de Turksche zeeroovers had zien plunderen, en toen hun admiraal, de markies van Santa Cruz, met zijn eskader de haven binnen zeilde werd hij met toejuichingen begroet als een veroveraar, die van een' veldtocht terugkeert.

Maar zelfs deze eer was nog minder, dan die welke men te Rome aan Colonna, den kapitein-generaal der pausselijke vloot, bewees. Toen hij in plegtigen optocht, met de op den vijand gewonnen zegeteekenen voor zich uit, en eene menigte treurende gevangenen achter zich werd rondgevoerd, herinnerende dit schouwspel aan de pracht van de oude Romeinsche zegepralen. Pius de Vijfde had te voren aangekondigd dat der Christenen overwinning hem door den Hemel was geopenbaard. Maar toen hij de tijding ontving van den inderdaad goeden uitslag, overtrof dit zijne verwachtingen zoover dat hij door zijne gemoedsbeweging overstelpt in een' stroom van tranen uitbarstte, en de oude paus de woorden van den evangelist uitsprak: „Daar was een mensch van God gezonden, wiens naam was Johannes!” (Joh. I : 6.)

Wij kunnen gerust gelooven dat de vreugde, waarmede de blijde tijding in Spanje werd begroet, niets minder was dan die waarmede zij in andere landen der Christenheid ontvangen werd. Terwijl hij nog voor Petala lag zond Don Juan Lope de Figueroa met berigten en met den grooten Turkschen standaard, als het roemrijkste zegeteeken uit den strijd, aan den koning ¹⁾. Spoedig daarop zond hij een' koerier met uitvoeriger brieven. Het gebeurde dat noch de een, noch de ander de plaats zijner bestemming bereikte dan eenige weken nadat Philips die tijding langs een ander kanaal ontvangen had. Dit was de Venetiaansche gezant, die in het laatst van October een bericht van zijne regering ontving, hetwelk een volledig verhaal van den slag bevatte; zich daarmede naar het paleis spoedende, vond hij den koning in zijne bijzondere kapel, waar hij op den avond van Allerheiligen de vesper bijwoonde. Het nieuws vervulde zijn gemoed zonder twijfel met blijdschap, hoewel *men zegt*, dat ver van dit in zijn gedrag te toonen, hij met zijne gebeden voortging, zonder in het minst van houding te veranderen, totdat de dienst was afgelopen. Daarop beval hij een *Te Deum* te zingen. Alle aanwezigen stortten, met overstelpte harten, gezamenlijk hunnen dank aan den Heer der heirscharen uit, dat Hij zulk eene overwinning aan het Kruis geschonken had ²⁾.

¹⁾ Philips spreekt in een' brief, in November door hem uit het Eskuriaal aan zijn' broeder geschreven, van zijne vreugde bij het ontvangen van dit zegeteeken uit handen van Figueroa. (Rosell, *Apendice* No. 15.) De standaard werd in het Eskuriaal geplaatst, waar hij in 1671 bij een' brand vernietigd werd. *Documentos ineditos*, III. bl. 256.

²⁾ Het derde deel der *documentos ineditos* bevat een breedvoerig verslag van het handschrift van een Hieronymieter monnik, dat in het Eskuriaal berust. Daarin zegt de schrijver dat Philips de tijding der overwinning door een' door Don Juan afgezonden renbode ontving, terwijl hij in het kloosterpaleis van het Eskuriaal de vesper bijwoonde. Dit verhaal wordt door Cabrera (*Felipo Segundo*, bl. 696) en de voornaamste Kastiliaansche schrijvers gevolgd. Echter wordt de onnaauwkeurigheid er van genoegzaam bewezen door twee brieven, welke in dien tijd aan Don Juan van Oostenrijk geschreven zijn, den eenen door den sekretaris des konings, Alzamora, den anderen door Philips zelve. Volgens deze was de Venetiaansche gezant de eerste, die de tijding mededeelde, en de plaats waar de koning het vernam was de

Dien avond was Madrid geheel verlicht. Den volgenden dag las de pausselijke legaat de mis in tegenwoordigheid des konings, die daarna deel nam aan eene plechtige processie naar de kerk van de heilige Maria, waar het volk met het hof zijn dankgebed uitstortte.

In een' brief van Philips aan zijn' broeder, welken hij den 29sten November uit het Eskuriaal schreef, zeide hij uit volheid zijns harten, met woorden van dankbaarheid en broederliefde: „Ik kan u niet zeggen welke vreugde het mij schonk toen ik in bijzonderheden vernam hoe gij u gedurende den slag gedragen, hoe dapper gij u persoonlijk getoond hebt, en hoe voorzigtig gij geweest zijt om aan anderen goede en juiste bevelen te geven, al hetwelk zonder twijfel eene voorname oorzaak van de overwinning geweest is. Aldus breng ik u, naast God, bij dezen daarvoor mijnen dank toe; en het maakt mij gelukkig dat het voor iemand, die mij zóó nabij bestond en zóó dierbaar was, bewaard bleef om dit groote werk te volbrengen, dat u in de oogen van God en van de geheele wereld zoo veel roem verschaft heeft.”

Het gevoel van den koning werd door zijne onderdanen gedeeld. De geestdrift, welke deze groote overwinning door het geheele land verwekte, was grenzeloos. „Er is niemand” schrijft een van 's konings sekretarissen aan Don Juan, „die daarin niet de hand des Heeren erkent; hoewel het eerder een droom dan de werkelijkheid schijnt te zijn,

bijzondere kapel in het paleis te Madrid, terwijl hij daar op den avond van Allerheiligen de vesper hoorde. Het is opmerkenswaardig dat de brief van den sekretaris niets bevat van de onverschilligheid, waarmede men zegt dat Philips de tijding aanhoorde. De oorspronkelijke bescheiden van deze belangrijke stukken liggen nog in de nationale bibliotheek te Madrid. Zij zijn door Señor Rosell voor zijn gedenkschrift afgeschreven (*Apendice* No. 13 en 15.) Men maakt weinig vorderingen in de geschiedenis voordat men bevonden heeft dat het gemakkelijker is om eene dwaling te herhalen dan die te herstellen.

Leopold Ranke verhaalt, zonder opgave van bron, (*Die Osmanen und die Spanische monarchie*, bl. 156) dat Philips bij het ontvangen der verblijdende tijding niets zou gezegd hebben dan: „Don Juan waagde zich zeer.”

VERT.

zóóver althans overtreft het iederen zeeslag, waarvan de wereld ooit te voren hoorde.” De beste beeldhouwers en schilders gingen aan het werk om de herinnering aan deze roemrijke gebeurtenis te vereeuwigen. Onder dit getal was Titiaan, die ten tijde van Karel den Vijfde twee jaar in Spanje geweest was, en die nu op meer dan negentigjarigen leeftijd het groote schilderstuk „de overwinning van het verbond” voltooidde, dat nog te Madrid in het museum hangt. De verheven gebeurtenis was eene vruchtbare bron voor de ingevingen der Kastiliaansche Muze. Onder tal van heldendichten en lierzangen vereeuwigen het heldendicht van Ercilla¹⁾, en de verheven zang van Fernando de Herrera de herinnering aan de overwinning van Lepanto in duurzamer vormen dan doek of marmer, even onvergankelijk als de taal zelve.

Terwijl dus allen bereid waren om hulde te bewijzen aan de bekwaamheid en dapperheid, welke den grootsten slag van dien tijd hadden doen winnen, begon men, toen de geestdrift verkoeld was en men de gebeurtenissen zorgvuldiger kon beoordeelen, te vragen welke de vruchten van deze overwinning waren. Don Juans vader, Karel de Vijfde zou, zoo als men zeide, na het behalen van zulk eene overwinning niet aldus het slagveld verlaten hebben, maar haar door eene andere hebben doen volgen, vóórdat de vijand van den slag had kunnen bekomen. Menigeen sprak de overtuiging uit, dat de jonge aanvoerder zijne vloot aanstonds naar Konstantinopel had moeten voeren.

Er scheen inderdaad eenige grond te bestaan om zijne handelwijze na den slag aldus te beoordeelen. Doch wij moeten ons, ter vergoelijking van Don Juans gedrag herinneren dat zijn toestand zeer verschillend was van dien van den keizer, zijn' vader. Hij bezat niet zulk een onbepaald gezag over zijn leger als de laatste. De hoofdaanvoerders der verbondenen waren zóó gelijk met hem in rang,

¹⁾ Ercilla heeft den 24sten zang der *Araucana* aan het schitterend feit van den slag van Lepanto gewijd. Indien Ercilla niet even als Cervantes bij het gevecht tegenwoordig was, dan geven zijne bekendheid met de voornaamste handelende personen en zijne dichterlijke verdiensten aan zijn' heldenzang eene ontzaggelijke waarde als geschiedkundig stuk.

allen aanspraak maakten op het recht om in alle zaken van belang geraadpleegd te worden. De grootste naijver bestond tusschen de troepen, die zij aanvoerden. Zij waren het allen, wel is waar eens in hun' haat jegens de Turken. Maar zij stonden allen meer of minder onder den invloed van de belangen hunner eigene staten, door de plaats te willen aanwijzen, waar de vijand moest aangevallen worden. Iedere voet gronds, welke den vijand in de Levant ontworpen werd, zou alleen dienen om het Venetiaansche gebied te vergrooten; terwijl de verovering van het westelijk deel der Middellandsche zee het rijk van Kastilië uitbreiden zou. Dit gevoel van naijver tusschen Spanjaarden en Venetianen was in het begin van den togt, zooals wij gezien hebben, zóó groot, dat het hun bijna den ondergang berokkende.

Zij, die Don Juan berispten omdat hij zijne wapenen niet tegen Konstantinopel gekeerd had, schenen maar eene onvolkomen kennis te hebben van de hulpbronnen der Porte, zooals in den loop van datzelfde jaar bewezen werd. Er is een merkwaardige brief van den hertog van Alva, eene maand na den slag van Lepanto geschreven, waarin hij de beste wijze bespreekt, waarop men de vruchten der overwinning zou kunnen plukken. Daarin drukt hij de meening uit dat een aanval op Konstantinopel, of zelfs op eenig deel van de Turksche bezittingen slechts met eene nederlaag eindigen moest, als men niet door een algemeen verbond der groote Christelijke mogendheden werd bijgestaan, zoo uitgestrekt waren toen nog de hulpmiddelen van dat groote rijk ¹⁾. Indien dit zoo was, en er kon geen beter regter in krijgzaken gevonden worden, hoe ontoereikend waren dan de middelen, welke Don Juan ter zijner beschikking had, om zijn doel te bereiken, daar de verbonden, zooals de uitkomst bewees, als zand aan elkander hingen, en de vloot in den geleverden slag zoo gehavend

¹⁾ De brief, welke van den 17^{den} November 1571 uit Brussel gedagteekend is, werd gerigt aan Juan de Zuñiga, den Kastiliaansen gezant aan het hof te Rome. Een afschrift van een handschrift der 16de eeuw, uit de boekerij van den hertog van Ossuna, is opgenomen in de *Documentos ineditos*, III, bl. 292—303.

was dat vele schepen naauwelijks meer zee konden bouwen!

Daarbij kan men nog voegen dat Don Juan wist, dat zijn broeder wenschte dat de Spaansche vloot naar Sicilië terug zou keeren om te overwinteren. Indien hij derhalve in zee bleef moest hij zulks op eigen verantwoordelijkheid doen. Nu had hij het groote doel bereikt, waartoe hij in zee gestoken was. Hij had volkomener overwinning behaald, dan waarop de hartstogtelijkste zijner landgenooten recht had zich te beroemen. Om den strijd in de gegeven omstandigheden voort te zetten, zou eenigermate het tarten van het noodlot geweest zijn, hij zou den reeds verworven roem op het spel gezet en de kans gehad hebben om den veldtogt treurig te eindigen, en aldus eene cypressen- in plaats van eene lauwerkroon der overwinning te verwerven. Was het wonder dat zelfs een avontuurlijke geest als de zijne terugdeinsde voor het wagen van het spel met de meerderheid tegen hem?

Het is eene groote dwaling om van de overwinning bij Lepanto als van eene onvruchtbare zegepraal te spreken, welke geene vruchten voortbragt voor hen, die haar behaald hadden. Inderdaad het had den Turken van geen strookje gronds beroofd. Zelfs het groote verlies van schepen en soldaten dat het hun kostte werd het volgende jaar hersteld. Maar het verlies van een' goeden naam, die kracht van den overwinnaar, kon niet te hoog geschat worden. De lange en voorspoedige loopbaan der Turksche vorsten, voornamelijk van den laatste, Soliman den Prachtige, had gemaakt dat men de Turken voor onoverwinnelijk hield. Er was geene Christelijke natie, welke niet beefde bij het denkbeeld van een' krijg met Turkije. Nu was de begoocheling verbroken. Hoewel hunne hulpbronnen nog oneindig groot waren verloren zij het zelfvertrouwen. Venetië won dit in diezelfde mate. Toen de vijandelijke vloten elkander het jaar na den slag van Lepanto ontmoetten, gingen de Turken, hoewel zij de meerderheid hadden, op de vlugt. Gedurende de zeventig jaren, welke na het einde van den tegenwoordigen oorlog volgden, lieten de Turken hunne pogingen varen om zich van eenige bezitting der republiek, welke zoo uitlokkend om hen heen lag, meester te maken.

Toen de beide natiën het eerst weder met elkaâr in botsing kwamen, trad Venetië, zonder op bondgenooten te steunen, alléén in het veld en betwistte dit met eene onversaagdheid, die haar op eene lijn plaatste met de reuzenmagt, welke haar aangevallen was. Die magt was reeds aan het afnemen, en zij die de geschiedenis van het Turksche rijk het zorgvuldigst beoefend hebben dagteekenen het begin van zijn verval van den slag van Lepanto ¹⁾).

De verbondenen zouden met hunne verschillende troepenafdeelingen vroeg in de lente van het volgende jaar 1572 gereed geweest zijn. Zij waren echter niet gereed voordat de zomer reeds ver gevorderd was. Eene reden van uitstel was de moeilijkheid van te beslissen aan welke zijde het Turksche rijk moest aangevallen worden. De Venetianen waren met klaarblijkelijk inachtnemen van hun eigenbelang er voor om den oorlog in de Levant voort te zetten; Philips wilde, om dezelfde reden, dien naar het westelijke deel der Middellandsche zee overgebracht hebben, en een' togt tegen de Barbarijsche magten ondernemen. Eindelijk wilde Pius de Vijfde, aangezet door die fiere geestdrift, welke hem alle hinderpalen op zijn' weg over het hoofd deed zien, of overschrijden, naar Konstantinopel oprukken en van deze stad zijne zegevierende banier naar het Heilige land overbrengen. Deze hersenschimmige denkbeelden van eene kruisvaart ontlokten een' glimlach, mogelijk wel een' spottenden, aan mannen, die beter dan de paus met krijgskaken bekend waren.

Pius deed wederom zijn best om bij de Christenvorsten eene geestdrift gelijk aan de zijne op te wekken. Maar het was te vergeefs dat hij ze aanzette om zich bij het verbond te voegen. Allen weigerden het om de eene of andere reden. Het is mogelijk dat zij minder voor de Turken vreesden, dan voor de uitbreiding der magt van den koning van Spanje. Maar de groote plannen van Pius den Vijfde vielen den

¹⁾ Zie Rosell, *historia del Combate Naval* bl. 157. Lafuente, *Historia de España*, XIII, bl. 538. Ranke, die de geschiedenis van het Turksche rijk bijzonder beoefend heeft, merkt op dat »de Turken al hun vroeger zelfvertrouwen na den slag van Lepanto verloren. Zij hadden geen' mededinger tegenover Juan van Oostenrijk te plaatsen. De slag van Lepanto brak het Turksche overwigt.»

1sten Mei 1572 met zijn' dood in duigen. Hij was de ware bewerker van het verbond; het hield zijne gedachten tot het laatste uur van zijn bestaan bezig; en zijne laatste daad was om daartoe eene aanzienlijke som gelds uit zijne schatkist aan te wenden. Hij kan inderdaad de eenige onder de verbondenen genoemd worden, die alleen handelde voor hetgeen hij meende dat de belangen van het geloof vorderden. Dit werd spoedig duidelijk.

De zaken van Philips den Tweede waren op dat oogenblik in neteligen toestand. Hij vreesde zeer dat iemand van de Fransche partij op den stoel van Petrus zou verheven worden. Hij had groote reden om de staatkunde van Frankrijk ten opzichte van de Nederlanden te wantrouwen. Voordat hij op deze punten zeker was, was hij niet geneegen om de kostbare vloot te laten uitzeilen, welke hij als zijn aandeel moest opbrengen. Het was te vergeefs dat de bondgenooten Don Juan verzochten om hen met zijne Spaansche vloot bij te staan. Hij had bevel van zijn' broeder om Messina niet te verlaten, en het was te vergeefs dat hij zich boos maakte over dit bevel, hetwelk reeds zoo vroeg de roemrijke loopbaan dreigde te sluiten, waarop hij was voortgeschreden, en welke hem aan de meest vernederende lasteringen bloot stelde. Het was niet voor den 6^{den} Julij dat de koning hem toestond om tot hulp der verbondenen een deel der vloot vooruit te zenden, hetwelk slechts uit 22 galeijen en 5000 man troepen bestond ¹⁾).

Sommige geschiedschrijvers verklaren het gedrag van Philips niet zoozeer uit zijn' verlegen toestand, als wel uit zijn' tegenzin om zijn' broeder de gelegenheid te verschaffen van zich versche lauweren om het hoofd te vlechten, en mogelijk een onafhankelijk rijk voor zich te verwerven, waarnaar Pius de Vijfde hem aangemoedigd had om te haken. Misschien kan het dit gevoelen versterken, ten minste het duidt eenige afgunst aan op de aanspraken van zijnen broeder, dat de koning in de brieven aan zijne gezanten in Italië hun voorschreef om aan Don Juan wel allen mogelijken eerbied te bewijzen, doch te zorgen dat

¹⁾ Deze hulp stond onder bevel van Alvaro de Bazan. VERT.

zij hem niet aanspraken of schreven met den titel van *Hoogheid*, maar dien van *Excellentie* te gebruiken, er bijvoegende dat zij van dit voorschrift niet als van hem komende moesten spreken. Hij liet hetzelfde voorschrift aan de gezanten in Engeland, Duitschland en Frankrijk geven. Dit was slechts een dunne draad om de vlugt van den jongen adelaar te beletten, toen hij zijne vlugt naar de wolken wilde nemen. Het diende echter om aan te toonen, dat het den wil zijns meesters niet was dat hij zóó hoog zou vliegen.

Gelukkig werd Philips van zijne vrees voor eenen nieuwen paus bevrijd, door de verkiezing van den kardinaal Buoncampagno. Deze geestelijke, die den naam van Gregorius den Dertiende aannam, was persoonlijk met den koning bekend, daar hij vroeger verscheidene jaren aan het hof had doorgebracht, en hij bezat in volle mate den ijver van zijn' voorganger voor het voeren van den krijg tegen de Muzelmannen. Hij verloor geen' tijd om zijne „vurige breve” (*breves de fuego*), zooals Don Juan haar noemde, uit te vaardigen, om hem tot vernieuwde inspanning in deze zaak aan te zetten. Ook in Frankrijk vernam Philips met genoegen, dat de Guises, de hechte aanhangers der Spaansche partij, nu de leiding der staatszaken hadden. Aldus van zijne vrees aan deze twee kanten bevrijd, stemde Philips er in toe dat zijn broeder met het overschot der vloot vertrekken zou. Deze bestond uit 55 galeijen en 30 kleinere schepen. Maar toen de prins op den 9^{den} Augustus Korfu bereikte, bevond hij dat de verbondenen, dien het verdrotten had om te wachten, reeds onder bevel van Colonna in zee gestoken waren om de Turksche vloot op te zoeken.

De Porte had zulk eenen buitengewonen spoed gemaakt dat er binnen zes maanden 120 galeijen waren gebouwd en uitgerust, hetgeen met de reeds voorhanden schepen eene ontzagelijke vloot uitmaakte. Het was een merkwaardig bewijs van hare hulpbronnen, maar het geeft een denkbeeld van het groote onderscheid tusschen eene Turksche galei van de 16de eeuw en een oorlogschip van onzen tijd. Het bevel over deze vloot werd aan den Algerijnschen aanvoer-

der Ulrich Ali opgedragen, die zoo behendig de weinige schepen had weten te redden, welke uit den slag van Lepanto ontkwamen. Hij stond naar verdienste hoog in het vertrouwen van den sultan en had de opperste leiding in zeezaken.

De beide vloten kwamen tegenover elkander aan de westkust van Morea. Maar ofschoon de Algerijnsche bevelhebber de Christenen zeer in aantal en sterkte van schepen overtrof, weigerde hij den strijd, waarbij hij dezelfde behendigheid toonde in het vermijden van een gevecht als hij vroeger getoond had om er uit te ontkomen.

Op het einde van Augustus keerden de verbondenen naar Korfu terug, waar zij door het later gekomen Spaansche eskader werden versterkt. Na deze vermeerdering telde de vereenigde vloot 247 schepen, van welke bijna tweederde galeijen waren. Het was eene eenigzins grootere magt dan die van den vijand. Aldus versterkt ontrolde Don Juan de gewijde banier als opperbevelhebber van het verbond, hij ligte het anker en stevende met de geheele vloot in zuidelijke rigting. Het duurde niet lang of hij verscheen voor de haven van Modon en Navarino, waar de beide afdelingen der Turksche vloot voor anker lagen. Hij zou ze afzonderlijk zijn aangevallen, maar niettegenstaande zijne pogingen, slaagde hij er niet in om hare vereeniging in de haven van Mora te voorkomen. Den 7^{den} October waagde Ulrich Ali zich buiten de haven en scheen bereid te zijn om slag te leveren. Het was de verjaardag van den slag van Lepanto; en Don Juan vleide zich dat hij zijne wapenen weder even als dien dag door de overwinning zou zien kroonen. Maar zoo de Turksche bevelhebber met de verbondenen niet wilde strijden toen hij hen in getal overtrof, was het niet te vermoeden dat hij hen nu zou willen bestrijden nu hij de minste was. Na eenige bewegingen, welke geen het minste gevolg hadden, nam hij zijne toevlugt onder het kasteel van Modon en trok in de haven terug. Daar zou Don Juan hem gevolgd zijn met het voornemen om hem tot een' slag te dwingen. Doch dit werd hem ontraden door de andere aanvoerders der bondgenooten, die meenden dat de kans op een' goeden uitslag

bij zulk eene sterk verdedigde vesting, geenszins door het waagstuk gewaarborgd werd.

Het was te vergeefs dat de verbondenen in de nabijheid bleven liggen, met de hoop van den vijand tot een' slag te verleiden. Het jaargetijde ging voorbij zonder vooruitzigt op beteren uitslag. Ondertusschen ontbraken de levensmiddelen, het stormachtige herfstweder naderde, en Don Juan, zich ergerende over hetgeen hij als vreesachtigheid van zijne bondgenooten beschouwde, en over het toezigt dat zij zich veroorloofden over hem uit te oefenen, nam, daar het nu te laat was voor eenige nieuwe onderneming, het besluit om op te breken en verdere handelingen tot de volgende lente uit te stellen, wanneer hij hoopte den togt vroeger aan te vangen dan dit jaar geschied was. Daarom scheidten de verbondenen, toen zij in het laatst van October het eiland Paxo bereikten, en gingen ieder naar hunne winterkwartieren. Don Juan keerde met de Spaansche vloot naar Sicilië terug.

De paus en de koning van Spanje, geenszins ontmoedigd door den uitslag van den togt, besloten om dien vroeg in de lente weder te beginnen, en dan nog op ontzaggelijker schaal dan vroeger. Maar hunne plannen werden vrijdeld door het ontstellende bericht dat Venetië een afzonderlijk verdrag met de Porte had aangegaan. Het verdrag, dat, zooals men verhaalt, door tusschenkomst van den Franschen gezant bewerkt was, werd den 7^{den} Maart 1573 gesloten. De voorwaarden schenen eenigzins buitengewoon, als men de betrekkelijke stelling der partijen in aanmerking nam. Volgens de beide hoofdartikels nam de republiek aan om gedurende drie jaren den sultan eene jaarlijksche som van 100,000 dukaten te betalen, en hem het eiland Cyprus, de oorspronkelijke aanleiding tot den oorlog, af te staan. Men zou veronderstellen dat het de Turken en niet de Christenen waren, die den slag van Lepanto gewonnen hadden ¹⁾.

¹⁾ François de Noailles, Fransch gezant te Konstantinopel, was reeds het geheele vorige jaar bezig geweest om dien vrede te bewerken totdat het hem eindelijk gelukte. Behalve Cyprus stonden de Venetianen den Turken de steden Antivari, Dulcigno en Soppoto op

Venetië was een handelstaat en had zonder twijfel meer door vrede dan door oorlog, hoe goed ook gevoerd, gewonnen. Uit dit oogpunt beschouwd was dit verdrag met zulk een' ontzagwekkenden vijand zelfs staatkundig. Maar het belang eener natie kan op den langen duur niet meer dan dat van een enkel persoon van de eer gescheiden gedacht worden. En wat zou schandelijker voor een' staat geweest zijn dan om in het geheim voor zich zelve voorwaarden van den vijand te bedingen en de bondgenooten in den steek te laten, die op zijn verzoek en ter zijner verdediging den oorlog begonnen waren? Zulk een gedrag toch stemde al te zeer met de vroegere geschiedenis van Venetië overeen, en regtvaardigde den naam van kwade trouw, welke de Europeesche natiën er zoo afkeerig van had gemaakt om in het verbond te treden ¹⁾.

Philips ontving de tijding met zijne gewone bedaardheid. „Indien Venetië” zóó sprak hij „denkt dat zij hare eigene belangen door zulk eene handelwijze bevordert, kan ik waarlijk zeggen dat ik, wat ik ook gedaan heb, getracht heb hare belangen en die der Christenheid in het oog te houden.” Echter sprak hij later zijn gevoelen duidelijker voor den Venetiaanschen gezant (Giovanni Soranzo) uit. De paus gaf in een konsistorie vrij lucht aan zijne gevoelens, waarbij hij het gedrag van Venetië in de bitterste en verachtelijkste termen aan de kaak stelde. Toen de republiek een bijzonder gezant (Nicolas de Ponte) zond om zijnen toorn te doen bedaren en zich door haren verlegen toestand te verontschuldigen, weigerde de paus hem te ontvangen. Don Juan wilde aan den afval van Venetië geen geloof slaan toen hem het eerst de tijding daarvan gebragt werd. Toen hij er door een regtstreeksch bericht van hare regering de mededeeling van ontving, beantwoordde hij dit slechts door vol verontwaardiging de groote standaard van

---

de kust der Adriatische zee af. Andreas Badoaro en Antonio Tiepolo werden door den Venetiaanschen raad naar Turkije gezonden om den vrede te teekenen.

VERT.

¹⁾ Het verdrag wordt gevonden in Dumonts *corps diplomatique*, deel V, 1, bl. 218.

het verbond van zijne galei te laten afnemen, en er de banier van Kastilië voor in de plaats te ontrollen.

Dit was het einde van het heilige verbond, waarop Pius de Vijfde zoo volkomen gesteund had om Konstantinopel te veroveren en Palestina te herwinnen. Philips kon nu den oorlog overbrengen naar dien kant, welken hij verkozen had. Daarom besloot hij eene vloot naar de kust van Barbarije te zenden. Tunis werd voor den aanval uitgekozen; het was eene welvarende stad, en de verblijfplaats van menig zeeroover, die de handelschepen in de Middellandsche zee plunderde. Het was door Karel den Vijfde in den merkwaardigen veldtogt van 1535 ingenomen, maar was sedert door de Muzelmannen heroverd. Echter hielden de Spanjaarden steeds de sterke vesting Goletta, die den toegang tot Tunis bestreek, bezet.

In het laatst van September 1574 verliet Don Juan de Siciliaansche kust aan het hoofd eener vloot van ongeveer 100 galeijen en bijna evenveel kleinere schepen. Het getal zijner troepen bedroeg niet minder dan 20,000. De geschiedenis van dien krijgstogt is kort. De meeste inwoners van Tunis vlugten uit de stad. De weinigen die overbleven wilden de jammeren van den krijg liever niet op hunne hoofden laden door den Spanjaarden weêrstand te bieden. Zonder bijna een enkel schot te lossen, trok Don Juan aan het hoofd zijner krijgsbenden door de poorten, welke ter zijner ontvangst geopend waren. Hij vond rijken buit, ongeveer vijftig stukken geschut met krijgsgen mondbehoefden, groote hoeveelheden graan, katoenen en wollen kleederen, rijke zijde en brokade met verschillende andere soorten van kostbare koopwaren. De troepen besteedden meer dan eene week om de stad te plunderen. Zij wonnen in één woord alles behalve roem; want er was weinig roem te behalen daar waar geene hinderpalen te overwinnen waren ¹⁾.

Don Juan gaf bevel om den inwoners geen leed te doen. Hij verbood dat men iemand tot slaaf zou maken. Bij

¹⁾ Torres y Aguilera, *Chronica*, bl. 103. Deze schrijver, die bij de inname van Tunis tegenwoordig was, geeft eene schrikverwekkende schildering van de roofzucht der soldaten.

eene openbare afkondiging noodigde hij allen uit om naar hunne woningen terug te keeren, terwijl hij ze van zijne bescherming verzekerde. In een bijzonder opzigt was zijn gedrag merkwaardig. Philips, ontevreden over de uitgaven waartoe hem de bezetting van het kasteel van Goletta jaarlijks verpligtte, had zijn' broeder aanbevolen, zoo niet bepaald gelast om het te ontmantelen en de vestingwerken van Tunis op gelijke wijze af te breken ¹⁾. In plaats van op deze voorschriften te letten beval Don Juan, zoodra hij zich in het bezit der stad zag, om Goletta geheel en al te herstellen, en te gelijker tijd een sterk kasteel in de stad te bouwen. Dit werk droeg hij op aan een Italiaansch ingenieur en ridder van Malta, Serbelloni genaamd, dien hij 8000 soldaten achterliet om voor den aanbouw van de ves-

¹⁾ De Kastiliaansche schrijvers spreken over het algemeen van een bepaald bevel van Philips. Cabrera, een van de beste bronnen, zegt ons: »De Katholieke koning beval Don Juan van Oostenrijk zijne vloot te gebruiken om Tunis te nemen en Goletta te ontmantelen.» Maar spoedig daarna merkt hij op: »den goeden raad des konings vergetende, besloot hij op aanraden van vleijers om de stad te bewaren.» Uit deze gewijzigde woorden kunnen wij opmaken dat de koning zijnen broeder wel zijne volstreckte meening wilde te kennen geven, doch niet zulk een bepaald bevel bezigde, of het zou hem nog eenige magt overlaten om in deze zaak kiesch te werk te gaan. Dit laatste wordt het meest waarschijnlijk door het feit dat er in de volgende lente tusschen den koning en zijnen broeder eene briefwisseling gevoerd werd, waarin de eerste, na de gronden voor het behoud der vestingwerken en het ontmantelen van Tunis te hebben vastgesteld, besluit met de beslissing in deze zaak aan Don Juan zelven over te laten. »Na al deze moeilijkheden te hebben opgesomd beloofde de koning het aan Don Juan over te laten om dat besluit te nemen wat hem het meeste aanstond.»

Dat de inwoners van Tunis zoo spoedig op de vlugt gegaan waren is zeer natuurlijk als men weet dat de bevelhebber der stad, Rabadan Pacha, dien Ulrich Ali tijdens zijne afwezigheid tot plaatsvervanger had aangesteld, daartoe het voorbeeld gaf, niettegenstaande hij over eene bezetting van 12000 man het bevel voerde; doch hij vertrouwde zijne manschappen niet, aangezien het meestal huurbenden of met geweld geworven inboorlingen waren.

ting te gebruiken en hem als bezetting voor dit kasteel te dienen ¹⁾).

Men zegt dat Don Juan tot deze wijze van handelen aangezet was door zijn sekretaris Juan de Soto, een bekwaam man doch van een intrigant karakter, die bij zijn meester die eierzuchtige plannen voedde, welke zooals wij gezien hebben reeds door Pius den Vijfde waren aangemoedigd. Er scheen zich geene betere plaats voor den zetel van zijn rijk voor te doen dan Tunis, eene bloeiende stad door een goed bevolkt en vruchtbaar land omgeven. Philips was gewaarschuwd voor den nadeeligen invloed, welchen de Soto uitoefende; en nu zocht hij hem van zijn broeder te verwijderen door hem eene uitstekende plaats in het leger te geven en een ander te zenden om hem in zijne betrekking als sekretaris te vervangen. De gezonden persoon was Juan de Escovedo. Maar men ondervond spoedig dat de invloed, welchen Escovedo op den jongen prins uitoefende grooter en nadeeliger was, dan die van zijn voorganger, en de onaangenaamheden, welke het gevolg waren van deze nieuwe vertrouwelikheden, waren, zooals wij later zien zullen, bestemd om een van de donkerste bladzijden van de geschiedenis van dien tijd te beslaan.

Nadat hij aldus voor de bevestiging van zijne nieuwe verovering gezorgd had en daarenboven de vrijwillige onderwerping van de naburige stad Biserta had ontvangen, keerde de Spaansche bevelhebber met zijne vloot naar Sicilië terug. Hij landde te Palermo, onder het gebulder van het geschut, de vreugdekreten der menigte en de gewone vreugdebedrijven welke de terugkomst van den zegevierenden aanvoerder aankondigden. Hij bleef echter niet lang op Sicilië. Nadat hij zijne vloot verlaten had, ging hij naar Napels, waar hij in het midden van November landde. Hij was voornemens om den winter in die stad door te brengen, waar het heerlijke klimaat en de schoonheid der vrou-

¹⁾ Namelijk 22 kompagniën Italiaansch voetvolk onder Pagano Doria, evenveel Spaansche onder Andreas Salazar en eene kompagnie haakbusschietters te paard onder Lopez Hurtado de Mendoza.

VERT.

wen, zooals een gelijktijdig geschiedschrijver zegt, die aantrekkelijkheid voor hem hadden, welke zijnen leeftijd eigen was. Zijne voorliefde voor Napels werd door de inwoners ruimschoots beantwoord, voornamelijk door dat beminnenswaardige gedeelte, wier glimlach de op hoogen prijs gestelde belooning van den krijgsman was. Indien zijn schitterend uiterlijk en de bevalligheid van zijnen omgang hare bewondering reeds had opgewekt toen hij het eerst als een gelukzoeker op het pad der eer verscheen, hoe zeer moet dan natuurlijkerwijze die bewondering niet geklommen zijn toen hij met den lichtkrans des roems, welke hem het hoofd omstraalde, en als de gelukkige kampvechter voor het Christendom terugkeerde?

De dagen van Juan van Oostenrijk gingen in de schoone hoofdstad van Zuid-Italië vrolijk voorbij. Maar wij zouden hem verongelijken als wij veronderstelden dat al zijne oogenblikken in ijdel dartelen voorbijgingen. Integendeel een gedeelte van iederen dag werd voor de studie afgezonderd. Een ander gedeelte werd besteed aan bezigheden. Wanneer hij uitging zocht hij altijd het gezelschap op van mannen, die uitmuntten door hunne geleerdheid, of meer nog door hunne kennis van staatszaken. In zijnen omgang met deze personen toonde hij eene waardigheid in zijn gedrag, welke door hoffelijkheid gematigd werd, terwijl zijne gesprekken die verheven zucht openbaarden, die aantoonde dat zijne gedachten op hooger doel gevestigd waren, dan iemand nog bereikt had. Het was voor iederen opmerker duidelijk dat eierzucht de drijfveer van zijne daden was, de hartstogt waaraan iedere andere begeerte, zelfs de liefde voor vermaken, ondergeschikt was.

Te midden van de vreugde te Napels waren zijne gedachten ingespannen bezig met de beste middelen om zijn Afrikaansch rijk te bevestigen. Hij zond zijnen sekretaris Escovedo naar den paus om hem zijne goede diensten bij Philips te verzoeken. Gregorius koesterde dezelfde vriendschappelijke gevoelens jegens Don Juan als zijn voorganger had getoond, en goedaardig stemde hij in zijn verzoek toe. Hij beval zijnen nuntius aan het Kastiliaansche hof om al,

wat in zijne magt was, te doen, ten einde het verzoek van den jongen aanvoerder te bevorderen, en den koning te verzekeren dat niets het hoofd der Kerk aangenamer zijn zou dan te zien dat zulk eene waardige belooning geschonken werd aan iemand die der Christehheid zulke uitstekende diensten had bewezen. Philips ontving deze mededeeling op de welwillendste wijze. Hij was dankbaar, zeide hij, voor het belang, dat de paus in het geluk van Don Juan wel wilde stellen; en niets zeker zou voor zijn eigen gevoel aangenamer zijn dan de magt te hebben om zijn' broeder volgens zijne verdiensten te beloonen. Maar om voor het tegenwoordige eenigen stap in deze zaak te doen zou on-tijdig zijn. Hij had berigt ontvangen dat de sultan uitgebreide toebereidselen maakte om Tunis te heroveren. Alvorens het derhalve weg te schenken, zou het goed zijn om eerst te zien aan wien het behoorde!

Philips' berigten waren juist. Niet zoodra had Selim het lot der Barbariische hoofdstad vernomen of hij maakte ontzaggelijke toebereidselen om de Spanjaarden uit hunne verovering te verdrijven. Hij verzamelde eene magtige vloot, welke hij onder bevel stelde van Ulrich Ali. Als heer van Algiers had deze aanvoerder er bijzonder belang bij om te voorkomen dat eenige Christelijke magt den voet in de nabijheid zijner eigene bezittingen plantte. Het bevel over de landtroepen werd aan Sinan Pacha, Selims schoonzoon, opgedragen.

In het begin van Julij kwam de Turksche vloot voor de Barbariische kust. Tunis bood den Turkschen wapenen even weinig weêrstand als het vroeger den Christelijken gedaan had. Die stad was zóó dikwijls van den eenen meester aan den anderen overgegaan dat het den inwoners bijna onverschillig scheen aan wie ze behoorden. Maar de Turken vonden het moeilijker om het kasteel Goletta en het door den dapperen ingenieur Serbelloni opgerigte fort, dat wel ver gevorderd maar nog niet geheel voltooid was, te onderwerpen. Het was niet voor het midden van September, na een ongelooflijk verlies van menschenlevens van de zijde der aanvallers, en de vernietiging van bijna

het geheele Spaansche garnizoen, dat de beide vestingen zich overgaven¹⁾.

Niet zoodra hadden zij ze in bezit of de Turksche aanvoerder deed, wat Philips te vergeefs gewenscht had dat zijn broeder zou doen. Hij slechte het kasteel Goletta tot aan den grond. Zoo eindigde de krijgstogt waarin Spanje zich, behalve van de laatste veroveringen, ook beroofd zag van het sterke kasteel, dat sinds den tijd van Karel den Vijfde alle aanvallen der Muzelmannen getrotseerd had.

Men zal natuurlijk vragen: waar was Juan van Oostenrijk al dien tijd? Hij was niet werkeloos geweest, en ook was hij geen onverschillig toeschouwer gebleven bij het verlies van de stad, welke hij voor Spanje zoo dapper gewonnen had. Maar toen hij de eerste tijding ontving dat de Turksche vloot voor Tunis lag, was hij afwezig met eene zending naar Genua of liever naar hare nabuurschap. Die republiek werd toen door zulke woeste partijschappen verscheurd dat zij op het punt stond van door een' burgeroorlog verscheurd te worden. Dit ongeluk dreigde zich nog verder uit te breiden, daar de naburige mogendheden, voornamelijk Frankrijk en Savoyje, zich gereed maakten om deel aan den strijd te nemen, in de hoop van hun eigen gezag in dien staat te vestigen. Eindelijk was Philips, die van zijn' vader den eenigzins slecht omschreven titel van „beschermer van Genua" geërfd had, genoodzaakt om zich in den twist te mengen. Het was met deze zending dat Don Juan was afgezonden om de tegenover elkander staande partijen van meer nabij gade te slaan. Het was niet voor dat deze binnenlandsche twist verscheidene maanden geduurd had, dat de voorzigtige staatkunde van den Spaanschen koning er in slaagde om de vijandige partijen te verzoenen en de republiek aldus te vrijwaren voor de gruwelen van een' burgerkrijg. Hij plukte de goede vruchten van zijn talmend gedrag in de handhaving van zijn eigen gezag in den raad

¹⁾ Van der Hammen bepaalt het verlies der Muzelmannen op 33,000 gesneuvelden (*Don Juan de Austria* bl. 189). Maar men kan de berekening van den Kastiliaan weinig vertrouwen als het de ongeloo-vigen betreft.

der republiek, waardoor hij derhalve een' bondgenoot aan zich verbond, wiens vloot in tijden van oorlog grootelijks diende om zijne hulpbronnen ter zee te versterken¹⁾.

Terwijl hij deze kiesche zending vervulde deed Don Juan wat hij kon voor Tunis, door er bij de onderkoningen van Sicilië en Napels op aan te dringen om onmiddelijk hulp aan de belegerde bezettingen te zenden. Maar deze ambtenaren schenen meer belangstelling te koesteren voor het verbond met Genua dan voor het lot der Afrikaansche kolonie. Granvelle, die het bestuur te Napels in handen had, was, zooals men zeide, zóó afgunstig op den toenemenden roem van Juan van Oostenrijk dat hij zelfs niet ongaarne zou gezien hebben dat zijne trotsche aanspraken eenigzins vernederd werden²⁾. De hulptroepen, die gezonden werden, waren niet toereikend voor de behoefte.

Don Juan, ongeduldig door dit uitstel, zeilde, zoodra als hij zich aan de Genuesche twisten onttrekken kon, naar Napels en stak van daar spoedig naar Sicilië over. Daar stelde hij allerlei pogingen in het werk om eene vloot te verzamelen waarvan hij zich, in spijt van de vermaningen zijner vrienden, gereed maakte om het bevel op zich te nemen. Maar de natuur werkte hem niet minder tegen dan de menschen. Een storm verstrooide zijne vloot, en toen hij haar hereenigd had en goed in zee stak, werd hij door tegenwind overvallen en in de naburige haven Trapani,

¹⁾ Zie San Miguel, *historia de Felipe Segundo*, II, bl. 35, voor een kort, maar zeer duidelijk overzicht van de twisten te Genua. De zorg van dezen oordeelkundigen schrijver om den lezer met gelijktijdige gebeurtenissen in andere landen bekend te maken, voor zoover als zij meer of minder onmiddelijk betrekking op Spanje hadden, is eene eigendommelijke verdienste van zijne geschiedenis.

²⁾ De voornaamste oorzaak van Granvelle's koelheid jegens Don Juan was, zooals Cabrera (*Felipe Segundo*, bl. 794) en de gewoonlijk hem napratende Van der Hammen (*Don Juan de Austria*, bl. 184) ons mededeelen, de afgunst op den roem, welchen de held van Lepanto door zijne overwinning zoowel bij de schoone sekse als in den krijg behaald had. »De voorname oorzaak was de weinige lust, welchen hij had om Don Juan bij te staan, daar hij naijverig was op de gunsten, die hij van Venus en Mars genoot.» Als wij letten op de waardigheid van kardinaal, zouden wij denken dat hij geen regt had om iemands geluk in een van deze beide zaken te benijden.

waar hij eene schuilplaats gezocht had, opgehouden, totdat hij berigt kreeg dat Tunis gevallen was. Dit trof hem hevig, want het deed hem zien dat al zijne schitterende droombeelden van een Afrikaansch rijk verdwenen waren even als de luchtkasteelen van eene Oostersche fabel. Al wat hem restte, was het bewustzijn dat hij zijn' broeder mishaaagd had met het plan eener onafhankelijke heerschappij en met zijn verzuim om de vesting Goletta te slechten, welker nuttelooze verdediging het leven van zoo menig dapperen landgenoot gekost had.

Maar hoezeer Don Juan deze tijding smartte, was hij van een te rekkelijk karakter om zich aan kleinmoedigheid over te geven. Hij was een dolend ridder in den waren zin des woords. Hij koesterde, zoo vast als ooit, de hoop dat hij met zijn goed zwaard een onafhankelijk gebied voor zich verkrijgen zou. Hij meende dat de eerste stap, dien hij te doen had, was om vrede met zijn' broeder te maken. Hoewel hij niet naar het Kastiliaansche hof teruggeroepen was, besloot hij toch om er aanstonds naar terug te keeren, want hij gevoelde dat in die rigting de ware weg van bevordering lag.

VIERDE BOEK.

HOOFDSTUK I.

ZAKEN ALLÉÉN SPANJE BETREFFENDE.

Inwendig Spaansch bestuur. — Onbepaalde magt van de kroon. — Koninklijke raden. — Alva en Ruy Gomez. — Espinosa. — Persoonlijke gewoonten van Philips. — Het hof en de adel. — De Cortes. — De Kastiliaansche lijfwacht.

Er waren nu zeventien jaren verlopen sedert Philips de Tweede den troon zijner voorvaderen beklommen had, een tijdvak lag genoeg om de staatkunde der regering aan het licht te brengen, en langer zelfs dan geheele regeringen van sommigen zijner voorgangers. In het vorige gedeelte van dit werk is de lezer voornamelijk bezig gehouden met de buitenlandsche betrekkingen van Spanje en met krijgskundige bijzonderheden. Nu is het tijd om daarmede op te houden, en, voor dat wij ons op nieuw met de onstuimige tooneelen in de Nederlanden bezighouden, het inwendige bestuur des lands, en het karakter en de staatkunde van den vorst, die er over regeerde, te beschouwen.

Het belangrijkste tijdperk in de Kastiliaansche geschiedenis sedert den grooten inval der Saraceenen in de 8ste eeuw, is de regering van Ferdinand en Isabella, toen regeringloosheid door eenen wettigen toestand werd opgevolgd, toen uit den chaos dat schoone gebouw van orde en grondwettige vrijheid geboren werd, dat der natie een nieuw tijdstip aankondigde. Isabella, aan wie deze omwenteling voornamelijk moet worden toegeschreven, was voor het volhouden harer regten verplicht om op de hulp des volks te steunen. Het was natuurlijk dat zij die diensten vergelden zou door het bij te staan in het herkrijgen zijner regten,

voornamelijk die, welke de roofzieke edelen zich hadden aangematigd. Het was zelfs de duidelijke staatkunde der kroon om den trots der aristokratie te fnuiken en hare aanmatigende aanspraken te verwerpen. Daarin werd zij zóó goed door de gemeenten ondersteund, dat het plan volkomen gelukte. Door de onderdrukking der bevoorregte klassen en de verheffing des volks werden de verschillende standen meer bepaald binnen hunne grondwettige grenzen teruggebracht, en de staat naderde meer tot eene wel afgebakende monarchie, waar alles meer in evenwigt was, dan in eenig vroeger tijdperk van zijne geschiedenis.

Deze gunstige omwenteling werd spoedig helaas! gevolgd door eene van noodlottiger aard. Karel de Vijfde, die zijnen grootvader Ferdinand opvolgde, was een vreemdeling van geboorte en hij bleef zulks gedurende zijn geheele leven. Hij was vreemd aan de gevoelens en gewoonten der Spanjaarden en had even weinig eerbied voor hunne instellingen, als liefde voor het volk. Hij leefde meestal buitenslands, was met vreemde ondernemingen bezig, en het eenige volk, dat hij waarlijk lief had, waren de Nederlanders, onder wie hij geboren was. De Spanjaarden vergolden dit gevoel van onverschilligheid in ruime mate. Zij gevoelden dat de roem van den keizerlijken naam geen luister op hen deed afstralen. Zóó vervreemd van harten waren zij gemakkelijk tot opstand over te halen, toen hij hunne regten schond; de opstand mislukte, en de slag die de oproerlingen in de vlakte van Villalar trof, beroofde hen voor altijd van de weinige vrijheden, welke zij nog hadden mogen behouden. Zij werden van alle aandeel aan het bestuur uitgesloten, en werden sedert alleen door de Cortes opgeroepen om trouw aan den vermoedelijken erfgenaam te zweren of geldelijken onderstand aan hun meester te verschaffen. Het was hun ook toegestaan om hunne grieven voor den troon te brengen. Maar zij hadden geen middel in de hand om dien tot herstel te dwingen, want met de sluwe staatkunde van een' despoot, wilde Karel hunne verzoekschriften niet ontvangen, voor zij eerst het geld hadden toegestaan.

Den edelen, die hun' meester in den strijd hadden bij-

gestaan, ging het niet beter. Zij ondervonden te laat hoe kortzigtig de staatkunde was welke hen er toe gebragt had om vorsten te vertrouwen. Voortaan kon men niet zeggen dat zij een noodzakelijk deel der wetgeving uitmaakten. Want daar zij aandrongen op hun regt om vrij te zijn van het dragen van eenige staatslasten, konden zij ook geen deel nemen aan het stemmen over geldelijken onderstand, en daar dit het eenige doel was waartoe de Cortes bijeenkwamen, was hunne tegenwoordigheid daar niet langer noodzakelijk. In plaats van de onaangeroerde magt, welke Ferdinand en Isabella hun gelaten hadden, werden zij nu gepaaid door schoonklinkende en wijdsche titels, of door dienst te doen bij de persoon van den vorst. Op deze wijze zonken zij terug tot het niets beteekenende, ofschoon schitterende praalvertoon van een hof. Ondertusschen behield de Kastiliaansche regering de magt aan zich om wetten te maken en ze ten uitvoer te leggen en werd in hare wezenlijke hoedanigheden even onbepaald als die van Turkije.

Zoodanig was het reusachtige despotisme dat, bij den dood van Karel den Vijfde, in handen van Philips den Tweede overging. De zoon had vele hoedanigheden met zijn vader gemeen. Maar daaronder was niet die van rustelooze eerezucht om vreemde veroveringen te maken, welke den keizer altijd aanzette. Evenmin werd hij, als zijn vader, door roemzucht aangespoord tot krijgsdaden. Hij was van te vadzig karakter om zich gereedelijk met groote ondernemingen af te geven. Hij was tot veel werkzaamheden in staat, maar deze waren van dien aard dat zij eerder in het kabinet, dan in het veld te huis behoorden. Zijne neigingen waren natuurlijk vredelievend; en tot op het tijdstip, waarop wij nu gekomen zijn, was hij nog in geene oorlogen gewikkeld geweest behalve die, waartoe hij door den opstand zijner onderdanen, zooals in de Nederlanden en Spanje, gedwongen was, of die, waartoe hij door buiten zijne berekening vallende omstandigheden was genoodzaakt geworden. Zoodanig was de krijg, welchen hij in het begin zijner regering met den paus en den Franschen koning gevoerd had.

Maar hoewel hij minder cerzucht dan Karel toonde voor

vreemde veroveringen, was Philips even vasthoudend voor zijn bezittingen en voor de magt, die door erfenis op hem was overgegaan. En het was ook niet te vermoeden dat de koninklijke voorregten eenige vermindering in zijne regering dulden, of de edelen of gemeenten eenige vrijheid terug krijgen zouden, welke zij onder zijne voorgangers verloren hadden.

Philips begreep het karakter zijner landgenooten beter dan zijn vader gedaan had. Spanjaard van geboorte was hij, zooals ik reeds meer dan eens gelegenheid heb gehad van op te merken, Spanjaard in zijn geheele karakter. Zijn smaak, zijne gewoonten, zijne vooroordeelen, waren allen Spaansch. Zijne staatkunde strekte alleen tot vergrooting van Spanje. De verschillende menschenrassen, over welke hij regeerde, waren hem allen vreemd. Met weinige uitzonderingen waren Spanjaarden de eenige personen, die hij in vertrouwde bedieningen plaatste. Zijne Kastiliaansche landgenooten zagen met hoogmoed en zelfvoldoering dat zij een in hun midden geboren vorst op den troon hadden, die zijne belangen één met de hunne maakte. Zij stelden zijn gedrag tegen over dat van zijn vader, en vergolden het met eene trouw, zooals slechts aan weinigen zijner voorgangers was te beurt gevallen. Zij eerbiedigden hem niet alleen, zegt de Venetiaansche gezant Contarini, maar ontzagen zijne wetten als iets heiligs en onschendbaars. Het was het Nederlandsche volk, dat tegen hem opstond. Om dezelfde redenen gebeurde juist het tegenovergestelde als onder Karel. Diens Vlaamsche landgenooten bleven getrouw tot het laatste toe; het waren zijne Kastiliaansche onderdanen, die tot opstand werden aangezet ¹⁾.

Hoezeer Philips zijne magt zeer vast hield, had hij het

¹⁾ De Venetiaansche gezant Michel Suriano zeide van Philips: »Karel handelde in alle zaken naar eigen inzigten, Philips naar het gevoelen van vreemden, en achtte toch geene natie hooger dan de Spaansche. Spanjaarden handelen, raden, regeren; tegen de gewoonte des keizers, telt Philips Italianen en Vlamingen slechts weinig, en acht, nog minder dan allen, de Duitschers." Zie v. Raumer *Briefe aus Paris*, I, bl. 85.

geheime bewustzijn niet van de sterkte, welke zijn vader zonder hulp in staat stelde om zich onder den last der regering zoolang staande te houden. De gewone voorzigtigheid van den zoon maakte er hem afkeerig van om eenigen stap van belang te doen zonder eerst het gevoelen van anderen geraadpleegd te hebben. Echter was hij, even als zijne voorgangster, de goede koningin Isabella, onwillig om de hulp der Cortes in te roepen en dus het bewustzijn van magt wakker te schudden in een regeringsligchaam dat zólang door verlamming getroffen was. Zulk een hulpmiddel ging van te veel gevaar vergezeld. Hij vond een surrogaat in de verschillende raden, wier leden door de kroon benoemd en naar haar willekeur afzetbaar een waarborg waren voor het ondersteunen der voorregten van die kroon.

Onder Ferdinand en Isabella had er eene volkomene hervorming van die raden plaats gehad. Hun aantal was onder Karel den Vijfde toegenomen, om met de toenemende uitgestrektheid des rijks gelijken tred te houden. Het werd door Philips nog vermeerderd ¹⁾. Onder hem waren er niet minder dan elf raden, waaronder vooral die van oorlog, finantiën, justitie en staat moeten worden vermeld. Onder deze verschillende ligchamen stond de raad van state, welke met de belangrijkste aangelegenheden der regering belast was, in het hoogste aanzien. Het getal der leden verschilde. In den tijd, waarover ik schrijf, bedroeg het zestien. Maar het gewigt der werkzaamheden rustte op minder dan op de helft van dat getal. De raad was uit geestelijken en leeken zamengesteld. Onder de laatsten waren eenige uitstekende regtsgeleerden. Men vond inderdaad in de meeste raden een klein getal regtsgeleerden. Philips volgde daarin de staatkunde van Ferdinand en Isabella, die aldus meenden den trots der groote heeren te vernederen, en zich door eene menigte getrouwen te omringen, wier diensten geen gering voordeel opleverden in het handhaven der voorregten van de kroon.

¹⁾ Een handschrift *Origen de los Consejos* getiteld, zonder datum of naam van den schrijver, in de boekerij van Sir Thomas Phillips berustende, bevat eene naauwkeurige opgave van de verschilleude raden onder Philips den Tweede.

Onder de leden van den raad van state, kunnen er twee om hunne voortreffelijkheid voornamelijk worden aangetekend. Dit waren de hertog van Alva en Ruy Gomez de Silva, prins van Eboli. Met den eerste is de lezer goed bekend. Zijne groote bekwaamheden, zijne rijpe ondervinding zoowel in het burgerlijke als krijgskundige leven, zijn ijzeren wil en de onverschrokkenheid, waarmede hij zulks beweerde, zijne strenge en aanmatigende manieren, welke zijne eigene meerderheid schenen te verkondigen, dat alles wees hem aan als den leider eener partij.

De keizer schijnt het overwigt gevreesd te hebben, hetwelk Alva eens over Philips zou kunnen uitoefenen: „De hertog” schreef Karel aan zijn zoon in den vroeger aangehaalden brief „is de bekwaamste staatsman en de beste krijgsman, dien ik in mijn rijk heb. Raadpleeg hem bovenal in krijgssaken. Maar hang in deze of dergelijke zaken niet geheel van hem af; hang van niemand af dan van u zelve.” De raad was goed, en Philips bleef niet in gebreke om er gebruik van te maken. Ofschoon hij altijd de meening van anderen uitlokte, was dit des te beter om zijn eigen gevoelen te vormen. Hij was te nauwlijverig op magt om zich aan het toezigt, zelfs aan de leiding van anderen te onderwerpen. Met al zijne achting voor Alva, aan wiens dienst hij de grootste waarde hechtte, schijnt de koning hem slechts weinig van die persoonlijke gehechtheid betoond te hebben, welke hij zijnen mededinger, Ruy Gomez, bewees.

Deze edelman stamde af uit een oud geslacht in Portugal, van hetwelk een tak in Kastilië was overgeplant. Hij was reeds vroegtijdig als paadje bij de keizerlijke hofhouding aangenomen, waar, al was hij ook verscheidene jaren ouder dan Philips, zijn beminnelijk karakter, zijne aantrekkelijke manieren en bovenal dat beleid, waardoor hij later zijne fortune maakte, hem spoedig 's prinsen gunsteling deden worden. Er wordt van hem uit dien tijd eene anekdote medegedeeld, welke, hoewel moeilijk te gelooven, toch op achtenswaardige gronden rust. Terwijl zij met spelen bezig waren bracht de paadje den prins bij toeval een klap toe. De keizer werd zeer toornig, en meenende dat zulk eene on-

waardige handelwijze jegens zijn' vermoedelijken erfgenaam alleen in het bloed van den beleediger kon worden uitgewischt, veroordeelde hij den ongelukkigen jongeling ter dood. De tranen en gebeden van Philips vermurwden het hart van zijn' vader eindelijk in zooverre dat hij er in toestemde om de doodstraf in ballingschap te veranderen. Het is inderdaad moeilijk te gelooven dat Karel ooit wezenlijk van plan is geweest om zijn' wreed vonnis ten uitvoer te doen leggen. De ballingschap duurde niet lang. Het gezelschap van Gomez was den prins onmisbaar geworden, die treurende over de scheiding, eindelijk bij zijn' vader wist te bewerken dat hij den jongen edelman terugriep en hem in zijne vroegere betrekking in het paleis herstelde ¹⁾).

De genegenheid van Philips, die geenszins wispelturig van aard was, nam met de jaren toe. Wij zien dat Ruy Gomez onder het schitterende gevolg was, dat Philips op zijne reis naar Londen vergezelde, toen hij de Engelsche koningin ging huwen. Na den afstand van den keizer bekleedde Ruy Gomez voortdurend eene uitstekende plaats in Philips' hofhouding als eerste edelman der slaapkamer (*sommelier de corps*). In zijne betrekking moest hij zijn' meester bij het opstaan en het naar bed gaan behulpzaam zijn. Deze waardigheid verschafte hem dus ieder oogenblik gemakkelijk toegang tot den koning. Men begreep spoedig dat er niemand aan het hof was, die belangrijker invloed op den vorst uitoefende, en hij werd natuurlijk het kanaal, waarlangs zij, die om eene gunst verzochten, hunne verzoekschriften trachtten in te dienen ²⁾).

¹⁾ De groote gehechtheid van Philips voor Ruy Gomez kwam, zeide men, daarvandaan dat Gomez' moeder de min van den prins was geweest.

VERT.

²⁾ In plaats van »Ruy Gomez,» vertelt Badoaro ons dat men hem met eene woordspeling »Rey Gomez» noemde, ten einde zijn' invloed op den koning aan te duiden. »De voornaamste titel, welke hem gegeven wordt, is die van »Rey Gomez» en niet »Ruy Gomez,» omdat er nimmer een bijzonder persoon bij eenig vorst ter wereld zooveel invloed en zooveel achting genoot als hij bij zijne majesteit.» *Relazion*, H. S.

Ondertusschen werden hem de meestbeteekenende eerambten opgedragen. Hij werd tot hertog van Pastraña verheven, met een inkomen van 25,000 kroonen, een groot inkomen als men de geldswaarde dier dagen in aanmerking neemt. De titel van Pastraña werd vervolgens vergeten voor dien van Eboli, waaronder hij voortdurend bekend bleef. Hij kreeg dien door zijn huwelijk met de prinses van Eboli, Anna de Mendoza, eene vrouw veel jonger dan hij, doch die, ofschoon zij aan een oog blind was, niet minder om hare schoonheid dan om haar verstand beroemd was. Zij was nog beruchter wegens hare liefdesavonturen en het tragisch einde daarvan, een onderwerp dat naauw aan de persoonlijke geschiedenis van Philips verknocht is, en waarop ik later zal terugkomen.

Onder zijne andere waardigheden was Ruy Gomez aangesteld tot lid van den raad van state, in welk ligchaam hij, om het minste maar te zeggen, geen' minder invloed uitoefende dan iemand zijner medeleden. Het hoofd draaide hem niet door zijn' voorspoed. Hij spreidde niet, zooals menig gunsteling voor hem, zijne fortuin opgeblazen voor de oogen der wereld ten toon; en ofschoon hij een' staat overeenkomstig zijne waardigheid voerde, wekte hij niet, even als Wolsey, de afgunst zijns meesters op door eene pracht in zijne levenswijze, welke den praal van het koningschap verduisterde. Ver van zich aanmatigend jegens zijne minderen te toonen, was hij minzaam jegens allen, deed wat hij kon om hunne belangen bij den koning voor te staan, en sprak van zijne tegenstanders op grootmoedige wijze en in hoffelijke bewoordingen. Door deze handelwijze genoot hij het voor een' gunsteling zeldzame geluk van door zijn vorst geliefkoosd en door het volk bemind te worden ¹⁾).

Er is geen bewijs dat Ruy Gomez den zedelijken moed had om der kwade strekking van Philips' staatkunde weêr-

¹⁾ Cabrera heeft ons in het eerste hoofdstuk van het tiende boek zijner geschiedenis een uitvoerig portret van Ruy Gomez gegeven, hetwelk om de naauwkeurigheid van beschrijving, en de gelukkige keuze van woorden met de beste stukken der Kastiliaansche kronijkschrijvers kan vergeleken worden.

stand te bieden, nog minder dat hij het waagde de oogen van den vorst voor zijne dwalingen te openen. Hij lette te streng op zijn eigenbelang om dit te beproeven. Mogelijk heeft hij met eenige reden gedacht dat zulk eene handelwijze weinig bij den koning afdoen, en hem in het verderf storten zou. Hij sleet zijn leven in den atmosfeer van een hof, en hij had er een' geest van zelfzucht ingezogen. Hij had' het karakter van zijn' meester grondig bestudeerd, en hij voegde zich naar al zijne luimen met eene voorkomendheid, welke zijner nagedachtenis weinig vereert. De hertog van Alva, die hem met al den haat van een' mededinger haatte, merkte na zijn' dood het volgende van hem op: „Hoewel Ruy Gomez de grootste staatsman niet was, die ooit leefde, zoo was hij toch zulk een meester in de kennis van de luimen en voornemens des konings, dat wij allen in vergelijking met hem gekken zijn.”

Echter was de invloed van dien gunsteling over het algemeen goed. Hij was menschlievend en vrijgevig van karakter, en helde tot den vrede over, deugden, welke in die ijzeren eeuw niet te algemeen waren, en welke in den raad dienden om tegen de strenge staatkunde van Alva op te wegen. Menschen van eene edelmoedige inborst schaarden zich naast hem als hun aanvoerder. Toen Juan van Oostenrijk aan het hof kwam, zette zijn vrijzinnige geest hem onmiddellijk aan om op Ruy Gomez als op zijn' vriend en raadsman te steunen. De brieven, welke zij wisselden, toen de jonge krijgsman te velde was getrokken, waarin deze den gunsteling met den naam van „vader” aanspreekt, terwijl hij hem zijne dwalingen bekent en zijn' raad vraagt, zijn eervol voor beiden.

De geschiedschrijver Cabrera, die hem dikwijls gezien heeft, vat het karakter van Ruy Gomez in weinige woorden te zamen, door te zeggen: „Hij was de eerste stuurman, die in deze stormachtige zeeën vol zekerheid leefde en omkwam, terwijl hij altijd trachtte om eene veilige haven te bereiken.” Zijn dood had plaats in Julij 1573. „Gedurende zijn leven,” voegt de schrijver er in zijnen bijzonderen stijl bij, „behiel hij de gunst van zijn' vorst. Bij zijn' dood werd hij door hem en de geheele natie be-

wend, welke aan hem bleef denken als aan het model van een trouw onderdaan en een voorzigtig gunsteling.”

Behalve deze twee leiders in den raad waren er nog twee anderen, die wel verdienen opgeteekend te worden. Een van dezen was graaf Figueroa, later door Philips verheven tot hertog van Feria, en grande van Spanje. Hij was een van degenen, die den koning bij zijn eerste bezoek in Engeland vergezelden. Daar huwde hij eene aanzienlijke vrouw, en vertegenwoordigde, zooals de lezer zich zal herinneren, later zijnen meester aan het hof van Elisabeth. Hij was een uitstekend man, verrijkt met die mate van praktikale kennis, welke hij door buitenlandsche reizen en gemeenzaamen omgang aan de hoven gekregen had. Hij leefde prachtig, waardoor hij zijne uitgestrekte bezittingen door zijne verkwisting wel eenigzins bezwaarde. Hij was bevallig van persoon, en zijne hoffelijke en beschaafde manieren maakten hem tot een der schitterendste sieraden van den hofkring. Hij had een waarlijk ridderlijk eergevoel, en werd door den koning hoog geschat, die hem als kapitein zijner Spaansche lijfwacht aan zijne persoon verbond. Feria was een warme steun voor Ruy Gomez; en de langdurige vriendschap, welke tussehen de beide edelen bestond, schijnt nimmer door die gevoelens van nijd en afgunst beneveld te zijn, welke zoo dikwijls verschijnen tussehen mededingers, die beiden naar een glimlach van hunnen vorst haken.

Het andere lid van den raad van state was een persoon van nog grooter belang. Het was de kardinaal Espinosa, die, al was hij een geestelijke, zulk eene zaakkennis bezat als weinige leeken hadden. Philips' oog ontdekte spoedig zijne buitengewone bekwaamheden, en hij gaf hem snel achter elkander eenige waardigheden, tussehen ieder van welke wel een tijd lang had kunnen verloop. Maar Espinosa beminde den arbeid evenzeer als sommige menschen hun gemak; en in iedere betrekking volbragt hij niet alleen zijn eigen deel van den arbeid, maar ook dikwijls dat zijner ambtgenooten. Hij werd aangesteld tot voorzitter van den raad van Kastilië en van dien van Indië, en eindelijk tot lid van den raad van state. Hij was in-

quisiteurgeneraal, had zitting in de koninklijke kanselarij van Seville en was bisschop van Sigüença, eene van de rijkste bisschopszetels in het koninkrijk ¹⁾. Om het geheel te bekroonen had Pius de Vijfde hem in 1568, op verzoek van Philips, den kardinaalshoed geschonken. De koning scheen des te meer vermaak in deze snelle verheffing van Espinosa te scheppen, omdat deze uit eenen betrekkelijk nederigen stand sproot en de hoogte, waarop hij klom, derhalve des te erger de edelen vernederde.

Maar de kardinaal bekleedde deze eeramten niet met nederigheid, zooals maar al te dikwijls het geval is met hen, die plotseling tot grootheid verheven zijn. Zijn begeerte naar magt was onverzadelijk, en wanneer er eenige betrekking openviel, waarover hij iets te zeggen had, dan was hij er spoedig bij om die aan een' zijner trawanten te verzekeren. Er wordt eene anekdote verteld ten opzichte van eene plaats in de kanselarij van Granada, welke door den dood van hem, die haar bekleed had, was opengevallen. Zoodra de tijding te Madrid kwam, verzocht Hernandez de Cordova, stalmeester des konings, daarom. Philips antwoordde dat het te laat was, dat de plaats reeds vergeven was. „Hoe moet ik uwe majesteit begrijpen?” vroeg de verzoeker; „de tijding is mij door een koerier gebragt, op het oogenblik zelfs dat de plaats openviel, en niemand kan die sneller hebben overgebragt, tenzij hij vleugels had.” „Dat kan zijn” antwoordde de koning, „maar ik heb de plaats juist aan een ander gegeven, dien de kardinaal mij aanbeval toen ik den raad zou verlaten.”

Espinosa, zegt een tijdgenoot, was een man van een edel voorkomen. Hij zag er uit als iemand die tot bevelen geboren is. Zijn hoogmoedig gedrag echter maakte hem niet zeer bemind bij de mindere ambtenaren, en ergerde de groote heeren, die met verachting op zijne lage afkomst nederzagen. Zij beklagden zich bij den koning over zijne onverdragelijke aanmatiging, en de koning was niet onwilling om hunne beschuldigingen tegen hem aan te nemen.

¹⁾ Hij was ook een' tijd lang landvoogd van Navarre geweest.
VERT.

Hij was inderdaad zelf misnoegd geworden over de laatsdunkenheid van zijn' minister. Hij was den eerbied moede, welken hij, nu Espinosa kardinaal geworden was, zich verplicht gevoelde hem te bewijzen; het verdroot hem om hem tegemoet te gaan, als hij de kamer binnenkwam, om den hoed voor den geestelijke af te nemen en hem een' even hoogen zetel als den zijnen te geven, en eindelijk om hem toe te staan dat hij zich met alle benoemingen bemoeide. Het scheen ongelooflijk, zegt de historieschrijver, dat een op zijne voorregten zoo naijverig vorst zich hieraan zoo lang onderworpen had. Nu besloot Philips om er zich niet langer naar te voegen, maar om het afgodsbeeld, dat hij met eigen hand verheven had, van zijne fiere plaats te doen aftuimelen.

Hij paste wel op om zijn plan, door woord of daad, aan de hovelingen of aan den ongelukkigen minister te verraden, die voortdurend dezelfde zekerheid en hetzelfde vertrouwen toonde, alsof hij op vasten grond en niet op de aardkorst boven een' vulkaan den voet zette.

Eindelijk bood zich eene gelegenheid aan toen Espinosa in eene woordenwisseling over de Vlaamsche zaken iets verzekerde, hetwelk de koning meende dat niet geheel met de waarheid overeenkwam. Philips viel hem aanstonds als met groote verontwaardiging in de reden, en beschuldigde den minister van valsheid. De slag trof des te heviger, daar hij van een persoon kwam, die bijna nooit als hartsogtelijk bekend was geweest ¹⁾. De kardinaal stond verstomd. Hij zag aanstonds zijn' ondergang vooruit, en de roemrijke droom verdween voor altijd. Hij ging meer dood dan levend naar huis. Daar ging hij dadelijk naar bed, en na korten tijd blies hij, in September 1572, den laatsten adem uit. Zijn lot was dat van meer dan een

¹⁾ De namelooze schrijver van een verhaal uit dienzelfden tijd spreekt van den koning als van iemand, die weinig aan driften, van welken aard ook, onderhevig was. De woorden zijn treffend: »Deze koning is weinig aan drift onderhevig, en hij is zulks niet of door zijne natuurlijke geaardheid, of door gewoonte; evenmin zijn de eerste bewegingen of van vreugde, of van smart, of van toorn bij hem zichtbaar.” H. S.

minister, wiens hoofd duizelig was geworden door de hoogte waarop hij geklommen was.

Men kon er zeker van zijn dat de raad van state onder zijne twee groote leiders, Alva en Ruy Gomez, in iedere zaak van belang verdeeld zou zijn. Dit was eene vruchtbare bron voor verwickelingen, en verschafte vooral aan bijzondere verzoekers eindeloos uitstel. Zoodanig was de vijandschap der partijen tegenover elkander, dat indien iemand die naar gunsten dong zich de welwillendheid van een' der leiders wist te verzekeren, hij vrij zeker was de tegenwerking van den ander te ondervinden. Het was een bekwaam stuurman, die in zulk eene onstuimige zee koers kon houden.

Echter schijnt het bestaan dezer partijschappen Philips niet ontmoedigd te hebben, dewijl hij daarin slechts het natuurlijke gevolg zag van een mededingen naar zijne gunst. Zij gaven hem daarenboven het voordeel dat iedere vraag des oogenblik goed onderzocht werd, en dat zij hem, door hem met de geheel tegenovergestelde gevoelens zijner raadslieden bekend te maken, in staat stelden om zijn eigen gevoelens des te naauwkeuriger te vormen. Tegelijkertijd droeg hij zorg wegens de waarde, waarin hij beide groote partijleiders hield, dat hij geen van beiden ergerde door zijnen mededinger eenigen voorkeur te toonen. Hij hield de weegschaal behendig regt tusschen beiden; en indien hij bij zekere gelegenheid een bewijs zijner gunst aan den een gaf, dan werd dit gewoonlijk door een dergelijk aan den ander gevolgd ¹⁾. Dus kan men zeggen, dat zij gedurende de eerste twaalf jaren zijner regering hunnen invloed bijna gelijkelijk uitoefenden. Daarop kwam het merkwaardig geschilpunt van het bezoek des konings in de Nederlanden. Zooals de lezer zich herinneren zal, was Alva van meening dat Philips eerst een leger zenden moest, om de weerspanningen te straffen en het land tot gehoorzaamheid te dwingen, wanneer de koning het

¹⁾ Ranke geeft hiervan eenige duidelijke voorbeelden in eene schets, welke hij ons van de betrekkelijke stelling dezer twee staatslieden in het kabinet van Philips aanbiedt. *Die Osmanen und die Spanische Monarchie*, bl. 191, vlgg.

veilig zou willen bezoeken. Aan den anderen kant raadde Ruy Gomez aan, dat Philips aanstonds zonder leger gaan moest, en door milde en verzoenende maatregelen de misnoegden van het verbond aftrekken. Ieder raadde datgene aan wat het meeste met zijn eigen karakter overeenkwam, en de een daarenboven datgene wat zijne eigene diensten vereischte om het ten uitvoer te leggen. Ongelukkig stemden de hevige maatregelen van Alva meer overeen met het strenge karakter des konings, en de hertog werd aan het hoofd zijner legerbenden afgezonden.

Maar indien Alva aldus de zege behaalde, was het Ruy Gomez, die er de vruchten van plukte. Zonder mededinger in den raad, werd zijn invloed overheerschend over ieder ander. En die invloed werd nog meer bevestigd, toen de gevolgen aantoonde dat de zending van zijn' mededinger eene fout was. Zoo ging het na Alva's terugkomst, tot aan den dood des gunstelings. En zelfs toen nog had zijne goed geregelde partij zich zoo diep vastgeworteld, dat zij nog verscheidene jaren lang een overwigt in het kabinet behield, terwijl de hertog in ongenade was.

Philips woonde, daarin ongelijk aan de meesten zijner voorgangers, de zittingen van zijnen raad van state slechts zelden bij. Het was zijn stelregel dat zijne ministers in de afwezigheid van hun' meester vrijer over de te nemen maatregelen zouden spreken dan wanneer hij tegenwoordig was om hen in ontzag te houden. Hij hield meer van eene *Consulta*, of eene kommissie van twee of drie leden, die bij hem in het kabinet moesten komen, om hem berigt te geven van de handelingen van den raad. Gewoonlijk verkoos hij, vooral in de laatste jaren zijner regering, een volledig verslag van de woordenwisselingen, welke zóó moesten geschreven worden dat er eene breede rand voor zijne eigene aantekeningen overbleef. Deze waren bijzonder karakteristiek en zoo uitvoerig, dat zij gewoonlijk verscheidene vellen papier vulden. Philips had een achterhoudend en ongezellig karakter. Hij wilde liever alleen in zijn kabinet, dan in tegenwoordigheid van anderen, werken. Dit kan gedeeltelijk de reden verklaren waarom hij zoozeer de voorkeur scheen te geven aan schrijven boven spreken. Zelfs verkoos hij zich

met zijne bijzondere sekretarissen, die altijd bij de hand waren, schriftelijk te onderhouden, en zij bezaten zulk eene menigte zijner eigenhandige notas, alsof er sprake was van eene briefwisseling tusschen verschillende deelen des rijks. Hij dacht, doch in allen gevalle sprak hij ook langzaam; en met schrijven won hij tijd om zijne gedachten uit te drukken.

Men heeft Philips beschuldigd van luiheid. Zoover zijn ligchaam betrof was deze beschuldiging zeer gegrond. Zelfs toen hij nog jong was had hij, zooals wij gezien hebben, geen lust in de krachtige en ridderlijke spelen van zijn' leeftijd. Hij voerde nimmer, zooals zijn vader, legers aan. Hij meende dat het verstandiger was om te handelen evenals zijn beroemde grootvader, Ferdinand de Katholieke, die te huis bleef en zijne generaals uitzond om zijne legers aan te voeren. Even weinig hield hij van reizen, in welk opzigt hij eveneens een groot contrast met den keizer vormde. Hij had jaren den troon bekleed voor hij aan de zuidelijke hoofdstad Seville een bezoek bragt. Het was een punt van klagte in de Cortes, dat hij zich aldus aan de oogen zijner onderdanen onttrok. Het eenige spel waar hij van hield, maar geenszins tot het uiterste dreef, was om met geweer of kruisboog het wild neêr te vellen, welk genot hij in het woud van Segovia, of bij Aranjuez, of op een van zijne aangename landgoederen, welke geen van allen ver van Madrid lagen, vond.

Bij het bezoeken van zulke plaatsen nam hij een even groot pak papieren mede alsof hij een arme klerk was, die zijn brood verdienen moest; en na de vermoeijenissen der jagt trok hij zich in zijn kabinet terug en verkwikte zich met zijn brieven. Het zou inderdaad eene groote fout zijn om hem van traagheid van geest te beschuldigen. Hij kon uren achter elkander, en zelfs tot laat in den nacht, aan zijn eenzaam werk bezig zijn. Men weet niet dat hem ooit eene uitdrukking van verveling of ongeduld ontsnapte. Daaromtrent wordt er van hem eene karakteristieke anekdote verhaald. Toen hij eens laat in den nacht een' brief geschreven had, die den volgenden morgen verzonden moest worden, gaf hij dien aan zijn' sekretaris om er zand over

te strooijen. Deze ambtenaar, die mogelijk wat slaperig was, stond eensklaps op en den inktkoker grijpende, keerde hij dien op het papier om. De koning merkte koeltjes aan dat „het beter zou geweest zijn om zand te gebruiken,” en zette zich zonder eenige klagt weder neder om den geheelen brief over te schrijven. Wij kunnen gemakkelijk gelooven dat een vorst, die zoo dikwijls de pen ter hand nam, een' grooten stapel handschriften moet hebben nagelaten. Weinig vorsten hebben in dat opzigt zooveel gedaan om de geschiedenis hunner regering bekend te maken. Het zou voor den geschiedschrijver, die er gebruik van kan maken, gelukkig geweest zijn, indien de stijl des konings minder verward en zijn handschrift wat duidelijker geweest was.

Philips was spaarzaam met den tijd en verdeelde dien met groote juistheid. 's Morgens verleende hij gehoor aan vreemde gezanten; daarna hoorde hij de mis; na de mis volgde de maaltijd op de wijze zijns vaders; maar dit was voor Philips niet zulk eene gewigtige bezigheid als voor Karel. Hij was in eten en drinken buitengewoon matig, en had veelal zijn' geneesheer naast zich om hem tegen eenige opwekking van zijn' eetlust te waarschuwen, eene erfelijke kwaal, welke reeds in zijne jeugd zijne gezondheid was beginnen te ondermijnen. Na een ligt middagmaal gaf hij gehoor aan diegenen zijner onderdanen, die hem hunne stukken wenschten ter hand te stellen. Hij ontving de verzoeken welwillend, en hoorde geduldig naar al wat zij te zeggen hadden, want dat was zijne deugd. Maar zijne houding was buitengemeen deftig, hetwelk echter zijn natuurlijk voorkomen was, en er was eene ingetogenheid in zijn gedrag, waardoor de stoutmoedigsten in zijne tegenwoordigheid slecht op hun gemak waren. Bij zulke gelegenheden zeide hij somwijlen: „Stel u gerust”, eene aanbeveling, welke niet altijd de geruststellende uitwerking had, die hij er mede voor had. Toen de pausselijke nuntius in zijne verwarring eens het adres vergeten had, hetwelk hij gereed had gemaakt, merkte de koning koeltjes aan: „Indien gij het op wilt schrijven, kan ik het zelf lezen, en uw werk bekorten.” Het was natuurlijk dat zelfs man-

nen van den hoogsten rang in ontzag werden gehouden door de tegenwoordigheid van een vorst, die het lot van zoovele millioenen in de hand had, en zich met een' geheimzinnigen sluijer omringde, welken de schranderste staatsman niet kon doordringen.

De in zijne jeugd reeds zoo zeer waargenomen achterhoudendheid nam met de jaren toe. Hij werd moeilijker te naderen. Zijne openbare gechooren werden minder dikwijls gegeven. In den zomer wilde hij er geheel af zijn door zich op een zijner landgoederen terug te trekken. Zijn geliefkoosd verblijf was zijn kloosterpaleis van het Eskuriaal, hetwelk toen onder zijn toezigt langzaam werd opgebouwd, en hem eene bezigheid verschafte, welke met zijn' smaak overeenkwam. Hij schijnt echter het land te hebben opgezocht, niet zoo zeer uit liefde voor de schoonheid er van, als omdat hij zich daar uit de stad kon terugtrekken. Wanneer hij daar was vertoonde hij zich zelden in het openbaar, ging meest buiten in eene gesloten koets rijden, en bleef zóó laat uit dat hij eerst naar de stad terugkeerde als de duisternis was ingevallen.

Zoo leefde hij zelfs in het hartje zijner hoofdstad in eenzaamheid, en wist evenmin iets van de menschen uit eigen waarneming als uit hetgeen men hem daaromtrent mededeelde. Hij was onvermoeid om zich dergelijke inlichtingen te verschaffen. Hij liet voor eigen gebruik een statistiek overzicht van Spanje vervaardigen. Het was een werk van ontzaggelijken omvang, dat eene groote menigte merkwaardige bijzonderheden omvatte, zooals in die dagen zeldzaam werden vereenigd. Hij hield er aan de voornaamste Europeesche hoven spionnen op na, die hem berigten zonden; en hij was even goed bekend met hetgeen er in Engeland en Frankrijk omging, alsof hij daar zelf zijn verblijf had gehad. Wij hebben gezien hoe goed hij, soms zelfs beter dan Margaretha, de kleinste bijzonderheden kende van hetgeen er in de Nederlanden geschiedde. Hij bezigde gelijke middelen om berigten in te winnen, welke hem konden dienen bij de benoeming voor geestelijke en burgerbetrekkingen.

In deze zucht naar inlichtingen was zijn oor altijd ge-

opend voor beschuldigingen tegen zijne ministers, welke niet weinig bij hem werden ingebracht, daar men verzekerd was dat hij ze in zijn hart zou opsluiten. Dit vervulde zijn' geest met vermoedens. Hij wachtte totdat de tijd er de waarheid van bewezen had, en behandelde hen die er het slagtoffer van werden, met bijzondere gunst totdat het uur van wraak geslagen had. De lezer zal het verschrikkelijke gezegde van Philips' eigen geschiedschrijver niet vergeten hebben: „zijn dolk volgde onmiddellijk op zijn glimlach.”

Zelfs schonk Philips slechts dikwijls zijn halve vertrouwen aan de ministers, die hij zulks het meest scheen te geven. In plaats van hun openhartig geheele opening van zaken te doen, ontdekte hij hun soms zoo weinig, dat als hij zijne maatregelen nam, zijne raadslieden verwonderd waren van te zien hoe onkundig hij hen gelaten had. Wanneer hij hun de mededeeling deed van vreemde *dépêches*, aarzelde hij niet om het oorspronkelijke stuk te veranderen, door sommige zinsneden door te schrappen en er andere in te lasschen, zooals het best met zijn doel overeenkwam. De kopij werd in dezen gezuiverden vorm aan den raad gegeven. Dit was het geval met een' brief van Don Juan van Oostenrijk, welke een verhaal van de onlusten te Genua bevatte, waarvan het oorspronkelijke, met ontelbare veranderingen door den koning eigenhandig daarin gemaakt, nog in het archief van Simancas te vinden is.

Maar ofschoon Philips' achterdochtig karakter hem bellette zijne ministers geheel te vertrouwen, ofschoon zijne koele geheimzinnigheid zelfs hen, die hem het naast omringden, op een' afstand hield, was hij vriendelijk, zelfs vrijgevig jegens zijne bedienden, niet wispelturig in zijne luimen, en gaf zelden, zoo ooit, toe aan die hartstogtelijke uitbarstingen, welke den met onbepaalde magt bekleeden vorsten zoo eigen zijn. Hij was in de hoogste mate geduldig, en veranderde zelden zonder gewigtige reden van ministers. Ruy Gomez was niet de eenige hoveling, die tot het eind van zijn leven in 's konings dienst bleef.

Philips was overlegend of, om de waarheid te zeggen zuinig, hetwelk hij mogelijk wel van zijn' vader erfde, ofschoon

het niet, zooals bij dezen op later leeftijd het geval was, in spaarzaamheid ontaardde. Het begin zijner regering toch onderscheidde zich door eenige daden van buitengewone mildheid. Eene daarvan geschiedde bij het einde van Alva's veldtogten in Italië, toen de koning, zeer tot ongenoegen van den keizer, dien veldheer 150,000 dukaten ten geschenke aanbod. Dit was het tegendeel van zijne gewone staatkunde. Toen hij ouder werd, en de uitgaven zijner regering hem meer en meer terneêrdrukten werd hij spaarzamer. Echter hadden zij, die hem dienden, niet, evenals de dienaren des keizers, te klagen over hun meesters inheligheid. Men merkte echter op dat hij slechts traag zijne dienaren loonde, totdat zij hem bewezen hadden het waardig te zijn. Het was iemands eigene fout, zegt een tijdgenoot, zoo hij eindelijk voor zijne diensten niet goed betaald werd.

In eene bijzondere zaak deed hij de kwistigste uitgaven, dit was zijne hofhouding. Zij was geheel geschoeid op Bourgondische leest, de deftigste en prachtigste in Europa. Hare bijzonderheid bestond in het getal en de hoedanigheid van hen, waaruit zij was zamengesteld. De voornaamste officieren waren edelen van den hoogsten rang, die dikwijls de aanzienlijkste waardigheden in den staat bekleedden. Zoo was de hertog van Alva opperhofmeester; de prins van Eboli was eerste edelman van de slaapkamer (*sommelier du corps*); de hertog van Feria was hoofdman der lijfwacht. Verder waren er de opperstalmeester, de opperjager, de oppermuilezeldrijver, en eene menigte officieren, van welke sommigen knechtentitels droegen, al waren het ook edelen en ridders van aanzienlijken huize. Er waren veertig paadjes, zonen uit de beroemdste huizen van Kastilië. De geheele hofhouding bestond uit niet minder dan 1500 personen. 's Konings lijfwacht bestond uit 300 man, voor een derde Spanjaarden, een derde Vlamingen en het overige Duitschers ¹⁾).

¹⁾ Deze geheele schets is naar v. Raumer's *Briefe aus Paris*, 1, bl. 95 vlg. Daarin komt eene opgave der hofhouding voor van de jaren 1556 en 66. De Bourgondische lijfwachten stonden toen onder den graaf Hoorne, de Duitsche onder Schwarzenburg en de Spaansche onder

De hofhouding der koningin was op denzelfden voet ingerigt. Zij had 26 hofdames, en onder andere ambtenaren niet minder dan vier geneesheeren om voor hare gezondheid te waken.

De jaarlijksche kosten der koninklijke hofhouding beliepen ruim 200,000 gulden. De Cortes bragten hem ernstig deze nuttelooze verkwisting onder het oog, en verzochten den koning zijne hofhouding op dien nederingen voet in te rigten, als de koningen van Kastilië gewoon waren geweest. En het schijnt zonderling dat iemand, die gewoonlijk zoo tegen buitensporigheden en praalvertoon was, zóó ruimschoots in dat opzigt daaraan toegaf. Het was eene van die ongerijmdheden, welke wij soms in het bijzondere leven opmerken, wanneer iemand, die gewoonlijk karig in zijne uitgaven is, zich te buiten gaat in sommige dingen, welke of zijn smaak, of, zooals hier het geval is, zijne vroegere gewoonten hem als onmisbaar hebben doen beschouwen. De keizer had zorg gedragen om de hofhouding van zijn' zoon, toen deze nog jong was, op Bourgondischen voet in te rigten; en Philips, die daaraan dus van jongs af gewoon was, beschouwde het waarschijnlijk als een hoofdbestanddeel der koninklijke waardigheid.

De koning vertoonde geen opschik in zijne kleeding, zooals met zijne hofhouding overeenstemde. Deze scheen meer overeen te komen met zijn somber karakter, en was bijna altijd van zwart fluweel of satijn, met schoenen van de eerste stof. Hij droeg een' hoed naar de Spaansche mode met vederen versierd. Hij droeg weinig sieraden, naauwelijks een behalve het juweel van het Gulden Vlies, dat om zijn' hals hing. Maar in zijne kleeding was hij kleingeestig netjes, zegt de Venetiaansche gezant (Pigafetta), die deze bijzonderheden mededeelt, en iedere maand trok hij nieuwe kleederen aan, terwijl hij zijne afgelegde aan zijne dienaren gaf.

Het was een hoofdgebrek in Philips' bestuur, dat zijne zucht naar magt en zijn wantrouwen jegens anderen hem

Feria. Kwartiermeester (*apposentador*) was Luis Venegas. Opperstalmeester Antonio de Toledo. VERT.

deden verkiezen om alles zelf te doen, zelfs die zaken, welke zijne ministers beter hadden kunnen verrigten. Daar hij zijn eigen gevoelen niet spoedig te kennen gaf, en zelden handelde zonder eerst de leden van zijn' raad te raadplegen, kunnen wij ons de nadeelige gevolgen van zulk een uitstel wel voorstellen. Luid waren de klagten van hen die hem in het bijzonder hunne verzoeken aanboden en die maand op maand zagen voorbijgaan zonder dat zij antwoord daarop kregen. De staat leed niet minder, daar de raderen der regering nu schenen stil te staan, onder den toenemenden druk der staatszaken. Zelfs wanneer er eene beslissing genomen werd, kwam deze te laat om meer van dienst te kunnen zijn; want de omstandigheden, welke er aanleiding toe gegeven hadden, waren geheel veranderd. Hiervan heeft de lezer meer dan een voorbeeld in de Nederlanden gezien. Het geliefkoosde spreekwoord van Philips dat „de tijd en hij een paar waren in plaats van twee, zooals bij ieder ander” was eene jammerlijke vergissing. De tijd, dien hij vroeg, was zijn ondergang. Het was te vergeefs dat Granvelle, die later naar Kastilië kwam om de leiding der zaken op zich te nemen, met zijne hoffelijke woorden trachtte om den koning van zijne dwaling te overtuigen, door hem te zeggen dat niemand zulk een' last van zaken dragen kon, terwijl deze vroeger of later zijne gezondheid, mogelijk zijn leven in gevaar zou stellen ¹⁾.

Een brief aan den koning van zijn' grootalmoezenier Don

¹⁾ Gachard haalt een' zin aan uit een' van Granvelle's onuitgegeven brieven waarin hij zegt: »Ik bid uwe majesteit, met den eerbied welken ik u schuldig ben, om in aanmerking te nemen van hoe veel belang uw leven is voor den prins, onzen heer, voor al uwe rijken, staten en vasallen, en zelfs voor de geheele Christenheid; om aan den ellendigen toestand te denken, waarin zich de zaken zouden bevinden, indien wij u verloren en derhalve om in het vervolg meer om uwe gezondheid te denken, en u van dien moeilijken en aanhoudenden arbeid te ontdoen, hetwelk u zooveel kwaad doet en uw geweten zou kunnen bezwaren.” *Rapport* voor het eerste deel der *Correspondance de Philippe II*, waarin de Belgische geleerde, met zijne gewone naauwgezetheid en zorg, in een onderzoek treedt omtrent het karakter en de persoonlijke gewoonten van Philips.

Luis Manrique zeide hem de waarheid in ronder bewoordingen dan ooit het oor des konings getroffen hadden: „Uwer majesteits onderdanen klagen overal” zeide hij „over uwe wijze van de zaken te behandelen, daar gij den ganschen dag over uwe papieren gebukt zit, wegens uw verlangen om u van de wereld af te zonderen, zooals zij beweren, en omdat gij geen vertrouwen in uwe ministers stelt. Van daar dat eindelooze uitstellen, dat het gemoed van iederen verzoeker met wanhoop vervult. Uwe onderdanen zijn niet tevreden dat gij weigert om zitting in den raad van state te nemen. De Almagt” voegt hij er bij „zond geen koningen in de wereld om hunne dagen met lezen of schrijven door te brengen, of zelfs in overdenking en gebed” waaraan hij meende dat Philips veel van zijn' tijd besteedde „maar om als een openbaar orakel te dienen, van hetwelk iedereen antwoord zou kunnen vragen. Indien eenig vorst deze genade ontvangen heeft is het uwe majesteit, en des te grooter is daarom de zonde, indien gij niet aan allen vrijer toegang tot uwe persoon verleent.” Men is mogelijk verwonderd dat men zulke woorden bezigde tegen een vorst als Philips de Tweede, en dat hij dit zóó geduldig verdragen heeft; maar hierin geleek de koning op zijn' vader. Priesters en narren, van welke laatsten hij er gewoonlijk een of twee in zijn gevolg had, waren aan zijn hof begunstigde personen. De preeken van de eersten hadden inderdaad even weinig invloed als de grappen van de laatsten.

De praal der koninklijke hofhouding werd op kleinere schaal nagebootst door de aanzienlijke edelen, welke overal in het rijk op hunne groote landgoederen leefden. Hunne inkomsten waren zeer groot, ofschoon somwijlen zwaar belast. Van de 23 hertogen hadden er in 1581 slechts drie een inkomen van 40,000 dukaten per jaar. Dat van de meeste anderen beliep van 50 tot 100,000, en dat van een, den hertog van Medina Sidonia, werd op 135,000 geschat. In geen ander land der Christenheid kon de adel in die dagen op zulk een inkomen bogen ¹⁾.

¹⁾ De hertogelijke geslachten waren Alba, hertog van Huesca in

De Spaanschen grandes wilden liever op hunne landgoederen leven; maar in den winter vertrokken zij naar Madrid en vertoonden hunne pracht aan het hof van hunnen soeverein. Hier verblindden zij het oog door de pracht hunner rijtuigen, de schoonheid hunner paarden, hunne rijke livereijen, en het groote getal hunner dienaren. Maar met dat al was het Kastiliaansche hof er ver van af van in de oogen van vreemdelingen vrolijk te schijnen, en vormde in dat opzigt een groot contrast met het Vlaamsche hof van Margaretha van Parma. Het scheen veel van het ernstige en zelfs sombere karakter van den vorst, die er de eerste persoon was, te hebben aangenomen. Alles was deftig en statig, met zeden en gebruiken uit den ouden tijd. „Er is niets nieuws te zien” schrijven de Venetiaansche gezanten. „Er is 's avonds geen vrolijk gesnap: indien iemand iets nieuws weet is hij te voorzigtig om het weêr over te vertellen. De hovelingen spreken weinig en zijn meerendeels dom, zelfs zonder eenigen den minsten zweem van kennis. De verwaandheid der groote heeren is ongelooflijk, en wanneer zij een vreemd gezant, of zelfs den nuntius van zijne Heiligheid ontmoeten, verwaardigen zij zich zelden om hem door het afnemen van hun' hoed te groeten. Zij matigen zich allen die onverstoorbare kalmte, of ongevoeligheid aan, welke zij *sosiego* (kalme rust) noemen.”

Zij gaven geene prachtige banketten zooals de Vlaamsche

Granada; Borgia h. van Villa Hermosa en Gandia, beiden in Valencia; Cardenas, h. v. Maqueda in N. Kastilië; de la Cerda, h. v. Segorde in Valencia, van Lucena in Andaluzië en van Medina Celi in O. Kastilië; de la Cueva, h. v. Albuquerque in Estramadura; Enriquez h. v. Medina del Rioseco in Leon; Figueroa, h. v. Feria in Estramadura; Giron, h. v. Osuna in Andaluzië; Giron Pacheco, h. v. Uzeda in N. Kastilië; Guzman, h. v. S. Lucar en Medina Sidonia, beiden in Andaluzië; Idiaquez, h. v. Ciudad Real in N. Kastilië; Manrique, h. v. Najera in O. Kastilië; Hurtado de Mendoza h. v. Infantado in N. Kastilië; Acunha Pacheco, h. v. Escalona in N. Kastilië; Ponce de Leon, h. v. Arcos in Estramadura; Sandoval, h. v. Lerma in O. Kastilië; Sessa, h. v. Baena in Andaluzië; Silva, h. v. Híjar in Arragon; Toledo, h. v. Alva de Tormes in Leon; Velasquez, h. v. Frias in O. Kastilië, en Zuñiga, h. v. Beja in Leon. Er waren dus 21 hertogelijke geslachten, en 25 hertogdommen Vgl. *Histor. Atlas* v. Sprüner, *Spaniën* No. 5.

VERT.

edelen. Hun voornaamste vermaak was het spel, de erfelijke ondeugd der Spanjaarden. Zij speelden hoog, somtijds tot groot nadeel van hun vermogen; dit mishaaide den koning niet. Mogelijk schijnt het vreemd dat zulk een koud en stijf gezelschap zich nog zooveel aan kuiperijen overgaf. Hierin volgden zij het voorbeeld van hun' meester.

Terwijl zij aldus hunne dagen in ijdele vermaken en beuzelachtige genoegens doorbragten was de Spaansche adel, met zijne wijsdche titels en zijn voorstaan op voorvaderen, een ontaard geslacht. Op weinige schitterende uitzonderingen na, vervulden zij geene aanzienlijke betrekkingen in den staat of in het leger. De voornaamste waardigheden, waarnaar zij haakten, waren die in de koninklijke hofhouding; en zij stelden er de hoogste eer in om de ijdele voorregten der grandes te genieten, en met gedekten hoofde in 's konings tegenwoordigheid te zitten¹⁾.

Zij waren er geenszins afkeerig van om aan dit leven van schitterende vernedering te ontsnappen en naar hunne landgoederen te gaan, waar zij hunne dagen op hunne voorvaderlijke kasteelen doorbragten, en omringd waren door vorstelijke bezittingen, welke steden en dorpen binnen hare grenzen bevatten, en soms eene bevolking van 30,000 huisgezinnen telden. Hier leefde de trotsche edelman met waarlijk koninklijken praal; hunne hofhoudingen waren naar die van hun' vorst gevormd; zij hadden hunne hofmeijers, hunne *somme-liers*, hun' opperstalmeester en andere voorname dienaren. Hunne zalen waren met Hidalgos en ridders en eene menigte mindere hovelingen opgevuld. Zij werden door eene lijfwacht van honderd of twee honderd man gevolgd. Hunne woningen waren prachtig gemeubeld, en hunne schenktafels waren met vaatwerk uit de zilvermijnen der Nieuwe Wereld voorzien. Hunne kapellen waren prachtig; hunne vrouwen voerden een' koninklijken staat. Zij hadden hare staats-

¹⁾ Dr. Salazar y Mendoza beschouwt het regt om in tegenwoordigheid des konings den hoed op te houden, als van het hoogste belang; „het is” merkt hij op „een voorregt op zich zelf zóó voornaam en zóó verwonderlijk in de gevolgen, dat het alléén genoeg is om aan de waardigheid van grande een bijzonder karakter bij te zetten.” *Dignidades de Castilla*, bl. 34.

dames, en de paadje, die als schenker dienst deed, knielde neder terwijl zijne meesteres dronk. Zelfs hadden ridders van oude afkomst er niet tegen om de knie te buigen als zij van hare zetels tot haar het woord rigtten.

Te midden van al die pracht hadden de Spaansche grandes echter geene daarmede overeenkomende magt. Zij mochten niet meer, zooals in de dagen hunner voorvaderen, veeten met elkander hebben; ook genoten zij het zoo hoog geprezen voorregt niet meer, van hun' leened te mogen opzeggen en hun' vorst den oorlog te verklaren. Hunne talrijke vasallen waren, in plaats van zich even als voorheen in ontzagwekkende krijgsbenden te vereenigen, tot den nederigen staat van dienaren vervallen, die alleen dienden om den ijdel en praal van de hofhouding huns meesters te vermeerderen. Zij mochten niet langer wapenen dragen, behalve in dienst van de kroon; en nadat de Moriscos onderworpen waren had de kroon hunne diensten niet meer noodig, behalve voor oorlogen buitenslands.

De maatregelen, waardoor Ferdinand en Isabella de magt der aristokratie verbroken hadden, waren met nog grooter geweld door Karel den Vijfde doorgezet, en nu zelfs met nog beter gevolg door Philips den Tweede uitgevoerd. Want Philips had het voordeel van altijd in Spanje te zijn, terwijl Karel meestentijds in andere deelen van zijn gebied was. Philips, die dus altijd tegenwoordig was, was derhalve evenzeer bij de hand om de wet op den hoogstgeplaatsten edelman als op den nederigsten zijner onderdanen toe te passen.

Aanzienlijke mannen voerden de legers buitenslands aan, en werden als onderkoningen naar Napels, Sicilië, Milaan, in de provinciën en naar de Nieuwe Wereld gezonden. Maar in Spanje zelve werden zij zelden in eene burger- of krijgsof betrekking geplaatst. Zij maakten niet langer een noodzakelijk deel van de nationale wetgeving uit, en werden zelden tot het bijwonen der Cortes opgeroepen; want de Kastiliaansche edelen beroemden er zich op dat zij vrij waren van belastingen, en de Cortes werden zelden bijeengeroepen als tot het opleggen van belastingen. Aldus zonder eenige staatkundige magt woonden zij als ambtelooze edellieden

op hunne goederen. Hunne vorstelijke levenswijze verwekte bij den koning geene ergernis, daar hij hen liever hunne groote inkomsten wilde zien verteeren op eene wijze, welke geene kwade gevolgen had, dan dat de grondbezitters afpersingen pleegden, welke hen bij hunne vasallen gehaat maakten. Dit was Philips' staatkunde, zooals ons door een' Venetiaanschen gezant verzekerd wordt, die met grooten geest van opmerking, in de beste gelegenheid was om dien toe te passen. „Zoo” eindigt hij „maakte de koning zich gevreesd bij hen, die, indien zij voorzigtig te werk waren gegaan, zich door hem hadden kunnen doen vreezen”

Terwijl de adel aldus onderdrukt werd, had de sterke arm van Karel den Vijfde de Kastiliaansche gemeenten van hare kostbaarste regten beroofd. Philips was, gelukkig voor hem, gespaard gebleven voor de hatelijke handelwijze van hen tot dezen vernederden toestand te hebben teruggebracht. Maar hij was even bezorgd als zijn vader zulks kon geweest zijn, dat zij er zich niet uit zouden kunnen oprigten. De wetgevende magt der gemeenten, dat belangrijkste van al hunne voorregten, was bijna vernietigd. De Kastiliaansche Cortes werden, wel is waar, dikwijls onder Philips bijeengeroepen, meermalen ten minste dan onder de vorige regering. Want bij hen verbleef nog de magt om over de geldelijke bijdragen voor de kroon te stemmen. Dat hij hen dus zoo dikwijls bij elkander riep was eer een bewijs van de behoeften der regering dan van den eerbied voor de regten der gemeenten.

Wel is waar genoten de Cortes nog het voorregt om den koning hunne grieven voor te stellen, maar daar zij gedwongen werden om over den geldelijken onderstand te stemmen voordat zij hunne grieven mochten voordragen, hadden zij zich den eenigen hefboom uit de hand gegeven waarmede zij met goed gevolg op den wil des konings konden werken. Wanneer wij echter hunne verzoeken nagaan, en de zorg zien, waarmede zij over de belangen der natie waken, en den moed waarmede zij die handhaven, dan kunnen wij hun onze bewondering niet ontzeggen. Wij moeten erkennen dat onder allerlei omstandigheden van ontmoediging en onderdrukking, de oude Kastiliaansche

geest nog in de harten des volks gloorde. Ten bewijze hiervan, zal het niet ongevallig zijn als wij eenigen dezer verzoekschriften vermelden, welke, toegestaan of niet, ten minste dienen kunnen om de openbare meening te doen kennen over de zaken, waarop zij betrekking hebben.

Een, hetwelk dikwijls voorkomt, is een verzoeg aan den koning over de ontzaggelijke uitgaven van zijne hofhouding; „zij zijn even groot” zeggen de Cortes „als men voor de verovering van een koninkrijk zou noodig hebben.” De Bourgondische mode, hare kostbaarheid nog daargelaten, stond weinig in de gunst der eerlijke Kastilianen, en de Cortes verzochten zijne majesteit om die te laten varen, en tot de eenvoudiger en natuurlijke gewoonten zijner voorvaderen terug te keeren. Zij stelden hem „de noodlottige gevolgen voor, welke deze levenswijze noodzakelijk voor de aanzienlijken en anderen zijner onderdanen hebben moesten, omdat deze er op uit waren om het voorbeeld huns meesters te volgen.” Op een van deze verzoekschriften antwoordde Philips „dat hij de zaak wilde laten onderzoeken, en zulke maatregelen doen nemen als hem het meest dienen konden.” Onder zijne regering had er geene verandering plaats, en de Bourgondische hofhouding, welke in 1562 156,000,000 maravedis kostte, werd door zijn opvolger behouden.

Een ander verzoeg, dat dikwijls voorkomt (als bewijs van zijne krachteloosheid) was dat tegen de vervreemding der kroonlanden, en het verkoopen van bedieningen en mindere adellijke titels. Hierop gaf de koning een antwoord in dezelfde dubbelzinnige bewoordingen als het vorige. Een ander stuk verzocht hem om niet langer te trachten zijne inkomsten te verhoogen door belastingen op te leggen zonder goedkeuring der Cortes, hetwelk door de oude wetten en gebruiken des rijks vereischt werd. Philips' antwoord bij deze gelegenheid was duidelijk genoeg. Het was inderdaad een Oostersch despoot waardig. „De noodzakelijkheid” zeide hij, „welke mij gedwongen heeft om tot deze maatregelen mijne toevlugt te nemen, is wel ver van te verminderen, nog toegenomen, en laat mij niets over dan den weg te vervolgen, dien ik eenmaal ben ingeslagen.” Philips' verlegen-

heid was inderdaad groot, ver boven het bereik van eenige finantiële bekwaamheid zijner ministers om haar uit den weg te ruimen. De verschillende middelen om zich van den last te bevrijden, welke, zooals hij naar waarheid getuigde, dagelijks zwaarder werd, vormen een uitstekend hoofdstuk in de finantiële geschiedenis. Maar wij hebben het tijdperk nog niet bereikt, waarop zij den lezer het beste kunnen worden voorgesteld.

De gemeenten drongen er bij den koning sterk op aan om het groote werk, hetwelk hij vroeger had ondernomen, te voltoojen, namelijk om de gemeentewetten van Kastilië tot één geheel te vereenigen. Zij letten zorgvuldig op het regterlijk bewind, toonden haar verlangen om verschillende misbruiken te hervormen, voornamelijk dat om den gang der zaken te bespoedigen, welks traagheid in Spanje tot spreekwoord geworden was, en in één woord, de eischers zoo ver zulks mogelijk was, te vrijwaren voor de menigvuldige teleurstellingen, waaraan zij dagelijks bij de regtbanken waren blootgesteld. Met wijze vrijgevigheid drongen zij er op aan dat, om zich de diensten van bevoegde personen bij de regtbanken ten nutte te maken, hunne inkomsten (welke in vele gevallen geheel ontoereikend waren) zeer zouden verhoogd worden.

De Cortes waakten met waarlijk vaderlijke zorg over de groote staatsbelangen, over handel, landbouw en nijverheid. Zij verhieven luide, en zooals het schijnt niet vruchteloos, hunne stem tegen de despotieke kuustgrepen der kroon om, zooals elders reeds is medegedeeld, het zilver voor eigen gebruik aan te wenden, dat door de kooplieden van Seville voor eigen rekening uit de Nieuwe Wereld was aangevoerd.

Sommige verzoekschriften der Cortes zouden nu den schijn hebben van vreemde onkunde met de ware grondbeginselen eener wetgeving ten opzichte van den handel. Zij beschouwden derhalve goud en zilver, onafhankelijk van de waarde als ruilmiddel, als iets dat bijzonder den rijkdom van een land bevestigt, en meende dat het de ware staatkunde was om het kostbare metaal binnenslands te houden, waarom zij verzochten dat de uitvoer verboden zou worden. Dit was echter eene gewone dwaling in de 16de eeuw, even goed bij

andere natiën als bij de Spanjaarden. Mogelijk schijnt het echter vreemd, dat de ondervinding van drie vierde van eene eeuw de Kastilianen nog niet had overtuigd van de dwaasheid van zulk streven om den natuurlijken stroom van handelsverkeer aldus te verstoppen.

Op dezelfde wijze verzochten zij den koning om het gebruik van goud en zilver te verbieden bij het verzilveren of vergulden van koper en andere zelfstandigheden, evenals aan kleëren en voorwerpen van weelde in de huishouding. Het was eene vernieling van edele metalen, welke voor andere doeleinden noodzakelijk waren. Dit verzoekschrift der Cortes kan gedeeltelijk zonder twijfel worden toegeschreven aan hunne voorliefde voor wetten tegen de weelde, welke in Kastilië in grooter getale bestonden, dan men in eenig ander land vinden zou ¹⁾.

De zucht voor kostbare en vertooningmakende kleeding was eene hartstogt, welke zij mogelijk van hunne naturen, de Spaansche Arabieren, hadden overgenomen, die er van hielden om op deze wijze hunnen rijkdom wenschten te vertoonen. Het gaf reeds van de vroegste tijden af veelal aan de geestelijken aanleiding om tegen de praal en ijdelheid der wereld uit te varen.

Ongelukkig gaf Philips, die zoo dikwijls doof was voor de wijze opmerkingen der Cortes, zijne toestemming op dit verzoekschrift; en in een stuk over dit onderwerp, uitte hij zulke denkbeelden over wetgeving, als de strengste hervormer slechts kon gewenscht hebben. Als staatsstuk leverde het gewis iets nieuws op, daar het zeer uitvoerig in zulke naauwkeurige bijzonderheden van vrouwen- en mannen-kleeding trad, dat het eer door eene vereeniging van kleërmakers en modemaaksters, dan door deftige wetgevers scheen opgesteld te zijn. De kleërmakers toch, de oorzaken van deze verleidelijke gruwelen, liepen niet vrij van de regt-

¹⁾ De geschiedenis van de weelde in Kastilië en van de verschillende pogingen om die tegen te gaan, maakt het onderwerp uit van een werk van Sempere y Guarinos, dat vele merkwaardige bijzonderheden oevat, voornamelijk ten opzichte van de levenswijze der Kastilianen in vroeger tijdperk hunner geschiedenis. *Historia del luxo*. Madrid, 1788, 2 deelen 12°.

streeksche berispingen der Cortes. In een ander verzoekschrift werden zij als onnutte personen aangeduid; die evenals vrouwen met naaiwerk bezig waren, in plaats van als mannen den grond te beploegen, of den koning in den krijg te dienen.

Op dezelfde ongerijmde wijze wilden de Cortes de uitgaven der tafel geregeld hebben, welke in de laatste jaren, zooals zij zeiden, buitensporig waren geworden. Zij wilden dat het niemand vergund zou zijn om meer dan vier schotels vleesch, en vier met vruchten bij denzelfden maaltijd op te dissen. Verder ergerden zij zich aan het toenemend gebruik van koetsen, eene mode, welke weinige jaren te voren in Spanje was ingevoerd. Zij beschouwden ze als dingen, die de menschen in verzoeking bragten om zich aan verwijfdheid over te geven, welke de meesten slecht konden verdragen. Zij beschouwden die handelwijze daarenboven als nadeelig voor de schoone rijkunst, waarvoor hunne voorvaders zoo beroemd waren. Zij verzochten verder dat „het gebruik van koetsen daarom verboden moest worden, omdat de natie het zoovele jaren zonder deze gedaan had.” Philips stemde in zoover in hun verzoek toe, dat hij aan elk, die geen vier paarden had, verbood om eene koets te houden. Aldus verbeeldde hij zich dat, terwijl hij het houden van paarden aanmoedigde, hij inderdaad ieder behalve de rijksten zou afschrikken van aan deze kostbare weelde toe te geven.

Er was een ander eenigzins merkwaardig verzoekschrift, dat waard is om aangehaald te worden, daar het de gehechtheid der Kastilianen aan eene nationale instelling toonde, welke dikwijls door vreemdelingen berispt is. Een verzoekschrift van de Cortes van 1573 verzocht dat er eenige bepaalde aanmoediging aan stierengevechten zou gegeven worden, daar zij in den laatsten tijd in verval schenen te komen. Zij raadden aan om aan de voornaamste steden te bevelen van grootere renperken te maken, en bij deze gelegenheid lanzen aan de strijders en muziek te verschaffen ten laste der stedelijke regering. Zij drongen hierop aan omdat het van belang was voor het verbeteren van het paardenras, en aan edelen en ridders eene ridderlijke oefening verschafte.

Dit wekt mogelijk bij den toeschouwer in onze dagen eenige verwondering op, daar hij gewoonlijk slechts de ellendigste paarden in het krijt brengen en mannen van de geringste afkomst in het renperk strijden ziet. Het was anders in die roemrijke ridderdagen, toen de daartoe gebezigde paarden van het edelste ras, en de strijders edelen waren, die met hetzelfde trotsche gevoel het krijt binnentraden, als waarmede zij naar een steekspel zouden gegaan zijn. Zelfs in de 16de eeuw pochte Karel de Vijfde er op dat hij nog jong zijnde als *matador* gestreden, en zijn stier gedood had. Philips gaf een gunstig antwoord op dit verzoekschrift, met eene voortvarenheid, welke bewees dat hij het karakter zijner landgenooten begreep.

Men zou dwalen, als men de bij uitzondering ingediende en nietsbeduidende verzoekschriften der Cortes, waarvan er boven enkelen zijn opgenoemd, wilde beschouwen als de ware afspiegeling van het overheerschende karakter in de Kastiliaansche wetgeving. De wetten, of om juist te spreken, de verzoekschriften van dat staatsligchaam, hebben een sterken indruk gekregen van dat verstandige en vaderland-lievende gevoel hetwelk een levendig begrip aanduidt van de behoeften der gemeenten, en eene teedere bezorgdheid om daarin te voorzien. Aldus zien wij dat de Cortes bevelen dat er personen werden aangesteld om bezigheden te verschaffen aan die jonge en verlaten personen, die zonder vrienden om hen bij te staan, geen middel hadden om voor zich zelve levensonderhoud te vinden. Zij stelden voor om opzigtters te benoemen, wier pligt het zijn zou om iedere week de gevangenen na te zien, en op te letten dat er geschikte maatregelen genomen werden om voor de gezondheid en zindelijkheid der gevangenen te zorgen. Zij begeerden dat er zorg zou gedragen worden om de herbergen voor reizigers op geschikte wijze in te rigten. Met hunne gewone voorliefde voor onderzoek in de huishoudens, letten zij op het gedrag der dienstboden jegens hunne meesters, en met eene eenvoudigheid, welke ons kan doen glimlachen maakten zij aanmerking op het gedrag der meisjes, die in afwezigheid harer moeders hare ledige uren besteden aan het lezen van romans vol leugens en ijdelheid, welke

zij als waarheid aannemen en er haar gedrag naar regelen bij hare verschijning in de wereld." De aldus gebrandmerkte boeken waren zonder twijfel de ridderromans, welke te dien tijde in Kastilië bijzonder gezocht waren. Cervantes had op die onheilaanbrengende literatuur zijne hekelende pijlen nog niet afgeschoten, welke meer deden dan eenige wetgeving kon gedaan hebben om ze uit het land te verbannen.

De gemeenten waakten over de werkzaamheden en de opvoeding even ijverig als over de wezenlijke belangen van den staat. Zij hielden het toezigt over den toestand der hoogere seminariën en wilden voor de stichting van nieuwe leerstoelen bij de universiteiten zorgen. Overeenkomstig hunne inzigten, hoewel niet in overeenstemming met eenigen bepaalden wenk, maakte Philips over deze instellingen een stuk openbaar. Hij klaagde er over dat zijne onderdanen eene onder hen toenemende gewoonte volgden van buitenslands te gaan om hunne opvoeding te voltoojen, hoewel daar ruimschoots de gelegenheid voor aangeboden werd in Spanje zelve. Het gevolg daarvan was bijzonder nadeelig; want terwijl de Spaansche akademiën kwijnden uit gebrek aan bezoekers, kwamen de studenten, die buitenslands geweest waren, zeker terug met denkbeelden, welke niet juist de beste voor het vaderland waren. Daarom verbood de koning den Spanjaarden om eenige academie in het buitenland te bezoeken, en eischte dat allen, die buitenslands waren, zouden terugkeeren. Dit besluit ging gepaard van eene bedreiging van strenge straf, namelijk van verbeurdverklaring hunner wereldlijke goederen voor geestelijken, en van verbanning en verbeurdverklaring van bezittingen voor leeken.

Deze soort van besluiten duiden, al werden zij zonder twijfel ook uitgevaardigd in overeenstemming met de algemeene gevoelens, een overdrijven van willekeur aan, dat niet geweten kan worden aan de wenken, welke onmiddelijk door de wetgevende magt gegeven werden. In dit opzigt schoten zij ver te kort bij die verordeningen, welke uitsluitend het uitvloeisel waren van den wil des konings, zonder daarbij eenigzins op de wenschen der gemeenten te letten. Zulke verordeningen, die waarschijnlijk talrijker

waren dan eenige andere soort van wetten onder zijne regering, zijn zonder twijfel de willekeurige daden waaraan een vorst schuldig kan zijn, want zij duiden niets minder aan dan het zich aanmatigen eener wetgevende magt. Zij ondervonden toch in 1578 hevigen tegenstand, toen de gemeenten Philips verzochten om geene wetten uit te vaardigen dan dezulken, die eerst de bekrachtiging der Cortes hadden ontvangen. Echter kon Philips zich verontschuldigen met het voorbeeld zijner voorgangers, zelfs van hen, die evenals Ferdinand en Isabella, de belangen der natie het meeste ter harte namen ¹⁾.

Verder moet men toegeven dat de meer regelmatige wijze van handelen, met medewerking der Cortes, op zich zelve het denkbeeld zeer regtvaardigde dat het koninklijke regt van wetgeving bij den koning berustte. Een verzoekschrift, dat zooals gewoonlijk in de nederigste bewoordingen vervat was, verzocht zijne majesteit om de voorgestelde wet goed te keuren. Dit deed hij in weinige woorden, of wat nog meer gewoon was, hij weigerde dit te doen, verklarende dat in het bestaande geval „het niet goed was dat er eenige verandering gemaakt werd.” Men maakte de opmerking dat het aantal gevallen, waarin Philips de verzoekschriften der gemeenten verwierp, veel grooter was dan zulks onder vorige vorsten gewoonlijk geschiedde.

Meer bedrevenheid zou het aarzelend karakter en de gewoonte van talmen van Philips beter te stude zijn gekomen. Hij antwoordde in dubbelzinnige woorden dat „hij de zaak in overweging wilde nemen” of dat „hij die zijnen raad wilde voorleggen, en zulke maatregelen nemen als het best voor zijne dienst zouden zijn.” Aldus bleven de Cortes onkundig van den uitslag hunner verzoekschriften. Zelfs wanneer hij zijne goedkeuring ergens aan hechte, terwijl het hem werd overgelaten om de wet in woorden te brengen

¹⁾ Zie de *Pragmaticas del Reyno*, welke het eerst te Alcalá de Henares op het einde van Isabella's regering in 1503 gedrukt waren. Deze beroemde verzameling bevatte bijna al de verordeningen van Ferdinand en Isabella. Nadat er verschillende uitgaven van waren verschenen, werden zij eindelijk in de *Nueva recopilacion* van Philips den Tweede opgenomen.

en voor te schrijven, dan was zulks nog min of meer naar de woorden van het verzoekschrift zelf. Nadat de Cortes ontbonden waren, was er geene herstelling mogelijk als het bleek dat de wet hunne inzichten niet uitdrukte, en er kon door dat ligchaam geen verhoog worden ingediend voor hunne volgende zitting, die gewoonlijk drie jaren later plaats greep. De handelwijze van Karel den Vijfde om het aanbieden van verzoekschriften uit te stellen, totdat de geldelijke bijdragen waren toegestaan, en het onmiddelijk daarna verdagen van de wetgevende magt, verzekerde den vorsten uit het Oostenrijksche huis een onbepaald gezag, hetwelk in de oude Kastiliaansche grondwet eene vreeselijke verandering maakte.

Echter waren de vergaderingen der Cortes, beroofd als zij waren van hunne oude voorregten, niet zonder belangrijke en nuttige gevolgen voor de natie. Niemand kon beter dan de afgevaardigden bekend zijn met de bestaande behoeften en wenschen van hunne kommittenten. Het was voor den koning blijkbaar een voordeel om deze inlichtingen te ontvangen. Het stelde hem in staat om den weg te volgen, die het best met de belangen des volks overeenkwam en waartoe hij natuurlijk moest overhellen als hij die niet als met de zijne in strijd beschouwde. Zelfs wanneer zulks het geval was dan moest het volhouden van hunne eigene inzichten door de gemeenten hem dwingen om zijne maatregelen te verzachten.

Hoewel de vorst eene onbepaalde magt had, zou hij natuurlijk terugdeinzen voor het volgen van eene staatkunde, welke het volk zóó haatte, dat indien hij daarmee voortging, het de verhoogingen in regelregten tegenstand kon veranderen.

De vrijheid van spreken van de afgevaardigden wordt ons bewezen door den toon van onafhankelijkheid, waarmede zij in hunne verzoekschriften de menigvuldige misbruiken in den staat bespraken. Het is eervol voor Philips dat hij nimmer getracht heeft deze vrijheid van spreken tegen te gaan; hoewel zulks misschien juist aan zijne staatkunde moet worden toegeschreven, welke hem gaarne deze veilig-

heidsklep voor de driften des volks liet openen. Mogelijk wilde hij hen met een' schijn van magt vleijen, wel bewust dat hij die echter alleen in handen had. Hoe dit ook moge geweest zijn, de goede gevolgen van de uitoefening dier regten, onvolmaakt als zij waren, door den derden stand, moeten hoog geschat worden. Het feit dat zij bij elkander werden geroepen om over staatszaken te spreken gaf aan het volk een gewigt in zijne eigene oogen, dat hen ver boven den verworpen toestand van onderdanen in een Oostersch rijk verhief. Het deed die liefde voor onafhankelijkheid in hen leven, welke hun geboorterecht was, dat zij van hunne voorvaderen geërfd hadden, en waardoor zij dat verheven gevoel in hun' boezem bleven koesteren, hetwelk aan de lagere klassen der Spanjaarden meer eigen is dan aan eenige andere Europeesche natie.

Eene trek ontbreekt er nog om de schildering van eene onbepaalde monarchie te voltooijen. Dit was het staande leger, iets dat tot nog toe in Spanje onbekend was geweest. Er was toch onder Karel den Vijfde eene geduchte magt op de been, en velen dier soldaten waren Spanjaarden. Maar zij waren buitenslands gelegerd, en dienden alleen voor vreemde krijgstogten. Wij moeten de eerste sporen van eene staande legermagt, welke orde en gehoorzaamheid in het binnenland bewaren moest, tot Philips' tijd terug brengen.

De daarvoor geworven troepen bedroegen 20 kompagniën mannen van wapenen, die met eene vermeerdering van vier of vijf volgelingen van iederen lans knecht eene vrij aanzienlijke magt uitmaakten. Verder werd dit getal vermeerderd door 5000 *ginetes* of ligte ruiters. Dit korps was een groote last voor de kroon. Zij werden „lijf wacht van Kastilië" genoemd. De mannen van wapenen waren in het bijzonder het voorwerp van groote zorg, en stonden onder bewonderenswaardige tucht. Zelfs Philips, die weinig van krijgzsaken af wist, had de gewoonte om ze dikwijls persoonlijk in oogenschouw te nemen. Behalve deze troepen was er eene afdeeling van 30,000 burgers, die de koning te velde kon roepen als het noodig was. Eene bende van

ongeveer 1600 ruiters was aan de zuidkust van Andaluzië gelegerd, om het land te vrijwaren tegen een' inval der Afrikaansche Muzelmannen; en de aan de noord- en zuidgrenzen van Spanje in de vestingen gelegde bezettingen voltooiden eene staande krijgsmagt, die het rijk moest verdedigen tegen binnenlandsche opstanden en buitenland-sche invallen.

HOOFDSTUK II.

ZAKEN ALLÉÉN SPANJE BETREFFENDE.

*De geestelijkheid. — Hare onderworpenheid aan de kroon. —
Het Eskuriaal. — Koningin Anna.*

Een overzicht van de staatkunde van Kastilië zou niet volmaakt zijn zonder eenige opmerkingen over de geestelijkheid, welke men wel kan veronderstellen, dat in zulk een land en onder zulk een vorst als Philips den Tweede eene voorname plaats innam. Deze vorst toch vertoonde zich der wereld niet alleen als de groote kampvechter voor het geloof, maar scheen in zijn bijzonder leven altijd verlangend te zijn om zijn ijver voor de godsdienst en hare dienaren te toonen. Daaromtrent worden er vele anekdoten van hem medegedeeld. Toen hij bij zekere gelegenheid een meisje de omheining van het altaar zag overschreden, berispte hij haar zeggende: „Daar waar de priester binnentreedt is noch plaats voor mij, noch voor u.” Een riddere, die een kanonnik van Toledo een klap gegeven had, veroordeelde hij ter dood.

Onder zijne bescherming en vorstelijk patronaat, bereikte de Kerk haren hoogsten trap van bloei. Kollegiën en kloosters, in één woord, geestelijke instellingen van allerlei aard, werden talrijk over het land verspreid. De goede paters kozen aangename en schilderachtige plekken voor hunne woningen uit, en als de reiziger door het land trok, was hij verwonderd over het getal statige gebouwen, welke de toppen der heuvels bekroonden of aan de helling lagen, terwijl zij omringd waren met een grondgebied dat zich vele mijlen ver uitstreckte over weilanden en bebouwde velden.

De wereldlijke geestelijkheid, ten minste de hoogwaar-

digheidsbekleeders, waren zóó begiftigd dat zij de grandes soms door de pracht hunner hofhoudingen in de schaduw stelden. Ten tijde van Ferdinand en Isabella, had de aartsbisschop van Toledo regtsgebied over vijftien voorname steden en een groot aantal dorpen. Zijn inkomen bedroeg ruim 18000 dukaten jaarlijks. In Philips' tijd beliep het inkomen van den aartsbisschop van Seville evenveel, terwijl dat van Toledo tot 200,000 dukaten geklommen was, dus bijna het dubbele van den rijksten grande in het koninkrijk. In magt en rijkdom kwam de primaat van Spanje in de geheele Christenheid het naast aan den paus.

De groote bron van al deze rijkdommen der geestelijken in Kastilië, evenals in de meeste andere landen, bestond in de giften en legaten der vromen, meer bijzonder van hen, die hunne vroomeid tot op het laatst van hun leven hadden uitgesteld, als wanneer zij, vol verlangen om boete te doen voor gedane zonden, er des te vrijer over beschikten omdat het ten koste hunner erfgenamen was. Daar al hetgeen hun dus vermaakt werd, onvervreembaar goed was, waren de voortdurend toenemende bezittingen der kerk ten tijde van Philips, indien wij de verzekering der Cortes gelooven mogen zoo vermeerderd dat zij de helft der landerijen in het koninkrijk besloegen. Alzoo drukte de last om in de uitgaven van den staat te voorzien met toenemende zwaarte op de gemeenten. Vervreemdingen in de doode hand maakten het onderwerp van een hunner eerste vertoogen uit toen Philips aan de regering gekomen was, maar zonder enig gevolg, en hoewel hetzelfde verzoek in vrij duidelijke bewoordingen werd herhaald bij iedere volgende erfating, antwoordde de koning daar steeds op dat de zaak geene verandering in de bestaande wetten vereischte. Behalve zijne welwillendheid jegens de geestelijken was Philips met den kostbaren bouw van het Eskuriaal bezig, en hij had waarschijnlijk geen lust om te zien dat de stroom van mildheid des volks, welke zich tot hiertoe zoo ruimschoots in de vergaderbakken der Kerk had neêr-gestort, plotseling verstopt zou zijn, nu dit voor zijne nieuwe instelling zoo noodig was.

Terwijl Philips de reeds te magtige geestelijken aldus wilde verheffen, zorgde hij er voor dat zij nimmer die hoogte konden bereiken dat zij het koninklijke gezag boven het hoofd groeiden. En in de Kerk en in den raad, want zij waren ook in grooten getale leden der raden, waren de godgeleerden immer de trouwste dienaren der kroon. Het was toch op de kroon dat zij al hunne hoop op verheffing moesten bouwen.

Philips begreep volkomen dat het toezigt op de geestelijkheid aan die magt verblijven moest, welke het regt had om ze te benoemen. De paus had in zijn gewone zucht van aanmatiging lang op de uitoefening van dit regt in Kastilië aanspraak gemaakt, even zooals hij dat sinds lang in andere staten gedaan had. De groote strijd met de Kerk werd ten tijde van Ferdinand en Isabella gestreden. Gelukkig berustte de sceppter bij eene vorstin, wier trouw aan het geloof buiten alle verdenking was. Zij trad uit deze moeilijke worsteling zegevierend te voorschijn; en de regering van Kastilië behield steeds het belangrijke voorregt om opengevallen plaatsen aan te vullen.

Philips was met al zijn eerbied voor Rome de man niet om een der voorregten der kroon te laten varen. Onder Pius den Vijfde ontstond er eene moeilijkheid, daar deze beweerde dat hij nog het regt had, hetwelk de vorige pausen bezaten, om de geestelijken in de Italiaansche bezittingen van Spanje te Milaan, te Napels en op Sicilië te mogen benoemen. Hij beklagde zich bitter over het gedrag der raden in die staten, welke weigerden om de afkondiging zijner bullen zonder de koninklijke toestemming te doen plaats hebben. Philips drukte in zachtzinnige woorden zijne begeerte uit om de vriendschappelijkste betrekkingen met het hof te Rome aan te houden, mits men niet van hem eischen zou dat hij de belangen zijner kroon verkortte. Ten zelfden tijde gaf hij zijne verwondering te kennen dat zijne heiligheid eene uitzondering zou maken op de uitoefening der regten van zijne voorgangers, aan velen van wie de Kerk de uitstekendste diensten verschuldigd was. De paus wist genoegzaam van hoeveel belang het was om in goede ver-

standhouding te leven met zulk een trouw zoon der Kerk, en Philips mogt dien ten gevolge in onverstoorde bezit blijven van zijn onwaardebaar voorregt.

De koning oefende derhalve de hem toevertrouwde magt met groote bescheidenheid uit. Met zijne gewone gemakkelijkheid om inlichtingen te erlangen, maakte hij zich bekend met het karakter der geestelijkheid in de verschillende deelen van zijn gebied. Hij was zoo naauwkeurig in zijne kennismeming, dat hij dikwijls eene dwaling of eene fout in de ontvangen inlichtingen ontdekte. Aan iemand, die hem een verslag omtrent zekeren geestelijke gedaan had, maakte hij de opmerking: „Gij hebt mij niets van zijne liefdesgevallen medegedeeld.” Zoo naauwkeurig ingelicht omtrent de karakters der kandidaten, was hij immer, zoodra er eene plaats open viel, gereed om deze door een geschikt persoon aan te vullen.

Het was zijne gewoonte om, vóór dat hij iemand tot eene hooge waardigheid aanstelde, diens kennis op de proef te stellen door hem eerst in eene ondergeschikte betrekking te plaatsen. Bij zijne keuze hechtte hij veel gewigt aan een rang, daar dit altijd veel invloed bezorgde. Wanneer hij echter zeer tevreden was gesteld omtrent de verdiensten der bedoelde personen, bevorderde hij dikwijls diegenen, wier nederige betrekking hen volstrekt op zulk eene verheffing niet had voorbereid. Er was geen beter middel om zich zijne gunst te verzekeren, dan gestadigen tegenstand tegen de aanmatigheden van Rome te toonen. Ten minste Quiroga, de bisschop van Cuenca was zijne verheffing tot de hoogste waardigheid in het koninkrijk, tot aartsbisschop van Toledo, gedeeltelijk verschuldigd aan zijne weigering om eene pausselijke bul zonder toestemming des konings af te kondigen. Philips verlangde eene behoorlijke dankbaarheid van hem, wien hij eene gunst bewezen had, en eens toen een geestelijke, dien hij tot bisschop benoemd had, zijnen zetel in bezit ging nemen voor dat hij eerst zijne erkentelijkheid had uitgedrukt, zond de koning iemand naar hem toe, om hem aan zijn pligt te herinneren. Zulk eene dankbetuiging was als het ware eene hulde aan den meester, die hem verkozen had.

Zoo waren dankbaarheid voor het tegenwoordige en hoop voor de toekomst de krachtige banden, welke iederen kerkvoogd aan zijn' souverain verbonden. In geschillen met het hof van Rome kon men er zeker van zijn dat de Kastiliaansche priester eerder zich aan de zijde van zijn' vorst dan aan die van den paus scharen zou. Wanneer zij onder elkander oneenigheden hadden wendden zij zich eveneens tot den koning, en niet tot den paus om hulp. Wanneer de koning aan den anderen kant in verlegenheid was, zooals dikwijls gebeurde, dan zag hij voor hulp naar de geestelijkheid uit, die hem deze meerendeels gaarne en ruimschoots verleende. Nergens was de geestelijkheid zoo hoog belast als in Spanje. Men berekende dat zij ten minste een derde gedeelte hunner inkomsten aan den koning gaven. Zoo stonden dus de verschillende orden door het geheele rijk, zoowel geestelijke als wereldlijke, volkomen onder het toezigt van den koning.

Weinige bladzijden vroeger had ik gelegenheid om bij het bespreken van vervreemding in de doode hand, eene zinspeling te maken op het Eskuriaal, dat „achtste wonder der wereld” zooals het door de Spanjaarden fier genoemd wordt. Nergens kan ik geschikter over dit buitengewone gebouw spreken, dan in dit gedeelte van mijn verhaal, waar ik zooveel mogelijk licht over het karakter en de daden van Philips wil verspreiden. Het Eskuriaal hield hem gedurende meer dan dertig jaren zijns levens in zijn' ledigen tijd bezig; het doet op bijzondere wijze zijn' smaak en de strenge zijde van zijn' geest kennen; en hoe men het ook als kunstwerk moge beoordeelen, het kan niet ontkend worden, dat indien ieder ander spoor zijner regering verdwenen was, dit wondervolle gebouw op zich zelf voldoende zijn zou om de grootheid zijner plannen en de uitgebreidheid zijner hulpmiddelen aan te toonen.

De gewone overlevering dat Philips het Eskuriaal bouwde ter vervulling eener gelofte, welke hij tijdens den grooten slag van St. Quentin, den 10^{den} Augustus 1557, gedaan had, is door nieuwere onderzoekers verworpen, op grond dat gelijktijdige schrijvers, en daaronder de geschiedschrijvers van het klooster, het feit niet vermelden. Maar een

onlangs gevonden stuk laat weinig twijfel over dat er inderdaad zulk eene gelofte is afgelegd ¹⁾.

Hoe dit ook moge geweest zijn, zeker is het dat de koning het voornemen had om het feit door dit gebouw te vereeuwigen, zooals reeds aangeduid wordt door de toewijding aan den heiligen Laurentius, den martelaar, op wiens feestdag de slag gewonnen werd. De naam welke aan het gebouw gegeven werd, was *El Sitio de San Lorenzo el Real*. Maar het klooster was beter bekend onder den naam van het gehucht in welks nabijheid het stond, *El Escorial* of *El Escorial*, welke laatste weldra de algemeen door de Kastilianen aangenomen schrijfwijze werd ²⁾.

De beweegredenen, welke bovenal waarschijnlijk het krachtigst bij Philips werkten, hadden niets gemeen met den slag van St. Quentin. Zijn vader, de keizer, had bij testament bevolen dat zijn gebeente te Yuste moest blijven, totdat zijn zoon daarvoor eene betere plaats had bereid. Het nu op te rigten gebouw was opzettelijk bestemd voor een grafmonument voor Philips' ouders en voor hunne afstammelingen uit het Oostenrijksche huis. Maar de oprigting van een geestelijk gebouw op prachtige schaal, hetwelk der wereld zijne trouw aan het geloof verkondigen zou, was het overheerschende denkbeeld in Philips' geest. Het behoorde daarenboven tot zijn plan om daarin een paleis voor hemzelve op te nemen, want hij bezat den smaak, welchen men zeggen kon dat hij van zijn' vader geërfd had, en hield er van om in de gewijde schaduw eens kloosters te leven. Hoe wel deze denkbeelden eenigzins onzamen-

¹⁾ Het stuk dat ik bedoel is een brief zonder datum of handteekening, maar in het handschrift der 16de eeuw, en welke bewezen is geschreven te zijn door iemand, aan wien de taak was opgedragen om de noodige wettige stukken voor de stichting van het klooster te ontwerpen. Hij vraagt of hij in het voorbericht melding zal maken van de gelofte zijner majesteit. *Documentos ineditos*, XXVIII bl. 567.

²⁾ Er worden voorbeelden gevonden dat beide vormen van spelling van dien naam even oud zijn; hoewel de schrijfwijze *Escorial* nu algemeen is in het Kastiliaansch, schijnt zij ook van den beginne af de meest gewone geweest te zijn. Het woord wordt afgeleid van *Scoriae*, hetwelk schilfers uit ijzermijnen beteekent, welke nabij deze plaats gevonden werden. Zie Ford, *handbook for Spain*, bl. 751.

hangend schenen te zijn, werden zij volkomen ten uitvoer gebracht door de oprigting van een gebouw dat te gelijk tot paleis, klooster en begraafplaats dienen zou ¹⁾).

Weldra na 's konings terugkeer naar Spanje, begon hij zijn plan ten uitvoer te leggen. De plek, welke hij na naauwkeurig onderzoek voor het gebouw uitkoos, was tusschen de bergen van Guadarrama, aan de grenzen van Nieuw Kastilië, ongeveer acht mijlen ten noordwesten van Madrid ²⁾. De gezonde plek en hare kleine afstand van de hoofdstad met het strenge en eenzame karakter der landstreek kwamen zóó goed met zijn' smaak overeen, dat hij er de voorkeur aan gaf boven andere streken, welke mogelijk meer in aanmerking zouden gekomen zijn bij personen van een ander karakter. Ingesloten door ruwe en rotsachtige heuvels, welke zich soms even reusachtig als bergen verhieven, scheen het gebouw geheel van de wereld afgesloten. De plantengroei was er schaarsch en achterlijk, en vertoonde slechts zelden dat weelderige gebladerte van zuidelijker streken; en de winden vielen met de hevigheid van een' orkaan van het naburige gebergte neder. Echter was de lucht er gezond en de grond werd gevoed door bronnen van het helderste water. Om deze aanbevelenswaardige eigenschappen nog te vermeerderen, verschaftte eene nabijgelegene steengroeve van uitmuntende steenen, welke op graniet geleken, gereedelijk de bouwstoffen voor het gesticht, eene omstandigheid van niet weinig belang, als men de uitgebreidheid van het werk in aanmerking neemt.

De architect, die de plannen leverde en aan wien de koning het opzigt over de uitvoering er van opdroeg was Juan Bautista de Toledo. Hij was in Spanje geboren en, daar hij reeds in zijne jeugd ongewone bekwaamheid voor zijn

¹⁾ Een brief van den koninklijken stichter, welke door Siguença uitgegeven is, telt de doeleinden op, waarvoor het nieuwe gebouw bijzonder bestemd was. *Historia de la Orden de San Geronimo*, III, bl. 534.

²⁾ »Het Eskuriaal wordt door sommige aardrijkskundigen in Oud Kastilië geplaatst; maar de grens van de provinciën loopt over den top van het gebergte, dat zich achter het gebouw verheft.» Ford, *handbook for Spain*, bl. 750.

vak aan den dag legde, naar Italië gezonden. Hier beoefende hij de grondbeginselen zijner kunst onder de groote meesters, die toen hun vaderland versierden met die gedektekenen van hun vernuft, welke voor den kunstenaar de beste studie opleverden. Toledo werd doordrongen met hun' geest, en onder hun toezigt kreeg hij dien eenvoudigen, zelfs strengen smaak, welke een contrast vormt met den overheerschenden toon der Spaansche bouwkunst, maar welke gelukkigerwijze door zijnen koninklijken meester begunstigd werd.

Voordat er een enkele steen voor het nieuwe gebouw was neêrgelegd had Philips gezorgd voor de bewoners, die het zouden betrekken. Op een algemeen kapittel van de Hiëronymieter broederschap was er een prior gekozen voor het klooster van het Eskuriaal, waarin vijftig leden hun' intrek zouden nemen, terwijl dit getal weldra zou verdubbeld worden. Philips had de voorkeur aan de orde der Hiëronymieters gegeven, gedeeltelijk omdat zij algemeen den naam van stichtelijke vroomheid hadden, en gedeeltelijk omdat zijn vader, die een klooster van die orde tot zijne laatste verblijfplaats gekozen had, hun zooveel achting toedroeg. De monniken werden weldra naar het dorp van het Eskuriaal overgebracht, waar zij bleven wonen totdat hun verblijf in gereedheid gebracht was in het prachtige gebouw dat zij voortaan bewonen zouden.

Hun tijdelijk verblijf was van de geringste soort zooals de meeste woningen in het gehucht. Het was zonder venster of schoorsteen, en de regen stroomde door het vervalten dak van de kamer, welke zij als kapel gebruikten, zoodat zij verplicht waren van zich daarvoor te vrijwaren door een zeil dat boven hunne hoofden was uitgespannen. Aan het eene einde der kapel stond een ruw altaar, waarboven tegen den muur met houtskool een kruisbeeld gekrabbeld was.

Wanneer de koning deze plaats bezocht, hield hij zijn verblijf in het huis van den kapellaan, dat in geen beteren staat verkeerde dan de andere woningen in het gehucht. Als hij daar was woonde hij naauwgezet de mis bij, waarbij men hem een' ruwen zetel bij het koor gemaakt had, welke uit een stoel op drie pooten bestond, en daar was hij voor

de oogen van het publiek verborgen achter zulk een oud en gescheurd lakensch gordijn dat de oplettende toeschouwer hem gemakkelijk door de gaten, die er in waren, zien kon. Hij zat zóó dicht bij het koor, dat de monnik, die naast hem stond naar waarheid erkennen kon met den persoon des konings in aanraking geweest te zijn. De Hiëronymieter, die zulks mededeelt, verzekert ons dat broeder Antonio gewoonlijk weende als hij verklaarde dat hij meer dan eens 's konings oogen vol tranen zag, als hij steeds-gewijze een' blik op hem waagde te werpen. „Zoodanig” zegt de goede pater „waren de vrome en blijde gevoelens waarmede de koning als hij de armoede rond zich aanschouwde, peinsde op zijne verheven plannen om deze armoede in een tooneel van grootheid te veranderen, dat meer overeenkwam met de eeredienst, die hier verrigt werd.”

De broeders werden zeer gesticht door de nederigheid, welke Philips toonde als hij de dienst in deze ellendige hut bijwoonde. Zij vertelden het dikwijls dat hij, als hij laat in de vroegmis kwam, en de dienst niet wilde storen, stil aan den ingang plaats nam op eene ruwe bank, aan welker ander einde een boer zat. Hij zat daar reeds eenigen tijd voor zijne tegenwoordigheid werd opgemerkt, als wanneer de moninken hem naar zijn' zetel geleidden.

Den 23sten April 1563, werd de eerste steen van het klooster gelegd. Den 20sten Augustus daaraanvolgende, werd ook met groote plegtigheid en praal de hoeksteen der kerk gelegd. De biechtvader des konings, de bisschop van Cuença, bekleedde in zijn plegtgewaad de eerste plaats bij deze plegtigheid. De koning was tegenwoordig en legde eigenhandig den eersten steen. De voornaamste edelen van het hof waren in zijn gevolg, en er was eene groote menigte toeschouwers, zoowel geestelijken als leeken, tegenwoordig; de plegtigheid werd besloten door de broederschap, die te zamen een' lofzang aanhief om de Almagt te prijzen en te danken, ter wiens eere zulk een roemrijk gedenkteeken in deze bergachtige wildernis werd opgerigt.

Nu was op het ruwe gebergte alles leven en beweging. De grond was bedekt met tenten en hutten. Het bedrijvige geraas van den arbeid vermengde zich met het gezang der

werklieden, die door hunne verschillende dialekten de onderscheidene, en dikwijls ver van elkander gelegen provinciën verraadden, waar zij van daan waren. In deze bonte menigte heerschte de grootste orde en welvoegelijkheid; en de vreedzame bezigheden van den dag werden door geen onbehoorlijk geschreeuw afgebroken.

Toen het werk begon te vorderen waren Philips' bezoeken aan het Eskuriaal langer en talrijker dan vroeger. Hij had altijd eene voorliefde getoond om zich in een klooster af te zonderen, door er ieder jaar eenige dagen in door te brengen. Hij had toch de gewoonte om de heilige week zijne verblijf in het klooster Guisando, niet ver van het tooneel der werkzaamheden, door te brengen. In deze kloosterafzondering had hij er tevens belang bij om het groote werk te beschouwen, hetwelk zijne gedachten evenzeer scheen bezig te houden als eenige regeringszaak.

Philips had de schoone kunsten beoefend in eene mate als men zelden in personen van zijn' stand aantreft. Hij was een kenner van schilderijen, en bovenal van bouwkundige werken, daar hij er de grondbeginselen naauwkeurig van bestudeerde, en van tijd tot tijd zelf eigenhandige teekeningen gaf. Geen vorst van zijn' tijd liet zoovele bewijzen na van zijn' smaak en zijne pracht in gebouwen. De koninklijke munt te Segovia, het jagthuis in het Pardo, het aangename buitenverblijf te Aranjuez, het alkazar te Madrid, de *Armeria Real* en andere aanzienlijke werken, welke zijne eerst onlangs als zoodanig verheven hoofdstad versierden waren of door hem gebouwd of grootelijks verfraaid. Het land was met burgerlijke en godsdienstige gebouwen overdekt, welke onder bescherming des konings verrezen. Kerken en kloosters, de laatsten zelfs in betreurenswaardige menigte, troffen onophoudelijk het oog van den reiziger. De gewone stijl, waarin zij gebouwd waren, was uiterst eenvoudig. Sommigen, zooals de groote hoofdkerk van Valladolid, maakten aanspraak op meer praal, doch vertoonden nog datzelfde strenge karakter in hunne omtrekken, hetwelk zulke uitmuntende modellen van bouwkunst oplevert als tegenwigt tegen de valsche rigting dezer eeuw. Langs de noordgrenzen en zuidkusten van het koningrijk

werden door Philips andere gebouwen opgerigt; en de reiziger ziet aan de Middellandsche zee sterkte op sterkte de hoogten aan het strand bekroonen, om dit tegen de Barbarijsche zeeroovers te verdedigen. En 's konings lust voor bouwen bepaalde zich niet alleen tot Spanje. Waar ook zijne wapenen in de half beschaafde streken der Nieuwe Wereld doordrongen, werd de togt van den veroveraar gewis gekenmerkt door geestelijke en krijgskundige gebouwen, welke achter hem verrezen.

Gelukkig leidde overeenstemming in smaak tot de volmaaktste harmonie tusschen den koning en zijn' bouwmeester ten opzichte van het groote werk dat den bouwkunstigen roem van Philips' regering bekroonde. De koning ging de bijzonderheden na, en waakte even zorgvuldig als Toledo zelf over iedere schrede bij het vorderen van het gebouw. Om over de uitwerking te oordeelen, welke het op een' afstand deed, was hij gewoon om de bergen een half uur van het klooster te beklimmen, waar een soort van natuurlijke zitplaats door de rotsen gevormd werd. Hier kon hij, met zijn kijkglas in de hand, uren zitten en het gebouw, dat aan zijne voeten verrees, beschouwen. De plaats is nog als de „koningstoel” bekend.

Het was zeker geen gering bewijs van de belangstelling, welke Philips in het werk stelde, dat hij er zich mede vergenoegde om zijn paleis te Madrid te verwisselen voor een verblijf dat hem niet meer gemakken aanbod dan het arme dorp van het Eskuriaal. In 1571 maakte hij daarin eene belangrijke verandering, door eene kapel in te rigten, welke den monniken een voegelijker kerkgebouw verschafte dan hunne oude, aan weêr en wind bloodgestelde loods, en hiermede vereenigde hij een geschikter verblijf voor zich zelve. In dit nieuwe verblijf bragt hij meer tijd in kloosterafzondering door dan hij ooit te voren gedaan had. Ver van zijne aandacht te bepalen tot het houden van toezigt over het bouwen van het Eskuriaal, bragt hij zijne sekretarissen en papieren met zich mede, las hier zijne buitenlandsche brieven, en hield levendig briefwisseling met alle deelen van zijn gebied. Hij werkte hier viermalen meer, zegt een Hiëronymieter monnik, dan in de hoofdstad. Hij

beweerde gewoonlijk dat hij aldus, voor de wereld verbor-gen, met een weinig papier bij zich, over beide halfronden heerschte. En dat hij dit niet altijd verstandig deed kan bewezen worden door meer dan een zijner *dépêches* over de Vlaamsche zaken, welke hij in deze gewijde plaats opstelde. Hier ontving hij berigten van de handelingen zijner ketterische onderdanen in de Nederlanden en der Moorsche opstandelingen in Granada. En als hij peinsde over het vernielen van kerken en kloosters en over de ontwijding der heiligste zinnebeelden van het Katholieke geloof, voelde hij zonder twijfel eene trotsche zelfvoldoening van aan de wereld zijne eigene vroomheid te bewijzen door het oprigten van het prachtigste gebouw, dat immer aan het kruis gewijd was.

In 1577 was het Eskuriaal zoover gevorderd dat het een verblijf niet alleen voor Philips en zijn persoonlijk gevolg, maar ook voor menig hoveling aanbod, die gewoon was om daar des zomers eenigen tijd met den koning door te brengen. Bij eene van deze gelegenheden gebeurde er iets dat bijna de noodlottigste gevolgen voor het gebouw na zich had kunnen slepen.

Er kwam een geweldig onweêr in de bergen op en de bliksem trof een' der grootste torens van het klooster. In korten tijd stond het bovengedeelte des gebouws in lichtelaaie vlam. Het was gelukkig zoo hecht gebouwd dat het vuur slechts langzaam vorderde. Maar het was uiterst moeilijk van er water op te brengen. Het was elf uur 's avonds toen de brand uitbarstte, en in de geregelde huishouding van Philips waren allen ter ruste gegaan. Spoedig werd men door het geraas wakker. De koning ging op den tegenoverstaanden toren en beschouwde met grooten angst den voortgang der vlammen. De hertog van Alva was toen juist zijn gast; hoewel hij te dien tijde hevig door de jicht geplaagd werd, deed hij spoedig een kleed aan en klom naar eene plaats van waar hij den brand nog van naderbij beschouwen kon. Hier nam de „goede hertog” aanstonds het toezigt op zich en gaf met evenveel snelheid en even beslissend zijne bevelen als op het slagveld.

Al de werklieden en de in de buurt wonende boeren

waren daar verzameld. De mannen toonden denzelfden geest van ondergeschiktheid als bij de oprigting van het gebouw. De bevelen des hertogs werden eeuvochtig opgevolgd, en er wordt meer dan een voorbeeld vermeld van zelfopofferenden moed onder de werklieden, die arbeidden alsof zij wisten dat zij zulks onder het oog van hun' vorst deden. De toren trilde onder de woedende vlammen, en het bovengedeelte dreigde ieder oogenblik in te storten. Men koesterde groote vrees dat dit het hospitaal zou verpletteren, hetwelk aan die zijde van het klooster lag. Gelukkig viel het naar den anderen kant, en sleepte een prachtig klokkenspel mede dat er hing, doch deed niemand eenig letsel. Het verlies, hetwelk het hart des konings het meeste trof, was dat van verschillende onwaardeerbare relieken, welke in de vlammen verdwenen. Maar Philips' droefheid werd verzacht toen hij vernam dat een stukje van het ware kruis en de regterarm van den heiligen Laurentius, den martelaar en patroon van het Eskuriaal, uit den brand gered waren. Eindelijk werd het vuur, dat tot zes uur in den morgen had voortgewoed, na ongeloofelijke inspanning gelukkig gebluscht, en Philips ging weder naar zijne kamer, waar zijne eerste daad, zooals men ons mededeelt, was om den Almagtige te danken voor het behoud van het aan Zijne dienst gewijde gebouw.

De koning verlangde dat er zooveel mogelijk bouwstoffen uit zijn eigen gebied zouden worden bijeengebragt. Dit was zoo uitgebreid en zoo verschillend in zijne voortbrengselen, dat het bijna alles opleverde wat voor de stichting van het gebouw en zijne inwendige versierselen noodig was. De grijze steen voor de muren werd uit eene naburige groeve gehaald. Hij werd *berroqueña* genoemd naar een' steen, die eenigzins op graniet gelijk maar niet zóó hard is. De uit de steengroeve gehouwen blokken, welke daartoe werden gebezigd, waren zóó groot dat er soms veertig of vijftig paar ossen noodig waren om ze voort te slepen. De jaspis kwam uit de buurt van Burgo de Osma. De fijnere marmersoorten, van groote verscheidenheid en kleur, leverde de bergketen in het zuiden van het schiereiland op. De kostbare en sierlijke fabriekwerken werden grootendeels door

Spaansche kunstenaars vervaardigd. Zoo waren bijvoorbeeld het fluweel en damast van Granada. Andere steden als Madrid, Toledo en Saragossa toonden hare vorderingen in kunst door uitstekende voortbrengselen van brons en ijzer, en soms kostbaarder metalen.

Echter had Philips aan zijne buitenlandsche bezittingen, voornamelijk die in Italië en de Nederlanden veel te danken voor de versierselen van het inwendige des gebouws, hetwelk door zijn' prachtigen stijl en versiering een contrast vornde met de strenge eenvoudigheid van het uitwendige. Milaan, dat te dien tijde door hare staalfabrieken en edelgesteenten zoo beroemd was, leverde vele uitstekende voortbrengselen harer nijverheid. De muren waren met prachtige tapijten uit de Vlaamsche weverijen behangen. Spaansche kloosters wedijverden met elkander om schoon borduurwerk voor de altaren te leveren. Zelfs de onbeschaafde koloniën in de Nieuwe Wereld hadden deel aan het groote werk, en de Amerikaansche bosschen leverden ceder- ebben- en rijkgekleurd hout op, hetwelk onder de handen der Kastiliaansche werklieden een' betooverenden kleurenpraal vertoonde.

Hoewel de koning begeerde zooveel mogelijk de voortbrengselen uit zijn eigen gebied te gebruiken en de nijverheid in zijn rijk aan te moedigen, moest hij in ééne bijzonderheid echter uitsluitend op vreemden steunen. De schilderijen en frescos, welke de muren en zolderingen in het Eskuriaal overvloedig versierden, waren meestal door Italiaansche meesters vervaardigd, wier schilderscholen nu nog beroemd zijn. Maar van alle levende schilders was Titiaan de eenige dien Philips, even als zijn vader, het meest vereerde. Aan de edelmoedige bescherming des konings is de wereld eenige van de schoonste voortbrengselen van dien meester verschuldigd, welke eene passende plaats vonden op de muren van het Eskuriaal.

De prijzen, welke Philips besteedde, stelden hem in staat om de uitstekendste kunstenaars ten zijnen dienste aan te wenden. Er worden onderscheidene anekdoten van zijne mildheid medegedeeld; hij was echter streng in zijne oordeelen. Hij uitte zijn gevoelens niet voorbarig; maar als het oogenblik daartoe gekomen was, ondervond de schilder

somtjds de vernedering van het werk, dat hij mogelijk met meer vertrouwen dan bekwaamheid vervaardigd had, op beslissenden toon te zien afkeuren, of op zijn best naar een' donkeren hoek van het gebouw verbannen. Dit lot trof een Italiaansch kunstenaar, die meer aanmatiging dan bekwaamheid bezat, en die, nadat hij volgens 's konings oordeel verscheidene malen gemist had, naar zijn vaderland terug gezonden werd. Maar zelfs hier behandelde Philips den armen schilder grootmoedig. „Het is Zuccaro's schuld niet” zeide hij „maar die van de personen, welke hem hier bragten”; en toen hij hem naar Italië terug zond gaf hij hem behalve zijn aanzienlijk loon nog eene groote som gelds bovendien.

Voor dit prachtige gebouw, dat eenigermate eene schepping naar zijn' eigen smaak was, scheen Philips' karakter zich te ontwikkelen en eenigzins meer toe te naderen tot die grootmoedige sympathie voor het mensdóm, welke men hem bij andere gelegenheden scheen te moeten ontzeggen. Hij kon uren lang met het beschouwen van het werk eens kunstenaars bezig zijn, waarbij hij hem van tijd tot tijd aamerkingen maakte en zijne hand gemeenzaam op den schouder legde. Hij scheen dan de koelheid en achterhoudendheid te hebben afgelegd, welke zulk een voornaam deel van zijn karakter uitmaakten. Men verhaalt dat er eens een vreemdeling in het Eskuriaal kwam terwijl de koning er was, dat hij hem voor een van zijne officieren aanzag en hem eenige vragen over het schilderwerk deed. Zonder den man uit zijne dwaling te helpen, voegde Philips zich naar deze misvatting en nam goedaardig de rol van *cicerone* op zich, door hem op zijne vragen te antwoorden en hem eenige der meest bezienswaardige voorwerpen aan te wijzen. Dergelijke anekdoten worden er nog door anderen medege-deeld. Wat hierin vreemd klinkt, is dat Philips de rol van een goedaardig man zou hebben gespeeld.

In 1584 was het metselwerk van het Eskuriaal voltooid. Er waren zes jaar verloopén sints de eerste steen van het klooster gelegd was. Dit moet voorzeker als een kort tijds-verloop beschouwd worden voor de stichting van zulk een ontzaggelijk gebouw. Voor den bouw van de St. Pieterskerk, waarmede men het natuurlijk om de grootte en pracht

vergelijkt, had men meer dan eene eeuw noodig, gedurende welk tijdvak er achtereenvolgens achttien pauzen regeerden. Maar het Eskuriaal werd gedurende de regering van één' vorst gebouwd met uitzondering van de onderaardsche kapel, welke Philips de Vierde voor eene begraafplaats der Spaansche vorsten bouwen liet. Philips de Tweede had de inkomsten der Oude en Nieuwe Wereld in zijne hand; en daar hij eenigermate zelf het oog over het werk liet gaan, kunnen wij er zeker van zijn dat er niemand op zijn' post sliep.

Echter mogt de bouwmeester die er de teekeningen voor maakte, het gebouw niet voltooid zien. Lang voor het af was, was Toledo's hand verstijfd. Door zijn' dood scheen het dat Philips een onherstelbaar verlies geleden had. Hij gevoelde zelf dat dit zóó was, en met groot wantrouwen droeg hij de belangrijke taak op aan Juan de Herrera, een jong Asturiër. Maar hoewel hij nog jong was, had Herrera zich naar de beste modellen gevormd, want hij was de geliefdste leerling van Toledo, en weldra bleek het dat hij niet alleen den strengen en verheven smaak van zijn' meester had overgenomen, maar dat zijn eigen vernuft hem volkomen in staat stelde om al de groote opvattingen van Toledo te begrijpen en ze even voortreffelijk uit te voeren als die kunstenaar het zelf had kunnen doen. Philips zag met zelfvoldoening dat hij in zijne keuze niet had misgetast. Spoedig ging hij met zijnen nieuwen architect even vrij om als hij het met zijn' voorganger gedaan had. Zelfs toonde hij hem nog grooter gunst, daar hij hem een jaargeld van duizend dukaten, eene bediening in de koninklijke hofhouding, en het ridderkruis van St. Jago schonk. Herrera had het geluk van het Eskuriaal te voltooién; hij leefde toch ongeveer nog zes jaren nadat het af was. Hij liet verscheidene burgerlijke en geestelijke werken na welke zijn' naam hebben vereeuwigd. Maar het Eskuriaal is het gedenkteeken waardoor zijn naam, en die van zijn' meester, Toledo, tot de nakomelingschap gekomen zijn, als van de twee grootste bouwmeesters, waarop Spanje bogen kan.

Het is hier de plaats niet om de bouwkunstige verdiensten van het Eskuriaal te beoordeelen. Zulk eene beoordeeling behoort meer tot eene verhandeling over de kunst.

Het is alléén mijn doel geweest om den lezer zulk een verhaal van de uitvoering van dit groote werk te doen dat hij daardoor in staat zou zijn om zich een denkbeeld te vormen van het gebouw, waaraan Philips zóóveel tijd besteedde en dat zoo voortreffelijk zijn' geest afspiegelt.

De beoordeelaars verschillen zeer van elkander in hun oordeel over het Eskuriaal. Er zijn weinig vreemdelingen geweest, die met de krachtige lofspraak van die Kastilianen instemden, die het het achtste wonder der wereld noemden¹⁾. Het kan echter niet tegengesproken worden dat weinig vreemdelingen in staat zijn om over de grootte van het werk te beslissen, om te oordeelen over datgene wat eene volkomene kennis vereischt van den aard van het land waarin het gebouwd was, en van het karakter van den vorst, die het bouwde. De reiziger, die de lange lijnen van kouden grijzen steen beschouwt, welke nauwelijks door eenig versiersel worden afgebroken, gevoelt eene treurige gewaarwording, wanneer hij het vergelijkt met de lichtere en bevalliger gebouwen waaraan zijn oog gewoon is. Maar hierin kan hij de ware uitdrukking van het karakter des stichters lezen. Philips streefde niet naar het schoone, en nog minder naar het vrolijke en opgeruimde. Het gevoel, dat hij bij den beschouwer wenschte op te wekken was van dien plegtigen, zelfs somberen aard, welke het beste met zijn eigen godsdienstig geloof overeenkwam.

Welke gebreken men ook aan het Eskuriaal moge verwijten, het is onmogelijk om het op een' afstand te zien en het geweldige gebouw te beschouwen terwijl het uit de sombere valleijen omhoog rijst, zonder te gevoelen hoe volkomen het in zijn uiterlijk overeenstemt met het wilde en droefgeestige tooneel van het gebergte. En niemand kan de gewijde muren binnentreden zonder den geest van die plaats te herkennen, en een gevoel van geheimzinnige vrees te ondervinden wanneer hij door de verlaten zalen wandelt, welke de verbeelding met de statige gestalten van het verledene bevolkt.

¹⁾ Een van de beschrijvers, pater Francisco de los Santos, noemt het op het titelblad: »Eenig wonder der wereld." *Descripcion del Real Monasterio de San Lorenzo de el Escorial*, Madrid 1698.

De architect stond verlegen bij meer dan eene moeilijkheid van eenen zeer bijzonderen aard. Het was niet alleen een klooster, dat hij bouwde. Hetzelfde gebouw moest, zooals wij gezien hebben, een klooster, een paleis en een grafgewelf bevatten. Het was geen gemakkelijk op te lossen vraagstuk om zulke verschillende zaken te verbinden, en daarin dan nog eenige eenheid te brengen. Het is geen verwijt aan den stichter dat hij niet volkomen slaagde, en dat het paleis den overheerschenden indruk, welke de andere deelen des gebouws gaven, verminderde, daar het inderdaad als het ware boven het andere uitstak, en geen ondergeschikt deel van het gebouw uitmaakte.

Eene andere moeilijkheid van grilliger aard, welke de bouwmeester ondervond was de noodzakelijkheid om het plan van het gebouw als een rooster in te rigten, daar dit den aard der marteling, welke de beschermheilige van het Eskuriaal ondervond, uitdrukte. Aldus dienden de lange reijen kloostercellen met hare daar tusschen liggende binnenplaatsen voor de staven van den rooster. De vier hooge torens aan de hoeken des kloosters stelden de pooten ten onderste boven voor, en het paleis dat zich als een smal, lang gebouw aan de oostzijde uitstrekte, moest de lompe steel voorstellen.

Het is onmogelijk om in woorden eenig daarmede overeenstemmend denkbeeld van een kunstwerk uit te drukken. Echter had de bouwkunst de overhand over hare zuster de teekenkunst, zoodat de bloote opgave der afmetingen ons helpen moet om een denkbeeld van het werk te krijgen. Enkele dezer afmetingen moeten dienen om een denkbeeld van de grootte des gebouws te geven. Zij worden ons opgegeven door Los Santos, een Hiëronymieter monnik, die een der beste berigten omtrent het Eskuriaal heeft nagelaten.

Hij schat het hoofdgebouw of klooster op eene lengte van 740 Kastiliaansche voeten en eene breedte van 580. De grootste hoogte, gemeten tot aan het middenkruis boven den dom der groote kerk, is 315 voet. De geheele omtrek van het Eskuriaal, met het paleis er bij, rekent hij op 2980 voet of bijna drievijfde eener mijl. De geduldige

rekenaar vertelt ons dat er niet minder dan 12000 deuren en vensters aan het gebouw waren, dat het gewigt der sloten alleen 50 arrobas of 1250 pond bedroeg, en eindelijk dat er 68 fonteinen in de zalen en plaatsen van dit ontzagelijke gebouw sprongen.

De kosten van het gebouw met zijne inwendige versiering beliep, zooals pater Siguença ons mededeelt, ongeveer zes millioen dukaten. Siguença was prior van het klooster en had derhalve inzage van de beste bronnen voor zijne berigten. Dat hij niet overdreef, kunnen wij opmaken uit het feit dat hij het gebouw wilde vrijspreken van den laster, dat het bij de stichting eenige buitensporige uitgaven had vereischt, eene gewone klagt, zoo het schijnt, welke de schrijvers uit dien tijd met sterke blijken van ontevredenheid aanheffen. Waarschijnlijk bevatte geen enkel gebouw ooit zulk eene menigte en verscheidenheid van onwaardeerbare schatten als het Eskuriaal, zoovele schilderijen en beeldhouwwerken van de grootste meesters, zoovele voorwerpen van uitmuntende bewerking en uit de kostbaarste stoffen vervaardigd. Het zou eene verkeerde opvatting zijn om te veronderstellen dat toen het gebouw voltooid was, de arbeid van Philips was geëindigd. Men zou bijna kunnen zeggen dat die toen eerst begon. De doos was gereed, maar zijne overige dagen werden besteed om haar met de zeldzaamste en rijkste juweelen te vullen. Dit was een arbeid, welke nimmer voltooid kon worden. Dit werd aan zijne opvolgers overgelaten, die met meer of minder smaak, doch met de inkomsten uit Indië ter hunner beschikking, ze voortdurend aan de verfraaijing van het Eskuriaal besteedden ¹⁾.

¹⁾ De geestdrift van Fray Alonzo de San Geronimo drijft hem zóóver, dat hij niet aarzelt van te verklaren dat de Almagtige dank schuldig is aan Philips den Tweede voor de toewijding van zulk een roemrijk gebouw aan de Christelijke eredienst! »Uwe grootheid Heer, is dezen tempel aan Philips den Tweede verschuldigd; met welk eene dankbaarheid zal uwe Goddelijke genade dien in het rijk beschouwen!» Deze woorden, welke in onze dagen veel van godslastering zouden hebben, komen voor in eene lofrede, welke in het Eskuriaal werd uitgesproken bij gelegenheid van een plegtig feest ter eere van den honderdsten verjaardag der stichting. Een door Fray

Philips de Tweede gaf het voorbeeld. Hij vergat niets wat aan zijn museum wezenlijke of denkbeeldige waarde geven kon. Hij verzamelde met ontzagelijke kosten verscheidene honderde stukjes van de beenderen van heiligen en martelaars, welke hij in rijke zilveren, keurig bewerkte kastjes bewaarde. Hij bragt 4000 boekdeelen in onderscheidene talen, voornamelijk Oostersche, bijeen om daardoor den grondslag te leggen voor de schoone boekerij van het Eskuriaal.

De zorg van zijne opvolgers, die daar ieder jaar eenigen tijd doorbragten, bewaarde het kloosterpaleis en hetgeen het bevatte voor den ruwen tand des tijds. Maar wat deze spaarde werd met geweld vernield. De Franschen, die in het begin dezer eeuw als eene horde Vandalen over het Schiereiland trokken, vergaten het Eskuriaal niet. Want daarin zagen zij een gedenkteeken, dat aan hunne eigene vernederende nederlaag moest herinneren. Eene bende dragons onder La Houssaije, drong in den winter van 1808 het klooster binnen; en de verwoesting van weinige dagen vernielde wat jaren en de hoogste inspanning der kunst gekost had om op te bouwen. De vrees voor dergelijke gewelddadigheden van de zijde der Karlisten in 1837, maakte dat men de schoonste schilderijen naar Madrid bragt. Het Eskuriaal hield op eene koninklijke verblijfplaats te zijn. Onbewoond en onbeschermd stond het bloot aan de stormwinden, welke van de heuvels der Guadarrama neêrvielen.

De reiziger, die nu het gebouw bezoekt, zal dit in een' geheel anderen toestand vinden, dan waarin het in het begin der eeuw was. De kale en verschimmelde muren schitterden niet meer met de betooverende kleuren van Rafael en Titiaan, en den soberen luister der Kastiliaansche school. De uitgezochte kunstvoortbrengselen, waarmede de zalen waren opgevuld, zijn ligtzinnig verwoest, of meermalen afgeslagen om er rijkdommen in te vinden. De monniken, die zoolang het gebouw bewaakt hadden, heb-

Luis de Santa Maria bijeenverzameld boek is opgevuld met de bijzondere berigten over die plegtigheid; het draagt den titel van: *Octava sacramente culta, celebrada en la Octava Maravilla*, Madrid 1640, fo. (»De met eerbied in het achtste wonder gevierde oktaaf.»)

ben in het lot hunner broeders op andere plaatsen gedeeld, sedert de godshuizen zijn opgeheven, en hunne eerwaardige omtrekken verdwenen zijn. Stilte en eenzaamheid heerschen op de binnenplaatsen, welke niet verstoord worden door eenig geluid, behalve dat van het onophoudelijk waaijen van den wind, welke steeds zijn' droefgeestigen treurzang over den verganen roem van het Eskuriaal schijnt aan te heffen. Er is weinig meer dat iemand aan het paleis of aan het klooster doet herinneren. Van de drie groote doeleinden, waarmede het gebouw gesticht was, is er slechts één over, namelijk dat van een grafgewelf voor de koninklijke familie van Kastilië. Over die plaats zweeft de geest des doods, van schepterdragende dooden, welke nog in dezelfde donkere kamer liggen, waarin zij reeds voor eeuwen lagen, onbewust van de veranderingen, welke over hen heen zijn gegaan.

Gedurende het laatste gedeelte van Philips' regering was hij gewoon om met zijn hof naar het Eskuriaal te gaan en daar een gedeelte van den zomer door te brengen. Daarheen voerde hij zijne jonge koningin, Anna van Oostenrijk, als wanneer het sombere gebouw een' ongewonen schijn van levendigheid aannam. In een vorig hoofdstuk heeft de lezer gezien dat hij eenige toebereidselen maakte voor zijn huwelijk met die vorstin, en dat binnen twee jaar nadat hij de beminenswaardige Isabella grafwaarts gebragt had. Anna was reeds verloofd geweest aan den ongelukkigen Don Carlos. Philips' huwelijk met haar verschafte hem de treurige zegepraal van zijn' zoon ten tweede male den voet te ligten. Zij was zijne nicht, want de keizerin Maria, hare moeder, was eene dochter van Karel den Vijfde. Er was daarenboven een groot onderscheid van leeftijd tusschen hen; want de Oostenrijksche prinses, die gedurende de landvoogdij harer ouders in 1549 in Kastilië geboren was, telde toen slechts 21 jaar, dus minder dan de helft van Philips' leeftijd. Het schijnt niet dat haar vader, keizer Maximiliaan, eenige bedenking tegen het huwelijk opperde. Indien hij eenige bedenking koesterde was hij te slim om een huwelijk te beletten dat zijne dochter op een' van de magtigste troonen in Europa plaatste.

Er was bepaald dat de prinses over de Nederlanden naar Spanje zou reizen. In September 1570 nam Anna afscheid van haar vaders hof en ving met een deftig gevolg hare groote reis aan. Toen zij Vlaanderen binnen trok werd zij door den hertog van Alva, aan het hoofd der Vlaamsche edelen met groote plegtigheid ontvangen. Spoedig na hare aankomst, zond koningin Elisabeth een eskader van acht schepen, welke aanboden om haar naar Spanje over te brengen, en haar tevens tot een bezoek in Engeland uitnoodigden. Deze aanbiedingen werden bevallig van de hand gewezen; en de Duitsche prinses bereikte, onder geleide van graaf Bossu, kapitein-generaal der Vlaamsche vloot, met een sierlijk eskader gelukkig de plaats harer bestemming na eene reis van minder dan eene week. Den 3den October landde zij te Santander, aan de noordkust van Spanje, waar zij den aartsbisschop van Seville en den hertog van Bejar met een schitterend gevolg vond om haar te ontvangen.

Met dit geleide werd Anna over Burgos en Valladolid naar de oude stad Segovia gebragt. In de groote steden, waar zij door trok, werd zij op eene aan haren rang voegende wijze ontvangen; en overal langs den weg werd zij met de hartelijke jubelkreten der menigte begroet; want het huwelijk was der natie welgevallig, en de Cortes hadden den koning aangezet het zoo veel mogelijk te verhaasten. De Spanjaarden verlangden eenen mannelijken erfgenaam voor de kroon, en sints den dood van Don Carlos zou Philips alleen dochters nalaten.

Te Segovia, waar de huwelijksplegtigheid voltrokken zou worden, waren prachtige toebereidselen gemaakt om de prinses te ontvangen. Toen zij de stad naderde, kwamen haar eene groote bende der stadssoldaten in fraaije uniformen, en de stedelijke regeringsleden met hun plegtgewaad aan en te paard gezeten, te ontmoet. Met dit schoone geleide trok zij de poorten binnen. De straten waren met schoone fonteinen versierd, en met eerepoorten, waar de prinses, te midden van de vreugdekreten der menigte, naar de hoofdkerk onder door trok.

Anna, die toen in den bloei harer jaren was, wordt ons

beschreven als met eene schitterende en teedere gelaatskleur; zij had eene goede gestalte, eene bevallige houding en zij bereed haar rijk opgetoomd paard met natuurlijke gemakelijkheid en waardigheid. Haar niet zeer onpartijdige levensbeschrijver vertelt ons, dat de toeschouwers voornamelijk de nieuwigheid harer Boheemsche kleeding, haren schoon met vederen opgetoomden rijhoed, en haren korten karmozijn fluweelen mantel met gouden franje, bewonderden.

Nadat er een *Te Deum* gezongen was, trok de schitterende stoet naar het beroemde *alcazar*, dat versterkte paleis, hetwelk oorspronkelijk door de Mooren gebouwd was en nu tot koninklijk paleis en verblijfplaats voor staatsgevangenen diende. Hier bragt de ongelukkige Montigny menige treurige maand van zijne gevangenschap door; en er waren nog geene drie maanden voorbijgegaan sinds hij was weggevoerd uit dit verblijf, hetwelk weldra het tooneel der vorstelijke feestviering worden moest, en naar het noodlottige kasteel Simancas gebragt, om er te middernacht door beulshanden om te komen. Men zal zich herinneren dat men verhaalde, dat Anna op hare reis door de Nederlanden aan Montigny's familie beloofd had om ten zijnen behoeve bij den koning hare tusschenkomst te beproeven. Maar de koning, die zich mogelijk het onaangename eener eerste weigering aan zijne jonge bruid wilde sparen, liet zijn slagtoffer spoedig na hare landing, en terwijl zij nog in het noorden was, ter dood brengen.

Anna trok het *alcazar* onder het gebulder van het geschut binnen. Daar vond zij de goede prinses Johanna, Philips' zuster, die haar met dezelfde vrouwelijke vriendelijkheid ontving, welke zij twaalf jaren vroeger aan Elisabeth van Frankrijk getoond had, toen deze met hetzelfde doel Kastilië binnen trok. Er werd bepaald dat het huwelijk den volgenden dag den 14^{den} November zou plaats hebben. Men zegt dat Philips zijne bruid voor het eerst zag toen hij, vermomd onder de hovelingen, haar bij hare intrede in de stad vergezelde. Toen hij zijne vorige vrouw, Isabella, naar het altaar geleidde hadden eenige grijze haren aan zijne slapen hare aandacht getrokken. Gedurende de tien jaren,

die sedert verlopen waren, hadden staatszorgen denzelfden invloed op hem uitgeoefend als op zijn' vader, en zijn haar voor den tijd grijs doen worden. Het huwelijk werd met groote praal in de hoofdkerk te Segovia gevierd. De dienst werd door den aartsbisschop van Seville verrigt. Het ruime gebouw was opgepropt met toeschouwers, waaronder de hoogste waardigheidsbekleeders der kerk en de beroemdste Spaansche edelen waren.

Gedurende de weinige volgende dagen, welke het koninklijke paar te Segovia bleef, gaf de stad zich aan feestvreugde over. De gelukkige gebeurtenis werd door openbare verlichting en prachtige feesten gevierd, waarop de koning en de koningin in tegenwoordigheid van het geheele hof, dat er in eerbiedige stilte om heen stond, dansten. Den 18^{den} ging het jonggehuwde paar naar Madrid, waar men zulke schitterende voorbereidselen voor hunne ontvangst gemaakt had, dat het de getrouwheid der hoofdstad bewees.

Zoodra het Eskuriaal genoegzaam gevorderd was voor eene geschikte woning voor de jonge koningin, bragt Philips een gedeelte van iederen zomer door in zijne kloostereenzaamheid, welke meer aantrekkelijkheid voor hem had dan eenig ander zijner paleizen. De tegenwoordigheid van Anna en hare hofhouding spreidde somtijds als het ware een' zweem van vrolijkheid over het groote doch sombere gebouw uit, waaraan het nog weinig gewoon was geweest. Onder andere vermakelijkheden, welke haar genoegen moesten geven, vinden wij melding gemaakt van *autos sacramentales*, die geestelijke dramas, welke ons doen denken aan de oude mysteriën en zedespelen, welke onze voorouders vermaakten. Deze *autos* stonden zoozeer in de gunst der Spanjaarden dat zij onder hen nog langer stand hielden dan in eenig ander land; doch zij ontwikkelden zich niet ten volle voor zij den geest van Calderon hadden opgewekt.

Het was eene pen, welke echter weinig op die van Calderon gelijkt, die ons deze stichtelijke dramas bezorgde. Zij werden waarschijnlijk door een' Hieronymiet gemaakt, die meer aanleg voor de dichtkunst had dan zijne broeders. De vertooners werden gekozen uit de leerlingen van het

seminarium in het Eskuriaal. Men zegt dat Anna, die zeer eenvoudig in haar' smaak schijnt geweest te zijn, veel vermaak in deze vertooningen schepte, even als in de uitspanning, welke zij genoot, door togjes te doen door de wilde, schilderachtige landstreek, welke het klooster omringde. De geschiedschrijvers hebben ons van haar leven en karakter slechts weinige bijzonderheden medegedeeld, veel minder dan van hare beminnelijke voorgangster. De verhalen, welke wij bezitten, stellen ons haar voor als beminnelijk van karakter en zich toewijdende aan vrome werken. Zij was zelden lui en besteedde meestal haar' tijd aan werken met de naald, zoodat zij vele bewijzen van hare bekwaamheid daarin na liet in de versiering van kloosters en kerken. Een rijk stuk borduurwerk, dat zij met hare staatsdames gemaakt had, werd langen tijd in de koninklijke kapel, onder den naam van het "tapijtwerk van koningin Anna" bewaard.

Haar huwelijksleven zou niet lang duren, slechts twee jaar langer dan dat van Isabella. Zij was echter met talrijker kroost dan iemand harer voorgangsters gezegend. Zij had vier zonen en eene dochter; maar allen stierven in hunne kindsheid of eerste jeugd, behalve de derde zoon, die, als Philips de Derde in het leven bleef, om in de koningsdynastie van Kastilië zijne plaats te bekleeden.

De koningin stierf den 26sten October 1580, in het 31ste jaar haars levens en het 11de hare regering. Er wordt eene zonderlinge anekdote omtrent haren dood medegedeeld. Dit geschiedde te Badajoz waar het hof toen was, eene geschikte plaats om het oog te houden op den krijg, waarin het land te dien tijde met Portugal gewikkeld was. Terwijl de koning daar was werd hij ziek. De kenteekenen waren van den onrustbarenden aard. In hare droefheid smeekte de koningin den Almagtige om een leven te sparen dat voor het welzijn van het koninkrijk en de kerk van zóóveel gewigt was, en in plaats daarvan het hare als offer aan te nemen. De Hemel verhoorde haar gebed, zoodat de uitkomst bewees, zegt de kronijkschrijver. De koning herstelde, en de koningin verviel in eene ziekte, welke in

weinige dagen een noodlottig einde nam. Nadat haar lijk eenigen tijd op een praalbed gelegen had, werd het met groote plegtigheid naar het Eskuriaal overgebracht, waar het de treurige eer genoot van nedergelegd te worden in dat gedeelte, dat uitsluitend voor koningen en moeders van koningen bestemd was. Dit was het einde van Anna van Oostenrijk, de vierde en laatste vrouw van Philips den Tweede.

EINDE VAN HET DERDE EN LAATSTE DEEL.

REGISTER.

- Abdallah*, broeder van Aben-Humeya (z.d.), als gezant naar Konstantinopel gezonden, III, 161.
- Aben-Abou*, bloedverwant van Aben-Humeya, III, 147; maakt eene zamenzwering tegen hem, 203; wordt koning, 207; belegert Orgiba, 208; neemt het, 210; wil niet onderhandelen, 261, vlgg.; vangt den krijg op nieuw aan, 265; verslagen, 269; wordt verraden en vermoord, 274, vlgg.; zijn karakter en levenswijze, 277, vlgg.
- Abenhozmín*, aanvoerder der Moriscos in Galera, III, 239.
- Aben-Humeya*, zie *Valor*.
- Abou-Amer*, sekretaris van Aben-Abou, III, 274.
- Acs* (Bisschop van), Fransch gezant in Engeland, I, 207.
- Acuña*, Spaansch dichter, I, 277.
- Adolf* van Nassau, sneuvelt, II, 245.
- Adra*, haven aan de Middellandsche zee, III, 195.
- Adriaan VI*, zijn bul omtrent de inquisitie in de Nederlanden, I, 295.
- Aerschot* (Hertog van), I, 51, 390; II, 116, 152; afkeuring van Egmonts veroordeeling, 264.
- Afflighem*, (Abdij van) geschonken aan Granvelle, I, 382.
- Afrika*, bewoners en steden op de noordkust, II, 321.
- Alatro*, stad in den Kerkelijken staat, I, 139.
- Alava*, Spaansch gezant te Parijs, II, 128.
- Albaicín*, wijk der Moriscos te Granada, III, 95, 101, vlgg. 157, vlg.
- Albuquerque* (Hertog van), I, 103; zijne zuster gravin van Ureña, 356; onderkoning van Milaan, II, 178.
- Alcala de Henares*; Don Carlos aldaar op de akademie, III, 8.
- Alcaudete*, zie *Cordova*.
- Alcúnia* (Diego de), Spaansch edelman, III, 33.
- Aldano* (Bernardo d') Spaansch krijgsoverste, I, 139; II, 327.
- Alessandrino*, kardinaal, neef van Pius V, als gezant naar Spanje, III, 297.
- Alexander de' Medici*, huwt met Margaretha van Parma, I, 307.
- Alfajarali*, bergpas in de Alpujarras, III, 128, vlg.
- Alguazil* (Diego) volgeling van Aben-Humeya, III, 202; vermoordt hem, 206.
- Alhama*, stad in zuidelijk Spanje, III, 186.
- Ali Pacha*, aanvoerder der Turksche vloot bij Lepanto, III, 318; gedood, 328; zijne zonen gevangen, 335.
- Alpujarras*, woonplaats der Moriscos, I, 272; III, 82, vlg. 123.
- Alca*, lid van den raad, I, 38; mayor-domo mayor van Philips, 45; zijne geschiedenis, 134; onderkoning van Napels, 136; zijne krijgstoerusting en veroveringen, 138, vlgg.; valt wederom aan, 155; nadert Rome, 158; beraamt een plan om het weder aan te vallen, 160; dit mislukt, 162; te Rome, 166; afgevaardigde te Cercamps, 220; met Isabella van Spanje te Bayonne, II, 61, vlg.; lid van den raad van state te Madrid, 97; gerucht zijner komst naar Nederland, 154; hij raadt aan er een leger heen te zenden, 173, vlg.; maakt daarvoor toebereidselen, 175; zijn vertrek, 177; beschrijving van den togt, 180, vlgg.; zijn traktement, 184; doet zijne intrede in Brussel, 186; zijn gedrag aldaar, 193, vlg.; overeenstemming tusschen hem en Philips, 212; wordt kapitein-generaal, 226; vat vele personen te gelijk, 228; besluit naar Groningen te trekken, 247; teekent de vonnissen

- van Egmont en Hoorne, 262; oorzaak van zijn haat jegens Egmont, 280; zijn karakter, 281; doet Montigny veroordeelen, 298; twist met Don Carlos, III, 18; zijne vrouw staatsdame bij Elisabeth, 71; zijn karakter en invloed op Philips, 365, vlg.; 372; opperhofmeester, 378.
- Amsterdam*, erkent de landvoogdes, II, 166.
- Anagni*, door Alva genomen, I, 139.
- Andrada* (Gil de) Spaansch vlootvoogd onder Don Juan, III, 310.
- Angulo* (Martin de) prior van Yuste, I, 241, 262.
- Anjou* (Partij van) te Napels, I, 123, 148.
- Anna*, dochter van Willem van Oranje, II, 158.
- Anna* van Oostenrijk huwt Philips II, III, 72; 416 vlgg.; haar dood, 420.
- Antwerpen*, bevolking, nijverheid, enz. I, 289; beurs, 291; kanaal naar Brussel, 366; opstand aldaar, II, 33; ontvangst der verbonden edelen aldaar, 81, vlg.; preeken, 88; beeldenstorm, 107, vlgg.; oproer, 143, vlgg.; onhandelbaarheid, 161.
- Annius Paleario*, Italiaansch geleerde, II, 100.
- Arcos* (Hertog van) trekt tegen de Moriscos op, III, 267; slaat hen, 269.
- Arellano* (Alonso de) licencieaat, belast met het vonnis van Montigny, II, 303.
- Arenberg* (Graaf van) I, 56; II, 137; naar Frankrijk gezonden, 217; gouverneur van Groningen, enz. 242; levert den slag bij Heiligerlee, 243.
- Arenberg* (Karel van) zoon des voorgaanden, II, 246.
- Armenteros*, sekretaris van Margaretha van Parma, naar Spanje gezonden, II, 8; komt naar Brussel terug, 13; zijne afpersingen, 30; brieven, 136; zoekt zich bij Alva in te dringen, 189.
- Arset* (Peter d') president van Artois, II, 266.
- Arundel* (Graaf van), I, 96, 117.
- Assonleville* (Christoffel d') gezant der landvoogdes in Engeland I, 397.
- Asti*, Alva aldaar, II, 178, 183.
- Aubespine* (Claude de P') staatssekretaris van Hendrik II, I, 219.
- Auchin*, 400 beeldstormers sneuvelen aldaar, II, 111.
- Augsburg*, rijksvergadering aldaar, I, 60.
- Aumale* (Claude van Lotharingen, hertog van) I, 147.
- Austruweel*, gevecht aldaar, II, 141, vlg.
- Authie*, riviertje in Pikardije, I, 216.
- Auto de fé*, I, 297; te Valladolid, 324, 330; beschrijving er van, 331, vlg.; te Toledo, 354.
- Avenne* (Don Lopez de) beschrijft het leven van Hurtado de Mendoza, III, 219.
- Avila* (Juan de) Spaansch aanvoerder in den slag van Lepanto, III, 306.
- Avila* (Luis de) grootkommandeur van Alcantara, III, 98.
- Avila* (Sancho de) gouverneur van Pavia, II, 183; neemt Egmont gevangen, 197; trekt tegen Hoogstraten op, 241.
- Backerzeele*, zie *Casembroot*.
- Badoaro* (Andreas) teekent voor Venetië den vrede met Turkije, III, 351.
- Balbi* beschrijft het beleg van Malta, II, 387.
- Barberigo* proveditore van Venetië bij den slag van Lepanto, III, 311, 321.
- Barcelona*, Don Juan scheept zich daar tegen de Turken in, III, 301.
- Barlaimont* voorzitter van den raad van finantiën, I, 315; lid der Consulta, 370; houdt de partij van Granvelle, II, 28; spreekt het woord »gucux» uit, 77; heeft een onderhoud met Margaretha, 116; keurt Egmonts veroordeeling af, 264.
- Barredo* goudsmit te Granada, ver-raadt Aben-Abou, III, 274.
- Batenburg* (Heer van) neemt Montmorency gevangen, I, 191.
- Bayonne*, samenkomst aldaar, II, 61, vlg.
- Baza*, stad in zuidelijk Spanje door Ferdinand en Isabella genomen, III, 221, 248.
- Bazan* (Don Alvaro), markies van Santa Cruz, II, 344; III, 347.
- Beeldstormerij*, II, 106, vlgg.
- Benavides* (Don Rodrigo de) bewaker van Don Carlos, III, 35.
- Bentomiz*, bergketen in zuidelijk Spanje, III, 186.
- Bergen* (De markgraaf van) gouverneur van Henegouwen, I, 395; door Margaretha naar Madrid gezonden,

II, 82, 289; zijne ziekte en zijn dood, 293, vlgg.; gemeenschap met Don Carlos, III, 17.
Berghes (Maximiliaan de) aartsbisschop van Kamerijk, II, 41.
Berty, sekretaris van Margaretha bij Willem van Oranje, II, 155.
Beijeren (Sabina van) vrouw van Egmont, II, 253; haar huwelijk, 277; haar ongelukkige toestand als weduwe, 283, vlg.
Bib-arranbla, poort van Granada, III, 137.
Biserta in Afrika onderwerpt zich aan Don Juan, III, 354.
Bisschoppen (Instelling van nicuwe) in de Nederlanden, I, 303, vlgg.; 381, vlgg.
Blazere lid van den bloedraad, II, 206.
Blomberg (Barbara) moeder van Don Juan, III, 163, vlgg.
Blondel (Antoine) heer van Haultbois, kommandant van Philippeville, I, 396.
Bois (Du) prokureur-generaal, maakt de akte van beschuldiging tegen Egmont op, II, 254.
Bolda (Juan de) provoost-generaal, II, 184.
Bonelli (Michel) aanvoerder bij den slag van Lepanto, III, 312.
Borja (Francesco) hertog van Gaudia, vriend van Karel V, I, 251, 254, 276.
Borja (Don Juan de) bewaker van Don Carlos, III, 35.
Bourbon (Kardinaal Karel van), I, 347.
Bourdillon (De) Fransch officier, I, 192.
Bourg (Annie du) lid van het Fransche parlement, gevat, I, 236.
Braccamonte (Gonzalo de) legerhoofd onder Alva, II, 183.
Bragadino bevelhebber van Famagosta door de Turken vermoord, III, 314.
Brantôme, III, 49, vlgg.; geeft het portret van Elisabeth van Valois, 74.
Breda, Willem van Oranje aldaar, II, 157.
Brederode (Hendrik van) biedt het smeekeschrift aan, II, 73; nogmaals, 139; zijne vlucht en dood, 165.
Bribiesca de Muñatones, koninklijk raadsheer te Madrid, III, 29.
Brugge, oproer aldaar, II, 33.
Brunifay Quincy gezant op Malta, II, 391.
Brunswijk (Hertogen van) I, 188;

(Erik van) werft soldaten voor Spanje, II, 60.
Brussel, feesten voor Philips aldaar, I, 55, vlg.; processie en uitvaart van Karel V, 269; kanaal naar Antwerpen, 366; oproer, II, 33; verblijf der verbonden edelen aldaar, 73, vlgg.
Bubion, stad in zuidelijk Spanje, III, 128; door Mondejar genomen, 131, vlg.
Buren (Willem van) zoon van Willem van Oranje, te Leuven opgeligt, II, 158, vlg. 213.
Cabrera, Kastiliaansch geschiedschrijver, III, 30, 48.
Calahorra, eene vesting in Spanje, III, 198.
Calais ingenomen I, 208.
Calvete de Estrella, geschiedschrijver, I, 54.
Campfi door François Guise belegerd, I, 150.
Caniles, stad in zuidelijk Spanje, III, 248, 250.
Cantelmo (Giuseppe) Spaansch veldheer, I, 139, 156.
Caraffa (Carlo) kardinaal, gezant te Parijs, I, 128, 131; zijn gedrag en ongenade, 169.
Caraffa (Giovanni) hertog van Paliano, I, 149; zijn dood, 169.
Caraffa, zie *Paul IV*.
Carbojal (Alonzo de) met versterking naar Seron gezonden, III, 188.
Cardona (Don Juan de) bevelhebber der hulptroepen van Sicilië op Malta, II, 390; bij den slag van Lepanto, III, 311, 329.
Carillo (Don Luis) kapitein der lijfwacht van Don Juan, III, 173.
Carloo zamenzweerder tegen Alva, II, 236.
Carlos (Don), prins van Asturië, I, 28; II, 104; zijne geboorte en opvoeding, III, 2, vlgg.; ziekte, 8; buitensporigheden, 11, vlg.; huwelijksplannen, 16; wil zijn vader dooden, 20; gevangen genomen, 23, vlgg.; zijne krankzinnigheid, 41; ongesteldheid en dood, 42, vlgg.; verschillende gissingen daarover, 48, vlgg.; zijne begrafenis, 56.
Carnesecchi (Pietro) Italiaansch geleerde, II, 100.
Carranza (Bartholomeus de) aartsbis-

schop van Toledo te Yuste, I, 266; door de inquisitie vervolgd, 339, vlgg.
Casembroot, heer van Backerzele sekretaris van Egmont, gevangen gevangen genomen, II, 197, uithoofd, 250.
Castanea, aartsbisschop van Rossano, pausselijk nuntius te Madrid, III, 31.
Castillego (Luis Paer de) regidor van Cordova, III, 121.
Castillo (Hernando del) bereidt Montigny ter dood, II, 304.
Castriot, Italiaansch ridder op Malta, II, 371.
Castro (Alfonso de) Spaansch monnik, I, 112.
Cateau-Cambresis, vredesonderhandelingen I, 229; vrede, 231.
Catelet door Philips genomen, I, 202.
Cavi vredesonderhandelingen aldaar, I, 164.
Cercamps, klooster bij Kamerijk, vredesonderhandelingen aldaar, I, 221.
Cerda (Juan de la) Spaansch admiraal, II, 327.
Cerda (de la) waltezer ridder, II, 364.
Cervantes (Miguel) bij den slag van Lepanto, III, 334, vlg.
Chacon (Don Gonçalo) bewaker van Don Carlos, III, 35.
Chantonay zie *Thomas Perrenot*.
Chaulny door Philips genomen I, 202.
Chevreaux (baron de) kornetaanvoerder onder Alva, II, 183.
Chievers (Willem van Croy, heer van) leermeester van Karel V, I, 272.
Christina, hertogin van Savoye te Cercamps I, 220; komt in aanmerking voor landvoogdes in de Nederlanden, 306.
Circourt (Albert de) Fransch geschiedschrijver, III, 286.
Cisneros, Spaansch tooneelspeler, III, 12.
Citta Notabile stad op Malta, II, 357.
Civitella door de Franschen belegerd, I, 152.
Claircaux (baron de) kornetaanvoerder onder Alva, II, 183.
Clemens VII, I, 31.
Coadba stad in het zuiden van Spanje, III, 113.
Cobos kommandeur, I, 38.
Cocqueville II, 241.
Colonna (Alexander) pausselijk veldheer, I, 141.
Colonna (Marco Antonio) Spaansch veldheer, I, 139, 159, 165; aan III.

voerder der pausselijke vloot, III, 292; bij den slag van Lepanto, 311; zijne ontvangst te Rome, 340.
Comenizza haven in Albanië Don Juan aldaar, III, 312.
Comines, beeldstormerij aldaar, II, 107.
Compromis opgesteld, II, 56.
Condé (Prins van) Fransch veldheer, I, 183, 186.
Contarini (Giovanni) overwint Mohammed Sirocco bij Lepanto, III, 326.
Coppier (Willem) maarschalk op Malta, II, 361.
Coradin berg op Malta, II, 392.
Cordova (Alonzo de) graaf van Alcaudete, bevelhebber van Oran en Mazarquivir II, 334; kamerheer van Don Carlos, III, 12; in diens testament, 55.
Cordova (Gonzalvo de) lid van den krijgsraad te Granada, III, 179.
Cordova (Hernandez de) stalmeester van Philips, III, 370.
Cordova (Luis de) stalmeester van Don Juan, III, 173.
Corña (Ascanio de la) aanvoerder der Siciliaansche hulpbenden op Malta, II, 416; veldmaarschalk bij den slag van Lepanto, III, 312.
Cortes, instelling, verzoekschriften, enz. III, 385, vlgg.
Cosmo I de' Medici, I, 48.
Courtenay, graaf van Devonshire, gunsteling van Maria van Engeland, I, 78.
Courteville (François de) Vlaamsch raadsheer, II, 228.
Croes (Cornelis) baljuw van Gendbrugge, II, 88.
Cuacos, dorp bij Yuste, verblijf van Quixada, I, 251; III, 167.
Cuenca (bisschop van) biechtvader van Philips, III, 68.
Curzolari, eilandjes bij de golf van Lepanto, III, 315.
Cyprus door de Turken bedreigd en aangevallen, III, 289, vlgg.; aan hen afgestaan, 350.
Dandelot Fransch veldheer, I, 182.
Delft onderwerpt zich aan de landvoogdes, II, 167.
Del Rio, lid van den bloedraad, II, 205; naar Gent, 253.
Dendermonde, bijeenkomst der edelen aldaar, II, 129.
Derby (Thomas Stanley, graaf van), I, 102.

Dezu (Diego) auditeur der inquisitie, III, 95; lid van den krijgsraad te Granada, 179.

Diest, krijgt Ferdinand de Toledo met zijne ruitery in bezetting, II, 184.

Dillenburg, Willem van Oranje aldaar, II, 159.

Doornik, vervolging der Protestanten, I, 395; beeldstormerij, II, 107; onderworpen, 147.

Dordrecht, beeldstormerij aldaar, II, 111.

Doria (Andreas), I, 46; admiraal der Geneesche vloot, II, 177; aanvoerder Spaansche vloot tegen de Turken, III, 292, 311.

Doria (Johan Andreas), II, 326.

Dowlens, stad in Frankrijk, I, 216.

Dragut kaperkapitein, II, 325, vlgg.; belegert Gelves, 330; komt met tien galeijen, 368; sneuvelt voor St. Elmo, 379.

Duinkerken, door Termes verbrand, I, 211.

Duitschland, Karel doet afstand van, I, 247.

Durcal stad in het zuiden van Spanje, III, 123.

Eduard VI van Engeland, 69.

Egmont (Lamoraal graaf van) I, 56; gezant in Engeland, 83, 90; wint den slag bij St. Quentin, 183; zijn karakter, 184, vlg.; rukt op naar Grevelingen, 211; gezant in Frankrijk, 235; komt in aanmerking voor de landvoogdij over de Nederlanden, 306; gouverneur van Vlaanderen, 320; karaktertrekken, 394, Granvelle's gevoelen over hem, II, 12; gezant in Spanje, 37; goed te Madrid ontvangen, 42; zijne terugkomst, 44; deelt in Margaretha's vertrouwen, 65; zijne houding ten opzichte van het Compromis, 67, vlg.; verliest Margaretha's vertrouwen, 124; te Dendermonde, 129; naar Brussel, 130; te Wilbroek, 156; zijne handelwijze om vergiffenis van Margaretha te krijgen, 160; gevangen genomen, 197; proces en gevangenis, 251; zijne verdediging, 257; naar Brussel gebracht, 263; ter dood gebracht, 269, vlg.; te Sottinghem begraven, 276; zijne daden en levensloop, 277, vlgg.

Egmont (Anna van) huwt met Willem van Oranje, I, 373.

Egmont (Lamoraal van) | zonen van den
Egmont (Philips van) | voorgaande,
II, 286, vlg.

Elboeuf (Réné van Lotharingen, hertog van), I, 147.

Eleonora van Frankrijk, zuster van Karel V, I, 20; haar dood, 257.

El Galipe, broeder van Aben-Aboo, III, 265.

El Hubaqui, Moorsch aanvoerder, III, 254; onderhandelt met de Spanjaarden, 257, vlgg.; hij wordt vermoordt, 263.

Elisabeth van Engeland, door Maria vervolgd, I, 74; onderhandelingen met Philips' gezant, 223; zij beklint den troon, 225; haar portret, *ibid.*; door Philips ten huwelijk gevraagd, 226.

Elisabeth (Isabella) van Frankrijk, huwt met Philips II, I, 235; komt in Spanje, 348; hare ontvangst, 350; haar karakter, 351; feesten te Toledo, 353, vlgg.; wordt ziek, 355; hare levenswijze, 357, vlg.; haar verblijf te Bayonne, II, 61, vlg.; hare verhouding tegenover Don Carlos, III, 60; vlg.; hare levenswijze, 65, vlg.; haar ziekte en dood, 68, vlg.

El Senix, Moorsch kapitein, verraadt Aben-Aboo, III, 274.

El Zamar, verdediger van Guajaras, III, 145, vlgg.

Emlden, vele Nederlanders vlugten daarheen, II, 233.

Emmanuel Philibert van Savoye, I, 56; aanvoerder der Spaansche legers, 177; huwt Margaretha van Frankrijk, 234; landvoogd in de Nederlanden, 306.

Engeland onder Maria, I, 71; gezindheid der bevolking jegens Spanje, 86, 116; Philips aldaar, 173; verklaart oorlog aan Frankrijk, 174; Vlaamsche Protestantenaldaar, II, 63.

Engelsche troepen bij St. Quentin, I, 203.

Enghien krijgt de Sardinische vendels van Alva in bezetting, II, 184.

Enriquez grootadmiraal van Kastilië, I, 46.

Ercilla Spaansch dichter, III, 343.

Escovedo (Juan de) sekretaris van Don Juan, III, 354.

Eskuriaal, III, 376, 397; stichting, 400; brand aldaar, 407, vlg.; door de Franschen geplunderd, 415.

Fabricius, een monnik tot den brandstapel veroordeeld, II, 33.

Fajardo (Don Diego) zoon van Los Velez, III, 198.

Famagosta op Cyprus, door de Turken genomen, III, 314.

Farax Aben-Farax, verwer te Granada, hoofd der Moriscos, III, 101, vlg.

Farnese (Alexander) medgezel van Don Carlos te Alcalá, III, 8; bij den slag van Lepanto, 312, 334.

Farnese (Ottavio) gezant van den paus, I, 47; huwt Margaretha van Parma, 308; te Brussel, 310.

Faur (Louis de) lid van het Fransche parlement gevat, I, 236.

Feltz (Gaspar von) in Spaansche dieust, I, 156.

Ferdinand en *Isabella*, hun huwelijk, I, 12; hun strijd tegen de Mooren, III, 78.

Ferdinand de Heilige, koning van Kastilië, strijdt tegen de Mooren, III, 77; strijdt voor het behoud van onafhankelijkheid in geestelijke zaken, 398.

Ferentino stad in den Kerkelijken staat, I, 139.

Feria (Figueroa hertog van) kapitein van Philips' lijfwacht, I, 45; lid van den raad van Karel V, 101; gezant van Philips te Londen, 222, vlgg.; lid van den raad van State te Madrid, II, 97; bespreekt 's konings vertrek naar de Nederlanden, 173; tegenwoordig bij de gevangenneming van Don Carlos, III, 23, vlg.

Ferrara (Hercules van Este, hertog van), I, 147, vlgg.

Ferreiras distrikt in het land der Moriscos, door Mondejar bezet, III, 132.

Ferreras (Juan de) Spaansch geschiedschrijver, III, 114.

Figueroa (Lopez de), maestro de Campo, III, 249; brengt de veroverde banier van Ali Pacha naar Madrid, 341.

Filix, veldslag aldaar tegen de Moriscos geleverd, III, 150.

Foix (De) bij Don Carlos, III, 51.

Fondon de Andarax stad in het zuiden van Spanje, III, 254, 257, vlg.

Fourquevaux, Fransch gezant te Madrid, III, 24, 23, 38; aan het sterfbed van Elisabeth, 68, 71.

Frankrijk voert krijg tegen Karel V,

I, 37; strijdt bij St. Quentin, 179; maakt toerusting voor den krijg tegen Philips II, 205, vlgg.

Fraxiliana, de Moriscos aldaar door Requesens verslagen, III, 187.

Fregose (Aurelio) veldheer van Paul IV, I, 141.

Froissart, Fransch geschiedschrijver, I, 55.

Frusulone, stad in den Kerkelijken staat, I, 139.

Fucntarabia belegerd I, 135.

Fumone stad in den Kerkelijken staat, I, 139.

Gachard, zijne reizen naar Spanje, I, 282, zijne werken, II, 311.

Galera door Don Juan belegerd en genomen, III, 225, 247.

Gardiner bisschop van Winchester, I, 81.

Gaunt (Jan van), I, 105.

Geestelijkheid in Spanje, III, 396, vlgg.

Geldmiddelen, toestand daarvan in de Nederlanden, II, 34.

Gelves eiland aan de Afrikaansche kust, II, 327.

Genève, ongerustheid aldaar voor een aanval van Alva, II, 181.

Gennara (Annibal de) Spaansch veldheer, I, 156.

Gent, vergadering der algemeene staten aldaar, I, 310; krijgt de Napoleische vendels van Alva in bezetting, II, 184; Karel V aldaar, 193; Egmont en Hoorne er heen gebracht, 199.

Gentile (Nikolaas) admiraal van Toskane, II, 327.

Gentilis, doge te Genua, I, 47.

Genua, Philips aldaar, I, 47.

Gesi, hoofdkwartier van het leger van Guise, I, 150.

Geuzen, ontstaan van dezen naam, II, 77; kenteekenen, 79; wilde geuzen, 235.

Giovio (Paul) geschiedschrijver, I, 279.

Girba, eiland bij Tunis, I, 134.

Giulia Nuova door Alva veroverd, I, 156.

Goletta, Philips beveelt het te verwoesten, III, 353.

Gomez de Silva (Ruy) prins van Eboli, kamerheer van Philips, I, 45; naar Spanje gezonden, 217; gezant in Frankrijk, 234; lid van den raad van state te Madrid, II, 97; bespreekt 's konings vertrek naar de

- Nederlanden, 173; bij Bergen te Madrid, 294; gouverneur van Don Carlos, III, 12; regten over hem, 29; zijne opvoeding en levensbijzonderheden, 365; hertog van Pastroña, 367; eerste sommelier du corps, 378.
- Gonzaga* (Andreas) Spaansch veldoverste, II, 327.
- Gonzaga* (Vespasiaan) Spaansch veldheer, I, 139.
- Gonzalez* (Don Thomas) archivaris van Simancas, I, 281.
- Gozzo*, eiland bij Malta, II, 361.
- Granada* door Ferdinand en Isabella genomen, III, 78, vlgg.; moord aldaar op de Moriscos gepleegd, 157, vlgg.; Don Juan aldaar, 180, vlg.
- Granada* (Pater Luis de), II, 305.
- Granvelle* (Antoine Perrenot, kardinaal van) tegenwoordig bij Karels afstand, I, 24; afgevaardigde te Cercamps, 220; zijne briefwisseling met Philips, 305; lid van den raad van state, 315; zijne geboorte en zijn leven, 319, vlgg.; aartsbisschop van Mechelen, 382; zijne handelwijze bij de instelling der nieuwe bisdommen, 383, vlg.; hij wordt kardinaal, 385; zijne verhouding tegenover de edelen, 386, vlgg.; zamenzwering der edelen tegen hem, II, 1; bespot, 8, vlg.; zet den koning tot veinzen aan, 11; zijn geslacht, 15; krijgt zijn ontslag, 17; zijne levenswijze te Besançon, 19, vlg.; zijne nagelaten papieren, 20, vlgg.; gaat naar Rome, 50; gezant van Spanje aldaar, III, 295; ontvangt Don Juan te Napels, 304.
- Grapheus* (Cornelis) sekretaris van Antwerpen, I, 58.
- Gregorius XIII* (Buoncampagno) wordt paus, III, 348.
- Gresham* (Thomas), II, 194, 198.
- Grevelingen* (slag bij), I, 212.
- Groen van Prinsterer*, zijne werken, II, 312.
- Guadalajara*, huwelijk van Philips en Elisabeth van Valois aldaar, I, 350, vlg.
- Guadalete* (Slag bij) tusschen de Spanjaarden en Mooren, III, 75.
- Guajaras* door Mondejar belegerd en ingenomen, III, 144, vlg.
- Guejar* door den hertog van Sesa genomen, III, 214, vlg.
- Guerrero* (Pedro) aartsbisschop van Granada, III, 87.
- Guibert*, Fransch gezant te Madrid, III, 64.
- Guimaran* (Bernardo de) kommandeur der Maltezer orde, II, 327.
- Guisando*, klooster bij het Eskuriaal, III, 405.
- Guise* (François, hertog van), I, 130, trekt naar Italië, 147, vlgg.; verblijft te Rome, 150; trekt terug, 157; uit Italië terug, 206; belegert en neemt Calais, 207, vlg.
- Guise* (kardinaal) als gezant naar Madrid, III, 71.
- Gulden Vlies* (Orde van het) door Karel V afgestaan, I, 18; vergadert, 390; beroep op hare privilegiën voor Egmont en Hoorne, III, 200, 263.
- Guy de Brés*, predikant te Valenciennes opgehangen, II, 151.
- Guzman de Silva*, Spaansch gezant in Engeland, II, 32.
- Haarlem*, beeldstormerij aldaar, II, 111; onderwerpt zich aan de landvoogdes, 167.
- Haegen* (Jan van der) Vlaamsch raadsheer, II, 228.
- Hali de Strooper*, Turksch admiraal, II, 368.
- Ham* in Pikardije door Philips genomen, I, 202.
- Hames* (Nikolaas de), II, 66.
- Hamptoncourt*, verblijf van Philips en Maria aldaar, I, 106.
- Harvey* (William), Engelsch gezant te Parijs, I, 174.
- Hussem*, dey van Algiers, II, 334, vlgg.; vlugt voor Mazarquvir, 342; zendt troepen tegen Malta, 393.
- Heiligertelee* (Slag bij), II, 243, vlg.
- Hendrik II*, koning van Frankrijk, zijn karakter, I, 129; sluit een verdrag met Paul IV, 132; gedood op een steekspel, 237.
- Hendrik VIII*, koning van Engeland, I, 68.
- Henriquez* (Henrique) Spaansch generaal, I, 213.
- Henriquez* (Don Juan) gezant der Moriscos bij Philips, III, 97.
- Herlin* (Michel) aanvoerder te Valenciennes, II, 151.
- Hernandez* (Juan) corrector te Genève, I, 325.
- Herradura*, haven in Spanje, II, 333.

- Herrara* (Fernando de) Spaansch dichter, III, 343.
- Herrara* (Juan de) bouwmeester van het Eskuriaal, III, 411.
- Herrara*, Spaansch kapitein, III, 103.
- Hervorming*, haar begin, I, 15; in Spanje, 324, vlgg.; in de Nederlanden, 362, vlgg.; bloeitijd in de Nederlanden, II, 105.
- Hessels* (Jakob), lid van den bloedraad, II, 206; zijn verder lot, 287, vlg.
- Hessen* (Landgraaf van) oom van Willem van Oranje, II, 132, 134; zendt een gezantschap aan Margaretha, 164.
- Hevia* (Thomas Percz de), officier uit Murcia, schrijft een dagboek van het beleg van Galera, III, 227.
- Holinshed* (Raphaël), Engelsch kronijkschrijver, I, 87.
- Holland* verzet zich tegen de landvoogdes, II, 164.
- Honorato* (Juan), leermeester van Don Carlos, III, 3, vlg.; bisschop van Osma, 14.
- Hoogstraten* (Graaf van) tracht de beeldstormers te bedwingen, II, 120; helpt Willem van Oranje te Antwerpen, 144; weigert den eed aan Margaretha, 153; vlugt naar Duitschland, 160; trekt door Brabant, 241.
- Hoogstraten*, Willem van Oranje aldaar, II, 67.
- Hoorne* (Graaf van), I, 56; in den slag van St. Quentin, 188; zijne afkomst, II, 3; tracht de beeldstormers te bedwingen, 120; weigert den eed aan Margaretha, 153; naar Brussel gelokt, 196; gevangen genomen, 198; proces, 251; zijne verdediging, 257; ter dood bereid en gebragt, 274, vlgg.; te Weert begraven, 276.
- Hoorne* (Jan van) baron van Bostel, II, 195.
- Hopper*, lid van den raad van state te Madrid, II, 97; zijn levensloop, 126.
- Hoscein*, aanvoerder der Turksehe benden van Aben-Humeya, III, 204.
- Hospitaalridders*, hunne geschiedenis en bedrijven, II, 346, vlgg.; verliezen op Malta, 423; laatste lotgevallen, 430, vlgg.
- Howard* (Thomas) van Effingham, eerste kamerheer van Maria van Engeland, I, 219.
- Howard* (William) admiraal, I, 83, 95.
- Hubermont* (Heer van), I, 56.
- Huecya*, veldslag aldaar tegen de Moriscos geleverd, III, 150.
- Hulst* (François van der) inquisiteur, I, 295.
- Humeya*, koning de Moriscos, zie *Valor*.
- Huntington* (Graaf van), I, 117.
- Ibarra* (Frans d') proviandmeester van Alva's leger, II, 179; schatmeester-generaal bij Lepanto, III, 312.
- Il Borgo*, vesting op Malta, II, 364; door de Turken te vergeefs aangevallen, 401, vlgg.
- Infantado*, zie *Luigo Lopez de Mendoza*.
- Iniza*, Moorsch dorp waar Mondejar en Aben-Humeya eene zamenkomst zouden hebben, III, 141.
- Inquisitie* in de Nederlanden, I, 295, vlgg.; 311; woedt in Spanje tegen de hervorming, 328, vlgg.; plan tot invoering in de Nederlanden, 398; vrees voor de invoering, II, 53; Philips wil haar opheffen, 98; inquisitie te Madrid behandelt den Nederlandschen opstand, 225; vervolgt de Moriscos, III, 86, vlgg.
- Isabella*, dochter van Hendrik II van Frankrijk, zie *Elisabeth*.
- Isabella* van Portugal, echtgenoot van Karel V; haar dood en karakter, I, 35.
- Italië*, toestand in de 16de eeuw, I, 148, 150; oorlog aldaar, zie *Paul IV* en *Alva*.
- Jakob de Eerste*, koning van Arragon, strijdt tegen de Mooren, III, 77.
- Janitzaren*, hunne instelling en vorming, II, 218, vlgg.
- Jerbah*, zie *Gelbes*.
- Johanna*, dochter van Karel V, I, 40; landvoogdes in Spanje, 93; wil Don Juan zien, III, 169, vlgg.
- Jubiles*, wijkplaats van Aben-Humeya, III, 132; door Mondejar genomen, 134, 143.
- Junius*, Vlaamsch prediker, II, 55.
- Kalvinisten*, II, 82, vlg.; willen traktaatjes naar Seville zenden om oproer te verwekken, 131; hunne magt, 132; stoken oproer te Antwerpen, 143, vlgg.
- Karel III*, hertog van Savoije, I, 48.

Karel V, zijne gewoonte, I, 13; toestand van zijn rijk, 14; zijn plan van afstand, 17; plegtigheid daarbij, 18; zijne redevoering bij die gelegenheid, 21, vlg.; afstand van Spanje, 25; verdrag met Frankrijk, *ibid.*; vertrek naar Spanje, 26; zijn togt door dat land, 27; togt naar Algiers, 36; denkwijze omtrent den slag van St. Quentin, 195; verblijf te Yuste, 240; deelneming in staatszaken, 252; zijne bemoeijng met de finantiën, 255; met de ketterij, 258; zijne gezondheid vermindert, zijne uitvaart, 259, vlgg.; sterfbed, 264, vlgg.; zijn uiterlijk en karakter, 271, vlgg.; zijne zelfbeschrijving, 276; beschrijving van zijn kloosterleven, 280; zijne gezindheid jegens de Nederlanden, 288; plakaten, 294.

Katharina, zuster van Karel V, I, 40.

Katharina de' Medici, I, 355; te Bayonne, II, 61, vlg.; zoekt hulp bij Margaretha, 215; vol bezorgdheid voor hare dochter Elisabeth, koningin van Spanje, III, 62, vlgg.; schrijft aan den gezant Fourquevaulx, 71.

Kegell (Hieronymus Pyramus) man van Barbara Blomberg, III, 163.

Koetsen, I, 302.

Kuilenburg (Graaf van), vergadering in zijn huis, II, 55; vlucht naar Duitschland, 160; zijn huis vernield, 247.

La Fère, Fransche grensstad, I, 182, 186, 190.

La Grange, predikant te Valenciennes, II, 138; opgehangen, 151.

Lalaing (Karel van), I, 83.

Laloo (Alonzo de) secretaris van Hoorne, II, 194.

Landas (Nikolaas de), regtsgeleerde, verdedigt Egmont, II, 253.

Languski, graaf van Stropiano, afgevaardigde van Savoye te Cercamps, I, 220.

Lanjaron stad in het zuiden van Spanje, III, 127.

Lannoy (Philips de) heer van Beauvoir, II, 142.

Lansknechte, huurbenden, I, 176.

Lara (Juan Manriquez de) hofmeijer van Karel V, I, 57; zijne brieven uit Bayonne, II, 62.

La Sangle, vestingwerk op Malta, II, 388, vlg.

Las Cuevas geplunderd door Aben-Humeya, III, 197.

Las Guajaras houdt stand tegen Mondejar, III, 144.

La Sista, klooster, I, 35.

Laskaris (Philips) loopt van de Turken naar de Christenen over, II, 394.

Lasso (Pedro) gezant van koning Ferdinand van Arragon te Londen, I, 100.

Leganes dorp bij Madrid, III, 165.

Leiden onderwerpt zich aan de landvoogdes, II, 167.

Lepanto (slag bij), III, 310, vlgg.

Lerma (Hertog van) bij Don Carlos' gevangenneming, III, 24, 35.

Lier krijgt de Lombardijsche vendels van Alva in bezetting, II, 184.

Lipsius (Justus) sekretaris van Granvelle, II, 19.

Liraldus (Francisco de) betaalmeeester in Alva's leger, II, 183.

Liverei der Nederlandsche edelen, II, 16.

Llorente, sekretaris der inquisitie, I, 298; schrijft over Don Carlos, III, 46, vlg.

Lodewijk van Nassau, II, 57; werft troepen in Duitschland, 131; vlucht daarheen, 160; trekt te velde, 241, vlgg.

Lodrone (Alberico de) Spaansch legerhoofd, I, 156; in Alva's leger, II, 183.

Loffredo (Pirro) gezant te Rome, I, 138.

Londen, feesten aldaar, I, 104.

Los Velez (Don Luis Fajardo, markies van) verzamelt een leger tegen de Moriscos, III, 149; bij Philips van werkeloosheid beschuldigd, 212; neemt zijn ontslag, 223.

Lotharingen, Alva trekt er door, II, 182.

Loyola (Ignatius) biechtvader van Margaretha van Parma, I, 309; II, 118.

Lutheranen, II, 82; maken oproer te Antwerpen, 143, vlgg.

Machiavelli sekretaris van Margaretha van Parma, II, 201; komt uit Spanje terug, 218.

Madrid, ligging, I, 358; wordt hoofdstad, 359.

Maffi, eerste leermeester van Don Juan, III, 163.

Maldonado, Spaansch aanvoerder, III, 146.

Male (Willem van) Vlaamsch geleerde, I, 276.

Malta, zetel der Hospitaalridders, II, 350, vlgg.; beschrijving van het eiland, 357, vlgg.; bevrijding, 420, vlgg.

Mann, Engelsch gezant, klaagt over de inquisitie, I, 339.

Manrique (Don Francisco) bewaker van Don Carlos, III, 35.

Manrique (Don Luis) groot-almoeznier van Philips, III, 381.

Mansfeldt (Pieter Ernst van), I, 56; in den slag bij St. Quentin, 188; bevelhebber der bezetting van Brussel, II, 118; trekt Antwerpen binnen, 161; zendt zijn' zoon buitenslands, 200.

Maracena door de Mooren verbrand, III, 211.

Marcellus II (Paus) sterft, I, 124.

Mardonez (Sancho de) Spaansch bevelhebber, I, 156.

Margaretha van Parma, hare geboorte, I, 307; haar leven en karakter, 308; wordt landvoogdes der Nederlanden, 309; hare verhouding tegenover Granvelle en de edelen, 392; hare verslagenheid, II, 7; zij verzoekt Philips Granvelle te ontslaan, 8; roept den raad van state bijeen, 45; haar vrees voor opstand, 54; roept den raad van state en de ridders van het Gulden Vlies bijeen, 64; veinst niets van het compromis te weten, 70; vlg.; hare houding bij de aanbieding van het smeekschrift, 73; zij beantwoordt dit, 75; zendt gezanten naar Madrid, 82; neemt maatregelen tegen de preeken, 91; haar gedrag bij de beeldstormerij, 114; zij wil naar Mous vlugten, 115; zij doet beloften aan de edelen, 117, vlg.; verandert geheel van gevoelen, 123; zij klaagt over het bekend worden harer brieven aan Philips, 131; gevoelt zich magtig, 136; werft troepen, 137; beantwoordt een smeekschrift op trotschen toon, 139; zij vordert een' nieuwen eed, 152; hare intrede in Antwerpen, 161; kondigt een streng plakkaat af, 163; toornig over Alva's komst, 169; hare houding tegenover hem, 187; wil

vertrekken, 201; voelt zich vernedert, 217, vlgg.; zij neemt schriftelijk afscheid van de Nederlanden, 220; vertrekt, 221; overzigt van haar bestuur, 223; raadt aan om Bergen en Montigny in Spanje te houden, 293.

Margaretha dochter van Frans I, I, 40.

Maria van Hongarije, I, 20; voedt Margaretha van Parma op, 307.

Maria, dochter van Johan III van Portugal, I, 40.

Maria van Engeland, haar portret, I, 71; afkomst, 72; karakter, 73; huwelijksplannen met Karel V en Philips, 76, vlg.; hare vermeeende zwangerschap, 114; treurige toestand, 175; sterft, 223.

Maria dochter van Willem van Oranje, II, 158.

Marillac Fransch gezant bij Karel V, I, 58.

Marmol Carbajal (Luis del) beschrijft den opstand der Moriscos, III, 284.

Marnix (Philips van) heer van St. Aldegonde neemt deel aan het compromis, II, 58.

Marnix, heer van Toulouse, II, 141; sneuvelt bij Austruweel, 143.

Martinez, Spaansch ridder, II, 390.

Mason (John), Engelsch gezant bij Karel V, I, 22.

Matthieu (Pierre) koninklijk Fransch geschiedschrijver, III, 59.

Maubeuge, stad in Namen, I, 210.

Maximiliaan zoon van Ferdinand, I, 44; als keizer schrijft hij een brief voor de Protestanten aan Philips II, II, 237.

Mazarquivir, Spaansche bezitting in Afrika, II, 338; belegerd, 340, vlgg.

Meccina in de Alpujarras, schuilplaats van Aben-Humeya, III, 146.

Medici (Hasdubral de') aanvoerder op Malta, II, 361.

Medina Celi, onderkoning van Sicilië, valt Tripoli aan, II, 325.

Medina Sidonia, I, 41; III, 382.

Medran (De) bezet St. Elmo, II, 365, sneuvelt, 369.

Meenen, beeldstormerij aldaar, II, 107.

Megen (Graaf van), II, 137, 141.

Melecca, baai op Malta, II, 414.

Mendoza (Antonio de) zoon van Mondejar, III, 126; loopt gevaar zijn leven tegen de Moriscos te verliezen, 130.

- Mendoza* (Diëgo Hurtado de), Spaansch geschiedschrijver, zijn leven en werken, III, 215, vlgg.
- Mendoza* (Iñigo Lopez de), hertog van Infantado, I, 347; graaf van Tendilla, markies van Mondejar, kapitein-generaal van Grenada, III, 87; versterkt Granada, 119; begint zijn togt tegen de Moriscos, 122, vlg.; bevrijdt Christenslaven, 135, vlg.; wordt bij Philips van te groote zachtmoedigheid beschuldigd, 153; teruggeroepen, 198; zijn karakter, 199.
- Mendoza* (Juan de) met eene vloot naar Barbarije gezonden, II, 333; bewaker van Don Carlos, III, 35.
- Mendoza* (Rodrigo de) bij Don Carlos, III, 24.
- Mesquita*, gouverneur van Citta Notabile, II, 391.
- Messina*, Don Juan aldaar, III, 305; 339.
- Micheli* (Giovanni), Venetiaansch gezant, I, 69, vlg.
- Mignet*, Fransch geschiedschrijver, I, 281.
- Milaan*, verblijf van Philips aldaar, I, 48; feesten ter zijner eer, 49, vlg.
- Miranda* (De) Maltezer ridder, II, 367, 385.
- Mirones*, Spaansch bevelhebber van Seron, III, 188.
- Modon*, haven in Griekenland; Don Juan aldaar, III, 319.
- Mohammed Sirocco*, onderkoning van Egypte, in den slag bij Lepanto, III, 318; gedood door Giovanni Contarini, 326.
- Molina* (Christoval de) Franciskaner monnik in Mondejars leger, III, 124.
- Molina* (Francesco de) bevelhebber te Orgiba, III, 209; voor Galera, 230.
- Mondejar*, zie Iñigo Lopez de *Mendoza*.
- Mondoucet*, Fransch gezant te Brussel, II, 276.
- Mondragon* in Alva's leger, II, 179.
- Monpleinchamp*, Fransch geschiedschrijver, I, 185.
- Monte* (Pietro de) gouverneur der citadel van Navarra, II, 183; grootmeester der Maltezer orde, 361.
- Montero* (Gonzalvo de) aanvoerder der musketiers onder Alva, II, 133.
- Monteros*, Spaansche lijfwacht, III, 36.
- Montgomery* doodt Hendrik II van Frankrijk, I, 237.
- Montigny*, zie Floris van *Montmorency*.
- Montigny* (Jean de) heer van Villers, II, 236, 241; onthoofd, 242.
- Montmartin* (Baron de) aanvoerder onder Alva, II, 183.
- Montmartre* versterkt, I, 205.
- Montmorency* (Anne de), Conétable van Frankrijk, I, 129, 174, 180; gevangen bij St. Quentin, 191; koopt zich los, 194; bemoeit zich met den vredehandel met Philips, 219.
- Montmorency* (Floris van), gezant bij Philips, I, 391; door Margaretha naar Madrid gezonden, II, 81; steeds aldaar, 127, 289; gevangen genomen, 296; zijne veroordeeling en dood, 298, vlgg.; gemeenschap met Don Carlos, III, 17.
- Montmorency* (Johan van) heer van Courrières, I, 83.
- Montpensier* (Mademoiselle de) hofdame van Isabella, vrouw van Philips II, I, 356.
- Monzon*, stad in Aragon, I, 37; Cortes aldaar gehouden, 44.
- Mooren*, strijd tegen hen, II, 325, vlgg.; hunne geschiedenis in Spanje, III, 76, vlgg.; zie verder *Moriscos*.
- Mora*, Grieksche haven; Don Juan aldaar, III, 349.
- Moreno* (Antonio) Spaansch officier voor Galera, III, 231.
- Morillon*, korrespondent van Granvelle, II, 125.
- Moriscos*; er wordt beproefd hen te bekeeren, III, 81; landbouw, 84; regeringsvorm, 85; besluiten van Philips tegen hen, 91, vlgg.; zij maken opstand te Grenada en elders, 102; hunne wreedheid, 111, vlgg.; zij onderwerpen zich gedeeltelijk, 139; gevangen Moriscos te Grenada vermoord, 157; zij zenden gezanten aan Don Juan, 182; naar het binnenland gevoerd, 190, vlgg.; algemeene opstand onder Aben-Abou, 210, vlgg.; nieuwe oorlog, 265, vlgg.; uit Granada naar het binnenland overgebracht, 270, vlgg.
- Morone*, Vlaamsch edelman, II, 73.
- Morvilliers* (Jean de) bisschop van Orleans, I, 219.
- Musielte*, haven op Malta, II, 357; de Turken daarin, 385.
- Mustapha*, aanvoerder der Turken voor

- Malta, II, 362; zoekt te onderhandelen, 391; zijn moed, 418.
- Napels*, Don Juan aldaar luisterrijk ontvangen, III, 303.
- Navarino*, Don Juan aldaar met de Spaansche vloot, III, 349.
- Navas* (De las) gezant van Philips bij Maria van Engeland, I, 92.
- Navas de Tolosa* (Slag bij) tusschen de Spanjaarden en Moriscos, III, 77.
- Nederlanden* (Toestand der), I, 284, vlgg.; instellingen, 286; nijverheid, 289; handel, 290; toestand der bevolking, 292; opgebrachte belastingen, 305; hervormingen, 362; edelen, 368.
- Nemours* (Jacques van Savoije, hertog van), I, 147.
- Nettuno* door Alva genomen, I, 143.
- Nevers* (Hertog van), Fransch veldheer, I, 179; verzet zich tegen het leveren van den slag bij St. Quentin, 187, 197.
- Nicosia* op Cyprus door de Turken veroverd, III, 293.
- Nieuwenaar* (Walburg van) echtgenoot van Hoorne, II, 254.
- Noailles*, Fransch gezant te Londen, I, 81; te Konstantinopel, III, 350.
- Noircarmes* (Philips van) gouverneur van Henegouwen, II, 137; belegert Valenciennes, 146.
- Noyon* door Philips genomen, I, 202.
- Odescalco* (Paul) bisschop van Penna, pausselijk nuntius bij Don Juan, III, 308, 312.
- Ohanez* veldslag aldaar tegen de Moriscos, III, 150.
- Oignon* (D'), Fransch officier, I, 188.
- Oorlog* der Comunidades, I, 12, 364.
- Oostenrijk* (Don Juan van) zoon van Karel V, I, 251, 265; medgezel van Don Carlos op de hoogeschool III, 8; tot veldheer tegen de Moriscos benoemd, 155; zijne geboorte, opvoeding en jeugd, 162, vlgg.; wil naar Malta, wordt teruggehouden, 175, vlg.; hij trekt op tegen de Barbarijsche zeeoovers, 177, vlg.; wordt aangewezen om den opstand der Moriscos te dempen, 178, vlg.; klaagt bij Philips over werkeloosheid, krijgt het opperbevel, 212, vlgg.; belegert Galera, 222; bestuurt persoonlijk den aanval, 240; trekt naar Seron, belegert het, 248, vlgg.; neemt Tyola en Purchena, 254; wordt aanvoerder der vereenigde legers tegen de Turken, 273; vertrekt naar Barcelona, scheept zich in, 301, vlg.; verblijft te Napels, 303, vlg. geeft bij Lepanto bevel tot den aanval, 319; overwint, 328; te Messina, 339; zeilt weder tegen de Turken uit, 348, vlgg.; naar Sicilië terug, 350; te Tunis, 353; keert naar Italië terug, 354, vlg.
- Oran*, Spaansche bezetting in Afrika, II, 333.
- Oranje* (Willem van) gezant van Philips in Frankrijk, I, 235; Karels gezant te Regensburg met de keizerskroon, 247; bij Hendrik II, 313; gouverneur van Holland, enz., 320; zijn vermeend gesprek met Philips bij diens vertrek, 321; zijne geboorte en opvoeding, 370; bij Karel V, 371, vlg.; huwt met Anna van Egmont, 373; met Anna van Saksen, 374; zijne levenswijze, 375; zijne godsdienstige meening, 376, vlg.; zijn karakter, 394; blijf van vertrouwen van Philips, II, 37; voorspelt den opstand, 52; schrijft aan Margaretha, 59; verblijft te Breda, 67; door de Protestanten verdacht, 119; Lutheraansch, 132; zijne opvoeding, 133; dempt het oproer te Antwerpen, 145; weigert den eed aan Margaretha, 157; het onderhoud te Wilbroek, *ibid.*; gaat naar Duitschland, 158; zijn proces voor den bloedraad, 206; gedagvaard, 213; zijn antwoord, 214; maakt een leger tegen Alva gereed, 238; zijne justificatie, 240; bij verstek veroordeeld, 247.
- Orgiba* door de Moriscos belegerd, III, 126, vlgg.; door Aben-Abou aangevallen, 208; en genomen, 210.
- Orsini* (Paul) bij den slag van Lepanto, III, 312.
- Orsona* (Graaf van) edelman van Johanna, landvoogdes van Spanje, III, 171.
- Ostia*, door Alva belegerd, I, 142, vlg.; door de Romeinen hernomen, 150.
- Othman* de Eerste, stichter der Turksche magt, II, 320.

Pacciotti, vestingbouwkundige, II, 179.
Pacheco (Juan de) sneuvelt voor Galera, III, 230.
Pacheco (Kardinaal) gezant van Spanje te Rome, III, 294.
Padilla (Pedro de), officier in Spaansche dienst, III, 228.
Padul of *Padules*, stad in het zuiden van Spanje, III, 123, 254, 257.
Paliano, stad in den kerkelijken staat, I, 139.
Palamos, stad in Spanje, I, 39.
Pastrano, hertogdom van Ruy Gomez, III, 36.
Palerna, wijkplaats van Abem-Humeya, III, 134; door de Spanjaarden geplunderd, 142.
Paul III, I, 47.
Paul IV, zijne geschiedenis, I, 124; paus, 124; levenswijze en karakter, 125; zijne neven, 127; verbindt zich met Frankrijk, 128, 132; zijne tocrusting tegen Philips, 141; sluit een' wapensstilstand met Alva, 145; vrees een' aanval op Rome, 160; sluit vrede met Alva, 165; sterft, 170; zijn hul tegen de ketterij in Spanje, 327.
Pavo, de verbonden vloot onder Don Juan aldaar, III, 350.
Pembroke, I, 117.
Peñon de Velez de la Gomera, vesting in Barbarije, door Philips genomen, II, 343.
Peralla, Alkade van Simancas, II, 302, 309.
Perez (Antonio) staatssekretaris van Philips, II, 173; III, 17, 50.
Perignan (Strijd bij), I, 37; bezoek van Philips aldaar, 46.
Perrenot (Antoine), zie *Granvelle*.
Perrenot (Frederik) baron van Renaix, heer van Champagne, II, 15.
Perrenot (Jerôme), II, 15.
Perrenot (Karel), abt van Taverney, II, 15.
Perrenot (Margaretha), II, 15.
Perrenot (Thomas), heer van Chantonnay, II, 15, 47.
Pescara, hoofdkwartier van Alva, I, 155.
Petala, haven bij Lepanto; Don Juan aldaar, III, 331, vlgg.
Philibert de Bruxelles, raad van Vlaanderen, I, 20.
Philips II, geboorte en doop, I, 31; als erfgenaam van Spanje erkend, 32; opvoeding, 33; hij overwint

de Franschen bij Perpignan, 37; huwt met Maria van Portugal, 40; zijne reis naar Vlaanderen, 46, vlgg.; zijn portret, 53; pogingen om hem de keizerskroon te verzekeren, 60, vlgg.; zijn terugkeer naar Spanje, 64; huwelijksplannen met Maria van Engeland, 77; huwelijksvoorwaarden, 85; reis naar Engeland, 95; aankomst te Southampton, 69; huwelijksplegtigheid, 100, vlgg.; intogt te Londen, 104; gedrag in Engeland, 105; terugkeer naar Brussel, 117; uitgestrektheid van zijn rijk, 119; gaat naar Engeland, 173; komt te St. Quentin, 192, 201; veldtogt in Frankrijk, 202; terugkeer naar Brussel, 203; tracht geld te krijgen, 217; opent onderhandelingen met Frankrijk, 219; vraagt Elisabeth van Engeland ten huwelijk, 226; huwt Elisabeth van Frankrijk, 235; zijne gezindheid jegens de Nederlanders, 301; zijne plakaten, 303; reis naar Spanje, 321; bij het auto de fé te Valladolid, 332; belooft naar de Nederlanden te komen, 393; schrijft aan de misnoegde edelen, II, 4, nogmaals, 13; onderscheid tussehen hem en Karel V, 25; hij belooft Margaretha naar de Nederlanden te komen, 31; zijn dralen, 47; vlg.; geeft inwilligen aan de Nederlanders, 99; belooft nogmaals om over te komen, 175; neemt maatregelen ten opzichte van Bergen en Montigny, 290, vlgg.; wil huwen met Anna van Oostenrijk, 299; beveelt Tripoli aan te vallen, 325; zendt hulp aan Marzquivir, 341; laat Don Carlos als erfgenaam erkennen, III, 7; bezoekt zijn stervenden zoon, 43; regelt diens begrafenis, 56; zijne liefde voor Isabella, 64; droefheid om haar' dood, 72; huwt met Anna van Oostenrijk, *ibid.*; wil de Moriscos met slavernij straffen, 143; neemt maatregelen tegen hen, 155, vlgg.; erkent Don Juan als broeder, 172, vlg.; benoemt een' krijgswaad, 179, vlg.; verplaatst zijn hof naar Cordova, 200; berispt Don Juan wegens zijne roekeloosheid, 211; beveelt hem op den raad van Requesens en Quixada te

steunen, 220; beveelt de Moriscos naar noordelijk Spanje over te brengen, 269, vlg.; intogt te Seville, 291, vlg.; besluit tot den krijg tegen de Turken, 292; ontvangt het bericht der overwinning bij Lepanto, 341; karakter, 362, vlgg., 373, vlgg.; levenswijze, 375; hofhouding, 378; ijverig bezig met den bouw van het Eskuriaal, 406, vlgg.; huwelijk met Anna van Oostenrijk, 417, vlg.
Piali, Turksch admiraal, komt te Tripoli, belegerd Gelves, II, 328, 362; schoonbroeder van Selim II, aanvoerder der Turksehe vloot, III, 297, vlgg.
Pichot (Amedée), Fransch geschiedschrijver, I, 282.
Pietra Negra, plaats op Malta, II, 390.
Piperno, stad in den Kerkelijken Staat, I, 139.
Pitres, stad in Spanje, door Mondejar ontzet, III, 132.
Pius IV, geeft aflat aan de verdedigers van Malta, II, 403.
Pius V, II, 100; wantrouwt Philips, 172; vraagt naar omstandigheden van Carlos' gevangenneming, III, 29; roept de Christenen ter kruisvaart tegen de Turken op, 289, vlgg.; ontvangt de tijding der overwinning bij Lepanto, 340; sterft, 347.
Pius VI wordt paus, I, 342; onderzoekt het proces van Carranza, 343.
Plantyn, drukker te Antwerpen, II, 19.
Poitiers (Diana de), I, 129.
Polastra, Maltezer ridder, II, 408.
Pole (Reginald), kardinaal, I, 108.
Pont-de-Vaux, Spaansch generaal, I, 213.
Ponte (Nicolas de), buitengewoon Venetiaansch gezant te Rome, III, 351.
Pontecorvo door Alva ingenomen, I, 139.
Poqueira, streek in de Alpujarras, III, 128.
Portocarrero (Alonzo), aanvoerder tegen de Moriscos, III, 130.
Polosi (Zilvermijnen van), I, 120.
Pratz, sekretaris der commissie voor het proces van Egmont en Hoorne, II, 252.
Predikers en *preeken* in Vlaanderen, II, 85, vlg.; 105, vlg.; bepalingen daaromtrent, 139.

Prevesa (Eiland), nederlaag der Venetianen aldaar, II, 321.
Priego (Graaf van) hofmeijer van Don Juan, III, 173.
Protestantisme (Toestand van het) in Spanje, I, 345, vlg.
Purchena, stad in het zuiden van Spanje, door Don Juan genomen, III, 254.
Quirini (Marco) aanvoerder der Venetiaansche schepen bij Lepanto, III, 293.
Quiroga, bisschop van Cuença, III, 399.
Quixada (Luis de) hofmeijer van Karel V, I, 251; II, 97; neemt Don Juan in zijn huis op, III, 165; lid van den krijgswaad te Granada, 179; belegerd met Don Juan Galera, 224; wordt gewond en sterft, 251, vlgg.
Raad van beroerte ingesteld, II, 204; zijne regtsmagt, 209, vlgg.; vonnissen, 227, vlgg.; veroordeelt Egmont en Hoorne, 262.
Rabadan pacha, bevelhebber van Tunis, III, 353.
Ravaha, bergpas in de Alpujarras, III, 186.
Regla (Juan de) bicchtvader van Karel V, I, 248; hij klaagt Carranza aan, 341.
Reiters, huurbenden, I, 176.
Renard, gezant van Karel V te Londen, I, 80.
Requesens (Antonio de Zuniga y) gezant bij den paus, II, 102; grootkommandeur van St. Jakob, III, 177; slaat de Moriscos bij Fraxiliana, 187; ondersteunt Don Juan, 220; bij den slag van Lepanto, 311.
Rhodus, zetel der Hospitaalridders, II, 347, vlgg.
Rieux (Gravin de) hofdame van Isabella, koningin van Spanje, I, 356.
Rio Umano, verblijf van Alva aldaar, I, 156.
Riscoire, zwamenzweerder tegen Alva, II, 236.
Rithovius (Dr. Martinus) benoemd tot Bisschop van Antwerpen, I, 383; wordt bisschop van Yperen, II, 269.
Robbles, aanvoerder eener bende Siciliaansche troepen op Malta, II, 390.
Robert, geestelijke der Maltezerorde, II, 396.

- Rocroy*, Fransche grensvesting, I, 179.
Rome door den Conetable geplunderd, I, 32; Alva wil het aanvallen, 160, 163; oproer aldaar; 170.
Romero (Juliano), legerhoofd onder Alva, II, 183.
Roncesvalles, I, 348.
Ronda, gebergte in Spanje, III, 265.
Rosas, haven in Spanje, I, 46.
Rotterdam, beeldstormerij aldaar, II, 111; onderwerpt zich aan de landvoogdes, 167.
Rovere (Francesco Mario de la) bij den slag van Lepanto, III, 312.
Roxas (Domingo de) te Valladolid verbrand, I, 336.
Roz (Garzenaro) aanvoerder op Malta, II, 361.
Ruiz de Villegas (Fernando) Spaansch dichter, I, 353.
Saksen (Anna van) huwt Willem van Oranje, I, 374; haar wangedrag, II, 38.
Saksen (Keurvorst van) zendt gezanten aan Margaretha, II, 164.
Salamanca, huwelijk van Philips aldaar, I, 41.
Salazar, lid van den koninklijken raad te Madrid, II, 297.
Salinas (Geronimo) gouverneur van Porte Ereole, neemt Hoorne gevangen, II, 197.
Salobrena, vlakte in het zuiden van Spanje, III, 144.
Sandé (Alvaro de) bevelhebber van het kasteel van Gelves, II, 327, vlg.; door de Turken gevangen genomen, 332; onderbevelhebber der Siciliaansche hulptroepen op Malta, 416.
Santa Cruz (Markies van) Spaansch bevelhebber bij den slag van Lepanto, III, 311; snelt Doria te hulp, 329.
Santa Fiore (Markies van) Spaansch veldheer, I, 152.
Santa Maura, Don Juan aldaar, III, 338.
Sarragossa, I, 46.
Saravia (Gaspard) verdedigt Orgiba tegen de Moriscos, III, 128.
Sarmiento (Don Luis) gezant te Lisabon, I, 42.
Sarno (Graaf van), Spaansch krijgsoverste, I, 129.
Sarria (Markies de) gezant van Karel V te Rome, I, 134.
Savona, Alva loopt er met eene vloot binnen, II, 178.
Sceberras, berg op Malta, II, 427.
Sebastiaan, koning van Portugal, I, 93.
Segni, door Colonna ingenomen, I, 159.
Segovia, Montigny aldaar gevangen, II, 295; huwelijk van Philips met Anna van Oostenrijk, III, 417.
Selim de Tweede wil Cyprus veroveren, III, 288; wil Afrika veroveren, 356.
Silvago (Raphael) gezant van Malta naar Sicilië, II, 390.
Sepulveda, Spaansch geschiedschrijver, I, 278.
Serbelloni (Gabriel de) overste van het geschut onder Alva, II, 183; bij den slag van Lepanto, III, 312; verdedigt het kasteel van Goletta, 356.
Seron, vesting in de Alpujarras, door de Moriscos genomen, III, 88, vlg.; Don Juan belegert het, 249, vlg.
Seso (Don Carlos de) te Valladolid verbrand, I, 335.
Sessa (Hertog van) lid van den krijgsvaad te Granada, III, 179; naar Orgiba gezonden om het te ontzetten, 209; neemt Guejar, 214; bevelhebber van Granada, 221; trekt op tegen Aben-Aboo, 256.
Seville, Philips II aldaar, III, 291.
Sforza, graaf van Santafiore, bij den slag van Lepanto, III, 311.
Siguença, geschiedschrijver, I, 261.
Siliceo (Juan Martinez) hoogleeraar te Salamanca, Philips' leermeester, I, 33; vervangt Tavera, 43.
Simancas, inrigting tot archief, II, 300; Montigny aldaar gevangen en gedood, *ibid.*, vlg.
Sinan Pacha, schoonzoon van Selim II, III, 356.
Sleidan (Johan) geschiedschrijver, I, 279.
Smeekschrift, opstellen en aanbieden daarvan, II, 71, vlg.
Smithfield, plaats van teregstelling te Londen, I, 112.
Soliman de Prachtige, II, 320, 427; III, 288.
Somme, rivier bij St. Quentin, I, 183.
Soranzo (Giovanni) gezant van Venetië te Rome, III, 351.
Southampton, verblijf van Philips aldaar, I, 96, vlg.
Spanje's beschaving, I, 65, vlg.;

- toestand in 1555, 121; troepen in de Nederlanden, 311, 370, 378, vlg.; staatkunde, III, 360, vlgg. adel en grandes, 381, vlg.
Spel, proovoost van het hof te Brussel, II, 272.
Stafford (Thomas), zijn inval in Engeland, I, 174.
St. Angelo, kasteel op Malta, II, 358, 459.
Staten-generaal vergaderen vóór Philips' vertrek, I, 310; Margaretha wil ze tegen den zin van Granville bijeenroepen, 389; II, 34, 71.
St. Elmo, fort op Malta, II, 357; door de Turken bestormd, 366; ingenomen en ontmanteld, 369-85.
St. Gudule, kathedraal te Brussel, I, 270.
Stirling, Engelsch geschiedschrijver, I, 281.
St. Jan (Orde van), zie *Hospitaalridders*.
St. Michaël, fort in Afrika, ingenomen, II, 339.
St. Michel, fort op Malta, II, 358; bestormd, 394; de Turken teruggeslagen, 399; op nieuw te vergeefs bestormd, 405, vlgg.
St. Omer, beeldstormerij aldaar, II, 107.
St. Quentin door de Spanjaarden belegerd, I, 179; veldslag, 183; voortzetting der belegering, 196; ingenomen, 200, vlg.; gelofte daarbij gedaan tot stichting van het Eskuriaal, III, 400, vlg.
Stralen (Antonie van) burgemeester van Antwerpen, gevangen genomen, II, 197.
St. Remy, ingenieur te St. Quentin, I, 197.
Strozzi (Pietro), Fransch veldheer, I, 132.
Struycker (Herman de) predikant, II, 88.
St. Sulpice, klaagt over de inquisitie, I, 339; Fransch gezant te Madrid, III, 11, 64.
St. Thomas, haven op Malta, II, 362.
St. Truyen, de verbonden edelen vergaderen aldaar, II, 93, 96.
Suarez de Toledo (Hernan) aalmoczenier van Don Carlos, III, 17; schrijft hem in zijne gevangenis, 40.
Tablate, bergpas in de Alpujarras, III, 123, vlgg.
Talavera, eerste aartsbisschop van Granada, III, 79.
Tavera, aartsbisschop van Toledo, I, 31, 38; sterft, 43.
Taxis (Don Ramon) opzigter der posterijen te Rome, I, 133; directeur-generaal der posterijen in Spanje, III, 21.
Termes, Fransch maarschalk, I, 210, vlgg.
Terracino door Alva genomen, I, 139.
Tessière, admiraal van Malta, II, 327.
Tetuan (Rivier van) door de Spanjaarden bezet, II, 344.
Theatynen (Orde der), I, 122.
Thionville door Guise ingenomen, I, 209.
Thurlby (Thomas) bishop van Ely, I, 219.
Tiber (Overstrooming van den), I, 165.
Tiepolo (Antonio) Venetiaansch gezant, I, 285; II, 121; III, 13; teekent den vrede met Turkije, 351.
Tyola door Don Juan ingenomen, III, 254.
Titiaan, portretteert Philips, I, 193; zijne schilderstukken te Yuste, 242.
Tivoli door de Romeinen genomen, I, 150.
Toledo (Antonio de), I, 45; groot-prior van Philips, III, 43.
Toledo (Ferdinand Alvarez de), zie *Alva*.
Toledo (Frederik en Ferdinand de) zonen van Alva, II, 179.
Toledo (Frederik de) zoon van Garcia, sneuvelt op Malta, II, 398.
Toledo (Garcia de) Spaansch veldheer, I, 139; onderkoning van Sicilië, belooft hulp aan Malta, II, 355, vlgg.; zendt hulp, 414; komt zelf op Malta, 419; gouverneur van Don Carlos, III, 4; Don Juan schrijft hem, 300.
Toledo (Juan Bautista de) architect van het Eskuriaal, III, 402, vlgg.
Toledo, komst van Philips en Isabella van Valois aldaar, I, 352; feesten, 353, vlgg.
Torrelaguna, woonplaats van Carranza, I, 341.
Torrellas (Giannetto) aanvoerder op Malta, II, 361.
Torres (Luigi) gezant van Pius V bij Philips, III, 290.
Torriano, ingenieur te Yuste, I, 249.
Tortona, Romeinsch officier op de vloot van Don Juan, III, 312.
Trapani, Don Juan aldaar, III, 358.
Trente (Concilie van), zijne besluiten in de Nederlanden afgekondigd, II, 35.
Tripoli aangevallen op Philips' bevel,

- II, 326; ingenomen door de Turken, 332.
- Tronto*, riviertje aan de noordgrens van Napels, I, 157, vlg.
- Troullière (La)*, gouverneur der citadel van Gent, II, 198.
- Turken* plunderen de kust van Kalabrië, I, 188; toestand en regeeringsvorm, II, 315, vlgg.; vallen op Malta aan, 361, vlgg.
- Ugyar*, stad in zuidelijk Spanje, III, 116; Mondejar verlaat het, 144; Aben-Humeya aldaar verslagen, 196.
- Ulloa (Dona Magdalena de)* echtgenoot van Luis Quixada, III, 166, vlg.; niet bij zijn sterven tegenwoordig, 252; sterft, 254.
- Ullua (Don Alonzo de)* legerhoofd onder onder Alva, II, 183, 199.
- Ulrich Ali*, aanvoerder der Algerijnsche vloot, III, 297; in den slag van Lepanto, 318; strijd tegen Andreas Doria, 322; aanvoerder der Turksche vloot, vermijdt een' nieuwen slag, 349; door Selim naar Afrika gezonden, 356.
- Uluciali*, onderbevelhebber der Algerijnsche hulptroepen voor Malta, II, 393.
- Ureña (Gravin de)* hofdame van koningin Isabella, I, 356.
- Valdez (Fernando)* grootinquisiteur, I, 328.
- Valenciennes*, kettervervolging en opstand aldaar, I, 395, vlgg.; beeldstormerij, II, 107; oproer en belegering, 137, vlgg.; 146, vlgg.
- Valle de Palacios (Hernan)* Don Juans gezant naar Aben-Aboo, III, 263.
- Valletta*, hoofdstad van Malta, gesticht, II, 428.
- Valette Parrisot (Johan de la)* grootmeester der Maltezerorde, II, 327, 353, vlgg.; zijn karakter, 424; zijne laatste lotgevallen, 426; zijn dood, 429.
- Valette Parisot (Hendrik de la)*, neef van den voorgaande, sneuvelt, II, 408.
- Vargas (Juan de)*, II, 184; lid van den bloedraad, 205; voorzitter, 209; zijne vonnissen, 234; naar Gent, 253.
- Vassé (De)* Fransch gezant, I, 48.
- Vaucelles (Verdrag van)*, I, 128.
- Vega (Garcilasso de la)*, Philips' gezant te Rome, I, 133.
- Velasco*, Conétable van Spanje, I, 135.
- Velez Blanco*, stad in het gebied van Los Velez, III, 223.
- Venetie*, haar toestand in de 15de eeuw, I, 148; verbindt zich met Spanje en den paus tegen de Turken, III, 294, vlgg.
- Veniero (Sebastiaan)* aanvoerder der Venetiaansche vloot, III, 299, 307; wordt doge, 337.
- Vera y Figueroa*, graaf de la Roca, geschiedschrijver, I, 261.
- Vergy*, gouverneur van Fransch-Comté, II, 183.
- Vertot*, schrijver over het beleg van Malta, II, 387.
- Viana*, geneesheer te Valladolid, II, 303.
- Vianen*, stad in het bezit van Bredoderode, II, 165.
- Vicogne*, dorp in Henegouwen II, 113.
- Vicovaro*, door Alva genomen, I, 139.
- Figlius van Ayt van Zuichem (Ulrich)* afgevaardigde van Philips te Cercamps, I, 219; zijn gevoelen over de inquisitie, 296; voorzitter van den geheimen raad, 315; lid der Consulta, 370; houdt de partij van Granvelle, II, 28; zijn portret, 29; verzet zich tegen de zending van Egmont naar Madrid, 38; ontraadt aan Philips diens strengheid, 52; verzet zich tegen Margaretha's vlucht, 114; bij Margaretha als raadsman ontboden, 122; keurt de veroordeeling van Egmont en Hoorne goed, 264.
- Villavicencio (Lorenzo de)* Augustijner monnik, II, 101, vlg.; 172.
- Villers*, zie *Montigny*.
- Vitelli (Chiapin)*, markies van Cetona, in Alva's leger, II, 179.
- Vlamingen* worden in Spanje veracht, II, 4.
- Weert*, verblijf van Hoorne, II, 196.
- Whitehall*, verblijf van Maria van Engeland, I, 82; vergadering van het parlement, 110.
- Wilbroek*, zamenkomst van Willem van Oranje en Egmont aldaar, II, 156.
- Wiltshire*, I, 92; William Paulet, graaf van W., 102.
- Winchester*, verblijf en huwelijk van Philips en Maria aldaar, I, 97, vlgg.
- Wootton (Nikolaas)*, deken van York, I, 220.

- Wyatt (Thomas)*, zijne zamenzwering tegen Maria van Engeland, I, 74, 86.
- Xarandilla* bij Yuste; Karel V aldaar, I, 245.
- Ximenes*, kardinaal, II, 300, 333; aartsbisschop van Toledo, wil de Mooren bekeeren, III, 80.
- Yperen*, beeldstormerij aldaar, II, 107.
- Yuste (Klooster te)*, ligging, I, 29; beschrijving van Karels verblijf aldaar, 241, vlgg.
- Zacatecas (Zilvermijnen van)*, I, 120.
- Zaguer (Ferdinand el)* vermoordt Herara te Cadiar, III, 103; oom van Aben-Humeya, 147.
- Zahara*, bijzit van Aben-Humeya, III, 202; vermoordt hem, 206.
- Zamora (Bisschop van)* te Simancas gewurgd, II, 301.
- Zanetti (Julius)*, Italiaansch geleerde, II, 100.
- Zanoguerra (Antonio de)* bevelhebber van St. Michel, II, 396.
- Zapala (Lopez de)*, legerhoofd onder Alva, II, 183.
- Zapata*, Kastiliaansch vaandrig, bij het beleg van Galera, III, 233.
- Zarzamodonia*, dappere Moorsche vrouw in Galera, III, 234.
- Zatahari*, aanvoerder der Moriscos, III, 274.
- Zuñiga (Juan)*, grootkommandeur van Kastilië, leermceester van Philips, I, 33, 58; gezant aan het pausselijke hof, III, 28, 57.
- Zwarde ruiters* in Spaansche dienst, I, 189, 202, 209.

946.04

P922
3

Prescott,
Geschiedenis der regering van Philips
den Tweede, koning van Spanje

COLUMBIA UNIVERSITY

0032205619

